BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
8
27 — E
6

IN SACROS

DIVINORVM BIBLIORVM LIBROS,

TOBIAM, IVDITH, ESTHER, MACHABÆOS,

Commentarius,

AVTHORE NICOLAO SERARIO,
Ramberuillano, Lotharingo, è Societate IESV.

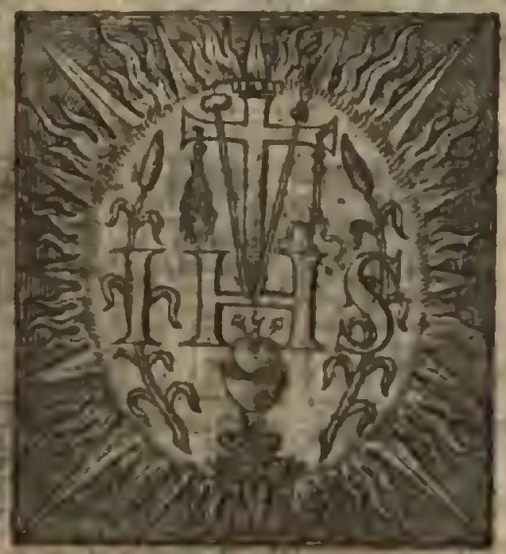

BIBLIOTECA NAZ
ROMA
VITTORIO EMANUELE

D. AVGVSTINVS IN SPECVLO.
NON SVNT OMITTENDI, ET HI LIBRI, QVOS QVIDEM, ante SALVATORIS adventum, constat esse conscriptos; sed eos non receptos à Iudæis, recipit tamen eiusdem SALVATORIS ECCLESIA.

MOGVNTIÆ,
Excudebat Balthasarus Lippius.
Cum Gratia & Privileg. Sacræ Cæs. Maiest. & Christianiss. Galliarum Regis.

ANNO DOMINI, clɔ. Iɔ. ic.

Google

8-27-E-6

(01)

CAROL D·G·S·R·E· CARD· LEGAT·ALATERE· EPISC·
ARGENT·ET·MET· DVX·LOTH·ALSAT·LANDTGR·

REVERENDISSIMO ET SERENISSIMO PRINCIPI DOMINO D. CAROLO LOTHARINGO, S. E. R. CARDINALI, Apostolicæ sedis Legato à latere, Ecclesiæ Metensis, & Argentoratensis Episcopo, Alsatiæ Landgrauio &c.

NICOLAUS SERARIUS.

AVDIVI, Reuerendissime & Serenissime DOMINE, de ea, qua, superioribus hisce annis, conflictatus es, inualetudine. audiui optimi Serenissimiq; Domini Parentis mœrorem & curam de sospitate TVA maximam: carissimorum Serenissimorumque fratrum HENRICI LOTHARINGIÆ Principis, Barriq; Ducis, & FRANCISCI VADIMONTANI Comitis incredibilem in TE pietatem, dum non preces tantùm, sed & religiosas pro salute TVA peregrinationes precabundi, ambulabundiq; susceperunt. audiui etiam Lotharingiæ totius, & TVO nuper sancto zelo conseruatæ Alsatiæ timorem, solicitudinemq; de TVA, è qua suam ipsæ aptam nexamque omnino ducebant; incolumitate testatissimam. Tumque ego, in Germania licet, Orientalique Francia commorans, cogitare cœpi, num & ipse erga tam carum omnibus, tam hisce temporibus necessarium, tantum denique RAMBERVILLÆ meæ Principem & Antistitem

tistitem officij etiam aliquid deferre possem. & occurrebant duo. Vnum, vt communibus aliorum omnium votis & suspiriis meas ipse qualescumque preces & gemitus, mari scilicet guttulas pauculas, adderem. Alterum verò, vt tibi TOBIAM, aut RAPHAELEM, aut verò vtrumque potius mitterem. Cum enim in eâ, quam Herbipoli, pro eximia sua in Christianam Rempubl. in Germaniam totam, in suamq; potissimum Francam diœcesin charitate, Reuerendissimus & Illustrissimus Herbipolensis Episcopus, FRANCIÆq; Orientalis Dux IVLIVS excitauit; Academiâ, biennali spacio, Bibliacæ historiæ, quæ quidem veteri testamento, continerentur, libros docendo absoluissem, placere quibusdam videbam, vt quæ, intra Gymnasij parietes, sua in schedia mei tum retulissent Auditores, ea, quo, prout illi quidem iudicabant; prodessent pluribus, iuris, lucisq; publicę fierent. Et licet omnia simul edenda, & quidem ab ipso, vnde inchoaram; Geneseos principio editionis inchoationem vellent, meũ tamen consiliũ, quod ipsi tandẽ non improbarunt, fuit, vt, in exigua vna particula, speratæ illius vtilitatis periculum facerem, & Homericum illud contritissimum τὸ προβάτιον valeret, quòd quatuor istos potissimum priscę Bibliorum historiæ libros vltimos feroculi nostri huius temporis cornupetę incursarent: & aliorum quidem aliquos vitriam cum doctissimi tum diligentissimi optimis accuratissimisque commentationibus illustrassent: hi verò fere omnes nostrorum adhuc industriam studiumq; requirerent. Tunc ergò tibi REVERENDISSIME & SERENISSIME PRINCEPS ęgrotanti Tobiam Raphaelemque meum penitus destinaui. quòd ille consolari TE: sanare hic: ad æternam vterque sospitatem, vitamque morbo mortique nulli obnoxiam, posset deducere. Cui enim sanctissimi illius viri tam æquè fortiterque tolerata captiuitas, paupertas, cæcitas non persuadeat, morbos, ærumnas, aduersaq; omnia æquo etiam fortique animo perferre? *Nam*, inquit ipse libri contextus, *cum ab infantia sua semper* DEVM *timuerit, & mandata eius custodierit, non est contristatus contra* DEVM, *quòd plaga cæcitatis euenerit ei: sed immobilis in* DEI *timore permansit, agens gratias* DEO *omnibus diebus vitæ suæ. Ab infantia sua* vir ille magnus DEVM timuerat. & quidem eo & loco, & tempore, quo funesta tristisque à prisca maiorum religione defectio grassabatur: Hierosolymitanæ vrbis sacerdotium, templum, cæremoniæque omnes deserebantur. *Hic enim*, ait rursum contextus, *solus fugiebat consortia omnium, & pergebat in Ierusalem, & templum Domini, & ibi adorabat Dominum* DEVM *Israel, omnia primitiua sua & decimas suas fideliter offerens, ita vt in tertio anno proselytis & aduenis ministraret omnem decimationem. Hæc & similia secundum legem Dei puerulus obseruabat.* Quia verò fit interdum, vt qui ætate prima pietatem, pudorem,

modestiamque omnem coluerunt, ij iam adultiores, quasi supremum illud Numen venerari, puerile nescio quod aut negotiolum aut ludicrum foret, omnia illa virtutis instituta deserant, de hoc nostro TOBIA dictum cum fuisset, *ab infantia sua Deum timuit*, additur, *semper*. vt sanctum illud limpidumque, quod à parentibus infantulus suxerat, verę almæque pietatis lac & adolescentulus, & iuuenis, & vir, & deinceps in omni semper vita retinuerit: nulliſque ipse voluptatum illecebris, nulla eorum, quibuscum viuendum erat, contagione, nulla patrij soli, cœlique mutatione, nulla hostium crudelitate, quadruplatorum criminatione, bonorum omnium direptione, à Dei mandatorum via, vnguem vel minimum, deduci vnquam potuerit. Et tamen talis, tantusque cum esset, cęcitas ei grauis immittitur: iis ipsis, quibus ad Hierosolymitanum viam templum olim indagare, iam vero egentes & insepultos quæritare passim solebat, oculis orbatur. idque tum, quod magna calamitatis accessio est, cum in ipso pietatis officio, insigni misericordiæ opere occupatus, imo ex eo ipso admodum iam fessus, furtiui velut somni paululum, ad parietem quendam, caperet. Atque hæc quasi vel nihil, vel parua forent, accessit vnguis planè in vlcere, vxoris, aliorumq; familiarium & propinquorum irrisio peracerba. *Ille tamen*, ait idem contextus, *non est contristatus, non ex tristitia, qua* naturali doloris sensu corpus cruciat, mentemque modicè vellicat: sed vehementiore illa, quæ contra DEVM, rectamque rationem est Quin vero quasi malorum, quæ multa & magna erant, sentiret nihil, Aristotelij tetragoni instar, *immobilis in Dei timore permansit, Deoq; gratias egit* & tunc in illa ipsa molestia, miseria, & cæcitate, & vero postea semper omnibus diebus vitæ suæ. Isto igitur, aliaque toto libello plura, cum diceret spectandaque proponeret TOBIAS, futurum sperabam, vt si corpori opis ferre nihil posset, principem tamen tui ipsius partem, rationem dico, & mentem, in ægritudine firmam, celsam & erectam, fortassis etiam alacrem & lætam efficeret Sed sanctus RAPHAEL fuit tandem à Deo, vt bonum istum, qui & à bonitate nomen acceperat, virum sanaret, è supremo illo cœlitum domicilio ablegatus. At quando & quomodo eum sanat? An statim, atque ipsius domum iniit, cœcum præsens præsentem aspexit? Non sane. Ipsius domum ingressus eum salutauit quidem: sed non sanauit. filium eius in Mediam se perducturum, & in Assyriam illinc reducturum spopondit: at restituendi aspectus medicamenta se allaturum nulla promisit, nullam vel minimam curandæ cœcitatis speculam iniecit. vt scilicet intelligamus, etiam sanare cum vult DEVS ægros, non idipsum semper è vestigio facere: sed maioris boni causâ, differre interdum paulisper, & exspectare. An non fuit TOBIÆ

multo lætitia cumulatior, dum, quam iam pæne desperarat, sanitatem consequutus est, vno eodemque temporis articulo & oculos recepit, & oculis allatam ingentem pecuniæ vim aspexit, & quod caput erat, vnigenam carissimumque filium reducem coniuge suæ ipsius gentis, pia, pudica, formosa, & locuplete auctum vidit: magnis ipsum periculis ereptum, Raguelem affinem graui cacodæmonis importunitate liberatum audiit. Poterat illo ipso temporis momento Raphael præsentissimam huius oculis medicinam facere, cum diceret, *gaudium sit tibi semper*: sed nondum tunc expediit: maior adhuc æquabilitatis & patientiæ corona illi texenda erat. *Quia*, inquit, *acceptus eras Deo, necesse fuit, vt tentatio probaret te.* Prorsus ita est. Non bonum modo & vtile, sed *necesse* prorsus *est*, vt probos probet tentatio: tumque, quando & quomodo diuinæ maiestati visum est, clinicos, morbosos, infirmosque cœlestis ille Medicus erigit, curat, corroborat. Et hunc ergo RAPHAELEM veri vtilisque solatij allaturum aliquid confidebam: malebam tamen eam, qua TOBIAM tandem affecit, incolumitatem afferret. Ægrotante siquidem TE, ad eundem affligi lectulum Lotharingiam, Alsatiamque videbam: valente verò, valere istas & florere. Inuitabat porro etiam, vt hoc TIBI, TUISque opusculi offerrem, non ditionis TUÆ patria tantùm mea, quæ, vt sanctus ait Ambrosius, nobis *mater* quædam est *minime deserenda*; sed & multo magis, eximium LOTHARINGICÆ domus decus, quod etsi plurima iam sæcula fuit in orbe Christiano quam celeberrimum, præsertim, cum anno ab hinc quingẽtesimo, magnus ille in Lotharingia Heros, & zelosissimus Dux GODEFRIDVS eam, quam hæreticus Imperator ante annos 465. amiserat Heraclius, vrbem terramque sanctam fortissimè recuperauit: hoc tamen sæculo, tot tamque variarum & compugnantium hæresẽ fœcundissimo enituit maximè, dum in ea, licet amplissima, latissimè longissimeque diffusa, adeo quidem, vt hoc ipso tempore viri fœminæque Principes in viuis, quæ Dei bonitas est, numerentur quatuor & quadraginta, omnium tamen nemo extitit, quem vel minima grassantium errorum vel contagio, vel suspicio afflarit. O quanta hæc apud Deum, Angelos, hominesque iudicij syncerioris, & eos præsertim, qui posterioribus adhuc sæculis nascentur, quique de nostri sæculi rebus & personis quietiùs incorruptiúsque iudicabunt, laus & gloria! Neque suo illa bono tanto contenta, omni etiam conatu id semper egit, vt auctoritate, prudentia, legibus, armis, omnique ope auitam, vbicunque posset, religionem sartam tectam conseruaret, pro ea, se, suos, suaque omnia in apertissima etiam pericula coniiceret. Cœpit qui ob excellentissimam religionem, iustitiam, & comitatem BONVS cognominatus fuit, Proauus TUUS

ANTO-

ANTONIVS, dum Lutherica tubâ excitis, omniaque turbantibus & tumultuantibus in Germania Rusticis ipse in Alsatiam, parua quidem manu, sed ingenti fide, & alacritate occurrit, plurimaque eorum millia, vt quæ viui rura colere amplius nolebant, suis ea mortui cadaueribus incolerent, occidione occidit. Insequutus est & Avus FRANCISCVS. omnium tamen maximè, cui tot iam annos, maximæ datæ occasiones, SERENISSIMVS PATER CAROLVS, ex illo ipso tempore, quo è Francia rediit, TVAMque è regio Vallesiorum sanguine CLAVDIAM matrem adduxit. Sed præclarissimum illud, cui TV & adfuisti & præfuisti, dum TVAM Argentoratensis Episcopatus opem, non equidem pacatè iam, prout bono maiorum more oportebat, adeundus & regundus, sed quòd luporum iam-iam faucibus degluberetur, eripiendus & armis defendendus imploraut. Hæreticorum iam signa volitabant, copiæ progrediebantur, non ex iure manu consertum, sed vi & iniuria pagos, arces, opida occupatùm ibant, cum TV repente venisti, vidisti, vicisti, neque absque præcipua quadam cœlesti ope. Sancti, nisi me quid fallit, Martyris LAVRENTII dies erat, cum valde hostium copias augeri nunciatum est. At TV, eo, quo soles vultu, placido & renidente, prout mihi, qui astabat dignissimus fide vir narrauit; bono esse omnes animo iussisti: assumptæ in cœlum Beatissimæ Virginis festum diem instare: hanc LOTHARINGICÆ domui præsidem & patronam esse: futurum, vt, ipsius precatu & auxilio, victoria obtineretur. Fuit vox ista, oraculum. Illo ipso Virgineæ assumptionis die, totum pæne matutinum tempus, in sacris posuisti: sacrosancto Missæ officio affuisti: diuini verbi explicationem & cohortationem audisti: de peccatis confessus es: angelicam corporis sanguinisque Dominici mensam iniisti. & iam denique ipsi etiam corpori necessarius ad mensam cibus vocabat, cum subitò nunciant vnus & alter, magnas hostili exercitui, qui mole quidem paruum, religione, animisq; magnum, tunc Molshemium obsidebat; suppetias aduentare. Quasi ergo laureatæ iam è cœlo litteræ venissent, prandio, quod paratum erat, omisso, taratantara canitur: arma capiuntur: equi ascenduntur: Dagsteinio exitur: in hostem procurritur O diem faustum & candidum! O Virginem, TVI TVORVMque fidam semper adiutricem! Vix ad manus ventum: & in pedes hostis ilico. Fit fugientium, palantiumque strages, sed in eos maxime globos, qui coierant, & victi septique fugere nequibant, victor TVORVM ensis furebat, cum verum TE hostibus TVIS Ecclesiasticum bellatorem, imo verum ipsorum Pastorem, benignissimumque, si quidem vellent; Patrem monstrasti. Ebrios enim & ira iusta, & fuso iam sanguine TVORVM mucrones, cum difficiliùs nunc esset cohibere, quam sobrios antea & ieiunos adhuc

inci-

incitare, præsentiâ tamen TUA, voce, adequitatione, imperioque perfeciſti, vt qui hoſtium infra mortuos omnes amandati pæne iam erant; reſidui viuerent, captique tantùm in Dagſteinianam arcem TUAM deducerentur, deducti benignè haberentur, liberique poſtridie dimitterentur. Et tamen cum, recrudeſcente bello, Cæſarea poſtmodum Maieſtas, communis pacis amantiſſima, ne ſanguinis deinceps plus funderetur, armiſtitium iuſſiſſet, eâ in illius voluntatem & nutum obſeruantiâ obedientiaq; fuiſti, vt cum as deberetur, ſemiſſe tantiſper eſſes contentus. quoad auguſta illa æquitatis & iuſtitiæ trutina, illud aduerſariis, quod ceſsiſſes, dimidium abiudicaret; totum TIBI cum ſummo TUO, eorumque, qui TE, in atrociſsima illa tempeſtate, ad Argentoratenſis Eccleſiæ clauum vocaſſent; honore, adiudicaret. De quo etiam vt gratularer, ſimulque de valetudine, quæ in dies melior & valentior nunciatur; TOBIAM, alioſque adiunctos libellos TIBI, & per TE, SERENISSIMIS TUIS fratribus, Amitis, ſororibus, & Parenti libentiſsimè, demiſsiſsimeque offero & inſcribo. ſimulque mecum, qui TUUM erga ſanctiſsimam Catholicam religionem, Societatem noſtram, Collegiumque Molshemenſe, amorem & ſtudium, deprædicare ſatis vix poteſt, illius tum Collegij Rector, nunc Præpoſitus noſter Prouincialis. *Confitere* ergo, Reuerendiſſime & Sereniſsime DOMINE *confitere* (libet enim Tobiæ noſtri verbis affationem hanc meam claudere) *Domino in bonis Tuis: & benedic Deum ſæculorum, vt readificet in Te tabernaculum ſuum*, quod in Alſatia olim ſancti AMANDVS, ARBOGASTVS, FLORENTIVS excitarunt: Auſtraſij Reges, Maioreſque TUI locupletarunt, nuper verò quidam è Martiis, prophanis, & harpaſticis Lutheri Caluiniq; officinis, diruere aut diripere potius conati ſunt. *& reuocet ad Te*, imo rurſum, per TE, ad ſe, ſuamque ſanctam Eccleſiam *omnes captiuos*, planos, & errabundos, & vnâ cum SERENISSIMO PARENTE, SERENISSIMISQVE FRATRIBVS Dominis & Principibus meis perpetuâ obſeruantia colendiſsimis *gaudeas in omnia ſæcula ſæculorum*. Amen. Pridie Natiuitatis Beatiſsimæ Virginis, anno Domini CIↃ. IↃ. IC. Moguntiaci, vbi erga ſacras litteras animi TUI nobiliſsimum, in ædis Metropolitanæ Bibliotheca, monimentũ videre gauiſus ſum, Biblia ſcilicet, quæ, etſi meritò alias Regia vocantur, TUO tamen fibulato, bullatoque argento & cultu, vere iam Regia ſunt.

✠ ✠
✠

IN TO-

IN TOBIAM PROLEGOMENA OCTO:

PRIMVM.

Cur liber hic Tobias inscriptus?

TOBIAS (ait S. Athanasius in Synopsi) *vocatur hic liber, propterea quod Tobiæ historiam habeat.* Sed Tobiæ duo cum sint, Pater & Filius, à patre potius inscriptio petita est, quòd de ipso potissimum, à vitæ principio vsque ad mortem, deque variis eius casibus, & prophetia diligenter, & accuratè agatur. Huius verò nominis interpretatio est, vt sit Tobias, BONVS DEVS, VEL BONVS DEI, VEL BONVM, SEV, BONITAS DEI. Et sunt alia, quæ idem etiam valeant; nomina, hebræum scilicet *Tobi*: latinum *Tobis*, apud Augustinum de tempore, sermone 226: Græcum τωβὴ apud Complutenses, & Suidam, & τωβὶτ in 70. editione. Atque hoc melius esse, declarat maior cum Hebræo & Augustiniano illo affinitas. Soli verò patri omnia ista tribuuntur, qui & idcirco à quodam *Tobæus* vertitur, at filius Tobias tantummodo dici solet. Sunt & alij Tobiæ in scriptura 2. Paral. 17. Esdræ 2. Nehemiæ 4. 6. 7. 13. Zachariæ 6. 2. Mach. 3. etiam apud Iosephum *l. 14. c. 6. S. Epiphanium* hæresi 66. Græcorum Menologos, nostrosque Martyrologos die 2. Nouembris.

II. PROLEGOMENON.

Quis libri author?

NOn constare, ait Rabanus lib. 2. de institutione Clericorum c. 54. Videntur tamen Authores, ipsimet duo Tobiæ. Iis enim, vt historiam istam literis mandarent, ab Angelo mandatum est c. 12. v. 21. Nam vbi Latinus ait, *Narrate omnia*, narratio intelligenda est, quæ perfecta sit, non quæ fluxo tantum fugaciq; verbo fiat, sed quæ diuturno etiam & stabili, scripto scilicet. Hebraicè siquidem & Græcè, disertis ibi verbis dicitur; *Scribite omnia hæc, qua contigerunt in libro*; Sicque sentiunt etiam Iohannes Benedictus, & Sixtus Senensis

nensis lib.1. Neuter tamen Tobias librum totum scripsisse videtur. Nam c.13. narratur Patris ipsius mors, & quæ post eius mortem acciderunt, ita vt vel mortuus scribere ista debuisset, vel viuus quidem, sed vaticinans, & quæ post futura erant, ante prospiciens & præscribens. Sed foret præter morem, vtrumque: absque miraculo neutrum. Vsitati verò moris infringendi, nouique miraculi faciendi nulla hic necessitas, nullum argumentum. Et, quod in vltimis Deuteronomij Periodis, Moysi negatur, Tobiæ cur arrogemus? Par de filio ratio, cum capitis eiusdem 13. versu 16. & 17. eius è vita, discessus, & quæ ipsum consecuta sunt; narrentur. Videtur ergo Pater ad c. 13. scripsisse: filius verò id caput ad indicatum iam versum 16. perduxisse. Nam & in illius principio Hebraicè ita scriptum. *In isto tempore scripsit Tobias vltima verba hæc in gaudio*; Tobias inquam filius. Nam Patrem, vt supra dictum; vocare solet Hebræus ille textus non Tobiam, sed Tobi, quemadmodum & statim, dum subiungit; *Et dixit Tobi; Benedictus Dominus Deus.* Quis verò sit ille tertius, qui extremos duos versus addidit; mihi haud compertum, quemadmodum neque constat, manum Deuteronomio vltimam quis imposuerit, etsi de Iosue quorundam opinio est.

III. PROLEGOMENON.

Qua lingua liber hic scriptus?

REfert in epistola centesima, quæ ad Chromatium & Heliodorum Episcopos est; D. Hieronymus, fuisse librum hunc sermone Chaldæo scriptum, & extat hodie Græca libri eiusdem versio, & Hebraicæ duæ, quarum alteram à Constantinopolitanis acceptam, ante annos amplius 40. nostra hæc edidit Germania: vt valde mirer, quæ vel ignorantia, vel impudentia Britannum illum doctissimi Bellarmini, vel doctrinæ potius Catholicæ hostē, Caluinianum Vittakerum subierit, dū hoc ipso decennio; controuersia prima de libris Canonicis, quæstione prima cap. 10. scribere ausus est; *Non nisi in Græco & Latino Tobias legitur.* Hoc enim ab ipsis etiam hæreticis aliis, falsi damnatur, Fagio, Munstero, Geneuensis editionis Vatablo, vel potius Baduello & Drusio. Quin verò, & in Bibliothecis quibusdam, Syriaca versio inuenitur, prout de sua Bibliotheca refert in Iosuam, dedicatoria ad Philippum Regem epistola, doctissimus Andreas Masius.

IV. PROLEGOMENON.

Tot libri huius versionum authores qui?

CVm liber hic olim, vt iam ostensum; Chaldæus fuerit: hodie verò Latinus, Græcus, Syrus, Hebræus inueniatur, singularum versionum author quisnam sit, videndum inueniri an possit. Et Latinæ quidem author D. Hieronymus. sed eum exemplaria Hebræa secutum imprudens coniicit c.3.v.10. Claudius Baduellus, cum ille Chaldęum exemplar, è quo transferret; propositum habuerit; interpretemque tantummodò, qui Hebraicè Chaldæa enunciaret; adhibuerit. Hæc enim, loco citato, eius verba sunt. *Quia vicina est Chaldæorum lingua sermoni Hebraico, vtriusque linguæ peritissimum loquacem reperiens, vnius diei laborem arripui: & quidquid ille mihi, Hebraicis verbis, expressit, hoc ego, accito notario, sermonibus latinis exposui.* Græcam versionem ex Hebræis factam asserit idem Baduellus c.1.v.5. & 15. Sed asserendi ratio quæ? In Hebraicis versionibus, in prima persona de se ipso, loqui solet

Tobias

Tobias. Sed nisi aliud quid addatur, non hinc magis conficitur Græca ex Hebræis conuersa esse, quam ex Græcis Hebræa, cum in iisdem Hebræis non ille purus putus Hebraismus, qui aliis in libris est; apparet, sed è Rabbinorum, qui post Christum Dominum fuerunt; idiotismis olere nescio quid videantur. Verum quia in diuinorum etiam librorum quibusdam, non summa semper Hebraici sermonis puritas, verbi causa, in Iob & Daniele: & quia iam, vetustis temporibus, ante S. Hieronymi ætatem, vt ex citata epistola intelligitur; Chaldæum inter Iudæos exemplum erat, vt Hebræis ipsi versionibus nihil indigerent: & denique quia cæteri libri omnes ex Hebræis potius Græcè, quàm ex Græcis Hebraicè conuersi sunt, videtur Græca versio ab Hebræis traducta, & quidem per eosdem Interpretes, per quos & librorum aliorum Græca nobis interpretatio est. Eos verò in generalibus Bibliorum prolegomenis, etsi aliorum aliud iudicium haud culpem; docui esse 70. Syram porro versionem ex ipsa Græca, quæ in Origenis olim hexaplis legebatur; manasse, testatur, loco citato, qui habuit & legit; Andreas Masius. Sed Hebræus ipse textus vnde tandem? Non enim, prout paulo ante concludebatur, è Græco est, ideoq; nec è Syro. Nec vero etiam è Chaldæo cum isto, sicuti & Latinus, in tertia persona loquentem de seipso Tobiam faciat, Hebræus verò in prima. Et cum sit Hebræus textus non vniusmodi, sed duplex; an ab altero alter, an ab alio quopiam vterque? Extat Osvvaldi Schrekenfuchsij Hebraica quædam epistola Hebræo Tobiæ præfixa, in qua refert ille putasse ac scripsisse Munsterum, è latino Hebræum traductum. Sed eum refellit, quòd magna inter vtrumq; textum dissimilitudo sit, cum Hebræus primam, vt dixi, personam Tobiæ tribuat; Latinus tertiam. Ipse verò addit, Hebræum aliunde textum deductum non esse. sed, ab Hebræorum, qui tum vixerunt; aliquo, Hebraicè scriptum fuisse. Quisnam vero is fuerit, inuestigari certo num potest? Ego, quoad fulgidior alicunde scintilla emicet; quod occurrit, proponam. Præceperat, quemadmodum supra ostensum est; Angelus, vt perfectam narrationem Pater & filius instituerent, litterisque omnia mandarent. huic Angelico præcepto, vt quam cumulatissimè morem duo illi gererent, Chaldaicum primò commentarium, coniunctis veluti operis, conscripserunt: deinde separatim vterque Hebraicum vnum. Priùs quidem Pater, qui ἀυτοσχεδίαζε in persona prima sermonem texit: postea verò, ad eius imitationem, & in ipsius etiam persona; filius. At, eadem de re, diuersis linguis, vnusne aliquis commentetur? Sane vero. Nam hoc ipso sæculo de Africa cùm Arabicè, tum Italicè scripsit Iohannes Leo: de miseriis humanis Gallicè Latinéque Petrus Boisteau. Et putat Munsterus, eundem esse Iosephum, qui, iisdem de rebus Iudaicis, Græcam Hebraicamque historiam condiderit: & modo Flauius, modo Gorionides vocetur, quod ei tamen assentiri non queo, cum l. 2. belli Iudaici, c. 42. seipsum, ab altero Iosepho Gorionis filio, signatissimè Flauius distinguat. Verum quia versionum istarum authores non omnino certis argumentis demonstrantur, venerit fortasse cuipiam in mentem, neque certam esse huius libri totius authoritatem: sed tantam tantummodo, quanta istorum authorum exploratio est; probabilem scilicet, quæ respui tamen, contemniq; possit. Secus tamen habet res. Alioquin, eâdem profecta machina, multos grauissimosque diuini operis Codices quatefieri oportebit. Quis enim explorate certoque asseuerârit, quinam sint Iosuæ, Iudicum, Ruth, Paralipomenon, Hesteris, aliorumque quorundam scriptores? Quis, si 70. cum quibusdam non admittas; eorundem, & Isaiæ, Ieremiæ, cæterorum Prophetarum Græcus interpres? Qua lingua D. Matthæi, & Marci Euangelium ab ipsis editum, & Græcè quis id conuertit? Veri quædam similia tradunt pleriq; omnes. quæ credēdi necessitatem afferant, nulla sunt. Sed de libri huius authoritate iam iã pluria

V. PROLEGOMENON.

Quæ libri authoritas?

Dicam, ordine, de Catholicorum, & Hæreticorum sententia.

PRIMA PROPOSITIO. *Liber hic fuit olim apud Christianorum nonnullos, extra Canonicarum scripturarum catalogum.* Cum enim in Iudæorum canone ipsum non inuenirent, neque vllum adhuc Ecclesiæ decretum scirent, verbo, aut certè, dum canonicas numerant; silentio, apocryphum censuerunt. D. Hieronymus epistola 110. 115. Prologo Galeato, & præfatione in Ionam, in Danielis 8. Athanasius in synopsi. Nazianzenus carmine de libris sacris, Melito apud Eusebium l. 4. c. 26. Origenes apud eundem l. 6. c. 25. Laodicense Concilium Can. 19. Ruffinus Expositione symboli. Radulphus lib. 14. in Leuiticum c. 1. Hugo S. Victoris prolog. lib. de Sacramentis c. 7. l. 4. Didascalicon cap. 8. Hugo Cardin. in Iosuæ prologo, & hoc loco. Richardus de S. Vict. l. 2. exceptionum c. 9. Scholastica historia prologo isto, Lyranus hic, & l. 1. Regum c. 16. Abulensis eodem loco. Caietanus in fine Commentariorum in historias veteris testamenti.

SECVNDA PROPOSITIO. *Fuit idem liber olim, apud alios Christianos Patres verè Canonicus.* S. Irenæus l. 1. c. 34. Sanctos Prophetas enumerans quos male Gnostici tractassent, & fictis nescio quibus hominibus distribuissent; Tobiam recenset. D. Cyprianus, cum, è sanctis tantum scripturis testimonia in libris ad Quirinum colligeret; sæpè Tobiam citat. vt l. 3. c. 16. c. 62. & libro de opere & eleemosynis, ferè initio, citans libri huius caput 4. ait, Spiritum Sanctum loqui in scripturis diuinis, epistola 52. contra Nouatianos, hinc fidei dogma probat; dari posse lapsis pœnitentiam, & sæpè alias eundem librum citat, vt libro de exhortatione Martyrij, lib. de Mortalitate, lib. de oratione Dominica, lib. de bono patientiæ. Hilarius in psalmo 129. ex Raphaële ad Tobiam loquente, probat, angelos esse, & pro hominibus intercedere. Ambrosius librum integrum de Tobia, ex isto, scripsit. Et c. 1. hunc librum vocat prophetiam, c. 2. ipsum Tobiam, prophetam, & citat l. 3. off. c. 14. D. Chrysostomus homilia 15. ad Hebræos, Patrum nonnulli, apud D. Hilarium prologo in psalmos; vt sint 24. Bibliorum libri secundum alphabeti Græci numerum; Tobiam & Iudith numerant. Clemens Alexandrinus l. 1. Stromatum, cum sacrarum literarum historias ad Chronologiam reuocaret; huius etiam meminit. D. Augustinus l. 2. de doctrina Christiana c. 8. se scripturarum canonem afferre inquit, & Tobiam ponit, ex eoq; libro ad populum concionatur sermone 226. cũ eius lectio in Ecclesia recitata fuisset; Ait enim. *Patienter lectione percepta, quæ nuper est recitata, admirabamur patris filiiq; tractatum, quemadmodum Angelus monet, quem æstimabant terrenum sub cœlesti gloria mercenarium.* Hunc verò sermonem dicit quædam notatiuncula ex Ambrosio haustum, ita vt huius etiam tanti viri nomen maiorem ei sermoni authoritatem afferat. Sed eundem Tobiæ librum idem D. Augustinus citat etiam libro de cura pro mortuis c. 3. iisdemque pœnè verbis l. 1. ciuit. c. 13. & tractatu 13. in Ioannem, sermone 18. in Matthæum & lib. Speculi, dum ex scripturis tantum canonicis, prout in præfatione testatur; sententias excerperet. Sic & Author quæstionum ex vtroque testamento mixtim c. 119. S. Isidorus lib. 6. originum c. 1. Cassiodorus libro de diuinis lectionibus c. 6. vnà cum ipso Iob, Tobiam inter hagiographos ponit. Rabanus l. 2. de institutione Clericorum c. 15. Amalarius de ordine antiphonarij c. 23. Patres etiam illi, à quibus se hunc, alioq; libros, sub nomine diuinarum scripturarum, in Ecclesia legendos

acce-

accepisse profitetur Concilium Carthaginiense, de quo infra: Prudentius hymno 10. Alcimus Auitus libro ad sororem: D. Clemens epistola 1. ex veteri testamẽto se citare ait, quod hic c. 4. scriptum est: Quod ab alio oderis fieri, vide ne tu aliquando alteri facias. Sic & epistola 2. & S. Anacletus epistola 1. S. Calixtus primus, epistola 3. S. Alexander epist. 1. de Sacrosancta Trinitate ex c. 7. huius libri.

TERTIA PROPOSITIO. *Ecclesiæ tandem iudicio, lis dirempta, & apud omnes, Canonicus haberi iam debet, & ab annis amplius mille debuit.* Prior pars probatur ex Tridentina, Sessio. 4. cuius non minor, in eiusmodi rerum diiudicatione authoritas, quam superiorum Synodorum, vt ex P. Bellarmino l. 2. de Conciliis cap. 2. 3. & 4. perspicuum. Posterior probatur ex Pontificibus, Innocentio primo in epistola ad Exuperium, & Gelasio primo, decreto de libris sacris apud Burchardum l. 13. c. 217. Deinde ex Concilio Carthaginiensi, celebrato circa Domini annum 419. Bonifacii Pontificis & Imperatorum Honorii & Theodosii temporibus, quod à D. Augustino epistola 235. laudatur, dum in eo videri vult, quænam scripturæ sacræ sint. Est autem eius Canon, qui à nonnullis (contra quos Tomo 5. Reuerendiss. Baronius) Carthaginiẽsi 3. Concilio inseritur, & numeratur quadragesimus tertius. Rupert* vero de diuinis Off. l. 12. c. 25. Hæc duo, inquit, volumina Tobiæ & Iudith, non sunt in Canone, sed Nicænæ Synodi authoritate ad institutionem venerunt Sanctæ Ecclesiæ. Tertiò probatur ex vsu Ecclesiæ, quæ, vt iam allatum Carthaginiense Concilium, Canone citato loquitur; *sub diuinarum scripturarum nomine hunc librum legit*, idemque habetur apud Gratianum distinctione 15. Augustinum sermone citato. Rabanum. l. 2. institutionum c. 53. Amalarium c. 73. & 74. de ordine Antiphonarii: Radulphum libro de obseruatione Canonum, propositione 11. Et, quia D. Hieronymus olim dixerat, legi tantum ad morum ædificationem; notetur, quod à vetusto illo Concilio iam dictum est, *sub diuinarum scripturarum legi nomine*, id est, tanquam diuinas scripturas in sacris Ecclesiæ conuentibus recitari, & verè sacras nominari, hucque pertinet, quod, in solennibus Ecclesiæ precibus, Sanctus Raphaël nominetur, cum eius tantum hoc libro fiat mentio, vti apud Glycam p. 2. docet Psellus, de quo pluribus postea. Rectissimum verò Ecclesiæ de hoc libro iudicium fuisse, ex eo intelligitur quod plurimi & grauissimi viri ante citati, Canonicum eum senserunt, quòd eos, qui alteram opinionem olim sequebantur, solus Iudæorum Canon nonnihil tardarit; quod iidem tamen eum, similesq; libros, tanquam veraces & vtiles valdè semper probarint, vti etiam fatetur Vittakerus & alij, quod ipsi etiam hæretici eundem librum valde commendent, vt infrà patebit; deniq; quod omnia, quæ Canonicam eius authoritatem eneruare videntur, rectè dissoluantur.

QVARTA PROPOSITIO. *Hæretici plerique Apocryphum adhuc eum esse volunt* de quibus lib. 1. de Verbo DEI c. 10. Bellarminus. Certe apud Lutherum in Symposiacis ca. 29. magnus Lutheri Symmystes Ionas, multa in libello isto ait esse ridicula & fatua: ipse verò Lutherus, nouus videlicet Apollo; pronunciat ibidem, esse Iudæorum commentum & comœdiam quandam, in qua de mulieribus agatur, idque copiosiùs præfatione in suam libri huius versionem Germanicam, explicat. PRIMO, ait, dubitandum, an vera historia sit: deinde potius concludendum, esse poëma quodpiam. Sed, per superiorem propositionem, ista hæretici censura iam explosa: Eius tamen & hæreticorum aliorum, vt in hisce fingendis poëtæ quanti sint, liqueat; argumenta videamus.

HÆRETICORVM ARGVMENTA SOLVVNTVR.

PRIMVM ARGVMENTVM. In Hebræorum Canone liber iſte non fuit. Ergo non eſt Canonicus. Negat loco citato S. Iſidorus conſecutionem. *Quartus eſt*, ait, *apud nos ordo veteris teſtamenti eorum librorum, qui in Canone Hebræo non ſunt, Sapientia, Eccleſiaſticus, Tobias, Iudith, duo Machabæorum, quos etſi Hebræi, inter Apocrypha ſeparent, Eccleſia tamen* CHRISTI *inter diuinos libros & honorat & prædicat.* Similiter omnino ſanctus Auguſtinus l. 18. de Ciuitate cap. 36. & in ſpeculo, vbi ait, *Non ſunt omittendi & hi libri, quos quidem ante Saluatoris aduentum, conſtat eſſe conſcriptos, ſed eos non receptos à Iudæis, recipit tamen eiuſdem Saluatoris* ECCLESIA.

SECVNDVM ARGVMENTVM. Patrum nonnulli Canonicum non eſſe cenſuerunt, & recentiores ſupra citati. Reſpondeo, ſub iudice tum adhuc erat lis, quæ poſtmodum diiudicata. & D. Hieronymus epiſtola illa 100. Phariſæos vocat, qui contra Iudæorum Canonem, Latinis auribus librum iſtum transferri querebantur. Falſum verò quod de eodem S. Hieronymo ait controuerſia quarta Vittakerus, ipſum Chaldæo exemplari nihil omnino tribuiſſe. Nam & in epiſtola citata nihil eiuſmodi legitur, & contrarium oſtendit præfatione in Ionam, vbi, cum, quibus in Scripturis ſanctis, mentio Ionæ fieret, interrogaſſet, librumque Regum quartum citaſſet; adiunxit; *Liber quoque Tobiæ, licet non habeatur in Canone, tamen vſurpatur ab Eccleſiaſticis viris.* In Danielis c. 8. cum de Angelis, quos in ſcriptura, certas ad functiones mitti legimus, ageret, ipſumque Raphaelem memoraſſet, propter quorundam opinionem, de qua ibi locus diſputandi non erat; ſubiunxit. *Si tamen cui placet Tobiæ librum recipere.* Clarius epiſtola 115. teſtatur, hunc librum *ab Eccleſia legi, etſi non ad authoritatem Eccleſiaſticorum dogmatum confirmandam* (quod tamen iam reiectum) *ad plebis tamen ædificationem.* Qui tantum igitur huic libro tribuit, quomodo nihil omnino tribuit? Recentiores verò, qui obiectantur, ij ad Diui Hieronymi authoritatem illam, quod in omnibus ferè Bibliis legatur; tanquam ad ſaxum quodpiam adhæſerunt, & Pontificum, Conciliorumque iudicia ſuperius citata, vel nunquam legerunt, vel feſtinantiore certè trutina expenderunt.

ARGVMENTVM TERTIVM. In eo abſurda nonnulla ſunt. Quomodo igitur Canonicus? At quod ipſi ſumunt, probare numquam poterunt, & quæ cauillantur, ſingula ſuo poſtea loco explicabuntur. Video enim, cum teſtamentum vetus, eodem argumento, vel importuniſſimo potius cauillo, reiicerent Adamantus, Fauſtus, Secundinus, aliique omnes Manichæi, D. Auguſtinum ita reſpondiſſe, vt quæ illi tamquam abſurda obiectabant, abſurda negaret, probeque omnia exponeret.

ARGVMENTVM QVARTVM. Sed ſuam iterum comœdiam probat Lutherus, quia in prima perſona de ſe loquitur Tobias; deinde quia nomina bene conueniunt. Refellitur tamen ex tota narratione, quæ omnino hiſtorica eſt. Et ſi in prima perſona de ſe ipſo loqui, hiſtoriæ officeret, aut libri veritati, reiiciendus eſſet Nemias, qui ca. 1. de ſe ipſo ait. *Ego eram in Suſis caſtro, cum audiſſem verba huiuſcemodi,* & quæ ſequuntur, itemque cap. 2. *Leuaui vinum, & dedi Regi, & eram quaſi languidus ante faciem eius.* Iſaias, *quando vidit gloriam Dei*, vt ait Ioannis ca. 12. Dominus; nonne ſcripſit c. 6. *Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum?* Et dixi, *Væ mihi, quia tacui* & cætera. Quid Ezechiel c. 1? *Et vidi, & ecce ventus turbinis? Et vidi quaſi ſpeciem electri.* cap. 2. *Et vidi & cecidi in faciem meam, & audiui vocem loquentis.* Sic cap. 3. 4. 6. 7. 8. ali-

7.8. aliisque pæne omnibus. Hæreticorum est, in extrema tendere. omnia vndique, modo, apud imperitos, speciem difficultatemque aliquam habeant, etiamsi falsissima & ineptissima sint, corradere. Ecce tibi è contrario Faustus Manichæus, Euangelium S. Matthæi negabat esse Matthæi, quia in prima de seipso persona nō scripsisset. *Quam elegantem*, ait D. Augustinus lib. 17. contra ipsum cap. 4. *rem sibi visus est Faustus dicere, vbi propterea voluit non credi hæc scripsisse Matthæum, quia cum de sua electione diceret, non ait, Vidit me, & dixit mihi, sequere me. sed, vidit Matthæum, & dixit ei, sequere me.* Cum verò, vt, libri de arte Poëtica initio, tradit Aristoteles; Poësis veritatis imitatrix sit, quamlibet veram historiam licebit, propter Lutheri argumenta; dicere veritatis tantum imitationem esse. Sed faciāmus, quod reuera non est; esse Poëticam hic scriptionem, nunquid ideo liber Canonicus non esset? nonne & in Scripturis à Spiritu sancto parabolæ, apologique narrantur? nonne Poëtici Psalmi sunt? nonne D. Hieronymus epistola 113. in Iob hexametros versus esse ait, Dactylo Spondæoque currentes? Sunt tamen hæretici, qui huic Tobiæ libro plurimum tribuunt, vt Ioannes Drusius epistola 11. epist. 105. principio lectionum in Nahum, & præfatione in hunc librum. *Liber iste*, ait, *ab Ecclesiasticis viris olim receptus, publicéque in Ecclesia lectus, ac tantum non pro diuino habitus semper fuit.* Munsterus verò, præfatione in Meleceth haddikdouk, aliis veteris testamenti libris omnibus anteponit. *In quo*, ait, *Biblico libro veteris instrumenti inuenies tam efficaces, ad opera pietatis monitiones, quæ habent tam viuidissima adiuncta exempla, vt in hoc libro? Vbi vsquam locorum inuenies tam synceras, paternas, & omni acceptione dignas instructiones, qualiter te geras erga Deum, erga parentes, erga pauperes, præsertim domesticos fidei, erga coniugem, denique erga cunctos mortales, atque erga defunctos ipsos, vt in Tobia?* Ita ille.

VI. PROLEGOMENON.

Vtilitas.

AD omnem vitæ partem, fortunam ac officium, documenta & exempla pulcherrima suppeditat, in prosperis, in aduersis, erga Deum, erga proximum, erga viuos, erga mortuos. Continet etiam illustrem diuinæ prouidentiæ, suos in famulos demonstrationem, & luculentam de Ecclesia prophetiam. V. Beda initio expositionis allegoricæ in Tobiam. *Liber*, ait, *Sancti Patris Tobiæ, & in superficie litera salubris patet legentibus, vtpote, qui maximis vitæ moralis & exemplis abundat & monitis.* Aliquot tamen Ecclesiæ hostium testimonia subiungam, vt re videantur fateri, quod verbo negant. PRIMVM Munsteri, qui præfatione citata, *Libellus*, inquit, *est verè aureus, & iuuentuti accommodatissimus. Ediscendus esset à pueris, haud secus quam Decalogus, & in imo pectoris diligentissimè condendus, in quo non nisi mera pietatis semina, imo flores & fructus inueniuntur.* SECVNDVM Bullingeri, qui tractatu de libris sacris; *Inter historias*, inquit, *in plerisque exemplaribus primum locum tenet liber Tobiæ, qui mea quidem sententia multò felicius Xenophonte & Aristotele Oeconomiam tradit. Nam & exemplis viuis omnia demonstrat & præceptis salutaribus.* TERTIVM Lutheri, qui Germanica præfatione citata, *si Tobiæ*, ait, *liber, gestum quoddam est, præclarum & sanctum gestum est: si verò commentum est, verè est bonum, pulchrum, salutare, & vtile commentum, ac lusus Poetæ cuiusdam Spiritu pleni.* At verissimum gestum esse, supra demonstratum. Verè igitur præclarum & Sanctum opus est. Et sub finem addit ille; *Hic liber nobis Christianis lectu est vtilis & bonus, tanquam boni cuiusdam Hebræi Poetæ, qui leue nihil, sed bonas res tractat, easdemque supra modum Christianè vrget ac describit.* Hæc isti, vt pristinam suam, vel alienam certe hoc in libro explodendo, temeritatem damnare penitus videantur. Angli etiam hæretici, suis in Synagogis, cum nihil

nisi

nisi sacras scripturas velint, librum hunc in diuino suo cultu legunt, vt obiicit Vittakero, libro contra ipsum, Duræus.

VII. PROLEGOMENON.

Interpretes.

PRÆTER glossam ordinariam, Lyranum, Hugonem, Carthusianum; interpretes quidem bonos, sed vulgo notos, librum istum quinque libris olim, mille ab hinc annis, exposuit Bellator, Cassiodoro teste loco citato. Et circa Domini annum 1381. Richardus Labenhaim Carmelita, Matthæus Vindocinensis presbyter, quem in duos authores, sua in Bibliotheca, male diuidit Gesnerus. E recentioribus verò, Gerardus Lorichius Hadamarius, Germanicè Hoffmeisterus, & apud Senensem lib. 4. Fridericus Nausea. Suggerit etiam ad bonos mores non inutilia Petrus Bertorius Pictauiensis lib. 17. Moralitatum. & V. Beda expositionem scripsit allegoricam.

VIII. PROLEGOMENON.

Diuisio.

GRÆCOS nonnullos ait Sixtus Senensis, libro primo, diuidere librum hunc in 903. capita, cum tamen vix sint versus 328. Sunt verò partes duæ: Narratio videlicet de Tobia, generatim instituta, & speciatim. Illa narrat de Tobia, partim quæ ante captiuitatem in ipsum cadunt, partim quæ post. Ante captiuitatem sunt potissimum quatuor. Tobiæ scilicet genus, patria, minor ætas, & virilis, quę capite primo continentur omnia.

PRIOR LIBRI PARS,

ET CAPVT I.

1 TOBIAS *ex tribu, & ciuitate Nephthali (quæ est in superioribus Galilææ supra Naasson, post viam, quæ ducit ad Occidentem, in sinistro habens ciuitatem Sephet.)*

4. Re. 17 1. & 18 9

2 *Cùm captus esset in diebus Salmanasar regis Assyriorum, in captiuitate tamen positus, viam veritatis non deseruit.*

3 *Ita vt omnia quæ habere poterat, quotidie concaptiuis fratribus, qui erant ex eius genere, impertiret.*

4 *Cumq; esset iunior omnibus in tribu Nephthali, nihil tamen puerile gessit in opere.*

5 *Denique cùm irēt omnes ad vitulos aureos, quos Ieroboam fecerat rex Israel, hic solus fugiebat consortia omnium,* 3. Re. 12. 28.

6 *Sed pergebat in Ierusalem ad templum Domini, & ibi adorabat Dominum Deum Israel, omnia primi-*

primitiua sua, & decimas suas fideliter offerens.

7 Ita vt in tertio anno proselytis & aduenis ministraret omnem decimationem.

8 Hæc & his similia secundum legem Dei puerulus obseruabat.

9 Cùm verò factus esset vir, accepit vxorem Annam de tribu sua: genuitq; ex ea filium, nomen suum imponens ei.

10 Quẽ ab infantia, timere Deũ docuit, & abstinere ab omni peccato.

11 Igitur, cum per captiuitatẽ deuenisset cum vxore sua & filio in ciuitatẽ Niniuen cum omni tribu sua.

12 Cùm omnes ederent ex cibis gentilium, iste custodiuit animam suam, & nunquam contaminatus est in escis eorum.

13 Et quoniam memor fuit Domini in toto corde suo, dedit illi Deus gratiam in cõspectu Salmanasar regis.

14 Et dedit illi potestatem quocunque vellet ire, habens libertatem quæcunq; facere voluisset.

15 Pergebat ergo ad omnes, qui erant in captiuitate, & monita salutis dabat eis.

16 Cùm autem venisset in Rages ciuitatem Medorum, & ex his, quib. honoratus fuerat à rege, habuisset decem talenta argenti.

17 Et cùm in multa turba generis sui Gabelem egentem videret, qui erat ex tribu eius, sub chirographo dedit illi memoratum pondus argenti.

18 Post multum verò temporis, mortuo Salmanasar rege, cùm regnaret Sennacherib filius eius pro eo, & filios Israel exosos haberet in conspectu suo:

19 Tobias quotidie pergebat per omnem cognationẽ suã, & consolabatur eos, diuidebatq; vnicuiq;, prout poterat, de facultatibus suis.

20 Esurientes alebat, nudisq; vestimenta præbebat, & mortuis atque occisis sepulturam solicitus exhibebat.

21 Denique, cùm reuersus esset rex Sẽnacherib, fugiens à Iudæa plagam, quã circa eum fecerat Deus propter blasphemiam suam, & iratus multos occideret ex filiis Israel, Tobias sepeliebat corpora eorum. 4. Re. 19. 35. Eccl. 48. 24. Esa. 37. 36. 1. Mac. 7. 41. 2. Mac. 8. 19.

22 At vbi nuntiatum est regi, iussit eum occidi, & tulit omnem substantiam eius.

23 Tobias verò cum filio suo, & cum vxore fugiens, nudus latuit, quia multi diligebant eum.

24 Post dies verò quadraginta quinque, occiderũt regẽ filii ipsius, & reuersus est Tobias in domũ suam, omnisq; facultas eius restituta est ei. Esa. 37. 38. 2. Mac. 8. 19. 2. Par. 32. 21.

COMMENTARIVS.

HIVS vt dixi, partis & capitis sunt particulæ quatuor. PRIMA est Tobiæ genus. Et primò quidem, eius tribu, Nephtali nominatur in Græco & Hebræo textu: eius pater Tobiel: Auus Ananiel: Proauus Aduel; vel fortè Adiel, vt primo Parali. c. 4. v. 37. & 9. c. v. 12. pro quo male Ariel in Hebræo lo-

ci huius contextu, & in Complutensi, Adui: Abauus Gabaël, & Hebraicè Habiel: Tritauus Asiel, vt primi Paralip. capit. 4. vers. 36. vel Asael, vt 2. Regum 2. Additur Hebraice tritaui huius pater Nenathiel. Eiusdem verò Tobię auia paterna, infra Græcè & Hebraicè Debbora dicitur, quemadmodum Genes. 35. & Iudicum 4. & 5. & fratris eius minus quidem certum nomen vt infra dicetur, filii tamen eiusdem fratris duo, Achiacarus & Nasbas, vel Nabac. Cum verò tenuiorum etiam hominum genus in Scripturis interdum recensetur: non potest, ex ista genealogia, vllus Tobiæ splendor & nobilitas colligi. quamquam, vt ait epistola 44. libr. 5. Seneca; *Bona mens omnibus patet. Omnes ad hoc sumus nobiles. Platonem non accepit nobilem Philosophia, sed fecit.*

SECVNDA capitis partieula est Tobiæ Patria. Est ea Galilæa superior: facit enim Iosephus libr. 3. Captiuitatis capit. 4. Galilæam duplicem. superiorem, & inferiorem. describitque vtramque insigniter. sicuti & in vita sua. Superior porro sic appellata, quòd, quæ versus Septentrionem sunt partes, altiores sunt, vt ait capite primo, libro secundo Meteorolog. Aristoteles. propter quam altitudinem ipsis auguribus orientem spectantibus, apud gentiles, auguria læua videbantur prospera, vt ait Syntagm. decimoseptimo Giraldus. Potest etiam videri dicta superior, quod versus eam partem sit, vnde, tamquam è superiore loco, celeberrimus Hebrçorum amnis Iordanis defluit. sicuti, ob Rhenum nostrum, Germania superior & inferior dicitur. In Græco tamen dicitur Galilæa supra Aser, quæ non est Manassæ oppidum, de quo Iosuæ decimoseptimo (Cur enim tam procul versus Austrum dissita vrbs, tot interiectis vrbibus omissis, nominaretur?) Sed supra ipsam tribum Aser. & quia Naasson supra eandem tribum proxime est, eadem sententia manet, siue supra Naasson, siue super Aser constituatur: licet hoc pro illo positum esse potuerit. Eadem Galilæa superior, dicitur etiam Galilæa gentium. Isaiæ 9. non tam, quod eas maris oportunitas alliceret, vt in Iosue duodecimo ait Masius, quam quòd eas aduocarat Salomonis donatio facta Tyrio regi, tertio Regum nono, versu vndecimo. A præcipua verò vrbe vocatur eadem regio hic, in Hebræo, Samaria. Licet enim propriè Iudæam inter & Galilęam Samaria sit, vt ait l. 3. belli Iosephus cap. 2. & patet ex Iohannis cap. 4. Lucę 9. quia tamen qui in Galilææ tribubus regnabant, pro vrbe regia Samariam maximè celebrabant. tertio Regum capite decimosexto, & sequentibus, ideò ipsum etiam Samariæ nomen ad Galilæam totam interdum profertur, adeo, vt quos libr. 18. antiq. capit. 5. Iosephus, l. 2. de excidio capit. 5. Egesippus, Samaritanos vocat, eos Christus Dominus Luc. decimotertio Galilæos nominet. Vrbs, in qua Tobias natus, idem cum ipsa tribu nomen habet, Nephtali. sed in 70. Thisbe vocatur, pro qua vellet, Iosuæ capite quadragesimo, Masius legi, Thebes. præsertim, cum, apud Stephanum, in Syria Thebe quędam ponatur, Thisbe nulla. Sed ad Hebrçum magis accedit Thisbe. &, Thisben, in Israelis tribubus, quandam esse, peruincit Elias Thisbites tertio Regum decimoseptimo. Existimat verò quidam, Nephthalim, inter Manassę vrbes reponendam, sed contra textum apertè. Et dicitur, supra Naasson esse, quia tribus ferè milliaribus orientalior est, iuxta viam vel post, quę ad occidentem ducebat, in cuius sinistro latere Septentrionali erat vrbs Sephet, vno amplius milliario, & quę dicitur in Græco Cades Nephtalim, ad aliarum scilicet Cades distinctionem, ita vocata, quæ Iosuæ vicesimo, vrbs refugij erat. Masius loco citato legi vellet Græcè κάδης. alij καδὴς, quod abest propius à 70. κυδὴς. Eadem Nephtalim, hodie dicitur Susiz. vel Sisiz &

siz & Syrin, vt est apud Adrichomium. Sanè Cades ab Herodoto libr. 2. & 3. dicitur etiam κάδυτις.

TERTIA capitis particula est eiusdem Tobiæ minor ætas, pueritia nimirum & adolescentia. Vtroq; parente puer orbatus, Hebraicè & Græcè orphanus fuisse dicitur, ab auia Debora in DEI timore, legisque Domini obseruatione institutus. Hinc verò triplex eius luculenta commendatio. PRIMA versu 4. cum esset Iunior nihil tamen puerile gessit in opere. Quod puerile dici solet duplex est. Vnum leue quidem & ludicrum, sed ab omni vitio & malitia remotum, vt,

Ludere par impar, equitare in arundine longa.

Et apud Homerum Iliad. 15. & Odyssea 15. ἀστράγαλοι, apud nos crepundia, & nuces. Alterum, quod leuitatem & malitiam habet, vt ociari, potare, lasciuire, tempus malè traducere. Istud omni ætati semper fugiendum, illud in pueris minimè vituperandum, vt ait de Senectute Cicero, & Diuus Paulus prioris Corinthiorum decimotertio. Cum essem paruulus loquebar vt paruulus. Sed in natu maioribus hoc ipsum improbatur, vt ostendit vetus illud apud Platonem primo de Republica; bis pueri senes. nisi fortè relaxandi animi causa, vel alia quæpiam iusta subsit, vti de Agesilao, & apud Ciceronem 2. de Oratore, de aliis legitur. Eleganter, aut potius sapienter, ad Lucilium epistola 4. Seneca. *Tenes*, ait, *memoria, quantum senseris gaudium, cum, prætexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es. Maius exspecta, cum puerilem animum deposueris, & te in viros Philosophia transscripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius; puerilitas remanet. Et hoc quidem peius est, quod authoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium.* O quam ille insipiens & delirus, qui caluus & canus iam cum esset, dicebat

ὡς τῷ γέροντι μᾶλλον
Πρέπει τὰ τερπνὰ παίζειν,
Ὅτῳ φίλας τὰ μείζους.

Id est, seni tanto magis congruere, vt iucundè ludat, quanto fata ei propiora. Qui verò indole maiore pueri sunt, ij non tantum ludos istos posteriores semper, sed priores etiam illos quam maturrimè deserunt, aut fortè vix attingunt, vti de Themistocle narrat Plutarchus, cæteris pueris ludentibus, solitum orationes meditari, adeò vt Magister diceret. Te, ô puer, paruum nihil, sed magnum aliquod aut bonum, aut malum futurum auguror. Diuus Bernardus initio historiæ sancti Malachiæ; *Agebat*, inquit, *senem moribus, annis puer, expers lasciuiæ pueriliæ*. & vnum quoddam subiungit, *quod non modo bona, sed & magna cuiusdam insigne spei in puero dedisse indicat. Cum enim excitus opinione Magistri cuiusdam, ad eum litterarum discendarum causa venisset, eumque fabula ludentem, & sulcos nescio quos in pariete facientem vidisset, eo*, inquit, *solo visu offensus puer serius, quod leuitatem redoleret, resiluit ab eo.* Talem etiam describit, Nazianzenus Oratione 20. sanctum Basilium. Cæterum de intempestiuis minutarum parumque vtilium rerum studiis exclamat libro sexto, Epistola quadragesimanona Seneca. *O pueriles ineptias! In hoc supercilia subduximus. in hoc barbam demisimus, hoc est, quod tristes docemus pallidi? Quid mihi lusoria ista proponis?* Diuus Augustinus in Psalmum centesimum duodecimum, *Sit senectus vestra puerilis, & sit pueritia senilis: id est,*

vt nec sapientia vestra sit cum superbia, nec humilitas sine sapientia, vt laudetis Dominum ex hoc & vsq; in seculum.

SECVNDA COMMENDATIO. ver. 5. Cum irent omnes ad vitulos aureos (de quibus dixi 3. Reg. 12.) hic solus fugiebat consortia omniũ, & pergebat in Ierusalem, in templum Domini. Causa cur solus, quia, vt in Græco & Hebræo, cum puer esset, defecerat à vero Dei cultu, & Hierosolymitano templo, tribus Nephtalica, aliæque nouem Apostaticæ. non quod tunc primò defectio ista cœpisset, cum ab eius initio, 3. Regum 12. anni plus quam ducenti effluxissent, sed quod in ea omnes adhuc perseuerarent, ideoque præteritum Hebræum, & Aoristus Græcus per plusquamperfectum explicanda, vti alias non rarò. Idolum verò vocatur in 70. non δάμαλις, id est bucula, tantum, sed etiam ἡ βάαλ quod exposui Iudicum secundo. Rursum Dei templum dicitur ὁ ναὸς τῆς ἐκλογῆς, id est, electæ, subaudiendo, πόλεως vel φυλῆς. Deus enim Psalmo 77. *repulit tabernaculum Ioseph.* quòd scilicet in Ephraimitarum Iosephi posterorum vrbe Silo fuit. 1. Reg. 1. *Et tribum Ephraim non elegit. sed elegit tribum Iuda: montem Sion, quem dilexit.* Chaldæus Paraphrastes Canticorum, cap. 3. versic. 10. *Dominus fecit habitare nomen suum in Hierusalem, magis quam in omnibus vrbibus terræ Israel.* Sed quomodo SOLVS in templum pergebat, cum capit. 5. in Græco idem secum fecisse narret Ananiam & Ionatham, seu Hebraicè Hananielem & Nathanem? Respondeo, vel isti ex eadem tribu Nephtalica, de qua hic sermo; non erant, vel si erant, intelligendus Solus, quia valde ipsum pauci comitabantur, quemadmodum 4. Regum 17. versu 18. dicitur tribus Iuda μονωθεῖσα, cum tamen cum ea, tribus Beniamin iungenda esset; aut verò quia licet aliqui aliquando Tobiæ socii, sæpe tamen solus erat, quemadmodum signate monet Græcus. Tunc ait, πλειστάκις. Magna verò & exaggerata virtus, in hæreticorum & Apostatarum regione, veram religionem, in flagitiosorum & impurorum medio, sanctitatem & puritatem retinere, ideoque tales comparantur lilio inter spinas. Cant. 2. lucernæ in caliginoso loco lucenti 2. Petri primo, luminaribus in mundo fulgentibus, Philip. 2. ipsique adeo soli, qui quia solus lucet, Sol dictus. Vnde & Thalmudicorum verum illud prouerbium. *Myrtus semper est, semperq; vocatur myrtus, etiamsi inter vrticas sit.* Legendus toto capite primo libri primi moralium D. Gregorius vbi, *Sicut*, ait, *grauioris culpæ inter bonos bonum non esse, ita immensi est præconij bonum etiam inter malos extitisse.* D. Bernardus sermone 48. in Cantica. *Non mediocris*, ait, *titulus perfectæ virtutis inter prauos viuere bonum, & inter malignantes innocentiæ retinere candorem.* Exempla sunt in Machabæis, Iob, Loth, quem idcirco laudat S. Petrus secundæ Epistolæ secundo, in Noë, & Abraham, & in Philippensibus cap. 2. in Pergamenis Apoc. 2. Laudatissimus ille apud sanctum Epiphanium hæresi 30. Iosephus, à Constantino Magno comes factus; ab eodem Epiphanio variis nominibus commendatur; sed maximè quod Scythopoli; *Solus is orthodoxus esset*, omnes verò alij Ariani. Diuus Nazianzenus Oratio. 20. sibi & S. Basilio Athenienſem academiam, quæ, quoad animum, plurimis oberat, nihil obfuisse tradit, &, *si quis*, ait, *fluuius per salsum mare dulcis fluere creditur, si quod in igne, quo omnia consumuntur, animal saltitare, id nos inter omnes adolescentes, prauos scilicet & corruptos, erasmus.* Et quia multorum risus & conuitia sunt audienda, audiatur Epictetus Enchirid. capite decimonono. *Sapientiæ*, inquit, *studium suscipere cupis? Ad hoc te ipsum statim para, vt deridearis quasi te subsannaturi sint multi & quasi dicturi. Iste nobis repente Philosophus aduenit; & vnde nobis hoc supercilium?*

COMMENDATIO TERTIA. è factis quinque. *Primum*, fugere consortia malorum,

lorum, quæ sanè pix sunt aterrima & tenacissima Ecclesiastici cap. 13. Diuus Nazianzenus loco citato. *Cum sodalibus versabamur, non petulantissimis, sed temperatissimis, non pugnacissimis, sed maximè pacificis & quibuscum agere vtilissimum: scientes facilius esse malitiam à sociis accipere, quam virtutem iis dare, cum & prochuius sit morbi partitipem fieri, quam sanitatem largiri.* Exempla sunt in iuniore illo Iudæorum patriarcha Iuda, etiamsi præceptores bonos haberet, apud Epiphanium loco citato: & in adolescẽtulo illo, quem Episcopo cuidam S. Ioannes Euãgelista cõmendarat, prout in ipsius historia, libello de Apostolis, ex Eusebio, Clemente, Chrysostomo, quib. Antiochũ lauræ sermone de Episcopatu, nunc addo; notaui.

Alterum factum. pergere ad templum Domini, versu 6. Addit Græcus; in festis, sicut præceptũ toti Israël præcepto sempiterno. ter videlicet quotannis, festo Paschæ, Pentecostes, tabernaculorum, quorum primo Christus Dominus interfuit. Luc. 2. Et hosce dies festos vocat, ordine secundo, Thalmudica explanatio, *Regelim*, quòd pedibus iter illud fieri soleret. Vnde & in Chaldaica Paraphrasi Canticorum 7. v. 1. legitur. *Dixit Salomon in spiritu prophetia à facie Domini. Quam speciosi sunt pedes Israëlis, quando ascendunt, vt appareant coram Domino, tribus vicibus in anno, cum sandaliis taxeis, & offerunt vota sua, suasq; voluntarias oblationes!* legantur & Exodi capita 23. 24. Deuteron. 16.

Tertium factum. Ibi adorare Dominum DEVM, vt 1. Reg. 1. Ecce quid in templis agendum, *Domus mea, domus orationis vocabitur*, inquit Dominus Matthæi 21. Legatur D. Augustinus de tempore Sermon: 251. Chrysostomus hom: 15. in Epistolam Hebræam. Epiphanius hæresi 37.

Quartum factum. Deferre primitias & decimas, idque fideliter, & omnes. Quæ Græcè dicuntur omnium, quæ nascerentur, adeoque lanarum detonsarum, harum siquidem primitiæ sunt, quas vocat ille textus τὰς πρωτογονίας. Hebraicè vero numerantur decimæ, primitiæque frumenti, musti, olei, ficuum, malogranatorum, & omnium terræ fructuum. Et erant triplices. Primæ Leuitis generatim sumptis, quatenus scilicet etiam Sacerdotes comprehendunt; dabantur, vt hîc Græcè & Hebraicè dicitur versu 6. & 7. Secundæ conferebantur in epulum sacrum, cuius & Leuitæ & egentes participes fiebant. Tertiæ, dabantur, inquit Græcus, quibus oportebat, id est, triennio quolibet, peregrinis, pupillis, & viduis. & addit Hebræus alter, in fabricam etiam, seu restaurationem templi, vt 4. Reg. 12. Vide dicta cap. 5. in Iosuanis sacerdotibus numero 61. & sequentibus. Et fiebant huiusmodi oblationes, & decimæ priores, quotannis, in festis diebus suprà nominatis.

Quintum. Similia pia & bona religionis instituta obseruare. Verbi causa, maiores natu reuereri, domini legẽ edisce re, quotidianas domi preces, mane & vesperi fundere, verecundiã tueri, obscœnũ ad aures nihil admittere, à voluptatum omniũ illecebris cauere. Narrat libro 2. contra Apionem, Iosephus; Hebræorum liberos solitos, à primis statim vnguiculis, ita DEI legibus operam nauare, vt eas, quam proprium nomen memoria magis tenerent, suisque in animis penitus insculperent. *Hæc igitur*, ait textus, *& similia, secundum legem* DEI, *puerulus obseruabat.* O puerulum! qui non pueris & adolescentibus tantum, sed & viris, adeoque senioribus exemplar esse debeat. Lege, si libet, D. Augustinum in Psalmum 112, D. Ambrosium epistola 59.

QVARTA capitis particula, est Tobiæ virilis ætas, & explicatur, ante captiuitatẽ versu 9. & 10. vbi notandum, eum duo filium docuisse, TIMERE DEVM, ET ABSTINERE AB OMNI PECCATO. Atque hanc bene liberos instituendi curam, parentibus omnibus suadet Ecclesiasticus Cap. 30. Salomon Prouerbiorum 4. versu 3. & suo ipsius exemplo Dauid psalmo 33. *Venite*, ait, filij, *audite me. Timorem Domini docebo vos.* Negligant alij

filiorum suorum doctrinam. Ego, inquit, non item. *Venite filij, audite me.* Doceant eos alij, & diligenter, sed artes mundo huic placendi: opes & honores coaceruandi: imo etiam illas ipsas, quæ liberales vocantur, vel per se ipsos, vel per alios doceant. Ego, quod hisce omnibus præstantius, vtilius, magisque necessarium est; *timorem Domini docebo vos.* Videri potest Origenes apud D. Hieronymum Danielis 13. Plutarchus libro de institutione. Et verò, quemadmodum ad litteras discēdas apud Græcos, pueri scholas adibant, sic, apud Persas, vt iustitiam discerent, prout libro primo Cyropædias à Xenophonte litteris mandatum. Quanto id apud Christianos seruari æquius? Fuit verò, cum vxore ac filio, captiuus abductus, anno sexto Ezechię Regis Iuda, Oseæ Israël Regis nono, mūdi ter millesimo quadringentesimo secundo, in Assyriā, & quidem in Niniuem, quæ à Plinio, Ptolemæo, & aliis Ninus vocatur, vt Genes. 10. dixi. & hic Hebraicè CIVITAS MAGNA vocatur, quemadmodum etiam Ionę c. 1. & 3. quòd, vt ait Diodorus lib. 2. murorum suorum ambitu, stadia contineret 480. Salmanasar verò, de quo 4. Regum 17. Græcè iam nominatur Ενεμισσὰς & Ενεμίσαρος, sicuti & apud Athanasium in synopsi. Hic porro videmus, quemadmodum communibus malis inuoluantur etiam iusti, sed ad maiorem eorum exercitationem, meritum & gloriam. Diuus Ambrosius cap. 1. lib. de Tobia. *Ob virtutes scilicet augendas, quibus praditus fuerat, subiit ærumnam captiuitatis. quam ferebat humiliter, ac patienter, communem magis iniuriam quàm priuatam dolens, nec sibi virtutum suffragia nihil profuisse deplorans, sed magis eam contumeliam minorem suorum peccatorum precio arbitratus.* Similia etiam author quæstionum ex vtroque testamento q. 119.

II. POST CAPTIVITATEM.

QVÆ egerit, hoc primo capite tribus temporibus continentur.

PRIMVM TEMPVS est regnante Salmanasare, à quo abductus fuerat. Et notanda in eo potissimum sex. PRIMVM. Constantia in fide, ac religione. versu 2. SECVNDVM. Misericordia & liberalitas. versu 3. Et misericordia ista infrà copiosiùs explicatur per misericordiæ opera spiritalia, vt dare aliis monita salutis. versu 15. Consolari afflictos. versu 19. & corporalia ver. 3. 19. 20. Et quidem vtraque faciebat, non domi suæ tantum desidens, aut in vrbe Niniue, sed totam regionem obibat versu 15. adeò vt in Mediam etiam excurreret. versu. 16. TERTIVM. à Gentilium cibis, abstinentia. etiamsi alij omnes ederent vers. 11. 12. quēadmodum Daniel Cap. 1. Eleazarus 2. Machabæorum c. 6. Machabæi fratres c. 7. Vocantur verò ij Gentilium cibi Græcè ἄρτοι, id est, panes, quibus omnis esca comprehenditur, vt in oratione dominica. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* QVARTVM. DEI, ciusque mandatorum memoria in toto corde v. 13. QVINTVM. Remuneratio quædam diuina hoc in sæculo, & in ipsa captiuitatis terra. *Quoniam,* inquit textus v. 13. *memor fuit Domini dedit illi* DEVS *gratiam in conspectu Salmanasar,* vt ei videlicet placeret, gratusque esset, Græcè dicitur ei dedisse DEVS gratiam & pulchritudinem. Vnde videmus, vt honorem & beneuolentiam acquiramus, diuinum valere auxilium, veramque probitatem; quemadmodum monebat Xenocratem Plato, vt, eam ob causam, Gratiis sacrificaret, à quibus tamen, cum ex nullæ sint, nihil expectandum. Sed à DEO gratia omnis pendet, etiam coram hominibus, vt Exodi 12. versu 36. Iudith cap. 10. vers. 4. Esther cap. 5. & 15. Sunt verò tria Tobiæ à Rege concessa. *Primum.* Potestas eundi, quo vellet, & faciendi, quod vellet. vers. 14. *Secundum.* Functio quædam palatina & officium. Nam Græcè dicitur factus ἀρχιτρίκλινος, id est, omnium, quę ad Regem spectarent, emptor & procurator, siue

esset

esset annona, siue vestis, equi, arma, prædia, quemadmodum factus etiam Ioseph. Genes. 41. Ideoque & hîc Hebraicè dicitur constitutus supra omnia quæ habuit Salmanasar. *Tertium.* Munera vers. 16. & ea quidem ampla, cum ex iis, quæ honoris gratia acceperat, plurimum aliis dare posset. SEXTVM. ex iis, quæ repugnante Salmanasare, in Tobia notanda fuerunt; est, bonus acceptæ potestatis, & dignitatis vsus. Nam egenti amico, Gabelo Rhageno, dedit argenti talenta decem. Solent verò quidam, summam istam putare, coronatos Gallicos ter mille septuaginta duos. Alij sexies mille, cum talento cuilibet coronatos dent sexcentos. Alij, vt Cardanus Libro de suis libris; vni talento ducatos dat quingentos, ideoque hic forent quinque millia ducatorum. Videtur verò ea dedisse, non mutuò, sed in depositum, cùm Græcè sit παρακαταθήκην. & depositum παραθήκη vocetur, idemque significet Hebræum verbum hiphkadthi. Petis, Quid egenti profuisset deposita pecunia? Respondeo. ita olim deponebatur, vt si voluisset depositarius, vteretur, quemadmodum ait Vlpianus lege prima *§ si pecunia. ff. depositi.* Gabelus verò iste Græcè dicitur, & Hebraicè Gabael, & quidem Gabriæ frater expressè, licet ex cap. 4. versu 21. Græce coniicere quidam velint, Gabriæ potius filium fuisse. Sunt etiam Hebræi, qui Abrielem vocent Gabrielis filium, aut Corebi fratrem. Quam verò Rhagam, Rhagas, & Rhaga profani scriptores nominant, eam semper interpres vocat Rhages; Hebræi scilicet sermonis, in quo indeclinabile id nomen; imitatione. nisi fortè vna interdum littera mutata sit, & *Rhages* lectum pro *Rhagas*, aut *Rhagis*, quemadmodum Actorum, 8. *Candacis* pro Candaces, *Phœnicis*, pro *Phœnices*, in libris Machabæorum sæpè. Accepit porro vrbs illa nomen à rupturis & labibus, quas terræ motus excitarant, vt ait lib. 29. Diodorus, & Strabo lib. 12. qui addit, motibus illis plus quam duo millia vrbium & vicorum periisse. Non esse à Seleuco Nicatore conditã, vt ait Stephanus, vel ex hoc loco patet, cum hisce temporib. fuerit Seleucus multò posterior. Videtur Rhagam à Rhagis infrà distinguere cap. 6. Græcus. sed in eum id locum differatur. Italica per Ioannem Baptistam Firmij edita de sancto Thoma historia, & alij quidam scriptores, Emesam isto nomine appellant. sed cum in Media Rhagæ sint, in Syria Emesa, vt ait l. 5. c. 15. Ptolemæus, l. 5. c. 23. Plinius. è Plautina forte Trinummo iis acclamet quispiam, *Ebo, an etiam Arabia est in Ponto?*

SECVNDVM TEMPVS. Regnante huius Filio Sennacherib, Iudæorum res aduersissimæ fuerunt. Nam præter ipsum captiuitatis incommodum, à regni sui principio, eos statim affligere cœpit, & multò magis post acceptam diuinitus in Iudæa cladem 4. Reg. 19. quemadmodum & Turca Selimus, anno 1571. victus facere voluit apud Natalem Comitem, sub finem lib. 22. Tum verò fuit Tobias aurum in igne. versu 18. & 19. & quo maiora mala fuerunt, eo ipsius virtus maior. *Interdicto*, ait D. Ambrosius cap. 1. *non reuocabatur magis, quam incitabatur, ne deserere officium pietatis, mortis metu videretur. Erat misericordiæ precium mortis pœna.* Iussus est & fortunis omnibus & vita spoliari. Cum enim eum, vt in Hebræo & Græco est; operum tam piorum Niniuita quidam accusasset, illas amisit, hanc inops & nudus retinuit, sed fuga extra Niniuen, & latebra; quam ei, vxori, & filio ipsimet Assyrij præbuerunt, quia ex iis, versu 23. *multi diligebant eum.* Nam de Iudæis id putandum non est, cum calumniatoribus, satellitibus, & carnificibus omnia ipsorum tunc obiecta essent. Sic verò latuit vsque ad Tyranni huius cædem, cuius modus, & locus explicatur 4. Reg. 18. & hic Græcè, multoque copiosius Hebraicè, vbi & causa ponitur, quod, vt prosperitatem ab idolo Dagon impetraret, duos ei filios immolare voluerit, sed isti præuerterint, eumque mactarint, quorum nomina referuntur Adrammelech & Saretser. Id versu 24. factum, post dies 45. ab regni eius, vel cladis potius acceptæ principio. quia

Hebræo-

Hebræorum textuum vnus dicit, Tobiam dies tantum 19. delituisse. In Græco, eâdem sententia, dicitur, non præterierunt dies 50.

TERTIVM TEMPVS. Huius filius tertius fuit Asaraddon, qui Græcè Σαχηδονὸς dicitur, & sæuiit etiam in filios Israël, vt capite sequenti patet, versu 8. & 9. Fratris tamen Tobiæ filium Achiachar, vel, vt in altero Hebræo dicitur; Akikarum magnis affecit honoribus. Fecit enim eum primò, pincernam: deinde ab annulo regio, vt Esther cap. 3. versu 10: tertio totius regni διοικητὴν, seu Gubernatorem: quartò rationibus omnibus præfectum, seu Rationalem: quintò, secundum à se, seu vicarium suum, vt Græcè & Hebraicè traditur. Et asseritur iste Achiachar in Græco, filius Anaëlis, vel Hebraicè Hananelis. ideoque certum hinc fratris Tobiæ nomen haberetur, nisi essent, qui ex Græco assererent eundem esse, qui Achiacharus & Anaël vocetur. Possent enim ita intelligi Græca ἔτυχεν Αχιάχαρος τὸν Ἀναὴλ, υἱον τοῦ ἀδελφοῦ μου. Multo tamen simplicius & verius apparet eum, qui fuit Tobiæ frater ipsum Anaëlem esse. omninoque id Hebræus asserit. Huius Achiachari precibus, Niniuem rediit Tobias, facultatulas, cum magna ex parte direptæ fuissent; reliquas accepit sed absque dignitate pristina. *Vix tandem*, ait Ambrosius loco citato, *per amicum potuit, direpto patrimonio, egenus & exul restitui suis.* Facultatem, pro, facultatibus dixit interpres, vt Cicero copiam, pro copiis lib. 8. ad Atticum epistola 17. & 19. sicuti etiam Paulus à quibusdam accipitur. L. Cum pluris ff. de admin. tutel. §. vltima.

SECVNDA LIBRI PARS.

In qua vitæ Tobiæ reliquum, & quæ ad eius mortem spectant explicantur. Sunt verò ea varia, sed eorum, singulis capitibus, fiet distinctio.

CAPVT II.

1 *POst hæc verò, cùm esset dies festus Domini, & factum esset prandium bonum in domo Tobiæ, dixit filio suo.*

2 *Vade, & adhuc aliquos de tribu nostra timentes Deum, vt epulentur nobiscum.*

3 *Cumq; abiisset, reuersus nuntiauit ei vnum ex filiis Israel iugulatum iacere in platea.*
Statimq; exiliens de accubitu suo, relinquens prandium, ieiunus peruenit ad corpus.

4 *Tollensq; illud portauit ad domũ suam occultè, vt dum sol occubuisset, cautè sepeliret eum.*

5 *Cumq; occultasset corpus, manducauit panem cum luctu & tremore.*

6 *Memorans illum sermonem, quem dixit Dominus per Amos prophetã. Dies festi vestri conuertẽtur in lamentationem & luctum.* Amos 8. c. 10. 1. Mac. 14.

7 *Cum verò sol occubuisset, abiit, & sepeliuit eum.*

8 *Arguebant autem eum omnes proximi eius, dicentes: Iam huius rei causa interfici iussus es, & vix ef-* Sup. 1. 2.

fugisti

fugisti mortis imperium, & iterum sepelis mortuos?

9 Sed Tobias plus timens Deum quã regem, rapiebat corpora occisorum, & occultabat in domo sua, & mediis noctibus sepeliebat.

10 Contigit autem vt quadam die fatigatus à sepultura, veniẽs in domum suam, iactasset se iuxta parietem, & obdormisset.

11 Et ex nido hirundinum dormiẽti illi calida stercora inciderent super oculos eius, fieretq; cæcus.

12 Hanc autem tẽtationem ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.

13 Nam cum ab infantia sua semper Deum timuerit, & mandata eius custodierit, non est contristatus cõtra Deum, quod plaga cæcitatis euenerit ei.

14 Sed immobilis in Dei timore permansit, agens gratias Deo omnibus diebus vitæ suæ.

15 Nam sicut beato Iob insultabant reges, ita isti parentes & cognati eius irridebant vitam eius, dicentes:

16 Vbi est spes tua, pro qua eleemosynas, & sepulturas faciebas?

17 Tobias verò increpabat eos, dicẽs.

18 Nolite ita loqui: quoniam filii sanctorum sumus, & vitam illam expectamus.
quam Deus daturus est his, qui fidẽ suam nunquam mutant ab eo.

19 Anna verò vxor eius ibat ad opus textrinum quotidie, & de labore manuum suarum victum, quẽ consequi poterat, deferebat.

20 Vnde factum est, vt hædum caprarum accipiens detulisset domi:

21 Cuius cum vocem balantis vir eius audisset, dixit: Videte ne fortè furtiuus sit, reddite eum dominis suis, quia non licet nobis, aut edere ex furto aliquid, aut contingere. Deu. 22. 1.

22 Ad hæc vxor eius irata respondit: Manifestè vana facta est spes tua, & eleemosynæ tuæ modo apparuerunt. Iob 2. 9.

23 Atque his, & aliis huiusce modi verbis exprobrabat ei.

COMMENTARIVS.

HOBIE facta potissimum quatuor isto capite proponuntur.

PRIMVM est, inuitatio fratrum, seu contribulium ad conuiuium, non tamen quorumcunque, vel quandocunque, sed pauperum, & in die Pentecostes. Vtrumque siquidem admonet Hebræus & Græcus. Addit verò amplius Latinus & Græcus, è pauperibus eos magis delectos, qui DEVM timerent, eiusque mandatorum meminissent. Diuus Ambrosius lib. 4. Cap. 1. officiorum; *Tobias formam honestatis expressit euidentius, cum, relicto conuuio, mortuos sepeliret, & ad cibos paupertis mensæ inuitaret inopes.* Sic & hortatur Dominus Luc. 14. Seneca lib. 2. de beneficiis cap. 31. 32. Etsi verò cuilibet egenti eleemosyna rectè datur: in meliores tamen melius confertur. Ecclesiastici 12. *Benefac iusto & inuenies retributionem magnam. Da misericordi, & ne susceperis peccatorem,* & quæ sequuntur. D. Thomas secunda 2. quæst. 31. art. 2. quæst. 32. a. 9. Stobæus

bæus sermone 37. vbi de Alexandri in Phocionem munificentia. S. Cyprianus lib. 3. ad Quirinum cap.10.locum istum citat, sed, vti solet,ex Græco textu. Si dicas quomodo captiuus Tobias conuiuium magnum, vt Hebraicè dicitur; instituit & obsonia tam multa, vt Græcus textus habet; apponit? Nonne contra ipsius statum & temperantiam? Respondeo primò. dies erat, vti loquebantur; bonus, seu festus. deinde obsoniorum copiam, ipso nesciente,procurat vxor. Neque tamen immoderatum quid fuisse putandum est,sed ipsius modestia & temperantia plus quiddã & maius pęnè,quàm vellet,iudicabat, quẽadmodum S.Ioannes Eleemosynarius, S.Ottho Bambergensis Episcopus, & sanctus ille, in vitis Patrum,Palæmon, cui cũ ipsius discipulus S. Pachomius, ipso glorioſissimæ Dñi Resurrectionis festo die,olei,præter morem,aliquantulũ appositisset;ille manibus frontẽ fricans,& vbertim lachrymas fundẽs,dixit.*Dominus meus crucifixus est,& ego nunc oleum comedã?*

SECVNDVM. Sepultura, cum aliorum aliâs, tum præsertim vnius, eo ipso conuiuij tempore. Diuus Ambrosius loco citato de Tobia. *Magnum*, inquit, *hoc opus. Si viuentes operire nudos præcipimur, quanto magis debemus operire defunctorum corpora? Si viantes ad longiora deducere solemus, quanto magis in illam æternam domum profectos, vnde iam non reuertentur? Nihil hoc officio præstantius, ei conferre, qui tibi iam non potuit reddere, vindicare à volatilibus, vindicare à bestiis consortem naturæ. Ferè hanc humanitatem defunctis corporibus dedisse produntur, homines negabunt?* Prudentius hymno 10.

Sancti fator ille Tobiæ,
Sacer ac venerabilis heros,
Dapibus iam ritè paratis
Ius prætulit exequiarum.
Iam stantibus ille ministris
Scyphos & fercula liquit,
Studioq́, accinctus humandi
Fletu dedit ossa sepulchro.

Mortuo simpliciter nil obest insepultum iacere, obest tamen, vt ait, D. Thomas 2.secundæ.quæstio.31. a.2. ad prim. quadantenus quoad eum,quem in corpus viuens habuit, mortuusque retinet;amorem, & quoad honorem, quem omnibus pęnè gentibus,per sepulturam afferri persuasum est. Neq; mortuis tantum honor iste aliquis est, vt ait in Iliade Homerus;sed communi etiam hominum naturæ, quam in hominum conspectu computrescere, à canibus aut alitibus lacerari, dirum, durumque. Videatur Augustinus lib. primo Ciuit: cap. 12.lib.de cura pro mortuis. cap.1.2.& 3.vbi ait; *Tobias, sepeliendo mortuos,* DEVM *promeruisse, teste Angelo, commendatur.* Maximè verò fidelium & iustorum cadauera curanda esse monet, quòd iis tamquam organis & vasis ad omnia bona opera sanctus vsus est spiritus. Videatur & Alcimus lib:ad sororem, Stobæus sermone 122. Huic facto subiungitur recordatio prophetię,Amos cap.8.versu 6.& 1.Machabæorum c.1.v.41.eademq; recordatio dicitur sicuti Tobiam,sic & affeciſſe S.Annonem Archiepiscopum Colonien-sem.lib.3. eius vitæ cap. primo, dum vnice sibi carum vita defunctum, ipso itidem Pentecostes die, lugeret. Accessit reprehensio quædam versu 8. ei ferè similis, quæ est Ioan. 11. versu 7.& 8. *Nunc quærebant te Iudæi lapidare & iterum vadis illuc?*

TERTIVM. Excæcatio versu 10. & notandum in ea, primò, tempus, deinde modus, tertiò causa. *Quidam*, inquit, *die fatigatus à sepultura.* Ecce post tot bona opera, etiam per boni operis occasionem,ex tanto tamque raro, DEI causa,labore suscepto,venit calamitas. Quis eorum qui mundi huius felicitatem, opes, formam, valetudinem tanti faciunt

secus

secus fieri oportuisse non opinetur? sed causa post exponetur. Nunc Græcus textus habet; *eádem ipsa nocte*, quæ Pentecosten scilicet consequuta est; cæcitatem istam euenisse. *Modus* verò fuit, quod cum mortuum sepeliisset, domumque reuertisset, neque tamen, quia, propter cadaueris mortui contactum vel contagem, inquinatus erat; ingredi domum voluisset, ex lege, Num. 19. versu 11. & 16. quemadmodum hîc Hebræus & Græcus textus tradunt; sese ad parietem quendam, extra domum, iactarit, & aperta facie dormierit, ipsiusque oculos hirundinis stercora, fœdis albuginibus, affecerint. In Hebræorum vno, & Græcis omnibus vox *tsiporim* & *χυβια* est, quæ omne auicularum genus comprehendere potest, vt Gen. 7. v. 7. sæpè tamen pro passere accipitur, quemadmodum & D. Ambrosius cap. 2. de Tobia hunc locum legit. Verum & passeris nomen apud Latinos, interdum, pro auiculis etiam aliis sumi potest, quemadmodum Prouerb. 26. vers. 2. vbi passerem quolibet vadentem ait D. Hieronymus, pro eò, quod alij hirundinem dicunt; & psalmo 83. vers. 4. vocat Hieronymus auem, quam 70. turturem, nostra versio hirundinem. Hic ergo fuisse non auem quamlibet, neque propriè dictum passerem sed hirundinem ostendit noster D. Hieronymus, & Hebræus alter, qui habet, *deror*: & confirmatur ex hirundinis intima cum hominibus consuetudine. Vnde &, à volandi, cumque hominibus habitandi libertate, nomen Hebræum istud accepit, vt ait Rabbi Dauid Kimhi. Sic enim legimus & in Pyrrhi tabernaculo, Cyri, Dionysiique tectis hirundines nidulatas. Vnde & Fastorum primo de hirundine ait Ouidius.

Tunc blandæ soles, ignotaque prodit hirundo.
Et luteum celsa sub trabe fingit opus.

Accedit, quod, præ multis aliis hæc, è nido suo, auis excernere, omniaq; circũcirca cõmaculare soleat. Et ex hac fortè historia, Pythagoræ, qui cũ Iudæis, vt ait lib. 1. Stromatũ, Clemẽs, & contra Apionẽ Ioseph us; versatus est; symbolum illud manauit; *hirundines sub eodem tecto ne habeas.* quod D. Hieron. apologia aduersus Ruffinũ, & Clemens Stromate 5. c. 3. Aristotelis authoritatẽ secuti, interpretantur, à cõmercio garrulorũ & susurronum abstinendũ esse. quod refellit quidem Plutarchus Symposiorum decade 8. & ex eo Erasmus. sed refelluntur ambo ex Hesiodo, Anacreonte, Nicostrato, qui hirundinem garrulam vocant. Est etiam infidæ amicitiæ similitudo in hirundine, vt ait author ad Herẽnium, quia vere aduolat, hyeme auolat. Hugo & glossa monent, ne in bonis operibus fatigemur, alioqui futurum, vt mundi huius blanditiis, adulationibus, opibus excæcemur, quæ sunt hirundinum stercora garrularum inconstantium, veris tantum & æstatis amicarum. Carthusianus dormienti ait Ecclesiæ incidere non nunquam ab hæreticarum hirundinum nidis stercora, & multos excæcari. Sed lib. 2. c. 56. Thomas Cantipratensis explicat, quemadmodum apibus hirundines & aues infestæ sint, id est, piis castisque animis dæmones. *Potest, ait, & aliud tentationum genus, hirundinum quarum stercore Tobias cæcatus est, vel aliarum auium vexatio designare, vt, sub virtutum specie, vitiorum tenebris inuoluamur. Verbi gratia: Captat quis diues fieri, & congregare diuitias, vt in fine condat vberius testamentum, faciatque hæredem* CHRISTVM, *qui copiarum suarum dereliquit vel dominos terræ vel parentes, aut clientulos suos vel raptores quoslibet nequissimos possessores. Hoc maximè in Clericis videmus, quorum tamen bona pauperum esse deberent, & quæ eis omni die superfluunt, non in marsupiis, vel in arca, sed indigo ori fameluci, & in ventribus esurientium deberent liberaliter erogare.* Hactenus ille.

Cæcus iam Tobias medicorum opem in Græco textu adhibuit, quemadmodum monemur Ecclesiastici 38. nihil ei tamen profuerunt. Sed *quæstio* triplex est.

PRIMA. An stercora ista oculorum albugines naturaliter induxerint? Duę opinio-

nes. Prior negans Lyrani. & quidem, quia non ea ſtercori vis naturalis inſita, vt excæcet. Deinde quia Tobiæ oculi clauſi erant, ideoque vult ex DEI, qui mali pœnæ actor eſt, ordinatione, id euenisſe, vt patientiæ magnum exemplum foret. Altera opinio aiens, verum ita, vt fateatur, id caſu non euenisſe, ſed, ob finem iam dictum, ex diuina voluntate, præſertim cum non in alterum tantùm, ſed in ambos oculos ſordes iſtæ inciderint.

ALTERA verò quæſtio eſt. An naturalis excæcandi vis, in ſtercoribus iſtis fuerit ex occulta quadam hirundinum proprietate? an ex aperta, quòd calida ſcilicet & ſpurca eſſent? Prius illud aſſerunt apud Valleſium cap. 42. ſacræ Philoſophiæ, nonnulli, duas ob cauſas. Vna eſt, quòd hirundines ipſæ oculorum morbis obnoxiæ ſint, quemadmodum ex herba intelligi poteſt, qua ad illis medendum vti ſolent, quæque ab iis nomen accepit Chelidonia, prout eſt apud Plinium lib. 8. cap. 27. Tertullianus lib. de pœnitentia c. 12. *hirundo*, ait, *ſi excæcauerit pullos, nouit illos oculare rurſus de ſua Chelidonia.* Imò, & ſi quis pullorum iſtorum oculos punctione aliqua vulneret, eos, nulla etiam Chelidoniæ facta mentione, curari, docet philoſophus de hiſtoria animalium l. 6. c. 5. & de eorundem generatione l. 5. c. 6. Hinc enim colligitur, hirundinum ſuccos, & alimenta, quæ ſuccorum cauſa ſunt, & excrementa, quæ cum alimentis cognationem habent, ad oculorum vexationem aliquid efficere. Altera eſt, quia fimus capitum hirundinum medetur oculorum albuginibus, vt eſt apud Aëtium ſermone 7. cap. 39. Solent autem plerorumq; animalium partes medicamento iis eſſe, quibus per morſus, aut exeremenia ſua, detrimento fuerunt, quemadmodum in ſcorpionibus patet, araneis, canibus rabidis & ſimilibus. Poſterius tamen, ex aperta ſcilicet caloris & ſpureitiei qualitate, illud accidiſſe; malunt Carthuſianus, & Valleſius loco citato. quia calidus iſtiuſmodi humor in pupillas, & oculorum hirquos illapſus, nimium eos calefacit & exſiecat. deinde quia excrementitiæ fecis impuritas puriſſimo delicatiſſimæ partis humori non nocere non poteſt. 3. quia non fuit videndi facultas omnino Tobiæ adempta, ſed videndi tantum impedimentum obiectum, membranula ſcilicet quædam prætenta, vt patebit cap. 11. verſu 15. quemadmodum in talpis eſt, inquit lib. 11. Plinius cap. 37. Huiuſmodi verò membranula potuit ex incidentibus excrementis, & quadam exuſtione concreſcere. Mihi vtraque qualitas, aperta & occulta, concurriſſe videtur; quia & caloris in textu mentio fit, & hirundinum, quaſi aliam vim habeat earum fimus, quam columbarum, vel auium aliarum. Præſtantis Medici Leuini Lemnij, l. 2. de naturæ miraculis, c. 30. verba huc transferibam. *Eruitur*, ait, *ineunte autumno, creſcente q; luna ex hirundinis vētre lapillus, ab ea auicula Chelidonius dictus. qui præſentanea vi pollet aduerſus morbum comitialē. Valde enim exſiccat, abſumit q; humorē tenacem ac glutinoſum, qui huic morbo præbet ſeminarium. Eſt ſiquidem hirundo, cuius excrementa Tobiæ ademerant oculos; calida ſiccaque natura. Quo fit, vt in fornicibus ac concamerata teſtudine, ex vdo molli q; limo tā artificioſè nidos ſuſpendant & affigant. Contactu enim ſuo humorē abſumunt, coguntq; lutū indureſcere. Hinc Medici cataplaſmata ex iis conficiunt, atq; hirundinum combuſtarum puluerem in diſcutiendis gutturis, anginaq; tumoribus efficaciſſimum experiuntur.* Priorem ergo Lyrani rationē, patet eſſe negandā. Ad poſteriorē dico, Tobię oculos clauſos nō fuiſſe. Nam Græcus textus expreſſe ait, τῶν ὀφθαλμῶν ἀνεῳγότων. id eſt, apertis oculis. & S. Athanaſij in Synopſi verba ſunt, Tobias cū mortuos aliquot ſepeliiſſet, extra ſepta obdormiuit, & cum, pro more ſuo, apertos haberet inter dormiendū oculos, albuginem illis contraxit. Excipies, dormiuiſſe Tobiam. At apertis oculis dormit nemo. Reſpondet Plinius lib. 11. cap. 37. *Patentibus oculis dormiunt lepores, multiq; hominum, quod κοιλοβαρπᾶν Graci dicunt*; & leonibus ab Horapolline ſæpius tribuitur. Vnde & Corobantiaſmus, imaginoſus morbus eſt, quando, vt ait Varro Prometheo;

Leui

Leui somna mens sonorinas imagines
Affatur: non vmbrantur somno pupulæ.

Eo igitur morbo laborauit Tobias? Fieri quidem posset, vt ex labore fatigationeque nimia, tunc laborarit, quemadmodum sanctis quibusdam viris quandam veluti amentiam euenisse legimus: nihil tamen id affirmare necesse est, cum absque morbo isto, possit somnum quis capere, neq; oculos claudere, vt ex Plinio dictum est.

TERTIA QVÆSTIO. Cur extra domum, in vestibulo quopiam dormiuit? Iam ex Numerorum capite XIX. causa indicata. Sed cum in Græco antea dicatur; posteaquam mortuum è platea sustulisset, reuertisse, lauisse, prandiumque antea relictum sumpsisse; cur iam non lauit, vt mundus intrare domum posset? In Hebræorum textuum vno respondet ipsemet; *Eadem nocte, postquam sepeliui mortuum, paraui lauacrum, sed non potui purificare memetipsum in terra immunda, sicut lucusset in terra Israel.* At cur in aliena terra minus quam in Israelitica purificare se poterat? Quia lustrali, è ruffæ vaccæ cineribus, quæ ad purificationem istam, vt ex citato Numerorum capite planum est; adhiberi debuit, aqua carebat. Estque hæc generalis veluti causa, quemadmodum mihi vetulus quidam Iudæorum Rabinus fatebatur; ob quam sese hodie apud nos, aliisque in terris peregrinis, semper immundos Iudei agnoscunt. quamquam è re per aque illius typum significata, quia eam impij respuunt; ipsorum impuritatis causa multo verior petenda. *Si*, ait S. Paulus Hebr. cap. 9. *hircorum & taurorum & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis* CHRISTI, *qui per spirit. sanct. semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti?* Quę tamen Tobię aduersus Deum erat pietas, cum aquam illam non haberet, puram interdum aliam quamcunq; sumebat: interdum vero, vt hic, se ab immundorum contagione minus elui querebatur. & in Hebręo textu, Hieremiam testem laudat. *Quemadmodum*, ait, *de nobis prædixit Ieremias Propheta. Non mundaberis in posterum aliquandiu.* Nequaquam tamen hoc à seniore Tobia insertum testimonium crediderim. Primo, quia, vt Ierem. 1. v. 2. notat D. Hieronymus; cœpit Ieremias anno Iosię decimotertio vaticinari. At huc vsque, secundum Latinorum calculum, de quo infra; vitam non propagauit Tobias. Deinde alius videtur Prophetę sensus. ideoque 70. verterunt; *Væ tibi Ierusalem, quia mundata non es. Post me, quousque adhuc?* Noster vero; *Non mundaberis post me, vsquequo adhuc?* Ab aliquo igitur in Hebręi textus margine notatum id erat, & in textum postea irrepsit; vel certe, per aliquam accommodationem, à iuniore Tobia, qui Ieremię suppar erat, fuit appositum. Porro in cœcitate tertio loco notanda erat *causa*, quę versu 12. ita proponitur. *Hanc tentationem ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & Sancti Iob.* Et triplex omnino causa significatur. *Prima*, vt excellenti ipsius virtuti & patientię materia & exercitatio daretur. Quemadmodum enim liberalitatis & magnificentię actus edere non potest, cui opes nullę sunt: ita neque fortiter & patienter quidquam agit, quem difficilia & aspera nulla cruciant. *Altera* causa est, vt eadem eius virtus aliis manifesta & perspicua fieret. Nam, vt in Tristib. lib. 4. Eleg. 3. canit ille.

Quæ latet, inq; bonis cessat non cognita rebus
Apparet virtus, arguiturq; malis.

Tertia, vt non quoquo modo aliis ea virtus manifesta fieret, sed ita, vt iis, ad imitandum, veluti exemplar & idea præstantissima proponeretur, idque in omnem posteritatem. Vnde & causa *quarta* existit, quę; vti prima, ipsum Tobiam attingit, planeq; beat, vt ipsius videlicet, apud Deum; meritum & merces crescceret, cum ipse non nudos virtutum habitus

BIBLIOTECA ROMA VITERBO

Digitized by Google

teneret, sed bonas ex iis actiones promeret; in ipsiusque, aliorum imitatio, gloriam redundaret. Addi etiam *quinta* potest; Deum scilicet huiusmodi erumnis iustos interdum homines afficere, vt quantopere aliorum sitiat salutem, demonstret. *Quanta* inquit S. Ambrosius Sermone 14. *est circa nos Dei nostri sollicitudo? illos examinat, vt nos erudiat; illos conteris vt nos acquirat, eorum cruciatus, nostros vult esse profectus.* Item S. Bernardus libr. de modo viuendi ad sororem serm. 16. *Propterea*, inquit, *posuit Deus virtutes sanctorum ad exemplum nostrum, vt per vestigia ipsorum peruenire possimus ad regna cœlorum.* Rectissimè verò à Iulio nostro Fatio lib. de mortificatione cap. 11. notatum, Deum non facere, quod pictores optimi solent, qui in picturis nihil aliud propositum habent, quam vt intuentium oculos pascant. sed Phrygionem potius aliquem imitari, qui, *vt opus à se delineatum perficiat, pretiosissimam auri vel argenti, siue alterius materiæ telam in minutissima frusta concidit, atque inde pulcherrimum opus texit: ita Deus ipse permisit ac voluit tot Sanctorum millia, vel ab ipso nascentis orbis exordio capite plecti, secari ac in frusta dissecari, quasi pretiosissimas auri & argenti telas; vt hoc clarissimo laborum, mutilationum & aliarum, quas passi sunt,ærumnarum, ipsius denique eximia mortis exemplo sanctam ornarent Ecclesiam. Sic permisit iustum Abel impietate fraterna necari: Abrahamum charissimi filij holocausto tentari; Ioseph um à fratribus impie vendi: Moysen cum toto populo Israelitico crudeli Pharaonis tyrannide opprimi, Dauidem implacabili Regis Saulis odio subijci: Susannam impudicorum calumnijs exponi: Prophetam Isaiam medium serra secari, Danielem obijci leonibus: Iob & Tobiam tam in corpore quam in bonis externis grauissimè affligi, quorum afflictionis causam sacra Scriptura expressè posuit; cum dicit: Hanc tentationem* (loquitur autem de Tobia) *ideo permisit* DEVS *euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.* Hasce vero, quibus iusti quandoque premuntur; calamitatum causas, aliasque plures insigni planeque aurea oratione pertractat D. Chrysostomus homilia prima ad populum. & illarum summa his ipsis eius verbis continetur. *Multos audiui talia querentes. Quid tandem ille modestus & mansuetus homo ab alio quodam impio, & improbo per singulos dies trahitur, & innumeras patitur molestias: & Deus permittit, Quare alter accusatus iniuste mortuus est. Ille subuersus est, inquit: alius præcipitatus? & multos possemus referre sanctos & temporibus nostris, & maiorum nostrorum, qui multas sustinuerunt tribulationes differentes & varias. Vt igitur horum omnium rationē videamus, & neq; ipsi tumultuemur, & neq; alios scandalizatos negligamus: nunc diligenter dicendis intendamus. Varie. n. & omnimode sanctorum afflictionis causas numero octo charitati vestræ dicere possum. Iccirco omnes vos ipsos cū diligentia colligite scientes, quod nulla deinceps nobis venia & excusatio dabitur: si de contingentib. scandalizemur: quippe qui cum sint multæ occasiones, tanquam nulla sit, ita tumultuabimur & perturbabimur. Itaq; prima quidem est, quod cum facile in arrogantiā propter meritorum magnitudinem & miraculorum tollantur: ipsos finit affligi. Secunda: ne ceteri maiorem habeāt de ipsis opinionem quam humana patitur natura: & ipsos Deos, non autē homines esse arbitrentur. Tertia, vt & Dei virtus appareat per ægrotantes & compeditos exuperans, & prædicationem augens. Quarta, vt ipsorum illorum patientia manifesta fiat non propter mercedem Deo seruientium, sed & tantam exhibentium gratitudinem, vt & post tot mala syncera in ipsis beneuolentia ostendatur. Quinta, vt de resurrectione cogitemus, cum enim verum iustum, & multa plenum virtute innumera passum mala, & sic hinc digressum videris: oportet ex hoc omnino aliquid de illo iudicio cogitare. Si enim homines per se laborantes sine præmiis & retributione migrare non permittit: multò magis eos qui tantum laborauerunt nunquam incoronatos remanere Deus decerneret. Si autem ipsos laborum suorum, retributione priuare non eligit: omnino necesse est quoddam aliud tempus esse post præsentium finem, per quod præsentis vitæ laborum retributiones reciperet. Sexta, vt omnes in grauia incidentes sufficientem consolationem & mitigationem habeant in eos respicientes & malorum quæ ipsis accidere recordantes. Septima, ne quando exhortamur vos ad illorum*

virtu-

virtutem, & cuiq; dicimus imitare Petrum, imitare Paulum propter gestorũ excessum alterius ipsos naturæ participes fuisse cogitantes ad imitationem torpeatis. Octaua, vt quoniam beatos vel miseros censere oportet, discamus quos quidem beatos: quos autem miseros &ærumnosos putare debeamus. Si verò oportet & nonam dicere causam: illud dicere possemus quod spectabiliores tribulatio faciat tribulatos. Tribulatio enim patientiam operatur: patientia vero probationem: probatio autem spem: spes vero non confundit. Vides quod ex tribulatione probatio futurorum nobis spem adfert & in tentationibus, manere bonum de futuris sperare facit? Itaque non temere dicebam, quod hæ tribulationes resurrectionis spem nobis designant, & vexatos meliores efficiunt. Quemadmodum enim, inquit, in fornace aurum examinatur, sic & homo acceptus in humiliationis camino. Possumus & decimam dicere causam. Qualem vero hanc? quam & iam sæpius dixi superius, quod si aliquas habeamus maculas, & eas deponimus. Et bene Patriarcha declarans, ad diuitem dicebat: quoniam Lazarus recepit sua mala, vnam consolationem accipit. Et ad hanc aliam rursus inueniemus. Qualem vero hanc? vt corona & præmia nobis augeant. Quantum enim tribulationes intenduntur: tantum & retributiones ampliabuntur: immo verò & multò plus, non enim indignæ sunt passiones præsentis temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Tot igitur causas habentes de sanctorum afflictione dicendas ne in tentationibus indigneniur: neque angustiemur, neque tumultuemur, sed & ipsi nostros instruamus animos, & alios hoc doceamus. Ista sanctus ille. nos ad Tobiam redeamus. Quia sancti Iob exemplum attigerat, nonnulla patientię argumenta quibus ei similis intelligatur; ostendit, quę in Gręco tamen & Hebræo desiderantur. Primum est, v. 13. *Non est contristatus contra Deum.* Duplex, vti hunc locum exponens, optimè monuit Gretserus noster libr. 4. de cruce cap. 8. tristitia est. Vna, inquit Apostolus 2. Corinth. 7. *secundum Deum. quæ* videlicet, vt ibidem additur, *pœnitentiam in salutem stabilem operatur*, vel certe ob Deum suscipitur, æquaq; mente tolcratur. Altera contra Deum. quæ modum non tenet: de constantiæ gradu deiicit. impias aduersus Deum voces aut cogitationes exprimit. Prior in sanctos cadit. Cùm enim honorum, possessionum, fortunarumque naufragiis vexantur, morbis, plagis, variisq; dolorum stimulis peruelluntur, an non sentiant? an, vt nihil omnino moueantur, inferiores in iis animi partes brutæ prorsus & lapideæ sint? Cum abesset non procul dominicæ crucis tragœdia, *cœpit ipse dominus pauere, tædere & tristis esse.* Matth. 26. Marc. 14. *Tristitia*, inquit S. Paulus Rom. 9. *mihi magna est, & continuus dolor cordis meo.* Et infra c. 5. Tobias noster *Quale* ait, *mihi gaudium erit, qui in tenebris sedeo, & lucem cœli non video?* Attamen *non est*, ait textus, *contristatus contra Deum.* Alterum est. *immobilis in Dei timore permansit.* Multi sæpe in florescentibus arboribus flores. sed in cerasa & poma non euadunt omnes. In officio constantiam laudabat, qui Matt. 11. v. 7. dixit. *Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam?* Mordebat in oculis Tobiam cœcitas: sed è vero Dei metu cultuq; nihil mouebat. Tertium. *Agens gratias Deo omnibus dieb. vitæ suæ.* Dixit c. 1. v. 21 Iob. *Sit nomen Domini benedictum.* Tobias quasi summum Dei beneficium sit, exiliũ, paupertas, oculorũ amissio. gratias agit. neq; id semel, vel paucis aliquot diebus, sed *omnibus diebus vitæ suæ.* Quam excelsum, quam Deo plenum pectus hoc! Quartum est v. 15. irrisionum & contumeliarum à familiaribus propinquisq; coniectarum tolcrantia. de qua postea. Ideoq; duplex, *nam*, quod in textu v. 13. & 15. legitur, causam reddit vnius illius comparationis quæ tacta v. 12. fuerat. Sed verba illa v. 13. *cum, ab infantia sua, semper Deum timuerit, & mandata eius custodieris*; possunt dupliciter accipi. Primò, *aduersatiuè*, quasi diceret; Etsi à primis, vt aiunt; vnguiculis, in Deum pius religiosusque fuerit, camq; ob causam existimare potuerit se prosperis potius quam aduersis rebus ab illo afficiendũ; non est tamen contra Deũ contristatus. Deinde *causaliter.* Quia vna cum materno lacte pietatẽ veluti suxit, deincepsq; in omni semper vita coluit, ideo nõ est

contri-

contriſtatus contra Dominum. vt hic cauſa & veluti radix oſtendatur, è qua, in ætate prouecta, tot & tam inſignes fortitudinis, religionis, gratitudinis, cæterarumq; virtutum fructus extiterint. Et omnino magis hæc ſententia textui conſentanea. dignumque prorſus exemplum quod minime ſtrictim & per tranſennam iuuentus aſpiciat. *A teneris*, vtramq; in partem, *aſſueſcere multum eſt.* In meliorem verò bona indoles quidni cupiat? Quæſtiunculas nunc aliquot audiamus.

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

Iob, verſu 12. ſanctus, ver. 15. beatus cur vocatur?

DVplex & ſanctitas & beatitas. Vna, hoc in peregrinationis noſtræ itinere, inchoata & inſtabilis: Altera in termino conſummata & perpetuo ſtabilis. Prior enim illa poteſt amitti: hęc numquam. quia, quoad in viuorum numero verſantur, eſt voluntas noſtra volubilis, ad bonum malumque libera, &, vt Iuriſconſulti verbum habet; ambulatoria. Quam ob cauſam plenè ac perfectè ſanctus

--------dicíq; beatus
Ante obitum nemo ſupremaq; funera debet.

Quia tamen animi puritas & ſanctitas quæ, Dei dono, in viuentibus ineſt, vera eſt, ſummamque tranquillitatem & gaudium afferre ſolet, ita vt æternæ felicitatis quoddam veluti auctoramentum & principium ſit, ideo qui adhuc peregrinantur, ſancti nonnumquam & beati appellantur. *Beatus vir, qui non abiit in conſilio impiorum* Pſalmo 1. *Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates.* Pſalm. 31. *Beata gens, cuius eſt Dominus Deus eius.* Pſal. 32. *Beatus vir, qui ſperat in eo.* & alibi. etiam de ſanctitate Exodi 22. v. 31. Leuitici 11. 44. cap. 20. 26. cap. 21. 6. Romanæ 1. 7. cap. 12. 13. c. 15. 31. cap. 16. 2. & 15. Sed è viuentibus, iis maximè beatitudinem quandam tribuit ſcriptura, qui, ob iuſtitiam & veritatem, vel certe patiente, bono æquoque animo mala nonnulla perpetiuntur. *Beatus vir*, ait S. Iacobus cap. 1. ver. 12. *qui ſuffert tentationem. quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromiſit Deus diligentibus ſe. Si quid*, ait S. Petrus 1. cap. 3. *patimini propter iuſtitiam, beati.* & cap. 4. ver. 14. *Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis.* Et Dominus Matth. 5. Luc. 5. *Beati pauperes, quia veſtrum eſt regnum Dei. Beati qui nunc eſuritis quia ſaturabimini. Beati, qui nunc fletis, quia ridebitis. Beati, qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.* Vtraque igitur ſanctitate ac beatitate Iob ſanctus & beatus rectè dictus eſt. *Ecce*, ait S. Iacobus cap. 5. *beatificamus eos, qui ſuſtinuerunt.* & quaſi ad iſtum Tobiæ locum mente calamoq; conuerſus fuiſſet, illico adiungit. *ſufferentiam Iob audiſtis. Beatus fuit Iob*, ait epiſtola 2. cap. 9. S. Fulgentius, *cum in diuitiis iuſtè viueret: ſed beatior cum in paupertate iuſtior extitiſſet. Beatus fuit, cum decem circumdaretur filiis: ſed beatior, cum vna cunctorum ſimul orbitate percuſſus in Dei dilectione permanſit immobilis. Beatus etiam fuit in corporis ſoſpitate: ſed beatior eſt factus in vulnere. Beatior etiam in aceruo ſqualoribus pleno, quam in palatio marmoribus adornato.* Addo ego, tum beatiſſimus, cum è beatitudine ipſa nullis amplius hoſtium vllorum machinis, nulla voluntatis inconſtantia & deflexu, dimoueri potuit. Et de hoc exploratæ certæque beatitudinis modo loqui potiſſimum textus videtur. quia è viuis iampridem Iob exceſſerat; &, quamuis in Patrum limbo tum adhuc eſſet: erat tamen extra illius amittendæ aleam omnem poſitus. Vo-

tus. Voluit vero iis eum elogiis Tobias ornare, *primo* vt stultum ac demens eorum iudicium carperet, qui fortunatos putant, quorum filii sicut nouellæ plantationes in iuuentute sua: filiæ eorum compositæ, circumornatæ vt similitudo templi: promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud. ita vt intenta cum Dauide Psalm. 143. voce clamare videatur *Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt: Beatus populus cuius Deus eius. Deinde*, vt eorum procul à nobis facessere iuberet insaniam, quibus apud Bellarminum l. 1. de verbo c. 5. Iob fictitia & scenica persona est, sicuti Luthero Iudith & Tobias ipse, vti suprà vidimus. At longe secus Ezechiel cap. 14. & Apostolus Iacobus paulo antè allatus. *Tertio*. vt intelligeremus, quemadmodum honorifica etiam appellatione cœlites afficere bonum sit. quos, nisi festinatio vel alia quædam causa proba interueniat; solent in sermonibus Catholici sanctos & beatos præfari. aut certè alio quopiam, prout idiomatum ratio fert, honoris titulo celebrare. Quod enim nobis sanctus Petrus, sanctus Paulus, sanctus Marcus, id Chaldæis Christianis hodie Mar Phetros, Mar Phaulos, Mar Markos. id est, Dominus Petrus, dominus Paulus, dominus Marcus. Vnde qui hæreticorum nostrorum, præ supercilio & contemptu, ne isto quidem tam exiguo verborum honore illos dignantur, quam omnis ipsi sanctitatis & beatitatis exortes sint, palam produnt. *Sine honoris præfatione, Dominum seruus non appellat*, inquit homilia 7. ad populum Chrysostomus. nobis eorum, quos super omnia bona sua Rex regum constituit Matth. 24. 47. quibus transiens idem ille ministrat Lucæ 12. 37. qui sedebant super duodecim sedes, iudicantes 12. tribus Israel Matthæi 19. 28. quibus dominantium omnium Dominus & Imperator suo in Throno secum sedere dedit, Apocalypsis 3. 2. plebeia & contempta nomenclatio sit? Et tamen istis semper in ore non Caluinus, sed Dominus Caluinus: non Lutherus, sed carus Deo vir, Doctor Lutherus. Nimirum λέγεται, ait Plutarchus lib. de Stoicorum & Poetarum comparatione, οἱ κάνθαροι τὸ μύρον ἀπολείπειν, τὰ δ' ἀνόσια διώκειν. Dicuntur Scarabei vnguentum fugere, graueolentia verò consectari.

QVÆSTIVNCVLA II.

Cur ipsius Iob amici, Reges hic vocantur?

QVia in ipsius Iob volumine cap. 2. & vltimo à 70. Interpretibus Reges nominantur. Ita enim apud illos est. Ελιφὰζ ὁ Θαιμανῶν βασιλεὺς, Βαλδὰδ ὁ Σαυχαίων τύραννος, Σωφὰρ μιναίων βασιλεύς. Eademque ex hisce ipsis Interpretibus Aristeas & Alexander Polyistor apud Eusebium l. 9. præparationis, nisi quod ab iis vltimus, μιναίων Rex dicatur. E tribus ergo amicis, disertim Reges duo. reliquus verò quomodo Tyrannus? Bonam scilicet in partem, vt principem hoc loco Tyrannus denotet, cum & Regem etiam quandoq; significet. Apud Eusebium siquidem loco citato, Moysis socerum Iethronem vocat Ezechielus Tragœdus sacerdotem, principem, & Tyrannum. & Virgilius, vno eodemque loco, Æneam modo Regem, modo Tyrannum appellat l. 7. Æneid.

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse Tyranni.
Vos contra Regi mea nunc mandata referte.

Quem in locum Seruius, *Apud Græcos*, ait, *Tyranni & Regis nulla discretio est*. Intellige tamen, *frequenter*. Alioqui suis in Politicis discernit Aristoteles l. 3. c. 5. l. 4. c. 5. & l. 8. Ethic. c. 10. Plutarchus de iis, qui sero à numine corripiuntur. Isocrates de pace.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quales ipsi Reges?

SI *potentiæ & imperij amplitudo* spectetur, hauquaquam tales, quales hodie, nostra in Europa, Reges appellantur: vel quales etiam olim, dum apud Xenophontem l. 8. Cambysen esse Regem iubebat Cyrus. filium verò alterum Tanoaxarem Medorum & Armeniorum non Regem, sed Satrapam. & cum apud Iosephum l. 18. cap. 19. ægre ferebat Herodias Agrippam Regem vocari, virum verò suum Herodem, Tetrarcham. Sed iis erant consimiles, de quibus Iosuæ 12. cum vnum & triginta Reges deuicerunt Israëlitæ, ipsorumq; ditiones occuparunt & Iudicum primo, cum sub Adonibezee mensa, 70. Reges ciborum analecta carperent, qualis & Romanorum Rex primus, Romulus, quales item, nostro isto sæculo, in Iaponia & India prout prudenter monuit sua in historia Indica Maffæus. Vnde & Genes. 36. v. 31. cum Regum istiusmodi recensetur catalogus; vna quædam iis vrbs, amplior & splendidior vt Iosuæ 10. ver. 2. attribuitur, licet non desint, qui non absurdè veluti primis conditoribus attribui censeant. *Regnauit Bela filius Beor. nomenq; vrbis eius Denaba. Regnauit Adad & nomen vrbis eius Anith. Regnauit Adar. Nomen vrbis eius Phau.* Si vero *sapientia* consideretur, erant ij, quemadmodum Orientis Reges nonnulli, varia recondita q; perpoliti doctrina. Id enim tota eorum cum Iob altercatio indicat. Quin & apud D. Hieronymum Traditionibus in Genesin, tradunt Iudæi, Eliu qui Iob cap. 32. & 33. loquî cœpit, quiq; ob istorum ætatis & sapientiæ authoritatem, adusque conticuerat; illum fuisse Balaam, qui ad Israëlitis maledicendum accersitus cum esset, suam ipse asinam loquentem audiit. Idemq; repetit Commentarius in Iob cap. 32. qui in eiusdem D. Hieronymi operibus. Si *religio* demum attendatur, fideles, vniusque veri Dei cultores fuisse dixi olim l. 1. contra Filidinum cap. 5. & docet in Romanæ caput secundum Theodoretus. Sed, præ isto cultu & sapientia, hue maximè, quod primo loco de ipsorum dominatu & ditione posui; spectabat. ideoque addo, *Themanæos*, in Idumæa fuisse, vt ait in Amos cap. 1. D. Hieronymus; *Suchæos* itidem, quos αὐτόχθονας μαυρούσιους vocat apud Stephanum Dexippus quia Æthiopum, prout in Genesi dictum; Maurorumq; nomine, totum quandoque Arabum genus ob faciei colorem afficitur, quemadmodum contra Lutheranum Reineccium docet Leunclauius in historiæ Turcicæ Pandecte cap. 165. *Pachymerum*, ait, *temere arguit erroris Reineccius, quod, in tertio, Bendecarem Cairensem vocarit Æthiopum Soldanum. Addit enim, hoc ab eo factum perperam. Immo recte locutus est Pachymerius, quum Ægyptios vocat Æthiopas qui reuera facie colorata sunt. Cepit enim nomen Æthiopum veteris lingua Græca lata significatione, sicut hodie Græci Mauros, vnde Mori nostri, nigros in genere dicunt, siue sint Arabes, vel Ægyptij, vel Aphri, vel Æthiopes illi propriè sic adpellati. Denique doctissimus Eustathius, & antiquior hoc Stephanus, vrbium Nomenclatoris auctor, Ægyptum perhibent Æthiopiam vocatam, propter habitantes in ea nigros homines.* Et cap. 111. *à Turcicis Annalibus & Sansonino* rursum ait Arabas & Ægyptios appellari Mauros. Iam *Minnæi* sunt ad mare rubrum in eadem scilicet Idumæa vel Arabia populi, vt apud eundem Stephanum tradit Marcianus.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA IIII.

An, ob Reges istos, Iob etiam Rex?

SI Reges amicos habuit Iob, in regio & ipse folio collocandus. Est enim inter æquales amicitia. Sic nimirum olim apud Abulensem in Genes. 36. quidam, & non ita pridem suis in Iob commentariis, doctus vir Stunica ratiocinatur. At miserrimus Regum status esset, si nullus, nisi Rex, iis amicus. Quam enim ab amicis inopes desertique forent? Cum, in confertam amicorum turbam, clausis quendam oculis, glebam coniicere Cyrus apud Xenophontem libr. 8. iubebat, numquid Reges, omnes illi erant? etiamne qui gleba illa tactus fuit, Pheraules cursor, Rex putandus? Moriturus vero hanc ibidem auream vocem fundebat. *Non est aureum hoc sceptrum, quod regnum conseruet: Sed amici multi sceptrum sunt Regibus verissimum atque tutissimum.* Num solos Regibus Reges amicos volebat? Sane & Aristoteles 8. Ethicorum cap. 7. & 11. posse inter eos qui præsunt & subsunt, amicitiam constare docuit. Ideoque plus coniectura ista firmitatis habuerit, si Iobo non amico tantum Reges dicamus, sed addamus, è suis etiam regionibus & regnis ad Iobum & quidem simul, & de compacto, venisse. Ad quem enim, eo modo, Reges, nisi vel parem, vel etiam superiorem proficiscantur? Regem tamen fuisse aliter adhuc ostendamus.

QVÆSTIVNCVLA V.

An Job sit Iobab, de quo Genesis cap. 36. ver. 33. & 1. Paralip. cap. 1?

SI est, iam quin Rex Iob fuerit, nulla esse amplius debet quæstio. Nam, vocalissimo, clarissimoque illic præconio, Iobab Rex pronunciatur. Sed an Iob sit Iobab, tres sunt opiniones. Prima Rabbi Salomonis in Numerorum caput 14. non esse. sed ipsum Iob Chananæum fuisse, qui, promissionis terram ingredientibus Israëlitarum exploratoribus, è vita excesserit. Altera similiter Iobabum eum negat. Sed aliam ob causam, quod ex Abrahami fratre Nachor propagatus sit, non autem ex Esau, è quo satus Iobab Genesis trigesimosexto. Nachoris enim primogenitus fuit Huz Genesis vigesimosecundo, versic. 21. & *vir erat in terra Hus, nomine Iob*, vt ipsius libri canit prooemium. Atque hanc opinionem tradit scholastica historia, & ante ipsam olim Philippus Presbyter Commentariis in Iob, Diuus Hieronymus Traditionibus in Genesin, & Commentarius ille in Iob cap. 1. & 32. qui in ipsius Tomis est. Tertia eundem Iob & Iobab affirmat. &, vt mihi quidem videtur, non paulò credibilius. Primo quia 70. Interpretes, post Hebraicum libri Iob finem, addiderunt. Περυπῆχε ἡ αὐτῷ ὄνομα ιωβάβ. Et ἦν ἡ αὐτὸς πατρὸς μὲν ζαρὲ ἐκ τῶν υἱῶν Ισραὴλ μητρὸς ἡ Βοσόρρας ὅστε ἦν αὐτὸν πέμπτον ἀπὸ τῶ Αβραάμ. Rursumque. Μετὰ τὸν Βαλὰκ ὁ καλούμενος ιωβ. Quod meridianum hisce iubar clarius? Hi verò septuaginta, si nihil aliud, certè tamen vetustissimi sunt, & Israeliticarum rerum callentissimi. Et licet nudam tãtum vel historicorum vel paraphrastarum authoritatẽ haberent, quantũ tamen hoc eorũ testimonium? Suffragatur præterea posterior

Græcus Interpres Theodotio, & plurimi grauissimique scriptores, D. Chrysostomus in catena in Iob, S. Epiphanius l. 1. Seuerus Sulpitius in historia, Eusebius in Chronicis, Ambrosianus Commentarius in Romanam, D. Augustinus lib. 18. Ciuit. c. 47. apud quem in Genes. q. 121. pro, *Iobab, cui successit in regno Balac*, correctè legendum, *qui successit*. Origenes in Iob, Glycas in Annalibus, Cedrenus in historia, Abulensis in proœmio Bibl. c. 7. in Genes. 22. & 36. Exodi 2. q. 8. Tamque apud veteres contrita & declamata fuit hæc sententia, vt eam etiam apud Eusebium l. 9. præparationis, asseuerarint Aristeas & Polyistor antea citatus Alexander. Tertiò, Iobi hoc regnum vel hinc stabilitur, quod ei neque illa, quæ obiecta est, terra Hus; neque aliud quidquam aduersetur. Licet enim fuerit Nachoris filius Hus, ab alio tamen potuit Iobi terra nomen accipere. Fuit enim & in Esau stirpe quidam Hus Genes. 36. ver. 27. 1. Par. 1. v. 42. rursumque alius v. 17. licet in Græcis horum nominum, vti & propriorum sæpè aliorum, non vna scriptio ὦς, ὧς, ὑζ. Hanc sanè Iobi terram, in Idumææ partibus fuisse, iidem testantur 70. &, loco citato, Aristeas. Iobi etiam sepulchrum non in Mesopotamia, sed in Palestinæ Idumææq; finibus adhuc hodie visitur, inquit loco citato Abulensis. Alia verò quæ aduersari quis putaret, huic potius regno patrocinantur. Sed quia plura & difficiliora sunt, in quæstionem aliam transferantur.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quæ Iobi regnum oppugnent, neque tamen expugnent?

SI Rex fuit Iob, cur eius nullum in Scriptura vsquâ regnum, sceptrum, nomẽ est? Quomodo tam repente ad tantam inopiam & paupertatem detruditur, vt in sterquilinio sedeat, & quidem vt Græci habent, extra vrbem & sub dio? Non ipse vrbis illius erat Dominus? nullos in ea propinquos, amicos, subditos, seruos habebat? Nullius omnino tecto recipi, nullius misericordia & benignitate iuuari potuit? Vix in vllo etiam Dionysio & importunissimo Tyranno tantam vllibi opis, auxiliique humani solitudinem legimus. Mouet enim plurimum homines repentina eorum, qui regiam paulo ante maiestatem obtinebant, calamitas. Vix tam durus quisquam, qui eorum misericordiam non capiat. Quanto minus ita subito, tam ab omnibus, deseri Iob potuisset, qui summa semper in omnes beneuolentia beneficentiaque fuisset? *Oculus*, ait, cap. 29. *fui cæco & pes claudo. Pater eram pauperum. & causam quam nesciebam, diligentissimè inuestigabam.* & alia ibidem plura. Quid Reges amici? Non potuerunt amici Regis nunc afflicti & inopis egestatem opibus diuitiisque suis sustentare? Non argenti aurique tantum, quantum statui retinendo satis videretur; donare vel saltem mutuum dare? Neque enim ad eum ita venerunt, vt de ipsius ærumna nihil inaudiissent, sed omnia cum intellexissent, & de compacto vnâ venissent; vt sibi viaticum, sic & amico solatium aliquod, suis è thesauris, afferre non valuerunt? Ad hæc, si Rex fuisset, cum postea pristinam ad affluentiam splendoremque postliminio rediit, imò conduplicata recepit omnia, filiorum suorum aliquem regiæ dignitatis hęredem reliquisset. At Genes. 36. qui Iobabo in regno successit, Husam fuit. cuiusmodi Iobi filium nullum legimus. Et ipsum Iobi nomen totam hanc laruam regiam Iobo detrahit. Etsi enim in Latino & Græco quædam cum Iobab similitudo

tudo apparet, in Hebræo tamen & Chaldæo maior multò dissimilitudo est. Neque enim syllaba illa posterior tantummodo abest, sed in ipsa etiam fronte habet Hebræa & Chaldæa vox litteram aleph. cuius in Iobab nullum prorsus vestigium. Postremo ipse Iob cum pristinas suas fortunas, clientelas, honores c. 29. v. vltimo exaggerat, non se Regem vocat: sed Regi similem fuisse ait, qui in satellitio suo medius habitat. Non nisi ergo commentitius & velut in Comicorum scena personatus Rex videtur. Sed quæ adeò fortia videntur, possunt tela ista excuti. Nam primo etsi nomen vel sceptrum regium in Iobi libro ei nunquã datur, regia tamẽ ei res, & abundantia c. 1. & c. 29. tribuitur. prout etiã postea rursum dicetur. Quæ vero adiunguntur de tanta, tam subita calamitate, de sterquilinio, de subdiali commoratione, de subditis & amicis, omnia hæc admirabilem quidem viri tanti ærumnam & patientiam demonstrant, sed Regem haud fuisse non efficiunt. Alioqui non Regem tantummodo, sed nec splendidum antea, diuitem, honoratum & gratiosum fuisse probarent. Si vero animum aduerterimus, omnem istam inopiam & egestatem, quam etiam coniunctissimi & misericordissimi deseruerint; truculento à dæmone inuectam conflatamque intelligemus. Quemadmodum enim is eius armenta diripuit, seruitia occidit, greges inflammauit, domos funditus euertit, ipsumque tandem eius corpus grauissimè contudit, vlcere scabieque teterrima inquinauit & excruciauit: ita quæ, tantis in malis, residua ei adhuc esse poterant, omnia, præter ea, quæ animi propria sunt, & inuito nemini eripi vmquam possunt; bona detraxit, ita vt vel omnino vel magna ex parte, famam ei, gloriam, clientelas, amicitias, hominum beneuolentias & misericordias omnes adimeret, vnoque veluti turbine, omnia vitæ humanæ præsidia & solatia, simul abriperet. Dixit, & quidem verissimè, veterum quidam

Dum fueris felix, multos numerabis amicos.
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Quanto magis hæc à propinquis, subditis, & seruis solitudo nostro huic, in quem, catenis veluti emissa tartarea illa fera, impetu furoreque tanto incurrebat, euenire potuit? Coniecturis nullis opus est. Ista ipsa omnia ipsemet c. 6. v. 13. & 15. sed maxime c. 19. v. 7. 13. 15. 16. 17. 19. lamentatur. Et ea in ipso animi magnitudo, rerum humanarum despicientia, cuiuslibet asperitatis perferendæ studium extitit, vt neque aliorum, vt ab illibentibus quidquam extunderet; misericordiam magnopere solicitarit, prout c. 7. v. 22. indicat: neque vel ea, quę sponte à quibusdã interdum offerebãtur, admiserit. vt idcirco à S. Ephrem, sermone de sacerdotio, magnus *paupertatis amator* nuncupetur. Regni vero eius hereditatem à filiis aditam non esse, si quis neget, quomodo probatur? Et sane probabiliter negari potest. primo, quia, qui Iobabo successit Husam, à 70. vertitur ἀτὴμ. cuius valde cum Iob significatio conuenit. Nam Iob & Iobab dolens est; Ason desolatus & aliena culpa violatus: Chusam, eorum silentium vel festinatio. Deinde c. 46. v. 14. pro Iob. qui in Hebræo, Latino, & Chaldæo est; posuerunt 70. seniores Ασὴμ. quasi valeant idem ea nomina. Cum ergo filios septem Iobus habuerit (Iob c. 42. v. 13.) & eorum vnus, apud 70. in eius libri extremo, itemque apud D. Hieronymum in præfatione, Ennon vocetur, cur non potuit cæterorum alius, patris nomen gerere, eodemque significatu, modo Chusam, modo Iob vel Asom appellari? Quid si & ipsemet Ennon iisdem nominibus omnibus insigniretur? Neque enim infrequens, plura in vnum aliquem nomina congruere. præsertim si eorum eadem vel pæne eadem notio sit. Accedit quod in Regum istorum indiculo, dum quorundam Pater indicatur, quorundam tacetur, eo ipso innui videatur, hos eorum, qui ante ipsos nominati, quibusque in regno ipsi successerunt, esse filios.

Regnauit enim in Edom *Bela filius Beor*: pro eo mortuo, *Iobab filius Laræ*: pro eo mortuo, *Chusam de terra Themanorum*: pro eo mortuo, *Adad filius Badad*: pro eo mortuo, *Semla de Masreca*: pro eo mortuo, *Saul de fluuio Rohoboth*: pro eo mortuo, *Balanan filius Achobor*. Cur obsecro, cuius filius sit Bela, Iobab, Adad & Balanã afferretur, cuius verò sit Chusam, Semla, & Saul taceretur? Ne tamen de hisce posteriorib. nihil omnino attingeretur, loca, in quib. antea possessiones & domicilia obtinebant, & vnde ad regnum euocati sunt; scriptura recensuit Atq; isto modo paternum regnum adiisset Iobi filius. Sed dici & aliud potest. moris tũ in Idumææ parte illa non fuisse, vt hæreditario veluti iure paternum à filiis diadema susciperetur. Reges ipsos libero populi aut procerum suffragio deligi, & vnde ipsis collibuisset; vocari solitos fuisse. Manifestum id in eodem posito iam indiculo apparet, dum Belæ, Chusamo, Sauli, non eorum filij, sed alij quidam succedunt. Cæterum, de ipso Iob nomine, duæ subindicatæ controuersiolæ. Vna est, quomodo *Iob* & *Iobab* nomen idem censeri possint, cum monosyllabum illud, hoc dissyllabum sit. Qui modice tamen Hebræas litteras attigerunt, satis norunt, cùm alia multa, tum vero sæpissimè illa, quæ litteram consonantem secundã duplicant; contrahi, vnicaq; syllaba pronunciari. Altera est, quomodo ei aleph interdum præfigatur? septuaginta Iobi librum è Syriaco conuersum aiunt, D. Gregorius l. 20. Moralium c. 24. ex Hebræo & Arabico idiomate. Diuus vero Hieronymus præfatione in Danielem, clariùs, Iob cum Arabica lingua plurimam habere societatem refert. Iam vero tam in Syriaca quam Arabica lingua vsitatum, vt quam creberrime aleph istud præscribatur. Pro monte Sinai, est in Thargum Exodi 2. & 33. Asana. pro iom, id est die, sæpe legitur aimama & pro iichar id est honore, aikara Postelli sua in Arabica Grammatica monitum est, *ab Arabicis nominibus raro eliph abesse*. Ad postremum tandem, eorum, quæ Iobi regnũ tremefaciebãt; respondeo, particulas, *sicut & quasi*, nõ similitudinem semper, sed ipsam interdum veritatem importare. Tradũt siquidem Hebræi esset *caph* quoddã *amithith*, id est caph veritatis. quemadmodũ Ioannis 1. vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre. Vnde & noster interpres cum Iob. 29. v. 25. vertisset; *Cum sederem quasi Rex circumstante exercitu*; alteram, quæ in Hebræo est, similitudinis particulam simpliciter vertit, *Eram tamen mœrentium consolator*. An Rex non erat, quo, vt eodẽ loco dicitur; *loquente* PRINCIPES *cessabant loqui, & digitũ superponebant ori suo. vocẽ suã cohibebant* DVCES, *& lingua eorũ gutturi suo adhærebat*. Et c. 19. v. 9. eius etiã verba sunt. *Deus spoliauit me gloria mea: & abstulit* CORONAM *de capite meo*. Neq; n. prudentiã & sapientiã, quę Prouerb. 4. Ecclesiastici 8. similia per tropum ornamẽta, parere dicitur; ei abstulerat Deus. Iobũ ergo Regem, qualẽ sane tempora & locailla ferebant, quis, cũ 70. illis senioribus, arbitrari deinceps vereatur? vt videlicet non infimæ tantũ, aut mediocris fortunæ homines, sed ii etiam, quos purpurę & sceptra ornant; propositũ, in aduersis, quod semper intueantur; exemplum habeant,

QVÆSTIVNCVLA VII.

Iobo Reges isti num insultarint?

APud Euripidem Andromache, *Calamitatibus*, ait, *hominum infortunatorum*
Nunquam insultaui, metuens ne quid etiam ipse patiar.

Insipientia siquidem est non parua, cadentib. tamquam si ruere ipse non possis, insultare. At Reges istos, sapiẽtes antea diximus. Quomodo amicum ergo Regẽ & ærumnosum lusissent? Deinde venerunt illi, quemadmodum capite 2. v. 11. explicatur, vt Iobum ipsum visitarent & consolarentur. tantumque ex ipsius malis mœrorem ceperunt, vt exclamarint;

rint,complorarint,veſtes diſciderint,ſeptem cum eo diebus in terra conſederint,verbum eloqui auſi non fuerint. Videbant enim dolorem eſſe vehementem. Conſtat vero,miſeris ac mœrentib. ſolatium eſſe non paruum, ſi eorum alij miſereantur,cum iiſq; lugeant. vti veriſſima, Menandri apud Stobæum ſermone 112.ſententia eſt. Quænam igitur ab hiſce Regibus,inſultatio? Textus tamen cui refragari nefas;verba ſunt v.15. *Beato Iob inſultabant Reges.* Initio videlicet, boni illi amici cum dolente doluerunt, & ad eum conſolandum ſapienter venerunt, multaq; ſapientibus digna poſtmodum dixerunt. plurima tamen ſuis in ſermocinationibus peccarunt, & afflictos integerrimi viri caſus importuniùs exagitarunt.omnino contra humanitatis illud apud eundem Stobæum ſermone 111.oraculum.

Μὴ σκυθρωπὸς ἰδ' ἄγαν ἐπὶ τὰς ξυμφορὰς
Πεφυκότας, ἄνθρωπος ὢν, ἄγαν γεγώς.
Ne nimium ſeuerus & grauis eſto erga infeliciter
Agentes, homo cum ſis.

Neq; verò viros tantos, meo è ſenſu, criminor. ſed ipſum eos Iobi volumen accuſat. Nam vt multa,quæ c.11.v.1.c.12.v.2.& 4.c.15.v.2.3.4.& ſequentib.c.21.v.2.& ſequentibus inſerta præteream,nõne c.7.v.25. referuntur *detraxiſſe ſermonibus veritatis?* v.26.*ad increpandum tantum, eloquia concinnaſſe,* & *in ventum verba protuliſſe? ſuper pupillum irruiſſe, & amicum ſubuertere voluiſſe?* Nonne c.13.v.4.vocãtur *fabricatores mendacij,* & *cultores peruerſorum dogmatum?* c.16. v.9.*falſiloqui?* Et c.19.v.2.*vſquequo,* ait Iob, *affligitis animam meã, & atteritis me ſermonib. En decies,confunditis me, & non erubeſcitis opprimentes me. Vos contra me erigimini. & arguitis me in opprobriis meis.* Tandem vero quis,contra eos, Deo ipſo vel teſtis vel Iudex grauior? Eorum certe vni c.42. v.7. cœlitus oꝯelamat. *Iratus eſt furor meus in te,* & *in duos amicos tuos.quoniam non eſtis locuti contra me rectum,ſicut ſeruus meus Iob.* Atque hinc intelligimus primo quidem, quam nõ abſurdè D.Gregorius l.2. Moraliũ c. 17.& Hieronymianus in Iob Cõmentarius c.32.aſſerant,iſtos Iobi amicos,hæreticorũ,qui Eccleſiæ Catholicæ tã arroganter inſultare audent;perſonã ſuſtinuiſſe. Deinde quam ſatis non ſit,bono ad quampiã rem animo aggredi,niſi omnis ipſo in progreſſu,offenſio ſemper caueatur. Demũ,quam ab inſultatione nobis abſtinendum ſit. adeo vt iis etiam, qui ad veram fidem conuerſi nondum ſunt, inſultari vetet D.Auguſtinus in pſal. 97. quia *inſultationis,* ait, *tuba infructuoſum bellum facit.* Quandoquidẽ vero loci eius mentio incidit,abs re non fuerit,regiam hanc de Iob diſputatiunculam,ſonoro ipſius tubæ clangore,domum veluti proſequi & celebrare.Nã ad illa eius pſalmi verba,In tubis ductilib.& voce tubæ cornex. *Quid ſibi,* ait,*volunt tuba ductiles & tuba cornea? Ductiles,tuba æreæ ſunt,tundendo producuntur.Si tundendo,ergo vapulãdo eritis tuba ductiles,ad laudẽ* DEI *producta. Si cũ tribulamini proficiatis,tribulatio,tũſio,profectus ꝓductio eſt.Tuba ductilis erat Iob,quando repentè percuſſus tantis damnis & orbitate filiorum, tunſione illa tanta tribulationis factus tuba ductilis ſonuit: Dominus dedit, Dominus abſtulit; ſicut Domino placuit ita factum eſt, ſit nomen Domini benedictum.Quomodo ſonuit,quàm ſuauem ſonum dedit iſta ductilis tuba? Adhuc tũditur,datus eſt in poteſtatem, vt & caro eius percuteretur. Percuſſa eſt,cœpit putreſcere,ſcatere vermibus. Suppoſita Eua ad ſeductionem vxor eius ſeruata ad miniſterium diaboli,non ad ſolatium mariti, ſuggerit blaſphemiam: non obtemperat ille. Obtemperauit Adam Euæ in paradiſo,repellit Adam Euam in ſtercore. In ſtercore enim ſedebat Iob, cum flueret & putreſceret vermibus. Melior Iob putris in ſtercore,quam integer ille in paradiſo. Sed adhuc illa Euæ erat, iam ille Adam non erat. Reſpondit Eua præparata ad iſtam ſupplantationem & tentationem, & ait illi: Ecce audiuimus quomodo tunditur tuba iſta.Percuſſit eum diabolus à capite vſq; ad pedes graui vulnere, & putreſcens vermibus ſedebat in ſtercore.Audiuimus quemadmodũ tunſus eſt,audiamus quomodo ſonet vox tubæ huius ductilis.Dulcẽ vocem*

ſi placet

si placet audiamus. Locuta est, inquit, tanquam vna ex insipientibus mulieribus. Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus? O sonum fortem! ô sonum dulcem! ô Quem non dormientem excitet sonus iste? Quem non excitet præsumptio in DEO, *vt aduersus diabolum securus procedat in prælium: non suis viribus obtenturus, sed illius qui probat?* Videri etiam potest de tempore sermo 105.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Qui Tobiam irriserint. & quid ipse?

QVi Tobiam irriserunt parentes eodem v. 15. non sunt propriè dicti parentes, eum eum ab illis pupillum relictum supra viderimus; sed sunt propinqui, & consanguinei, qui etiam Gallis, *parens* appellantur, vti notat Genebrardus in psal. 37. vnde & procognatione, *parentela* nomen, quo, vt in S. Kiliano dixi cap. 7. vtitur Egvvaldus Cantipratensis l. 2. c. 30, Iulius Capitolinus in Gordianis; & *parentalia*, quæ non presse tantum dictis parentibus sed propinquis etiam omnibus fiebant, idem indicant. Ideoque additur, *& cognati*, pro, id est, cognati. Nam istud, *&*, exegeticon à Grammaticis vocatur. Acerbissimum vero est, & plane, vt diei solet; vnguis in vlcere, afflictos homines ab amicis non modo solatij nihil accipere: sed contemni etiam & irrideri. Leniendus erat Tobiæ dolor: suspicienda & deprędicãda eius in opere bono sedulitas & constantia. Sed, quę mundi huius prauitas est; fit plerumque, quod ait Iob c. 12. v. 4. *deridetur iusti simplicitas*: & quod Salomon Prouerb. c. 14. v. 2. *Ambulans recto itinere, & timens* DEVM, *despicitur ab eo, qui infami graditur via.* Sed Tobias sannis & irrisionibus non modo non fractior & languidior efficiebatur: verùm multò etiam robustior & ad omne officium incitatior. *Increpabat illos*, ait textus. Potuisset existimare, si despici se ludiq́ue tacitus pateretur, abunde satis esse. vel si saltem, superpositis ori digitis, eorum proteruiam miseraretur. At perire ipsos non vult: pro malo bonum iis reddit: pro contemptione monitionem, pro subsannatione doctrinam & institutionem vtilissimam. v. 18. Author quæstionum ex vtroque testamento, quæst. 119. *Quam laudabilis*, inquit, *sit sanctus Tobias, scriptura docemur, cuius deuotionem nec captiuitas minuit, nec oculorum amissio, quo minus* DEVM *benediceret, persuasit: neque exhausta substantia à via iustitiæ & veritatis auertit. Necessitas enim probat iustum. In egestate æquitatem seruare, vera & perfecta iustitia est. Vnde enim quorundam deuotio minuitur, inde augmentum facit laude dignus Tobias.* Et paulo post; *S. Tobiæ erectus ad* DEVM *animus nec captiuitate fractus, nec inopia humiliatus.* Sunt verò in illa institutione, quæ aduersus omnes fortunæ, dæmoniq́ue impetus egregie hominem armare queant; duo consideranda. Vnum quidem quod præteriit: alterum quod futurum est. In priori genere sunt parentes, maioresq́ue nostri. à quorum virtute ac sanctitate nos degenerare turpissimum est. *filij*, ait, *sanctorum sumus*: Abrahæ scilicet, Isaæ & Iacob. Quorum ad imitandum nobis proposita esse debent præclarissima, secundis aduersisq́ue temporibus, exempla. Similiter infra c. 8. v. 5. In posteriori genere vita æterna est. Errant, qui sola vitæ huius temporalia bona veteris testamenti hominib. proposita existimant. Cantic eorum 2. v. 3. Ecclesiæ veteris hæc in Thargum verba sunt. *Verba legis* DEI *dulcia fuerunt gutturi meo: & præmia præceptorum eius seruantur mihi in sæculo venturo. Vitam*, ait Tobias, *illam exspectamus, quam* DEVS *daturus est.* quasi iam è Nicæno illud symbolo recitaret. *Expecto resurrectionem mortuorum, & vitam venturi sæculi. Expectabant*, inquit, Apostolus Hebr. cap. 11. v. 10. *fundamenta habentem ciuitatem*

uitatem, cuius artifex & conditor DEVS, seq; v.13. confitentur *peregrinos & hospites super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere.* Sed vide, quibus vitam illam daturum DEVM asserat. *His, qui fidem suam nunquam mutant ab eo.* Fides omnium, quæ ad sempiternam felicitatem adesse oportet; fundamentum est. eaq; non habenda tantum, sed & constantissimè perpetuò retinenda. ita vt cum morte vita potius millies, quam cum hæresi perfidiaue vlla, fides commutanda sit. Quam igitur vitam expectent, qui à Catholica fide ad noua sese dogmata contulerunt? qui fidem pœnè sæpius, quam vestem hodie commutant? iam Catholici, postea Lutherani, non multò post Caluiniani, Trinitarij, Athei? Sed actum de his, & in Athanasiano symbolo, & libro 1. contra Filidinum. Nos cum Tobia nostro quaslibet rerum difficultates, aliorum etiam probra, contumelias, irrisiones, tanti, tamque beati præmij expectatione feramus, prout monet S. Paulus Hebrææ 11. S. Iacobus c. 5. & à bonorum virorum officio ne tantillum quidem vnquam recedamus. *filios nos* esse meminerimus *sanctorum*, id est, Sanctorum Bonifaciorum, Kilianorum, Augustinorum, omniumque martyrum & Apostolorum. qui in sanctissima nos Christi IESV Ecclesia genuerunt, nobisque amplissimarum charitatis, patientiæ, modestiæ, sobrietatis, virtutumque omnium hæreditatem reliquerunt. Plurimum vero duobus istis calamitosis felicissimis vel hoc nomine debemus, quod de futuri sæculi spe tam luculentum nobis ambo elogium dederint. De Tobia iam vidimus: de Iob verò, ita epistola 103. D. Hieronymus. *Resurrectionem corporum sic prophetat, vt nullus de ea vel manifestiùs vel cautiùs scripserit. Scio*, inquit, *quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum. Et rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo* DEVM *saluatorem meum: quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo.*

Videtur verò post cæcitatem rursum ab aliquo apud Regem accusatus, & bonis spoliatus, sed vt habet Græcus & Hebræus, ab Achiacare altus, & sustentatus. Achiachar verò, eam ob causam, videtur & ipse calumniam passus, prout Græcè cap. vltimò dicitur, tumque Tobias vel relegatus esse, vel profugisse in Elymaidem, vt in Græco legimus. Si tamen prima, quæ in eo est, persona, in tertiam emẽdaretur, ἐπορεύθη, melius soli Achiacharo relegationem vel fugam istam tribueremus, idque significat Hebraicus alter cap. vltimo. Nec videtur causa, cur è Niniue rursum profectus sit Tobias, nec tempus apparet, quando redierit, nec ratio, cur, si Gabelo, in Elymaide, tam vicinus fuisset, ad eum non ierit. Est autem Elymais Mediæ regio, quam Plinius lib. 6. cap. 26. & 27. duplicem ostendit.

Quartum denique Tobiæ factum, est furti & alienæ rei detestatio vers. 19. vbi, dum dicitur Tobiæ vxor textrinum opus feeisse, duobus modis explicatur. Primo, secundum Hebræos, vt faciendos conduxerit pannos, & texendos, qui in tabernaculis extenduntur vt vela, cortinę, aliaque id genus. Secundo, vt seruierit aliis mulieribus, in earum domibus, & operibus cuiuscumque generis ea essent opera secundum Græcos, Nam ἐν τοῖς γυναικείοις ἐσθύειν est non simpliciter seruire, sed in rebus etiam vilibus & abiectis, prout ex Aristotelis Politicorum libro quinto colligitur. Atque isto modo se Iobi vxor πλανωμένην, καὶ λάτριν contemptè appellabat Iob. 2. quasi, quæ huc illuc erraret, omnibusque ancillaretur. Dum verò Baduellus γυναικῶον, locum esse ait, in quo mulieres versantur; videtur significare illud ἐν τοῖς γυναικείοις, accipiendum pro huiuscemodi mulierum οἴκοις seu locis, cum tamen pro ἔργοις seu operibus accipiat potius Hebræus, in quo

sic. *Et, in tempore isto, Hanna vxor mea fecit opus mulieribus seu opus mulierum.* Sed opus hoc partim alienis in domib. feciſſe videtur. quia in textu noſtro eſt; *ibat ad opus*: partim domi ſuæ, quia in Græco eſt, eam *opus iam factum dominis miſiſſe.* ἀπέστειλε τοῖς κυρίοις. Iam quod in Græco ait Tobias ἠριθείων πρὸς αὐτὴν, id eſt, erubeſcebam ad ipſam, ſeu propter ipſam, putat quidam fortè legendum ἠρίζων πρὸς αὐτὴν, id eſt litigabam cum ea. Nam & in Hebræo eſt, *haiinou mithcotetim iachad hal heſek haggidi.* id eſt; *fuimus vnà litigantes ſuper negocio hœdi*, ſiue *propter hœdum inter nos contendimus.* Ita enim Rabbi Camius in libro Radicum, & alij exponunt verbum iſtud pſalmo 94. *Quadraginta annis litigaui vel contendi*, vt dubitandum non videatur, quin aberrarit Munſterus, dum verba illa vertit. *Alias enim oneroſos nos pariter reddemus propter hœdum illum.* Et ſanè textus noſter litigium quoddam, datis & acceptis vltro citroque reſponſis, indicat. itemque D. Auguſtinus de verbis Domini ſerm. 18. ſecundum Matthæum c. 15. cum *accuſationem defenſionemq;* inter eos fuiſſe ait. Eius verba poſtea citabuntur. Græca tamen illa vox retineri poteſt, vt, ab effectu, idem ipſum litigium ſignificetur. Rubent enim eorum, qui rixantur; vultus, ardentque oculi. vel certè, cum ſunt homines paulo vel grauiores, vel mitiores ac modeſtiores, erubeſcunt quidem, ſed eo rubore, quem verecundiæ colorem aiebat quidam. Duo verò hic quæruntur. Prius eſt; *Num eſſet ipſa Tobia vxor hœdum furata?* Videtur ita opinari D. Auguſtinus loco iam indicato, cum ait, ipſam de furto monitam, defendiſſe factum ſuum. & paulo poſt. *Quam caca*, inquit, *erat, qua furtum defendebat?* Sed ſanè ab hoc eam ſcelere abſoluit clarè, in textu Græco, Tobias. *Domini*, ait, quibus nimirum laborarat, *reddiderunt ei mercedem*, πλὴν δόντες καὶ ἕτερον; id eſt; *vltra mercedem donantes & hœdum.* Explicat enim quid ipſa verè quidem dixiſſet; ſed ipſe antea dicenti fidem non adhibuiſſet: nunc verò ſcribens adhibeat. δῶρον δέδοταί μοι ἐπὶ τῷ μισθῷ. Eademque in Hebræo abſolutio eſt, non enim ipſa tantummodo dixit; *datus eſt mihi hœdus ſupra mercedem meam*; ſed ipſe etiam Tobias, cum librum iſtum ſcriberet, perfectiuſque veritatem totam indagaſſet; *factum eſt*, ait, *quodam die, & dederunt ipſi hœdum vnum in mercede ipſius.* id eſt, cum mercede, vel vltra mercedem. Male ſiquidem, in vtriuſque verbis, vertit ſemper Munſterus, *pro mercede.* Sunt enim diuerſæ propoſitiones Hebraicæ *beſicarah*, & *hal ſicari.* & licet alibi poſſent, *pro* aut *propter* ſignificare, non tamen hoc loco, vt aperit textus Græcus, & ipſa facti circumſtantia. Si enim pro mercede datum hœdum dixiſſet, cauſæ quid fuiſſet, cur ei Tobias non crederet? Laboraſſe norat: mercede dignam ſciebat: pecuniam nullam videbat: mercedem ſi quam aliam accepiſſet; occulere ipſa poterat. Quid mirum ergo vel incredibile fuiſſet, in mercedem hœdum datum? At gratis donatum, & in mercedis auctarium, quoddamque veluti corollarium, id vero apud exteros nouum, & inuſitatum videbatur. Atque hanc donationem innuunt etiam verba *dandi*, quibus tam Græcus quam Hebræus vtuntur, quibus in Latino reſpondet *accipere. Factum eſt, vt hœdum caprarum accipiens* ſcilicet dono; *detuliſſet domum.* Idemque in ſuo Tobia Perionius, *Cum textrino*, inquit, *opere, quotidie ea, qua ad victum communem pertinebant, pararet, aliquando hœdum, præter mercedem, acceptum, intulit.* Sed, quæritur *ſecundò peccarítne Tobias, de vxore ſuſpicando, ipſi negantí non credendo, & cum ea altercando?* vti dictum eſt? Reſpondeo, Non peccaſſe. Potuit enim meritò ſuſpicari. Primò, quia domi vix vnum alterumue teruncium eſſe ſciebat, vnde hædus emi non poterat: neque tantum lucratam vxorem, vt, cum neceſſariis aliis, hædum emere poſſet; exiſtimabat denique, maleſuadam eſſe famem, &, quod ait Eccleſiaſticus cap. 27. *propter inopiam, multos deliquiſſe.*

Sciebat

Sciebat ipsam interdum paupertatis & miseriæ impatientiorem, ita vt parum quandoque grauiter ac moderatè loqueretur & ageret. Erat ipse Paterfamilias, cui, ne quid domi mali accideret; curæ esse debebat. Erat cæcus, vt minus oculis, quid fieret, perspie eret.

Vxoris porro responsio versu 22. similis est ei, quam adhibuit Iobi vxor. Iob. 2. vers. 9. *Adhuc tu permanes in simplicitate tua. Benedic* DEO *& morere.* Sed quemadmodum Tobiæ nostri vxor, pluribus, quam quæ exprimuntur; verbis vsa est; prout aperte monet versus XXIII: ita longiores Iobi vxoris opprobrationes & conuitia fuisse, dubium non est. quemadmodum etiam 70. notarunt. Apud hos enim hæc illius oratio. *Quousque perseuerabis dicens: Ecce modicum adhuc tempus operior expectans salutis meæ spem. Ecce nunc tui memoria è terra euanuit, filij scilicet & filiæ, vteri mei partus & labores, quos cum doloribus frustra enixa sum. Tu verò ipse in vermium putredine sedes, sub dio pernoctans: & ego errabunda & famulabunda, locum ex loco, & domum ex domo circumeo, expectans quando sol occasurus sit, vt requiescam à laboribus & arumnis, quæ me nunc detinent. sed dic verbum in Dominum & morere.* Hanc è Græcis orationem cum versione nostra, quæ ex Hebræis expressa est; coniunxerunt aliquando quidam Latinorum libri, vt vberiorem explanationem, quandamque veluti paraphrasin haberent. Vnde parum considerate collegerunt nonnulli, versionem nostram mendosam mutilamque esse. Qui enim Philippi Presbyteri commentarios in Iob edidit, Iohannes Sichardus, ante libri primi principium, *è vetustissimo*, vt ait, *libro Iob. Dalburgi Episcopi Vormaciensis*, hæc affert *Sæpè quæstus sum scripturam sacram, pluribus in locis, à vera interpretatione esse deprauatam, non Hieronymi, viri doctissimi & sanctissimi culpa, sed vitio librariorum.* Hic ego quidem; de quibusdam exemplaribus, quæ per Tridentinum Concilium, Pontifices Maximos, doctissimosque homines assiduè corriguntur; nihil repugno. sed deprauationis principium, quod subiungit, exemplum esse contendo. *Misto*, ait, *qua nuper, in Badagiensi monasterio, in veteri Biblia reperi verba vxoris Iob, in emendatis Bibliis nostris deficientia. Dixit autem illi vxor sua: Adhuc tu permanes in simplicitate tua? Vsquequo tu nunc sustines, & dices: Ecce expecto paucum tempus, adhuc sperans spem salutis? Ecce exterminata est, & perit memoria tua de terra. Filij tui, & filiæ tuæ, ventris mei gemitus & dolores, quos in vacuum portaui cum labore, tu autem ipse ecce sedes in putredine vermium pernoctans & vigilans sub diuo, & ego vaga, & habitu ancillæ ambulans de loco in locum, & de domo in domum operis causa, expecto, quando sol occidat, vt requiescam à gemitibus meis, & laboribus, qui me nunc, temporibus his comprehenderunt. sed dic aliquod verbum, benedic in domino & morere.* Clarè apparet vtramque hic versionem copulatam, simulque aggestam & confusim esse. Quod bene vtiliterque, vt versioni versio lucem afferat, sæpè fit, sed non idcireo vel curtatior textus vnus, vel redundantior alter est. Cæterum huiusce modi, quæ ad malè agendum maritos solicitant, vxores, vocat Diuus Augustinus *Euas* lib. 1. de Symbolo ad Catechumenos cap. 3. & in psalmum 103. vbi de Iob plurima & pulcherrima. sed è sermone 18. in Matthæum antea citato ipsum iam audiamus. *Quanta*, inquit, *putatur infelicitas hominum, qui lucem istam corpoream non vident! Excæcatus est aliquis! continuo dicitur, Iratum* DEVM *habuit: aliquid mali commisit. Hoc vxor Tobiæ dicebat viro. Clamabat ille propter hædum, ne de furto esset: nolebat sonum furti audire in domo sua. Illa defendens factum suum, opprobrio percutiebat maritum: & cum ille diceret, Reddite, si de furto est: illa respondebat insultans, vbi sunt iustitiæ tuæ? Quam cæca erat, quæ furtum defendebat! & quam lucem videbat, qui furtum reddi imperabat! Illa erat foris*

in luce ſolis, ille erat intus in luce iuſtitiæ. Quis eorum erat in luce meliore? Patet quidem, reſpondet tamen lib. 2. de Anima c. 2. ipſe, & libro ad ſororem S. Alcimus;

Tobias melius cæcato in corpore cernens.

At libro de mortalitate S. Cyprianus cum ſancti IOB virtutem deprædicaſſet; ſubiunxit. *Et Tobias poſt opera magnifica, poſt miſericordiæ ſuæ multa & glorioſa præconia, cæcitatem luminum paſſus, timens & benedicens, in aduerſis, DEVM, per ipſam corporis ſui cladem, creuit ad laudem, quem & ipſum vxor ſua deprauare tentauit dicens: Vbi ſunt iuſtitiæ tuæ? ecce quæ pateris. At ille circa timorem DEI ſtabilis & firmus, & ad omnem tolerantiam paſſionis fide religionis armatus, tentationi vxoris inualidæ, in dolore non ceſſit, ſed magis DEVM patientia maiore promeruit; quem poſtmodum Raphaël angelus collaudat.* Notetur hîc, quam abſtinendum ſit à bonis male partis, furto, vſura, ſimonia, fraude quacunque alia, cum S. Tobiam, quod furtiuum putabat, à ſuis non modo retineri, ſed ne contingi quidem voluiſſe videamus. In ſumma rerum inopia & fame, oblatum diuinitus panem, *timens ne fortè alienus eſſet, & culpam, velut ex pietate, perpetraret*; ſuis apponere mercenariis formidabat ſanctus Sanctulus, apud D. Gregorium Dialogorum lib. 3. c. 37. & videri poſſet lib. 5. c. 38. Cæſarius. Admodum vero flebiliter D. Auguſtinus lib. 2. confeſſionum c. 4. & 6. deplorat pyrorum quorundam furtum à ſe adoleſcente ſemel admiſſum. Notetur inſuper quæ, ſuis in miniſteriis & operibus, ſeruorum, mercenariorumque ſedulitas eſſe debeat. Hæc ſane Tobiæ vxor, licet, in iſta rerum aſperitate minus patiens, minuſque erga maritum modeſta eſſet; in iis tamen, quos aliis præſtabat; laboribus, ita ſedula erat, vt eorum ſibi beneuolentiam demereretur, & ab iis, vltra pactam mercedem, plus impetraret. E contrario vero, hi, quibus eadem vxor operam locabat; domini, monent, quo in ſeruos & mercenarios animo eſſe nos oporteat. vt iis videlicet non ea tantum, quæ debentur: ſed cum nauos fideleſque ſentimus; plus etiam reddamus. *Mercenarius*, inquit lib. 3. de beneficiis c. 22. Seneca, *beneficium dat, vbi plus præſtat, quam quod operis locauit.* Et lib. 6. c. 17. *Sordidiſſimorum quoque artificiorum inſtitoribus, ſupra conſtitutum, aliquid adiicimus, ſi nobis opera illorum enixior viſa eſt, & gubernatori, & opifici viliſſimæ mercis, & in diem ſe locanti corollarium aſpergimus.* Notetur etiam bonis bene agentibus conuitia interdum, etiam ab infimis, ferenda. quemadmodum, ad Tobiæ exemplum, S. Annoni euenisſe, memorat libro tertio, hiſtoriæ ipſius author. Illuſtriſſimum verò, & Tobiæ, Ioboque conſimillimum eſt, quod ab hæreticis, pro Catholica fide, olim pertuliſſe ſanctum Saturum narrat, ſub libri primi de perſecutione Vandalica extremum, Victor Vticenſis. Cum enim eſſet Ariani Regis domus procurator, & vt Catholicã fidem deſereret, inuitaretur, conſtantiſſimè recuſauit. *Promittuntur honores* (libet enim iam rem totam ipſius Victoris verbis recenſere) *& diuitiæ multæ, ſi faceret: parantur ſupplicia dira, ſi nollet. Hac optione propoſita vt, ſi regalibus iuſſis non obediret, primò facta diſcuſſione, & ante amiſſa domo vel ſubſtantia, diſtractis omnibus mancipiis ac filiis, vxor eius, ipſo præſente, Camelario in coniugium traderetur. Quod ille plenus DEO, magis vt velociter proueniſſet, impios prouocabat. Ob quam cauſam vxor eius inducias viſa eſt, ab his qui exequebantur, neſciente marito, petiſſe. Accedit ad maritum alia Eua, conſilio magiſtrata ſerpentis. Sed ille Adam non fuit, qui illecebroſa vetitæ arboris poma contingeret, quia non indigens, ſed ſaturus vocabatur, ſaturatus ab vbertate domus DEI, & torrente deliciarum eius potatus. Aduenit mulier ad locum, vbi maritus ſingularis orabat, conſciſſis veſtibus, crineq; ſoluto ſecum comitantibus filiis, vnamq; infantulam, quæ tunc lactabatur; manibus geſtans, quæ ueſcientis proiicitur ad pedes mariti. Etiam ipſa ſuis genua complectitur vlnis, ſibilans voci ferationc draconis: Miſerere mei, dulciſſime, ſimul & tui, miſerere communibus liberis, quos conſpicis ipſe. Non ſubiaceãt*

condi-

conditioni seruili, quos claros prosapia reddidit generis nostri. Non subijciat ego indigno & turpi coniugio, viuente marito, quæ mihi semper inter cœnas plaudebam de Saturo meo. Cognoscit Deus quia inuitus facturus es hoc, quod fortè voluntariè aliquanti fecerunt. Cui ille, Iob sancti voce, respondit: Tanquam vna ex insipientibus mulieribus loqueris. Formidarem mulier, si sola esset huius vitæ amara dulcedo, artificio coniunx diaboli ministraris. Si diligeres maritum, nunquam ad secundam mortem attraheres proprium virum. Distrahant filios, separent vxorem, auferant substantiam, mei domini, ego, securus de promissis, verba tenebo: Si quis non dimiserit vxorem, filios, agros, aut domum, meus non poterit esse discipulus. Quid vltra? discedente muliere cum filiis refutata, confortatur Saturus, ad coronam discutitur, expoliatur, pœnis conteritur, mendicus dimittitur.

CAPVT III.

TVnc Tobias ingemuit, & cœpit orare cum lacrymis, dicens.

2 *Iustus es Domine, & omnia iudicia tua iusta sunt, & omnes viæ tuæ, misericordia, & veritas, & iudicium.*

3 *Et nunc Domine memor esto mei, & ne vindictam sumas de peccatis meis, neq; reminiscaris delicta mea vel parentum meorum.*

Deu. 28. 13. 4 *Quoniam non obediuimus præceptis tuis, ideo traditi sumus in direptionem, & captiuitatem, & mortem, & in fabulam, & in improperium omnib. nationibus, in quibus dispersisti nos.*

5 *Et nunc Domine magna iudicia tua, quia non egimus secundum præcepta tua, & non ambulauimus sinceriter coram te.*

6 *Et nunc Domine secundum voluntatem tuam fac mecum, & præcipe in pace recipi spiritum meum: Expedit enim mihi mori magis quam viuere.*

7 *Eadem itaq; die contigit vt Sara filia Raguelis in Rages ciuitate Medorum, & ipsa audiret improperium ab vna ex ancillis patris sui:*

8 *Quoniam tradita fuerat septem viris, & dæmonium nomine Asmodæus occiderat eos, mox vt ingressi fuissent ad eam.*

9 *Ergo cùm pro culpa sua increparet puellam, respondit ei, dicens: Amplius ex te non videamus filium, aut filiam super terram, interfectrix virorum tuorum.*

10 *Numquid & occidere me vis, sicut iam occidisti septem viros? Ad hanc vocem perrexit in superius cubiculum domus suæ: & tribus diebus, & tribus noctibus non manducauit, neq; bibit:*

11 *Sed in oratione persistens, cum lacrymis deprecabatur Deum, vt ab isto improperio liberaret eam.*

12 *Factum est autem die tertia, dū compleret orationem, benedicens Dominum, dixit:*

13 *Benedictū est nomen tuum Deus patrum nostrorum: qui cum iratus fueris, misericordiam facies, et*

in tempore tribulationis peccata dimittis his, qui inuocant te.

14 Ad te Domine faciem meam cõuerto, ad te oculos meos dirigo.

15 Peto Domine, vt de vinculo improperij huius absoluas me, aut certè desuper terram eripias me.

16 Tu scis Domine, quia numquam concupiui virum, & mundam seruaui animam meam ab omni concupiscentia.

17 Numquam cum ludentibus miscui me: neque cum his, qui in leuitate ambulant, participem me præbui.

18 Virum autem cum timore tuo, non cum libidine mea consensi suscipere.

19 Et, aut ego indigna fui illis, aut illi forsitan me non fuerunt digni: quia forsitan viro alij conseruasti me.

20 Non est enim in hominis potestate consilium tuum.

21 Hoc autẽ pro certo habet omnis, qui te colit, quod vita eius, si in probatione fuerit, coronabitur: si autẽ in tribulãtione fuerit, liberabitur: & si in correptione fuerit, ad misericordiam tuam venire licebit.

22 Non enim delectaris in perditionibus nostris: quia post tempestatem, tranquillum facis: & post lacrymationem, & fletum, exultationem infundis.

23 Sit nomen tuum Deus Israel benedictum in sæcula.

24 In illo tempore exaudita sunt preces amborum in conspectu gloriæ summi Dei.

25 Et missus est Angelus Domini sanctus Raphael, vt curaret eos ambos, quorũ vno tempore sunt orationes in conspectu Domini recitatæ.

COMMENTARIVS.

DVÆ capite isto precationes, earumque effecta traduntur. *Precatio prior*, est ipsius Tobię, quę in Latino & Græco facta dicitur *cum gemitu & lachrymis*; in Hebraico; *cum suscepto dolore magno, & quadam etiam corporis ægritudine.* Continet porro *primò*, Præfatiunculam de admirabili diuinę misericordię, veritatis atque iustitię coniunctione in operibus omnibus. Vię Domini duplici ter dicuntur. Primo eę, quas ipse nos ambulare vult: deinde eę, quas ipse ambulat. Priores illę sunt sanctissima eius præcepta, monita & consilia, quorum obseruatione ad extremum peruenire bonum possumus. *Custodiui*, ait Psal. 17. Propheta, *vias Domini, nec impiè gessi à Deo meo.* & Psal. 36. *Exspecta Dominum & custodi viam eius, & exaltabit te.* Posteriores sunt ipsamet opera, quibus absq; vllo motu, ad sibi propositum finem, sui videlicet nominis gloriam, adeoq; seipsum, Prouerb. 16. v. 4. tendit Dominus. vel sunt modi, quibus res ipsas, eundem in finem, efficit. Priores sunt *misericordia, veritas & iudicium.* quia vult Deus omnibus in actionibus nostris *misericordiam* quandam inesse, vt vel aliis subueniamus, vel certe nobis ipsis: *veritatem*, vt conuenienter naturę ac rationi, conuenienter etiam fini nostro, & si quid vlli dixerimus; dictis ipsis conuenienter agamus: *iudicium*, vt cuilibet, quod suum est, DEO, proximo, nobis ipsis tribuamus; prudenterq;

viua-

viuamus. Posteriores sunt item *misericordia*. quia semper ad intelligentis creaturę commodum & vtilitatem, agit Dominus. Sunt *veritas*. quia numquam à seipso, qui summa veritas est; dissidet; suis in promissis constantissimus semper & certissimus est. Sunt *iudicium*. quia vnicuique semper quod vllo modo debitum; rependit. In ęternis etiam inferendis suppliciis *misericordia* est, dum eorum, qui puniuntur; aspectu, alios ad felicitatem adducit; & eos ipsos, qui cruciantur; minoribus quam posset; cruciatibus afficit: eosdemq; eorum ipsorũ crũciatuum metu, ab omnibus cruciatibus eripere voluit. Similia verò sunt illa Psal. 24. *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas*. Psal. 118. *Prope es tu Domine, & omnes viæ tuæ veritas*. Rursumque *Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum*. seu, vt 70. verterunt; *& recta iudicia tua*. Quod eo moneo, vt videamus vnde S. Ephrem Tomo 2. Parænesi 39. verba illa citarit, cum ait. *Tunc nos valde ingemiscentes, fletu exclamabimus amaro, dicentes, Iustus es Domine, & iudicia tua recta*. Non enim, quemadmodum qui magno cum fructu, Patrem illum interpretatus est, existimauit; hunc Tobię locum affert sanctus Ephrem: sed Dauidis verba, licet ambobus eadem sententia sit. Quam etiam ob causam, recte huc S. Hilarij in tsade Psalmi 118. accersi monitiuncula hęc potest. *Indefessa & perseueranti fide necessarium est, vt immobilis in nobis & inconcussa confessio sit, ne vel aliqua temporum iniuria, aut persecutionum dolore commoti, deuotionis studium relaxemus, sed quando morbi vexabunt, passiones & cruciatus corporum desæuient, damna defatigabunt, luctus & orbitates affligent, semper vtemur hac qua nunc Propheta vsus est voce, dicens:* IVSTVS ES DOMINE, ET RECTVM IVDICIVM TVVM. Sed, hic, in Græco *Dei opera omnia*, dicit Tobias ἐλεημοσύνας, id est, misericordias. & pro *iudicio* addit, *Iudicium verum & iustum iudicas in æternum*. Continet *deinde* petitionem vers. 3. cum peccatorum demissa confessione tam eorum, quæ ipsi, quàm quæ maiores admisissent. Atq; hinc sumptum, quod ante Psalmos pœnitentiales Ecclesia vsurpat. *Ne reminiscaris Domine delicta nostra, vel parentum nostrorum* & cętera. Putandum tamen non est, pro mortuis orationem hic esse. sed tantum petitur, ne maiorum, etiamsi vita iam defunctorum, scelera viuis posteris officiant, in iisq; vindicentur. Ita enim expresse textus Græcus. *Ne me punias ob peccata mea, & ob ignorantias meas patrumq; meorum, quas ipsi coram te peccarunt*. Itidem & in Hebræo est. Quomodo verò in liberos, ob parentum culpas, quandoque animaduertatur, dictum est, Exodi 20. & Deuteronom. 5. idque præter Theologos, disputarunt etiam Couarruuias libr. 2. Var. resolut. cap. 8. Lipsius lib. 2. de Constantia cap. 16. Plutarchus lib. de iis, qui tardè à numine corripiuntur.

Altera precatio est Sarę, quę *in Rhages* fuisse dicitur. Sed Medina lib. de recta fide cap. 14. & alij, legendum existimant, *in Ecbatanis*. primo, quia cap. 9. ver. 3. alia vrbs erat, in qua Raguel iste habitabat, alia, in qua Gabelus. huius vero Gabeli vrbs cap. primo. c. 4. & 5. dicitur *Rhages Medorum*. Ipsius ergo Raguelis vrbs Rhages esse non potest. Secundo, quia Hebręi textus, & Græci omnes hoc loco legunt, *in Ecbatanis*. Et sanè sunt hoc loco Ecbatana intelligenda. nihilominus tamen legi potest *Rhages*, quod Ecbatana, etiam *Rhaga* vocentur in Græcis omnibus cap. 6. ver. 9. Et in Hebręorum altero *Rhigou aut Rhaigau*, vbi in altero rursum Ecbatana; eodem c. 6. legimus. vt satis appareat, Rhagę aut Rhagarum nomen Ecbatanis etiam tribui. Atque id confirmatur ex prophanis etiam scriptoribus. Cum enim isti scribant, solitum Persarũ Regem Ecbatanis ęstatem transigere Xenophon lib. 8. Cyrop. lib. 5. ἀναβάσεως, Ælianus. lib. 3. de animalibus cap. 13. Curtius libr. 5. Strabo lib. 15. hoc ipsum refert Athenęus lib. 11. ἐν ῥάγαις, cum tamen libr. 12. aperte etiam dixerit ἐν Ἐκβατάνοις. Accedit, quod facilè id fieri potuerit, cum Rhagis vi-

gis vicina esset Ecbatana, vt ait lib.19. Diodorus. Et Sephanus tradit, Ecbatana esse magnam Mediæ partem: facitque Asiæ tabula 5. Rhagianam, Mediæ regionem Ptolemæus. Vocantur à Stephano Agbatona, ab Othone Frising. lib. 7. hani, hodie Achatana Esbahan, vt in Synonymis monet Ortelius: à Pirkamero in caput 2. lib. 6. Geog. Ptolemæi, Europus. De huius vrbis magnitudine Iudith. 1. vbi, & eorum minuetur opinio, qui Taurisium autumant. Fuerunt & Ecbatana in Syria de quibus lib. 5. capit. 29. Plinius, Iosephus in vita, Herodotus libro tertio. Vide Bellarminum lib. primo de verbo capite vndecimo.

In precatione verò Saræ consideranda quinq;, eius scilicet *causa, locus, modus, tempus, & precatio ipsa. Causa* fuit mœror, qui Græcè *ad suspendium vsq;* magnus fuisse dicitur, de quo postea. Mœroris causa fuit, ab ancilla, contumelia, contumeliæ vero, eiusdem ancillæ ira, iræ, adhibita reprehensio, &, vt ipsa irata in Græco & Hebraico exaggerat; verberatio. Quemadmodum enim, apud S. Augustinum lib. 9. Confessionum cap. 8. ancilla irata, per conuitium, matrem illius meribibulam vocauerat: ita hæc Saram conuitiis affecit. Et conuitiorum istorum materia triplex fuit. Prima, Imprecatio sterilitatis versu 9. Secunda, Deprauatio nominis Hebraicè. Aiebat enim ipsam esse non *Saram*, id est, principem, sed *Tsaram*, id est, afflictam & miseram. Tertia, obiectio falsi criminis vers. 8. cuius occasio ex historia vera quidem illa, sed falsè ac indignè interpretata, trahebatur. Illam enim viros septem interfeciisse, procax obiectabat ancillula. cum eos non ipsa, sed Asmodæus interfeciisset. Hic verò, in Latino textu præcisè vocatur *dæmonium*; in Græco coniunctè, *malum dæmonium* τὸ πονηρὸν δαιμόνιον: in Hebræo *melech hasschedim*. Sed hæc, & quę his connexa sunt alia, quæstiunculis explicanda.

I. QVÆSTIVNCVLA.

Cur Dæmonium, & non Dæmon, vocetur Asmodæus?

DÆmonas quasi δαήμονας, id est, scientes appellatos putat in Cratylo Plato, & approbant non Martianus modo, & in Timæum Chalcidius, sed Lactantius etiam lib. 2. Diuin. Institut. cap. 14. & D. Augustinus lib. 9. Ciuit. c. 20. Eusebius verò mauult à δαημόνειν, id est terrere ac pauefacere nuncupatos. Alii ἀπὸ τοῦ δάζεσθαι, quasi essent hominum διαπτυσταὶ ἢ δουπηταὶ, id est gubernatores. Eugubinus porro l. 8. de Philosophia c. 19. ab Hebræo nomine Sdaim, id est euersores & vastatores dictos potius arbitratur. Cum enim ab Hebræis in Græciam nomina quam plurima fluxerint, & Latini Græciq; vetusti diphtongos pronunciarent, videtur, vnius litteræ detritu, ex Sdaim Daimon factus. Horum verius quidnam sit, etsi quædam perspicuè inania; mea iam nihil interest. Sed cum δαιμόνιον diminutionis formam habeat, vt monuit in Apologia cap. 32. Tertullianus, sitque veluti κορίσιον, πολίχνιον, χιτώνιον, id est, puellula, ciuitatula, tunicella, de quibus Isaiæ 26. D. Hieronymus; num paruus minutusque Dæmon Asmodæus erat? num inquam rudior & imperitior? num minus vel terribilis vel gubernans? num ad euertendum & vastandum lentior aut lenior? Certè, in furiali illa inferorum gente, regnum quoddam obtinet Asmodæus, vt infra magis patebit, vt per diminutionem, *Dæmonium* dici non debeat, nisi forte ad alium, ipso adhuc maiorem compararetur. Ideoq;

illud

illud potius dicendum, esse diminutiuorum non pauca, quæ significationem nihil diminuant, sed, plenorum nominum instar, vsurpentur, vti flagellum, scutella, curriculum. Atque hoc ista in voce ita certum, vt cum *dæmonas* fortè septies scriptura nominet, *dæmonia*, pro iisdem, plus septuagies constituat. idemque faciat Plutarchus libro de iis, qui sero puniuntur, in Galba, & alibi, Demosthenes, Isocrates, Aristoteles libro 5. Metaph. c. 8. & lib. de insomniis.

II. QVÆSTIVNCVLA.

Malum dæmonium, idem Asmodæus cur vocatus?

APud Ethnicos habebantur dæmonum quidam boni. vti apud Psellum docet Chalcidius, Plotinus, & Porphyrius libro de responsis philosophorum. Quin verò, dæmonis nomine, DEVM insigniebant, non quemcunque tantum minutum & patellarium, vt Homerus, Orpheus, Euripides, sed summum etiam, vt Plato, qui & ipse, quemadmodum Aristoteles, δαιμόνιος quasi diuinus, à Plutarcho lib. de liberorum educatione dictus est: Homerus verò à Dionysio δαιμονιώτατος, prout notauit lib. 2. cap. 2. Rhodiginus. Et hinc sæpè apud scriptores ἀγαθὸς δαίμων, cuius à cœna calicem inferri solitum, refert Athenæus, & è contrario κακοδαίμων. Vt à bonis ergo dæmonibus distinguatur Asmodæus, posset quispiam eum opinari, à Græco textu non simpliciter *dæmonium*, sed *malum* appellatum, quemadmodum à nocturnis & loquacibus *meridianum*, Psal. 90. *& mutum*, Matth. 9. distinguitur. Attamē falsa hæc causa est. Licet enim, vt ait libro de Gigantibus Philo, & apud D. Augustinum lib. 9. Ciuitatis, cap. 19. Labeo; quos *Angelos bonos* dicimus, eos Ethnici *bonos dæmonas* dixerint, idque Platonica illa à rerum peritia & cognitione ducta originatio concedat; nunquam tamen vllos scriptura diuina, quæ bonos tam crebro angelos indicauit; bonos vllos dæmonas nuncupauit. Infame semper & tetrum dæmonis, dæmoniique nomen in illa, & exinde apud nos, imo, apud posteriores etiam Gentiles, habetur. adeo vt quem Plutarchus & alij *dæmonium Socratis* dixerant, cum de eo Platonicus Apuleius librum scriberet, vsitata m inscriptionem erubuerit, & *de deo Socratis*, illum prænotarit, quemadmodum ait lib. 8. Ciuit. cap. 14. D. Augustinus: *Ita enim per sanam*, inquit, *doctrinam, quæ humanis rebus illuxit; omnes, vel pænè omnes, dæmonum nomen exhorrent, vt quisquis ante disputationem Apuleij, qua dæmonum dignitas commendatur, titulum libri, de Dæmone Socratis, legeret, nequaquam illum hominem sanum fuisse sentiret.* Idemque libro sequenti c. 19. *Nos*, ait, *sicut scriptura loquitur, secundum quam Christiani sumus, angelos quidem partim bonos, partim malos, nunquam verò bonos dæmones legimus. Sed vbicunque illarum litterarum hoc nomen positum reperitur, siue dæmones, siue dæmonia dicantur, non nisi maligni significantur spiritus. Et hanc loquendi consuetudinem in tantum populi vsquequaque secuti sunt, vt eorum etiam qui pagani appellantur, & deos multos ac dæmones colendos esse contendunt, nullus fere sit tam literatus & doctus, qui audeat in laude vel seruo suo dicere, Dæmonem habes: sed cuilibet hoc dicere voluerit, non se aliter accipi, quam maledicere voluisse, dubitare non possit.* Addo verò etiam, à vetustioribus nōnullis, idem vocabulum, nudè sine vllius epitheti adiunctione, ita quandoque sumptum, vt eosdem, quos, dum illud audimus, iam intelligimus, significarint. Nam vt alia, quæ libro de philosophia octauo cap. 35. collegit Eugubinus, præteream, libro de his, qui sero à Deo puniuntur; Plutarchus, impios, cum è vita excessserint;

ſerint; docet ad ſupplicium *tradi dæmonibus*. & in Galba, Centurionem inducit, qui milites grauiſſimè obiurget, quod ad Imperatoris proditionem toties, abſque conſilio & ratione vlla, abſque vllo meliorum delectu, ſed *ſolo dæmonis alicuius impulſu*, ferantur. δαίμονος, inquit, πρὸς ἓκ. πρὸς δαίμονας εἰς πρὸς δαίμονας ἰδιώτου. Non ergo diſcriminandi à bonis Aſmodæi cauſa, *dæmonum malum* Græcè vocatum eſt, ſicuti neque Actorum 19. in Latino textu, dæmonium peſſimum, licet in Græco, quia eſt, τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, diſcriminatio concedi poſſit. Spiritus enim agnoſcit ſcriptura bonos & malos. Vnde & eandem ob cauſam legimus ad Epheſ. 6. v. 12. τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, id eſt, ſpiritualia nequitiæ. Cauſa igitur epitheti huius vera eſt, quòd quæ in ſimplici vocis alicuius notione latent, ea, aliis aliquius nominis adiunctione, luculentius expromantur & patefiant, quemadmodum DEVS O.M. dicitur, *ſol ſplendidus*. *Tyrannus crudelis, impura meretrix*. & tamen DEVM, ſolem, Tyrannum & meretricem tantummodo ſi dicamus, illa etiam quæ reticentur, inuoluimus omnia. Quare in Latino quidem hic, & in ipſo etiam Græco infra cap. 6. dæmonium ſimpliciter: in Græco hic dæmonium nequam & improbum dicitur.

III. QVÆSTIVNCVLA.

Quænam Aſmodæi eiuſdem malitia?

DÆmonum omnium duplex malitia eſt. Vna culpæ dicitur: pœnæ altera. Πονηρία enim, vnde ipſi ſemper in ſcripturis πονηροὶ; vel vitioſitatem & nequitiam importat, vel quemcunque cruciatum & ærumnam. Vtraque verò vel in dæmonibus ipſis eſt, vel ab ipſis. Sunt enim ipſi vitioſiſſimi, ſceleribuſq; maximis & plurimis contaminatiſſimi: & vt nos homines iiſdem contaminent, adlaborant enixiſſimè. Rurſumque miſeriis & ſuppliciis exquiſitiſſimis & numeroſiſſimis aſſiduè diſcruciantur & mactantur. noſque mortales vt quàm miſerrimos ærumnoſiſſimoſque faciant, vnicè auent, ſataguntque plurimum. Et ſunt quidem è diuinis litteris omnia hæc & certa & perſpicua: ſed eorum improbitas & maleficentia tanto teſtatior vt ſit, ipſos, vt D. Auguſtini lib. 9. Ciuit. c. 19. verbo vtar; *dæmonicolas* idem ſuperioribus iam quæſtiunculis teſtatos meminerimus. Qui Triſmegiſtus dictus fuit Mercurius, libro, quod in ſolo DEO bonitas; *dæmonas*, ait, *in hominum animis ſerere*, τῶν ἰδίων ἐνεργείας τὸ σπέρμα, ſemen inquam, propriæ ſuæ vis & actionis. Sed quod illud? pergit enumerare μοιχείας, φόνους, πατροκτονίας, ἱεροσυλίας, ἀσεβείας, ἀγχόνας, καὶ κρημνῶν καταφορὰς, καὶ ἄλλα πάντα. ὅσα δαιμόνων ἔργα, id eſt, adulteria, cædes, parricidia, ſacrilegia, impietates, ſtrangulationes, per præcipitia deiectiones, & mala alia omnia, quæ *dæmonum*, inquit, *opera ſunt*. Et apud Pſellum Chaldæus eoſdem vocat *terreſtres feras*, Triſmegiſti diſcipulus Aſclepius ἀγγέλους πονηροὺς, Empedocles *deteſtabiles*,

> ——— *quos in Pontum deiecerit æther,*
> *Pontus at in terram pellit, ſed terra remittit*
> *Ad ſolem rapidum, iis vbi ſit conuerſio cœli*
> *Ex alioq; alius fugat, execrantur & omnes.*

Atque hinc eorundem Gentilium furiæ, Atæ, Alaſtores, & κάλλαοι, id eſt, ſicarij & prædones, de quibus lib. 2. cap. 7. Rhodiginus. & idcirco cenſent nonnulli noſtra in precatione illud poſitum; *Libera nos à malo*: ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Tota vero hæc malitia fuit Aſmodæo,

dæo, cum aliis inferorum monstris, communis, sed erat alia quædam ei propria & singularis, qua insignis veluti latro aliis præstabat. de qua in eius nomine infrà. Hanc enim monstrat Græcus, dum non quomodo δαιμόνιον πονηρὸν nuncupat, sed cum intensiuo & exaggerante articulo τὸ πονηρὸν. prout etiam noster intellexit Interpres, dum Act. 19. cum superlatione *dæmonium pessimum* vertebat & S. Prosper, dum libro de promiss. par. 2. c. 39. *Asmodæum dæmonum nequissimum* appellabat.

IV. QVÆSTIVNCVLA.

Melech haschedim cur appellatus?

APud Hebræos Rex, *melech*, dæmonia omnia *schedim* appellantur Deuteronomij c. 32. v. 17. Psal. 105. v. 37. Vnde &, pro singulari suo scilicet in Christianos amore, solent, vt ab Antonio Margarita olim Iudæo memoriæ proditum est; Iudæi Germani venienti ad eos Christiano, per salutationis & officij speciem dicere: Sched willkom! pro Gott willkom. Significat porro Sched prædonem & vastatorem. Nam Schadad est euertere, prædari & vastare. Isaiæ cap. 16. 21. 22. 33. Ierem. 12. & 49. Ezech. 32. Psal. 16. Et merito idipsum dæmonibus nomen inditum. Quid enim agunt aliud, quam vt domini hæreditatem deprædentur, sacrosanctam Ecclesiam peruastent, sempiternum animis nostris exitium afferant? Latrones sunt, in quos incidunt, qui Hierosolymis hierichuntem proficiscuntur Lucæ 10. qui solitarios incautosque mundi huius viatores omnibus, quas Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, cæteraque mysteria dederant; opibus dispoliant: iisdemque flagitiorum scelerumq; variorum grauissimas plagas infligunt. Homicidæ sunt ab initio Iohan. 8. & bonorum, quæ diuinitus nobis data; depeculatores & vastatores funestissimi. vt per eos, & ab iis omnia gratiæ diuinæ, charitatis, fidei, iustitiæ, sobrietatis, castimoniæ, cœlestis demum hæreditatis detrimenta, quæ illorum nomini conuenienter Schaden vocantur; importari dubitandum non sit. *Si quod*, ait apud S. Athanasium S. Antonius, *dæmones in pectoribus, malæ mentis & pauoris semen inuenerint, quasi latrones, qui deserta obtinent loca, cœptos cumulant timores, & crudeliter imminentes infelicem puniunt animam.* Tam præclaræ ergo gentis Asmodæus Rex est. ipse scilicet latro, prædoque immanissimus. Quemadmodum enim quadrupedum animantium Rex, animans quadrupes est, auium auis, hominum homo: ita & atrocissimorum teterrimorumque prædonum Rex, quis nisi atrocissimus, teterrimusque prædo? *Rex* verò dicitur, quia inter Dæmonas ordo est, vt alij præsint, subsint alij. Matth. 9. & 12. Mar. 3. Lucæ 11. *princeps dæmoniorum* tam à Pharisæis, quàm à Domino commemoratur, & quin sit, nihil disputatur. Matth. 25. *Ignis æternus paratus est Diabolo & Angelis eius.* Apocalyp. 12. *Draco pugnabat, & Angeli eius.* Probat hanc rem D. Thomas 1. par. quæst. 109. artic. 2. ex ipsorum natura, qua sunt aliis alij præstantiores, ideoque & quorundam actiones aliorum actionibus præsident, cum hæ naturam sequantur. Itemque Augustinus Niphus lib. 3. de dæmonibus, cap. 17. *Quemadmodum*, ait, *in corporibus cœlestibus est ordo, qui determinatur per eorum operationes, sic & in dæmonibus. Et hoc dictat ratio naturalis. Omnis enim multitudo dictat ordinem, & maximè in perpetuis substantiis. Ergo ratio naturalis dictitauit quendam Dæmonem esse altioris gradus, quemadmodum Leo est altioris perfectionis formica, & Simia altioris operationis quam Leo: & Pygmæus quàm Simia.* Quia tamen naturarum inter Angelos diuersitas non omnibus probatur: &

quia, cum ab hominibus non differant homines natura, principatum tamen quendam obtinent, & vero quia, vt eidem D. Thomæ videri ait Molina; dæmonum, post iudicij diem vltimum, natura manebit, neque tamen principatus manebit, cur à fine, quem propositum dæmones habent; eorum Respublica, ordo, & principatus non arcessatur? Quemadmodum enim homines, vt virum honestius, meliùs, commodiusq; agant, Magistratuum sibiipsis imperia & leges præstituunt: ita & hominum hostes dæmonia, illis vt oportunius, grauius, infestiusq; noceant, principes Regesque nonnullos accipiunt. quorum vis & authoritas omnis concidet, dum impediendæ salutis humanæ spes omnis conciderit. Sic enim *omnem principatum & potestatem & virtutem euacuaturus Christus Dominus*, 1. Cor. 15. traditur, non à glossa tantum, quam ibidem laudat Molina, sed à Sereno etiam apud Cassianum collatione 8. cap. 14. Quæcunq; verò dæmoniacorum ducum & principum causa statuatur, eos tamen esse, dum scripturam, Patrumque omnium consensum perspicimus; inficiari quis possit? Suggerit & huic rei firmandæ argumentum aliud, paulò ante nominatus senior apud Cassianum ibidem cap. 16. experientiam nimirum crebram, minimeq; fallacem. *Regi*, ait, *immundos spiritus à nequioribus potestatibus eisq; subditos esse, prater illa scripturarum testimonia, qua in Euangeliis quoque, calumniantibus Pharisæis, Domini legimus responsione descripta: Si ego in Beelzebub principe dæmoniorum eiicio dæmones: etiam perspicuæ visiones & experimenta sanctorum multa nos edocent. Nam cum vnus ex fratribus nostris in hac solitudine iter ageret aduesperascente iam die, antrum quoddam reperiens, ibidem substitit, vespertinam volens in eo synaxim celebrare. Vbi dum Psalmos ex more decantat, tempus media noctis excessit. Cumq; finita solemnitate refecturus Lassum corpus paululum resedisset, repentè cæpit cateruas dæmonum vndique confluentium innumerabiles intueri, quæ infinita constipatione atq; ordine longissimo procedentes alia præibant principem suum, alia sequebantur. Qui tandem aliquando & magnitudine procerior cunctis, & aspectu terribilior, aduenit: ac, posito solio, cum in tribunali quodam sublimissimo consedisset, vniuscuiusque actus diligenti cæpit examinatione discutere.* Quin verò & apud Lactantium lib. 2. Instit. cap. 14. Mercurius Trismegistus *Dæmonarcham*, qui diabolorum princeps sit, nominat. D. Hieronymus in Habacuc 3. traditionem ait, veterum Hebræorum esse Dæmonem quendam inter alios principatum tenere, qui propter velocitatem, dicatur *Reschebph*, vel, ob maledictionem, cum Euam tentasset Genes. 3. At S. Chrysostomus, homilia de lapsu primi hominis, & homil. de Adam & Eua, *Sathaelem* appellat, & magi, vt idem Niphus subiungit; solent in virtute principis, Dæmonas alios excantare, & Postellus lib. 1. de concordia orbis, cap. 8. dæmonum ait ordines esse nouem. Nimirum quia, vt ait D. Thomas 1. q. 63. art. 9. ad 3. & q. 109. art. 4. *communiter dicitur, ex omnibus Angelorum ordinibus*, qui nouem sunt, præcipitasse quosdam, & in dæmonas degenerasse, de quo videri etiam potest, Cassiani collatio 8. cap. 8. Cæterum nisi vulgari receptoque more, loqueretur scriptura, non regnum, sed meram iis tyrannidem tribueret, à quibus omnis abest iustitia.

V. QVÆSTIVNCVLA.

Sitne dæmonum omnium Rex Asmodæus?

NOn opinor quia ipse barathri Archityrannus, in barathrum ita iam detrusus videtur, vt vel exinde quoquam egredi ei non liceat; vel certè non nisi ad exiguum aliquod tempus, vt ait lib. 4. moralium, cap. 12. D. Gregorius, & probat Ribera noster

noſter Apocalyp. cap. 20. Qui enim omnium grauiſſimè deliquit, cum grauiſſima omnium pœna plecti conſentaneum eſt. At vt alia multa ſint, quæ dæmonas crucient, ſumma tamen & à qua maximè abhorrent, iis carnificina eſt, in abyſſum deiici, eaque incluſos teneri. Legionaria dæmonia Lucæ 8. v. 31. cum ex eo, quem ferociſſimè torſerant & exagitarant; miſero quodam extruderentur; in quoddam veluti mœroris ſui ſolatium; dominum quid rogabant? *Nè imperaret illis, vt in abyſſum irent.* Et, ab exorciſtis noſtris, nulla pœnè furiis iſtis pœna infligi ſolet grauior, quam dum ſubitam in tartarum deiectionem comminantur. Aſmodæus verò in Media commorabatur. in Raguelis domo pœnè habitabat. præſto in Saræ thalamo ſemper aderat, dum noui ad eam ſponſi accederent. &, vti poſtmodum audiemus; is ipſe tandem in Ægypto, ad annos complures, religatus eſt. Deinde ſolet, qui in cæteros omnes dominatur, vocari *Lucifer*, Iſaiæ 14. interdum etiam *Satanas*, Luc. 10. & antonomaſtikῶς *draco & diabolus*, Matthæi 25. Apocal. 12. & apud Lactantium loco citato. Aſmodæum vocari, nemo quod ſciam, dixit hactenus. Poſtremo, quia cum tota iſta caliginis natio numeroſiſſima ſit, adeo vt in vno interdum homulo legiones latitent, Marci 5. Lucæ 8. & ipſi omnium, qui ſunt; hominum multitudinem ſuperent; multi in ea Dynaſtæ ac Reges intelliguntur, vt neceſſe nihil ſit, dum dæmoniorum Regem quempiam audimus, eum ſtatim ſummum omnium Imperatorem exiſtimare. verbi cauſa, dum *dæmoniorum princeps* Beelzebub vocatur, Matthæi 12. dum cum maximis, quos Iob ca. 41 deſcripſit; terroribus *dæmonem principem* ſæpe viſum ait, apud S. Athanaſium S. Antonius; dum ad eundem adductus eſt adoleſcentulus, *principalem habens dæmonem*, quem ad diſcipulum ſuum ablegans, dicebat, *Non eſt hoc meum opus. Nam contra hunc dæmonum ordinem*, principalem ſcilicet, *nondum ſum donatus gratia. Sed hæc eſt Pauli gratia ſimplicis*, prout refert Palladius cap. 28. Sunt alia id genus plura.

VI. QVÆSTIVNCVLA.

Quorumnam Dæmonum Rex, idem Aſmodæus?

VAria in genera poſſunt Dæmones tribui, ſed duo iam ſatis. Vnum eſt *à locis*, in quibus ij commorantur, hominibuſque inſidiantur. Alterum *à vitiis*, ad quæ potiſſimum impellere & excitare connituntur. Ad illud pertinent, quos apud Pſellum, Rhodiginum lib. 2. cap. 4. 5. & 7. Scaligerum exercitatione 355. Thargum Cantic. 4. v. 6. Thomam Cantipratenſem, lib. 2. cap. 57. num. 9. & ſequentibus, veteres dixerunt igneos, aërios, terreos, aqueos, ſeptentrionales, Auſtrales, Perſicos, Africos, tenebriones, σωρεδάμονας, id eſt, ſepulchrales. Ad poſterius verò illi, qui apud Caſſianum lib. 5. Inſtit. & ſequentibus, itemque collat. 2. 5. & aliis, ſpiritus gaſtrimargiæ, fornicationis, philargyriæ, iræ, triſtitiæ, acediæ, cenodoxiæ & ſuperbiæ. *Diuerſa*, inquit apud S. Athanaſium S. Antonius, *& partita Dæmonum nequitia eſt. Quidam enim ad ſummum nocendi verticem peruenêre: alij ex comparatione peiorum, videntur eſſe leuiores: atq; omnes pro virium ſuarum facultate, diuerſa contra ſingulas cauſas ſeu virtutes ſumpſêre certamina.* Serenus verò collatione 7. cap. 17. *Hoc*, ait, *noſſe debemus, non omnes dæmones vniuerſas hominibus inurere paſſiones, ſed vnicuique vitio certos ſpiritus incubare: & alios quidem immunditiis ac libidinum ſordibus oblectari, alios blaſphemiis, alios iræ furoriq; peculiarius imminere, alios paſci triſtitia, alios cenodoxia, ſuperbiaq; mulceri: & vnumquenq; illud vitium humanis cordibus, quo*

ipse gaudet, inferere. Nihil equidem ambigo, quin ad plura flagitiorum genera eorum quilibet nos incitare possit, & quandoq; incitet; iis tamen vnum potissimum, in quo singuli occupentur, & quo laqueos tendiculasq; suas omnes conferant; propositum est, prout idem Serenus eadem collatione c.32. admonet. *Tot*, ait, *esse in immundis spiritibus, quot in hominibus studia non dubiè comprobatur.* Et enumerat deinceps dæmones quosdam ioculares & ridicularios: quosdam truculentos & noxios: quosdam verò tumidos & ambitiosos: mendaces nonnullos & blasphemos, qui hæreseon authores sunt. Tandemq; præclara hæc verba subnectit. *Incentores etiam libidinum atq; luxuriæ quosdam spiritus esse propheta commemorat, spiritus inquiens, fornicationis decepit eos, & fornicati sunt à* DEO *suo. Nocturnos quoq; siue diurnos ac meridianos Dæmones similiter scripturarum authoritas docet. De quorum diuersitate perlongum est si volumus omnia scripturarum volumina perscrutantes sigillatim percurrere, qui per prophetam onocentauri, qui pilosi, qui sirenæ, qui lamiæ qui vlulæ, qui struthiones, qui ericij designantur, qui aspis, qui basiliscus in psalmo, qui leo, qui draco, quiue scorpius in Euangelio nuncupetur, qui princeps mundi huius qui rectores tenebrarum harum, quiue spiritalia nequitiæ ab Apostolo nominentur. Quæ vocabula non casu nec fortuitò indita illis debemus accipere, sed significatione istarum ferarũ, quæ apud nos vel minus noxiæ vel magis perniciosæ sunt, illorum ferocitates rabiesq; distingui, & ex similitudine nequitiæ virulentæ seu principatus, quem istis inter cæteras feras siue serpentes quædam excellentia malitiæ suæ confert, illos quoq; eorum vocabulis nuncupari; vt scilicet alius quidem ob vehementiam furoris & rabiem ferocitatis suæ, leonis appellationem, alius basiliſci ob illud mortiferum virus quod priusquam sentiatur interimit, alius verò ob teporem malitiæ suæ onocentauri, aut ericij nomen, struthionisue sortitus sit.* Vide & S. Bernardum serm. 13. super Psalmum: Qui habitat. Asmodæus ergo Rex erat, primo quidem eorum tunc omnium, qui Mediam, vicinasque fortè prouincias incolebant. Cum enim in Media versetur, vbi Regem, nisi in ea ipsa regione ageret? Num, extra regni sui fines aut exul aut peregrinus Rex? D. Hieronymus lib. 8. in Isaiam, c. 24. & in Danielis caput 10. eum Persarum principem, qui, cum Angelum bonum pugnare oportuit Danielis 10. fuisse censet dæmonẽ, qui infessam Persidem teneret vt ex ipsius mente, videatur is fuisse vel Asmodęus ipsemet, vel similis quispiam Tyrannus. *Principem regni Persarum*, inquit Cassian. collat. 8. c. 13. *aduersariam potestatem esse, quæ fauebat genti Persarum, inimicam populo Dei, minime dubitandum est.* Eademque Ruperti sententia est lib. 9. de victoria, c. 6. & seq. Erat præterea idem Asmodæus geniorum omnium Rex, qui ad libidinẽ, & carnis voluptates hominum genus inflammant, ita vt sit principalis ille omniumq; importunissimus spiritus, quem paulo ante à propheta dici audiimus, *spiritum fornicationis.* Intelligi siquidem id potest, ex ea, quæ ipsi c. 6. v. 17. concessa potestas est. *Hi namq; qui coniugium ita suscipiunt, vt* DEVM *à se & sua mente excludant, & sua libidini ita vacent, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus, habet Dæmonium potestatem super eos.* Solent verò dæmones eorum ipsorum quos deceperint; esse carnifices. Quos antea titillabant, iucundissimoq; illecebrarum melle permulcebant, eosdem sęuissimis postea doloribus lancinant: aloe, pice, sulphure, aconitisq; amarissimis excarnificant. ideoq; & ipsorum etiam in quos potestatem acceperunt, Reges interdum dicuntur Iob 41. v. 25. D. Cyril. Catech. 2. Rupertus lib. 5. Iustissimum enim diuinæ iustitiæ iudicium est, vt quos, præ DEO, audire & sequi maluerunt; ab iisdem ipsis debita mercede afficiantur. Quia igitur Asmodæum Regem Hebræus textus nuncupat, & eidem in libidinosos & salaces datum ius legimus, non inepta ratiocinatione colligitur, eius ad impurissimos illos dæmonas regnum pertinere, qui commouendis libidi-

libidinibus, earumq; scintillis hac illac spargendis flagitiosissima sese nequitia manciparunt. Suffragatur & eius nomen de quo infrà, & non paucorum sententia, qui dęmoniis mortiferorum criminum authoribus nomina dum imponunt, luxuriæ præpositum & Regem Asmodæum censent. In his est liber, cuius inscriptio, *serpens antiquus*: authore quodam è S. Francisci familia Hierosolymitano: sed qui suum DEO tantum nomen cognitum voluit.

VII. QVÆSTIVNCVLA.

Sitne Asmodæus omnium, quæ vbique sunt, libidinis mancipiorum Rex?

POsset tamen quæri amplius, num qui certorum flagitiorum principes & Reges sunt, ij omnium, qui toto terrarum orbe, ad flagitia illa impellunt; principatum obtineant, an verò certis eorum iste principatus prouinciis ac regionibus circumscribatur. Si illud, magna illius erit potestas: plurimi ab eius nutu satellites vbique pendebunt: qui incredibili quadam celeritate totum terrarũ orbem peruolent, ad eumq; de flagitiis omnibus referant, idq; sentire videtur D. Bernardus in Cantica serm. 39. vbi, cum magnos tartarei Pharaonis Principes describeret; de hoc, ea loquendi forma, qua sceleratum hominem scelus olim quidam dixerat; adiungit. *Luxuria omni immunditiæ & turpitudini carnis præest.* Si istud, erit quidem ipsius restrictior ditio, minusq; satellitium; nihil tamen impedimenti fuerit, quominus eodem omnes, qui criminis eiusdem Reges sunt, nomine vocitentur. Quemadmodum enim, quisquis impiè, improbè, crudeliterq;, vel in extremis quibusdam oris, imperat, Nero aut Phalaris rectè dicitur. ita etiam Dæmonum quisquis est, qui in Media, Persida, Græcia, Germania, vel alibi obscœnis præest voluptatibus, ad easque per se, suosque cupidines & genios, prolectat, Asmodæus est. In huius igitur ditione sunt incestus, adulteria, stupra, concubinatus, verborum obscœnitates, impuræ tactiones, sordidæ cogitationes, prostibula, & quidquid fuliginosis illis voluptatum gurgustiis obtectum. Ad hunc Veneres omnes, earumq; ministri, & instrumenta spectant, lenones, perductores, philtra, carmina, theatra, & quidquid flagitiosos incendere amores consueuit. Hic ille quem Venereorum præsulem, & Κῶμον καμάζειν, *Comum* vocari ait in Iconibus Philostratus. Huius imperio subditus erat ille, quem in S. Iustinum virginem immittebat Cyprianus, tum Magus, postea sanctus, apud Nazianzenum orat. 18. ille, quem ad Virginem aliam expugnandam Gazensis adolescens, Magicis artibus, subter domus limen defixerat, qui à S. Hilarione interrogatus, cur in adolescentem ipsum ingressus nõ esset, *vt quid*, respondit, *intrarem in eum, qui habebat collegam meum, amoris Dæmonem*, prout narrat S. Hieronymus in illo ipso S. Hilarione. ille item, qui quendam veluti amoris furorem & insaniam pudicissimæ virgini, apud S. Basilij vitæ authorem, excitauit, & ille, qui apud Palladium c. 19. castam quandam coniugem vr adultero conciliaret, tantas intuentium oculis præstigias offundebat, vt illa non fœmina, sed equa videretur. Et vt omittam, quas à fornicationis spiritu sibi exhibitas molestias apud eundem Palladium c. 87. refert Euagrius; hic ipse cœnosus ille spiritus est, qui plurimis importunissimisque purissimam adolescentis Antonij mentem cogitationibus polluere quondam, sed frustrà, studuit, adeò vt tandem *coram eo, qualis est merito, talis appareret & vultu, puer horridus & niger.* quemadmodum in ipso S. Antonio scripsit D. Athanasius, qui & ista,

lectu

lectu sanè perutilia, subtexit. *Dæmon ille ad Antonij se genua prouoluens, humana voce flebat, dicens: Multos seduxi, plurimos decepi: nunc autem vt à cæteris Sanctis, ita & tuo sum labore superatus. Quem cum interrogaret Antonius quisnam esset, qui talia loqueretur, ait; Ego sum fornicationis amicus, ego multimoda aduersum omnes adolescentes turpitudinis arma suscepi. hinc & spiritus fornicationis vocor. Quantos pudicè viuere disponentes fefelli? quot tenuiter incipientes, ad sordes pristinas redire persuasi? Ego sum, propter quem Propheta lapsos increpat, dicens: Spiritu fornicationis seducti estis: & reuerà per me illi fuerant supplantati. Ego sum, qui teipsum sæpè tentaui, & semper repulsus sum.* Huius, loco citato, Pharaonicum, splendidumque currum, ita describit S. Bernardus. *Luxuriæ currus, quadriga voluitur vitiorum, ingluuie videlicet ventris, libidine coitus, mollitie vestium, ocij soporisq; resolutione. Trahitur equis duobus, prosperitate vitæ, & rerum abundantia: & qui his præsident, duo, ignauia torpor, & infida securitas: quia & copia in ignauiam soluit: & secundum scripturam, prosperitas stultorum perdet illos: non sanè ob aliud, nisi quoniam malè securos reddat. Cum autem dixerint pax & securitas, tunc subitaneus superueniet eis interitus. Hi calcaria minimè habent, neq; flagella, vel aliquid huiusmodi, sed, pro his, vtuntur paruulo papilione, conopeo ad faciendam vmbram, & flabello, ad citandum ventum.* Et sermone de septem Spiritibus. *Quoties*, ait, *importune (vt assolet) carnalis cogitatio mentem pulsat: Verbi gratia, cum de potu, de cibo, de somno, cæterisq; similibus ad carnis curam pertinentibus cogitantes, humano quodam inardescimus desiderio: certum sit nobis, spiritum carnis esse, qui loquitur: & tanquam aduersarium repellamus eum, dicentes: Vade retro Satana, quoniam non sapis ea quæ Dei sunt: sed magis sapientia tua inimica est Deo.*

VIII. QVÆSTIVNCVLA.

Vnde suum Asmodæus nomen accepit?

HEbræi istum vocant Asmodai, & nominis causæ plures afferuntur. *Prima*, quòd sit peccatũ abundans, seu peccati abundantia, id est, nequissimus, & ad nequitiam homines vehementer solicitans, ab Hebræis scilicet vocabulis *Asham* & *Dai* quorum illud iniquitatem & peccatum, hoc abundantiam significat. *Altera* quòd perditor & vastator sit truculentissimus, à *schamad*, id est, perdere & vastare Psal. 36. Deuter. c. 2. 4. 6. 7. 9. alibi. *Tertia*, vt sit Asmodæus. quasi metiens ignem, concupiscentiæ scilicet. diligenter notãdo quam ea impura sit, immoderata, & inflammata. Nam *esch est*, ignis, & *modah*, metiri. *Quarta*, vt per Asmodæum significetur ignis Mediæ, quia in Media versabatur, & ibidem libidinum ignes inflammabat. D. Gregorius in 1. Reg. c. 15. *More*, ait, *ignis libido succenditur: & si negligenter extinguitur, adiacens stipula velociter inflammatur.* Sunt verò causæ istæ omnes probabiles. Sed ea mihi ad veritatem accedere propius videtur, quæ quasi vastatorem Asmodæum indigitat. Solet enim non raro, ad nominis efformationem, ס præponi: & in Arabico Syroquè idiomate frequentissimè id fieri, suprà iam indicatum. Et videmus alia ferè dæmoniorum nomina ita in scripturis efficta, vt vel odium, quod erga homines acerbissimum gerunt, vel exitium & perniciem, quam iisdem, noctes & dies, machinantur; subindicent. Hinc enim *Satan, draco, serpens, diabolus, sched*, & Apocalyp. 9. v. 11. & Iob 30. v. 22. Hebraicè *Abadon*, Græcè *Apollyon*, Latinè vero *exterminans* seu disperdens. Neque negandum, posse omnia in dæmonum singulos quodammodo conuenire, certis tamen de causis, vnum vni potius quam alteri tribui solet. Ideoque paucis deinceps exquirendum, cur

tam

tam execrabile, tamque tetrum & funestum *vastatoris* nomen Asmodæus hic habeat. Nimirum, causæ duæ sunt. Vna est, quod per illud, cui præsidet; peccati genus, maxima plurimaque hominum generi vastitas inferri soleat. Patet enim libido per omnes prouincias, omnes omnium hominum ordines, ætates, status & sexus quàm latissimè. ipsius pestis adeò præsens & noxia est, vt certissimam, nisi quam citissimè occurratur, perniciem afferat. eiusque ad hominum animos deuastandos adeò varij multiplicesque modi sunt, adeò tecti & blandi, adeò suaues & iucundi, vt mortalium vix sit, qui contagionis interdum aliquid non hauriat. Quemadmodum enim duæ hominis partes sunt, animus & corpus: ita duo vitiorum genera homini potissimum cognata, & vt Cassiani collat. 4. c. 7. nomen retineam; *inuiscerata* sunt, superbia & libido. Et illa quidem in animo, hæc in corpore grassatur: sed tanto ista maiores strages edit, quanto plures, maioresque omnibus illecebrosæ occasiones. Illa enim præstantiam quandam, vel veram vel animo saltem fictam requirit, quæ neque omnibus, neque semper adest. hæc vero carnem, quam omnes & semper vbique circumferunt; tantummodo postulat. Altera, cur *vastator* meritò dæmon iste vocetur, causa est, quod ijs ipsis, quos blandissimis olim voluptatum lenocinijs permulsit; grauissima tandem tormenta imponat. Notum enim illud Apocalyps. 18. v. 7. *Quantum glorificauit se & in delicijs fuit, tantum date illi tormentum & luctum.* Sanè verò tristissimum suæ huius immanitatis exemplum in Saræ nostræ procis edidit: quos, vt olim libidine nimia inflammarat: ita crudelissimo postmodum mortis genere peruastauit.

QVÆSTIVNCVLA IX.

De Asmodæo, Iudæorum Rabini quid?

ARithmeticum suo cuidam libro nomen imposuit Elias Leuites, eumque à 712. vocibus explicatis, Thisbi appellauit. In eo igitur, è Rabinorum placitis, de Asmodæo tria memorat. *Primum*, è Nahema quadam, quæ Thubalcaini soror, Schimronis vxor fuerit; natum esse. Quatuor siquidem esse dæmonum matres, hanc ipsam Nahemam, & Lilith, quæ apud D. Hieronymum Isaiæ 34. vertitur à Symmacho Lamia: reliquas duas Ogereth & Machlath. *Deinde*, eundem ipsum esse, qui in Thargum Iob 28. alio nomine nuncupetur Sammael. *Tertio*, in versu, qui Ecclesiastæ primo est, *Ego Ecclesiastes fui Rex*, Thargum vertere; *Aschmedai malca deschcidim.* id est, Asmodæus Rex dæmonum. Beniamin vero Iudæus Tudelensis, suo in Itinerario, ait in valle sub Libano sita, vbi in Pharaonis filiæ gratiam, Baghalam condiderat Salomon; sibi visas eius palatij parietinas, quod non hominum, sed Asmodæi manu factum vulgo ferretur. Zohar vero, vt etiam; sub tractatuli, de Salomonis pœnitentia, finem, attigi, Salomonem regno expulsum, ab Asmodæo in solitudine detentum fuisse narrat: ius tamen interim, ab eodem Asmodæo Salomonis schema induto, Hierosolymis dictum esse. At, si qui aurum vel aures ijs dent; nugiuendi egregij sunt Rabini. Quæ siquidem Angelorum, quos vti postea etiam precans, in Hebræo textu, profitetur Sara; condidit DEVS; matres? qui parentes? *Vna* inquit D. Augustinus lib. contra Epistolam fundamenti c. 6. & serm. de pastoribus c. 8. *hæreticorum omnium mater est, vnaq; omnes genuit, superbia.* Eodem prorsus modo, dæmonum omnium vna mater, vna genitrix, superbia. vt in D. Augustini Tomis explicat liber de salutaribus documentis

c.19. sed multo illud magis nugatorium, quod apud eundem Eliam, à Rabinis memorię proditum est, Adamum centum & triginta (mendosè, in Fagiana versione centum & viginti) annos ab Heua separatum vixisse: tunc ad eum dæmones venisse; ex ipso concepisse: sicque illum dæmonum, spirituum & nocentium lemurum parentem factum esse. Quod vero, cum Salomone, Asmodæo negocij tantum tribuunt, videntur, quasi ænigmatixῶς, effusissimam illius intemperantiam, nimiamque mulierositatem, qua sese huic luxuriæ dæmoni totum dediderat; accusare. & hoc quidem meritò, vt ex 3. Regum 11. & Ecclesiastici 47. intelligitur: sed fabulas comminisci quid opus? De Saræ igitur maritorum cædis effectrice causa hæc satis. suum postea locum tenebunt alia.

Secundum quod in Saræ precatione considerandum, est ipse *Locus orationis*, qui fuit *superius cubiculum domus*, seu cœnaculum, & Græcè πρὸς τῇ ὑπερῴᾳ, *ad fenestram*. Solebant enim libenter, in superioribus huiusmodi locis, veteres orare. Iudith. 8. Daniel 6. Actorum primo 10. & 20. Christus Dominus in monte Luc. 6. Vnde & cœnacula habuerunt Elias 3. Regum 17. Elisæus. 4. Reg. 4. D. Hieronymus in Danielis cap. 6. dicit istiusmodi δώματα, καὶ ἀνώγαια Latinè dici, mœniana, cœnacula, tecta, solaria.

Tertium, Modus orationis, versu 10. fuit, cum lacrymis & ieiunio.

Quartum erat, *tempus*. idem scilicet quo & Tobias orabat. Vtriq; tribuitur totum triduum versu 11. Sed *queritur*, An in precatione, lacrymis & ieiunio totos, absque vlla intermissione, dies tres posuerit? Respondet Lyranus potuisse perparum quid intermittere, edere ac bibere, quasi nihil hoc ipsum æstimetur, ex 2. Physicorum c.5. Melius tamen verborum proprietas retinetur, quemadmodum apud eundem ab aliquibus fit. Id enim enim naturaliter fieri potest, & sæpè factum, in mœrore, morbo, precatione aliisq; causis Lucianus de luctu tradit Græcos in funeribus, totum triduum, cibi nihil omnino cepisse. Et bonus Galliæ Poëta, Adrianus Turnebus, cum Calctum; à fortissimo duce Guisio, Anglis extortum panegyri celebraret; de Angliæ, Regina scribebat:

Tres illam perhibent secretam ex ordine luces,
Et totidem noctes potu caruisse, ciboque
Ieiunis quarta vix faucibus admouet escas Luce.

Feruor orationis & prolixitas inducit obliuionem cibi & potus, inquit ipse Lyranus, & *sola oratione pinguescit, quam macies corporis pascit*, inquit Glossa.

Quintum considerandum, est *precatio* ipsa vers. 12. quæ tria complectitur.

Primum est, proœmiolum laudationis diuinę Num. 13. Nam, vt ait D. Ambrosius c.2. Instit. Virg. *Bona oratio, quæ ordinem seruat, vt primo à diuinis inchoemus laudibus. Si enim cum apud hominem agimus, beneuolum volumus iudicem facere: quantò magis, cum dominum nostrum precamur? Primo ergo immolemus* DEO *sacrificium laudis*. In eo proœmio priora hæc verba: *Benedictum nomen tuum* DEVS *patrum nostrorum*; copiosiora in Græco sunt, sic: *Benedictus es Domine* DEVS *meus: & benedictum nomen tuum sanctum & gloriosum in sæcula. Benedicant te omnia opera tua in sæculum*. Posteriora verò hæc: *Qui cum iratus fueris, misericordiam facies*, & quæ ad versum vsq; 14. sequuntur, ab eodem quidem Græco absunt, pulchram tamen institutæ iamiam laudationis causam ostendunt, admirabilem DEI scilicet, in ira remittenda, misericordia præstanda, peccatis ignoscendis, clementiam. Quocirca & cap. 2. Ecclesiasticus, *Pius*, ait, *& misericors est* DEVS, *& remittet in die tribulationis peccata*. Rursumque cap. 3. *In die tribulationis commemorabitur tui Dominus: & sicut in sere-*

in sereno glacies, soluentur peccata tua. Peccatum verò & si proprié culpam, non raro tamen in scripturis vel pœnam, quæ ipsi debetur, vel causam etiam significat: vt Zachariæ vltimo v.19. *Hoc erit peccatum Ægypti & hoc peccatum omnium gentium*, id est, pro peccato *pœna*, seu, vt paulo ante ibidem v.12.& 18. *plaga & ruina.* Threnorum cap.4. *Completa est iniquitas tua, filia Sion*, id est, pro iniquitate *pœna.* ideoque additur: *Non addet vltra Dominus, vt transmigret te.* Ad Romanos 7. *Lex peccatum est?* id est, peccati *causa.* & respondetur: *Absit.* DEVS *ergo, in tempore tribulationis, dimittit peccata*, id est, culpas earumque pœnas tam æternas, quàm temporales. Sed certis tamen hominibus,& certo quodam modo. Alioqui, quàm variis varij calamitatibus diuexantur, neque suorum idcirco criminum veniam consequuntur? *Dimittit* sane *peccata* DEVS, sed *iis*, ait Sara, *qui inuocant te.* At rursum inuocant illum non pauci, neque iis vel culpę vel pœna condonantur. vt fuit Antiochus 1.Machab.6.lib.2.cap.9.& illi de quibus Prouerb.1.v 28. *Tunc inuocabunt me, & non exaudiam, mane consurgant & non inuenient me.* demum illi, de quibus Isaias cap.1.v.15. *Cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis: & cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam.* Certus igitur inuocationis modus adsit, oportet, cum fide scilicet diuina, vero animi dolore, syncero vitæ corrigendæ proposito, religiosa etiam eorum, quæ, ad peccatorum expiationem, præscribere DEVS voluit; susceptione. cuiusmodi olim erant sacrificia nonnulla, aliæque cæremoniæ, hodie sacramenta nostra. Qui sic inuocarint, iis à DEO peccatorum venia est, & quidem *in tempore tribulationis* maximè. quia hæc ipsa moderatè, patienterque tolerata satisfactionis vim quandam obtinet: plurimumque, per inuocationem illam, acciditur & imminuitur. Vnde in graduum Cantico propheta regius Psal. 119. *Ad Dominum, cum tribularer, clamaui, & exaudiuit me.*

Alterum quod complectitur Saræ precatio, est petitio v.14.15. cuius ratio triplex apponitur. *Prima*, à precantis ipsius conditione, dum Hebraicè & Græcè sese refert puram ab omni viri peccato, seseque vnigenitam, & patri nullum esse filium, neque fratrem, aut propinquum, aut cognatum, cuius filio nubere possit. Ita enim ipsa putabat. In nostro textu, de se ipsa quinque proponit v. 16. 17. 18. non se ipsam iactando, aut inaniter gloriando, sed DEI dona, vt ipsum magis moueat, commemorãdo. quod etiam Dauid in Psalmis facit, Ezechias, Isaiæ 38. Ieremias cap. 15. Mardochæus cap.13. Esther. Illorum primum est; *numquam concupiui virum.* concupiscentiâ, quæ scilicet immoderata & peccato coniuncta esset, de qua & alterum est: *mundam seruaui animam meam ab omni concupiscentia*, non viri tantum, sed omnium aliarum voluptatum. Tertium, *Numquam cum ludentibus miscui me.* Per ludum istum intelligit Hugo choreas, quas *patet*, inquit, *peccatum esse*, quasque apud Cęsarium lib.4. cap.11. pius admodum vir *ludum Diaboli* appellat. Et vero sic ludendi verbum accipitur etiam Exodi 32. 1.Corinth.10. Satius tamen, huius verbi generalem significationem retinere, vt omne puellaris ludi, & lasciuiæ genus complectatur, quemadmodum aiebat Mostellaria Plautinus nescio quis. *Scis solere illam atatem, tales ludos ludere.* vel potius quemadmodum apud D. Gregorium lib. 4. Dialogorum, cap. 17. hortabatur Musam virginem Virgo beatissima, *vt nihil vltra leue aut puellare ageret, iocis ludisq; abstineret.* Vnde sanctus etiam Ieremias, cap.15. *Non sedi*, ait, *in concilio ludentium.* Quem in locum D. Hieronymus, *Vtinam*, ait, *Dominus præstet & nobis, non sedere in concilio ludentium, & eorum, qui futura non cogitant.* Sic etiam Psal. 25. Dauid, *Non sedi cum concilio vanitatis.* Quartum quod de se refert Sara; est. *Neque cum his, qui in leuitate ambulant, participem me præbui.* Quin-

tum & postremum, *Virum cum timore tuo, non cum libidine mea consensi accipere.* Sunt hæc puellarum omnium, earum etiam, quæ cum Sara nuptiis iam iam destinantur; ornamenta longe pulcherrima. quibus tamen multò magis eas, quæ sese DEO vel consecraturæ sunt, vel iam consecrarunt, excellere oportet. vti pluribus exponunt D. Hieronymus epist. ad Demetriadem, ad Saluiam, ad Eustochium, alibi: D. Ambrosius libro exhortationis ad Virgines, libro Institutionis Virginis, & libris tribus de Virginibus: D. Bernardus toto pœnè libro ad sororem de modo viuendi, maximè sermone 57.58.59. & sequentibus. *Altera* Saræ, vt DEVM exoret, ratio est v.19. à diuinorum decretorum veneratione, quæ & si occulta & mirabilia, optima tamen semper & rectissima sunt. Videtur ait, à te, ô Domine, decretum, vt in coniugio sim, & quidem cum pari aliquo, id est, bona cum bono, vt & ego illo, & ille me dignus sit. Nunc verò vel ego non bona, maritisque mihi hactenus datis digna non fui, vel ipsi forsitan mali, meque indigni fuerunt. quia mihi morte omnes erepti. idque quia me viro forsitan alij, qui melior, mihique moribus & vita similior sit, reseruasti. Et dico iam bis *forsitan*, quia cur isti desubitò sic mortui sint, & num alij, & cui viro me reseruatam velis, & si aliquid suspicor, re tamen vera ignoro. *Non est enim in hominis potestate consiluum tuum.* quo sapientissimè quidem & optimè, modis tamen obscurissimis & latentissimis, nos mundumque totum gubernas. Tibi ergo me summitto, committoque totam. Prout diuinæ tuæ maiestati visum fuerit, ita fiat. Hæc mihi rationis huius vis videtur. in qua notandum, ea DEO maximè probari coniugia, in quibus morum similitudo bonorum est. Deinde, quàm de seipsa senserit Sara demisse, quæ & si de suis aliquid virtutibus verè iam attigerat, suis tamen illis maritis se non anteponit: non in eos repentinę ipsorum mortis causam conferт; non eorum leuitatem & proteruiam, quam ex aliquo, vt videtur, verbo vel gestu cognouisse potuerat, accusat. Præterea quam illud Ecclesiastæ cap.9. v.1. verum, *nescire hominem vtrum amore an odio dignus sit.* Licet enim tantæ integritatis, quantam paulo ante memorarat, esset Sara, per disiunctiuas tamen & dubitatiuas particulas, *Aut ego*, ait, *indigna fui illis, aut illi forsitan me non fuerunt digni.* quemadmodum S. Paulus 1. Corinth.4. *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. qui autem iudicat me, Dominus est.* Notandum denique, contra humani arbitrij libertatem, nullum hinc telum vibrari. Quod & si ex dictis perspicuum, addo tamen *consiluum* DEI vocari, non, cuiusmodi in nobis est, solicitam nutantemque de re quapiam agenda inquisitionem. sed id, quò inquisitio ista peruenire tandem cupit, iudicium & decretum. Id vero rursum consideratur vel vt in DEO ipso est, vel pro rebus ipsis, de quibus consilium est, quod obiectiuè vel terminatiuè consilium vocant. De priori satis constat non loqui Saram, cum eo modo, consilium sit ipsemet DEVS. quem in nostra potestate non esse si illa diceret, quorsum quæso diceret? sed posterius consilium vel vniuersè, prout vniuersi totius ordinem, rerumque omnium gubernationem complectitur, vel singillatim pro singulis rebus accipi potest. Licet enim hæ in toto vniuersi ordine comprehendantur, aliter tamen spectantur singulæ, quasi à magno illo corpore auulsę, aliter prout in eo toto sunt. rursumque istiusmodi res, aut sub actiones nostras cadunt, aut nō. Sara igitur DEI consilium vocat res ipsas à DEO decretas partim vniuersè sumptas, partim singillatim eas, quæ sub actiones nostras haud veniunt. vt, viros illos è medio tam repente sublatos esse, ignoto sese cuipiam reseruari, idq; ad maiorem DEI gloriam, cuius tamen modum ipsa nondum videat. Sic enim & Ecclesiastes cap.8.v.4. *Sermo* DEI *potestate plenus est: nec dicere ei quispiam potest:*

reſt: Quare ſic facis? Cum ergo dixerit quiſpiam, *Non eſt in hominis poteſtate*, DEI *conſilium*. At quidquid agimus, eſt DEI conſilium. Ergo nihil, quod agimus, eſt in hominis poteſtate, reſpondebis, in propoſitione *conſilium* accipiendum non vniuerſaliter vti loquuntur Dialectici, ſed vt expoſui, vniuersè & ſingillatim, pro iis rebus, in quas noſtra non porrigitur actio. eoque modo aſſumptionem eſſe falſam. Quin verò arbitrij noſtri libertas non modo hic non minuitur, ſed innuitur potius. Dum enim ait Sara, *non eſſe in hominis poteſtate* DEI *conſilium*, nonne ſubindicat in hominis poteſtate, hominis conſilium? quod intento, vt aiunt, digito indicat Eccleſiaſticus cap.15.v.14. DEVS *ab initio conſtituit hominem, & reliquit illum in manu conſilij ſui.* De quo loco aduerſus Caluinum lib.2.Inſtit. cap.5.§.18. ita libro de gratia & libero arbitrio cap.2.D.Auguſtinus, *Ecce apertiſſimè videmus expreſſum liberum humanæ voluntatis arbitrium.* Iam *tertia* Saræ ratio v.21. eſt à magna & manifeſta diuina bonitate, quam fide certa nobis, in afflictis etiam rebus, præſtari credimus. & declaratur dupliciter: *primo* ex fine, ob quem bonis interdum viris acerba quædam immittit DEVS. eumque breuiter triplicem Sara oſtendit. vt ſcilicet illi *probentur*. quemadmodum Sapientiæ 3. v.6. Iob 23.v. 10. deinde *tribulentur*, ſeu moleſtia quapiam exagitentur, & è quodam veluti torpore ac veterno excitentur; poſtremo vt *corripiantur*. & omnes inſigne quoddam exinde commodum referant. primi quidem *coronam*. vti etiam dixit S. Iacobus 1. v.12. *Beatus vir, qui ſuffert tentationem. quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromiſit* DEVS *diligentibus ſe.* Et ſic 2. Timoth.2.v.5.cap.4.8. 2.Pet.6.4. Apocalyp.2.10.cap.3.11. Rom. 5. 4. Secundi verò *liberationem* adipiſcuntur, ſeu veram libertatem. dum variæ ipſis peccatorum anſæ, quas bona corporis valetudo & pulchritudo, rerum affluentia & ſecura quędam quies affert, ſubducuntur: *Qui enim facit peccatum, ſeruus eſt peccati.* Iohan. 8. 34. Sed, & cum diuinę bonitati ita viſum, ab omnium etiam mundi huius malorum ſeruitute liberantur. quod in votis vtique illi, qui Rom.7.clamabat: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* In Pſalmum: Qui habitat, ſerm. 10. D. Bernardus: *Optandum*, ait, *nobis eſt ab vtroque liberari: ſed cauendum ſanè interim magis peccati pœna. & eo ſtudioſius à malo quam à flagello declinandum, quo perniciosius & omnino infelicius ſit, à* DEO *animam quam à corpore ſeparari.* Tertiis porro, vt peccatorum, in quæ impegerant; maculas pœnaſque omnes penitus deterat, repoſita *miſericordia* eſt. Eſt enim quarumlibet acerbitatum concurſus, quoddam veluti verber, quo mitiſſimus proteruientes natos Pater corripit. Nam, *correptio* hic v.21. cum Romana editione legenda videtur ex cap.13. infrà verſ.5. Pſal.37.38.98. Prouerbiorum 1.Sapient.1. Iudith 8.Iob.5.2. Machab. 6. & 10. Epheſ.6. Si tamen cum aliis quibuſdam libris *corruptio* legeretur, quemadmodum Ionæ 2. intelligenda eſſet via ad corruptionem, prout apud Iob 33.v.22. *Appropinquauit corruptioni anima eius, & vita illius mortiferis.* & 24. *Libera eum vt non deſcendat in corruptionem.* v. 28. *Liberauit animam ſuam, ne pergeret in interitum ſed viuens lucem videret.* Eadem porro DEI bonitas declaratur *ſecundò* ex diuina cùm beneuolentia tum beneficentia. *Non enim delectatur in perditionibus noſtris.* Quæ, obſecro, architecto, ex eorum, quæ conſtruxit, ædificiorum ruina, voluptas? Quæ figulo, ex eorum quæ finxit, vaſorum confractione? DEVS, ait Sapientiæ liber cap.1. *mortem non fecit, nec lætatur in perditione viuorum.* Apud Ezechielem cap. 18. 23. *Numquid voluntatis meæ eſt mors impij dicit Dominus, & non vt conuertatur à viis ſuis, & viuat?* & v.32. *Nolo mortem morientis dicit Dominus* DEVS, *reuertimini & viuite. Omnes*, ait S.Paulus 1.Timoth.2. *homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* At Iſaiæ 1. *Ego conſolabor ſuper hoſti-*

bus meis. & Prouerb.1.26. *Ego*, ait Dominus, *in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, aduenerit.* Loquitur ἀνθρωποπαθῶς, hominum scilicet more. qui si, verbi causa, cœcum videant in foueam ac lutum pergentem, eum, vt caueat, aliamq; viam teneat, admonent. Si verò ille admonentes contemnat, &, porro illabatur, seqs insigniter lutulet, rident & cachinnantur. non quod ipsius casu & sordidatione simpliciter oblectentur, (cur enim alioqui præmonuissent?) sed quod veritate ac iustitia, quę in obstinati cœci huius lapsu apparet; gaudent verę suę admonitioni reipsa testimonium iam reddi. gratum iis, illius vecordiam & arrogantiam castigari. placet huius exemplo moneri omnes, vt sint bene monentibus obsequentiores. Neque vero vnis animorum exitiis, quę vera sanè mala sunt, nō delectatur DEVS, sed nec aliis vllis, quæ vel exilem duntaxat homini molestiam afferunt, non inopia, non facultatum amissione, non morbo, minimaue alia vlla doloris morsiuncula, nisi quatenus maiora & veriora ex iis bona progignuntur. Et forte, vt interiora exterioraque tam animi quam corporis & fortunę mala complecteretur, non *perditionem*, sed *perditiones* dixit Sara, prout in simili notat serm.40. in Cantica D.Bernardus, & serm.11. *Necesse*, ait, *habet homo clamare ad Dominum, non de necessitate, sed de necessitatibus meis erue me.* Quæ verò adduntur; *post tempestatem, tranquillum facis*, non illud modo vulgare sonant, *Post nubila Phœbus*, sed multò magis, quod Psal.125. *Euntes ibant & flebant, mittentes semina sua. Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.* Et Apocalypsis 7. ac 21. *Absterget* DEVS *omnem lacrymam ab oculis eorum.* Iob.5. *Ipse vulnerat, & medetur: percutit & manus eius sanabunt.*

Tertium tandem in precatione Saræ, clausula est v.23. *Sit nomen tuum*, DEVS *Israël, benedictum in secula.* Non est ea clausula in Græco & Hebręo. Cum enim longa & triduana precatio ista fuerit, alias atque alias ex ea particulas excerpsit Chaldæus, Latinus, Hebręus & Gręcus.

QVÆSTIO.

An rectè mortem orarint Tobias & Sara?

VIdetur nimia eorum ex ærumnis, verborumque contumeliis tristitia; præsertim, quod ad suspendium vsque Sara, vt Græcus textus ait, moereret, adeo vt de præfocanda seipsa cogitaret, seu vt Hebræorum alter ait, vt quæreret, aut cuperet seipsam strangulare. Aduertenda tria. *Primum*, tantum esse nonnunquam malorum concursum, vt sanctis etiam hominibus afferat mortis, quasi minoris mali desiderium, quoad appetitum inferiorem simpliciter, quoad superiorem verò, cum conditione, *si* DEO *placeret.* Sic Moyses Exod.32. Elias 3.Regum.19. Iob cap.3.vers.15. *Elegit suspendium anima mea, & mortem ossa mea.* & D. Paulus 2. Corinth.1. *Supra modum grauati sumus supra virtutem, ita vt taderet nos etiam viuere. Alterum*; Quod desiderare licet, hoc idem, eâdem cum conditione, à DEO petere fas, vti etiam carissimè prudentissimeque faciebat apud Possidonium c.29. D. Augustinus. Cum enim ab hæreticorum exercitu ipsius vrbs obsideretur, *Noueritis*, aiebat, *me, hoc tempore nostræ calamitatis, id* DEVM *rogare, vt aut hanc ciuitatem ab hostibus circumdatam liberare dignetur, aut, si aliud ei videtur; suos seruos ad perferendam suam voluntatem, fortes faciat, aut certe, vt me de hoc seculo ad se accipiat.* Vide Ecclesiasticum cap.30.ver.17. & cap.40.ver.29. Plinium cap.primo lib.26.

lib.26. Eſpeneæum poſt S. Chryſoſtomi diſſimilitudines. *Tertium.* Magna & multa Tobiæ Sarę́que mala obuenerant, ſiue quoad ſe, illa ſpectentur, ſiue quoad perſonas, tempus, aliasque circumſtantias. Mortem igitur ambo, ſed, moderatione, quam dixi, adhibita, precabantur. Ideo enim ſibi ipſi manus neuter affert: ad DEVM rem totam vterque refert: vnam eius voluntatem ſibi & viuendi & moriendi normam conſtituit. Neque Sara eò inſaniæ proceſſit, vt vel interiore voluntate in ſuſpendium conſentiret, vel ipſum idem deliberatè quæreret, prout etiam neque ſanctus Iob, ſed tantummodo, ad hoc quærendum & cogitandum, pulſabat animum eius triſtitiæ grauitas & magnitudo. ei tamen tentationi reſtitit recta eius ratio. Nam cùm alia, tum hęc ipſa, quæ in Græco ſcribuntur, ſecum locuta eſt; *Vnica Patri meo ſum, illud ſi faciam, ipſi dedecus ſempiternum erit, & præſentiſſima mortis occaſio, quia eius ſenectutem cum mœrore ad inferos deducam.* id eſt. ad mortem ſeu ſepulchrum vt cap. 6. verſ. 7. Et in Hebræo dicit ipſa; *ſi tibi bonum viſum, ſi egreſſum iudicium à conſpectu tuo, ſi nolueris, me interfice.* Sed notanda de iis, qui in rerum aſperitatibus mortem precari ſolēt; D. Auguſtini oratio de verbis Domini ſermone 17. *Nonne audimus & videmus homines, in aliquibus tribulationibus & anguſtiis, & conflictationibus, & agritudinibus dum ſunt conſtituti, & vident ſe laborare, nihil aliud dicere, niſi,* DEVS *mitte mihi mortem, accelera dies meos. Et quando venit agritudo, curritur, adducuntur Medici, ſolidi & munera promittuntur. Dicit tibi ipſa mors; Ecce adſum, quam paulò ante à Domino petebas. Quid me modo fugere vis? Inueni te falſatorem & miſeræ vitæ amatorem cuiuſmodi erat è veteribus qui dicebat. Sapè precor mortem, mortem quoq; deprecor idem.* Sane apud S. Cyprianum lib. de mortalitate c. 7. tales increpat Angelorum quidam dicens *Pati timetis. exire non vultis. quid faciam vobis?*

ALTERA CAPITIS PARS.

De Tobiæ Saraq; precum effectis.

PRecationis effectum duplex fuit; verum ſcilicet vnum, putatum alterum. De hoc agitur capite ſequenti. Sed verum illud tripliciter exponitur. PRIMO ex cap. 12. verſ. 12. vbi dicuntur preces DEO, ab Angelo Raphaële, oblatæ. Libet enim, ordinis, lucisque maioris cauſa; iſtud huc illinc transferre.

QVÆSTIO I.

De RARHAELIS *Nomine & cauſa.*

NOn eſt, vt annotat epiſtola 68. S. Bernardus in eo beatorum ſpirituum perfecta poſita cognitio, vt Michaelis, Gabrielis, Raphaelis norim nomina. eſt tamen hoc ipſum aliqua eius cognitionis proluſio & exordium. Ab eo igitur inchoemus. Valet *raphæ* Hebraicum, curare, mederi, parcere, ac remittere: *el* vero DEVM ſignificat. ideoquè Raphaëlis nomen vertitur aut *curans* DEVS, aut *ignoſcens*, aut *curatio ſeu medicina* DEI, vt aiunt D. Gregorius hom. 34. D. Hieronymus in Danielis cap. 8. Iſidorus lib. 7. Orig. cap. 5. Magiſter ſentent. 2. diſtinct. 10. Quocirca poteſt hoc nomen primo & perfectiſſimè DEO conuenire. qui cum ſit *el*, crebrò etiam *raphe* in ſcripturis dicitur. Exodi 15. v. 26. *Si audieris vocem Domini* DEI *tui, & quod rectum eſt, coram eo feceris,*

feceris, & obedieris mandatis eius, custodierisq; omnia præcepta illius, cunctum languorem, quem posui in Ægypto, non inducam super te. Ego enim sum Dominus DEVS *tuus Saluator tuus.* Hebraicè *rophecha.* id est, sanans te. seu vt in Græco, ὁ ἰώμενός σε, medens tibi. Ægrotanti Ezechiæ Regi per Isaiam dicit Dominus 4.Reg.20.v.5. *Ecce Rophelach.* id est, *sano te. die tertio ascendens templum Domini* & v.7.Psal.29.v.3.& Psal.39.v.5. *Rephaah napschi. sana animam meam.* & sunt similia Psal.59.v.4.Psal.120.v.3.Psal.106.v.20.Isa.6.v.10.c.19. v.22. c.57.v.29. Hoseę.11.v.3.Genes.20.v.17.Ierem.27.v.14. Deinde per quandam medicę virtutis largitionem,& impositum à summo illo Medico munus, Angelus iste, Raphaël nuncupatus est, vt sit hoc loco idem dicendum, quod à S. Bernardo dictum, cum de S. Gabriele, qui DEI virtus aut fortitudo exponitur, ageret sermone primo super Missus est. *Non,* ait, *dedecens aut incongruum videatur, dominum & nuncium communi censeri vocabulo; cum similiu in vtroq; appellationiu, non sit tamen vtriusque similis causa.* Hinc ergo canit in S.Michaëlis lauduin hymno; Ecclesia. O CHRISTE

Angelum nobis medicum salutis
Mitte de cœlis Raphaël, vt omnes
Sanet agrotos, pariterquè nostros
Dirigat actus.

Apud S.Augustinum serm. 226. ait ipse Raphaël. *Ego sum minister curationis;* DEVS *est auctor sanitatis.* D.Hieronymus loco citato. *Vbicunque,* ait, *medicina & curatio necessaria est, Raphaël mittitur, qui interpretatur curatio vel medicina* DEI, *hoc videlicet nominis interpretatione significante, quod in* DEO *sit medicina vera.* Hebraicus textus paulo infrà, *Misit,* ait, *Dominus Angelum Raphaëlem Principem curationibus præpositum, siue, qui sanitatum præses est.* Vnde & in Romano Missali, quod Anno 1520. Parisiis editum; Missa est de S.Raphaële, pro ægrotantibus & peregrinantibus. Ab his enim,& à Medicis quos in Hebræo vocat scriptura *rophim* Genes.50.v.2.Ieremiæ 8.v.22.2.Paral.16. 11. meritò sanctus iste Angelus colatur & inuocetur, ab illis quidem, vt saluberrima huius opera, valetudinem, si quidem ad diuini nominis gloriam expediat; recuperent. eo duce ad eum, quo profecturi sunt; terminum rectè perueniant: ab his vero, vt arduum & difficile medendi munus, eo præside atque adiutore, diligenter felicitérque obeant. Quod si eum ad finem rectè S.Cosmas & Damianus.S.Sebastianus, aliiq́ue cœlites inuocantur, quidni & S.Raphaël? Videas ex iis, quibus hodie vel sanctorum putet, vel Musarum nimium placet inuocatio, Hygiæ nescio cui, Æsculapio & Apollini vota, pro sospitate, facere. adeò vt horum quidam æger, DEOS ita istos, prout in Epigraphe monuit, alloquatur.

Magne minorq́; DEI. quamquam mihi magnus vterq;
Magne pater. solo sed patre nate minor.
Aspice me dulcis linquentem luminis haustus.

Sed de Raphaële, quâ itinerum dux sit; postea.

QVÆSTIO II.

E quonam Angelorum ordine Raphael?

CAluiniani Wittakeri hæc ad Catholicos, libro contra Edmundum Campianum fol. 17. oratio est. *Hierarchias vestras, gradusq; multiplices Angelorum libenter ignoramus, atq; hanc scientiam vobis omnem permittimus.* Rursumque lib. primo contra Durę um fol. 63.

fol. 63. *Omnis illa cœlestium regionum ac functionum descriptio Dionysiana, multis scripturarum testimoniis nititur. ingenium curiosum delectare poterit: mentem non poterit firma fide solidaque scientia stabilire.* Ideoque facile quæstionem hanc nouus ille Theologus excuteret, Magistro suo Caluino lib. primo instit. cap. 14. §. 8. pænè audacior. Videlicet, qui tantam, in terra, ordinum, rerumque omnium perturbationem excitarunt, eos cœlum etiam aggredi, & omnem ex eo τάξιν exterminare oportebat. Scripturarum verò pro istis ordinibus affatim vel vnus Paulus suppeditat. Ephe. 1. Coloss. 2 & 1. ad Corinth. 15. quemadmodum S. Gregorius hom. 34. ostendit. Neque solus Dionysius. (etsi ad eum vnum Wittakeri & Caluini omnes ne pili quidem sunt) illos docet, sed & Damascenus, Isidorus, Bernardus, Origenes, Athanasius de Deipara, &, quem pro se citare audet Wittakerus; S. Irinæus. lib. 2. cap. 54. legique potest D. Thomas 1. q. 108. apud quem, ex scripturarum Patrumque sententia, tres Angelorum Hierarchię, & chori, seu ordines nouem statuuntur. eaque veterum Hebræorum sententia fuit, quam veluti certam, omnibusque receptam subinde attingit D. Paulus, & à Iudæis mutuatus etiam est Iamblichus lib. de mysteriis. Nam quod Æthiopum Canon vniuersalis Angelorum ordines 99. enumerat, allusio est ad illas 99. oues vt vnam perditam requireret à Pastore nostro Christo IESV relictas. Eas enim Angelos esse bonos dixerunt Irinçus l 3. c. 21. Ambrosius apolog. Dauidis c. 5. Gregorius hom. 34. alij, quorum edit nomina Maldonatus noster Matth. 18. Cæterum de Raphaële duas refert opiniones Magister sententiarum lib. 2. distinctione 10. Vnam; esse ipsum ex ordinibus altioribus: alteram ex infimo. Et hanc sequitur eo loco D. Thomas, dicens Michaëlem ex ordine Principum esse, Gabrielem ex Archangelorum, Raphaëlem ex Angelorum. Vnde & quendam, qui eo progressus est, legi, vt diceret, proprium & tutelarem Tobiæ Angelum fuisse Raphaelem. Vidi & alium, qui è virtutum ordine ipsum fuisse doceret. At sane proprium Tobiæ vel etiam Saræ custodem non fuisse, perspicuum ex eo videtur, quod ipsi Tobię vel Saræ antea non adesset, sed ad eos missus tùm fuerit, cum preces ambo suas ad Dominum fudissent. Sic enim c. 3. v. 25. *In illo tempore exaudita sunt preces amborum in conspectu gloriæ summi* DEI, *& missus est Angelus Domini sanctus Raphaël, vt curaret eos ambos.* Iam c. 12. v. 15. non se tutelarem eorum Angelum ait, sed vnum è septem, qui astant ante Dominum. Ordinis vero cuiusnam sit, minus explanatè significatum. Archangelum tamen fuisse crediderim libentiùs. Primo quidem, quia, vt iam dictum, è septem illis, qui ante DEVM astant, vnus fuit. At maior hic quidam principatus & dignitas, quam quæ in Angelorum infimos conferenda sit; innuitur, prout ex iis, quæ eo loco dicetur, eluceset magis. Deinde in eadem videntur sententia veteres. Nam lib. de promissionibus p. 2. c. 39. S. Prosper, *Raphaël*, inquit, *Archangelus missus à Deo, non tantum captiuis solatia, quantum etiam beneficia cœlestia orantibus ministrauit.* Similiter *Archangelum* eum vocat D. Seuerus Episcopus Minoricensis in Epistola de Iudęorum conuersione, quę Domini Anno 418. apud Reuerendissimum Baronium Tomo 5. Annalium, legi potest. Vocat etiam D. Isidorus Originum l. 7. c. 5. dum ait; *Ad Tobiam idem Raphaël Archangelus missus, oculis eius curationem adhibuit, & cæcitate detersa, visum ei restituit.* Æthiopica Missa, sicuti Michaëlem & Gabrielem, ita & Raphaëlem è maioribus, splendidioribusque Angelis vnum constituit. An & hoc septuaginta non significant Interpretes, dum non simpliciter Angelum Raphaëlem, sed *magnum* appellant? neque tam insigni epitheto contenti, substantiuum, quod eius præstantiam admodum illustret, apponunt, dicentes τὸν δο-

ξαν τῦ μεγάλου Ραφαήλ, id est, gloriam magni Raphaëlis. Sed istud esse pluris noto, quam quæ de eo postea. Liceret vero recentiores recentioribus etiam opponere, Martyrologij videlicet Germanici collectorem Octobris die 6. Angelicæ litanię, quę in edito Bruxellæ precationum Thesauro est; conditores, & alios. Sed quemadmodum, quod 3.p.q.30.a.2.ad 4. tradit S. Thomas; Gabrielem fuisse Archangelum è D. Irinęo l. 5.c.25. D. Ambrosio l. de Spiritu Sancto c.7. August. s.14. de natiuitate, aliisque veteribus rectè colligimus, quidni &, è priscis antea citatis, de S. Raphaële idem ratiocinemur? Neque enim causa vlla est, cur Archangeli nomen impropriè illos vsurpasse suspicari liceat.

QVÆSTIO III.

Cur cum Archangelis aliis Sanctus quandoque Raphael non nominetur?

IVstinianus Imperator Nouella 8.tit.3. in iureiurando, quod ab iis qui administrationes accipiunt pręstari sanxit, duos tantum Archangelos Michaëlem & Gabrielem numerat. Num ergo Raphaëlem ignorauit, vel in Archangelorum esse numero non putauit? Nihil equidem absurdi reor, si à Iustiniano cum Theologis nonnullis, de quibus quæstiuncula superiore, aliam Raphaëli quasi tribum & ordinem datum quispiam censeat. censendi tamen, è citata constitutione, nulla satis idonea ratio. Sępe siquidem fit, vt è pluribus vnum, vel duos aliquos nominemus, non ideo tamen alios eiusdem cum ipsis ordinis negemus. In quotidiana generali peccatorum confessione sõlius Archangeli Michaëlis mentio est, num reiicitur Gabriel? soli ex Apostolis, sancti Petrus & Paulus commemorantur, capite cæteri an minuuntur? Et in litteris diuinis, solius interdum Patris nomen inuenias, num è sanctissima idcirco Trinitate Filius & Spiritus Sanctus amouentur? Mihi vero videtur Imperator Michaëlem tantummodo & Gabrielem ideo citasse, quòd horum solummodo in testamento nouo nomina edantur, in veteri non reticeantur. fortassis etiam quod maiore in istos duos obseruantia & religione ferretur. Quia vero sunt nonnulli, quibus & per sanctos iusiurandum recentius, & in Ecclesiasticis, Politicis, Academicisque honoribus, fidei professio nupera omnino videtur, è vetere illa Iustinianea iurandi formula, si verba, quæ huc spectant, modicè libemus, abs re non fuerit. *Iuro ego per* DEVM *omnipotentem, & filium eius Vnigenitum, Dominum nostrum* IESVM *Christum, & Spiritum Sanctum, & per sanctam gloriosam* DEI *genitricem & semper virginem Mariam, & per quatuor Euangelia quæ in manibus meis teneo, & per sanctos Archangelos Michaëlem & Gabrielem, puram conscientiam germanumq; seruitium me seruaturũ sacratissimis nostris dominis Iustiniano & Theodoræ coniugi eius, occasione traditæ mihi ab eorũ pietate administrationis: & omnem laborem ac sudorem cum fauore sine dolo & sine arte quacunq; suscipio in commissa mihi, ab eis administratione de eorum imperio atq; republica: & communicator sum sanctissimæ* DEI *catholicæ & apostolicæ Ecclesiæ: & nullo modo vel tempore aduersabor ei: nec alium quemcunque permitto, quantum possibilitatem habeo. Si vero non hæc omnia ita seruauero: recipiam hic & in futuro sæculo interribili iudicio magni Domini* DEI *& Saluatoris nostri* IESV *Christi: & habeam partem cum Iuda, & lepra Giezi, & tremore Cain.* Hæc ibi. Rupertus

pertus vero sub libri 5. in Apocalypsin principium, Raphaëlis etiam non meminit, quia sanctorum Michaëlis & Gabrielis præstantiam ei propositum erat explicare.

QVÆSTIO IV.

An hominum preces offerant Deo Angeli?

OFFERRE porro Angelos DEO preces nostras ostendit iste locus, dupliciter. Primo quia c. 12. v. 12. dicitur. Ego obtuli orationem tuam Domino. Deinde quia in Græco ibidem postea subditur. Ex septem spiritibus, qui offerunt orationes sanctorum. Confirmatur ex Actorum 10. & apertius ex Apocal. c. 8. vbi dicitur Angelus, *ante altare thuribulum aureum habere, ipsiq; de Sanctorum orationibus incensa seu* thymiamata *multa data: vt ea daret supra altare aureum, quod est ante thronum* DEI. Patres vero idem frequentissimi docent. & quidem ita, vt simul interdum moneant, discendum hinc nobis, quàm libenter precibus vacare oporteat. quam studiosè, quam venerabundè ac religiosè. Anastasius Nicænus, quæstione 61. citat Constantinopolitanum Nicephorum dicentem. *Scimus & credimus nostras in* DEVM *glorificationes, per sanctos offerri Angelos, siquidem verum illud. Matth. 18. Angeli eorum semper vident faciem Patris. quid agentes aut operantes? nisi quod nostras petitiones ad aures Domini Sabbaoth animo adducentes, eum reddunt propitium propter ea, quæ gessimus.* Apud D. Augustinum. s. 226. *Ego*, ait Raphaël, *medullata intuli sacrificia pro venerabili sepultura. Videtis quantum prosit mortuos sepelire? vt oblatio eius, per Angelum Raphaëlem, ad cœlestem ascenderet maiestatem.* Rupertus l. 9. de victoria verbi c. 8. *Scire debemus sanctos Angelos, inter* DEVM *& homines* DEI *seruos, esse administratores: & nos in conspectu eorum psallere & orare, eosq; semper esse paratos ad offerendas* DEO *orationes Ecclesiæ.* D. Bernardus serm. 7. in Cantica *Credimus*, ait, *Angelos sanctos astare orantibus, offerre* DEO *preces, & vota hominum, vbi tamen sine ira, & disceptatione leuari puras manus perspexerint. Probat hoc Angelus ita loquens ad Tobiam. Quando orabas cum lacrymis, & sepeliebas mortuos & derelinquebas prandium tuum: & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino* (capite 12. v. 12.). *Ea propter attendite Principes vestros, cum statis ad orandum, vel psallendum: & state cum reuerentia & disciplina, & gloriamini, quia Angeli vestri quotidie vident faciem Patris: nimirum missi in ministerium propter nos, qui hæreditatem capimus salutis: deuotionem nostram in superna ferunt: referunt gratiam.* Et postea. *Anima in his* (sanctis exercitationibus) *exercitata, cœlestes nuncij sese familiares exhibent, & frequentes*, præsertim, si frequenter orantem persenserint. Et serm. 3. super Missus est; *Solent*, ait, *Angeli astare orantibus, & delectari in his, quos vident leuare puras manus in oratione. holocaustum sancta deuotionis gaudent se offerre* DEO *in odorem suauitatis.* Molanus cap. 12. De picturis, *Angelorum*, ait, *thuribula, quibus cum pinguntur, significant, quod orationes nostras Domino offerant, & recitent, vt est apud Tobiam.* Hebræi Genes. 1. vt ait Zohar, aiunt esse firmamenti faciem, *volucres, qua* DEO *referant omnia.* figurata scilicet oratione Angelos notant. sicuti & cum tradunt, eorum, qui DEO sacrificia & orationes offerunt; principem esse Sandalphon, vti notat Franciscus Georgius Tomo 6. problemate 179. & 181. Est autem Sandalphon quasi συνάδελφος, quem Exodi cap. 4. Mosi occurrisse tradit in Exodum Zohar columna 102.

QVÆSTIO V.

Cur DEO *ipsi hominum preces offerant?*

ANGELI verò reuera nihil, quod DEO ignotum sit, patefaciunt, sicuti neq; nos quando preces & vota recitamus, aut cantamus, cum intimas animorum cogitationes, non modo dum sunt, sed etiam antequam sunt, norit diuina mens perfectissimè. Offerunt tamen, quia DEO ita visum est, sicq; maior ipsius immensæ maiestati ab omni creaturarum, quę quidem proprie honorem cuipiam facere possunt, honos fit. Tunc enim & humana & Angelica natura simul coniunctis veluti operis illam venerantur: eam boni omnis fontem prædicant: ab ea sese totas pendere: absque ipsa nihil omnino posse profitentur. Quin & in eo magnus quidam eidem summæ maiestati honos positus est, quod angelica natura, tam nobilis, tam præstans, tanta iam felicitate circumfluens, ob ipsius DEI non vllam vel egestatem vel necessitatem, sed solam voluntatem & præscriptum, obsequendi tantummodo & venerandi gratia; eo sese lubentissima & promissima demittat, vt inferioris naturæ precibus animum aduertat: eas accipiat; eas, tabellariorum instar, ad DEVM referat: iisdemque, studio & alacritate facta, seruiat. Quemadmodum enim, citra vllam Angelorum operam, potest nos DEVS tueri & gubernare: ad maiorem tamen suæ potestatis & bonitatis demonstrationem & gloriam, omnes illos fecit administratorios spiritus, omnes in ministerium misit, propter eos, qui hæreditatem capient salutis Hebr. 1. vers. 14. ita nostras vt preces audiat, desideria nostra cognoscat, nulla ei Angelorum opus opera: eam tamen vberioris, vti expositum est; boni causa, interponi sapienter, benignè, potenterque voluit. Atque hæc, hisque plura libro 15. de Trinit. cap. 13. vt alibi postea citabitur, & istum etiam, qui in manibus est, Tobiæ locum explicando; indicauit S. Augustinus epistola 120. in qua, quæ huc valde faciant, leguntur hæc: *Annunciabitur, inquit Psalmus vicesimusprimus, Domino generatio ventura, & annunciabunt cœli iustitiam eius populo qui nascetur, quem fecit Dominus. Non ait: Annunciabitur Dominus generationi venturæ, sed annunciabitur Domino generatio ventura. Quod non sic accipiendum est, tanquam nescienti aliquid annuncietur, vt sciat, sed sicut annunciant angeli non solum nobis beneficia* DEI, *verum etiam illi preces nostras. Nam scriptum est*, Tobiæ 12. in Græco, *vbi angelus hominibus dicit; Ego obtuli memoriam orationis vestræ: non vt tunc* DEVS *nouerit quid velimus, vel quo indigeamus. Nouit enim Pater vester, ait Dominus, quid vobis necessarium sit priusquam petatis ab eo: sed quia necesse habet rationalis creatura obtemperans* DEO, *temporales causas ad æternam veritatem referre, siue petendo quid erga se fiat, siue consulendo quod faciat, qui pius mentis affectus est, vt ipsa construatur, non vt* DEVS *instruatur. Nam & hæc quædam contestatio rationalis creaturæ est, quòd non sibi ipsa sit bonum quo beata fiat, sed illud incommutabile, cuius participatione etiam sapiens efficitur.* Similiter D. Bernardus loco citato, non DEO, sed Angelis, & Sanctis aliis nostras preces notas fieri annotat & subiungit. *Quis dabit mihi per vos, ô benigni principes, petitiones meas innotescere apud* DEVM? *Non enim* DEO, *cui etiam cogitatio hominis confitetur, sed apud* DEVM, *hoc est, ipsis, qui cum* DEO *sunt, tam beatis virtutibus, quam pro carne solutis spiritibus.* Alia etiam causa est, vt suas nostris preces adiungant, frigidioribus calidiores, ignanioribus efficaciores, impurioribus puriores. Qua de re pòst, pluribus. Diui modo Hilarij vna nobis vox, sed egregia sanè, sufficiat. *Intercessione*, ait in Psal. 129. *Angelorum non natura* DEI *indiget, sed infirmitas nostra. Missi enim sunt propter eos, qui hæreditabunt sa-*

bunt salutem, DEO nihil ex his, quæ agimus, ignorante: sed infirmitate nostra, ad rogandum & promerendum, spiritualis intercessionis ministerio indigente.

QVÆSTIO VI.

Quonam modo nostras DEO *preces offerunt Angeli?*

OFFERRE DEO illas illi nequeunt, nisi eas à nobis prius acceperint. Quæri ergo potest, & quis modus, quo nostras à nobis preces accipiunt, & quis, quo acceptas prępotenti DEO sistunt. Prior modus est, in preces nostras cognoscendo: alter in cognitas proponendo. *Cognoscunt* verò illas cognitione vel supernaturali, quæ aut essentiam diuinam planè intuendo, aut reuelationem quandam diuinitus accipiendo, fit; vel naturali, quam per lumen, & species iis à prima ipsorum conditione inditas, existere censet D. Thom. 1. par. q. 57. Et ista quidem naturali, eas tantum preces percipiunt, quę aliquo exteriore actu funduntur, non solis purisque mentis agitationibus & voluntatis affectionibus cõtinentur. Supernaturalis verò cognitio ad omne precum genus & modum fundi potest. licet hisce de rebus possint, & plura & subtiliora indagari, quę apud D. Thomam loco citato, Capreolum 2. dist. 8. Ferrariensem 3. contra Gentes, cap. 154. aliosque videri possunt. Illud tamen silendum iam non est, quomodo potuerit Raphaël Tobię Saræque preces simul accipere, cum ille Niniuen, Ecbatana hæc, vt supra dictum, incoleret. An in duobus tam remotis tamque distantibus locis simul esse, quæ vtrobique agerentur simul videre, quæ dicerentur, simul audire potuit? Certe Græcus textus capite sæpè citato, tempus idem fuisse ait. *Quando*, inquit, *orasti tu & sponsa tua Sara, ego obtuli memoriam orationis vestræ coram Sancto.* & hoc cap. 3. ver. 24. Latinus: *In illo tempore exaudita sunt preces amborum in conspectu gloriæ summi* DEI: *& missus est Angelus Domini sanctus Raphael, vt curaret eos ambos, quorum* VNO *tempore sunt orationes in conspectu Domini recitatæ.* Sed intelligẽdum, primo quidem posse Angelum sibi locum, in quo præsens sit, vti minimum, & qui puncti instar habeat, ita & maximum, longissimeq; patentem absque vlla tamen quantitatis mole, accipere. Deinde, etiamsi à loco quopiam absens sit, posse tamen acerrima & illuminatissima, qua pollet, mentis acie intueri, penitusque pernoscere, quæ illic vel agantur, vel dicantur. modo ea, vt paulò ante dicebam, aliquo, extra mentis voluntatisque claustra, vestigio prodeant. Si enim nos tam longè posita, in aquarum & camporum æquoribus, in montibus & cœlis videmus, & vt canit libro quarto Manilius:

Paruula sic totum peruisit pupula mundum.

Cur ea tantum, quibus proximè adsunt, Angeli videant? *Iam*, inquit lib. 8. de ciuitate DEI, cap. 15. D. Augustinus, *quis hominum, videndo, æquabitur aquilis & vulturibus?* Nam, vt idem Augustinus ait lib. de diuinatione dæmonum, cap. 3. *illa sublimiter volantes, interuallo maximo, natantem sub fluctibus piscem peruident: hi proiecto cadauere, ex improuisa longinquitate aduolant.* Quod sensuum ergo in his efficit acrimonia, id & multo amplius, in Angelico intellectu, non efficient tot & tam, illustria inscripta rerum sigilla, vis & celeritas tanta? Num hominum custodes Angeli, ita eorum lateribus affixi, vt alio quoquam abire nequeant, vel si abeant, eorum iam facta & dicta non perspiciant? Concludo igitur præter supernaturalem modum, potuisse Raphaëlem naturaliter, trium modorum aliquo Tobiæ Saræque vota excipere. vt vel scilicet vtrique prę-

simul adesset, vel neutri, vel ab vno quidem abesset, intelligendi tamen vi, quid precaretur vterque vel tantum alter, longissimè spectaret. Neutri verò affuisse, sed vtriusq; precationem, mentis obtutu, cognouisse, vel certè Tobiæ potius quàm Saræ astitisse opinor, non, quia Tobiæ custodem egerit, vt aliquos sensisse suprà dixi, sed quia ad istam ab illo venerit, illiusque potissimum facta memorarit infrà cap. 12. Licet enim motu quam ocyssimo ad Tobiam à Sara venire potuisset, cum tamen nullum eius extet indicium, contrà vero ad illum esse missum videamus, magis placet Tobiæ astitisse, vel potius vt dixi, neutri. Cum enim è magnis Angelorum principibus vnus sit, vni eum hactenus Tobiæ adhæsisse quis credat? Erit tamen fortassis, qui non posse Angelos in eorum, quæ ab iis dissiti aut facimus aut loquimur; cognitionem venire contendat, quod nullas iis formas imprimere, nulla tam procul signa dare possimus. cum possit quantouis interuallo, per istiusmodi formarum impressionem, vel signorum ostensionem loqui Angelus Angelo. At siue tota hæc per formas & signa loquendi angelica ratio admittatur siue non; dico angelis ad nostras vel actiones vel orationes conspiciendas, aliis formis opus non esse, quam iis ipsis, quas olim acceperunt: easque tum ad singularia ista cognoscenda valere, cum in rerum natura esse hęc incipiunt. ita vt non per specierum nouarum acceptionem, sed earum, quas iampridem habuerunt, vsum, non per rerum signa noua, sed per res ipsas, quatenus existunt, tota illa ducatur cognitio. *Modus* verò quo iam cognitas preces nostras DEO *sistunt*, est non vt ipsas voces ac sonos, vel phantasmata certè nostra propriè accipiant, DEOque, vel inibi, vel in cœlis offerant, vt à Bellarmino rectè doctum lib. 2. de Missa, c. 24. sed vt ea ipsa DEO significent. significant vero ei loquendo. Loquuntur autem ea lingua eaque ratione, qua Isaiæ 6. clamant *Sanctus, Sanctus, Sanctus.* Zachariæ primo *Domine exercituum vsquequo non misereberis Ierusalem & vrbium Iuda?* Lingua porro & ratio ista, quæ alia, quam voluntaria conceptionum mentis ad DEVM applicatio? Loqui enim aliis Angelos, nihil aliud generatim est, vt ait 1. q. 107. a. 1. D. Thomas, quam conceptum mentis manifestum alteri facere. At, quemadmodum idem art. 3. persequitur & suprà iam ex Patribus docui; non fit ea cum DEO locutio, vt ei quippiam, quod obscurum vel absens esset; cõmunicetur: sed potius vt ab eo Angelis ipsis quippiam tribuatur, eo modo, quo doctori, vt ab eo doctrinæ aliquid accipiat, loquitur discipulus: quo in naturalib. ad efficientes causas conuertuntur, quæ efficientiæ illarum indiga sunt. Quod verò, per eiusmodi sermonem, Angeli à DEO tribuitur, est hoc interdum ad ipsorum tantummodo commodum, interdum etiam ad aliorum, quorum scilicet illi apud DEVM causas agunt, & proponunt. Denique *modus* iste fit cum insigni quadam Angelorum diuinæ maiestati loquentium, humanasq; preces offerentium demissione, & eximio aduersus illam cultu. quem metaphorikõs *thuribulo & suffimentis* depingere voluit. S. Iohannes Apocalypsis 8.

QVÆSTIO VII.

De Angelicæ oblationis modo quid hæretici?

QVI oblationem istam negarit, ex iis, qui vel Angelos vel Apocalypsin agnoscant, noui adhuc neminem. sed in modo ineptit supra modum Beza in Apoc. 8. *Quod sit*, ait, *Angelorum ministerium (per quod sanctorum orationes DEO offeruntur) quis nouit? Mediatores quidem non esse ex verbo DEI constat: neq; à nobis inuocandos. Qua de re v. de*

Augusti-

Augustinum lib. de Trinit. 13. 15. Qui subtilius hic volent contemplari mirum nisi etiam Angelicam nobis aliquam Missam in cœlo fabricent. Quinque potissimum, bene si numeres; proponit Beza quorum primum modestiæ plenum videretur, nisi quæ citra modum, modo tum aduersa, quam quæ vltra sunt; essent. *Quot sit hoc Angelorum ministerium quis nouit?* Pro ingenij humani tenuitate, adhibitis & bonis ratiocinationibus, & scripturarum, Patrumque sententiis, norunt Theologi, & breuiter hactenus expositi, cur illis ratione nulla oppugnatis nedum expugnatis, non assentiamur? Sit tamen modestiæ. etsi scio quid in calceo Bezam premat, de quo paulo post viderimus. Alterum. *Mediatores quidem non esse, ex verbo* DEI *constat.* Quorsum quæso istuc de mediatoribus? Iam incipit prodere, cur Angelorum illud ministerium ignorari velit. Metuit ne, si nouerimus, quid sit Angelos nostras preces offerre; intelligamus, eos nobis aliquid petere, nobiscum DEVM laudare & orare. ideoque esse inter nos & DEVM Mediatores. Est hoc vlcus illud, quod tangi nolunt. *Mediatores*, ait, *non esse, è* DEI *verbo constat.* Si è DEI verbo non esse Mediatores constat: & ex eodem tamen verbo constat, precum eos nostrarum oblatores ac internuncios esse, id est, mediatores, nonne in DEI verbo contraria inerunt, in DEI ore calidum & frigidum, etiam & non? sed è quonam verbi huius loco mediatores non esse constat? Tacet Beza. nisi, quod suo isto, *constat*, se illud 1. Tim. 2. *Vnus est mediator* DEI *& hominum homo* CHRISTVS IESVS, intelligere demonstrat. Verum de mediatore illic agi non qualicunq; sed eo, qui inter debitorem & creditorem offendentem & offensum, sese medium proprio solutionis atque satisfactionis precio interposuerit, clarissimè ostendunt, quæ inibi attexuntur, *Qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis.* Alios vero alterius generis esse mediatores, vel Moyses indicat, qui Deuteron. 5. v. 5. de seipso id scribit, quem ipse D. Paulus Galat. 3. v. 19. μεσίτην id est, mediatorem appellat, vti, contra Caluinum suum, sex vel septem argumentis ipsemet eo loco Beza probat. & tandem, *Ex his*, ait, *concludo ἐν χειρὶ μεσίτου, id est, per manum mediatoris, idem declarare atq; per fidum* DEI *famulum Mosen.* Addit Beza tertium; *neq; à nobis inuocandos Angelos.* hoc vero est, quod in Angelorum mediatione inficianda maximè satagit Beza. de quo non ita multo post. Sed quod ab librum 13. de Trinit. c. 15. lectorem ablegat, malo typographi mendum, quam ipsius fraudem putare, & si aliquando notaui quosdam interdum lucifugas prauè, opera data, quædam citare, quæ videnda quidam aiant, reuera tamen videri nolint. Liber igitur de Trinitate, est decimus quintus & caput 13. in quo docet S. Augustinus DEO ab Angelis nostra quædam nunciari, & cur id fiat exponit, prout alia quæstione supra dictum est. Verba sic habent. *Nunquid* DEVS *pater ea ipsa, quæ non per corpus, quod est ei nullum, sed per se ipsum scit, aliunde ab aliquo didicit, aut nunciis vel testibus vt ea sciret, indiguit? Non vtiq;. Ad omnia quippe scienda quæ scit, sufficit sibi illa perfectio. Habet quidem nuncios, id est Angelos, non tamen qui ei, quæ nescit annuncient. Non enim sunt vlla quæ nesciat. sed bonum eorum est, de operibus suis eius consulere veritatem: & hoc est quod ei dicuntur nonnulla nunciare, non vt ipse ab eis discat, sed vt ab illo ipsi per verbum eius, sine corporali sono, nuncient quod voluerit: ab eo missi ad quos voluerit: totum ab illo per verbum eius audientes, id est, in eius veritate inuenientes, quid sibi faciendum, quid, quibus, & quando nunciandum sit. Nam & nos oramus eum, nec tamen necessitates nostras docemus eum. Nouit enim, ait verbum eius, Pater vester, quid vobis necessarium sit, priusquam petatis ab eo.* Quinto nugatur Beza, *mirum esse nisi qui subtilius ista contemplari volent; Missam in cœlo Angelicam fabricent.* At nullam hactenus Theologi, nullam supra citati D. Augustinus & Bernardus fabricarunt. Num tamen hi horum, aliorumque similium

milium pingues, crassíque contemplatores? Verum ne coniector omnino vanus Beza sit, aio ego quale ibi altare, quale thuribulum & suffitio est, talem & Missam esse. Illa vero esse metaphorica, quis adeo rudis, qui nescíat?

QVÆSTIO VIII.

Angelica ista precum oblatio Ethnica num censenda?

APVD Ethnicos scriptores, præsertim Orphæum, Deorum nuncius ἄγγελος & ἐυάγγελος legitur Mercurius, qui & idcirco eorundem διάκονος, id est, camillus & minister, vt explicat Festus, nuncupatur. Sed, quę apud Patres leguntur, feriunt vehementius. Cõmentarius, q. D. Ambr. tribui solet, in Rom. c. 1. *Solent Ethnici*, ait, *pudorem passi neglecti* DEI, *misera vti excusatione, dicentes: Per istos posse ire ad* DEVM, *sicut per comites pœnitur ad Regem. Age, nunquid tam demens est aliquis, aut salutis suæ immemor, vt honorificentiam Regis vindicet Comiti, cum de hac re si qui etiam tractare fuerint inuenti, iure vt rei damnentur maiestatis? Et isti se non putant reos, qui honorem nominis* DEI *deferunt creaturæ, & relicto domino conseruos adorant, quasi sit aliquid plus quod reseruetur* DEO. *Nam & ideo ad regem per tribunos aut comites itur, quia homo vtique est rex, & nescit quibus debeat rempublicam credere. Ad* DEVM *autem (quem vtique nihil latet, omnium enim merita nouit) promerendum, suffragatore non opus est, sed mente deuota.* D. Augustinus lib. 8. de Ciuit. 19. *Necessarios asserebat Apuleius dæmonas perferendis ad Deos nostris precibus.* Et cap. 22. *Nullo modo credendum est, quod Apuleius persuadere nititur, & quicunque alij philosophi sunt eiusdem sententiæ, ita esse medios dæmones inter deos & homines tanquam internuncios & interpretes, qui hinc ferant petitiones nostras, inde referant deorum suppetias.* Et, *Dæmones quibusdam vitia eorum attentius & diligentius intuentibus, non potuerunt persuadere quòd dij sint: atque ideo inter deos ac homines internuncios ac beneficiorum impetratores se esse finxerunt.* At verò hinc potius vera bonorum Angelorum mediatio confirmatur. Moris enim prophanis authoribus, quæ sacris in litteris bene vereque tradita sunt, ea vbi legerint, vel audierint, deprauare: solentque dæmones in ea quæ sanctissimis illis mentibus à DEO vel hominibus rectè tribuuntur, inuadere, sibique ea mendaciis, fraudibus & præstigiis vsurpare, sed ita, vt longè plus quam bonis Angelis veritas vmquam ascripsit, ipsi concupiscant, nonnullisque improbis persuadeant. Se siquidem Deos faciunt, honoremque summum, qui DEO soli debetur, flagitant: vel consequi hoc si nequeunt, in eam fatuos & cœcos mortales opinionem adducunt, vt credant, absque his interpretibus, ignota DEO esse omnia: nihil, nisi eorum interuentu, nobis ab illo dari posse. Atque hæc deliria sunt, quæ Simon olim Magus inuexit, quæ D. Paulus Coloss. 2. quæ Theodoretus in eum locum, quę citatis locis Commentarius Ambrosianus, & Augustinus insectantur. Hinc in illo: *Dominum horum spernentes, stultos factos esse, & honorificentiam Regis Comiti vindicare, honorem nominis* DEI *deferre creaturæ, & relicto Domino, conseruos adorare, Regem nescire, quibus debeat Rempublicam credere.* Breuiter etiam Augustinus cap. illo 19. *Quæro, quales preces hominum diis bonis per dæmones allegari putat, magicas, an licitas? Si magicas, nolunt tales: si licitas, nolunt per tales.* Vide eundem in Psalmum 135. Enchiridij, cap. 56. & sequentibus: Bellarminum lib. 1. de Sanct. Beatit. c. 20. & Reuerendissimum Baronium Tomo 1. Annalium.

QVÆ-

QVÆSTIO IX.

Solaſne hominum preces offerant DEO *Angeli?*

VIDENTVR ita loqui textus, ex c.12.antea citati, Latinus & Græcus. Dicendum tamen DEO ab iiſdem bona etiam hominum opera offerri. Primo quidem, quia qui ad Cornelium venit Angelus, Act.10. ei dixit v.3. *Orationes tuæ & eleemoſynæ aſcenderunt in memoriam in conſpectu* DEI. quaſi diceret: Ego tuas obtuli & orationes & eleemoſynas. Nam quod dicit aſcenderunt in memoriam, idem valet, quod hic cap.12.in Græco, *obtuli memoriam orationis veſtræ.* & vtrobique eſt τὸ μνημόσυνον. Deinde offerendi ratio eadem, vt DEO ſcilicet honos maior ſit. Præterea ſanctæ hominum actiones crebrò ſacrificia, imo & preces quædam vocantur. Poſtremo D. Auguſtinus ſerm. 226. ſepulturarum, quas fecerat Tobias oblationem per ipſum Raphaëlem factam ait. ſed multò vberius ſerm.3. de Natiuitate, vbi hortatur vt naſcenti Domino & Saluatori CHRISTO IESV munera offeramus & vota. quæ duplicia ipſe conſtituit, bona & meliora. De bonis, *Sunt*, ait, *multi, qui vouent, alius pallam, alius oleum, alius ceram ad luminaria noctu, alius vt vinum non bibat per aliquot annos, alius vt ieiunia certo tempore faciat, alius vt carnes non comedat.* Meliora vero ea vocat, quibus ipſe DEO animus offertur; vitiorumq; noſtrorum extirpationes, & virtutum exercitationes. idque generatim explicat: deinde, per nouem veluti gradus, ſpeciatim. Ad extremum concludit omnia hæc DEO, ab Angelis, offerri, ſummamque idcirco ſuauitatis & dulcedinem afferre. Locus lectu ſeruatuque longè vtiliſſimus. Gradibus; vti dixi, diſtinctum proponam.

1. *Quicumq; iram contra alterum tenet, tantum propter amorem* DEI *dimittat, & obtulit votum.*

2. *Si quis conſueuit iam longa diuturnitate in luxuria volutari, reſipiſcat aliquando, & excutiat ſordes ſuas per compunctionem, & clamet in corde ſuo in oratione ſecretius ad Dominum: Piiſſime Domine, miſericordiſſime* DEVS, *ſufficiat mihi quod hucuſq; peccaui, quòd contempſi, quòd fœtoribus carnis meæ ſatisfeci, iam nunc te inſpirante voueo me à nequitia mea conuerſurum. Cum hæc fecerit, & iſte obtulit votum.*

3. *Si iterum inuidia tenetur fratris, & felicitate illius aut actione proſpera non delectatur, quod eſt peccatum vſq; ad mortem, promittat & ipſe in corde ſuo, meditaturum ſe potius actus bonos, quàm liuorem eundem habiturum: & cum fecerit, & ipſe obtulit votum.*

4. *Si quis verò ſibi conſcius eſt de homicidio, indicat ſibiipſe in corde ſuo pœnitentiam, & vindicet in ſe ipſam malam conſcientiam, & ſtatuat ſibi ante* DEVM *cruciatum pœnitentiæ & ſpatium: & plenum animum veneno, quem ante effuſio ſanguinis proximi ſauciauit, cruciet per abſtinentiam & humilitatem: & communicare nullatenus præſumat, vt non dupliciter ſe infelix damnet, dum in corde criminum horroribus pleno ſacratiſſimum corpus Domini periculosè præſumit accipere. Quòd ſi quis ſe talem agnoſcit, & hæc fecerit: & ipſe offert votum.*

5. *Si quis fortè, vt aſſolet, detrahere ſemper conſueuit, & aliorum actiones obloqui, nec ſuas reſpicere, voueat hodie* DEO *in corde ſuo & dicat: Hucuſq; de aliis dixi, me non inſpexi: ego eram miſerior, & alios miſeros exiſtimabam: & ideo nunc ſufficit, quod peccauit lingua mea, amodò emendare delibero. Ecce qui hæc facit, offert votum.*

6. *Si quis crudelem ſe ſentit, miſericordiam animi voueat* DEO.

7. *Si quis ſuperbum, voueat humilitatem.*

8. *Si quis vino nimium eſt deditus, ſobrietatem voueat.*

9. *Si quis seniori suo peccauit, veniam petat, & si ille non sapuerit petere, ille tamen dimittat.* Conclusio est; *Et cum hæc omnia feceritis, charissimi, offertis* DEO *votum placitum, & quasi remuneratis Christum. Et post hæc veniet vobis benedictio, & vota vestra offerentur ante tribunal Christi. Putamus quàm dulce est, quando vota nostra talia, qualia dixi, Angeli, qui custodes vitæ nostræ sunt, ante conspectum diuinæ maiestatis obtulerint?* Ecce, quæ & qualia DEO ab Angelis offeruntur.

QVÆSTIO X.

An eorum tantum, qui pij sunt, preces & opera offerunt Angeli?

OMnino id asseuerare S. Raphaël, in Græco, videtur c. 12. *Ego sum Raphaël vnus è septem Angelis,* ὁι προσαναφέρομεν τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων. *qui offerunt preces sanctorum.* Vnde & Act. 10. antequam narretur, quemadmodum Cornelij precationes & eleemosynæ in memoriam, in conspectu DEI, ascendissent, præmonet S. Lucas *Erat Cornelius religiosus ac timens* DEVM *cum omni domo sua* Apoc. 5. v. 8. & 8. 3. solæ *sanctorum* orationes, quæ à senioribus & Angelis offeruntur; traduntur. Et causa est, quòd solæ istorum preces & opera DEO grata sint, sola suauitatis odorem coram cœlesti altari fundant, sola æternæ felicitatis præmium ferant. Etsi enim falsum est, quod aliquibus visum; Quicquid agunt vel infideles vel peccatores, peccatum esse, tamen quod agunt, non eos veræ bonitatis numeros habet, vt, per CHRISTI IESV merita, veram apud DEVM gratiam ineant, cœlestemque vitam promereantur. Nihilominus tamen *sanctorum, piorumq;* nomine hic intelligendi, non ij tantum, qui reapse cœlestem iam gratiam suis in animis insculptam habent, in verorumque DEI filiorum numero sunt, sed ij etiam, qui voto, proposito, & voluntate. vt vel superiora D. Augustini verba indicio sunt, &, è non contemnendorum auctorum sententia, Is ipse, qui adductus; Cornelius. Alia aliorum opera non offerunt, sed accusant apud DEVM dæmones.

QVÆSTIO XI.

An eadem Angelorum oblatio coniunctam semper habeat ipsorum, pro hominibus, precationem?

ANTEA quidem iam breuiter hoc indicatum, sed paulò nunc diligentius explicandum. Duobus, hoc in mundo, modis, aliquorum aliquibus preces & opera offeruntur. *Primo* simpliciter, vt mera tantum nunciatio sit, illos hoc & illud petere, agere. *Secundo* amicè. cum beneuola scilicet aliqua commendatione, precumque suarum adiunctione. *Prius* accidit, quando qui μεσίτης & internuncius est, vel nulla eum qui supplicat, amicitia & charitate prosequitur, vel quæ supplicat, minus ei bona vtiliaque iudicat, aut alteri certe cuipiam, quem etiam amat, noxia, vel ne is, cui supplicat, inuitus audiat, molesteque ferat, veretur. Sic enim apud Principes, eos, qui iis à supplici-

ſupplicibus libellis, vel à cubiculis ſunt, videmus, nudiſſimè ſiceiſſimeq́; cauſas etiam optimas interdum proponere, vt quæ in ſcholis materialis tantum & πρόχειρα dicitur, recitatio videatur. *Poſterius* verò fit, quando ſecus habent hæc omnia. Nunc verò ſanctorum Angelorum, quanta in homines, & ſanctos præſertim, beneuolentia? quis amor? quæ charitas? A ſanctis porro ipſis, quæ petuntur, & ad DEI gloriam (de peccatis enim non ago) bene fiunt, eiuſmodi ſunt, vt vel ſemper bona iiſq́ue vtilia, & nemini alteri noxia ſint, vel certè ita ſemper inſtituta, vt ea diuinæ voluntati, eiuſdemq́; correctioni omnino ſummittantur. In DEVM verò cauſæ illæ, ob quas interdum principes à quorundam ſupplicationibus vel audiendis vel approbandis abhorrent, nullo modo cádunt. & poſſunt illæ recenſeri complures. Principes aliis iam negotiis occupati & feſſi ſunt? Ergo quidquid tunc audiendum oggeritur, moleſtum. Principes epulo, ſomno, ludo aliquo ſeſe recreant? Quidquid ad occupationem tum vocat, ingratum. Principes reſtrictiores ſunt, minuſq́ue munifici & liberales? Quælibet pecuniæ opiſq́ue petitio frontem eis corrugat. Principes officij, quod ad ſubditorum ſalutem gerere debent; parum memores ſunt? Cum ab iis iuſtitia, egentiorum defenſio, religionis propugnatio poſtulatur, ira efferueſcũt. Quid plura? Sunt hæc à DEO alieniſſima omnia. Quamobrem concludendum, ſanctos Angelos, cum ardentiſſima ſanctorum hominum charitate flagrent, cum quæ ab ipſis petuntur & aguntur, diuinę ſemper voluntati conſentanea iudicent, vel ei certè, prout illi etiam volebant; ſummittant, cum DEVM libentiſſimè ſemper iucundiſſimeq́ue omnia hæc accipere nouerint, ita eadem iſta offerre, vt ſuas etiam ipſi obſecrationes, commendationes, amicoſq́ue affectus conſocient. Præclarè omnino D. Auguſtinus Enchiridij, cap. 56. cum duas vnius Eccleſiæ Catholicæ partes feciſſet, vnam adhuc peregrinantem; alteram in cœlis triumphantem; de hac ipſe ſubiungit: *Hæc in ſanctis Angelis beata perſiſtit, & ſuæ parti peregrinanti ſicut oportet opitulatur: quia vtraque vna erit conſortio æternitatis, & nunc vna eſt vinculo charitatis, quæ tota inſtituta eſt ad colendum vnum* DEVM. Diabolus profecto, apud DEVM, non ſimplici peccatorum, quæ homines admittunt, narratione contentus eſt, ſed odij, quo in homines vehementiſſimo imbutus eſt, accuſationes & calumnias pleniſſimas adiungit: iram quoad in ſe eſt; diuinam incendere, pœnas, & tormenta grauiſſima extorquere annititur. Quidni ſancti ergo Angeli, non mendaci exaggeratione, ſed veræ ſuæ charitatis adiunctione, diuinam nobis miſericordiam conciliare, gratiam & præmia impetrare conentur? Libet vero &, contra hæreticos, ex eorum ipſorum verbis iſta conſtabilire. Beza in Apocalyp. 8. verſionem noſtram, quæ Angelum *de ſanctorum orationibus* dediſſe refert, arguit & vertit ipſe v. 3. *Dati ſunt Angelo ſuffitus multi vt offerret* cum *precibus Sanctorum omnium ſuper altare aureum.* & v. 4. *Aſcendit fumus ſuffituum*, cum *precibus Sanctorum è manu Angeli ad conſpectum* DEI. Viden? Angelum non Sanctorum tantum preces offerre, ſed *cum precibus* etiam? Et ſubdit: *Manifeſtè videmus Angelum ſeorſum dici multa illa thymiamata accipere, quæ cum Sanctorum precibus offerat. Vnum igitur ab altero non ſeparandum quidem, ſed diſtinguendum eſt.* Noſtram tamen contra ipſum verſionem neruosè ſolideq́; propugnat eum in locum Ribera noſter. Cum enim in Græcis propoſitio nulla ſit, ſed tantum dicatur, Angelum thymiamata multa obtuliſſe orationibus Sanctorum, vel aliqua ſupplenda præpoſitio eſt, vel nulla. Si ſupplenda, cur potius, *cum* quàm *de*? cum toties in Hebræis ſcripturis materia, vnde quippiam fit, abſque præpoſitione *de* vel *ex*, quæ ſubintelligenda; exprimatur, vt Geneſ. 3. v. 19. Exodi 37. v. 6. 3. Reg. 6. v. 31. Si non ſupplenda, ſententia fuerit, Ange-

lum Sanctorum supplicationibus, quas offerebat; thymiamata quædam adiunxisse suarum scilicet precum odoramenta suauissima, quæ ipsi à bonorum omnium largitore DEO seu CHRISTO Domino, data essent. Sed videatur vt dixi, Ribera.

QVÆSTIO XII.

An, ex Angelorum oblatione, ipsorum inuocatio colligi possit?

HOC, vt ante dicebam; extimescit Beza, cum oblationis huius modum atra ignorationis caligine obtectum vult. sed patuit tamen suprà & diluxit non parum. ideoque iam statuendum, ex oblatione, qua hominum precatus & operum Sanctorum munera maiestati diuinæ Angeli offerunt; concludi rectè, ipsos à nobis posse inuocari. Potest enim rogari quispiam, vt quod iam agit, idipsum agat. idque vel simpliciter vel studiosiùs & propensiùs. Prius in scripturis obuium. Nobis tacentibus, nihilque omnino rogantibus, benedicunt omnia opera Domini Domino, laudant eum omnes Angeli eius. & tamen cum Daniele cap. 3. & Dauide Psal. 145. non fas modo, sed bonum etiam & vtile admodum dicere: *Benedicite omnia opera Domini Domino. laudate eum & superexaltate eum in sæcula. Benedicite Angeli Domini Domino: benedicite cœli Domino. Laudate Dominum de cœlis: laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes Angeli eius: laudate eum omnes virtutes eius.* Quid verò ad illud, quo abuti solent; Beza & Caluinus respondeant, *Quod facis, fac citius?* Posterius verò multò etiam & in scripturis & in quotidiana consuetudine vsitatius:

Qui monet vt facias, quod iam facis, ille monendo
Laudat & hortatu comprobat acta suo.
Acer & ad palmæ per se cursurus honores,
Si tamen horteris fortius ibit equus.

Diuina ergo voluntas, & ipse, quo hominum genus amant; amor, eos, vt precibus nos suis adiuuent, impellit. Si propria tamen aliqua nos magis amandi, & adiuuandi ratio accedat, cur ea eos moueri non censeamus? Eiusmodi est, si eos rogemus & inuocemus, vel etiam si diuina idipsum voluntas iis imponat. Hinc enim in sacro Canone de sacris, seu religiosis actionibus, quæ in sacrificio suscipiuntur; DEVM precatur Ecclesia. *Iube hæc perferri per manus sancti Angeli tui, in sublime altare tuum, in conspectu diuinæ maiestatis tuæ.* Quin & Bezæ parens (sic eum enim vocare solet; mali corui malum ouum) Caluinus lib. 3. Instit. cap. 20. §. 23. ex eo, quod in DEI conspectum, per Angelorum manus, perferri dicuntur fidelium preces, negat, quod à me iam non agitur; colligi Sanctos præsenti vita defunctos inuocandos, de Angelis verò quibus delegatum salutis nostræ curandæ ministerium, quibus demandata custodiendi nos in omnibus viis nostris prouincia, qui nos circumeunt, monent, consolantur, qui pro nobis excubias agunt, concedit. Et sanè ipsos inuocarunt sapientissimi, sanctissimiq, Patres, Augustinus annot. in Iob, conc. 2. cap. 19. Basilius in Psal. 33. Chrysostomus orat. 8. apud Iacobum Beurerum, alij, quos, in Litaniarum opusculo, istis vel comites vel assecias adiungebam. Sed, omnium veluti nomine, acclamat & dicit S. Ambrosius libro de viduis; *Obsecrandi sunt Angeli, qui nobis ad præsidium dati sunt:* ipsoque Ambrosio

maior

maior Ecclesia, cuius vox; *S. Raphael, ora pro nobis.* Atque hæc de iis, quæ ad verum Tobiæ Sarę́que precationis effectum, primò spectabant.

Iam *secundò* ad idem effectum spectat, quòd vers. 24. eorum illæ preces exauditæ sint. Neque vlla hic difficultas, nisi quam varia textuum affert lectio. Sic enim Latinus: *In illo tempore exauditæ sunt preces amborum in conspectu gloriæ summi* DEI. Hebræus verò: *In tempore illo exaudita est oratio amborum in conspectu ipsius secenâh, & in conspectu throni gloriæ Iehouah: oratio quidem Tobiæ pro cæcitate oculorum suorum, oratio verò Saræ pro humiliatione parentum suorum.* Quid *Iehouah* sit, dictum in Exodo cap. 6. sed *secenâh*, vt ait Rabbi Elias, est ipse Spiritus sanctus, ita nuncupatus, quod Hebraice *sacan* valeat habitare: ipse verò in prophetis viriſq́; sanctis habitare soleat Iosue 22. Deuter. 1. Genes. 9. Græci porro textus Complutenſis, Venetus, Basileensis ita legunt: *Exaudita est oratio amborum in conspectu gloriæ magni* DEI. Romanus verò correctus; *Exaudita est oratio amborum in conspectu gloriæ magni Raphaelis.* Si textuum istorum aliquis mendum haberet, id in vltimo potius hærere arbitrarer. quia cæteri multo plures, & omnes tam Græci quàm Hebręi & inter se, & cum Latino congruunt. Nihil tamen immutandum puto. quia sæpe accidit, vt isti textus, eadem in historia, diuersas, non aduersas res proponant. sintque hæ omnes bonæ & veræ. Cum aiunt illi, hasce in conspectu gloriæ DEI preces exauditas, satis patet, eas à glorioso, suoque in maiestatis solio metaphorikῶς considente DEO auditas. sed quid, in glorię magni Raphaelis conspectu exauditas? Expositiones tres afferri queunt. Prima, vt per Raphaelem DEVS ipsemet accipiatur. Id enim vt supra vidimus; verbi vis omnino concedit. Altera, vt Raphael, Angelus quidem sit, sed eius gloria ipse rursum DEVS appelletur. quemadmodum Psal. 3. *Tu Domine susceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meum.* Si enim S. Paulus 2. Corinth. 1. v. 14. Corinthiorum *gloria* est, si Iudith Hierosolymorum cap. 15. si S. Pulcheria, Ecclesiarum in Synodo Chalcedonensi, si denique vllus Dominus clientum & famulorum, vllus Magister discipulorum, parens vllus filiorum Ecclesiastici 3. v. 13. quanta Raphaelis, omniumque penitus Angelorum gloria DEVS est? Tertia verò expositio est, vt in glorioſi magni Raphaelis Angeli conspectu exaudita sit precatio. Quia enim eam diuinæ maiestati offerre debuit, eam quoque prius vt audiret necesse fuit. quemadmodum & suprà dictum est. Ipse ergo antequam preces illas offerret; exaudiit, exauditaſque postea obtulit. Et hæc simplicissima expositio videtur, maximéque huic septuaginta Romano textui consentanea. foret enim magna verbi ambiguitas, si proprium hoc Raphaelis nomen modo Angelum, modo DEVM in vno eodemque loco significaret. Deinde, etiamsi Michaelis & Gabrielis nomina *eorum si notio consideretur*, DEO & CHRISTO *Domino*, tribui possent, quis tamen scripturarum liber ita loquitur? Dixit quidē Beza in S. Iudæ epistolam v. 9. Michaelem, de quo inibi agitur; esse Iehouam. sed hoc tantummodo dicit, vt eius loci difficultatem effugiat: & adhuc *forte* apposuit. simulque admodum ineptit, dum apud Zachariam cap. 3. vers. 1. angelum Ichouæ, ipsum Iehouam esse vult. prorsus ac si diceret, domini alicuius famulum, esse ipsum dominum. Si ipsum præterea editionis Romanæ contextum aspiciamus, planissimè de Angelo Raphaele sermonem hic esse intelligemus. Nam vbi noster textus, & Hebræus & Græci alij subdunt; *Et missus est Angelus Domini sanctus Raphael*; omittit hic Romana illa editio Raphaelis nomen. & tantum ait: *Et missus est curare duos illos.* Quis verò missus est? Nonne ille ipse, qui nominatus antea fuerat; Raphael? Neque tamen editio Romana tacet à DEO etiam preces istas exauditas. Cum

enim ait missum Raphaelem, vt illos curaret, indicat eum à quo missus est; precibus illis annuisse, haneque idcireo Raphaeli prouinciam imposuisse.

Cæterum, *tertium*, id est, quod ad Tobianæ precationis effectum verum pertinet; *Missus est Angelus Domini sanctus Raphael, vt curaret eos ambos.* Hic admirabere, ô Lector, summam DEI bonitatem, si mente paululum agites & expendas. quis sit qui mittitur: quis à quo mittitur: ad quosnam mittatur, & ad quid. Mittitur Angelica præstans & nobilis admodum natura. mittitur à summo DEO, ad tam viles abiectosque homulos, ob rem adeo minutam & exilem. Quis, etiamsi res vulgo nota videatur; non obstupescat? Obstupescebat certè, DEVMque idcireo laudabat, & laudari ab omnibus optabat D. Bernardus, cum istud vniuersè consideraret sermone 12. in Psal. Qui habitat; ac diceret: *Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis. Confiteantur Domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filiis hominum. Confiteantur, & dicant inter gentes, quoniam magnificauit Dominus facere cum eis. Domine, quid est homo, quia innotuisti ei, aut quid apponis erga eum cor tuum? Apponis cor erga eum: geris pro eo solicitudinem: curam illius habes. Denique ei mittis vnigenitum tuum: immittis spiritum tuum: promittis etiam vultum tuum. Et ne quid in cœlestibus vacet ab opera solicitudinis nostræ, beatos illos spiritus propter nos mittis in ministerium: custodiæ nostræ deputas: nostros iubes fieri Pædagogos. Parum est enim quod facis Angelos tuos spiritus. facis & Angelos paruulorum. Denique Angeli eorum semper vident faciem Patris illos vtique tam felices, & tuos ad nos, & nostros ad te angelis facis. Angelis suis mandauit de te. Mira dignatio & verè magna dilectio charitatis. Quis enim, quibus, de quo, quid mandauit? Studiosè consideremus fratres. diligenter commendemus memoriæ hoc tam grande mandatum. Quis enim mandauit?* Is, *cuius sunt Angeli: cuius mandatis obtemperant: cuius obediunt voluntati. Nempe Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis. Nec cunctantur. quin etiam in manibus tollunt te. Summa ergo maiestas mandauit Angelis: & angelis suis mandauit. illis vtique sublimibus, tam beatis, tam proximis sibi cohærentibus, tam familiariter adhærentibus, & verè domesticis* DEI. *Mandauit de te. Tu quis es? Domine quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis quoniam reputas eum? quasi verò non sit homo putredo, & filius hominis vermis. sed quid putas mandauit de te? Numquid scripsit contra te amaritudines? Numquid vt contra folium, quod vento rapitur, ostendant potentiam suam, & stipulam siccam persequantur? Numquid vt tollant impium, ne videat gloriam* DEI? *Mandandum istud est, non mandatum. Non recedas ab adiutorio altissimi: in protectione* DEI *cœli commorare, ne de te illud quandoque mandetur. Quem enim protexerit* DEVS *cœli, non de eo illud mandabitur, sed pro eo. Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te, ô triticum inter Zizania, ô granum inter paleas, ô lilium inter spinas. Gratias ei, fratres. gratias ei pro nobis pariter & pro vobis.* Sed si DEO tantæ corporum nostrorum curatio curę, vt Angelum, & angelum tam excellentem, mittat, quid pro animorum sanitate non faciet? Nam,

Optandum est, vt sit mens sana, in corpore, sano
Sed magis, vt sit mens, etiam sine corpore, sana.

Ideoq; rectè hic Glossa: *Mysticè, ait, per Raphaelē intelligi potest Dominus noster* IESVS CHRISTVS, *qui dicitur magni consilij Angelus secundum translationem 70. Isaiæ 9. & venit in mundum ad curandum in vtroque sexu genus humanum.* In Græcis porro dicuntur paulò signatiùs nonnulla. *Missus est Raphael, vt ambobus mederetur. ipsius Tobit albugines abstergeret, & Saram Raguelis filiam daret Tobiæ, filio Tobit, vxorem, & vinciret Asmodæum, malum dæmonium. quia ad Tobiam pertineret hæreditate illam accipere,* id est, Saram, quæ illi velut opima hæreditas debebatur. idque quia vt ait Hebræus; Tobiæ ius erat propinquitatis, id est,

pro-

propinquitatis iure illam sibi vendicare poterat. sed additur adhuc in Græcis: *Eodem tempore domum rediit Tobit, & Sara è cœnaculo descendit.* estq; sermo de illo tempore, quo, dum ei vxor opprobraret; in illam domus suæ partem priorem exierat, vbi calamitas cœcitasq; accepta fuerat.

CAPVT IV.

1 IGitur cùm Tobias putaret orationem suam exaudiri vt mori potuisset, vocauit ad se Tobiam filium suum, dixitq; ei:

Eccles. 7.29. 2 *Audi fili mi verba oris mei, & ea in corde tuo quasi fundamentum construe.*

3 *Cùm acceperit Deus animam meam, corpus meum sepeli: & honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ eius.*

Exodi 20.12. 4 *Memor enim esse debes, quæ & quanta pericula passa sit propter te in vtero suo.*

5 *Cùm autem & ipsa compleuerit tempus vitæ suæ, sepelias eam circa me.*

6 *Omnibus autem diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum: & caue ne aliquando peccato consentias, & prætermittas præcepta Domini Dei nostri.*

Luc. 14. 13. Prou. 3.9. Eccles. 4.1. & 14.13. Eccles. 35.4. 7 *Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli auertere faciem tuam ab vllo paupere: ita enim fiet vt nec à te auertatur facies Domini.*

8 *Quomodo potueris, ita esto misericors.*

9 *Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri stude.*

10 *Præmium enim bonum tibi thesaurizas in die necessitatis.*

11 *Quoniam eleemosyna ab omni peccato, & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras.* Eccles. 29.15.

12 *Fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna omnibus facientibus eam.*

13 *Attende tibi fili mi ab omni fornicatione, & præter vxorem tuam numquam patiaris crimen scire.* 1. Thess. 4.3.

14 *Superbiam numquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas: in ipsa enim initium sumpsit omnis perditio.* Genesis 3.5.

15 *Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue, & merces mercenarij tui apud te omnino non remaneat.* Leuitici 19.13. Deuter. 24.14.

16 *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.* Matthæi 7.12. Lu. 6.31.

17 *Panem tuum cum esurientibus, & egenis comede, & de vestimentis tuis nudos tege.* Luc. 14. 24.

18 *Panem tuum & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare, & bibere cum peccatoribus.*

19 *Consilium semper à sapiente perquire.*

20 *Omni tempore benedic Deum: & pete ab eo, vt vias tuas dirigat,*

rigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant.

21 Indico etiam tibi Fili mi dedisse me decem talenta argenti, dum adhuc infantulus esses, Gabelo, in Rages cinitate Medorum, & chirographum eius apud me habeo:

22 Et ideo perquire quo modo ad eum peruenias, & recipias ab eo supra memoratum pondus argenti, & restituas ei chirographum suum.

23 Noli timere fili mi: pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene.

COMMENTARIVS.

DVPLEX Tobianæ precis effectum dicebam. Vnum verum, de quo iam actum est; alterum putatum de quo iam. Id verò falsum quidem & inane fuit, sed eius filio, nobisque perutile. Cùm enim se mortem impetrasse putaret Tobias, filio præcepta, quasi iamiam moriturus, dedit & sapientissima & vtilissima. Ita enim morituri parentes, viriq; boni solent, vt Moyses toto Deuteronomio: Dauid lib. 3. Reg. cap. 2. D. Ludouicus Francorum Rex, vt in eius historia, ex Tobiæ huius exemplo, notatur. Et hoc D. Ludouici tam factum, quam præceptiones & chartam Philippo filio datam laudauit, suoq; etiam Philippo moriens reliquit Catholicus Hispaniarum Philippus, cum, elapso superioris anni Septembri, è terris in cœlum abiret, vti quidem literis mādauit Reuerendus admodum vir Diego de Yepis. Quid vero in Miscellæ libro 16. & apud Cedrenum Iustinus Imperator? Quæ & qualia moriturus Tiberio successori præscribit? Quam egregia & quam vtilia Gentilis etiam Cyrus filiis apud Xenophontem libro 8? Sunt verò illa, quæ præcepit Tobias decem vel duodecim.

PRIMVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De Pietate in Parentes, viuos & mortuos.

PIETAS erga parentes duplex est. erga viuos nimirum & mortuos. De ea, quæ erga se viuum esse debuit, nihil præcipit Tobias. quia supremum vitæ tempus hoc esse opinabatur. Sed eam erga se mortuum petit, vt suum à filio corpusculum sepeliatur. Magna enim officij huius vltimi cura veteribus fuit Genes. 23. 35. 50. prout etiam supra c. 1. & 2. tactum est, itemque à D. Augustino explicatum libro de cura pro mortuis. Lactantio l. 6. c. 12. Erga matrē vero, quia sana & superstes futura videbatur; honorem requirit eumque constantem atque perpetuum & causam addit. *Memor esse debes, quæ & quanta passa sit, propter te, in vtero suo,* Magni matrum quæ nos genuerunt; & diuturni esse solent dolores, fastidia etiam multa. honor ergo & amor iis merito debetur, prout ait l. 8. Ethic. c. 7. & 11. Aristoteles. qui l. 9. c. 7. *Matres,* ait, *filios magis amant. Generatio namq; laboriosior est.* Erga mortuam vero eâdem qua erga se pietate filium esse iubet.

iubet. vt ab eo ſcilicet etiam ſepeliatur. Sed quid eſt, quod non ait ſimpliciter *ſepelias eam.* ſed addit *circa me.* Hebræus explanat dicens. *Sepelias eam mecum, honorificè, in vno eodemque ſepulchro.* & Græcus; *ſepelias ipſam iuxta me in vno ſepulchro.* Hoc enim modo priſci cum coniugibus Patriarchæ ſepulti ſunt. In ſpelunca duplici, quæ ſita eſt in agro Ephron, *ſepultus eſt Abraham & Sara vxor eius* Geneſ.25.v.10.*Ego*, ait Iacob Geneſ. 49. v.29. *congregor ad populum meum. ſepelite me cum patribus meis in ſpelunca duplici. Ibi ſepelierunt Abraham & Saram vxorem eius. ibi ſepultus eſt Iſaac cum Rebecca coniuge ſua. ibi & Lia condita iacet.* Hæc enim etiam in ſepulchro coniunctio ſignificat, quantus, quam conſtans, & perennis inter coniuges amor eſſe debeat. De quibus à DEO dictum Geneſ. 2.v.24.& 1.Cor.6. v.16. *Erunt duo in carne vna.* Quemadmodum apud Hieroſolymitanum Sophroniũ Prati c.40. hæreticũ eodem in ſepulchro ſecum eſſe nolebat Catholicus, eique quia hæreſin oderat; mortuo mortuus dicebat; *Noli me tangere hæretice:* ita caſtæ coniugi caſtus maritus, quia coniugalem caritatem, ne ipſa quidem mors adhuc diremit; copulari optat. meliore prſus modo, quam illæ apud Indos, quæ vt apud Ciceronem Tuſculana quinta eſt; ſummi amoris, laudisq; ducebant, ſi ſe in eundem cum marito rogum viuæ iniecciſſent. Admiranda vero & Tobiæ in vxorem caritas. cum ab ea tamen iis, quæ ſuprà vidimus; conuitiis appetitus vexatusque fuiſſet. Iſta vero parentum veneratio, etſi decalogo præcepta eſt; inſignem tamen in Eccleſiaſtico c.3. laudem habet. *Qui timet dominum, honorabit parentes: & quaſi dominis ſeruiet his, qui ſe genuerunt. Quam mala fama eſt, qui derelinquit patrem: & eſt maledictus à* DEO *qui exaſperat matrem.* Mitto, quæ Lycurgus oratione contra Leocratem, Pauſanias in Phocicis, Virgilius Æneid. 2. Iouianus l.2.de obebientia, Rhodigin. l.11.c.17. Ariſtophanes de antipelargeſi in Auib. aliique tradiderunt: Euripideos tantum verſiculos ingero.

Ὅ τις δὴ τοὺς τεκόντας εὖ βίῳ σέβει,
Ὅς δ' ὄζει καὶ ζῶν καὶ θανὼν θεῷ φίλος.
Οὐκ ἔστι παισὶ τοῦτο κάλλιον γέρας.
ἢ πατρὸς ἐσθλοῦ κἀγαθοῦ πεφυκέναι
Καὶ τοῖς τεκοῦσιν ἀξίαν τιμὴν νέμειν.

Quiſquis parentes hic piè, viuens, colit
Hunc viuentemque mortuumque amat Deus.
Non liberis eſt pulchrius munus aliud
Quam liberos dici parentis optimi,
Parentibusque dignum honorem reddere.

SECVNDVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De religione in DEVM *verſ.6. & 20.*

VT in mente ſcilicet DEVS ſemper habeatur, non ſimpliciter, quia quo minus, ſecundum eſſentiam, ſcientiam, & potentiam ſemper adſit, efficere non poſſumus; ſed vt ſemper adſit obiectiuè quoad iugem cogitationem & reuerentiam. Prouerb.3.v.6. *In omnibus viis tuis cogita Dominum, & ipſe diriget greſſus tuos.* hinc enim duo, quæ ſubduntur, ſtatim ſponte veluti ſua emergunt: *Caue ne aliquando peccato conſentias, & prætermittas præcepta* DEI *noſtri.* D. Anſelmus:

Cum quid turpe facis, qui me ſpectante ruberes.
Cur ſpectante DEO, *non magis ipſe rubes.*

Sic viue, ait epiſtola 10. Seneca *cum hominibus, tanquam* DEVS *videat*. Et epiſtola ſequente, quam præclara, ſi in DEVM, quæ tradit; conferantur? *Magna*, inquit, *pars peccatorum tollitur, ſi peccaturis teſtis aſſiſtat. Aliquem habeat animus, quem vereatur: cuius authoritate etiam ſecretum ſuum ſanctius faciat. O felicem illum, qui non aſpectus tantum, ſed etiam cogitatus emendat. O felicem, qui ſic aliquem vereri poteſt, vt ad memoriam quoq; eius ſe componat, atque ordinet. Qui ſic aliquem vereri poteſt, cito erit verendus.* Similia etiam in epiſtola 25. Arriano lib.1.cap.14.in Epictetum.

TERTIVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De beneficentia & miſericordia. verſ.7.

HIC verò multa eaque perutilia docentur. PRIMO, *quid agendum*; *fac Eleemoſynam, noli auertere faciem tuam ab vllo paupere. nudos tege.* v.17. Secundo *quibus?* Egentibus ſcilicet, qui ſunt aut viui, aut mortui, vt infra ver.17. non vt Turcæ, qui felibus, piſcibus etiam, brutisque aliis, miſericordiæ cauſa, cibum tribuunt, captas interdum aues liberant, vti ſcribit cap.197. Turcici Pandectæ Leunclauius. adeò vt in Mogorici regni partibus hoſpitalia ſint, in quibus ægræ brutæ animantes curentur; boues, aſini, accipitres, vti habet Narratio de Mogoribus edita. Sed de iis, quibus largiendum, contra Plautum & Ciceronem videri poteſt Lactantius l.6. cap. 11. cuius hæc concluſio. *Vnum certum & verum liberalitatis officium eſt, egentes atque inutiles alere.* quamquam nec diſſentire Cicero videtur. eum Offic. l.2. ait homines tenues, quidquid bene ſibi factum ſit, putare ſe tantum ſpectatos, non fortunam. De quo etiam Seneca l.2. de beneficiis cap.31.32. & omnium optime Dominus & Saluator noſter Lucæ 12.v.12.13.14. Tertiò. *Vnde?* ex ſubſtantia tua, non ex aliena, ex pane tuo, non alieno, non ex rapinis & fraudibus compoſito. Prouerbiorum 3.v.9. *Honora Dominum de* tua *ſubſtantia*. D. Auguſtinus ſerm.35. de verbis DEI & in quinquaginta hom.47. Chryſoſt. Homil.35. ad populum. Cicero 1. Offic. Additur verò verſ.26. in Græc. & Hebr. *ex ſuperfluo*. Quartò. *Quomodo? Secundum facultatem*, ſecundę Corinth. 8. v.12. *Si voluntas prompta eſt, ſecundum id quod habet, accepta eſt, non ſecundum id quod non habet.* D. Baſilius hom.6. & 8. Nazianzenus orat. de pauperum amore. S. Leo ſerm.3. Tomo 9. D. Auguſtini liber de conflictu vitiorum. cap.17. D. Greg. 3. Paſtoralis c.21. Cicero lib. primo offic. Quintò, *Quo fructu?* Quadruplici. *Primus, Non auertetur à te facies Domini.* verſ.7. *Secundus* v.10. *præmium bonum tibi theſaurizas*, Græcè θέμα ἀγαθὸν ſeu vt Hebræus dicit; *depoſitum*. Nam quæ in pauperes conferuntur, ea apud DEVM quaſi deponuntur. Prouerb.19. *Fœneratur Domino, qui miſeretur pauperis*. additur, *in die neceſſitatis*, vt Pſalmo 40. *in die malo*. Et nota eum, qui eleemoſynas facit, theſaurizare ſibiipſi, non aliis. vt fere faciunt, qui coaceruatas opes ita relinquunt, vt nullum ex iis fructum vmquam percipiant. vtinam nec detrimentum ſupplicium que maximum, vt Lucæ 12.v.20. Eccleſiaſtę 6. v.2, *Tertius* effectus verſ.11. *Eleemoſyna ab omni peccato & morte liberat: non patietur animam ire in tenebras*, id eſt, *in gehennam*, vt legit D. Cyprianus epiſt.52. lib.3. ad Quirinum. cap.1. lib. de opere, D. Auguſtinus quinquag. hom.47. & lib. de rectitudine Catholicæ

tholicæ conuersationis. Hebræus textus; *Eleemosyna liberat à iudicio gehennæ.* Vnde insignia illa D. Augustini verba serm. de verbis Domini, secundum Matthæum, 18.c.16. Tobias monens filium suum, ad opera bona monebat: *Dicebat illi, vt daret pauperibus, præcipiebat, vt eleemosynas faceret indigentibus, & docebat, dicens: Fili, eleemosynæ non sinunt ire in tenebras. Consilium percipiendæ atque obtinendæ lucis cæcus dabat. Eleemosynæ, inquit, non sinunt ire in tenebras. Si ei filius respondere mirabatur: Quid ergo, pater, tu eleemosynas non fecisti: vt modo cæcus loquaris: tu nunc nonne in tenebris es, qui mihi dicis, Eleemosynæ non sinunt ire in tenebras? Nouerat ille, de qua luce doceret filium, nouerat in interiore homine quod videbat. Filius patri porrigebat manum, vt ambularet per terram: & pater filio, vt habitaret in cœlo.*

Quomodo ab omni peccato liberat Eleemosyna?

DAVGVSTINVS de verbis Domini in Lucam, sermone 30. & Enchiridij, cap. 25.77. nonnullorum errorem confutat, qui etiamsi in peccatis perseuerarent, si tamen eleemosynas largas darent, ignosci credebant, contra quos etiam loco citato D. Gregorius. Sed respondet Augustinus, dupliciter ista eleemosynæ præconia intelligenda. *Primò*, vt cætera, quę alibi scriptura requirit, non omittantur, fides, pœnitentia, charitas. Ita lib. citato, cap. 69. & 70. & in 50. hom. 29. *Secundò*, vt misericordia in eum prius, qui eleemosynam facit, conferatur, ibidem, & lib. 21. Ciuit. cap. 27. Isto igitur modo eleemosyna *primò*, disponit ad mortalium peccatorum veniam, vt aiunt D. Bonauentura & V. Beda in D. Lucæ caput 11. *2.* ab eorundem pœnis liberat, Danielis cap. 4. D. Ambrosius & S. Leo vt infrà. *3.* Liberat à pœnis venialibus, Augustinus homil. 29. in 50. *4.* à futuris peccatis custodit, quia maiorem DEI gratiam & auxilium accersit. D. Augustinus in quinquaginta hom. 47. cum locum istum citasset, addit: *Patrocinatur eleemosyna in die iudicij homini, vt flammas æternas non timeat.* Nazianzenus loco citato, eleemosynam ait, *herbam peregregiam esse, quâ, quidam vt lana, quidam vt nix dealbantur, pro misericordiæ videlicet proportione.* D. Ambrosius serm. 30. & 31. *Ita*, inquit, *eleemosyna extinguit peccata, sicut aqua Baptismi gehennæ extinguit incendium. Ergo eleemosyna quodammodo animarum aliud est lauacrum, vt si quis fortè post baptismum humana fragilitate deliquerit, superfit ei, vt iterum eleemosyna mundetur.* Et epist. 82. hunc ipsum locum citans, quasi nostri tēporis hęreticos prospiceret, in eos ſtomachatur. *Qui sunt*, ait, *hi præceptores noui, qui meritum excludunt ieiunij?* Et D. Cyprian. lib. de oratione & eleemosyna; *Sicut lauacro aquæ salutaris, gehennæ ignis extinguitur: ita eleemosynis atq; operibus iustis, delictorum flamma sopitur.* D. Bernardus serm. 1. post Epiphaniam, hydriam tertiam, qua peccatorum ablutio fiat, statuit eleemosynam. Sic & baptismo comparat D. Leo hom. 2. de Collectis, & serm. 5. *Eleemosynæ*, inquit, *peccata delent, mortem perimunt, & pœnam perpetui ignis extinguunt*, hunque Tobiæ locum subiungit.

Quartus eleemosynæ fructus vers. 12. *fiducia magna erit eleemosyna omnibus.* Hebraicè, *Munus amplum & bonum rependetur coram sancto*; siue, *A DEO merces optima redderur*, vt ait, Vatablus. Videatur Chrysostomus hom. 33. ad populum, Prouerbiorum caput 12. 19. 15. 16. Ecclesiastici 3. & 9. Dan. 4. Luc. 11. Pro illo verò. *Non auertas*, Hebraicè dicitur, *Non occultes oculos tuos.* Et ante istud; traditur vtilissima præceptio. *Non associes te viris iniquis, siue, non facias tibi socios viros impietatis.* Epictetus Canone 35. *Noueris*, ait, *si contaminatus socius fuerit, necessariū esse, eum qui cum eo conuersatur; contaminatum etiam euadere.* de quo pluribus postea hoc eodem capite. Rursumque ante illud, *Eleemosyna li-*

berat, interponitur Hebraicè. *Posſidebis autem diuitias & theſauros argenti & auri in iuſtitia. Nam theſauri nihil proderunt, & eleemoſyna liberabit à morte.* Et quicunque facit *eleemoſynam, is videbit faciem* DEI, *ſicuti ſcriptum eſt. Ego in iuſtitia contemplabor faciem tuam, & qui occupantur ea, de cœlis ſunt.*

QVARTVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De continentia ante coniugium, & in coniugio ver. 13.

ATTENDE *tibi, fili mi, ab omni fornicatione.* Qui *omnem* dicit, nullam omnino excipit. ne illam quidem, quæ ſimplex dici ſolet. etiamſi accuratam prolis curam ſponderet. Ideoque addit; *& præter vxorem tuam, numquam patiaris crimen ſcire.* Qui ſolam vxorem concedit, nonne ſcortum, pellicem, concubinamque omnem prohibet? Qui, extra coniugium, procreationis operi operam dari numquam vult, vllumne petulantiæ, obſcœnitati, Plautiniſue ludis tempus indulget? Atque ſic etiam Apoſtolus 1. Corinth. 6. *Fugite fornicationem. Nolite errare. Neque fornicarij, neque idolis ſeruientes, neq; adulteri, neque molles, neque maſculorum concubitores, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces regnum* DEI *poſſidebunt.* Galat. 5. *Manifeſta ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia. quoniam qui talia agunt, regnum* DEI *non conſequentur.* Epheſ. 5. *Fornicatio & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos. aut turpitudo, aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas. Hoc enim ſcitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, &c. non habet hæreditatem in regno* DEI & CHRISTI. Nam Hebr. 13. *Fornicarios & adulteros iudicabit* DEVS. & Apocal. 21. fornicatorum *pars erit in ſtagno ardenti igne & ſulphure, quod eſt mors ſecunda.* Videatur & D. Auguſtinus q. 71. ſuper Exod. ſerm. 16. de verbis Domini, lib. de decem chordis, cap. 10. contra eos, qui dicunt: *Vxorem non habeo. facere poſſum quod volo. ad meretricem vado.* D. Thomas 2. 2. q. 154. art. 2. Caietanus ibid. Sotus lib. 5. de iuſtit. q. 3. artic. 3. Etſi verò amorum vagarumque libidinum intolerabilis apud Ethnicos licentia erat, non defuere tamē, licet, vt queritur etiā in Tuſculanis Tullius; quo pauciores, qui modeſtiam & coniugalem tantum ſocietatem probarent. Præcipit de legibus libro 7. Plato, *μηδένα τολμᾶν μιᾶς ἄπτεσθαι πλὴν γαμετῆς ἑαυτῷ γυναικός. Nemo audeat vllam, attingere præter legitimam ſuam vxorem.* Epictetus Canone 37. *Περὶ ἀφροδισίων, εἰς δυνάμιν, πρὸ γάμου, καθαρευτέον. Circa Venerea pro virili, ante coniugium, caſtum purumq; eſſe oportet.* Formoſiſſima erat Lais meretrix. poſcenti tamen pro flagitio, coronatos mille, dixit apud Gellium lib. 1. c. 8. Demoſthenes, *Pœnitere tanti non emo.* At ſcortatoribus omnibus æterna, vt paulò ante audiuimus; in igneo ſulphureoq; ſtagno, ſupplicia exſoluenda ſunt. Cur miſeri & ter quaterque infelices, tam triſte, tamque funeſtum *pœnitere*, tanti emimus? O vecordiam! ô cœcitatem! Sed præter vxorem dum ſciri crimē vetat Tobias, videtur ipſum etiam cum vxore congreſſum, crimen appellare. At ita vocauit. quia eum congreſſum vetabat, quatenus extra matrimonium, cum fœmina vlla ſuſcipitur. & ſic verè crimen eſt. cum propria vero vxore, non niſi impropriè ita vocatur. modo fœditatum earum nulla concurrat, quæ actum, alioqui legitimum, deprauet atque contaminet. Additur verò hic in Hebræo & Græco textu, qualis & vnde, iuniori Tobiæ vxor ducenda ſit. non alienigena ſcilicet, neq; ex alia tribu. ſed è ſemine Abraham,

Abraham, ex eademque tribu. prout Patres fecerunt, nominatim Abraham Genes. 11. Isaac Genes. 24. Iacob Genes. 27. 29. In Græco, ante hos etiam Noë commemoratur: simulque vxores istiusmodi, quòd eodem ex genere essent, sorores vocantur. Sed de ista re actum alibi. Diui Cypriani locum è Græco hunc afferentis verba tantum efferam. *Matrimonium*, inquit lib. 3. ad Quirinum, cap. 62. *cum Gentilibus non iungendum. apud Tobiam. Vxorem accipe ex semine parentum tuorum: & noli sumere alienam mulierem, qua non est ex tribu parentum tuorum.*

QVINTVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De modestia, & animi demissione. versu 14.

QVID *est*, inquit D. Augustinus l. 14. Ciu. 13. *superbia, nisi peruersa celsitudinis appetitus?* Qui enim *vult*, ait Isidorus l. 10. Etym. 1. *supergredi quod est, superbus est.* sicuti & in Germanico ab altiùs ascendendo dicitur hoffart quasi hochfart. Hanc ergo labem repelli iubet Tobias. non vt numquam hominem titillet. (Id enim non in eius manu) sed vt ne in ipsius sensu, aut verbo dominetur. *Sensum* vocat, ipsam animi sententiam & cogitationem. in qua & ex qua propriè superbia est. foras vero aut dictis aut factis erumpit, cum sese quispiam iactat, & magnificentiùs ostentat non verbis tantum, sed & operibus. Horum tamen non disertè meminit, sed ea satis indicauit. Si enim ne in mente quidem & verbo inesse debet vlla superbia, quanto in factis minus? Causam adiungit. *In ipsa enim initium sumpsit omnis perditio.* Horres, mi homo, frigus, æstum, famem, sitim, morbum, mortem? Horum quoque fontem & principium exhorresce. In superbia initium sumpsit omnis perditio. horres dedecus, infamiam, peccata ipsa, iudicij diuini seueritatem, gehennamq; perpetuam? horum quoque fontem & principium exhorresce. Omnis perditio, exitium, malumque omne à superbia ducit originem. idque dupliciter. *Primo*, quia magnum illud Luciferi, eiusque assectarum peccatum, peccatorum omnium primum, superbia nonne fuit? *Deinde* tristissima illa primorum nostrorum parentum culpa, culparum in hominib. omnium prima, scelerum miseriarumque omnium parens & origo, superbia nonne fuit? *Initium*, ait Ecclesiasticus c. 10. v. 15. *omnis peccati est superbia. Qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis.* D. Bernardus serm. 2. de S. Andrea. *Initium*, ait, *omnis peccati & causa totius perditionis, superbia. Propterea quisquis es, qui salutem tuam operari studeas, aduersus hanc, super caput tuum, signum crucis habere memento, vt non eleueris in superbiam, vt non exaltetur cor tuum.* Et lib. de interiore domo c. 41. *Superbia sicut origo est omnium criminum: ita est ruina omnium virtutum.* Rursumque serm. 1. de aduentu. *Si superbientibus Angelis* DEVS *non pepercit, quanto minus tibi, putredo & vermis? Nihil ille fecit: nihil operatus est: tantum cogitauit superbiam: & in momento, in ictu oculi, irreparabiliter præcipitatus est, quia in veritate non stetit. fugite superbiam, fratres mei. quæso multum fugite. Initium omnis peccati superbia. qua tam velociter ipsum quoq; sideribus cunctis clarius micantem æterna caligine obtenebrauit luciferum. qua non modo Angelum, sed angelorum primum in diabolum commutauit.* Demum serm. 54. in Cant. *Superbo angelo horrenda & formidolosa maledictio interquetur, quoniam in veritate non stetit. Sic actum est cum Angelo, quid de te fiet terra & cinere? Ille in cœlo intumuit: ego in sterquilinio. Quis non tolerabiliorem in diuite superbiam, quam in paupere ducat? Væ mihi, si tam durè in po-*

berat, interponitur Hebraicè. *Poßidebis autem diuitias & thesauros argenti & auri in iustitia. Nam thesauri nihil proderunt, & eleemosyna liberabit à morte.* Et quicunque facit *eleemosynam, is videbit faciem* DEI, *sicut scriptum est. Ego in iustitia contemplabor faciem tuam, & qui occupantur ea, de cœlis sunt.*

QVARTVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De continentia ante coniugium, & in coniugio ver. 13.

ATTENDE *tibi, fili mi, ab omni fornicatione.* Qui *omnem* dicit, nullam omnino excipit. ne illam quidem, quæ simplex dici solet. etiamsi accuratam prolis curam sponderet. Ideoque addit; *& præter vxorem tuam, numquam patiaris crimen scire.* Qui solam vxorem concedit, nonne scortum, pellicem, concubinamque omnem prohibet? Qui, extra coniugium, procreationis operi operam dari numquam vult, vllumne petulantiæ, obscœnitati, Plautinisue ludis tempus indulget? Atque sic etiam Apostolus 1. Corinth. 6. *Fugite fornicationem. Nolite errare. Neque fornicarij, neque idolis seruientes, neq; adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum* DEI *poßidebunt.* Galat. 5. *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, ebrietates, comessationes, & his similia. quoniam qui talia agunt, regnum* DEI *non consequentur.* Ephes. 5. *Fornicatio & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos. aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, &c. non habet hæreditatem in regno* DEI *&* CHRISTI. Nam Hebr. 13. *Fornicarios & adulteros iudicabit* DEVS. & Apocal. 21. fornicatorum *pars erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.* Videatur & D. Augustinus q. 71. super Exod. serm. 16. de verbis Domini, lib. de decem chordis, cap. 10. contra eos, qui dicunt: *Vxorem non habeo. facere possum quod volo. ad meretricem vado.* D. Thomas 2. 2. q. 154. art. 2. Caietanus ibid. Sotus lib. 5. de iustit. q. 3. artic. 3. Etsi verò amorum vagarumque libidinum intolerabilis apud Ethnicos licentia erat, non defuere tamen, licet, vt queritur etiã in Tusculanis Tullius; quo pauciores, qui modestiam & coniugalem tantum societatem probarent. Præcipit de legibus libro 7. Plato, *μηδένα τολμᾶν μιᾶς ἅπτεσθαι πλὴν γαμετῆς ἑαυτῷ γυναικός. Nemo audeat vllam, attingere præter legitimam suam vxorem.* Epictetus Canone 37. *Περὶ ἀφροδισίων, εἰς δυνάμιν, πρὸ γάμου, καθαρευτέον. Circa Venerea pro virili, ante coniugium, castum purumq; esse oportet.* Formosissima erat Lais meretrix. poscenti tamen pro flagitio, coronatos mille, dixit apud Gellium lib. 1. c. 8. Demosthenes, *Pœnitere tanti non emo.* At scortatoribus omnibus æterna, vt paulò ante audiuimus; in igneo sulphureoq; stagno, supplicia exsoluenda sunt. Cur miseri & ter quaterque infelices, tam triste, tamque funestum *pœnitere*, tanti emimus? O vecordiam! ô cœcitatem! Sed præter vxorem dum sciri crimẽ vetat Tobias, videtur ipsum etiam cum vxore congressum, crimen appellare. At ita vocauit. quia eum congressum vetabat, quatenus extra matrimonium, cum fœmina vlla suscipitur. & sic verè crimen est. cum propria vero vxore, non nisi impropriè ita vocatur. modo fœditatum earum nulla concurrat, quæ actum, alioqui legitimum, deprauet atque contaminet. Additur verò hic in Hebræo & Græco textu, qualis & vnde, iuniori Tobiæ vxor ducenda sit. non alienigena scilicet, neq; ex alia tribu. sed è semine Abraham,

Abraham, ex eademque tribu. prout Patres fecerunt, nominatim Abraham Genes. 11. Isaac Genes. 24. Iacob Genes. 27. 29. In Græco, ante hos etiam Noë commemoratur: simulque vxores istiusmodi, quòd eodem ex genere essent, sorores vocantur. Sed de ista re actum alibi. Diui Cypriani locum è Græco hunc afferentis verba tantum efferam. *Matrimonium*, inquit lib. 3. ad Quirinum, cap. 62. *cum Gentilibus non iungendum. apud Tobiam. Vxorem accipe ex semine parentum tuorum: & noli sumere alienam mulierem, quæ non est ex tribu parentum tuorum.*

QVINTVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De modestia, & animi demissione. versu 14.

QVID *est*, inquit D. Augustinus l. 14. Ciu. 13. *superbia, nisi peruersæ celsitudinis appetitus?* Qui enim *vult*, ait Isidorus l. 10. Etym. 1. *supergredi quod est, superbus est.* sicuti & in Germanico ab altiùs ascendendo dicitur hoffart quasi hochfart. Hanc ergo labem repelli iubet Tobias. non vt numquam hominem titillet. (Id enim non in eius manu) sed vt ne in ipsius sensu, aut verbo dominetur. *Sensum* vocat, ipsam animi sententiam & cogitationem. in qua & ex qua propriè superbia est. foras vero aut dictis aut factis erumpit, cum sese quispiam iactat, & magnificentiùs ostentat non verbis tantum, sed & operibus. Horum tamen non disertè meminit, sed ea satis indicauit. Si enim ne in mente quidem & verbo inesse debet vlla superbia, quanto in factis minus? Causam adiungit. *In ipsa enim initium sumpsit omnis perditio.* Horres, mi homo, frigus, æstum, famem, sitim, morbum, mortem? Horum quoque fontem & principium exhorresce. In superbia initium sumpsit omnis perditio. horres dedecus, infamiam, peccata ipsa, iudicij diuini seueritatem, gehennamq; perpetuam? horum quoque fontem & principium exhorresce. Omnis perditio, exitium, malumque omne à superbia ducit originem. idque dupliciter. *Primo*, quia magnum illud Luciferi, eiusque assectarum peccatum, peccatorum omnium primum, superbia nonne fuit? *Deinde* tristissima illa primorum nostrorum parentum culpa, culparum in hominib. omnium prima, scelerum miseriarumque omnium parens & origo, superbia nonne fuit? *Initium*, ait Ecclesiasticus c. 10. v. 15. *omnis peccati est superbia. Qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis.* D. Bernardus serm. 2. de S. Andrea. *Initium*, ait, *omnis peccati & causa totius perditionis, superbia. Propterea quisquis es, qui salutem tuam operari studeas, aduersus hanc, super caput tuum, signum crucis habere memento, vt non eleueris in superbiam, vt non exaltetur cor tuum.* Et lib. de interiore domo c. 41. *Superbia sicut origo est omnium criminum: ita est ruina omnium virtutum.* Rursumque serm. 1. de aduentu. *Si superbientibus Angelis* DEVS *non pepercit, quanto minus tibi, putredo & vermis? Nihil ille fecit: nihil operatus est: tantum cogitauit superbiam: & in momento, in ictu oculi, irreparabiliter præcipitatus est, quia in veritate non stetit. fugite superbiam, fratres mei. quæso multum fugite. Initium omnis peccati superbia. quæ tam velociter ipsum quoq; sideribus cunctis clarius micantem æterna caligine obtenebrauit Luciferum. quæ non modo Angelum, sed angelorum primum in diabolum commutauit.* Demum serm. 54. in Cant. *Superbo angelo horrenda & formidolosa maledictio interquetur, quoniam in veritate non stetit. Si sic actum est cum Angelo, quid de te fiet terra & cinere? Ille in cœlo intumuit: ego in sterquilinio. Quis non tolerabiliorem in diuite superbiam, quam in paupere ducat? Væ mihi, si tam durè in po-*

tente illo animaduersum est, pro eo quod eleuatum est cor illius: nec ei profuit, quòd cognata potentibus superbia esse cognoscitur. quid de me exigendum & misero & superbo? Potest vero non in primis tantum vel Angelis vel hominibus censeri perditionis omnis principium superbia, sed & in homine quolibet. idque bifariam. *Primo*, quòd primi quasi motus, qui in infantulis rectæ rationi repugnare videantur; sunt elationis, dum videlicet illi, præ cæteris diligi & laudari volunt, dum æquales contemnũt, iis irascuntur, iniurios vlciscuntur. *Deinde.* quòd in omni vel minima cuiuscumque diuini præcepti violatione superbiæ aliquid apparet. dum qui DEO, ex asse, subditus totus esse deberet, supra seipsum it, diuinæque legis transgressionem appetit. Vnde & lib. de vita contemplatiua c. 2. S. Prosper, *Nullum*, ait, *peccatum sine superbia potest vel potuit esse, aut poterit.* Hebræorum porro textuum alter, de superbia ista reticuit. Græcus cum superiori connectit, & paululum dilatat sic. *Et nunc, ô fili, fratres tuos ama. neque ita in corde tuo superbias, vt contemptis fratribus tuis, filiis filiabusque populi tui, nolis ex iis tibi vxorem accipere. quia in superbia exitium & perturbatio* seu *confusio multa.* καὶ ἐν τῇ ἀχρειότητι ἀλάτ]ωσις, καὶ ἔνδεια μεγάλη· ἡ γὰρ ἀχρειότης μήτηρ ἐστὶ τοῦ λιμοῦ. Quæ verba ideo Græcè propono, vt lectionis intelligatur varietas. habent enim libri quidam καὶ ἐν τῇ ἀχειότητι, vt sententia sit: *& in animi ferocia inest imminutio seu depressio, & egestas magna.* id est, ferocem, elatum atq; superbum, consequitur dedecus & inopia. quod Hebræorum alter ex Prouerb. c. 16. v. 18. ita extulit *contritionem præcedit superbia: & ante ruinam exaltatur spiritus.* Ea tamen, quæ è Romanis Græcis proposita est. ἀχρειότης, lecta etiam fuit veteribus. Ita enim ex hoc loco ait libro de Tobia cap. vltimo D. Ambrosius. *Luxuria mater est famis.* Multa vero de superbia passim Ecclesiastici 10. v. 9. 14. 15. & seq. Prouer. 15. v. 25. alibi. Ad contrariam porro virtutem, vt in Rhetoricis, ad bonam pronunciationem quidam; ita nostrum quemlibet epist. 56. cohortatur D. Augustinus *Non aliam tibi ad capessendam & obtinendam veritatem viam munias, quam quæ munita est à* CHRISTO. *Ea est autem prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas. Et quoties interrogarer, hoc dicerem: non quo alia non sint præcepta, quæ dicantur, sed nisi humilitas omnia, quæcunque bene facimus, & præcesserit, & comitetur, & consecuta fuerit, & proposita, quam intueamur, & apposita, cui adhæreamus, & imposita, qua reprimamur, iam nobis de aliquo bono facto gaudentibus, totum extorquet de manu superbia. Vitia quippe cætera in peccatis, superbia verò etiam in bene factis timenda est, ne illa quæ laudabiliter facta sunt, ipsius laudis cupiditate amittantur.* imo & conspurcentur. Verus enim poetæ cuiusdam versiculus. *Inquinat egregios adiuncta superbia mores.*

SEXTVM PRÆCEPTVM.

De Iustitia.

DVPLICITER ea commendatur. *Primo* speciatim erga operarios. vt Leuitici 19. *Non morabitur opus mercenarij tui apud te vsque mane.* Et vberius Deuter. 24. *Non negabis mercedem indigentis & pauperis fratris tui, siue aduenæ, qui tecum moratur in terra & intra portas tuas est; sed eadem die, reddes ei precium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam. ne clamet contra te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum.* Quid cap. 34. Ecclesiasticus? *Panis egentium, vita pauperum est: qui defraudat illum, homo sanguinis est. Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.* Quid apud Mala-

Malachiam c.3. Dominus? *Accedam ad vos in iudicio, & ero testis velox maleficis, & adulteris & periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarij.* Quid c.5. D. Iacobus? *Ecce merces operariorum, qui messuerant regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domini Sabaoth introiuit.* Quia vero in *debita* huiuscemodi mercedis retentione tanta & tam euidens iniustitia est, inde factum, vt è citatis scripturis dixerint Theologi, peccatum esse, quod in cœlos clamet, diuinamque vindictam exposcat. Quod si vt cap.2 dictum est; aliquod interdum mercedis auctarium dandum, quanto magis merces ipsa reddenda? De bono illo patrefamilias Matthæi 20. scriptum est. *Cum sero factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo. Voca operarios, & redde illis mercedem. Secundo* generatim commendatur iustitia erga omnes. *Quod ab alio oderis fieri tibi, alteri ne feceris.* S. Clemens epistola prima & secunda, Anacletus epist. prima, Calixtus epist. secunda istum locum citant. D. Augustinus l.15. contra Faustum c.7. naturalem eo præcepto legem contineri ait. S. Irenæus verò cap.12. lib.3. & S. Cyprianus lib.3. ad Quirinum eandem sententiam inter Apostolorum leges Actor.15. recitant. De Alexandro Imperatore, licet gentili hisce verbis scribit Lampridius; *Clamabat sæpius, quod à quibusdam, siue Iudæis, siue Christianis audierat & tenebat, idq; per præconem, cum aliquem emendaret, dici iubebat. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Id verò elegantissimè hom.13. ad populum explicat Diuus Chrysostomus. *Non,* ait, *opus est multis sermonibus, neq; prolixis legibus, nec varia doctrina. Voluntas tua sit lex. Vis beneficia capere? confer beneficium alteri. Vis misericordiam consequi? miserere proximi. Vis laudari? lauda alium. Vis amari? ama. Vis primis partibus potiri? cede prius alteri. Tu sis Iudex. Tu sis vitæ tuæ legislator.* Et rursum; *Quod odisti, alij ne facias. Per hoc quidem, fugam à malo inducit, per illud autem, virtutis operationem. Odisti contumeliam pati? neque tu alteri inuideas. Odio habes falli? Neq; tu fallas alium. Et in omnibus generaliter, si duo hæc verba retineamus, alterius disciplinæ non indigebimus.* Sic D. Hieronymus ad Galatas c.5. & D. Augustinus l.3. de doctrina Christ. c.14. *Hæc,* ait, *sententia, quod tibi, fieri non vis, alij ne feceris; cum refertur ad dilectionem* DEI, *omnia flagitia moriuntur: cum ad proximi, omnia facinora. Nemo enim vult corrumpi habitaculum suum. Non ergo corrumpat habitaculum* DEI, *seipsum scilicet, Et sibi nemo vult à quoquam noceri. Nec ipse igitur cuiquam nocuerit.* Idem S. Augustinus l.2. de ordine c.8. duplicem ait adolescentibus sapientiæ studiosis necessarium ordinem. *cuius vna pars vitæ, altera eruditionis.* Vtramq; ab illis & legi & teneri optarem. Sed quæ cum iam datis viuendi præceptis, iamiamq; tradita generali iustitiæ regula conspirent, prægustanda offero. *Adolescentibus,* ait, *studiosis ita viuendum est, vt à Venereis rebus, ab illecebris ventris & gutturis, ab immodesto corporis cultu & ornatu, ab inanibus negociis ludorum, à torpore somni atque pigritiæ, ab honorum potestatumque ambitionibus, ab ipsius etiam laudis immodica cupiditate se abstineant. In omni vero contractu atque conuersatione cum hominibus, satius est seruare vnum hoc vulgare prouerbium, Nemini faciant, quod pati nolunt.*

SEPTIMVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De misericordia rursum in viuos versu 17. & in mortuos versu 18.

GRÆCVS ita textus habet. *Effunde panes tuos in sepulchrum iustorum.* Hebraicus vero; *Non sit durum in oculis tuis, panem tuum, & vinum tuum effundere super sepulchra iustorum,*

iuſtorum. Quæ verba ſibi quid velint, quæritur? Munſterus duplicem hic expoſitionem adfert. *Prior* eſt, Non occidas iuſtos, ſubtrahendo illis panem. Sed valde contorta eſſet phraſis, & nuſquam audita, potiusque dicere debuiſſet, *ſuper viuos*, vel *in viuos*: deinde idem diceret iam quod dixerat. *Poſterior* expoſitio, Pone panem ſuper iuſtorum os, quia ſepulchrum vocatur os, Pſalmo 6. At non quorumlibet os ſepulchrum vocatur ſed impiorum tantum, & quidem hæreticorum maximè, *vnde mendaciorum mortes exhalant*, inquit, Auguſtinus lib. 2. contra litteras Petiliani. c. 15. At hic in Latino, Græco & Hebraico, iuſtorum perpetua mentio eſt. Alia dari poteſt expoſitio, vt ob iuſtorum ſepulturam, ſeu, vt iuſti ſepeliantur, conferatur annona tota. Nam pro, *ob*, interdum ponitur, *ſuper*. & conſentaneum videtur, vt pium opus, quod maximè ſectabatur Tobias, filio commendaret. Sed non tam ad ſumptum faciendum, qui in captiuitate & occulta ſepeliendi ratione nullus fiebat, quàm ad ipſum laborem, & opus, exhortatione opus fuiſſet. quamquam ſuo exemplo ſatis eum exhortatus erat, ſicuti etiam ad patientiam, furtorum deteſtationem, & ſimilia. Magis ergo verborum proprietas retinebitur, ſi veterem, quem ignotum ait Hugo Cardinalis, ritum è prophanis ſacriſque litteris excutiamus. qui eiuſmodi fuit. Mortuorum ſepulchris cibum potumq; ſuperponebant, quæ in Feſto & Ouidio, dicuntur *feralia* & *inferiæ*, in Eccleſiaſtico cap. 30. *appoſitiones epularum, circumpoſitæ ſepulchro.* Rurſumque funebres quasdam epulas dabant, quæ vocantur in Nonio, *ſilicernia*, in Plauto *pollincturæ*, in Liuio *viſcerationes*, in Cicerone de legibus, *circumpotationes*, in Tertul. lib. de teſtimonio animę, *obſonia & mattyæ*, in Ioſepho lib. 2. Captiuit. c. 1. & aliis, *epitaphia*, ἐπιταφίαι ἑορταὶ, καὶ δεῖπνα, & ſimpliciter τὰ περίδειπνα in Suida, Polluce, Athenæo lib. 7 & 8. Luciano de luctu, 2. Reg. 3. Baruch. 6. Et fiebant hæc vel viuorum cauſa, vel mortuorum. *Viuorum* quidem cauſa dupliciter. *primo* vt iis, qui mortuos lugerent, conſolationi foret cibus, potusq; ab amicis prębitus Hierem. c. 16. *Non frangent inter eos lugenti panẽ ad conſolandum ſuper mortuum: & non dabunt eis potum calicis ad conſolandum ſuper patre ſuo, & matre:* vbi D. Hieronym. *Moris eſt*, ait, *lugentibus ferre cibos, & præbere conuiuium, quod Græci* περίδειπνα, *& à noſtris vulgo appellantur* parentalia. Vnde & Prouerb. 31. *Date ſiceram mœrentibus. Deinde* vt ad ſanctorum ſepulchra poſiti cibi, *per eorum merita ſanctificarentur*, vti loquitur D. Auguſtinus l. 8. Confeſſionum c. vlt. ſicque dum iis viui homines fruerentur, aliqua ſanctorum ipſorum benedictione ac præſidio afficerentur. *Mortuorum* verò cauſa iterum dupliciter: ratione ſcilicet corporis, & ratione animi. *Corporis* quidem, vt mortui cibum illum ederent, appoſitamque potionem biberent. quod ſtultum valdè ac ſuperſtitioſum, à quibuſdam tamen, opinione falſa dementatis; factum legimus, vt à Gẽtilibus, de quibus Arnobius l. 6. Epiphanius in Anchorato, Seruius in 3. Æneid. & olim à quibusdam ſuperſtitioſis Chriſtianis, quos reprehendit Auguſtinus ſerm. 11. de Sanctis, & Concilium Carthaginienſe tertium. hac etiam tempeſtate à Peruanis, de quibus Auguſtinus Zarath lib. 1. c. 12. à Iaponiis, de quibus Caſpar Vilela l. 2. epiſt. Indicarum. *Animorum* cauſa, rurſum dupliciter. *Primo*, vt honor quidam mortuis eſſet. Et ſic Homerus Iliad. ψ. & ω, Apollonius in Argonauticis, Virgilius 3. & 5. Æneidos, Xenophon l. 8. Ioſephus loco citato, & Chriſtiani olim quidam ad martyrum ſepulchra, vbi tamen leuitatis & temulentiæ abuſus quidam irrepſit, quem reprehendunt D. Ambroſius de Helia. cap. 7. & in Lucam, D. Auguſtinus lib. primo de moribus. Eccleſ. cap. 34. lib. 6. Confeſſio. cap. 11. l. 20. contra Fauſtum c. 21. lib. 9. ciuit. cap. 27. in Pſalm. 64. epiſtol. 64. & 119. S. Cyprianus de duplici martyrio. *Secundo*, vt

auxilium

auxilium iisdem mortuis aliquod esset, dum opus charitatis pro iis fieret, per istamq; eleemosynam, ad orandum pro ipsis, alij excitarentur. Et isto posteriore modo istum locum explicat Hugo, Lyranus, Carthusianus, Bellarminus lib. 1. de Purgatorio, c. 13. Turrianus lib. 4. pro epistolis Pontificum, cap. 13. Probatur, *primò*, ex vetusta Christianorum consuetudine, stipes & sportulas in amicorũ funeribus dandi, conuocandi ad modestum conuiuium Presbyteros, propinquos & pauperes vti scribunt D. Clemens Apostolicarum Constit. lib. 8. cap. 24. Diuus Chrysostomus hom. 37. in Matth. Gratianus Canone, Nullus distinct. 44. & secundum Rhenanum, hæreticumque Stuckhium; etiam Tertullianus libro de monogania, cap. 10. & libro de corona militis. Verum quas ibi vocat Tertullianus *oblationes pro mortuis*, fuisse sacrificia, rectè probat ibidem Pamelius, cum apertè, in exhortatione castitatis, cap. 10. de istis oblationibus dixerit idem Tertullianus, *Offeres per sacerdotem. Secundo* probatur è simili consuetudine, quæ & hodie supereſt in Italia, Hispania, & Gallia, testibus Bellarmino & Turriano loco citato. De Germaniæ nostræ locis pluribus idem scio. sed contra hæreticos, hæreticorũ etiam testimoniis vtendum. Ait ergo Zvvinglianus ille Stuckhius lib. 1. de conuiuiis, c. 26. *Apud Germanos illi, qui se Catholicos profitentur, hoc ferè more vtuntur. Primò, ipso die, quo defuncti corpus humatur, domi conuiuium amicis, propinquis, atque sacerdotibus, qui funeralia procurant; datur, sportula quoque cùm pauperibus, tum sacerdotibus ad funeralia vocatis erogantur.* Quin verò apud multos etiam hæreticos, & in hæreticis quidem vrbibus, post defunctorum sepulturam, eleemosynæ adhuc hodie pauperibus dari solent. Apud Turcas etiam idem fieri, testis Bartholomęus Georgiuizius, & lib. 2. cap. 19. historia Turcica, quòd Christianos veteres, multis in rebus, imitari Turcæ soleant, quemadmodum religionem superstitio, Catholicorum cæremonias & cultum hæresis quandoque imitatur, vt explicat Iulius Firmicus, libro de erroribus ad Constantinum, Tertullianus lib. præscriptionum aduersus hæreses, ca. 40. *Tertiò* probatur ex abusu, de quo superius. Is enim ex bono, vetustoque vsu, vt in bonis aliis rebus, exortus est, & quidem etiam apud Iudęos, vt ex cap. 1. lib. 2. Captiuitatis apud Iosephum intelligitur. solumque abusum, non vsum Patres reprehenderunt. Vnde D. Augustinus epist. 64. *Oblationes pro spiritib. dormientium, quas* VERE *aliquid adiuuare credendum est; super ipsas memorias non sint sumptuosæ: atque omnibus petentibus, siue typho, & cum alacritate, præbeantur, neque vendantur.* Hæc igitur bona expositio est. Malim tamen verba generaliùs accipi, vt tam viuorum causâ, quam mortuorum quoad animos, præcipiatur hic eleemosyna. Primò, quia id verborum proprietas, & significatio admittit. Secundò, vtrumque olim factum, & nulla causa, cur ad alterum tantum modum restringi verba debeant. Tertiò, quia eodem charitatis opere, potest & viuis consolatio, & mortuis, tamquam DEI templis, honos quidam & auxilium adhiberi. Quartò, quia sic alibi viui & mortui quandoque iunguntur, vt Ecclesiasticci cap. 7. vbi prius de mortuo vers. 37. agitur, statimque de viuo plorante subditur: *Mortuo*, ait, *non prohibeas gratiam. Non desis plorantibus in consolatione, & cum lugentibus ambula.* Optima verò eleemosyna est, quando sacrosanctus corporis Dominici panis, dominiciq; sanguinis vinum pro mortuis offertur, quod vnum D. Augustini moritura mater popoſcit, vt refert ipse Augustinus lib. 9. Confessionum,

capitibus antepenultimo, penultimo, & vltimo.

OCTAVVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De conuictu malorum vitando, ver. 18.

D. GREGORIVS 3. parte curæ pastoralis admonitione 21. hunc Tobiæ locum ita explicat; *Panem suum & vinum peccatoribus præbet, qui iniquis subsidia pro eo, quod iniqui sunt, impendit. Vnde & nonnulli huius mundi diuites, cum fame cruciantur* CHRISTI *pauperes, effusis largitatibus nutriunt histriones.* Quidam tamen malunt superioris mandati esse particulam, vt Græcus textus indicat. sicque, citatis locis, Bellarminus, & Turrianus. Iusti verò hic dicuntur, qui ex Israëlis stirpe sunt, nec à vera religione desciuerunt, eo tamen modo stirpem accipiendo, quo Rom. 9. ver. 8. docet Apostolus, filios promissionis in semine illo beato æstimari. His ergo tantum bene esset mortuis faciendum, non aliis, qui omnes, generali vocabulo, vocarentur peccatores. vel certè cum iustos illos vita functos misericordię beneficentiæque operibus recreare volumus, non esset in homines improbè viuentes id beneficij conferēdum. Quemadmodum tamen ad mortuos & viuos pandi posse videbatur præceptum superius: ita istud alterum cur intelligi nequeat, vt & pro infidelibus mortuis eleemosynas fieri, & cum sceleratam vitam agentibus familiaritatem consuetudinemque haberi vetet? Hæc enim per cibi potusque communionem significatur. Imo, quia sola sententiarum vicinitas in præceptorum variorum conglobatione, non efficit, vt prioris, aut pars aut ratio sit posterior sententia, de solo cum hominibus nequam conuictu & de ea, quæ per hunc efficitur & significatur; familiaritate, præceptum hoc intelligere, cum Diuo Gregorio loco citato, possumus. eiusque præcepti vtilitas & necessitas quotidiano rerum vsu comprobatur. Diodori lib. 12. egregia hæc narratio est: *Scripsit Charondas legem de consuetudine ciuium prauorum, & confabulatione, profecto elegantem, à cæteris scilicet legumlatoribus prætermissam. Nam considerata humanæ mentis inconstantia, & leuitate animorum, nonnunquam compertum, viros quantumuis bono & modesto ingenio natos, bonisque educatos artibus, flagitiosorum consuetudine & amicitia paulatim ab honestatis procul via auersos, in vitia & improbitatem corruisse: tum ipsam flagitij labem veluti pestilentiam quandam contagio sensim irrepere in cœtus hominum, ex paruo primùm initio pòst viribus sumptis latius manando: iam populum vniuersum, (quod sæpè conspectum est) in vitium trahere vitamque humanam deformare, atque ita veluti tetro morbo infectis proborum mentibus, virtutem honestatemque demoliri. Obuia namque patet, ac lubrica ad libidinem via, facileque delabitur per voluptatem in flagitium prona mortalitas. Vnde plerosque constat continentiæ principiò spectatæ, & probis moribus viros, quibusdam pòst clandestinis voluptatis libidinisque illecebris sensim delapsos à probitate, demumque veluti expugnata ingenij virtutumque integritate, pellectos in teterrima fœdissimaque flagitia, vitam præcipitasse. Huic occursum esse pesti ac labi cupiens legislator, vel eius originem procul auertere à republ. vel exortam in ipsis primordiis extinguere & eradicare, ciues suos à familiaritate & consuetudine perditorum, lege prohibuit, actionemque praua consuetudinis constituit, grauique eius delicti reis imposita mulcta, licentiam coërcuit, reliquos à delinquendo ratus deterritum iri metu pœnæ.* Et posteà: *De sceleratorum familiaritate & consuetudine scriptum accepimus, quem socium flagitiosis delectari conspexerim, eum qualis sit, haud percunctari perrexerim, cum eum sodalibus esse persimilem minimè dubitarim.*

——— Κακοῖς δὲ, ait Theognis, μὴ ὁμοιόμενος

Ἐσθλοῖσι

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἐσθλὰ μαθήσεαι, ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμίχθῃς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

——— *Ne te coniungito prauis*
Sed coniunge bonis: & ab his bona plurima discès,
Cum prauis viuens, tu quoque prauus eris.

Qui tetigerit picem, ait noster Sirachides cap. 13. ver. 1. *inquinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo, induet superbiam.* Paulò ante verò dixerat cap. 12. v. 13. *Quis miserebitur incantatori à serpente percusso, & omnibus qui appropinquant bestiis? Sic, & qui comitatur cum viro iniquo, & obuolutus est in peccatis eius.* Ecce, sodales malos venenatis serpentibus, & feris mordacibusque beluis comparat. adeoque ab his cauendum monet, vt etiam eos extimescere debeant, qui alioqui carminibus & arte, vt Psalmo 57. quidam, vel ipsa etiam corporum proprietate vt Psylli & Marsi, de quibus lib. 28. cap. 3. Plinius; illarum vim & immanitatem eicurare posse videantur. quodque miserrimum est, qui harum aut veneno aut morsu & laniatu læsi fuerint, ne miseratione quidem dignos pronunciat. Fuge, ô adolescens, fuge angues: fugite beluas istas, Christiani omnes. *Quia*, inquit S. Augustinus serm. 164. *membra* CHRISTI *facti estis, admoneo vos: timeo de vobis, non tantum à Paganis, non à Iudæis, non ab hæreticis, quantum à malis Catholicis. Eligite vobis de populo* DEI *quos imitemini. Nam si turbam imitari volueritis, inter paucos angustam viam ambulantes non eritis. Abstinete vos à fornicatione, à rapinis, à fraudibus, à periuriis, ab illicitis rebus, à iurgiis: ebrietas repellatur à vobis: adulterium sic timete quomodo mortem, mortem non quæ soluit animam à corpore, sed vbi anima semper ardebit cum corpore.*

PRÆCEPTVM TOBIÆ NONVM.

De prudentia vers. 19.

CONSILIVM *semper à sapiente perquire.* Laudat 1. Ethicorum cap. 4. Aristoteles Hesiodeos istos versus:

Optimus ille quidem est, ex sese qui omnia nouit.

Sed quotusquisque talis? Additur ergo:

Is rursum bonus est, paret qui recta monenti.
At qui ex se nescit, cuiquam nec porrigit aures
Vt bona percipiat, demens & inutilis ille est.

Fili, ait Ecclesiasticus cap. 32. ver. 24. *sine consilio nihil facias: & post factum non pœnitebis.* Et Salomon cap. 19. ver. 20. *Audi consilium & suscipe disciplinam, vt sis sapiens in nouissimis tuis.* Quod fere hoc loco Hebræorum textuum alter expressit, dum ait: *Audi & accipe à quolibet, qui tibi dederit consilium bonum.* Græcus verò; *Consilium ab omni prudente quæras: neque vllum vtile consilium asperneris.* Extant in libro Pirke auoth cap. 2. pulchræ Gamalielis sententiæ. inter quas istæ: *Qui multiplicat* { *legem, scholam, consilium,* } *multiplicat* { *vitam. sapientiam. intelligentiam:* } Semper verò de sapientis consilio agitur, quia vt apud Ecclesiasticum est cap. 8. vers. 20. *Cum fatuis consilium non habeas. Non enim poterunt diligere, nisi quæ eis placent.*

DECIMVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De ipsius DEI *laudatione, & precatione, v. 20.*

DIVINAM à nobis maiestatem, non semel tantum, aut bis, sed semper laudari præcipit. & licet multa sint, quæ ab ea precari nos oporteat, duo tamen hic potissimum proponuntur, bonorum scilicet consiliorum susceptio, & bona eorum executio. Ad illud pertinet, vt vias ipse nostras dirigat: ad hoc, vt omnia nostra in eo consilia permaneant: ab eius gloria nusquam deflectant: ab eo manu semper teneantur. Horum verò præter eam, quam textus alij suggerunt, explicationem aliam afferre, non est consilium. Hebræus ergo sic: *Omni tempore pete à Domino, & ipse diriget gressus tuos, atque consilium tuum. quoniam non est in hominis manu consilium aliquod, sed in manibus* DEI, *qui est benedictus. quia omnia quæ volet faciet: istumq; humiliabit & illum exaltabit.* Græcus verò; *Dominum Deum benedic omni tempore: & ab ipso pete, vt rectæ fiant viæ tuæ: omnesq; semitæ & consilia tua bene procedant seu secundentur. Neque enim est vlla gens, quæ consilium habeat: sed ipse Dominus bona omnia dat, & quemcunque voluerit, humiliat, prout vult.* Dum in mortalium vllo consilium negat, intelligi vult, quoad executionem. vti patet ex adiunctis. quia omnia quæ volet faciet. istum humiliabit; illum exaltabit. imo, quoad ipsam etiam consilij inchoationem nihil, absq; DEI ope, potest homo. sed omnium maximè in iis, quæ ad æternam salutem pertineant. Idcoque parum illud in Isocratis Paræneſi laudandum, ἡ μὲν εὐβουλία παρ' ἀνθρώπων, ἡ δὲ εὐτυχία παρὰ τοῦ θεοῦ, id est, *bona deliberatio ab hominibus est: eius prosperitas à diis. Sufficientes non sumus*, ait S. Paulus 2. Cor. 3. *cogitare aliquid à nobis. sed sufficientia nostra ex* DEO *est.* Postremum verò illud de quorundam depressione, aliorumque sublatione non ineleganter veterum quidam exposuit, cum interrogatus, quid ageret DEVS; respondit: *Effert humiles, deiicit elatos.* Et, præter Homerum Iliados 17. suorum operum initio Hesiodus. Ῥεῖα μὲν γὰρ θεὸς, καὶ ἀρίζηλα χαλέπτει. & quæ sequuntur. id est, *facile quempiam extollit: elatumq; facile deprimit & affligit.* Vide Psal. 113. & 114. Luc. 1. ver. 52. Eccles. 10. ver. 16. 17.

VNDECIMVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De bonorum suorum receptione, ver. 21.

CVR hoc filio mandet, additur in Hebræo causa. *quia nesciunt diem mortis meæ.* estq; Hebraismus, pro, *nescitur dies mortis meæ.* Atque, hanc ob causam, debent etiam parentes de bonorum suorum negociis, de contractibus, nominibus, totoque testamento maturè omnia constituere.

DVODECIMVM TOBIÆ PRÆCEPTVM.

De constantia, & spe in DEVM, *in paupertate, v. 23.*

SVAVISSIMA, & consolationis plenissima est hæc vltima Tobiæ sententia. Quem enim pauperem & mendicum non recreet? Quem ad DEI timorem, virtutisque cultum non excitet? *Multa*, inquit, *bona habebimus.* tam in hoc scilicet, quam futuro

sæculo.

ſæculo. ſed in futuro omnium certiſſimè & abundantiſſimè. In hoc tamen, bona etiam quędam pij, DEVMq́; timentes homines conſequuntur. ſuntq́; ea partim animi, partim fortunæ. Illa ſunt, de quibus tam fortes tamque veræ apud Tullium paradoxo primo & vltimo ſententiæ ſunt. *Quis*, ait, *dubitet, quin in virtute diuitiæ poſitæ ſint, quoniam nulla poſſeßio, nulla vis auri & argenti pluris quam virtus æſtimanda eſt. Etenim ſi callidi rerum æſtimatores prata & areas quaſdam magni æſtimant, quod ei generi poſſeßionum nimirum quaſi noceri poteſt: quanti eſt æſtimanda virtus, quæ nec eripi, nec furripi poteſt vmquam: neque naufragio, neque incendio amittitur; nec temporum, nec tempeſtatum permutatione mutatur? qua qui præditi ſunt, ſoli ſunt diuites. Soli enim poßident res & fructuoſas & ſempiternas.* Bona verò fortunæ iiſdem tot & tanta dantur, quot & quanta eos ad futura, quæ infinitè meliora & optabiliora ſunt; habere conducit. diuerſa ſemper temporum, locorum, aliarumque circumſtantiarum ratione habita. Ideoque in ęrumnis extremaque mendicitate vitam tranſegit Lazarus Lucæ 16. in opulentia verò rerumq́; omnium affluentia Abraham, Iſaac, Iacob, noſterque tandem Tobias infrà cap. 8. v. 24. cap. 11. v. 18. vt prophetica de vitæ huius bonis, quibus ſe, natumque ſuum deinceps cumulandum proſpiciebat, prædictio videatur. Sic & nobiliſſimus ille, apud Sophronium, cap. 201. Prati, adoleſcens, qui maximis Patris, viri alioquin optimi, & in egenos profuſiſſimi; opibus & theſauris curatorem CHRISTVM Dominum prætulit, etſi primo pauper, inops & mendicus; quantis poſtmodum, hac in vita, diuitiis, quàm ſplendido felicique coniugio, quàm illuſtri & æternùm permanente gloria circumfluxit? At huius eſſe debent egentes mendicique omnes certiſſimi, futurum, vt in altera vita, opibus immenſis locupletentur, ſi quidem in iſta DEVM timuerint, ab omni peccato receſſerint, boniſq́; actionibus, pro virili, ſtuduerint. *Vobis dico*, ait S. Auguſtin. ſer. 7. de tempore, *pauperes, qui mendicatis, qui de eleemoſyna Chriſtianorum viuitis; Conſolamini, conſolamini, tribulatio veſtra conuertetur in gaudium, & dolor veſter in lætitiam. Non vobis ſit ingratum, q̃ mendicatis, nec ideo in corde veſtro aliquid contra* DEVM *dicatis: quia ille iuſtus & pius eſt in omnibus operibus ſuis. Et te ideo fecit pauperem, vt ſufferendo breuem inopiam, æternam vitam acquireres. Et diuitem ideo fecit, vt dum tibi ſuperflua daret, remedium peccatis ſuis acquireret. Et ideo patientes eſtote, & exſpectate Dominum.* Iam quod in Latino, per ſingularem primam effert perſonam. *ſi timuerimus* DEVM, id in Græco per ſecundam ſingularem enunciat: & quod Latinè dicit: *Pauperem vitam gerimus*, Græcè ait, ἐπτωχεύσαμεν, id eſt, mendicauimus, vel in mendicitatem incidimus: Hebraicè verò ita loquitur: *Viriliter age, & eſto robuſtus, quia Dominus erit tecum, vt te adiuuet, & proſperum faciat, ſi requiſieris eum in toto corde tuo, & tota anima tua.* Et poſtea: *Si timueris Dominum, & cuſtodieris temetipſum ab omni peccato, ipſe dabit tibi diuitias magnas.* Quemadmodum verò aliæ atque aliæ precationis particulæ à variis textibus afferebantur: ita etiam hic iis, quæ in Latino ſunt, alia quędam à textibus aliis præcepta iunguntur. ab Hebræo quidem: *Fili mi, prohibe temetipſum ab omni immunditia.* ab Græco: *Attende tibi, fili mi, in omnibus operibus tuis: & in omni conuerſatione tua eſto eruditus.* ab vtroque de ebrietate. Nam in Græco ſic. οἶνον εἰς μέθην μὴ πίῃς. καὶ μὴ πορευθήτω μετὰ σοῦ μέθη ἐν τῇ ὁδῷ σου. id eſt, *Vinum ad, ebrietatem, ne biberis: neq; tecum proficiſcatur ebrietas in via tua.* In Hebræo, *Caue tibi ipſi ab ebrietate, & nulla vmquam vanitas tibi arrideat.* Rurſum quod omnium veluti clauſula eſſe poteſt; in Hebræo, *Tu obſerua eloquia mea, & omnia, quæ præcepi tibi: nec vmquam recedant ab oculis tuis.* In Græco; *Et nunc, fili, memor ſis præceptorum meorum. & è corde tuo nequaquam deleantur.*

CAPVT V.

1 TVnc respondit Tobias patri suo, & dixit: Omnia quæcunq; præcepisti mihi, faciam pater.

2 Quo modo autem pecuniam hanc requiram, ignoro. Ille me nescit, & ego eum ignoro: quod signum dabo ei: Sed neque viam, per quam pergatur illuc, aliquando cognoui.

3 Tunc pater suus respondit illi, & dixit: Chirographum quidem illius penes me habeo: quod dum illi ostenderis, statim restituet.

4 Sed perge nunc, & inquire tibi aliquem fidelem virum, qui eat tecum salua mercede sua. vt, dum adhuc viuo, recipias eam.

5 Tunc egressus Tobias, inuenit iuuenem splendidum, stantem præcinctum, & quasi paratum ad ambulandum.

6 Et ignorans quòd Angelus Dei esset, salutauit eum, & dixit: Vnde te habemus bone iuuenis?

7 At ille respondit: Ex filiis Israel. Et Tobias dixit ei: Nosti viam, quæ ducit in regionem Medorum?

8 Cui respondit: Noui: & omnia itinera eius frequenter ambulaui, & mansi apud Gabelum fratrem nostrum: qui moratur in Rages ciuitate Medorum, quæ posita est in monte Ecbatanis.

9 Cui Tobias ait: Sustine me obsecro, donec hæc ipsa nunciem patri meo.

10 Tunc ingressus Tobias, indicauit vniuersa hæc patri suo. Super quæ admiratus pater rogauit vt introiret ad eum.

11 Ingressus itaq; salutauit eum, & dixit: Gaudium tibi sit semper.

12 Et ait Tobias: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, & lumen cæli non video?

13 Cui ait iuuenis: Forti animo esto, in proximo est, vt à Deo cureris.

14 Dixit itaque illi Tobias: Numquid poteris perducere filium meum ad Gabelum in Rages ciuitatem Medorum? & cùm redieris, restituam tibi mercedem tuam.

15 Et dixit ei Angelus: Ego ducam, & reducam eum ad te.

16 Cui Tobias respondit: Rogo te, indica mihi, de qua domo, aut de qua tribu es tu?

17 Cui Raphael Angelus dixit: Genus quæris mercenarij, an ipsum mercenarium qui cum filio tuo eat?

18 Sed ne forte solicitum te reddam, ego sum Azarias Ananiæ magni filius.

19 Et Tobias respondit: Ex magno genere es tu. Sed peto ne irascaris quòd voluerim cognoscere genus tuum.

20 Dixit autem illi Angelus: Ego sanum ducam, & sanum tibi reducam Filium tuum.

21 Respondens autem Tobias, ait:

ait: Bene ambuletis, & sit Deus in itinere vestro, & Angelus eius comitetur vobiscum.

22 Tunc paratis omnibus, quæ erant in via portanda, fecit Tobias vale patri suo & matri suæ, & ambulauerunt ambo simul.

Infr. 10. 6. *23 Cumq; profecti essent, cœpit mater eius flere, & dicere: Baculum senectutis nostræ tulisti, & transmisisti à nobis.*

24 Numquam fuisset ipsa pecunia, pro qua misisti eum.

25 Sufficiebat enim nobis paupertas nostra, vt diuitias computaremus hoc, quòd videbamus Filium nostrum.

26 Dixitque ei Tobias: Noli flere, saluus perueniet Filius noster, & saluus reuertetur ad nos, & oculi tui videbunt illum.

27 Credo enim quòd Angelus Dei bonus comitetur ei, & bene disponat omnia, quæ circa eum geruntur, ita vt cum gaudio reuertatur ad nos. Ad hanc vocem cessauit mater eius flere & tacuit.

COMMENTARIVS.

OBTEMPERAT Patri filius, & Raphaëlem itineris ducem accipit. ver. 3. chirographum, Hebraice *marsupium* aut *sacculus*, in quo scilicet chirographum erat. vers. 6. Angelus dicit, *Adolescens vnde es tu?* Sed Græcus & Latinus, ipsum adolescentem hæc Angelo loquutum, tradunt quod verius, quia hunc videbat illetalem, qualem quærebat, itineri scilicet accinctum, & aliunde quasi iam iam venientem, & vlterius cogitantem. vers. 8. Hebraicè scribitur. *Est iter duorum dierum ab Ecbatanis vsq; ad Rhages, & Rhages quidem est in montanis: Ecbatanis autem in planicie campi.* Noster ergo textus vel mutilus est vel explicandus, vt *Ecbatanis* sit velut indeclinabile quemadmodum in Hebræo, hîc, semper legitur. sicque *in monte Ecbatanis* erit, pro in monte Ecbatanorum seu planitiei, in qua iacent Ecbatana, vel etiam, vt mons ipse vocetur etiam Ecbatana, non vrbs sola. Videtur verò ver. 12. Tobias, dum salutatur. impatientiæ quippiam præ se ferre, salutationemque illam pœnè rusticè accipere, quemadmodum Plautinus ille Stratylax, cum dictum ei esset, SALVE, respondit. *Satis est mihi tua salutis, nil moror non saluco. Ægrotare malim, quam esse tua salute sanior.* Sic enim ver. 12. Hebraicè est. *Salus tibi, ô vir DEI. Et respondit; si salus mecum; quare totum istud inuenit me? En ego nihil oculis video.* Respondeo nihil horum esse, sed, vt ait, Hoffmeisterus; sententia est. *Quanam ratione gaudij & salutis, quam precaris, compos esse possim? Dic, si nosti.* Ita etiam Hugo. vel, *Non cupio hac in vita gaudiũ, cum cæcus nunc viuam, & propediem moriturus sim. futura gaudia desidero.* ita Carthusianus. Potest tamen concedi è tristitia & mœrore vox ista missa, vt sit quædam veluti querimonia sed moderata. quasi diceret. *Ah. quale gaudium habere iam possim, qui in tenebris miser vitam ago, iucundissimaq; lucis vsura nulla fruor.* Et conferri potest istud cum Gedeonis responso Iudicum 6. v. 13. Bezellai 2. Reg. 19. v. 35. Pro *Anania* ver. 18. Hebraicè *Chananeel, de familia magni Selomith.* & vers. 20. addit Græcus & Hebræus Tobiam dicere, se nouisse Ananiam, & eius fratrem, qui à Græco ipso *Ionathas*, ab Hebraico,

Nathan

Nathan vocatur; & cum iis ad Hierosolymitanum templum olim profectum esse. Sed est

QVÆSTIVNCVLA.

An mentiatur Angelus, se Azariam vocando & Ananiæ filium?

MENTITVM ait impudens ille Vittakerus li. primo contra Edmundum Campianum fol. 77. Sed huic hæretico sublinit bellè os hæreticus alius, Drusius. *Belli*, ait hunc in locum scribens, *homines, siue quod hæc scribunt, siue quod credunt, scilicet mendacium huiusmodi nullum extare in libris Canonicis. Atqui Diabolus, Samuel nuncupatur* 1. Reg. 28. Ita iste. Dico ego, verè Angelum dicere, se Azariam esse. idque dupliciter. *Primò* quia illius formam & personam præ se ferebat, quemadmodum S. Petri imago dicitur D. Petrus. Neque enim maius hic mendacium, quam cum dicit Angelus Genes. 31. *Ego sum* DEVS *Bethel*, vt eum in locum fatetur Caluinus. Et Exod. 3. & 20. *Ego sum Dominus* DEVS *tuus*, vt iis in libris probaui. Hinc D. Athanasius in Synopsi. *Raphaël comitatus est illum, in speciem hominis, qui Azarias diceretur.* Vide Hieronymum. Dan. 8. S. Augustinus serm. 226. *Celauit in primo nomine dignitatem, ne faceret locatori terrorem. Si enim diceret. Ego sum Angelus, non esset Tobiæ mercenarius. Secundò*, verè talis est Angelus, qualem se dicit, si nominum notionem spectemus. *Azarias* est auxilium DEI: *Ananias*, itemque *Hananeel*, gratia & donum DEI: *Nathan & Ionathas*, DEI donum: *Selomith* pacifica & retribuens. Quemadmodum igitur D. Hieronymus in Matth. 23. Zachariam ostendit, ex nominis interpretatione, Barachiam esse, vt lib. 4. Regum c. 12. dicebam: ita Raphaël est Azarias, qui DEI auxilium affert, est filius DEI & gratiæ. Vnde Lyranus & Carthusianus inquiunt, *quæ ab Angelis inter homines dicuntur, & fiunt. sunt figuratiuæ: & locutio, qua dicit Raphael, se ex Israelis filiis esse, signat esse charitatis coniunctionem, qua S. Angeli deuotis fidelibus coniunguntur.* Doctorem tamen quendam legi, qui, in D. Thomæ p. 1. q. 51. a. 2. docens fieri posse, vt Angelus, quod antea conformatum iam fuit, & in sepulchro fortè iacebat, corpus assumeret, subdit, ita locum istum explicari posse. quia potuerit Raphaël Azariæ corpus ascisscere, vel certè alius alicuius, qui ex magni Ananiæ prosapia esset. Verum, si alius alicuius corpus asciuisset; falsò adhuc Azariam se fe diceret. Si Azariæ vero mortui corpus asciuisset, resciscere ipsius mortem, vel iam tunc, vel saltem postea ipso adhuc Raphaële peregrinante, potuisset Tobias. Sicque verba sibi data, fraudemque factam Tobias iudicasset ac doluisset. Esto tamē, nunquam resciuisset; nunquid hominis pars vna, propriè homo est? Nam isti, contra quos mihi hæc disputatio; nullum in Angeli verbis tropum, sed puram putā proprietatem volunt. Si vero, vt interdum synecdochixῶς dicitur; vna hominis pars homo esse potest; nonne potius animus ipse homo, quàm corpus? Cum solum ergo Azariæ corpus sibi Raphaël adiunxisset, quomodo verum fuisset, *Ego sum Azarias?* Duo igitur allati modi, vt minime sit hæc Angeli oratio mendax; abundè sufficiunt.

IN Græco & Hebræo, Tobias vxorem vocat *sororem*, prout iam supra c. 4. notatum; & Raphaël, pro mercede, victum cum filio diurnum dat, drachmamque quotidie

tidie vnam,&,vltra mercedem,aliquid promittit. At vers.28.pro *cessauit*, vertit Munsterus,*adiecit illa plus flere*.Sed cum Latino nostro consentit Græcus & Hebræus.Nam, vt inquit Vatablus; verbum *iasaph*, significat,desij,finij. D. Bernardus Dominica prima post Epiphaniam serm.primo *Sicut mercenarius*,ait,*& quotidianus cibus datur in opere, & merces seruatur in finem: sic dominus vitam æternam in fine reddet; & interim centuplum repromittit & exhibet*. & vers.27. *Comitetur ei*, Ciceronianum est Tusculana quinta. Hęc vero allegoricè omnia V. Beda explicat præsertim illud.vers.22.*paratis omnibus*.Apparente,ait,domino in carne,parata sunt omnia,quę ad redemptionem nostram necessaria erant, & quibus Ecclesiæ fides & vita nutritur, donec sæculi huius vita finiatur. id est, virtute eius, doctrina, tentatio,passio,resurrectio, spiritus sancti missio, fides credentium, persecutio infidelium. Nos vero cum de vitæ statu & de meliore via deliberamus, Raphaëlem ducem quæramus, qui etiam in viatica Clericorum prece, *viæ dux* oratur. *In primis*,ait Offic.1.Tullius,*constituendum est,quos nos & quales esse velimus & in quo genere vitæ. quæ deliberatio est omnium difficillima*. Vertit in idylliis Ausonius Latine Posidippi,vel Cratetis cuiusdam carmen,de variis vitæ generibus, insigne:

Quod vitæ sectabor iter, si plena tumultu
Sunt foras, si curis domus anxia, si peregrinos
Cura domus sequitur: mercantem si noua semper
Damna manent. &c.

Eo in biuio, vel multiuio potius, esto S. Raphaël dux. Verè initio sui,ad Reginum ducem, libri Ferrandus. *Socialis vitæ laboribus exercendus, mox ignorantiæ pueritiæ, vt rationalis homo caruerit,aut* DEO *incipit, aut sæculo militare*. Bonis etiam in rebus hæret interdum cuipiam animus,& ex iis, quam potius deligat; anceps est,vti libello de profectu Patrum, S. Antonij amicus Nesterosabbas exponit. An Raphaele, tum duce non opus? An in ambiguis aliarum etiam deliberationum flexibus,vt comitetur, viamque præmonsti et, non optandus? Quin vero in iis, quæ terra marique suscipiuntur; itineribus, præsertim vero si ad Reip. Christianæ vel defensionem vel propagationem magna ex iis vtilitas redundet, hoc ipso comitandi ducendique officio eum vel per se vel per suos egregiè perfunctum legimus.Cum enim Imperatoris Theodosij, cuius erga DEVM, cœlitesque omnes spectatissima religio; temporibus, tyrannidem Ioannes quidam moliretur, vrbesque iam plures,ipsamque adeo Rauennam, & Imperatoris ducem Artaburium cepisset,nonne omnium,ipsiusque potissimum Tyranni opinione citius & mirabilius,per stagna & paludes, per ignotas, inuiasq; vias, ilico,ducis illius filius,toto cũ exercitu, ab Angelo pastoris persona induto,adductus est, vrbemque & patrem recuperauit, Tyrannum tyrannidemque totam sustulit? Extat apud Socratem historia lib.7.cap.23.Nicephorum lib.14.cap.7. & cum insigni notatione, apud Reuerendiss. Baronium Tomo 5.Annal. Anno Domini 425. Atque hinc,Anno Domini 1497, cum eius,quæ Christianæ fidei tantam in Oriente propagationem, sæculo isto nostro diuinitus attulit; nauigationem magnus Lusitaniæ Rex Emmanuel instituret;naues tantùm quatuor adornari iussit.quarũ primæ & *prætoria inditum est nomen à sancto Gabriele.non sine causa*,inquit l.1. historiarum Indicarum Maffeius. *vt quæ ex orbe nostro ad antipodas viam Euangelio muniebat; sub tutela,præsidioq, lateret Archangeli potissimum eius,qui primus,è cœlo,terris olim attulit Euangelium.Secundam* ARCHANGELO RAPHAELI *viatorum duci ac tutori dicarant*. Postea vero,cum bonæ spei

promontorium præterucctiiam essent isti Lusitani, eum in locum venerunt, *cui, Bona signa, nomen impositum & amicitia* (pergo enim Maffeij verbis vti) *cum barbaris inita, subductæ naues, & multis locis refectæ. ibidem columna, cum titulo* RAPHAELIS ARCHANGELI, *de more, fixa.* Osorius vero lib. 1. de rebus Emmanuelis. *Nostri*, ait, *in spem venerunt, fore, vt, intra breue temporis spacium, Indiam aspicerent. Id monuit Gamam, vt illi fluuio bonorum signorum nomen imponeret, Hic autem columnam lapideam, in ipsius fluminis ripa collocauit, in qua erat Crux, cum Emmanuelis insignibus, incisa. Terra vero illa statuit, vt nomine sancti* RAPHAELIS *insignis esset.* At nos ad institutum Tobiæ iter iam redeamus.

CAPVT VI.

1 *PRofectus est autem Tobias, & canis secutus est eum, & mansit prima mansione, iuxta fluuium Tigris.*

2 *Et exiuit vt lauaret pedes suos, & ecce piscis immanis exiuit ad deuorandum eum.*

3 *Quem expauescens Tobias, clamauit voce magna, dicens: Domine, inuadit me.*

4 *Et dixit ei Angelus: Apprehende branchiã eius, & trahe eum ad te. Quod cùm fecisset, attraxit eum in siccum, & palpitare cœpit ante pedes eius.*

5 *Tunc dixit ei Angelus: Exentera hunc piscem, & cor eius, & fel, & iecur repone tibi: sunt enim hæc necessaria ad medicamenta vtiliter.*

6 *Quod cùm fecisset, assauit carnes eius, & secum tulerunt in via: cætera salierunt, quæ sufficerent eis, quousq; perueniret in Rages ciuitatem Medorum.*

7 *Tunc interrogauit Tobias Angelum, & dixit ei: Obsecro te Azaria frater, vt dicas mihi quod remedium habebunt ista quæ de pisce seruare iussisti?*

8 *Et respondens Angelus, dixit ei: Cordis eius particulam si super carbones ponas, fumus eius extricat omne genus damoniorum, siue à viro, siue à muliere, ita vt vltrà non accedat ad eos.*

9 *Et fel valet ad vngendos oculos, in quibus fuerit albugo, & sanabuntur.*

10 *Et dixit ei Tobias: Vbi vis maneamus?*

11 *Respõdensq; Angelus, ait: Est hîc Raguel nomine, vir propinquus de tribu tua, & hic habet filiam nomine Saram, sed neque masculum, neque fœminam vllam habet aliam præter eam.*

12 *Tibi debetur omnis substantia eius, & oportet eam te accipere coniugem.* Nu 27. 8. & 36. 8.

13 *Pete ergo eam à patre eius, & dabit tibi eam in vxorem.*

14 *Tunc respondit Tobias, & dixit: Audio, quia tradita est septem viris, & mortui sunt: sed & hoc*

& hoc audiui, quia dæmonium occîdit illos.

15 Timeo ergo, ne fortè & mihi hæc eueniant: & cùm sim vnicus parentibus meis, deponam senectutem illorum cum tristitia ad inferos.

16 Tunc Angelus Raphael dixit ei: Audi me & ostendam tibi qui sunt, quibus præualere potest dæmonium.

17 Hi nanque qui coniugium ita suscipiunt, vt Deum à se, & à sua mente excludant, & suæ libidini ita vacent, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus: habet potestatem dæmonium super eos.

18 Tu autem cùm acceperis eam, ingressus cubiculum, per tres dies continens esto ab ea, & nihil aliud, nisi orationibus vacabis cum ea.

19 Ipsa autem nocte incenso iecore piscis, fugabitur dæmonium.

20 Secunda verò nocte, in copulatione sanctorum patriarcharum admittêris.

21 Tertia autem nocte, benedictionem consequêris, vt filij ex vobis procreentur incolumes.

22 Transacta autem tertia nocte, accipies virginem cum timore Domini, amore filiorum magis quàm libidine ductus, vt in semine Abrahæ benedictionem in filiis consequaris.

COMMENTARIVS.

IN Rhageno itinere cauponam, primo die, ineunt, ẽ qua, patrio more, Genes. 18. 2. Regum cap. 11. ad pedes eluendos, fatigationis imminuendæ causa, ad Tigrim, de quo Genes. 2. dixi; vadunt.

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

Quisnam ille piscis, Tobiam deuorare qui voluit?

CETVM fuisse significat textus, dum immanem vocat. Omnes enim grandiores aquarum belluæ isto nomine, quod à Cicerone pistrix etiam ex Arato vertitur, vti lib. 2. anima. cap. 13. animaduertit Iunius; significantur, prout ex Odyss. 4. Æneidos 5. Plinio lib. 9. patet. Sed à genere ad speciem veniendo, D. Augustinus sermone 4. in sanctorum Petri & Pauli festo CHRISTVM Dominum piscem hunc interpretatur. *Est*, ait, CHRISTVS *piscis iste, qui ad Tobiam ascendit.* Verum allegoricè loquitur Augustinus. Nam & subiungit; *huius iecore per passionem assato fugatus est Diabolus.* Eademq; allegoria vtitur S. Prosper lib. de promissionibus & prædictionibus, parte 2. cap. 39. cum etiam litteræ omnes quibus Græcè piscis exprimitur ἰχθὺς acrostichidem egregiam dent, qua significatur Ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς, σωτήρ. IESVS CHRISTVS DEI FILIVS SALVATOR. vti notat D. Augustinus lib. 18. Ciuit. cap. 23. & Tertullianus lib. de Baptismo. Sicuti contrà, V. Beda, per eundem piscem, intelligit *diabolum*, qui Leuiathan

uiathan videlicét dicitur, & in mari ferè versatur vt apud S. Hieronymum in Isaiæ c. 28. Ezechielis 32. Iudæi aiunt. Alij ergo fuisse *Balenam* putant, quemadmodum in Iona censuit Theophylacti interpres. Carthusianus vero esse mauult *Crocodilum*, quòd è vitis Patrum constet, eum hominibus exitium afferre. Sunt verò qui scribant tres aliquando pueros, quasi viuerent, in Crocodili ventre integros repertos. Franciscus Georgius tomo 6. problemate 185. *lucium* piscem ex Rabinorum sententia pronuntiat, quia luci fauet, soli respondet. Sed ista lucis ad lucium alliteratio, Hebræos Rabinos Latine vel omnino nihil, vel admodum parum scientes quomodo moueat? & dicitur potius lucius, retinendo, vetere more, u, pro, y. quasi λύκιος, id est, lupinus. Nam & lupus vocatus apud Martialem lib. 13. & Horatium & Græcè λάβραξ, à voratu plurimo. Aut, si à luce dictum velis; per antiphrasin id concedit Ausonius in Mosella.

Hic etiam, latio risus prænomine, cultor
Stagnorum, querulis vis infestissima ranis,
Lucius, obscuras vlua, cænoq; lacunas Obsidet.

At Vallesius lib. de sacra Philosophia cap. 42. ait se quidem certò non scire: videri tamen fuisse *callionymum*, de quo Plinius lib. 32. cap. 7. Idque placet. *Primo*, quia piscis est vastus, carniuorus, immanis, serratisque dentibus. Est etiam, vt ait Aristoteles lib. de animalibus, partim littoralis, partim ἡμιεγχοίτης. id est, interdiu dormiens, ita, vt tam locus littoris, quàm vespertinum tempus huic historiæ optimè congruat. *Deinde* eius fel oculorum albuginib. imprimis salutare. *Balena* vero esse non potest, quia ei branchiæ non sunt. Plinius lib. 9. cap. 7. At piscis hic noster, branchia est apprehensus vers. 4. Est deinde ei angustior gula, quam vt hominem capere possit, vti accuratè scribit Rondeletius. Non etiam *Crocodilus* est, quia eodem versu 4. dicitur piscis palpitasse. At in terra non palpitasset, cum totos in terra dies agere possit, vt ait Plinius lib. 8. cap. 24. ita vt ab eo *terrestre animal* vocetur. Dicitur verò *callionymus* etiam Vranoscopus, vt eodem loco ait Plinius, & ab Athenæo, videturque esse idem ille piscis, quem Rasis lib. 9. cap. 27. vocat *Saboth*, & Andreas Bellunensis cum Arabico articulo *Al Sabuth*, quem, ait, apud Persidem, in flumine *Phora* reperiri. An verò, id nominis à Deo *Sabin* de quo Plinius lib. 12. cap. 14. vel ab Hebræo *Sabath* id est quiescere, quod interdiu quiescat, incertum. Dices; Iste piscis Opiano & Plinio marinus est. Respondet Vallesius, maris pisces in magnis etiam fluuiis inueniri, idque aliquando ex refluxu maris, in stagnantibus maximè fluuiis.

QVÆSTIVNCVLA SECVNDA.

Habeátne piscis carnes?

VARIE admodum carnis nomen sumitur. ideoque & piscium caro dicitur, tam hîc, quam 1. Corinth. 15. *Non omnis caro, eadem caro: sed alia hominum: alia pecorum, alia volucrum, alia piscium.* Plinius de syluro pisce, lib. 9. cap. 15. *In Boryſthene*, ait, *memoratur præcipua magnitudo, nullis ossibus, spinisue interfitis, carne pradulci.* Imò & arborum caro apud eundem Plinium legitur lib. 16. cap. 38.

Quod

Quod additur, *cætera ſalierunt*, intellige viſcera, quæ præter carnem ſupererant, & carnium fortè partem. Vnde ſiue illa tantum, ſiue harum etiam pars ſalſa fuerit, ad carnes quæ ipſis ſufficerent, ſpectare puto illud; *quouſque peruenirent in Rages.*

QVÆSTIVNCVLA TERTIA.

Cur piſcis carnes, tam aſſas quam ſalſas, ſecum tulerunt?

PRISCIS illis temporibus non erant, quæ hodie apud nos; cauponę. ſed ea, in Oriente præſertim, viatorum ratio erat, vt vel humeris vel iumentis ſua ipſi ſecum cibaria deferrent. vel quod panis & obſoniorum vellent, id ab opſopœis ipſimet emerent; tectum verò rarò meridie, veſperi cum liceret; idque vel apud amicos, aut certè bonos, & hoſpitales homines, gratis, vel exigua pecuniola ſubirent. Qui ab Abrahamo Sodoma, viatorio ſchemate, venerant Angeli, cum domum ab hoſpitalitatis cultore ſummo Loth inuitarentur, Geneſ. 19. *Minimè*, aiebant, *ſed in platea manebimus.* Abrahæ ſeruus in Meſopotamiam profecturus, Gen. 23. ex omnibus Domini ſui bonis ſecum accipit, ver. 10. Ea verò non tantum argentea & aurea vaſa, & veſtes erant, quas ſponſæ, ipſiuſque parentibus, fratribus, & propinquis donaret, ver. 13: ſed omnia etiam quibus, in itinere, ipſe cum ſociis vteretur. ideoque ipſe, ad puteum, paſtos antea camelos adaquat, & illa hoſpitium ei benignè, fœnumque, quod tam longo itinere quantum ſatis eſſet, ferre non potuerit, offert. Ipſe Abraham Iſmahelem, eiuſque matrem à ſe aliò ablegaturus, Geneſ. 21. *Tollens panem & vtrem aquæ, impoſuit ſcapulæ eius, tradiditq; puerum & dimiſit eam.* Panis nomine, vt ſuprà, cibatus omnis comprehenditur. iſque tam copioſus ipſis ab Abrahamo datus, vt plures in dies ſuffecerit, priuſque ipſos aqua quam cibus defecerit. Iam Iacob in Meſopotamiam dum abit, Geneſ. 28. nocturnam vbi quietem capit? vbi, ante ſomnum, cœnat? Certè non in pandocheo, vel diuerſoria taberna: ſed prope quidem, attamen extra vrbem Luzam, ver. 12. & 19. Cum verò domum poſt annos aliquot, ſuis cum vxoribus & liberis, reuerteretur, ita neceſſaria ſecum habebat, vt Geneſ. 31. ver. 54. in monte Galaad pernoctaret, ibidemque conuiuio Labanum acciperet. Ipſi eius liberi cum, frugibus à Ioſepho coemptis, ex Ægypto in patriam redirent, Geneſ. 42. verſ. 27. ad diuerſorium quidem diuertuntur, ſed & aſinos & ſeipſos apportato ſecum pabulo paſcunt. Nam præter incluſum ſaccis frumentum, iuſſit Ioſephus verſ. 25. data precia omnia in illis reponi; & viaticę, quantum ſatis eſſet; annonę ipſis inſuper donari. Hoc enim eſt illud; *datis ſuprà cibariis in via.* Et c. 45. cum tot eoſdem idem Ioſephus muneribus affeciſſet, ad extremum etiam addidit verſ. 23. *neceſſarium ad profectionem frumentum & panes*, qui non ipſis modo iam proficiſcentibus, ſed & poſtea venturo in Ægyptum patri ipſiſq; redituris, toto itinere, ſufficerent. Id enim paulò & clariùs & vberiùs in Hebræo ita narratur. *Et patri ſuo miſit aſinos decem, ferentes de Ægypti bonitate: & decem aſinas ferentes frumentum & panem & eſcam patri ſuo ad viam.* Gabaonitarum legati, Ioſuæ cap. 9. cum totum peregrinorum è longinqua regione aduenientium morem & apparatum ſtudioſiſſimè aſſimularent. *Tulerunt*, ait verſus 4. *ſibi cibaria ſaccos veteres aſinis imponentes, & vtres vinarios ſciſſos atq; conſutos*, & ver. 5. *Panes quoque quos portabant* OB VIATICVM, *duri erant, & in fruſta comminuti.* Et ver. 11. *Tollite in manibus veſtris cibaria, ob longiſſimam*

viam. Tandemque ver.12. *En*, aiunt, *panes quando egressi sumus de domibus nostris, vt veniremus ad vos, calidos sumpsimus, nunc ficci facti sunt, & vetustate nimia comminuti.* Si cauponarum nostrarum vsus tùm fuisset, tot panum, vinique sarcinæ cur assumerentur? Cur è publico ciuitatis ærario, sua nummis in viaticum marsupia non implebant, & ad caupones, more nostro, non diuertebant? Ducerent sibi hodie dedecori non honestarum modo ciuitatum legati, sed & paulò copiosiores ciues, si panem secum & vinum gestarent, neque in cauponis prandia, cœnasque fumerent. Sed veteris huius, quod prosequor instituti, perspicuum omnino impressum extat Iudicum 19. ver.19. vestigium. E Bethleem veniebat Leuites quidam Ephraimita, &, occaso iam sole, Beniaminiam vrbem Gabaam, cum vxore, pueroq; vno, nocturnum vt diuersorium haberet, intrauit. sed iis illud prębere cum vellet nemo, sedebat suis cum sarcinulis in platea, quoad senex quidam, illi popularis, & in vrbe ista inquilinus, veniret, cui super omnibus roganti respondit. *Nullus sub tectum suum nos vult recipere, habentes paleas & fœnum in asinorum pabulum, & panem ac vinum in meos & ancillæ tuæ vsus & pueri, qui mecum est. Nulla re indigemus, nisi hospitio.* Ecce quomodo iter facerent. quid in hospitiis quærerent. tectum scilicet ad quietem, aduersus aëris iniurias, noctis frigora. Quæ ad cibum & potionem opus erant, ea ipsi vel secum afferebant, vel ab istarum rerum venditoribus coëmebant. Et ne ex Abrahami Genes.18. Loth. Genes.19. & bonorum aliorum, qui hospitaliores erant; dum viatoribus mensam gratis appositam fuerunt; liberalitate colligas, acceptos ab iis viatores necessaria huiuscemodi secum non tulisse; lege quid Leuitæ huic necessariis omnibus instructo dixerit, feceritque bonus ille senex. *Pax*, ait, *tecum sit. Ego prabebo omnia, qua necessaria sunt. Tantum quaso, ne in platea maneas. Introduxitq; eum in domum suam, & pabulum asinis prabuit: ac postquam lauerunt pedes suos, recepit eos in conuiuium.* Sic Saul cum famulo, dum amissas asinas quæritat, & huc illuc peregrinatur, non in crumena pecuniam, sed *in sitarciis panem* ferebat, 1. Regum 9. versu 7. & adeò parum de pecunia, toto illo itinere, cogitabat, vt famulum drachmam vnam, seu, vt loquimur; duos secum bataios habere ignoraret. Postea verò, Samuelis iussu, capite sequenti, duos in itineris subsidium, panes accepit, vers. 4. & Galgalam perrexit. Ipse etiam Dauid fugiens 1. Reg. 21. ab sacerdote Achimelech non argentum, sed in viam panes quinque petit. Hæc igitur causa, cur oblatum diuinitus piscem, assum, saleque conditum, in suo isto itinere ferrent Raphaël & Tobias, & cur superiori cap. ver.22. scriptum sit; *Tunc paratis omnibus, qua erant in via portanda, fecit Tobias Vale patri suo.* Et infrà cap.8. ver.21. vxori dixit Raguel, *vt præpararet omnia, qua, in cibos, erant iter agentibus necessaria.* Tempore autem procedente, cœperunt esse quædam veluti amica hospitia, vt qui iam, hac in vrbe, hospitio ab aliquo acciperetur, is eum sua in vrbe similiter acciperet. suntque hospitij huius, non inter singulos tantum & notos, sed inter totas etiam familias, & ciuitates, adeoque inter ignotos iura constituta. & ne fraus interueniret, tessera quædam hospitalis huius societatis indices adhibitæ. vti vel ex ista vna Pœni, qui Calydonem Carthagine venerat, oratione manifestum:

Deûm hospitalem tesseram mecum fero.
Verum ego hic hospitium habeo.

& cum in eum, quem ne de facie quidem norat, sed quærebat, hospitem incidisset, isque se ipsum esse, quem ille quæreret, affirmaret; *Si ita est*, inquit, *tesseram*

Conferre

Conferre si vis hospitalem, eccam attuli.

Ille verò tesseram aspicit, confert, & probat. *Est*, inquit, *par probè. Nam habeo domum.* Cœperunt verò & publica, quæ precium daturis omnibus paterent, esse hospitia, in quibus, ad cibum & stratum parareatur aduenientibus omnia, quæ Lucæ c.10. παρδοχῆα, & à nostro Interprete, prout & ab Vlpiano, Gaioque toto titulo lib.9. Pandectarum, *stabula* nuncupantur: à quibusdam καταλεῖα, καταγώγια, & καταλύμαλα licet vltimum hoc pro omni vsitato hominum domicilio accipi Maldonato nostro videatur Lucæ 2. Apud quosdam verò dictæ sunt cauponæ, diuersoria, & tabernæ vel simpliciter, vel cum epitheto, meritoriæ, de quibus multa non solum apud Iustinianum loco citato, sed apud Philosophos etiam & alios, vt Platonem lib.8. de Legibus, lib.10. & 11. Herodotum libro 1. Isocratem in Areopagitica, Athenæum lib.13. cap.7. Suetonium in Nerone, cap.16. Dionem lib.60. Ælianum lib.3. Var. hist. cap.33. lib.14. cap.7. Videatur & Canon Apostolorum 53. & ca. Non oportet Clericos, distin. 44. ca. Nulli clerico. ibidem. Extant tamen veteris moris nonnulla veluti argumenta hoc etiamnum hodie in Græcia, vt in Pandecte suo ait Leunclauius. itemque in Polonia & Hispania. & in hac quidem, ne viatorum loculos emungendi tanta cauponibus licentia sit. vti contra Munsterum docet Damianus à Goes, lib. de Hispania. E quibus non id solum, quod inquirebamus, sed illud etiam intelligimus, cur hospitalitas veteribus tantopere commendata. & cur apud priscorum temporum Christianos tantopere vsitata fuerit. Et vero, iam tanto à nobis, si quando res vsusque postulet, exhiberi propensiùs deberet, quanto ea iam inusitatior, dum, mendicos hospitalia domicilia, nummatos omnes, cauponæ istæ accipiunt.

De iecoris verò & fellis vsu, quæ hîc traduntur, cap.8. magis postea explicabuntur. Hæc verò dixit Angelus, &, quæ sequuntur versu decimo, Tobias, non in prima illa mansione seu diuersorio, sed cum prope Ecbatana iam essent. sunt autem in Græco ea ipsa paulo vberiora, sic. *Frater, inquit Angelus, hodie manebimus apud Raguelem, is cognatus est tuus, qui filiam habet vnicam nomine Saram, de qua ego loquuturus sum, vt eam tibi det vxorem. Nam ad te quidem pertinet hæreditas eius, vt qui solus ex ipsius genere superstis. Puella autem pulchra est & prudens: quapropter ausculta nunc mihi, & ego cum patre eius agam, vt cum Ragis reuersi fuerimus, nuptias celebremus. nam Raguelem ego noui, vt qui secundum Legem Mosis, eam vxorem alteri viro daturus non sit, aut certè culpam mortis contracturus: quoniam te potius, quam vllum alium hominem hæreditatem accipere conuenit. Tum respondit adolescens Angelo, Equidem audiui frater Azaria, puellam in matrimonium fuisse datam septem Viris, qui omnes in thalamo nuptiali perierint. Ego autem vnicus sum patri meo, ac metuo ne quemadmodum cæteri priores, ad eam ingressus moriar. dæmon enim eam amat, qui neminem ledit, præter eos, qui ad illam accesserint. quamobrem ne ipse quoque moriar, metuo: & vitam patris mei matrisq; cum dolore propter me susceptos, in sepulchrum deducam. neque alius eis filius est, à quo sepeliantur.*

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

Sara viros cur interfecerit?

CAVSA in textu Græco hic vna datur, in Latino nostro altera. Illa est ὅτι δαιμόνιον φιλεῖ αὐτήν. id est, quia Dæmonium ipsam amat. Vbi duo sanè non facillima in quæstionem vocari possunt, quo scilicet amore ipsam amaret dæmon: & quomodo

ex eo

ex eo amore ficbat, vt in Saræ viros impetum faceret, eosque occideret. Quoad priùs, certo statuendum, dæmonis amorem istum supernaturalem haudquaquam fuisse. Nulla enim sceleratissimis damnatisque spiritibus charitas est. nisi fateri quis vellet, eosdem simul DEO gratos & amicos esse, imo & DEI filios. *Omnis enim qui diligit ex* DEO *natus est*: 1. Ioan. 4. & DEVS *charitas est: & qui manet in charitate, in* DEO *manet.* & DEVS *in eo.* ibidem. Naturalis verò amor, qui à Philosophis rei cuique tribuitur, eius videlicet ad id quod illi bonum; propensio: & voluntatis etiam appetitio, quæ ita in bonum quoddam fertur, vt eius contrarium velle nequeat. de quo 1. p. q. 60. D. Thomas, nihil ad hunc locum. Neque enim Sara erat, in quam velut diabolicæ naturæ bonum, vel communc, & summum bonum raperetur Diabolus. Posse verò fieri, vt liberrimo quodam amoris actu diligantur à Dæmonibus homines, sunt quæ probabile faciant nonnulla. Ex iis sunt duo hæc potissima. *Vnum*; possunt naturali mentis suæ vi, quæ ipsis adempta non est; cernere ac iudicare rem quampiam esse bonam, honestam & pulchram. Cur eam ergo amare non queant? *Alterum* ab experientia varia sanè & multiplici ducitur. *Primo* enim Gentilium Dij nonne suos ipsi cultores amarunt? nonne multis magnisque ipsos beneficiis affecerunt? At omnes dij gentium dæmonia Psal. 95. Hinc enim & Iuppiter optimus, & Iuno sospita, & dij soteres, & ἀλεξίκακοι, & ἀγαθοὶ δαίμονες & alia sexcenta. *Deinde* Socratis dæmonium eum amore magno nonne complectebatur? nonne ad honesta multa cum exsuscitabat, à periculis multis abducebat? *Iam* Magi, Venefici, Sagæ cæteraque deuotorum diabolo capitum turba, non ab eo diligitur? non bonis quibusdam ornatur? *Quarto* dæmones quosdam fœminas deperire, ipsarumque complexus eblandiri, rursum viris quosdam mulebria præstare, vel ipsa incuborum & succuborum nomina testantur. Certè Nazianzenus oratione de S. Cypriano, dæmones quosdam corporum & formarum amantes tradit. Et de variis variorum in homines dæmonum beneficiis, narrantur à nonnullis multa. præsertim à Cæsario lib. 5. c. 36. de quodam, qui, famuli specie, ita Domino nauiter fideliterque famulabatur, vt ab hostibus cum suis liberaret, ægrotanti, pæneque iam deposito præsentissimum medicamentum, leoninum lac suppeditaret. cap. 37. alium quendam militia clarum persanat. cap. 43. vincam custodit. A Tritemio in Hirsaugiensi Chronico Anno 1132. pileatus quidam dæmon (HVTTEKIN vocabant) inducitur, qui momenti non parui arcana quædam viris principibus aperuerit, impigram in culinariis operibus operam præstiterit, &, quod Saram nostram magis attingit; commendatam à peregrinante viro vxorem diligentissime, etsi procacem alioquin ipsam procarentur multi; custodierit. Apud Wilhelmum Parisiensem p. 2. cap. 8. est alius, qui cum Ludione quodam suauiter ludat, iocetur, cachinnetur. Apud Agricolam lib. de subterrancis animalibus, adeò mites, hominibusque amici dæmones quidam referuntur, vt à Germanis eam ob rem *guteoli* appellitentur. Apud D. Hieronymum, cum dæmonem S. Hilarion interrogaret, *Dic quare ausus es ingredi puellam* DEI? *Vt seruarem*, inquit, *eam virginem.* Vel hoc igitur extremo, vel superiorum modorum aliquo, videri queat amasse Saram Asmodæus. Enucleatiùs tamen & veriùs, vt res tota perspiciatur, intelligendum est, cum verè amat creatura intelligens aliam, duo concurrere solere. *Primò*, vt qui amat, ei quem amat, ipsius causâ, bonum quodpiam optet, idque illi pro viribus procuret. *Deinde*, vt in eo qui amatur, causa quæpiam insideat, ob quam ad eum amandum illiciatur alius. De dæmonibus verò cum sint hominum omnium hostes plus quam capitales, sibi quis persuadeat,

deat, nobis eos boni quidquam cupere? Totum illorum genus in noſtrum ardentiſſimis inuidiæ, odiiſque facibus, iam à primo Adami exorſu, flagraſſe, ſemperque flagrare, Chriſtianorum quis ignorat? Eiuſdem verò non eſt, extremo quodam odio quempiam odiſſe, ipſique bonum vel minimum auere, multò minus, pro virili, conciliare. Cauſa verò cur hominũ aliquos dęmonia diligant, quę in his eſſe poteſt? Num *natura ipſa humana*? num aliquod *accidens*? *Illam* ſanè. quamuis cum ea intelligendi ſocietatem quandam habeant, oderunt tamen peſſimè. adeò vt ex momento illo quo, infra iſtam hominis naturam, in gehennæ barathrum infeliciſſimè deturbati ſunt; & quo ipſa ſupra ipſos, ad beatiſſimum DEI conſpectum, & admirabilem illam diuinæ hypoſtaſeos coniunctionem, quàm altiſſimè ſublata & euecta eſt; eam deletam penitus, è totaque rerum vniuerſitate ſublatam vellent. Hominis verò *accidens*, dæmones ad amandum quodnam inuitet? An *morum ſimilitudo*? An *animi* vel *corporis bonitas* aliqua? Si *morum ſimilitudo*, Saram equidem amicitia complecti non potuit Aſmodæus. Hæc enim ſancta, religioſa, DEI amantiſſima: ille ſceleribus coopertus maximis, impietate totus amens, furiali numinis odio totus inſanus. *Diſpares mores, diſparia ſtudia*, inquit lib. de amicitia Tullius; *ſequuntur. quorum diſſimilitudo diſſociat amicitias. Nec ob aliam cauſam vllam boni improbis, improbi bonis amici eſſe non poſſunt, niſi quod tanta eſt inter eos, quanta maxima poteſt eſſe, morum ſtudiorumq; diſtantia.* Neque tamen morum omnium ſimilitudo amorem parit, ſed bonorum, & inter bonos. Superbum ſuperbus num amat? ignauum ignauus, riualem riualis, iracundum iracundus? itemque in aliis vitiorum generibus? Et notum illud, de quo 2. Rhet. Ariſtoteles. c. 4. figulo figulus. Adi, ſi plus quiddam vis; eundem Ariſtotelem lib. 8. Ethic. cap. 4. & 5. lib. 9. c. 4.

Animi bonitas vel in rerum cognitione vel in virtute ſita eſt. Neutra homini dæmonem adiungit. Nam & illam, ei quantulamcunque inuidet: & hanc, animo intuetur iniquiſſimo. Alioqui ſanè quo quiſque eſſet vel doctior vel melior, eò eum adamarent magis dæmonia. Et quia in CHRISTO Domino ſapientiæ theſauri omnes, omnia omnis ſanctitatis ornamenta, quàm eximio ipſum, ipſiuſque ſanctiſſimos Angelos, cœliteſq; omnes amore proſequerentur? Tantæ ſanè virtutis pulchritudo eſt, ſplendor & dignitas tanta, vt vel in hoste, quemadmodum in Piſonem ſenſit Cicero, amari ſoleat, etiam ab inimiciſſimis & barbariſſimis. attamen hominibus, & hominibus hac in vitæ via conſtitutis. Nam deſertores iſti ſpiritus tam nefario iam erga DEVM & homines odio tamque immani & obſtinato ſcelere imbuti ſunt, vt rectæ ſynceręque voluntatis actum nullum agere aut velint aut poſſint, quemadmodum explicat D. Thomas 1. q. 64. art. 2. de malo, q. 16. art. 5. de veritate, q. 24. art. 10. Sotus 4. diſt. 10. q. 1. art. 4. & 5. Caſſalius lib. 1. de quadripartita iuſtitia, Scotus etiam & Durandus 2. diſtin. 7. dum *in obiectum* quidem *honeſtum in genere* ferri poſſe dæmones concedunt; ſed ilicò adiungunt, ne rectè, circumſtantiarum omnium appoſitu, ferantur, impediri eo, quem intenſiſſimum habent, malitiæ habitu. Sicuti enim quandoque fit, vt perturbatiore mœrentis animi motu impellente, quæ omnibus alioqui cariſſima eſt, vita odio habeatur, & ſeipſos non eſſe quidam optent; ita & in dæmoniorum voluntate prauitas tanta, tamque pertinax eſt, vt quæ cęteroqui amabiliſſima eſt, honeſtatis ſpecies, eam ipſi deſpuant, oderint & aſpernentur.

Corporis bonitas, quæ amorem conciliet, vel ſola vel ſanè præcipua, eſt forma & pulchritudo. Idcirco enim & à vocando ad amorem, Græcis τὸ κάλλος dicta putatur.

Amor verò iſte, cuius conciliatrix pulchritudo, vel purus, vel impurus & libidinoſus eſt. Et iſto capi accendiq́ue dæmonas, plurima ſanè nobiliaq́ue ingenia exiſtimarunt. Mouebantur, quantum videre adhuc licuit, tribus potiſſimum argumentis. *Primum* eſt illud è Geneſ.6. Videntes filij D ε i filias hominum, quòd eſſent pulchræ, acceperunt ſibi vxores ex omnibus, quas elegerant. *Alterum* ducitur è corporum ſenſibus ornatorum natura, quæ ſeſe iis libenter applicant, penituſq́ue admouent, in quibus eximiam aliquam formæ venuſtatem aſpexerint. Ex eo enim aſpectu, quaſi arida quępiam materies igni admoueatur, ilicèo, niſi aſpergat recta ratio frigidam; exardeſcit amor. Perſuaſum verò illis erat, eſſe dæmonas iſtiuſmodi corporibus præditos, neque vllum rectæ rationis imperium admittere. *Tertium* ſuggerebat, de horum incubitu & ſuccubitu experientia, vt paulò ante indicatum. ſed *primum*, in illo Geneſeos loco ſublatum: *alterum* è tota fere ſcholaſticorum ſchola iam exterminatum, ſicuti & à noſtro Pererio libro 8. in Geneſ. diſputatione 2. Soarezio tomo 2. Metaphyſicorum, diſputatione 35. ſectione 3. *Tertium* verò quæſtiunculis aliquot euoluendum.

QVÆSTIVNCVLA SECVNDA.

An certum ſit, dæmonum nonnullos fœminis, aut viris quibuſdam incubare, vel ſuccubare?

EST morbi genus quoddam, quod à Plinio *ſuppreſſio*, ab aliis *ephialtes* dici ſolet. ſed id Tertullianus lib. de anima, cap. 44. *incubonem* vocauit. Alij verò *incubos* vel *incubones* quoddam dæmonum genus appellant, quod fœminis interdum quibuſdam incubare, iiſq́ue libidinosè abuti; *ſuccubos* verò vel *ſuccubones*, quos, ad non diſſimilem impuritatem, viris ſeſe nonnullis ſubſternere arbitrantur. Et vero minimè id eos temerè aut falsò arbitrari, quæ citata eſt, experientia oſtendit. Eſt enim ea non vnius vel alterius hominis, ſed quam plurimorum, neque horum vanorum & fallacium, ſed veritatis amantium, fideq́ue digniſſimorum: neque vno tantum vel altero aut loco aut ſæculo, ſed quam plurimis collecta & corroborata. Nam, è veteribus, præter D. Hieronymum in S. Pauli vita, & in Iſaiæ 13. Iſidorum libro 8. Orig. cap. vltimo, ita D. Auguſtinus lib. 15. Ciuit. cap. 23. *Creberrima*, inquit, *fama eſt, multiq́; ſe expertos, vel ab eis, qui experti eſſent, de quorum fide dubitandum non eſt, audiſſe affirmant, Syluanos & Faunos, quos vulgo incubos vocant, improbos extitiſſe mulieribus & earum appetiſſe ac peregiſſe concubitum, & quoſdam dæmones, quos Duſios Galli nuncupant, hanc aſſiduè immunditiam & tentare, & afficere, plures, taleſq́; aſſeuerant, vt hoc negare, impudentiæ videatur.* Certè ſi aliud nihil haberemus, vel vna hæc viri tanti, tam ſeriò affirmantis, tot tantoſq́ue teſtes laudantis & approbantis authoritas ſuffieere debeat. Sed & publicum D. Bernardi valdeq́ue ſolenne, in publico ſacroq́ue loco, extat teſtimonium. Nam, vt narrat eius vitæ author lib. 2. cap. 6. *Mulier quædam in regione Nanneti, à quodam petulante dæmone, ſex annis, habito eius conſenſu, incredibili libidine vexata eſt. Apparuerat ei in ſpecie pulchri militis, & ſæpè abutebatur ea inuiſibiliter, marito eius in eodem lecto cubante, laſciuus ille ſpiritus. Quæ, anno ſeptimo, timore correpta, veniente in prædictam ciuitatem ſancto Bernardo Clareuallis Abbate, miſera mulier ad pedes eius corruit, paſſionem horribilem, & ludificationem diabolicam, multis cum lacrymis, confeſſa, ſuccurri ſibi flagitauit. à quo conſolata, & quid facere deberet edocta, poſt confeſſionem diabolus*

bolus ad illam accedere non potuit, sed tamen eam verbis terruit, & quia post Abbatis decessum ad eius supplicia reuerteretur, acerrimè minabatur, ita vt qui fuerat amator, crudelissimus fieret persecutor. Hæc cum sancto indicasset, proxima die dominica, cum duobus Episcopis, accensis candelis, cum omnium fidelium, qui erant in Ecclesia, subscriptione, anathematisauit fornicatorem spiritum authoritate CHRISTI, *tam ad illam, quam ad omnes alias mulieres, ei deinceps interdicens accessum. Extinctis verò illis sacramentalibus luminaribus, tota virtus Dæmonis extincta est, & mulier, post generalem confessionem peccatorum suorum, communicans, plenè liberata est.* Huius verò ætati pœnè suppares experientiam eandem, exemplis, verbisque pluribus, astruunt Cæsarius lib. 1. cap. 7. 8. & 9. D. Thomas 2. sent. dist. 8 q. 1. art. 4. & 1. p. q. 52. art. 3. ad 6. eius condiscipulus & cognominis Cantipratenus lib. 2. Apum cap. 57. num. 13. 14. 15. & sequentibus, Vincentius lib. 4. historiæ. Superiori sæculo Pontifex Maximus Innocentius VIII. in Decretali, aduersus maleficas mulieres, epistola. *Non sine ingenti*, ait, *molestia ad nostrum peruenit auditum, complures vtriusque sexus personas, propriæ salutis immemores, & à fide Catholica deuiantes, dæmonibus incubis & succubis abuti.* Similia etiam, hoc sæculo, complura nonne litteris prodiderunt Magius Miscellaneorum lib. 3. cap. 4. Symphorianus Camperius lib. 2. cap. 7. Iacobus Sprengerus, & Henricus Institor in Malleo maleficarum p. 1. q. 1. cap. 4? Quid Iudicum Tribunalia? Nonne, in veneficiorum causis, hæc sæpissimè audierunt? Noui sanè, qui vt à mulierculis quibusdam pestem hanc depellerent; piè ac strenuè admodum laborarunt. Sed Cantipratenì commentatorem adhuc, opinor, superstitem, Coluenerium audiamus. *Hoc*, ait, *scelus ab hinc annis ferè tribus in veneficiis vtriusq; sexus, in parte Orientali Flandriæ atque Brabantiæ, per iudices sæculares, deprehensum est, & extremo supplicio punitum: confessique sunt occasione huiusce modi peruersissimæ voluptatis, se ad veneficij crimen protractos. & quamuis essent coniugati, quod tamen relicto thoro legitimo, alter succubo, alter incubo, multo tempore sceleratissimè permixti fuerint. Hæc habui*, ait, *ex iis, qui eorum examini interfuerunt.*

Quia verò de incubis quidem assentiuntur Euthymius tit. 28. cap. 9. Cantipratensis lib. 2. cap. 30. de succubis tamen ambigunt, notanda, de iisdem, Innocentij verba & Cæsarij lib. citato, cap. 9. *Non solum*, ait, *in his, cauendum mulieribus, sed & viris, quia sicut dæmones per formas virorum, vt dictum est, fœminas ludificant & corrumpunt: ita per species fœminarum, viros seducunt & decipiunt. Lege vitas, Patrum, & inuenies ibi, quosdam viros perfectos, per phantasmata mulierum delusos, confractos & deiectos.* Ita ille. Neque sane ratio apparet vlla, cur fœminis imponere genij pessimi possint & velint; viris nunquam possint aut velint. Et quoniam hæreticorum, contra Catholicos quidem, testimonia respuit Iustinianus *l. quoniam multi, C. de hæreticis*; contra hæreticos tamen admittit; valeat etiam loco isto, contra diabolum testis Lutherus, dum mensalium sermonum, seu symposiacorum, c. 24. refert, se, à Ioachimo Friderico, Imperij Electore, audiisse, nobilem quandam, in Germania, familiam esse, quæ à succubo dæmone propagata sit. Sed hæreticus alius, & alia è secta, Vierius, homo, ex D. Augustini, loco antè indicato, sententiâ, *impudens*, incubitiones & succubitiones istas negat, & mulierem obiicit Hollandicam, quæ sibi cum incubo rem fuisse fateretur: ab inspiciente tamen obstetrice virgo pronunciaretur. Sed, non omni virorum accessu fœminei pudoris claustra reserari, docet ex Anatomicis medicis Vesalius lib. 5. cap. 15. è Theologis Tostatus opusculo de Isaiæ verbis, *Ecce virgo concipiet*, numero 12. & 24. Quamquam, & in istis claustris, quasi antea numquam patuissent; obserandis & quodam veluti fascino claudendis, dæmoniacam nescio quid solertiam interdum efficere scribit Cantipra-

scino claudendis, dæmoniacam nescio quod solertiam interdum efficere scribit Cantipratenus lib.2.cap.30. numero 38.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quale, hisce personis gerendis, corpus adhibeant Dæmones?

CVM ad incubitiones & succubitiones istas corpore opus sit, & proprium iis corpus Aristotelis & D.Thomæ gymnasia constanter negent, alieno quopiam eos indui fatendum. Quemadmodum enim sanctis, sic & prophanis Angelis ea, dum à DEO conderentur; potestas data, vt è sublunari materia, possent vel nostris, vel animantium cæterarum corporibus assimilia fingere, sibi adiungere, eaque ita figurare & mouere, vt, licet homines ipsi non essent, homines tamen qui & humana quædam opera molirentur, videri possent. Nota hæc è D.Thoma 1.p.q.51.art.2.& q.110.art.2.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Extrinsecus ascito corpore, liberos gignere num possint?

TRES eruditorum hominum sunt opiniones. Prima negat. & in ea videri cuipiam possent D.Chrysostomus hom.22.in Genesin, Philastrius hæres.108.Serenus apud Cassianum collat.8. cap.21. alij apud Eugubinum lib.8.philes. cap.32. nisi de puris ij spiritibus, vel certe non alieno corpore laruatis loquerentur. Sed in ea tamen sunt recentiores quidam, vt Vincentius lib.4.histor. cap.128. Lucidus cap.4. Vlricus Constantiensis lib. de Pythonicis, cap.10. Petrus Boistuau Gallico libro de prodigiosis historiis, cap.6. pauci alij apud Conimbricenses nostros lib.1. de generat. q.10.art. 3.in quibus & Vierius lib.3. cap.8. & 19. Altera opinio asseuerat. quam D.Thomas loco citato, Victoria relectione de magia, Malleus maleficarum par.2. q.1.cap.4. Thomærorum familia vniuersa certissimam statuit, cum quibus faciunt Cæsarius, Cantipratenus, Camperius, Abulensis q.6. Genes.6. Hector Boethus lib.8. Magius, Malonius, Iacobus Ruffus Medicus lib. de Constantiana Magdalena, Molina noster, alij quamplurimi. Tertia, quæ Pererij in Genes.6. disput.3.est; etiamnum ambigit, adeo vt illum definitè nihil pronunciare dicat Coluenerius loco citato. Videtur tamen ille in eam, quæ negat. propensior. quod fieri non posse censeat, vt seminis prolificam vim dæmon conseruet. Cum enim proprium huic semen nullum sit, si liberos gignere incubus poterit, aliunde humanum semen, quod in mulieris vterum infundat; suffuretur oportet. At quanam arte vel solertia, ne prolifici spiritus dissipentur & euanescant, dæmon efficiat? Possetne, verbi causa, dum sanguinem mittimus, extra venas & arterias, vitales animalesque in illo spiritus, ne diffluant, conseruare? Addubitare profecto hæc & similia quæpiam nos faciant, nisi experientiam inficiari, si non magnæ, alicuius tamen, vt antea D.Augustinus loquebatur, impudentiæ videretur. Arturum & Merlinum ex huiusceemodi progenitum incubo, vetus narrat historia, & ex ea Cæsarius & Abulensis loco cit. Vincentius lib.21.c.30. Homerum Aristoteles lib.3. Poëticæ, Plutarchus in eius vita & ex eo, præfatione in Homerum, Politianus, Seruium

uium Tullum Plinius lib. 36. cap. vltimo, Alexandrum Magnum è dracone Plutarchus in Alexandro, Lucianus in dial. alium è marina succuba Gaufridus Athioderus, & ex eo Vincentius lib. 3. alios, apud eundem Vincentium, ex incubo etiam, Helimandus: alios denique è Lucelburgensi Melusina succuba idem Vincentius, & loco citato Lutherus. &, eiusdem forte generis multa olim adulteria & stupra fuerunt, quę Faunorum, Satyrorum, Iouis, aliorumque deorum, postcaquam in viuis etiam pridem esse desiissent; inuolueris Gentilitas commemorauit. Quia tamen vti fabulas omnia hæc reiicere, promptum, quid nobili illi, nostra in Germania, familiæ, quam ab succubo extitisse Imperij Septemuir antea narrabat, faciemus? Quid illis, qui vsitato nomine, Wechselkinder / à quibusdam *Cambiones* appellantur? Quid de Luthero ipso dicemus, quem, ex incubo, sese, in balneo, cui ancillabatur, concepisse propria mater professa est, quemadmodum, in editis Lipsiæ libris, Petrus Syluius testatur, nec ipse etiam Lutherus inficiatur? Cum enim ei tam infamem nefariumque ortum obiecisset Cochlæus, quid, homo alioqui lingua calamoque petulantissimus, in maledictorum & conuiciorum palæstra nemini vnquam cedens, victorque perpetuus, quid inquam respondit? Nihil plane, nisi, vt ipsemet symposiacorum cap. 28. recitat; hoc vnum, quod paulò pòst, futilissimum intelligemus. *non posse simul & mulieris esse filium, & ex incubo procreatum.* Dæmones verò, insita mentis vi & acumine, in naturalium rerum procreatione & conseruatione, plures multo, quam ingeniorum nostrorum tenuitas videat; modos perspiciunt. Colligit D. Augustinus in libris de Ciuit. DEI, & Victoria relectione de Magia, multa plane mirabilia, de quibus, nisi experientia & sapientum hominum asseuerantia extaret, fieri à creatura vlla posse, quis putaret? Magna vitalium & animalium spirituum subtilitas est. Sed ea, ne tam subito exhalet; diligentissima custodia circumsepire & communire nequissimi subtilissimique spiritus approbè nouerunt. Medium igitur tenebo, potiusque ratione & authoritate, quam experientia, quę mihi extra controuersiam videatur, inductus, de incubis aienti opinioni subscribere nihil timebo: sed succubos, virorum semine accepto, id mulierum instar, vtero includere, nouem aut decem menses gestare, vitaliter confouere, ac enutrire, tandem verò etiam parere, ac in lucem istam edere, mihi sane creditu difficilius. Ad breue siquidem tempus seminis vim & tenuissimam veluti animam custodire, infra dæmonis potentiam non videtur: sed tanto tempore, & eo modo, non equidem opinor. Posset alioquin & eò versutissima dæmonum prouehi calliditas, vt ipsi inter se, mulieres virosque agerent, mirosque nobis partus ederent. Ideoque *succubos duobus* tantum *modis* aliquam efficere sobolem suspicor. *primo* quidem aliunde mulierum quarundam infantes accipiendo, eosque veluti suos, è simulato vtero proferendo, vti de Iphigeniæ cerua, & Diomedis auibus censet D. Augustinus lib. 18. Ciuit. cap. 18. *deinde* dæmonem alium, qui infantuli formam suscipiat, & veluti nascatur & adolescat, obtrudendo. Cuiusmodi, Dessauiæ forsan fuit ille, qui vltra 12. annum adoleuit, & ciborum tantum, quantum rusticis frumentiq; trituratoribus quatuor suffecisset, deuorabat. & rursum ille alius prope Halberstadium, qui fugendo, & matrem, & quinque alias fœminas iam exinanierat, cibosque tamen plures vnà sumpserat. qui cum, in corbe, ab eo, qui parentem se putabat; Hokelstadium, ad B. Virginis templum miraculis tùm celebre ferretur, se dæmonem prodidit, & in aquam è corbe ab illo excussus est. prout loco citato narrat, qui priorem illum vidit, manibusque, absque vllo tamen, quem edere sancti solent, effectu, tetigit Lutherus.

QVÆSTIVNCVLA V.

Qui è dæmonum hominumq; congressu oriuntur, num homines?

VETVS prouerbium est, *semper noui aliquid Africam apportare.* Causam dat Aristoteles lib 2. de generatione animalium c. 5. quòd in præferuida & siticulosa regione, diuersissima ferarum species ad vnum quempiam bibendi causa riuum conueniant, sicque varia & confusa Venere, variæ nouæque monstrorum formæ nascantur. Et vero, ex equo & asina, non equus vel asinus, sed aliud quidpiam, mulus scilicet gignitur. Cum ergo diuersæ speciei sint dæmon & homo, an è detestabili ac monstrifico eorum coniugio, monstra, quæ neque homo neque dæmon sint; oriuntur? An verò quemadmodum è belua quadam & cane, itemque è canibus & vulpibus aut lupis, canes: è perdicibus & gallinis, vt ibidem ait Philosophus; gallinæ fiunt, sic è duabus hiscè naturis, altera, hominum inquam vel dæmonum existit? Fieri horum aliquod oporteret, si dæmonis aliquod in procreatione ista semen esset. Ex ipsius enim cum humano confusione, vel homo, vel dæmon, vel ex vtroq; conflatus hippocentaurus quispiam, aut, si mauis, dæmonanthropus confieret. Nunc verò, cum semine omni proprio careat diabolus, ex ipso mulierem simulante & viro, simulata tantum vel personati alicuius dæmonij, vel surrepti alicunde infantuli fit, vt supra dictum; natiuitas. Ex ipso autem virum agente & muliere, verum enasci hominem, nihil, vt etiam antea constitutum est; impedit. Quemadmodum enim, è florum herbarumque semine, quantumuis procul transportato, flores & herbæ, non homines & hortulani oriuntur: ita ex hominum semine, licet id à dæmonibus transferatur; non dæmones, sed homines nascuntur.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Sintne dæmonum filij, quos, incubando vel succubando, illi edunt?

SI veram *pressamque* philosophorum loquendi rationem teneamus, quos vel incubando vel succubando dæmonia ediderunt, eorum filij dicendi non sunt. Eius enim filij verè habendi, è cuius semine, tanquam materia, constant, & è cuius seminis vi, tanquam efficiente causa proxima existunt. At non est hoc dæmonum semen, sed eorum, à quibus ipsi acceperunt, & ad fœtum istum transtulerunt. Quemadmodum, qui herbarum florumúe aliquorum, vno ex horto in alium, semina transportat, non eorum, quæ postea terra parit & effert, vel pater vel effector propriè physiceque dici potest: ita nec incubus aut succubus, dum alienum semen, alium in agrum transfundit, vel transfusum tantisper accipit, & fouet. Si vero paulo id nominis *latius* pandatur, potest etiam istius modi sobolis dæmon pater nuncupari. Atq; hæc omnium, de quibus quæstione tertia; concors sententia est. ita vt Lutherus, duplici ratione, dia-

ne, diaboli filius dici possit: *ratione* scilicet *ortus*, quem vt suprà quæstiuncula quarta indicatum; dæmoni acceptum retulit eius mater, *& ratione doctrinæ*, quam ab eodem se accepisse diabolo, perspicua longaque admodum oratione, libro de missa angulari tomo 6. editionis Ienensis, tomo 7. editionis Wittenbergensis à folio 479. ad 480. ipsemet profitetur, nihil magis timens, quam ne palam profitenti prolixeque asseueranti fidem adhibere quisquam cunctetur, prout alio quodam loco demonstraui pluribus.

QVÆSTIVNCVLA VII.

An in alieno istiusmodi corpore, Saram adamarit dæmon?

DVBIVS amor iste modis intelligi potest. quoad amorem scilicet, absque vllo eum Sara ipsa consortio & effectu; vel cum aliquo consortio & effectu. *Prior* ille in hominibus quidem sæpè inuenitur: in dæmonibus non item. Neque enim hominem propriè amant ipsi: neque eorum actus vlli ipso amoris nomine, nisi ob aliquem effectum, afficiuntur. Et si amor vocaretur aliqua ipsius ad istiusmodi effectum inuitatio, quam ipse sanctissimos viros, sanctissimasque fœminas, quarum tot tantisq; illecebris formarumque ludibriis eastimoniam tentauit; amasset? Inter dæmonem & S. Antonium pugnã ita Sanctus describit Athanasius. *Ille titillabat sensus naturali carnis ardore: hic fide, vigiliis, & ieiuniis corpus omne vallabat. Ille per noctes in pulchræ mulieris vertebatur ornatum, nulla omittens figmenta lasciuiæ, hic vltrices gehennæ flammas & dolorem vermium recordans, ingestæ sibi libidini opponebat.* Et de S. Hilarione D. Hieronymus, *Quoties*, ait, *illi nudæ mulieres cubanti, quoties esurienti largissimæ apparuêre dapes?* At *posterior* ille eum consortio effectu amor, in dæmonibus, etiamsi falsus, odiique letiferi potius quam amoris nomine dignandus; interdum tamen, vti hactenus ostensum; inuenitur. attamen erga Saram nullus omnino extitit. Nullius enim pudicitiæ per seipsum vim afferre, neque subagitare vllius vmquam corpus potest, cuius, obscæna libidine, animum non prius contaminarit, ex eoque, vel tunc, vel certe aliquando, flagitiosi operis consensum non impetrarit, quemadmodum ostendit Cęsarius loco citato, & Magni Alberti discipulus Thomas Cantipratensis lib. 2. c. 57. num. 14. idque ita fieri, diuinæ bonitatis ratio postulat. Si enim permitteret DEVS, vt, pro sua libidine, fœminis dæmon abuteretur, eas, nullo earum impetrato assensu iniret, quæ vlla vsquam, contra malum hoc, sepia satis & elausa mulier? Quis ab impurissimo illo thorus non commacularetur? quæ aut virgo, aut coniunx non violaretur? Non poëtieas profecto, sed verissimas & quam plurimas omnis regio Danaas, & Ledas experiretur. Quod si rarum, vt corpus alicuius diuexent dęmonia, nisi eius primo mentem expugnarint, prout apud Cassianum est collat. 8. ca. 19. quomodo vnquam fiet, vt libidinum vllam sordibus inquinent, cuius non antea in animo pudicitiam conspurarint? Nostræ vero Saræ integritas, mentisque sanctitas, nullis vel dæmonum vel hominum blanditiis aut minis vnquam cessit, cap. 3. vers. 17. & 18. Quomodo ergo eam, isto modo, adamare dæmon potuit?

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA VIII.

An alio vllo amore Saram prosequutus dæmon?

PRÆTER amorem cuius in eo, qui amatur; causa inest, recensentur interdum alij, qui *delectabilis* & *vtilis* vocantur. Horum tamen vterq; aliquam sane in amato causam requirit, vt ex illo vel delectationem, vel vtilitatem amans capiat. Qui enim alterius corpore animóue, aut certe quibusdam è corpore animóue manantibus officiis, verbis & factis vel vtitur vel fruitur, nonne huic amoris in altero illo sita causa est? Faciamus tamen & hos esse amores alios, è Sara certe nulla dæmoni esse *oblectatio* potuit, cum eius neque corpore potiretur, neq; animo tam casto & sancto delectaretur: longeque alia, quam ipse vellet, omnia illius essent opera, verba, & cogitata. *Vtilitatem* verò dæmoni aliquam important, qui scelera consectantur, &, ad ea consectandum, alios quoquo modo pertrahunt. Quemadmodum ergo canes & accipitres venator, retia & hamos piscator, mancipia & iumenta sua dominus diligit: ita improbos & qui aliis improbè viuendi auctores sunt; verbi causa, hæresiarchas, meretrices, sodales & hortatores lasciuos amat dæmon. Sed nullo modo Sara talis. quin potius & seipsam ipsa, & quoscunque poterat, ab illius laqueis abstrahebat. An vero tandem in amoribus dæmoni Sara esse potuit, quia eam *alius*, cui dæmon amicus, amabat? Solet enim fieri, vt amicorum nostrorum amicos, etiam quos nunquam viderimus; amemus. Sed quis dæmonis amicus illam diligeret? Erat ipsa DEO cara, & Angelo bono, bonisque parentibus & qui eius virtutem norant, bonis aliis. At inter hos & dæmonem, inimicitiæ omnino implacabiles. Viri quidem illi, qui nimia ipsius potiundæ cupiditate flagrabant; dæmoni amici dici queant, sed ea tantum ratione, qua domino mancipium, rugienti leoni præda, carnifici fons, igni ligna & oleum.

QVÆSTIVNCVLA IX.

Quid, de occisorum Sara maritorum causa in Græco textu posita, tandem sentiendum?

SI, vt propositis hactenus quæstiuncnlis probatum; neque ob naturam, neque ob aduentitiam vllam corporis, aut animi bonitatem, neque ob vllam ex vllis obsequiis, dictis aut factis oblectationem & commodum, neque ob alterius alicuius amicitiam dilexit Saram dæmon, quomodo textus idipsum Græcus affirmat? Quomodo interfectorum eius virorum causa in amorem istum confertur? Videtur idem Græcus rem totam insinuare, dum non simpliciter ait, dilectam à dæmonio illam fuisse: sed idipsum *audisse* Tobiam. Plurimum vero interest, an scriptura diuina quidpiam affirmet, an affirmare alios tradat. Quod affirmat illa, non potest non esse semper verissimum. Quod affirmare alios tradit, verissimum semper est id eos affirmare: sed quod ij affirmant, falsum esse potest, vt Numerorum 13.v.29.32.34.1.Mach. 8.v.15. Ioan.8.v.48. Tobias verò ait se audiuisse ipsam viris septem traditam fuisse, & (paucula licet verba interponat) omnes à dæmonio esse occisos, quia illam amabat.

Duo

Duo priora verè ipsi narrata erant, vt è consequentibus omnibus perspicuum: sed tertium, quod, tanquam posterioris causa refertur; à veritate alienum est. Solet enim fama rebus quibusdam veris falsas non raro causas, suspiciones, & coniecturas appingere. neque falsas tantum, sed ineptas etiam, vulgares, è triuio & imperitorum fece petitas. Falsum profecto dæmonem hominum vlli verè amicum esse, vti hactenus instituta euicit disceptatio: vulgi tamen imperitia, esse quandoque amicissimum opinatur. *Omnium*, ait Lactantius lib. 2. cap. 15. *dæmonis fallaciarum ratio, expertibus veritatis obscura est. Prodesse enim eos putant, cum nocere desinunt, qui nihil aliud possunt, quam nocere.* Ista vero, qualicumque, & qualiumcumque opinatione, in primis gaudet veterator ille; ipsamque vt in hominum animis gignat, alat, augeat, & amplificet omni omnis calliditatis, fraudum, technarumque artificio elaborat. Fingit & mentitur bona se quædam mortalibus procurare, vel quædam ab iis mala depellere, quæ omnino nulla sunt. Exiguum quandoque, in minimis quibusdam corporis aut fortunæ bonis, vel opis vel opellæ quidpiam dat: sed eo modo, quo ad hamandis piscibus, in ferrato hamo, escæ frustillum; capiundis, extrema hyeme, summaque niue auiculis granulum aliquod obiicitur. vt incautos videlicet nos decipiat, verissimisque animi bonis exspoliet, grauissimis perpetuisque animos & corpora nostra suppliciis afficiat. Serpens est *cunctis terræ animantibus callidior* 2. Genes. ver. 1. eius cogitationes vaferrimæ & tectissimæ sunt 2. Cor. 2. vers. 11. cum tenebrarum incola sit, imò & tenebræ ipsæ, in lucis tamen Angelum sese transfigurat 2. Cor. 11. ver. 14.

——— *cui nomina mille.*

Mille nocendi artes.

Atque hoc vnum illa, quæ tam multiplex obiiciebatur, experientia efficit: non autem verè quemquam à dæmone diligi, prout & omnium exitus perpetuo probauit. Sanè & in hominibus, omnium illi teterrimi & nocentissimi hostes censentur, qui, per fictam quandam amicitiæ speciem, per minutula quædam vel munuscula vel obsequiola fallunt, & enecant. circumlitum scilicet melle venenum porrigentes. Quod si quis ob paucula interiecta verba; hunc ipsum fuisse Tobiæ narratum amorem negaret, negare tamen idem non posset, quin tamquam Tobiæ ipsius opinionem, vel suspicionem scriptura eundem amorem commemoraret. Sed numquid necesse bonorum sanctorumque virorum opiniones & suspiciones omnes veras esse? Neque scriptura quid ea quidem in re veri esset, narrauit, sed quid ille putarit. Et, si à fama & volitante tum rumore nolis, vnde illi quæso ista mens? Quis eum amari à dæmoniis homines docuit? quis pudicissimã sanctissimamq; Saram? A vulgi ergo sermunculis totus hic iunioris Tobiæ sermo, quem Chaldæus textus, & noster negligendum putauit; Græcus recitauit: sed recitauit tantum, non approbauit.

QVÆSTIVNCVLA X.

Si amasset ipsam, cur eius viros interfecisset?

EX eadem officina est illud alterum, quod quæst. 1. quærebatur; quomodo è dæmonis, erga virginem, amore fieret, vt violentas eius sponsis manus iniiceret, eosque interimeret? Vulgo enim ea erat deliratio, fœminarum amoribus dæmones implicari.

implicati. Virtutis porro & honestatis amor tantum abest vt ægrè ferat alios nobilissimæ illius formæ, quam animo intuetur; amatores esse, vt quam plurimos eodem illo amore affici plurimum gaudeat, idque pro viribus conetur, vt, quoad eius fieri potest; speciem illam omnes videant, suspiciant, expetant. Is verò in quo commodi proprij & ineptæ alicuius lætitiæ ac iucunditatis ratio habetur, participes alios consortesque respuit. sed omnium maximè contentiosa, pugnax & cruenta ea riualitas, quam libidinis commouet intemperantia. Quidquid enim riualium alteri datur, hoc sibi surreptum dolet. Dimidium scilicet rei amatæ, vti de suo, apud Lucianum, Adonide facinorosa illa Venus querebatur. Et *fœmina*, vt Georg. 2. cecinit Poëta;

——————————sæpè superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes
Pascitur in magna silua formosa iuuenca:
Illi alternantes multa vi prælia miscent
Vulneribus crebris. Lauit ater corpora sanguis.

QVÆSTIVNCVLA XI.

Quomodo iis, qua obiecta, respondeatur?

DVo sunt, initio quæstionum istarum, obiecta. *Vnum*, posse naturali mentis acie dæmonas rem aliquam perspicere, ac iudicare bonum, honestum & pulchrum. Conceditur non illibenter, cum D. Thoma 1. par. q. 64. art. 1. sed quod exinde colligebatur, posse dæmonas rem illam eandem amare, non admittitur. Sunt enim in dæmone, quę liberam ipsius voluntatem iam deprauent, tot & tanta, vt veræ bonitatis, honestatis & pulchritudinis amore nullo tangi possit, cum acerbè nefariéque adeo, bonorum, honestorum, pulchrorumque omnium optimum, honestissimum, pulcherrimum, DEVM oderit. *In quantum*, ait D. Thomas 1. par. q. 60. art. 5. ad 5. DEVS *est commune bonum, naturaliter amatur ab omnibus. Quicunque videt eum per essentiam, impossibile est, quin diligat ipsum. Sed illi, qui non vident essentiam eius, cognoscunt eum per aliquos particulares effectus, qui interdum eorum voluntati contrariantur. Et hoc modo dicuntur dæmones odio habere* DEVM. *cum tamen in quantum est bonum commune omnium, vnumquodque naturaliter diligat plus* DEVM quam se ipsum. *Alterum* ex dictis manifestum, sicuti & alia, quæ incurrere forte potuerunt. cuiusmodi est illud Tertulliani lib. de velandis virginibus, c. 7. & 8. vt propter Angelos, fœminarum capita velentur, 1. Corinth. 11. itemq; istud Authoris quæstionum ex vtroque testamento mixtim, quęst. 115. *Apostolus ait: Quem nemo principum huius sæculi cognouit. Hi sunt principes & potestates, malos angelos sub se habentes, qui sub nomine satorum voluptates suas efficiunt, prout eis libitum fuerit, sicut assolent malefici confiteri. Sunt enim quos diligunt, alios non amant, quosdam verò odiunt. Et vnicuique hoc suggerit vnusquisque quod diligit, quia & ipsi diuersas habent voluptates, aliis libidinem diuersi stupri, aliis munera, aliis voluptatem, aliis petulantiam, aliis iram, quibusdam auaritiam, aliis lucra, aliis damna procurant, aliis charissima, aliis odia, necnon & impedimenta.*

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quæ, in Latino textu, eorundem Sarę maritorum occisorum causa? vbi de matrimonij vsu, & fine.

QVAM istorum cædis causam attulit textus Græcus, auditione tantum, inaniq́ue vulgi famigeratione nitebatur. Sed Latinus, suo cum Chaldęo fonte, *duas* alias *causas* aperit: earumq́ue authorem edit, non imperitum vulgus, vel hominum etiam aliquem, summa licet eruditione, sapientiaq́ue præstantem: sed ipsummet angelum Raphaëlem versu 16. & 17. Nam quod, apud Lyranum, quidam aiunt, ideò periisse, quia infideles & idololatræ, vel alterius certè tribus & cognationis fuissent, vti etiam putat Carthusianus, falsum videtur: quia non minore in culpa Raguel & Sara fuissent, quam ipsi, ideoque & non minus plecti debuissent. An enim, qui prauæ superstitionis homini, aut ei certè, quem, quoquo modo, leges vetant, filiam dat, leuius, quam qui hanc ducunt; delinquere putandi? An & ipsa, quæ hisce talibus nubere non recusat, magis quam sponsi, excusanda. Duarum ergo iam dictarum causarum *prior* est, quòd isti Sarę nostræ proci, DEVM à se, & à mente sua excluserint. Id verò non *de physica exclusione* intelligendum. (DEVM enim prępotentem, omniaq́ue naturæ suæ diuinæ prędentia & immensitate complentem, vllo è loco, vel ex vlla omnino re quis excludere vmquam possit?) sed *de ethica*, prout supra expositum cap. 4. præcepto secundo. secundum quam rationem & illud accipiendum Apocalyp. 3. ver. 20. *Ecce sto ad ostium & pulso. si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illum.* Fecerunt ergo isti proci, quod obscœna illa Israëlitici generis propudia, duo inquam illi, apud Danielem Senes cap. 13. ver. 9. *euerterunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos, vt non viderent cœlum, neque recordarentur iudiciorum iustorum.* verbo vno, DEVM *non timuerunt*, vt infrà cap. 7. ver. 12. significatur. Vide Augustinum 50. homil. 21. *Posterior* causa est, quòd effrenatæ suæ libidini, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus; vacare voluerint. Super tales enim habet potestatem dæmonium, iisq́ue prævalere potest. quod matrimonio, cuius author DEVS, Genes. 2. ver. 23. & 24. Matth. 19. ver. 5. sceleratissimè abutantur: eiusque temperantiam, sanctitatem, & finem à DEO ipso præscriptum impiè admodum, pecudum more, peruertant. Voluit enim DEVS, vt matrimonium ineatur *Primò*, quidem generatim, ad humanæ naturæ bonum, vt ea scilicet conseruetur & propagetur, vt proles benè iamiam nata, excipiatur, curetur, instituatur, vt mutua opera coniuges ipsi iuuentur in conuictu quotidiano, in depravatæ naturę moderatione. *Secundò* speciatim, ad fidelium Ecclesiæ vtilitatem, vt & illa conseruetur & augeatur. quemadmodum hic significatur ver. 22. *vt in semine Abrahæ benedictionem in filiis consequaris.* & cap. 8. ver. 9. *sola posteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuum in sæcula sæculorum.* Et vt fides coniugum mutua sit, & Sacramentum. De quibus coniugij bonis D. Augustinus lib. 9. de Genesi ad litteram, cap. 7. & libro de bono coniugali, S. Isidorus lib. 2. de offic. cap. 19. S Fulgentius epist. 1. cap. 3. *Coniugalis potestatis*, ait, *inculpabilis est vsus, officio gignendi diuinitus attributus, si iustitiæ terminum transgredi, libidinosus non permittatur excessus. Iustitia verò vtendi coniugij hæc est, vt non explendæ libidinis, sed substituendæ prolis obtentu, sibi coniuges congruo tempore misceantur. Sic ergo quæri debet ex nuptiis fructus, vt cohibendus sit lubricæ voluptatis excessus.* D. Chrysostomus hom. 21. in

21.in Epheſ.hom. 5. in priorem Theſſalonicenſem,homilia 5. *Propter vitæ*, ait, *communionem, & liberorum procreationem, puella adiuncta eſt viro non turpitudinis, riſuſq; gratia.* D. Baſilius lib. de Virginitate, *Quid eſt*, ait, *in Domino nubere*, 1. Corinth. cap.7. *Non, vt vile mancipium voluptatibus carnis ad coitum protrahi, ſed iudicio & commodioris vitæ ratione, nuptias eligere. Matrimonium propter liberos, non propter voluptatem eſſe debet*, inquit Stromate ſecundo Clemens. ideoque Menander; *Adſeminandos*, aiebat, *liberos, tibi meam trado filiam.* Omnino ſapienter lib.6.de Legib.Plato ideirco matrimonia inеunda dicit, vt relinquat quis τῷ θεῷ ὑπηρέτας ἀντ' αὐτοῦ, id eſt, liberos, qui DEO ſeruiant, pro ſe. Rurſumq; paulò pòſt: χρὴ γονεῖς γενῶντας, καὶ ἐκτρέφοντας παῖδας, καθάπερ λαμπάδα, τὸν βίον παραδιδόντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων, θεραπεύοντας ἀεὶ θεὸν κατὰ νόμον. id eſt: *Oportet parentes gignere, & educare liberos, qui vitam tamquam lampadem poſteris tradant, vt ſint ſemper aliqui* DEVM *colentes iuxta ipſius legem.* Hoc ſane natura, hoc recta ratio, DEVSq; O.M. à nobis requirunt.

QVÆSTIVNCVLA XVII.

Cur occiſos Saræ maritos equo & mulo confert S. Raphael? vbi &, de matrimonij vſu, iterum.

FACTVM id videtur, *primò* quidem, vt ad inſignem Pſalmi 31.locum alluderet Angelus, eumque in memoriam omnibus redigeret. Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus. *Deinde*, vt à coniugio importuna quædam vitia remoueret. Eſt enim equus libidinoſus, & ſalax admodum & quidem à prima ſtatim ætate ad extremam vſque vt oſtendit Ariſtoteles lib.6.de hiſtoria animalium, cap.22. *Equus*, ait, *coire incipit bimus, tam mas quam fœmina.* maximè tamen *in trimatu.* Et, *ſalacißimum omnium tùm fœminarum, tùm marium equus eſt.* Quid, à quibus hoſpites deuoratos priſci aiebant; Diomedis equi? An non impudiciſſimæ, quibus, vt Græcorum habet interpretatio; μίγνυσθαι τοὺς ξένους ἀναγκάζειν, εἶτα ἀνῄρει, admiſceri hoſpites cogebat, ipſosque poſtea interficiebat, ipſius filiæ fuerunt? Quid verò vulgare illud vult adagium, τὸ ἱππομανεῖν, &, *Nullus tam effœtus equus, quin Maio hinniat?* Et, *ante omnes furor eſt inſignis equarum*; de cuius cauſa Philoſophus, lib.5.de generatione animalium, cap.5. Iam ſaeri vates idem ipſum indicarunt. *Mœchati ſunt*, ait apud Ieremiam Dominus cap.5.ver. 7.& 8. *& in domo meretricis luxuriabantur. Equi amatores & emiſſarij facti ſunt. Vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat. Multiplicauit*, ait Ezechiel cap.23.ver.19.& 20. *fornicationes ſuas: & inſaniuit libidine ſuper concubitum eorum, quorum carnes, ſunt vt carnes aſinorum: & ſicut fluxus equorum; fluxus eorum.* Mulus verò ad libidinem etiam intemperans, ſterilis tamen adeo eſt, vt in oſtentis & prodigiis mulæ partus olim numeratus ſit. vti à Plinio lib. 8. cap. 44. aliisque traditum. Nam qui à Theophraſto in Cappadocia, ab aliis in Syria, parere putati ſunt, eos ab aliis genere diſeriminari docet lib.1.de hiſtoria animalium, cap.6.& lib.6.cap.24.Ariſtoteles. Hinc, vt à Pierio lib.12.Hieroglyphicorum ſcribitur; cum laſciuum, ſpurcumque hominem vellent veteres ſignificare, mulum aut mulam pingere ſolebant. Vult igitur brutorum iſtorum nominibus oſtendere S. Raphael ab omni vita, coniugiique honeſtate remouendam libidinem nimis importunam, intempeſtiuam, crebram, & furentem: caſtumque ipſius vſum ad honeſtam liberorum procreationem, non ad pecuinam tantùm voluptatem referendum.

dum. D. Augustinus libro de nuptiis & concupiscentia cap.4. *Qui non hac intentione, hac voluntate, hoc fine generant filios, vt eos ex membris hominis primi in membra transferant* CHRISTI, *sed infideles parentes de infideli prole glorientur, etiamsi tanta sit obseruantia, vt secundum matrimoniales tabulas, non nisi liberorum procreandorum causa concumbant, non est in eis vera pudicitia coniugalis.* Enchiridij cap.78. *Putari*, ait, *posset, non esse peccatum, misceri coniugi non filiorum procreandorum causa, quod est bonum nuptiale; sed carnalis etiam voluptatis, vt fornicationis, siue adulterij, siue cuiusquam alterius immunditiæ mortiferum malum, quod turpe est etiam dicere, quô potest, tentante Satana, libido pertrahere; incontinentium deuitet infirmitas. Posset ergo, vt dixi, hoc putari non esse peccatum, nisi addidisset Apostolus 1.Corinth.7. Hoc autem dico secundum veniam, non secundum imperium. Quis autem iam esse peccatum neget, cum dari veniam facientibus Apostolica authoritas fateatur?* Et libro de bono coniugali, cap.6. *Coniugalis*, ait, *concubitus, generandi gratia non habet culpam: concupiscentiæ verò satiandæ, sed tamen cum coniuge, propter fidem thori, venialem habeat culpam. adulterium verò, siue fornicatio lethalem habet culpam. ac, per hoc, melior est quidem ab omni concubitu continentia, quam vel ipse matrimonialis concubitus, qui fit causa gignendi.*

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

Cur libidinosos omnes, vt septem istos, non obtruncat Asmodæus?

POTESTATEM *super eos*, inquit textus, *habet, qui coniugium ita suscipiunt, vt* DEVM, *à se & sua mente excludant, & suæ libidini ita vacent, sicut equus & mulus.* Cum verò nocendi sit cupidissimus, cur equis & mulis tam multis parcit? cur in eorum cæde cunctatur? Sane verò potest ad omne pœnè peccatorum genus quæstio hæc transferri. Escis vetitis tam multi hodie vescuntur, intemperantissimè tam multi cibo se & potu ingurgitant, cur, vt Adamus, non plectuntur? Cur tot paricidæ, Caini pœnas effugiunt? Cur sulphure ac pice, Sodomorum instar, quidam non deflagrant? Cur adulteri & arrogantes tot, Dauidicis flagellis non vrgentur? Itemque in similibus, de quibus Lucę c.13. A poëtarum quodam responsum est, quod multorum ore laudatur:

Si, quoties peccant homines, sua fulmina mittat
Iuppiter, exiguo tempore inermis erit.

At Christiano indigna sententia. Etiamsi totos dies fulminaret, sulphure ac pice plueret DEVS, ipsius numquam exinanirentur armamentaria. Neque enim, quemadmodum finitum, finiti ablatione consumitur, ita & infinitum: neque effecta, quantumuis innumerabilia, quæ extra se molitur DEVS, diuinam ipsius vim, vlla ex parte, minuere, fatigare, vel exhaurire possunt. Sunt verò, cur libidinosos omnes non interimat dæmon; causæ, partim *generales*, partim *propriæ*. *Illæ* videntur ad tres reuocari posse. PRIMA est, quod à se constitutum naturalem rerum ordinem, etiamsi hominum sceleribus iritetur; inuertere ac immutare DEVS haud statim velit: sed improbos eum vitæ cursum, quem ipsis natura concedit; agere libenter patiatur. Hanc enim ob causam Matth.5. *solem* SVVM *oriri facit super bonos & malos: & pluit super iustos & iniustos.* Licet enim aliam creaturis legem figere potuisset, nunc tamen vera hæc Senecæ oratio, lib.4. de beneficiis, cap.28. *Rex honores dignis dat, congiarium & indignis. Frumen-*

tum publicum tam fur quam periurus & adulter accipiunt. & sine delectu morum, quisquis ciuis est. Cum aliquid est, quod tanquam ciui, non tamquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. DEVS *quoque quædam in vniuersum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo.* Et paulò pòst: *Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur vrbes. Monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura publicauit editio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit: ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tanquam digno dantur, non in his, quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas.* ALTERA porro causa est, vt homini spacium, si velit, resipiscendi concedat DEVS. & summa eius, vtraque in causa, bonitas, ob quam meritò à nobis amari coliq́ue debeat, eluceſcit. *Existimas*, inquit Apostolus Rom. 2. ver. 3. *ô homo qui iudicas eos, qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium* DEI? *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam benignitas* DEI *ad pœnitentiam te adducit?* TERTIA, vt quantò se iam impuniùs peccare sentiunt improbi, tanto grauiora certò sciant, quæ ipsos manent; futura supplicia. Legi posset libello de iis, qui serò à Numine corripiuntur, Plutarchus. Idcoque S. Paulus loco citato, *thesaurizandi* verbo vtitur, vt pœnæ magnitudinem demonstret. Neque enim vbi pecuniolę quidpiam, vel pretiosæ vestis & opum modicum est, thesaurus appellatur. *Propriè* verò, præter generales istas; causæ possunt è personis & rerum, de quibus agitur; circumstantiis duci. quemadmodum de libidinosis aliis hæ iam occurrunt. *Prima.* non sunt fœminæ omnes, in quas nonnullòrum effusior libido est; tam sanctæ, castæ, DEOq́; carę, vti Sara erat. ideoque qui hac abuti volebant, puniti, non qui aliis. Vnde ipsamet cap. 3. ver. 19. *Aut ego*, ait, *indigna fui illu, aut illi forsitan me non fuerunt digni. Secunda.* viro hanc alteri, meliori, castiori, & digniori nubere volebat DEVS, quemadmodum & ipsa ibidem, non falsò, suspicatur. *Tertia.* extraordinario miraculo suam DEVS erga homines prouidentiam & beneficentiam declarare statuerat, cum, eâdem veluti opera, vnius cœcitati mederetur; alterius castitati patrocinaretur. *Quarta*, intererat diuinæ gloriæ, vt quid contra impuros dęmonas vnus aliquis Angelus, piorumq́ue hominum preces & suspiria valeant, cognosceremus. *Quinta*, dæmonum in sceleratos homines duplex potestas est. *Vna* tanta, quantam diuinæ iustitię seueritas postulat. & hæc, in Tartaro tantùm ipso, posteaquam è vita iam excessum, viget. *Altera* magna quidem, sed restricta semper & modificata. ne plus in miseros illos crudelitatis dæmon expromat, quam vel naturę, vel alius quicunque diuinæ glorię ordo, etsi nobis parum quandoque cognitus, requirit. Et huiusmodi est, hac in vita, illorum potestas. quę interdum ad animum tantummodo, interdum etiam ad corpus, & ad vtrumque, multifariam porrigitur.

QVÆSTIVNCVLA XIX.

An, absque potestate à DEO *accepta, possit contra homines, dæmon aliquid?*

NIHIL omnino potest. Nam Matthæi 6. ne capillum quidem, è capitibus nostris, absque DEI nutu excidere docemur. Et cap. 8. non possunt in porcos inuadere dæmones, nisi eis à CHRISTO Domino potestas fiat. Iobo vero, etsi votis ardentis-

dentissimis cuperent; an calamitatem vel plagam inferre minimam, nisi concessisset DEVS; potuissent? *Satanas*, inquit lib.2.contra aduersarium legis cap.vltimo D.Augustinus, *cum habeat semper cupiditatem nocendi, nocere cuiquam non potest, nisi ab omnipotente acceperit potestatem. Quid aliud non solum in libro Iob, quem profecto iste non accipit* (ipse scilicet legis aduersarius, eodem & modo & iure, quo hodierni Ecclesiæ aduersarij Tobiam aliosque nonnullos non accipiunt) *sed etiam magis in Euangelio declaratum est, vbi spiritus immundi nec in porcos irent, nisi hoc illis, benignus ipse Saluator, petentibus, quos certè in abyssum posset relegare, concederet. rem necessariam docere nos volens, vt scilicet nouerimus, multominus eos posse, sua potestate, nocere hominibus, qui nec pecoribus, qualibuscumque potuerunt. Hanc autem potestatem* DEVS *bonus, occulta nobis iustitia, dare hominibus potest: iniustè non potest.* Et lib. de diuinatione dæmonum; *Accipiunt*, ait, *dæmones sæpe potestatem & morbos immittere, & ipsum aerem, vitiando, morbidum reddere: & peruersis atque amatoribus terrenorum commodorum malefacta suadere.* Quid, quæso, Magi, Sagæ, impiique alij, dæmonum ope, non facerent, si quod iis liberet, diuino etiam concessu; liceret? Magicas præstigias incredibili studio auebat discere Imperator Nero. magos vndique omnes accersebat. pecudes, hominesque immolabat. Nihil tamen omnino assequutus est, vti scribit lib.30.cap.2. Plinius. ne tanti nimirum Tyranni fæuitia, fæuissimorum etiam spirituum adminiculo iuuaretur, magisque accenderetur. *Nulla profecto*, inquit ibi Plinius, *sacra, barbari licet ferique ritus, non mitiora, quam cogitationes eius fuissent.* Quin & iidem ipsi Acherontei carnifices, statim atq; vllum nostrum grauiore paulo culpa obstrictum viderent, ilico accurrerent, aduolarent, violentasque, crudeliter manus inferrent. *Nemo*, ait apud Cassianum collatione 7. cap. 22. Serenus, *posset non dicam iuuenum, quos videmus in hac eremo constantissimè commorari, sed nec perfectorum quidem, tantis taliumque hostium agminibus circumseptus, in eremo singularis habitare, si in ipsis dæmonibus esset, pro voluntate sua, nocendi vel attendendi facultas atque libertas. Quod euidentiùs etiam Domini saluatoris nostri confirmat sententia, quam, pro humilitate hominis assumpti, protulit ad Pilatum ita dicens, Iohan.19. Non haberes in me vllam potestatem, nisi datum tibi fuisset desuper.* Similia in D. Gregorio lib.3. Dial.cap.21. lib.1. Moral.ca.9. & sequentibus, D.Cypriano de oratione Dominica.

QVÆSTIVNCVLA XX.

Ob quæ peccata, dæmoni, contra homines, potestatem concedat DEVS?

CONCEDIT ipse quidem interdum ob aliqua, quæ si humani iudicij lance ponderarentur; essent non admodum grauia. vti apud Cassianum collat.2.cap.13.& 7. cap.27, apud D. Gregorium lib. 1. Dialog. cap. 4. idque fit, vt ab omni delicto siue magno, siue paruo fugiendum semper intelligamus. Est tamen ob ista minutiora, infrequentior potestatis huius concessio. vt vel à maioribus grauioribusque saltem valde abhorreamus, dum nouo exquisitoque supplicio ea persequi DEVM videmus. Ea porro varia sunt. *Primum infidelitas.* vnde &, sacro in Baptismo, exorcismi. *Alterum hæresis.* vti scribit Eusebius 16.historiæ cap.35. Nicephorus lib.6.c.3. A dæmone interfectum Oecolampadium scribit ipsemet Lutherus libro de Missa angulari, Carolstadium

dium Basileenses Ministri, & ex iis Lutheranus Erasmus Alberus libro contra illum. Lutherum vero subitanea & improuisa morte sublatum cum liqueat, alij quidem aliter, sed plurimi suo à cacodæmone peremptum existimant, cum vocati ad eum Medici morbum vel ignorare se faterentur, vel apoplexiam fingerent: ipse vero eius Medicus absens, Manlius, prout ipsemet in Locis narrat fol. 745. cardiacam. *Tertium* est diuinorum *sacramentorum* vel *contemptio* vel *neglectio*, vt ex Eusebio iam dictum, & ex Turriano in lib. 3. Constitut. Apostol. c. 17. ampliùs cognosci potest. *Quartum, ingratitudo.* Matthæi 12. vers. 44. 45. & cap. fin. 26. q. 5. *Quintum, superbia & inuidia.* 1. Reg. 18. *Sextum*, quod huius maximè loci proprium est; *libido.* Sic enim, prout iam vidimus, Saræ sponsi perierunt. sic Symphoriani vrbis Romæ præfecti filius apud D. Ambrosium serm. 90. sic Cornelius Gallus prætorius, & Titus Ætherius eques Romanus apud Valerium lib. 9. cap. 12. Plinium lib. 7. cap. 53. Giachetus Salucianus apud Fulgosum lib. 9. c. 12. lasciua illa sanctimonialis & alij de quibus Cantipratenus Thomas lib. 2. c. 30. n. 20. 27. 38. 55. Sic & à dæmonio vexata nobilis matrona apud S. Gregoriũ lib. 1. dial. c. 9. Sed sanctus Prosper libro de dimidio temporum c. 6. *Nostris*, ait, *temporibus, Aspere* VI COS. *Carthagini constituto, hoc signum diabolicum monstrosumq́, quod illic accidit, quis illius patriæ ciuis ignorat? Quadam iuuencula, Araba natione, ancillæ* DEI *habitum gestans: cum in balneo lauans, simulachrum quoddam Veneris impudicè respiceret, & seipsam, eique se confinulans, domicilium se diabolo præbuit. Statim ille leo, qui rugiens circuit, quem quærebat inuenit. Mœstus igitur gutturis ipsius occupans, nullum cibum, nullumq́ potum traiiciens, per septuaginta fermè dies totidemq́ noctes, ieiunium sibi diabolus ex capta, possessoq́ vase exhibuit.* Nostris etiam temporibus, non ita pridem vir fide dignus, accidisse narrabat, vt obscænam, in caupona quadam, parieti affixam imaginem Miles cõtemplatus, eam sibi à caupone vendi postularet. quam cum emptam reuellere, secumque auferre vellet, confestim, eodem in vestigio, à dæmone miser humi afflictus & occisus est. Sunt tamen etiam causæ quædam bonæ, cur & bonis nonnunquam molestum esse dæmonem DEVS patiatur: sed alia tamen ratione, quam improbis. Dum sponsos istos ille interimebat, nunquid & Saræ & Ragueli, eiusq; matri luctum non afferebat? Sane vero. ideoq; & illum, *inimicum* suum vocant infrà cap. 8. vers. 18. *Satanæ*, inquit Cyprianus lib. de oratione dominica, *potestas dupliciter aduersus nos datur, vel ad pœnam cum delinquimus, vel ad gloriam cum probamur.* Videatur Sulpitius dial. 1. cap. 14. Cassianus collatione 2. cap. 28. sed quæstionum iam satis.

Tres porro nuptiarum noctes primas quemadmodum transigere debeat, sua cum sponsa, Tobias, præscribit Angelus v. 8. vt vnâ scilicet precibus inuigilent, à req́; vxoria sese penitus abstineant. Et prima quidẽ isto modo peracta nox valitura erat ad fugandum dæmonium. Secunda ad copulationem sanctorum Patriarcharum imitandam, in qua fuisse notant Hugo & Carthusianus, sanctimoniam & pudicitiam. Tertia, ad benedictionem filiorum consequendam. & videntur duæ istæ posteriores noctes postulare, duo bona, quæ in Patriarcharum coniugio fuerunt, πολυπαιδίαν & εὐπαιδίαν. Quarta nocte, virginis acceptio conceditur; sed cum timore Domini, & cum maiore filiorum desiderio, quam voluptatis ipsius amore. An huiusmodi verò trium noctium continentia omnibus adhibenda sit cap. 8. dicetur. Vnum verò, quod à D. Prospero l. 2. de vocatione gentium cap. 36. notatum; haud prætercundum. *Orationum*, ait, *solicitudinem diuinæ electionis proposito non resolui, vno testimonio euidenter probabo, vt cætera studio breuitatis omittam. In libro igitur Tobiæ ad filium eius Tobiam Raphaël angelus dicit:*

dicit: Memor esto mandatorum patris tui, quoniam præcepit tibi accipere debere vxorem de genere patris tui. Et nunc audi me, frater, noli computare dæmonium illud, sed postula eam. Et scito quoniam dabitur tibi hac nocte vxor. & cum intraueris cubiculum, tolle de iecore piscis illius, & impone super carbones, & odor manabit, & odorabitur illud dæmonium, & fuget, & non apparebit circa illam omnino in perpetuum. Et cum cœperis velle esse cum illa, surgite primum ambo, & deprecamini Dominum cœli, vt detur vobis misericordia & sanitas. Et nolite timere: tibi enim destinata est ante sæcula, & tu eam sanabis. Quamuis ergo quod statuit DEVS, *nulla possit ratione non fieri, studia tamen non tolluntur orandi, nec per electionis propositum liberi arbitrij deuotio relaxatur: cùm implendæ voluntatis* DEI *ita sit præordinatus effectus, vt per laborem operum, per instantiam supplicationum, per exercitia virtutum fiant incrementa meritorum: & qui bona gesserint, non solum secundum propositum* DEI, *sed etiam secundum sua merita coronentur. Ob hoc enim in remotissimo ab humana cognitione secreto, præfinitio huius electionis abscondita est.* Hæc ille. vnde simul cognoscas licet, quæ Græci, hoc in loco, textus versio, eo tempore, fuerit. Sed, quod ait, *Noli computare dæmonium illud,* idem valet ac si diceret. *Nullam ipsius habeas rationem. ipsum, quasi magnum & formidabile quidpiam, ne formides, quin potius ipsum contemne atq; despice.* Græcè siquidem est, τῷ δαιμονίῳ μηδένα λόγον ἔχε. id est, *dæmonij nullam rationem habe.*

CAPVT VII.

1 INgressi sunt autem ad Raguelem, & suscepit eos Raguel cũ gaudio.

2 Intuensque Tobiam Raguel, dixit Annæ vxori suæ: Quam similis est iuuenis iste consobrino meo?

3 Et cùm hæc dixisset, ait: Vnde estis iuuenes fratres nostri? At illi dixerunt: Ex tribu Nepthali sumus, ex captiuitate Niniue.

4 Dixitque illis Raguel: Nostis Tobiam fratrem meum? Qui dixerunt: Nouimus.

5 Cumq; multa bona loqueretur de eo, dixit Angelus ad Raguelem: Tobias, de quo interrogas, pater istius est.

6 Et misit se Raguel, & cum lachrymis osculatus est eum, & plorans super collum eius,

7 Dixit: Benedictio sit tibi fili mi, quia boni & optimi viri filius es.

8 Et Anna vxor eius, & Sara ipsorum filia lacrymatæ sunt.

9 Postquam autem locuti sunt, præcepit Raguel occidi arietem, & parari conuiuium. Cumq; hortaretur eos discumbere ad prandium.

10 Tobias dixit: Hic ego non manducabo neq; bibam, nisi priùs petitionem meam confirmes, & promittas mihi dare Saram filiam tuam.

11 Quo audito verbo Raguel, expauit, sciens quid euenerit illis septem viris, qui ingressi sunt ad eam: & timere cœpit ne fortè & huic similiter contingeret: & cùm nutaret, & non daret petenti vllum responsum,

12 *Dixit ei Angelus: Noli timere dare eam isti, quoniam huic timenti Deum, debetur coniunx filia tua: propterea alius non potuit habere illam.*

13 *Tunc dixit Raguel: Non dubito, quòd Deus preces & lachrymas meas in conspectu suo admiserit.*

Nu. 26. 6. 14 *Et credo quoniam ideo fecit vos venire ad me, vt ista coniungeretur cognationi suæ secundum legem Moysi: & nunc noli dubium gerere quod tibi eam tradam.*

15 *Et apprehendens dexterã filiæ suæ, dextræ Tobiæ tradidit, dicens: Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob vobiscum sit, & ipse coniungat vos, impleatq; benedictionem suam in vobis.*

16 *Et accepta charta fecerunt conscriptionem coniugij.*

17 *Et post hæc epulati sunt, benedicentes Deum.*

18 *Vocauitque Raguel ad se Annam vxorem suam, & præcepit ei vt præpararet alterum cubiculum.*

19 *Et introduxit illuc Saram filiam suam, & lachrymata est.*

20 *Dixitq; ei: Forti animo esto filia mea: Dominus cœli det tibi gaudiũ pro tædio quod perpessa es.*

COMMENTARIVS.

EBATANA veniunt, & in Raguelis domo, cum huius filia Sara nuptias init Tobias. Sunt autem in Hebræo & Græco plures, quam in Latino, interpositi sermones, cum eandem rem plures, vt in amicorum salutatione fit; dicerent. Conferatur caput hoc cum Genes. 24. Magna siquidem rerum plurium similitudo.

QVÆSTIVNCVLA I.

An necesse fuerit, maritorum aliorum necem, mortisque periculum Raguelem Tobiæ indicare vers. 11.

D Ambrosius lib. 3. de Officiis ca. 14. significat filiarum magis, quam domorum, aliarumúe mercium vitia celari posse: ipsum tamen Raguelem laudat, quòd indicarit, eumque apud Ciceronem lib. 3. Officiorum, Philosophis ista disputantibus anteponit. *Raguel*, inquit, *præcipuè formam honestatis expressit, qui contemplatione honestatis, cum rogaretur, vt filiam suam in coniugium daret, vitia quoque filiæ non tacebat ne circumuenire petitorem tacendo videretur.* & paulo post. *Iustus vir plus alieni timebat, & malebat sibi innuptam manere filiam, quam propter nuptias eius, extraneos periclitari.*

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA II.

Quot viri Saræ mortui, & quales?

AMBROSIVS loco citato numerat tantum sex. At isto libro, capite 6. v. 14. & infrà cap. 8. vers. 12. & hoc etiam capite 7. in Hebræo numerantur septem. Quales verò moribus fuerint, superius dictum: quales sanguine, dicendum. Opinor istos vel septem fratres illos fuisse, de quibus Matthæi 22. vel certè alios propinquos, quibus, vt in Ruth expositum est, nuptiæ istæ debebantur. Nam *primo* Saducæi, quasi de nota historia probata, & sæpè inter Iudæos disputata, loquuntur. *Secundò.* Ibidem significantur omnes statim post nuptias mortui. Nam de primo dicitur γαμήσας ἐτελεύτησεν, quasi diceret. *statim.* idemque de reliquis subditur. *Tertiò.* superiùs c. 6. versu 12. & hoc cap. 7. vers. 14. dicitur, deberi Saram Tobiæ, eiusque hæreditatem secundum legem Moysi. quasi videlicet cæteri propinquitatis gradus adhibiti iam essent, & ad Tobiam res iam rediisset. *Quartò.* Quia causa alia non affertur, cur septem istis Sara vxor esse non debuerit, quam quòd DEVM non timuerint v. 12. In hac enim eæ continetur causæ de quibus disputatum suprà cap. 6. Non fit verò, apud S. Matthæum, octaui huius mariti, Tobiæ scilicet, mentio, quia ad quæstionem ibi propositam, eiusq; intricatam difficultatem satis erant septem illi.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quomodo iidem Saræ viri mortui?

HOC, ait c. 6. v. 14. Tobias, *audiui, quia dæmonium occidit illos.* Id vero falsum minime fuisse, summa omnium consensio est, & textus ipse demonstrat. Nam ibidem ver. 17. idcirco subdit Angelus in quos accipere soleat dæmon potestatem, & c. 8. v. 3. idem dæmon apprehenditur & religatur, deinceps que vers. 18. tamquam inimicus, qui Raguelem persequeretur, excluditur. itemque cap. 12. v. 3. à Sara dæmonium compescitur, ne videlicet, quemadmodum septem alios, ita & Tobiam interimeret. Ideo enim & fossa fodiebatur cap. 8. ver. 12. Et omnium clarissimè cap. 3. v. 8. *Asmodæus occiderat eos.* Sed quonam eos mortis genere occidit? Venerabilis Beda in antea expositum caput, eos à dæmone raptos asserit. Sed iis tum sepulchro, minime opus fuisset. Qui enim sic rapiuntur, aut quo deuenerint ignoratur, aut certe aliquem in locum remotiorem, vt de sepultura eorum cogitari vix possit; traferuntur. Dicebat vero Raguel c. 8. v. 12. *Ne forte simili modo, euenerit ei, quo & cæteris illis septem viris, qui sunt ingressi ad eam.* Ideoque forte ita exponi V. Beda queat, vt *raptos* dicat, quasi è medio sublatos, seu, è viuorum numero raptos, eo loquendi modo, quo vtitur Sapiens sapientiæ 4. v. 11. *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius.* Modum vero speciemque mortis patefacit, in Græco, suprà cap. 3. v. 8. irata, & contumeliis dominam proscindens famula. Dicit enim, οὐ σὺ τοὺς ἄνδρας σου ἀπεπνίγου? id est. *Non intelligis tu, qua viros tuos suffocasti?* Nam quod fecerat Asmodæus, hoc linguax mendaxque in dominam conferebat ancillula. *Suffocatio* porro duplex est. *Vna* quæ ad vitam quidem eripiendam tendit, sed tanta nondum est, vt eripiat; nisi magis intendatur & augeatur. Et sic à Pla-

tone & Thucydide dicitur æstus πνῖγος. vnde calidior aer & locus apud Galenum & Plutarchum πνιγώδης. Sic ephialtes, seu suppressio nocturna, cuius & mentio antea incidit, posteaque cap. 8. recidet; suffocare solet: & idcirco à Themisone & Paulo Ægineta lib. 3. c. 25. πνιγμὸν & πνιγαλίων vocatur. Sic denique cibi quidam suffocant, & febris, &, apud Demosthenem atque Lucianum, ira. Quid seruus ille nequam Matthæi 18. ver. 28? Nonne suis ipse manibus, conseruum *tenens, suffocabat eum, dicens Redde quod debes? Altera* suffocatio est, quæ tantopere increscit, vt vitam penitus auferat: siue aliquo iam dictorum modorum fiat, siue alio, vt aquis, quemadmodum Marci 5. porci suffocantur: siue laqueo, qui apud Hesychium ideo πνιγτὸς dicitur. vnde, & apud Aristophanem ὁδὸς ὡς ἅδου πνιγερὰ *via, quæ ad inferos ducit, suffocatoria.* Dæmon igitur septem istos Saræ sponsos, maiore ista & letali suffocatione, suffocauit, vel intercluso spiritu, nimioque feruore, cum & ipsi libidine nimia inflammati arderent: vel assumpto ad tempus, corpore, iniectisque in illorum colla manibus: vel aliquo etiam laqueo sceleratas eorum fauces obstringendo: vel demum ephialte grauissimo ipsos ita premendo, vt respirare, seseque mouere nihil possent. Hoc enim mortis genere, quando diuina ei iustitia concedit; libentissime crudelissimus tortor iste vtitur. & vsus verè est contra illos, de quibus capite 6. quæst. 20. Cum Symphoriani vrbis præfecti filius, voluptatum flammis totus ardens, scelerata *Sanctam Agnem manu contingeret, cecidit in faciem suam: & præfocatus à diabolo, expirauit.* inquit serm. 90. D. Ambrosius. Quin & pro immani sua crudelitate, quosdam etiam interdum offocare carnifex ille nititur, quos tamen diuina mirabiliter bonitas conseruat. Vir nobilis & valdè religiosus à quodam Imperij principe, vt eius confessionem audiret; vocatus erat. Timens vero diabolus, ne, per sacram confessionem, è peccatorum, inferorumque laqueis princeps ille solueretur, ipsum intempesta nocte Confessarium suffocare voluit, ni sacris precum verbis, fuisset eius furor cohibitus, vti refert lib. 2. cap. 29. n. 23. Cantipratenus. Arcadius vero Cypri Archiepiscopus, & ex eo. S. Damascenus oratione 3. de imaginibus; *Contigit*, ait, *vt vir quidam mercator ciuitatis Antiochenæ, graui molestia, ab improbo dæmone, affligeretur, diuque angeretur. adeo, vt, spirandi facultate intercluſa, suffocaretur. Hic profectus ad sanctum Simeonem est, & eius precibus ita sanitatem assecutus, ac si nihil vmquam perpessus esset.* Si quis vero contendat, canonem Episcopi 26. q. 5. omnem illius occidendi potestatem dæmonibus negare, quod neque in melius, neque in deterius creaturam vllam transformare possint, ideoque neque è viuo animali cadauer efficere; occurrendum, agi eo loco de propria dæmonis potestate, vt per seipsum, absque DEI nutu, id possit. ne, vt ibi dicitur; creator, & diuinitate aliqua præditus existimetur. Deinde loquitur etiam canon de perfectorum animalium in alia perfecta translatu, & vera metamorphosi. Cadauer vero num eiusmodi?

QVÆSTIVNCVLA IV.

Vbi & quando, iidem, à dæmonio, suffocati?

IN Græco cap. 6. ver. 14. ἐν τῷ νυμφῶνι *in thalamo nuptiali* suffocati dicuntur, cap. 7. v. 11. ὅτε δὲ ἐλεύσοντο πρὸς αὐτὴν, ἀπέθνησκον ὑπὸ τὴν νύκτα. *quando ingrediebantur ad ipsam* SARAM, *moriebantur sub noctem.* Et cap. 3. v. 8. δαιμόνιον ἀπέκτεινεν αὐτούς, πρὶν γνῶναι αὐτὸν μὴ αὐτῆς, ὡς ἐν γυναιξί. *dæmonium eos interfecit, priusquam cum ea ipsi fuissent, vt in mulieribus,*

bus. id est, *priusquam vxoriam cum ea consuetudinem habuissent, vti moris est.* seu vt Hebræorum alter ait, *priusquam cum ea cubuissent*, &, alter; *priusquam appropinquarent ad eam, more vniuersæ terræ.* At in Latino cap. 3. ver. 8. *Asmodæus occiderat eos, mox vt ingressi fuissent ad eam.* Quod ita Baduellus accipit, quasi diceret S. Hieronymus, eos cum ea congressos esse. *Sed omnes*, addit, *Hebræi, quos quidem viderim, illos, ante congressum, necatos fuisse memorant.* Id tamen haud quaquam vel S. Hieronymus, vel textus noster inficiatur. cum de ingressione loquatur, qua in Saræ thalamum & cubiculum ingressi sunt viri illi. quam etiam ingressionem nominauit Græcus cap. 7, ver. 11. vt paulò ante vidimus. ὅτ' ἐπ εἰσπορεύοντο πρὸς αὐτὴν. *quando ingrediebantur ad ipsam.* At hoc Baduellus videre noluit. sed, vt aliam in sententiam lectorem abduceret, vertit; *sub noctem, qua erant ad eam accessuri, interierunt.* quasi non accessissent. Ad ipsam ergo accesserunt, quia eius thalamum inierunt: ad ipsam non accesserunt, quia eam non inierunt. Atque hinc patet, illibatam integramque penitus virginem Saram fuisse, cum Tobiæ in matrimonium collocaretur. Vnde cap. 3. ver. 12. dum Græcè dicitur, *vnius ipsorum nominata non est*, ad veterem illam consuetudinem respicitur, qua à maritis vxores cognominabantur, non simpliciter, sed quando ex iis prolem habebant, vel ab iis saltem cognitæ fuerant. Isaiæ 4. *Inuocetur nomen tuum super nos.* Sic Maria Cleophæ, scilicet vxor, & aliorum aliæ dictæ sunt. Hinc verò intelligitur, quàm verum sit illud apud Bensiram prouerbium. *Sponsa ascendit in thalamum: neque quid sibi euenturum sit, nouit.* vt, in lætissimis etiam rebus, animi semper modestiam, & sanctam quandam solicitudinem retineamus, cum, vt addit in Syrochaldaico Boderianus; iuxta Latinorum prouerbium, *Inter calicem & os*, multa soleant intercidere. O quam facilis è summo gaudio in luctum summum catastrophe! è nuptiali thalamo in feralem tumulum! *Incertum est*, ait epistola 26. Seneca, *quo te loco mors expectet. Itaque tu illam, omni loco, expecta.*

QVÆSTIVNCVLA V.

Quomodo Sara, eiusq; Parentes, viros illos periculi non monebant?

QVIN eos, vt Tobiam v. 11. monuerint, non dubitat loco citato D. Ambrosius. iis tamen petentibus & vrgentibus vt assentirentur boni parentes, plura iis argumenta fuere. *Primum*, prolis desiderium, cum orbitas & sterilitas probro tunc esset. *Alterum* nulla sceleris proprij conscientia. *Tertium* spes de meliore successu, quòd sperarent, preces, lacrymas, & ieiunia sua exaudita superius cap. 3. & hic ver. 13. *Quartum* iuris, quod habebant, vsus. Nam quemadmodum c. Quoniam nemini, de coniugio leprosorum dicitur, *Leprosi si continere nolunt, & aliquam quæ sibi nubere velit, inuenerint: liberum est, eis ad matrimonium conuolare:* ita, cum priorum funera viderent posteriores, si tamen ducere vxorem Saram volebant, liberum ei erat annuere, ipsorumque nuptias non recusare.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quomodo à Sara nuptiis, priorum morte, non abſterriti poſteriores?

FELICITER *ſapit, qui alieno periculo ſapit*, inquit ille, *optimumq́*, ait Plinius lib. 28. c. 5. *alieno inſania frui.* Econtrario, *Nimium*, inquit Auguſtinus, *præceps eſt, qui tranſire contendit, vbi conſpexerit alium cecidiſſe.* Videntur verò iſtos ad nuptias inuitaſſe. *Primum*, eximia Saræ forma. *Secundum*, ardentiſſimus illius amor. *Inſanos fateamur amores*, inquit liber nonus Metamorphoſeos. *Tertium* hæreditatis, quæ illi ſoli, quia vnigenita erat, debebatur, cupiditas. *Quartum*, ius propinquitatis, de quo ſuprà.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quomodo, vt filiam Tobiæ daret, tam citò perſuaſus Raguel?

MAGNO ad perſuadendum momento fuit. *Primò*, coniugij deſiderium ob poſteritatis, & Eccleſiæ conſeruandæ ac fulciendæ amorem. *Deinde* coniugium talis cum tali, id eſt, bonæ cum bono, propinqui cum propinqua. *Tertiò* Raphaëlis nomen, grauitas, orationis ſuauitas, actionum prudentia, eorum quæ dicebat probabilitas, formæ dignitas: ſed omnium maximè, vis quædam, quâ, interiore modo, Raguelis Annæque mentes Angelus tantus & per eum DEVS afficiebat, vti notat Carthuſianus. De nuptiarum adhibitis iam ritibus poſtea.

CAPVT VIII.

1 *POſtquam verò cœnauerunt, introduxerunt iuuenẽ ad eam.*

2 *Recordatus itaque Tobias ſermonum angeli, protulit de caſſidili ſuo partem iecoris, poſuitq́, eam ſuper carbones viuos.*

3 *Tunc Raphael angelus apprehendit dæmonium, & religauit illud in deſerto ſuperioris Aegypti.*

4 *Tunc hortatus eſt virginem Tobias, dixitque ei: Sara, exurge, & deprecemur* DEVM *hodie, & cras, & ſecundum cras: quia his tribus noctibus* DEO *iungimur: tertia autem tranſacta nocte, in noſtro erimus coniugio.*

5 *Filij quippe ſanctorum ſumus, & non poſſumus ita coniungi ſicut gentes, quæ ignorant* DEVM.

6 *Surgentes autem pariter, inſtanter orabant ambo ſimul, vt ſanitas daretur eis.*

7 *Dixitque Tobias: Domine* DEVS *patrum noſtrorum, benedicant te cœli & terra, mareq́, & fontes:*

fontes, & flumina, & omnes creaturæ tuæ, quæ in eis sunt.

Gene. 2. 7. *8 Tu fecisti Adam de limo terræ, dedisti q; ei adiutorium Heuam.*

9 Et nunc Domine tu scis, quia non luxuriæ causa accipio sororem meam coniugem, sed sola posteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuum in sæcula sæculorum.

10 Dixit quoque Sara: Miserere nobis Domine, miserere nobis, & consenescamus ambo pariter sani.

11 Et factum est circa pullorum cantum, accersiri iussit Raguel seruos suos, & abierunt cum eo pariter vt foderent sepulchrum.

12 Dicebat enim: Ne fortè simili modo euenerit ei, quo & cæteris illis septem viris, qui sunt ingressi ad eam.

13 Cumque parassent fossam, reuersus Raguel ad vxorem suam, dixit ei:

14 Mitte vnam ex ancillis tuis, & videat si mortuus est, vt sepeliam eum antequam illucescat dies.

15 At illa misit vnam ex ancillis suis. Quæ ingressa cubiculum, reperit eos saluos & incolumes, secum pariter dormientes.

16 Et reuersa, nuntiauit bonum nuncium: & benedixerunt Dominum, Raguel videlicet & Anna vxor eius.

17 Et dixerunt: Benedicimus te Domine DEVS *Israel, quia non contigit quemadmodum putabamus.*

18 Fecisti enim nobiscum misericordiam tuam, & exclusisti à nobis inimicum persequentem nos.

19 Misertus es autem duobus vnicis. Fac eos Domine pleniùs benedicere te: & sacrificium tibi laudis tuæ, & suæ sanitatis offerre, vt cognoscat vniuersitas gentium, quia tu es DEVS *solus in vniuersa terra.*

20 Statimq; præcepit seruis suis Raguel, vt replerent fossam, quam fecerant priusquam eluceseeret.

21 Vxori autem suæ dixit vt instrueret conuiuium, & præpararet omnia, quæ in cibos erãt iter agentibus necessaria.

22 Duas quoque pingues vaccas, & quattuor arietes occidi fecit, & parari epulas omnibus vicinis suis, cunctisq; amicis.

23 Et adiurauit Raguel Tobiam, vt duas hebdomadas moraretur apud se.

24 De omnibus autem, quæ possidebat Raguel, dimidiam partem dedit Tobiæ, & fecit scripturam, vt pars dimidia, quæ supererat post obitum eorum, Tobiæ dominio deueniret.

COM-

COMMENTARIVS.

INCHOATÆ nuptiæ, omni cacodæmonis impedimento sublato, lætè, diuq; perficiuntur, & prima nuptiarum nocte Tobias, tria facit. Asmodæum scilicet eiicit: orationi, cum Sara vacat: pòst, cum eâdem, citra venerem vllam somnum capit. *Cassidile* verò à Budæo lib. de Asse exponitur bulga vel penula. sic dictum, vt Lyrano & Carthusiano videtur; à cassibus, quibus reticulati quorùdam sacculi similes sunt, vt in opsonatoribus, piscatoribus, & mercenariis ad vineam, vel opus aliud euntibus crebrò videmus. Hugoni verò placet à similitudine cassidis, seu, vt apud Propertium, & Virgil. lib. 11. Æneidos, à similitudine cassidę. Videtur enim, pro *cassita*, in Festo legendum *cassida*. Dicitur verò hîc *pars iecoris* prolata, cum tamen cap. 6. *cor* etiam memoratum esset. Hebraicè tam hîc, quam ibi, eiusdem cordis mentio tantum fit: Græcè vtrobique, vtriusque, sicut in D. Athanasio Synopsi, in V. Beda, & interprete nostro cap. 6. Ideoque hic in Latino textu, ex hepate; cor etiam subintelligendum. Carbones viui, sunt candentes. Adduntur Græcè & Hebraicè nonnulla, de quibus sequenti c. 9. Nunc in quæstiones aliquot eundum.

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

Sitne, per hepatis fumum, dæmon expulsus?

NEGANT ex hæreticis nonnulli, vt Wittakerus, Ionas, & Lutherus. Ille libro primo contra Duræum fol. 72. exclamat. *Quis vnquam propheta, aut Apostolus Dæmones hoc modo abigendos esse docuit? Paulus vniuersam Christiani hominis panopliam describit, 1. Thes. 6. qua tecti, nullis Dæmonum viribus, superemur. Hoc verò mirificum telum, quo hunc dæmonem repulit Tobias, numquam nobis commendat.* Verum, pari modo, contra S. Paulum, suo sudario & semicinctio Dæmones profligantem Actorum 19. ver. 12. contra ipsum etiam Dominum & Saluatorem IESVM, ieiunio expellendos, profitentem Matth. 17. ver. 21. sycophantari nonne liceret? Neque enim vel ieiunia, vel sudaria, & semicinctia in illa D. Pauli *panoplia* recensentur: neque eidem Apostolo totum Ecclesiæ armamentarium exponere propositum fuit; sed præcipua quædam armorum genera commendare. quæ tamen ipsa ne à Tobia quidem nostro prætermissa sunt. Insignem enim eius fidem, & religiosissimam in oratione, pernoctationem legimus: ipsum vidimus stare succinctum lumbos suos in veritate, & indutum loricam iustitiæ. Similis mihi Massalianis videtur Wittakerus; qui vnicum dæmonas eiiciendi modum putabant, ipsam scilicet, quàm aliis pœnè omnibus Christianorum cæremoniis vilipensis immodicè prædicabant; orationẽ, prout in Panopliæ par. 2. tit. 22. ab Euthymio traditur. *Ionas* verò in symposiacorũ Lutheri cap. 59. huic ipsi Luthero dicebat, *stultam rem esse, per hepar istud, diabolum esse expulsum.* Respondit Lutherus: *Diabolus, vtpote fortis & vehemens aduersarius, non sic expellitur. Habet enim Goliæ hastam, qua aduersum nos pugnat: & sine intermissione nos tentat. Præterea* DEVS *armat & instruit ipsum; acuit illi arma sua: dat ei stimulum, vel ferrum, quod hastili suo præfigat, suam scilicet legem, qua nos ferociter inuadit.* Nullam sapiens ille Ionas causam, cur *stultitiam*, hoc Sancti Raphaëlis factum, vocasset, attulerat: sed sapientiæ nouum oraculum Lutherus, duas vel tres proferre voluit. verum

verum vanitatis & stultitiæ pleniſſimas. Prima. *Eſt diabolus fortis & vehemens.* Quid ergo? vinci, vel ſolo iuſſu, ab Angelo, non potuit? Altera. *Goliæ haſta nos ſemper oppugnat.* Quid inde? Ergo numquam expellitur? Tertia. *Eum* DEVS *armat.* Luthero iudice, non Dauidem Saul contra Goliathum armat, ſed Goliathum DEVS contra nos. & quidem ſua ſanctiſſima lege, vt ea Diabolo ferrum ſit, quo nos iugulet. ſed qui ab Angelo, iecore incenſo, exigi dæmonem non potuiſſe cenſet, mirum quam ridiculis, fœdis, obſcœnisque ipſe modis, eum, verbo exemploque ſuo, profligandum doceat. Laudat enim, aduerſus Diabolum, ioca, ludosque varios, auocationem à legis diuinæ cogitatione, vini hauſtum largiorem, cibum redundantiorem. *quia in tentationibus*, inquit, *centies deterius eſt ieiunare, quam edere ac bibere.* Commendat etiam aduerſus dæmonis tentationes, *doctoratus gradu ornatum eſſe, ventris* (dicto venia ſit) *crepitus edere*, itemque dæmoni *dicere*, vt, quam quis deiicit aluum, *& oleta odoretur & edat.* Pœnè S. Cyrilli Hieroſolymitani Catechęſi 6. cohortatio me, vt verba Sophi huius aſcriberem, induxiſſet: ea tamen rerum, nominumque fœditate commentarium iam iſtum conſpureare auſus non ſum. videre, ſi quis cupiat, omnia poterit in Sympoſiacis cap. 24. & 26. Abs te tantùm, Wittakere, quæro hæccine in tua illa *panoplia?* Hicine tui, Luthere, contra *Goliæ haſtam*, thoraces?

QVÆSTIVNCVLA II.

An, contra dæmonem, fumo huic efficientia vlla tribuenda?

EX iis, qui dęmonem, iecoris fumo, exactum concedunt; non ſunt omnino nulli, qui eum fumum nihil effeciſſe, ſed merum tantummodo ſignum fuiſſe ſentiant. ſed ij tres in partes abeunt. *Quidam* enim volunt totam hanc iecoris incenſionem eò tantum adhibitam, vt ſe hominem eſſe, non Angelum, Angelus perſuaderet. *Alij* fumum eundem aiunt ſignum fuiſſe temporis tantùm, quo dæmon expelleretur. Refert vtramque hanc opinionem liber de Dæmoniacis, cap. 48. num. 696. *Tertiis* placet fuiſſe ſignum tantùm efficacitatis & virtutis precum Tobiæ. Ita Lyranus cap. 61. & ex eo hæreticus etiam Munſterus. Quæ quæſtioni huic ſubſeruiant, dicta ſunt non pauca 1. Reg. 16. Sint iam propoſitiones quatuor.

PRIMA. *Fumus iſte non fuit ſignum humanitatis Angeli.* Primò. Quia ſuperuacaneum ſuperſtitioſæ obſeruationis periculum hominibus dediſſet Angelus, cum ſatis aliâs tectus eſſet, variisque modis aliis, & dęmonem extrudere & ſeipſum occulere potuiſſet. Secundò peccaſſet mendacio, cap. 6. ver. 8. dicendo, *valere ad extricandum omne dæmoniorum genus.* cum reuera nihil valere, ipſe noſſet optimè.

SECVNDA. *Non fuit etiam tantummodo temporis, quo dæmon expelleretur, ſignum.* Primò. Quia cap. 6. v. 5. Latinè, Græcè, & Hebraicè dicuntur hæc vtilia, vt ex iis medicamenta fierent. Quæ verò, ad faciendam medicinam, vtilia ſunt, ea non ſigna tantum ſunt. Secundò, ibidem v. 8. de cordis particula dicitur: *Extricat omne genus dæmonicorum*, id eſt, extricandi vim habet. Nam tunc *omne* dæmoniorum genus non extricabat, ſed vnum tantummodo. Ideoque ſententia eadem eſt, atque dum dici ſolet; herba iſta vel potio, phlegmata, ex hominibus, omnia educit: febres omnes lenit, id

est, educendi & leniendi vim habet. An verò falsum quod ait Angelus? An, vti vani quidam agyrtæ & theriacopolæ; verba dat, merasque, medio in foro, nugas vendit? Tertiò, hoc capite 8. Græcè dicitur, ἔλαβε τὴν τέφραν τοῦ θυμιάματος, καὶ ἐπέθηκε τὴν καρδίαν τοῦ ἰχθύος καὶ τὸ ἧπαρ, καὶ ἐκάπνισεν. ὅτι δὲ, ἀσφράνθη τὸ δαιμόνιον τῆς ὀσμῆς, ἔφυγεν εἰς τὰ ἀνώτατα Αἰγύπτου. Tobias *accepit cinerem* seu *prunam thymiamatũ, & imposuit cor piscis & hepar, fumumq; fecit. & quando odoratus est dæmon odorem, fugit ad Ægypti suprema:* Hebraicè verò; *Percepit Asmodæus odorem & fugit.* Ecce, clarè significatur, dæmonem, vi percepti odoris, fugisse. Alioquin fumus iste tantùm à Tobia & Sara, quibus abeuntis dæmonij tempus significari oportebat; visus dici debuisset, vt intelligeretur dæmonium abiisse. quemadmodum apud nos hodie, & olim, dum iubentur dæmonia sui, è corporibus obsessis, abitus signum aliquod edere. Quartò, fel non tantum fuit signum temporis, quo visus restitueretur, vt infrà dicam. Ergo neque cor & hepar temporis modò signum, quo abiret Dæmon.

TERTIA. *Non fuit tantum signum virtutis precum.* Primò, iisdem ferè argumentis probatur, cum citata verba, non significationem solam, sed agendi etiam efficacitatem quandam fumo huic tribuant. Secundò, suffeciisset quodlibet aliud suffimentum thurcum, vel myrepsicum. præsertim cum huiusce modi odoris genus, ad eam significationem vsitatius & accommodatius foret. vel certè satis esse debuisset fumus de quacunque piscis parte, vel è iecore cuiuscunque animalis, verbi gratia, arietis, capite superiori, mactati: neque fuisset opus tanto itinere, tantoque labore, vnà cum sarcinis aliis, cor & hepar illud, huc afferre.

QVARTA. *Fumo huic, aduersus dæmonem, efficientia quædam fuit.* Patet ex dictis. Cum enim à Raphaële Angelo adhibitum non frustrà fuerit, neque solam aliquid significandi, vti probatum est, vim habeat; efficientia ei quædam tribuatur, oportet. Deinde omnia pœnè, quibus propositio secunda firmata; istam etiam quartam, & quidem directè, confirmant. Numquid & diuinæ iustitiæ consentaneum, eos qui sese DEO æquiparare voluerunt, superbissimos spiritus, corporatis nunc rebus subiici, & earum quandam in illos efficientiam quandam exerere? Accedunt tamen suffragatores non aspernandi Guilelmus Parisiensis lib. de vniuerso, Dionysius Carthusianus hoc loco, Vallesius sacræ philos. cap. 28. Petrus Gregorius Tolosanus Syntagmatis Iuris, lib. 34. cap. 22. Bartholomæus Faius in Energumenico, Franciscus Georgius tom. 6. problem. 199. Hieronymus Mengus, in Flagello dæmonum, documento 3. Sed *obiiciuntur argumenta duo.* vnum cap. 6. ver. 8. non generatim dicitur, omnibus hominibus, iccur valere ad dæmonis expulsionem, sed tantum speciatim; *ipsi Tobiæ, si ponat.* Est hoc Abulensis argumentum loco citato 1. Reg. cap. 16. q. 46. Sed Græcè & Hebraicè generatim dicitur. Et verò in Latino, est vsitatus loquendi modus, quo, licet medicamenti alicuius virtus generalis sit, alicui tamen dici solet, *Si hoc accipias:* vel, *Recipe hoc.* ALTERVM argumentum cap. 8. ver. 3. dicitur: *Tunc Raphaël apprehendit dæmonium.* Ergo temporis duntaxat signum fumus fuit. Respondeo: Nonnunquam in Latino quædam, quæ in Græco & Hebraico non sunt, asseri, suprà monstraui. idque hoc loco fit, neque tamen temporis, quo Dæmon extrusus, hoc loco signum ponitur: sed altera quædam actio subiungitur, quæ à Raphaële tunc facta est, dæmonis scilicet colligatio.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA III.

Sit ne fumi huius efficientia naturalis?

SVPERNATVRALEM esse tradit loco citato Vallesius, quam illi fumo DEVS indiderit, eo modo, quo inferorum ignibus, vt in damnatos spiritus agerent, concessit. & confirmari posset ista opinio, illo ipsius Victoriæ q.6. de Magia, argumento, quod laudat in 2.2. disp.6.q.13.puncto 2.noster de Valentia. *Non est super terram potestas quæ comparetur diabolo, qui factus est, vt nullum timeret*, Iob 41.ver.24. At si de supernaturali potestate agatur, certum est, esse aliquam quæ Dæmonem vincat & superet. Ergo scriptura illa de naturali potestate accipienda est. ideoque & fumi huius, qui Asmodæo fugam imposuit; efficacitas non à natura, sed à superiori principio iam extiterit. *Naturalem* verò censet Faius loco itidem indicato. quam ab ipso creationis primordio, in illam naturam DEVS contulerit: Idemq; Tolosati Gregorio numero 9.& 10. capitis antea nominati, videtur. qui & num.2. qualitatem istiusmodi, qua, per antipathiam, obsistant dæmonibus nonnullæ res; dicit non è quatuor elementorum compositione pendere, sed ex tota, vt dicitur, substantia, & ex proprietate à DEO eis indita. Mihi harum sententiarum alterutra si amplectenda esset, supernaturalem potius quam naturalem fumi huius vim fuisse opinarer. Sed mediam ingredi viam quid prohibeat? Potest siquidem *rerum efficientia triplex* considerari. *Vna*. quæ merè naturalis. *altera* quæ merè supernaturalis. *tertia* quæ mixta. *Prima* patet. *Supernaturalem* verò appello paulò vulgariùs, quæ, supra, vel præter visitatum physicum efficiendi modum, quippiam efficit. ideoque merè, isto modo, supernaturalis est, quando res quæpiam quidpiam efficit, nulla insita sua vi, sed solius causæ superioris imperio & voluntate. estque bona vel mala. *Bona* quando à DEI vel Angeli boni voluntate actio est. *Mala*, quando à dæmonis, vt, si dæmon superior alicunde inferiorem egredi iubeat. *Mixta*, quando DEI, Angeliue boni aut mali actio interuenit, sed ipsa nihilominus corporea res aliquid, ad vnum eundemq; effectum, insita sua vi, operatur: siue per modum instrumenti, quod ad aliquem effectum vim, ex naturali sua dispositione, quandam habet (id quod in instrumentis omnibus necessarium quidam senserunt) siue per modum causæ veluti adiuuantis: etsi qui cum ea simul agit, adiutorio nullo egeat. Rursumque. siue hæc efficientia sit ab elementorum certa quadam, etsi admodum occulta, temperatione: siue ab ipsamet rerum substantia. Nam, de hisce, differendi non iam locus. Et mixta hæc, similiter bona vel mala est. *Eam verò efficientiam in rerum natura esse*, planum ex eo fieri potest, quod & contradictionis implicationem nullam, & congruentiam non paruam habeat. Quidni enim congruat, vt quemadmodum puram, absque physicorum corporum actione vlla, efficientiam suam habent spiritus, &, absque spirituum actione, corpora suam: ita & inter se connexam coniunctamque quandam habeant? Mihi ergo de iecoris nostri fumo hæc videntur.

Primò. *Fumi huius aduersus dæmonem efficientia fuit quadantenus naturalis.* Quia, vt supra indicatum; Angelus cap.6. ver.8. vim efficientiamque istam, eo modo, describit, quo naturales rerum vires contra morbos, describi solent. *Cordis*, ait, *eius particulam, si super carbones ponas, fumus eius extricat omne genus dæmoniorum, siue à viro, siue à muliere.* Quis Dioscorides, Plinius, aut Matthiolus insitam herbæ vim aliter enunciet? Quibus aliis verbis, quæ natura suggerit medicamenta eloquantur Theophrastus,

Hippocrates, & Galenus? Res naturalis recenſetur, *cordis particula.* præparatio item naturalis; *ſi ſuper carbones ponatur.* Verbum deinde, quod agendi vim importat, additur; EXTRICAT. id eſt, extricandi & expellendi vi præditum eſt. vt ſupra dictum. Neque cap. 6. ver. 7. Tobias, niſi de naturali harum rerum vi, rogat, cum ait: *Quod remedium habebunt iſta, quæ de piſce ſeruare iuſſiſti?* Raphaël em enim hominem tantum modo putabat. ſed qui non fruſtrà ſeruari hæc vellet, peritiamque ipſorum efficacitatis aliquam haberet. Hoc enim & Raphaël ipſe ver. 5. indicarat. *Sunt hæc neceſſaria ad medicamenta vtiliter.* Et in Græco, modum exponit, paulò quidem aliter quàm in Latino ver. 8. ſed ita tamen, vt eadem omnia, & paulò fortè clariùs, indicet: Ἐάν τινα ἐχλῇ δαιμόνιον, ἢ πνεῦμα πονηρὸν, ταῦτα δεῖ καπνίσαι ἐνώπιον ἀνθρώπου ἢ γυναικὸς, καὶ μηκέτι ἐχληθῇ. id eſt: *Si vexet aliquem dæmonium, vel malus ſpiritus, oportet hæc* (cor & hepar) *ſuffimigare coram homine vel fœmina, & non vexabitur amplius.*

Secundò. *Videtur naturalis hæc efficientia non tum primò ſimpliciter, ſed in creationis principio, ab ipſo natura authore, cordi & iecori fuiſſe impreſſa.* Primo quidem quia Angelus eo ipſo quo medicamenta eſſe ait cap. 6. ſignificat vim quandam medicandi fixam & conſtantem iis ineſſe. Secundò, conſentaneum videtur, vt DEVS, quemadmodum aduerſus eos, quos poſt Adami lapſum futuros videbat; morbos & vlcera, medicas quibuſdam rebus vires indiderat: ſic etiam inderet aduerſus Dæmones, quos non animas tantum, ſed & hominum corpora læſuros præuidebat.

Tertiò. *Non fuit eadem efficientia merè naturalis.* Probatur primo, ratione prioris opinionis, quæ initio propoſita eſt. Secundo, ſi pura puta phyſica vis in hoc, aliisque huiuſmodi contra dæmonem remediis ineſſet, poſſet dæmon medicamenta iſtiuſmodi nobis vel abſcondere vel eripere, vel debilitare, vel contraria illis medicamenta obiicere. Tertio, poſſent ſolis radicibus & medicamentis hominum aliqui dæmonia expellere, contra Iobi ſententiam cap. 41. ver. 24. de qua ſupra. Quarto, quia nidoribus, alioquin etiam tetris, delectantur dæmones, vt ex Porphyrio refert Eugubinus l. 8. philoſophiæ, cap. 30. Quinto, quia, ſuperiore cap. 6. in Hebraico & Græco textu, non tantum vis dæmones abigendi rebus iſtis tribuitur, ſed ita etiam abigendi, vt *nunquam* reuertantur, cum alioquin, medicamenti vi euaneſcente, redire poſſent. Solent enim præſentem duntaxat morbum medicamenta depellere, non autem efficere, vt reuerti numquam poſſint.

Quartò. *Concurrerunt, cum ſuffimenti huius vi naturali, potiſſimum tria, qua ſupernaturalem inſignem vim conciliarent.* Primum fuit remotio cauſæ, ob quam dæmoni ſæuire conceſſum erat. Non enim, vt alij viri ſeptem, fœda libidine flagrabat Tobias, neque, vt illi, ad mulierem adhinniebat. Secundum. Preces Tobiæ & Sarræ tam præteritæ, quam præſentes, quæ quidem fuerunt duplices. Aliæ quidem in ipſo ſtatim ingreſſu thalami, vt ex thymiamatibus, de quib. paulo poſt; colligitur: Deinde, poſt expulſum dæmonem, aliæ. ne vmquam ſcilicet ille reuerteretur. v. 4. Et huc etiam ſpectant *thymiamata*, quæ in Græco textu ponuntur. dum non iam ſimpliciter *carbones*, aut *carbones viui*, ſed *pruna* vel *cinis thymiamatum* ſumptus dicitur, & in Hebræo additur *thuribulum*, quia vt videtur; vnà cum precibus, odores, diuinæ maieſtati, reuerentiæ, cultuſque cauſa; incenderunt ſancti iſti coniuges. Addi etiam poſſunt Raguelis & Annæ orationes de quibus cap. 7. ver. 13. *Dixit Raguel. Non dubito, quod* DEVS *preces & lachrymas meas in conſpectu ſuo admiſerit.* Imò & ipſius etiam Raphaëlis, ſeparato in cubiculo tum verſantis, & orantis oratio momenti plurimum attulit. Tertium. Significatio

catio duplex in isto fumo. Prior, est significatio passionis Domini, vt ex D. Augustino suprà dictum est, eumque secutus D. Prosper lib. de promissionibus & prædicationibus p. 2. cap. 39. *Mysticum*, ait, *actionis huius hoc est, quod ex interioribus piscis & dæmon fugatus est & Tobias illuminatus. Hoc agit piscis magnus ex passione sua* CHRISTVS, *purgans Mariam, à qua expulit* septem dæmonia. Et postea. Ἰχθὺν namq; *Latine piscem, sacris literis, maiores nostri hoc interpretati sunt ex Sibyllinis versibus colligentes, quod est* IESVS CHRISTVS *filius* DEI *Saluator, piscis in sua passione decoctus, cuius ex interioribus remediis, quotidie illuminamur, & pascimur.* Posterior significatio est extinctionis seu debilitationis earum partium, quæ ad libidinem incitant. Cum enim faciat *splen* ridere, cogat amare *iecur*, & in scriptura, etiam *cor*, Prouerb. 4. Matth. 15. dum in cinerem & fumum cor & iecur rediguntur, significatio eius, quod dictum est; apparet. Atque huc in hymno, quem in Sabbati Matutino Ecclesia concinit; respexisse videtur S. Ambrosius, cum ait: *Lumbos iecurq; morbidum: Adure igni congruo: Accincti vt sint perpetim: Luxu remoto pessimo.*

QVÆSTIVNCVLA IV.

Iecoris huius exemplo, possintne sensilia, contra dæmones, alia quædam remedia probari?

ANTIMONIVM, contra omnes pæne morbos, laudat noua eorum, qui Paracelsistæ dicuntur; Medicorum hæresis. Ego verò, quod contra dæmonia nobis præsidio sit, antidæmonium iam requiro. Et spiritale quidem potissimum est. sed de eo, quod sub sensum cadit, vt iam agatur, facit nostri iecoris incensio. Sunt enim, qui omne quod corporatum & sensile sit, id contra dæmonas cassum prorsus & enerue censeant, vt ipse Paracelsistarum parens Theophrastus Paracelsus, qui parte 9. Philosophiæ, tria tantum, quæ dæmonas exterminent, remedia nobis à CHRISTO Domino data contendit. *potestatem* scilicet quandam immediatè ab illo manantem, deinde *orationem* & *ieiunium*. & libro occultæ Philosophiæ, *paucos hactenus dæmonas expulsos* ait, *quia cæremoniæ*, quæ sensus videlicet ferire solent; *adhiberentur*. tandemque eo progreditur, vt dicat, *Theologum nullum, nisi Magiæ peritum, dæmonas eiecisse*. Contrà vero, alij fumos, herbas, lapides, arma, verba, & id genus alia magnis ad exigendos, vel abarcendos dæmonas laudibus efferunt. Peruulgatam sanè inquit Abulensis 1. Reg. c. 16. q. 43. esse opinionem. suffimigationibus dæmonia profligari. Et lib. 25. c. 2. Plinius, *plerosq;* ait, *video existimare, nihil non herbarum vi effici posse. sed plurimum esse vires, incognitas.* De reliquis postea. Nam corporata hæc antidæmonia, possunt bifariam considerari, generatim, & speciatim. Prior modus iam tenendus. & *primo* quidem à Paracelso quæro, an expellendorum dæmonum potestas ita simpliciter à Christo Domino manet, vt nihil omnino, quod in sensus incurrat; adhiberi oporteat, an secus? *Si nihil* omnino adhiberi oporteat, D. Pauli sudaria vel semicinctia frustrà & vitiosè adhibita sunt Act. 19. Lege Reuerendissimi Baronij Tomum primum, Anno Domini LVI. *Si secus*, cæremoniis bellum cur indicit? Non commemorabo vetustissimos impositionis manuum, exsufflationis, adiurationis, aliosque generis eiusdem ritus, sed Paracelsum suis ipsius verbis constringo. Vult enim eodem libro, vt ad orationem cogantur dæmoniaci: & cogendi modum hunc præscribit, vt ipsis, per crucis modum, incumbat

quiſpiam. Non reprehendo cęremoniam, quæ nonnnullam Elię imitationem. 3. Reg. 17. continere queat; ſed hoc ago, cur poſt Chriſtum Dominum, à nemine, quod quidem norim; vſurpatam, ad expellendos dęmones, cęremoniam vſurpet, vſurpatas vero à plurimis, exſtirpet? Quæ ipſi videlicet excogitant, ea ſola placent Nouatoribus. Iam quod, à ſolis Magiæ peritis Theologis, dæmonas eiectos aſſerit, ſi malam in partem, Magię nomine vtitur, eſt in Eccleſiam Chriſtianam nimisquam contumelioſus, dum, inſigne aſpellendorum dęmonum diuinitus datum munus, ad infames damnatasque artes reuocat. Si vero bonam in partem, prout Magi dicuntur, qui ab oriente dominum adoraturi venerunt; Magiam vocat, contra cæremoniarum, ſanarumque rerum vſum, non modo nihil dicit, ſed eum potius aſtruit. Quemadmodum enim tetri deteſtabilesque Magi tetras deteſtabilesque cęremonias & res, ſuis in molitionibus & pręſtigiis, adhibent: ita è contrario eruditi, ſanctique Magi eruditas ſanctasque cęremonias & res, in exoreiſmis, veriſque miraculis. *Qui vero ſuffimigationibus*, herbis, aliisue meris aut corporibus, aut corporum certe qualitatibus, tantam in ſpiritus vim tribuunt, vna illa ſuperiùs allata Iobi ſententia & adiuncta ratione, ſatis refelluntur. Sed notandum, omnium rerum naturalium, quæcunque eſt aduerſus dęmonas vis, eam alterutro iſto genere contineri. Vel enim *ſecundario & indirectè* illos oppugnat & eiicit, vel *primario & directè*. *Prius* accidit, quando, vt in lunaticis, de quibus Matthęi 17. humores & corporis affectiones, quibus maximè oblectatur & abutitur dęmon; perſanat. Verbi cauſa, melancholicos & vuidiores. Sublata enim materia & veluti fundamento, cui ille innitebatur ac immorabatur, ei vt exeedat; imponi quędam videtur neceſſitas. pro vt libro 2. de quinta eſſentia Lullus, & lib. 2. de naturę miraculis cap. 1. Lemnius. Parque itidem ratio videtur, ſi corpus, quod vexatam ab illo rem circumſtat, vel etiam, quod ipſe aſſumſit, ita immutetur, vt ipſius propoſito & energiæ inimicum ſit. Sed conſulto dixi, *videtur*. quia verè optimos etiam humores deprauare, optima corporum temperatione abuti nequam ſpiritus poteſt, in eaque commorari. *Poſterius* vero, vt *primario & directè* dęmon ipſe petatur; fit, quando, latentiore quadam vi, corporatę res, tanquam diuinæ manus inſtrumenta, in ipſoſinet ſpiritus agunt. Breues ergo eoneluſiunculæ ſex iſtę ſint:

I. *Nullas cæremonias, aut quæ in ſenſus incurrant, res nullas, contra dæmonas valere, falſum eſt.*

II. *Falſum quoque meros fumos, herbas, allaque corporata, contra eoſdem, immediatam vllam vim habere.*

III. *Sed verum; cæremonias, & corpora, vel quæ ab iis ſunt; ſenſiles qualitates, ſi cum ſpiritalibus quibuſdam viribus iungantur; valere plurimum.*

IV. *Verum item, corporata & ſpiritalia iſta coniuncta valere plurimum, ſed ita vt interdum bene ac religioſe, interdum malè ac ſuperſtitioſe ſuſcipiantur.*

V. *Verum etiam, bene ac religioſe iſta ſuſcipi, quoties à ſupernaturali* DEI, *Angelique boni concurſu vim accipiunt: malè ac ſuperſtitioſè, quoties à dæmonis opitulatione.*

VI. *Sola, ex omnibus, hoc incenſi iecoris exemplo, approbari poſſunt, quæ duo iſta coniuncta habent, & à* DEI *Angelique boni concurſu vim accipiunt. Cætera omnia cognationem, iſto cum exemplo, nullam habent.*

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA V.

Antidæmonicorum sensilium, isto cum exemplo, cognatio internosci quomodo possit?

PRIMO videndum an istiusmodi sensilia dęmonum vim verè frangant, eosque aspellant, an non. Multa enim anicularum, & imperitorum, nimisque credulorum vulgus interdum asserit, quorum solida constansque veritas nulla. Temere autem huiusce modi narrationibus assentiri non est philosophi, multo minus, Theologi. Si ergo verè dęmonibus nihil ista obsistant, perspicuum satis est, ab iecoris huius, quod vt suprà dictum; efficacitatem veram habuit; longe abesse. Si vero verè obsistant, iam *Secundo* videndum, sitne DEI, Angeliue beati, an infelicis illius cooperatio & concursus. Si prius; habet cum exemplo isto cognationem. Si posterius; nullam, vt ex supra dictis clarum. Sed rursum quæritur, quomodo ista, quæ sensu nullo percipitur; cooperatio internoscatur, diuina ne sit vel Angelica, vel dæmoniaca. Doctè prudenterque noster de Valentia 2.2. disp. 6. q. 13. punct. 2. docet vnde partim hoc, partim an sit naturalis vis; internosci non queat: deinde vnde queat. *Non quit è sola causa, etiam apud eruditos, ignoratione: non è sola producti effectus præstantia: non è sola, quæ ordinariè ad effectum esse debet, neque iam est, causa proportione: non è sola, quæ ordinariè ad effectum esse debet, neq; iam est, causa proportione: non è solo dæmonis indicio: non è sola eius qui operatur, vita impuriore: non demum è solo fine malo: sed vel è solo operandi modo: vel è sola causa conditione & circumstantia: vel è sola effectus conditione & circumstantia: vel ex ipsa denique communi experientia.* Putarem, vt quod videtur paucis dicam; *primo* spectandum, an res quæ antidæmonica dicitur; ex natura sua sit vel bona, vel mala, vel indifferens. Si mala; coniecturis aliis quid opus? Nihil ei cum iecore nostro similitudinis, quia huius incensio per se mala non est. Si bona vel indifferens; pergendum *porro*, & spectandum, quinam rei talis, contra dæmonas, vsum vel adhibeant, vel adhibendum primò censuerint. qua homines eruditione, prudentia, religione, integritate. *rursum* cuiusmodi modus, in illo illius rei vsu, teneatur, an philosophorum Theologorumque placitis consentaneus, an perspicuè improbus, an dubius. *Spectandum etiam*, quod vel vnius alicuius boni sapientisque viri, vel fieri si potest; quod plurium tota ista de re iudicium sit: vel, qui omnium optimus & certissimus canon; quænam Ecclesiæ ipsius, vel in aliquo decreto, vel in vsu longè lateque, aut pridem admodum & constanter recepto, sententia sit. Si qui rem illam adhibent, homines scelerati sunt: si in modo vanitas aut vitiositas inest aliqua: si sapientum vel Ecclesiæ iudicia eam improbent; ab exemplo isto dissidere, penitusque dissonare, nunquid non iudicanda? Et forent ista generatim satis, nisi de antidæmonicis quibusdam remediis plusculum quid quidam requirerent.

I. De suffitionibus.

EST & hodie harum, in exorcismis quibusdam, vsus. Nam in libro, qui *dæmonum flagellum* inscribitur, exorcismo tertio, præcipitur, vt ignis ac sulphur accipiatur, isque tamdiu, quoad super iis; quæ ab eo interrogantur; apta veraque respondeat, suffiatur

ſuffiatur dæmoniacus. Et exorciſmo quarto, vt benedicta ruta energumeni naribus admoueatur: Exorciſmo ſexto, vt accipiatur ſulphur, galbanus, aſſa fœtida, ariſtolochia, hypericon, & ruta, omniaque propria benedictione benedicantur, in ignemq; proiiciantur. Quia vero cum *hiſce rebus ſacræ ad* DEVM *preces coniunguntur, poſſunt huic noſtræ ſuffitioni non immerito ſimiles videri*, vt non directè tantum & primario energumenorum corpora immutent, ſed ipſos etiam dæmonas, per mixtam illam, de qua ſuprà; efficientiam. Refert 2.d.8.a.5.ad 4. D. Thomas herbæ cuiuſdam fumo effici, vt trabes videantur ſerpentes. Cæterum fugat odore ipſo cominus ſerpentes ſerpillum, vt ait lib. 20. cap. 22. Plinius: naſturtium ſimiliter ibidem c.13: itemque galbani accenſi nidor apud eundem lib. 12. cap. 26. animi defectionem, morborumque contagionem teterrimi coriorum cornuumque fœtores, vti docet lib. 2. c. 10. Leuinus. Si diuinum ergo hiſce rebus quidpiam, bono receptoque vſu, connexum eſſet, cur aliquam iis, contra dęmonas, efficientiam negaremus? Et vero non in ſolo Tobia, ſed in aliis etiam ſcriptoribus, & ritus & efficientiæ huius nonnulla extant adhuc veſtigia. Nam Ioſephus lib. 8. Antiq. ca. 2. indicat, è Salomonis exorciſmorum, quos cum cætero ſapientiæ ornatu à DEO ille acceperat; vetuſtiſſima formula, fuiſſe dæmoniacorum naribus radices quaſdam admotas, vt earum fumis & odoribus, ipſi, ex eorum corporibus, dæmones extraherentur. Thargum Chaldęus Canticorum 4.v.6. *Omni*, ait, *tempore, quo populus domus Iſrael tenebat, manibus ſuis, artem Patrum ſuorum iuſtorum, fugiebant dæmones nocentes, tenebriones, & matutini, & meridiani de medio eorum, eo quod maieſtas gloriæ domini reſidebat in domo ſanctuarij, quæ ædificata eſt in monte Moriah: & omnes dæmones & ſpiritus nocentes fugiebant ab odore incenſi aromatum.* ſiue is odor eſſet ille, qui quotidie in thymiamatis altari fiebat; ſiue qui in ſacrificiis quibusdam; ſiue ex aromaticis quibusdam radicibus alius aliquis, prout res, poſtulaſſet. Sanctus etiam Iuſtinus dialogo cum Tryphone, à Iudæorum exorciſtis, thymiamata & vincula dæmonibus expellendis adhiberi ſolita teſtatur.

Tria tamen ſunt, quæ iſtiusmodi ſuffimenta diſplicere, & vt Exodi 5. verſ. 21. loquebantur nonnulli; fœtere potius faciant. *Primum.* quod hoc ipſum in Iudæorum exorciſtis reprehendere videatur eo loco S. Iuſtinus: ſimulque affirmare, idem à Gētilium exorciſtis factitari. *Exorciſtæ*, ait, *veſtri, eadem, qua etiam apud Gentes, arte adhibita, adiurant, incenſisque odoribus & vinculis vtuntur.* *Alterum*, quod huiuſcemodi odoribus inuitari potuis dęmones videantur. idque, vt ait S. Auguſtinus lib. 20. Ciu. cap. 22. *non quia nidore ac fumo, ſicut nonnulli vani opinantur; ſed hominum paſcuntur erroribus.* *Tertium*, quod anilis videatur ſuperſtitio, eos arbitrari fumo terreri, qui & corporis expertes, & aterrimo pridem fumo, caligini & flammę aſſuerunt. Narrat, qui Germanicè conuerſus eſt Matthiolus, hypericum à mulierculis, circum puerperarum lectos incendi, vt ſpirituum iſtorum iniuriis obſiſtatur. *Hyperici*, ait lib. 2. de quinta eſſentia Lullus, *quod alias dicitur fuga dæmonum, ſeu perforata; fumigatio ſeminis fugat omnem dæmonem appropinquantem corpori vel domui.* *Primum* tamen illud fœtoris nihil exhalarit, ſi aduerterimus, Iuſtinum Iudæis non ſimpliciter odorum incenſionem vitio dare, ſed eam, quæ abſque DEI veri inuocatione, fiebat. quaſi ſola iſtarum rerum natura, & arte humana depelli poſſent dęmonia. Cum enim dixiſſet, ſolo prophetarum vel aliorum veteris teſtamenti Sanctorum hominum nomine iſta non pelli; adiunxit. *At ſi quis forte veſtrum*, DEI *Abraham*, DEI *Iſaac*, & DEI *Iacob nomine illa adiuret, fortaſſis obtemperabunt.* *Si quis.* ait. quaſi nullus id, vel rarus certè tum faceret. ideoque apponit, *forte*, & ſubdit.

subdit. *Iam vero exorcistæ vestri.* & cetera. quasi clarè diceret. At, DEI nomine, vestri exorcistæ dæmonas non adiurant, sed potius artem, vti Gentiles; quandam adhibent, odoresque incendunt. Et isti forte sunt, quos *impostores* vocat Vlpianus. *l. Præses §. Medicos ff. de extraord. cognit. Alterum* similiter expeditur. Nam eum thymiamata, in Deorum vel dęmonum potius honorem, adolentur; iis nequissimi spiritus eo, quo recte S. Augustinus dicit, modo prolectantur. At eæ, quę cum Tobitica congruunt; suffitiones, in illorum detestationem, & contra ipsos, excitantur. & quidem, non vt propitiati placatique obesse desinant, aut non incipiant: sed vt vis & tormentū iis quoddam adhibeatur: & vel inuiti ac repugnantes, non sola naturali, quæ nimium infirma vel potius nulla foret; sed cœlesti diuinaque manu extrudantur. *Tertium* ostendit, quod sæpè iam dictum; sola naturali corporearum rerum facultate dæmonas amoliri velle, vanum & superstitiosum esse, nisi forte, vti antea etiam expositum; secundario & indirectè, dum vel energumenorum corpus, vel cubiculi, lociúe alicuius aër, aliter quam vellet dęmon, afficitur & immutatur.

II. *De radicibus & herbis.*

DESCRIBIT lib. 7. belli, cap. 23. Ioseph us radicem, quæ *Baaras* dicebatur. *Hæc*, inquit, *statim eiicit, quæ vocantur Dæmonia. etiamsi ægrotantibus tantum admoueatur.* In antiquitatis verò libro 8. cap. 2. plures huiusce modi radices à Solomone indicatas refert, ex quibus, quin *Baaras* illa fuerit, nihil dubij. sed ecquæ alię? *hypericon*, hac in re, tanta quidam vi præditum censent, vt id apud se semper gestent, variis in ædium partibus collocent, fugam dæmonum idcirco, quemadmodum supra Lullus dicebat, appellitent. Narrat lib. 4. enarrationum in Dioscoridem Amatus Lusitanus, *thapsiam*, apud Conimbricenses, dæmonibus infestam adeo haberi, vt prouerbiali quasi elogio ipsam ita loquentem faciant. *Eu sumo tom, que o diabo fuge, donde eu som.* id est: *Ego sum thapsia. quam diabolus fugit, inde vbi ego sum.* Plinius lib. 25. cap. 4. *paoniam nigram* Faunorum, in quiete, ludibriis mederi narrat. At Fauni, quid nisi diaboli sunt? vt ait S. Hieronymus in S. Hilarione, D. Augustinus lib. 15. Ciuit. 23. Cassianus lib. 7. cap. 32. Apuleius lib. de virtutibus herbarum, cap. 71. *herba*, ait, *verbasci virgultum, qui secum portauerit, nullo metu terrebitur; neque bestiæ, neque occursus mali molestabunt hunc.* Apud Ouidium Fast. 6. cuidam quidam, magno pro munere

——————*Spinam, qua tristes pellere posset*
Asoribus noxas (hæc erat alba) dedit.

Dioscorides lib. 1. cap. 100. *Fama*, inquit, *est, rhamni ramos, valuis atque fenestris impositos, venefícia depellere.* Et similiter, sub ianuæ limine, rhamnum, laurique, ramum posuisse Bionem scribit libro de sapientibus Hesychius Illustrius. Annumeratur à quibusdam *artimesia* rubea, *sedum* maius, quod vulgo barba Iouis vocatur, *soliséquium, leuisticus, hyssopus, saluia, pulegium, sambuciq; folia.* Et huiusce modi herbas agnoscere videtur apud Gratianum, ca. dæmonium, 26. q. 7. D. Hieronymus, vel, quia apud Polycarpum ne Hieronymi quidem vmbra; quisquis eius canonis author est. *Dæmonium*, inquit, *sustinenti licet petras vel herbas habere sine incantatione. Fabarum* etiam, nigrarum præsertim, contra improborum spirituum spectra robur, celebrauit antiquitas, dum, vt in Fastorum quinto legitur; eas auersus quispiam iecit, &——————

——————————— hæc ego mitto.

His dixit, redimo, meq; meos q; fabis.

Ego sanè, cur herbarum istarum aliquas, in antidæmonicis, quas tradidit Salomon, Solomoni Deus; inficiari possim, causæ nihil habeo. easdem tamen absque aliqua precum sanctitate acceptas, nulla, contra dæmonas, nisi forte vt supra dictum; indirecta, potestate esse arbitror, & maiorem tamen de iis ipsis adhuc vel authoritatem vel experientiam requiro. quin & superstitiosè, vt ex August. lib. 21. Ciuit. c. 6. postea dicam, à Gentilibus, aliisque interdum vsitatas existimo. Quid enim fabæ, & fabæ nigræ? In ipsa etiam illa *Baaras* radice, duo mihi, apud Iosephum, nequaquam placent. VNVM est, oportere dum ea euellitur; semper aliquem mori: siue is homo, siue pro homine canis quispiam sit. Quis credat? Illi, opinor, qui apud Plinium lib. 25. cap. 4. pœoniam præcipiunt eruere noctu. *quoniam si picus Martius videat, tuendo, in oculos impetum faciat.* cum & idem Plinius lib. 30. cap. 2. Appionem rideat, quod nugaretur, *Cynocephaliam herbam, quæ in Ægypto vocaretur Osirites, diuinam esse, contraq; omnia veneficia valere: sed si ea erueretur, statim eum, qui eruisset, mori.* ALTERVM, dæmonia esse malorum hominum spiritus. quasi desertores Angeli non sint, de quibus contra Tryphonem S. Iustinus. nisi vocaret Iosephus *malorum hominum spiritus*, eos, qui ad malum homines impellunt. *Fauni* verò quibus pœoniam illam mederi aiebat Plinius, non sunt vera dæmonia, sed morbi carotici aliquid, apoplexiæ vel epilepsiæ prodromus. qui *suppressio nocturna*, & *ephialtes* alio nomine dicitur, ideoque & herba ipsa, *ephialtion*. A dæmonibus tamen, qui apud Themisonẽ & Æginetam, idcirco pnigaliones & pingamones vocati sunt; hasce suppressiones proficisci, è vulgo sunt, qui putant.

III. De lapidibus.

PETRAS nonnullas dæmonibus esse aduersas canon antea citatus ostendit. Dionysius in Periogesi deprædicat *iaspin*, quod sit ἐχθρὴ ἐμπύσης, καὶ ἄλλοις εἰδώλοις. id est, *inimica empusis, & idolis, seu, dæmoniacis spectris aliis.* Apud Psellum verò & Eugubinum lib. 8. cap. 28. Chaldæorum sententia est, ἰόντα ἐρχόμενον δαίμονα τερέσχιον ἀθρήσῃς, τὸν λίθον μυζίειν ἐπαοιδῶν, id est: *Cum venientem dæmonem terrestrem videbis, sacrificia lapidem minuzirin excantans.* Et forte id nominis accepit iste lapis, quod sit *menes tsarim*, vel *tsirim*, vel *Zeirim*, id est, *fugans aduersarios, dolores*, seu *pilosos*, seu dæmonas, prout istos interpretatur D. Hieronymus in Ezech. 35. & Isai. 13. Sed præter ea, quæ generatim superiùs allata, de his mihi nihil. Verba Diui Augustini, quę antea promisi, opportunè nunc appendam. *Illiciuntur*, ait lib. 21. Ciuit. cap. 6. *dæmones, ad inhabitandum, per creaturas, quas non ipsi, sed* DEVS *condidit, delectabilibus pro sua diuersitate diuersis, non vt animalia cibis, sed vt spiritus signis, quæ cuiusq; delectationi congruunt per varia genera lapidum, herbarum, lignorum, animalium, carminum, rituum.*

IV. De armis.

GLADIOS & tela dæmonibus esse formidabilia innuit Odyss. n Homerus, & Æneid. 6. Virgilius. idemque Armeni cuiusdam exemplo confirmat Psellus lib. de dæmonibus, & ex eo Rhodiginus lib. 2. cap. 8. Atque hæc fortassis opinio Scythas, vt magnum veluti numen, acinacem venerarentur, impulit, quemadmodum scribit initio lib.

tio lib.1. S.Epiphanius, Clemens Protreptico, Lucianus Ioue Tragœdo, & Ammianus lib.31. Et noſtro tempore, *multi*, ait in Æneid.6. Hortenſius, *aſſerunt, ferri aciem dæmonas reformidare, & re ipſa compertum eſt: & noui, quibus hoc ipſum, nocturnis horis, accidit.* Sed ſi, vt in ſcholis iam cantatiſſimum; corporis expertes hi genij ſunt. ferrum vllum cur formident? Qui, vt in fabulis Achilles; vulnerari non poſſet, imo qui thorace, armisque cæteris egregiè obtectus eſſet; enſium pugionumque aciem non pro nihilo duceret? Et ſanè, quid fulgentis gladij aut color aut vibratio, quod non terrere, ſed vel aliquo modo dæmonem impedire poſſit, efficiat? Qui verò iſtis ſe armis defendere voluerunt, etſi ecſſiſſe dæmon videretur; graue tamen accepiſſe detrimentum, indicio ſunt, quæ citatus addit Hortenſius. *Noui*, ait, *quibus hoc ipſum, nocturnis horis, accidit, ſed cum magna aduerſæ valetudinis conflictatione.* Neque verò vllum pium, prudentemque virum iſta defenſione vſum vnquam audiui: neque in Eccleſia Catholica vſquam probatum, vt mihi ad Tobiæ iecur accedere nihil videatur. Poſſet tamen fortaſſis mouere aliquem Salomon, dum Cantieorum 3. ver. 8. *circa lectum ſuum ſexaginta*, gladiis accinctos, *viros circumſtetiſſe*, ait, *propter timores nocturnos.* Etſi enim arcanum quidpiam & ſpiritale ſignificatur, ad morem tamen hunc alluditur, eiuſq; cùm vſus, tum vtilitas innui videtur, prout perſpicuè ibi docet Chaldæus Paraphraſtes, in quo ſic: *Sacerdotes & Leuitæ, & omnes tribus Iſrael, vniuerſi apprehendunt verba legis, quæ comparatur gladio, & præualent, & confortantur in ea, ſicut fortis, qui accinctus eſt gladio ſuper femur ſuum: & ideo non timent à ſpiritibus nociuis, & dæmonibus, qui ambulant in nocte.* At ſanè *timores nocturni* videntur ij appellari, ob quos, apud Reges, & in caſtris, excubiæ, vigiliæq; ſunt. quòd inſidiis oportunum maxime, nocturnum tempus ſit, ideoque Hebraicus textus vocat *timorem in noctibus*, id eſt, qui tunc euenire ſolet; aut certe, ne eueniat, timetur. Chaldæus verò Paraphraſtes Iudaicam ſui temporis opinionem refert, quæ niſi aliunde conſtabiliatur, me quidem certe digladiari non faciat, neque verò, vt pro me gladium quiſquam ſtringat, optare. Multo illa S.Benedicti virga, de qua lib.2. dial. cap.4. D.Gregorius, dæmoni formidabilior. Ea ſiquidem percuſſus, quem à Pſalmorum precumque aliarum penſo, niger crebrò puerulus abducebat; *deinceps ad orationis ſtudium, immobilis permanſit. ſicq; antiquus hoſtis dominari non auſus eſt in eius cogitatione, ac ſi ipſe percuſſus fuiſſet ex verbere.* Ipſius enim ſancti Patris verbis, eiuſdem iudicium indico.

V. De luce, igne, ſanguine, ianuiſq; clauſis.

LVCEM lucifugis tenebricolisque ſpiritibus eſſe perinuiſam quis non opinetur? Etenim *omnis, qui malè agit, odit lucem*, Iohan.3. & illi *tenebrarum rectores* ab Apoſtolo Epheſ.6. dicuntur, à Dauide Pſal.90. nocturna dæmonia, ſeu *perambulantia in tenebris*: itemque à Thargum Chaldæo Cantic.cap.3. ver.8. & cap.4. v.6. Solent præterea noctu, & in tenebris, multo & crebriùs & libentiùs, quam interdiu & luce, apparere, quemadmodum lib.2. cap.57. num.7. notat Cantipratenus. Putant ergo interdum nonnulli, ſi candelas accendant; tutiora eſſe omnia. Sed etiamſi collucerent funalibus omnia, cur dæmones extinguere, ſubitoque diſſlare omnia non poſſint? Et ſicut nocturna dæmonia ſunt, nonne etiam, iiſdem, & ibidem teſtantibus, *diurna & meridiana* ſunt? nonne in Angelos ſeſe lucis transformant 2.Corinth.11?

Ignem iiſdem ſpiritibus horrori eſſe putant nonnulli, quòd æternis ipſi flammis addicti ſint, & apud S.Paulinum, qui ab hæretica Imperatrice, ad S.Ambroſij exitium, miſſi.

missi erant, dęmones, re infecta, redeunt, *quòd*, vt aiunt, *ignis insuperabilis*, sanctum illum, totamque eius domum communiret. eo scilicet modo, quo lib. 2. cap. 12. *paradisum igni circumuallatum*, dixit Lactantius. Ad hæc narrat lib. 8. Tripart. cap. 28. Sozomenus, Apelli, viro castimonia & sanctitate præstanti, cum faber ferrarius esset, noctuque ferrum accuderet; in formosissimæ mulieris forma vt ad libidinem eum proliceret; dęmonem apparuisse. sed illum candens ilicò, è fornace, ferrum extraxisse, in huiusque faciem impegisse: sicque hunc eiulantem, frementemque, dicto citius, fugisse. At certe multo, quam salamandra vlla, minus ignem ille nostrum exhorrescit. imo ne tartareum quidem pili faceret, nisi, quia diuinæ iustitiæ instrumentum est; cruciariam ab illo vim persentisceret. Nec refert, quod noster, illius monimentum & signum aliquod esse possit. Nam neque ad hoc significandum ille institutus est, neque ratio esset, cur similiter gladios, hastas, patibula, vermes, aliaque omnia, quæ diuinę ad eos puniendum iustitiæ signa esse possunt, non extimesceret. Quis verò sanctos ignis circummuniat, in Zacharia cap. 2. explicatur: *Ego, ait Dominus, ero ei murus ignis in circuitu.* Apellis verò ferrum, fidei castitatisque igne candefactum, diuinam vim accersiit, eaque fœmineum illud spectrum, tanto cum eiulatu & fremitu, tam subitò in pedes coegit. Cæterum de humano sanguine apud Ludouicum Banairolum in Enneade muliebri cap. 2. legitur, si menstruo cruore domus alicuius postes tanguntur, dęmoniacis Magorum artibus & insidiis, aditum omnem præcludi. & refert, in anni 1586. narratione historica, Michael Isseltius, fuisse in Liuonia locum, vbi nymbis, tonitribus ac tempestatibus, immanè, dęmones baccharentur, nisi in lacum, qui ab Odepe decem circiter miliaribus distat; innocentum quorundam sanguinem infunderent rustici. At vana hęc omnia. eiusque opera sunt, qui est *homicida ab initio.* cui nulla humano sanguine promulsis gratior: victima nulla iucundior. Vnus innocentis Agni effusus, pro mundi salute, sanguis est, qui, sua virtute, dæmonas omnes assiduè cruciat, vbique perterret, vndique profligat & exturbat.

Si cubiculorum *ianuæ* seris & repagulis firmè communirentur & clauderentur, crediderat aliquando Alexander ab Alexandro, sibi, à lemuribus seu dæmonibus istis nocturnis, molestiam & periculum creari non posse. Sed quam hallucinatus fuerit narrat ipsemet lib. 5. cap. 2. *Reuera*, inquit apud S. Athanasium D. Antonius, *si fuissent hoc fragili corpore colligati, obserato introitu, iisdem negaretur accessus. Cum autem hoc impedimento sint liberi, & obstructa penetrent, atque in omni licenter volitent aëre, manifestum est, ob eneruationem eorum, permanere ecclesiæ corpus illæsum.*

VI. *De verborum contumeliis, & conuiciis.*

APOLLONIO Thyanęo Caucasi iuga pertranseunti diabolicum sese phasma obiecit. Id vero ipse grauibus, contumelioſisque verbis insectabatur, sociosque vt idem omnes facerent; admonebat. stridens ergo phasma illud, idoli cuiusdam instar; euanuit, vt apud Philostratum lib. 2. legere est. Adhibent etiam hodie blasphemias & iuramenta nonnulli, prout planum fieri posset exemplis non remotissimis. Sanè vero iacta in dæmones conuicia superbissimis spiritibus non possunt non esse molestissima, quæ etiam sancti vsurparunt, vt apud S. Athanasium S. Antonius, qui & in eius quandoque apparentis os, imo è pulmone, fœdissimum, quod potuit, sputum ingessit. Et in exorcismorum formulis, quę conuitiorum plaustra? in flagelli exor-

cismo

cismo quarto insunt hæc. *Spiritus immunde, miserrime, tentator, fallax, pater mendacij, hæretice, fatue, bestialis, furiose, tui creatoris inimice, luxuriose, insipiens, crudelis, inique, prædo, bestia, serpens, & sus macra, famelica, & immundissima, bestia cruginosa, bestia scabiosa, bestia truculentissima, bestia omnium bestiarum bestialissima, iecte de Paradiso, de gratia* DEI, *de loco inenarrabili, de consortio, & societate Angelorum, creatura damnata, reprobata, & maledicta à* DEO *in æternum ob superbiam, & nequitiam tuam scelerate, & nefande, maledicte, & excommunicate, blasphemе, damnate, atq; damnande.* Priscique huius moris index etiam Prudentius contra Symmachum:

Intonat antistes Domini. fuge callide serpens,
Exue te membris, & spiras solue latentes:
Mancipium CHRISTI, *fur corruptissime, vexas.*

Si tamen vera fide, prece, diuinoque auxilio, quantumuis atrocia id genus maledicta vacent, contra hostes tantos, quid nisi hastæ ficulneæ sunt? Iritarentur illi potius, & ad vlciscendum prouocarentur, quemadmodum apud Poetam, cum, per probrum, exclamasset vnus

——————— *O vera Phrygia. neque enim Phryges.* ilico
Talia iactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Ascanius, neruoq; obuersus equino
Contendit telum.

Iurare vero & blasphemare, dæmonem non modo non pellit: sed accersit potius, vt, apud Cassianum lib. 12. Instit. cap. 20. monstrant exempla. Narrabat me audiente, bonus & doctus Sacerdos, sibi, noctu, quopiam, in curru, proficiscenti spectra quædam obiecta. tum vero aurigam varia cœpisse iuramenta effundere. Sed sola sanctæ crucis, sacrarumque precum, quæ Sacerdotis arma erant; vi profectum aliquid fuisse. Vide canonem *Non obseruetis* 26. q. 7.

VII. De characteribus, & arte damonum expultrice.

RABBI Elias in Thisbi, *Consuetudo*, inquit, *inter nos Iudæos Germanos inoleuit, vt faciamus circulum, per circuitum, in parietibus cubiculi, in quo iacet puerpera, cum creta, aut carbone: scribamusq; in singulis parietibus, Adam, Hauah, Chutz, Lilith. Atque in ostio cubiculi interiori scribamus nomina trium angelorum qui sunt Senoi, Sansenoi, & Samangeloph, quemadmodum tradidit illis ipsa Lilith ea hora qua voluerunt eam suffocare in mari.* Habent iidem Iudęi chartas in quibus, ex Deuter. 6. precatio, quę *keriath schemah*, dicitur, est, & quas *Thephilin* vocant, quibus noxia sese omnia fugare arbitrantur. idque diserte tradit Paraphrastes Chaldæus Cantic. 8. v. 3. dum Israeliticam synagogam ita loquentem facit. *Ego electa sum, præ omnibus populis. quia ego alligo thephilin læuæ meæ manui, & capiti: chartulaque affixa est lateri dextro portæ meæ, cuius tertia pars respicit thalamum meum, vt facultas seu licentia non fit noxiis dæmonibus ad perdendum me.* Sed primæ illæ de Lillith litteræ, nugarum mendaciique plenæ sunt: hæ vero sacra quidem verba continent, sed à perfidis perfidè gestantur & prophanantur. Ars vero dæmonum expellendorum fuit, & etiamnum aliqua videtur. Sic enim lib. 8. Antiq. c. 2. Iosephus, Πάρεχε αὐτοῖς μαθεῖν παρὰ τοῦ

τῆς δαιμόνων πέχνη, εἰς ὠφέλειαν καὶ θεραπείαν τοῖς ἀνθρώποις. Idemque teſtatur citatus Thargum Cant. 4. v. 6. & *iuſtorum Patrum artem* vocat. Flagellum dæmonum huius etiam artis meminit. quæ aliud nihil eſt, quam certa quæpiam ratio, ea, contra dæmones, faciendi & adhibendi, quæ vel DEVS, vel Angeli, vel boni, periti, & ſapientes viri docuiſſent. quemadmodum & apud S. Iuſtinum dialogo cum Tryphone, huius imitatrix & æmula; vana & ſuperſtitioſa Iudæorum & Gentilium diſciplina, prout ſuprà iam auditum. Vellet fortaſſe lector, de probis vel improbis phylacteriis plura. ſed quam de amuletis diſputatiunculam alio quodã loco tractaui, euocare huc me oporteret. In propoſiti textus quæſtiunculis progredi ſatius. Vide Gretſeri noſtri librum ſecundum de cruce c. 16. eiusque paralipomena. fol. 186. & ſequentib.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quomodo, à S. Raphaele, apprehenſus Aſmodæus?

SOLVS è Chaldæo Latinus textus apprehenſionem iſtam memorat. Pro ea, in Græco & Hebræo, eſt, *Aſmodæum, poſteaquam fumos illos odoratus eſt, fugiſſe in Ægypti finem & loca editiſſima.* Non videtur vero S. Raphael illum manibus apprehendiſſe. Licet enim corpus vterq; tum ſpiritus aſcititium habuiſſet (quod de Aſmodæo tamen non conſtat) non erat tamen in Tobiæ cubiculo, illo veſpere, S. Raphael: ſed Sara ſola, prout nuptiarum vſus declarat. & ſi tum affuiſſet Raphaël; quæ facienda erant, omnia Tobiæ ſtatim ſuggeſſiſſet: ideoque dictum fuiſſet v. 2. *Audiens itaq; Tobias ſermones Angeli.* Nunc verò dicitur, *Recordatus itaque Tobias ſermonum Angeli.* Virtute igitur imperioque eum ſuo apprehendit. quemadmodum & Angelus *habens clauem abyſſi apprehendit draconem ſerpentem antiquum.* Apoc. 20.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quomodo Aſmodæus ligatus?

NON hoc tantum loco, ſed Matthæi etiam cap. 12. Marci 3. Apocal. 20. ligantur dæmones. Et fit hoc bifariam. Primo *corporaliter*, ſi quę ipſi corpora ſibi adiunxiſſent. Quandiu enim illa retinent, tamdiu per ea vincti & colligati eſſe poſſunt. Secundo *ſpiritaliter*. idque duobus modis. *Vnus* eſt, quando non ſinuntur illi agere, quod vellent, vti docet S. Auguſtinus lib. 20. Ciuit. 7. & 8. D. Gregorius lib. 2. Moral. cap. 11. & ſequentibus, lib. 4. c. 12. Andreas Epiſcopus in Apocal. 20. Caſſianus collatione 7. c. 23. V. Beda, hic. *Alter* modus eſt, quando certo cuipiam loco affiguntur, vt illinc ſeſe commouere, aliôque quopiam euagari non poſſint. Atque hanc alligationem ita Theologorum nonnulli 4. ſent. diſt. 44. & 50. dæmonibus ingratam acerbamq; putarunt, vt ipſorum, in ea, gehennam, ignem, infernumque collocarent. imo & in ipſa tantummodo alligationis huius prænotione, vti apud D. Thomam videbis 1. p. q. 64. a. 4. ad 3. lib. 4. contra Gentes cap. 90. Abulenſem in 25. Matth. q. 506. Caietanum in opuſ. orat. 5. Videtur ergo Aſmodęus *priore illo corporali modo haudquaquam ligatus fuiſſe.* Neque enim coniectura vlla firma eſt, cur vllum ſibi tum corpus circumdediſſe videatur.

deatur. Etsi enim Hebræus textus, eo egrediente, thalami ostium patuisse ostendit, fieri tamen id potuit, non ob corpoream illius molem, sed alias ob causas. verbi causa, vt cum clausa priùs fuisset ianua, eam ipse iuberetur aperire, vt certam egressionis suę notam ederet: aut aperta illa esset, vt excitati commodius fumi egrederentur. Deinde nusquam, quod quidem norim, legitur; corporato visibiliąue modo vllum vmquam dęmonem, tanto, quanto pòst indicabitur; tempore, materiatis vinculis astrictum fuisse. *Spiritaliter* igitur, *duobus iam indicatis modis alligatus fuit.* Neque enim amplius Sarę, ipsiusque sponso & parentibus molestias vllas creare sinebatur: & certa ei solitudinum portiuncula, extra quam, ne pilum quidem egredi posset; definita.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Qua re ligatus fuit?

NON Vulcania hic vincula, non Promethei in Caucaso claui, non neruei recentesque Samsonis funes cogitandi: sed quam proposui; *spiritalis* dęmonum colligatio *vtraque duobus* fieri *modis* potest. *Primo*, si diuina iis potestate concursus ille, quo, ad motionem omnem, res omnes indigent; subtrahatur. *A facie Domini*, ait S. Gregorius lib. 2. Mor. c. 13. *exiit Satan, quia relaxatus diuinitus ab interna retentionis angustia, ad sui desiderium effectum venit. A facie Domini exiit, quia, diu vinculis disciplinæ religata quandoq; voluntas noxia, ad opus processit. Cum enim id quod voluit, implere non valuit, quasi ante faciem Domini stetit. quia illum ab effectu malitiæ superna dispensatio coarctauit. Deinde*, si iisdem ab eo, qui in eo ius & potestatem habet; imperetur, ne hoc vel illud agant, vt hoc vel illo loco sese contineant, vt huic vel illi operi operam nauent. *Duplices* vero sunt, qui ius & potestatem huiuscemodi habent, possuntque dęmoniis imperare. DEVS *& creatura.* Hæc vero, vel *spiritus* est vel *homo. Spiritus* vero aut bonus, vt Apoc. 20. ver. 2. aut malus, si huius, cui imperare vult; princeps sit, prout suprà expositum. *homo* vero vel à DEO aut bono spiritu imperandi cogendique vim eam accepit, vel ab dæmonum principum aliquo. *Prius* illud fit, aut præcipuo quodam edędorum miraculorum charismate, aut ordinario quodam officio. *Charisma* illud in sanctis creberrimè visum, qui, in CHRISTI IESV nomine, dęmoniis & abeundi, & alicubi delitescendi necessitatem imposuerunt. *Officium* vero in Exorcistis nostris cernitur, prout Flagellum, sæpiculè citatum, indicat, exorcismo 2. 3. 4. & 5. Et sunt vtriusque generis exempla in promptu plurima, quibus tamen, breuitatis gratia; supersedendum. *Posterius* verò, vt à dęmonum principum aliquo dęmonia subdita illigandi potestas habeatur, non fit, nisi nefaria quadam cum illo conuentione & societate, quam mortalium infelicissimi Magi coire solent: sicque dęmonas in annulos includere, certisque operibus & locis addicere. Persequitur id pluribus relectione de Magia, Franciscus Victoria; sed ad istud intelligendum satis esse possunt D. Hieronymi de puella, quam amoris insania, libidinosus dęmon exagitabat; verba hæc. *Perducta à parentibus ad* Hilarionis *monasterium, seni traditur, vlulante statim & confitente dæmone: vim sustinui: inuitus abductus sum. quàm bene Memphi somniis homines deludebam! O cruces, o tormenta, quæ patior. Exire me cogis, & ligatus subter linteum teneor. Non exeo, nisi me adolescens qui tenet, dimiserit. Tunc senex: Grandis, ait, fortitudo tua, qui licio & lamina strictus teneris.* Vnde & Augustinus lib. de diuinatione dęmonum

monum cap.7. *fugantur dæmones, vel etiam, iußis ſuperioribus colligati, abſtrahuntur, & alienantur à locis ſuis, vt de rebus, quibus dominabantur, in quibusque colebantur, fiat voluntas* DEI. D. Epiphanius hæreſi 30. cum Chriſtianam Eccleſiam excitare Ioſephus Chriſtianus, lateresque coquere vellet; dicit Iudæos incantationibus; *ignem ligaſſe*, quem tamen *crucis ſigno, & aqua benedicta* idem Ioſephus ſoluit poſtea. Palladius c.20. plurimos, & ferociſſimos dæmones, in Iamnæ & Mambræ ſepulchro, per Magiam, collocatos refert. *Hæc verò diuini concurſus ſubtractio & eiusdem vel aliorum, prout recenſitum; imperium, ſolet, per tralationem, vincula, rudentes & catenæ nuncupari.* Sic enim 2. Petri 2. legimus. *Deus angelis peccantibus non pepercit, ſed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos.* Et in S. Iudæ canonica ver. 6. *Angelos, qui non ſeruauerunt ſuum principatum, vinculis æternis ſub caligine reſeruauit.* Apoc. 20. Angelus vt *ſerpentem antiquum in abyſſo ligaret*; habebat *catenam magnam in manu ſua.* vbi Andreas; *Catenam*, inquit, *ad noſtram intelligentiam vocauit operationem, quæ Satanæ malitiam coërcet.* Iniiciuntur vero hæc vincula vel ſpiritali tantum modo, vel ſymbolis quibusdam, quæ ſub ſenſum cadant adhibitis, cuiusmodi ſunt res aut verba ſacra, de quibus ad rem, quæ modo agitur, perappoſitum exemplum in Cæſario eſt lib.5. cap.13. *Retulit*, ait, *mihi Gerardus Præpoſitus Pleiſenſis, mulierem obſeſſam, multis bene notam, Sygeberg veniſſe gratia curationis: quæ cum in oratorio S. Michaëlis archangeli de diuerſis interrogaretur, & incideret mentio de Lucifero apud inferos ligato, reſpondit per os eius diabolus; Stulti, quibus catenis putatis magiſtrum meum ligatum in inferno? ferreis? nequaquam. Tria verba poſita ſunt in ſilentio Miſſæ, quibus ligatus eſt. Requirentibus quibusdam ex fratribus, quæ ſunt illa verba? dicere noluit, vel potius auſa non fuit, ſed ait: Afferte mihi librum, & ego vobis oſtendam illa: Allatus eſt ei liber miſſalis, & clauſus porrectus; quem illa aperiens, primo ictu canonem inuenit, & digitum ponens ſuper illum locum*, per ipſum, & cum ipſo, & in ipſo *in quibus memoria fit ſummæ Trinitatis, ait; Ecce iſta ſunt tria illa verba, quibus ligatus eſt magiſter meus. Hoc audientes ex monachis plures, qui aderant, ſcientes mulierem illiteratam eſſe, ædificati ſunt valde, vim verborum intelligentes. Per Patrem enim & cum filio, & in ſpiritu ſancto, quorum opera indiuiſa ſunt, fortis ille ligatus eſt, & vaſa eius direpta.* Aſmodæus ergo, Angeli Raphaëlis iuſſu, ita vinctus & innodatus fuit, vt intra circumſcriptum ſibi circulum ſtare neceſſariò haberet: neque, vt maximè vellet; alio quoquam, vel ad latum vnguem, excurrere poſſet.

Ex his verò *duo* intelligi poſſunt. VNVM, *dæmonum ipſorum*, quibus tam varia, tot modis, vincula, etiã ab hominibus, iniici poſſunt; *viliſſima ſors & imbecillitas. Quam*, inquit Euſebius lib.5. præparationis, cap.6. *diuinitatem haberent, qui ad tantam miſeriam deiecti ſunt, vt ab hominibus detineantur?* Sed pulcherrimè loco citato S. Antonius: *Nos*, ait, *nec eius pollicitationibus credere, nec minas formidare debemus. fallit enim, nihilq; verum ſemper promittit. Nam ſi non mendacia cuncta loqueretur, quomodo talia & tam infinita promittens, hamo crucis vt draco aduncatus à Domino eſt, & capiſtro ligatus vt iumentum, & quaſi mancipium fugitiuum, vinctus circulo, & armilla labia perforatus, nullum omninò fidelium deuorare permittitur? Nunc miſerabilis vt paſſer, ad ludendum irretitus à* CHRISTO *eſt, calcaneo Chriſtianorum ſubtractus gemit. Ille, qui vniuerſa maria à ſe deleta plaudebat, ille, qui orbem terrarum manu ſua teneri pollicebatur, ecce à nobis vincitur, ecce me aduerſum ſe prohibere non poteſt diſputantem.* Et D. Auguſtinus ſerm.197. de tempore: *Si alligatus Diabolus eſt, quare tantum adhuc præualet? Verum eſt, fratres chariſſimi, quia multum præualet: ſed tepidis & negligentibus & DEVM in veritate non timentibus dominatur. Alligatus eſt enim tanquam innexus catenis canis: & neminem poteſt mordere, niſi eum, qui ſe illi mortifera ſecuritate coniunxerit.*

Iam

Iam videtur fratres, quia stultus est homo ille, quem canis in catena positus mordet. Tu te illi, per voluptates & cupiditates saeculi noli coniungere, & ille ad te non praesumit accedere. Latrare potest: solicitare potest: mordere omnino non potest, nisi volentem. Non enim cogendo, sed suadendo nocet; nec extorquet à nobis consensum, sed petit. Et ex eo Cæsarius lib.5. cap. 52. *Diabolus similis est vrso siue leoni ad stipitem ligato, qui licet in catena sua rugiat circumiens, neminem tamen ladit, nisi quem infra suum circulum rapuerit. Diaboli potestas, catena diuinæ cohibitionis sic arctata est, vt neminem cogere possit ad peccandum, nisi ad eum ingrediatur per peccati consensum. secundum Apostolum Petrum. Tanquam leo rugiens circuit, in sua catena, quærens quem deuoret. Sæpè sanctos viros terret & impedit, sed nocere non potest.* ALTERVM verò quod è dictis intelligitur; est, quid illa *excommunicatio* sit, qua dæmones interdum proscribuntur. Cum enim Ecclesiastica, apud nos, pœna summa sit, excommunicatio maior & minor latæ sententiæ, & Ecclesia in dæmones, tanquam in coniuratos fidelium hostes, ius à DEO habeat, per excõmunicationem nihil aliud inferre illis videtur, quam summam religationis huius pœnam. Videatur liber secundus vitæ D. Bernardi, ca. 6. & videtur simile quidpiam D. Augustinus cogitasse, cum INTERDICTI nomine vtitur lib. 20. Ciuit. 7. *Ab eis*, ait, *gentibus seducendos, huius interdicti vinculo & claustro diabolus prohibetur atque cohibetur.*

QVÆSTIVNCVLA IX.

Vbi ligatus idem Asmodæus?

IN *deserto superioris Ægypti*, ait textus Latinus: ἐς ἀνωτάτοις Αἰγύπτου; Græcus, id est, *in altissimis Ægypti. in extremo Ægypti*, Hebræus. Possunt verò loca hæc *bifariam* sumi, *tropικῶς & propriè. Tropus* erit si quispiam locus alius inculti ssimus & remotissimus significaretur, quemadmodum adagiis quibusdam dici solet. *Vltra Gades, ad Garamantas, & Indos.* itemque *nauigare Anticyras, Corinthum*, & similia. Nulla tamen ratio ad istiusmodi tropum nos impellit, vt propterea illam D. Augustini retinere amussim liceat, quæ iubet, proprie scripturarum verba, dum aliud nihil obstat, intelligenda. Superior enim Ægyptus apud Herodotum li. 3. Ptolemæum lib. 4. Geogr. Iohannem Leonem lib. 8. de Africa, cap. 2. memoratur. estque illa Ægypti pars, non quæ, vti de Galilæa dictum alibi, septentrionalior est: sed quæ Australior, quòd ex ea nimirum delabatur Nilus, & quòd montibus magis abundet. τὰ μεσημβρινώτερα τῆς ἐπανομίων, inquit loco citato Ptolemæus, καλεῖται Θηβαΐς, ἡ ἄνω τόπος. *Quæ in septem nomis seu prouinciis Australiora sunt, ea vocantur Thebais, & loca supera.* hancque à veteribus dictam *Thebaidem* nunc *Sahid* vocari ait loco citato Leo, vel etiam *Sait* vti mauult Aithonus cap. 54. & in Turcico Pandecte Leunclauius, cap. 212. Montes verò enumerat complures idem Ptolemæus Basciſam, Anagombram, Asyphon, Aspidem, Oglamonem, alios: & Diodorus lib. 2. cap. 3. & 4. simulque locorum illorum vastitatem, horrorem & squalorem explicant; τὰ μεσημβρινώτερα, inquit rursum Ptolemæus, Νιτριώτου καὶ Ὀασίτου, ἀμμώδη καὶ ἄβρεχα καὶ χέρσα. *Australiora Nitriote & Oasite, arenosa pluuiâq; non irrigata regio.* Et Herodotus, τὰ ἄνω τῆς Αἰγύπτου οὐκ ὕεται, *superiora Ægypti non compluuntur.* adeo vt φάσμα, portentúmue scribat, si vel semel Thebis pluat. D. Hieronymus in Ezechielis cap. 30. *Assurre*, ait, *Syenes cadent in ea, quæ in extremis terminis Ægypti, Æthiopiæ, Blemmyarumq; confinis est: vbi Nilus innauigabilis est, & cataractarum fragor, & omnia inuia plenaque serpentium,*

& venenatorum animantium. Et huiusmodi loca indicauit etiam Dominus, cum Matth. 12. v. 43. eiectum dæmonem dixit ambulare δι' ἀνύδρων τόπων, *per arida & inaquosa loca.* Obseruant & hoc etiamnum, hoc tempore, sacri Exorcistæ, vt vel in imum inferorum barathrum, vel in tesquas & horridas quasdam solitudines dæmonia, quibus egressum imperant; ablegent, vbi ab hominum cœtu absint quam longissimè, minoremq; illis perniciem afferant. Quemadmodum leones, pardos, tygrides, aliasque id genus feras procul à nobis, in saltus, speluncas amandauit DEVS; sic & dæmonum multitudinem maximam, salutis nostræ causa, in arenas & damnata quædam sola eiecit. Quo factum, vt de S. Antonio, Macario, aliisque veteribus eremorum sanctissimis incolis (quemadmodum à S. Athanasio loco citato, Palladio cap. 20. Cassiano collat. 7. cap. 23. traditum) grauiter quererentur dæmones, quòd in sua homines isti loca inuaderent, in eaque CHRISTI IESV crucem & cultum inferrent. Quo detestabilior Bezæ in Matthæi cap. 12. ver. 43. calumnia est, scribentis: *Quantum, in incultis & squalidis locis, valeant Satanicæ præstigiæ, docent mala per eremitas & monachos iampridem in Ecclesiam inuecta.* Sed qui CHRISTI Domini virtute, gratia, & cruce armati, æternum dæmonibus bellum indicere, in domum fortis intrare, ipsiusque vasa diripere ausi sunt, quæ inuehere mala potuerunt? Excutiantur historiæ veteres, & per Eremitas, Monachosque in barbaros immanesque populos quamplurimos, adeoque hanc in Germaniam nostram, Christianam fidem importatam, Euangelium propagatum, baptismum, exteraque pietatis nostræ mysteria illata comperiemus. hæccine mala sunt? Hæretico scilicet mala. quia omnia hæc penitus sublata, vel certè non nisi deprauata & eneruata vult, mala inquam Satanæ administro, crucis CHRISTI aduersario, gehennæ lenoni &, ni resipiscat; æterno æternarum flammarum pabulo.

QVÆSTIVNCVLA X.

Quam diu ligatus iste dæmon?

QVI dæmonibus laqueos & compedes innectendi potestatem habet, eidem etiam temporis, quo innexos teneri velit, potestas est. Ergo, prout res vsusq; postulat, dies, hebdomadas, menses, annosue plures aut pauciores attinere ipsos consueuit. *Vidi,* ait S. Iohannes Apocalypsis 20. *angelum descendentem de cœlo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est Diabolus & Satanas, & ligauit eum per annos mille. Non exeo,* clamabat virginis ille apud D. Hieronymum vexator, *nisi me adolescens, qui tenet, dimiserit.* Quam diu verò Asmodæum Ægyptiaco carcere ineluctum Raphaël voluerit, textuum nullus effatur. Sed non omnino forte vanus coniector esset, qui, *quoad vitam Sara & Tobiæ egerunt,* illic attentum & obligatum opinetur. Ad eos enim, nullo vmquam modo, perreptare ipsum decebat, à quibus tantus eum Angelus, tot præceptis, tam insigni fuga, post tot tantasque cædes, deiecisset. Alioquin à Tobiæ tempore, ad sancti Antonij, aliorumque præstantium Anachoretarum sæcula, sunt *anni,* præter propter, *mille.* quibus vinctum semper fuisse si quis diceret, quid vetaret? An quòd, eo millenario tempore, turpissimis impurissimisque libidinibus orbis pæne totus contaminatus fuerit? Suspiceretur enim fortè quispiam, si harum princeps vinctus sit, omnes etiam illas simul vinctas teneri oportuisse. At non ita est. Quemadmodum enim iam in abysso Satanas &

nas & archidęmon ab Angelo, vt ex Apocalypsi paulò antè audiimus; clausus tenetur: suos tamen veluti emissarios canes vbique habet: ita & libidinum Rex, etiamsi Ægyptiacis montibus coërceatur; suos tamen, qui interea non ferientur, varias in partes & loca, inquinatissimos ganeones, iyngas & Cupidines emittit, quemadmodum & de ebriis, lasciuisque dæmonibus Andrum proficiscentibus narrat in Iconibus Philostratus.

QVÆSTIVNCVLA XI.

Spiritaliter Asmodæum modi quot hinc eruuntur? & quis primus?

LIBIDINIS fax, author, & suasor dæmon à nobis omnibus expelli debet dupliciter. *Primò*, cum in nos aditum molitur, antequam intret ac vincat. *Deinde* postea, si ipsum forte, quod auertat DEVS; intrasse iam ac vicisse contingeret. Ac potest quidem *expulsio vtraque variis modis*, diuina cum gratia, fieri, sed septem tantùm, quos è superiore disputatione nobis iam Tobias suggerit; contenti simus. In Tobia causæ, ob quas sponsi aliis necem dæmon attulit; non fuerunt. idcoque omnium *primo*, est illud in expulsione priore, quæ *repulsio* tamen potius dici queat; vtilissimum, vt *causæ*, ob quas vt nostram in arcem dæmon hic peruadat, nosque suam subditionem adducat, diuinitus concedi solet; omnino *remoueantur*. Iis enim sublatis, effectus quoque tollendos quis ambigat? Sunt verò causæ illæ vel *interiores* vel *exteriores*. Et *interiores* vel *in corpore* vel *in animo* latent. *In corpore* libidinem excitant *cibi, & potiones*, vel abundantiores, vel delicatiores & feruidiores, quam naturæ postulet necessitas, quam requirat ætas, occupationes, valetudo. Ex his enim sanguis spiritusque vitales copiosiores & exultantiores existunt. Vnde variæ postmodum earũ, quæ libidini seruiunt, partium, ardores, & titillationes. *Sine Cerere & Baccho friget Venus*, imò per Cererem & Bacchum ardet, furitque penitus. *Nolite*, ait Apostolus Ephes. 5. *inebriari vino, in quo est luxuria*. *Si quid*, ait D. Hieronymus ad Eustochium de custodia Virginitatis, *in me potest esse consilij, si experto creditur, hoc primum moneo, hoc obtestor, vt sponsa* CHRISTI *vinum fugiat pro veneno. Hæc aduersus adolescentiam, prima arma sunt dæmonum. Non sic auaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio. Facilè aliis careamus vitiis, hic hostis nobis incluſus est. Quocunque pergimus, nobiscum portamus inimicum. Vinum & adolescentia, duplex incendium voluptatis est. Quid oleum flammæ adiicimus? quid ardenti corpusculo fomenta ignium ministramus?* Et epist. de viduitate ad Furium; *Non Ætnæi ignes, non Vulcania tellus, non Vesenus, & Olympus tantis ardoribus æstuant, vt iuueniles medullæ vino plena & dapibus inflammatæ*. Idcoque cum generosas alias adolescentuli S. Hilarionis palmas retulisset idem Hieronymus. *Quid*, ait, *faceret diabolus? quo se verteret? Qui gloriabatur antè, dicens: In cœlum ascendam, super sidera cœli ponam thronum meum, & ero similis Altissimo: cernebat se vinci à puero, & prius ab eo calcatum fuisse, quam per ætatem calcare potuisset. Titillabat itaque sensus eius, & pubescenti corpori solita voluptatum incendia suggerebat. Cogebatur tyrunculus* CHRISTI *cogitare quod nesciebat: & eius rei animo pompam voluere, cuius experimenta non nouerat. Iratus itaque sibi, & pectus pugnis verberans, quasi cogitationes cæde manus posset excludere: Ego, inquit, aselle faciam vt non calcitres: nec te hordeo alam, sed paleis. Fame te conficiam & siti: graui onerabo ponderez: per*

per æstus indagabo & frigora, vt cibum potius quam lasciuiam cogites. In animo primæ voluptariarum cogitationum scintillulę nisi derepente non tam extinguantur, quam opprimantur, in quàm tristia, quibus castum alioqui pectus deflagret; incendia erumpunt? *Nolo*, ait idem Sanctus Pater ad Eustochium, *nolo finas cogitationem crescere. Nihil in te Babylonium, nihil confusionis adolescat. Dum paruus est hostis, interfice: nequitia, ne Zizania crescant, elidatur in semine. Audi Psalmistam dicentem: Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam. Beatus qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram. Quia enim impossibile est, in sensum hominis non irruere innatum medullarum calorem, ille laudatur, ille prædicatur beatus, qui vt cœperit cogitare sordida, statim interficit cogitatus, & allidit ad petram: petra autem* CHRISTVS *est.* Eademque loquitur Cassianus lib. 6. Institut. cap. 13. & Sancti Francisci alumnus, quidam verissimus Iuniperus, cum in quodam cœtu, variæ, de vitij huius importunitate vincenda, dicerentur sententiæ: *Ego*, aiebat, *cum procul aduentantem hunc inimicum prospicio; portas animi, bonis desideriis sanctisq; cogitationibus occludo, & interius sublata voce, Procul procul*, exclamo. *occupatus est diuersorij locus.* Tum, qui præsens aderat, Sancto Francisco & ipse carissimus olim discipulus Ægidius, *Ego*, dixit, *arma mihi Iuniperi assumo.* Sed & alia quædam grauiora peccata, superbia præsertim, & diuinæ gloriæ aspernatio dæmonio isti nostra in corda portas pandunt, quemadmodum ad Romanos cap. 1. ver. 26. docet Apostolus, & Cassianus lib. 12. Instit. ca. 20. 21. lib. 6. cap. 18. Iam ad *exteriores* causas pertinent multiplices admodum obscœnitatis illecebræ, vti praua sodalitia, scurriles sermones, amatorij libelli, mulierum cohabitatio & aspectus. *Istoc*, ait è veteribus quidam, *illecebrosius fieri nihil potest: Nox, mulier, vinum, homini adolescentulo. Vritq; videndo fœmina*, vt inquit alius. *Numquid*, ait sapiens noster Prouerb. 6. ver. 27. *potest homo abscondere ignem in sinu suo, vt vestimenta illius non ardeant? aut ambulare super prunas, vt non comburantur plantæ eius? sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam.* Quin & formosulorum, inuestiumque & adolescentulorum omnium facies, natu etiam maioribus, interdum periculosas viri sancti, de quibus Tomo 7. Reuerendissimus Baronius, iudicarunt, & præclarum est, quod, ista in cautione, de S. Nicetio Lugdunensi Episcopo, memoriæ proditum est in Gregorij Turonensis vita.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quis modus alter?

MODVS porro Asmodęum prohibendi *alter* est, multas seriasque contra ipsum preces eiaculari, vti fecit S. Tobias. Hoc enim genus *orationis* prorsus eiici debet Matth. 17. prout à se quoque factum memorat S. Paulus 2. Corinth. 12. ver. 8. *Propter quod* (id est, propter stimulum carnis meæ, angelum Satanæ me colaphizantem) *ter Dominum rogaui, vt discederet à me.* Et D. Hieronymus ad Eustochium; *Pallebant*, ait, *ora ieiuniis, & mens desideriis æstuabat in frigido corpore, & ante hominem suum iam carne præmortua, sola libidinum incendia bulliebant. Itaque omni auxilio destitutus, ad* IESV *iacebam pedes, rigabam lachrymis, crine tergebam, & repugnantem carnem hebdomadarum inedia subiugabam. Non depudesco infidelitatis meæ, quin potius plango me non esse qui fuerim. Memini me clamantem, diem crebro iunxisse cum nocte, nec prius à pectoris cessasse verberibus, quam rediret domino increpante tranquillitas. Si nobis*, ait Cassianus cap. 5. lib. 6. Instit. *cordi est, agonem*

spiritu-

spiritalem cum Apostolo legitimè decertare, hunc immundissimum spiritum superare, omni mentis intentione, non nostris viribus confidentes (hoc enim industria humana perficere non praualet) sed opitulatione Domini festinemus. Tamdiu namque hoc vitio animam necesse est impugnari, donec se bellum gerere supra vires suas agnoscat, nec labore vel studio proprio victoriam obtinere se posse, nisi Domini fuerit auxilio ac protectione suffulta. Et cap. 6. *Reuera*, inquit, *cum in omnibus virtutum profectibus, & cunctorum expugnatione vitiorum, Domini sit gratia atque victoria: in hoc præcipuè peculiare beneficium* DEI *ac speciale donum, & Patrum sententia, & experimento purgationis ipsius, manifestissimè declaratur his, qui eam meruerint possidere.* Vnde & aliorum etiam charitate nobis deuinctorum comprecatio rectè petitur, vt plurimis lachrymis ignea nequissimi Asmodæi tela Ephes. 6. vers. 6. facilius penitusque restinguantur, quemadmodum faciebat illa Matth. 15. quæ non solum dicebat: *Miserere mei, quia filia mea male à dæmonio vexatur:* sed & deprecatores Apostolos adhibebat, post eosque clamabat. Absit verò, vt quod in se Sanctus deflet Augustinus libro 8. Confess. cap. 7. committamus. *Ego*, ait, *adolescens miser valde, miser in exordio ipsius adolescentiæ etiam petieram à te castitatem, & dixeram: Da mihi castitatem & continentiam, sed noli modo. Timebam enim ne me citò exaudires, & citò sanares à morbo concupiscentiæ, quam malebam expleri quam extingui.*

QVÆSTIVNCVLA XIII.

Quis modus tertius?

TOBIAM adiuuit variis modis sanctus Archangelus Raphael. *Tertius* ergo *modus* est ipsum *sanctorum* Angelorum cœlitumque *auxilium.* quod bipartitum meritò statuitur. *Vnum in* sanctissimis ardentissimisque ipsorum *precibus.* de quibus loco alio. tantùm nunc moneo, hoc in certamine, maximum sine dubio, à S. Raphaëlis patrocinio momentum posse accedere. Hic enim est, qui de Asmodæo iampridem triumphauit: qui catenis onustum in extremas orbis solitudines extrusit, ibidemque miserrimum defixit. *Alterum* est *imitatio. Nulla*, inquit Cassianus c. 6. paulo ante citato, *virtute, tam propriè, carnales homines spiritalibus angelis imitatione conuersationis æquantur, quã meritò & gratia castitatis, per quam adhuc in terra degentes, habent secundum Apostolum municipatum in cœlis: quod, deposita corruptela carnali, habituros sanctos promittitur in futurum, hic iam in carne fragili possidentes.* Quia tamen Angelis, etsi purissima; nullo tamen modo laborioſa & grauis castitas est, exemplis Ioſephi, Susannæ, aliorumq; tam multorum, & tam nobilium hoc in gymnasio athletarum animos firmare licet. Quemadmodum illa, *illustris Anitij sanguinis genus*, faciebat, eum, apud S. Hieronymum ad Demetriadem, sibi ipsi diceret. *Si te virorum exempla non prouocant, hortetur faciatq; securam beata martyr Agnes, qua & ætatem vicit & tyrannum & titulum castitatis martyrio conseruauit.* D. Augustinus lib. 8. Confess. cap. 11. ancipitem, quam inter voluptatis & castimoniæ argumenta, pugnarit pugnam describit. Illę vestem eius carneam succutiebant, & submurmurabant; *Dimittis ne nos? Et à momento isto, non erimus tecum vltra in æternum? & à momento isto, non tibi licebit hoc & illud vltra in æternum?* Tandem vero, *aperiebatur*, inquit, *ab ea parte qua intenderam faciem, & quo transire trepidabam, casta dignitas continentiæ, serena & non dissolutè hilaris, honestè blandiens, vt venirem, neq; dubitarem, & extendens ad me suscipiendum & amplectendum pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri & pu-*

elle, ibi iuuentus multa & omnis ætas, & graues viduæ & virgines anus, & in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis, sed fœcunda mater filiorum gaudiorum de marito te Domine. Et irridebat me irrisione exhortatoria, quasi diceret: Tu non poteris quod isti & istæ? An vero isti & istæ in semetipsis possunt, ac non in Domino DEO *suo? Dominus* DEVS *eorum me dedit eis. Quid in te stas, & non stas? Proiice te securus in eum, noli metuere, non te subtrahet, vt cadas. Proiice te securus, excipiet te & sanabit te.*

QVÆSTIVNCVLA XIV.

Quis modus quartus?

QVARTVS *modus* est pia & religiosa domini ac saluatoris nostri IESV. acerbissimorum *cruciatuum meditatio.* Si enim, vt ex Augustino, Prospero, & Beda vidimus; lasciuum istum tenebrarum hircum fumosa dominicæ passionis nota metu tanto perculit, quid ipsamet passio faciet? quid viua eius, spirans, & pænè loquens imago? Statim nimirum occurrit, cum in horto captus dominus sit, amœnitates nobis omnes esse despiciendas: cum laqueis & catenis vinctus fuerit, ipsius in honorem, nostros nobis sensus & carnis membra constringenda: cum alapis, flagrorumque verberibus dirissimis corpore toto laceratus fuerit, nostrum nobis corpus meritò edomandum, & ne proteruiat; ieiuniis & flagellis castigandum: cum funestissimæ, causâ nostrâ, cruci suffixus fuerit, carnem quoque nostram cum vitiis & concupiscentiis omnibus crucifigendam. Hoc enim est, quod in Psychomachia significat Prudentius, dum sobrietas, videns à luxuria mortales tam multos in seruitutem abripi;

Vexillum sublime crucis, quod in agmine primo
Dux bona prætulerat; defixa cuspide sistit.

Et vbi nonnulla dixisset:

Sic effata, Crucem Domini feruentibus offert.
Obuia quadrigis, lignum venerabile in ipsos
Intentans frænos, quod vt expauere feroces,
Cornibus expansis, & summa fronte coruscum,
Vertunt præcipitem cæca formidine fusi
Per prærupta fugam, fertur resupina reductis
Nequicquam auriga loris, comasq; madentes
Puluere fœdat humi, tunc & vertigo rotarum
Implicat excussam dominam. nam prona sub axe
Labitur, & lacero tardat sufflamine currum.

Clamabat S. Bernardus. *Pudeat sub spinoso capite, membra esse delicata.* neq; dubitandum, quin qui è toto illo sanctissimo corpore fluxit cruor plurimus & rubentissimus, is non gehennæ modo, sed & luxuriæ flammas omnes in eorum, qui modo volunt; pectoribus extinguat.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XV.

Quintus modus quis?

QVINTVS est, vt super carbones eosque viuos, iecur ponamus. *Carbones* illos existimo esse *scripturas* diuinas. Hæ siquidem humanis vocibus, tanquam lignis quibusdam, & veritate omnium certissima, tanquam igni quodam cœlesti constant. *Iecur* vero quid nisi *mens* nostra est, quæ à sensibus quasi à ventriculo rerum cogitationem accipit, rationem, sententiarumque & iudiciorum sanguinem omnem conficit, & huc illucque diffundit? super viuos ergo carbones iecur collocat, qui ad sacrarum scripturarum meditationem mente tota incumbit: qui ad harum formam se suaque omnia conformat: cuius in iis ocium cogitatioque omnis consumitur. Aurea plane D. Hieronymi ad Rusticum sententia est. *Ama scientiam scripturarum & carnis vitia non amabis.* Atque hanc ille sententiam non verbis tantum, sed factis etiam ipsis expressit, comprobauit. Paulo post enim, *Dum*, ait, *essem iuuenis, & solitudinis me deserta vallarent, incentiua vitiorum ardoremque naturæ ferre non poteram, quem cum crebris ieiuniis frangerem, mens tamen cogitationibus æstuabat. Ad quam edomandam, cuidam fratri, qui ex Hebræis crediderat, me in disciplinam dedi, vt post Quintiliani acumina, Ciceronis fluuios, grauitatemque Frontonis & lenitatem Plinij, alphabetum discerem, & stridentia anhelantiaq; verba meditarer. Quid ibi laboris insumpserim, quid sustinuerim difficultatis: quoties desperauerim, quotiesque cessauerim, & contentione discendi, rursus inceperim testis est conscientia, tam mea qui passus sum, quam eorum qui mecum duxerunt vitam. Et gratias ago domino, quod de amaro semine litterarum, dulces fructus carpo.* Fuit sanè Patrum memoria, vir doctrina & sanctitate præstans Dionysius Rihelius. Is cum tam multa, quanta ipsius in operibus videmus; legeret, scriberet, parum Carthusiano dignam operam sumere, suorum nonnullis videbatur. Respondet ille tractatulo vnico; multa in litterarum bonarum studio & cultu commoda inesse. hoc tamen vnum maximum, quod à *carnis voluptatibus animum egregiè abstrahant.* eiusque rei *triplex* afferri *causa* potest. *Prima.* quòd sanioribus hominem consiliis imbuant, honestioribusque illecebris oblectent. *Altera* quòd hominem esse ocioſum haudquaquam permittant; sed ad lectionem perpetuò auditionem, meditationem inuitent: ei vix etiam, quæ corpori necessaria sunt; obire concedant. Possent quamuis copiosè ista probari, sed vnica rursum D. Hieronymi sententiola contentus ero. *Facito*, ait loco citato; *aliquid operis, vt te semper diabolus inueniat occupatum.* Homine vero diuinarum litterarum studiis flagrante quis occupatior? vt planè Comicum illud dicere liceat:

Nunquam tam mane egredior, neq; tam vespere
Domum reuertor, quin te in librorum *fundo conspicer*
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique.
Nullum remittis tempus, neq; te respicis.

Tertia demum causa est, quod attenta hæc studiorum pertractio, tenuissimos illos, quibus vitæ, sensumque functiones obimus; spiritus conficiat, sanguinem exsugat, titillatricem illam materiam omnem exhauriat. Hinc siquidem in studiosissimis hominibus pallor, macies, catharrhi, cacostomachiæ, vel saltem multò minor quam alioqui futura esset; corporis obesitas, pulchritudo, robur & valetudo. Aurelius Celsus in

ſus in præfatione lib. 1. *Litterarum*, ait, *diſciplina, vt animo præcipuè omnium neceſſaria: ſic corpori inimica eſt*, ideoque addit, ſapientiæ ſtudioſos Medicinam maxime requiſiiſſe, *qui corporum ſuorum robora, inquieta cogitatione, nocturnaque vigilia, minuerant.* Illud tamen obſeruandum, vt ſuperpoſitum carbonibus iecur non quoquo modo ardeat, aut aſſetur, ſed in fumos & cineres totum redigatur. fumi aſcendunt, cineres deſcendunt: & ambo Aſmodæo graues, & ingrati. Illi videlicet eam cognitionem deſignant, qua DEVM creatorem & Redemptorem noſtrum, efficaci quoque ſenſu & actione cognoſcimus & adoramus. hi vero eam, qua nos ipſos, cinereamque corporum noſtrorum originem, & diſſolutionem verè agnoſcimus: de nobis elatiùs nihil ſentimus: intra modeſtiæ, Chriſtianæque demiſſionis gyrum nos continemus. O quàm fumos cineresque iſtos horret Satan!

QVÆSTIVNCVLA XVI.

Sextus modus quis?

NISI piſcis iecori, & ſuffimento efficientiæ quidpiam diuinæ dediſſet DEVS, quid contra dæmonem profuiſſent? *Sextus* itaq; modus eſt, vt partim iſtis, quæ hactenus enumeraui; *operibus*, dignetur diuina bonitas, *tamque inſtrumentis ſuis, vim* quandam indere, vt ad nos Aſmodæo ne rimula quidem vlla pateat, partim vero, vt iis quæ eadem diuina bonitas certiſſima gratiæ ſuæ inſtrumenta populo Chriſtiano data voluit; crebrò religioſeque vtamur. *Sacramenta* dico, quæ cupiditatum fibras euellunt, concupiſcentiæ incendia refrigerant, ſanctitatem inſerunt, hominis animum, aduerſus omnes hoſtium machinationes obuallant, illosque terrefaciunt & longiſſimè propulſant. Eſt autem hoc in genere præcipua ſacræ confeſſionis & Euchariſtiæ vis. Illa hoſtis cuniculos omnes refodit, ſtrages reſtaurat, vulnera perſanati iſta robur membris nouum inſpirat, à laboribus & aſperitatibus omnibus inuictos præſtat, aduerſariis vero admodum terribiles efficit. *Tamquam leones*, inquit 61. ad pop. S. Chryſoſtomus, *ignem ſpirantes, ab illa menſa recedamus, facti diabolo terribiles, & caput noſtrum mente reuoluentes, & charitatem, quam nobis exhibuit.* Et paulo poſt. *hic myſticus ſanguis dæmonas quidem expellit, & procul eſſe facit: ad nos autem Angelos vocat, & Angelorum Dominum. Vbi namque Dominicum viderint ſanguinem, dæmones fugiunt, concurrunt autem Angeli.* D. Cyprianus ſub ſermonis, de Natiuitate CHRISTI, finem. *In paruuli*, ait, *huius nomine, cum hoſte antiquo congredimur, & fortis armatus, ſuperueniente fortiore, de atrio antiquitus poſſeſſo, potenter expellitur, & præſumpta infeſtationis audacia ſilentium imperatur. Defectus carnis noſtra, quæ, à primitiuis ſecibus originalis mali infecta, languerat; ex* CHRISTI *carne redditur fortitudo: & Sacramentorum communicatio, per quam illius corporis ſynceritati vnimur; nos in tantum corroborat, vt de mundo, & de diabolo, & de nobisipſis victoria potiamur: & ſacramentali guſtu, viuificis myſteriis inhærentes, vna caro, & vnus ſpiritus ſimus.* Vnde & S. Bernardus ſerm. 1. in cœna Domini; *Si quis veſtrum, non tam ſæpe modo, non tam acerbos ſentit iracundiæ motus, inuidiæ, luxuriæ, aut caterorum huiusmodi, gratias agat corpori & ſanguini Domini, quoniam virtus Domini operatur in eo; & gaudeat, quod peßimum vlcus accedat ad ſanitatem.*

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XVII.

Quis luxuriæ dæmonis expellendi modus septimus?

MODVS tandem *septimus* & extremus thymiamata & thuribula, quibus, diuinæ maiestati suauitatis odores quospiam adoleamus; complectitur. vt sunt preces, de quibus anteà, *ieiunia, eleemosynæ*, aliaque *pietatis munia*. Sed apprimè vtilia sunt, quæ, de omni carnis contagione cauenda, DEO nuncupantur vota; eorumque crebra iteratio. Noui ego, in Domino, quendam, qui, si quando Asmodæum irrepentem & blandientem sentiat; ilico CASTITATIS, è formula, votum iterat. vt dum inferre dæmon plagam vult, luculentissimam ipsemet accipiat. Ita enim suo pænè gladio iugulatur Goliath: & incidit in foueam impius quam fecit. At si, quod faxit DEVS nunquam; muros iam haberet hostis, lethalemque animo plagam intulisset, vt ille deiiciatur & ab eo illata plaga sanetur fit iisdem vtrumque modis, quos adhuc exposui. Nam remouendæ *primò* causæ, ob quas Asmodæo, vt sempiternas ab eo pœnas feramus; addicti iam sumus. id est, ipsum per veram pœnitentiam peccatum delendum, & eius peccati occasiones penitus rescindendæ, vt intemperantia, ocium, concubinę, cætera. *Deinde* multo cum gemitu & lachrymis à DEO venia petenda: rogandi etiam, qui in cælo beati iam sunt, & qui in terra beatitatem illam æternam, fide & charitate, adhuc præstolantur, vt diuinam nobis iram propitiare dignentur. Lege de pœnitentia Tertullianum ca. 10. *Tertiò* auxiliari nobis debent non preces tantùm, vt dixi, sed exempla etiam sanctorum, quos flagitiorum aliquando pœnituit, vt Dauidis, Pauli, Magdalenæ, similium. Sed Raphaële hic maximè opus, qui nomini suo conuenienter; acceptas ab hoste plagas medicetur: nostris è penetralibus Asmodæum exigat. *Quartò* per IESV CHRISTI Domini & Saluatoris nostri passionem, per flagella, per vulnera, per crucem & mortem obtestandus DEVS, vt arcere à nobis velit Angelum percutientem, nostrumque lapsum condonare. *Quintò* super viuos contritionis, ieiunii, illuuiei, & squaloris carbones iecur nostrum ponendum, vt in fumos summæq; demissionis cineres redigamus, in pristinamque DEI gratiam reponamur. Intendi etiam potest studiorum labor, lectionis assiduitas, meditationis contentio, vt & hoc in satisfactionis partem aliquam veniat. *Sextò* vt omnia pœnitentiæ nostræ opera, faciat DEVS misericordiæ suæ instrumenta: rursumque diuina Sacramenta, præsertim vero exomologeseos; adhibeamus. *Septimò* & postremo spei, bonorumq; propositorum firma & seria CHRISTO IESV Domino & Saluatori nostro thymiamata suffiamus.

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

Expulsus Asmodæus, reuerti an possit?

SANE quidem ad Saram reuerti numquam potuit, quia ea conditione, vt ex sexti capitis Hebræo & Græco textu antea indicatum; expulsus fuit. *Posse* alioquin ejectos *dæmonas reuerti* declarat planus & immundus ille, qui Matthæi cap. 12. arida loca cum perambulasset, dixit, *Reuertar in domum meam, vnde exiui.* &, vt supra ibidem notatum,

tum, olim quidem Salomonici, iam nostri Exorcistæ id studiosissimè agunt & elaborant, vt dæmoniis non ostraciſmus, ſed exilium ſempiternum ſit. *In ſpiritali* verò ex animis *eiectione*, putarunt apud D. Thomam 1. par. q. 114. artic. vltimo nonnulli, non posse dæmonas, quorum tentationi fortiter egregieque, occurſum fuiſſet; vel hominem vllum, vel eum certè à quo ſuperati, proſtratique fuiſſent, aggredi. Sed numquid à mœnibus ſemel iterumque repulſi hoſtes, acie in campis ſemel iterumque cęſi, fugatique, omnia belli conſilia deinceps obiiciunt? An ripſaſpides pugnam iterum numquam capeſſunt? At canes crebrò etiam repulſi, & muſcæ ſæpius abactæ, rurſum redeunt, allatrant, & pungunt. De dæmonibus ergo cur aliter exiſtimemus? An tam pudentes, tam ad nocendum ignaui? tam de ſuis artibus & haſtis deſperantes? An eos, à quibus deſpecti & victi, tam in bono, DEI q; gratiæ fixos & conſtantes arbitrantur, vt ſuo amplius libero arbitrio abuti nequeant, non amplius prolabi, non ſeipſos immutare? Quis verò vllum vnquam hoſtem fortiùs afflixit, & contriuit, quam, primo etiam prœlio, Satanam Seruator? Et tamen ſemel iterumque ſeſe afflictus ille & contritus erexit, ipſum triumphatorem inuaſit, manusque conſeruit. Bene ipſe D. Thomas, poſſe ſtratos dæmonas in arma rurſum conſurgere: ſed tamen non niſi DEO permittente. qui, pro ſua immenſa bonitate, id cauet, ne hominum infirmitas nimio illorum impetu obruatur, perpetuamue dimicationem ſuſtinere cogatur. Ea etiam dæmonis ſuperbia, vt inuitiſſimus ab eodem crebriùs refutari velit: ea in oppugnando moleſtia & labor, vt eum iteratò ſumere nonnihil formidet: ea demum diuina in nos clementia, vt ſi generosè dæmoniorum alicuius appetitiones pertulerimus, victoriamq; adepti fuerimus, illum quaſi victum ſub pedibus iacere, terram mordere, iramque & ignominiam ſuam deuorare iubeat. Et iſta olim etiam docuerunt D. Ambroſius lib. 4. in Lucam, D. Antonius apud S. Athanaſium, D. Gregorius lib. 2. Moral. cap. 11. 20. 21. Caſſianus collat. 7. cap. 21. collat. 8. cap. 13. Cum ergo, felici pugna, hoſtem iſtum noſtrum, fugauerimus, non ilicò è manibus arma deponenda, excubiæ omittendæ, pax & tranquillitas omnimoda credenda eſt: neq; rurſus ita pauendum, quaſi bello nullum vmquam finem dæmon, qui ſeſe modo fugæ dedit, facturus ſit. Sed in ſtatione quidem ſemper, quoad viuimus; manendum: bona tamen cum ſpe, futurum, vt vel cornua victus ille rurſum non erigat; vel pari ratione à nobis perpetuò vincendus ſit. imo tanto faciliore, quanto maior iam victoribus DEI gratia eſt, animus altior & erectior, hoſti vires minutiores, audacia fractior & abiectior.

QVÆSTIVNCVLA.

Quomodo Tobiæ precatiunculam verſu 9. explicet D. Auguſtinus & operis imperfecti auctor?

DAVGVSTINVS lib. 3. de doctrina Chriſtiana, cap. 18. *Patres*, ait, *illi veteres plures vxores ſinguli cum haberent, ſicut ſapiens in cibo & potu, non niſi ſalutem corporis; ſic in concubitu non niſi procreationem filiorum intuebantur. Itaque, ſi eos in hac vita inueniſſet Domini aduentus, cum iam non mittendi, ſed colligendi lapides tempus eſſet, ſtatim ſeipſos caſtrarent propter regnum cœlorum. Non enim eſt in carendo difficultas, niſi cum eſt in habendo cupiditas. Nouerant quippe illi homines, etiam in ipſis coniugibus luxuriam eſſe, abutendi intemperantiam,*

quod

quod Tobiæ teſtatur oratio, quando eſt copulatus vxori. Ait enim: Benedictus es Domine DEVS *patrum noſtrorum, & benedictum nomen tuum in omnia ſæcula ſæculorum: benedicant te cœli & omnis creatura tua: tu feciſti Adam, & dediſti illi adiutorium Euam. Et nunc Domine tu ſcis, quoniam non luxuriæ cauſa accipio ſororem meam, ſed ipſa veritate, vt miſereariſ noſtri Domine.* Et lib. 22. contra Fauſtum Manichæum, cap. 35. *Fratres ſiue ſorores generali nomine conſanguineas ſolere apud veteres appellari, ſcriptura teſtatur. Nam & Tobias dicit* DEO *cum oraret antequam miſceretur vxori; Et nunc Domine, tu ſcis, quoniam non luxuria cauſa accipio ſororem meam, cum eſſet illa non ex concubitu eiuſdem patris, nec ex eodem matris vtero, ſed ex eadem ſtirpe cognationis exorta. Et Loth frater Abrahæ dicitur, cum patruus eius eſſet Abraham: ex qua vocabuli conſuetudine etiam fratres Domini vocantur in Euangelio, non vtique quos Maria Virgo pepererat, ſed ex eius conſanguinitate omnes propinqui.* Atque hoc ſororis, in iſto ſignificatu, nomen iam ſemel & iterum antea occurrit. Author verò operis imperfecti in Matth. homil. 1. *Commendauit*, ait, *Angelus Tobiæ in nuptiis eius, vt antequam conuenirent ad illam conſuetudinem humanam, ſurgerent prius & orarent, & ſic dicerent: Domine tu ſcis, quia non propter libidinem accepi vxorem, ſed propter liberos procreandos, quæ ſi aliter oraſſet, oratio eius* DEO *non fuerat placitura. Vide ergo quia turpiſſimum illud opus carnis, filiorum cauſa excuſat.* In hoc tamen authoris huius loco, non aſpernenda Sixti Senenſis annotatio quarta lib. 6. Bibliothecæ ſanctæ.

QVÆSTIVNCVLA XIX.

An coniugi cuilibet, poſt nuptias, à coniuge trinoctio abſtinendum?

DE EVARISTVS Papa & martyr epiſt. 1. *Biduo*, ait, *vel triduo orationibus vacent, & caſtitatem cuſtodiant, vt bona ſoboles generentur, & Domino in actibus ſuis placeant.* Id tamen non præceptum, ſed exhortatio potius eſt. Nam hoc à Tobia factum ob dęmoniacam energiam, quæ non ſemper adeſt, quemadmodum notant Lyranus & Carthuſianus. *Deinde* alia, quæ oratione iſta petebantur; poſſunt ante matrimonium, vel alio matrimonij tempore, ipſoque etiam nuptiarum die, in templo, & dum benedictio fit, peti. Et idcircò, apud Chriſtianos, inter ſponſalia, & nuptias, tempus interponitur, confeſſio fit, Euchariſtia ſumitur. In Tridentino Concilio ſeſſ. 24. ita legitur de refor. Matrim. cap. 1. *Sancta Synodus coniuges hortatur, vt antequam contrahant, vel ſaltem triduo, ante matrimonij conſummationem, ſua peccata diligenter confiteantur, & ad S.S. Euchariſtiæ ſacramentum piè accedant.* Catechiſmus Romanus; *Fideles*, ait, *docere oportet, vt,* DEVM *orandi & obſecrandi cauſa, à matrimonij officio interdum abſtineant; in primiſq; id ſibi obſeruandum ſciant, tribus ſaltem diebus, antequam S.S. Euchariſtiam percipiant, ſæpius verò, cum ſolemnia quadrageſimæ ieiunia celebrantur.* Videatur prioris ad Corinth. c. 7. & Sanctę Heduigis vita. Præceptum verò huiuſmodi imponere non expediret, quia in iſta naturæ prauitate, pauciſſimi Tobiæ. & Prouerb. 6. *Numquid poteſt homo abſcondere ignem in ſinu ſuo, vt veſtimenta illius non ardeant? aut ambulare ſuper prunas, vt non comburantur plantæ eius?* Fuerunt tamen qui non triduanam tantum in coniugio continentiam ſeruarunt, ſed etiam vel perpetuam, vt S. Henricus Imperator & S. Runigundis, S. Eduardus Angliæ Rex, D. Iulianus & Baſiliſca, S. Antigonus & Euphraſia, S. Apenianus &

Melana: vel certe diuturnam, vt S. Aquilinus, Sancta Heduigis, alij & aliæ. Solitos verò dies aliquot, vxorum cognitionem differre Patriarchas, docet S. Augustinus libro 22. contra Faustum, cap. 50.

QVÆSTIVNCVLA XX.

Num viros septem, occultè Raguel sepelierat?

NON. neque enim potuisset, cum illi noti sponsi essent: & in eorum mortem à magistratibus vtique inquisitum esset, cum etiam famuli & ancillæ, quas earum mortis conscias vidimus cap. 3. reticere id vix potuissent. Quin & de ipsorum morte rumor, vt antè dictum; vulgo increbuerat. qui, ob Asmodæi riualitatem, eos ab eo interfectos blatterabat. Tobiam tamen occultè humare voluit, quia hospes is, & illa in vrbe ignotus erat, deinde, quia de eo, sicut de viris aliis, famuli ac famulæ ratiocinari poterant.

QVÆSTIVNCVLA XXI.

An in lecto nudi, ab ancilla visi coniuges?

CARTHVSIANVS Dionysius id contra honestatem censet: ideoque se putare ait, non vno in lecto simul dormijsse: sed post diuturnam comprecationem, plorationem, vigilationem, fatigationem, sese illos, ad pausandum seu quiescendum reclinasse. Neque refelli ex Græco textu potest, cùm dicat ille tantùm, *inuentos ab ancilla dormientes.* Sed Latinus ait, *secum pariter dormientes.* Et Hebraicus, *simul* seu *vnà dormientes in pace ac tranquillitate.* Neque contra honestatem, si ad dominorum dominarumque suarum cubiculares lectos famulæ interdum accedant, ex præsertim, quæ seniores & grauiores. Cuiusmodi hanc fuisse, nihil ambigo. Neque necessum, vt si eodem lecto coniuges isti tenerentur, nuda idcirco haberent corpora, quemadmodum putasse ille videtur. Bene alioquin Ennius à Cicerone Tusc. 4. laudatus; *flagitij principium est, nudare inter ciues corpora.*

QVÆSTIVNCVLA XXII.

Quomodo timebat Raguel, ne mortuus esset Tobias?

VESPERE Tobiam sanum fuisse, illudque noctis tempus euasisse, quo interfecti sponsi alij fuerant sciebat Raguel. Sed verebatur, ne forte circa noctis medium, aut post, venisset Asmodæus. Licet enim antea diceret, sperare se, suas preces exauditas, solet tamen interdum, arduis in rebus, spes vacillare, cum earum tempus adest, vel vt fieri possint, vel certè vt cognosci iam audirique debeant. Timet enim animus, ne fortè, quàm vellet, secus eueniat. Ita Carthusianus.

CA-

CAPVT IX.

1 *TVnc vocauit Tobias Angelum ad se, quem quidem hominem existimabat, dixitque ei: Azaria frater, peto vt auscultes verba mea:*

2 *Si meipsum tradam tibi seruum, non ero condignus prouidentiæ tuæ.*

3 *Tamen obsecro te vt assumas tibi animalia siue seruitia, & vadas ad Gabelum in Rages ciuitatem Medorum: reddasq; ei chirographum suum, & recipias ab eo pecuniam, & roges eum venire ad nuptias meas.*

4 *Scis enim ipse, quoniam numerat pater meus dies: & si tardauero vna die plus, contristatur anima eius.*

5 *Et certè vides quo modo adiurauit me Raguel, cuius adiuramentum spernere non possum.*

6 *Tunc Raphael assumens quatuor ex seruis Raguelis, & duos camelos, in Rages ciuitatem Medorum perrexit: & inueniens Gabelum, reddidit ei chirographum suum, & recepit ab eo omnem pecuniam.*

7 *Indicauitque ei de Tobia filio Tobiæ, omnia quæ gesta sunt: fecitq; eum secum venire ad nuptias.*

8 *Cumq; ingressus esset domum Raguelis, inuenit Tobiam discumbentem: & exiliens, osculati sunt se inuicem: & fleuit Gabelus, benedixitque Deum.*

9 *Et dixit: Benedicat te Deus Israel, quia filius es optimi viri, & iusti, & timentis Deum, & eleemosynas facientis:*

10 *Et dicatur benedictio super vxorem tuam, & super parentes vestros.*

11 *Et videatis filios vestros, & & filios filiorum vestrorum, vsque in tertiam & quartam generationem: & sit semen vestrum benedictum à Deo Israel, qui regnat in sæcula sæculorum.*

12 *Cumq; omnes dixissent, Amen, accesserunt ad conuiuium: sed & cum timore Domini nuptiarum conuiuium exercebant.*

COMMENTARIVS.

RAPHAELEM ad Gabelum Rhagas mittit sponsus Tobias. & cõsiderandus hic ipse mittendi *modus* deinde *causa* & *effecta*. *Modus* est humanissimę comitatis & suauitatis plenissimus. Raphaelem *hominem existimabat* Tobias; & hominem, quem sibi, veluti mercenarium, adiugarat. & tamen eum blandissimè fratrem vocat, eumque rogat. *Azaria frater, peto vt auscultes verba mea. Obsecro te, vt assumas tibi animalia.* Præterea cum ex pacto cap. 5. ver. 14. 15. deberet Rhagas ire Raphael, præfatur tamen Tobias, acceptaque ab eo hactenus

beneficia sese maximi facere ostendit ver.2. petitque, vt ad illa hunc beneficij noui addat cumulum, & Rhagas proficiscí dignetur. *Si meipsum tradam tibi seruum, non ero condignus prouidentiæ tuæ.* qua scilicet erga me, toto hoc itinere, vsus es. Quàm gratus hic animus! Quàm syncerus, imò & magnificus acceptorum, quæ interdum extenuant alij; beneficiorum æstimator! Infrà cap.6. & sequentibus, similiter. Sed illic bonorum, quæ attulisset; omnium dimidium offerebat. hic seipsum. & si se in seruum ei tradat, id satis adhuc esse negat. Et tamen quantum hoc ipsum? Quanta res libertas? Quantum precium seruitus? Creditorum seruituti debitores apud Iudæos addici, quàm graue miserumque esset, ostendit illa, quæ ad Elisæum clamabat mulier 4.Reg. 4. ver. 1. *Ecce creditor venit, vt tollat duos filios meos ad seruiendum sibi.* & Salomon Prouerb. 22.ver. 7. *Diues pauperibus imperat: & qui accipit mutuum, seruus est fœnerantis.* Quin & immanes alioqui Tyranni Diocletianus & Maximianus *l. Obæs C. de oblig. Obæs*, inquiunt, *alienum, seruire liberos creditoribus iura compelli non patiuntur.* Addit & proficiscendi modum Tobias v.3. vbi sumitur *siue* pro *&*, quemadmodum intelligitur ex ver. 6. ex Hebræo & Græco. Et Hebreus quidem etiam exprimit seruorum numerum, & iumentorum, qui infrà ver.6. Græcos vero λάβε, ait, μετὰ σεαυτοῦ παῖδα, καὶ δύο καμήλους. *accipe tecum puerum, & duos camelos.* An vnicum ergo tantummodo puerum concedit? Singularem scilicet pro plurali posuit. vel certe παῖδα non seruum, sed seruitium, seu seruorum multitudinem vocauit, vt insinuat noster interpres, qui tamen in plurali maluit *seruitia.* Vsitatum vero in scripturis passim vt παῖς & *puer* pro famulo accipiatur, sicuti & Hebraicum *naar* Genes. 14. v. 23. ca. 22. ver. 3. c. 41. v. 11. 1. Reg. 2. v. 13. c. 25. v. 8. 2. Reg. 18. ver. 15. Atq; sic etiam apud Aristophanem, Platonem, Athenæum, Horatium, Propertium. qui apertè lib. 3. eleg. 22.

I, puer, & citus hæc aliqua propone columna.
Et Dominum *Exquisitis scribe habitare* tuum.

Hoc autem insigniti nomine sunt famuli, quòd, vt Hebræi aiunt, puerorum sit, natu maioribus ministrare, ipsorumque ætas obeundis ministeriis peraccommodata sit. διὰ τὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ὑπηρετικόν inquit Eustachius. qui & alio loco id fieri significat, quod paterno veluti amore seruos bonos prosequi debeant Domini. Tot vero famulos Raphaëli adiungit Tobias partim necessitatis & securitatis causâ, partim vero beneuolentiæ & auctoritatis, vti notat Carthusianus. *Causa* vero cur illum mittat; *duæ* sunt ver.3. vt depositam pecuniam accipiat, & eum ad nuptias inuitet. cur vero solum eum mittat, neque cum eo vadat ipse, *duas* item causas proponit. *Vna* est ver.4. ne si ad dies, quibus apud Raguelem morari oportebat, alios adiiceret; mora nimia esset, quæ bono solicitoque parenti tristitiam pareret. En de parente quantum bonus filius curam gerit! *Altera* ver. 5. *Adiurauit me Raguel, cultus adiuramentum spernere non possum.* *Adiurare* valet interdum *iurare* vt apud Ciceronem Philip. 2. Plautum Trinummo, Terentium Andria. interdum *ad iuramentum adigere.* vt Iosuæ 2. v. 20. & afferri à quibusdam solet Liuius decad. 5. lib. 3. interdum vero, *per diuini nominis reuerentiam*, aliquem ad quippiam vel dicendum vel agendum *obstringere.* vt explicat 2. 2. q. 90. a. 1. D. Thomas & sic Num. 5. 1. Reg. 14. 3. Reg. 22. alibi, & clarè Matth. 26. 63. *Adiuro te per* DEVM *viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus filius* DEI. Putant ergo quidam secundam hic notionem adhibitam: ego posteriorem. Alioqui diceret potius Tobias, *& iuramentum meum spernere non possum*, quam, *cuius iuramentum.* & fuit valde Iudæis vsitata huiusce modi adiu-

adiuratio. Sed *eo adiuramento an tenebatur Tobias?* Si morosiùs pressiusque loqui velimus; non opinor. quia ita quempiam adiurare vt legitima ei obligatio verag; quippiam aut loquendi aut agendi necessitas imponatur, non nisi à superiore in subditum fieri potest. Socer vero in generum potestatem tantam, & in re tali, non habet. Interdum vero fit vt, per diuini nominis vel sacræ alicuius rei reuerentiam, absque vlla necessitatis impositione, velit solummodo quispiam ab alio aliquid impetrare. & *talis*, inquit loco citato, D. Thomas, *adiuratio licita est respectu quorumlibet.* Ideoque, quando non omnino incommodè fieri potest; religiosi modestiq; animi est adiurantibus istiusmodi cedere, iisque obsequi. Atque isto modo, Tobias noster se soceri adiuramentum spernere non posse ait. Illæ vero adiurationes, quæ à quibusdam quandoque ad peccandum, verbi causa, ad æquo plus potandum, ad ferro priuatim depugnandum adhibentur, nullo modo audiendæ. Iam missionis huius *effecta* recensentur à versu 6. in quibus notanda fausta illa precatio ver. 9. De *Amen* dicam Iudith 15. ver. 13. de conuiuio isto nuptiali, capite sequenti. More autem sæpe iam indicato sunt in vno textu quædam, quæ non in alio. è quibus obseruatu in Hebræo dignum; Gabelum ipsi Tobiæ precari *filios masculos*, & quidem huiuscemodi, qui sint *hosekim bethorath iehoua.* id est, *occupati seu seduli in lege Domini.* In Græco autem est capitis huius hoc extremum Εὐλόγησε Τωβίας τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. id est, *benedixit Tobias vxorem suam.* non, vt vertit Baduellus; *vxorem suam grauidam fecit.* Etsi enim liberorum susceptio, benedictionis genus quoddam est, eo tamen potius à DEO est: & potius precatio quædam à Tobia facta videretur, qua optaret, à DEOque peteret, Saram suam esse benedictam, & propter fœcunditatem & propter liberorum ipsorum bonitatem. Hoc enim paulo ante ver. 10. est illud; *dicatur benedictio super vxorem tuam.* quemadmodum Lucæ 11. *Beatus venter qui te portauit:* & Genes. 25. vers. 21. *Deprecatus est Isaac Dominum pro vxore sua.*

CAPVT X.

1 CVm verò moras faceret Tobias, causa nuptiarum, solicitus erat pater eius Tobias dicens: Putas quare moratur filius meus, aut quare detentus est ibi?

2 Putásne Gabelus mortuus est, & nemo reddet illi pecuniam?

3 Cæpit autem contristari nimis ipse & Anna vxor eius cum eo: & cæperunt ambo simul flere: eo quòd die statuto minimè reuerteretur filius eorum ad eos.

4 Flebat igitur mater eius irremediabilibus lacrymis, atque dicebat: Heu heu me fili mi, vt quid te misimus peregrinari, lumen oculorum nostrorum, baculum senectutis nostræ, solatium vitæ nostræ, spem posteritatis nostræ?

5 Omnia simul in te vno habentes, te non debuimus dimittere à nobis.

6 Cui dicebat Tobias. Tace, & noli turbari, sanus est filius noster: satis fidelis est vir ille, cum quo misimus eum.

7 Illa autem nullo modo consolari poterat, sed quotidie exiliens circumspiciebat, & circuibat vias omnes,

omnes, per quas spes remeandi videbatur, vt procul videret eum, si fieri posset, venientem.

8 At verò Raguel dicebat ad generum suum: Mane hic, & ego mittam nuncium salutis de te ad Tobiam patrem tuum.

9 Cui Tobias ait: Ego noui quia pater meus & mater mea modò dies computant, & cruciatur spiritus eorum in ipsis.

10 Cumq; verbis multis rogaret Raguel Tobiam, & ille eum nulla ratione vellet audire, tradidit ei Saram, & dimidiam partem omnis substantiæ suæ in pueris, in puellis, in pecudib. in camelis, & in vaccis, & in pecunia multa: & saluũ atq; gaudentem dimisit eũ à se.

11 Dicens: Angelus Domini sanctus sit in itinere vestro, perducatq; vos incolumes, & inueniatis omnia rectè circa parentes vestros, & videant oculi mei filios vestros priusquam moriar.

12 Et apprehendentes parentes filiam suam osculati sunt eam, & dimiserunt ire.

13 Monentes eam honorare socer os, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum & seipsam irreprehensibilem exhibere.

COMMENTARIVS

ANXIE à parentibus expectatur Tobias: nuptiisque absolutis, cum vxore, bonisque plurimis Niniuen ad illos tandem redit. Ex hisce verò aliquot capitibus colliguntur de nuptiis hæc. *Primò*, earum *finis* supra ca. 6. & 8. Vnde S. Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum sub finem: *Sapiens vir iudicio debet amare coniugem, non affectu. Nihil est fœdius quam vxorem amare, quasi adulteram. Secundò, materia* ipsi scilicet coniuges, eorumque consensus. *Tertiò, forma*, consensus huius explicatio. *Quartò*, causa *efficiens*, partim ipsimet coniuges, partim pater cap. 7. ver. 15. vbi verba ea, memoriæ quadam vt videtur, prolapsiuncula; tribuuntur Tobiæ in Alexandri primi Pontificis epist. 1. Atq; huc spectare possunt *ritus* varij, quorum etiam partem hodie retinent Iudæi. *Primus*, petitio sponsæ à parentibus cap. 7. ver. 10. *Secundus*, apprehensio dextræ per patrem & traditio marito facta ibidem ver. 15. *Tertius*, precatio versu eodem. *Quartus*, tabulæ nuptiales, ibidem ver. 16. *cum sigillo & testibus* in Hebræo. Fabulæ apud omnes ferè Gentes, & hodie apud Turcas, vsitatæ sunt, vt ait Euthymius panopliæ, Tit. 28. Vnde S. Monica, vxores monebat apud August. lib. 9. Confess. cap. 9. vt *per tabulas matrimoniales, se ancillas factas existimarent. Quintus* Epulum nuptiale quod non nisi septem diebus alias agitabatur Genes. 29. ver. 27. Iudicum 14. ver. 17. sed nunc cap. 8. ver. 23. in decimum quartum diem porrigitur, propter duplicatam scilicet lętitiam ob nuptias & dęmonem illum expulsum. Sobrium verò semper fuisse declarat cap. 7. ver. 17. *Post hæc epulati sunt, benedicentes* DEVM. Et cap. 9. versu 12. *Cum timore Domini, nuptiarum*, inquit, *conuiuium exercebant.* Quis, absque ingenti dolore, hodierna, cum isto, conuiuia non nuptialia tantum, sed & alia comparet? In isto DEI benedictio est, DEI timor est. ideoque vera lætitia, honesta hilaritas: nulla ebrietas, nulla vociferatio aut lasciuia & rixa. Plato certè lib. 6. de Le-

de Legibus, huius etiam conuiuij modum & quoad impensas, & quoad sobrietatem, præscribendum sapienter censuit. *Impensa*, inquit, *secundum diuitias fiat.* BIBERE VERO VSQVE AD EBRIETATEM NE ALIBI QVIDEM VMQVAM DECET: *neque verò tutum est. maxime verò connubio coniuncti, sponsus & sponsa, tunc mentis compotes esse debent, quando non paruam ineunt vitæ mutationem. præsertim, vt ex quam maxim: moderatis generatio fiat. fere me etiam incertum est, qua nox aut dies ipsam, cum* DEO, *peragat. Quare vt solidus, stabilis, & quietus conceptus fiat, non oportet, diffluentibus ebrietate corporibus, dare operam liberis. Qui autem vino refertus est, tam animæ quam corporis rabie concitatus, quouis & trahit & trahitur. Idcirco ebrius, tamquam mente captus, ad ferendum est mutilis. Nempe verisimile est, eum fœtus inæquales, instabiles, obliquos tam membris quam corporibus procreare. Quam ob rem, per totam quidem vitam, & maxime quamdiu generationi vacat, abstinebit quisque, cauebitq; ne faciat, vel quæ, suapte natura & sponte, morbos inducunt: vel quæ ad petulantiam iniuriamq; declinant. Hæc enim in animos & corpora eorum, qui enascuntur, liberorum necessario transferuntur, iisq; imprimuntur, peioresq; inde nascuntur. Sed præcipuè die illo (nuptiarum) ac nocte, à talibus abstinendum. Sextus* ritus, introductio in thalamum nuptialem, in aliud scilicet cubiculum, quam illud in quo sponsi alij à Dæmone interfecti cap. 7. ver. 18. Huius nomen in Hebræo est *chopha*, quo & operculum illud significatur, sub quo, hodie, Iudæi matrimonio, ad synagogæ ostium, vt ait Elias, & Antonius Margarita, coniunguntur. *Septimus*, oratio ver. 22. cap. 7. *Octauus*, dimissio sponsæ capite isto decimo, versu itidem decimo. *Nonus* ibidem. donatio videlicet dimidiæ, facultatum omnium, partis. Illarum verò in nostro textu, per sex veluti partes, enumeratio est. Suntque istæ pueri, puellæ. (vtrumque pro seruis accipiendo vti suprà dictum cap. 9.) pecudes, cameli, vaccæ, pecunia. & sequenti capite ver. 18. ad quatuor, in eodem nostro textu, reuocantur. ad familiam scilicet, pecora, camelos, pecuniam. in Græco, hic, ad tres, quę sunt σώματα, κτήνη, ἀργύριον. id est, serui, iumenta & argentum. Est enim apud Demosthenem Philipp. 3. & pro Ctesiphonte, apud Arist. lib. 1. Rhet. & Strabonem lib. 1. legere, mancipia seu seruos σώματα nuncupari, prout etiam in Anthologiæ libro primo, cum verè ait nescio quis:

Σώματα πολλὰ τρέφεις, καὶ δώματα πολλ' ἀτειχίσεις
Ἀτραπὸς εἰς πενίην δῆν ἑτοιμοτάτη.
Corpora si nutris multa, & multas struis ades,
Haud ad pauperiem certior vlla via est.

In Hebræo vberior omnium partitio est. *Dedit ei Raguel Saram filiam suam, dimidium diuitiarum suarum, & seruos & seruas, & greges, & boues, & asinos, & camelos & vestes lineas & pretiosas & vasa argentea & aurea. Decimus* ritus ver. 11. benedictio, & pro fausto itinere, nuptiis, liberisque precatio, vt Genes. 24. ver. 60. *Vndecimus* abeuntium exosculatio ver. 12. Hoc enim casti amoris olim symbolum viguisse norunt omnes. & in primigenia etiam Christiana Ecclesia vti Tomo 1. explicat Reuerendissimus Baronius. *Duodecimus*, filiæ institutio, & ad bene feliciterque in coniugio viuendum, præceptiuncularum quarumdam datio. *Prima* est, honorare soceros. In Græco additur causa, αὐτοὶ γὰρ γονεῖς σου εἰσίν. quia ipsi nunc parentes tui sunt. *Altera*, diligere maritum. *Tertia*, regere familiam, quæ primo liberos, deinde famulos, famulasque continet. *Quarta*, gubernare domum. assiduè in ea manendo, non huc & illuc oberrando, penum, cellas, supellectilem, operaque & pensa quotidiana bene curando. vt fortis & laudata illa

mulier Prouerb.31. *Quinta* & vltima, seipsam irreprehensibilem exhibere. non modo per coniugalem castitatem, vt ait Lyranus; sed & per linguæ, vitæque totius disciplinam, tam cũ domesticis, quàm cum aliis. Hæc etiam ferè D. Paulus omnia ad Tit.2.v. 4. & 5. doceri vult adolescentulas; *vt viros suos ament: filios suos diligant: prudentes sint, caste, domus curam habentes, benignæ, subditæ viris suis, vt non blasphemetur verbum* DEI. Sic & D.Petrus 1.cap.3.ver.1. & sequentibus. multaque de his vtilia traduntur à Platone lib. citato, Xenophonte in Oeconomico, Plutarcho libro de nuptialibus præceptis, Hebræorum libello, qui Musar dicitur, Brissonio libro de ritu nuptiarum, & lib. de iure connubiorum: denique à Dionysio Carthusiano in opusculo de laudabili vita coniugatorum. In Græco & ferè in Hebræo Edna Saræ mater *sic Tobiam* tandem etiam *allocuta est. Dominus cœli, frater dilecte, te tuis restituat: mihiq; concedat, vt filios tuos ex Sara filia mea videam, vt coram Domino gaudeam. Ecce tibi ego filiam meam quasi quoddam depositum committo, ne vlla eam afficias molestia. Ipse* verò *Tobias post hæc profectus est* (licet ad sequens caput exemplaria quædam referant) DEO *gratias agens, quod iter prosperum sibi dedisset, Raguelemq; & Ednam eius vxorem benedicebat.* seu, *fausta eis omnia precabatur. & pergebat, quoad Niniuem appropinquarent.*

CAPVT XI.

1 *CVmq; reuerterentur, peruenerunt ad Charam, quæ est in medio itinere contra Niniuem, vndecimo die.*

2 *Dixitq; Angelus: Tobia frater, scis quamadmodum reliquisti patrem tuum.*

3 *Si placet itaque tibi præcedamus, & lento gradu sequantur iter nostrum familia, simul cum coniuge tua, & cum animalibus.*

4 *Cumq; hoc placuisset vt irent, dixit Raphael ad Tobiam: Tolle tecum ex felle pisces: erit enim necessarium. Tulit itaque Tobias ex felle illo & abierunt.*

5 *Anna autem sedebat secus viam quotidie in supercilio montis, vnde respicere poterat de longinquo.*

6 *Et dum ex eodem loco specularetur aduentum eius, vidit à longe, & illico agnouit venientem Filium suum: currensq; nunciauit viro suo, dicens: Ecce venit Filius tuus.*

7 *Dixitq; Raphael ad Tobiam: At vbi introieris domum tuam, statim adora Dominum* DEVM *tuum: & gratias agens ei, accede ad patrem tuum, & osculare eum.*

8 *Statimque lini super oculos eius ex felle isto pisces, quod portas tecum. Scias enim quoniam mox aperientur oculi eius, & videbit pater tuus lumen cœli, & in aspectu tuo gaudebit.*

9 *Tunc præcucurrit canis, qui simul fuerat in via: & quasi nuncius aduenies, blandimento suæ caudæ gaudebat.*

10 *Et consurgens cæcus pater eius, cœpit offendens pedibus currere.*

tere: & data manu puero, occurrit obuiam filio suo.
11 Et suscipiens osculatus est eum cum uxore sua, & cœperunt ambo flere præ gaudio.
12 Cumq; adorassent DEVM, *& gratias egissent, consederunt.*
13 Tunc sumens Tobias de felle piscis liniuit oculos patris sui.
14 Et sustinuit quasi dimidiam ferè horam: & cœpit albugo ex oculis eius, quasi membrana oui, egredi.
15 Quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, statimq; visum recepit.
16 Et glorificabant DEVM, *ipse videlicet, & uxor eius, & omnes qui sciebant eum.*
17 Dicebatq; Tobias: Benedicote Domine DEVS *Israel, quia tu castigasti me: & tu saluasti me: & ecce ego video Tobiam filium meum.*
18 Ingressa est etiam post septem dies Sara uxor filij eius, & omnis familia sana, & pecora, & cameli & pecunia multa uxoris: sed & illa pecunia, quam receperat à Gabelo:
19 Et narrauit parentibus suis omnia beneficia DEI, *quæ fecisset circa eum per hominem, qui eum duxerat.*
20 Veneruntq; Achior & Nabath consobrini Tobiæ, gaudentes, ad Tobiam, & congratulantes ei de omnibus bonis, quæ circa illum ostenderat DEVS.
21 Et per septem dies epulantes, omnes cum gaudio magno gauisi sunt.

COMMENTARIVS.

IN reditu venit Charam, quæ ab illa de qua Genes. 12. dixi, diuersa est, ideoque Hebraicè vocatur hîc אברים, *Acrim.* Illa altera in Mesopotamia est, hæc inter Assyriam & Mediam. quod contra Hugonem & Carthusianum obseruandum. Aberat verò hæc Nino, dierum quatuor itinere, si expeditus pedes quispiam esset, vt Græcè idcircò dicatur locus iste prope Niniuem fuisse. Ideoque quod Latinè dicitur, *in medio itinere*, non præcisè medium, sed interiectum, inter Ecbatana vel Rhagas & Niniuen, spatium intelligendum, & forte est *Chatra* quæ & apud Ptolemæum Asiæ tab. 4. *Chatracharta*, vel est *Charca*, cùm Charcamis & Charcabesiam legamus: vel denique *Charta* est, cuiusmodi & illa fuit, in qua Dido inter Sidonem & Syriam habitauit, quæ etiam *Chartaca* dicitur, vti docet lib. 4. Æneid. Seruius, & Cedrenus. Hinc verò, ante vxorem, cæteraque impedimenta, Niniuem, cum Raphaële, præcurrit, quemadmodum Odysseæ Telemachus: mirificumque patri & matri gaudium affert. Sed ver. 9. præcurrit canis, qui simul fuerat in via: & quasi nuntius aduenies, blandimento suæ caudæ gaudebat.

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

De cane, & similibus.

VIDENTVR quibusdam hic nonnulla minutiora, quam vt in diuinas litteras referri debeant. Sed CHRISTO Domino monente, est etiam in lege *iota & apex* quispiam, Matth. 5. & Lucæ 16. id est, aliquid, quod exile admodum, minutumque videatur. Et verò scribuntur hæc *primò*, quia reuera contigerunt. Cur enim, quod verè factum est, non dicatur? Apud profanos, in fabulis, cum istiusmodi leguntur, laudantur. vt apud Homerum Odyss. 15. & 16. quòd veritatem scilicet rectè imitentur. Cur ergo, in ipsa veritate, dum exprimuntur, non allubescunt? præsertim cum ea ipsa mòltum etiam afferant non cognitionis tantum, sed etiam actionis? *Non est*, inquit, V. Beda, *contemnenda figura canis huius quia viator & comes Angeli est. Doctores enim exprimit Ecclesiæ, qui confligendo cum hæreticis, lupos graues à Pastoris summi fugant ouili. Et pulchrè dixit*, quasi nuncius aduenies; *quia nimirum doctor quispiam fidelis nuntius est veritatis. pulchrè* blandimento suæ caudę gaudebat. *Cauda quippe quasi finis est corporis, finem bonæ operationis, id est, perfectionem; vel certè mercedem, quæ fine fine tribuitur, insinuat.* hæc ille. De istis porro canibus vide Isaiam c. 56. D. Hieronymum ibidem, Pierium lib. 5. O quam boni canes, qui cum Angelis, vita & mente iter crebrò faciunt!

Matris verò in filium amor exprimitur versu 5. quemadmodum apud Liuium Decad. 3. libro 2. dum ad portas, de suis aut filiis aut viris rogitaturæ concurrunt Matronæ: & apud Homerum Odyss. 15. dum ad Penelopen redit Telemachus filius. & maximè cùm vnigena Tobias esset, quod allegoricè interpretatur Hugo de Synagoga, *quæ, ir. Patriarchis, è longinquo & sublimi exspectauit, & vidit* DEI *filium Messiam venientem.*

Pedum verò Tobiæ cœci offensio, ver. 10. indicat lætitiam, &, ex ea, festinationem illius ad filium excipiendum, & *significat*, vt ait V. Beda, *Iudæorum populum è perfidiæ suæ veterno surgentem & currentem ad Dominum, quamuis offenderet gressibus operum, donec plena fidei & operationis bona lucem reciperet, regeneratus in* CHRISTO *& instructus.* In his ergo & similibus non sunt, vt despiciantur, tollenda nimium supercilia: sed eorum potius veritas amplectenda, & significatio, si iam perspicitur; vtiliter suscipienda: si nondum perspicitur, diligenter inquirenda. Quæso te, quantulum est, Genes. 30. & quam pœne, si nasutulos dicaculosq; Faustos audias; ridiculum, in agro, à puero, mandragoras inueniri, Liæ matri afferri, harum à Rachele, desiderio tanto, partem expeti, nisque mariti noctem ab ista vendi, ab illa coëmi? *Iacob*, inquit Faustus Manichęus libro 22. cap. 5. *inter Rachel & Liam duas germanas sorores, earumq; singulas famulas, quatuor vxorum maritus, tamquam hircus erauit: vt esset quotidie inter quatuor scorta certamen, quænam, eum venientem de agro, prior ad concubitum raperet, interdumq; etiam mercedibus in noctem ab inuicem conducerent eum.* Quid ergo contra infaustum istum Faustum (quem ego, siue orationis cothurnum, siue sannas, argutiolas, & scurrationes intucaris; Caluino nostro simillimum iudico) libro 22. D. Augustinus? Robustè profecto eum, vti semper alias; iam inde à cap. 47. refellit: sed quæ meo huic instituto congruant; ista sunt cap 56. *Cur*, ait, *ipsam rem gestam sancta scriptura tacere noluerit, quæ non vtiq; talia desideria mulierculatum nobis pro magno insinuare curaret, nisi aliquid in eis magnum quærere commoneret, nihil amplius coniicere valeo, quàm quod ex illo communi sensu mihi suggeritur,*

vt illo

vt illo mandragorico pomo figurari intelligam famam bonam: non eam quæ confertur, cum laudant hominem pauci iusti atque sapientes, sed illam popularem, quæ etiam maior & clarior notitia comparatur: non ipsa per sese expetenda, sed intentioni bonorum, quæ generi humano consulunt, perneceſſaria. Ecce quomodo muliercularum desideria, ventrisque orexes in scripturis minimè aspernandas censet sanctorum ille ingeniosissimus: sed quid potius ex significent; studiosissimè inquirit.

QVÆSTIVNCVLA II.

An Tobiæ cœcitatem fel illud, naturaliter curarit?

VIDETVR. quia suis in collyriis acria medicamenta, & fel adhibet Celsus lib. 5. & generatim, ad medicamenta, *in oculorum præsertim vitiis*, valere fel docet Plinius lib. 28. cap. 11. Speciatim verò docet *primò* id idem Plinius lib. 32. cap. 4. *Callionymi fel*, inquit, *cicatrices sanat, & carnes oculorum superuacuas consumit. Nulli hoc piscium copiosius, vt existimat Menander quoque in Comœdiis. Et Coracini fel excitat visum: & marini scorpionis ruffi cum oleo vetere, aut melle Attico, incipientes suffusiones discutit. Eadem ratione albugines oculorum tollit. Secundò* idem docet Galenus lib. 10. de simplicium medicamentorum facultatibus, cap. 12. Ælianus lib. 13. c. 4. Rasis lib. 9. cap. 27. Odoardus Oxonienſis de animalibus. *Tertiò*, ita etiam è recentioribus censet Valesius c. 42. Franciscus Georgius tomo 6. problem. 185. licet lucium piscem nominet, Et verò assentiuntur etiam illi, qui naturalem, ad curandum, iecoris fumo vim negabant Lyranus & Carthusianus. Suadet ipsum etiam curationis tempus, quæ *non in momento* facta, sed *dimidia quasi hora* ver. 14. Ad quam tamen celeritatem, si quis diuina vi opus fuisse contenderet, non magnopere pugnandum. Interim factam curationem istam naturaliter an parum etiam indicat ipse fellis huius oculis applicandi *modus*, eiusdemque in illos *vis*? Et in Latino quidem solo liniendi verbo *modus* ille significatur ver. 8. & 13. sed in Græco est ἐγχείειν καὶ ἐπιχρῖσαι, id est, *inungere*, & *illinere*, vel *aspergere*. *Vis* verò in eodem textu ea ostenditur, vt inunctos, aspersosque oculos mordeat; vnde & tandem efficiatur, vt qui morsum illum sentit Tobias, albugines ipsas confricet, deterat, abiiciat. Sic enim iuniori Tobiæ Raphaël. ἐὰν ἐγχρίσῃς τὸν χολὸν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ ἀνθῶσι διατείνει ἡ ἀποξανθῆναι τὰ λευκώματα καὶ ἀφανισθήσεται, *Tu fel vnge in eius oculos, & ipse morsus deteret abiicietq; albugines, & te intuebitur.* Quid, qui naturalem tantum sanationem procurat; diceret aut faceret aliud chirurgus? Tobias verò occurrentem patrem apprehendens ἐπέσπασε τὸν χολὸν ὅθεν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἔπαρσε *in eius oculos illud fel.* ὡς δὲ συνεδήχθησαν, διέτειναν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἡ ἰλαστίδων ὡσεὶ τῆς κάνθου τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τὰ λευκώματα. *Vt verò morsi compunctiq; oculi sunt, eos confricuit, & ab eorum canthis seu angulis albugines, squamarum instar, deciderunt.* Quod non paulò etiam significantiùs in Latino exprimitur ver. 14. *Et sustinuit quasi dimidiam fere horam: & cœpit albugo ex oculis eius, quasi membrana oui egredi. Quam apprehendens Tobias, traxit ab oculis eius: statimq; visum recepit.* Vt igitur fel hoc Raphaël mõstraret, supernaturale fuit: sed vt ex eo monstrato, sicq; oculis appositio cœcitas curaretur, naturale opinor. Hæreticis verò, qui conuellendæ librorum istorum authoritatis occasionem omni ex re captitant, monitorem hoc loco demus, hæreticum quidem & ipsum; minus tamen procacem. Ait ergo in Meceleth, seu operis Grammatici consummati epistola nuncupatoria Munsterus; *Ne putes esse fabulam,*

quod de capto in Tigride pisce atque exenterato, & inde sublata sterilitate, & sanata cæcitate in eo scribitur. Habes & in Matthæi capite 17. ferè talem historiam, quando CHRISTVS *iussit Simonem ire ad mare: mittere hamum & tollere piscem qui primus prodiisset, & aperto ore eius, extrahere staterem, atque illum dare pro vectigali.* Et ne quis eruditiori & accuratiori iudicio, historiarum istiusmodi quasi fabulæ forent; improbationem ascribat; subdit idem Munsterus; *Hæc autem non propter* TE *scribo, sed propter rudiores pueros, qui inexercitatum in rebus diuinis habent ingenium.* vt vel hæretico iudice, planè rudioribus ij sese pueris hæretici accenseant, rerumq; diuinarum imperitos profitcantur, qui Tobiam vellicant.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quamdiu cæcus fuit Tobias Pater?

TRIPLEX hîc textuum discrepantia. Nam Latinus cap. 14. significat tantum *quatuor* annos cæcum fuisse. Græcus cap. vltimo & 5. D. Athanasius in Synopsi, *8. annos.* Secunda, cæcitatem incipit Latinus à Tobiæ anno 56. Græcus à 58. Tertia, Latinus visum recepisse tradit anno 60. Græcus, 66. Hebræus, suprà cap. 2. in annorum quatuor numero cum Latino consentit. sed de hoc iterum postea cap. vltimo.

QVÆSTIVNCVLA IV.

In itinere quamdiu fuit Tobias iunior?

E Superioribus, videtur in itinere fuisse sex hebdomadas, aut circiter. Nam consumpti sunt dies 14. Ecbatanis, cap. 8. ver. 23. cap. 9. ver. 5. Illinc vsque Arim, seu Charam dies 11. c. 11. ver. 1. hinc vsque Niniuem, expeditis quidem peditibus dies tres satis esse, ipsa locorum distantia coniiciendum relinquit. At eundo, totidem fere dies consumpsisse Raphael & Tobias videntur. Etsi enim, vt parentum curam leuaret, magna in reditu celeritate vteretur Tobias, ob coniugem tamen pecora & impedimenta, cætera minus, quam volebat, & vero etiam minus quam dum Ecbatana tenderet; celeriter quoad Charam peruenit; progrediebatur. habeat igitur itio & reditio simul sumpta dies 28. & quod excurrit. Iis adde illos Ecbatanicæ morationis quatuordecim. existunt dies 42. hebdomades videlicet sex. His vero si addas dies septem, quibus exspectata Sara est ver. 18. rectè in quinquagesimum diem inciderit festæ illius hebdomadis initium, de qua ver. 21. vt iam hinc pulcher ille quidem, sed valdè obscurus, intelligi possit D. Augustini locus lib. 22. contra Faustum ca. 87. *In Canticis*, ait, *canticorum sponsa illa, Ecclesia est, quæ vocatur puteus aquæ viuæ. Et huic puteo septenarij numeri nomen, in Spiritus Sancti significatione, coniungitur: propter rationem Pentecostes, quo die de cælo missus Spiritus Sanctus venit. De septimanis enim constare eundem festum diem, Tobiæ quoque scriptura testatur.* Cæterum, post curationem, laudant omnes qui eum norant, DEVM. versu 16. adeoque ipsa coniunx, quæ, rebus aduersis, parum rectè ipsi Tobiæ, minusq; de DEO religiosè locuta olim fuerat cap. 2. ver. 22. sed, præ omnibus, ipse qui sanitatem adeptus erat; DEVM benedicebat. ver. 17. *Tu*, ait, *castigasti me, & tu saluasti me.* quemadmodum infrà cap. 13. ver. 2. *Tu flagellas & saluas.* Cum castigationem & flagellum experimur:

mur: futuram ſaluationem expectemus: & cum iſtam optamus, illam non reſpuamus. *Percutit* DEVS, *& manus eius ſanabunt.* Iob 5. *Omnis diſciplina,* inquit Apoſtolus Hebræx 12. *in præſenti videtur non eſſe gaudij, ſed mœroris: poſtea autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet iuſtitiæ.* Sed hic mihi cõſidera, *primò* quidem quàm ad pietatem erga parentes Tobiam ſemper hortetur Angelus. Ideo & ipſum accelerare, cæterisque præcurrere admonet verſu 2. & 3. ideo noluit ipſemet, quod poterat; fel oculis illis imponere, ſed id officij Patri filium præſtare voluit. *Iam* vero petiit olim ab Ægyptio Rege Amaſi Cyrus ἰατρὸν ὀφθαλμῶν ἄριστον id eſt, medicum oculorum præſtantiſſimum, inquit initio libri 3. Herodotus. At nos, quia in rerum diuinarum, imo & in noſtrum ipſorum cognitione, quàm cæciſſimi ſæpe ſumus, à DEO præſtantiſſimos oculorum noſtrorum medicos petamus. Quinam vero ſanctis Angelis, Prophetis, Apoſtolis, Eccleſiæque Doctoribus præſtantiores? At pœnitentiæ interdum, ſobrietatis & grauitatis *fel* præſcribunt. Id vero acrius & amarius eſt: pungit & mordet. Sed animo nos bono eſſe oportet. Breuiſſimus dolor eſt. vix dimidiam cũ Tobia v. 14. horam ſuſtinebimus. & quæ nos occæcabant, decident ex oculis noſtris albugines. gaudebimus & dicemus. Ecce ego video DEVM meum, Patrem meum, Creatorem & Redemptorem meum. Ecce ego video cœleſtis domicilij pulchritudinem, iucunditatem, æternitatem. Ecce ego meipſum iam video, vtiliſſimum homuncionem, è vili humo excitatum, in vilem paulo poſt humum rediturum. peccatorem magnum. erga DEVM ingratum. erga proximos meos durum, immitem, iracundum, inuidum. Quid plura? Et nos, & qui nouerint nos, antea quidem cæcos iam vero videntes; DEVM glorificabunt omnes. Tobiæ porro iſta benedictio eſt in Hebræo paulo quã in noſtro textu productior: ſed ita vt fere ſententias, quæ infra cap. 13. traduntur; contineat. In Græco autem, poſt DEI benedictionem ver. 17. additur. καὶ εὐλογημένοι πάντες οἱ ἅγιοι σοῦ ἄγγελοι *Benedicti ſint ſancti tui Angeli omnes.* Septimo tandem die paulatim aduenit Sara ver. 18. & lætitiæ conuiuiis quod Græce ἑπτάμηνος vocatur; hebdomas, de qua cap. 10. tactum; inſtituta, cui non diſſimilia veterum *repotia.* Obuiam vero ad Niniues portam, Saræ venienti proceſſiſſe, ibidemque DEVM laudaſſe dicitur in Græco textu Tobias pater. ſed quomodo illa νύμφη αὐτοῦ vocatur, quæ filij potius ſponſa erat, non ipſius? Reſpondendum νύμφην non ſponſam tantum ſignificare, ſed omnem νεόγαμον κόρην, nouè nuptam puellam. Deinde etiam nurum. vt Geneſ. 11. v. 31. 1. Reg. 4. ver. 19. Lucæ 12. v. 53. Ipſius vero Tobiæ ſenioris nurus iſta numquid erat? Imò eſſe λέξιν συγγενικὴν nomen, quod cognationem & affinitatem quamlibet, denotet notat Euſtachius. Præſtò vero qui gratularentur; affuerunt cùm alij, tùm Achior & Nabath conſobrini. de quibus in Græco ſic. παρεγένετο Ἀχιάχαρος καὶ Νασβὰς ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ. id eſt. Affuit Achiacharus & Nasbas patruelis eius. ſcilicet Tobiæ. ideoque conſobrinorum in Latino vocabulum, pro patruelibus accipiendum. Sæpe ſiquidem ita fieri ſolet, ſicuti neque ſemper propriè à cognatis diſtinguuntur agnati. Eſt vero ex Lyrano, & Carthuſiano haud prętereundum, quid itinere iam confecto faciendum ſit. Sancti enim Raphaëlis monitum eſt ver. 7. *Vbi introieris domum tuam, ſtatim adora Dominum* DEVM *tuum, & gratias age ipſi.* Vnde vetus alicubi mos, vt aliquam in vrbem ingreſſi Principes, recta ad templum deducantur; S. Benedictus. Panegyriſta Pacatus; *Magnas,* inquit, *Vrbes ingreſſi, primùm ſacras ades, & dicata ſummo Numini delubra viſimus: tum fora atque gymnaſia.* Et ſua in Regula S. Benedictus, *ſuſcepti,* ait, *hoſpites, ad orationem ducantur.* ſed & aliud obſeruandum. Sunt nonnulli, qui poſt peregrinationem aliquam, domum vbi

redie-

redierint, nihil nisi mala vel certe vana, quę viderint & audierint, imo etiã interdum falsa, narrare norunt. At Tobias ver. 19. *narrauit parentibus suis omnia beneficia* DEI, *quæ fecisset circa eum; per hominem, qui eum duxerat.* Sic D. Paulus & Barnabas, cum Antiochiam Acto. 14. venissent, & Ecclesiam congregassent, *retulerunt quanta fecisset* DEVS *cum illis: & quia aperuisset Gentibus ostium fidei.* Iidem Phœniceñ & Samariam pertranseunt Actor. 15. narrantes conuersionem Gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus. Hierosolymis tacet omnis multitudo & eosdem audit *narrantes quanta fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos.* Iterumque, post annos aliquot, cum ibidem Iacobum, aliosque seniores idem D. Paulus salutasset, *narrabat per singula, quæ* DEVS *in gentibus fecisset per ministerium ipsius.* Quid vero huiuscemodi narratio proderat? *Illi*, ait D. Lucas Actor. 21. *cum audissent, magnificabant* DEVM. Huiuscemodi ergo, auditoribus vtiles, Ecclesiæ, DEOque ipsi glorioſæ, ab iis, qui peregrinantur; instituti debent narrationes. Sed qui cum peregrinante Tobia peregrinati sumus hactenus; in ipsius aliquantulum iam domo quiescamus.

CAPVT XII.

1 *VNC vocauit ad se Tobias filium suum, dixitq; ei: Quid possumus dare viro isti sancto, qui venit tecum?*

2 *Respondens Tobias, dixit patri suo: Pater quam mercedem dabimus ei? aut quid dignum poterit esse beneficiis eius?*

3 *Me duxit & reduxit sanum, pecuniam à Gabelo ipse recepit, vxorem ipse me habere fecit, & dæmonium ab ea ipse compescuit. Gaudium parentibus eius fecit, meipsum à deuoratione piscis eripuit, te quoque videre fecit lumen cœli, & bonis omnibus per eum repleti sumus. Quid illi ad hæc poterimus dignum dare?*

4 *Sed peto te pater mi, vt roges eum, si forte dignabitur medietatem de omnibus, quæ allata sunt, sibi assumere.*

5 *Et vocantes eum, pater scilicet, & filius tulerunt eum in partem: & rogare cæperunt vt dignaretur dimidiam partem omnium, quæ attulerant, acceptam habere.*

6 *Tunc dixit eis occultò: Benedicite* DEVM *cœli, & corã omnibus viuentibus confitemini ei, quia fecit vobiscum misericordiam suam.*

7 *Etenim sacramentum regis abscondere bonum est: opera autem* DEI *reuelare & confiteri, honorificum est.*

8 *Bona est oratio cum ieiunio, & eleemosyna magis, quàm thesauros auri recondere.*

9 *Quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est, quæ purgat peccata, & facit inuenire misericordiam & vitam æternam.*

10 *Qui autem faciunt peccatum, & iniquitatem, hostes sunt animæ suæ.*

11 *Mani-*

11 *Manifesto erga vobis veritatem, & non abscondam à vobis occultum sermonem.*
12 *Quando orabas cum lacrymis, & sepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino.*
13 *Et quia acceptus eras* DEO, *necesse fuit vt tentatio probaret te.*
14 *Et nunc misit me Dominus vt curarem te, & Saram vxorem filij tui à dæmonio liberarem.*
15 *Ego enim sum Raphael angelus, vnus ex septem, quia stamus ante Dominum.*
16 *Cumq; hæc audissent, turbati sunt, & trementes ceciderunt super terram in faciem suam.*
17 *Dixitq; eis Angelus, Pax vobis, nolite timere.*
18 *Et enim cùm essem vobiscum, per voluntatem* DEI *eram: ipsum benedicite, & cantate illi.*
19 *Videbar quidem vobiscum manducare, & bibere: sed ego cibo inuisibili, & potu, qui ab hominibus videri non potest, vtor.*
20 *Tempus est ergo vt reuertar ad eum, qui me misit: vos autem benedicite* DEVM, *& narrate omnia mirabilia eius.*
21 *Et cùm hæc dixisset, ab aspectu eorum ablatus est, & vltrà eum videre non potuerunt.*
22 *Tunc prostrati per horas tres in faciem, benedixerunt* DEVM: *& exurgentes narrauerunt omnia mirabilia eius.*

COMMENTARIVS.

NARRATIONIS de qua dicebam; fructus, capitis huius initio proponitur. Ea siquidem senior Tobias plurimum excitatus, ilico de referenda, quantam posset maximam; gratia cogitat. *Tunc*, ait textus, *vocauit ad se Tobias filium suum, dixitq; ei*, quæ sequuntur. Est verò hîc insignis sanctorum istorum *gratitudo* diligenter notanda. Primò itaque sese illi debere plurimùm profitentur. Deinde habent gratiam, & pro virili, referre decernunt. sed tanta illius agnoscunt merita, vt quomodo iis quadantenus respondere possint, se non videre dicant; ideoque & inter se deliberent. *Quid*, ait senior, *possumus dare viro isti sancto?* Multa de Raphaëlis erga se meritis commemorarat iunior: sed omnium maxime de religione in DEVM, vitæ innocentia, morumque sanctitate. Et quia hæc potissima hominis laus; ideo *virum sanctum* appellat senior. Recenset tamen hoc loco iunior eorum, quibus de se meritus esset optime; benefactorum septem genera & concludit, *bonis* non aliquot tantum, sed *omnibus*, neque affecti, sed *repleti sumus per eum*. Præterea *rogat* seniorem iunior, vt Raphaëlem non simpliciter donis quibusdam afficiat: sed vt in beneficio magno & nouo reponat, si dona ille ab iis quæpiam accipiat. ideoque roget non simpliciter vt accipiat: sed vt *accipere dignetur*. quasi nouum vt dixi & valde magnum ab eo, si accipere dignaretur; beneficium consequerentur. Neque eo contenti, quòd eorum alter hoc ipsum roget; *ambo* ipsum *rogare cœperunt*, ver. 5. Et quid rogant vt accipiat? Libenter darent omnia. sed quia hoc numquam eum acce-

pturum videbant; vt dimidium saltem omnium & seruitiorum & pecorum & camelorum & pecuniarum admittere nō dedignetur, valdè obsecrant. Scribit lib.5. Ethicorum cap. 5. Aristoteles, vt beneficiorum inter homines reciprocatio excitaretur, solita, in vrbium medio, *Gratiarum templa* excitari. Sed quo in templo illustriùs, gratiam referendam, referendęque modum quàm in hisce Tobiis nostris videamus? De hoc igitur nihil addam ampliùs, nisi pactam alioqui Raphaëlis mercedem futuram fuisse, drachmarum 42. vt ex itineris, quæ superiori capite, comparebat; ratione perspicuum: itemque ex pactione, quæ suprà cap.5.ver.20. in Græco textu proponitur, vt præter cōmunes videlicet cum Tobia impensas, vnam singulis diebus drachmam Raphaël acciperet. Cum verò *drachma* duos fere nostrates batzios contineat; merces eius fuisset florenorū fere sex. Iam verò, quam hactenus induerat; personam exuere, & se suaq; omnia tandē aperire incipit S. Raphaël v.6. & *primo* quidē ad DEI laudes hortatur à dissimilibus argumentū ducendo. *Regum* arcana, seu *mysteria* (id enim valet SACRAMENTVM) *celare bonum est.* E contrario verò; DEI opera enuntianda, idq; suo exemplo probat in Latino v.11. in Græco v.15. vbi verba ista repetit, & ex eo textu citat D. Cyprian de orat. Dominica, & libro de mortalitate, sic enim illic: *Oranti* Cornelio *astitit Angelus testimonium reddens sui operis, & dicens: Corneli orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt ad memoriam coram* DEO. *Cito orationes ad* DEVM *ascendunt, quas ad* DEVM *merita nostri operis imponūt. Sic & Raphaël Angelus Tobiæ oranti semper, & semper operāti testis fuit dicens: Opera* DEI *reuelare, & confiteri honorificū est. Nam quando orabas tu & Sara, ego obtuli memoriam orationis vestræ in conspectum claritatis* DEI. *Et cum sepelires tu mortuos simpliciter: & quia non es cunctatus exurgere & derelinquere prandium tuum, sed abisti, & condidisti mortuum, missus sum tentare te; & iterum me misit* DEVS *curare te, & Saram nurum tuam. Ego enim sum Raphaël vnus ex septem Angelis iustis, qui assistimus, & conuersamur ante claritatem* DEI. Ad priorem verò partem spectat, quod tradit Gellius lib.10. cap.25. & Capitolinus in vita Gordianorum de Senatusconsultis tacitis; *Taciturnitas, consiliorum thesaurus. Eximia est virtus præstare silentia rebus.* Ad posteriorem, illud S. Seueri Episcopi Minoricensis in epistola supra citata de Iudæorum conuersione; *Cum* DEI *opera reuelare & confiteri honorificum esse, Raphaël* ARCHANGELVS *moneat, profecto filere vel celare opera* CHRISTI, *periculosum est.* Stephanus Pontifex apud Rhegionem anno Domini 753. *Sicut*, ait, *nemo se debet iactare de suis meritis: sic non debent opera* DEI, *quæ in illo, per suos Sanctos, fiunt sine suis meritis, fileri: sed prædicari. sicut Angelus admonet Tobiam.* Hinc olim miraculorū libelli apud Euodium & Augustinū. D. Chrysostomus orat.5. contra Iudæos; si quid boni, quod ad DEI & Ecclesiæ gloriam, proximiq; ædificationem faciat, intelligamus, id vt apud omnes proferamus magnopere hortatur; *Ideo*, ait, *moneo, vt illos rumores augeamus, qui res nostras attollunt, magnasq; videri faciunt: non autē illa fratres exaggeremus, quæ toti sodalitati dedecus offundunt. Contrà; si quid audierimus boni, apud omnes proferamus: si quid verò mali prauiq;, apud nos ipsos occultemus, idq; vt tollamus, nihil non faciamus.* Galenus certè lib.7. de vsu partium c.1. religionis opera vult palam esse, non, Eleusiniorū, & Samothraciorū mysteriorū instar, occultari. *Secundò* bonorum operum fructum ostendit S. Raphaël. *Primò generatim* & per comparationem v.8. Rursumq; à contrario v.10. vbi planè asseritur, quod à Dauide olim, *Qui diligit iniquitatē, odit animā suam:* & à Salomone Prouerb.1. *Vsquequo stulti, quæ sibi nociua sunt, cupient?* rursumque postea à CHRISTO Domino Iohan.12. *Qui amat animam suam, perdet eam.* Si depalmet quis quempiam, si vulneret, si occidat, eius hostis habetur. Quanto ille maior exteriorque

animæ

animæ suæ hostis, qui perpetuis eam tormentorum malleis contundit: qui vulneribus, quæ curari numquam poterunt, afficit: qui morte, cui resurrectio nulla supererit, mactat, æternumq; in tartaro sepelit? In illa verò celebri sententia; *Bona est oratio*: Græcè additur, *& IVSTITIA*. Sed, vt sæpè alias, ita etiam hic in Hebræo, pro misericordia & eleemosyna, ponitur *iustitia*. Et notanda operum istorum societas, non quod nunquam esse debeat oratio, quin simul quispiam ieiunet, stipem det, aut contrà, sed quod hæc vtilissimè iungantur. Alioquin sententia potest esse, Bona est oratio, & ieiunium, & eleemosyna, quia tria hęc Tobias & Sara, vti suprà patuit, crebrò admodum colere, vnaque consociare solebant. Prior tamen sententia, vt simplicior, & textui conuenientior: ita Theologis etiam fere omnibus, sanctisque Patribus receptior est. Ideo enim aiunt quidam, duabus in cœlum alis surrigi, humoque attolli orationẽ, ieiunio & eleemosyna. Pulchrè tomo 6. sect. 9. problemate 417. Franciscus Georgius. *Cur oratio cum eleemosyna & ieiunio (Raphaele teste)* DEO *gratissima est? An, quia cum oratio sit (vt Damascenus inquit) eleuatio mentis in* DEVM, *tantò magis mens ipsa eleuatur, quantò orans à grauaminibus expeditior existit? Duo enim sunt grauamina, quæ mortales valdè deprimunt: oblectamentum carnis videlicet, & terrenorum affectus. Illud autem, grauanti corpori animam subiicit: & hic, fecibus terræ ipsam animam suffocat. Hinc ab vtroque expeditus homo facilius ad* DEVM *mente conscendit. An, quia si oratio eleemosyna associetur, operi charitatis* DEO *gratissimo coniungitur: & si ieiunium addatur, quantò magis animalis homo per ipsum debilitatur, tantò magis spiritualis roboratur? Hi igitur, tanquam duabus alis, euolat oratio.* Ita ille. Sed, è veteribus ad tria ista connectenda hortantibus, argumentum ex isto ipso loco promentem D. Cyprianum libentissimè quis non audiat? Is ergo libro iam antea citato de oratione Dominica; *Orantes*, ait, *non infructuosis, nec nudis precibus ad* DEVM *veniant, inefficax petitio est, cum precatur* DEVM *sterilis oratio. Nam cum omnis arbor non faciens fructum excidatur, & in ignem mittatur: vtiq; & sermo non habens fructum, promereri* DEVM *non potest, qui nulla est operatione fecundus. Et ideo scriptura diuina instruit dicens: Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna. Nam qui in die iudicij præmium pro operibus & eleemosynis redditurus est; hodie quoque orationem cum operatione venienti, benignus auditor est.* Et libro de opere & eleemosyna: Numquam, ait, fratres dilectissimi, admonitio diuina cessauit, numquam & tacuit, quo minus in scripturis sanctis tam veteribus, quàm nouis, semper & vbique ad misericordiæ opera, DEI populus prouocaretur: & canente atque exhortante Spiritu Sancto, quisquis ad spem regni cœlestis instruitur, facere eleemosynas iubetur. Et cum Isaiæ cohortationem è cap. 58. attulisset; pergit porro. *Remedia propitiando* DEO *ipsius* DEI *verbis data sunt: quid deberem facere peccantes, magisteria diuina docuerunt. operationibus iustis* DEO *satisfieri, misericordia meritis peccata purgari. Et apud Salomonem legimus: Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. Et iterum: Qui obturat aures, ne audiat imbecillum, & ipse inuocabit* DEVM, *& non erit, qui exaudiat eum. Neque enim promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit; aut impetrabit de diuina pietate aliquid in precibus, qui ad precem pauperis non fuerit humanus. Quod item in Psalmis Spiritus Sanctus declarat & probat dicens: Beatus, qui intelligit super egenum & pauperem: in die mala liberabit eum Dominus. Quorum præceptorum memor Daniel, cum Rex Nabuchodonosor aduersò somnio territus æstuaret, pro auertendis malis, ad diuinam opem impetrandam remedium dedit dicens: Propterea Rex consilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemosynis redime, & iniustitias tuas miserationibus pauperum, & erit* DEVS *patiens peccatis tuis. Cui Rex non obtemperans, aduersa qua viderat, & infestis perpessus est: qua euadere & vitare*

vitare potuisset si peccata sua eleemosynis redemisset; Raphael quoq; Angelus paria testatur, & vt eleemosyna libenter ac largiter fiat, hortatur dicens: Bona est oratio, cum ieiunio & eleemosyna: quia eleemosyna à morte liberat, & ipsa purgat peccata. Ostendit orationes nostras, ac ieiunia minus posse, nisi eleemosynis adiuuentur. Deprecationes solas parum ad impetrandum valere, nisi factorum & operum accessione farciantur. Reuelat Angelus & manifestat, & firmat eleemosynis petitiones nostras efficaces fieri, eleemosynis vitam de periculis redimi, eleemosynis à morte animas liberari. Insignis profecto & tanto patre digna oratio. Sed ecce tibi è transuerso Vrbicus nescio quis apud maximum D. Cypriani præconem, D. Augustinum epistola 86. Contendebat ille, ex hac Angeli voce, Sabbatis omnibus ieiunandum. Quid verò ipse respondet Augustinus? An, vt hæretici nostri assolent, libri huius auctoritatem eleuat & contemnit? Alia ei longe mens. Sed cum sermonis aut scriptionis mendum quoddam notauit; duo respondet: Primo ieiunium hic vniuersè commendari. non autem precisè Sabbathi ieiunium, vt id obseruatu Christianis omnibus necessarium. Deinde, etiamsi hoc ieiunij sacrificium aliquando intermittatur, negat nullum ideirco aliud esse, quod DEO gratum sit, sacrificium. cum, aduersario etiam annuente, nullum die dominico esset ieiunium: & maximè tamen laudis tùm sacrificium esset. Sunt autem hæc in epistola illa citata verba. *Cur, inquit* Vrbicus, *sacrificium potiori domino charum murmuramus offerre, quod spiritus desiderat, & angelus laudat? Deinde adiungit Angeli testimonium dicentis: Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna. Quid dixerit, potiori Domino, nescio, nisi forte scriptor errauit, & te fugit, vt quod mihi legendum misisti, non emendares. Sacrificium ergo Domino charum ieiunium vult intelligi, quasi de ieiunio versetur hæc quæstio, & non de ieiunio Sabbati. Neque enim Dominicus dies sine sacrificio quod* DEO *charum est, peragitur, quia non ieiunatur.* Angelus vero præterea bonorum operum studium speciatim commendat, ver. 12. quod DEO, Angelisque ipsis gratissima sint. adeo vt hæc illi spectent libentissimè, iis adsint, ad illum ab iis perferantur. Sed de hoc disputatum suprà pluribus cap. 3. Nunc Angelica illa vox ver. 13. demittatur in pectus altissimè. *Quia acceptus eras* DEO, *necesse fuit, vt tentatio probaret te.* Alia è diametro nobis plerisque ratiocinatio. Quia quis DEO acceptus est, ideo ab omni tentatione, miseria, rerumq; difficultate immunem esse debere statuimus. At vero Angelus. non simpliciter ait, *decuit te tentari*, seu malis quibusdam exerceri: sed *necesse fuit.* idque, *quia acceptus eras* DEO. Et vero ita etiam S. Paulus Actorum 14. v. 21. *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum* DEI. 2. Timoth. 3. ver. 12. *Omnes, qui piè volunt viuere in* CHRISTO IESV *persecutionem patientur.* Sed & Romanum sapientem audi. libro de prouidentia. *Virum bonum parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosq; Dijs, laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia. illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de* DEO *liqueat. Bonum virum in deliciis non habet, experitur, indurat, sibi illum præparat.* Et postea. *Non vides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari iubent liberos ad studia obeunda maturè, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrymas excutiunt, matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt: numquam flere, numquam tristari, numquam laborare. Patrium habet* DEVS *aduersus bonos viros animum, & illos fortius amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantum, sed mole & ipso sui onere deficiunt. Non fert illum ictum illæsa felicitas. At vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit,*

ciderit, de genu pugnat. Sed hiſce de rebus non pauca iam ſuperiùs dicta capite 1. 2. 4. 11. Quæſtiunculis iterum aliquot excutienda hic nonnulla.

QVÆSTIVNCVLA I.

Sintne ſeptem Angeli coram Domino aſtantes? v. 15.

RVRSVM Wittakerus contra Edmundum fol. 17. *Illum*, ait, *Tobiæ Raphaëlem minimè moramur, nec illos ſeptem Angelos agnoſcimus, quorum ille meminit.* Sed effutitur iſtud ab eo *impiè* & *imprudenter*. *Impiè* quidem, quia contra diſertas ſcripturarum diuinarum voces, Apocalyp. ver. 4. cap. 4. *Gratia vobis & pax, ab eo, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt, & à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt.* Et cap. 3. *hæc dicit qui habet ſeptem ſpiritus* DEI. Et cap. 5. ver. 6. *Vidi agnum ſtantem, tanquam occiſum, habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus* DEI, *emiſſi in omnem terram.* Sunt & iſtis conſentanea plura cap. 15. 16. 17. Apud Zachariam cap. 3. ver. 9. *Ecce lapis, quem dedi coram* IESV, *ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt.* qui capite ſequenti ver. 10. ita explicantur. *Septem iſti, oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.* En Angeli ſeptem, quos, contra ſanctiſſima pietatis noſtræ monumenta, hæretieus negauit. *Imprudenter* verò etiam loquitur, primò, quia hæretici, quod quidem ſciam; omnes, Zachariam admittunt & ipſam etiam Apocalypſin Caluiniani, ideoque contra ſuos omnes iſta imprudens effutit. Deinde quia & contra magnum doctorem ſuum Bezam agit, qui Apocalypſis primo, ſeptem hoſce ſpiritus ait eſſe *diuinæ Maieſtatis ſtipatores.* Dicat fortè tamen quiſpiam, ipſos Apocalypſeos & Zachariæ ſeptem ſpiritus, non eſſe ſeptem iſtos *Angelos.* Sed clarè Apocalypſeos 15. & 16. *Angeli* vocantur. Et quemadmodum Apocal. 1. dicuntur *eſſe in conſpectu throni:* ita etiam hoc loco, *aſtare ante* DEVM. Rurſumque ſecuti Apocal. 5. dicuntur iſti ſpiritus *in omnem terram emiſſi:* ita & Zachariæ 4. *in vniuerſam terram diſcurrunt.*

QVÆSTIVNCVLA II.

Poſſitne, per ſeptem Angelos, aliud quiddam intelligi?

CVM iidem ſint hi ſeptem Angeli, qui apud S. Ioannem & Zachariam ſeptem ſpiritus, fit vt quod de ſpiritibus iſtis aſſeritur, hoc in Angelos iſtos ſeptem conferri videatur. Trifariam verò ſpiritus illi exponuntur. Nam *primò* S. Ansberto, Bedæ, Ruperto, Haymoni, D. Thomæ & Ambroſiano Commentario in Apocalypſin, *ſeptem ſpiritus*, ſunt ipſe *Spiritus ſanctus*, qui ob ſeptem illa gratiarum dona, quæ donare ſolet; ſeptenario numero appelletur ſeptem ſpiritus. *Secundò* ea ipſa *ſeptem dona*, ſeptem ſpiritus vocantur à Victorino martyre, doctoribus etiam vetuſtis Hebræis & Eccleſiaſticis apud D. Hieronymum in Zachariæ caput quartum. *Tertiò* demum S. Anſelmus tam *Spiritum* ſanctum, quam ſeptena eius *dona* interpretatur ſeptem ſpiritus. Hæ tamen expoſitiones myſticæ potius videntur. Alioquin ipſum *Angelorum* nomen repugnat Neque enim Spiritus ſanctus Angelus eſt, neque ipſius chariſmata vel Angeli ſunt vel vnus quiſpiam ſeptiplex Angelus eſt. Deinde ita iſti ſpiritus deſcribuntur,

vt *suppositæ*, quemadmodum Theologi appellant, & personæ quædam omnino sint. Sunt enim in conspectu DEI Apocalyp.1. astant Tob.12. discurrunt Zachar.4. plagas habent nouissimas Apocalyp.15. phialas diuinæ iræ effundunt, cap.16. vestiuntur lino mundo, & candido, præcinguntur, circa pectora, zonis aureis Apocal.15. loquuntur cap.16. & 17. vigilant, excubant, & dimicant. Ideo enim oculi & cornua vocantur Apocalyp.5. & Zachar.4. Quomodo ergo non personæ? Numerus eorum septenarius recensetur, & eorum vnus ab aliis omnibus distinguitur, quomodo non personæ plures? Iam verò in DEI conspectu sunt & astant, velut eius administri & apparitores. An in Spiritum sanctum, vel eius dona id cadat? Non ipse Spiritus sanctus in throno considet, Patri & Filio æqualis? Vidit hæc Aretas in Apocalypsin, omninoq; veros Angelos esse septem spiritus pronunciauit. Atque vt conticescat Wittakerus coram Magistro discipulus; suum rursus Bezam ita loco citato scribentem legat. *Quod septem hos spiritus nonnulli pro Spiritu sancto acceperunt, cuius septiformis sit gratia, manifestè refelli potest, vel ex eo quod scribitur Apocal.3.ver.6.*

QVÆSTIVNCVLA III.

Possitne, per septenarium istum, numerus alius intelligi?

CONSTAT duobus modis numerorum nomina quædam vsurpari. primo, vt definitè numerum, qui exprimitur, significent. Deinde vt alium aliquem indefinitè, quemadmodum de septenario monet D. Augustinus cap.35. lib.3. de doctrina. D. Hieronymus in Isaiæ cap.54. Lyranus ergo, Carthusianus, & Hugo septenarium hic indefinitè, pro maximo quolibet numero accipiendum censent. Ribera verò in Zachariæ 3. & Apocalypsis primum, definitè. idque meritò. Quoties enim numerus quispiam sæpius, eâdem appellatione, diuersis in locis, adhibetur, definitè propriè q; accipi solet. in re præsertim historica, cuiusmodi hoc loco est. ideoque septem propriè Angeli huiuscemodi sunt. Huic tamen septenario videtur officere non parum ille à Sancto Paulo Rom.16. salutatus Hermas, dum *senarium* is tantummodo constituit lib.1. visione tertia. Cum enim turrim, quæ DEI Ecclesia est; magnam super baptismi aquis, à sex iuuenibus, multisque virorum millibus ædificari vidisset, & hosce quidem esse Angelos, qui lapides vndique aptos afferrent, illisque iuuenibus traderent; intellexisset, eam, quæ visum istud obiiciebat; dominam interrogauit. *Illi iuuenes sex, qui ædificant, qui sunt, domina? Respondit illa: Hi sunt Angeli* DEI, *qui primò constituti sunt, quibus tradidit dominus vniuersam creaturam suam struendi, ædificandi & dominandi creaturæ illius. Per hos enim consummabitur structura turris.* Et lib.3. similitudie 9. *Ecce* ait, *vidi venisse sex viros excelsos ac venerandos & omnes similes vultu, & vocasse quandam multitudinem virorum, & hi, qui venerant vocati ab illis, & ipsi quoque excelsi & fortes erant. Iusserunt autem illi sex, eos turrim quandam super portam ædificare. Iterumque, sex illi iusserunt, vt ex quodam profundo lapides attollerent, & in ædificationem turris præpararent.* Et deinceps plura iidem viri sex imperant. Tandem vero visio tota exponitur. *Qui turrim istam, quæ Ecclesia est, ædificant, omnes Angeli sunt dignitate venerandi. His veluti muro cinctus est dominus. Ille præcelsus & magnus, qui in medio sex virorum, circa turrim ambulauit; filius* DEI *est. & illi sex, Angeli*

sunt.

sunt dignitate conspicui, dextra lauáq; eum circumstantes. Ita Hermas, qui an sit ille, cui dicit Apostolus salutem, disputationis alterius est; nunc quasi is ipse esset, respondeo. Sex illos non ita nominari, vt absit septimus; quin vero hunc etiam illis adesse, sed illos quidem suam ipsos gerere personam, hunc alienam. ipse siquidem modo Ecclesiam, modo CHRISTVM Dominum præsentem refert, quemadmodum Exodi 3. & 19. ille, qui Angelus cum esset, vt ait S. Stephanus Actor. 7. & illic septuaginta Interpretes: DEI tamen vices tùm obibat & dicebat. DEVS *patris tui*, DEVS *Abraham, &* DEVS *Isaac &* DEVS *Iacob.* Vnde lib. 3. similitudine 9. is, qui Herman erudiebat; *Volo, ait, ostendere tibi, quæcumque spiritus tibi ostendit, qui in effigie Ecclesia locutus est tecum.* Et postea, vti paulo ante audiebamus. *Ille præcelsus & magnus, qui in medio sex virorum, circa turrim ambulauit, & lapides de structura reprobauit; filius* DEI *est.* ideoq; & residui seni Angeli huius vnius latera vtrimque claudunt, & cum magnopere obseruant ac reuerentur. Quo etiam forte modo conspicuum sese D. Iohanni dat Apocalypseos 1. ver. 17. ille *similis filio hominis*, in medio septem candelabrorum. cum iste tamen, ex hisce septem vnus esset, quemadmodum in militum decuria ipse decurio, decimus est. & in quinquagenario Athenienſium numero, eorum præfectus non extra numerum est, sed quinquagesimus.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Sintne Angeli vniuersi plures quam septem?

VNICVM tantummodo Angelum esse, somniarunt olim hæretici quidam apud Dionysium Carthusianum 2. sentent. distinct. 3. q. 3. & tribuunt Scholastici quidam eam Ioanni Bacono sententiam, vt septem statuat Angelos, plures omnino neget: citantque quæstionem eius primam lib. 2. sententiarum, dist. 10. Sed in ibi horum nihil comparet. Sequenti tamen distinctione significat quidem ille, Angelorum numerum paruum videri: non tamen septenarium tantum affirmat. Septenario tamen isto numero maiorem non admitterent, qui cœlos tantum septem arbitrarentur, simulque eam Aristoteleorum quorumdam sententiam tuerentur, quæ censet tot tantum esse Angelos, quot cœli sunt qui ab illis moueantur. Sed, missis de cœlorum numero & motore quæstionibus, tam disertè maximum Angelorum numerum oracula diuina enuntiant, dubitari vt nefas omnino sit. Nam Danielis 7. *millia millium ministrant* DEO, *& decies millies centena millia assistunt ei.* Iob. 25. *Numquid est numerus militum eius?* Psal. 67. *Currus* DEI *decem millibus multiplex millia lætantium.* quod vertit Chaldæus, *Currus* DEI *multipliciter viginti millia & millia Angelorum*, Matthæi 26. *plusquam legiones 12.* Lucæ 2. *facta est cum Angelo, multitudo militiæ cœlestis laudantium* DEVM. Apocalyp. 5. *Audiui vocem Angelorum multorum, & erat numerus eorum millia millium.* Maximam videlicet multitudinem hæc *exercitus* & *militiæ* cœlestis nomina important locis iam citatis, & *castra* DEI Geneseos 32. Et cum Dæmones tam numerosi sint, vt in homine vno *legio integra* esse potuerit, Marci 8. Lucæ 5. quanta bonorum sanctorumque Angelorum erit multitudo? Videantur Patres D. Hieronymus in Danielis 7. & 10. D. Gregor. 17. Moralium, cap. 7. Nyssemus libro de opificio hominis. Dionysius cœlestis Hierarchiæ, cap. 4.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA V.

Quot Angeli plures, quam septem?

NVMEROSÆ admodum de Angelorum numero sunt opiniones, è quibus 15. vel 16. operæ fuerit pretium audire. *Prima*, æqualem hominum & Angelorum numerum ait apud authorem quæstionum ad Antiochum. *Secunda*, minorem hominum numero, apud Guilhelmum Parisiensem lib. 2. de vniuerso & Magistrum sententiarum lib. 2. distin. 11. *Tertia*, esse maiorem hominum numero decem partibus apud S. Brigittam in Reuelationib. *Quarta*, maiorem eorundem hominum numero nonagintanouem partibus apud eundem Authorem quæstionum ad Antiochum Cyrillum Catechesi 15. *Quinta*, orbibus cœlestibus parem Angelorum esse numerum. Aristot. libro 12. Metaphys. R. Mose libro 2. More, cap. 7. *Sexta*, esse omnes numero 300655072. apud Cabalicos Rabinos, vt ait, Archangelus in Commentario dogmatum Cabalisticorum. *Septima*, parem esse stellis apud eundem Archangelum. *Octaua*, tot esse præcisè Angelos, quot apud Danielem c. 7. numerantur. *Nona*, omnia bonorum & malorum Angelorum plena esse apud S. Chrysost. homilia de Ascensione. *Decima*, esse infinitos prout refertur & damnatur in articulis Parisiensibus. *Vndecima*, esse plures indiuiduis speciei cuiuslibet. *Duodecima*, tantum esse numerum, quantus Arithmeticus vllus numerus est, qui hominum vsu teratur apud D. Hieronymum Danielis 7. & Guilhelmum Parisiensem loco citato. *Decimatertia*, tot esse, quot rerum omnium corporearum indiuidua sunt. *Decimaquarta*, quantò maiora cœlorum corpora sunt, sublunaribus corporibus, tanto esse ampliorem angelicarum naturarum numerum, rerum omnium inferiorum numero. *Decimaquinta*, esse innúmerabiles, non quòd infiniti sint, sed quòd eorum à nobis numerus iniri non possit. Quod sanè verissimum esse, indicat vel ipsa duntaxat numerorum diuersitas quæ in scripturis proposita est: In ea siquidem numeri certi pro incertis ponuntur, minores pro maioribus: ita vt præcisè, quanto septenarium numerum superent, hominum calculo nullo subduci possit. Et sanè, tanta eos putandi disputandique varietas, quid nisi humanam inscientiam nostram profitetur?

QVÆSTIVNCVLA VI.

Ex innumerabili Angelorum numero, cur septem potissimum tradantur, quid veteres, quid recentiores?

VARIA prisci quidam hæretici de septem Angelis apud S. Epiphanium tradiderunt. Etenim hæresi 23. *Saturnilus*, ab Angelis septem, mundum, & quæ in eo sunt, facta nugabatur. Idemque ipse & eius frater *Basilides* hæresi 24. mundum septem in partes diuidebant, & Angelorum istorum cuilibet partem, sorte veluti missa tribuebant. *Nicolaita* verò hæresi 25. similia comminiscebantur, & apud Philastrium septem Dæmoniorum spiritus, è muliere nescio qua, cum Diis, hominibus, Angelisque aliis natos fabulabantur. *Marcosii* apud eundem Epiphanium hæresi 34. septem cœlos, septemque virtutes, quæ DEVM glorificent, aiunt, quæ etiam Græcorum istis

septem

septem vocalibus significentur, *a, e, u, i, v, o, w*. *Archontici* verò, septem similiter cœlos fabricantur, & in eorum singulis principem vnum, omniumque summum vocari *Sabaoth*, qui diabolum genuerit, diabolus verò Cainum & Abel. Verum ex Geneseos principio, vbi nō Angeli, sed DEVS *creat cœlum & terram*, euanescunt ferè hæc omnia. Nostro autem sæculo *Franciscus Georgius* tomo 6. problemate 186. septem eos planetis præpositos autumat, eos vt regant, & per canales nescio quos, cœlestium ad nos fontium influxus deriuent. *Cornelius* verò *Agrippa* libro 3. de occulta philosophia, cap. 24. antiquam esse Rabinorum opinionem tradit, septem Angelos septem planetis præsidere. cumque eos, prout alia quæstione infrà dicetur; nominasset, huic ipse opinioni subscribens: *Hi*, ait, *sunt spiritus illi septem, qui semper astant ante faciem* DEI, *quibus credita est dispositio regni cœlestis & terreni, quod sub orbe Lunæ est. Hi enim (vt dicunt secretiores Theologi) omnia regunt vicissitudine quadam horarum, dierum, & annorum, quemadmodum de planetis, quibus præsunt; tradunt Astrologi: quos Trismegistus Mercurius idcirco vocat septem mundi gubernatores, qui per cœlos, tanquam per instrumenta, coaceruatis omnium stellarum & signorum influentiis, eas in hæc inferiora distribuunt.* Ioannes verò Tritemius integrum etiam libellum, quem Imperatori Maximiliano primo dedicat; de septem secundeis, id est, intelligentiis siue spiritibus orbes post DEVM mouentibus, posteritati tradendum putauit, in cuius initio ita loquitur: *Veterum sententia est plurimorum, sapientissime Cæsar, mundum hunc inferiorem, ordinatione primi intellectus, qui* DEVS *est, per secundas intelligentias gubernari, quorum opinioni Conciliator assentiens Medicorum, dicit septem planetis spiritus septem, à principio cœli & terræ, præfectos. quorum vnusquisque mundum annis gubernat trecentis quinquaginta quatuor, mensibusq; ex ordine quaternis. Huic positioni complures viri doctissimi hactenus præbuere consensum.* Totoque libello singulis istis septem spiritibus annos illos suos 354. eorumque effecta persequitur & vicissitudine, successioneq; perpetua, rem eò totam deducit, vt, cum anno Domini 1508. scriberet, dicat ordine vicesimo, Gabrielem qui Lunæ Angelus est; mundi regimen recepisse anno mundi 6732. mense 4. die mensis Iunij 4. siue anno Domini 1525. sicque mundum ab eo gubernandum, vsque ad mundi annum 7086. & mensem octauum, siue vsque ad annum Domini 1879. mensem vndecimum. Atque ad hanc opinionem, cum solam libro toto explicandam, neque verbulo vllo confutandam, aut improbandam dixerit, quin verò potius eam passim laudet atque comprobet, quin & ipse adhæserit, vix dubitarem, nisi verum esse mallem, quod in principio illo subiungit, eam se positionem non asserere, sed referre. & sub finem; *Non*, ait, *hæc assertiuè scripsi, sacratissime Cæsar, quibus, cum iniuria orthodoxæ fidei, nulla est ratione credendum.* Iterumque vehementiùs; *Manu*, ait, *mea propria protestor, & ore confiteor, quod in his omnibus nihil credo, nihilq; admitto, nisi quod Ecclesia credit Catholica. cætera vt vana, conficta, & superstitiosa refuto & contemno.* Veteres porro sancti Patres (etsi hac in re pauciores inuenio) quid sentiant, attingam, dum probabile saltem videri quid possit, deinceps inquiram.

QVÆSTIVNCVLA VII.

De septenarij Angelorum numeri causa ecquid videatur?

VELIEM quam multos, & cascos & nuperos licuit, tam quoque bonos graueisq; sententiæ huius auctores proferre licuisset. Minus vtique iam laboris, pluisque

multo veritatis obtingeret. *Duo* autem hac in quæstione statim video. *Vnum*; posse *generalem* quandam numeri huius *causam* afferri, & vt mihi quidem videtur; certò satis & probè. nimirum, vt septem isti præ Angelis aliis, singularem quandam præstantiam obtineant. Cum enim non Angeli modo, sed & creaturæ omnes, ante DEI faciem suo modo stent, omnesque ad minimum eius nutum, eant redeantque, & vti apud Iob est cap. 38. ver. 35. dicant; *Adsumus*, præcipuæ cuiusdam dignitatis est, hos dici astare ante Dominum. Nam quemadmodum præstantiore modo ante illum astant res animatæ quam inanimæ, homines quam pecudes, boni homines quam mali, Angeli quam boni etiam homines, ita & isti septem quàm Angeli alij. Declarat hoc textus Hebræus, qui, hoc in capite, septenarij numero nomineque omisso, Raphaëlem ita loquentem facit: *Ego sum ex principibus vnus*. Nota *è principibus*. Significatur enim eos quos alij *septem* dicunt, eos cœlestes esse principes, præstantia quadam insigni Angelis aliis præcellentes. Atque ita sentiunt Aretas in Apocalypsin, S. Irenæus apud eundem, Clemens lib. 6. stromatum. *Septem*, ait, *sunt, quorum est maxima potentia, primogeniti Angelorum principes, & per quos* DEVS *omnibus hominibus prouidet*. Videatur & S. Hieronymus in Ephesiæ caput secundum, lib. 2. contra Iouinianum, in Isaiæ cap. 10. in Psalm. 133. Alterum, quod ista in quæstione video; est, posse deinceps quæri amplius, ecquænam vero hæc ipsa eorum præstantia sit, & vnde petatur? Ad quod equidem, quod firmè, constanter, indubieque respondeam, non item video. M. Varro in primo librorum, qui inscribuntur *hebdomades*, vel *de imaginibus*, septenarij, vt ait Gellius lib. 3. cap. 10. numeri, quem Græci ἑπτάδα vel ἑβδομάδα appellant; virtutes potestatesque multas, variasque dicit. idemque monet Cicero in somnio Scipionis, Macrobius in illud, Plato in Timæo, adeo vt à Pythagoræis non ἑπτὰς sed σεπτὰς vocaretur quasi venerabilis numerus. Eundem Constantini Panegyrista, itemque D. Hieronymus in Matthæi cap. 15. perfectum sacratumque numerum nuncupat, & in Amos. cap. 5. ex Hippocrate, aliisque commendat. vberiùs etiam S. Cyprianus lib. de exhortatione martyrij, Clemens loco citato, & apud eum Berytius, Laurentius. Andreas lib. 2. Anatomiæ cap. penult. Leuinus lib. 2. de naturæ mirac. Posset ergo aliquis vel ob ipsius septenarij numeri præstantiam & venerationem, vel ob ipsarum quæ eo numero comprehendantur: quibusque Angeli isti præsident, rerum quarundam excellentiam & dignitatem; suspicari septem istos Angelis aliis præstare: verbi causa, hos Spiritus Sancti septem donorum, quæ suprà quidam spirituum istorum nomine afficiebant, curam gerere, vt à diuina maiestate impetrentur, nobis communicentur, fructum in nobis edant. Rursum, præcipua quadam ipsos potestate diuinitus auctos ad septem lethalium peccatorum vim frangendam, eorumque auctores & concitatores diabolos retundendos ac profligandos. Alius; Solis, Lunæque, cæterorumque errantium syderum pulchritudinem, cursus, effecta suspiciens, in eam, quæ superiore quæstione recensita est; opinionem eat potius, dicatq; septem istis cœlorum corporibus septem istos Angelos merito præfectos. Posset etiam quis ratiocinari septem istos coram DEO astantes, esse vel alios atque alios, vel eosdem. Si alij atque alij essent, vel, in orbem, DEO astarent, quemadmodum conuiuia forte secundum hebdomadis dies, filij Iob dabant: vel, arbitratu diuino, aliter, rursumque vt vel ex ordine vno essent omnes, vel è pluribus, verbi gratia, è duobus, tribus aut pluribus vsque ad septem. Nam D. Hieronymus in Isaiæ caput tertium Hebræos laudat, qui sentiant, alio atque alio tempore, modo hos modo illos Angelos ministrare. Si iidem essent, vel ex vno simili-

ter or-

ter ordine vel ex pluribus: itemque vel in orbem miniſtrantes, vel arbitratu diuino aliter, vt vel ſimul omnes ſemper aſtent, vel ordine fixo ſtatoque nullo, ſed tantum prout à DEO iuſſi fuerint. Poſſet inquam ita de his variè ſecum quiſpiam philoſophari.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

De eadem ſeptenarij Angelorum numeri cauſa quid adhuc preßiùs?

QVÆ cogitanti occurrerunt, *tria*, vt melius ab aliis quiddam diſcere aliquando liceat; effari iam conabor.

PRIMVM eſt, certi mihi nihil eſſe, maloque cum Ariopagita Dionyſio cœleſtis Hierarchiæ cap. 6. D. Auguſtino Enchiridij cap. 56. inſcitiam fateri quam, cùm aliis in rebus, tùm in cœleſtibus iſtis temerè quicquam conſtituere. Poteſt enim aliqua eſſe gratiarum diuerſitas, quæ nobis ignota ſit, vt in ſimili quodam numero loquitur D. Hieronymus in Iſaiæ caput 17. *Magis in iſtis*, ait S. Auguſtinus l. contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas cap. 9. *temeraria præſumptio, quam cauta ignoratio culpanda videtur. Verè ſiquidem ſancta ſpiritalis creatura in* DEI *ſecreto atq; occulto miniſterio conſtituta eſt*, vt idem ait lib. 1. Retract. cap. 11.

ALTERVM eſt, videri ſeptem horum ſpirituum & numerum & præſtantiam, eo tempore diuinitus patefactam fuiſſe, cum eorum aliquam ſimilitudinem in Perſicorum Regum aula Iſraelitæ vidiſſent, prout Eſther primo patebit. Nam non niſi poſt Aſſyriæ, Medicæ, Perſicæque Monarchiæ aſpectum, hic in ſacris Hebræorum libris Angelicus numerus eſt, & ſicuti apud Zachariam hi dicuntur *oculi*, ſic apud Perſarum Reges, præſtanti dignitate quidam fuerunt, qui dicebantur, *oculi & aures*, Xenophonte lib. 8. teſte, Ariſtide oratione Panegyr: Dione Chryſoſtomo orat. 3. de regno, Tzetze Chiliad. 10. cap. 350. Quid, quod & *cornua*, in Parthorum regum capitibus, aurea, initio lib. 19. Amianus oſtendit? Apud Herodo: lib. 6. *Crium* ſeu Arietem, cui præferrata cornua ſint; legimus, vt non miremur ſi & iſti ſeptem Angeli apud eundem Zachariam *cornua* vocentur. Solet enim diuina bonitas retruſa & ſupera illa, ingeniorum noſtrorum infirmitati, per ea quæ ſub ſenſus cadunt, explicare, rituumque & locorum rationem interdum habere: quemadmodum quia parabolis oblectabatur Syria, non niſi in parabolis eis CHRISTVS Dominus loquebatur Marci 4. ver. 34. vt obſeruauit S. Hieronymus in Matthæi cap. 18. & idcirco etiam diuinæ Maieſtati thronus & ſceptrũ in ſcriptura tribuitur. Quid quod idem S. Hieronymus in Epheſiam cap. 2. dicit, videri D. Paulum dominationes, poteſtates, thronos, Angelos & Archangelos, ex traditione, vel etiam ex myſtica principum, qui in ſcripturis deſcribuntur; intelligentia percepiſſe ac tradidiſſe?

TERTIVM demum quod effari ſtatueram; eſt, ſi è ſeptenariis omnibus excellentiis, quas legere, aut cogitare potui, eam, in qua veritatis plus putarem, deligendi mihi optio daretur; excellentiam ego illam ſeptenariam deligerem, quæ à ſeptem iis virtutibus ducitur. quæ homini humanum vitæ huius curſum peragenti, ad æternam ſalutem in primis neceſſariæ ſunt. vt videlicet iſtorum Angelorum opus præcipuum

ſit, ad illas homines adducere, cohortari, & iuuare. ideoq; & contrariis omnibus aduerſari ac obſiſtere. idque hoc modo, vt ſinguli quidem ad omnia, quæ DEO grata norunt, inuitarent, opemque ferrent, ſingulorum tamen vna veluti princeps cura & opera in earum virtutum vna excitanda, cuſtodienda & amplificanda conſumeretur. Virtutes porro illæ ſunt, fides, ſpes, charitas, prudentia, iuſtitia, temperantia & fortitudo, vel quæ vitiis capitalibus opponuntur, animi demiſſio, liberalitas, caſtitas, eęteraque chori eiuſdem ornamenta, vel quæ in Theologia vocantur, ſeptem dona Spiritus Sancti; ita vt, ad ſuam hanc ſpartam exornandam, habeant ſinguli quam plurimos alios cœleſtes ſpiritus. quos vel miniſtros huc illuc ablegent: huic vel illi homini adiungãt: huic aut illi procurationi præficiant, prout ipſis ſuum admunus recte obeundum expedire viſum fuerit. Cum enim antea conſtitutum ſit, ſeptem capitalibus vitiis, ſeptem ſub Lucifero, dæmonas propoſitos, qui, pro immani ſuo in homines furore illa concitent, vrgeant, amplificent, cur ex omni Angelorum numero, ſeptenos itidem, ſub ſummo Imperatore DEO, principes non arbitremur, qui, pro eximio ſuo in homines ſtudio, eos ad nobiliſſimarum virtutum amorem excitent, à contrariis illis vitiorum monſtris abſtrahant, eorum authores & Reges dæmonas compeſcant, impediant, exterminent? An ad exitialem illum perdendarum animarum finem, inter immaniſſimas iſtas Orci belluas, conſpiratio & concordia quædam veluti politica & regalis coaleſcere potuit, inter ſanctiſſimas cœlorum mẽtes ad æternam hominum procurandam ſalutem, amicitia, fœdus & politia multò præſtantior & auguſtior non exiſtimanda? Sane apud Iſaiam cap. 33. angelos quoſdam, *pacis angelos* nominari videmus, & apud citatum antea Hermani lib. 1. cap. 12. iterumque poſtea non ſemel *angelum pœnitentiæ præpoſitum*. Cur, niſi quia hic ad pœnitentiam, illi ad pacem potiſſimum, peccatores, & diſſidentes homines vocabant? Septem ramorum *candelabrum* in tabernaculo Exodi 25. & in Apocal. c. 1. *Candelabra ſeptem*, non ſeptem angelos, qui virtutum ſplendore orbem illuſtrent; notant? De funeſtis verò illis dæmoniorum Regibus dicebam, forte in totum orbem ſingulis eſſe poteſtatem, demandatas ipſis ſcelerum peſtes diſpergendi & adaugendi: forte in certas tantum regiones & prouincias. num de bonis ſanctisque iſtis angelis idem videtur? num eorum ſingulis in totum terrarum orbem, quoad demandatæ honeſtatis functionem; ius eſt? an certis potius eorum poteſtas terminis continetur? Nam in ſeptem partes mundum à quibuſdam olim diuiſum oſtendit Rabbi Ioſeph Camius in Pſal. 47. ver. 2. *Creator excelſus mundum creans, diuiſit illum in ſeptem partes, quæ vocantur Arabice*, ait, *æclimim, Græcè climata & in lingua ſancta uophoth. & quodlibet clima proprium habet aërem.* Huc tamen animo potius rapior, vt nullis regionum vllarum limitibus eorum circumſcribatur imperium & auctoritas, ſed longè lateque omnes in oras & terras proferatur: vbique ad veram honeſtatem & officium mortales inuitent: contra dæmonum inſidias pro nobis ſtent, tenebrarum principum impetus, machinationesque omnes, quoad hominum liberum ſinit arbitrium; diſſipent & confringant. Nihil enim cauſæ eſt, cur eorum angueſtetur ditio, etiamſi certos intra terminos dæmonum, vis coerceatur; de amiciſſimis DEO ſpiritibus ſplendidiùs aliquid philoſophari non liceat? vt dignitatis videlicet plus obtineant multoque latius dominentur? Innuit hoc Apocalypſis, dum cap. 5. *in omnem eos terram* emitti, Zacharias, dum cap. 4. *per vniuerſam terram* diſcurrere oſtendit. quin ille iam ſemel iterumque citatus Hermas, dum lib. 1. viſione 3. *vniuerſam iis terram* traditam memorat. Quid quod Epiſcopis olim diaconi ſeptem, qui, eorum in

diœceſi

diœceſi tota oculi dicebantur; aderant? At Epiſcopus omnium maximus, DEVS eſt: eius diœceſis mundus totus, in quō, vt ſuprà etiam ex Propheta dictum; ſeptem ſi ſpiritus oculorum vice quadam funguntur. nō quòd iis, vti homines Epiſcopi; egeat: ſed eandem ob cauſam ob quam ſecundus ad rerum actionem & mundi gubernationem, cauſas adhibere dignatur. Ob ipſius vero numeri præſtantiam, hunc Angelorum numernm à DEO conſtitutum, nobisq; ab eo patefactum eſſe, ne credam facit, quod numeri alicuius dignitas, à numeratarū mihi rerum dignitate ducenda videatur, non contrà. Quid enim *numerus* eſt? cui ne hoc quidem philoſophi nobiles tribuunt, vt in entium realium numero, quem apud alios obtinuerat locum, retineat, vti apud eruditiſſimum Fonſecam noſtrum lib. 1. Metaphyſ. cap. 13. q. 4. ſect. 2. videre eſt. Vt vero eorum à ſeptem errantibus ſtellis principatus repetatur, probabile facere queat veterum quorumdam Hebræorum, ſi antea citato Agrippæ credendum; auctoritas, cuius aliquod forte apud Euſebium l. 9. præparat. in verſibus, quos de ſeptem cœleſtibus viis zoniſque citat; videatur. Deinde, quod Moſaicum ſeptem brachiorum candelabrum Ioſephus lib. 3. Antiq. cap. 7. Philo libro quis rerum diuinarum hęres, & lib. 3. de vita Moyſis, imitatum aiunt planetarum illorum numerum & elegantiam. Nullum tamen Angelicæ huius, quæ illis tributa ſit; præfecturæ veſtigium neq; in ſcripturis, neque in Patribus videre adhuc potui. & non immerito ſuſpectum ſit, quod in Hæreticorum tam multorum dogmatibus reponendum putauit S. Epiphanius. quod tam multis poſtea & commentis & ſuperſtitionibus vel Rabini quidam Cabalici, vel obſcuri, ſuſpectæque probitatis alij, & hos recentiores quidam ſecuti amplificarunt. adeò vt quemadmodum vidimus; ſeſe tam ſeriò Tritimius excuſare nitatur. quin & ipſe, ſed nimium generatim, Agrippa in librorum illorum de occulta philoſophia, præfatione. Poſſet quidem aliquis omnes aut hæreticorum veterum, aut Cabaliſtarum aliorumque errores detrahere, iſtamque veluti opinionem luſtrare ac depurare, ſicque ipſam tueri. Sed ſuo id alius iudicio faciat. Eſt de ſeptem principum Angelorum orationibus libellus, Eum, prout anno 1594. Neapoli editus eſt; ſi quis aſpiciat. & videat ſeptem planetarum orbes eleganti deſcriptos imagine, primo aſpecto putet, in hac ipſa ſententia eſſe, qui precum imaginumque illarum editor primus dicitur. Verum vt vetus illud Ioſephi ſymbolum oculis ſubiiciatur, imago hæc appicta videtur. quemadmodum indicat auctoris illius præfatiuncula, quam, quia, illam, quam propoſui de candelabro ſententiam confirmat, ſimulque alia non inutilia breuiſſimè proponit, totam hic ſubiungam.

ANTONIVS DVCA RECTOR ECcleſiæ ſeptem Principum Angelorum Panormitanæ piißimis Lectoribus Sanctorum Angelorum auxilium.

CANDELABRVM de partibus ſeptuaginta, Viri Chriſtianiſſimi, quod Moyſes DEI mandato aureum compoſuit, ex Ioſepho D. Hieronymus mundum cum ſeptem Stellis errantibus ſcribit ſignificaſſe: & per illud à D. Anſelmo quoddam templum ſpirituale mirabiliter deſcribitur. Nos & Ioſephi, & D. Ioannis Euangeliſtæ auxilio adiuti, triumphantem Eccleſiam cum ſeptem ſpi-

ritibus ante DEVM *astantibus, instar cuius militans Ecclesia cum septem Episcopis ardenti purpura indutis existit, significare censemus: nec non septimembre templum à sanctis Martyribus, ædificatum Romæ ex vaticinio Esaiæ ostendimus: vt quemadmodum in mirabili Iudæorum Candelabro, ita in mirabili Christianorum templo* DEVM *mirabilem prædicemus. Valete feliciter.* In aliis vero philosophationibus, præter ipsum philosophari, nihil video.

QVÆSTIVNCVLA IX.

Eorundem Angelorum septem quodnam ex hoc libro munus colligi possit?

ITA de istis agam, vt, quo maior hinc percipiatur vtilitas, de aliis etiam Angelis aliquid interdum attingam. Bipartito igitur eorum considerari munus potest. Primo ex iis, quæ hoc ipso capite tradit S. Raphael: deinde ex aliis etiam, quæ toto ipse libro agit & loquitur. Hic ergo ver. 15. *Ego*, ait, *sum Raphaël Angelus, vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. Astare* verò ante Dominum *dupliciter* Angeli dicuntur: *Primò* diuinæ Maiestati ministrando: *Deinde*, eandem contuendo, ex eoq; contutu summam æternamque felicitatem hauriendo. idque fit rursum *dupliciter: primò* in cœlo empyreo, vbi, singulari quodam modo, diuinę Maiestatis solium est: *deinde*, aliis in locis. Si *astare* igitur pro ministrare, DEVMq; intueri sumatur, sic ei semper & vbiq; Angeli astant. quia & DEVS vbique & ipsi beatissimam eius faciem vbicumq; locorum sint; vident, Matth. 18. Quia verò non vbique, modo illo cœlesti, diuina Maiestas in solio suo conspicitur, idcò interdum à DEO mitti, ab eoque recedere, & ad ipsum deinde reuerti Angeli dicuntur, vt ait Damascenus lib. 2. cap. 3. Primo astandi modo hic, *astare*, sumitur. ideoque in Hebræo pro *astare ante Dominum* legitur, *ministrare ante solium gloriæ.* In quibusdam verò Græcis, ἐκπορεύεσθαι ἐνώπιον τῆς δόξης θεοῦ, id est, *egredi à conspectu gloriæ ipsius sancti:* qui est DEVS benedictus. In Græcis Romanis correctis, εἰσπορεύεσθαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. id est, *ingredi coram sancto* DEO. Et forte tam *egredi* quam *ingredi* coniungendum, vt ipsa eorum ministratio magis significetur. Quemadmodum enim ministrorum est, Dominis *astare:* ita etiam ad eorum nutum *ingredi* & *egredi*, nuncios ac renuncios agere. Vnde D. Cyprianus libro de exhortatione martyrij locum ita istum citat: *Assistimus, & conuersamur ante faciem* DEI. Et libro de oratione Dominica: *Ego sum Raphaël, vnus ex septem Angelis iustis, qui assistimus & conuersamur ante claritatem* DEI. Eodemque modo libro de mortalitate, nisi quod Angelos *sanctos* vocat, quos *iustos* dixerat. Citat eodem etiam modo D. Augustinus sermone 126. Dices, cum, primo illo ministrandi modo, semper & vbique Angeli DEO adsint; quomodo versu 20. vult ad illum Raphaël reuerti? Qui enim reuertitur, abfuit. Responderi posset astitisse quidem priore modo semper: sed non omnium postremo, sicque ad DEVM perfruendum reuerti, vt ante dicebam. Concedo tamen postremo etiam modo, astandi verbum sumi: sed *astamus*, valet, *Astare solemus*, id est, *ministrare.* quemadmodum & S. Gabriel Lucæ 1. ver. 19. ait: *Ego sum Gabriel, qui asto ante* DEVM, id est, *astare soleo*, prout Græcum indicat participium, ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. quod dum non expendit Erasmus, vertit, *qui astiti ante* DEVM, quasi tùm non astaret Gabriel. Scholastici fere aliud esse putant, DEO *assistere*, aliud *ministrare.* Assistere siquidem esse

esse velut, DEO assidere, ministrare verò, mitti ad quidpiam agendum. Hebraicus tamen idiotismus distinctionem istam non postulat.

Primum ergo Angelorum istorum *munus* est, DEO tanquam Domino & Regi maximo, humillimorum & obsequentissimorum ministrorum instar, semper astare: eius nutum exspectare: eius imperatu confestim quidlibet agere, quolibet vadere, rerumque humanarum curam suscipere. Atque hanc ob causam etiam, *oculi* vocantur, vt ait loco citato Clemens. Vocantur & *cornua*, quia pro hominum salute contra hostes ferocissimos dæmones præliantur. *Lampades* etiam Apocalypseos 4. dicuntur, *ante* DEI *thronum*, quia & summa ipsi claritate circumfulgent, & eos, ad quos mittuntur; luce quadam insigni collustrant.

Alterum eorum munus est, hominum preces diuinæ bonitati offerre, prout suprà cap. 3. expositum, & in Græcis correctis hoc loco dicitur: Ἐγώ εἰμι Ραφαὴλ, εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἁγίων ἀγγέλων, οἱ προσαφέρουσι τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων. id est, *Ego sum Raphaël vnus è septem Angelis sanctis, qui* DEO *Sanctorum preces offerunt.*

Tertium est, bene agentibus adesse, vt in Græco & Hebraico hic exprimitur. Delectantur enim eorum, qui puritatem, Deiq; cultum diligunt, vitia oderunt, virtutes amplectuntur; consuetudine. Videatur S. Nilus epistola ad Anastasium, vbi ait, S. Chrysostomum semper Angelos in templo vidisse quoties oblatio fieret, sicuti & Leontius apud Sophronium in prato c. 4. Vnde & S. Chrysost. hom. 21. in Acta; *Non dubites*, ait, *assistere Angelum, quando* CHRISTVS *assistit, Christus immolatur.* Similia homilia 3. in epistol. ad Ephesios, ad Hebræos, & oratione 3. contra Anomœos, libro 6. de sacerdotio, cap. 7. D. Gregorius 4. Dialog. c. 58. Paschasius epistola ad Berengarium, V. Beda in Lucam, Aquisgranense Concilium cap. 131. 132. Vniuersè verò D. Augustinus Soliloquiorum, cap. 27. *Quoties*, ait, *bene agimus, gaudent Angeli & tristantur Dæmones. quoties à bono deuiamus, diabolum lætificamus, & Angelos suo gaudio defraudamus.* Idemq; prorsus testatur S. Antonius epist. 5. Climac. 1. gradu 20.

Quartum, ad opera bona hortari, vt isto cap. ver. 8. & sequentibus. ideoque & hic in Hebraico, cùm ad alia tùm ad eleemosynam hortatur S. Raphaël, *Melius*, ait, est, *in* DEI *conspectu eleemosynam assiduè facere, quam auri argentiq; thesauros congregare.* Et v. 18. ad DEVM laudandum cohortatur. *Ipsum*, ait, DEVM *benedicite, & cantate illi.* Et ver. 6. *Benedicite* DEVM *cœli, & coram omnibus viuentibus confitemini ei. quia fecit misericordiam suam.* Vnde D. Augustinus sermone 126. *Non ipsum honorem gratiarum mihi deputetis ait Angelus. quia meis viribus nihil percepistis.* DEVM *benedicite, & illi confitemini, & ipsum glorificate, quia fecit vobiscum bona.*

Quintum. Docent etiam hi sancti Angeli nos Theologiam, id est, quæ ad fidem, mores que bonos faciunt, vti iamiam dictum, & ex toto libri decursu patet clarissimè. Docent Physicam & Medicinam, *si quando res vsuq; postulet.* Numquid enim hepar illius piscis, & fumi ex eo vim ostendit Raphaël? Nonne in felle, quamquam alias amarissimo; quanta sanitatis dulcedo contineretur, indicauit? Ideoq; Angelos *hominum pædagogos* vocat S. Athanasius libro de communi essentia, & D. Chrysostomus homil. 3. ad Colossenses. quemadmodum &, gentilis alioquin author, Seneca epist. 3. sed loquatur ipse S. Chrysostomus: *Vnusquisque*, ait, *credentium, Angelum habet. Nam & ab initio quisq; virorum celebrium ac probatorum Angelum habebat, quemadmodum Iacob dicit; Angelus qui pascit me, & qui liberauit me à iuuentute mea. Si ergo Angelos habemus, sobrij simus, tanquam si pædagogi quidam nobis adessent. Adest namq; & dæmon. propterea oramus ac dicimus,*

petentes

petentes Angelum pacis. Et vbique pacem petimus. Nihil enim illi adæquari potest. In Ecclesiis pacem, in precationibus, in supplicationibus, in præfationibus, & semel, iterum, atque tertio, & sæpe tandem, qui Ecclesiæ præst, impertit dicens: pax vobis. Nonne ad S. Ambrosij concionantis aures Angelus ita clarè stabat, vt eo aspectu Arianus, alioqui contumax, Catholicam ad fidem conuerteretur S. Paulino in illius vita scriptore. Sic simplicem quendam, hominem alioqui minime malum, ab hæresi ad Catholicam fidem reuocat Angelus, apud Sophronium cap. 178. cum boni cuiusdam senis admonitionem hanc approbasset. *Non tibi vltrà contingat, vt extra sanctam Catholicam, & Apostolicam Ecclesiam communices.* Sic & Natolium, variorum incommodorum CHRISTI IESV causa susceptorum gloria inclytum Confessorem, sed in hæresin aliquando prolapsum, itidem admonent, imo & verberibus adigunt sancti Angeli apud Eusebium lib. 5. historiæ, cap. vltimo. Adiunxi autem consultò illud; *si quando res vsusq; postulet.* ne ab Angelis profecta iactet quispiam, quæ vel ab ipsis aliena, vt illi, de quibus S. Paulus ad Colosſ. cap. 2 ver. 18. vel quæ, secundum diuinam institutionem; ab Ecclesia, eiusque magistris & membris ordinariè accipienda. vti monet S. Augustinus præfatione librorum de doctrina Christiana, & lib. 1. contra Felicem, cap. 10. Vnde & apud citatum paulò ante Sophronium, cap. 199. dicebat Angelorum ipsorum quidam. DEVS *ita disposuit, vt per homines coniungantur homines.*

Sextum, Dæmones propulsant, nosque contra illos, egregiè tuentur, prout suprà patuit cap. 8. Pugnat enim adhuc Michaël & Angeli eius contra draconem & angelos eius, Apocalyp. cap. 12. S. Posthumius in suo ad fratres sermone, *Si aduersus vos*, ait, *conueniunt castra dæmonum, potestis vos multum adiuuari agminibus Angelorum.* S. Hilarius in Psalmum 124. *Iis*, ait, *qui stare volunt in Ecclesia Catholica, non desunt Sanctorum custodiæ, & Angelorum munitiones.* Et rursum; *Angeli Ecclesiam quadam custodia circumsepiunt.* Atque huc pertinet, quod Elisæus aiebat 4. Reg. cap. 6. ver. 16. *Noli timere. plures enim nobiscum sunt, quàm cum illis.* Et quod apud Sophronium cap. 67.

Septimum, à plurimis corporum periculis homines liberant, vt in Raphaële nostro vidimus, qui iuniori Tobiæ periculi, tanto in itinere, nihil euenire passus est: ipsum è piscis immanis faucibus eripuit: seniorem Tobiam à grauissima cœcitate curauit: Saram, ipsumque iuniorem Tobiam, adeoque totam Raguelis domum ab infestissimo dæmonum furore liberauit. Vnde ver. 14. *Misit me* (Raphaëlis verba sunt) *Dominus, vt curarem te: & Saram vxorem filij tui à dæmonio liberarem*, seu, vt citat lib. de oratione Dominica, & libro de mortalitate S. Cyprianus; *Me misit* DEVS *curare te, & Saram nurum tuam.* Sic S. Isacius apud Metaphrasten, mediis in spinis, ab Angelis conseruatur. S. Franciscus apud S. Bonauenturam, musico concentu è morbo difficilimo releuatur, vt rectè videatur ceciniſſe, qui scripsit:

Aspice quæ cœli sint gaudia. corpore morbum
Angelico remouet pectine tacta chelys.

Octauum, cum, ad DEI gloriam, & animorum salutem facere intelligunt, opes etiam, honestas nuptias, splendidas affinitates, & bona omnia procurant, quemadmodum in Raphaële nostro vidimus. vt meritò DEI *oculi*, imò & manus vocari possint. Videatur Cyrillus lib. 4. contra Iulianum, Eugubinus de perenni philosophia, lib. 8. cap. 3. & sequentibus, Origenes in Numeros homil. 20. & 25. Epictetus Ariani lib. 1. cap. 14. & Seneca epistola 110. vbi quæ à veteribus Israëlitis vel Christianis mutuati sunt, explicant.

Nonum,

Nonum, interdum etiam nos tentant: sed eo modo quo DEVS, qui alioquin *intentator malorum est*, Iacobi 1.v.13. tentare homines dicitur, vt Abrahamum 8.Genes. 22.Israelitas & alios Exodi 15.16.20. Sapientiæ 3. Iacobi 1.ver.2. Hęc enim tentatio nil nisi virtutis probatio, exercitatio, & demonstratio est. Atque hoc in Græco significatur, & apud Cyprianum locis iam citatis dum ita loquitur S. Raphaël: *Quia non es cunctatus exsurgere & derelinquere prandium tuum, sed abisti & sepelisti mortuum, missus sum tentare te.*

Decimum Angelorum istorum munus est, eos, qui variis è proposito iam genere tentationibus, molestiis, & asperitatibus exerciti fuerint, suauissime tandem consolari. Quanto enim & quam suaui solatio cœcatum olim Tobiam, tristi maritorum cœde mœrentem Saram, parentis incommodo indolentem filium, filiæ tam repentinis, tamque funereis viduitatibus conterritos parentes, Raphaël ad extremum perfudit? Sed omnium maxime solent id sancti Angeli facere, cum ex hac nobis vita demigrandum: cum iamiam è corpore auolat animus; cum supremi Iudicis adit tribunal. Pleni exemplorum de Sanctorum historiis Codices. videriqúe potest D.Chrysostomus lib. 6. de sacerdotio, Gregorius Magnus in dialogis, Gregorius Turonensis libro de gloria Martyrum, & libro de gloria Confessorum, alij. præ omnibus tamen D.Lucas cap. 16. cum beatissimam Lazari qui vlceribus, fame, morboque paulò ante confectus, non in domo, vel tuguriolo saltem aut stabulo quopiam, sed in platea, sub dio, & ante diuitis ianuam, & inter canes iacebat; mortem describit. *Factum*, ait, *est, vt moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ.* Vnde & ipse paulò pòst Abraham; *Lazarus*, ait, *nunc, hic, consolatur.* Ideoque ipsa etiam Ecclesia, dum supremum aut morienti aut mortuo alicui præstat officium, *Aperiantur*, ait, *ei cœli: collaetentur illi Angeli. Suscipiat eum sanctus Michaël Archangelus* DEI, *qui militiæ cœlestis meruit principatum. Veniant illi obuiam sancti Angeli* DEI, *& perducant eum in ciuitatem cœlestem Hierusalem. Subuenite Sancti* DEI: *occurrite Angeli Domini, suscipientes animam eius, offerentes eum in conspectu Altissimi.* Quæ etiam vsitatissima & vetus Hebręorum, in suorum funeribus, precandi ratio est, vt ex vulgato eorum libro Mahzor patet, vbi sic: *Angeli pacis egredimini in occursum eius: portas paradisi voluptatis referate illi: atque pacem, ipsius aduentui denunciate. Custodes thesaurorum horti Eden, patefacite ei portas Eden.*

QVÆSTIVNCVLA X.

Quomodo septem hi Angeli à quibusdam vocentur?

EXTAT de septem Angelorum principibus in Italia, libellus quidam semel, iterum & sæpius excusus, variisque illorum imaginib. ornatus, primo quidem opera Antonij Ducæ vt suprà vidimus, deinde & aliorum studio. Is septem hosce Angelos septem hisce nominibus indigitat, vt primus sit *Michaël:* secundus *Gabriel:* tertius *Raphael:* quartus *Vriel:* quintus *Schealtiel:* sextus *Iehudiel:* septimus *Barachiel.* Primi nominis interpretatio est, Quis sicut DEVS? Secundi, fortitudo DEI, Tertij suprà posita c.3. Quarti, lumen DEI. Quinti, petitio DEI. Sexti, laus seu confessio DEI. Vltimi, benedictio DEI. Et quartum quidem Vrielis nomen disertim consignatum est lib.4.Esdrę c.4. & 6. Quintum exsculpunt nonnulli ex Genes. 18. Sextum ex cap. 23.

Exod. Septimum ex Geneſeos 18. Audio etiam Angelorum, iſtis cum nominibus, picturas, in templis quibuſdam, reperiri. Eſt vrbs Germaniæ noſtræ ampla & ſplendida. quæ, cum religionem Catholicam, eiuſque ſanctos, & eorum tam imagines, quam nomina funditus, contra laudatiſſimos maiorum ſuorum mores, extirpata cupiat; ſuum tamen, ſuperioribus hiſce annis, Calendarium edidit, in quo non ſeptem tantum, ſed octo Angelos poneret. eorumque non nuda tantum nomina, ſed & affabrè ſculptas imagines, & quidem è ſcriptura hiſtoriis capitibusque annotatis, quaſi ij exinde Angeli haberentur; circumcirca imprimeret. Sunt autem hæc, in quibus à prioribus illis diſcrepantiam videt quilibet; nomina *Michael, Gabriel, Raphael, Vriel, Malthiel, Zadkiel, Peliel, Raziel.* Apud Tritemium verò libro antè citato de ſecundeis, ita iidem iſti nominantur. Primus *Orifiel.* Secundus *Anael.* Tertius *Zachariel.* Quartus *Raphael.* Quintus *Samael.* Sextus *Gabriel.* Septimus *Michael.* Henricus porro Corn. Agrippa lib. 3. de occ. phil. cap. 24. paulo ante verba quibus hos eſſe ſeptem de quibus ſcriptura loquatur; oſtendit, ſuntque ſuperiore quadam quæſtiuncula recitata, iſtum in modum ſcribit. *Accepimus ab antiquis Hebræorum patribus, nomina Angelorum præſidentium planetis atque ſignis, Saturno, Zapkiel: Ioui, Zadkiel: Marti, Camael: Soli, Raphaël: Veneri, Haniel: Mercurio, Michaël: Lunæ, Gabriel.* De iſtis porro, quid cenſendum, deinceps exquiremus.

QVÆSTIVNCVLA XI & XII.

An rectè hæc Angelis iſtis impoſita nomina?

CATHOLICA Eccleſia cùm in Litaniis, tùm aliis in precibus, & ritualibus omnibus, tria tantum nomina recipit & vſurpat: cætera non item. Et vero Glycæ Byzantini in Annalium parte tertia hæc oratio eſt. *Appellatio Vrielis, quemadmodum reapſe ſapiens Pſellus ſcripſit; nec priſci fœderis libris, nec noui continetur: ſed extat in libro quodam Hebraico, qui inſcriptionem habet; Precatio Ioſephi, & apocryphus eſt.* Ita ille. Quod ſi vero propter apocryphum Eſdræ ſcripturam probatur Vriel, cur non etiam Ieremiel? Sic enim lib. 4. cap. 4. ver. 36. *Reſpondit ad ea Ieremiel Archangelus.* Clariſſima vero & notatu digniſſima ſunt quæ in Germaniæ noſtræ Apoſtoli S. Bonifacij Hiſtoria lib. 2. leguntur. Impius quidam hæreticus Adelbertus, cum ſeſe Apoſtolis æquipararet, multaq; impiis hæreticorum noſtrorum dogmatibus, de Sanctorum templis, de peccatorum confeſſione, aliiſque id genus; conſimillima doceret, addebat; epiſtolam ſe & precationem è cœlo accepiſſe, & in hac ipſa octo Angelorum nomina, in quibus & Vriel erat; quaſi diuinitus miſſa recenſebat. Quid vero S. Bonifacius? *Ex octo iſtis Angelis, vnus tantum,* ait, *eſt S. Michaël: reliqui ſeptem potius dæmones.* En quo loco Pſellus, & S. Bonifacius Vrielis nomen habent! Grauius tamen authoritatis momentum, è Romano Concilio, in eâdem hiſtoria, eſt, dum de Angelorum nominibus quandam veluti fidei profeſſionem edunt congregati Patres, ipſeque qui Concilium coegerat, Pontifex Maximus. Nam cum hæretici illius Adelberti charta prolata eſſet; ſubditur in Concilio. *Suſcepta eſt & lecta oratio, cuius initium tale erat: Domine* DEVS *omnipotens, Pater Domini noſtri* IESV CHRISTI, *& α & ω, qui ſedes ſuper ſeptimum thronum, & ſuper Cherubin & Seraphin: pietas magna & dulcedinis ſatis eſt apud te, pater ſanctorum Angelorum,*

qui

qui feciſti cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt: te inuoco & clamo & inuito ſuper me miſerrimo, quia tu dignus fuiſti dicere; Quodcunq; petieritis à patre in nomine meo, dabit vobis. à te peto, ad te clamo, à Domino Chriſto confido animam meam. Cumq; per ordinem legeretur, peruenit ad locum, vbi ait: precor vos & coniuro vos, & ſupplico nil niſi *ad vos Angelus Vriel, Angelus Raguel, Angelus Tubuel, Angelus Michaël, Angelus Adimis, Angelus Tubuas, Angelus Sabaoth, Angelus Simihel. Dum vero hæc oratio ſacrilega vſq; ad finem perlecta fuiſſet, Zacharias Sanctus Papa dixit; Quid ad hæc Sancti fratres reſpondetis? Sancti Epiſcopi & venerabiles presbyteri reſponderunt, Quid aliud agendum eſt, niſi vt omnia, quæ coram nobis lecta ſunt igni concrementur, authores verò eorum anathematis vinculo percellantur? Octo enim nomina Angelorum, quæ in ſua oratione Aldebertus inuocauit, non Angelorum, præter Michaëlis, ſed magis dæmonum nomina ſunt, quos ad præſtandum ſibi auxilium inuocauit. Nos autem, vt à veſtro ſancto apoſtolatu edocemur, & diuina tradit authoritas,* NON PLVS QVAM TRIVM *Angelorum nomina agnoſcimus, id eſt, Michael, Gabriel, Raphael.* Atque huic Concilio cùm alij omnes, tùm Zacharias ipſe ſubſcripſit, rurſumque poſtea in epiſtola confirmauit. Quanti apud nos omnes tanta tanti Pontificis, tantique Concilij auctoritas eſſe debet? Neque ſane Angelorum nomina plura, quam tria illa vſitata; niſi forte aliquod aliud notionis eiuſdem nomen eſſet, eandemq; Angelicam perſonam alio quodammodo & idiomate ſignificaret; agnouerunt D. Gregorius homil. 34. D. Hieronymus in Danielis 8. Dixerit tamen quiſpiam, cum ſeptem iſtos Angelos eſſe certum ſit, eorumque nobis in ſcriptura ſacra & ſumma dignitas & officium demonſtratum ſit, etſiamſi non ſint omnium nomina indicata, quidni aliquibus eos nominibus appellare liceat? An, vt in peri hermenias initio docetur; non ſunt nomina ex hominum inſtituto? An, vt ab aliis alij diſtinguantur hominibus, imo & brutis, & fluuiis & locis & rebus pæne omnibus imponere nomina licebit, Angelis iſtis non licebit? Quod ſi vero aliqua iis imponere liceat, quidni ea ipſa, quæ propoſita ſunt? cum, ſicuti Michaelis, Gabrielis, & Raphaelis; ab aliquibus eorum muniis, proprietatibus & actionibus petantur? An lineas, angulóſque ſuos Euclides & ſyllogiſmorum ſuorum terminos in Analyticis Ariſtoteles, quibus voluerint, litterarum nominibus inſignient, nouaſque item res nouatis verbis Grammatici & Oratores; nobis vero in Angelis nulla omnino conceſſa erit onomatopeia? Mouerent me iſta non parum, niſi vel minimum Eccleſiæ Catholicæ iudicium, omnibus id genus rationibus longe anteponerem. Non vult Eccleſia huiuſcemodi Angelorum nomina cudi. ego, qui in ſancta illius officina modeſtè, demiſſeq; gerere me cupio; nihil fabricabor omnes omnium & philoſophorum, & Grammaticorum incudes abiiciam. ſi matri meæ tria ſatis nomina ſunt, plura non comminiſcar. ne forte & Apoſtolico huic præcepto parum morigerer. 1. Timoth. 6. ver. 20. *O Timothee depoſitum* cuſtodi, deuitans prophanas vocum nouitates. Videmus quantum hac in re, qui à DEI cœtu alieni ſunt, Iudæorum Rabini, & Cabalæi maximè laſciuierint, qui & mira nominum portenta finxerunt, & fingendi aliis poteſtatem, adeoque, ſi DEO placet; artem tradiderunt. idque confirmant Adami exemplo, ad quem vnà cum rebus aliis Angelos DEVS adduxerit, iisque ille nomina indiderit. cùm Geneſis 2. ver. 19. clare dicatur *formatis Dominus* DEVS *de humo cunctis animalibus terræ, & vniuerſis volatilibus cœli, adduxit ea ad Adam, vt videret, quid vocaret ea. Omne enim quod vocauit Adam* ANIMÆ VIVENTIS, *ipſum eſt nomen eius. Appellauitque Adam nominibus ſuis cuncta animantia, & vniuerſa volatilia cœli & omnes beſtias terræ.* Vete-

rum vero hæreſeon fabri, quot & quam monſtrifica nobis Angelorum nomina fabricati ſunt? Apud Epiphanium hæreſi 24. eſt Abraſax; hæreſi 25. Prunicus, Paldabaoth, Calaucauch, Barbelo & Metra: hæreſ. 26. Iao, Secla, Seth, Dade, Eloæus, qui & Adonæus, Ialdabaoth, qui & Elilæus, Sabaoth. hæreſ. 30. & 31. Achamoth. hæreſ. 33. trecenta & ſexaginta quinque ſunt Angelorũ, ſicuti & cœlorũ totidem nomina, quæ cõfinxerat Saturnilus, ſicuti & apud S. Irinæum lib. 1. c. 12. Azazelem de quo multa Cabalæi; Marcus & hæretic⁹ & Magus. Apud Eliam Thishi verbo Lillith, inuenitur Sennoi, Sanſenoi, Samangeloph. In apocrypho Hermę lib. 1. viſione 4. dicit virgo quædã, *Miſit Dominus Angelum ſuum, qui eſt ſuper beſtias, cui nomen eſt Hegrin & obturauit os beſtiæ ne te* dilaniaret. In Aruch eſt Sandalphon Mitatron, Semmangeliph, Iarcumi, qui vocatur Sar habborad, id eſt, princeps grandinis, ſeu Angelus, qui grandini præſidet. Apud Turcas, vt ait Hiſtoriæ Turcicæ auctor lib. 2. c. 19. eſt Nechir & Remonchir. ſurſumque cap. 20. & 21. Iſraphil, qui in iudicij die, tubam inflaturus ſit. eſt etiam Arot & Marot vti refert lib. de concordia orbis Poſtellus. Quid Magi? quid qui nomina ex inquinatiſſimis eorum, quos hactenus protuli, lacubus hauſerunt? *Sunt*, ait Agrippa loco antea prolato, *viginti octo Angeli, qui dominantur in viginti octo manſionibus Lunæ quorum nomina per ordinem ſunt, Geniel, Enediel, Amixiel, Azariel, Cabiel, Dirachiel, Seheliel, Ammediel, Barbiel, Ardeſiel, Neciel, Abdizuel, Iazeriel, Ergediel, Ataliel, Azeruel, Adriel, Egibiel, Amutiel, Kyriel, Bethnaël, Geliel, Requiel, Abrinael, Aziel, Tagriel, Arheniel, Amnixiel.* Et paulò ante; duodecim cœli ſignis præſident Angeli duodecim. Arieti *Machidael*, aliis deinceps iſti *Aſmodel, Ambriel, Muriel, Verchiel, Hamaliel, Zuriel, Barchiel, Aduachiel, Hanael, Gambiel, Barchiel.* At, in ſua illa ignibus quã typis vllis digniore eſt ganographia, quid Tritemius? Orifiel, Angelus Saturni, ſub ſe alios habet ſpiritus, qui ſunt Sadael, Pimiel, Moriſiel, Iouis Angelus Zachariel. & ſub ſe iſtos habęt, Elolielem, Arielem, Raphaelem. Martis Angelus eſt Samael. cui parent Amael, Aſmael, Nebiel. Solis Angelus eſt Michael, cui ſubditi ſunt Lamiel, Palael, Vaariel. Veneris Angelus eſt Anael, cui morem gerunt Zabdiel, Sarmiel, Adoniel. Mercurij Angelus Raphael eſt, cui obediunt Carmiel, Nebeiel, Pathiel. Lunæ denique Angelus eſt Gabriel cui obſequuntur Remahiel, Ieſpiel, Theoriel. Ecce, quo humanorum ingeniorum progreditur laſciuia, dum Angelica ſibi nomina faciendi licentiam indulſit. Hæc enim ideo commemoraſſe volui.

QVÆSTIVNCVLA XIII.

Quomodo & aliunde iſtiuſmodi nomina improbentur?

IMPROBATVR eadem iſtiuſmodi nominum fictio *primò* ex ineptiſſimis, quibus ea fingi docent modis. Docent enim vt apud Agrippam eſt libro 3. cap. 25. & 26. vt vel certi alicuius numeri litterę accipiantur, vel triſyllabum aliquod DEI nomen, aut rei certe alicuius, cui Angelus, cuius architectandum vocabulum eſt; præſideat: ſicq; addatur *el*, aut *on*, aut *iah*. & ſtatim verum Angeli nomen proditurum. Hinc ergo 72. Angelorum nomina, quæ 72. DEI nomina ferant. Hinc planetis præſident, Saturno quidem Sabathiel, aliis Zedekiel, Madimiel, Semeliel, vel Schemeſchiah, Negalgel, Cohabiah,

Cohabiah, vel Cochabiel, Iareel aut Leuanael. aut vt lib. 2. cap. 22. intelligentia Saturni est Agiel, Iouis Iothphiel, Martis Graphiel, Solis Nathiel, Veneris Hagiel. Mercurij Tiriel. Duodecim verò signis præsunt ab Ariete inchoando, Teletiel, Suriel, Tomimiel, Sartaniel, Ariel, Bethuliel, Mathaniel, Acrabiel, Chesetiel, Gediel, Deliel, Dagimiel. Sed & hoc in quacumque lingua fieri posse docet idem Agrippa, vt Arietiel, Tauriel, Geminiel, Cancriel, Leoniel, & cætera. O vanos, vanos! quos vaniel & stultiel nescio quis exagitat. Sed addunt, erecta etiam cœli figura, posse tam bonorum quam malorum Angelorum nomina inueniri, si ad singulos ascendentes aut descendentes alphabeti litteræ spargantur. At quam inter se dissident? Alij secundum cardinum almutezios progrediendum aiunt, alij secundum vndecimæ domus almutezios, Arabes verò & Rabinorum quidam secundum Hylegiorum quinque ordinem. *Eousque verò* sese effrœnata hæc nomenclationum nouarum iactat audacia, vt bonorum malorumque hominum spiritus eodem artificio, quasi iam facti Angeli aut dæmonia sint, nominandos existimet. Hinc ait cap. 28. lib. 3. Aprippa, eum, qui apud Esdram lib. 4. cap. 4. ver. 36. est Ieremiel, esse Ieremiæ Prophetæ spiritum, Zachariæ verò Zacharielem, Vriæ Prophetę, quem occidit Ioachim, Vrielem. Iam *tertiò*, si quis vel solum audiat, quantum vel veris, vel commentitiis id genus nominibus isti tribuant, quasque ad res & quomodo iis abuti soleant, facile, opinor, constituet, melius, tutiusue nihil esse, quam intra Ecclesiasticæ sese modestiæ gyrum continere. *Hæc*, ait cap. 24. *nomina tunc non secus atque oblationes & sacrificia diis deuota, efficaciam virtutemq; sortiuntur, ad spiritualem aliquam substantiam desiderati affectus operatricem de superis & inferu educendam. Vidi ego & noui quendam inscribentem in charta virginea nomen & signaculum spiritus cuiusdam, in hora Lunæ, quam cum dedisset postea ad deuorandum rana fluuiali, & carmen quoddam obmurmurasset, remissa rana in aquam, mox pluuiæ & imbres oborti sunt. Vidi per eundem inscriptum alius spiritus cum suo signaculo nomen in hora Martis, idque cotuo datum, quo post immurmuratum carmen dimisso, protinus ab ea cœli plaga quam ille inuolasset, obortis nubibus fulmina, concussiones, horribiliaq; tonitrua confecuta sunt: neque tamen erant illa spirituum nomina ignotæ linguæ, nec alia quam officiorum illorum significatiua. Huius generis sunt Angelorum istorum nomina, Raziel, Gabriel, Michael, Raphael, Haniel: quæ sonant, visio* DEI, *virtus* DEI, *fortitudo* DEI, *medicina* DEI, *gloria* DEI. Quis cum carmen illud immurmuratum audit, non perhorrescat? Quis hominis huius cœcitatem non deploret, qui scribere & approbare hæc ausus est? *Nunc & illud* mihi vide, quos, & quam certò & confidenter veteribus illis Angelos dent; *Solent*, ait Agrippa lib. 3. cap. 47. *fatidici spiritus bene expurgatis animis etiam sese visibiles præbere & comites, cuius exempla multa sunt in sacris litteris, vt in Abrahamo & ancilla eius Agar, in Iacob, Gedeone, Helia, Tobia, Daniele, & multis aliis.* Vera hæc, neque male. At quæ sequuntur? *Sic Adam*, inquit, *familiarem consuetudinem habuit cum Angelo Raziele: Sem filius Noë, cum Iophiele: Abraham, cum Zadkiele: Isaac & Iacob, cum Peliele: Ioseph & Iosue & Daniel, cum Gabriele: Moses, cum Metattron: Helias, cum Maltiele: Tobias iunior, cum Raphaële: Dauid, cum Cerniele: Manue, cum Phadaële: Cenez, cum Ceruele: Ezechiel, cum Hasmaële: Esdras, cum Vriele: Solomon, cum Michaële.* Postremò de his ipsis nominibus, quanta inter ipsos dissensio est? Mitto alias; Malthiel in vrbis antea dictæ Calendario, Moysi ascribitur: ab Agrippa ipsi Heliæ. Raphaël à Tritemio Iouis famulus traditur, & rursum tamen Mercurij Dominus. ab eodem Soli tribuitur Michaël, ab aliis Raphaël: ab eo etiam Mercurio Raphaël: ab aliis Michaël. Septem ergo magnos, beatosque in Angelorum agminibus Princípes istos suspiciamus,

mus, amemus, colamus: in eorum honorem, Principum omnium Principi DEO ter glorioſiſſimo templa, vti magna cum pietatis laude Panormitana fecit ciuitas; excitemus; ſacrificia offeramus. ipſoſque, vt Ambroſianum iſta in re verbum ſuprà q.12.c.3. monſtratum retineam; obſecremus. quæ tamen ſanctum voluit Eccleſiæ Concilium tacita nomina, taceamus.

QVÆSTIVNCVLA XIV.

Poßitne Vrielis nomen aliquo modo retineri?

DISERTIM, vt dixi, hoc ponit liber quartus Eſdræ c.4. & 6. Verum is liber apocryphus eſt, vt Eſdræ initio monſtraui, & paulò ante ſignificauit Pſellus. Quiæ tamen quæ in apocryphis leguntur, authoritatem licet nō habeant; interdum tamen mala non ſunt: ideo Vrielis nomen approbarunt non omnino nulli. Nam D. Ambroſius lib.3. de fide ad Gratianum, cap.2. *Non*, ait, *moritur Gabriel, non moritur Raphael, non moritur Vriel.* S.Iſidorus lib.7. Orig. cap.5. quartum hunc Angelum agnoſcit, eiuſque nomen interpretatur. Similiter & docti viri, qui S. Henrici Imperatoris ævo floruerunt, eumq; vel priuatim, vel publicè, in ſcholis & templis, docuerunt. In templo ſiquidem Baſileenſi, quod Auguſtus ille Henricus magnificè reſtaurauit, donisque plurimis condecorauit; *Eminet*, inquit lib.3. rerum Germanicarum, fol.140. Beatus Rhenanus, *lamina illa aurea lignea tabulæ adhærens, ſeptem millibus florenorum eſtimata, quæ ipſe priuatim in lario ſuo cum viueret vſus eſt. Vnde & tutelares diuos refert, quos ille præcipuè coluit, nempè quatuor Angelos, Michaëlem, Gabrielem, Raphaëlem, Vrielem & Benedictum, ac in horum medio ſtantem* CHRISTVM, *cuius pedibus ipſe cum vxore Cunigunde aduoluitur.* Vnde verò hæc Imperatori eiuſque coniugi religio & ſententia, niſi ab iis quos diuinarum tùm rerum interpretes audiebant? Iam Miſſa ſeu vniuerſalis Canon Æthiopum, quæ in S.S.Patrum Bibliothecæ tomo 4. legitur, hanc fol.120. habet precatiunculam: *Cuſtodi Domine populum tuum per preces maiorum Angelorum ſplendentium, Michaëlis & Gabrielis, ac Raphaëlis & Vrielis, & quatuor animalium ſine carne.* De quibus ſcilicet Apocalyp.c.4.5. Albertus Magnus in ſua, quam Wiceliana proferunt Exercitamenta; Litania Vrielem nonne precatur? Quid S. Bonauentura Centiloquij parte 3. ſect.18? Videmus etiam Chriſtianis quibuſdam Vrielis nomen imponi. quod, ſacro in Baptiſmo vel Confirmatione, nunquam fieret, ſi dæmonis tantum nomen foret. Hoc ipſo ſæculo, in ipſa Archiepiſcopali S. Bonifacij ſede Moguntina, primo quidem Decanus, deinde Archiepiſcopus fuit Vriel à Gemmigen, qui, anno 1514. è viuis exceſſit, prout eius, in principe Moguntina æde, monumentum oſtendit. Ecce & Græcolatinarum precum liber apud Hieronymum de Marnef anno 1580. editus, fol.120. in Litaniis diſertè ponit: Ἅγιε Θυριὴλ πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν. Quia igitur libris, picturis, nomenclationibus, id nominis boni quidam neque indocti viri terunt, videamus abſurdumne ſit, eodem quandoque nomine bonos malosq; angelos inſigniri, quemadmodum, ſicut in cœlo, ita & apud inferos, multi Ioannes & Petri ſunt. Si enim quod apud Ariopagitam libro cœleſtis Hierarchiæ cap.13. quidam aſſerunt; è ſuperioribus & inferioribus ordinibus Angeli plures ſunt, qui Seraphim vocentur, cur Vrieles plures fuiſſe nequeant? Hæc ergo & his alia forte plura bonus quiſpiam Vrielis Zelotes afferat. Ego tamen, poſtcaquam ſanctiſſimi Pontificis & ſynodi Romanæ ſententiam cognoſcere

scere datum est; tribus Angelorum nominibus plura cur agnoscam? Quæ aliis in rebus omnibus tenerum mihi os fingit, balbutientemque, præfando, linguam format pia & erudita mater Ecclesia, cur in hisce nomenclaturis à me non audiatur? Cabalæorum fumosæ apud Reuchlinum appellationes; prodigiosa item Tritemij & Agrippæ nomina, cæteraque omnia iis consimilia placeant, quibus lubebit; Maximi sanè Pontificis hæc ad illam Synodum subscriptio est: *Zacharias Episcopus sanctæ* DEI *Ecclesiæ Catholicæ, atque Apostolicæ vrbis Romanæ, his gestis, atque sententiæ à nobis promulgatis subscripsi.* Neq; mihi de nihilo videtur, quod sanctissimæ Trinitatis personæ tres tria tantum, è tot cœlestium spirituum ipsis assiduè famulantium myriadib. in authentico verbi sui volumine, sacrisq; synodis, nomina patefacere voluerint. rursumq; quod interdum de suis interrogati nominibus Angeli, enunciare abnuerint. Luctantem secum Angelum Genes. 32. ver. 29. *interrogauit Iacob. Dic mihi quo appellaris nomine? Respondit, Cur quæris nomen meum?* Cum Samsonis Patri apparuisset Angelus, dixit ille huic Iudic. 13. ver. 17. *Quod est tibi nomen, vt si sermo tuus fuerit expletus, honoremus te. Cui ille respondit, Cur quæris nomen meum, quod est mirabile?* Sed hæc putauerit forte non nemo nimis multa. certe tamen, vti spero; minime vel praua vel inutilia.

QVÆSTIVNCVLA XV.

An comederit Raphael?

AN corporatos cibos Angeli comedant, duæ sunt opiniones. *Vna*, in assumptis corporibus verè ipsos comedere. Ita Alensis 2. par. q. 35. memb. 4. Scotus 2. d. 8. ALTERA. non verè comedere. Duplicia enim ait ista opinio, corporum, quæ assumunt Angeli, esse opera. quædam quæ ab animatorum operibus modo solo & respectu ad insitum principium differant, ipsa verò actionis substantiâ conueniant: quædam verò, quæ neque modo illo, neque substantia conueniant. Comestionem igitur, quoad motum cibi localem, esse quidem verę comestioni substantiâ similem: sed modo & respectu illo differre, cum edendi vitale principium in Angelo nullum sit. Dico *primò* Augustinum 13. Ciuit. cap. 22. vtramque opinionem censere probabilem, vt dicantur Angeli *non verè comedere*, vel *verè* quidem *comedere, non tamen necessitate, sed tantum potestate.* Atque isto modo loquitur Emisenus homilia in dedicatione Ecclesiæ: *Angeli enim quando volunt, ex aëre corpus assumunt, quo videri & tangi & loqui, & manducare, & bibere possunt. Sicut enim verum corpus est aër, ita & corpora quæ sumuntur ex aëre. His autem ad tempus induuntur, quæ cum se expoliauerunt, mox in eundem aërem resoluuntur. Angelus tamen Raphaël ad Tobiam loquens ait: Pax vobis, nolite timere. Etenim cum essem vobiscum videbar manducare & bibere, sed ego cibo inuisibili & potu, qui ab hominibus videri non potest, vtor. Secundùm igitur hanc sententiam, & cæteros angelos manducare & bibere intelligant, quibuscunque impossibile esse videtur, vt Angeli manducent & bibant. Moyses tamen eos comedisse testatur.* Dico *secundo.* Comestio *dupliciter* sumi potest, perfectè & imperfectè. Perfectè includit ea non solam ciborum in os, & œsophagum immissionem, sed etiam confectionem, quæ in ventriculo fit, & conuersionem in verum animalis corpus. Imperfectè verò illam tantum immissionem complectitur. TERTIO. Angeli posteriore modo seu imperfectè comedunt, non perfectè. ideoque hoc loco Angelus versu 19. *Videbar*, ait, *vobiscum manducare & bibere.* perfectè scilicet corporatos visibilesque cibos

vestros

vestros manducare: corporatos visibilesque potus bibere: *sed ego cibo & potu inuisibili, qui ab hominibus videri non potest, vtor.* Videri queat S. Iustinus martyr, Dialogo cum Tryphone, Tractatus Thalmudicus *Baba Mesia* cap. 7. Imo, etiamsi per assumpta corpora cibum imperfectè, vt dixi; Angeli capiant, adhuc tamen aliquo modo dicere potest Angelus, SE VIDERI COMEDERE, *neque tamen comedere, etiam imperfectè.* quia, neque formæ instar, neque hypostaseos instar, corporibus illis vnitur. Notandum tamen, licet eadem in Græco sententia sit, illud tamen, *videbar*, non coniungi cum manducare & bibere. ideoque valere, *vobis apparebam; sub aspectum vestrum cadebam.* πάσας τὰς ἡμέρας ὤφθην ὑμῖν, καὶ οὐκ ἤσθιον· οὐδὲ ἔπινον· ἀλλὰ ὅρασιν ὑμεῖς ἐθεωρεῖτε. *Omnibus diebus vobis videbar: & neque comedebam neque bibebam. sed visionem ipsi videbatis.* Videbar vobis homo. videbar humano more humano cibo sustentari. At visio erat, non autem verè perfecteque aut à vobis videbar (cum sub oculos natura mea non cadat) aut coram vobis edebam & bibebam. cum horum nullo egeam. D. tamen Augustinus capite illo 22. lib. 13. in versione sua legebat, *visu videbatis*, pro *visum videbatis.* simili modo, quo visa & visionibus apud Latinos dici solent. *Non*, ait, *homines in phantasmate Angelos edisse credendū est, quando eos homines hospitio susceperunt, quamuis vtrum Angeli essent, ignorantibus, consimili nobis indigentia, vesci viderentur. Vnde est, quod ait Angelus in libro Tobiæ; Videbatis me manducare: sed visu vestro videbatis. id est, necessitate reficiendi corporis, sicut vos facitis, me cibum sumere putabatis.* Quamquam videri potest intellexisse D. Augustinus, ὅρασιν θεωρεῖν pro κατ' ὅρασιν.

QVÆSTIVNCVLA XVI.

Cur Angelus terrorem infert. ver. 16 & rursum adimit. vers. 17.

NOTANDVM dupliciter in humana forma videri Angelos. *Primò* simplici, vt homines tantum videantur, non, etiam Angeli agnoscantur, vt Genes. 18. 19. *Secundò*, augustiore, vt Matthæi 28. *Angelus Domini descendit de cœlo, & aspectus eius sicut fulgur. Priore* modo visis Angelis non terrentur homines, nisi fortè seipsos Angelos esse iis dicant, qui eorum consuetudine assuefacti non sunt, vel opinione illa inani, de qua dixi Iudicum 6. & 13. laborent. *Posteriore* modo terrentur, & quidem magis, aut minus, pro varietate splendoris, aut propriæ vilitatis & indignitatis æstimatione, vt Danielis 10. Lucæ 1. *Sicut humanæ fragilitatis est.* inquit V. Beda in Luc. primum, *spiritualis creaturæ visione turbari, ita & Angelica benignitatis est, pauentes de aspectu suo mortales mox blandiendo solari. Ast contrà dæmoniaca est feritatis, quos sua præsentia territos senserint, ampliore semper horrore concutere.* Et quemadmodum refert D. Hieronymus in Matth. 28. & apud D. Athanasium in vita; dicere solebat S. Antonius; *Cum bonus Angelus bonis hominibus apparet, etiamsi initio inusitato aspectu, timorem iniiciat, ad extremum consolationem & animi tranquillitatem relinquit.* Et rursum. *Sanctorum Angelorum amabilis & tranquillus aspectus, quia non contendunt, neque clamant, neque audiet aliquis vocem eorum: verum tacitè leniterque properantes, gaudium, exultationem, fiduciam pectoribus infundunt: si quidem cum illis est dominus, qui est fons & origo lætitiæ. Tunc mens nostra non turbida, sed lenis & placida Angelorum luce radiatur: tunc anima cœlestium præmiorū auiditate flagrans, effracto, si posset, humani cor-*

ni corporis domicilio, & membris exonerata mortalibus, cum his, quos videt, abire festinat ad cœlum. Horum tanta benignitas est, vt si quis pro conditione fragilitatis humanæ, miro fuerit eorum fulgore perterritus, omnem continuò ex corde auferant metum. Ita Gabriel, cum Zachariæ loqueretur in templo: & Angeli, cum diuinum virginis partum pastoribus nunciarent, & qui Dominici corporis agebant excubias, securis se videntium mentibus ostendentes, ne metuerent imperabant. Metus enim non tantum ex pauore animi, quantum ex magnarum rerum sæpe incutitur adspectu. Pessimorum verò vultus truces, sonitus horridi, sordidi cogitatus, plausus motusque indisciplinatorum adolescentum, vel latronum: è quibus confestim timor animæ, sensibus stupor incutitur, odium Christianorum, monachorum mœror tadiumq; suorum recordatio, metus mortis, cupido nequitiæ, lassitudo virtutis, cordis hebetatio. Si igitur post timorem horrore concepto successerit gaudium, & ad DEVM *fiducia, atque ineffabilis charitas, venisse sciamus auxilium: quia securitas animæ præsentis maiestatis indicium est.* Videatur D. Gregorius Hom. 26. Paschali. *Paueant*, ait, *illi, qui non amant aduentum supernorum ciuium, pertimescant, qui carnalibus desiderijs pressi ad eorum se societatem pertingere posse desperant: vos autem, cur pertimescitis, quæ vestros conciues videtis?* Sic etiam Cyrillus Catechesi 14. Chrysost. Hom. 90. in Matthæum, Euthy. & Theoph. in Matthæum.

QVÆSTIVNCVLA XVII.

Quomodo ab eorum aspectu ablatus Angelus?

IN textu Hebræo vers. 21. dicitur, *In cœlum ascendit, & non adiecit, vt amplius sese videndum iis daret.* ad autem fieri potuit tripliciter. *Primò*, aspicientium oculos perstringendo & ἀορασίαν immittendo, vt dixi Gen. 19. *Deinde*, corpus assumptum aliò quopiam subitò transferendo. *Tertiò* illud ipsum deponendo, & in materiam è qua illud constaret redigendo, quæ ferè semper aër est, vel purior, vel crassior, vt vapor, exhalatio. quemadmodum docet S. Thomas 1. p. qu. 51. ad 3. Et *tertio isto modo euanuit hic Raphaël.* Posset etiam fieri, vt Angelus assumptũ corpus quasi cadauer relinqueret, neq; amplius moueret. quod tamen hic factum non patet è circumstantiis. Addit verò in Græco Angelus γράψατε πάντα τὰ θαυμαστά μου εἰς βιβλίον. *Scribite omnia quæ facta sunt in libro*, pro eo quod noster habet, Narrate omnia mirabilia eius. Id vero expositum supra prolog. 2. Hebræus vero paulo etiam quid amplius proponit. *Nunc ergo*, ait, *scribite vobis omnia verba hæc in libro, & erit in testimonium inter vos &* DEVM *vestrum omnibus diebus vitæ vestræ. Et hoc verbum sit in signum, & in testimonium in omnem generationem & generationem. Et vos benedicite Dominum: & confitemini memoriæ sanctitatis eius. Et nunc dimitte me, & reuertar ad* DEVM, *qui misit me ad vos.*

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

Cur iuuenili forma, mercenariisque habitu apparuerat hactenus Raphael?

IVVENILEM verò *formam* Angeli boni asciscunt, vt pulchritudinem & ætatem suam, quæ nullo vnquam senio marcescit, significent, quemadmodum, ait, Dionysius Arcopag. cœlesti Hierarchiæ cap. 15. *Reliquus habitus* iis, ad quas mittuntur, fun-

ctionibus, conuenire solet. Ad læta nunciandum, & eos quibus sese spectandos dant; hilarandum iuuenili formæ vestium etiam splendorem adhibent: ad perterrendum verò & puniendum, gladios interdum stringunt, hastas vibrant, equos agitant, aliasque generis eiusdem. prout res vsusque tulerit, personas induunt. Id quod in geniis Diisque suis, rerum nostrarum simij, Gentiles imitati sunt. quemadmodum Plautinus ille Mercurius Amphitruone.

Nunc, ait, *ne hunc ornatum vos meum admiremini,*
Quod ego huc processi sic cum seruili schema,
Veterem atque antiquam rem nouam ad vos proferam.

Quia ergo se omni modo ad iter illud aptum expeditumque significare voluit Raphael, ideo & iuuenilem & mercenariam ipse speciem asciuit.

QVÆSTIVNCVLA XIX.

Quid abscedente Angelo, qui eum iam cognorant; fecerunt?

IN Hebræo dicuntur *primo* ipsum *dimisisse*. prorsus vt factum hic videatur, quod Genes. 23. ver. 26. cum Iacobo diceret Angelus. *Dimitte me*. Ille vero, *Non dimittam te, nisi benedixeris mihi*. Etsi enim hic lucta corporum nulla fuit, animorum tamen & charitatis magna fuit. ita vt Angelo præcepisse DEVS videatur, ne sanctos istos viros, nisi bona eorum venia & permissa, desereret. *Deinde* in textibus omnibus additur eos DEVM *benedixisse*. *Modum* etiam exprimunt iidem textus omnes, eos videlicet, etiam ante angeli abitum, sese pronos in terram abiecisse. timoris nimirum veneration isq; gratia. *Tempus* vero, quo sic abiecti prostratiq; iacuerunt, solus exprimit Latinus. *Tunc*, ait, *prostrati per horas tres in faciem, benedixerunt* DEVM. *Denique*, post trihorium hoc, è terra seipsos erexerunt, & *narrauerunt* non verbo tantum iis, qui adesse tùm vel audire poterant, sed & litteris toti, quæ deinceps consecutura erat; posteritati *omnia mirabilia eius*. Hæc in Græco dicuntur τὰ ἔργα τὰ μέγαλα καὶ θαυμασὰ αὐτῦ *opera magna & mirabilia ipsius*, scilicet DEI in Latino: in Græco, *ipsius Angeli*. Sed quæcunque à sanctis magna & mirabilia fiunt, ea simul & ipsorum & DEI sunt. quia per illos iste, qui gratiam dat, illa facit: & illi huius gratia & dono faciunt. Omnes enim cum Beatissima illa Virgine confitentur *Fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius*. Luc. 1.

Quemadmodum vero cum vtroque Tobia colloquendi finem iam facit Raphael, de eoque scribendi vterque; faciam & ego, si eorum quæ de illo dicta sunt; pulchram, piamque & vtilem ad Angelum cuiusque proprium accommodationem è nuper editis Vincentij Bruni meditationibus proposuero.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XX.

Quæ de Raphaele dicta quotnam modis ad proprium cuiusque Angelum accommodentur? & quis primus?

GLORIOSVS *(ait ille noster iamiam indicatus)* Raphaël tum ratione nominis sui, tum officiorum misericordiæ, quæ ille detulit vtrique Tobiæ, *seni & iuueni, omnino fuit typus & figura luculenta eorum, quæ faciunt ergo nos Angeli custodes. Et primo aptissimè in illum competit nomen Raphaëlis, quod interpretatur, medicina* DEI, *ab effectu medicinæ tam spiritalis iuueni Tobiæ datæ, quam corporalis qua seniori Tobiæ Patri visum restituit. Quo verò alio officio fungitur erga te Angelus custos, nisi medici tam corporalis quam spiritualis? vt inferius dicetur. Quare vt id melius intelligas, considera tres esse humanæ vitæ status.* Primus *est, quo homo adhuc degit in vtero matris.* Secundus *à tempore natiuitatis, vsque ad mortem, & iudicium animæ suæ particulare.* Tertius *est, in quo homo versatur post mortem. In vnoquoque ergo horum statuum, congruenter omnibus actionibus Raphaëlis Angeli, contemplare singula officia quæ custos Angelus erga te exercet.*

Quod ad primum *statum attinet, narrat scriptura suprà cum senior Tobias cogitaret filium suum in remotam regionem mittere, sollicitum fuisse de fido comitatu ei attribuendo. Et ecce, antequam bonus iuuenis domo paterna pedem efferret, Angelum à* DEO *missum, specie humana, se offerentem in comitem atque etiam in ducem totius itineris! O charitas immensa, & cura plus quam paterna creatoris, qui antequam è ventre matris prodires, priusquam vllam inimicorum tuorum, & periculorum impendentium notitiam haberes; mandauit vni beatorum spirituum, qui semper diuinam eius faciem contemplantur, atque illi ipsi, qui prius Matris tuæ custos fuerat, vt tui curam susciperet, inciperetque te in tenello illo statu, multis periculis obnoxio, vna cum Matre præseruare, quo sine impedimento vllo, securè ad gratiam baptismi peruenire posses, & in filiorum* DEI *numerum inscribi. Sed quid dico ego de cura & memoria à* DEO *habita pro te adhuc in vtero materno existente, imò ab omni æternitate, antequam angelos, vel aliud quicquam condidisset, cum nondum essent abyssi, nondum locata essent fundamenta cœli & terræ, iam ô homo miserabilis tui memor erat, & de tua salute sollicitus. Et quanquam ab æterno tuam ingratitudinem & indignitatem præuidit, nihilominus ex mera bonitate sua, nullo tuo antegresso merito, non solum decreuit tibi illud auxilium præstare, sed etiam omnia beneficia in te conferre, quæ hucusque à primo tuæ conceptionis momento recepisti, & deinceps vsque ad vltimum, omnium maximum, æternam scilicet beatitudinem; es recepturus.*

QVÆSTIVNCVLA XXI.

Modus alter quis?

DEINDE *quod ad* secundum *statum vitæ tuæ attinet, cùm in lucem huius vitæ prodiisti, subiungit scriptura sacra, quemadmodum Angelus Raphaël egressus cum Tobia è domo Patris, promiserit eodem cap. 5. se fidelem eius comitem toto itinere futurum, saluumq; ad locum destinatum perducturum. Non secus* DEVS *te, simulatq; natus es, cum vno horum cœlestium ciuium*

comitatus est, vt tanquam singularis custos, & pædagogus tui patrocinium susciperet, tuumq; aduocatum apud suam Maiestatem in cœlo ageret. In hac enim vita omnes sumus velut pueri, opusq; habemus tutore & pædagogo, qui quasi manu nos ducat & sustentet, ne forte pedes nostri in aliquam petram peccati impingant, aut graue aliquod periculum adeant: qui quoque nos in brachia sua excipiat, vt securè loca periculosa transeamus, nec ante periculum animaduertamus, quàm euaserimus. SECVNDO, *sicut Angelus Raphaël ducens iuuenem Tobiam per viam, optima consilia illi suggerebat, instruebatq; figillatim suprà eo qua ratione matrimonium inire deberet, nempe non hominum carnalium more, sed cum sancto timore* DEI, *crebraq; oratione: sic Angelus tuus custos continenter tibi bona consilia suppeditat, & in omnibus actionibus dirigit: ille enim te excitat & impellit ad multa bona opera facienda quæ sine hoc auxilio non faceres, idq; nunc alliciendo* CHRISTI *Domini & Sanctorum exemplo, nunc tuam voluntatem consideratione bonitatis diuinæ, infinitorumq; eius beneficiorum inflammando, nunc etiam futuri iudicij, pœnarumq; inferni memoria mentem illuminando.* TERTIO *pergit ibidem scriptura narrare beneficia, quæ Tobias ab Angelo Raphaële, tam quoad suam personam, quam quoad bona temporalia, recepit. Cum enim peruenisset ad fluuium Tigris, & in eo vellet lauare pedes suos, insiliit in eum piscis immanis ad eum deuorandum: sed Angelus eum defendit, & ab illo periculo liberauit, voluitq; vt fel eius acciperet ad restituendam cæco parenti sanitatem. Adhæc, idem Angelus non solum redemit pro Tobia summam illam pecuniæ, ob quam erat missus cap. 9. sed hæredem quoque eum fecit omnium facultatum soceri sui Raguelis cap. 6. ver. 12. cap. 8. ver. 24. Iam quid aliud agunt Angeli nostri custodes, vsi vt continenter, ad auxilium nobis præstandum in necessitatibus nostris vigilent, haud secus ac mater intentos semper oculos habens in puerulum suum, ne fortè labatur, aut mali aliquid faciat. Cogita igitur à quot periculis corporalibus te præseruarit, quæ æquè ac alij, incurrere potuisses. atq; etiam quam fuerit sollicitus in procurandis tibi bonis temporalibus, vt sanitate, viribus, & aliis adiumentis, vt vitam conuenienter statui tuo instituere posses, atque illi statui, qui ad salutem consequendam tibi esset accommodatior.* QVARTO, *sicut Angelus Raphaël (vt ipse cap. 12. ver. 12. dicit) officium sibi vendicabat, orationes, bonaque opera Tobiæ* DEO *offerendi; sic Angelus noster custos pro nobis exercet munus procuratoris, in conspectu* DEI *offerendo orationes tuas & desideria, & quæcunque opera bona quæ facis, semperq; à* DEO *aliquod donum gratiæ diuinæ ad te referendo. Vtinam videre fas esset, quanto studio Angeli sancti nunc ascendant, nunc descendant pro nobis, vti faciebant in scala à Iacob Patriarcha conspecta: ascendunt exponendo necessitates nostras, precandoq;* DEVM, *vt diuinam suam misericordiam nobis impertiat: descendunt autem, reportando à Patre cœlesti sanctas inspirationes, cogitationes bonas, aliaq; diuina auxilia, & interdum etiam correctionem aliquam paternam, vt excitent nos, nosque ipsos exploremus, ne simul cum hoc mundo condemnemur.* QVINTO, *sicut Angelus Raphaël Tobiam docuit cap. 6. modum, quem tenere debebat ad exterminandum dæmonium, vt non haberet amplius potestatem in ipsum, contra quem etiam ipse angelus pro iuuenis defensione pugnauit: sic angelus noster custos non aliter, quam fidus Capitaneus, cui commissa est arx aliqua aduersus hostes defendenda, diligenter vigilat, ne vi vel fraude ab illis occupetur. Hi enim Angeli sunt fideles illi custodes, quos Dominus Isaia 62. dicit collocatos in muris Hierusalem ad custodiendum per vigilias noctis gregem suum, ne lupus ille infernalis aduersarius noster, instar leonis, animas nostras abripiat. Ad hos quoque custodes angelos pertinent illa verba Apocalypsis cap. 3.* Esto vigilans, & confirma. *Vigilat enim Angelus custos pro nobis contra dæmonem, obiiciendo se eius incursibus, frangendo & debilitando eius vires, & acceptam reparando iacturam, ne amplius tanta confidentia & audacia inuadere audeat. Confirmat quoq; nos, nunc remouendo peccatorum occasiones, nunc à multis vitiis & peccatis deterrendo, in qua, destituti eius auxilio, facilè incideremus, nunc etiam corroborando nos, & animando in occurren-*

tibus

tibus tentationibus & afflictionibus, ac denique à Domino impetrando fortitudinis & gratiæ augmentum, ad resistendum, & victoriam obtinendam. SEXTO, *sicut Angelus Raphaël suprà c. 8. dæmonem, ne Tobiam, velut omnes reliquos mulieris maritos, occideret, comprehensum alligauit in deserto: ita noster bonus Angelus singulariter nobis tempore mortis assistit, vt illa hora ab insidiis & impugnationibus dæmonis nos tueatur, & immunes reddat, qua acrius quam aliâs solet circuire quærens quem deuoret: deinde vt à peccatis illis, quibus id temporis maximè obnoxij esse solemus, vt ab infidelitate, & desperatione nos præseruet. atque ita ex miseriis huius mundi liberi ad cœlestem patriam migrare possimus. Adhæc postquam anima è corpore excessit, idem Angelus eam comitatur, solatur, animat vt confidenter se tribunali diuino sistat; obiiciens eius oculis merita* IESV CHRISTI *pretiosissima, in quibus tempore illius iudicij fidere debeat. Si autem ad expiandas peccatorum reliquias adiudicata fuerit Purgatorio, ibi eam sæpè inuisit, solatur, certiorem reddit de precibus piorum pro ea in mundo fusis, & denique de futura liberatione securam esse iubet.*

QVÆSTIVNCVLA XXII.

Modus vltimus quis?

QVOD *ad* tertium, *eumque extremum tuum statum attinet, considera quid denique Angelus Raphaël fecerit; quomodo videlicet, cùm coniugem iuueni Tobiæ assignasset, omnibusq; suis soceri donis ditasset, multis donis & opibus onustum eum in domum paternam reduxerit: vbi tanto maiore gaudio receptus est, quanto maiore erat mœstitia de eius reditu retardato, metuentibus omnibus ne fortè periisset. Hic simul contemplare tui fidi custodis officium, qui animam tuam, postquam confecta longa & periculosa peregrinatione ab omni macula expurgata fuerit, cœlesti sponso per cœlestem paranymphum coniunctam, multisque donis & diuinis charismatibus ornatam ac totam hilarem & lætam conducet ad cœlum, ad illam supernam Hierusalem matrem nostram, ibique magno gaudio & exultatione omnium Paradisi Angelorum, & Sanctorum à quibus multo ante fuerat expectata, cœlestis Patris conspectui præsentabit, vt diuinis etiam manibus recipiat coronam gloriæ, & felicitatis eius, quæ ab æterno ei præparata fuit, & pro qua nos miseri adhuc ingemiscimus, & suspiramus in hac lacrymarum valle. O millies beata anima, qua postquam suo Creatori fidelis extitit, bonisq; sui Angeli custodis consiliis paruit, post annos vitæ sua laudabiliter exactos, ab eodem Angelo in beatam illam patriam, in illa æterna iustorum tabernacula introducetur. Ibi celebrabuntur veræ nuptiæ agni cum sua dilecta sponsa, ibi plena erit lætitia, perfecta pax, & quies sine fine.* Hæc omnia ille. qui & simili pietatis non paruæ sensu plura persequitur.

CAPVT XIII.

1 APeriens autem Tobias senior os suum, benedixit Dominum, & dixit: *Magnus es Domine in æternum, & in omnia sæcula regnum tuum:* Deu. 32. 39. 1. Reg. 2. 6. Sap. 16. 13.

2 *Quoniam tu flagellas, & saluas: deducis ad inferos, & reducis:*

& non est qui effugiat manum tuam.

3 Confitemini Domino filij Israel, & in conspectu gentium laudate eum:

4 Quoniam ideo dispersit vos inter gentes, quæ ignorant eum, vt vos enarretis mirabilia eius, & faciatis scire eos, quia non est alius DEVS *omnipotens præter eum.*

5 Ipse castigauit nos propter iniquitates nostras: & ipse saluabit nos propter misericordiam suam.

6 Aspicite ergo quæ fecit nobiscum, & cum timore & tremore confitemini illi: regemq; sæculorũ exaltate in operibus vestris.

7 Ego autem in terra captiuitatis meæ confitebor illi: quoniam ostendit maiestatem suam in gentem peccatricem.

8 Conuertimini itaq; peccatores, & facite iustitiam coram DEO, *credẽtes quod faciat vobiscum misericordiam suam.*

9 Ego autem, & anima mea in eo lætabimur.

10 Benedicite Dominum omnes electi eius: agite dies lætitiæ, & confitemini illi.

11 Hierusalem ciuitas DEI, *castigauit te Dominus in operibus manuum tuarum.*

12 Confitere Domino in bonis tuis, & benedic DEVM *sæculorũ, vt reædificet in te tabernaculum suum, & reuocet ad te omnes captiuos, & gaudeas in omnia sæcula sæculorum.*

13 Luce splendida fulgebis, & omnes fines terræ adorabunt te.

14 Nationes ex longinquo ad te venient: & munera deferentes, adorabunt in te Dominum, & terram tuam in sanctificationem habebunt. Isa. 60. 5.

15 Nomen enim magnum inuocabunt in te.

16 Maledicti erunt qui contempserint te: & condemnati erunt omnes qui blasphemauerint te: benedicti q; erunt qui ædificauerint te.

17 Tu autem lætaberis in filiis tuis, quoniam omnes benedicentur, & congregabuntur ad Dominum.

18 Beati omnes qui diligunt te, & qui gaudent super pace tua.

19 Anima mea benedic Dominum, quoniam liberauit Ierusalem ciuitatem suam à cunctis tribulationibus eius, Dominus DEVS *noster.*

20 Beatus ero, si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndam claritatem Ierusalem.

21 Porta Ierusalem ex sapphiro & smaragdo ædificabuntur: & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum eius. Apo. 21. 18.

22 Ex lapide candido, & mundo omnes plateæ eius sternẽtur: & per vicos eius alleluia cantabitur.

23 Benedictus Dominus, qui exaltauit eam, & sit regnum eius in sæcula sæculorum super eam, Amen.

COM-

COMMENTARIVS.

HIc & DEVM laudat gratias agens Tobias senior, & de futuris vaticinatur, deoque à Græco dicitur, προσευχὴ περὶ ἀγαλλιάσεως, id est, *oratio in exultationem*, seu εὐχαριστικὴ & gratulatoria, ob tot & tanta diuinitus accepta beneficia. In priore parte nota quatuor. *Primum* ver. 7. D. Cyprianus libro de Mortalitate; *Tobias*, inquit, *sub regali licet, ac tyrannica seruitute, sensu tamen, ac spiritu liber, confessionem suam* DEO *seruat, & virtutem, maiestatemq; diuinam sublimiter prædicat, dicens*; *Ego in terra captiuitatis meæ confiteor illi, & respondeo virtutem eius in natione peccatrice*. Quod postremum, Interpres noster, DEO ascribit, qui ostendat suam in Iudæos qui peccarant, potentiam. Alia ferè in superioribus & in Annæ hymno expositа lib. 1. Reg. cap. 2. *Alterum*. Monet Hugo *notas* esse *ingratitudinis* quatuor, quas omnes à se hic repellat Tobias. Prima est, beneficia non memorare. Secunda non attribuere ei à quo accepta. Tertia non agere gratias, vel certè non quas oporteret. Quarta non referre gratiam, seu non rependere. *Tertium*. *Quomodo* ait ver. 11. de Ierusalem, *castigauit te?* Quidam apud Carthusianum dixerunt hæc à Tobia dicta esse post Hierosolymam à Nabuchodonosore occupatam. Sed regum Iudæ series, & Tobiæ comparata ætas, de qua sequenti capite, ipsos refutat. Melius igitur Lyranus, ob rei certitudinem, prophetico more, pro futuro, poni præteritum, quemadmodum Exodi cap. 15. ver. 14. & 15. *Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor: obriguerunt omnes habitatores Chanaan.* & sic capite sequenti ver. 7. clarè dicitur. *Omnis deserta terra eius replebitur, & domus* DEI, *quæ in ea incensa est, iterum reædificabitur.* Legi tamen posset, *castigabit*; quia Græcè est, μαστιγώσει, quemadmodum sequenti capite versu iam dicto, pro *incensa est*, dicitur, πυρὶ καυθήσεται, *incendetur*. *Quartum*. Huc vsq; progreditur Hebræorum textuum alter: neque deinceps quidquam adiicit.

Vaticinatur verò de Hierusalem duo potissimum: eius excidium ver. 11. vt iamiam dictum; & restaurationem ver. 12. & sequentibus.

QVÆSTIVNCVLA. I.

De qua Hierusalem, posteriora hæc intelligenda?

SVPPONO *triplicem* esse *Hierusalem*. vnam omnino *terrenam*, quæ est vrbs: alteram omnino *cœlestem*, quæ beatorum domicilium, & Ecclesia triumphans est: tertiam quasi *mixtam*, quæ est Ecclesia militans, in terris scilicet commorans, & tamen spiritalis. Intelligunt igitur de omnino terrena Iudæi, quemadmodum Isaiæ 54. & sequentibus, de iis docet S. Hieronymus: de cœlesti verò V. Beda hîc, Glossa, & Isidorus: de mixta Hugo hîc, & Lyranus cap. vltimo: de omnibus Carthusianus. Et ita omnino videtur, quia & sæpè hoc alibi fit, & nonnulla hic dicuntur, quæ minus commodè in hanc, vel, illam Hierusalem conueniant, verbi gratia, in terrenam non satis illa congruant ver. 13. *Omnes fines terræ adorabunt te.* ver. 19. *Liberauit Hierusalem ciuitatem suam à cunctis tribulationibus.* & cap. sequen. v. 7. *venient* gentes *in Hierusalem & inhabitabunt in ea.* In cœlestem verò excidium, & reædificatio hic ver. 11. & 12. itemque cap. sequen. ver. 7. an vllo pacto cadere dici possint?

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA II.

Quæ de Hierosolymis hic prædicuntur?

MVLTA & magna sunt, quæ hoc loco de Hierosolymis VATICINATVR senior noster. *Primum* est ver. 12. DEI *tabernaculum* ea in vrbe reædificandum. id est templum, quod sequenti capite ver. 7. domus DEI appellatur. Quod verò Latinus actiuè dicit; reædificaturum Dominum, id passiuè Græcus expressit; & addidit, reædificandum cum gaudio, ἵνα πάλιν ἡ σκηνὴ αὐτῆ οἰκοδομηθῇ ἐν σοὶ μετὰ χαρᾶς, id est, *vt iterum ipsius tabernaculum in te cum gaudio excitetur. Alterum*, est ibidem, reuocaturum Dominum *omnes*, qui in captiuitatem abducti fuissent. Sed *omnes* intelligendi, non pro singulis omnino, sed pro tribubus omnibus, è quibus aliqui redirent, seu vt Dialectici loquuntur; pro generibus singulorum accipienda hæc generalitatis particula. *Captiuos* vocat Græcus αἰχμαλώτους & πλανωμένους, id est, *captiuos* & *miseros* vel rerum nostros. & quod dicitur, *vt gaudeas*, idem Græcus ait, ἵνα εὐφρανθῇ καὶ ἀγαπήσῃ ἐν σοὶ τοὺς πλανωμένους. vt gaudeant & ament omnes miseri, id est, gaudeant & exultent. Nam ex patriæ amissarumque rerum, cum recuperantur; amore, nascitur lætitia. nisi cui videatur pro ἀγαπήσῃ, legendum ἀγαλλιάσῃ. sed notandum lætitiæ huius *tempus*, quod nequaquam circumscribitur, sed *in sæcula sæculorum* porrigitur, seu, vt Græcus habet; εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος. id est, *in omnes generationes sæculi. Tertium* ver. 13. fore vt luce quadam fulgeat Hierusalem eaque non qualicumque, sed *splendida*. estque hæc lux veræ fidei & veritatis: itemque famæ gloriæque illustrissimæ. ideoque additur. *Et omnes fines terræ adorabunt te.* Hoc tamen totum in Græco quoad verba non est; sententia tamen eadem è consequentibus habetur. *Quartum* ergo est ver. 14 futurum, vt nationes Hierosolymam veniant, seu gentes τὰ ἔθνη, à quibus vsitatum *Ethnicorum nomen.* Adduntur verò tria: *primò*, vnde venturæ sint μακρόθεν. è longinquis videlicet partibus: *secundò*, quo fine, *Adorabunt Dominum & terram tuam in sanctificationem habebunt*, id est, vt eam veluti sanctam suscipiant, & venerentur: in eaque DEI gratiam & sanctificationem accipiant. Ipsa enim Psalmo 113. est *sanctificatio* Domini, qui eam sanctificauit, & in ea sanctificabatur. eo scilicet modo, quo in oratione Dominica sanctificatur eius nomen. Ideo subditur, *Nomen enim magnum inuocabunt in te.* O Hierusalem Græcè ἥξει πρὸς τὸ ὀνομάζειν τὸ θεῖόν. *venient ad nomen Domini* DEI. *Tertiò*, quomodo venturæ sint gentes, additur. munera scilicet deferentes. Græcus cum emphasi, δῶρα ἐν χερσὶν ἔχοντες, καὶ δῶρα τῷ βασιλεῖ τοῦ ὑψίστου. γενεαὶ γενεῶν. δώσουσί σοὶ ἀγαλλίαμα. *dona*, inquit, *in manibus habentes, & dona Regi cœli. Generationes generationũ dabunt tibi exultationem.* Additur in eodem Græco etiam quartum, quot istæ gentes futuræ sint, non vna scilicet tantũ vel duę, sed ἔθνη πολλὰ *gentes multæ.* Nunc v. 16. ex iis quæ prędicuntur, *quintum* ad Hierosolymorum hostes amicosque pertinet. Illi *maledicti* sunt, hi *benedicti.* Et illorum duplex iniuria tangitur, odium & blasphemia. per quæ omne incommodorum, quę Hierosolymis intulerunt, omne conuitiorum contumeliarumque genus intelligitur. Horum verò amor in Greco hic ponitur, in Latino postea, ver. 18. vnde oriuntur, quę in Hierosolymam ipsam conferre possunt bona; ad eam scilicet ędificandam pro virili iuuare, ob ipsius pacem, seu faustitatem, incrementum & gloriam lætari, & prout in Græco apponitur; de flagellis & calamitatibus, quibus olim affligebatur; doluisse, Μακάριοι ὅσοι ἐλυπήθησαν ὅτι πάσας τὰς μάστιγάς σου. *Beati, qui super flagra tua omnia*

indo-

indoluerunt. De istis omnibus semel iterumque in Græco dicitur, ô felices! ô beati! Et quod ver. 17. est, *Tu autem lætaberis in filiis tuis, quoniam omnes benedicentur & congregabuntur ad Dominum*; Græcus ita effert. Lætare & exulta propter filios iustorum, quia congregabuntur, & benedicent Dominum iustorum. *Sextum* ver. 19. seipsum excitat ad DEVM laudandum, & ver. 20. semini suo tantorum bonorum aspectum precatur. vnde sibi ipsi beatitatis veluti partem quandam obuenturam profitetur. Græcè vocatur DEVS βασιλεὺς ὁ μέγας, *Rex magnus*, & verè magnus præ illis, qui magni olim vocabantur, de quibus in Iudith & Esther. *Septimum* ver. 21. est quædam reædificandæ Hierosolymæ delineatio, quoad præcipuas partes, tres nimirum portas, muros, & plateas. Portæ ipsius ex sapphiro & smaragdo constabunt. Muri circumcirca; ex lapide pretioso. Plateæ omnes è candido mundoque lapide sternentur. In Græco sic: *Ædificabitur Hierusalem sapphiro & smaragdo, & lapide pretioso muri tui, & turres & propugnacula in auro munda: & plateæ Hierusalem in beryllo, & carbunculo, & lapide ex souphir tessellabuntur.* vbi pro *portis*, ipsa *Hierusalem* synecdochicῶς ponitur, & vnà cum muris adiunguntur eorum turres & propugnacula. In plateis verò quis sit ille Latini textus *candidus mundusq; lapis* ostenditur, lapis videlicet Ophirites, seu *ex Ophir*. Ita enim Græcè legendum est, vt Hebræorum textuum alter legit, & in 3. Reg. cap. 9. pro *in Ophir* habent itidem Septuaginta, εἰς σωφιρὰ, pro εἰς ὀφιρὰ. & videri posset illic ex εἰς accessisse signa, hic verò ex resolutione ipsius duplicis ξ, in κ & σ factum ἐκ σωφὶρ, nisi Ecclesiastici cap. 7. absque ista mendi occasione σωφὶρ etiam legeretur, & Isaiæ cap. 13. Qui verò isti lapides, & quales gemmæ sint, persequitur lib. de lapidibus S. Epiphanius lib. 16. Orig. Isidorus, lib. 37. Plinius à D. Hieronymo in Isaiæ cap. 54. laudatus; in periegesi Dionysius, & libello vno Rueus. *Octauum* est, quid in ista vrbe facturi sint incolæ ver 22. *Per vicos eius, Halleluia cantabitur.* Quemadmodum apud Gentiles, lætantium vel bacchantium potius voces erant, *Io paan, io paan:* ita in DEI Ecclesia & apud Sanctos, ingentis cuiusdam sanctique gaudij est hæc oratio *halelu iah.* quam in Psalmi 104. inscriptione apud Septuaginta, primùm legimus, licet fini Psalmi 103. attribuant Masoretæ. Constat verò ea verbo & nomine. Illud valet laudare, non tamen simpliciter, sed cum quodam gaudij sensu, cum iubilo & cantu. Veteres enim Hebræi sæpè *halal* per verbum aliud *schamach*, quod gaudere significat, explicant, & *hillulah* lætitiam vocant, *beth hillulah*, domum lætitiæ & gaudij, ipsumque quandoque nuptialem thalamum, Leuitici 19. *Iah* verò vnum ex decem DEI nominibus est, vt ait S. Hieronymus epistola 136. ad Marcellam, & inuenitur Isaiæ 26. Psal. 67. 76. 93. 117. 150. Id à timendo R. Salomon & ferè Thargumim Hebraici: ab essendo alij deducunt. in quibus & videtur S. Iustinus q. 50. ad Orthodoxos dum *iah* vertit in τὸ ὄν. Est ergo *Halelu iah. Laudate* DEVM. sed *cum iubilo*, cum lætitia & admodum intensè, prout Hebraica etiam coniugatio secum affert. Ideoque rectè loco citato S. Iustinus ἐμνήσατη μᾶλλον τὸ ὄν. Plura de isto haleluiah apud D. Hieronymum epist. 136. 137. D. Augustinum epist. 119. ad Ianuarium, cap. 17. epist. 176. seu altercatione cum Pascentio, in Psal. 106. 110. 148. homil. 16. *Hanc esse vocis*, ait, *laudem nullus Christianus, quamlibet imperitus, ignorat.* qui & de ea, ipso Paschatis die, sermonem ad populum habuit; estq; inter Paschales primus. *Quoniam*, ait, *voluit Dominus, vt charitatem vestram in Alleluia videremus, de Alleluia vobis verbum debemus. Non sim oneri, si commemoro quod nostis: quia & ipsum Alleluia quotidie dicimus, & quotidie delectamur. Nostis enim, quia Alleluia Latinè dicitur, Laudate* DEVM: *& in hoc verbo consonantes ore, & consentientes corde, exhortamur nos inuicem ad laudandum* DEVM. *Eum tantum*

homo ſecurus laudat: qui non habet vnde diſpliceat. Et in hoc quidem tempore peregrinationis noſtræ ad ſolatium viatici dicimus alleluia: modo nobis alleluia canticum eſt viatoris. Tendimus autem per viam laborioſam ad quietam patriam: vbi retractis omnibus actionibus noſtris, non remanebit niſi alleluia. Et poſt nonnulla. *Modò gloria* DEI *noſtri, gloria* CHRISTI *noſtri latet: & cum illo abſcondita eſt & noſtra. Sed cum* CHRISTVS *apparuerit vita noſtra, tunc & vos cum illo apparebitis in gloria. Tunc erit alleluia in re: modò autem in ſpe. Spes illam cantat, amor cantat modò, amor cantabit. Sed modò cantat amor eſuriens: tunc cantabit amor fruens. Quid eſt enim alleluia, fratres mei? Dixi vobis, laus* DEI *eſt. Ecce modò verbum auditis, & in audiendo delectamini, & in delectatione laudatis. Si rorem ſic amatis, fontem ipſum quomodo amabitis? Quod eſt enim ſtomacho ructanti ructatio, hoc eſt cordi ſignato laudatio. Si enim laudamus quod credimus, quomodo laudabimus cum viderimus?* Nonum ver. 23. eſt, exaltaſſe DEVM Hieroſolymam eum ob finem, vt ſuum ipſe regnũ ſuper eam haberet in ſęcula ſęculorum, id eſt, in ea æternum regnaret. Si auctore Platone, prout etiam in Ionæ caput 3. citat D. Hieronymus; beata Reſpub. in qua vel conſiliarij, vel Reges philoſophi, quam beata hæc ciuitas, in qua Rex ipſe DEVS? Græci libri, paulò aliter tribuunt plaeis, quæ dicent *Halleluiah*, vel potius hominibus, qui per illas vadent, quia eſt ἀλληλοι, ἐυλογητὸς ὁ Θεὸς, ὃς ὕψωσε πάντας τοὺς αἰῶνας. E Græco emigrauit *Amen.* de quo in Iudith cap. 15.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quæ iſtorum ad Hieroſolymas tres poſitas accommodatio?

ISTA verò *dupliciter* accommodari poſſunt. vel omnia ſcilicet ſingulis Hieroſolymis, proportione ſcilicet quadam, & accommodatione ſeruata: vel quædam quibuſdam. *De terrena* videri poteſt Carthuſianus. Nam, ob CHRISTI Domini ſepulchrum, & veſtigia, vrbs illa etiam à Chriſtianis & peregrinantibus valde ſemper culta fuit, vt ex D. Hieronymo, & Burchardo in principio patet. *De cæleſti* videatur Clemens ſub finem quarti Stromatum & Apocalypſis caput vicesimum primum. *De tertia* quæ eſt Eccleſia in terris adhuc conſtituta; viam præit S. Paulus, qui ad Galatas 4. illa quæ de ſterilis fœcunditate, de tabernaculorum dilatatione aliisq; ſimilibus prędixerat cap. 54. Iſaias, ad Eccleſiam refert. Ideoque & hoc loco tanti præceſſoris veſtigia recte ſequi licebit, eum D. Hieronymo in illud 56. Iſaię. & deinceps legatur ipſe, breuiterque hæc notentur. ECCLESIÆ CATHOLICÆ *lux* maxima eſt, Iſaiæ 2. 54. 66. ad eam veniunt *captiui* Schiſmatici, hæretici, excommunicati. vt etiam hoc tempore, Alexandrinorum & Ruthenorum ad Romanam Eccleſiam legatos audiuimus, de quibus Rdiſſ. Baronius tomo 6. & 7. Quàm multos ingenio, doctrina, opibus, & dignitate præſtantes quotidie videmus, qui hæreſeon vanitate tandem aliquando agnita, reſipiſcunt, ſuamque ad matrem Eccleſiam Catholicam reuertuntur? Veniunt ad eam *è longinquo* etiam *alienigenæ*, vt Gentiles, Peruani, Mexicani, Iapones, Indi, Sinæ, Mogores. *Hoſtes* ipſius *maledicti* ſunt Tureæ, & hæretici omnes: *Benedicti amici*, qui eam ædificant, Apoſtoli & Doctores, primæ Corinthiæ tertio. Eius ędificatio conſtat *lapidibus* pretioſiſſimis, fide, ſpe, charitate, aliis. *Per omnes vicos eius can-*

tatur

tatur Alleluia, quia non vnum iam templum tantummodo est, sed multa: & *in omni loco*, vt Ioannis 4. dictum erat, laudatur DEVS reque ipsa clarissimè videmus, quod Malachiæ 1. v. 11. scriptum est. *Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in Gentibus: & in omni loco sacrificatur & offertur oblatio munda. quia magnum est nomen meum in Gentibus dicit Dominus exercituum.* Quid vero in omnibus Catholicorum ditionibus, in viis etiam publicis, in plateis omnib. tot pietatis monimenta? tot, ad CHRISTI Domini, beatissimæ ipsius matris, cœlitumque ipsius laudem; statuæ, imagines, sacella? Quid tam crebræ item processiones, & litaniæ, tot in iis CHRISTI IESV Domini ac Saluatoris nostri vexilla, tot cruces, faces, sacrique cantus? idque in vrbibus & pagis, per vicos, villas agrosque omnes? Nonne vt magnus DEVS noster, & in se & in sanctis suis laudetur & celebretur? Nonne vt ob summa & innumerabilia eius in nos, vbique locorum, beneficia, gratiarum actiones à nobis, eius maiestati, locorum vbiq; agantur? Nonne denique vt per omnes Ecclesiæ sanctæ vicos pio synceroque mentis affectu, verbis, rebusq; omnibus Alleluia cantetur? felices, qui quàm præclarum, in Ecclesia Catholica cœlestis illius Hierusalem ectypon, & quàm viua imago sit, perspiciunt. in eaque, circumfremant licet vndique hostiles hæreticæ, Iudaicæ, Turcicæ acies; perseuerant, vocibus, moribusque canentes *Allelu iah. Laus & gloria & virtus* DEO *nostro.* Amen.

CAPVT XIV. ET VLTIMVM.

1 *ET consummati sunt sermones Tobiæ. Et postquam illuminatus est Tobias, vixit annis quadraginta duobus, & vidit filios nepotum suorum.*

2 *Completis itaque annis centum duobus, sepultus est honorificè in Niniue*

3 *Quinquaginta nanque & sex annorum lumen oculorum amisit, sexagenarius verò recepit.*

4 *Reliquum verò vitæ suæ in gaudio fuit, & cum bono profectu timoris* DEI *perrexit in pace.*

5 *In hora autem mortis suæ vocauit ad se Tobiam filium suum, & septem iuuenes filios eius nepotes suos, dixitque eis:*

6 *Propè erit interitus Niniue: Non enim excidit verbum Domini: & fratres nostri, qui dispersi sunt à terra Israel, reuertentur ad eam.* Esd. 3. 8.

7 *Omnis autem deserta terra eius replebitur, & domus* DEI, *quæ in ea incensa est, iterum reædificabitur: ibiq; reuertentur omnes timentes* DEVM.

8 *Et relinquent gentes idola sua, & venient in Ierusalem, & inhabitabunt in ea.*

9 *Et gaudebunt in ea omnes reges terræ, adorantes Regem Israel.*

10 Audite ergo filij mei patrem vestrum: Seruite Domino in veritate, & inquirite, vt faciatis quæ placita sunt illi:
11 Et filiis vestris mandate vt faciant iustitias & eleemosynas, vt sint memores DEI, *& benedicant eum in omni tempore in veritate, & in tota virtute sua.*
12 Nunc ergo filij audite me, & nolite manere hic: sed quacumque die sepelieritis matrem vestram circa me in vno sepuchro, ex eo dirigite gressus vestros, vt exeatis hinc:
13 Video enim quia iniquitas eius finem dabit ei.
14 Factum est autem post obitum matris suæ, Tobias abscessit ex Niniue cum vxore sua & filiis, & filiorum filiis, & reuersus est ad soceros suos.
15 Inuenitque eos incolumes in senectute bona & curam eorum gessit, & ipse clausit oculos eorum: & omnem hæreditatem domus Raguelis ipse percepit: vidit q; quintam gererationem, filios filiorum suorum.
16 Et completis annis nonaginta nouem in timore Domini, cum gaudio sepelierunt eum.
17 Omnis autem cognatio eius, & omnis generatio eius in bona vita, & in sancta conuersatione permansit, ita vt accepti essent tam DEO, *quàm hominibus, & cunctis habitantibus in terra.*

COMMENTARIVS.

HIc de Tobiæ vtriusque morte, & de eorum posteritate agitur. sed priùs tribus de rebus *vaticinatur*, ferè vt superiori capite, Senior. *Primò*, de Niniues, quam cap. 1. Ninum etiam vocari aiebam; excidio. vers. 6. *deinde* de Hierosolymorum restauratione. ver. 7. & de captiuorum reditu, de quo in Esdra dixi. *Tertiò*. de Ecclesia Christiana. ver. 8. Tùm moribundus, filio, & septem huius filiis, nepotibus suis bene viuendi præcepta dat. quæ iis, de quibus cap. 4. simillima. Omnium primo religionem seriò illis commendat. *seruite*, ait, *Domino*. & seruiendi modum apponit. *in veritate*. non in mendacio, superstitione, hypocrisi. sed, vt etiam loquitur S. Paulus 1. Tim. 1. v. 5. *fide non ficta*. Deinde, *Inquirite*, ait, *vt faciatis quæ placita sunt illi*. Zelum feruoremque in DEI obsequio præscribit. Non decet qualicumq; modo Numini summo seruire, ignauorumque seruorum instar semper expectare, vt hoc aut illud quod ad DEI honorem spectat agere iubeamur & perpellamur. Inquirendum sponte, magnoque studio, quidnam sit, quod DEO placeat, idque cupidè faciendum. Scrutanda etiam Domini lex. audiendum DEI verbum. libelli pij legendi. sciscitandum etiam quandoque à melioribus & prudentioribus, factu quid vtile. At pietatem istam non in istis tantùm, qui modo coram astabant; insculptam voluit Tobias: sed in tota etiam posteritate. quam idcirco sancti optant, vt per eam, DEI cultus honorque vigeat. *filiis* ergo *vestris mandate, vt faciant iustitias & eleemosynas*. Deinde, *vt sint memores* DEI. *&* tertiò *benedicant eum*. At quamdiu & quomodo?

modo? *in omni tempore, in omni veritate, & in tota virtute sua.* In Græco hæc vni tantum filio dici videntur. videlicet tamquam præcipuo, & aliorum, qui aderant; patri & magistro. & insigne adhibetur exemplum Achiacari, de quo suprà cap. 1. & Manassæ cuiusdam, quia fuerant ambo isti ab impio & ingrato Amano, in dignitatis & vitæ periculum adducti: pietate tamen, & eleemosynis euaserunt: iste verò qui Achiacari alumnus fuerat; pessimè periit. Queritur de hoc ipso loco Ambrosius Pelargus in quadam ad Erasmum epistola, quæ incipit. *Quando vel Homerus, In Tobia,* inquit, *(quem cum aliis aliquot tum veteris tum noui instrumenti libris prælegendum suscepi Theologiæ canditatis) multa occurrunt frigida prorsus, & ieiuna, plura item subobscura; in editione præsertim septuaginta interpretum, vt me suscepta prouinciæ penè pœniteat.* Quid, Pelarge, ais? quid quereris? Et ego, indignus licet, Theologiæ canditatis prælegendum Tobiam suscepi. neque tamen, quæ DEI gratia est; eius prouinciæ vmquam pœnituit. Subobscura quidem non pauca occurrerunt. sed & in aliis diuinarum litterarum libris opertissima multa: frigida tamen & ieiuna nulla penitus. quin & verum hic pyriten sentio, de quo lib. 1. de dogmatibus Turrianus. Et miror, quomodo quam 70. Interpretum editionem agnoscis, eam tuis istis & frigoribus & ieiunitatibus abundare censeas. At ex omnibus, quod te vel maxime torqueat; vnum quæso propone. *Ad finem,* ait, *libri in hac verba legitur.* τέκνον ἴδε τί ἐποίησεν ἅμαν ἀχιαχάρῳ τῷ θρέψαντι αὐτὸν ὃς ἐκ τοῦ φωτὸς ἤγαγεν αὐτὸν εἰς κόλασιν *Anceps sum animi, quo sensu locum interpreter: quod ignorem vocule* κόλασιν *significantiam. Interpres nescio quis, ita locum vertit, quasi Aman alteri suo Achiacharo pessimam retulerit gratiam, nimirum quem è lumine in tenebras duxerit. Verum hinc non liquet, vtrum senserit interpres (scilicet Achi) in tenebrosum coniectum carcerem, an orbatum oculorum luminibus. Obsecro vt, loco excusso, significes per puerum, qui tibi sensus magis probetur.* Quid ad hoc igitur Erasmus? *In Tobia,* inquit, *nihil dubito, quin mendum sit scribæ. Nam Franciscus Asulanus scripsit sibi fuisse deprauatissimum exemplar, quum libros istos excuderet. Nec mouere debet exemplariorum consensus, quum Argentinensis, inuitatus sit Aldinam.* Rectè. mendum est. Sed qnomodo emendandum? Tacet Erasmus. & tamen partim ex interprete, quem viderat Pelargus, partim ex antithesi τῷ φωτὸς non erat hoc vsque adeo collectu correctuque difficile. Ipsa ergo septuaginta editio correcta, librique alij, etiam quos sequutus erat Interpres à Pelargo citatus, non κόλασιν, sed σώτου habent. Per quod nomen intelliguntur carceris & egestatis, vitæque abiectioris tenebræ. cum ab istis tenebris saluatus postmodum & liberatus dicatur Achiacarus: & in eadem ipse Aman detrusus. Quod enim viris bonis intriuerat, exedundum ipsi fuit, prout in Amane alio edocebit Estheris volumen.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quodnam Domini verbum de Niniues interitu vers. 6.

DVo Prophetæ Niniuen exscindendam prædixerunt, Ionas quidem ante decem tribuum captiuitatem. Nahum verò, post. Agit vero sanctus Tobias de verbo quod per Ionam fuerat enunciatum. Ita enim Græcè habetur. πίστευσεν ὁ ἀδελφὸς Ιωνᾶς ὀργὴν θεοῦ Νινευὴ, ὅτι κατεφρονήθη. id est, *Credidi,* seu vt prologo in Io-

nam citat S. Hieron. *qua locutus est Ionas Propheta de Niniue, quoniam subuertetur.* Iterumq; postea. Καὶ νῦν τέκνον, ἄπελθε πρὸς Νινευὴ, ὅτι πάντως ἔσται ἃ ἐλάλησεν ὁ προφήτης Ιωνᾶ. *Et nunc excede fili è Nineue. quia omnino erunt, quæ locutus est Propheta Ionas.* Quia vero Nahum post abductum in captiuitatem, de qua primum caput agebat; Tobiam, vaticinatus est, ideo eius non meminit Tobias.

QVÆSTIVNCVLA II.

Cur euersa Ninus?

CAVSA ponitur versu 13. *Video*, ait, *quia iniquitas eius finem dabit ei.* Nam vt ait prologo in Ionam D. Hieronymus; *ad Ionæ prædicationem acta pœnitentia, veniam consequuti erant Niniuitæ, postea verò in pristinis vitiis perseuerantes* DEI *in se prouocarunt sententiam.* Fuerat Ionę prædicatio, non absoluta, sed cum conditione, *nisi pœnitentiam agerent*; & per veniam à DEO propter pœnitentiam, data vrbis salus etiam cum conditione fuit, *si in pœnitentia & scelerum emendatione persisterent.* Hinc ver. 6. *Non enim excidit verbum Domini, quod secundum Ionam prædixerat.* Hinc vero intelligimus, vnde bella, vrbium excidia, regionum vastationes & depopulationes. *Iustitia*, inquit Salomon Prouerb. 14. ver. 34. *eleuat gentem: miseros autem populos facit peccatum.*

QVÆSTIVNCVLA III.

A quo euersa Ninus?

MVLTÆ sententiæ. *Prima.* Iosephi lib. 10. cap. 3. à Medis & Chaldæis, & videtur ita sentire Strabo initio lib. 16. dum statim, post imperij ad Medos translationem, deletam ait. *Secunda.* Bedæ de temporibus. cap. 20. & lib. de sex ætatibus, Orosij lib. 1. cap. 19. lib. 2. cap. 2. ab Arbace Medo, & Belesо Satrapa Babyloniæ, ex Iustino lib. 1. & Diodoro lib. 3. cap. 7. qui Ctesiam adducit, quem tamen falsò Herodoti sæculo vixisse refert: sicuti & falsum, quod ait Ninum vrbem ad Euphratem sitam fuisse, cum ad Tigrim fuerit. *Tertia.* Cedreni fol. 13. à Perseo Iouis & Danaes filio. *Quarta* Reineccij tomo 1. à Merodach. *Quinta.* Herodoti l. 1. Eusebij in Chronicis, à Cyaxare Medo. *Sexta.* D. Hieronymi prologo in Ionam ab Astyage Medorum Rege. *Septima* eiusdem D. Hieronymi in Nahum. cap. 2. Ruperti ibidem, Theodoreti in prologo, Hebræorum in Seder cap. 24. & Genebrardi, à Nabuchodonosore. Sed omni molestia nos textus Græcus in extremo isto capite liberat, qui euersam tradit, à Nabuchodonosore, & Assuero, ita, vt cum prima rectè posteriores iungi possint sententiæ. Νινευὴ ἐχειμαλώτισε Ναβουχοδονοσὸρ καὶ Ἀσύηρος. *Nineuen cepit, sub iugumq; misit Nabuchodonosor & Assuerus.*

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quando euersa Ninus?

QVIA hanc Niniues euersionem ad Nabuchodonosorem esse referendam iam probaui, duæ *de Nabuchodonosoris tempore* notandæ sunt *opiniones. Prior* ait, Ninum ab ipso

ab ipso deletam, primo regni ipsius anno, id est, anno tertio Ioachimi Regis Iudæ. Ita Beda loco citato, Rabini quidam & alij plurimi. *Posterior* idem Nini excidium confert in vigesimum quartum annum regni ipsius, eiusdem Nabuchodonosoris qui est sextus annus post euersam ab eo Hierosolymam. Et *mihi hac placet opinio. Primò*, quia non nisi, post Alexandriam vastatam, vastata est Ninus, vt habetur ex Nahum 2. & 3. Isaiæ 10. Ieremiæ 25. Sed Alexandriam ille non nisi anno regni sui vicesimotertio vastauit, vt ait Iosephus lib. 10. cap. 11. *Deinde*, quia pluribus quæ huc nihil opus transscribere; id rectè noster probat Ribera in Nahum, cap. 2. Sed, cum eodem Ribera, obseruandum, hîc, illum, quem vt quęst. 3. vidimus; Nabuchodonosori adiungit textus Græcus; *Assuerum*, esse Regem illum, qui ab aliis dicitur *Cyaxares. Primò*, quia Eusebius Cyaxaris principium ponit in decimoquinto anno Iosiæ: & Herodotus, contra ipsum Eusebium, tradit, eum regnasse annos 40. ita, vt Hierosolymitani excidij tempore adhuc extiterit. Desiderabuntur tamen adhuc anni sex, vsque ad Niniues euersionem. Sed, vt in aliis multis, eos omisit Herodotus. *Secundò*, qui ab Hebræis Ahasuerus dicitur, sæpe à Græcis vocatur Axuares, Oxares & Axares. Præponitur verò particula *ax* siue *achs*, quia, lingua Persica, Dynastam, vel principem significat, sicut alicubi propriis nominibus præponi solet, *Don*, & hodie in regno Mogor postponitur, *gio*, id est, anima, vt hodierni regis Ecbari filius primogenitus vocatur *Sciegio*, id est, *Scieci anima*, prout Mogorica narratio indicat. nisi quę in suo Turcico Pandecte cap. 1. de *Kio*, & *Scach*, notat Leunclauius; malimus, *Giokelpem*, ait, *nos vocamus, sequuti Gauderium, lingua Turcica Cæsareum interpretem, qui Turcis est, aliorum pronunciatione, Kukelpes vel Gukelpes. Sic apud Vincentium Beluacensem corrupte legitur quidam Kiocay, pro Kioe Chan, pronunciando vocem Kioc vnita tantum syllaba, qui alibi Gog Chan dicitur: vt etiam Gukelp, & Gog Elp, pro eodem accipiatur. quod nomen indicandum putaui, propter appellationem gentis, quæ sacris in litteris exstat. Scachi autem appellatio, vel Regum vel magnorum est principum, præsertim apud Persas, sicut apud Hispanos Don vocabulum in vsu est. Vnde vox Cosforassath mutanda prorsus in Cosroas Sach, id est, Cosroes Rex. Tertiò*, Medi à Nabuchodonosore victi iam erant, ita, vt Cyaxares ei tantum auxiliaris fuerit. Est verò alius ab eo, de quo in Esdram egi.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quomodo futura moriturus prædixerit Tobias?

VETVS opinio est, morientium animos futura interdum quædam præsentire atque prædicere. *Appropinquante*, ait apud Tullium primo de diuinatione, Quintus; *morte, multo est animus diuinior. Nam & idipsum vident, qui sunt morbo graui & mortifero affecti, instare mortem. Itaque his occurrunt plerumque imagines mortuorum: tumque vel maxime laudi student: eosque qui secus quam decuit, vixerunt; peccatorum suorum tum maximè pœnitet. Diuinare autem morientes etiam illo exemplo confirmat Posidonius, quod affert. Rhodium quendam sex æquales nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinceps moriturus esset.* E nostris verò Arnobius lib. 2. contra Gentes; *Morti*, ait, *vicini maximè valemus scientia, ita vt de futuris vaticinemur, vt proditum est à Platone, in Apologia Socratis, dixisse Socratem.* Et D. Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 25. ita Petrum illum suum, colloquentem facit;

facit; *Vellem scire quonam modo agitur, quod plerumque morientes multa prædicunt.* Respondet verò ipse capite sequenti: *Ipsa aliquando animarum vis, subtilitate sua, aliquid præuidet. Aliquando autem exitura de corpore anima, per reuelationem futura cognoscunt. Aliquando verò iam dum iuxta fit, vt corpus deserant, diuinitus afflatæ in secreta cœlestia incorporeum mentis oculum mittunt.* Significat verò sanctitate doctrinaque clarissimus Pontifex duos prædictionis huius modos, naturalem vnum, supernaturalem alterum, & in duo rursum membra istum partitur. Naturalem exponunt aliter Platonici, aliter Aristotelij. Illos D. Thomas 2.2. q. 172. artic. 1. etsi non contemnit, hisce tamen potius assentitur. & in argumenti primi solutione illam D. Gregorij subtilitatem ita explicat, vt in animo, qui è corpore iam euolaturus sit, alia prænoscendorum futurorum vis nulla insit, quam habilitas & promptitudo quædam præsentes quosdam motus & impressiones aeriùs meliusque cognoscendi, quas cum animus corpori magis adhuc affixus, eiusq; vinculis & materia impeditior est; minus cognoscceret, vt ibidem etiam subtiliter docet Caietanus. Tobiæ ergo nostri naturalis an supernaturalis præsensio prædictioq, fuit? Putarit forte quispiam, fuisse naturalem, quia vt quæst. 2. vidimus, aiebat; *Video, quia iniquitas eius finem dabit ei.* Quid verò non naturale, si quis, quos impios videt, iis cladem exitiumque impendere præmoneat? Quid mirum, si vrbem superbia, iniustitia, luxuria, sceleribusque aliis perditam, funditus breui quis exscindendam prænunciet? Ideoque mera tantum naturalis prudentia videatur, vt alio illine excedere filium præciperet. *Ruinis*, ait Plinius lib. 8. cap. 28. *imminentibus, musculi præmigrant. Aranei cum telis primi cadunt.* Nihilominus tamen *vera hic & supernaturalis prophetia fuit.* Certissimè siquidem futura, quæ ex hominum arbitrio pendent, quęq; aliter omnino euenire possunt, ante prouidere atque præloqui, non ab hominis natura est, sed extrinsecus aliunde. Quot & quàm sceleratas vrbes, domos, homines videmus. & tamen quis futurum eorum interitum, absque vllo errore, nisi à superiore quadam vi adiuuetur, prædicat? Neque verò vrbis tantùm Niniues calamitatem, sed &, felicem Israëlitarum è captiuitate reditum; Hierosolymorumque restaurationem, & Ecclesiæ tam militantis, quam triumphantis statum proposuit. Cum ergo sanctissimus vir esset, fecit, quod, cum corporis vinculis laxandi iam essent, alij sancti fecerunt Genes. 27. 49. 50. alibi. Vnde & à S. Ambrosio lib. de ipso, *propheta* nominatur. *Mortuus* verò est Niniuæ, *vbi*, ait libro de vita & morte Sanctorum, cap. 99. Isidorus; *iacet sepultus in pace.* Eius *imago* ante annos 1200. in Ecclesiis, cum S. Iob, vt exempla patientiæ duo prælarissima essent; pingi consueuit, quemadmodum hisce versibus Natali 10. S. Paulinus scribit.

Porticus enim *quæ sunt dextra, lauaq; patentes*
Binis historiis ornat pictura fidelis.
Vnam sanctorum complent sacra gesta virorum.
IOB *qui vulneribus tentatus, lumine* TOBIT.
Ast aliam sexus minor obtinet inclyta IVDITH
Quæ simul & regina potens depingitur ESTHER.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quid post patris mortem iunior fecit Tobias?

PRIMO, fecit, quod capite 4. & iterum hîc v.13. præceperat pater. hunc & matrem eodem tumulo condidit: & quęcumque lib. 4. de legibus à piis filiis in parentes viuos & mortuos proficiſci Plato vult; præſtitit hic noſter quàm cumulatiſſimè. *Deinde* verſ.14. *abſceßit ex Niniue. Tertio, ſocerorum* adhuc viuentium *curam geßit* magna vtiq; cura & pietate. *Quarto* elauſit oculos eorum ver.25. Hoc officium à liberis accipiunt libenter parentes. Vnde Telemachi mater ad illius patrem ſcribebat,

Dij precor hoc iubeant, vt euntibus ordine fatis
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Et poſtea vt ipſe hoc idem patri etiam ſuo faciat,

Reſpice Laerten, vt tam ſua lumina condas.
Extremum fati ſuſtinet ille diem.

Morientibus oculos operire, ait lib.11. Plinius cap.37. *rurſuſque in rogo patefacere, Quiritium magno ritu ſacrum eſt. ita more conditum, vt neque ab homine ſupremum eos ſpectari fas eſt: & cœlo non oſtendi nefas.* Cur vero mortuis ij elaudantur, cauſæ afferri queant plures. *Duæ* modo ſatis. *Vna.* vt intelligant mortales verè ſomnum quendam eſſe mortem. *Iacet*, ait Cicero 1.de diuin. *corpus dormientis vt mortui.* & Homerus mortis fratrem ſomnum appellauit. Alius vero, *ſtulte, quid eſt ſomnus, gelidæ niſi mortis imago? Altera* cauſa. ne vllus à mortuis horror viuentibus iniiciatur. Terribile ſiquidem pleriſq; videtur, apertis oculis à mortuo veluti aſpici. *Quinto* amplam ſocerorum hæreditatem adiit verſu eodem. *Tandem* & ipſe mortuus eſt.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Qua, ſecundum Latinum, Græcumque textum, vtriuſque Tobiæ morientis ætas?

SENIOR in Latino textu *vixiſſe* dicitur annos 102. in Græco annos 158. In Latino, poſt *receptum viſum*, vixiſſe annos 42. in Græco 92. Fuit *cæcus*, ſecundum Latinum, annos 4. ſecundum Græcos, annos 8. & ſecundum eoſdem Græcos factus cœcus anno 58. In Hebræo porro cap. 5. cum mitteret filium in Mediam ad Gabelum Tobias, inquit, *Ex quo argentum in manu eius poſui, hodie viginti anni ſunt.* quibus, ex tempore, antequam argentum hoc accepiſſet, illiq́ue traderet, annus fortè vnus addi poteſt, quo, fide ac virtute ſua, Regis huius animum ſibi tantopere adiunxerit. Si ergo hi anni 21. ante recuperatum viſum, accipiantur eum iis, qui viſum ſecuti ſunt, *vixerit in captiuitate* vniuersè, ſecundum Latinum textum, annos 63. ſecundum Græcum annos 121. ideoque *venerit in captiuitatem*, anno ætatis ſuæ, ſecundum Latinum textum trigeſimo nono; ſecundum Græcum, trigeſimo ſeptimo. Vnde videtur anno quarto vel quinto Aſſaradonis cæcus factus: &, cum regnarit huius Pater Sennacheribus annos ſeptem; veniſſe in captiuitatem, vel quinto vel ſexto anno Salmanaſaris. *Mortuus eſt, ante Hieroſolymam euerſam*, ſecundum Latinos, annis 70. ſecundum Græcos annis 16. quia

ex Chronologia alibi posita, à captiuitate 10. tribuum, ad Hierosolymitanum excidium anni sunt 127. Mortuus *ante Niniuen euersam*, secundum Latinos, annis 46. secundum Græcos, annis 22. *Iunior* verò Tobias secundum ferè Latinorum omnium sententiam ex vers. 16. *vixit* annos 99. secundum Græcos annos 127.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Uter numerus melior, Græcorum an Latinorum?

NEVTER forte videatur probandus. *primò*. quia secundum neutram putationem vidisset Tobias iunior Niniues interitum, vt patet per Iudæ regum annos. Et fatetur historia Scholastica illum ad annum Iosiæ 20. peruenire tantum potuisse. At vidisse interitum Niniues disertè ait Græcus textus ἤκουσε πρὶν ἀποθανεῖν αὐτὸν τὴν ἀπώλειαν Νινευή. *Audiuit priusquam moreretur, exitium Nineues.* *Secundò*. In vtroque textu lectionis varietas est. Nam in Latino ver. 1. pro 42. legit historiæ Scholasticæ Magister 52. eamque lectionem approbat Hugo Cardinalis. In Græco verò pro 158. annis Tobiæ senioris, leguntur à Glyca parte secunda, anni 150. Pro 127. Tobiæ iunioris annis, ab Athanasio in Synopsi traduntur anni 102.

Græcus tamen videri forte queat melior. *primò* quia ver. 1. & 14. in Latino dicitur vidisse Tobias senior tertiam generationem, id est, filium, nepotes, & horum filios. Nam ver. 5. cum correctis bibliis legendum. *Vocauit ad se Tobiam filium suum, & septem iuuenes filios eius nepotes suos.* At quomodo duobus & centum annis generationem tertiam vidisset? *Secundò*. Dicitur vers. 6. *prope erit interitus Niniue.* At, secundum Latinos, annis adhuc 76. aberat. *Tertiò*. Hebræus alter, in hac annorum putatione Græco consentit. *Quartò*. Secundum Latinos, iunior Tobias non potuisset vers. 15. videre *generationem quintam.* Patri enim, qui tertiam tantum generationem viderat, non nisi 42. annos superstetisset.

Videtur tamen Latinorum numerus magis probandus. *Primò*, quia sæpius in Græcorum numeris etiam alibi erratum est, vt in Geneseos capite 5. notatum, aliisque in locis. *Secundò*, plures in Græco textu sunt lectionis varietates, & è melioribus quidem authoribus petitæ. *Tertiò*. de ætatis annis, Hebræorum alter Latino consentit, vt suprà dictum. *Quartò*, Tobias senior, secundum Græcos, & Eusebij, de Niniues excidio sententiam, id in Cyaxaris anno 13. vel 22. videre potuisset, & tribus minimùm annis ei adhuc superfuisse. *Quintò* multo minus apud Græcos potuisset iunior Tobias generationem quintam videre, quia Patri superstes tantum fuisset annos 35. *Sextò*. Valde senes fuissent, qui Seniori Tobiæ superstites fuisse traduntur, eius vxor Anna v. 12. Raguel. vers. 14. Tobiæ iunioris vxor Sara, præsertim cum iuniori nupsisset pòst septimum iam matrimonium.

Argumenta obiecta facile dissoluuntur, nisi quod, qui traduntur ver. 16. Iunioris Tobiæ anni 99. videantur putandi à senioris morte, seu à migratione ad socerum in Mediam. His verò si addas totum captiuitatis tempus præteritum, annos scilicet 63. habebis annos 162. eius. Fac igitur annorum fuisse duorum, cum in captiuitatem vna cum parente veniret, & ex iisdem simulque illis 162. fierent anni 164. sicque vxorem duxisset ætatis anno 23. vel 24. cum ea oportunitas, longinqua in regione, daretur, vt ex sua tribu bonam sanctamque coniugem posset accipere.

Ætatis

Ætatis Tobiæ Senioris synopsis.

TOBIAS SENIOR. secũdum textum,

- I. Hebræum.
  - I. Vixit à data Gabelo pecunia annos 20.
  - II. Cœcus annos 4.
- II. Latinũ.
  - I. expresè
    - I. Vixit annos 102.
    - II. Post recuperatũ visum annos 42.
    - III. Cœcatus anno ætatis 56.
    - IV. Cœcus annos 4.
    - V. Recuperat visum anno ætatis 60.
  - II. per ratiocinationem, adiuncto Hebręi textus adiumento
    - I. Vixit in captiuitate annos 63.
    - II. Venit in captiuitatem anno ætatis 39.
- III. Græcum.
  - I. expresè
    - I. Vixit annos 158.
    - II. Cœcus factus anno ætatis 58.
    - III. Cœcus mansit annos 8.
  - II. per ratiocinationem adiuncto Hebræo textu.
    - I. Recuperat visum anno ætatis 66.
    - II. Viuit post rẹcuperatum visum annos 92.
    - III. Vixit in captiuitate annos 121.
    - IV. Venit in captiuitatem anno ætatis 37.

Ætatis Tobiæ Iunioris synopsis.

TOBIAS IVNIOR,

- I. expresè vixit annos
  - secundum plerosque Latinos, 99.
  - secundum Græcum textum, 127
- II. per ratiocinationem ex eodem Latino textu, Græco & Hebræo.
  - I. Iuit in Mediam post ætatis annum 23.
  - II. Eodem anno 23. vel 24. duxit vxorem.
  - III. Cum in captiuitatẽ veniret, erat minimùm annorum 2.
- III. Secundum expositam sententiam.
  - I. Vixit cum viuo parente annos 65. vel 66.
  - II. Vixit post parentis mortem annos 99.
  - III. Vixit vniuersè ann. 164. vel 165.

QVÆSTIVNCVLA VLTIMA.

Quid post iunioris Tobiæ mortem, eius fecerunt filij?

CVM gaudio ait textus ver. 16. sepelierunt eum. Sed quomodo? non veræ hic lachrymæ, alti gemitus & suspiria esse debebant?

——— *Pater est, qui fletur*, ait Statius lib. 3. *Adeste*
Dij homines q; sacris. procul hinc, procul ite nocentes:
Si cui corde nefas tacitum, fessique senectus
Longa patris.

Posset fortassis istud, *cum gaudio*, referri ad antecedentia, *completis annis, in timore domini, cum gaudio.* aut certè, apud istos, tantos veræ pietatis cultores, etsi dolor quispiam; modoratus tamen erat. vt iam obseruarint, quod postea S. Apostolus. 1. Thess. 4. v. 13. monebat. *Nolumus vos ignorare fratres, de dormientibus, vt non contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent.* Pergit textus noster, præclarumque omnino diuinæ bonitatis erga Tobiam testimonium annectit. Cum enim fiat non raro, vt bonorum virorum degenerent filij, sintque vti dici solet; *heroum liberi, noxæ: omnis* tamen *Tobiæ cognatio, & omnis generatio eius in bona vita, & in sancta conuersatione permansit, ita vt accepti essent tam* DEO, *quam hominibus, & cunctis habitantibus in terra.* Illustrissima sane commendatio hæc. & alta mente ordo hic reponendus, vt primo DEO, deinde hominibus accepti esse velimus: & quidem, quoad fieri potest; omnibus. Atque hunc ordinem nobis etiam in exemplari perfectissimo depinxit S. Lucas cap. secundo versu 53. cum scripsit.

IESVS *proficiebat ætate & sapientia, & ætate, & gratia, apud* DEVM *& hominem. cui &* PATRI *&* SPIRITVI SANCTO *sit* GLORIA,
sicut erat in Principio & nunc & semper &
in secula seculorum
AMEN.

PARÆ-

PARÆNETICÆ D. TOBIÆ, SANCTIQVE RAPHAELIS AD BENE VIVENDVM PRÆCEPTIONES, A D. AVGVSTINO libro, quem SPECVLVM inscripsit; collectæ, simulque iuxta veterem è Græco textu versionem; propositæ.

HONOREM habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ eius. Memor enim esse debes, quæ & quanta pericula passa sit propter te in vtero suo. *Et post duos versus*, Omnibus autem diebus vitæ tuæ DEVM in mente habe, & caue ne aliquando peccato consentias, & prætermittas præcepta DEI tui. Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli auertere faciem tuam ab vllo paupere. Ita enim fiet, vt nec à te auertatur facies Domini. Quomodo potueris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum fuerit, etiam exiguum libenter impertire stude. Præmium enim tibi bonum thesaurizas in die necessitatis: quoniam eleemosyna ab omni peccato & à morte liberat, & non patitur animam ire in tenebras. Fiducia magna erit coram summo DEO eleemosyna, omnibus qui faciunt eam. Attende tibi fili ab omni fornicatione, & præter vxorem tuam nunquam patiaris crimen scire. Superbiam autem nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas. In ipsa enim initium sumpsit omnis perditio. Quicunque tibi aliquid operatus fuerit, statim mercedem ei restitue, & merces mercenarij apud te omnino nõ maneat. Quod ab alio odis fieri tibi, vide

ne alteri tu aliquando facias. Panem tuum cum esurientibus egenis comede, & de vestimentis tuis nudos tege. *Et post duos versus*, Consilium semper à sapiente perquire. Omni tempore benedic DEVM, & pete ab eo vt vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant. *Et post septem versus*: Noli timere fili mi, pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus DEVM, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene.

Et post multa: Tunc Raphaël dixit ei occultè, Benedicite DEVM cœli, & coram omnibus viuentibus confitemini illi, quoniam fecit vobiscum misericordiam suam. Etenim sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem DEI reuelare & confiteri, honorificum est. Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna magis quam thesauros auri concedere: quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata, & facit inuenire vitam æternam. Qui autem faciunt peccatum & iniquitatem, hostes sunt animæ suæ.

Et paulo post: Audite ergo me filij patrem vestrum. Seruite in veritate, & inquirite vt faciatis quę sunt placita illi, & filiis vestris mandate, vt faciant iustitias & eleemosynas, vt sint memores DEI, & benedicant eum in omni tempore in veritate & in tota virtute sua.

FINIS.

206.B

206.f

SERENISSIMÆ PRINCIPI, RENATÆ LOTHARINGÆ, SERENISSIMI BAVARORVM DVCIS SENIORIS CONIVGI, religionis, virtutumque omnium & morum similitudine, illi coniunctissimæ,

NICOLAVS SERARIVS.

MOGVNTINVS quondam Archiepiscopus, doctrina, vitæq; sanctimonia præstans admodum, RABANVS Maurus, suos in IVDITH Commentarios, Imperatoris Ludouici coniugi Iudithæ dedicauit. Ego verò, in Moguntina iam Academia versans, per Tui è fratre Nepotis, Reuerendissimi & Serenissimi CARDINALIS nomen, meos istos Tibi SERENISSIMA PRINCEPS RENATA, offero. Etsi enim, quod in LOTHARINGA prosapia gesserunt olim aliquæ, ipsum IVDITH nomen haud geris: Serenissimusque Dominus Maritus, quem vitam viuere, lõgissimam tecũ auẽt boni omnes, adhuc supereſt: nullus etiã Bauaricam Bethuliam Assyrius premit Holophernes: ea tamẽ in Te peregregia sanctæ ipsius IVDITH, siue dum VXOR,

206.D

siue dum vidua fuit; religionis, castitatis, modestiæ, precationum, omnisque diuini cultus ornamenta sunt, vt summi Ecclesiæ nostræ CATHOLICÆ Ioachimi, si non verbis, factis certè, aliisq; erga Te, prolesq; Tuas lectissimas, beneuolentiæ summæ notis, acclamarint; TV, in Germania, GLORIA HIERVSALEM: TV LÆTITIA ISRAEL: TV HONORIFICENTIA POPVLI NOSTRI. Cui ergo meam potius IVDITH consecrarem? præsertim, cum præter tot & tanta in Societatē nostrā promerita, maneat apud me mente repostum alta, quantum, aliquot ab hinc annis, mihi, Reuerendoq; admodum & doctissimo viro, EVCHARIO SANG, vel ipsis potius diuinarum litterarum studiis, earumq; Authori Deo O. M. honoris feceris, dum SERENISSIMVM GVILELMVM Tuum comitata, vna cum ipso, & Sereniſſimis FILIIS, aliisq; Principibus, splendidissimâ Tuâ præsentia & attentione, Theologica, quæ tum nobis Herbipoli deferebantur, insignia honestare voluisti. Sed, vt contraria iuxta se posita magis eluceſcant, clareq; perspiciatur, quantum periculi & stultitiæ sit, dum, prout in Danielis XI. loquitur S. Hieronymus, *absq; Dei gratia, & doctrina maiorum,* scriptura tractatur, patere, quæso, SERENISSIMA DOMINA, me, non ex auritis, quos citant alij, sed ex oculato tragœdiæ illius teste, vnam hic hæreticā Iudith narrare. Cum, anno Domini, supra millesimum & quingentesimum, tricesimo quarto, Monasterium VVestphaliæ caput, vrbem sanè amplam & insignem, occupassent Anabaptistæ, alij quidem se Iosuas & Dauides, aliis alij nominibus afficiebant. Sed, ex Hollandia, duo summi prophetæ, Enoch & Elias, aduenerunt,

Ioan-

206.E

Ioannes,inquam Bokelſon Leidanus,ſartor antea, poſtea noui templi in Sion Rex,& Ioannes Mathiſſon Harlemius. Hic,ipſo Paſchatis die, à cœleſti Patre ſibi nunciatum dixit, exiret in obſidentis Epiſcopi caſtra, futurum vt ipſe ſolus, nouus nimirū Samſon,hoſtes omnes funderet,cæderetq;. Approbarunt prophetæ omnes, & ille bipenni ſola inſtructus egreditur,ſtatimq; haſta trāſuerberatus concidit. Nihilominus tamen mulier vna fuit, Hilla nomine, Friſia, è quodam ad Levvardiam opido, quę quòd Holophernem,in Bethulienſi obſidione,à Iudith occiſum cognouiſſet, alteram ſe iamiam Iudith appellandam ſibi ipſi perſuaſit. Adit prophetarum ſummorum reſiduum,Leidanum illum, & indigenam prophetam alium Kniperdollingium. Iis conſilium ſuum aperit: è tenuiſſimo linō interulam,lethifero veneno imbutam,quam Epiſcopo donare velit, oſtentat: formam, blanditias,doloſq; ad miſerum irretiendum, abunde ſibi docet ſuppetere. Laudant eam illi magnopere, & cum omni ſeſe iam lenocinio & fuco illa venuſtaſſet; eam, in Curiam, vbi muliebris mundus omnis congeſtus erat;deducit Kniperdollingius:iubet accipiat annulos,monilia,calanticas,aurum,denique quidquid velit. Die Iunij XVI. vrbem ſola prorſus & incomitata exit:ſeſe obſidentibus militibus vltrò capiendam dat. Ad VVolbeccanum ilicò Satrapam deducitur: ab eo examinatur, & de variis interrogatur. Illa ſe, cum marito, Euangelij causâ,Monaſterium è Friſia,veniſſe ait: ſed facti pœnitere. extremam in vrbe famem eſſe: huic exitium iam impendere:& verò ſe,quæ Bibliorum lectionem aſſiduam

206. F

optaſſet, nunc in aggerenda, pro mœnibus, terra, perpetuo diſtineri, miſereq; vexari: ſed & habere, quæ ipſi Epiſcopo, partim de vrbe à marito, quem nullum habebat; prodenda, dicere, partim donare velit: extuliſſe iſtud, quidquid erat, auri & gemmarū, vt dum caperetur vrbs; eſſent hęc ſaltem iam conſeruata. Pæne perſuaſiſſet. niſi conſceleratam Sinoniam, veneficamq; Deianirā tranſfuga ciuis Hermannus Ramers detexiſſet, ipſaq; tandem abſciſſo, licet à cœleſti Patre ſe omnino protegendam aſſeueraret; capite, redactoq; in cineres cadauere, pœnas dediſſet. Sic hæretici nimirum, planeque fanatici homines, quas lectitāt ſcripturas, intelligunt: ſic ſacros omniū actionum noſtrarum canones ad ſtolidiſſimā cerebrorum ſuorum amuſſim reuocant: & è pulcherrimis, fragrantiſſimisq; diuinorum hortorū floribus venenum, araneorum inſtar, legunt. At quæ in ſacro Apoſtolicę, Catholicęq; fidei, veſtrâ in Bauariâ & familiâ vel maximè vigētis, alueario, piæ, modeſtæ, prudentesq; apes verſantur, optimum tātummodo ſuauiſſimumq;, ad rectè credendum, bene beateq; viuendum, ſuo quęlibet vitæ generi conuenienter, mel colligunt. Atq; in his Te, SERENISSIMA PRINCEPS, vti, maxima cū Europę totius deprædicatione, hactenus ſemper; Tecumq; SERENISSIMAM ſororem Tuam DOROTHEAM Viduam, perpetuò, & in hoc, & in futuro ſæculo, quô vobis pridem optima & religioſiſſima parēs Veſtra, CHRISTINA Dana, præiuit; inueniri, diuinam, imis precibus, precor Bonitatem. Moguntiæ, ipſo pridiano Beatiſſimę Virginis Natiuitatis, anno cIↃ. IↃ. IC.

IN LIB. IV-

IN LIBRVM IVDITH.

PROLEGOMENA SEPTEM.

PRIMVM INSCRIPTIO.

QVEMADMODVM Tobiæ, & Machabæorum, sic & *Iudith Liber* habet inscriptionem ex eius, cuius gesta scribuntur; nomine, quemadmodum ait Isidorus Orig. lib. 6. c. 2. & D. Hieronymus epistola 140. *Iudith* verò nominis interpretatio est, Iudæa, id est, vt idem Isidorus ait, lib. 7. cap. 8. *laudans*, vel *confitens* Domino, non autem Iudith vocatur, id est, *Iudæa*, quasi ex Iudæ tribu fuerit, quemadmodum capite 7. fiet perspicuum: sed ex Hebræa radice *iadah*, id est, laudare, gratias agere, confiteri: quemadmodum & *Iudas*, laudans, vel confitens dicitur, Genesis 29. & *Iehudi* nomen viri proprium Ieremiæ 36. *Iehuditah* 1. par. 4. v. 18. *Iehudith* vxor Esau Genes. 26. v. 34. idemq; nomen 4. Reg. cap. 18. ver. 26. adiectiuum est, vt sit *Iudæa*, scilicet lingua, vel certè aduerbium etiam in Hebræo est, cum dicitur; *Non loquaris nobis Iudaicè audiente populo.* rursumque ver. 28. *Exclamauit voce magna Iudaicè.*

PROLEGOMENON ALTERVM.

Author.

IVLIVS Rugerius opusculo de libris Canonicis, cap. 20. ait authorem fuisse quempiam, qui eo tempore vixerit. Quis verò ille fuerit, nominat ea, quæ Philoni tribuitur; Chronographia lib. 2. *Gessit*, ait, IESVS *pontificatum primum, vsque ad 12. annum. Assueri Prisci, annis 36. Ioachim verò filius eius in absentia annu 8. & Iudith gesta conscripsit, & anniuersariam liberationis memoriam, quotannis agendam instituit.* Ei assentitur Sixtus Senensis Bibliothecæ, lib. 1. & libro 8. vbi eiusdem sententiæ Hebræos authores laudat. Isidori tamen lib. illo 6. cap. 2. hæc verba sunt; *Iudith & Tobias, siue Machabæorum libri*

quibus authoribus scripti sint; minime constat. ita scilicet vt certum sit, & indubium. Alioqui, quemadmodum in Tobia & Machabæis probabiliter authores quidam proferuntur: ita & Ioachimus ille queat admitti, de quo plura inferiùs; vel alius eo posterior, cum sub libri huius finem scribat author; solitum victoriæ, quam Iudith peperit; festum diem *ad sua vsque tempora* celebrari. Solent verò ita loqui, non qui rebus ipsis interfuerunt, sed qui pòst fuerunt. At Ioachimus rebus istis non modo interfuit, sed & pæne præfuit. Nihilominus rectè censeri author possit? quia huiusmodi additiunculæ aliis etiam libris postmodum adiunctæ inueniuntur, vt 1.Reg.9. vers.9. *Olim in Israël sic loquebatur vnusquisq; vadens consulere* DEVM, *venite, & eamus ad videntem.* Et Genes.13. ver. 18. *Hebron* iam nominatur, cùm hoc tamen nominis posteà impositum sit Iosuæ 14.ver.15. Accedit, quod quemadmodum cap.1.quæst.1. dicetur; historiarum huiuscemodi scribendarum prouincia summis sacerdotibus imponebatur.

PROLEGOMENON III.

Qua lingua primò scriptus liber hic?

CHALDÆA eum lingua scriptum fuisse, satis loqui videtur Diuus Hieronymus epist. III. dum eo sermone à Iudæis *inter historias computatum*, & à seipso lectum Latinéq; conuersum refert. Sebastianus Munsterus præfat. in Hebraicum Tobiam: *Hebraicè*, ait, *Iudith exemplar absque dubio Constantinopoli à Iudæis aquè vt Tobiæ exemplar, typis est multiplicatum.* Sed neutro adhuc idiomate, has in partes, quod sciam, deuenit. *Græca* tamen versio extat, cuius interpretem dicit lib.1. Senensis, esse incertum. cum tamen causæ dari nihil possit, vt in Bibliacis prolegomenis dixi; cur 70. Interpretes non sint. Nam quòd inter Latinum, & Græcum textum discrimina quædam sint; id libri huius proprium non est. vti nimium quam sæpè ostendit D. Hieronymus. vel exemplar illi aliud secuti sunt, vel periphrastice ẽs certè conuerterunt. Se verò magis sensum è sensu, quam ex verbo verbum transtulisse, monet loco citato D. Hieronymus, idque non *ad Paula, & Eustochij petitionem*, vt in principio ait historia Scholastica; sed ad Episcoporum potius postulationem Chromatij nimirum & Heliodori. Cum enim vt epistola 110. inquit, eorum rogatu, Tobiam vertisset: eosdem, iisdem pænè verbis, Iudith versionem exegisse significat epistola 111. & sub eius finem rectè hoc illos petiisse docet, quia Iudith non fœminis tantum, sed & viris imitanda est, vt infrà dicetur prolegom. 5. Extare verò apud se libri eiusdem sicuti & Esther, Tobiæ, Deuteronomij, *Syriacam* versionem, quæ ante annos nongentos è Græco in Origenianis hexaplis posito textu expressa sit; testatur ad Philippũ Hisp. Regem epistola dedicatoria Masius in Iosuam.

PROLEGOMENON IV.

Quænam libri huius Auctoritas?

APVD Iudæos Canonica quidem non erat, vti refert D. Augustinus lib.18. Ciuit. cap.27. & D. Hieronymus epistola citata: magna tamen eius erat auctoritas: & tanta, quanta verissimis alioquin historiis, quæ à Spiritu sancto dictatę nondum omnino pronuncientur; tribui potest. adeò vt ab iis, inter Hagiographa, de quibus in Galeato

Galeato prologo; legeretur, licet authoritate dispari. Hæc enim citatâ epistolâ Diuus Hieronymus docet omnia: *Apud Hebræos*, inquit, *liber Iudith, inter Hagiographa legitur, cuius authoritas ad roboranda illa, quæ in contentionem venunt, minus idonea iudicatur; Chaldæo tamen sermone conscriptus inter historias computatur.* Hanc & ipse Hieronymus aliquando sententiam sequutus est, vt in Galeato prologo & epist. 11. ad Furiam, & in cap. 1. Aggæi: eandemque ipsi Ecclesiæ Christianæ ascribit epistola 115. quæ est præfatio in Salomonis Prouerbia; *Iudith & Tobiæ, & Machabæorum*, inquit, *libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter Canonicas scripturas non recipit.* Ita etiam scribunt Athanasius in Synopsi, Ruffinus in Symbolum. Quid, nostro isto æuo, hæretici plerique omnes? Videbis, si quidem tua id nosse interesse putes, de quibus in Bellarmin. lib. 1. de verbo DEI, c. 10. Sed horum quidam multo longiùs (nescit enim eodem gradu consistere temeritas) euecti, hoc etiam vnum, quod superiores concedunt; huic libro detrahunt, omnem scilicet *historicæ veritatis authoritatem.* Nam Lutherus in Symposiacis, cap. 59. audacter pronunciat, *historiam non esse: sed poëticum quoddam commentum Homerico, & Virgiliano simile.* vt scilicet, quemadmodum D. Chrysostomus oratione 11. & Metrodorus apud Tatianum oratione ad Græcos, nullum fuisse Troianum bellum, Hectora & Achillem nullum asserunt: ita nullam fuisse Iudith intelligamus. Nam concludens, *Idcirco*, ait, *mihi videtur Iudith esse Tragœdia, in qua ostendatur, quem Tyranni exitum sortiantur.* Ne tamen in conuiuiis tantum comœdias, tragœdiasque agere, videatur Lutherus, similia repetit Germanica præfatione in suam huius libri versionem. nisi quod, pro Homero, & Virgillo, *parabolas euangelicas, Cantica Canticorum & Ioannis Apocalypsin* nominat, & addit; *videri sibi hoc ipsum voluisse Poëtam innuere, dum, data opera, & temporum & nominum errata inseruit, vt lectorem admoneret pro sacro quodam spirituali commento habenda omnia.* Sic eandem reiicit historiam Lutheranus Reineccius tomo 2. fol. 13. & *tragico-comœdiam* indigitat, fol. 7. Atque hi illi sunt, de quibus in Onomastico suo Chytræus; *Alij*, ait, *eruditi* (impios & audaces dicere debuit) *existimant librum Iudith Tragœdiam esse, ab aliquo pio & ingenioso homine propositam, qua doceret, duriter quidem affligi Ecclesiam* DEI, *& in extremas angustias redigi: sed tamen mirabiliter contra Tyrannorum furores defendi & seruari.*

Dico tamen CANONICAM LIBRI HVIVS AVTHORITATEM ESSE. *Primò*, quia hunc librum tanquam diuinum citat S. Iacobus epistolæ cap. 2. vers. 23: prout infrà cap. 8. exponam. *Secundò*, eundem *Synodus Nicæna in numero sanctarum scripturarum legitur computasse.* His enim ipsis verbis, quibus vsus sum, vtitur Diuus Hieronymus epistola 111.

Defenditur Nicani, de hoc libro, Concilij auctoritas.

CAluinianus Wittakerus cap. 2. controuersiæ 1. q. 1. grauissimum grauissimæ Synodi testimonium, multifariam eleuare nititur. I. *Graui*, ait, *admodum præiudicio, quos prætermisit libros perstrinxisset Synodus, verbi gratia, Tobiam.* II. *Vbi legatur hoc, non narrat Hieronymus.* III. *Synodus Laodicæna, quæ paulò post Nicænam habita est; non reliquisset hunc librum in Apocryphis, si eum Synodus Nicæna Canonicum esse statuisset.* IV. *Erasmus rectè annotauit* (in præfationis, scilicet, huius censura) *ab Hieronymo non affirmari, approbatum*

hunc in Synodo Nicæna librum, sed tantum dicere; legitur computasse. V. *Non idem est, esse Canonicam scripturam, & computari in numero sacrarum scripturarum. Computantur enim in numero scripturarum, quæ cum sacris scripturis leguntur ad ædificationem plebis, etiamsi non ad dogmatum confirmationem.* Sunt tamen multo hæc omnia infirmiora, quam vt tantam nobis authoritatem extorquere, vel vllâ etiam nubeculâ obscurare debeant. Nam *ad primum* dico non omnia, quæ controuersa esse possunt, vno in Concilio definiri, sed tantum, quæ tunc proponuntur, & necessaria videntur. Multum interest an quidpiam damnes, an ne verbo quidem attingas. & tamen etiam Tobiam ea in Synodo approbatum fuisse docuit Rupertus lib. 12. de diuin. off. cap. 25. vti prolegom. 5. in Tobiam notaui. *Ad secundum* dico, non narrasse S. Hieronymum, vbi legeretur, quia *in ipsamet Synodo* legebatur, licet iam non legatur; vti tomo 3. Illustrissimus Baronius ostendit. *Ad tertium*, vel ex hoc vno loco, & rationibus aliis, in Tomi 4. Appendice Reuerendissimus idem Baronius colligendum ostendit; ante Nicænum Concilium fuisse Laodicænam Synodum. *Ad quartum.* Parui apud doctos, grauesque homines ponderis est Erasmi temeritas, & ei vel solus ipsius Amicus, quem præfatione in S. Augustinum vocat *apprimè doctum*; opponi potest, Ludouicus Viues. Scribit enim iste in 18. lib. Ciuit. cap. 27. hisce verbis; *Sanctus Nicænus conuentus inter sacrarum scripturarum volumina, & hunc librum Iudith computauit.* Alioquin, & multo quidem plausibilius; ex eodem D. Augustini loco liceret colligere, Iudæos in Canone librum istum recepisse, quia non ait ipse D. Augustinus; *non receperunt*, sed tantùm; *non recepisse dicuntur. Ad quintum.* plane idem est, *esse Canonicam scripturam, & computari in numero sanctarum scripturarum.* Nam quod in harum numero est, id, dum sacræ scripturæ numerantur, simul etiam numeratur, & eius numeri pars est. Iam verò fatentur ipsi hæretici libenter D. Hieronymum epistola 110. per *catalogum diuinarum scripturarum*, intelligere numerum Canonicarum, cum ait *Hebræos Tobiam de catalogo diuinarum scripturarum secuisse.* Cum ergo idem Hieronymus epistola 111. *in numero sanctarum scripturarum computatum* librum hunc ait, de vero earundem catalogo cur non loquatur? Neque verò libros, quos Apocryphos Hieronymus iudicat, eos *in scripturarum numero* esse vsquam ait; licet bene quandoque dicat, *cum scripturis*, aut *inter scripturas legi.* Et vero etiamsi duo illa idem apud D. Hieronymum alibi valerent, hic tamen nullo modo. quia disertim Iudæorum sententiæ Nicænorum Patrum sententiam opponit. At Iudæi, vt suprà dictum est, hunc inter Hagiographos librum legebant, neque in sanctarum scripturarum catalogo computabant: contrà verò Nicæna Synodus computat. Hoc enim quæ à D. Hieronymo ponitur aduersatiua particula, *sed*, indicat. adeo, vt hanc etiam causam dicat, cur sepositis, quibus arctabatur maximis, plurimisq; occupationibus; acquiescat Chromatio, & Heliodoro libri huius translationem exigentibus. Viden' bonè Lector, quàm frustrà, limpidum alioqui Nicænæ authoritatis riuum turbare lupus ille conetur? Duos tamen adhuc ei testes do. veterem vnum, sed Catholicum: recentem alterum sed Wittakero ipsi concolorem. Prior est Rupertus loco citato. *Hæc duo*, ait, *volumina Tobiæ, & Iudith apud Hebræos non sunt in Canone, sed Nicæna Synodi authoritate ad institutionem venerunt sanctæ Ecclesiæ.* Posterior est Dauid Chytræus in Onomastico antea citato; *Librum*, ait, *Iudith Chaldaico sermone scriptum à Synodo Nicanâ in numero sacrarum litterarum computatum, & à se versum esse, testatur Ieronymus Tom. IIII. fol. 9. D.*

Senis

Senis adhuc argumentis eadem Canonica libri huius authoritas comprobatur. simulque D. Hieronymi sententia explicatur.

PRIMÒ igitur, vel duorum iam positorum ordinem potius tenendo; *Tertiò* probatur eadem libri huius authoritas quòd alia etiam Concilia, quæ in Tobia prolegomeno 5. proposit. tertia citata, eundem Canonicum decernunt. *Quartò*, probatur ex Pontificibus ibidem citatis. *Quintò*, ex Ecclesiæ vsu, de quo ibidem. Nam in scripturarum Canonicarum ordine legere illum illa consueuit, vt in hebdomade quarta Septembris. *Sextò*, Patres in Canonicis eum libris numerant, & tanquam Canonicum citant D. AVGVSTINVS de doctrina Christiana, lib. 2. cap. 8. cui & de ipsa Iudith duo sermones, scilicet 228. de tempore, & 229. à quibusdam ascribuntur: ab aliis in Augustini Appendicem transferuntur, & veteri cuipiam bonoq; scriptori tribuuntur. vt vel hinc testium nostrorum crescat numerus. Quia verò & in Tobia ille è doctrina Christiana locus iam citatus, & in Machabæis citandus rursum erit, eum hîc semel totum exscribam. *Totus*, ait, *canon scripturarum his libris continetur: quinq; Moysi, id est, Genesi, Exodo, Leuitico, Numeris, Deuteronomio, & vno libro Iesu Naue, vno Iudicum, vno libello qui appellatur Ruth, qui magis ad regnorum principia videtur pertinere: deinde quatuor Regnorum, & duobus Paralipomenon; non consequentibus, sed quasi à latere adiunctis simulque pergentibus. Hæc est historia quæ sibimet annexa tempora continet, atq; ordinem rerum. Sunt aliæ tanquam ex diuerso ordine, quæ neque huic ordini, neque inter se connectuntur, sicut est Iob & Tobias & Hesther & Iudith, & Machabæorum libri duo, & Esdræ duo, qui magis subsequi videntur ordinatam illam historiam, vsque ad Regnorum, vel Paralipomenon terminatam. Deinde Prophetæ, in quibus Dauid vnus liber Psalmorū: & Salomonis tres, Prouerbiorum, Cantica Canticorum & Ecclesiastes.* Cætera, quę huc haud pertinēt omitto. Secundus Pater ésto S. ISIDORVS Originum lib. 6. cap. 2. vbi præter Canonicorum librorum ordines tres, qui apud Iudæos fuerunt; óstendit esse in Ecclesia Christiana quartum, & in hoc esse Iudith. Rursum lib. 7. cap. 8. eam inter Prophetas collocat, & libro de vita, & morte Sanctorum, cap. 64. RABANVS lib. 5. de vniuerso, cap. 1. qui & in librum hunc scripsit commentarium. *Tertullianus* de Monogamia, cap. vltimo. ORIGENES in cap. vltimum Iudicum. Nonnulli *apud* S. HILARIVM prólogo in Psalmos, à quibus ipse non dissentit CHRYSOSTOMVS lib. de variis in Matthæum, homil. 10. D. AMBROSIVS lib. 3. officiorum, cap. 13. epist. 82. & libro de viduis. PRVDENTIVS in Psychomachia pudicitiæ, & libidinis. S. FVLGENTIVS epistola 2. de statu viduarum *in veteri testamento*, librum istum collocat, & tanquam diuinæ scripturæ testimonium adducit laudatissimus Sancti huius discipulus FERRANDVS Carthaginiensis libro ad Reginum de re militari, regula prima. IVNILIVS *Africanus* de partibus diuinæ legis, lib. primo, fatetur *ad diuinam historiam* pertinere, & licet non pari cum aliis authoritate inter Canonicas scripturas ex Hebræorum sententia dicat; *eiusdem* tamen *ordinis* esse vult *cum Paralipomenis*, & *Iob*, & *Esdra*. Iam verò Paralipomena, Iob, & Esdras nonne Canonici? CASSIODORVS diuinarum lectionum, cap. 6. & ibidem BELLATOR apud eundem, ALCIMVS ad sororem, CHROMATIVS (quem D. Hieronymus præfatione in Paralipomena, temporis illius *doctissimum*, & *sanctissimum* dicit) in cap. 6. Matthæi. S. PAVLINVS Natali 10. picturas, quæ in religioso admodum templo visebantur, describens, prout etiam Tobiæ vltimo audiuimus; vno ita canit versiculo:

Aſt aliam (picturam ſcilicet) *ſexus minor obtinet inclyta* IVDITH.

SVLPITIVS in hiſtoria vocat *ſacrum volumen, hiſtoriam ſacram, diuinam.* ALREDVS in hiſtoria S. Eduardi Regis Anglorum. OTTO Friſingenſis in prologo libri 8. *Deficiet me*, ait, *tempus enarrantem, ſi vniuerſas ſacræ ſcripturæ paginas, vtpote Ruth*, IVDITH, *Eſdræ, Machabæorum percurrere velim, qui myſtico ſenſu & deifica ſapientia ſunt grauidi.* ÆTHIOPICA etiam Eccleſia eundem recipit, & legit prout lib. 7. de emendatione temporum tradit Scaliger, de quo infrà. Sanctus etiam HIERONYMVS, cui vltimum idcirco locum reſeruaui; cum, ante præceptam Concilij Nicæni ſententiam, in opinione contraria fuerit; poſteaquam illam didicit, hunc pro Canonico prorſus librum habuit. adeò vt, citra dubitationem vllam, cuiuſmodi olim epiſtola 11. & in Hagæi cap. 1. adhibuerat; ipſam Iudith imitandam iam omnibus hac in præfatione proponat, eaque præfatio, poſt cæteras pene omnes veteris teſtamenti præfationes, ſcripta, vt idcirco in illius epiſtolis ordinem libro, cuius præfatio eſt, conuenientem habeat, non tempori, quo ſcripta eſt. Sed in eadem tamen præfatione *duo* eſſe argumenta, inquit Vitakerus, *quibus hunc librum non eſſe Canonicum probare velit Hieronymus. Vnum eſt, quia apud Hebræos apocryphus eſt.* Verum iam dixi, ipſum Iudæis opponere Nicænos Patres, hisq; potius ſuffragari. *Alterum, Chaldæo ſermone ſcriptus fuit liber, & eius exemplaria valde vitioſa.* Quid inde? Idcirco ſcilicet è Chaldæo illa ſe correxiſſe profitetur. & nonne aliorum Canonicorum librorum vitioſa itidem exemplaria, idem crebro inculcat epiſt. 107. 106. & 109? & in Iſaiæ cap. 14. prophetiam per librum iſtum exponit. *Poteſt*, ait, *& in Aſſueri temporibus intelligi, quoniam occiſo Holoferne, hoſtilis ab Iſraël, cæſus eſt exercitus.* Abſque omni verò ambage idem Sanctus epiſtola 140. *Ruth*, ait, *& Heſter & Iudith tantæ gloriæ ſunt, vt ſacris voluminibus nomina indiderint.*

Sed iam authoritati libri huius probandæ argumentum *ſeptimum* ſit, quod noui iſti Comœdi fabulæ ſuæ, ne vnum quidem authorem laudare poſſunt, eamque fabulam non ſolum, quos adduxi; Patres explodunt, ſed ipſi etiam Iudæi, qui, vt ſuprà dictum eſt, hiſtoriam cenſuerunt. Nec deſunt, qui ipſum *hiſtoriæ* nomen quod ab his detrahitur expreſsè vſurpent, vt D. Hieronymus hac præfatione & epiſtola 9. Chromatius & Iſidorus locis citatis. Sunt hæc D. Hieronymi epiſtola illa 9. ad Saluinam verba; *In priora te extendas, habens tui ordinis, quas ſequaris*, IVDITH *de Hebræa hiſtoria: & Annam filiam Phanuelis de Euangelij charitate, quæ diebus & noctibus verſabantur in templo & orationibus atque ieiuniis theſaurum pudicitiæ conſeruabant.* E quibus verbis intelligi & illud poteſt, cur pudicitiæ hoſtes Comœdiam hic, quam hiſtoriam malint. Attamen ipſum etiam totum hiſtoricæ narrationis filum; tota rerum ſeries & connexio, ipſum denique libri huius de Iudith vita, proceſſu, morte, dieque feſto extremum hiſtoriam eſſe clamat. Nunquid enim feſtus apud Hebræos, in Tragœdiæ fictæ memoriam, dies ageretur? *Octauum argumentum* eſt, quòd hæreticorum, contra tanti Concilij, & tot veterum authoritatem, argumenta, & pauca, & infirma ſunt.

Hæreticorum contra IVDITH *argumenta ponuntur, ſoluuntur.*

PRIMVM eſt, quòd ſit temporis explicatio difficilis. Hoc enim Lutherus, in ſua præfatione, præcipuum ſibi telum eſſe fatetur. *Secundum.* Bethuliæ vrbs nuſquam nota. Lutherus ibidem. *Tertium*, Wittakeri hanc hiſtoriam non attingit Ioſephus.

Quartum,

Quartum, nomina poëmati apta sunt. *Quintum*, authoritas D.Hieronymi, Athanasij, & Ruffini supra citati, & addi è recentioribus possunt Carthusianus, & Caietanus sub finem Hester. Ad *primum*, postea capite 1. Tantùm hic obseruandum, si ob difficiliorem temporis calculum, historiam negare liceret; futurum profecto, vt omnium pœnè diuinorum librorum labefactetur authoritas. Quanta enim Chronologiæ in omnibus difficultas? Norunt eruditi. inter quos vel ob hoc solum argumentum, numerari à Chytræo Lutherus non debuit. *Ad secundum:* Elias in Tisbi eodem modo contra CHRISTVM Dominum argumentatur, dicens, Nazareth nusquam esse. Vbi verò Bethulia sit, dicam postea cap.6. Ad *tertium*, non attigit Iosephus: sed nec reiecit. Authores interdum quippiam omittunt, aliumque in locum reseruant, quemadmodum pulcherrimam de Onia historiam non in Antiquitatibus, sed in libello de ratione idem Iosephus exposuit, vti etiam hæreticorum gregalis notat Reinecius. Et verò lib. 10. cap.3. de iis, quæ ad Assyriorum, & Medorum imperium spectarent; alibi se dicturum idem Iosephus pollicitus est. Ad *quartum* dixi in Tobia prolegom.5. argum.hæret.4. Ad *quintum*, quia vt sub quarti huius prolegomeni dicebam; citat D. Hieronymus Ecclesiam; respondet Catharinus, ab Hieronymo *Ecclesiæ nomen* pro plebe. seu inferioribus accipi, vt Actorum 20. non pro Episcopis aut doctoribus, vt Matth. 18. accipitur. At num è vulgo Diuus ipse Hieronymus? D.Athanasius? Rectiùs Sixtus Senensis lib. 8. Bibliothecæ, de illius temporis Ecclesia, quo dubitare de libro isto licebat, loqui S. Hieronymum respondet. ante, scilicet, Concilium Nicænum, vel certè post idem Concilium, prout quidem ipse Hieronymus existimabat, antequam illud, vt suprà dixi, legisset, quemadmodum D. Augustinus de sua ipsius ordinatione, iam ordinatus ex eodem Concilio didicit, quod antea nesciebat, vt scribit ipsemet epist.110. & de eo Possidius cap.8. vitæ. De S.Athanasij Synopsi, eiusne sit à quibusdam dubitatur; si tamen eius est; ante Nicænum Concilium scripta videtur, vti de Laodicæno Concilio dictum. Ruffinus in pluribus errauit, vt ostendit D.Hieronymus libro contra ipsum. *Recentiores* illi minus ad posteriorem D. Hieronymi sententiam attenderunt, quemadmodum ipse scilicet Hieronymus initio Nicænæ Synodi iudicium minus perspexisset. Adiiciam ex citata Lutheri præfatione argumentum, si tamen hoc nomine dignum est, vnicum: *Iudith gesta, è probatis*, ait, *certiq; historiis probari non possunt.* Quomodo ergo vera? Responderi posset ex iis, quæ de Iosepho paulò antè dicta sunt. Sed à Luthero quæro, è quibusnam probatis historiis probari hanc vellet? sacris, an prophanis? si è sacris, non erit Ruth, non Esther, non magna ex parte Iudicum liber Canonicus. Nam & hæ historiæ, quibus ex historiis Canonicis probantur? Si è prophanis; par adhuc ratio. Prophanorum enim scriptorum, quis Iosuæ, Othonielis, Gedeonis, aliorumque Iudicum, & Ruth, & Saulis & similium meminit? Perinepte igitur hoc ipsum ab illo exigetur. Aptissime siquidem cùm ad alia, tùm ad hoc ipsum, quod in manibus est, D. Hieronymus in Ezechielis caput 26. *Probare*, inquit, *possumus multa dici in scripturis facta, quæ in Græcis voluminibus non inueniantur: nec debere nos eorum authoritati acquiescere, quorum perfidiam, & mendacia detestamur.* Et de hac ipsa historia Sulpitius, quasi ante oculos ipsum iam Lutherum videret; *Cæterum*, ait, *illud nemini mirum esse oportebit, quod scriptores secularium litterarum, nihil ex his quæ sacris voluminibus scripta sunt, attigerunt*, DEI *spiritu prævalente.*

PRO-

PROLEGOMENON V.

Quanam vtilitas.

D Hieronymus præfatione in Sophoniam; *Iudith*, ait, *& Esther in typo Ecclesiæ & occiderunt aduersarios, & periturum Israël de periculo laborarunt.* Dum verò hunc in librum præfatur; *Accipite*, ait, *Iudith viduam, castitatis exemplum, & triumphali laude perpetuis eam præconiis declarate. Hanc enim non solum fœminis, sed & viris imitabilem dedit, qui castitatis eius remunerator virtutem ei talem tribuit, vt inuictum omnibus hominibus vinceret, & insuperabilem superaret.* Sed, in Germanica libri huius præfatione, Lutherum sibi ipsi pœnè repugnantem audiamus. *Est*, ait, *liber pulcher, bonus, sanctus, vtilis, à nobis Christianis bene legendus. Verba enim quæ hic personæ loquuntur, intelligendâ sunt tanquam quæ loquatur sanctus Poëta vel Propheta ex Spiritu sancto, qui eiusmodi personas in theatro suo proponit, per easque nobis concionatur.* Et in Principio; *Si Iudith gesta, possent è probatis certisq; historiis probari, liber sane esset nobilis, & dignus, qui in Bibliis esse deberet.* At hoc in sacrorum librorum nobilitate necessarium haud esse, iam dictum est. Si tamen qui librum laudent, boni authores requiruntur, an superiori prolegomeno parum multi, parumque nobiles allati?

PROLEGOMENON VI.

Quinam Interpretes.

SCRIPSIT in hunc librum olim 7. libros BELLATOR antea citatus. Hodie præter Lyranum, Hugonem, & Carthusianum vnus paulò vetustior superest Rabanus, qui, ad Iuditham Imperatoris Ludouici coniugem, allegoricam expositionem scripsit. Tropologicam persecutus est more suo Petrus Bertorius lib. 18. moralitatum. Extat Gerardi Lorichij Epitome, &, apud Gesnerum, Iacobi cuiusdam Zigleri Landaui mihi nondum visa expositio.

PROLEGOMENON VII.

Quis libri huius ad Bibliacos alios ordo, & qua partitio?

ATHANASIANA Synopsis, Diuus Augustinus libro 2. de doctrina Christiana, cap. 8. Cassiodorus diuin. lect. c. 6. alij librum hunc Estheris libro subiungunt. Sed Tobiam inter & Estherem rectè in Bibliis nostris collocari, temporis disputationes partim in Tobia iam habitæ, partim in hoc & Esthere habendæ commonstrabunt. Senensis verò lib. 1. ait, Græcos in 60. capita librum hunc diuidere. Latini 16. habent. Rabanus 22. Ego tres in partes partior. *Prima*, Iudæorum periculum proponit, vsque ad caput 8. *Secunda*, liberationem à cap. 8. vsque ad versum 9. capitis 15. *Tertia*, quæ liberationem hanc secuta sunt.

PRIMA

PRIMA LIBRI PARS.

CAPVT PRIMVM.

1 ARphaxad itaque, rex Medorum, subiugauerat multas gentes imperio suo, & ipse ædificauit ciuitatem potentissimam, quam appellauit Ecbatanis,

2 Ex lapidibus quadratis & sectis: fecit muros eius in latitudinem cubitorum septuaginta, & in altitudinem cubitorum triginta, turres verò eius posuit in altitudinem cubitorum centum.

3 Per quadrum verò earum latus vtrumque vicenorum pedum spatio tendebatur, posuitq; portas eius in altitudinem turrium:

4 Et gloriabatur quasi potens in potentia exercitus sui, & in gloria quadrigarum suarum.

5 Anno igitur duodecimo regni sui: Nabuchodonosor rex Assyriorum, qui regnauit in Niniue ciuitate magna, pugnauit contra Arphaxad, & obtinuit eum

6 In campo magno, qui appellatur Ragau, circa Euphratem, & Tigrin, & Iadason in campo Erioch regis Elicorum.

7 Tunc exaltatum est regnum Nabuchodonosor, & cor eius eleuatum est: & misit ad omnes, qui habitabant in Cilicia, & Damasco, & Libano,

8 Et ad gentes quæ sunt in Carmelo, & Cedar, & inhabitantes Galilæam in campo magno Esdrelon,

9 Et ad omnes qui erant in Samaria, & trans flumen Iordanem, vsq; ad Ierusalem, & omnem terram Iesse, quousq; perueniatur ad terminos Aethiopiæ.

10 Ad hos omnes misit nuntios Nabuchodonosor rex Assyriorum:

11 Qui omnes vno animo contradixerũt, & remiserunt eos vacuos, & sine honore abiecerunt.

12 Tunc indignatus Nabuchodonosor rex aduersus omnem terram illam, iurauit per thronum & regnum suum quod defenderet se de omnibus regionibus his.

COMMENTARIVS.

SVNT capitis huius, partes duæ. In priore ostenditur, quemadmodum Arphaxado Medorum Regi bellum inferat Assyriorum Rex Nabuchodonosor. in posteriore, quemadmodum populus aliis pluribus. Et verba quidem contextus nuda si spectentur, commentario vix vllo indigent. in ea tamen ipsa si vel modicè inquiratur, difficultatum ilicò seges exsurgit, de quibus, vt in Tobiæ libro adhuc feci, agam deinceps.

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

Cur, in libri huius principio, statim dicitur, itaque?

HOMILIA secunda in Ezechielem D. Gregorius, eius libri principium, exponens, *Primò*, inquit, *quæstio nobis oritur, cur is, qui nihil adhuc dixerat, ita exorsus est dicens: Et factum est in tricesimo anno? Et namque sermo coniunctionis est: & scimus, quia non coniungitur sermo subsequens, nisi sermoni præcedenti. Qui igitur nihil dixerat, cur dicit Et factum est, cum non sit sermo, cui hoc, quod dicit, subiungat?* Eodem & ego modo cum ad connectendum, & aliud ex alio colligendum particula, *itaque*, adhibeatur, quomodo ab ea iste liber incipit? Cum quo per eam priori prima eius sententia coniungitur, aut è quo colligitur? Sane verò, quia & Machabæorum liber primus, & in Hebræo textu Exodus, Leuiticus, Numeri, Iosue, Iudices, aliique diuinarum litterarum libri complures ab istiusmodi voculis incipiunt, & ea litterarum istarum maiestas est, vt vel minimus in iis apex præteriri; sperniue non debeat, dicam, cur id fiat; breuiter. Optimus, meo quidem sensu, prophetarum minorum Interpres Ribera, Hebrææ ait linguæ idiotismum, vt particula &, nullo interdum copulandi officio fungatur, sed redundet. Similiter & in Hebrææ Grammaticæ parte 4. cap. 2. Bellarminus, *nota*, inquit, *copulatiua, significans* ET, ATQVE, AVTEM, *sapissimè præponitur ad initia librorum vel sententiarum, ornatus gratia.* Posset tamen in istis etiam initiis propria illa vel copulandi vel concludendi vis retineri. idque duorum modorum alterutro. *Vnus* est, quem loco citato tradit S. Gregorius; vt p istiusmodi sermonis vincula deuinciatur exterior sacri authoris oratio cum interiore illa oratione, quã animo author idẽ viderit vel audierit. Fit enim nonnumquã, vt secum ipse interiùs quispiã loquatur, vel alium quasi loquentem videat, tumq; subitò in exteriorẽ, quæ huic eius cogitationi respondeat; vocem prorumpat, & hæc illi cõnectatur, quæ animũ intrinsecus nõ aures vel oculos extrinsecus percussit. Ita enim, secundũ litteratorũ sectionẽ, incipit elegia 17. Properti:

Et merito, quoniam potui fugisse puellam,
Nunc ego desertas alloquor halcyonas.

Et Ouidiana Canacc:

Si qua tamẽ cæcis errabunt scripta liturís.
Oblitus à dominæ cæde libellus erit.

Suntque huic generi assimilia in Tullianarum epistolarum initiis hæc: *Tu igitur. Tu vero. Ego vero. Ain' tu.* Modus *alter* est, vt cum scripto alio, quod istud, quo de agitur; antecessit; fiat connexio. Atque mihi ad omnia pœne sacrorum, in quibus historia est; librorum initia modus hic pertinere videtur. Vel enim cum iis Bibliorum libris, qui extant, iunguntur, vt Exodus, Leuiticus, alij: vel cum publicis Israëlitici populi monumentis, è quibus ij excerpti. Est enim sciendum, fuisse in Oriente moris, vt à certis constitutisque hominibus publica populorum gesta litteris mandarentur, studioseque custodirentur, vti contra puerilem Græcorum historicorum ætatem de Ægyptiis, Chaldæis, & Phœnicibus docet libro I. in Apionem Iosephus, qui δημοσίας ἀναγραφὰς, *publicas descriptiones* appellat, tandemque idem de Israëlitico suo populo testatur, dicens; τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ τοῖς προφήταις τοῦτο προσέταξαν. *Hoc*, ait, publicarum descriptionum munus *sacerdotum principibus & prophetis demandarunt.* quin & addit istiusmodi

modi commentarios ad sua vsq; tempora conseruatos. Legendum enim apud ipsum ἔως (non ὡς) τῆς καθ' ἡμᾶς χρόνου. Atque hanc scribendi rationem imitati etiam postea sunt Romani, vti testes Tranquillus, Plinius, Tullius. *Ab initio*, inquit iste lib. 2. de Oratore, *rerum Romanarum, vsque ad P. Mutium Pontif. Max. res omnes singulorum annorum mandabat litteris Pontifex Max. efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas vt esset populo cognoscendi, ij qui etiam nunc annales maximi nominantur.* Et primo de Legibus, Atticum *Pontificum Maximorum Annales* citantem inducit. *Cæterum*, ait præfatione in Iosuam Masius, *priscis temporibus, apud Ecclesiam fuisse diaria & Annales, in quibus res gestas, vt quæque notatu dignissima, & ad doctrinæ sacræ propagationem vtilissima videbantur, continuata serie inscribebant ij, qui quoque tempore eleganti eruditione, pietateque præstantes in populo* DEI *viuebant; satis docent, cùm aliæ, quæ sæpè laudantur, quamuis iam interciderint, Regum historia, tùm liber bellorum Domini, & liber Recti, in quo & Iosuæ nostri, & Samuelis, Saulúq; gesta fuisse inscripta certum est. Quin ipsa sacra littera* (Num. 21. ver. 27.) *eos tales annalium siue diariorum scriptores hammoschalim appellant, hoc est, argutos, scitos, facetosque homines, & subtiles ac elegantes scriptores. Maschal enim dicendi scribendiue genus est vrbanum ingeniosum, facetum, elegans. Nimirum isti res omnes, quæ memorabiles vsquam, in cœtu* DEI, *eueniebant, prout magis minus insignes erant, partim ligata oratione, aliàs soluta conscribebant.* Ex hisce igitur tabulis, publicisque Commentariis nonnulla interdum excerpta, vel certè ita conscripta, vt in vnum cum illis corpus compingi, iisque adiungi possent; supersunt. & ea per *&*, *itaque*, similesque connexionis voculas inchoantur. quemadmodum & omnes omnino Gorionidæ Iosephi libri.

QVÆSTIVNCVLA II.

Num, ante vel post captiuitatem Babylonicam, libri huius historia contigerit?

ANTE *captiuitatem* Babylonicam contigisse asserunt nonnulli, sed bifariam. Vel enim certum ante captiuitatem illam tempus nullum definiunt, vel definiunt. Illi sunt, Canus lib. 11. de locis Theologicis, cap. 6. & Carion in Monarchia secunda. Hi verò sunt triplices. Nam Genebrardus lib. 2. Chronol. in Sedechiæ Regis tempora eam historiam coniicit. Iohannes Benedictus & apud ipsum Ziglerus in Iosiæ: noster verò Bellarminus lib. 1. de verbo DEI, cap. 12. in Manassæ. *Post captiuitatem* verò eidem historiæ tempus tribuunt alij. sed *sextupliciter*. *Primò* enim Zonaras ad Nabuchodonosorē magnum eam reuocat. *ad Cambysen* verò bene multi, Eusebius in Chronicis, V. Beda de temporibus, & libro de sex ætatibus, Rabanus hoc loco, sed timidè, Glycas parte 2. Annalium, Otto Frisingensis lib. 2. cap. 15. Suidas verbo *Olofernes*, historia scholastica, Lyranus in Tobiæ fine, Hugo Cardinalis hoc loco, itemque Carthusianus, Io. Driedo lib. 1. de scripturis, cap. 2. par. 2. lib. 3. cap. 5. part. 3. & secundum quosdam, verbi causa, Canum loco citato, Philo ille Pseudophilus. *Tertiò* D. Augustinus lib. 18. Ciuit. cap. 26. cum de tempore à Cyro ad Darium vsque ageret; *Per idem*, ait, *tempus etiam illa sunt gesta, quæ conscripta sunt in libro Iudith, quem sanè in canone scripturarum Iudæi non recepisse dicuntur.* Iohannes Benedictus ita Diuum hic Augustinum intelligit, quasi diceret *per Cyri tempus*. cum potius à Cyro vsque ad Darium, tempus, vt

dixi; proponat. Sieque, vt rectè aduertit loco citato Bellarminus; à superiore vix sententia differat. Iam *quartò* ad Xexis æuum eandem historiam tradueunt Suidas verbo *Iudith*, Iulius Africanus apud eundem Suidam, Ribera in caput 2. Nahum. *Quintò* Darij hystaspis tempus Mercatori magis placet, neenon Philoni, prout ipsum alij exponunt. *Sextò* denique Artaxerxis Ochi tempore totam hanc historiam aecidisse scribit in historia sua Sulpitius.

I. *Opinionum ego istarum, quæ post captiuitatem huic historiæ tempus quærunt; nulli assentior.* quia vel Hierosolyma tùm nulla erant, vel ita paulatim reædificabantur, vt contra finitimas sese tueri satis haberent Esdræ 1. cap. 4. & 5. libro 2. cap. 4. Templum etiam tùm vel prostratum iacebat, vel non nisi sensim exeitabatur, vt ex iisdem locis, & Aggæi 1. perspicuum. Deinde sub extrema Persicæ monarchiæ tempora, licet aliquo iam modo & Hierosolyma & templum reflorescceret, quemadmodum, quæ de Alexandro magno contra Darium tendente, Hierosolymamque veniente docet apud Iosephum lib. 11. cap. 8. historia: nihilominus tamen nullus tùm Eliachim erat Pontifex: Assyriorum sceptrum conciderat: Medorum regnum Satrapia iam erat; omnia denique vna Persicorum Monarcharum ditione atque dominatu tenebantur. At verò infrà cap. 4. ver. 2. & 6. cap. 15. ver. 9. cap. 16. ver. 22. stat templum, vigent Hierosolyma, Pontificatum gerit Eliachim. Et cap. 1. Assyriorum rex adhue est: Niniue triumphat; Media regni adhue dignitatem & quidem præpotentis obtinet. E contrario Babyloniorum hîc Regum nulla mentio. Persidis verò fit capite 1. mentio in Græco & ca. 16. in Latino, sed tamquam obscuræ adhue regionis, & quam facilè territaret adhuc Assyrius.

II. *Ante captiuitatem omnia hæc euenisse opinor, non tamen Sedechiæ temporibus.* quia cum tot bellis & calamitatibus Sedechiæ regni principio exhausta esset & Iudæa & æterarum tribuum regio 4. Reg. 24. & ipse anni regni sui nono Hierosolymæ circumsessus, tandemque miserrimè captus fuerit, ipsumque à Nabuzardan templum incensum ibid. cap. 25. quomodo in istud tempus congruat, quod hîc infra scriptum est cap. 16. ver. 30. In omni spatio vitæ eius (Iudith) non fuit, qui perturbaret Israël: & post mortem eius annis multis: Et quomodo Nabuchodonosoris annus decimustertius, de quo hic cap. 2. ver. 1. vel etiam decimusoctauus, qui in Græco est eodem cap. 2. conueniat eum Sedechiæ annis explanatè positis 4. Reg. cap. 25. & Ieremiæ 32? Nam cùm Sedechiæ obsidio cœperit anno eius nono, & annus eiusdem decimus dicatur ab Ieremia ver. 1. Nabuchdonosoris decimusoctauus, annus verò illius vndecimus, huius sit decimus nonus 4. Reg. cap. 25. ver. 8. nonne secundum Græcorum hîc positum numerum, Hierosolymam altero iam anno obsideret Nabuchdonosor & in alta quasi pace bellum contra Iudæos moliretur? Nonne secundum Latinorum calculum anno Sedechiæ quinto bellum auspicaretur, & quarto post modo anno reuerteretur, vt diuturnior Iudæis pax & requies nulla esset?

III. *Iosiæ tempus multo est omnibus historiæ huius gestis accommodatius.* Etenim annorum ei triginta & vnius pax fuit: ipsiusque tempore viguit DEI cultus vel maximè: summa sacerdotum fuit authoritas: & sub extremum vitæ, ideo contra Ægyptium Regem, Regi Assyrio, studuisse videri possit 4. Reg. cap. 23. ver. 29. ne tantam istam à Iudith acceptam cladem vleisci vmquam ille vellet. Accedit, quòd *annorum octo erat Iosias cum regnare cœpisset*, 4. Reg. cap. 22. ver. 1. vt verisimile sit, omnia tùm, quæ momenti maioris erant, non à Rege puerulo, sed à Pontifice prudentissimo administrata fuisse:

fuisse: deinde iustam postea visam Iosiæ apud Assyrium Regem excusationem, se scilicet puero, & inscio, tantam ipsius copiis & duci perniciem allatam, eamque opinionem vt tueretur; voluisse Regis Ægyptiorum Assyrio bellum inferentis iter impedire. *Duo* tamen *obiiciuntur. Vnum*, necessarium fore, vt Iudith, cum Holofernem sustulit; annorum esset aut 75. aut 80. aut certè non multò minus. Cum enim annos 105. vixerit cap. vlt. v. 28. postquam nobilissimum istud factum, tota eius vita, imo & post eius mortem, annis pluribus pax Israëlitis fuerit ibid. ver. 30. si à Iosiæ regnantis principio, tranquillitatis annos 30. sumamus, hosce duas in partes diuidere oportebit, vt alij tot numero sint, quot residui eius vitæ anni fuerunt; alij pacis post eius mortem anni sint. Si faciamus residuos vitæ annos fuisse decem, erunt 20. pacis. si vitæ annos 20. erunt pacis decem. sicque de aliis numerorum commutationibus. Detrahantur verò isti 30. ex 105. residui erunt 75. Si anno regni Iosiæ 5. istud fecit, omnes & reliquæ ipsius vitæ & post eam, pacis erunt tantum 25. qui ex 105. si subducantur, qui restabunt, erunt 80. sicque in aliis, quoscumque dederis, annis ratiocinari licebit. At cum ad Holofernem veniret, puella erat cap. 12. ver. 12. Quomodo ergo natu tam grandis? *Alterum*; Iosiæ tempore Pontifex erat Helcias, 4. Reg. 23. ver. 4. Qui verò ista in historia Pontifex est, Eliachim cap. 3. ver. 5. & Ioachim cap. 15. ver. 9. appellatur. Posset nihilominus responderi, *puellam* Iudith vocari loco citato. quia ob pulchritudinem diuinitùs inditam cap. 10. ver. 4. puella videbatur: Pontificem verò Iosiæ tempore fuisse *Helciam* non in eius regni principio, cùm bellum hoc gereretur; sed annis aliquot postea. Sic enim 4. Reg. cap. 22. ver. 3. *Anno autem octauo decimo Regis Iosiæ, misit Rex Saphan filium Asiæ, filij Messulam, scribam templi Domini, dicens ei: Vade ad Helciam sacerdotem magnum.* Sed de his iterum oportunius postea.

IV. *Accommodatissimum tamen meritò censeatur, Manassæ tempus posteaquam Babylone is rediit*, 2. Paralip. 33. ver. 13. quia cum sententiæ aliæ omnes, præter eam, quæ Iosiæ tempus constituit; refutatæ sint, & à Manassæ illo reditu, vsque ad Iosiæ finem pax perpetua fuerit, multò hæc sententia commodiùs pacis illud tempus, quod & superstite & mortua Iudith, à scriptura cap. vlt. ver. 30. proditur; explicat. *Deinde*, quia, vt postea videbitur; valde congruit posterior Manassæ pietas, Eliachimi Pontificatus, aliæq; circumstantiæ. *Tertiò*, quia eidem opinioni subscribit noster Pererius in Danielis caput 1. imo & qui Bellarmino bellum, sed absque armis & viribus indixit; Wittakerus loco citato, id, quod hac de re à Bellarmino affertur; *videtur*, ait, *multo probabilius esse, quàm quod alij opinantur. Quartò*, tùm apud Medos, qui Ecbatana, vt infrà dicetur, ædificauit; potentissimus erat Deioces: Niniue, vt in Tobiæ vltimo capite monstratum est; diruta nondum erat: nondum etiam Hierosolyma, Deq; templum deiectum & inflammatum erat. *Postremò*, quia quæ differi contrà possunt, expediuntur commodè omnia. Sunt autem apud Wittakerum ea duplicia. *Quædam sunt*, quæ sibi iam ipse obiecerat Bellarminus, & dissoluerat. Wittakerus verò, vt sæpissimè aliàs, quæ argumenta obiiciuntur; arripit: neque eorum tamen, quia scilicet non potest; solutiones non modo non expugnat, sed ne oppugnat quidem. Huiusmodi est, cur in bello isto de Iudæorum Rege tantum silentium, quomodo cap. 5. dicantur paulò antè Iudæi ex dispersione reuersi, quomodo ibidem in Græco templum solo æquatum dicatur. de quibus omnibus eo loco quæ fatebuntur; dicentur. *Alia* verò sunt, quæ Marte ipse suo iacit. & ea, ne in vnam omnia quæstiunculam compingamus; posteà cùm res tulerit; afferentur: & quidem eius ipsius verbis. Nunc illud, contra Lutherum antea prolegomeno

gomeno tertio citatum, tantummodo notemus; temporis, in quod historia ista inciderit; difficultatem tantam non esse, inueniri vt illud nequeat. quin verò probabiliter admodum non vnum, sed duo vti vidimus; tempora proferri; Iosiæ scilicet, aut eius aui Manassæ.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quis Nabuchodonosor hic?

E Superiore quæstione liquet fere, quæ authorum variorum sententia sit. Nam ex iis, qui ante Babylonicam captiuitatem gesta hæc fuisse opinãtur, alij eum ipsum Nabuchodonosorem, qui Iudæ Reges vltimos, ipsamque Hierosolymam cepit, esse censent, vt Zonaras & Genebrardus. alij alium hoc ipso priorem, & hunc alio nomine dictum putat loco citato Bellarminus Merodach Baladan, de quo 4. Reg. cap. 20. ver. 12. Iis verò, qui victoriam istam captiuitate illa posteriorem volunt, Nabuchodonosor hic est Persarum Regum aliquis, Cambyses, Darius hystaspis, Xerxes, Artaxerxes Ochus. Quæ mihi videntur sunt hęc.

PRIMVM. *Non fuit iste Nabuchodonosor idem ille, qui Hierosolymam, eiusq; Reges cepit;* 4. Reg. cap. 24. & 25. quia iste noster bellum aduersus Occidentis partes, in quibus & Iudęa fuit; anno regni sui decimotertio suscipit, vel secundum Græcum textum anno decimooctauo. Sed qui Hierosolymam cepit Nabuchodonosor, anno regni sui principio contra Ioacimum Hierosolymorum Regem numeroso cum exercitu ascendit, 4. Reg. 24. v. 1. & cum seruitutem ei seruiisset Ioacimus, ab eoq; postea defecisset, iterum copias in eum ilicò emisit Nabuchodonosor. ibid. ver. 2. idemque Nabuchodonosor anni regni suo octauo Ioacimi filium Ioachimum Regem Babylonem captiuum abduxit ibid. ver. 12. Sedechiam Regem constituit, qui & septem vel octo annos in fide mansit. Sed cum à Nabuchodonosor postea recessisset, 2. Paralip. 36. ver. 13. ille ira furoreque ardens rursum anno regni sui decimoseptimo aduenit, Hierosolymam obsedit, eaque decimonono potitus est, 4. Reg. 25. ver. 8. Quomodo ergo hic cap. 2. ver. 1. vel cum Latino textu, anno regni sui decimotertio, dum ei adhuc obsequeretur Sedechias, vel eum Græco, anno 18. dum Hierosolymam suo iam exercitu cinxisset; in Iudæos bellum appararet? Faciamus tamen citius ab eo Sedechiam desciuisse, ipsumq; Nabuchodonosorem anno decimotertio, qui Sedechiæ regni quintus erat; contra Occidentem bellum decreuisse, vbi longa illa, quæ plures, post Iudithę facinus; annos Iudęam beauit, infrà cap. vlt. ver. 30. pax inuenietur? An tribus, quatuorue annis, qui inter hunc Sedechiæ annum quintum & nonum illum, quo rediit Nabuchodonosor, possunt vllo modo verba hæc applicari. *In omni spatio vitæ eius, non fuit, qui perturbaret Israël: & post mortem eius annis multis.* Denique noster iste Nabuchodonosor Niniuæ imperabat, vt cap. 1. ver. 5. dicitur. At alter ille, etiam postquam Niniuen prout in Tobia capite penultimo dictum est, euertisset, Babylone regnabat. quemadmodum ex bona illa Pererij nostri, quam libro 5. in Danielem instituit; ratiocinatione planum est. Habuit enim Babylone somnium, quod Danielis cap. 4. Daniel ipse interpretatus est. Exinde, vno pòst anno, ipse in bestiam commutatus est, vt ibidem dicitur ver. 25. eoque in statu totos septem annos permansit. Iis verò exactis, id est, nono post somnium anno, ipse & menti & regno restitutus est: neque ita multo post; mortuus.

ALTE-

ALTERVM. *Non fuit Persarum Regum, post captiuitatem Babylonicam, vllus.* Nam primò probatum iam est, ante captiuitatem contigisse hæc. Posteriorum igitur Regum nullus est. *Deinde* propria de singulis argumenta proferri possunt. Cambyses totos octo annos non regnauit, vt ait lib. 3. Herodotus, Iosephus lib. 11 cap. 2. vel certè tantum octo vt vult in Chronicis Eusebius. Noster verò etiam decimum tertium regni annum attingit cap. 2. Idem Cambyses, & Darius eas ipsas, quas hic noster vi occupare vult; regiones, Ciliciam, Damascum & Palæstinam iam possidebant, 1. Esdræ c. 4. & 5. itemque Xerxes & Ochus, vt ex Iustino, Diodoro, aliisq; perspicuum. Videri possunt Canus & Bellarminus locis indicatis.

TERTIVM. *Non fuit etiam Merodach Baladan.* Hic enim Babylonis rex erat, 4. Reg. 20. ver. 12. Isa. 39. ver. 1. Nabuchodonosor verò, quem quærimus; Niniuitanus monarcha erat, cap. 1. ver. 5. Dices; forte & Babylonis & Niniuæ Rex simul erat. Sane ista Genebrardo mens videtur, cum ait, *Domitis Assyriis, Merodac Babylonius tenuit monarchiam.* Absurdum tamen. Nondum enim ad Babylonios Assyriorum imperium translatum erat, vti Tobiæ vltimo capite conclusum est. Deinde cum Merodach iste Babylonius ad Ezechiã legatos mittebat, vel viuebat adhuc Niniuæus Sennacherib, 4. Reg. 19. ver. 36. Isaiæ 37. ver. 37. vel certè regnabat iam ipsius filius Asaraddon. ibidem ver. 37. 38. Ad hæc Merodac iste, omnino vt lib. 4. Regum aiebam; esse ille videtur, qui apud Ptolemæum in Almagesto Mardokempadus dicitur. At is Babylonius est, & Nabonassaris à quo Astronomicarum obseruationum calculum ducit idem Ptolemæus, filius. Solent verò Astronomi à Babyloniis, non Niniuæis astrorum obseruationes petere. Domitorum porro à Merodacho Assyriorum, quod vllum vsquam vel obscurissimum vestigium? An quod nulla deinceps in scripturis mentio Assyriorum Regum fiat, sed Babylonis tantum? Ita disputant eruditi sanè viri. Sed hoc ipsum primò nego. quia clarè Niniuæus hoc loco Nabuchodonosor proponitur. & 2. Paralip. 33. ver. 11. *Superinduxit eis principes exercitus Regis Assyriorum, ceperuntque Manassen, & vinctum catenis atque compedibus duxerunt Babylonem.* Dilucidè profecto Rex adhuc Assyriorum hîc auditur. & quidem eiusmodi, cui tanquam maiori subditus esset Babylonius, cum ab illius copiis Babylonem tanquam in vrbem regno illius parentem ducatur captiuus Rex. quemadmodum idem etiam innuit scriptura, 4. Reg. cap. 17. v. 24. *Adduxit Rex Assyriorum de Babylone & de Cutha.* Id enim multo veriùs, quam quod lib. 5. de emendatione temporum ait Scaliger. per Babylonem, intelligi Babyloniam. in cuius regionis partem dominaretur Assyrius. Quamquam si Babylonia etiam intelligeretur, adhuc Rex Assyrius à Babylonia tamen distingueretur, eoq; adhuc esset potentior, cum eius regionis partem occuparet. Ad hæc Assyriorum deinceps nomina reticentur. quia, post Iudithæ victoriam, nihil deinceps amplius contra Iudæos tentarunt. quin eius victoriæ occasione, aliisque oportunitatibus vsi Babylonij, opes ipsi suas augere, Assyriorum paulatim iugum excutere, tandem verò ipsorum met imperium arripere, ipsamque imperij arcem & Metropolin Ninum inuadere, atque delere, vti Tobiæ cap. vlt. quæst. 3. & 4. dicebamus; ausi sunt. Et sanè quemadmodum Assyriorum Reges tam multi, qui apud Eusebium Chronicis referuntur; ante Phul, 4. Reg. 15. ver. 19. non nominantur: ita eorum extremos pauculos reticeri quid mirum?

QVARTVM. *Fuit iste Nabuchodonosor, Asarradonis liberorum quispiam.* Cum enim, vt hactenus probatum; Assyrius fuerit, & quidem post Sennacheribum occisum,

post-

postquam recuperatam à Manasse libertatem, & ante Nabuchodonosorē magnum, necessariò dicere habemus vel Sennacheribi filium Assaradonem fuisse, vel huius ipsius filium. Cum enim à Sennacheribi clade fugaque turpissima ad Manassæ principium & medium, anni non ita multi sint, vt ad Asaraddonis nepotes progrediamur, necesse haud videtur. Ipse tamen Asaraddon esse Nabuchodonosor iste non potest, quia, vt sæpè iam repetitum, ad bellum noster iste aggressus est regni anno 13. vel 18. sed à Sennacheribi fuga & parricidio, vsque ad Manassen, anni pænè sunt 15. Deinde antequam caperetur, annos aliquot regnauit, in omnemque sese impietatem & crudelitatem ingurgitauit Manasses, 4. Reg. 21. tùm captus & in tributarij Regis vrbe Babylone attentus fuit, 2. Paralip. 33. ita vt annis minimùm quinq; ad hæc opus fuerit. sicque Assaradonis esset non decimustertius aut decimusoctauus, sed vicesimus. Esto igitur filiorum eius aliquis, cui Nabuchodonosor nomen fuerit.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Qua contra Nabuchodonosorem istum acies?

QVÆ Nabuchodonosorem Assyrium deletum velint, sunt acies potissimum tres. In prima primipilum agit Wittakerus; *Scire*, ait, *velim, an aliquis fuerit Nabuchodonosor tempore Manassis. quod minimè puto. Nam prior Nabuchodonosor, cuius filius fuit ille secundus magnusque Nabuchodonosor, regnare cœpit cum Iosia, qui Manasse fuit posterior annis 33. Ante hunc nonnullus aut Niniuæ, aut Babylone Nabuchodonosor regnauit, si historiis credimus.* Imo, si, mi homo, sacræ huic historiæ crederes, iam, qui Niniuæ regnasset; Nabuchodonosorem videres: eumque à duobus illis, quos concedis; Nabuchodonosoribus diuersum. Sed pergit primipilus iste. *Nam quòd omnes Babyloniorum Reges dictos esse Nabuchodonosoros affirmant, id quidem post illum magnum Nabuchodonosorem concedo esse verum: cuius magnitudo fecit, vt nomen hoc Regibus Babyloniis hæreditarium esset. Sed antea vocatos esse omnes Nabuchodonosoros non constat.* Si non constat, quemadmodum me vocatos fuisse affirmare non deceret: ita certè neque te negare. At, neque ante neque post Nabuchodonosorem magnum, *omnes* ita appellatos fuisse iam contendo, de quo Bellarminus loco citato, argumento secundo: sed *quosdam* tantùm, & quidem ante, & verò etiam Assyrios. De vtriusque testes mihi non Alphonsini tantùm Astronomi, sed Albategnius etiam, qui Nabonassarem, semper Nabuchodonosorem appellat. & Albategnio vetustior Arabs Ptolemæi Paraphrastes, à quo Nabonassar semper vertitur Bechatnezar, id est, Nabuchodonosor. & ita sese Iosephus Scaliger lib. 5. in quibusdam Tabulis scriptum inuenisse testatur, itemque in Almagesto Latino vetustissimo, qui sub Domini annum 827. Iam D. Epiphanius libro primo, eum Assyriorum Regem, qui 4. Reg. c. 17. in Samariam Cuthæos transtulit; Nabuchodonosorem appellat. fuit verò is aut Salmanasar aut Sennacherib. qui & lib. 1. Esdræ cap. 4. ver. 10. dicitur Asenaphar magnus & gloriosus. facilè igitur prima hæc acies repellitur. *Alteram* verò ducere videtur Iosephus, qui lib. 10. cap. 3. cum de recuperata Ezechiæ valetudine ageret; adiungit. Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ, συνέβη τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἀρχὴν ὑπὸ Μήδων καταλυθῆναι. *Hoc*, ait, *tempore contigit Assyriorum imperium à Medis dissolutum esse.* Quo igitur modo iste Nabuchodonosor Medorum iam Regem vicisse dicatur? Diceret forte aliquis, verborum inuersionem esse in Iosepho: sicque legendum, τὴν τῶν Μήδων ἀρχὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων.

Non.

Non hoc tamen dico: sed cum temporibus istis cœperit Deioces, de quo infrà; Medorum sibi regnum vendicare, factum eo ipso esse, vt Assyriorum imperij aliqua iam dissolutio esset. Licet enim Medum vicerit adhuc in hac historia cap. 1. Niniuitanus, non tamen ita vicit, quin tandem sese Medorum Assuerus Babyloniorum Nabuchodonosori coniunxerit, sicque Niniuen ambo vnâ delerint. prout in Tobiæ vltimo audiimus. idque in Phraorte & Cyaxare totum ostendit Herodotus lib. 1. *Tertia* verò iam succedit *acies*, quæ ad superiores si conferatur; omnino triariorum est. Volunt isti regulam esse certissimam, Chaldæorum nomina nullis imposita fuisse Assyriis, & contrà, Assyriorum Chaldæis nullis. Nam contra nonnullos, quorum ego alioqui sententiam non probo; disputans loco antea citato Scaliger, *Prima*, inquit, *pars* Nabuchdonosoris *nominis Nabo est Regum Chaldæa, non Assyriæ, siue Corosan.* Et libro 6. vbi Chaldæorum & Assyriorum nomina exposuisset; *Horum*, ait, *nominum methodus vtilissima & maximè necessaria est Chronologo. saltem vt ne Reges Assyrios cum Chaldæis confundat.* Sanè verò confundenda non sunt. ita scilicet, vt qui fuit Salmanasar apud Assyrios, idem esse statuatur, qui apud Chaldæos fuit Nabonasar. vel vt qui Assyrij Reges sunt, ij Babylonij vendicentur: sed fieri non posse, vt nomen aliquod vtrique genti commune sit, id verò est, cuius probationem velim. Mihi enim perinde hoc videtur, atque si, quia Gallorum, Hispanorum, & Germanorum distinctæ gentes & regna sunt, pugnaret nullos, apud hos vel illos, esse Reges aut Imperatores Ludouicos, Henricos, & Carolos, quia apud illos sint. vel quia Israëlitis Reges fuerunt Ochozias, Ioram, & Ioas, nullos eodem nomine Hierosolymis regnum tenuisse. Quid nostræ huius historiæ caput Olofernes? An apud Assyrios tantùm aut Persas est, non etiam apud Armenos & Cappadocas vt infrà dicetur? Quid Assueri & Cambysæ? Nonne & Medi & Persæ sunt? Habent sanè vicinæ gentes vt alia multa, sic & nomina quædam communia, vt frigida nimium pæneque futilis videatur conclusio, ideò Assyrium Nabuchodonosorem non esse, quia sit Babylonius aliquis. Non ita, quem antea exciui, existimauit S. Epiphanius: neque cur ita existimemus, rationem vllam intelligo. Dicere aliquid videtur Scaliger, cum eadem libri sexti pagina subdit; *omnia sunt Deorum Babyloniorum nomina, vt Mero, Nebo, Bel, Isaiæ 46.* At probandum etiam esset, vel Deos istos, vel ista eorum nomina ita Babyloniorum esse propria, vt aliorum gentium nullis conuenirent. *Nebo* in Moab nonne legitur, Numerorum 33. ver. 47. Isaiæ 15. ver. 2? An apud solos Babylonios *Bel?* cum Beelzebub & Beelphegor alibi etiam sint? Primo in Stiliconem Panegyrico, de Persarum Rege loquens Claudianus:

——————————*rituque iuuencos*, ait,

Chaldæo strauere Magi. Rex ipse micantem
Inclinat dextra pateram, secretaque BELI
Et vaga testatur voluentem sidera Mithram.

Tanto verò magis & Dij & nomina quædam Assyriis Chaldęisq; communia esse potuerunt, quod eosdem pæne regnorum vrbiumque conditores habuerint. vti non modo ex Diodoro lib. 2. exoticisque aliis perspicuum, sed & ex Geneseos cap. 11. Tradit verò etiam Herodotus libro 7. in Assyriorum gente numerari Chaldæos. quos etiam Arphaxadęos vocat Iosephus lib. 1. Antiq. 7. Maneat igitur Assyrius Nabuchodonosor. Quemadmodum verò hic vnus tantùm in scriptura est; sic & in eadem, Babylonio vno plus non inuenies.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quis Arphaxad?

QVATVOR ei, è quibus agnoſci poſſit; *notas* appoſuit Latinus textus. Prima eſt ver. 1. *Rex Medorum.* Altera *ſubiugauerat multas gentes imperio ſuo.* Tertia, *ædificauit ciuitatem potentiſſimam, quam appellauit Ecbatanis.* Quarta ver. 4. *gloriabatur quaſi potens in potentia exercitus ſui, & in gloria quadrigarum ſuarum.* Ex iis primam tantùm & tertiam expreſſim poſuit Græcus. duæ tamen aliæ innuuntur, cum in ipſa eius vrbis ædificatione dicitur, portas ad potentiſſimas copias, pedeſtresque ſuas acies inſtruendas exſtruxiſſe. Hunc verò, qui poſt Babyloniam migrationem regnaſſe cenſent, alio nullo nomine afficiunt. Et ſanè meritò. Quis enim, præter Perſas, Medorum tùm Rex? Qui verò, vti ſuprà faciendum probaui; altiùs hiſtoriam iſtam reuocant, nomen eius apud ſcriptores aliud eſſe arbitrantur. Bellarminus *Dioclem* ait fuiſſe. quia, vt Herodotus lib. 1. & Euſebius Chronicis tradunt, Ecbatana ædificauit, id eſt, è poſitis iam notis, prima & tertia inſignis eſt. Secundam verò indicat etiam Herodotus, cum etſi ſolos Medos ſubegiſſe ait, eorum tamen gentes plures facit, Buſas, Paratacenos, Struchates, Arizantos, Budios, Magos. De quarta verò nota, quin & ea in eo hæſerit, quis ambigat, qui aduerterit, regnum eum ſummopere ambiiſſe, dolo, calliditate, omnique ſimulatione ad ſe pertraxiſſe. cumque pertraxiſſet, vetuiſſe, ne quis in Regis conſpectum veniret, eiue quidquam, niſi per internuntios, proponeret: ne cuiquam coram illo aut ridere, aut ſpuere fas eſſet? Congruit etiam tempus cum in Olympiadem 18. & Manaſſæ annos primos, huius principium conferat Euſebius. Huius filium *Phraortem* malunt Benedictus & Ziglerus. Geſſit enim contra Ninum & Aſſyrios bellum, in eoque ipſe magna cum exercitus parte periit, vt ab Herodoto lib. 1. recenſetur. At hîc cap. 1. ver. 6. victus ab Aſſyrio fuit Arphaxad, & vt poſteà dicemus; occiſus. Huius porro filium *Cyaxarem* potius fuiſſe opinatur Genebrardus. omnibus verò iſtis antiquiorem *Arbacem* Carion.

Sed in prima illa ſententia primò quidem mendum occurrit, cum Diocles vocatur, qui Deioces, apud Herodotum Δηϊόκης dicitur. Deinde cum ſecundum Euſebium, regnare cœperit anno Manaſſæ quinto, & annos regnarit 54. vel vt habet Herodotus 53. Manaſſem qui annos 55. Rex fuit; viuendo ſuperarit. Sed vt habetur cap. 1. ver. 6. fuit Arphaxad à Nabuchodonoſore deletus & vt poſteà explicabitur; regno vitaque ſpoliatus, anno Nabuchodonoſoris duodecimo, quem multo vltimis Manaſſæ annis priorem fuiſſe; dictum antea eſt. In Phraorte quid præter tempus diſſonet, nihil equidem video. Cum enim ei Euſebius annos det 24. Herodotus 22. multò inciperet citiùs eius filius Cyaxares regnare, quam vt cum Nabuchodonoſore magno Ninum poſſet euertere. quod tamen Tobiæ cap. vlt. quæſt. 3. & 4. conſtitutum. Atq; hinc etiam patet cur Cyaxares Arphaxad eſſe nequeat, cum etiam apud Herodotum ille Nini domitor, à Niniano iſte domitus fuerit. Quo etiam modo explodi Arbaces videtur. Nam, vti bene longa oratione perſequitur lib 2. Diodorus; Sardanapalum Aſſyrium is tandem vicit, ad ſuiipſius & regiæ ſuæ incendium coegit, Ninumque occupauit.

Eſt autem intelligendum, fateri libro 2. Diodorum, de Medorum principatu, quando, quomodo, & per quos cœperit, Aſſyriumq; labefecerit, magnam inter Gentiles,

tiles, qui summo loco habentur, esse dissensionem. ita vt quidquid illi dicant, nos diuinorum nostrorũ auctoritati adhęrescere oporteat. ex iis illos corrigere. & quod in iis adhuc veritatis elucet, id, quemadmodum & alia prophana omnia in sacrarum istarum litterarum obsequium cogere. Herodotus igitur, qui ab Assyriis Medos auulserint, auulsosque regio dominatu, vsque ad Cyrum continuerint, enumerat quatuor, *Deiocem, Phraortem, Cyaxarem, Astyagem.* In Ctesia verò apud Diodorum sunt nouem. *Arbaces.*, qui Sardanapalum sustulit: *Mandauces, Sosarmus, Artias, Arbianes, Arsaus vel Artaus, Artynes, Artibarnas & Aspadas.* Et hunc ait Ctesias à Græcis vocari Astyagem. Diodorus verò, quem nominarat Herodotus Deiocem, eum ipse Cyaxarem nominat, eumque Olympiadis decimęseptimę anno 2. imperasse tradit. Quid igitur mirum si absque vlla dubitatione, quis Medorum istorum Arphaxad noster fuerit, pronunciari non possit? Potest ex iis quos ab *Ar* tam multos incipit Ctesias, aliquis deligi, & is ipse fortassis ex iis, quos Herodotus nominat, aliquis fuerit, cum diuersis iidem vti visum est nominibus efferantur.

Mihi porro, vt concludam; *duo* videntur. *Primò*, si Deiocæ tempus ante Manasse inchoaretur, itemque Phraortæ, vel certè pauciores ipsi Deiocæ anni tribuerentur, & inter hos vltimumque Cyaxarem plures cum Ctesia collocarentur; eorum alterutrum esse Arphaxadum. *Deinde* vterlibet sit, eum etiam vocatum Arbacem. Ab illo enim celebratissimo Sardanapali triumphatore, primoq; Niniues expugnatore, libenter alij ex Medis omnes, qui Assyriorum vires vel imminuerunt vel imminuere certè conati sunt *Arbaca*, seu *Arpacadi*, vel pinguiore sono *Arphaxadi* vocabãtur. quemadmodum à Syluio illo primo, Latinorum Reges omnes Syluij ait in 6. Æneid. Seruius. sicque apud alios *Ptolemæi, Arsaca, Pharaones, Agagi, Cæsares.* & hodie à Turcis seruiæ Despotæ omnes *Lazari*, omnes Constantinopoleos Imperatores *Constantini* appellantur, prout notat Pandectæ cap. 46. & 51. Leunclauius. Ad hoc verò Arphaxadi nomen accedere illud Scytharum Regis videtur *Arpoxais* apud Herodotum libro 4. Nam istud *p* sæpè ab aliis per *ph* exprimitur, vti Sanctus olim notauit Hieronymus, & videmus hodie in Syris & Arabibus, quemadmodum c. 2. Tobiæ quæst. 1. insinuaui. Et quid remotiora ista loquor? Nonne inter Germanicam hanc nostram & Saxonicam vel Belgicam linguam hoc etiam discrimen est? Sic & Indiæ fluuius, qui à Strabone lib. 17. & à Dionysio *Hypanis*, à Ptolemæo, Plinio & Curtio *Hypasis*, idem à Diodoro *Hyphasis* appellatur. De litterarum verò *b* & *p*, permutatione, cum vsitatissima sit; si monuero, ineptiam. Est etiam Iudæum & Chaldęum nomen *Arphaxad*, vti patet ex Genes. 10. & 11. Iosepho lib. 1. Antiq. cap. 7.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Cur in scriptura Niniue vocatur, quæ ab aliis Ninus dicitur, & cur toties ciuitas magna?

VTRVMQVE istud Tobiæ cap. 1. fol. 14. tactum breuiter: sed nunc explicandum. Apud Herodotum ergo libro 2. Diodorum libro 2. Plinium lib. 6. cap. 13. Ptolemæum lib. 6. cap. 1. *Ninus* vocatur, quæ Genes. 10. ver. 11. 4. Reg. 19. Isaiæ 39. Ezechielis 47. in Tobia denique, Iona & Nahum Hebraicè dicitur *Ninueh.* vel, vt D. Hieronymus

mus in versione sua, & quæstionibus in Genesin, *Niniue*, Græcè Νινευή. Nominis verò causa & D. Hieronymo, loco citato, & aliis ab eius conditore Nino, quem Genesis caput 10. Assur nominat; petenda videtur. Sed quomodo? fuerunt, vt ait Diodorus, Nino filij *Hyapates, Hydaspes & Ninyas*. Hic postremus idem cum Hebræa Ninueh nomen gerere Scaligero in Veterum fragmentis videtur. Sed cum *nauah* Hebræis habitare significet, *naueh* verò aut *neueh* habitaculum Isaiæ 27. ver. 10. cap. 33. ver. 20. cap. 34. ver. 13. Ierem. 31. ver. 23. cap. 33. ver. 12. cap. 50. ver. 44. Hoseæ 9. ver. 12. 2. Reg. 7. v. 8. Prouerb. 3. ver. 31. cap. 21. ver. 20. cap. 24. ver. 15. alibi. quid Niniue aliud, quam ἡ Νίνου οἴκησις ἢ κατάλυμα *Nini*, inquam, *habitatio & domicilium? Magna* verò hic appellatur v. 5. itemque in Tobia & Iona cap. 1. & 3. vbi Hebraicè non simpliciter magna. sed *magna* DEO, id est, in conspectu DEI, seu verè magna. Quod enim tale in conspectu DEI dicitur, verè tale est. Falluntur quandoque hominum oculi & iudicia: DEI numquam. Eam igitur, etiam quoad principia, ita describit loco indicato Diodorus. *In Syriam copias deducens Ninus, oportunum locum ad vrbis magnæ constructionem delegit. Cum enim, quam ante ipsum alius vllus, illustriora gessisset, talem studebat magnitudine vrbem condere, vt non modo earum, quæ tunc in toto terrarum orbe essent, foret maxima: sed etiam vt eorum, qui posteà futuri erant, alius nullus etiamsi adniteretur; superare posset. Ipse verò copias vndique rerumque propriarum apparatum congregans, super Euphratem fluuium vrbem condidit bene muratam. Figuram ipsius constituens altera parte longiorem. Habet verò vrbs longiorum laterum alterum 150. stadiorum, breuiorum verò 90. Ideoque cum totus vrbis ambitus ex 480. stadiis constaret, spe ille sua frustratus non est. Tantam enim vrbem nemo posteà ædificauit, neque quoad ambitus magnitudinem, neque quoad ipsam muri magnificentiam. Habebat in altitudine murus pedes centum, in latitudine ternos vnâ currus poterant equi trahere. Omnes verò turres numero erant mille & quingentæ. altitudinem verò eæ habebant pedum ducentorum.* Nonne meritò igitur *magna*, & *in* DEI *oculis magna* dicta est? cum circuitu suo miliaria contineret Italica 60. Hispanicas leucas 20. nostratia Germanica miliaria 15. Quæ Colonia, qui Parisij cum ea possunt comparari? Babylonis olim, & Romæ, hodie regni Cathaij metropolis *Cambalu* valde magnitudo celebratur. Sed Paulus Venetus eius ambitui 32. Italica miliaria tantum dat, Nicolaus verò de Comitibus duodetriginta. Vna in orbe, de qua quidem compererim; cœli vrbs est, seu Tartarorũ ipsorum linguâ, *Quinzai*, quæ Paulo eodem Veneto referente (& is in ea sub annum Domini 1260. habitauit) miliaria Italica centum orbe suo complectitur. Atque hinc patet, quomodo toto triduo varias eius vrbis plateas & compita concionabundus perambulare Ionas Propheta non potuerit. *At funditus excisa iam est. pagi tamen & castella multa intra veteris ambitus spatium sunt*, ait suo in Itinerario Beniamin, & cap. 11. de Tartaris Aithonus. Quomodo verò erret Diodorus Euphratem pro Tigri ponendo monstrant citati omnes Herodotus, Plinius, Ptolemæus, Beniamin.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quæ Ecbatana, & ea num Arphaxad ædificarit?

ECBATANA Mediæ vrbem esse. idq; nomen interdum Interpreti nostro, quemadmodum & hoc loco; non declinari dixi Tobiæ c. 3. & 5. fol. 39. & 87. Sunt verò apud Leunclauium Pandectæ cap. 187. qui Turcarum expeditionibus nobilem illam

vrbem

vrbem esse putant, quæ Tauris vel Tebrisium vel apud Cedrenum Taurezium vocatur. Sed eos hallucinari docet ipse iam nominatus Cedrenus, qui in Persarmenia eam collocat, & Aithon', cuius hęc verba; *In Armenia maiore ciuitas Taurisii famosior est, & plus aliis opulenta.* Iouius historiarum lib. 14. *Inter Sophiani*, ait, *imperij prouincias, Armenia maior primam obtinet claritatem, Taurisio regia vrbe insignis, quæ Teruna Ptolemæo antiquitus fuit: vel vt Hebræis quibusdam linguarum & regionum peritis videtur; Susa priscæ quondam celebritatis.* Ideoque vero non absimile Teruam illam esse, quæ transpositis litteris Teure iam dicatur. Hanc enim lib. 5. cap. 13. in Armenia etiam maiore collocat Ptolemæus. Sed vt alia nunc taceam; vel inde apparet, non esse Susa, de quibus idem Ptolemæus lib. 6. cap. 3. & ego in Esther cap. 1.

Ea verò tradit Plinius lib. 6. cap. 14. à Seleuco ædificata. Diodorus lib. 2. iam ante Semiramidem extitisse, cum ait post ædificatam Babylonem huc illam venisse, magnifica ibi palatia excitasse, & cum aquarum inopia laboraret vrbs, in eam Oronte monte, qui duodecim stadiis abest; perfosso, aquæ abundantiam deriuasse. Herodotus lib. 1. eorum conditorem Deiocem pronunciat. Duos priores arguit lib. 11. cap. 6. vanitatis Melchior Canus. Et sanè vt Tobiæ iam auctoritatem omittam; vel ex solo Alexandri responso apud Curtium lib. 4. ostensu perfacile est, ante Seleucum Ecbatana fuisse. Iis enim, qui à Dario litteras attulerant, respondit se *Persepolin caput regni eius, Bactra deinde, Ecbatana, vltimique Orientis oram imperio suo destinasse.* Mihi tamen isti omnes & inter se & cum scriptura nostra in gratiam redituri facilè videntur, si aduertamus, fieri non rarò, vt vrbem dicatur quispiam ædificasse, quam non omnino primus inchoarit, sed vel restaurarit, vel multis magnisque quibusdam ædificiis exornarit aut amplificarit. quemadmodum de Babylone constat ex Geneseos cap. 10. & Danielis 4. & de Susis ipsis ex Plinio & Æliano in Esther cap. 1. patebit. Et sanè ita noster iste textus intelligendus. *Arphaxad ædificauit ciuitatem potentissimam, quam appellauit Ecbatanis.* Ideò enim non ait textus Græcus ᾠκοδόμησεν Ἐκβάτανα *ædificauit Ecbatana:* sed ᾠκοδόμησεν ἐπ' Ἐκβατάνων, *ædificauit in Ecbatanis.*

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Cur ea vrbs potentissima vocetur, & quo modo ædificata?

CVM inter Orientis decora, eam vrbem, vt vidimus; reposuerit Alexander, potentissimam fuisse non difficulter coniicimus. Sed & tota ædificatio hic proposita idem significat. cuius modus in Græco, ab eo quem Latinus noster affert; aliquantulum discrepat. non verborum copia tantum, sed & numeris. Ita enim habet, *In Ecbatanorum vrbe muros in circuitu exstruxit ex cæsis seu politis lapidibus, qui ternos cubitos lati, senos longi erant. Murus verò altitudinem habebat septuaginta cubitorum, quinquaginta latitudinem. Turres præterea portis imposuit, quarum altitudo ad centum cubitos erecta erat: & latitudo in sexaginta fundata patebat. Portas autem eius excitarat septuaginta cubitos altas, quadraginta latas, ad potentium eius exercituum egressiones, & ad pedestrium copiarum suarum instructiones.* Murorum latitudo in Latino est cubitorum 30. non 50. Et sanè deformis & inelegans structura videatur, si quidpiam altum sit 7. pedes & crassum latumue 5.

non autem si 3. Quæ verò ratio est 7. ad 5. vel 3. eadem cubitorum 70. ad 50. vel 30. Latitudo verò portarum cum 40. tantum cubitorum dicatur, esset etiam murorum latitudine, totis 10. cubitis; exilior, cum obadiunctarum turrium proportionem; par sit crassiorem fuisse. quamquam dici forte queat, portarum hic latitudinem notari, qua patent. cum latitudinis huius hic subdi vsus videatur, vt instructę peditum equitumque acies commodè possent educi. At quid de vrbis huius potentia & pulchritudine recenseat loco monstrato Herodotus, accipe. *Mœnia*, inquit, *construit Deioces ampla simul & valida. Ea nunc Ecbatana vocantur. in quibus mœnia mœnibus in orbem inclusa sunt. Est verò ita murus exstructus, vt vnius ambitus vel circulus sit alterius solis pinnis altior, & ad hoc adiuuat ipsa loci natura, cum collis sit. Hoc verò maiore etiam arte industriaque elaboratum, quòd sint septem ambitus inter se contigui. In eorum autem postremo insunt regiæ domus & thesauri. Qui per ista est murus, maximus est, magnitudine adæquans plus minus Athenarum muri ambitum. Primi autem circuli pinnæ sunt albæ: secundi nigræ: tertij purpureæ: quarti cerulea: quinti sandaracinæ. Sicq; circulorum omnium pinnæ seu propugnacula coloribus eleganter variegata & florum instar picturata sunt. Duo verò vltimi pinnas habent, alter quidem argentatas, auratas alter.* Ex his igitur Ecbatanorum & potentiam, & elegantiam magnificentiamque perspicis. sed & illud, fuisse ipsa in planicie quidem, seu vt ait Diodorus lib. 2. πόλιν ἐν πεδίῳ κειμένην, vrbem in campo sitam, vti Tobiæ c. 5. dicebatur; cliuum tamen quendam assurgentem habuisse.

QVÆSTIVNCVLA IX.

Qua inter hosce duos Reges belli causa, & modus?

VNAM textus noster ver. 4. *causam* indicat, Arphaxadi videlicet superbiam. *Gloriabatur* enim *quasi potens in potentia exercitus sui, & in gloria quadrigarum suarum.* Dum suas videlicet opes, copias, currus, omnesque belli neruos sibi paratos videret, cœpit efferri, Assyrij iugum aspernari, ad libertatem & imperium aspirare. Quia enim egerant Niniuitæ, non ita multo ante, pœnitẽtiam, & Sennacheribi arrogantia compressa iam fuerat, nondum tanta pristinorum erat scelerum congeries, vt hoc ipso tempore, Ninum euersam vellet DEVS. quin, pro immensa sua bonitate, adhuc ad annos pænè centum distulit. Iam tamen tanta illa monarchiæ illius Assyriæ moles valde nutabat, in diesque magis ac magis luxabatur, quoad fuit Niniuitarum completa malitia, prout in Tobiæ vltimo dictum est. *Modus* verò gesti huius belli non alius in Latino nostro textu indicatur, quam prælium inter istos commissum fuisse *in campo magno, qui appellatur Ragau.* Sed in Græco additur, quinam sese populi Nabuchodonosori cõiunxerint, & qui, licet inuitati; coniungere noluerint. Hoc tamen posterius noster ver. 8. ita recenset, vt non ad belli huius societatem inuitarentur, sed potius, ex victoriæ occasione, ad seruitutem. Qui verò se illi coniunxerunt, fuerunt ait textus Græcus, *omnes qui montana inhabitabant, & qui Euphratem, Tigrim, & Hydaspen, & campi Arioch Rex Elymæorum, multæque gentes filiorum Chelcul in aciem conuenerunt.* quamquam suspicari ferè liceret istos Arphaxado potius sese consociasse. quia de Nabuchodonosore postea ver. 7. in eodem Græco subditur, quid egerit. Monticolæ verò illi, fuisse videntur Armenij, prout eos describit lib. 2. & 3. Xenophon Cyropæd. licet ipsius etiam Mediæ insignes montes tradat lib. 6. c. 2. Ptolemæus, *Zagron, Oronten, Lasonium, Coronium.* De aliis in Græco nominatis, quæ sequitur aget quæstiuncula.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA X.

Belli huius exitus quis, & vbi fuit?

DESCRIBITVR is cap. 6. victum scilicet prælio Arphaxadum, & captum fuisse. Nam istud, *obtinuit eum*, Arphaxadum scilicet Nabuchodonosorus, idem valet atque *cepit eum*. Græcus enim vers. 15. ait ἔλαβε τὸν Ἀρφαξάδ. &, quæ ad victoriam eandem pertinent alia nonnulla explicat sic: *In bello suo roboratus est Nabuchodonosor: & omnem Arphaxadi potentiam, & vniuersum equitatum eius, & omnes currus eius euertit: & ipsius vribium dominus factus est, & Ecbatana vsque peruenit, & potitus est eius turribus, plateasq; vastauit: & ipsius ornatum ad eius opprobrium redegit. Et cepit Arphaxadum in montibus Ragau. & iaculis eum suis confixit, eumque prorsus perdidit & exterminauit vsque ad diem illum.* At de loco vbi victoria hæc obtenta, clarè textus Græcus ἐν τῷ πεδίῳ τῷ μεγάλῳ. τοῦτό ἐστιν ἐν τοῖς ὁρίοις Ραγαῦ, *in campo illo magno. hic est in finibus Ragau.* Et posteà, ἔλαβε τὸν Ἀρφαξὰδ ἐν τοῖς ὄρεσι Ραγαῦ, *cepit Arphaxadum in montibus Ragau.* & significatur tam planities quam montes Rhagarum, de quibus in Tobia cap. 1. & 5. fol. 15. & 87. licet *Ragau* sit etiam proprium nomen Genes. 11. Dices; Iste campus in Latino ver. 6. dicitur *circa Euphratem & Tigrin.* Respondeo dupliciter: *Primò* hæc forte aut similia in Latino deesse. Habebat Nabuchodonosor gentes circa Euphratem & Tigrin. Nam, vt superiore quæstiuncula vidimus; hoc ipsum Græcè asseritur. Deinde verò fieri potuit, vt qui inter Euphratem & Tigrin campi sunt, de quibus lib. 8. Ammianus, lib. 6. Tacitus, eodem Rhagarum cognomine, cum iis, qui vltra Tigrim sunt; afficiantur. Sed quem Latinus *Iadason*, eum *Hydaspen* Græcus vocat, qui Indiæ fluuius est apud Plinium lib. 6. cap. 20. Strabonem lib. 15. Curtium lib. 4. In manuscripto Rabano, quem pro sua humanitate, vtendum mihi dederat Reuerendus & Nob. Dom. Ioh. Christophorus Neustetter, modo *Hyadas*, modo *Idaspem* scriptum erat, vt deprauatio facilè appareat. Illud verò, *in campo Erioch Regis Elicorum*, in quibusdam manuscriptis, quos in Oudeheimensi Reuerendissimi Spirensis Bibliotheca videbam; erat modo *Regis Euchorum*, modo *Elioborum.* Noster Pererius lib. 3. in Genesin vult esse Regem Erioch, qui & Genesis 10. *Rex Elasar.* Videretur ex Græco legi posse *Rex Elymorum* aut *Elymæorum.* vt sit quædam eius quod dixerat *in campo magno Ragau*, explicatio, cum Ragau ad Elymaidem spectare, possit apud Ptolem. lib. 6. cap. 3. Strabonem lib. 15. & 16. Inuenio tamen apud Egesippum lib. 1. cap. 28. proprium nomen *Elichi*, pro quo apud Iosephum lib. 14. cap. 20. & lib. 1. Capt. cap. 10. est ἔλιξ. mendosè in Latino *Felix.* cum eidem Iosepho libro 20. cap. 6. & sancto Lucæ Actor. 24. *Felix* scribi soleat φῆλιξ. Porro *Erioch* in exemplaribus aliis, *Arioch* nominatur. & Græcorum tamen duplex hic lectio est. In Complutensibus enim Bibliis hæc: κελοιχῦλις πεδίον Αειὼχ βασιλέως ἐλυμαίων. In Romanis correctis ista πεδίῳ ειεὼχ ὁ βασιλεὺς Ελυμαίων. ideoq; superiore quæstiuncula vertebam non, *qui incolunt campum Arioch Regis Elymæorum*, sed *campi Arioch Rex Elymæorum*, vt, ὁ βασιλεὺς τῷ πεδίῳ dicatur pro ὁ βασιλεύων. Notum siquidem, substantiua interdum cum verborum suorum casibus connecti: vt apud Aristotelem νόμισις ἀπὸ τῆς ἐνέργου διαιμήσεως. apud Ciceronem Topic. *Abalienatio est traditio alteri.* Et τῷ βασιλεύειν tertius etiam casus subdi solet, vt Iliados 2. Est verò & Daniel. 2. ver. 24. *Arioch* proprium. Sed possit etiam *arioch* videri appellatiuum, Græcè Latinéque, vt alia nonnulla; ex Hebræo retentum. quasi *arouch*, id est, longum, extensum. vt in Latino textu sententia sit, *in campo lon-*

po longo seu *spatioso Regis Elymorum.* Additur verò καὶ συνῆλθον ἐπὶ τὸν πολλὰ σφόδρα εἰς παράταξιν ἐθνῶν χελεύλ. & verti potest aut vt *gentes multæ filiorum Cheleul in aciem conuenerint*, vt suprà quæst.9.dictum est,aut vt *multæ gentes in aciem* vel *prælium coierint contra filios Cheleul.* pro quo legunt Complutensia χελούλ. An à Chale siue χελὲχ, de qua Genes.10. ver.11.12.an ab alio nomine proprio,nihil constituo.

QVÆSTIVNCVLA XI.

Quoto Nabuchodonosoris huius anno bellum hoc gestum?

BELLI huius principium tam Latinus quam Græcus textus in Assyrij Nabuchodonosoris annum confert duodecimum. Belli rursum contra Gentes alias susceptæ principium, in annum qui victoriam,& belli huius finem secutus est. Sed Græcus bello huic annos sex dat, vt cæsus fuerit Arphaxad anno Nabuchodonosoris decimoseptimo, bellum verò alterum instructum anno decimooctauo. Latinus verò belli prioris finem anno duodecimo & secuti belli primordia decimotertio ascribit. Atque hic mihi certior calculus est, propter indicatam causam cap. vltimo Tobiæ quæst.8. Licet verò ex istis de tempore quæstionibus intelligere admirabilem DEI in Tobia,Raguele,Gabeloque dirigendo & conseruando prouidentiam. Cum enim captiuitatis anno 21. vel circiter, id est, ante Manassæ initium, mitteret ille filium ad Gabelum, & Saram Ecbatanis vxorem iste duceret, nondum inter hosce Reges gratiam ruperat, bellumque cecinerat iniquitas & superbia. Non adeo multis annis post, exarsit bellum. capta & vastata Ecbatana sunt. Alta igitur florenteque pace vt nuptias illi suas celebrarent, effecit DEVS. itemque vt ante vastitatem Rhagis depositam pecuniam asportarent: Ecbatanis, dimidia cum socerorum opulentia, excederent: residuum interea in direptione mediaque vastitate protegeretur. Contrà vero, quando bellicæ huic tempestati finis fuit, cœperuntque paulatim Ecbatana reflorescere, Ninus verò ad interitum propiùs tendere, ecce iubetur hinc illuc Tobias proficisci. Verè bonus & miserator Dominus, humilia respiciens in cœlo & in terra. *Quærite ergo primum regnum* DEI, *& iustitiam eius: & hæc omnia* (de quibus tantopere soliciti sunt mortales) *adiicientur vobis*, Matth.6.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Ex hisce Regum istorum bellis, emolumenti ad nos quid?

PLVRIMVM vtique, si velimus; ex hisce bellis ad nos emolumenti redundabit. eorum videlicet causam & originem,ipsum præterea exitum intuendo.Illam quæst. 9.spectauimus. *Gloriabatur Arphaxad quasi potens in potentia exercitus sui, & in gloria quadrigarum suarum. Vnde*, ait S. Iacobus cap. 4. *bella & lites in vobis? Nonne hinc? ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris?* Superbia & fastus, vanissimæ gloriæ, imperiique fugacissimi cupiditas, & ambitio in Arphaxadi animo castra fixerant. hæc ad bellum

bellum eum exſuſcitabant. gloriabatur & verbis & factis: ſeipſum, ſuaſque peditum equitumque copias circumſpectans. ſicut ille ſcilicet Nabuchodonoſor Danielis 4. ver. 27. ſicut ille apud Tragœdum alius:

Aequalis aſtris gradior, & cunctos ſuper,
Altum ſuperbo vertice attingens polum
Dimitto ſuperos. ſumma votorum attigi.
——— O me cœlitum excelſiſſimum
Regumq; regem. vota tranſcendi mea.

Sed quis exitus? *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem paraſti,* in quibus gloriaris, potentia exercitus tui, gloria quadrigarum tuarum, *cuius erunt?* Ecce, vt quæſt. 10. vidimus; captus iſte tam potens, tam glorioſus. omnis eius vis & robur elanguit. potentia concidit. ſubuertit Dominus rotas curruum. ille ille infelix, qui mane quaſi potens gloriabatur: ante veſperum, iaculis confixus æternum tacet iacetque. *Non ſaluatur rex per multam virtutem: & gigas non ſaluabitur in multitudine virtutis ſuæ. fallax equus ad ſalutem: in abundantia autem virtutis ſuæ non ſaluabitur,* Pſal. 32. Ergo *qui confidunt in virtute ſua: & in multitudine diuitiarum ſuarum gloriantur,* Pſal. 48. *hi in curribus & in equis: nos autem in nomine Domini* DEI *noſtri inuocabimus. Ipſi obligati ſunt & ceciderunt: nos autem ſurreximus & erecti ſumus,* Pſal. 19. Prudenter admodum apud Herodotum lib. 7. Xerxi Artabanus: Ὁρᾷς ὡς τὰ ὑπερέχοντα ζῶα κεραυνοῖ ὁ θεὸς, οὐδὲ ἐᾷ φαντάζεσθαι, τὰ δὲ σμικρὰ οὐδέν μιν κνίζει? Ὁρᾷς δὲ ὡς ἐς οἰκήματα τὰ μέγιστα ἀεὶ καὶ δένδρεα, τὰ τοιαῦτα ὁκοσηπῆσι βάλλει? Φιλέει γὰρ ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολούειν. *Vides,* ait, *vt animalia prægrandia fulmine ferit, neque cogitationibus inſoleſcere ſinit* DEVS, *quæ verò paruula ſunt ne tantillum quidem vellicat? Vides vt in maxima ædificia & arbores, eiuſmodi ſemper tela contorquet? Amat enim* DEVS *incidere* ſiue *truncare, quæ eminent omnia.* & cauſa ſubditur; ὑπὸ γὰρ ἐᾷ φρονέειν ἄλλον μεγὰ ὁ θεὸς ἢ ἑωυτόν. *Neminem enim ſinit magni quidpiam de ſeipſo ſentire, præter ſeipſum.* quia videlicet ſolus ipſe magnus. ſolus magna faciens in cœlo & in terra. Ipſe *ſuperbis reſiſtit,* 1. Petr. 4. & *deponit potentes de ſede:*

Dominare, ait in Hercule Seneca, *tumidus, ſpiritus altos gere.*
Sequitur ſuperbos vltor à tergo DEVS.

Ideoque in Thyeſte:

Vos quibus rector maris atque terræ
Ius dedit magnum necis atque vitæ
Ponite inflatos, tumidoſque vultus:
Quidquid à vobis minor expaueſcit,
Maior hoc vobis Dominus minatur.
Omne ſub regno grauiore regnum eſt.
Quem dies vidit veniens ſuperbum
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Nemo confidat nimium ſecundis.

Gloriantur ſanè in exercitus ſui potentia, qui in diuitiarum, poſſeſſionum, famulorumque multitudine ſeſe efferunt & oſtentant. Gloriantur in quadrigarum ſuarum gloria, qui in corporis robore & pulchritudine, in mentis acumine & ſapientia ſeſe iactant & circumſpiciunt. *Mihi autem,* ait Apoſtolus Galat. 6. ver. 14. *abſit gloriari, niſi*

in cruce Domini noſtri IESV CHRISTI, *per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* Neque verò Ecbatanorum & Niniæ ſpecta cùm amplitudo & magnificentia, tùm rudera & vaſtationes quæſt. 6. 8. 10. nullam nobis vtilitatem afferent, ſi inſiſtamus pauliſper, & cogitemus, quemadmodum ſub cœlo firmum & ſtabile nihil ſit: manufacta omnia diſſoluantur: nobiliſſima domicilia, vrbeſque ampliſſimæ & munitiſſimæ peſſum eant funditus. O rerum vanitatem! *Mors etiam ſaxis, nominibuſque venit.* Talia ſanè Gentilis etiam ille apud Ciceronem libro 4. epiſt. cogitabat Sulpicius: *Ex Aſia*, inquit, *rediens, cum ab Ægina Megaram verſus nauigarem, cœpi regiones circumcirca proſpicere. Poſt me erat Ægina: antè Megara: dextra Piræeus: ſiniſtra Corinthus. quæ opida quodam tempore florentiſſima fuerunt, nunc proſtrata & diruta ante oculos iacent. Cœpi egomet mecum ſic cogitare: Hem, nos homunculi indignamur, ſi quis noſtrum interiit, aut occiſus eſt, quorum vita breuior eſſe debet, cum vno loco tot opidorum cadauera proiecta iaceant!* Nos inquam homunculi poſſeſſiones & domos in terra ſplendidas, opeſq; magnas concupiſcimus, congerimus, ædificeamus, cum tantarum, tamque celebratarum & verè magnarum vrbium cadauera, locorum neſcio vbi, iam ſint. Cur, quando *terreſtris domus noſtra diſſoluetur, ædificationem ex* DEO non quærimus, *domum non manufactam æternam in cœlis!* 2. Corinth. 5. ver. 1.

Poſterior capitis pars.

BELLI prioris finis, alterius principium extitit. cuius hoc ipſo loco cauſæ tres indicantur. *Prima* ver. 7. *Tunc exaltatum eſt regnum Nabuchodonoſor*, id eſt, magnopere amplificatum, & inſigni gloria cumulatum. vnde *& cor eius eleuatum eſt.* Quæ Arphaxado exitio fuerat, ea iam Nabuchodonoſorem elatio & ſuperbia inuadit. *Felicitas*, ait lib. 3. hiſtoriæ Taeitus, *in malo ingenio auaritiam, ſuperbiam, cæteraq; occulta mala patefacit.* Vix poſſunt fatui mortales, *μέγαν ὄλβον καταπέψαι, magnam felicitatem concoquere*, vt aiebat Pindarus, & vt Troad. Seneca:

——————— Regi frænis nequit
Ira & ardens hoſtis & victoria
Gladiuſque felix, cuius infecti ſemel
Vecors libido eſt.

Eſt verò in victoriis hoc miſerrimum, quod victarum quandoque gentium non opes tantum & bona, ſed vitia etiam & peccata, adeoque ea ipſa, ob quæ illarum à DEO vindices & flagella conſtituti ſunt; ipſi ad ſe victores transferant. Eleuatum erat Arphaxadi cor: vt eum DEVS deprimeret, miſſus Nabuchodonoſor eſt. ille depreſſus & infra mortuos omnes amandatus eſt. iam Nabuchodonoſoris ipſius cor eleuatur. Quid ergo tandem, niſi vt quam alteri pœnam intulit, eandem & ipſe iuſtiſſimam excipiat? *Altera* cauſa. Quærit ipſe Nabuchodonoſor, contra gentes alias, belli anſam & materiem. Mittit enim ad illas ver. 8. nuncios, qui ab illis & iniqua & intolerabilia poſtulent. vt ſi annuant, magis efferatur, qui ſolo ſui nominis terrore, vnicaque denunciatione tot ſibi gentes ſubigat: ſi abnuant, inferendi iis belli eaſq; immenſa copiarum ſuarum vi domandi occaſionem habeat. Enumerantur in Latino gentes iſtiuſmodi fere iſtæ, Ciliees, Damaſceni, Libani incolæ, Carmelitæ, Cedareni, Galilæi Eſdrelonij, Samaritæ, Transiordanini, vſque ad Hieroſolymitas, Ieſſæi, & alij populi, vſque ad terminos Æthiopiæ. Habent fortè obſcuritatis aliquid *primò* Cedareni, ſeu,

qui

qui in Cedar. Hanc verò docet S. Hieronymus in Ezechielis 27. esse Arabiam, in qua Saraceni, qui progeniti ab secundogenito Ismaëlis filio Cedar, de quo Genes. 25. ver. 13. Is verò non à κήδω, vt Græci quidam tradunt; sed à nigredine (cum Hebraicè Kadar nigrescere valeat, Psal. 35. ver. 14. Psal. 38. ver. 7. Iob 5. ver. 11. cap. 6. ver. 16. Ioel 2. & 3. Michææ 3. ver. 6. Ierem. 8. ver. 21.) nomen acceperit. qua & ob solis ardores ferè tincti sunt Cedareni, adeo, vt quemadmodum Tobiæ cap. 2. quæst. 3. dictum est; interdum idcirco Æthiopes vocentur. Hinc verò illa Psal. 119. *Habitaui cum habitantibus* vel tabernaculis *Cedar.* Cantic. 1. *Nigra sum, sed formosa, filiæ Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.* Et Isaias cap. 21. cum de Arabiæ punitione ageret vers. 13. addit, *Auferetur omnis gloria Cedar: & reliquiæ numeri sagittariorum fortium de filiis Cedar imminuentur.* Similia cap. 42. & 60. Ierem. 2. & 49. Ezech. 27. *Inhabitantes* verò *Galilæam in campo magno Esdrelon*, ex Brocardo & Iosepho cognosci possunt. Ait ille campi huius longitudinem esse 10. miliarium & latitudinem à mari Occidentali ad Galilæam. quod & Tyberiadis stagnum dici solet. Iosephus verò de eodem campo sæpè, libro 14. Antiq. 17. lib. 15. cap. 11. lib. 18. cap. 3. & 7. lib. 20. cap. 5. In vita etiam sua dicit campi huius magni decadarchum, seu, vt lib. 4. Captiu. cap. 4. vocat; decarchen Æbutium fuisse. Meminit rursum lib. 2. Capt. cap. 17. & 21. lib. 3. cap. 4. sed lib. 4. cap. 27. vberiùs etiam describit, & sanè non paulò quam Brocardus longiorem & latiorem. *Media*, inquit, *regio, quæ inter duos montes est*, (eos paulò antè describpserat) *vocatur magnus campus, à vico Ginnabrin perueniens vsque ad Asphaltiten lacum. Est verò ipsius quidem longitudo stadiorum 1200.* (σταδίων χιλίων διακοσίων, ideoque in Ruffiniana conuersione non rectè, *ducentorum & triginta stadiorum*) *latitudo 120. A Iordane medius intersecatur, & stagna habet Asphaltiticum & Tyberiadense, quæ natura omnino contraria sunt. Illud enim salsum & infœcundum, hoc verò dulce & fœcundum est. Æstatis vero tempore campus hic incenditur & quodammodo ignescit. ideoque propter feruorem æstus nimium aërem habet morbosum. Totus enim aquis caret. nisi vbi Iordane interfluitur. ideoque & in huius ripis accidit, vt sint palma pulchriores & feraciores. minus verò pulchra & feraces, quæ absunt longiùs.* Dictum porro putat in Iosuæ caput 19. Masius, *Esdrelon* per litterarum transpositionem à vicina vrbe Iezreel. Sed lib. 4. Reg. cap. 23. v. 29. 2. Paralip. 35. ver. 22. vocatur *Mageddo* ab Herodoto lib. 2. Μάγδολος, cum eandem de Iosiæ clade historiam attingens ait: Σύρῃσι τοῖσι ὁ Νεκὼς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. *Terrestri acie cum Syris congressus in Magdolo Necos* (in scriptura nostra Nechao rex Ægypti) *victoria potitus est.* Tertiò Iessæi non vocantur, qui è Dauidis stirpe, cuius pater Isai seu vt in 70. legitur ἰεσσαὶ Ruth cap. vlt. Sed qui, vt habet hoc loco noster textus, *terram Iesse* incolebant, id est, ij Arabes, qui Australiorem & Occidentaliorem Arabiæ partem, quæ ad Ægyptum propriè dictam vergit. quæ à nostro Interprete Genes. 46. ver. 34. cap. 47. ver. 4. & 27. cap. 50. ver. 8. Exodi 8. v. 26. Gessen vertitur, in Hebræo Gosen dicitur. à 70. Γεσὲμ. Et eadem hoc loco vox in Græco est, & coniungitur, vt pòst magis videbitur, cum Ægypti fluuio, Ægyptiisque vrbibus Thaphneæ Rameſſe. & dum Ægypti nomen latiùs panditur, Ægypti pars, in Genesi, locis citatis, statuitur. Alioquin Arabiæ pars erat, vt ipsi 70. crebrò monuerunt. Sic enim Genes. 46. Ἵνα κατοικήσητε ἐν γῇ Γεσὲμ Ἀραβίας, *vt habitetis in terra Gesem Arabiæ.* iidemque eodem cap. 46. v. 28. & 29. periphrasi quadam appellant, vt ferè Hebræus & noster cap. 47. ver. 11. *terram Rameſſe, iuxta Heroum vrbem.* de qua dictum Exodi cap. 14. Fuit in montosis etiam Iudææ locis vrbs *Gosen* Ios. 10. 41. cap. 15 51. Esset de hisce Gentibus iam satis, nisi monendum videretur, in Græco eas, vt suprà dictum; proponi quasi, ante Arphaxadeam

victoriam, ad auxilium ferendum inuitatæ à Nabuchodonosore fuissent: deinde multo earum longiorem catalogum instituit. *Misit rex Assyriorum Nabuchodonosor ad omnes, qui Persidem incolebant, omnesque habitantes versus Occidentem, ad habitatores Ciliciæ, Damasci, Libani & Antilibani, atque ad omnes, qui maritimam oram insidebant. ad eos præterea, qui sunt in populis Carmeli & Galaad & ad superiorem Galilæam, & magnum campum Esdrelon. item ad omnes habitantes in Samaria, eiusque vrbibus, & trans Iordanem, Hierosolymam vsque, & Bethanen,* (nam βιτάνη legitur in Complutensibus & 70. quasi sit Bethana Iosuę 19. 38. legunt tamen quidam βιτσὼν) *& Chelles, & Cades, vsque ad fluuium Ægypti ac Taphnem & Rameſſem, omnemque terram Gesem incolentes. ad eos vsque qui supra Tanim Memphimque sunt, ad omnes denique incolas Ægypti vsque ad fines Æthiopiæ pertinentes.* Hoc vltimum idem Græcus ver. 12. exprimit per, *vsque ad terminos duorum marium.* id est, ad eas vsque terras, quæ duo maria contingunt & quasi finiunt. & intelligi possunt maria Æthiopicum & Arabicum. potius sanè quam Arabicum & Mediterraneum. vel hoc & mortuum, de quo D. Hieronymus Ioelis 2. Alioquin & Plinius lib. 6. cap. 28. *Arabia,* inquit, *est inter duo maria, rubrum & Persicum.* Quid verò populi isti Nabuchodonosori responderint, ostendit versus 11. vbi quod noster ait, *vno animo,* Græci efferunt ὡς ἀνὴρ ἴσος vel εἷς. *quasi vir æqualis* vel *vnus.* ita vt aliud ij dicant, qui vertunt, *quasi virum vnum despicerent.* Persas tamen eius auctoritatem & signa secutos, declarat versus 12. cap. 16. & causa, de qua in quæstiuncula de Holopherne cap. 2. Cum verò 4. Reg. 17. & libro 1. Esd. 4. Samaria colonis ab Assyrio Rege missis compleretur, videntur hoc tempore, aliqua, vt fieri solet, occasione, istum, qui Assyrium nunc diadema obtinebat non magni feciſſe, ab eoque defeciſſe. vt mirandum sit ob istum, similesque locos, hunc, apud Lyranum, à quibusdam apocryphum librum olim habitum. Quot enim causæ quotidie occurrunt, cur in populo aliquo factiones, seditiones, defectiones oriantur? Ideoq; ne Wittakerus quidem, qui omnia vndiq; contra id genus libros corradit; difficultatem istam obiicere ausus est. *Tertia* porro causa v. 12. est. *Tunc indignatus Nabuchodonosor ad omnem terram illam, iurauit per thronũ & regnum suum, quòd defenderet se de omnibus regionibus hu.* id est vindictam de omnibus sumeret, quod per ἐκδικεῖν Græcus effert. Regum verò est hoc vetus iusiurandum, *per thronum, regnum, sceptrum*; & quidem maximum, vt ait Homerus Iliad. 1. Herodotus lib. 4. Et vide quibus gradibus in summum ascendat hominum nequitia. Superbit, intumescit, alios despicit, iniuriæ occasionem quærit. *Elatioris* enim *lasciuiæ filia, iniuria est,* inquit libro 3. de Legib. Plato. & quasi bonum iam factum ille faceret; iurisiurandi religionem adhibet. quemadmodum Herodes Matthæi 14. ver. 17. At malè id genus iuraiuranda concipiuntur: peiùs obseruantur. Lege D. Augustinum serm. in decollatione S. Iohannis Baptistæ. Antequam verò ad alterum caput aggrediamur, sciendum à textu Græco notari, quid prostrato Arphaxado statim egerit Nabuchodonosor. *Reuersus,* ait, *est ipse cum ipsis* suis copiis Niniuen, *& omnis qui ad eum sese aggregarat exercitus, virorum bellatorum multitudo ingens admodum. & erat illic ocians, epulisque vacans, tam ipse quam eius exercitus, ad dies centum & viginti.* Quia verò Latinum editionis Romanæ textum præpono, ne litterulam quidem vnam versu secundo mutare volui, etsi verborum transpositio videtur.

CAPVT

CAPVT II.

1 ANno tertiodecimo Nabuchodonosor regis, vicesima & secunda die mensis primi, factum est verbum in domo Nabuchodonosor regis Assyriorum vt defenderet se.

2 Vocauitq; omnes maiores natu, omnesque duces, & bellatores suos, & habuit cum eis mysterium consilij sui.

3 Dixitque cogitationem suam in eo esse, vt omnē terram suo subiugaret imperio.

4 Quod dictum cùm placuisset omnibus, vocauit Nabuchodonosor rex Holofernem principem militiæ suæ.

5 Et dixit ei: Egredere aduersus omne regnum Occidentis, & contra eos præcipuè qui contempserunt imperium meum.

6 Non parcet oculus tuus vlli regno, omnemque vrbem munitam subiugabis mihi.

7 Tunc Holofernes vocauit duces, & magistratus virtutis Assyriorum: & dinumerauit viros in expeditionem, sicut præcepit ei rex, cētum viginti millia peditum pugnatorum, & equitum sagittariorum duodecim millia.

8 Omnemq; expeditionem suam fecit præire in multitudine innumerabilium camelorum, cum his quæ exercitibus sufficerent copiosè, boum quoque armenta, gregesq; ouium quorum non erat numerus.

9 Frumentum ex omni Syria in transitu suo parari constituit.

10 Aurum verò, & argentum de domo regis assumpsit multum nimis.

11 Et profectus est ipse, & omnis exercitus cum quadrigis & equitibus, & sagittariis, qui cooperuerunt faciem terræ, sicut locustæ.

12 Cumq; pertransisset fines Assyriorum, venit ad magnos montes Ange, qui sunt à sinistro Cilicia, ascenditque omnia castella eorum, & obtinuit omnem munitionem.

13 Effregit autem ciuitatem opinatissimam Melothi, prædauitq; omnes filios Tharsis, & filios Ismael, qui erant contra faciem deserti, & ad Austrum terræ Cellon.

14 Et transiuit Euphraten, & venit in Mesopotamiam: & fregit omnes ciuitates excelsas, quæ erāt ibi, à torrente Mambre vsquequo perueniatur ad mare.

15 Et occupauit terminos eius à Cilicia vsque ad fines Iapheth, qui sunt ad Austrum.

16 Abduxitq; omnes filios Madian, & prædauit omnem locupletationem eorum, omnesq; resistentes sibi occîdit in ore gladij.

17 Et post hæc descendit in campos Damasci in diebus messis, & succendit omnia sata, omnesq; arbores, & vineas fecit incîdi:

18 Et cecidit timor illius super omnes habitantes terram.

COMMENTARIVS.

DE cogitato quæsitoque bello traduntur hîc *quatuor*. quomodo videlicet in deliberationem & consilium à Rege id adductum sit. quomodo duci commissum, ab hoc apparatum, tandemque geri cœptum sit. *In prima*, spectandum consilij *tempus*, *consultores*, *materia* & *exitus*. *Tempus* fuit Nabuchodonosoris *annus* decimustertius (de quo ante in quæstiuncula 11.) *mensis* anni primus. Chaldæos, Assyrios, adeoque Orientem totum ab Autumno annum inchoare tradunt non pauci. neque ego contrà pugno: sed tantum primum hic mensem non videri autumnalem, quem Tisri & Hyperberetæum, nos Septembrem vocamus. Nam cum è superiori bello copiæ adhuc adessent, vel earum certè pars maxima, vt ex festarum, de quibus capite superiori, epularum agitationibus colligi potest; bellum hoc Holoferni demandatum. Is verò celeriter perrexit: hiberna nusquam habuit: & tamen hoc ipso capite ver. 17. *descendit in campos Damasci, in diebus messu*. Vel igitur apud Assyrios, sicuti & apud Hebræos, duplex erat anni auspicium, vnum ab Autumno, à vere alterum: vel ista Hebræorum anno, cui noua æquinoctij verni luna initium dabat; quemque Nisan & Xanthicum appellant; nos Martium, conuenienter ab Hebræo auctore scripta sunt. *Dies* erat mensis huius vicesimus secundus. An historicæ veritati parum studetur, vbi tam accuratè anni, menses, dies recensentur? Est hoc vero tempus, *quo solent Reges ad bella procedere*, 2. Reg. 11. ver. 1. Si porro per 120. dies, quibus ociatum epulatumq; Græcus nobis textus dicebat; ascendamus, deletum Arphaxadum comperiemus mense Nouembri. Sicque hiemem totam epulationibus & ludis datam. itemque legationibus huc & illuc, varios ad populos, ablegandis & recipiendis. *Consultores* in Latino triplices nominantur versu 2. *omnes* scilicet *maiores natu, omnesque duces, & bellatores*. Per *bellatores* non milites omnes intelliguntur: sed bellicæ rei peritiores homines, eaque laude præstantiores. Quod enim consilij *mysterium*, id est, arcanum, foret, si gregariis etiam militibus omnibus peruulgaretur? Similiter in Græco dum præter τοὺς μεγιστᾶνας, ponuntur πάντες οἱ δυνάστευοντες, intelliguntur *omnes ministri*, non opinor etiam atrienses, culinarij, mediastini; sed intimi & præcipui. *Materia* dupliciter proponitur. *Primò*, *vt defenderet se*. Iusta belli causa tradi solet, defensio, quæ locum tunc habet, cum vi vis illata defendenda est, cum propulsanda inquam à nobis, vel iis, quos tueri debemus; iniuria. Nulla verò Nabuchodonosori à Gentibus illis iniuria fiebat, quin verò ipsis ab eo fiebat. Ideò facit ille, quod iniqui pænè omnes solent. honesto nomine suum ipse scelus velat. quemadmodum & apud Herodotum lib. 7. Xerxes bellum, quod Græcis inferre volebat, τῆς Ἀθηναίων τιμωρίαν *Athenienſium punitionem*, etsi multo quam Nabuchodonosor verius; appellabat, cum ambitio, latiusque regnandi mera esset cupiditas. *Deinde, dixit cogitationem suam in eo esse, vt omnem terram suo subiugaret imperio*. Iam planè loquitur. defensionis laruam deponit, ambitionis vicus aperit. *Vna*, inquit in iis, quæ supersunt, fragmentis Salustius, *& ea vetus causa bellandi est, profunda cupido imperij & diuitiarum*. Idemque in Catilina; *Libidinem dominandi, causam belli habent, & maximam gloriam in maximo imperio putant*. Sed quàm insaturabilis bellua cupiditas? Non earum solummodo Gentium, quas ante nominauit; terram deuorare vult, sed *omnem* omnino *terram*. O ventrem! ô abdomen! Ex eadem scilicet numquam explenda fame *Pellæo iuueni totus non sufficit orbis*. *Ego*, ait ipsemet apud Curtium lib. 9. *orsus à Macedonia*

impe-

imperium, Græciam teneo. Thraciam & Illyricos subegi. Tribalis, Medisque imperito. Asiam, qua Hellespontо, qua rubro mari alluitur, possideo. Iamque haud procul absum à fine mundi. Quem egressus, aliam naturam, alium orbem aperire mihi statui. Et sanè sunt, qui fleuisse ipsum aiant, cum alium, quem deglutiret; terræ orbem nullum esse, à philosopho quodam audiret. Sed *vbi sunt*, ait Baruch cap. 3. ver. 16. 18. *principes, qui argentum thesaurizant, & aurum, in quo confidunt homines, & non est finis acquisitionis eorum?* In Græcis verò duplex hîc lectio: in Complutensibus quidem συνεκάλεσε πᾶσαν τὴν κακίαν τῆς γῆς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, *conuocauit ex ore suo*, seu *declarauit & expromsit omnem terræ malitiam*, quomodo scilicet malè ab omni terra legati sui accepti fuissent. In Romanis verò συνετέλεσε πᾶσαν κακίαν τῆς γῆς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, *perfecit ex ore suo*, id est, perfectè narrauit. malitiam terræ omnem, qua se affectum contemptumque putabat. vel *perfectè omninoque declarauit se malis terram omnem affecturum & diuexaturum.* Consilij porro huius *exitus* versu 4. est; quod à Nabuchodonosore *dictum erat, placuisse omnibus.* In tanto maiorum natu consiliariorum, summatum, bellatorumque numero Artabanus, qui prosperiore victoria tumidum, iniusta ira furentem, ambitione insanum Xerxem officij moneret, nullus fuit? Ecce in Romanorum Senatu cum, deuicto Macedonum Rege Perseo, gaudio pænè ebria omninoque de mentis statu deturbata Roma esset, iamque Rhodienses, qui Regem illum adiutarant; veniam suppliciter petentes vix Romanorum principum plerique audirent, eamque amplissimam ciuitatem animo iam suo exsorberent; ecce inquam, quæ apud Gellium lib. 6. c. 3. suaserit, dixerit Cato; *Scio solere pleriſq; hominibus, rebus secundis atque prolixis, atque prosperis animum excellentem, atque superbiam, atque ferocitatem augescere atque crescere. quod nunc mihi magna cura est, quod hæc res tam secundè processerit, ne quid in consulendo aduersi eueniat, quod nostras secundas res confricet, neue hæc victoria nimis luxuriosè eueniat. Aduersa res se domant, & docent, quid opus sit facto. Secundæ res lætitia transuersum trudere solent à rectè consulendo atque intelligendo. Quo maiore opere dico, suadeoque, vti hæc res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio in potestatem nostram redeamus.* At in Nabuchodonosoris consilio Cato nullus, Mardonij omnes, vt quod de Ægyptiorum Pharaone dixit cap. 19. Isaias ver. 11. id in nostrum istum quadret optime. *Stulti principes Taneos, sapientes consiliarij Pharaonis dederunt consilium insipiens. Vbi nunc sunt sapientes tui? annuncient tibi & indicent, quid cogitauerit Dominus exercituum super Ægyptum. Stulti facti sunt principes Taneos. emarcuerunt principes Mempheos, deceperunt Ægyptum, angulum populorum eius.* Misera profectò principum eorum sors, quorum consiliariis vnum hoc consilium, principibus ipsis assentari, priuatæ suæ rei & gratiæ studere, omnia illorum honesta atque inhonesta laudare. nullis eorum iracundiam, auaritiam, fastum, ambitionem, cæterosque animorum impetus, modestis, prudentibus, æquisque suasionibus vel refrænare, vel, pro virili, sufflaminare. *Dissipantur*, ait Salomon Prouerb. 15. ver. 22. *cogitationes, vbi non est consilium: vbi vero sunt plures consiliarij, confirmantur.* Sed verè consiliarij. qui Regis, regnique publicæ rei consulant, quibus & in pectore sapientia, & in ore, non illa, quæ nescio quis, byssina aulæ verba vocabat; sed vera, fortia, vtilia. Horum verò, quos in consilium adhibuit Nabuchodonosor, fœdam assentationem, eodemque prosperitatis & ambitionis vino, aut veneno potius madidam & mentem & orationem ita notat textus Græcus; Αὐτοὶ ἔκλεισαν ἐλεημοσύνας πάσας σάρκος, ὡς ἐπήκολούθησαν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. *Ipsi decreuerunt omnem carnem* funditus *perdere, qui verbum oris eius sequuti non essent. Omnis caro* pro omnibus hominibus dicitur, vt Genes. 6. ver. 12. *Omnis caro corruperat viam suam super terram.* Sicuti & ab al-

tera

tera hominis parte interdum etiam dicitur homo. *anima.* vt Geneſ. 17. verſ. 14. Leuit. 4. ver. 2. & 27. cap. 4. ver. 6.

Alterum, quod hoc in capite, proponitur; eſt, quomodo cogitatum à Nabuchodonoſore, à conſiliariis omnibus approbatum bellum, è ducibus vni, Holoferni demandatum ſit ver. 4. vbi duæ veluti quæſtiunculæ ſunt.

I. *Quis Holophernes?*

IN Græco ἀρχιστράτηγον, in Latino, princeps militiæ vocatur. ſed in illo additur δεύτερον ἀπὸ αὐτοῦ. ſecundus poſt Nabuchodonoſorem. quemadmodum poſt Pharaonem in Ægypto Ioſephus Geneſ. 41. v. 40. Aman poſt Aſſuerum in Perſide Eſther cap. 3. & 4. ideoque apud Zonaram, Archiſatrapa (dicam verò de Satrapüs in Eſther cap. 1.) nuncupatur. Sed quid à quibuſdam etiam Rex? Si, ait libro 1. contra Marcionem cap. 7. Tertullianus, communio nominum, conditionibus præiudicat, quanti nequam ſerui Regum nominibus inſultant, Alexandri, & Darij, & Olophernis? Sermo in D. Auguſtini appendice ſexageſimus ſextus, Paratur, ait, conuiuium Regi, Iudith intereſſe iubetur. Sanè quia exercitui regundo præerat, Rex fortè dici poſſe videatur. Veriùs tamen id nomen, ob potentiam & opes pænè regias, Satrapis interdum nonnullis tributum fuiſſe. vt ex iis quæ Tobiæ 2. quæſt. 2. & 3. perſpicuum. Sed omnium maximè Reges dici poterant, qui ducum Satraparumque omnium principes, & à potentiſſimo Rege ſecundi. Atque iſto modo, à Philone Byblio apud Euſebium lib. 9. præparationis Euangelicæ, Ioſephus etiam σκηπτοῦχον *ſceptriger* nominatur. Verba ipſa, quia, vt alia non pauca, Latinus Euſebij verſor ea omiſit; reponam:

Ἰακὼβ ἐυτέκνοιο τέκος Ἰωσὴφ, ὃς ὀνείρων
Θεσπιὴς, σκηπτοῦχον ἐν Αἰγύπτοιο θέμιστι,
Δινεύοντος λαθραῖα χρόνου πλημμυρίδι μοίρης.
Somnia dum retegit fœcundo natus Iacob
Ioſeph, Aegypti ſceptro eſt ſolioq; potitus.
Temporis occulta euoluens ceu vortice fati.

Neque abſurdum ſi Rex verus habeatur, cum maioribus Regibus minores quidam Reges miniſtri ſunt & duces, vti apud Xenophontem, Babylonio Regi Crœſus, Euilmerodacho alij 4. Reg. vlt. ver. 28. *Perſam* verò fuiſſe Holophernem ait Cedrenus, neque à Perſarum nominibus eius nomen abhorret, vti monſtrat Artaphernes, Tiſaphernes, Intaphernes, Pharnaſpes, Pharnuches, Pharnazathres, Pharnabazus. Et cauſa hic fuiſſe videtur, vt tanto ſeſe libentiùs Aſſyrio coniungerent Perſæ, de quibus ſuprà cap. 1. & infrà cap. 16. v. 12. Non tamen id nominis ita in Perſis hærebat, vt eo Gentibus alij vti non liceret, prout aliquantulum attigi cap. 1. quæſt. 4. & oſtendunt, Holophernæ alij. Nam apud Appianum Syriacis, Ariarathæ Cappadocum Regis frater fuit Holophernes, & Cappadociæ Rex, qui τῷ ἰαλεικῷ καὶ πολιτικῷ ἀσωλίαν induxit Holophernes fuit, vti narrat Stephanus Niger lib. de nimio luxu. Quid magnus Strabonis auunculus Cappadox Moaphernes? Dixit verò Franciſcus Maironis noſtrum iſtum, Eſtheris & Aſſueri filium fuiſſe. At ſua iſta tam futili aſſeueratione non id tantum aſſequitur, vt cum rationem coniecturamque nullam afferat, contemnatur, verumetiam, vt ab Eraſino præfatione in libros de Ciuitate DEI egregiè irrideatur.

Sanè,

Sanè, vt aliud nihil dicam; fuisset filius ante matrem. vt ex dictis cap. primo, quæst. 2. & ex dicendis de Assuero Estheris cap. 1. manifestum. Denique in Romano Græco textu & in Appiano leniter ὀλοφέρνης legitur. in Græcis aliis, & in correcto nostro Latino aspiratè ὀλοφέρνης, Holophernes. De ipsius moribus, posteà.

Q. II. Quomodo Holopherni bellum mandatum?

IN nostro eodem Latino *duo* proponit Holopherni Nabuchodonosor. contra quos videlicet gerere bellum debeat: & quomodo. *Prius* est ver. 5. *Egredere aduersum omne regnum Occidentis: & contra eos præcipuè, qui contempserunt imperium meum.* Omnes eum Occidentales iubet inuadere. sed præ omnibus & potissimùm eos, qui contempserant eius imperium, vel *generali* illo *modo*, qui superiori capite attingebatur, quòd eius nunciis non annuissent, eos, eorum quę poscerent inanes; remisissent: vel *speciali* quodam modo, vt Damasceni, quos antea deuicerat Theglathphalassar 4. Reg. 16. vt Israelitarum reliquiæ. cum eos perdomuisset, iamque in Assyriam captiuos abduxisset Salmanasar, 4. Reg. 17. Iudæi & Hierosolymitani cum Assyriorum Regibus fœderati aliquando fuissent, 4. Reg. 16. vel etiam subditi, 2. Paralip. 33. ver. 11. Samaritani, qui ex Assyria in vacuas Israëlitarum sedes immissi fuerant, 4. Reg. 17. & nunc fortè à Sennacheribi filiis, qui cæso illo, in Armeniam profugerant, 4. Reg. 19. v. 37. aut nepotibus, qui Asaraddoniam domum oderant; concitabantur. *Posterius* est v. 6. *Non parcet oculus tuus, vlli regno, omnemque vrbem munitam subiugabis mihi.* Vetat ne misericordiam regni vllius capiat: ne munitam vrbem vllam, quam vi non occupet; prætereat. Et dicit, *non parcet oculus tuus.* quia, ex miseriarum, miserorumque aspectu, solet maximè commoueri misericordia. Si ergo miseri, squalidique gentis alicuius legati veniant, supplicent, Assyrium à se iugum deprecari velint, sint oculi sicci, sint immisericordes. Aut iugum, aut gladium omnes accipiant. In Græco est hæc Nabuchodonosoris oratio multo fusior. Sic enim loquitur; *Hæc dicit magnus Rex, Dominus omnis terræ. Ecce tu egredieris à facie mea, & sumes tecum viros, qui suis ipsorum viribus confidant, peditum ad centum viginti millia, & multitudinem equorum cum eorum ascensoribus, multitudinem inquam duodecim myriadum, seu centum & viginti millium. & exibis in occursum, siue prælium contra omnem terram, quæ ad Occidentem est. quia oris mei verbo non obtemperarunt. & ipsis denunciabis, vt terram & aquam præparent, quia egrediar in furore meo contra ipsos, & operiam omnem faciem terræ pedibus mei exercitus, & dabo ipsos illis in direptionem, eorumque vulnerati valles atq; torrentes ipsorum implebunt. fluuius etiam mortuis eorum exundans complebitur. ipsorumq; tandem captiuitatem agam seu propellam in terra omnis extrema. Tu verò egressus præoccupabis mihi omnes eorum fines, & ipsi seipsos tibi dedent, & tu mihi eos in diem redargutionis eorum reseruabis. Contra eos verò, qui rebelles & immorigeri sunt, non parcet oculus tuus, quominus eos in omni terra tua in cædem & direptionem des. quia viuo ego, & robur regni mei, quæ locutus sum ea etiam faciam in manu mea. Tu verò non transgredieris vel vnicum verborum Domini tui. sed perficiens perficies. sicut præcepi tibi. & nihil cunctabere, vt ea facias.* Sunt in his, quæ expositionem aliquam flagitent, nonnulla. sed ea oportuniùs infrà dabitur. Nunc in promptu ea semper habenda regula, quæ in Tobia iam non semel repetita; non ideo repugnare textus. quia vnus plus, minus alter proponit. quin mutuas potius sibi ipsis ad sententiam perfectiorem tradunt operas.

Tertium in capite isto est belli apparatus, ver. 7. in quo periti ducis edit specimen. dum primò *duces & magistratus virtutis* seu copiarum *Assyriorum* vocat; deinde milites accipit, tertiò iumenta & commeatum omnis generis adhibet ver. 8. camelos, boues, oues innumerabiles, frumentum etiam ver. 9. *Qui enim*, ait lib. 3. cap. 26. Vegetius, *frumentum, necessariumq; commeatum non præparat, vincitur sine ferro.* Denique ex Regis ærario aurum sumit & argentum copiosissimum ver. 10. Quemadmodum enim *negant medici sine neruis homines ambulare posse*, vt ait in Satyra Petronius, ita sine pecunia nusquam progredi bellum vllum potest. In Græco præter ea quæ in Latino; nominantur etiam *asini, muli & capræ.*

QVÆSTIVNCVLA.

Holophernis equitum numerus quantus?

SVprà textus nobis Græcus narrabat πλῆθος ἵππων σὺν ἀναβάταις, μυριάδων ἑκατὸν εἴκοσι πέντε, id est, *centum & viginti millia.* Mendum omnino in scripto est. Quis enim centum viginti peditum millibus totidem equites adiunctos existimet? In numerosissimo & iactatissimo illo Xerxis aduersus Græciam exercitu, ἀριθμὸς τῆς ἵππου, ait lib. 7. Herodotus, ἦν ὁ ὅλος μυριάδες, πάρεξ τῆς ἄλλης καμήλου καὶ τῆς ἁρμάτων *fuit equitatus numerus octo myriades, siue octoginta millia, præter alios camelos & currus*, ad annonam scilicet onerāque conuehenda; quę, vt diximus & hic, numero maximo, affuerunt. Cum iret Darius Alexandro Asiam petenti obuiam; non enumerat libro 3. Curtius nisi equitum septuaginta millia. & libro 4. cum dimidio fermè maior esset exercitus, quam in Cilicia fuerat; in eius tamen totius summa, *equites erant quadraginta quinque millia, pedestris acies ducenta millia expleuerat.* Latinus noster ver. 7. tantùm dicit, *equites sagittarios duodecim millia.* & sæpiùs iam significatum, non rara in Græcorum numeris menda inueniri. Fortè tamen neque in Græco mendum, neque inter ipsum Latinum vllam esse pugnam, pugnet quispiam. Qui enim sagittariorum equitum duodecim millia dicit, non negat equitum non sagittariorum alia millia. In illa tanta Xerxis multitudine, an sagittarij erant, octies mille Sagartij equites? An in Darij contra Alexandrum acie, dextrum illud equitatus cornu, quod Nabarzanes ducebat, sagittariis solis constabat, cui funditorum sagittariorumque viginti fermè millia iungi debuerunt? An Barcanorum equitum duo millia, *armati bipennibus, leuibusq; scutis cetræ maximè speciem reddentibus?* An qui lib. 4. præter iacula, scuta iam & gladios acceperant? An ipsius Alexandri equites, quos cum hostium equitatu confertos & quasi cohærentes negat libro 3. Curtius vibrare tela potuisse, sagittarij erant? An Romani equites, de quibus sub libri de re militari tertij finem Lipsius? Et Latinus textus ver. 11. inter equites & sagittarios discrimen nonne constituit? Sunt hæc ita. & plura, in istis Holophernis copiis, millia equitum, quam sagittariorum solorum facilè crediderim: centum tamen & viginti millia non item. Etsi enim equitatu pollebant plurimum Persæ, Medi, Parthi, eorum tamen equites vel plures vel æquales peditibus fuisse non equidem memini legere. Neque, præter Polybium vnum, vllus equestrium copiarum admirator tantus, qui, quando non ad vnum aliquod prælium, sed ad bellum paulò vel remotiùs vel diuturniùs, in quo montes & angustiæ non paucæ transeundæ, arces & vrbes cùm expugnandæ, tùm propugnandæ præsidiisque firmandæ; proficiscendum est; non in

pedite

peditę roboris plus esse concedat. Hic verò, num vnum Holopherni prælium præliandum? nonne belligerandum, & quidem non vna cum Gente, sed cum Occidentis totius Gentibus omnibus? Nonne montana impeditaq; loca subeundum quamplurima? Emendandum ergo Græcum illum numerum opinor. vt vel equitum vniuersè fuerint δύο μυριάδες viginti millia: vel si quamplurimum vis, πέντε μυριάδες centum millia. è quibus sagittarij fuerint duodecies mille. quemadmodum textus monet Latinus, ipseque etiam postea Græcus, ἐξεδιήγησεν ἱππεῖς τοξότας μυρίους δισχιλίους. *Numerauit Holophernes equitum sagittariorũ duodecim millia.* Quamquam videri queat nunc non plus fuisse duodecim equitum millibus in toto exercitu. quia & Græcus hoc loco in summam illum colligit & Latinus ver. 7. licet cap. 7. ver. 2. plures accesserint, vt ibi rursum monebitur. Et dicentur *sagittarij* equites, vel à maiore prastantioreque parte. vel quia verè sagittarij erant omnes. idque vel vt hoc vno armorum genere potissimùm semper pugnarent, vel vt saltem pugnæ initio, sagittarum in hostes procellam emitterent. *Omnis prope Assyriorum & Persidis regio vsum habebat, sagittarum*, ait in Isaiæ 7. D. Hieronymus. Equites porro sagittarios, vt à peditibus distinguant Græci, solent eos vno interdum nomine ἱπποτοξότας appellare. quales Scythas tradit libro 4. Herodotus. De quadrigis porro curribusque falcatis, dixi Iudicum cap. 1.

Quartum in capite isto, est inchoata expeditio ver. 11. cuius ego vestigia, obscura sanè, in alio libentiùs legerem. & obscuritatis causa eadem, quæ in historiis aliis tam sacris quam prophanis. quia, vt ait extremo libro decimosexto Strabo, αἱ τῶν ὀνομάτων μεταθέσεις καὶ μάλιστα τῶν βαρβαρικῶν πολλαί. *Ipsa nominum variationes, barbaricorum præsertim, multæ sunt.* Et D. Augustinus in Numeros quæst. 20. *Solent*, inquit, *locorum & gentium nomina plerumq; vetustate mutari.*

Primò igitur *pertransiit fines Assyriorum.* In Græco; *Egressus Niniue, peruenit trium dierum itinere in faciem*, siue *planitiem campi Bactilath* βεκτιλεθ. In Complutensi βεκτιλέθ. An affinitas aliqua cum Bacataillis, quos in Cassiotide collocat lib. 5. c. 15. Ptolemæus?

Hinc *venit ad magnos montes Ange, qui sunt à sinistro Cilicia.*

QVÆSTIVNCVLA.

Quinam montes Ange?

MONTES Ange putat Ribera in Ionę caput 1. esse *Argæum* montem. Sed quomodo is in Ciliciæ sinistro est, cum supra Ciliciam versus Septentrionem, in Cappadocia sit, & inter eum & Ciliciam non magna tantum locorum intercapedo, sed Tauri etiam & Antitauri montium pars interiecta sit? prout indicant Ptolemæus lib. 5. Geog. cap. 6. Plinius lib. 6. cap. 3. Solinus cap. 53. Nicephorus lib. 12. cap. 29. An *Bargilus* mons, de quo Plinius lib. 5. cap. 20. vel ob maiorem vocis affinitatem, *Angaris*, de quo cap. 13? Sed neque istos eorum situs admittit. Verum *Ange* nomen in 70. Interpretibus expressè positum est, Genes. 12. v. 8. ἀγγαὶ κατὰ ἀναλολάς *Ange ad Orientem.* & cap. 13. ver. 4. ἀνὰ μέσον βαιθὴλ καὶ ἀνὰ μέσον ἀγγαί. quod S. Fulgentius lib. 2. ad Monimum, c. 3. ita conuersum citat, *inter Bethel & inter Agge.* Norunt verò litterati, quæ gemino isto γγ Græcis scribuntur, ea Latinis interdum per *gg*, interdum per *ng* scribi, sed isto semper modo pronunciari. Nam verbi causa Ἄγγελος, *Aggelus* & *Angelus* scribitur, & posteriore isto modo semper pronunciatur. Sed cum istud *Ange* sit vrbs, quæ in Hebræo

& noſtro textu *Hai* vocatur & ab iiſdem 70. Ioſuæ 7. γαὶ, interdum etiam à D. Hieronymo libro de locis Hebraicis, *Agai*, quomodo montes Ange? Habent quidem interdum eadē nomina vrbes, montes, & fluuij: & montem prope Hai vrbem inuenimus Geneſ. 12. ver. 8. Sed cum is in Iudęa tam notus, cur tam operoſo, tamque peregrino & obſcuro modo deſcriberetur? Quid Ciliciam, quid ſiniſtrum eius latus nominare opus fuiſſet? Qui Græcum textum legerit πλησίον δ' ὄρους τοῦ ἐπ' ἀριστερᾶ τῆς ἄνω Κιλικίας, *prope montem, qui eſt à latere ſiniſtro altæ Ciliciæ*; putabit fortè in Latino legendum hoc modo, *venit ad magnos montes, qui ſunt à ſiniſtro altæ Ciliciæ.* vt iſtud *altæ* non ſuas modo litteras, ſed & veterem locum amiſerit. Si veteres aliqui libri ſuffragarentur, eſſet arduus difficilisq; locus planior. nondum tamen omnino planus & facilis. Cedo enim, quomodo poſt Aſſyriæ fines, Armenia, Syriaque præterita, ilicò ad Ciliciam venitur? & quænam alta hæc Cilicia? quod ſiniſtrum eius latus? quiue tandem magni iſti montes? Quia verò quidquid de Ange montibus dicamus, tria illa prima in quæſtionem ſemper adducantur neceſſe eſt, de iis ſi quid fortè occurrat; dicam. Ac *primò* quidem Ptolemæus lib. 6. cap. 8. dum ait, τῆς ἰδίως Κιλικίας μεσόγειοι, ſignificat dupliciter Ciliciam accipi, propriè ſcilicet, ſeu preſsè, & impropriè ſeu amplè. quemadmodum cum eodem libro cap. 2. ait, τῆς ἰδίως Ασίας ἔθνη, &, ἡ ἰδίως καλουμένη Ασία, duplicem Aſię notionem oſtendit. Vtrumque verò in Cilicia nominanda modum docet Solinus cap. 47. *Cilicia*, inquit, *antea vſque ad Peluſium Ægypti pertinebat, Lydiis, Medis, Pamphilia, Cappadocia ſub imperio Cilicum conſtitutis. Mox ab Aſſyriis ſubacta, in breuiorem modum ſcripta eſt.* Videri ergo poſſit Cilicia hic ampliſſimè accipi. ſicque vbi ex Aſſyriorum finibus exceſſum fuit, in Ciliciam ſtatim deuentum fuiſſe. Vel diſtinguit ſcriptor, Aſſyriorum fines ab Aſſyria. Quæ ſiquidem illis regiones parebant, eæ ad eorum fines pertinebant, licet Aſſyria propriè non eſſent: vel denique ſcriptorum aliorum more, duos profectionis terminos ponit, eum à quo & eum ad quem Holophernes illo itinere profectus eſt; & media reticet. quæ tamen iterum poſtea ver. 14. attingit. *Alta* porro Cilicia ſeu *ſuperior* eo modo vocatur, quo Galilæam ſuperiorem vocari dictum eſt Tobiæ 1. fol. 10. & Ægyptum ſuperiorem ibid. cap. 8. fol. 137. ea ſcilicet, quæ ad Septentrionem vergit, & è qua fluuij erumpunt Orimagdus, Calydnus, Lamus, Cydnus, Sarus, Pyramus. *Siniſtrum Ciliciæ latus* eſt Septentrionale, partim ob cauſam eodem Tobiæ capite primo indicatam: partim quia venienti ab Oriente Tauro monti, Cilicia ipſa ex Occidente occurrit, eo modo vt Auſtraliore parte hæc pergat, ille Septentrionaliore ipſam attingat. Quemadmodum verò ſi duo ſibi homines occurrant, & vnus alterum tranſeat, ij vel dextrum ambo, vel ſiniſtrum latus tangunt, ita etiam regiones & montes. Solini verò de Tauro verba loco citato ſunt hæc; *Mons Taurus ab Indico primùm mari ſurgit: deinde à ſcopulis Celidoniis. Inter Ægyptium & Pamphylium pelagus obiectus Septentrioni dextro latere, læuo meridianæ plagæ occurrit, Occidenti obuerſus fronte profuſa. Demum* verò magnos iſtos Ange montes, *Taurum & Antitaurum* eſſe, vt exiſtimem, animum inducunt meum hæc. *Primò* deſcriptio, *montes* non ſingulariè *mons*. & montes non ſimpliciter, ſed *magni*. & ij quidem, qui ſecundum locorum ſitum, *ſunt à ſiniſtro Ciliciæ*. *Deinde* concors auctorum monitio eſt; Taurinis iſtis montibus, pro varietate locorum & gentium, varia admodum eſſe nomina. In Periegeſi Dionyſius:

ἠμὲν ἐπωνυμίην μίαν ἔλλαχεν· ἀλλ' ἐν ἑκάστῃ
ἤνομὶ ἔχει φοφάλιγγι. τάδ' ἂν κείνοις μέλοιτο
ἀνδράσιν, οἳ κεν χῶρον ὁμαίμιον ἔθνεα ναίῃ.

Quæ

Quæ ita vertit Priſcianus:

Non tamen eſt vnum montis cognomen vbique,
Sed varij flexus variantur nomine multo
Singula ſed propriis ſunt nomina nota colonis.

Plinius lib. 5. cap. 27. *Taurus mons ab Eoo veniens littoribus euadit, vſque ad cognita Rhipæorum montium iuga, numeroſis nominibus & nouis, quocumque incedit, inſignis. Imaus prima parte dictus. mox Edigis, Paropaniſus, Circius, Chambades, Pharphariades, Choatras, Oreges, Orates, Niphates, Taurus. atque vbi ſe quoque exſuperat, Caucaſus, vbi brachia emittit, ſubinde tentanti maria ſimilis, Sarpedon, Coraceſius, Cragus, iterumque Taurus. etiam vbi debiſcit, ſeque populis aperit, portarum tamen nomine ſibi vnitatem vendicans, quæ alibi Armenicæ, alibi Caſpiæ, alibi Ciliciæ vocantur. Quinetiam confractus, effugiens quoque maria plurimis ſe gentium nominibus hinc & illinc implet. & à dextra Hyrcanus, Caſpius, à læua Paryedrus, Moſchius, Amazonicus, Coraxicus, Scythicus appellatus. In vniuerſum verò Græcè Ceraunius.* Qui tot igitur ab aliis gentibus nomina ſuſcipit, quid mirum ſi ab Hebræis vnum quoque accipiat? Et vocatur ab iis *Ange*, ſiue *Hai*, vel ob aliquam cum monte illo inter Hai & Bethel, de quo ex Geneſ. 12. ſuprà dixi; ſimilitudinem, vel quia *hai* Hebræis *aceruus* eſt, & *vaſtatio* ac *deſolatio*. Numer. 21. vet. 12. Iob 30. ver. 24. Pſal. 78. ver. 1. Iſaiæ 17. ver. 1. Mich. 1. ver. 6. & cap. 3. ver. 12. Quid verò tanto illo monte coaceruatius? Quid vaſtius & horridius? Extat apud Plinium lib. 6. cap. 2. in Cappadocia opidum *Gangre*, apud Herodotum libro 7. *Rangæus mons magnus*, apud alios *Pangæus*, apud Curtium libro 5. dux *Philotas Angeus*. Ex iis fortè coniiciet ſolertiùs aliquid alius.

TERTIÒ, *effregit ciuitatem opinatiſſimam Melothi*. Nulla eius in Græco mentio. & videtur ea eſſe, quæ apud Plinium lib. 6. cap. 3. *Melita, & à Semiramide condita haud procul Euphrate*, à Ptolemæo lib. 5. cap. 7. *Melitena*. Ex ea, eſt prouincia Melitena, quæ, vt ait lib. 12. Strabo, *per omnia ſimilis eſt Commagenæ. Tota enim domeſticis conſeritur arboribus, ſola ex omnibus Cappadociæ partibus, ita vt oleum quoque ferat, & Monarite vinum, quod cum Græcis certet*. Si Ange montes Argæum cum Ribera cenſerem, quin vrbs hæc Mazaca foret, nihil ambigerem. Fuit enim ea opinatiſſima, id eſt, nominatiſſima & celeberrima. quia *& à Semiramide condita, & à Cappadocibus mater vrbium vocata eſt*, vt ait Solinus cap. 53. *quæ poſteà Cæſarea* inquit Plinius loco citato. *Melothi* autem dicitur ab opulentia, rerumque omnium plenitudine & abundantia. quemadmodum & Iſaiæ 1. ver. 21. Ieruſalem *meleathi miſpat* ciuitas plena iudicio. De Mallo 2. Machab. 4.

QVARTÒ, *prædauit omnes filios Tharſis*. Hos eſſe Cilices docet Ioſephus lib. 1. cap. 7. in Gr. & confirmat ex vrbe Tharſo, in qua vna tantum litterula θ in τ mutata ſit. quę ab eodem dicitur ἐυλογωτάτη, à Solino cap. 47. ſimpliciter *mater vrbium*. ab illo ſcilicet Tharſis originem ducens, de quo Geneſ. 10. Diuus tamen Hieronymus parum id probat epiſt. 133, quæ ad Marcellam eſt. fatetur *homonymum nomen* eſſe, quod multa ſignificet. inter quæ ſunt maris omnis accolæ, vt Cilices & Carthaginienſes, alij. Sed de hoc nomine, cum lib. 3. Reg. 9. *de nauibus Tharſis* agerem; dicta ſat multa. Græcus tamen Romanus non *Tharſis*, ſed ἐμπόρε Ραßὺ legit. Complutenſis verò ἐμπόρε Raſes. & ſubeat fortè aliquem cogitatio, eſſe *Reſen* illam, de qua Geneſ. 10. ver. 12. niſi à 70. illic ſcriberetur Δαμ. vel Syriæ aliqua pars, vnde & *Raſin* ille, de quo 4. Reg. 16. Gr. ἐμπορὸν. Certè initio ſequętis capitis & Syria, & Syria Sobal in Holophernis poteſtatę ſeſe dat, v. 1. Sed ſunt litteriones (ita eos vocat D. Auguſtinus lib. contra aduerſariũ legis c. 24.) interdum nonnulli, qui quæ in priſcis Ethnicorum ſcriptoribus, tamquam orationis

lumina, suspiciunt, ea in vetere nostro Interprete arguant & irrideant. Non *prædauit*, inquiunt hic & ver. 16. sed *prædatus est*, dicendum erat. Cur ergo, apud Nonium, laudant in Ennio *criminat*, in Accio *miserarent* & *contempla*, in Turpilio *proficisceret*, in Pacuuio *moderant*, in Quadrigario *recordauit*, in Nævio *minitas*, in Pomponio *conuiuant*, & *mirabis*, in Titinnio *osculaui*, in Varrone *imitat*, in Virgilio *populat*, in Cicerone *augurat*, in Plauto *tutetur*, *vagat*, *perscrutaui*, *eluctaui*, aliaque non pauca? Ex Latino isto singulari & Complutensibus Græcis, adeoque ex ipsa orationis totius contextione videtur in Romanis Græcis legendum, non ἐπεσκόμδευν *vastarunt*, sed ἐπεσκίμδευν *vastauit*. Antecedit verò ἀπῆλθεν εἰς τὸν ὀρεινὸν, καὶ δίεκοψε τὸ φὺλ ἢ λύδ. *Abut in montanam regionem, & incidit* τὸ scilicet ἔθνος ἢ ὄρος *gentem* vel *montem Phud & Lud. Phut* Genes. 10. ver. 6. dedisse initium Phutæis aut Phutis in Libya docet loco antea citato Iosephus, & Diuus Hieronymus quæst. in Genesin, sed quàm ab iis hæc Holophernis expeditio iam remota? Nihilominus tamen initio capitis sequentis, Holopherni sese dedunt Libyes, vers. 1. Ibidem verò ait Iosephus, quos *Lydos* dicimus, fuisse antiquitus λύδες vocatos. Sed neque ad istos peruenisse adhuc videtur Holophernes, prout à Plinio describuntur lib 5. cap. 29. Herodoto lib. 1. etsi sunt aliæ Lydiæ viciniores apud Ptolemæum lib. 5. cap. 15. & 17. quemadmodum & eodem libro cap. 13. Armeniæ vrbes τὰ χαλκᾶτα, & postea βύανα χαλύμμα.

QVINTÒ, *Effregit filios terra Ismaël, qui erant contra faciem deserti, & ad austrum terræ Cellon.* Hi sunt Arabum pars, qui dicti sunt *Ismaëlitæ*, Genes. 36. *Agareni.* & tandem *Saraceni.* vt ait S. Epiphanius initio libri 1. & hæres. 30. Sozomenus lib. 6. cap. 38. Diuus Hieronymus Isaiæ 60. Ezech. 25. & epist. ad Dardanum, eorumque meminit Pacatus Panegyrico ad Theodosium, Mamertinus Panegyr. ad Maximianum. Sed quæ *terra Cellon?* In quibusdam manuscriptis est *terra Celton & Holeon.* verum Græcè dicitur, in Complutensibus quidem γῆ χελλὼν, in Romanis γῆ χελλαίων. Sùntne isti iidem cum iis, quos cap. 1. Græcus χελλοὺς dicebat? Sùntne à *Chul*, de quo Genes. 10. ver. 23. & ex eius vrbis ditione, quæ à Ptolemæo lib. 6. cap. 15. in Syria Palmyrene statuitur *Cholle?* Denique num aliqua his cum illis, apud Dodonæum fanum, *Sellis* Homericis, aut *Hellis* Pindaricis (vtriusque siquidem nominis liberam facit optionem lib. 7. Strabo) melius quam ego constituerint alij.

SEXTÒ, *Transiuit Euphratem, & venit in Mesopotamiam.* Paulò antè iam ad Ciliciæ fines venerat, & Arabiam, quomodo nunc in Mesopotamiam? & ex Assyria cum veniat, adeoque ex ipsa, quæ ad Tigrim est; Nino, si Euphratem transiit, quomodo in Mesopotamiam, & non ex Mesopotamia potius veniisse dicitur? Videlicet itineris ordo non seruatur. Sed, vt sæpè alibi; possent præterita hæc, per pluspquam perfecta, verti, *Transfuerat Euphratem, venerat in Mesopotamiam.* & vt in Græco est, διῆλθεν *pertransierat Mesopotamiam.* *Torrens Mambre* fortè dicitur ob aliquam cum eo similitudinem, qui per conuallem Mambre, de qua Genes. 13, ver. 18. & cap. 14. v. 13. flueret iuxta Hebron. In Complutensibus vocatur χείμαῤῥος ἀρδανὴ in Romanis ἀρδανᾶ. Videtur esse fluuius, qui Ptolemæo lib. 5. c. 10. χαλδάεας, Straboni lib. 16. & Ammiano lib. 13. *Aborac.* Neque inusitatum vt fluuij torrentes vocentur, quemadmodum exponit lib. 1. Strabo. Vnde & apud Lucanum lib. 9. Magnus:

Non mihi Pyramidum tumulis euulsus Amasis
Atque alij Reges Nilo torrente natabunt?

Hunc

Hunc verò Aboram, volunt quidam esse *Chobar* apud Ezechielem cap. 1. Cæterum ab eo distant longissimè *Ambrones*, de quibus Strabo lib. 4. Florus libro 3. Liuij Epitome lib. 67. 68. *Vsque ad mare*, intelligo non Persicum, sed Cilicium.

SEPTIMÒ, *occupauit terminos eius*, maris videlicet, *à Cilicia vsque ad fines Iapheth. qui fines sunt ad Austrum.* Significari videtur *Ioppe* quæ & hodie vocatur *Iapha*, & à barbaris *Zapha*, prout monet ad caput 16. lib. 5. Ptolemæi Pirckheimerus. Plinius libro 5. cap. 13. *Vicus*, ait, *Ioppe Phœnicum, antiquior terrarum inundatione, vt ferunt.* Est & in Iosepho lib. 2. belli, 42. alia ἰαφά.

OCTAVÒ, *Abduxitq; omnes filios Madian.* Hi sunt Arabes, vt in Exodi cap. 2. dictum est. *Nulli*, ait S. Hieronymus in Ezechielis 25. *dubium est Madianitas, & totam eremi vastitatem adiacere terræ Arabiæ, qui habent camelorum greges, ouiumq; & caprarum multitudines, & his opibus victitant. Quod & terræ Israël in Iudicum libro accidisse narrat historia cap. 6. quando venerunt Madianæi, & depasti sunt vsque Gazam omnes regiones eorum.* In Græco textu præter ista quæ in Latino; innuitur etiam Madianitarum ratio habitandi, ἐκύκλωσε τοὺς υἱοὺς Μαδιὰν καὶ ἐνέπρησε τὰ σκηνώματα αὐτῶν καὶ ἐπεσόφησε τὰς μάνδρας αὐτῶν. *Circumcinxit filios Madian, & combussit tabernacula ipsorum casasq; vastauit.*

NONÒ, *Post hæc descendit in campos Damasci in diebus messis.* Quando præcisè *messis* dicitur, triticea intelligi solet, ea tamen in Græco exprimitur. Hostilia verò hic edidit omnia. Sata exussit, arbores & vites excidit, *greges & armenta*, prout in Græco est; *absumpsit, vrbes diripuit, agros depopulatus est, iuuenes ipsorum omnes in ore gladij percussit.* hincque factum, vt ceciderit *timor illius super omnes inhabitantes terram.* Restringitur verò terra hęc in Græco ad παραλίαν *maritimam*, & qui pertinuerint, adiunguntur οἱ ὄντες ἐν σιδῶνι καὶ τύρῳ, οἱ χαλοικῦντες σὺς καὶ ὀκινὰ καὶ πάντες οἱ χαλοικοῦντες ἰεμναὰν, καὶ οἱ χαλοικοῦντες ἐν Ἀζώτῳ καὶ Ἀσκαλῶνι. Sidonij, Tyrij, Surij, Ocinæi, Iemnæi, Azotij, Ascalonitæ. Ideoque hic videtur modus & ratio eius, quod septimo loco dictum est; exponi. Sed quinam *Surij & Ocinæi?* Quæ nobis Tyrus, ea Hebræis *Tsor* est, & hodie vulgò *Sur.* Si Surij ergo Tyrij essent, ineptæ iterationis mendum hîc esset. Est & *Sur* solitudo Genes. 25. v. 18. de qua dictum Exodi 15. At hic, quasi vrbs, inter vrbes alias numeratur. An *Dor* siue *Dur* pro *Sur* legendum? De hac vrbe Ptolemæus lib. 5. cap. 15. Plinius lib. 5. cap. 19. D. Hieronymus in epitaphio Paulæ; *Vrbs*, ait, *quondam potentissima.* & lib. 1. Machab. ca. 15. ver. 11. *Ocina* verò est Ptolemais, *quæ quondam Ace* inquit Plinius libro 5. cap. 19. & *Coth*, vel potius *Gath* aut *Geth*, vt ait in Epitaphio D. Hieronymus. Nam quod *Geth* Ascalonem ad Ptolemæi lib. 5. ca. 16. censet antea citatus expositor, clarissimè reiicitur 1. Reg. 6. ver. 17. vbi Palæstinorum ciuitates quinque numerantur, *Azotus, Gaza, Ascalon, Geth, Accaron*, & ex Diuo Hieronymo epistola ad Dardanum de terra promissionis. Quod verò idem D. Hieronym. in Michęæ caput 1. cum de *Gath*, aliisq; disputasset, subiunxit, id mihi iam, nisi quod terrestre nostrum hoc iter fuerit; subiungere posse videor. *Hactenus quasi inter saxa, & acutissimos scopulos nauiculam nostram direximus. quæ vtrum intrauerit portum, an adhuc in salo fluctuet, Lectoris erit prudentia iudicare. Nunc orationibus vestris, pergamus ad alios fluctus, & imminente expositionis hinc inde naufragio, si possumus, euadamus.*

CAPVT

CAPVT III.

1 *VNc miserunt legatos suos vniuersarum vrbium, ac prouinciarum reges ac principes, Syriæ scilicet Mesopotamiæ, & Syriæ Sobal, & Libyæ, atque Ciliciæ, qui venientes ad Holofernem, dixerunt:*

2 *Desinat indignatio tua circa nos: melius est enim vt viuentes seruiamus Nabuchodonosor regi magno, & subditi simus tibi, quàm morientes cum interitu nostro ipsi seruitutis nostræ damna patiamur.*

3 *Omnis ciuitas nostra, omnisque possessio, omnes montes, & colles, & campi, & armenta boum, gregesque ouium, & caprarum, equorumq; & camelorum, & vniuersæ facultates nostræ, atq; familiæ in conspectu tuo sunt.*

4 *Sint omnia nostra sub lege tua.*

5 *Nos, & filij nostri, serui tui sumus.*

6 *Veni nobis pacificus dominus, & vtere seruitio nostro, sicut placuerit tibi.*

7 *Tunc descendit de montibus cum equitibus in virtute magna, & obtinuit omnem ciuitatem, & omnem inhabitantem terram.*

8 *De vniuersis autem vrbibus assumpsit sibi auxiliarios viros fortes, & electos ad bellum.*

9 *Tantusq; metus prouinciis illis incubuit, vt vniuersarum vrbium habitatores principes, & honorati simul cum populis exirent obuiam venienti.*

10 *Excipientes eum cum coronis, & lampadibus ducentes choros in tympanis, & tibiis.*

11 *Nec ista tamen facientes, ferocitatem eius pectoris mitigare potuerunt:*

12 *Nam & ciuitates eorum destruxit, & lucos eorum excidit.*

13 *Præceperat enim illi Nabuchodonosor rex, vt omnes deos terræ exterminaret, videlicet vt ipse solus diceretur deus ab his nationibus, quæ potuissent Holofernis potentiæ subiugari.*

14 *Pertransiens autem Syriam Sobal, & omnem Apameam, omnemq; Mesopotamiam, venit ad Idumæos in terram Gabaa.*

15 *Accepitq; ciuitates eorum, & sedit ibi per triginta dies, in quibus diebus adunari præcepit vniuersum exercitum virtutis suæ.*

COMMENTARIVS.

BElli successus exponitur, quoad populos ipsos, qui bello eo petebantur; & quoad ipsum Holophernem. Illi copiarum tantarum, rerumque hactenus gestarum terrore perculsi sese huic totos dediderunt, præter vnos Iudæos, de quibus sequenti capite. Dispiciendum verò, quinam alij illi populi fuerint, & quem in deditione modum tenuerint. Fuerunt igitur *vniuersarum vrbium ac prouinciarum Reges ac Principes.* Et ne de toto statim mundo

mundo cogitationem quis ſuſcipiat; additur, *Syria ſcilicet, & Meſopotamia, & Syria Sobal, & Libya atque Cilicia.* Syria variè admodum ſumitur. Interdum enim Aſſyrios etiam ipſos complectitur; ὃι ὑπὸ Ἑλλήνων καλέονλο Σύριοι, ὑπὸ δὲ βαρβάρων Ἀσσύριοι ἐκαλέοντο. *Qui à Græcis*, ait Herodotus lib. 7. *Syri vocabantur, ij à barbaris Aſſyrij vocati ſunt.* Rurſumque poſteà: ὃι Σύριοι οὗτοι ὑπὸ Περσέων Καππαδόκαι καλέονλαι. *Syri iſti à Perſis Cappadoces vocantur.* Et Plinius lib. 5. cap. 12. *Syria quondam terrarum maxima, & pluribus diſtincta nominibus. Namque Paleſtina vocabatur, qua contingit Arabas, & Iudæa, & Cœle, dein Phœnice, & qua recedit intus, Damaſcena, ac magis etiam nunc meridiana, Babylonia. Et eadem Meſopotamia inter Euphraten & Tigrin, quaque tranſit Taurum, Sophene. citra verò etiam Comagene. & vltra Armeniam, Adiabene, Aſſyria antè dicta. & vbi Ciliciam attingit, Antiochia.* Patet igitur Syriæ nomen quàm latiſſimè. ſed cum preſſiùs accipitur, ab enumeratis iam partibus diſtinguitur, ſicque alia eſt *Syria*, alia *Syria Sobal.* Hæc enim ipſa eſt, quæ à Plinio loco citato, & Strabone lib. 12. Ptolemæo lib. 5. cap. 13. *Sophene* dicitur. & eius mentio fuit 1. Reg. 14. 2. Reg. 8. vbi dictum vocari quandoque *Syriam Soba*, à Ioſepho *Oba*, à 70. *Souba.* Non præteribo de Syria preſsè dicta, Dionyſij, prout eos quidem Latinos fecit Priſcianus; verſiculos, præſertim, quia nonnihil, quod capitis infrà ſecuturi, quinti verſum ſeptimum & decimumquartum attingit; continent. Cum enim varia eſſe Syrorum genera dixiſſet, pergit:

Namque alij mediis habitant telluris in aruis
Hoſq; Syros propriè perhibent. ſed littora iuxta,
Phœnices viuunt, veteri cognomine dicti
Quos miſit quondam mare rubrum laudibus auctos
Chaldæo nimiùm decoratam ſanguine gentem,
Arcaniſq; DEI celebratam legibus vnam.

Libya verò quomodo ab Holopherne tam adhuc procul diſſito perterrita eſt? Quomodo eius mentio, & Ægypti nulla? Quomodo inter Syriam Sobal & Ciliciam media conſtituitur, quæ ab vtraque tanto locorum ſpacio diſiuncta? Sunt, qui *Lyciam* hic velint. *Ligya* fortè legenda. Ligyas enim in hiſce locis collocat Herodotus lib. 7. cum Syris, & Maryandenis, de quibus lib. 4. & Matienis, de quibus lib. 1. λίγυες δὲ Ματιηνοὶ καὶ Μαριανδυνοί τε καὶ Σύροι τῶν αὐτῶν ἔχονλες Παφλαγόνι ἐσσαλίσονλο. *Ligyes*, ait, *& Matieni & Maryandeni & Syri, eadem cum Paphlagonibus armatura, præliabantur.* & paulò poſt: Μαριανδυνῶν καὶ λιγύων καὶ Σύρων Γωβρύης ἦρχε. *Maryandenorum & Ligyum & Syrorum dux erat Gobryes.* vbi in Latina, quæ etiam correctiſſima putatur, conuerſione; idem quod hic mendum, vt *Libyum* dux ſit Gobryas. Et ne quis vel eoſdem Libyas & Ligyas, vel in Herodoto Libyas potius quam Ligyas legendos auguretur, liber in manus tantùm ſumendus. Confeſtim enim erit vtroſque legere, & valdè quidem diuerſos: & Libyum quidem ducem eſſe Maſangen. Quia tamen antea, quin *Phud* Libyam ſignificaret, veriſimilius nihil occurrit, ſit ſanè Libya. & ad eam licet exercitu nondum peruenerit Holophernes, huius tamen animum illa occupat, longeque adhuc poſitum malum auertit, vti ſe Gabaonitæ facere dicebant Ioſuæ cap. 9. & faciebant apud Curtium lib. 10. alij. Babyloniam enim reuerti volebat Alexander, quia *nunciabatur ei, legatos ex diuerſis terrarum orbis partibus vndique Babyloniam confluxiſſe, eiuſque aduentum expectare. Adeò totum orbem nominis eius terror inuaſerat, vt cuncta gentes, velut deſtinato ſibi Regi adularentur.* Videntur verò iidem in Latino eſſe debere populi, qui in Græco, quia id-

circo in Græco, iam ifto capite reticentur, quòd antea cap. 1. nominati fuerint, & contrà, ideò in Latino, iam dicto capite, recenſentur, quòd antea capite primo præteriti fuerint.

Modus verò deditionis fuit hic. *Primò, miſerunt legatos ſuos.* Ipſius Nabuchodonoſoris antea legatos reſpuerant: ſuos ipſi nunc mittunt, & per eos ſupplicant. Per Holophernem petierat ille antea, vt ex Græco cap. 2. audiuimus; *terram & aquam.* Per legatos ea iſti offerunt omnia. Eſt autem illa formula, qua poſtulabant iſti Reges non, vt vertit Baduellus, *præparari ſibi terras & aquas*, ſed ſibi dedi, ſubiiciíque omnia. quòd imperium omne vel terreſtre vel maritimum ſit: bellum omne vel terra, vel mari geratur: omnes hominum opes vel ex terra, vel ex aqua conſtent, vt ſunt agri, fundi, ſylvæ, poſſeſſiones, domus, vrbes, ſtagna, lacus, flumina. quin aurum etiam & argentum, & lapides precioſi. Nam, vt ſapienter & philoſophorum decretis conſentaneè dixit S. Bernardus ſerm. 4. de aduentu: *Aurum & argentum nonne terra eſt rubra & alba, quam ſolus hominum error facit, aut potius reputat precioſam?* Vniones & gemmæ non è pelago etiam petuntur? Et in homine quæ præponderant aliis elementa, nonne terra & aqua ſunt? nonne ex hiſce duobus potiſſimum conſtant omnia, quibus paſcimur, potamur, amicimur? Sic apud Herodotum lib. 4. Scytharum Regi aiebat Darius: Δωσόμενος τῷ σῷ δώρα φέρων γῆν τε καὶ ὕδωρ, ἐλήλυθα ἐς λόγους. *Domino tuo afferens dona, terram & aquam, in colloquium veni.* Et cum ille miſiſſet, *auem, murem, ranam & quinque ſagittas*, Darij opinio erat, σφέας ἑωυτοῦ δεδόναι σοφίας τε ἐπὶ πλέω, καὶ γῆν τε καὶ ὕδωρ, *Scythas ſe ſibi tradere, & terram & aquam.* quòd *mus* quidem in terra gignatur, & eodem quo homines fructu victitet: *rana* autem in aquis naſcatur: *auis* verò ſit equo aſſimilis. At *ſagittis* dandis, ſuum ipſorum robur tradere. Idem etiam Darius Athenas & Spartam legatos idem petituros cum miſiſſet, eorum illi aliquos in barathrum, alios in puteum iniecerunt, iubentes vt ex iis terram & aquam ferrent. vtì lib. 7. refert idem Herodotus, qui memorat etiam quemadmodum Xerxes ἐπὶ γῆς αἴτησιν κήρυκας miſerit, & alij quidem terræ inanes, reuerterint, alij terrã & aquam attulerint. Eſt & in Diodoro lib. 11. eadem formula. *Deinde* legati miſſi λόγοις εἰρηνικοῖς *verbis pacificis* pacem poſcere debuerunt. Ea traduntur ver. 2. quorum triplex veluti membrum. *Primum* eſt deprecatio quæ & ver. 6. repetitur. *Alterum* eſt ratio, cur ita ſeſe dedant. quòd è malis duobus minus eligendum ſit. *Tertium* eſt deditio ipſa omnium omnino rerum. ver. 3. & 4. adeoque ſui ipſorum & filiorum libertatis ver. 5. & 6. Vocant vero ver. 2. Nabuchodonoſorem *Regem magnum*, & ſeipſum ita, vt vidimus, ipſe vocarat ca. 2. non vulgari eo modo, quo potentem quempiam Regem vocare moris eſt, ſed eximio illo, qui Perſarum poſtea Regibus proprius extitit. vt nimirum aut *Reges magni*, aut *Reges Regum* appellarentur, apud Herodotum crebrò, Xenophontem lib. 1. Anabaſ. Ariſtidem in Romæ encomio, Dionem Chryſoſtomum orat. 3. de regno, Ammianum libro 17. Hinc & apud Strabonem lib. 15. epitaphius iſte Cyri verſus:

Ἐνθάδ' ἐγὼ κεῖμαι Κῦρος, βασιλεὺς βασιλήων,
Hic ego Rex Regum iaceo, qui nomine Cyrus.

Et 4. Reg. 18. ver. 19. *Hæc dicit Rex magnus, Rex Aſſyriorum.* Eſdræ 7. ver. 12. *Artaxerxes Rex Regum Eſdræ ſacerdoti.* Danielis 2. ver. 37. *Tu rex regum es: & DEVS cæli regnum, & fortitudinem & imperium & gloriam dedit tibi.* Rectè verò apud Plutarchum Apophteg. Lacedæmoniorum Rex Ageſilaus; *Quid*, aiebat, *me maior Rex, ſi non temperatior & iuſtior?* Ideoque & Alexander, apud eundem Plutarchum lib. 2. de illius fortuna; *ſolo pleroſque nomine*

nomine magnos esse dicebat. Cuius rei causam Plato libro 3. de Legibus, in malam, nimiumque mollem & delicatam educationem confert. Cum enim Cyrum, Dariumq; Hystaspis durè diligenterque in pueritia educatos laudaret, *Ex illo*, ait, *tempore nullus vnquam fermè Persarum Rex magnus, nisi nomine fuit. Neque fortunam fuisse causam arbitror, sed vitam malam, quam filij valdè diuitum, tyrannorumq; plurimùm viuunt. Numquam enim puer & vir & senex, ex huiusmodi vita, virtute præstans euadere potest.* Sane verò vt apud Horatium epist. 1. pueri, & Ausonius idyllio 17. *Qui rectè faciet, non qui dominatur erit Rex.* & verè magnus Rex. Omnium verò tanto isto nomine dignissimus ille, cuius memini Tobiæ cap. 13. quæst. 2. de quo Propheta Psal. 94. DEVS *magnus Dominus & Rex magnus super omnes Deos. Quia in manu eius sunt fines terræ, & altitudines montium ipsius sunt. Quoniam ipsius est mare: & ipse fecit illud: & siccam manus eius formauerunt.* S. Iohannes Apocalyp. 19. ver. 16. *Habet in vestimento, & in femore suo scriptum, Rex Regum, & Dominus dominantium.*

Holophernes verò quæ iam fecerit, narratur ver. 7. *Descendit de montibus*, Casio, Libano, Antilibano, qui in Syria, inter quorum duos postremos Damascus est, in cuius ille felices campos descenderat cap. 2. vers. 17. *Descendit in virtute magna.* Etiam in litterarum studio lippis notum, *virtutem* sæpè pro vi, robore, & exercitu accipi. *Obtinuit omnem ciuitatem*, id est, præsidio custodiaque imposita muniuit, quia Græcè est ἐφύλαξεν, non vt cap. 1. vers. 6. ἔλαβε. vel infrà hoc ipso cap. ver. 15. *accepit ciuitates eorum.* quamquam munitionem istam anteeat acceptio, necesse est. *De vniuersis vrbibus sumpsit sibi auxiliarios*, v. 8. vnde factum, vt incredibiliter eius in dies augescerent copiæ. prout etiam dicitur infrà cap. 7. vers. 2. Accipiebatur vbique honorificentissimè. Venienti procedebant obuiam non pauci aliqui, &, ciuitatum nomine, legati; sed *vniuersarum vrbium habitatores principes & honorati simul cum populis.* Et quomodo? *Excipientes eum cum coronis & lampadibus, ducentes choros in tympanis & tibiis.* Summæ ista omnia reuerentiæ, lætitiæque publicæ apud veteres argumenta erant. De coronis dicam in Machabæis. De lampadibus, & quidem adeò, vt suas etiam interdum ianuas lucernarent; atteſtatur Iuuenalis Satyra 12. Xiphilinus in Nerone, Tertullian. in Apologia, & lib. ad vxorem. Curtius libro 5. *Bagistanes Babyloniæ arcis & regiæ pecuniæ custos obuiam victori Alexandro egressus, totum iter floribus, coronisq; constrauerat, argenteis altaribus ab vtroque latere dispositis, quæ non thure modo, sed omnibus odoribus cumulauerat.* Scriptum à Diodoro est lib. 16. quemadmodum Artaxerxi Ocho, cum oleæ ramis, obuiam supplices venerint Sidonij: & à Liuio lib. 44. quomodo contra Epiphanem Antiochum opem rogaturi Alexandrini, cum oleæ itidem ramis, Romanorum senatum ingressi sint. Magna sanè hominum miseria, quòd, in summo suo luctu & calamitate, vel inuiti gaudere, tripudiare, festosque dies agitare debeant:

Non bene mendaci risus componitur ore,
Difficile est tristi fingere mente iocum.

Cum tamen omnia sibi hæc, inuitis etiam & repugnantibus, imperarēt, tanta nihilominus Holophernis elatio, arrogantia, & ferocitas erat, vt eam, ne istis quidem tot tantisque honorum & gaudiorum lenociniis, mitigare possent, ver. 11. *Nam & ciuitates eorum destruxit & lucos eorum excidit.* Hos arboribus consitos & opacos, diis consecratos, quis, qui, vel primoribus vt aiunt labris, Virgilium gustarit; ignorat? Sed & in scriptura idem nostra significatum Deuteronomij 16. ver. 21. *Non plantabis lucum, & omnem arborem iuxta altare Domini* DEI *tui.* 3. Reg. 14. ver. 23. *Ædificauerunt & ipsi sibi aras,*

& ſtatuas, & lucos ſuper omnem collem excelſum. itemq; cap.15.lib.4.cap.13.17.21. Hierem. 17.Mich.5. Quid igitur? Holophernes Gentilis non erat? Deos non colebat? Quomodo eorum igitur lucos excidebat? Quomodo, quæ veri DEI cultoribus præcepta erant Exodi 34. Deuteronomij 7.& 12. pij cuiuſdam Aſæ inſtar 2.Paralip.14.ver.3. faciebat? Obſtupeſce, ô homo, & humanam exhorreſce ſuperbiam. *Præceperat illi Nabuchodonoſor Rex, vt omnes deos terræ exterminaret, videlicet vt ipſe ſolus diceretur Deus.* Quô, quô aſcendis terrula, puluiſcule, vermicule? Arphaxadum vicisti, copias magnas coegiſti, regnum dilataſti: & idcirco tu ſtatim Deus, & *Deus ſolus?* Bene in extremo illo ſuo conflictu apud Curtium lib.4.Darius; Fragilitatis humanæ ñimia, in proſperis rebus, obliuio eſt. qui lib.3. Charidemum non audierat dicentem: *Tu quidem, licentia regni, ſubito mutatus, documentum eris poſteris, homines, cum ſe permiſere fortunæ, etiam naturam dediſcere. Sic ſcilicet*, ait idem Curtius lib. 10. *res ſecundæ valent commutare naturam, & rarò quiſquam erga bona ſua ſatis cautus eſt.* Atque hoc idem cap. 5. ver. 29. de Nabuchodonoſore traditur. *vt ſciat omnis gens, quoniam Nabuchodonoſor Deus terræ eſt: & præter ipſum alius non eſt*, & cap.6.ver.2.& 4. In capitis huius tertij textu Græco ita ſcribitur; ἦν δεδογμένον αὐτῷ ἐξολοθρεῦσαι πάντας τοὺς θεοὺς τῆς γῆς, ὅπως αὐτῷ μόνῳ τῷ Ναβυχοδονόσορ λατρεύωσι πᾶσαι τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσαι αἱ γλῶσσαι, καὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ αὐτὸν ὀπτάνωνται εἰς θεόν. *Erat ipſi decretum, omnes terræ Deos exterminare, vt ipſi ſoli Nabuchodonoſori latriæ cultum deferrent omnes gentes, & omnes linguæ, & omnes tribus eum in Deum inuocarent.* De intolerabili ſuperbia hac, quæ diuinitati etiam manus iniicit, dicam iterum aliquid infrà c.6.& 2.Machab.9.v.10. Legendus verò Iſaias c.14.à ver.4. Bellum ergo inferebat Holophernes non regionibus tantùm, ſed & religionibus. & licet opus bonum eſſet ficta commentitiaque Gentilium numina tollere, profana eorum fana & delubra exſcindere, lucos impuritatis omnes deſecare; peſſimè tamen agebat Holophernes, qui verum etiam cœli terræq; Deum ſuo è ſolio deturbare conaretur, extremæque illius Nabuchodonoſorianæ impietatis & arrogantiæ tam ſedulum ſeſe miniſtrum, tamq; immanem ſatellitem præberet. *Venit* verò ipſe *ad Idumæos in terram Gabaa*, ver.15. Sed *quæ* iſta *Gabaa?* Nam vna quidem in Iudæa 4.Reg. 23.ver. 8. Ioſuæ 15. ver. 48. prope Maonem montem, & Darumam vel Dumam, de qua Maſius in illud caput. Altera Beniamitica. quæ nefario ſcelere Iudicum 20.& Saulis ortu 1.Reg.celebris. Si de priore agatur, num ad hanc Iudææ partem acceſſerat Holophernes? & nonne *Dumæos* quam *Idumæos* potius legamus? Si de poſteriore; quinam in Beniaminia tribu Idumæi? & num illô etiam ſeſe Aſſyrij iam penetrarant? *Gabe*, ait Plinius lib.5.cap.18. *vrbs, regni inſtar.* Et Idumææ nomen ita quandoque amplum eſt, vt Gazam etiam & Aſcalonem, aliaque id genus loca comprehendat. vt lib.4. Capt.26. monſtrat Ioſephus, & libro contra Apionem. Græcus textus, *Venit*, ait, *ſecundum faciem, vel in planitiem Eſdrelon, prope Dotaam, quæ eſt è regione ſerræ magnæ Iudææ, & caſtra metatus eſt inter Gabe & Scythopolin.* Videtur ergo legendum; *Venit in Dotæos in terram gabaa.* id eſt, *montanam*, ſeu *cliuoſam. Serra* verò Hiſpanis quidem, vt in Ezechielicos Serrani Commentarios explicat Arias; *eſt tractus perpetuo cliuoſus & editus*; ſed Græcis in topographia, eſt locus dentium ſerræ inſtar ſtrictus, ſeu fauces & anguſtiæ. De *Scythopoli*, Solinus cap.45. Plinius lib.5.cap.18. & ego ex D.Auguſtino Iudic.1. Egeſippo lib.3.cap.19. *Dotæa* ſolet alias etiam à 70. vocari Dothaim, Geneſ. 27. ver.17. *Poſtremò* his in locis menſem totum hęſit. exercitum totum colligens. Varias enim ſimul ditiones is exercitus perägrabat, cum diuerſas, huc & illuc, eius partes amandaret Holophernes. Vnde factum,

vt co-

vt eodem tempore, procellæ cuiusdam instar, pergeret, multasq; & vrbes & prouincias Nabuchodonosori subderet. Græcus mentionē tantum facit *sarcinarum & impedimentorum* colligendorum. *Si* porro *queras, cur terroris tantùm tot gentibus incusserit Holophernes,* cum Assyriorum maiores antea copiæ visę fuissent, 4. Reg. 19. ver. 35. *dicendum primò* quidem, initio fortasse non eduxisse tantas ex Assyria copias, quantæ aliâs iam fuissent, sed paulatim, nouis quotidie supplementis & accessionibus vehementer auctas fuisse, vt antea dictum est. *Deinde* magnam ducis huius peritiam fuisse; magnumque paulatim Nabuchodonosoris nomen extitisse, ob victum Arphaxadum, & felices Holophernis progressus. Huius etiam sæuitia & furor plurimorum animos frangebat. Et verò ita hæc omnia gerebat Holophernes, vt multo maiores adhuc in dies copię non tam exspectarentur, quam timerentur. Semel enim & iterum dixit cap. 2. in Græco Nabuchodonosor, *Holophernem à se præmitti: se* non ita multò pòst; *secuturum.* At quæ quantæque cum Rege ipso copię? quis Assyriorum flos? quod robur? *Deniq;* DEI hęc voluntas erat, vt tanto postea illustrius esset beneficentiæ potentiæq; ipsius miraculum, ad quod iamiam contemplandum accingimur.

CAPVT IV.

1 *Vnc audientes hæc filij Israel, qui habitabant in terra Iuda, timuerũt valde a facie eius.*

2 *Tremor, & horror inuasit sensus eorum, ne hoc faceret Ierusalem & templo Domini, quod fecerat cæteris ciuitatibus & templis earum.*

3 *Et miserunt in omnem Samariam per circuitum, vsque Iericho, & præoccupauerunt omnes vertices montium:*

4 *Et muris circumdederunt vicos suos, & cõgregauerunt frumenta in præparationem pugnæ.*

5 *Sacerdos etiam Eliachim scripsit ad vniuersos, qui erant contra Esdrelon, quæ est contra faciem campi magni iuxta Dothain, & vniuersos, per quos viæ transitus esse poterat.*

6 *Vt obtinerent ascensus montium, per quos via esse poterat ad Ierusalem, & illic custodirent vbi angustum iter esse poterat inter montes.*

7 *Et fecerunt filij Israel secundum quod constituerat eis sacerdos Domini Eliachim.*

8 *Et clamauit omnis populus ad Dominum instantia magna, & humiliauerunt animas suas in ieiuniis, & orationibus, ipsi & mulieres eorum.*

9 *Et induerunt se sacerdotes ciliciis, & infantes prostrauerunt contra faciem templi Domini, & altare Domini operuerunt cilicio:*

10 *Et clamauerũt ad Dominum* DEVM *Israel vnanimiter ne darentur in prædam infantes eorum, & vxores eorum in diuisionem, & ciuitates eorũ in exterminium,*

& sancta eorum in pollutionem, & fierent opprobrium gentibus.
Tunc Eliachim, sacerdos Domini magnus, circuuit omnem Israel, allocutusq; est eos.
12 Dicens: Scitote quoniam exaudiet Dominus preces vestras, si manentes permanseritis in ieiuniis, & orationibus in conspectu Domini.
13 Memores estote Moysi serui Domini, qui Amalec confidentem in virtute sua, & in potentia sua, & in exercitu suo, & in clypeis suis, & in curribus suis, & in equitibus suis, non ferro pugnando, sed precibus sanctis orando deiecit:
14 Sic erunt vniuersi hostes Israel: si perseueraueritis in hoc opere, quod cœpistis.
15 Ad hanc igitur exhortationem eius deprecantes Dominum, permanebāt in conspectu Domini.
16 Ita vt etiam hi, qui offerebant Domino holocausta, precincti ciliciis offerrent sacrificia Domino, & erat cinis supra capita eorum.
17 Et ex toto corde suo omnes orabant DEVM, *vt visitaret populum suum Israel.*

COMMENTARIVS.

ACCEDIT modo belli huius incendium ad Iudęam proximè. fuitq; Iudęis cum populis aliis tremor & horror communis, vers. 1. & 2. sed sese, suaque sacra defendendi animus & studium proprium. Et fuit hoc bipartitum. *Præsidia* siquidem adhibuerunt *humana* & *diuina*. quorum optimam & necessariam esse consociationem tam scriptura, quam ratio demonstrat. Qui nobis ingenium, industriam, manus, ferrum, & lapides dedit. DEVS, ea nobis frustrà dedisse non vult. Idemque rursum qui ista dedit, non omnem in hisce spem à nobis collocari, sed eam à se semper pendere, nos à se gubernari & adiuuari voluit. idque ita nos intelligere, vt hanc eius opem votis, precibusque ardentissimis & humillimis rogemus atque obtestemur. *Non votis*, aiebat in Catilinario Salustij bello, Porcius Cato, *neq; supplicijs muliebribus auxilia deorum parantur: vigilando, agendo, bene consulendo prosperè omnia cedunt*. Sanè verò sunt hæc posteriora facienda omnia. Sed & illa coniungenda; quibus certissimè vera veri DEI auxilia parantur. Tum enim, quod ille posteà queritur; non socordię nos atque ignauię damus, vt sit idcirco DEVS iratus & infestus; sed sanctissimum ipsius numen, sine quo noster omnis labor inanis; propitiamus & obsecramus, vt adesse, tueriq; nos dignetur: simulque operi manum admouemus, nauiter sedulòque laboramus, vigilamus, signa tollimus, prælia inimus. Vtriusque rei coniunctionem vel vnum illud, cuius paulò pòst mentio ver. 13. illustrissimum demonstrat exemplum. Moyses orare voluit: neque tamen hoc solum: sed manum etiam cum hoste conserere. neque id quoquo modo, sed adhibito consilio, cura, & delectu. *Elige*, ait ipse Iosuę, *viros, & egressus pugna contra Amalec*. Rursum ita consilium, curam, delectumque adhibuit, vt non in iis poneret omnia, sed, *cras*, ait, *ego stabo in vertice collis, habens virgam* DEI *in manu mea*. factumque totum valdè probauit DEVS. *Cum leuaret Moyses manus, vincebat Israel: sin autem paululùm remisisset, superabat Amalec*. Quatuor igitur *humana industria opera*, quę Iudęi iam adhibuerint, recensete

textus.

textus noster. *Primò* enim, qui in terra Iuda commorabantur, ver. 1. *miserant in omnem Samariam per circuitum, vsque Iericho*, ver. 3. Dictum antea Samaritanos, certam ob causam, Iudæis hoc sese tempore coniunxisse. Israëlitarum verò non paucos, post Assyriacam transportationem, sua in patria residuos adhuc fuisse planum est ex 2. Paralip. 30. ver. 1. *Misit Ezechias ad omnem Israël & Iudam, scripsit quoq; epistolas ad Ephraim & Manassen, vt venirent ad domum Domini in Ierusalem, & facerent Phase Domino* DEO *Israël.* Et versu 5. *Decreuerunt vt mitterent nuncios in vniuersum Israël à Bersabee, vsque Dan, vt venirent & facerent Phase Domino* DEO *Israël.* Et ver. 6. *Reuertimini ad Dominum* DEVM *Abraham, & Isaac & Israël: & reuertetur ad reliquias, quæ effugerunt manus Regis Assyriorum.* Rursumq; v. 10. *Cursores pergebant velociter de ciuitate in ciuitatem per terram Ephraim, & Manasse, vsque ad Zabulon, illis irridentibus & subsannantibus eos. Attamen quidam viri ex Aser & Manasse & Zabulon, acquiescentes consilio, venerunt in Ierusalem. Magna etiam*, v. 18. *pars populi de Ephraim, & Manasse, & Issachar, & Zabulon, qua sanctificata non fuerat; comedit Phase.* Deinde, *præoccupauerunt omnes vertices montium.* Hi erant multi admodum & prærupti circa istas partes, vt perspicuum ex 1. Reg. 25. 24. ex S. Luca *Iudææ montana* referente, cap. 1. ver. 39. & 65. Iosepho captiuit. lib. 4. cap. 27. vbi iuxta Esdrelonis campum magnum duos magnos describit, quorum alter *Ferreus* vocabatur. & eodem libro cap. 6. inter campum hunc & Scythopolin, medium esse ait montem *Itabyrium:* qui alias *Thabor* dicitur. Hęc verò & alia, quæ oportunissimè facta sunt, Eliachimi sacerdotis magni consilio & auctoritate facta esse tradit ver. 5. vbi Græcè dicitur, montium istorum angustias tantas alicubi fuisse, vt *bini solummodo transire ipsas possent.* Tertiò, *muris circumdederunt vicos suos.* Solent communiter ab vrbibus distingui vici, siue ἀπὸ τῶν πόλεων αἱ κῶμαι, quòd illæ muris, hę nullis cingantur. Sed necessitas, vel alia quępiam oportunitas, hls etiam muros quandoque dat, vt apud Iosephum lib. 4. Captiu. 25. Quod si vicos muris circumcingere voluerunt, quanto ipsi magis in vrbium mœnibus reficiendis, vallandis, omniq́ue opere communiendis elaborarunt? Quartò, *congregauerunt frumenta in præparationem pugnæ.* vt obsidionum scilicet moras ferre possent. Alioqui non tam hostis quam fames infesta. *Reliquis casibus*, ait lib. 3. cap. 3. Vegetius, *potest in tempore subueniri: pabulatio & annona, in necessitate non habent remedium, nisi antè condita.* Ideoque vetus Romanorum disciplina *in plerisque opidis, ad vsum anni totius, in aceto, frumento, larido, atque hordeo & paleis condita habebat*, inquit in Gordiano Capitolinus. Quomodo verò frumentationi huic vacare Iudęi potuerint, cum suprà cap. 2. in diebus messis Holophernem fata omnia succendisse dictum sit, explicat hoc loco Græcus textus, ὅτι θερισταὶ ἦσαν τὰ πεδία αὐτῶν πεθερισμένα. *Nam ipsorum agri recèns demessi erant.* Idem verò textus alia etiam *duo* admonet. *Vnum* ver. 3. cur sibi & templo tantopere Iudęi timuerint. sed capite sequenti hoc explicandum. *Alterum*, quę speciatim loca fuerint, ad quę Hierosolymitani ver. 3. miserint, præter Samariam. videlicet κωμὰς, βαιθωρὼν, βελμὰν, ἱερειχὼ, χωβὰ, αἰνωμὼ, αὐλὼν Σαλὴμ, *vallis Salem.* Complutensis tamen editio primo loco legit κώμας, secundo βεθωρὼ, sexto ἰωμὼ. Rursum ver. 5. dicit Ioacimum scripsisse

Bethuliam incolentibus, & Betomesthaim, quę ex aduersum
est Esdreloni, in facie campi, qui est
iuxta Dothaim.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

Quis Eliachim hic?

HOc in capite dicitur *sacerdos* simpliciter, ver. 6. & *sacerdos Domini magnus*, vers. 11. At cap. 15. vers. 9. *Ioachim summus Pontifex.* Eundem verò esse qui duobus nominibus vocetur, intelligi potest, *primò* quidem ex eo quòd in Græco bis hoc loco sit, *Ιωακὶμ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας. Deinde*, quòd in aliis etiam hominibus videamus, cum qui horum nominum alterum haberet, altero quoque insigniri. Nam Iosiæ filius, Rex post illum secundus, & *Eliachim* & *Ioacim* dictus est lib. 4. Reg. 24. Verùm enimuero in Hebræorum Pontificum catalogo vnus tantùm à Ioscpho *Ιωακὶμ* nominatur lib. 11. ca. 5. qui vt paulò pòst dicam, Iesu filius: & rursum vnus *Ιάκιμος* ponitur libro vlt. cap. penult. is ipse, qui in Machabæorum libris *Alcimus* dicitur. Philo igitur ille, prolegomeno secundo citatus, esse censet Iosedechi filium, qui alio nomine apud Zachariam c. 3. *Iesus*, Nehemiæ 12. *Iosue.* At istud suprà cuersum, cum historiam istam priusquam Babylonica eueniisset captiuitas, eueniisse dictum est. Deinde multò commodiùs *Ioacimus* Iesu istius filius, vt apud Lyranum & Carthusianum à quibusdam fit; constituerctur. de quo Nehemiæ 12. ver. 10. & 26. & apud Iosephum libro 11. cap. 5. Bellarminus verò lib. 1. de verbo cap. 12. rectè hunc Pontificem fuisse docuit Manassæ temporibus, inter Sobnam, qui fuit Pontifex tempore Ezechiæ, Isaiæ cap. 22. ver. 15. & Helciam, qui fuit tempore Iosiæ, 4. Reg. 24. vers. 9. & 14. Nam ita olim etiam tradidit in Chronologia sua Nicephorus Constantinopolitanus, & peruincit Isaiæ textus cap. 22. Pontificis enim ornamenta & insignia Sobnæ illi detrahenda, & in Eliachimum transferenda dicuntur, *tunica, baltheus*, seu vt à 70. vertitur; *stola, corona glorioſa, potestas, patris nomen & auctoritas* in Iudæos omnes, *clauis domus Dauid super humerum*, & alia, quæ imago & vmbra quædam fuerunt summæ CHRISTI Domini potestatis, Apocalyp. 3. ver. 7. in domo Dauid, quæ est Ecclesia, *columna & firmamentum veritatis*, 1. Timoth. ver. 15. Ad hæc, quæ contrà disserit Wittakerus; plumæ instar habent. *Bellarminus* (ait) *non attendit illum Eliachimum, de quo in Ezechiæ historia legimus, non sacerdotem fuisse, sed præfectum aliquem, de tribu Iudah & familia Dauidis, vt Esaiæ 22. & 2. Reg. 18. Successit enim Sobnæ, qui fuit aut Scriba regius, vt aliqui vertunt, aut Cancellarius, vt alij, aut præfectus prætorio, vt alij. Sacerdos nec fuit, nec omnino esse potuit.* At bene quidem attendit Bellarminus: tu verò planè vel dormitas, vel somnias. Nam & 70. Interpretes, vt sacerdotem Sobnam, seu vt ipsi vocant Somnam, indicarent, sacerdotalem ei domum fuisse dixerunt, eamque τὸ παστοφόριον vocarunt. Templi siquidem exedras ita nuncupatas dixi 3. Reg. cap. 7. & dicam 1. Machab. 4. D. Cyrillus in hunc Isaiæ locũ breuiter, *Pastophorium*, ait, *est cubiculum eius, qui templo præpositus est.* Diuus Hieronymus ibidem; *est thalamus, in quo habitat præpositus templi.* An in sacris templi exedris politici Scribæ, Cancellarij, Prætores habitabant? Certè templorum, eorumque thesaurorum custodes etiam Horapollo lib. 1. cap. 42. παστοφόρους nuncupat. Quid quæ præposita insignia? Num in ciuiles aut Scribas, aut Cancellarios, aut Prætores congruunt? Quamquam tot ista, quæ è variis versionibus ipse congerit, nomina, sunt interpretum nouorum, qui dum à recepta versione discedunt, inter se perpetuò dissident. D. Cyrillus loco citato, cum quæsiisset, an Sobna quæstor esset regiarum, an sacrarum pecuniarum. *Videtur*, ait, *potius sacræ pecuniæ colligenda, & rebus necessariò, & vtiliter interdum ad restaurationem sacrorum vasorum expensis præsti-*

præstitutus fuisse. Narrant etiam illum ex sanguine Leuitico esse, & sacerdotij ornamentis insignem habitum fuisse. Iterumque posteà: *Cum autem abductus esset & ipse in captiuitatem* (cum Manasse scilicet) *sacerdotij ipsius corona ablata est.* Et posteà: *Contra Somnam quæstorem, sacerdotij quidem dignitatem consecutum, fertur Isaiæ narratio.* Ad ista si attendisset Wittakerus, num Sobnam sacerdotem negasset? Pergit verò de Eliachim S. Cyrillus. *Quòd sacerdotij*, ait, *honorem ei collaturus esset* DEVS, *perspicuum facit, cum se coronaturum illum pollicetur, & cum dicit, se togam ei daturum, & dispensationem, & potentiam, id est, vt posset subditis manui suæ populis imperare.* Sunt & in Procopio, quæ hisce astipulentur. Sed D. Hieronymus cum Sobnam *quæstorem & dispensatorem thesaurorum domus* DEI dixisset, *Transferet*, ait, *Dominus sacerdotium tuum. Et, qui quondam habebas* CORONAM PONTIFICIS, *& sanctificationem in auri lamina, in qua erat scriptum nomen* DEI, *coronabere in tribulatione & angustia.* Videmus ergo quemadmodum tam Sobna, quam Eliachim sacerdotes fuerint, maximæ quidem ambo, cum ista Isaias vaticinaretur, in templo dignitatis: posteà verò Pontifices. & deiecto, inque captiuitatem vnà cum Manasse Rege abducto Sobnæ, bonum sanctumque nostrum Eliachim successisse. Neq; tam felix fuit idem Sobnas, vt cum Rege pœnitentiam ageret, Domini misericordiam imploraret, Hierosolymamq; tandem rediret: sed in vinculis & ferro mortuus est, Isaiæ 22. versu 18. Addo verò, etiamsi hos Regis Scribas, aut Cancellarios, aut prætorio præfectos fuisse, quasi conniuendo; daremus, exinde tamen haudquaquam effici sacerdotes non fuisse. Nam huiusmodi etiam munia interdum obibant illius temporis sacerdotes, prout contra Wittakerum, farinæ alioquin eiusdem homo, docet Cornelius Bertramus lib. 1. de Republica Iudæorum. Mutit tamen adhuc nescio quid Wittakerus. *Iosephus* (ait) *lib. vlt. de antiquit. Iudæorum; recensens omnes Iudæorum Pontifices, nullum aut Eliachimum, aut Ioachimum circa hæc tempora nominat.* Et hic iterum non attendit iste quid dicat. Non enim illic, libro scilicet 20. cap. 8. recenset Iosephus omnes Iudæorum Pontifices: sed aliorum summa contentus, eorum tantùm edit nomina, qui ab Antiocho Eupatore fuerunt. Quia tamen, vt ipse antea obiiciebam; eorum qui, à Salomonis tempore, vsque ad captiuitatem Pontificatum gesserunt; nomenclaturam proponit lib. 10. cap. 11. Iosephus, cur in iis Ioachimus nullus? Ego quidem in Machabęis ostendam vacillare aliquantulum Pontificias istas Iosephi recensiones, nunc tamen dico, Eliachimum esse, qui vel Ἰώακιμος vel Σαλλούμου ab illo vocatur. Sed habeat Wittakerus istius etiam rei, è suorum numero, testem aliquem. Reinecc. cius Tomo 2. fol. 255. *Sadocus*, ait, *absque dubio Eliacimus est.* & posteà: *Sadocum secundum sub Ezechia & Manasse, ipsum esse* ait, *qui à Iosepho Odeas, à Nicephoro Callisto Ioas, à Nicephoro Constantinopolitano Eliacim vocatur.* Si verò veterem Ruffinianum Iosephi versionem legas lib. 10. cap. 5. inuenies quidem *Heliachim* Iosiæ tempore. Sed neque iste noster est; neque in Græco Iosephi textu est *Heliachim*, sed Ἐλιακίας. qui 4. Reg. 22. *Helcias*. cuiusmodi etiam nomen Eliachimi, nostri patri fuerat, Isaiæ 22. ver. 21.

QVÆSTIVNCVLA II.

Cur Pontificis tanta, Regis nulla vsquam mentio?

EXPEDITA eorum responsio est, qui Persicorum Regum temporibus historiam istam annectunt. Nullus, inquiunt, Iudæorum Rex tùm erat. ideò nulla eius mentio. Qui verò ante illa tempora eam collocant, hoc de Rege silentium vel Iosiæ

regnantis pueritiæ, vel Manassæ capti & absentis vinculis asscribunt. Mihi verò, cum Bellarmino videtur probabilius; post emissum liberatumque Manassen, bellum hoc totum exarsisse. *Primò* quidem propter ea, quæ cap.1. quæst.2. dicta sunt. *Deinde* quia cap.5.ver.23.dicitur: *Nuper reuersi ad Dominum* DEVM *suum ex dispersione, qua dispersi fuerant.* Quæ verò ante illas sub vltimis regibus captiuitates dispersio Iudææ tribus alia, quàm Manassæa? Rege siquidem capto, & Babylonem abducto plurimi cum eo simul capti & abducti. & in his, vt suprà dictum est; Sobnas Pontifex maximus. *Tertiò* in Græco huius ipsius capitis contextu causa, cur ab Holopherne adeo Iudæi trepidarent, hæc affertur v.3. ὅτι πρόσφατος ἦσαν ἀναβεβηκότες ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας. *quia recèns è captiuitate ascenderant.* Et notà illud πρόσφατος. Significat enim temporis non valdè multum elapsum, vt infrà, cum ver.4. dicuntur πρόσφατοι *recenter agri demersi.* *Quartò* infrà cap.8. ver.18. magna populi emendatio significatur. *Non sumus*, ait Iudith, *secuti peccata patrum nostrorum, qui dereliquerunt* DEVM *suum, & adorauerunt Deos alienos. pro quo scelere dati sunt in gladium & in rapinam, & in confusionem inimicis suis. Nos autem alterum* DEVM *nescimus præter ipsum.* Et Græcè adhuc significantiùs: Οὐκ ἀνέστη ἐν ταῖς γενεαῖς ἡμῶν, οὐδὲ ἔστιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ σήμερον φυλὴ, ἢ πατριὰ, ἢ δῆμος, ἢ πόλις ἐξ ἡμῶν, οἳ προσκυνοῦσι θεοῖς χειροποιήτοις, καθάπερ ἐγένετο ἐν ταῖς πρότερον ἡμέραις. *Non surrexit in generationibus nostris* (apud Bethulienses scilicet) *neque est hodierno die aut tribus, aut familia, aut populus, aut ciuitas ex nobis, qui adorent Deos manufactos, sicuti factum est prioribus diebus.* *Quintò* conuenientiùs explicantur omnia, dum hoc post Manassæam pœnitentiam & liberationem, tempus accipitur, prout partim vsque adhuc apparuit, partim deinceps apparebit. *Cur* verò iam reducis præsentisque *Regis nulla* libro toto *mentio* sit, meritò inquirendum. Bellum enim, & graue profectò periculosumque bellum instat. Nonne Regis potius quam Pontificis idipsum gerere? regionis aditus & claustra omnia obserare? mittere, qui belli apparatum, murorum firmitatem, annonæ copiam lustrent, vrgeant, conficiant? Accedit, quod in Græco hîc versu 7. Hierosolymitani Senatus memoratio & quidem vna cum Pontifice ipso sit. cur non & Regis? ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Ισραὴλ, κατὰ συνταξιν αὐτοῖς ἐνετείλατο ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, καὶ ἡ γερουσία παντὸς δήμου Ισραὴλ, οἱ ἐκάθηντο ἐν Ιερουσαλήμ. *Fecerunt filij Israël secundum ea, quæ præscripserat ipsis Ioacim sacerdos magnus, & Senatus totius populi Israël, qui sedebant in Hierusalem.* Meminit eiusdem Senatus infrà caput 11. ver. 12. caput 15. v.9. De Rege nihil vsquam. Sed *tripartita causa* est.

PRIMA, quòd reuersus Babylone Rex, diuinoque beneficio, patriæ sibiq; ipsi restitutus, totus, & sub reditus initium maximè; in DEI cultu occupatus erat. adeò, vt penes quos absente ipso fuerat Reipublicæ administratio, penes eosdem adhuc maneret: videretutque regia sese potestate libenter abdicaturus, si vel illi voluissent, vel filium, quem suum in locum sufficeret; habuisset. Qui enim tertio & tricesimo regni anno ei natus est Amon, natus nondum erat. Et quia pessimè rem antea, pace belloque, gesserat, maior gratiorque apud eos, qui per varias aut Israëlis aut Iudææ partes habitabant; Hebræos, adhuc erat Eliachimi Pontificis & Seniorum auctoritas. Neque id ægrè Rex ferebat, sed gaudebat, quæ de maxima illius potestate, gloria, & principatu Isaias, quem ipse (vt in eiusdem Isaiæ caput 1. & 6. itemque epist.142. à D. Hieronymo, ex Hebræorum traditione, notatum est) interfecerat; vaticinatus olim fuisset, quàm cumulatissimè perfici omnia. Tandem verò periculi, è quo iam euaserat; admonitu, & belli huius, vt videtur; occasione, fecit, quæ 2.Paralip.33.ver.14. scribuntur; *ædificauit murum extra ciuitatem Dauid, ad occidentem Gihon, in conualle: ab introitu*

porta

porta piscium per circuitum, vsque ad Ophel, & exaltauit illum vehementer: constituitq; principes exercitus in cunctis ciuitatibus Iuda munitis. Sciendum verò tantam istam tamque salutarem Manassæ commutationem, in Regum libris omnino præteriri. Sed in 2. Paral. cap. 33. & quæ post eam ab eo facta sint; perstringi quàm breuissimè. Duos tamen, treſue libros, in quibus copiosè ea omnia, & quæ ab aliis, eius tempore, gesta essent; descripta fuerint, annotari. Primus est, *liber sermonum dierum Regum Iuda.* 4. Regum 21. ver. 17. Alter, si tamen à priore isto diuersus, *liber sermonum Regum Israël.* 2. Paralip. 33. ver. 18. Tertius, *liber sermonum Hozai Prophetæ.* ibid. vers. 19. Qui si extarent, plurima quæ in Iudithęa hac historia caliginis non parum habent, diluescerent clarissimè. Ex illo tamen secundi Paralipomenon libri segmentulo, & ex Iosepho lib. 10. cap. 4. iis, quæ de Manasse dixi, apud prudentes modestosque veritatis indagatores, probabilitatis quantum licet; nunc astruendum. *Primò* igitur *egit pœnitentiam* non quocumque modo, sed *valdè coram* DEO *patrum suorum.* seu vt in Hebræo est, *humiliauit se valdè ante faciem* DEI, *p. s. deprecatusque est eum, & obsecrauit intentè,* ver. 13. cap. 33. lib. 2. Paralip. & huius deprecationis iterata sæpius mentio, ver. 18. & 19. Non est autem existimandum, eam tantùm Manassæ orationem fuisse, quæ apocrypha circumfertur, & in Constitutionibus Apostolicis lib. 2. cap. 22. citatur: sed speciatim multa, quæ, si liberarctur; ad DEI cultum & gloriam facere vellet; DEO promisit. In his verò præter illa, quæ eodem Paralip. cap. ver. 15. 16. recensentur, non malè quis annumeret, fore, vt Pontificis Eliachimi auctoritatem & potentiam ab Isaia prædictam non modo non imminueret, sed quantum in se foret, amplificaret. Sacerdotum enim DEI honos, in DEVM nonne redundat? Agnouit, etsi Gentilis; Statius cum in libri quinti præfatione scripsit; *Qui bona fide* DEVM *colit, amat & sacerdotes. Deinde* ait Iosephus, τῶν μὲ περλείπων ἁμαρτημάτων, τῶν εἰς τὸν θεὸν καὶ τὴν μνήμην, ἐπεσύρετο, εἰ δυνατὸν αὐτῷ ἦν ἐκ τῆς ψυχῆς ἐκβαλεῖν. *Priorum, quæ in* DEVM *admiserat peccatorum etiam memoriam, fieri ab eo si posset; ex animo eiicere studebat.* Multo ergo magis Isaiæ vaticinationi cedere, ipsumque Eliachim tanquam suum, communemque Iudææ totius patrem amplecti, Isaiæ 22. ver. 21. Alludit porro Iosephus ad Manassæ nomen, quod obliuiscentem, vel obliuione quidpiam conterentem significat. *Tertiò,* ὥρμησε πάσῃ σπουδῇ εἰς τὸν θεὸν εὐσεβεῖν. *Magno impetu vt omni religione* (bonam siquidem in partem Græcum istud superstitionis nomen accipitur, sed ita, vt maximum religionis studium importet) DEVM *prosequeretur; seipsum incitabat.* Quæ & quanta paucis hisce verbis innuuntur? *Quartò,* εἰς μόνῳ τὸ λοιπὸν ἦν. Hæc verò sunt adhuc quidem verba pauciora. non tamen tantùm innuunt, sed pænè clarissimè, quæ dicebam; demonstrant. *In vna,* inquit, *re, totum vitæ residuum, ipse occupabatur: in vna tantùm re totus erat:* vnum solum deinceps, quoad vixit; agebat, studebat, conabatur. Quodnam verò istud? bella gerere? hostes propulsare? splendidè, magnificèque regnare? Non. sed hoc, χάριν τε τῆς σωτηρίας ἐκλιπεῖν τῷ θεῷ, καὶ διαλῆξειν αὐτὸν εὐμενῆ πρὸς ὅλον τὸν βίον. *& gratiam* DEO, *salutis recuperatæ causâ, referre, & benequentem, propitiumq; ipsum tota vita retinere.* Quia igitur totius belli huius administrationem, sicuti & aliorum aliâs negociorum Pontifici & Senioribus concedebat, ideò isti soliciti sunt, & turbantur circa plurima. Manasses verò partem optimam elegit, quæ ab eo ablata non est.

ALTERA porro causa est. quòd semper quidem maxima summorum sacerdotum apud Iudæos, auctoritas fuerit; sed hoc Manassæo tempore, antequam Machabæi regnarent; omnium maximè. *Illud* ex 4. Reg. 11. Deuteron. 13. Numer. 27. prout in Iosuanis,

suanis Sacerdotibus capite primo aperui; manifestum est. & verò etiam ex Iosepho libro 2. contra Apionem, ἡ δὲ πολιτεία τῶν Ἰουδαίων καλάστασις κοινῇ τὰ μέγιστα τοῖς ἱερεῦσι διοικεῖν ἐπιτρέπει. τῷ δὲ πάντων ἀρχιερεῖ πάλιν ἐπιτρέπει τῶν τῶν ἄλλων ἱερέων ἐπιμέλειαν. *Iudaica*, ait, *Reipubl. constitutio communiter sacerdotibus, vt maxima quæq; administrent, committit. Omnium verò Pontifici, aliorum rursus sacerdotum principatum demandat.* Breuiter verò, *sacerdotes*, inquit, *sunt* ἐποπτεῖ πάντων, δίκας ἐμφανίζοντες, κολάσεις τῶν κατεγνωσμένων. *inspectores omnium, iudices eorum quæ ambigua, vindices eorum quæ damnata.* Et ex hac tanta sacerdotum potestate ac dignitate, colligit ille id, quod mihi antea dictum; summam Israëliticæ Reipub. sanctitatem esse, in eaque DEI honorem maximè florere. *Posterius* verò, quod aiebam, Manassæo tempore, maximam Pontificum auctoritatem fuisse, intelligi potest ex quatuor. *Primò* ex Regis ipsius excellentissima iam religione ac demissione, prout expositum. *Secundò* ex communis boni vtilitate, cum vt magnarum rerum summa penes Eliachimum esset, populo secundissimo fieret, vt antea etiam indicatum. *Tertiò* ex Isaiæ, vatis profectò summi, & cuius in omnium animis recentissima viuebant adhuc oracula; prædictione de Eliachimo hoc, Isaiæ 22. ver. 20. *Quartò* & postremò ex summa Eliachimi eiusdem sanctitate, sapientia, rerumque gerendarum industria & felicitate. Hæc enim iam inde à Sennacheribi temporibus vniuerso populo erat perspectissima, 4. Reg. 18. ver. 18. 26. 37. cap. 19. ver. 2. & maxima illustrissimaque suarum istarum virtutum documenta dederat, cum & Rex, & Pontifex alter, catenis onusti, Babylone, tenerentur.

TERTIA causa esse potest, quòd, quemadmodum suprà ex 2. Paralip. 33. ver. 14. dictum est; Hierosolymam sibi tuendam, mœnibus, propugnaculisque nouis communiendam Rex forsan ipse sumpserit: prouinciam verò cæteram aliis commiserit. Sed, præomnibus, ipsi Pontifici & Senatui, per quos & ipse illam gubernare potuit. *Litterarum* autem à Pontifice missarum potest *alia* & quasi propria esse *ratio*, quòd nimirum earum argumentum esset, non militare tantùm & politicum de montium faucibus occupandis, sed sacrum etiam & religiosum de precibus, ieiuniis & ciliciis priuatim publicèq; suscipiendis. Nam cum de occupatis iam montibus dixisset versus tertius, & ad eam occupationem Pontificis tantùm cohortatio subiuncta esset, ver. 5. & 6. tandem ver. 7. additur; *Et fecerunt filij Israël, secundum quod constituerat eis sacerdos Domini Eliachim.* Atque, vt quod iste constituerat, vberiùs deinceps explicaretur, sequitur ver. 8. *Et clamauit omnis populus ad Dominum.* Rursumque postea ver. 12. & 14. dicitur, *si perseueraueritis in hoc opere, quod cœpistis.* Nam ad continuanda pietatis opera hortabatur, ad quæ inchoanda hortatus antea fuerat. Sed ad ea gradum, vt iam faciamus, propositus antea ordo hortatur.

De diuinorum præsidiorum adhibitione.

QVÆ, contra tantum hostem, hominum adhibuerit industria, expositum est; diuina nunc sacraque præsidia intuenda. quæ tamen non idcirco posteriùs recensentur, quòd posteriùs adhibita sint; sed quod maiora, meliora. idcoque & copiosiore oratione commemoranda. quemadmodum & in piis Manassæ operibus fit, 2. Paral. ver. 15. Nam Iosephus lib. 10. cap. 4. religionem priùs, quam vrbis munitionem ab illo procuratam ostendit, cum scribit; διοικοδόμησε τὰ περὶ τὴν θρησκείαν τοῦ θεοῦ τέμενος, καὶ τὰς τῶν ἱεροσολύμων ἀσφαλείας ἐφρόντισεν. *Cum quæ ad* DEI *cultum spectant, procurasset eo quo*

oportet

oportet modo, & Hierosolymorum securitati prouidit. Possunt præterea opera ista simul fieri, & simul tamen referri non possunt. ideoq; eorum quæ tempore simul, vnum tamen, in narratione, prius altero esse debet. Accedit, quòd, animo & voluntatis præparatione, quædam pietatis opera priùs interdum suscipiantur, quæ tantisper tamen differenda, dum humanum opus quodpiam, è cuius acceleratione pendet plurimùm; efficitur. *Duplex* verò hic operum istorum *consideratio* proponitur. *Vna* circa eorum susceptionem versatur: circa perseuerantiam *altera.*

In *priore* considerandum quid agant Israëlitæ: qui ex iis agant; quomodo agant & cur. *Primum* indicatur hisce verbis, ver. 8. & seq. *clamauit omnis populus: humiliauerunt animas suas in ieiuniis & orationibus: induerunt se cilicius; infantes prostrauerunt contra faciem templi Domini: altare Domini operuerunt cilicio: clamauerunt ad Dominum* DEVM *Israël.* Vbi verò illi sunt, quibus sola semper in ore fides, nec in opere tamen vlla? Vbi mundi huius sapientes & politici, quibus, in armis, hastis, & mœnibus spes omnis? Vbi scurriles rerum sacrarum Momi, qui pios piorum ad DEVM gemitus, planctus, confessiones, cilicia irrident? Vbi denique molliculi & delicatuli oratores, qui vel in grauissimis Reipubl. Christianæ malis, in suorum etiam non leuium peccatorum expiatione, vnum aut cilicium aut ieiunium ferre vix possunt? Eô sanè tanta ista, tamque supina salutis vel securitas vel negligentia processit, vt nostris in Nundinis, cum serici, byssi, omniumque superbiæ, luxus & luxuriæ instrumentorum copia prostet maxima, vix ciliciorum vsquam vlnas pauculas inuenire liceat. Sunt verò *duo* hic insignes *ritus* notandi. *Vnus*, infantes ipsos prosternendi coram Domino, siue è regione ipsius templi Domini. Ipsa ætas ad ciendam misericordiam per se ipsam idonea est: sed & innocentia DEO gratissima. *Ego*, ait Dominus Ionæ 4. ver. 11. *non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua sunt plusquam centum viginti millia hominum, qui nesciunt inter dexteram & sinistram suam?* Prosternuntur verò & hodie, quando Ecclesiæ ad sacrum Baptisma, & Confirmationem offeruntur, quando ad templa & solennes supplicationes adducuntur, quando DEVM precari, manus in cœlum tollere, genua flectere, eruce seipsos consignare, sacra omnia venerari docentur, & in iis exercentur. In Græco, dicuntur ipsi pueri seipsos prostrauisse. sed vtrumque factum. Nam aliorum institutio, iussus & exemplum præiuit: ipsi deinde sequuti sunt. Quemadmodum in parentum reorum iudiciis aliisque periculis, plurimum apud Iudices, aliosque rerum potitos, infantulorum aspectus frequenter valuit: ita & coram diuinæ maiestatis, ad eius auertendam iracundiam; tribunali. Simile quid 1. Machab. 3. vers. 46. & sequentibus, occurret. *Alter* verò ritus est, operiendi altare cilicio. Quemadmodum ad gratias DEO agendas festa & læta organa, sacrificia, palmæ, aliaque id genus adhibentur: sic ad misericordiam, rebus aduersis, conciliandam, tristia & mœsta rectè adhibentur. Atque hinc in Ecclesiæ cæremoniis, pro temporum varietate, tam oportuna tamque vtilis immutatio. Cessat interdum *alleluia*, cessat *Gloria in excelsis*, cessat nuptiarum celebritas. ieiunia suscipiuntur: à carnibus abstinetur, obteguntur imagines, atrantur altaria. An enim rectè in funerum luctu, vestes mutentur, à nobilibus viris torques aut ponantur, aut vellentur, equi etiam pullentur, & ad animi coram DEO humilitatem ostendendam & excitandam ieiunationes, prostrationes, atrationes improbentur? Addit Græcus textus ἐπέσπειρε τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ ἐξέτειναν τὰς σάκκους αὐτῶν κατὰ πρόσωπον κυρίου. *Conspersérunt capita sua cinere, & expanderunt saccos suos ante faciem Domini.* Puluerea illa conspersio, vt in scripturis frequenter nominatur: ita etiam interdum

ſolo humiliationis nomine continetur. Vnde ſuprà verſ. 8. habet idem Græcus tantùm ἐταπείνωσαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν. *Humiliarunt animas ſuas.* Sed & ille ritus, cilicia ſiue ſaccos coram Domino protendendi, notandus. Omnia enim iſta luctum, ſqualorem demiſſionem præſeferunt. Cur igitur & nos religionis noſtræ ſymbola, quibus ſeſe pro nobis æternus DEI filius afflixit, humiliauit, in precium & ſatisfactionem dedit, non prætendamus & circumgeſtemus? Cur ſanctorum, in quibus tot pœnitentiæ virtutumque omnium opera ediderunt; reliquias, veſtes, & cilicia non proferamus, & coram Domino extendamus? Idcirco ſanè, vti apud D. Hieronymum eſt in vita Pauli; S. Antonius *diebus ſolennibus Paſchæ & Pentecoſtes ſemper* eiuſdem *Pauli tunica veſtitus eſt. quam in ſportarum* ſcilicet *modum, de palmæ foliis ipſe ſibi contexuerat* S. Paulus. *Alterum* erat, qui ex Iſraëlitis hæc egiſſent. Iam pænè audiuimus; *omnis populus.* Sed tamen in Latino & Græco iſtud tam vniuerſale particulariùs adhuc proponitur. primò quoad ſexum. *ipſi & mulieres eorum*, ver. 8. Deinde quoad ſtatum. *ſacerdotes* & laici, verſu 9. Tertiò quoad ætatem in Græco, non adulti tantùm, ſed νήπια etiam, id eſt, *infantuli*, & παιδία *pueruli. Quartò.* quoad conditionem; non liberi tantum & Domini, ſed ſeruit etiam & famuli, qui quidem ſunt μισθοὶ vel ἀγοραῖοι. mercenarij, vel coempta mancipia. *Quintò* quoad patriam. non indigenæ tantùm & ciues, ſed exteri etiam & inquilini, qui adeſſent, & πάροικοι vocantur. *Sextò* non homines tantùm, iiq; omnis generis, ſed τὰ κτήνη etiam, brutæ animantes ieiunare, mœrere, DEI q; miſericordiam ciere debuerunt. Aſſyriorum, contra Aſſyrios, renouatum exemplum. Illorum enim Rex clamauit & dixit in Niniue Ionæ 3. ver. 7. *Homines & iumenta, & boues, & pecora non guſtent quidquam, nec paſcantur & aquam non bibant. Et operiantur ſaccis homines & iumenta, & clament ad Dominum in fortitudine.* Licet verò cogitare, quis vrbium, vicorumque ſtatus, quam triſtis & lugubris facies fuerit, dum nō ploratu tantùm, ſed boatu etiam, hinnitu, balatu, gracillatu, latratuque omnia mœſtiſſimè complerentur. Sed valdè mirum, ea ipſa tanta & triſtitia & mœſtitia DEVM oblectari, placari, & propitiari. Quin potius, rectè ratiocinari ſi volumus; hominum animo pio, humili, reuerente, vnde cæremoniarum omnis hæc ſeries; oblectatur ille, placatur & propitiatur. *Et vidit* DEVS, ait Ionas loco citato, ver. 10. *opera eorum, quia conuerſi ſunt de via ſua mala, & miſertus eſt ſuper malitia quam locutus fuerat, vt faceret eis & non fecit.* Magna itaque vis in illo, *quia conuerſi ſunt.* Dices tamen, cum initio Manaſſæ peruerſitas impietaſque tanta fuerit, *cur pœnitentia*, redituſque ad Dominum, eiuſque fidem & cultum *nulla* hic *mentio? Reſpondeo*, mentionem ideò nullam eſſe, quia pœnitentia illa hoc in tempus non incidit, ſed ſtatim atque rediit Manaſſes; omnis Hieroſolymis exterminata impietas & idololatria, 2. Paralip. 33. ver. 15. 16. Deinde verò, vt diſcamus, non ea tantum quæ neceſſariò facienda & præcepta ſunt: ſed velint nolint ſupererogationis hoſtes; alia etiam bona & religioſa, quæ ſponte ſuſcipiuntur; diuinæ bonitati grata eſſe hominum opera. Patet verò ex iſtis etiam omne hominum genus, ætatem, ſexum, ordinem diuino cultui aptum eſſe: placere DEO virorum, fœminarum, ſacerdotum, laicorum, ſenum, puerorum, diuitum, egentium, ciuium & vrbanorum, ruſticorum & peregrinorum pias preces, agmina, obſequia. Non eſt, quoad veram fidem & religionem, *Gentilis & Iudæus, circumciſio & præputium, barbarus & Scytha, ſeruus & liber. Sed omnia & in omnibus* CHRISTVS, Coloſſ. 3. ver. 11. Myſticè verò D. Hieronymus in Ionę caput 3. *homines & iumenta ſaccis operta & clamantia ad Dominum*, eſſe dicit *rationabiles & irrationabiles, prudentes ac ſimplices. Tertium* porro eſt, quomodo hæc iſti egerunt. Ipſa,

quæ

quæ antè posita sunt, clamandi & humiliandi verba suum ferè modum secum afferunt. Qui enim clamat, magnum præ se desiderium fert. Qui se humiliat, è sublimiore sese loco, existimatione celsiore, ornatu eminentiore demittit. Tria tamen adhuc in textu sunt, quæ insignem tam laudatarum alioquin actionum modum ostendant. Primum ver. 8. *instantia magna.* ἐκτενίᾳ μεγάλῃ contentione, cura, studioque magno. & repetitur hoc in Græco pro in ieiuniis & orationibus. Vacamus interdum quidem precibus, sed nulla vel exigua cura & studio Ieiunamus, sed instantia non magna. Cilicio amicimur, humilesque efficimur. Sed, quemadmodum Ennianus ille Neoptolemus; paucis, incuriosè, remissè. Alterum ver. 10. *vnanimiter.* ὁμοθυμαδὸν. vt nulla inter eos esset dissensio: nullum de hisce faciendis aut non faciendis certamen. Fit enim nonnunquam, vt si à magistratibus, Ecclesiasticis præsertim, quidpiam decernatur, quod molestiolæ aliquid habeat, verbi causa, indicatur ieiunium, litania, templorum obitio; inueniantur, qui contrà disputent, neque id genus præcepta satis probent. Isti verò vno animo, magno & sensu & consensu, concorditer, dura & carni suæ ingrata omnia, quæ voluit Pontifex, fecerunt. Hanc particulam vertit noster Interpres Actorum 2. v. 1. *pariter. Erant omnes pariter in eodem loco.* non quod ὁμαδὸν, vti putat Erasmus; legerit (parum enim congruit ei quod additur ἐπὶ τὸ αὐτὸ) sed quòd qui concordes sunt, ij pariter etiam sint. Græcus verò non contentus isto ὁμοθυμαδὸν, rursum ἐκλεγῶς adiecit, vt vehementem semper curam significaret. Tertium est v. 17. *ex toto corde suo.* Græcè ἐκ πάσης δυνάμεως *ex omni virtute.* tota vi & facultate. O si & nos sic oraremus, quos non Assyrios, barbaros & Turcas; quas non dæmonum, carnis, mundique appetitiones propelleremus! *Postremum* verò eorum, quæ antea posita; est, cur hæc isti, & isthis quidem iam expositis modis, egerint. Quinque verò causæ traduntur, ver. 10. sed ita claræ, vt tantùm monendum sit *in diuisionem* dici, pro *in direptionem.* Id enim est εἰς διαρπαγήν. Et post *opprobrium*, additur Græcè, *ne gaudium simus Gentibus*, dum scilicet nos vincunt, nostraque diripiunt, & quemadmodum infrà cap. 7. ver. 21. dicunt, *Vbi est* DEVS *eorum?* Omnes verò istę causæ vna generali continentur, v. 17. *vt visitaret* DEVS *populum suum Israël.*

Consideratio *altera* circa perseuerantiam quæ in hisce pietatis operibus fuit; versatur. Et primo quidem ad hanc Pontificis adhortatio fuit, non iam absentis & per litteras: sed præsentis & per propriam vocem. Præclarum Episcopis omnibus exemplum dat Eliachimus diœceses visitandi, oues cognoscendi, consolandi & adhortandi. neque tantùm cum pax & rerum omnium tranquillitas est, sed etiam cum turbæ, pericula, calamitates. *Circuiuit omnem Israël.* Non vrbem, non pagum, non castellum, quo[illegible]licuit; præteriit. *allocutosque est eos.* Alloqui Latinis valet non alicui tantùm loqui, sed consolari etiam. vt ex Varrone lib. 5. de ling. Lat. Horatio epod. 13. Catullo epi[illegible]6. docent litterati. Consolatio verò & adhortatio magna vtique Israëlitis omnibus, ex Pontificis tanti præsentia & aspectu, fuit. propriè tamen consolatio ex secuturi boni euentus prædictione, ver. 12. adhortatio ex necessariæ conditionis expositione. *Si manentes*, ait, *permanseritis in ieiuniis & orationibus in conspectu Domini.* Volumus interdum boni quidpiam, sed incipere nolumus. incipimus, sed statim desistimus. minimum nos laboris terret. adeò molles ignauique sumus. Ad perseuerantiam verò istam hortatur etiam Dominus Lucæ 11. parabolâ eius, qui, vt commodatò panes impetraret, amicum *media nocte* adit. eum domi suæ clausum, in lecto cubantem, dormi[illegible]ntem iam & stertentem excitat: difficilem, durum & immunificum diu mul-

multumque orat, obsecrat: excusantem se, tergiuersantem & cunctantem, perseuerantia tandem sua, in panarium pertrahit, ab eoque, quotquot habet panes necessarios, aufert. Rursumque alia parabola, cap. 18. vbi & concludit, *Audite quid Iudex iniquitatis dicit.* DEVS *autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis?* Posset verò quæri,

An prophetico Spiritu, an pia tantùm fiducia, dixerit Eliachim, Scitote, quoniam exaudiet Dominus preces vestras.

CVM tot piæ sanctęq; precationi facta diuinitus promissa sint, eaque in diuinis libris, tamquam in tabulis consignata, ex fide quę circa diuinam veritatem, bonitatem & potentiam occupata; videtur eius, quod petitur, impetrandi tanta existere posse fiducia, vt certò possit quilibet precantibus dicere: *Scitote, quoniam exaudiet Dominus preces vestras*, maximè quando conditio apponitur, *si manentes permanseritis in ieiuniis & orationibus in conspectu Domini.* Hoc enim velle S. Iacobus videtur, dum capite 1. ver. 6. ait, *Postulet in fide nihil hæsitans. Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento mouetur & circumfertur. Non ergo æstimet homo ille, quod accipiat aliquid à Domino.* E contrario tamen certò felicem belli huius euentum polliceri non videtur Eliachimus potuisse, nisi prophetica ei præsagitio esset. Nam *primò.* quod petebatur, eiusmodi erat, vt ad salutem præcisè necessarium non esset. Quidquid autem huiusgeneris est, potest, ob maius aliud, quod dare DEVS vult; bonum non impetrari. etiamsi & in precatione studium & perseuerantia insignis adhibeatur. *Deinde* ob ea, quæ hactenus à Manasse, aliisque Regibus & à populi parte non parua in DEVM, eiusque religionem & legem commissa erant, poterat iustissimè iam DEVS facere, quod, pro clementia & benignitate sua, in Sedechiæ tempora differre adhuc dignatus est, vt Hierosolyma caperetur, templum inflammaretur, Iudæa tota peruastaretur, vt intelligere videntur, qui infrà cap. 7. ver. 19. aiunt, *Peccauimus cum Patribus nostris. Tertiò*, possent iam, in tanta hominum multitudine, aliqui esse Achanes, Iosuæ 7. aliqui Ionathæ, 1. Reg. 14. Iamnienſium anathematum depeculatores aliqui, 2. Machab. 12. aliqui inquam occulti peccatores, quorum gratia, nollet aliorum, de temporalibus commodis, preces exaudire DEVS. Ita sanè res habet. Quemadmodum aduersorum prophetiæ quædam prædestinationis, quædam comminationis dicuntur: ita prosperarum rerum sunt quædam interdum prædictiones non propheticæ, sed [illegible]pe fiduciaque magna profectæ. & eæ veræ, cum adiunctam semper vel expressè vel tacitè conditionem habeant; *nisi quid aliud obstiterit.* Et isto modo loqui potuit Eliachim. Prophetico tamen spiritu hæc effatum, persuadere videtur & prophetica eius commendatio, Isaiæ 22. & ipse loquendi modus, nihil omnino nutans aut ambigens, sed quasi certa & explorata omnia diceret; grauis, constans, apertus.

Cæterum tam consolationem, quam hortationem suam illustrissimo, è vetere memoria, exemplo confirmat, ver. 13. vbi de Moyse quod ait; *non ferro pugnando, sed precibus sanctis orando deiecit*; verissimum. Licet enim, quæ per alios facimus, facere ipsi dicamur, vt ait Iurisconsultus: suprà verò iam dictum sit, cum Iosuæ arma, bellumq; mandasse: nihilominus, neq; ipse ferrum strinxit: sed DEVM tantummodo rogauit:

neque

neque qui in acie pugnabant, ferro plus, quam vnius Moysis precibus profecerunt. Scriptum quidem est Exodi 17. vers. 13. *Fugauit Iosue Amalec: & populum eius in ore gladij.* eam tamen victoriam precibus potius quam gladiis & bellatoribus tribuendam, indicat ibidem versus 11. *Cum leuaret Moyses manum, vincebat Israël: sin autem paululum remisisset, superabat Amalec.* Et paulò pòst, cum dictum esset, *Factum est, vt manus illius non lassarentur, vsque ad occasum solis*; ilicò, quasi posita esset causa, subditur effectus, *fugauitque Iosue Amalec.* Neque verò frustrà, exemplum hoc propositurus Eliachim, ait, *Memores estote.* Dominus enim, vt in omnem posteritatem vigeret, semperque vireret modi, quo victoria hæc parta esset, memoria; Moysi dixerat illic ver. 14. *Scribe hoc, ob monumentum in libro, & trade auribus Iosue.* Credamus verò & nobis, in tot tantisq; contra Turcas, aliosque omnes Christianę fidei hostes, bellis, ab Eliachimo nostro acclamari: *Memores estote Moysi serui Domini.* Faciunt verò id Pontifices, quoties litteris, indulgentiarumque largitionibus, Christianum ad preces populum hortantur, dum eum ad finem, certa certis diei horis campana æra pulsari, sacra fieri, processiones haberi, eleemosynas dari, pœnitentiam agi prescribunt. Sed Pontificiæ huius exhortationis quisnam tùm fructus? Magnus profectò ver. 15. *Ad hanc,* ait, *exhortationem eius, deprecantes Dominum, permanebant in conspectu Domini. ita vt etiam hi, qui offerebant Domino holocausta præcincti ciliciis offerrent sacrificia Domino, & erat cinis supra capita eorum.* Boni verique isti Ecclesiastici, qui bene monenti Pontifici morem ita sedulò pleneque gerunt, populo exempli sanctitate præeunt, cilicia non abditè tantùm & obuelatè, vt Samaritanus ille Rex 4. Reg. 6. ver. 30. sed palàm & reuelatè gerunt, ad aras, in omnium conspectu, in sacrificiorum oblatione. Ex illorum scilicet numero erant, quorum causâ, DEVM amicè terram zelatum, populoque pepercisse scribit cap. 2. Propheta Ioel; *inter vestibulum & altare plorabant sacerdotes ministri Domini, & dicebant: Parce, Domine, populo tuo, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes; Quare dicunt in populis: Vbi est* DEVS *eorum?* Christianus piusque sacerdos, etsi dum sacris operatur; vestem, arbitratu suo, maioris in Ecclesia ordinis, decorique causâ, mutare non potest, si rectè tamen iudicabimus, dum alba veste, casula, stola, cingulo, manipulo, cæteroq; omni apparatu, CHRISTI IESV pro nobis passi, veste pænè histrionia irrisi, ligati, flagellati, crucifixi speciem ante omnium ponit oculos, nonne sacco veluti præcinctus, CHRISTIq; Domini puluere fœdatus, vinculis astrictus, sanguine aspersus videtur? Verum non fuit sacerdotum solorum laus, vt Pontifici obedirent, in bonisque institutis perseuerarent: sed & totius populi ver. 17. *Ex toto corde suo* OMNES *orabant* DEVM, *vt visitaret populum suum Israël.* Græcus textus etsi Pontificis peregrinationem non retulit, eam tamen quam suo ipsius exemplo consolationem & exhortationem fecit; recitat. simulque sacerdotum, eum præeuntem consequentium, facta paulò pluribus explicat. *Ioachim,* ait, *summus Pontifex, atque omnes, qui coram Domino stabant sacerdotes, caterique qui Domino ministrabant, saccis lumbos suos accincti offerebant iuge illud holocaustum, & vota, & voluntaria populi donaria. puluisque supra eorum cidares,* seu *mitras erat. & clamabant ad Dominum ex tota virtute sua, in bonum.* siue, *vt ad benefaciendum & subueniendum visitaret omnem domum Israël.* De populo verò paulò antè dixerat idem textus: *Populus erat ieiunans dies complures in omni Iudæa & Hierusalem ante faciem sanctorum Domini omnipotentis.* Sed quomodo ἐνώπιον τῶν ἁγίων, *ante faciem sanctorum?* Nam cum sancta ista Hierosolymis tantùm essent, quomodo, qui in cætera Iudæa tota erant, coram hisce sanctis ieiunabant? Imò, qui Hierosolymis etiam versa-

bantur, *quomodo ante sancta* eadem *ieiunare dicebantur?* Sanè ad Hierosolymitas tantùm possunt sancta isti referri. & coram iis ieiunare dicuntur. quia ieiunij diebus precationi maximè vacabant, pęnéque in templo assidui commorabantur. Si ad alios verò, qui, extra Hierosolymam, aliis in locis habitabant, sancta etiam ista referantur, dicendum *duplicitor* solitos eos ante ipsa similiter orare ac ieiunare. *Primò* quidem, quia habebant synagogas, seu προσευχὰς, in quibus & quædam templi similitudo erat, dum pro sancto sanctorum & arca, in qua decalogus; erat ipsis locus, in quo lex asseruabatur, vti & hodie in eorum Synagogis videmus. Ad has ipsi, dum preces & ieiunia indicerentur; conueniebant, vti clarum ex historia illa, quam de Ionatha & seipso, lib. de vita sua refert Iosephus in Tyberiadensi proseucha. *Deinde* cum horum aut nihil habebant, aut domi certè precabantur, ad templum & sancta sanctorum sese conuertere solebant, Daniclis 6. ver. 10. Habent igitur hoc in capite viri & fœminæ, pueri natuque grandiores, plebeij & laici omnes, Ecclesiastici & Sacerdotes, minores & maiores plurima, quæ imitari queant; dignissima. Fuit enim omnium exitus felicissimus, prout sequens historia tota monstrabit: & breuiter hic à Græco monetur. Εἰσήκουσεν κύριος τῆς φωνῆς αὐτῶν, καὶ ἐπέβλεψεν τὴν θλῖψιν αὐτῶν. *Exaudiuit Dominus vocem eorum, & respexit afflictionem eorum.* Etenim, si vt suprà ex Lucæ 18. dictum est; vidua iniquitatis Iudicem exorauit, & inde à minori ad maius argumentatur Dominus, licebit etiam forsitan hic argumentari. Assyriorum *opera vidit* DEVS, Ionæ 3. cum homines & iumenta & boues & pecora ieiunarent, saccisque operirentur, cur, contra furentes iam Assyrios, *electorum suorum, clamantium ad se, die ac nocte,* sese vehementer afflictantium, puluere conspergentium, cilicia præcingentium, inediam sibi & infantulis, & brutis animantibus indicentium, vindictam non faciat? *Præcepta* CHRISTI, ait D. Ambrosius serm. 86. *arma sunt Christianis: & diuinus timor terrorem à nobis expellit hostilem. Arma autem hæc nostra sunt, quibus nos Saluator instruxit, oratio, misericordia, atque ieiunium. Ieiunium enim melius quam murus tuetur: misericordia facilius liberat quam rapina:* oratio longiùs vulnerat quàm sagitta. *Sagitta enim non nisi proximè conspectum percutit aduersarium: oratio autem etiam longiùs positum vulnerat inimicum.*

CAPVT V.

1 NVnciatumque est Holoferni principi militiæ Assyriorum, quòd filij Israel præparassent se ad resistendum, ac montium itinera concluſissent,

2 Et furore nimio exarsit in iracundia magna, vocauitque omnes principes Moab & duces Ammon.

3 Et dixit eis: Dicite mihi quis sit populus iste, qui montana obsidet: aut quæ, & quales, & quantæ sint ciuitates eorum: quæ etiam sit virtus eorum, aut quæ sit multitudo eorum: vel quis rex militiæ illorum:

4 Et quare præ omnibus qui habitant in Oriente, isti contempserunt nos, & non exierunt obuiam nobis, vt susciperent nos cum pace?

5 Tunc Achior dux omnium filiorum Ammon respondens, ait: Si digne-

digneris audire domine mi, dicam veritatem in conſpectu tuo de populo iſto, qui in montanis habitat, & non egredietur verbum falſum ex ore meo.

6 Populus iſte ex progenie Chaldæorum eſt.

Geneſis 11.31. *7 Hic primùm in Meſopotamia habitauit, quoniam noluerunt ſequi deos patrum ſuorum, qui erant in terra Chaldæorum.*

8 Deſerentes itaque cæremonias patrum ſuorum, quæ in multitudine deorum erant,

9 Vnum Deum cœli coluerunt, Geneſis 12.1. *qui & præcepit eis, vt exirent inde, & habitarẽt in Charan. Cumque operuiſſet omnem terram fames,* Geneſis 46.2. *deſcenderunt in Aegyptum, illicque per quadringentos annos ſic multiplicati ſunt, vt dinumerari eorum non poſſet exercitus.*

10 Cumq; grauaret eos rex Aegypti, atque in ædificationibus vrbium ſuarum in luto & latere ſubiugaſſet eos, clamauerunt ad Dominum ſuum, & percuſſit totam terram Aegypti plagis variis.

Exodi 14.1. *11 Cumque eieciſſent eos Aegyptij à ſe, & ceſſaſſet plaga ab eis, & iterum eos vellent capere, & ad ſuum ſeruitium reuocare.*

Exodi 14 29. *12 Fugientibus his Deus cœli mare aperuit, ita vt hinc inde aquæ quaſi murus ſolidarentur, & iſti pede ſicco fundum maris perambulando tranſirent.*

Exodi 15.12. *13 In quo loco dum innumerabilis exercitus Aegyptiorum eos perſequeretur, ita aquis coopertus eſt, vt non remaneret vel vnus, qui factum poſteris nunciaret.*

14 Egreſſi verò mare rubrum, deſerta Sina montis occupauerunt, in quibus nunquam homo habitare potuit, vel filius hominis requieuit.

15 Illic fontes amari obdulcati ſunt eis ad bibendum, & per annos quadraginta annonã de cœlo conſecuti ſunt.

16 Vbicumque ingreſſi ſunt ſine arcu & ſagitta, & abſque ſcuto & gladio, Deus eorum pugnauit pro eis, & vicit.

17 Et non fuit qui inſultaret populo iſti, niſi quando receſſit à cultu Domini Dei ſui.

18 Quotieſcumq; autem præter ipſum Deum ſuum, alterum coluerunt, dati ſunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium.

19 Quotieſcumque autem pœnituerunt ſe receſſiſſe à cultura Dei ſui, dedit eis Deus cœli virtutem reſiſtendi.

20 Denig; Chananæum regem, & Iebuſæum, & Pherezæum, & Hethæum, & Heuæum, & Amorrhæum, & omnes potentes in Heſebon proſtrauerunt, & terras eorum, & ciuitates eorum ipſi poſſederunt:

21 Et vſque dum non peccarent in conſpectu Dei ſui, erant cum illis bona: Deus enim illorum odit iniquitatem.

22 Nam & ante hos annos cùm

receſſiſſent à via, quam dederat illis Deus, vt ambularent in ea, exterminati ſunt prælijs à multis nationibus, & plurimi eorum captiui abducti ſunt in terram non ſuam.

23 Nuper autem reuerſi ad Dominum Deum ſuum, ex diſperſione qua diſperſi fuerant, adunati ſunt, & aſcenderunt montana hæc omnia, & iterum poſſident Ieruſalem, vbi ſunt Sancta eorum.

24 Nunc ergo mi domine, perquire ſi eſt aliqua iniquitas eorum in conſpectu Dei eorum: & aſcendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorũ tibi, & ſubiugati erunt ſub iugo potentiæ tuæ.

25 Si verò non eſt offenſio populi huius coram Deo ſuo, non poterimus reſiſtere illis: quoniam Deus eorum defendet illos: & erimus in opprobrium vniuerſæ terræ.

26 Et factum eſt, cùm ceſſaſſet loqui Achior verba hæc, irati ſunt omnes magnates Holofernis, & cogitabant interficere eum, dicentes ad alterutrum:

27 Quis eſt iſte, qui filios Iſrael poſſe dicat reſiſtere regi Nabuchodonoſor, & exercitibus eius, homines inermes, & ſine virtute, & ſine peritia artis pugnæ?

28 Vt ergo agnoſcat Achior quoniam fallit nos, aſcẽdamus in montana: & cùm capti fuerint potentes eorum, tunc cum eiſdem gladio tranſuerberabitur:

29 Vt ſciat omnis gens quoniam Nabuchodonoſor deus terræ eſt, & præter ipſum alius non eſt.

COMMENTARIVS.

IN capite iſto tria ſunt. Vna ſcilicet de Iudæis interrogatio, ad eam reſponſio, de hac ipſa iudicium.

Interrogationis verò *primò* ponitur occaſio, ver. 1. & 2. *quia* ſcilicet *montium itinera concluſiſſent* Iudæi. & Græcè additur, ὅτι ἔθηκαν ἐν τοῖς πεδίοις σκάνδαλα. *quia poſuiſſent in campis ſcandala.* Vocantur verò *ſcandala*, impedimenta & obſtacula, quæ in via quapiam ita ſunt, vt progredi aut vetent, aut progredientem lædant, eumq; claudicare faciant. cuiuſmodi, belli tempore, ſunt adiolutæ quædã itineribus moles, arbores, ſaxa, ſparſiq; lapides & murices. Hinc verò in ſcripturis peccata & peccatorum occaſiones, quæ in DEI mandatorum, cœlique via retinent, morantur, impediunt, lædunt & ſauciant, ſcandala dicuntur. *Puto*, ait S. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, *quod peccatum ſcandalum ſit, quod per ſcandalum venit. Niſi fallor enim* σκῶλον (quod apud 70. Exodi 10. ver. 7. legitur, pro quo apud Aquilam eſt πρόσκαιρα) *& σκάνδαλον apud Græcos ex offenſione & ruina nomen accepit.* Atque hic Matthæi 5. & 1. Corinth. 8. σκανδαλίζειν, Rom. 14. πέτρα σκάνδαλον, Roman. 16. τροπὰς, Apocalyp. 2. ver. 14. Σκάλλειν. *ſcandalizare, ſcandalum ponere, facere, iacere.* Et 2. Petr. 2. CHRISTVS Dominus *petra ſcandali* dicitur *non credentibus.* qui in eum, qui *credentibus* eſt *lapis electus & angularis*, ſua ipſi malitia & prauitate, impingunt, ex eo claudicandi, ſeque ſcipſos oblædendi occaſionem captant. *Deinde* ij, quibus interrogatio facta eſt; recenſentur, *principes Moab & duces Ammon*, ver. 2. Græcè adduntur Satrapæ omnes oræ mari-

maritimæ, Philistæi scilicet. Hi enim, quia Iudæorum ab Oriente, & Occidente, vicini, optimè de iis responsuri videbantur. vel potius iis infestissimè cõsulturi. Magnum enim malum, malus vicinus. *Tertiò*, ipsa interrogatio est vers. 3. quæ partim simplex, partim comparata. In illa, interrogatur, de Iudęorum populo, ciuitatibus, virtute, multitudine, Rege. In ista verò, quæritur cur Orientalibus aliis sint imperterritiores Iudæi, neque vt cæteri, Holophernis ilico iugum subeant. Pro iis *qui habitant in Oriente*, habet Græcus κατοικοῦντας ἐν ἀνομαῖς *habitantes in Occidente*. quod magis cõsentaneum versui quinto capitis secundi. Nihilominus tamen eadem sententia est. Nam qui ad Orientem solem habitant, aliquando se propriè ad omnes qui Occidentis terras incolunt, comparant; aliquando se, alioſque circumcirca propiores, etiamsi ad Occidentem vergant, cum iis tantum conferunt, qui remotissimè in obeuntis solis regionibus habitant. Priore modo Iudęi sunt Assyriis Occidentales. & sic loquitur Latinus cap. 2. Græcus isto capite. Posteriore modo iidem adhuc Orientales sunt. & sic isto loco Latinus.

QVÆSTIVNCVLA.

Officiatne huius historiæ vel tempori vel auctoritati, Holophernis interrogatio?

EX declaratâ iam Holophernis interrogatione, contra Manassæum historiæ huius tempus, adeoque contra historiam ipsam, eiusque auctoritatem, magnum & primum scandalorum, vti paulò antè loquebamur; suorum (in via siquidem veritatis, quid aliud hæreticorum argumenta sunt?) facit, iacitque Wittakerus. *In principio*, ait, *quinti capitis Holophernes, quando sensit populum Iudæorum, bellum meditari ac parare, duces omnes conuocat, ab eisque quærit, quis ille populus esset, & quem ducem haberet. Verum, si Manasses paulò antè captus à Rege Chaldæorum, & Babylonem deportatus fuisset, nec populum illum, nec Regem Iudæorum Holophernes aut Chaldæi ignorare potuissent, vt illi ab Achiore Ammonita hæc quærere, ac discere necesse esset. Sic enim quærunt de populo, de regione, de vrbibus, de hominum potentia, de genere militiæ, de duce ac Rege, quasi qui nihil vnquam de Iudæorum gente audiuissent. At Chaldæi iam priùs huic populo bellum intulerant, Iudæam vastauerant, Hierosolymas ceperant, Regem Manassem secum in Babyloniam abduxerant. Ergo hæc, quæ nunc quærunt ur, illis ignota esse nequaquam potuissent.* Tota tanti scandali vis est hæc: *Qui cognoscere vult, nescit. Quisquis interrogat, cognoscere vult.* Ergo *quisquis interrogat, nescit. At Holophernes nullo modo nescire potuit. Ergo.* Propositio illa vera vt concedatur, duplicem cautionem requirit. *Vnam*, vt, *qui cognoscere vult*, significet, *qui cognoscere desiderat.* quòd desiderium scilicet rei sit absentis. Alioqui, etiam dum cognoscimus, cognoscere volumus. Vult DEVS quæ cognoscit, cognoscere. Volo quæ scio non nescire. Non vult Wittakerus quæ sibi nota, ignota esse. *Altera* est, vt nescire modo eodem accipiatur, quo cognoscere desideratur. Alioqui sæpè scimus, quæ cognoscere desideramus. At non eodem modo. Scimus imperfectè: perfectiùs cognoscere auemus. Videmus in ænigmate & per speculum: videre facie ad faciem cupimus. Assumptio verò penitus falsa est. Docent enim Grammatici & Rhetores, &, absque istis, ipse quotidiani sermonis vsus, plurima plurimos interrogare, quæ norunt optimè. tantùm vt vel suam aliqua m admiratio-

nem proponant, ab alio facti alicuius confessionem eliciant, ea quæ norunt, laudent, vituperent, extollant & deiiciant atque contemnant. Plena exemplorum prophana litteratura. Sed, intra sacrorum Bibliorum terminos, scandalisten ipsi nostrum, quæ non ignoramus; interrogemus. Cum Adamum interrogaret Dominus, Genes. 3. ver. 9. *Vbi es?* an vbi ille esset, ignorabat? Cum ibidem ver. 11. rursum interrogaret, *Quis indicauit tibi quod nudus esses?* an quis indicasset, non noscebat? Cum interrogando pergeret ver. 13. *Quare hoc feciſti*, an quare feciſſet, nesciebat? Cum capite 4. ver. 6. dixit Cano Dominus, *Quare iratus es? & cur concidit facies tua?* num iræ vultusq; huius causam non tenuit? Cum iterum dixit ver. 9. *Vbi est Abel frater tuus?* an vbi examinis & mactatus iacebat iste, non perspexit? Tandem cum adiunxit ver. 10. *Quid feciſti?* non plagas, & cædem ipsam viderat, non sanguinis vocem de terra clamantem audierat? Cum idem Dominus ab Elia percunctaretur 3. Reg. 19. *Quid hic agis Elia?* cum ab Hieremia ca. 1. *Quid tu vides Hieremia?* ab Amos cap. 7. *Quid tu vides Amos?* apud Malachiam 1. v. 10. *Quis est in vobis, qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito?* num horum ei quidquam ignotum erat? Ecquid verò sibi vult Moyses cum Numer. 16. ver. 11. interrogatione ista vtitur, *Quis est Aaron, vt murmuretis contra eum?* fratrem non norat? Ecquid Nabal, cum 1. Reg. 25. ver. 10. Dauidis pueris respondet, *Quis est Dauid, & quis est filius Isai?* an qui filium Isai, & fugitiuum postea seruum vocat, de Dauide nihil audierat? Ecquid Iehu, cum Iezraëlem intrans, Iezabelem videns, 4. Reg. 9. v. 32. stipatores rogabat, *Quæ est ista?* Num qui annos plures in Achabi, Ioramique Regum aulis versatus erat, & quidem inter palatinos summæ ipse auctoritatis, & cum Regibus familiaritatis, ibid. v. 5. & 25. Reginam, non mutata veste fugientem, sed regio cultu fulgentem, stibio depictis oculis nitentem, regio capitis ornatu augustam, è fenestris despicientem, voces etiam, quæ audirentur; mittentem non agnoscebat? Non igitur quisquis interrogat, ideo ignorare, quia interrogat; existimandus, sicque absque vllo veritatis vulnere aut molestia, totum Wittakeri scandalum remouetur. Hæ si quidem Holophernis interrogationes, non sunt omnino ignorantis, & de quibus nihil vnquam audiuisset, prout iste videri vult; exquirentis, sed sunt interrogationes militis, & militis, quia præter ipsius opinionem & voluntatem, ipsi tantas copias ductanti, suisque viribus præsidenti resistere quidam audeant; mirantis, irascentis, hostes vilipendentis & contemnentis. quasi diceret. Quid istuc noui? Tam instructas, tamque innumerabiles copias cum habeam, tot iam vrbes, prouincias, populos, fulminis instar, quam ocyssimè peruaserim, omnes vel solo Assyrij nominis terrore perculerim, dicite obsecro, quis iste tam stolidus, tamque ineptus & vecors populus, qui, me vt arceat, montana obsidere, arma parare, meque contra tueri audet? Quæ, quales, & quantæ ipsorum, etiamsi essent iis, quas iam diripuimus, maiores & munitiores; ciuitates? Quæ tanta eorum virtus? Quæ, contra tot peditum equitumque myriadas, eorum multitudo? Quis Rex militiæ illorum, suæ ipsius imbecillitatis & fortunæ tam immemor, cum nuper adhuc captus, & è carceribus cateniſque nostris vix pridem effugerit? Hanc verò esse Holophernis mentem non negabit, qui aduerterit primò ad similem interrogationem, ver. 27. *Quis est iste, qui filios Israël posse dicat resistere Regi Nabuchodonosor, homines inermes, & sine virtute, & sine peritia artis pugnæ?* Achiorem videbant Holophernis magnates: loquentem diu audierant: Ammonitarum ducem sciebant, & tamen, præ ira & contemptu, interrogant, *Quis est iste?* & suam de filiis Israël opinionem, ob quam sicantea Holophernes interrogarat; clarè aperiunt, homines esse

esse inermes, imbecillos, reique militaris imperitos. *Praterea* eodem modo, sequentis capitis initio ipse Holophernes in Græco, *τίς ἐστὶν Αχιὼρ, καὶ οἱ μισθωτοὶ Ἐφραΐμ; Quis est tu Achior, & mercenarij Ephraim?* *Tertiò*, non mercenarios Ephraim tantùm eo versu nominat Holophernes, sed hoc etiam cap. 5. ver. 3. Moabitas, Ammonitas & Palæstinos, *filios Chanaan* appellat. Cur ergo & filios Israël ignoret, qui tantam vicinorum habet notitiam? *Quartò*, si quis consideret; tota & tam altè repetita ipsius Achioris narratio huc tendit, vt ostendat non adeo Israëlitas despicatui habendos: sed summo eos numini charos esse, ipsiusque auxilio & manu maximas sæpissimè res gessisse, vti non falsò intellexerunt Holophernis duces ver. 26. & 27. ipsemet etiam cap. 6. ver. 2. *Quintò*, hic ipse tumidorum, verbisque ipsos pænè cœlos territantium Pharaonum, Goliathorum & Rapsacarum loquendi modus est, plenus fastu, sui ipsorum admiratione, aliorum omnium contemptu. *Quis*, aiebat Pharao Exodi 5. ver. 2. *est Dominus, vt audiam vocem eius?* Cum inspexisset Philistæus, & vidisset Dauid, despexit eum, 1. Reg. 17. ver. 42. Dixitque Rapsaces, 4. Reg. 18. ver. 19. *Hæc dicit Rex magnus Assyriorum. Quæ est ista fiducia, qua niteris? Numquid liberauerunt*, ver. 33. *dij gentium terram suam de manu Regis Assyriorum? Vbi est Deus Emath & Arphad? Quinam illi sunt*, ver. 35. *in vniuersis dijs terrarum, qui eruerunt regionem suam de manu mea, vt possit eruere Dominus Ierusalem de manu mea?* Et Nabuchodonosor Danielis 3. ver. 15. *Quis est Deus, qui eripiet vos de manu mea?* *Postremò*, nimium imperitus archistrategus, eoque prorsus nomine indignus Holopherne fuisset, si propriè ac verè, quænam ista gens, & quæ regio esset, contra quam egmina tanta duceret, ignoraret. præsertim cum in hac ipsa regione ac gente, recentissima essent Assyriorum trophæa Phulis, Theglathphalassaris, Salmanasaris & Sennacherib. etiamsi Manassæ captiuitas nulla fuisset, 2. Paralip. 33. ver. 11. Historiæ ergo huius vel tempori vel auctoritati prorsus nihil officit Holopherniana hæc arrogans & fastuosa interrogatio.

Responsio verò ad interrogationem istam fit ab Achiore. qui mendosè in Sulpitio *Accitor* scribi solet. diciturque *omnium filiorum Ammon dux*, vt eius opulentia, dignitasque perspicua sit. Ammonitæ siquidem à filio Loth *Ammon*, populum magnum efficiunt, eorumque principes plures nominantur, Ieremiæ 49. vers. 3. Amos 1. vers. 15. & Rex præpotens, 1. Reg. 11. 2. Reg. 10. ver. 1. Ierem. 40. ver. 14. erantque, vt ait in Amos 1. D. Hieronymus, *Arabes*, quorum metropolis erat celebrata illa *Rabbath*, 2. Reg. 11. quæ postea dicta fuit *Philadelphia*. & Syrorum sermone *Hamma*, vt in idem Amos caput 1. notat Theodoretus. Iam verò auctor Traditionum in Paralipomena, libro 2. docet Idumæos, quandoque Ammonitarum sibi nomen tribuere, cum scilicet contra filios Israël pugnare vellent, *quia*, inquit, *ob reuerentiam paterni nominis* (Edom) *nolebant in pristino habitu arma mouere contra Israël: sed transfigurabant se in habitum Ammonitarum.* Nam libro 2. Paralip. 20. ver. 1. ita scriptum est. *Congregati sunt filij Moab, & filij Ammon, & cum eis de Ammonitis.* Dum cum filiis Ammon congregantur Ammonitæ, nonne alij atque alij significantur? Siue ergo Ammonitarum impropriè dictorum etiam, siue propriè tantummodo dictorum dux erat Achior, quia Græcè & Latinè *omnium* erat, fuit sanè potens & magnus. Et vt videamus, quam bene *conueniant rebus nomina sæpè suis*, exponitur eius nomen, *frater lucis*. Constat verò eius oratio *exordio, narratione, conclusione.*

Illud tempori, loco, & personis accommodatum, plenum demissionis, prudentiæ & grauitatis est ver. 5. Sed ex eo potissimum discamus in omni sermone, quacumq; de

de re, coram quibuscumque, & vbicumque, veritatem semper dicere. *Deponentes*, ait S. Apostolus Ephes. 4. ver. 25. *mendacium, loquimini veritatem, vnusquisque cum proximo suo.* Solonis, vt ait Laertius; lex erat, *Ne mentiaris.* Apud Persas quidem olim pueri ὡς μαθήματα τὸ ἀληθεύειν ἐδιδάσκοντο, *tanquam disciplinas edocebantur, verum loqui. Mentiri*, ait libro de educatione liberorum Plutarchus; *seruile est, odio dignum, ac ne mediocribus quidem seruis ignoscendum.* Cum verò sit *omnis homo mendax*, Psal. 115. Rom. 3. ver. 4. id est ad mendaciolum interdum aliquod vel propensus vel temerarius & inconsideratus, debet cuilibet quotidie fixum hoc & firmè constitutum esse; *Non egredietur verbum falsum ex ore meo.* Sed ista cura vel inprimis egent, quibus cum principibus viris negocium est, præsertim cum in consilium adhibentur, vel ab iis, certis de rebus, interrogantur, ne, vt libro 3. ait Thucydides, παρὰ γνώμην καὶ περὶ χάριν, *præter animi sententiam, & ad gratiam* quidquam loquantur. Ab Charidemo apud Curtium libro 3. & Demarato apud Herodotum lib. 7. exempla peti possunt non inepta. de quibus forsan aliquid postea.

Narratio multa complectitur. *primò*, primam Iudææ gentis originem in Chaldæa, ver. 6. *deinde*, illinc migrationem, migrationisque causam, ver. 7. 8. 9. *tertiò*, habitationem in Charrensi vrbe ibidem. *quartò*, profectionem in Ægyptum, & commorationem ibidem, ver. 9. *quintò*, discessum indidem, ver. 10. *sextò*, nonnulla quæ, in itinere, mirabilia, transitum per mare rubrum, ver. 12. commorationem in Sinai solitudinibus, ver. 14. dulcoratos fontes, ver. 15. cœlestem mannæ annonam ibidem. victorias diuino auxilio potius quam armis paratas, ver. 16. *septimò*, generales causas partim rerum in eo populo aduersarum, ver. 17. 18. partim etiam prosperarum, vers. 19. *octauò*, Chananææ terræ possessionem, quoad initium & progressum, ver. 20. *Denique* horum confirmationem quandam ab exemplis tùm priscis tùm recentibus, in calamitosis, secundisque temporibus, ver. 22. & 23. per peccata nimirum & pœnitentiam, per DEI cultum, eiusque legis obseruationem aut violatam aut restitutam. Essent in istis quæstiunculæ bene multæ. Quia tamen in Genesi, Exodo, secutisque libris, oportuno sunt loco pertractatæ, non committam, vt à composito veluti corpore membra diuellam, & huc illucque spargam. Causæ tantùm illæ generales vel çrumnarum vel prosperitatum notentur, & vna hæc

QVÆSTIVNCVLA.

Quomodo aduersorum & prosperorum, in Latino & Graco textu v. 22. 23. exempla, libri huius auctoritatem nihil omnino imminuant.

QVI Latinum solummodo textum aspiciunt Lyranus & Carthusianus, vel Græcum etiam, sed ita vt historiæ huius tempus captiuitate Babylonica posterius existiment, iis hic scruposum planè nihil est. Nobis verò, qui & textum vtrumq; pænè semper committimus, & ad Manassæ Babylonio è carcere liberati tempus, historiam eandem reuocauimus, eadem iam facilitate gradi non licet. Nam vt è Latino *primò* aliquid afferam; quando, & quomodo *nuper reuersi ad Dominum Deum suum, ex dispersione qua dispersi fuerant, adunati sunt?* quæ ista dispersio, & ex eadem, quæ adunatio vel collectio? Rursum quomodo dicitur, *iterum possident Hierusalem.* Qui enim iterum aliquid

aliquid facit, id aliquando facere antea desierat. Quando verò, ante infelicem illum Sedeciæ annum vltimum, desierunt Iudęi Hierosolymam possidere? vel certè ante Ioacimum, & Ioacinum Reges, à Babylonio Nabuchodonosore abductos? Sed in Græco plus inest difficultatis, quam idcirco solam in Bellarminum sibi cuibrandam censuit Wittakerus. *Quando*, inquit, *Holophernes in Iudæam venit, templum euersum fuerat. Sunt enim hæc verba Achioris in libro Græco*; Ὁ ναὸς δὲ αὐτῶν ἐγκέκαπται εἰς ἔδαφος, καὶ αἱ πόλεις αὐτῶν ἐκκεκέντηνται. *Templum Iudæorum Hierosolymitanum euersum fuit, & solo æquatum, & ciuitates eorum occupatæ. Sed in illa Manassis captiuitate, nulla fuit templi euersio: nec templum solo æquatum fuit ante regnum Sedechiæ, in quo magna illa captiuitas contigit, quod omnes profectò intelligant.* Addam ego & alia. *Primò*, hæc ipsa phrasi, non nisi quando funditus & templum & Hierosolyma euersa est; vti Iosephum, cum lib. 10. cap. 11. ait; *Iussit Nabuchodonosor* πρῆσαι τὸν ναὸν καὶ τὰ βασίλεια, τέλος πόλιν εἰς ἔδαφος καθελεῖν. *incendere templum, & regias, & vrbem ad solum vsque tollere.* cumque facta hæc omnia postmodum explicat, verbis vtitur duobus ἐνέπρησεν, κατέσκαψε. *incendit, euertit.* Quid horum verò ante illud tempus factum? *Deinde* in eodem Græco, suprà cap. 4. ver. 2. προσφάτως ἦσαν ἀναβεβηκότες ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ πανστρατιὰ ὁ λαὸς συνελήλυθει τῆς Ιουδαίας, καὶ τὰ σκεύη, καὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ ὁ οἶκος ἐκ τῆς βεβηλώσεως ἡγιασμένα ἦν. *Recenter è captiuitate ascenderant, & nuper omnis Iudæa populus collectus erat: & vasa, & altare, & domus è prophanatione, sacrata erant.* Quæ ista tam recens captiuitas & ex ea reditus, & quidem totius Iudęę populi? Quæ vasorum, altaris, templique prophanatio & iterata consecratio seu expiatio? Nihil tamen omnia hęc traditam historiæ huius auctoritatem ac tempus labefactant. idque vt intelligatur, Latinum *primò* textum exponam, *deinde* quę ipsius Græci propria sunt.

In illo igitur calamitates varię primò traduntur v. 22. *Ante hos annos*, ait. In Græco non est. sed valet, *olim, & nuper, præteritiq; tam remotis quam propinquis temporibus.* Præterea, *exterminati sunt præliis à multis nationibus.* De Babylonia captiuitate palam est, sermonem non esse. cum vna tantùm Chaldęorum natio nominaretur. Licet enim in Babylonij Nabuchodonosoris exercitu, nationes plures militare potuerint, quemadmodum & in Holophernis iam exercitu videmus: vna tamen, quę cęteras sub signis suis habet, easque ad bellum deducit; est, quę hostem suum vincere, captiuos abducere, cęteraque hostilia facere dicitur. Sic enim & Prophetæ loquuntur, & scriptores alij cùm sacri, tùm prophani. Sed *quæ ista multæ nationes?* Sume vel vnum Iudicum libellum in manus: lege capitis 3. versum 8. 12. 13. cap. 4. ver. 2. cap. 6. vers. 1. & 3. cap. 10. ver. 7. c. 13. ver. 1. & inuenies Israëlitas nostros quando à via, quam dederat illis DEVS; recessérant; exterminatos olim à Mesopotamiis, Moabitis, Ammonitis, Amalecitis, Madianitis, *cæterisque*, vt caput illud 6. ver. 3. loquitur; *Orientalium nationum.* denique ab Ægyptiis & Philisthęis, ita vt cap. 10. ver. 11. dixerit illic Dominus, quod loco huic lucis non parum affert, *Numquid non Ægyptij, & Amorrhæi, filiique Ammon & Philisthiim, Sidonij quoque & Amalec, & Chanaan oppressérunt vos? Et clamastis ad me, & erui vos de manibus eorum?* Adiunge verò si libet, libros etiam Regum, & à libri 3. capite 11. v. 14. comperies bella, clades, vastitatesque plurimas ab Idumęis, Syrisque, modo Damascenis, modo aliis illatas. adeò vt lib. 4. Reg. 17. ver. 20. scriptum sit; *Proiecit Dominus omne semen Israël, & afflixit eos, & tradidit eos in manu diripientium, donec proiiceret eos à facie sua.* Et ne de recentissimis Assyriorum tantummodò cladibus cogitares, adiectum est ver. 21. *ex eo iam tempore, quo scissus est Israël à domo Dauid, & constituerunt sibi Regem Ieroboam, filium Nabat.* Nouę autem clades & recentissimę sunt non Israëlis tantum per Assyrios,

ſed & Hieroſolymitani Regis Manaſſæ, 2. Paralip. 33. ver. 11. Pergit verò hic, Latinus noſter. *& plurimi eorum captiui abducti ſunt in terram non ſuam.* Quis neget in tot tantisq; bellis, ſtragibus, vaſtationibus quamplurimos, in victorum terras, duramque ſeruitutem abſtractos? Quis cum Manaſſe Rege in compedes & ferrum compactos quamplurimos? Dum verò ſignate ait, *plurimi eorum*, ſignificat numquam ad hoc vſq; tempus, vniuerſum ſimul populum abductum. quod tamen perpaucis, & è viliore plebe relictis, 4. Reg. 25. ver. 12. & 22. Ierem. 39. ver. 9. cap. 40. ver. 7. factum Sedechiæ temporibus in extrema illa captiuitate. Quemadmodum enim ibidem ca. 17. ver. 23. dicitur; *Tranſlatus eſt Iſraël de terra ſua in Aſſyrios:* ita & cap. 25. verſ. 21. *Tranſlatus eſt Iuda de terra ſua.* Threnorum 1. ver. 3. *Migrauit Iudas*, 2. Paralip. 26. ver. 20. *Si quis euaſerat gladium, ductus in Babylonem, ſeruiuit Regi, & filiis eius donec imperaret Rex Perſarum.* Ideoque hic locus eos potius arguit, qui poſteriora illa tantum Perſicorum Regum tempora meditantur. Cum enim magnas & calamitates, & ſalutes oſtendere vellet, in communi illo Gentis totius excidio, ex vſitato quotidiani hominum ſermonis, ipſiuſque diuini etiam verbi vſu, dixiſſet potius *omnes* quam *plurimi*. quemadmodum Iſaias cap. 64. v. 6. *Facti ſumus vt immundus* OMNES *nos: cecidimus quaſi folium* VNIVERSI. Ieremias ca. 6. v. 13. *A minore vſque ad maiorem* OMNES *auaritiæ ſtudent. & à Propheta vſque ad Sacerdotem* CVNCTI *faciunt dolum.* cap. 8. v. 6. NVLLVS *eſt, qui agat pœnitentiam.* OMNES *conuerſi ſunt ad curſum ſuum.* verſ. 10. *A minimo vſque ad maximum* OMNES *auaritiam ſequuntur: à Propheta vſq; ad Sacerdotem* CVNCTI *faciunt mendacium.* Et de Iudæa poſt captiuitatem illam, vulgaris hic ſermo erat, Ieremię 32. v. 43. quòd *in ea non remanſerit homo, & iumentum, & data ſit in manus Chaldæorum.* Iam poſt calamitates tam veteres, quam nouas, pronuntiantur quę ex pœnitentia ortę ſunt ſalutes. non omnes, quarum facta erat mentio, ver. 19. ſed ex omnibus vna. quę tempore nouiſſima, memoria, & ipſo eius fructu teſtatiſſima. *Nuper*, ait, reuerſi ad Dominum. Græcè *νυῦν, nunc. iam.* Sermo eſt de reuerſione per Manaſſen facta. Nam ipſe 2. Paralip. 33. ver. 13. *orauit Dominum ſuum, & egit pœnitentiam. cognouit, quod Dominus ipſe eſſet* DEVS. *abſtulit* ver. 15. *Deos alienos, & ſimulachrum de domo Domini: aras quoque quas fecerat in monte domus Domini, & in Hieruſalem & proiecit omnia extra vrbem. præcepitq; Iudæ*, ver. 16. *vt ſeruiret Domino* DEO *Iſraël.* Hebraicè, *dixitq; ipſi Iudæ*, id eſt, egit cum Iuda, ei ſuaſit & perſuaſit, *vt ſeruiret Domino* DEO *Iſraël.* Sicque reuerſi ſunt ad Dominum DEVM ſuum, & ex diſperſione, qua tum, partim abductione, partim fuga & latebris, diſperſi fuerant, Rege redeunte, *adunati ſunt. & aſcenderunt montana hæc omnia.* Montanorum potiſſimum meminit, quia, vt in Græco eſt; *deſerta erant*, tranſlatis iam in Aſſyriam tribubus Iſraël. vti ſignificatum Deuter. 7. Exodi 23. 4. Reg. 17. *& iterum poſſident Hieruſalem. iterum* inquam. quia vel abducti ex ea fuerant, vel ex ea fugerant, &, quemadmodum 3. Reg. 11. ver. 17. Ierem. 40. verſu 12. cap. 43. ver. 5. vel in Ægypto, vel alibi, delituerant, eam poſſidere deſierant, iamque poſtliminio eam poſſident. imo & omnes, etiam, qui ex ea non exceſſerant, *iterum* eam poſſident, quia nouo modo, renouata libertate, priſtinoq; politiæ iure, patriam obtinent. Licet verò in Græco non ſit iſtud, *iterum*, ſed tantùm *κατέχον τὴν ἱερουσαλὴμ, obtinuerunt Hieroſolymam*; iam tamen clarè, vt opinor, patet Latini textus expoſitio, & ad omnia, quæ, quæſtiunculæ initio, ex illo quæſita ſunt; reſponſio.

Ad Græcum venio. in quo eſt illa quidem, quam obiicit Wittakerus; difficultas, ſed ab ipſo, contra quem obiicit; priùs notata & obiecta. imo & diſſoluta. Si veritatis eſſet amans hæreticus, debuiſſet, non difficultatem tantùm arripere, ſed vel eius diſſolutio-

lutionem approbare, vel, cur non approbaret, ostendere, ipsamque refutare. Verum ita ex D. Thoma, cęterisque Scholasticis, quæ mendicarunt argumenta, solent interdum Caluinus, Melanchthon, Chemnitius, aliique id genus lucifugæ, apud imperitos venditare: solutiones verò eorum dissimulare. Nos verò Bellarminum ipsum audiamus. *Nec vero*, ait, *mouere quemquam debet, quod in textu Graco additur, etiam templum fuisse solo aquatum, quando dispersi sunt Iudæi. Nam illa verba supposititia videntur. quandoquidem S. Hieronymus, qui fidelissimè transtulit hunc librum ex Chaldæo sermone in Latinum, nihil de euersione templi in sua editione posuit.* Huic rationi, quam ne verbulo quidem succutere Wittakerus potuit, possunt & hæ adiungi. *quòd* Græcum sæpius textum mēdosum deprehendamus. *quòd* ad calamitatem istam exaggerādam, coram homine prophano & belli duce irato, ab homine prudente, multo magis iniecta mentio fuisset regiæ vrbis non captæ modo, sed & inflammatæ, diutæ, soloq; penitus æquatæ, 4. Reg. 25. v. 9. & 10. 2. Paralip. 36. ver. 19. Si suppositicia tamen ea verba concedere liberet, exponi possent de summa & extrema illa templi vastatione, seu prophanatione, quam fecerat olim Manasses. Nam 4. Reg. 21. ver. 4. *extruxit aras* (Baal) *in domo Domini, de qua dixit Dominus: In Ierusalem ponam nomen meum. Et extruxit altaria vniuersa militia cœli in duobus atriis templi Domini. Posuit quoque* ver. 7. *idolum luci, quem fecerat in templo Domini, super quo locutus est Dominus ad Dauid, & ad Salomonem filium eius: In templo hoc & in Hierusalem, quam elegi de cunctis tribubus Israël, ponam nomen meum in sempiternum.* 2. Paralip. 33. versu 4. & 5. *ædificauit altaria in domo Domini cuncto exercitui cœli, in duobus atriis Domini*, versu 7. *sculptile quoque & conflatile signum posuit in domo Domini.* Firmatur expositio hæc ex Græcis capitis quarti verbis antea citatis. *primò*, quia in ista, qua de agitur; vastatione significant mansisse vasa, altare, & ipsam DEI domum, sed eorum omnium βεβήλωσιν, id est, *prophanationem* tantùm fuisse. seu, vt Iosephus lib. 10. cap. 4. μίανσιν, *pollutionem*, cum de Manasse ait; μιάναι τὸ λιμνὶ τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ. *Deinde* non ait, vasa, altare, templum reædificatum, vti Zorobabelis tempore fieri oportuit, sed tantùm ἡγιασμένα, id est, *sanctificata.* Polluta siquidem mundari, prophana expiari, & rursum sacrari debebant. Tantum supererat, vt quo tunc modo potuerit stans manensque templum εἰς ἔδαφος γενέσθαι aperiam. Fieri hoc bifariam potuit. *Primò* συγκεχυμένως. quia magnæ illius partes dissectæ, dissolutæ, solo æquatæ iacebant, vti non obscurè colligas ex 4. Regum 22. ver. 5. & 6. 2. Paralip. 34. ver. 10. & 11. cum curauit sanctissimus Manassæ ipsius nepos, vt ingenti collecta pecunia, ædiles INSTAVRARENT *templum, & infirma quaque sarcirent. At illi dederunt eam artificibus & cementariis, vt emerent lapides de lapicidinis, & ligna ad commissuras ædificij, & ad contignationem domorum quas* DESTRVXERANT *Reges Iuda. Deinde*, possunt ea verba simpliciter verti, *fieri in pauimentum.* id est, templi sanctitatem ita violari, quasi commune quoddam publicumque solum esset, quod omnium iam pedibus conculcaretur. Nam ἔδαφος solum, *pauimentumq;* significat, & discrimen esse potest inter id, quod ex Iosepho afferebatur, εἰς ἔδαφος καθελεῖν, & inter id, quod hoc loco Græcus ait, εἰς ἔδαφος γενέσθαι. Illud enim valet, *ad solum vsque tolli, solo æquari, funditus exscindi.* ideoque & ad hoc magis explicandum, non simpliciter εἰς ἔδαφος καθελεῖν dixit lib. 3. Thucydides, sed addit ἐκ τῶν θεμελίων, *è fundamentis.* quod & Plutarchus dixit, per εἰς ἔδαφος καταβάλλειν, *conicere vrbem in solum*, siue, *solo tenus deiicere.* Ita porro conculcatum, & prophanatum templum fuit & ab ipsis impiis Iudææ Regibus, Manasse præsertim, antequam eum pœniteret, prout suprà dictum; deinde à Gentilibus, dum Manasses ipse captus est, secundum Wittakeri quidem verba, quæ quæstione su-

periore allata; videlicet *Chaldæi Hierosolymas ceperant, Regem Manassen secum in Babyloniam abduxerant.* Nam quod arx & templum ab Assyriis occupatum non fuerit, cum ciuitatem pessimus ille Pontifex Sobna, de quo suprà; proderet, id Iudęus, quem D. Hieronymus audire solitus est, referebat ad Sennacheribi tempora, vt ait idem D. Hieronymus in Isaiæ 22. Periit verò multo ante captum Manassen ille Sennacherib. Quomodo verò non omnium calcari vestigiis templum deberet, satis ex scripturis, & Iosepho libro 12. cap. 3. lib. 2. contra Apionem, perspicuum. adeò quidem vt Dominus & Saluator noster non ementes modo & vendentes in eo versari nollet, sed nec *sineret* quidem, *vt quisquam vas transferret per templum*, Mar. 11. ver. 16. Cæterum quando scelerum impietatisque suæ Manassen pœnituit, correcta fuere hæc omnia, & quæ prophanata; consecrata, *populusq; omnis collectus*, dum qui excesserant, ad eos, qui manserant, redirent, ad vniusque religionis cultum, diuinasque cęremonias redirent.

Conclusio ab Achiore facta, ver. 24. exordio, siue demissionem, siue prudentiam & grauitatem spectes; consimilis est: hucque tendit, vt in Iudæorum tantummodo religionem inquiri velit. Ea si ab iis deprauata, vincentur: si constanter studioseque culta, vincent. Id enim ex calamitatum prosperitatumque causis antea positis & probatis rectè concluditur. quia sanè vt antè ver. 21. dixerat, DEVS *illorum odit iniquitatem*, siue, vt ait Græcus, θεὸς μισῶν ἀδικίαν, μετ' αὐτῶν ἐστίν. DEVS, *qui iniquitatem odit, cum ipsis est.* Sunt verò hæc nobis, hoc ipso tot tantorumque bellorum tempore, seriò expendenda. quia ex tanto sacrosanctæ religionis nostræ Catholicæ neglectu, distractu & dissipatu, quem tot nobis hæreses afferunt; omnis Christiani orbis calamitas, omnes istæ lachrymæ. prout in Antiturcica mea priore clariùs veriusque sane quam vellem, monstraui. cuius extremum duas duûm summorum Patrum memorabiles vtiq; sententias proponebat. Prior est D. Hieronymus epist. 13, *Nostris*, ait, *peccatis Barbari fortes sunt: nostris vitiis Romanus fugatur exercitus.* Alter D. Ambrosius serm. 85. *Ciuitati non nisi propter ciuium peccata infertur excidium. Desine peccare, & ciuitas non peribit.*

De Achioris responsione iudicium duplex tùm fuit. *Vnum* ducum aliorum, alterum ipsius Holophernis. De illo hic à ver. 26. ad capitis finem. In Græco dicitur etiam *vniuersus, qui aderat & Holophernis tabernaculum circumstabat populus, murmurasse* seu *confremuisse*, quod in Latino significatur cap. 7. ver. 12. *deinde* proceres ea tantum dicunt, quæ in Latino sunt ver. 28. vsque ad *montana. Ideo*, inquiunt, *ascendemus, & erunt* (Iudęi) *exercitui tuo vniuerso in deuorationem, domine Holophernes.* De Holophernis iudicio capite sequenti.

CAPVT VI.

1 FActum est autem cùm cessassent loqui, indignatus Holofernes vehementer, dixit ad Achior:

2 Quoniam prophetasti nobis dicens, quod gens Israel defendatur à Deo suo, vt ostendam tibi quoniam non est Deus, nisi Nabuchodonosor:

3 Cùm percusserimus eos omnes, sicut hominem vnum, tunc & ipse cum illis Assyriorum gladio interibis, & omnis Israel tecum perditione disperiet:

4 Et

4 *Et probabis quoniam Nabuchodonosor dominus sit vniuersæ terræ: tuncque gladius militiæ meæ transiet per latera tua, & confixus cades inter vulneratos Israel, & non respirabis vltrà, donec exterminemeris cum illis.*

5 *Porro autem si prophetiam tuam veram existimas, non concidat vultus tuus, & pallor, qui faciem tuam obtinet, abscedat à te, si verba mea hæc putas impleri non posse.*

6 *Vt autem noueris quia simul cum illis hæc experieris, ecce ex hac hora illorum populo sociaberis, vt dum dignas mei gladij pœnas exceperint, ipse simul vltioni subiaceas.*

7 *Tunc Holofernes præcepit seruis suis vt cõprehenderent Achior, & perducerent eum in Bethuliam, & traderent eum in manus filiorum Israel.*

8 *Et accipientes eum serui Holofernis, profecti sunt per campestria: sed cum appropinquassent ad montana, exierunt contra eos fundibularij.*

9 *Illi autem diuertentes à latere montis, ligauerunt Achior ad arborem manibus & pedibus; & sic vinctum de restibus dimiserunt eum, & reuersi sunt ad dominum suum.*

10 *Porro filij Israel descendentes de Bethulia, venerunt ad eum: quem soluentes duxerunt ad Bethuliam, atque in medium populi illum statuentes, percūctati sunt quid rerum esset quod illum vinctum Assyrij reliquissent.*

11 *In diebus illis erant illic principes, Ozias filius Micha de tribu Simeon, & Charmi, qui & Gothoniel.*

12 *In medio itaque seniorum, & in conspectu omnium, Achior dixit omnia quæ locutus ipse fuerat ab Holoferne interrogatus: & qualiter populus Holofernis voluisset propter hoc verbum interficere eum.*

13 *Et quemadmodum ipse Holofernes iratus iusserit eum Israelitis hac de causa tradi: vt, dum vicerit filios Israel, tunc & ipsum Achior diuersis iubeat interire supplicijs, propter hoc quod dixisset:*

Deus cæli defensor eorum est.

14 *Cumq; Achior vniuersa hæc exposuisset, omnis populus cecidit in faciem, adorantes Dominum, & communi lamentatione & fletu vnanimes preces suas Domino effuderunt,* Sup. 5. 12.

15 *Dicentes: Domine Deus cæli & terræ, intuere superbiã eorum, & respice ad nostram humilitatem, & faciem sanctorum tuorum attende, & ostende quoniam non derelinquis præsumentes de te: & præsumentes de se, & de sua virtute gloriantes, humilias:*

16 *Finito itaque fletu, & per totam diem oratione populorũ completa, consolati sunt Achior,*

17 *Dicentes: Deus patrum nostro-*

strorum, cuius tu virtutem prædicasti, ipse tibi hanc dabit vicissitudinem, vt eorum magis tu interitum videas.

18 Cùm verò Dominus Deus noster dederit hanc libertatem seruis suis, sit & tecum Deus in medio nostri: vt sicut placuerit tibi, ita cum tuis omnibus conuerseris nobiscum.

19 Tunc Ozias, finito consilio, suscepit eum in domum suam, & fecit ei cœnam magnam.

20 Et vocatis omnibus presbyteris, simul expleto ieiunio refecerunt.

21 Postea verò conuocatus est omnis populus, & per totam noctem intra Ecclesiam orauerunt petentes auxilium à Deo Israel.

COMMENTARIVS.

QVID Achiori fecerit Holophernes, & quid Iudæi, monstrat caput hoc. Ardet igitur ira ille, ob hanc potissimum causam, quòd si religionem rectè suam Iudæi colerēt, eos à DEO protegendos & adiuuandos dixisset. Hæc enim verba Deum Nabuchodonosore pollentiorem, maioremq; significabant. quod blasphema, & stolida Nabuchodonosorianæ superbiæ, de qua cap. 1. & 2. mancipia ferre non poterant. Ideo iam toties, Nabuchodonosor *Deus terræ est, & præter ipsum alius non est.* cap. 5. ver. 29. *Non est Deus nisi Nabuchodonosor.* cap. 6. ver. 2. *Probabis, quoniam Nabuchodonosor Dominus sit vniuersæ terræ.* vers. 4. *Tanto abest,* ait cap. 34. Apologetici Tertullianus, *vt Imperator Deus debeat dici, quod non potest credi nisi turpissima & perniciosissima adulatione. Tamquam si habens Imperatorem alterum appelles, nonne maximam & inexorabilem offensam contrahes eius, quem habuisti, etiam ipsi timendam, quem appellasti? Esto religiosus in Deum, qui vis illum propitium Imperatori. Desine alium Deum colere vel credere, atque ita & hunc Deum dicere, cui Deo opus est.* Hoc igitur bello agitur non de focis tantum, sed planè de aris, de Deo inquam, eiusque maiestate, ne in eam temere aut factis aut verbis inuadere vllus audeat. *Tunc* ver. 7. *Holophernes præcepit seruis suis, vt comprehenderent Achior,* hostibusque darent. vt paulò pòst, certò, cum iis omninò iam subactis, acerbissimas, teterrimasque pœnas daret. Mentis tumor, Dei, suique ipsius ignoratio quid non facit? Sic & apud Herodotum lib. 7. cum immensas terrestres nauales que suas copias, ipsa nationum nomina (tanta scilicet multitudo, totque ignotæ ipsi gentes erant) exquirendo lustrasset Xerxes, sapientem, humanæque non ignarum sortis Demaratum interrogasset, ecquid videretur, auderentne Græci vel manus contra tantas copias tollere, & ille, quod res erat; dixisset, posse verò & vincere; profusissimè cachinnatus est. Fieri scilicet non posse putabat, vt vinci, victusque ac fugiens mergi posset. Multo tamen Holopherne fuit is moderatior. Risu illum excepit: non contumeliis. amicum eum postea semper adhuc habuit, non mortem interminatus est. Sed nobis de Dario contra Alexandrum pugnaturo, suis verbis, narret Curtius. *Nihil,* ait, *illi minus, quam multitudo militum defuit. cuius vniuersæ aspectu admodum lætus, purpuratis sola vanitate spem eius inflantibus, conuersus ad Charidemum Atheniensem, belli peritum, &, ob exilium, infestum Alexandro, percunctari cœpit; satisne ei videretur instructus ad obterendum hostem?* Ille autem veriora quam gratiora respondit

ſpondit: *Erat Dario mite ac tractabile ingenium, niſi ſuam naturam plerumq; fortuna corrumperet. Itaque veritatis impatiens, hoſpitem ac ſupplicem, tunc maximè vtilia ſuadentem, abſtrahi iuſſit ad capitale ſupplicium. Ille ne tum quidem libertatis oblitus; Habeo, inquit, paratum mortis meæ vltorem. expetet pœnas mei conſilij ſpreti ipſe, contra quem tibi ſuaſi. Tu quidem, licentia regni, ſubitò mutatus documentum eris poſteris, homines, cum ſe permiſere fortunæ, etiam* NATVRAM DEDISCERE. *Hæc vociferantem, quibus erat imperatum, iugulant.* SERA *deinde* POENITENTIA *ſubit Regem: ac vera dixiſſe confeſſus, eum ſepeliri iuſſit.* Acceſſit ad Holophernem ſæuitiâ proximè Darius: eum tamen vel *ſerâ* ſaltem *pœnitentiâ* ſuperauit, ipſaque in mortuum humanitate. Quemadmodum verò Achioris quam Charidemi fuit oratio ſapientior, verior, diuinoque honori congruentior. ita & ei diuinum auxilium præſentius, exituſque multo iucundior & felicior extitit, prout infrà fiet perſpicuum. Filios Iſraël, propter eorum ex Ægypto exitum, quem cap. 5. ver. 10. & ſequentibus commemorarat Achior; vocat Holophernes ver. 5. τὸ γένος τῶν ἐξ Αἰγύπτου, *genus eorum, qui ex Ægypto ſunt.* Sicque de ſuo Nabuchodonoſore, deque ſeipſo elatiſſimè loquitur: *Quis eſt Deus præter Nabuchodonoſorem? Hic miſſa potentia ſua, illos à facie terræ ipſorum exterminabit: nec eos liberabit Deus ipſorum. ſed nos Nabuchodonoſoris ſerui, eos quaſi virum vnum percutiemus. neque illi equorum noſtrorum vim ſuſtinere poterunt. Ipſos enim in ſeipſis comburemus, eorumque montes ſanguine proprio inebriabuntur: & campi eorum cadaueribus implebuntur: neque veſtigio pedum ſuorum conſpectum noſtrum ſuſtinebunt, ſed pereundo peribunt. dicit Rex Nabuchodonoſor Dominus vniuerſæ terræ. Dixit enim. neque vllum verborum eius vanum erit.* Exitus probabit. Illud, *ipſos in ſeipſis comburemus*, Romanus Græcus ait καταχώσομεν αὐτὸς ἐν αὐτοῖς. Sed Complutenſis καταπατήσομεν αὐτὸς ἐν αὐτοῖς, ἵπποις videlicet, quorum facta erat mentio. *Ipſos equis noſtris conculcabimus.* Alij quidam libri habent καταλύσομεν, *ipſos equorum noſtrorum multitudine inundabimus. quodam veluti aquarum cataclyſmo* ſeu *eluuione obruemus.* Prophetam per contemptum vocat ver. 2. & 5. Achiorem. & verò propheta fuit non paulò quam ipſe verior. aliquo ſanè modo cum Michæa, 3. Reg. vltimo, conferendus. niſi quòd ibi ſanctus diuinoq; ſpiritu afflatus profabatur Michæas: hic verò noſter adhuc Gentilis, & humanâ tantùm, vt videtur, prudentiâ vaticinabatur. Poteſt quidem DEVS etiam Gentilibus præſenſionem indere diuinam, vti & Sibyllis indidiſſe docent non pauci, neque ſanè ignobiles Theologi, Clemens Alexandrinus Stromate 1. D. Thomas 2. 2. quæſt. 2. art. 7. ad 3. Soarez de Incarn. diſput. 3. ſect. 2. nullum mihi tamen cœleſtis prophetiæ in Achiore argumentum eſt. humana, vt dixi, ſapientia dicere omnia hæc potuit. licet ad dicendum motio DEI quædam, & adiumentum ſingulare admitti poſſet.

Quid Achiori verò huic Iudæi fecerint, exponitur ver. 10. Vinctum ſoluerunt, Bethuliam adduxerunt, de omnibus interrogarunt, ſpe bona eſſe iuſſerunt, laudarunt, vti ſolus Græcus monet; epulo acceperunt, cæteraque amicè & honorificè habuerunt.

QVÆSTIVNCVLA PRIMA.

Quæ & vbi Bethulia?

FVIT *Bethulia*, Galilææ vrbs, in tribu Zabulon, in monte ſita, non procul ab vrbibus, de quibus ſuprà cap. 3. Dothaim ſcilicet, verſus Auſtrum: Scythopoli verò verſus Septentrionem. rurſumque à Tyberiade verſus Occidentem, à Diocæſarea,

quæ

quæ & Sepphoris; versus Orientem. Qui ea Orientis loca oculis peregrinationibusq; diligenter lustrauit, Brocardus, *A Nephthalim*, ait, *de qua in Tobia, tres sunt leuca ad Dothaim castrum, sub monte Bethuliæ, vbi Ioseph errauit, cum quæreret fratres suos.* Et posteà: *De Abelina est vna leuca ad montem Bethuliæ, vbi Iudith occidit Holophernem, qui mons per totam fere cernitur Galilæam, habens adhuc pulchra quædam ædificia, sed plures ruinas. A Bethulia est vna leuca ad ciuitatem Tyberiadis, eundo scilicet inter Orientem & Austrum supra mare Galilæa, à qua mare Galilæa dictum est mare Tyberiadis.* Quin & illic adhuc hodie Holophernis castrorum vestigia conspici, scribit Adrichomius. Quomodo ergo non falsum, quod in Germanica hunc in librum præfatione scribit Lutherus, vrbem esse quæ nusquam nota sit? Et iam suprà proleg. 4. fol. 213. cum Iudæo cuidam Rabbino similem dixi, qui sacra ideo Euangelia falsa videri vult, quòd nota in veteri testamento Nazareth nulla sit. quasi quemadmodum quę aliquando fuerunt vrbes & vici nonnulli cadunt: ita noui nulli surgere nasciq́ue possint. Quàm, post Iosuanam Geographiam, mœnia deinceps multa in terris illis excitata? Quot apud Iosephum locorum nomina, quæ in veteri Testamento nusquam? *Bethuliam* tamen eodem loco interpretatur Lutherus *virginem*. At dicere debuit non præcisè *virginem*, sed *virginem* DEI, vt ait libro de Interpretatione nominum Hebraicorum V. Beda, & ille ipse Robertus Stephanus, cuius apud Lutherum ipsum tanta erat auctoritas, vt libro, contra Schererum nostrum, dicant Tubingenses Lutherani; si anno vno adhuc vixisset Lutherus, vt Græcum Roberti eiusdem Testamentum nouum videre potuisset; restituturum in sacras litteras fuisse nobilissimum illud de sacrosancta Trinitate oraculum, quod, audacissimo, planeq́ue nefario sacrilegio, è primæ D. Iohannis capite quinto versu 7. sustulit. *Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum & Spiritus sanctus. & hi tres vnum sunt.* At dixerit fortè Lutheri assecla quispiam, idem visum esse Luthero nomen *Bethul & Bethulia*. Malè id quidem. quemadmodum aliud *Halelu*, aliud *Haleluiah*, vt in Tobia cap. 13. quæst. 2. dictum est. Deinde si esse idem putauit, mendacij seipsum vel insciticæ arguit. *Bethul* enim, quæ & *Bethuel* nota vrbs in Simeonis tribu est Iosuæ 19. & 1. Paralip. 4. Nostra porro hæc in Romanis Græcis vocatur Βετυλία, in Complutensibus Βετυλαΐα, in Suida, Βετυλοὶὰ ἡ τῶν Ἰουδαίων πόλις. Betuloea Iudæorum vrbs. In Zonara Tom. 1. Βαιτυλαά. Fortè verò meliùs exponeretur *virginitas* DEI, quam *virgo* DEI. quia pluralis ille *Bethulim* sæpè in scripturis virginitatem significat, Deuter. 22. ver. 14. & 15. Iudic. 11. ver. 36. & 37. Leuit. 21. ver. 14. Ezech. 23. ver. 3.

QVÆSTIVNCVLA II.

Quot & qui Bethuliæ principes?

DVOS tantùm hic ver. 12. textus noster enumerat Oziam, & Charmi, *qui & Gothoniel*. Hunc tamen locum corrigere videtur cap. 8. versus 9. vbi tres nominantur Ozias, Chabri, & Charmi. deinde &, hoc ipso etiam cap. 6. eodem versu 12. textus Græcus totidem recensens. Dices; Ab posteriore Latini textus loco, simulq́; à Græco non corrigitur iste locus, sed magis explicatur, vno scilicet ampliùs nominato, qui præteritus hoc loco fuerat. Sæpè siquidem fit, vt in re, cui multi affuerunt; modo plures, modo pauciores nominentur. Assentior omnino. sed in Romano Græco post Oziam est Ἀζεὶς ὁ τοῦ Γοθονιὴλ, καὶ Χαρμὶς ὁ τοῦ Μελχιήλ. In Complutensi, Χάζεις ὁ τοῦ Γοθονιὴλ,

γιὰλ, καὶ Χαρμὶς ὁ Μελχιήλ. Si Abris vel Chabris est filius Gothonielis, & Charmis filius Melchielis, quomodo de Charmi hic dicitur, *qui & Gothoniel?* Numquid Chabris est ipsius Charmis filius? & cur clarè in Græco non diceretur, *Chabris est filius Gothonielis, & Gothoniel filius Melchielis?* An fortasse, vt Genes. 11. vno eodemque versu 29. Abrahæ vxor modo *Sarai*, modo *Iescha* vocatur, sic idem Charmis, in Latino etiam Gothoniel esse significatur, cuius filius dicitur Chabris in Græco? Durum quidem videtur. sed illud fortè durius; ita videri legendum, *Charmi, qui Melchiel. Chabri, qui & Gothoniel.* scilicet filius est. Quia enim iamiam dictum erat; *Ozias filius Micha*, ideò cum adiungitur, *Charmi qui Melchiel*, intelligendum, *filius est*, & Chabri, *qui* etiam *Gothoniel filius*. Neque Grammatico aspernandum supercilio, quòd dicantur filij non *Melchielis & Gothonielis*, sed *Melchiel & Gothoniel*. Nam in Græco ista inflexa non sunt. vnde & textus etiam ait Oziam *filium Micha* non *Micha*. Huicque loco assimillimè à S. Luca c. 3. v. 24. dicitur, *qui fuit* filius *Heli, qui fuit Matthat, qui fuit* (v. 27.) *Zorobabel, qui fuit Salathiel.* pro *Zorobabelis, Salathielis*. Duos tamen hic tantùm legit etiam olim Rabanus, Oziam & Charmi.

QVÆSTIVNCVLA III.

Qualis hi Bethuliæ principes?

CONVENIT inter omnes, Oziam, sacerdotem non fuisse. quia signatissimè v. 11. *de tribu Simeon* fuisse memoratur. *in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est*, vti & de tribu Iuda inquit Apostolus Hebr. 7. ver. 14. Duos vero alios, quia *presbyteri* vocantur; sacerdotes fuisse, sentiunt Lyranus cap. 8. & ferè Carthusianus isto cap. eitraque hæsitationem vllam historia Scholastica. quæ adiicit eosdem sacerdotes, ad belli huius curam, vrbisque totius administrationem, Hierosolymis Bethuliam missos. Et pòssunt ei affirmationi argumenta suggeri, *primum*, quòd, in illa Israëlitarum Republica, solerent non rarò ardua, magnaque id genus munia sacerdotibus imponi. Nam vt cap. 4. quæst. 2. dictum est; maxima sacerdotum auctoritas tùm erat. *Deinde* refert Iosephus in vita sua, & lib. 2. Captiu. cap. 42. quemadmodum ad bellum contra Romanos gerendum, prouincias, vrbesque & vicos armis consilioque tuendos, Hierosolymis amandati sacerdotes, in quibus & ipse hanc ipsam, in qua iam versamur; Galilæam tenuit; fuerint. Rursumque, quemadmodum eum ex eo dignitatis gradu eum æmuli deturbare vellent, conati sint, πεῖσαι τὸ κοινὸν τῶν ἱεροσολυμιτῶν τὴν ἀρχιερωσύνην ἀφελέσθαι, persuadere Hierosolymitarum Senatui, vt principatum auferret: missique tùm è sacerdotali ordine quidam fuerint. *Præterea*, ex cap. 33. lib. 2. Paralip. suprà cap. 4. notatum est, à Manasse Rege constitutos *in cunctis Iudæ ciuitatibus principes exercitus.* idque si de hoc tempore intelligendum; videri factum mediatè, vt scilicet constituendi potestatem dederit Eliachimo Pontifici Rex: ipse Pontifex hos constituerit, & è sacerdotum numero miserit. *Adhæc*, ideo in Græco & Latino ver. 11. tam studiosè videtur dici, eos fuisse *Bethuliæ principes*, non simpliciter, sed *in illis diebus*. quasi ob temporum istorum necessitatem tantùm, principes decreti fuissent. *Postremò*, cum litteras mitteret Pontifex, cap. 4. ver. 5. verisimile, simul etiam pios prudentes, reique bellicæ gnaros aliquos homines misisse; vel certè, cum Israëlis fines ibid. vers. 11. hortabundus & consolabundus obiret, aliquos huiuscemodi præstantes viros, iis in locis,

vbi maximè neceſſarium videbatur; reliquiſſe. Alterinſecùs tamen occurrit, *primò* quòd iſti ſemper inter ciuitatis huius ſeniores & presbyteros numerentur, ver. 12. & 20. cap. 9. ver. 9. 21. & 28. cap. 10. ver. 6. *Cumque veniſſent ad portam ciuitatis, inuenerunt expectantem Oziam, & presbyteros ciuitatis.* Conſtat verò, præter Hieroſolymitanum Senatum, fuiſſe in vrbe qualibet ſuos etiam ſeniores, ſiue Senatum, & principes vel optimates. Tradit enim lib. 4. Antiq. cap. vltimo Ioſephus, præſcripſiſſe Moyſen, vt in vrbe qualibet, ſeptem eſſent, qui principatum tenerent, eorumque ſingulis duo adiuncti eſſent, è Leuitarum ordine, miniſtri. Et lib. 2. Captiuit. cap. 42. ſe in qualibet Galilææ vrbe ſeptem ſimiliter *Δικαστὰς Iudices* inſtituiſſe refert. Sed & in libro Ruth c. 4. ver. 2. ſunt *ſeniores ciuitatis Bethleem.* 1. Reg. 30. ver. 26. & ſequentib. *ſeniores Iuda, qui in Bethel, Ramoth, Gether, Aroer, Sephamoth, Eſthamo, Rachal, in vrbibus Ierameel* & alibi. Iam in Iſraëlis regno 3. Reg. 21. ver. 8. ſunt in Iezrael *maiores natu & optimates*, 4. Reg. 10. ver. 1. in Samaria ſimiliter. Quid ergo Hieroſolymis ſeniores iſtos aecerſere opus, cum huius ipſius ciuitatis eſſe potuerint, & vero eſſe à textu ſignificentur? Cur deinde propriorum ciuitatis huius principum mentio nulla fieret, ſed aduenarum, & legatorum illorum tantummodo? Quæ vero contrà dicebam, ea veterem quidem ſacerdotum huc illuc legendorum, maximisque negociis præponendorum conſuetudinem oſtendunt, ſed non, vt ita ſemper factum ſit, vel vt alij niſi è ſacerdotibus nulli ad munera huiuſcemodi adhiberentur, vel vt etiamſi iam ab Eliachimo vel miſſi vel relicti Bethuliæ quidam fuerint; hos idcirco ſtatim eſſe presbyteros iſtos concedendum ſit. *Mihi* ergo *videtur hi presbyteri, fuiſſe ciuitatis illius ciues primarij*: ſed *Ozias aduena fuiſſe*, qui iamiam à Pontifice, ob incumbentem belli neceſſitatem, collocatus hac in vrbe fuerit. Aduenam fuiſſe, prodit eadem, de qua initio; Simeonia ipſa tribus, cum Zabuloniam ſuperiore quæſtione Bethuliam eſſe, doctum ſit. Quia tamen & è Simeonia tribu, paulò antè hęc tempora, plures plura in loca migraſſe, nouaſque ſedes quæſiiſſe indicat prior Paralipomenon cap. 4. ver. 39. 40. 41. & ſequentibus, rurſumq; conſtat, hoc ipſo Manaſſæ Regis tempore, poſt decem tribuum captiuitatem, ex iis reſiduos habitaſſe vbicumque voluerunt, aut potuerunt; fieri potuiſſet, vt aduena quidem eſſet Ozias, quia in alia tribu domicilium habebat, verum aduena, qui ciuitate iampridem donatus eſſet, ciuiſque iam haberetur, & quidem è primariis vnus. Sic enim & Iudithæ virum, ipſamque Simeoniam fuiſſe, infrà patebit cap. 8. quæſt. 1. Et videtur hoc inde ſtabiliri, quod hic ver. 19. Achiorem *ſuſcepit* idem Ozias *in domum ſuam.* Qui enim ſuam iſta in ciuitate domum habebat, meritò eius etiam ciuis videatur. Nihilominus à Pontifice, vt difficillimo iſto inſtantis belli tempore, Bethulienſium rerum ſummæ, vnâ cum ciuitatis eius ſenioribus, præeſſet, iamiam huc miſſum, mihi eſt probabilius. quia non Bethuliæ tantùm princeps, ſed cap. 8. ver. 34. *princeps Iudæ* vocatur, & cap. 13. ver. 23. *princeps populi Iſraël.* Dicitur verò Achiorem ſuſcepiſſe *in domum ſuam*, id eſt, in eam, in qua tùm diuerſabatur, quę ipſi tamquam Iſraëlitico principi à Bethulienſibus aſſignata erat. Verumtamen, abſoni quid eſſet, ſi propriam hic etiam domum Iſraëlis principem habuiſſe dicamus? imò ſi principem quidem Iſraëlis fuiſſe, ſed è Simeoniis, in Bethulienſi iam vrbe habitantibus, prognatum? ideoque & tanto nunc libentiùs ad patriæ defenſionem accurriſſe? Vocatur porro à Zonara ὁ τῆς πόλεως ἄρχων, princeps eorum, qui in ciuitate. *Presbyterorum* verò nomen proiis qui natu & auctoritate maiores forent, non autem ſemper pro ſacerdotibus; vix cuiquam ignotum.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA IV.

An Achiore audiendo, tractandoque parum cauti Bethulienſes?

FRONTI nulla fides. ſed omnium minimè hoſtium transfugis citò credendum. Nam, vt dici ſolet; ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα *Hoſtium munera non munera.* Et ἐχθρὸς ἀπιστῶν μήποτ' ἂν πάθοις βλάβην. *hoſti non credens nil feres vmquam mali.* Quàm vafrè Gabinos, apud Liuium libro 1. ſuperbi Tarquinij filius decepit? Quam verſutè Troianos, apud Virgilium Æneid. 2. Sinon? Quam doloſè Babylonios, apud Herodotum lib. 3. Zopyrus? Confer, ſi lubet; cum hiſce poſterioribus, hiſtoriam hanc. Sinon ſe dixiſſe aiebat, Palamedis, *ſi patrios vmquam remeaſſet victor ad Argos*, mortem vlturum: ſe ad ſupplicium deſtinatum iam fuiſſe; vincula rupiſſe & aufugiſſe. Achior verò ſe dixiſſe ait, DEVM Iſraëlitarum, contra tantas Aſſyriorum vires, defenſorem futurum: extrema etiam ſibi minitatum Holophernem. Troiani verò *ignari ſcelerum tantorum artiſque Pelaſgæ*,

His, aiunt, *lachrymis vitam damus & miſereſcimus vltrò.*
Talibus inſidiis, periurique arte Sinonis
Credita res: captique dolis lachrymiſque coactis
Quos neque Tydides, nec Lariſſæus Achilles
Non anni domuere decem, non mille carina.

Iam Zopyrus ſeipſum verberibus plagiſque affecit, deformiter truncauit, naribus, auribuſque ſpoliauit, ad Babylonios ſeſe contulit, omniaque ſe hæc à Dario, quòd vt Babylonis obſidinem ſolueret, ſuaſiſſet, perpeſſum, in Babyloniorum magiſtratuum conſeſſu narrabat. Quem iſti, quia ſummæ apud Perſas dignitatis virum eſſe ſciebant, eumque naribus & auribus mutilum, verberibus & ſanguine totum conſperſum & deformatum videbant, vera loqui putarunt. Quomodo noſtri ergo Bethulienſes cauti ſatis, dum tam faciles Achiori aures dant, fidem adhibent, cum alloquuntur, amiciſſimè honorificentiſſimeque accipiunt? Nonne & in Chuſai audiendo, ſua magna cum pernicie, minimum facilis Abſalon 2. Reg. 17. ver. 7? Nonne & in hac ipſa noſtra Iudith admittenda Holophernes? Verumtamen ſicuti deſertoribus & transfugis non temere credendum, ita ſuſpectos eos nimium habendo, eorum verbis conſiliisque nihil tribuendo, in contrarium itur vitium, maximaque detrimenta ſuſcipiuntur. In Bethulienſibus nulla mihi temeritas nulla incogitantia & leuitas apparet. Nam *& Achior* ita ſapienter, apteque omnia & dicebat & agebat, vt ei meritò adiungenda fides eſſet. præſertim cum, ob Ammonitarum viciniam, iam fortè antea grauitatis, virtutiſque fama, Iſraëlitis minimè ignotus eſſet. *Deinde* ipſum iidem Iſraëlitæ non ad Rempublicam ſtatim & principatum adhibuerunt, vti Sextum Tarquinium Gabini, Zopyrum Babylonij, nullius, in aliqua vel excurſione vel machina molienda, conſilio paruerunt, vti Sinonis equum vrbe ſua egreſſi acceperunt Troes. ſed, poſt eius orationem, omnes in DEI miſericordia & ope ſibi ſpes fixas profeſſi ſunt: ipſius numen, coram eo, clamoribus, lachrymisque plurimis comprecati ſunt: ab hoc & illum optima quæque ſecum expectare iuſſerunt: beneuolentia interim & charitate omni, quemadmodum humanitas & ratio poſtulat; proſecuti ſunt. Neque tamen ei

adhuc, arbitratu suo, quocumque vellet eundi & quidlibet speculandi facti videtur potestas. Illud enim ver. 18. Ozias, *finito consilio, suscepit eum in domum suam*, significare videtur, mansisse deinceps in principis huius domo, non quidem vinctum & custoditum, sed tamen aliquantulum obseruatum, & in plurium semper oculis constitutum. Vnde & postea, liberatrice Iudith reuersa, Holophernisq; caput inferente, dum concurrerent omnes, exultarent, clamarent, ipse non nisi *vocatus venit* cap. 13.

QVÆSTIVNCVLA V.

Qua, Achiore audito, Bethuliensium comprecatio?

DESCRIBITVR ver. 15. in qua & res, quam precantur Israëlitæ, & modus, quo precantur, animaduertendus. Res illa, verbis quatuor exponitur. *Primum: Intuere superbiam eorum.* Ea satis hactenus nobis ante oculos versata est. Maiore tamen vi & energia sonat Græcum istud κάτιδε δὴ τὰς ὑπερηφανείας αὐτῶν. *Respice in superbias ipsorum.* Neq; enim vna sed varia & multipartita eorum erat superbia in cogitationibus, verbis, & actionibus. *Alterum: Respice ad nostram humilitatem.* Æquum profectò, vt quę detestamur in aliis, eorum nos contraria sectemur. Græcus ait ἐλέησον τὴν ταπείνωσιν ἡμῶν. *miserere humilitatis generis nostri.* Potest tamen hæc humilitas pro ipsa humiliatione, afflictione, & calamitate accipi. Etsi enim ταπεινὸς interdum humilitate, quæ superbiæ opposita virtus est; præditum significat Matthæi vndecimo, vers. 29. 1. Petri 5. versu 5. hæc ipsa tamen virtus ταπεινοφροσύνη potius vocatur Actorum 10. ver. 19. Ephes. 4. ver. 2. Philip. 2. ver. 3. Coloss. 3. ver. 12. 1. Pet. 5. Quid verò inter duo hęc intersit, verè sciteque D. Bernardus epistola 87. *Humiliatio*, inquit, *via est ad humilitatem: sicut patientia ad pacem, sicut lectio ad scientiam. Si virtutem appetis humilitatis, viam non refugias humiliationis. Nam si non poteris humiliari, non poteris ad humilitatem prouehi.* Est autem & hic notandum, *duplicem* esse DEI in homines *respectum. Vnus* ad pœnam est: ad misericordiam & beneficentiam *alter.* Vterque vti hoc loco, ita & Psalmo 24. Prior quidem ver. 19. *Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me.* Posterior ver. 16. *Respice in me & miserere mei, quia vnicus & pauper sum ego. Tertium: Faciem sanctorum attende.* Sancti vocantur, qui diuinæ sanctitatis quodammodo participes erant, eique consequendæ, conseruandæ & venerandæ addicti ac destinati erant. Tales Israëlitæ omnes primò quidem per circumcisionem, deinde per sacra & cæremonias alias. Tales maximè Sacerdotes, Leuitæ ac Nazaræi. Tales & ipsi iam, qui ieiunio vacabant, diuinamque bonitatem implorabant. Nam Græcus habet ἐπίβλεψον δὴ τὸ πρόσωπον τῶν ἡγιασμένων σοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. *Intuere in faciem eorum, qui tibi hoc ipso die sanctificati sunt.* quasi ieiunio, precatu, aliisque suprà positis pietatis exercitationibus sanctificentur. Quemadmodum enim Ioelis 1. & 2. aliquoties dicitur *sanctificari ieiunium*: ita & homines ieiunio sanctificantur. Possent tamen non sancti aut sanctificati, sed *sancta* etiam & *sanctificata* intelligi, cuiusmodi est templum, omniaque ipsius vasa & ornamenta, ipsa etiam sacrificia, primitiæ, decimæ, alia quæcumque DEO consecrata. Nam de his pius religiosusque Israëlitarum animus erat maximè solicitus: eaque, quia DEO cura & grata; idcirco ab eo respici & defendi rogabat. *Quartum. Ostende quoniam non derelinquis præsumentes de te.* Tota pulcherrima hæc particula è Græco peregrinatur. Verbi porro, *præsumere*, duplex hoc loco significantia obseruanda, cum

cum in bonam malamque partem, eodem isto versu accipiatur. Quemadmodum enim Grecis προλαμβάνειν & πρόληψις præ vel antè sumere, prioremque sumptionem significet, ita & Latinis *præsumere*. idque vel in sumptione *corporea*, vt cum toties dicit Plinius contra ebrietatem, præsumere cicutam lib.14. cap.22. lib.25. cap.13. amygdalas amaras lib.23. cap.8. tophi farinam lib.14. cap. 22. lib.36. cap.21. & propriè admodum noster Interpres 1.Corinth. 11. ver.21. *Vnusquisque suam cœnam præsumit ad manducandum*: vel in *spirituali* sumptione, mentis videlicet aut voluntatis actione. idque dupliciter. Nam si id quod oportet, ante alia omnia, cogitando, & volendo sumimus, bona ea præsumptio est. sicque DEVM aut de DEO, insigni spe ac fiducia, nostri isti præsumunt: & infrà cap.9.ver.17.Iudith, itemque apud V.Bedam lib.1. historiæ Anglorum cap.19.S.Germanus, qui vt voraces grassantesque flammas euaderet æger, ab aliis *moueri se, fidei præsumptione, non passus est*. Si verò quod non oportet, aut quo modo non oportet, ante alia omnia sumimus, vitiosa præsumptio est. sicque Nabuchodonosor, Holophernes & superbi omnes hic dicuntur *præsumentes de se*. Varia verò præsumptionis huius materia & causa est, vt hisce Assyriis potentia & opes: aliis ingenij dos quæpiam aut ficta virtutis opinio, vt cum D. Hieronymus epist. 27. se ait, non didicisse scripturas *à seipso, id est, præsumptione, præceptore pessimo*. Ecclesiastici 18. ver.10. *Vidit præsumptionem cordis eorum, quoniam mala est*. cap. 37. ver.2. *O præsumptio nequissima*! vbi Græcè ὦ πονηρὸν ἐνθύμημα. *O praua cogitatio*! D.Gregorius libro 5.Moral. cap.10. *Præsumptores quique, nisi, audaci mente, robustos se in Domino crederent, nequaquam meliorum facta vel dicta, velut infirma iudicarent*. D. Bernardus libro de gradib. humilit. gr.7. *Qui alios se præcellere putat, quomodo non plus de se quam de aliis præsumat? Primus in conuentibus residet, in consiliis primus respondet, non vocatus accedit, non missus se intromittit, reordinat ordinata, reficit facta. Quidquid ipse non fecerit aut ordinauerit, nec rectè factum, nec pulchrè existimat ordinatum. Iudicat iudicantes, præiudicat iudicaturis*. Sunt apud Iureconsultos & Theologos præsumptionum alia genera. quæ huc tamen iam assumere, non extra chorum? *Modum* porro comprecationis huius monstrant hæc ver.14. *Omnis populus cecidit in faciem, adorantes Dominum, & communi lamentatione & fletu, vnanimes, preces suas Domino effuderunt*. idque *per totam diem* ver.16. & *in ieiunio* ver.20.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quid, post orationem & ieiunium, secuta nocte, ab Israelitis factum?

RESPONDET versus 21. *Conuocatus est omnis populus: & per totam noctem, intra Ecclesiam, orauerunt petentes auxilium à* DEO *Israël*. Equibus verbis discendum nobis, *primò* quemadmodum *magna* illa, quæ ob Achioris aduentum, facta erat; *cœna*, ver.19. nihil impedierit orationis studium, piamque peruigilationem. At hodie vel è conuiuiis ad lectum efferri, vel ad chorcas saltem, comessationes & nugas vigilare solent non nulli. Magna fuit illa cœna sicuti & Euangelica Lucæ 14. ver. 16. ciborum præstantiâ, ferculorum numero, conuiuarum multitudine, conuiuatoris, egregiâ, quæ mihi cœnarum semper caput videtur; beneuolentiâ hilarique caritate. nulla tamen in ea profusio, temulentia, leuitas. Dicebat in epistola, quæ de acceptis munusculis,

ad Eustochium est; S. Hieronymus: *Ita tibi semper comedendum est, vt cibum & oratio sequatur & lectio.* Et ad Lætam de institutione filiæ; *Sic comedat, vt semper esuriat: vt statim post cibum possit legere & psallere. Deinde* vigiliarum, quas maiores nostri frequentiùs coluerunt, quarumque solum pænè in fastis, præterquam in Dominicæ natiuitatis & resurrectionis nocte; nobis retentum nomen; illustre hic exemplum est: *Per totam*, ait, *noctem orarunt.* Apud Christianos Græcos vocabantur παννυχίδες καὶ παννυχίδες, vt ostendit Eusebius lib. 6 hist. cap. 25. & 34. apud Latinos *sacra vigiliæ*, aut *pernoctatio*, vt in Lactantio est lib. 7. c. 19. *conuocationes* etiam *nocturnæ*, in Tertulliano lib. 2. ad Vxorem cap. 4. quòd videlicet non priuatim in cuiusque domo, sed quemadmodum hoc ipso loco; publicè in vnam omnes Ecclesiam conuocarentur. Dehortans ille fœminas Christianas ne Gentilibus nubant; *Quis*, ait, Gentilium virorum, *nocturnis conuocationibus, si ita oportuerit, à latere suo eximi libenter feret? Quis solennibus Paschæ abnoctantem securus sustinebit?* Plura verò de iisdem vigiliis Bellarminus lib. 3. de cultu Sanctorum, cap. vltimo Reuerendiss. Baronius Tomo 1. Annalium. Christiani tamen populi nomine, sunt in Ecclesiasticorum Breuiariis nocturna officia, in Canonicorum Collegiis, in plurimorum Religiosorum cœnobiis nocturnæ matutinæque preces vt vix noctis momentum sit, imo ne sit quidem, quo, in Ecclesia Catholica, diuinæ maiestatis precatio non adhibeatur. Et vbi paulò ardentior pietas, dum periculâ quædam grauiora ingruunt, assiduæ diu noctuque, vel quadraginta horarum, vel plurium etiam spacio; fiunt orationes. Verum & de hoc fortè iterum aliquid cap. 12. ver. 5. *Tertiò* ipse precationis peruigilationisque huius locus non prætereundus. Quid enim est *intra Ecclesiam?* Græcis ἐκκαλεῖν euocare est. & idcirco significat *ecclesia*, vel populum, qui euocatur, vel ipsum, in quem is euocatur; locum. Et priore modo dicitur concio aut cœtus. estque vel *sacer* vel *prophanus. Sacer*, vt Num. 20. Deuter. 23. Iudit. 20. 1. Reg. 17. 3. Reg. 8. 1. Paralip. 29. & 2. cap. 7. Psal. 21. 34. 67. 88. 1. Machab. 3. & 5. in nouo item Testamento sæpissimè, vt Matth. 16. 18. 1. Corinth. 1. 11. 14. 15. alibi. *Prophanus* vt Psal. 25. Actor. 19. ver. 39. & 40. Est vero *vterque* iterum *duplex*. *Vnus* status atque ordinarius, quando, secundum præscriptum ordinem, certis, statisque temporibus fit. vocaturque; Actor. 19. ver. 39. ἔννομος vel τετυγμένη ἐκκλησία, *legitima concio.* non quòd τῇ συγχύσει tantummodo seu turbulentæ seditioseque concioni opponatur. *Alter* extra ordinem, & dicitur σύγκλητος ἐκκλησία, *aduocata & extraordinaria concio.* quando, ob præsentem aliquam necessitatem, magnique momenti negocium, aduocabatur extra consuetam temporis rationem. Hic *ecclesia* pro loco sumitur, vti declarat particula, *intra.* & quidem ita, vt eum in locum, extra ordinem, conuocatio fuerit. Idcò enim additur, *conuocatus est omnis populus.* συνεκκλήθη πᾶς ὁ δῆμος, vel πᾶσα ἡ ἐκκλησία. licet in Græco non sit tota hæc particula. Et infrà c. 7. v. 18. locum itidem denotat *ecclesia.* Huiusmodi porro Iudæorum diuersis in locis Ecclesiæ, vocabantur *Synagogæ*, Matth. 13. Mar. 13. Luc. 4. & 7. v. 5. *Synagogam ædificauit nobis.* item προσευχαὶ, vt ex Philone lib. de legat. & in Flaccum apparet, ex Iosepho loco ante citato in Vita sua. vbi etiam ait, συνάγονται πάντες εἰς τὴν προσευχήν. *Congregantur omnes in proseucham.* Sed quid *proseucha?* subdit ipse, οἴκημα πολὺν ὄχλον δεξάμενον, *ædificium, quod magnam hominum multitudinem capere posset.* & à precibus ac votis, quæ εὐχαὶ sunt, ibique fiebant; ductum nomen. Vnde & colligimus, non solum contra veteres Ecclesiarum euersores, sed & nouos, templa rectè construi, & cui rei. vt preces ibidem scilicet fundantur: diurni nocturnique, cum ita expedit, Ecclesiæque pastores aut iubent, aut monent; in obsecrationibus & lachry-

chrymis conuentus habeantur. *Quasi facta manu oramus*, inquit in Apol. Tertullianus. *Hæc vis* DEO *grata est*. Sed in Bellarminum lib. 3. de cultu Sanctorum cap. 4. plurium cupidus eat Lector. Videntur tamen Iudæi & alia, quæ ad commune bonum spectarent, in iisdem proseuchis interdum egisse ac tractasse, vti loco citato indicat Iosephus. & Græcus hoc loco textus, dum v. 10. ait captum Achiorem in Ecclesiam adductum, ibidemque à Senioribus & concurrente omni multitudine, fœminarum etiam & puerorum, spectatum & auditum fuisse. & v. 19. vbi noster habet, *finito consilio*, idem Græcus ait, παρέλαβεν αὐτὸν Ὀζίας ἐκ τῆς ἐκκλησίας εἰς οἶκον αὐτοῦ. *Accepit eum Ozias in domum suam.*

CAPVT VII.

1 HOlofernes autem altera die præcepit exercitibus suis vt ascenderent contra Bethuliam.

2 Erant autem pedites bellatorum centum viginti millia, & equites viginti duo millia, præter præparationes virorum illorum, quos occupauerat captiuitas, & abducti fuerant de prouinciis & vrbibus vniuersæ iuuentutis.

3 Omnes parauerunt se pariter ad pugnam contra filios Israel, & venerunt per crepidinem montis, vsque ad apicem, qui respicit super Dothain, à loco qui dicitur Belma, vsque ad Chelmon, qui est contra Esdrelon.

4 Filij autem Israel, vt viderunt multitudinem illorum, prostrauerunt se super terram, mittentes cinerem super capita sua, vnanimes orantes vt DEVS Israel misericordiam suam ostenderet super populum suum.

5 Et assumentes arma sua bellica sederunt per loca, quæ ad angusti itineris tramitem dirigunt inter montosa, & erant custodientes ea tota die & nocte.

6 Porrò Holofernes, dum circuit per gyrum, reperit quòd fons, qui influebat, aquæ ductum illorum à parte Australi extra ciuitatem dirigeret: & incidi præcepit aquæ ductum illorum.

7 Erant tamen non longè à muris fontes, ex quibus furtim videbantur haurire aquam ad refocillandum potiùs quàm ad potandum.

8 Sed filij Ammon, & Moab accesserunt ad Holofernem, dicentes: Filij Israel non in lancea, nec in sagitta confidunt, sed montes defendunt illos, & muniunt illos colles in præcipitio constituti.

9 Vt ergo sine congressione pugnæ possis superare eos, pone custodes fontium, vt non hauriant aquam ex eis, & sine gladio interficies eos, vel certè fatigati tradent ciuitatem suam, quam putant in montibus positam superari non posse.

10 Et placuerunt verba hæc coram Holoferne, & coram satellitibus

bus eius, & constituit per gyrum centenarios per singulos fontes.

11 Cumque ista custodia per dies viginti fuisset expleta, defecerunt cisternæ, & collectiones aquarum omnibus habitantibus Bethuliam, ita vt non esset intra ciuitatem vnde satiarentur vel vna die, quoniam ad mensuram dabatur populis aqua quotidie.

12 Tunc ad Oziam congregati omnes viri, fœmineque, iuuenes & paruuli, omnes simul vna voce, dixerunt:

13 Iudicet Deus inter nos & te, quoniam feciſti in nos mala, nolens loqui pacificè cum Assyriis, & propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum.

Exodi 5. 21.

14 Et ideò non est qui adiuuet, cùm prosternamur ante oculos eorum in siti, & peruditione magna.

15 Et nunc congregate vniuersos, qui in ciuitate sunt, vt sponte tradamus nos omnes populo Holofernis.

16 Melius est enim vt captiui benedicamus Dominum, viuentes, quàm moriamur, & simus opprobrium omni carni, cùm viderimus vxores nostras, & infantes nostros mori ante oculos nostros.

17 Contestamur hodie cœlum & terram, & Deum patrum nostrorum, qui vlciscitur nos secundum peccata nostra, vt iam tradatis ciuitatem in manu militiæ Holofernis, & sit finis noster breuis in ore gladij, qui longior efficitur in ariditate sitis.

18 Et cùm hæc dixissent, factus est fletus & vlulatus magnus in ecclesia ab omnibus, & per multas horas vna voce clamauerunt ad Deum, dicentes:

19 Peccauimus cum patribus nostris, iniustè egimus, iniquitatem fecimus.

Psalm. 105. 6.

20 Tu, quia pius es, miserere nostri, aut in tuo flagello vindica iniquitates nostras, & noli tradere confitentes te populo, qui ignorat te.

21 Vt non dicant inter gentes: Vbi est Deus eorum?

22 Et cùm fatigati his clamoribus, & his fletibus lassati siluissent,

23 Exurgens Ozias infusus lachrymis, dixit: Aequo animo estote fratres, & hos quinque dies expectemus à Domino misericordiam.

24 Forsitan enim indignationem suam abscindet, & dabit gloriam nomini suo.

25 Si autem transactis quinque diebus non venerit adiutorium, faciemus hæc verba, quæ locuti estis.

COM-

COMMENTARIVS.

BETHVLIÆ describitur obsidio, quoad eius principium & progressum: & vtrumque quoad obsidentes & obsessos. In principio est obsidentium numerus & ad vrbem accessus. Numerus in Latino textu est, *pedites bellatorum centum viginti millia, & equites viginti duo millia.* Ecce alius iam equitum numerus & duplo ferè maior quam fuerit cap. 2. ver. 7. Neque dicere licet in maiore isto numero annumerari eos, qui ex domitis occupatisque populis & regionibus accesserant quamplurimi, cap. 3. ver. 8. Id enim diligenter cautum hic est, dum adiicitur, *præter præparationes virorum illorum quos occupauerat captiuitas, & abducti fuerant de prouinciis.* Ideoque opinor, initio, cum itineri se dedit Holophernes non fuisse nisi equitum sagittariorum duodecim millia. expectata tamen adhuc è gentibus, quæ Assyrio iam tum imperio parerent, vel ei fœderatæ essent; plura millia, quæ consequi iussa sint, pertineantq; ad illos etiam, quos cap. 3. ver. 15. expectauit Holophernes. Græca tamen hic æra rursum à Latinis discrepant. Peditum enim *millia centum & septuaginta* ostendunt: equitum *duodecim* tantùm *millia.* Neque tamen à Latinis tantùm, sed à seipsis dissentiunt. Antea siquidem cap. 2. peditum *centum viginti millia.* pauciora scilicet quam hic: & equitum *centum* item ac *viginti millia.* multo nimirum quam hic plura. Sed quoad pedites, componi queat lis non difficulter. Licet enim existimate, antea Græcum ipsum enumerasse pedites, qui itineris initio aderant, non eos, qui consequi iussi sint, vti de equitibus iamiam in Latino dicebam: eundem tamen Latinum pedites, qui postea consecuti sint, siluisse. Cum silentij tamen causa mihi quidem nulla compareat, vitiatos Græci textus numeros existimo. Quomodo enim, è centum viginti duobus equitum millibus, ad duodecim millia ventum iam esset? Quæ hactenus pugna, quæ clades, quæ contagio tot chiliadas attriuit? Ex isto potius loco malim priorem illum sanare, vt pro myriadibus legendæ ibi sint, quemadmodum hic, χιλιάδες δεκαδύο. Retinet verò tam equitum quam peditum collocatum hic numerum Zonaras Tomo I. Accessus verò eorum ver. 3. est. vbi *Belma,* in Græcis Romanis est βελθὶμ, in Complutensibus βελμαὶμ. in Brocardo libro de terra sancta, *Abelina. A Rama,* inquit, *est vna leuca & dimidia ad villam quandam, quæ olim grandis, fuit vocata Abelina, distans à Dothaim media leuca versus Orientem, de qua in libro Iudith fit mentio. De Abelina est vna leuca ad montem Bethulia.* Et videtur eadem, quæ in Græco infrà cap. 8. vers. 3. βελαμών. *Chelmon* verò in vtrisque Græcis χωμὼν, vel per allusionem *Chelmon,* vel ob fabarum, quæ ibi crescebant, multitudinẽ. Est enim faba χύαμος, Hebraicè *phol.* 1. Reg. 17. ver. 27. Græci tamen textus ipsum potius castrorum metationem hic describunt, & quidem ita, vt, ex loci occupatione, ingẽtem hostium multitudinem commonstrent, hoc modo. *Castra posuerunt ad fontem in valle propinqua Betulia, eaque extenderunt in latitudinem à Dothaim vsque Belthem, in longitudinem à Betulia vsque Cyamonem, quæ Esdreloni è regione obiecta est.*

Iam *obsessi,* hoc ipso principio, *tria* fecerunt. *Primum* in Græcis traditur. *Israëlitæ vbi horum multitudinem viderant, admodum conturbati sunt, dixeruntq; alius alij: Nunc isti totius terræ faciem abligurient, ita vt neque editi montes, neque valles, neque colles eorum onus seu vim atque impetum sustinere possint.* Quod, *abligurient,* dixi, Romanus ait ἐκλείξουσι, Complutensis tamen ἐπιλήψονται, *occupabunt & adaperient,* referabunt. Sed alterum illud maiorem multo significantiam habet. quasi subito deuorare omnia, linguisque tantùm

exertis elingere, aut, ecligmatum seu electuariorum instar, ligurire quam citissimè facillimeq; possint. *Alterum* in Latino solo est. *prostrauerunt se super terram, mittentes cinerem super capita sua, vnanimes orantes.* Metus ergo illorum & trepidatio magna fuit. non tamen tanta, vt animo caderent, præsidiorumque, tali tempore, oportunissimorum penitus obliuiscerentur. Ea porro, vt antè dictum est; diuina & humana sunt. Ad illa primò, & quidem sapientissimè religiosissimeque aggrediuntur. potestque hic rursum notari & eorum à DEO petitio, & ipse petitionis modus. Sed illud nunc adnotetur. quemadmodum boni Catholiciique milites pugnam inire solcant. Prius enim de peccatis dolorem suscipere: si tempus ferat, de iis confiteri, & sacrosanctam Eucharistiam sumere solent: semper certè genua flectere, DEVM precari, cœlitum preces & auxilium obsecrare solent. Tum verò humanis quoque viribus depugnare incipiunt. Sequitur enim *tertium* ver. 5. *assumentes arma sua bellica, sederunt per loca.* id est, manserunt ἔμενον, *consistebant.* In Græcis additur ab iisdem Israëlitis ignes excitatos. sed variante lectione. Nam Complutensis habet ἀνάψαντες πυρὰν *accendentes pyram.* Romanus ἀναχώσαντες πυρὰς. Id verò, non ob frigus, sed vt nocturnæ hostium moliones paterent; fiebat. Quæ enim tunc hyems? aut qui tam molles & effœminati milites, vt prima statim nocte, focum requirerent?

In *progressu*, ipsi *obsidentes*, *primò* ver. 6. ipsis obsessis *aquam* eripiunt. Ea verò duplex erat. *Vna* patula & copiosa, quæ è montis parte inferiore, seu Australi valle per canalem, in vrbem influebat. de quo etiam infrà cap. 12. ver. 7. Canalem ergo illum incidi iussit Holophernes. Sed eum *quomodo fons dirigebat?* Quomodo non ipse fontem potius? An *dirigabat* pro *dirigebat*, legendum? An potius *dirigere* hic valet, efficere vt, bene, suoque fini conuenienter, canalis procederet, id est, abundantem ciuibus aquam perferret? *Altera* minus copiosa, minusque patula ver. 7. quæ in Græco dicitur è montis radice promanare, sed in nostro, *non longè à Bethuliæ muris.* & quidem pluribus è fonticulis modicè admodum scaturiens. ita vt arentibus potius faucibus paululùm irrigandis & refocillandis, quam siti explendæ omninoq; depellendæ apta esset. Hæc verò non fuerat initio ipsi Holophernę visa. ideoque & Bethulienſibus relicta, eos vtcumque adhuc recreabat. Prodita tandem est. sed *quomodo?* Cum bibentes iis in locis auiculas ille cerneret, ait Scholastica historia, intellexit aquarum ibi esse scaturigines. Lepidum augurium: sed commentitium. Non enim aues, sed homines, & Israëlitarum quidem vicinos, indices proponit scriptura ver. 8. Ammonitas & Moabitas. Licet enim illorum dux Achior Israëlitis deditus esset, ipsi tamen vel metu, vel adulatione, vel aliqua in ducem ipsum, quia bonus nimium; ira & odio exiguum hoc Israëlitarum solatiolum prodiderunt. cum, ob viciniam, & locorum & oportunitatum istarum ignari non essent. Pro his tamen ponunt hic Græci, *filios Esau* siue Idumæos, & apponunt *ora maritimæ duces*, Philisthæos scilicet. vel potius hos vtrosq; apponunt, & quemadmodum textus noster istos prętcrit quidem, non tamen negat: ita *filios* hic *Ammon* omittunt Græci, neque ipsos tamen inficiantur, quos posteà versu 10. vnâ *cum Esau filiis*, in montanam ascendisse regionem tradunt. Facilè verò, ne vel aquula hac Israëlitis frui liceret, fonticulorumque scatebræ omnes acri custodia tenerentur, persuaserunt ver. 9. & 10. Eorum verò, ad Holophernem oratio, est paulò in Græcis longior. simulque eius, quod ex ea statim secutum; explicatio hæc. *Profecti sunt ergo Ammonitæ cum quinque Assyriorum millibus, & castra in valle posita, aquas Israëlitarum & aquæductus occuparunt. filij autem Esau & Ammonitæ in regionem montanam ascenderunt: ca-*

straq;

straq; locauerunt è regione Dothaim. Porro partem suorum miserunt ad Austrum & subsolanum aduersus Ecrebel, quæ est prope Chous (in Complutensi, Chousi) *qua super torrentem Mochmour sita est. Reliquus Assyriorum exercitus in campo castra habuit, totamque terræ faciem operuit, & ipsorum tentoria, impedimentaq; maximo numero castris diffusa sunt: & erant in multitudine valde magna.* Tam arcta verò grauisque obsidio & fontium custodia in textu nostro, ver. 11. *dies viginti*, in Græcis, *triginta quatuor* fuit adhibita, quoad omnis obsessos aqua deficeret. Mihi in numeris, Græcorum à Latino discrepantium arithmetica ferè semper suspecta, vti iam aliquoties indicaui. Nunc obsessi quid egerint, intueamur.

Magnum *obsessis* telum fames ac sitis, sed nescio quo modo molestior & importunior hæc. ideoque plurimas viris, rebusque aliis omnibus optimè instructas arces & vrbes domuit, quemadmodum ostendit lib. 7. cap. 5. Polybius, lib. 4. Lucanus, lib. 15. Antiquit. cap. 8. Iosephus, & lib. 1. Captiu. 14. libro 3. cap. 13. vbi & addit, quod huc ver. 11. spectat; hoc ipsum, quòd *ad mensuram aqua diuiditur*; ipsa penuria videri molestius. quia τὸ μὴ ἀπροσδόκητον ἧττον λυπεῖ τὴν ἔνδειαν, *magis appetitum proritat, quod liberum non est.* Aquæ verò penuria quanta hic fuerit, ita exponit, præter ea, quæ in Latino sunt; Græcus. *Exanimabantur infantes eorum, mulieres ac iuuenes præ siti deficiebant, & concidebant in vrbis plateis, portarumque transitu, neque vllum in ipsis amplius robur supererat.* Tunc ergo, vt paulò antè idem Græcus dixerat, ἀλιγοψύχησε τὸ πνεῦμα αὐτῶν; *elanguit spiritus ipsorum*, paruo angustoq; iam animo esse cœperunt: & Oziam omnes adierunt v. 12. eiq; dixerunt ver. 13. ideo se in tantum vitæ discrimen venisse, quòd, quemadmodum vrbium prouinciarumque aliarum principes cap. 3. ver. 1. & sequentibus, poscere ab Holopherne pacem noluerit: se à DEO iam traditos (id enim vendi significat, vti pluribus, in Iudicibus, expositi) in Assyriorum manus. rogare, vrbem nunc dedat. quia, vt antea cap. 3. ver. 2. è duobus malis deligendum minus. Sed *minus* hoc *malum duplex* isti significant. *Vnum* ver. 16. præstare vt, ad laudandum DEVM, adhuc in vita maneant, quam cum suo, & religionis opprobrio, ipsi cum vxoribus & liberis moriantur. *Alterum* ver. 17. præstare, vt breui citaque, per gladium, morte defungantur, quam per assiduum aridarum faucium tormentum, longo lentoque supplicio conficiantur. Dicuntur, in Græco, hæc non vni Oziæ, sed principibus omnibus: quia tamen omnium præcipuus erat ille, ipsi, dubio procul, præcipuè dicta sunt. ideoque & ipse, non in Latino tantùm, sed & in Græco, solus respondet ver. 23. ex aliorum tamen principum sententia. vt ostenditur etiam cap. 8. ver. 10. Licet verò tristes admodum, exanimati, metu sitique fracti hæc illi dicerent, nondum tamen de diuina misericordia & ope desperarunt. ad diuina iterum præsidia confugerunt valdè seriò & diu, v. 18. & sequentibus. Nam & cum fletu, & cum vlulatu, eoque magno, & ab omnibus, & non priuatim aut singulatim, sed publicè & in Ecclesia, & cum peccatorum suorum confessione ac detestatione, denique ad extremam vsque fatigationem & lassitudinem, ver. 22. ab iis ad DEVM clamatum. An tot tamque serias preces miserator & misericors, Pater ille misericordiarum contemnat? Adhibent ergo & huius diuinæ bonitatis professionem ver. 20. petuntque non simpliciter ne pœnarum nihil sufferant, sed tantummodo ne, cum diuini nominis & religionis contemptu, in idololatrarum superbissimorumque hostium manus veniant. Ideò & alias quascumque pœnas, vt morbos, famem, pestem, aliaque similia, præ hostili hoc exilio; DEI *flagellum* vocant ver. 20. eo modo quo Dauid 2. Reg. 24. ver. 14. *Coarctor nimis. sed melius est, vt incidam in*

manus Domini (multæ enim sunt misericordiæ eius) quam in manus hominum. & 1. Paralip. 21. ver. 13. Collachrymati populo sunt Principes, ipseque inprimis Ozias *lachrymis infusus* ea dixit quæ sunt 24. de quibus plura sequenti capite, ver. 11. & sequentibus.

QVÆSTIVNCVLA.

QVÆ, ex hoc capite, vel historica refutentur vel ethica discantur?

HISTORICA duo planè hinc refutantur. *Vnum* in Cedreno est, dum Hierosolymam ab Holopherne circumsessam, propeque huius mœnia, illius tentorium fuisse tradit. Numquid enim Bethulia Hierosolyma est? an parum accuratè ab hac illius & locus & mons, & vicinia, nomen, magistratus, aliaq; omnia distare monstrantur? ver. 3. 5. 6. 7. cap. 4. ver. 6. cap. 6. ver. 7. 10. cap. 15. ver. 9. clarissimè cap. 16. ver. 22. 25. *Alterum* in Suida verbo ὁλοφέρνης. vbi narrat, quemadmodum Achior, vt quam ei minitatus erat Holophernes, mortem euaderet; defectionem simularit, & vi Bethuliæ, seu, vt ipse scribit Betuloeæ aquas occuparit, sicque vrbem istam, vt iamiam se dedere cogitaret; corgerit. Non aperta si non Suidę, aliorum certè, qui ea in illum postea infarserunt; somnia sunt? Possit & *tertium* illud in Sulpitio adiungi, quòd Oziam scribit populo persuasisse, vt dies adhuc *quindecim* deditionē differret, nisi, quod facilè contingit; librariorum potius erratum videretur, ponentium XV. pro V. Sed quæ mores conforment *ethica*, iam sunt hinc inde Commentario interspersa nonnulla. paucula tamen adiungenda. *Primum*; vt quando, religionis causa; nostras à Tureis vel hæreticis vrbes contingit obsideri, non manus statim demus: sed armorum, excubiarum, dimicationum labores feramus, negociationum cessationes, villarum, hortorum, omniumque voluptatum excidia, facultatum etiam direptiones, famem denique ac sitim, Bethulienſium exemplo, quandiu fieri potest; toleremus. Neque enim isti ad querelas statim & effœminatas comploratione venerunt, sed tantùm post complurium dierum tolerantiam; cum siti iam torridi penitus marcescerent, vti suprà dictum est. Quid enim? Quod Gentiles olim tam multi, tot hodie barbari tam pertinaciter interdum faciunt, Christiani Catholicique homines, ad DEI gloriam, ipsiusq; honorem fortiter non faciant? *Alterum*; vt quando diutius ferri mala extrema non possunt, modestè Magistratus & gubernatores adeamus, miserias iis nostras, & simul rationes, non per tumultum & seditionem, sed pacatè demisseque proponamus. *Tertium*, vbi proposuerimus, & illi tolerantiam adhuc nostram proferri diutius voluerint; acquiescamus adhuc, & modestiæ, fortitudinisque numquam obliuiscamur. *Quartum* non imitemur in eo tamē Bethulienses, quod vellent nunc v. 13. deditionem initio statim à se factam fuisse. *Is*, ait Trinummo ille, *probus est, quem non pœnitet, quàm probus sit & frugi bona.* Quod ab iis factum hactenus, fortiter ac religiosè factum est. cur bene ipsos factorum pœnitet? His illi similes, qui, ne temporalium bonorum minima vel iactura vel concussio sit, perpetuò volunt *loqui pacificè cum Assyriis*, quidlibet hæreticorum importunitati annuere. Sed Bethulienſium impatientiam extrema quodammodo excusat necessitas. Machiaueliſtis verò & Amphidoxis excusatio quæ? *Quintum*, calamitatum, quibus cruciamur, causam diligenter ante oculos semper

per

per habeamus, & confiteamur. *Peccamus cum Patribus noſtris. iniuſtè egimus. iniquitatem fecimus.* Sanè niſi fuiſſet, in Lutheri, Caluini & hæreticorum aliorum exortu, Clericorum diſciplina ſolutior, doctorum vel raritas vel ſegnitia maior, omnium vita corruptior, numquam malorum tantum ætas noſtra ſenſiſſet. Quemadmodum enim è corporum veſtiumque pædore, ac illuuie pediculi: ſic è Catholicorum vitiis & ſordibus hæreſes naſcuntur. *Sextum*, non putandum eſt, eorum vtrumque verum eſſe, quæ bonis iſtis, ſed nimium ſitibundis, quaſi minora mala viſa ſunt. Minus quidem corpori malum eſt, citiſſimè enſis ictu mori, quam lento vel morbo vel fame ac ſiti contabeſcere: animo tamen, & virtutis, meritorumque, apud DEVM, dignitati non item. Melius eſt, vt qui DEVM colunt, *captiui benedicant Dominum viuentes*, quam moriantur. at non ſemper. Vbi alioqui martyres? vbi fortes ac generoſi religionis patriæq; propugnatores? Sed cum fecerunt homines quod in ſe eſt: cum captiuitatem inuitis & repugnantibus imponit neceſſitas, vel pius ſanctusque ſuadet Ieremias quiſpiam Ieremiæ 21. & ſeq. *Septimum.* Rectiſſimè Bethulienſes, nobis hunc viuendi finem & ſcopum eſſe demonſtrant, vt *benedicamus Dominum. Poſuit*, inquit Eccleſiaſticus cap. 17. ver. 7. DEVS *oculum ſuum ſuper corda ipſorum hominum oſtendere illis magnalia operum ſuorum, vt nomen ſanctificationis collaudent, & gloriari in mirabilibus illius, vt magnalia enarrent operum eius.* Vnde liber de diligendo DEO in D. Auguſtini Tomo 9. cap. 2. *Conſidera*, inquit, *diligenter, à quo, quare, vel ad quid creatus ſit homo.* Et cum à DEO, propter ſummam ipſius bonitatem, creatum oſtendiſſet, pergit. *Ad quid autem creata eſt rationalis creatura? Ad laudandum* DEVM, *ad ſeruiendum ei, ad fruendum eo, in quibus ipſa proficit, non* DEVS. DEVS *enim perfectus, & ſumma bonitate plenus, nec augeri poteſt, nec minui. Quod autem creatura rationalis facta eſt à* DEO, *referendum eſt ad creatoris bonitatem, & ad creaturæ vtilitatem. Cum igitur quæritur, quare vel ad quid facta ſit rationalis creatura, reſpondendum eſt, propter* DEI *bonitatem & creaturæ vtilitatem. Vtile nempe eſt ei ſeruire* DEO *& frui eo. Octauum.* Expende ſi huic, æſtuantiſſimæ licet, ſitis flammæ Bethulienſes, vel iis noxia petentibus principes ipſi ceſſiſſent, in quantam ſeipſos miſeriam conieciſſent? quàm inſigni DEI beneficio, nobili victoria æternaque ſe populumque vniuerſum ſpoliaſſent? Venit in mentem Lyſimachi Macedonum Regis, qui, narrante Plutarcho, cum in Thracia ipſe, toto cum exercitu, intoleranda ſiti vrgeretur; ſeſe hoſti dedidit. & cum captiuus, optato iam potu potiretur ac biberet, exclamauit. *O dij. quam paruæ voluptatis cauſa, meipſum ex Rege ſeruum effeci!* Id verò toties nobis accidit, quoties, ob cibi vinique alicuius intemperantiam, ob aliam quamcumque voluptatem, Holophernæ nos tartareo conſtringendos damus, vt ex filiis DEI, regni cœleſtis hæredibus, veriſque ac magnis, vti antea dixi; Regibus, miſerrima diaboli mancipia, infeliciſſimæ æternorum ignium arbores, poſtremiſſimi poſtremiſſimorum cacodæmonum ſerui efficiamur. Scio quendam, qui cum hac in vita famem, ſitimque nullam ferre, quin potius epulis poculisque indulgere maluiſſet, in inferno poſtea, fruſtrà tamen, clamans dixerit: *Pater Abraham. miſerere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti ſui in aquam, vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.* Luc. 16. *Nonum* & poſtremum eſto, noſtri temporis Holophernas, qui Bethuliæ aquas eripiunt eſſe ipſos hæreſiarchas Lutherum, Caluinum, Schvvenkfeldium, Filidinum, alios. Eſt enim Catholica Eccleſia *Bethulia*, DEI virgo caſtiſſima, 2. Corinth. 11. ver. 2. in monte celſiſſimo poſita, Iſaiæ 2. vt explicat D. Auguſtinus epiſt. 170. & tract. 1. in epiſt. 1. S. Iohannis. Huius fontes ſunt ſacroſancta ſeptem *Sacramenta*, *ſacriq;* duorum Teſtamen-

torum *libri*. Hos, ne diuina in nos gratia influat; nobis adimunt. multo variorum argumentulorum & sophismatiorum milite sepiunt, veteres, antiquosq; à CHRISTO Domino traditos, à maioribus acceptos tubos canalesque omnes intercidunt. Filidino, Caluino, Anabaptistis non est Baptismus necessarius. Sicq; aquæ penuria in plateis exarescunt paruuli. Caluino Eucharistia veram CHRISTI Domini carnem & sanguinem non continet. sed cisterna vacua est, fons aridus. Luthero, ante sumptionem, similiter sacri nihil habet. puteus tantum inanis est. In ipsa verò sumptione adesse debet inobedientia, Ecclesiæq; CHRISTI vnam laico speciem porrigentis contemptus, vt omnis ilico è fonte isto humor euanescat, sitique pereant natu etiam maiores, viri & fœminæ, iuuenes & senes. Quid cætera memorem? Nulli cœlestis aquæ à Confirmatione, Pœnitentia, Ordine, Matrimonio, Extrema vnctione ductus sunt, vt omne hominum genus paruos & magnos, nocentes & innocentes, Ecclesiasticos & laicos, cœlibes & maritos, valentes & ægrotantes ardidissima sitis conficiat & exanimet. Librorum verò diuinorum quot, & quàm ætherio rore vuidas partes, tanquam vberrimos canales, auerterunt? Quomodo verarum, Sanctarumque interpretationum tubos & commeacula omnia confregerunt & conciderunt? *Fonticuli* sunt omnes Ecclesiastici ritus & *cæremoniæ*, omnia præcepta & instituta, omnes veterum sanctorumque *Patrum Commentarij*. Neque enim omnia hæc superioribus fontibus æquiparandà, suam tamen & ipsa diuinam aquam Bethuliæ ciuibus præbent. Intercipiunt, interuertunt, & obsident fonticulos istos hæretici, dum ab eorum vsu adituq; arcere omnes ac prohibere satagunt. Hinc tanta & tam obscæna vbique sitis. vt iam fiant, quæ Annæus ille Poëta olim scribebat. Nec tamen pecudum *sordibus exhausto sorbetur ab vbere sanguis*. sed, quod multò miserabilius; hominum & quidem Christianorum, tot tamque diuturnis ciuilibus bellis, cruor bibitur.

Et licet in fluuios saniem, tabemq; ferarum
Pallida Dictæis hostes nascentia saxis
Infundant aconita palam, Germana iuuentus
Non decepta bibat. Torrentur viscera flamma
Oraque sicca rigent squamosis aspera linguis
Iam marcent venæ. nulloque humore rigatus
Aeris alter nos angustat pulmo meatus,
Rescissoq; nocent suspiria dura palato.
Pandunt ora siti, nocturnumq; aera captant.

vt eo scilicet aliquantulum refrigerentur, qui, si ab Holopherne Bethulienfium aquarum venæ ac fistulæ occupatæ, custodiaque Gentili circumuallatæ non essent; limpidissimis saluberrimisque Saluatoris nostri fontibus potari, lauari, & refocillari potuissent. Nunc *adhæsit lingua lactentis ad palatum eius in siti*. Thren. 4. sternunturque passim non corpora, sed animæ innumerabiles, cœlestium laticum penuriâ. Legatur hoc loco Rabanus, D. Bernardus serm. 1. de natali Domini, D. Gregorius in caput 4. Cantieorum, S. Augustinus in Psal. 73. In scripturæ allegoriis, quas Godefridus Tilmannus Parisiis edidit, est & hæc non contemnenda. *Tunc incidit diabolus aquæductum, cum facit interrumpere studium litterarum. Erant autem non longè à muris fontes, dogmata philosophorum, qui scientiæ & honestati aliquod conferunt solatium. ex quibus videbantur hauriri aquam ad refocillandum potius quam ad potandum. Nota, furtim, &, ad refocillandum.* Ita ibi.

ALTE-

ALTERA LIBRI PARS.

CONTINET admirabilem Israëlitici populi à tanto, tamque formidabili periculo, per Iudith factam, liberationem. à capite octauo ad capitis decimiquinti versum nonum. potestque pars ista diuidi in ea, quæ *ante sublatum Holophernem* contigerunt, & in ea, quæ *post*. Illa rursum duplicia sunt. Vel enim *Iudæis* & *apud Iudæos* à Iudæa ipsa Iudith facta sunt, vel *cum Assyriis* & *apud Assyrios*. Priora sunt in capite 8.9.10. vsque ad versum 11.

CAPVT VIII.

1 *ET factum est, cùm audisset hæc verba Iudith vidua, quæ erat filia Merari, filij Idox, filij Ioseph, filij Oziæ, filij Elai, filij Iamnor, filij Gedeon, filij Raphaim, filij Achitob, filij Melchiæ, filij Enan, filij Nathaniæ, filij Salathiel, filij Simeon, filij Ruben:*

2 *Et vir eius fuit Manasses, qui mortuus est in diebus messis hordeaceæ:*

3 *Instabat enim super alligantes manipulos in campo, & venit æstus super caput eius, & mortuus est in Bethulia ciuitate sua, & sepultus est illic cum patribus suis.*

4 *Erat autem Iudith relicta eius viduata annis tribus, & mensibus sex.*

5 *Et in superioribus domus suæ fecit sibi secretum cubiculum, in quo cum puellis suis clausa morabatur,*

6 *Et habens super lumbos suos cilicium, ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ, præter sabbatha, & neomenias, & festa domus Israel.*

7 *Erat autem eleganti aspectu nimis, cui vir suus reliquerat diuitias multas, & familiam copiosam, ac possessiones armentis boum, & gregibus ouium plenas.*

8 *Et erat hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valdè, nec erat qui loqueretur de illa verbum malum.*

9 *Hæc itaque cùm audisset, quoniã Ozias promisisset, quòd transacto quinto die traderet ciuitatem, misit ad presbyteros Chabri, & Charmi.*

10 *Et venerunt ad illam, & dixit illis: Quod est hoc verbum, in quo consensit Ozias, vt tradat ciuitatem Assyriis si intra quinque dies nõ venerit vobis adiutorium?*

11 *Et qui estis vos, qui tentatis Dominum?*

12 *Non est iste sermo qui misericordiam prouocet, sed potius qui iram excitet, & furorem accẽdat.*

13 *Posuistis vos tempus misericordiæ Domini, & in arbitrium vestrum, diem constituistis ei,*

14 *Sed quia patiens Dominus est,*

est, in hoc ipso pœniteamus, & indulgentiam eius fusis lachrymis postulemus:

15 Non enim quasi homo, sic Deus comminabitur, neque sicut filius hominis ad iracundiam inflammabitur.

16 Et ideo humiliemus illi animas nostras, & in spiritu constituti humiliato, seruientes illi,

17 dicamus flentes, Domino, vt secundum voluntatem suam sic faciat nobiscum misericordiã suam: vt sicut conturbatum est cor nostrum in superbia eorum, ita etiam de nostra humilitate gloriemur:

18 Quoniam non sumus secuti peccata patrum nostrorum, qui dereliquerunt Deum suum, & adorauerunt deos alienos,

19 Pro quo scelere ⁊ dati sunt in gladium, & in rapinam, & in confusionem inimicis suis: nos autem alterum Deum nescimus præter ipsum.

20 Expectemus humiles consolationem eius, & exquiret sanguinem nostrum de afflictionibus inimicorum nostrorum, & humiliabit omnes Gentes, quæcunq; insurgunt contra nos, & faciet illas sine honore Dominus Deus noster.

21 Et nunc fratres, quoniam vos estis presbyteri in populo Dei, & ex vobis pendet anima illorum, ad eloquium vestrum corda eorum erigite, vt memores sint, quia tentati sunt patres nostri vt probarentur, si verè colerent Deum suum.

22 Memores esse debent, quomodo pater noster Abraham tentatus est, & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est. Genesis 22.1.

23 Sic Isaac, sic Iacob, sic Moyses & omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles.

24 Illi autem, qui tentationes non susceperunt cum timore ⁊ Domini, & impatientiam suam, & improperium murmurationis suæ contra Dominum protulerunt,

25 Exterminati sunt ab exterminatore, & à serpentibus perierunt. 1.Cor. 10.9.

26 Et nos ergo non vlciscamur nos pro his, quæ patimur,

27 Sed reputantes peccatis nostris hæc ipsa supplicia minora esse flagella Domini, quibus quasi serui corripimur ad emendationem, & non ad perditionem nostram euenisse credamus.

28 Et dixerunt illi Ozias, & presbyteri: Omnia, quæ loquuta es, vera sunt, & non est in sermonibus tuis vlla reprehensio.

29 Nunc ergo ora pro nobis, quoniam mulier sancta es, & timens Deum.

30 Et dixit illi Iudith: Sicut quod potui loqui, Dei esse cognoscitis:

31 Ita quod facere disposui, probate si ex Deo est, & orate vt firmum faciat Deus cõsilium meum.

32 Stabitis vos ad portam nocte ista, & ego exeam cum abra mea: & orate vt sicut dixistis, in diebus

quin-

quinque respiciat Dominus populum suum Israel.

33 Vos autem nolo vt scrutemini actum meum, & vsque dum renunciem vobis, nihil aliud fiat, nisi oratio pro me ad Dominum Deum nostrum.

34 Et dixit ad eam Ozias princeps Iudaa: Vade in pace, & Dominus sit tecum in vltionem inimicorum nostrorum. Et reuertentes abierunt.

COMMENTARIVS.

IPSA liberatrix Iudith primo describitur. deinde prima ipsius ad liberationem aggressio. Describitur verò quoad *genus* ver. 1. *statum* vers. 2. 3. 4. *religionem* ver. 5. & 6. *corporis fortunaque bona* ver. 7. denique quoad *famam* ver. 8. Est verò aduertendum, totam sententiam in contextu pendulam esse, vsque ad ver. 9. quasi quæ ver. 1. post nomen, *vidua*, sequuntur includenda sint parenthesi omnia. & sic initium istud connectendum. *Et factum est cum audisset hæc verba Iudith vidua*, cum audisset inquam. Hoc enim valet illud ver. 9. *Hæc itaq;* quod hyperbaton declinauit Græcus incipiendo simpliciter. *Et audiuit in diebus illis Iudith.* Huiusmodi verò hyperbata sunt & alibi, vt 1. Paralip. 5. ver. 1. & 3. *Filij quoque Ruben primogeniti Israël, filij ergo Ruben primogeniti Israël.*

QVÆSTIVNCVLA I.

Iudith genus quod?

DVo hîc litigiosa. *Vnum* de Iudith ipsius tribu est. Nam *Scholastica historia* & ferè Dionysius Carthusianus, ipsam, quoad patrem, è Rubenica tribu: quoad matrem è Simeonica esse autumant. *Alij*, quos inter, ab interlineari glossa Hugo ponitur; vnius tantùm, quoad vtrumque parentem, tribus extitisse volunt. Quibus ego sanè assentiendum arbitror. *Primò*, quia ipsa infrà cap. 9. vers. 2. Simeonem patrem vocat: neque communi quodam modo, quo Israëlitarum omnium Patriarchæ omnes patres sunt; sed proprio, *suum. Domine*, inquit, DEVS *patris mei Simeon. Deinde*, cum in eodem illo facto, quod eodem ipsa loco deprædicat, Simeon is fuerit Leui socius, cur illum potius quam hunc nominaret, aut certè cur vtrumque simul non memoraret, nisi Simeonis, tanquam primi suæ tribus auctoris exemplar intueri, ab eo precum suarum efficacitatem quandam ducere voluisset? *Tertiò*, cum eius hic maiores recenseantur, nullus tamen vsquam in Græco *Ruben* auditur. At in Latino auditur. Cum enim ver. 1. dicta esset filia Merari, hic ipse tandem *filius Simeon*, & hic *filius Ruben* dicitur. Verùm neque in Genesis capite 46. ver. 9. neque in prioris Paralip. capite 5. ver. 3. vbi Rubenis filij recitantur, vllus, cui Simeonis nomen fuerit, inuenitur. Si præterea filiorum Ruben aliquis esset Simeon, non tamen is esset, quem infrà cap. 9. vocat ipsa Iudith *patrem suum*. Hic enim è duodecim Patriarchis vnus fuit Genes. 34. Neque dici potest, Rubenis filiorum aliquem, duplici nomine vocitatum fuisse. Id enim frequentissimè in scriptura licet accidat, non ita tamen vt præcipuorum nomina Patriarcharum confundantur. Alioquin ipsum Iacob fuisse Rubenem etiam vocatum,

asserere, quis vetaretur? præsertim cum adiicere liceret, eum suum illud nomen primogenito suo imponere voluisse, vel potius Liam, quæ inde aliquam impositionis huius occasionem sumpsisset, vt diceret Genes.29. ver.32. *Vidit Dominus humilitatem meam.* A *raah* enim, quod est *videre*, dictus Ruben est. Mendum ergo in Latino hic aliquod videtur. quod quidem dupliciter emendari potest. Vel enim Simeon non *filius*, sed *frater* ipsius Ruben legendus: vel pro *Ruben* reponendus *Israël.* Sed in emendatione illa priore, statim occurrit, vt quæratur, quorsum diceretur Simeon Rubenis frater, & non potius Iacobi filius? Potest verò non absurdè responderi factum hoc videri, vt Simeonis dignitas indicaretur, qui non quoquo modo Iacobi filius esset, sed natu secundus, ipsi primogenito Ruben proximus. Posteriorem tamen emendationem magis probat Bellarminus lib.1. de Verbo, cap.12. argum.12. Nam & ita Græci textus omnes habent, & è veteribus Latinis, qui veterem è Græco versionem sequebantur; S. Fulgentius epist.2. cap.14. vti paulò pòst videbimus.

Alterum hic *litigiosum* est de ipsius Iudith generationibus seu maioribus, quot & qui fuerint. Textus noster *quindecim* enumerat generationes, Græcus tantùm *duodecim.* Deinde dissonant aliquantulum nomina. Id enim non rarò in istiusmodi Catalogis accidere, testes Paralipomenon libri cum Genesi librisque aliis collati. Ipsos duntaxat Simeonis filios mihi nunc intuere. Ij Genes.46. ver.10. sunt *Iamuel & Iamin, & Ahod & Iachim, & Sohar & Saul.* Numer.26. ver.12. *Namuel, Iamin, Iachin, Zare.* At 1 Paralip.4. ver.24. *Namuel & Iamin, Iarib, Zara, Saul.* Et quidem cur alicubi plures, alicubi pauciores numerentur, alia atque alia causa est. Sed cur nominum discrimen sit, causarum *vna* & quidem valdè generalis est illa, quæ antè posita est, quod pluribus interdum nominibus aliqui vocarentur. *Altera*, quod eadem etiam nomina variè & scribantur & pronuncientur. Sic ergo Romanus textus Græcus, vt cum nostro eum conferre queas, habet; Ιουδὶθ θυγάτηρ Μεραρὶ τοῦ Ὼξ, τοῦ Ιωσὴφ, τοῦ Ὀζιὴλ, τοῦ Ελκία, τοῦ Ηλιὰβ, τοῦ Χελκίου, τοῦ Ελιὰβ, τοῦ Ναθαναὴλ, τοῦ Σαλαμιὴλ, τοῦ Σαραδαὶ, τοῦ Ισραὴλ. *Iudith filia Merari, filij Ox, filij Ioseph, filij Oziel, filij Elcia, filij Elia, filij Chelciæ, filij Eliab, filij Nathanaël, filij Salamiel, filij Saraſadai, filij Israël.* At Complutensis. post Ozielem ita pergit, *filij* Ελκία, *filij* Αναίου, *filij* Γελλὼν, *filij* Ραφαὶν, *filij* Αἰνιδὼ, *filij Eliu, filij Eliab, filij Nathanaël, filij* Σαμαλιὴλ, *filij* Σαλαδαὶ *filij Israël.* Et scripsi quædam Græcè ideo, vt magis pateret discrimen. Sanctus verò Fulgentius loco antea monstrato sic: *Manasses vir Iudith, filius Achitob, filij Melchiu, filij Heliab, filij Nathabel, filij Surisada, filij Simeon, filij Israël.*

QVÆSTIVNCVLA II.

Iudith status quis? vbi, & de eius viro.

VIDVA erat, & quidem *iam annis tribus & mensibus sex*, ver.4. Græcè, *annis tribus & mensibus quatuor.* Sicque S. Fulgentius loco citato. *Vir* porro eius Manasses fuerat ex eadem, vti dictum est; tribu, & ex eadem etiam familia. Nam Græcè ver.3. dicitur; τῆς φυλῆς αὐτῆς, καὶ τῆς πατριᾶς αὐτῆς. Prædiuitem fuisse ostendit versus septimus, quem ornat etiam Græcus, dum eum Iudithæ reliquisse ait *aurum & argentum, seruos & ancillas, iumenta & agros.* Vnde & honoratum apud suos hominem fuisse satis intelligitur. quia ferè locorum vbique *plurimus auro venit honos.* Sed, meo quidem iudicio, etiam inde, quòd ver.3. *institisse* dicitur, *super alligantes manipulos in campo.* Mihi enim non simplici-

pliciter, neque in suo tantum agro institisse videtur, sed cum publica quadam præfectura & dignitate, in campo illo magno, qui hoc loco erat, & de quo suprà capite 2. ἱστήκει, ait Græcus, ὅπου ὁ ἀρμοδιοῦχος τὸ δεσμὸν ἐν τῷ πεδίῳ. *Instabat tanquam præfectus, siue præfectus erat super eo, qui manipulum in campo illo colligebat*, id est, super omni messorum, quæ in campo illo ingens erat; multitudine. Nam ἱστάσθαι est *præesse*, ἐπισκοπία *præfectura*, ἐπίσκοπος, qui magistratum, vel præfecturam aliquam gerit. vt apud Athenienses ὁ ἐπίσκοπος ὑδάτων, *præfectus aquis curandis*. ὁ ἐπίσκοπος τῶν πρόσοδων, καὶ τῶν πρυτανίων. Princeps Athenienſium decemuirûm, qui proedri dicebantur, & Prytanum præfectus, qui Reipublicæ sigillum custodiebat. Et generatim dicebatur epistates, inquit Suidas, ὁ ἐν τοῖς κοινοῖς ἱστάμενος πράγμασι ὁπωσοῦν. *quicumque in Rebuspublicis negocio cuicumque præpositus est*. Ideoque, ab vna vtili functione, videtur Manasses hoc loco descriptus, tanquam ὁ ἐπίσκοπος τοῦ πεδίου, *præfectus campo magno*, vel toti, vel magnæ ipsius parti. Huiusmodi enim apud Hebræos præfecturam fuisse declarat Iosephus, cum in Vita sua inquit. Æbutius decadarchus, ὁ τοῦ μεγάλου πεδίου τὴν στρατηγίαν πεπιστευμένος, *cui magni campi præfectura commissa erat*. Dum verò sui huic publico muneri, ex fide, planeque sedulò vacat, *venit æstus super caput eius, & mortuus est*, ver. 3. quemadmodum bonæ illius Sunamitidis filius 4. Reg. 4. ver. 19. Et verò erat propria quædam in hoc ipso campo causa, quia, vt suprà cap. 1. fol. 233. dicebat Iosephus, *æstiuo tempore*, solet is ἐκπυροῦσθαι *totus ardere* ac torreri. Est autem Vallesio, libro de sacra philosophia c. 46. opinio, mortuum hunc esse vel pleuritide, vel apoplexia. & verisimile est, quia è nimio etiam æstu hi morbi existunt. Quia tamen possunt & alij existere, non necessariò istos fuisse concludi potest. Quin verò, quia hic in Græco est, ὁ καύσων ἦλθεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν, potest illa etiam ægritudo accipi, quæ propriè, eodem ipso nomine vel germano καύσων vel καῦσος appellatur. Est autem febris, non qualiscumque, sed æstuantissima, quæ & calore ardentissimo, & siti vehementissima enecat, vt ostendit Aristoteles probl. sect. 1. Hippocrates aphorism. lib. 6. cap. 25. Celsus libro 2. cap. 7. Aretius lib. 2. de acutis morbis, cap. 4. Mercurialis 6. Var. cap. 1. Et sanè multo est hæc mors laudabilior, quòd in diligenti sedulaque publici officij perfunctione, vbi commune maximè bonum spectatur; acciderit, quam si in propria propriæ tantùm vtilitatis messe aceidisset. possuntq; hinc, qui publicam aliquam personam & curationem gerunt, discere, quomodo sibi ipsis indulgere, ob exiguum aliquod frigus vel æstum, officio desse, hypocausta tantum & vmbras captare minime debeant. *Frigus, sitis, ardor, arena, Dulcia virtuti. Sepultus* porro *in Bethulia ciuitate sua cum patribus suis.* Suprà ostendi, quomodo fieri potuerit, vt & ante, & maximè post decem tribuum captiuitatem, qui ex vna tribu erant, in tribuum aliarum locis habitare potuerint, & quidem in Zabulonia Simeonij. vt iam meritò dicatur *Manassæ ciuitas*, Bethulia, & eius illic *patres*, non quidem omnes sed aliqui sepulti. Quando tamen is *in Bethulia* sepultus dicitur, intelligendum, *in Bethuliæ ciuitatis agro.* Nam ferè Iudæi extra vrbes efferebantur, Lucæ 7. ver. 12. & disertè idipsum hic ostenditur in Græco. *Sepelierunt*, ait, *eum cum Patribus suis in agro, qui est inter Dothaim & Belamon.* Est quidem in Complutensi Βελαμὼ, sed in Romano Βιλαμών. quæ non est illa *Beelmeon*, de qua Ezechiel 25. ver. 9. cum nostra eis Iordanem, illa trans, in Moabitide. quæ & Iosuæ 13. vers. 18. *opidum Baalmeon* dicitur.

Hanc verò nostram à Brocardo vocari Abelinam, dixi superiori capite.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quænam Iudith religio? & primò quoad precandi ſtudium?

RELIGIONEM hic voco, non pro eo DEI cultu, qui falſorum Deorum ſuperſtitioni, vel hæreſi cuipiam opponitur. Quis enim ignorat Iudæam fuiſſe Iudith, veraque veri DEI fide imbutam? Sed pro eo DEI cultu, qui intra veri cultus terminos, maior, ſtudioſior, & intentior eſt, qui interdum à quibuſdam non malè *deuotio*, dicitur, eo modo, quo deuotum fœmineum ſexum dixit S. Auguſtinus ſermone 2. de annunciatione Dominica in illa pulcherrima, quæ hagiomachis meritò noſtris vel ruborem, vel, quod optatius; meliorem mentem iniiciat, precatiuncula. *Sancta Maria ſuccurre miſeris, iuua puſillanimes, refoue flebiles*, ORA *pro populo, interueni pro Clero, intercede pro deuoto fœmineo ſexu. ſentiant omnes tuum iuuamen, quicumque celebrant tuam commemorationem.* Atque ſic hoc ipſo capite ver. 29. dicitur Iudith εὐσεβὴς, *pia, ſancta*, & quidem etiam à ſeipſa neque mentiente, neque gloriam inanem, ſed populi totius liberationem apud Holophernem quærente cap. 11. ver. 14. ἡ δούλη σου εὐσεβής ἐστι, καὶ λατρεύσει τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ. *Ancilla tua religioſa eſt, ipſum cœli* DEVM, *noctes atq; dies, colens.* Et diſputat de hiſce vocibus multa D. Auguſtinus lib. 10. Ciuitatis, cap. 1. & lib. de vera relig. cap. vlt. Auctor de ſpiritu & anima, cap. 50. Iis tamen iam omiſſis, eximia noſtræ Iudith *religio* ſpeciatim *triplex* hic monſtratur, prima quoad precationum ſtudium, altera quoad veſtium aſperitatem, tertia quoad ieiunium. *Prima* ver. 5. exprimitur. *in ſuperioribus domus ſuæ fecit ſibi ſecretum cubiculum, in quo cum puellis ſuis clauſa morabatur.* Græci aiunt: Ἐποίησεν ἑαυτῇ σκηνὴν ἐπὶ τοῦ δώματος τοῦ οἴκου αὐτῆς. *fecit ſibi tabernaculum in domate domus ſuæ.* Eſt autem aduertendum primò, quæ in Græco σκηνὴ, ſiue tabernaculum dicitur, à noſtro hic vocari *ſecretum cubiculum*, cap. 9. ver. 1. *oratorium.* Habebat enim quandam tabernaculi Moſaici & templi ſimilitudinem. fuitque veteribus vſitatum, vt huiuſcemodi precationis loca, non oratoria tantum v. 6. vocarent, ſed *cubicula* etiam ex Matthæi 6. ver. 6. vbi τὸ ταμιεῖον *cubiculum* vertitur. *Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauſo oſtio, ora patrem tuum in abſcondito.* S. Paulinus dum ad Seuerum epiſt. 12. exſtructum templum deſcribit, *Cubicula*, inquit, *intra porticum, quaterna longis baſilicæ lateribus, ſecretis orantium, vel in lege Domini meditantium.* Et paulò pòſt: *Omne cubiculum binis per liminum frontes verſibus prænotatur.* Antiquus de Romanis Pontificibus Codex, in Symmacho ait: *Fecit oratoria duo S. Iohannis Euangeliſtæ & S. Iohannis Baptiſtæ, infra quorum confeſſiones fecit arcus argenteos penſantes libras 30. quæ cubicula omnia à fundamento perfecta conſtruxit.* Antiquus alius Pœnitentialis Codex apud Reuerendiſſ. Baronium, in Martyrologio die Iunij 11. *Cum venerit aliquis ad ſacerdotem confiteri peccata ſua, mandat ei Sacerdos, vt expectet modicum, donec intret in cubiculum ad orationem.* Atque hinc idem Pontificalis ille Codex, de S. Leone; *Conſtituit*, inquit, *& addidit ſuper ſepulchra Apoſtolorum ex Clero Romano cuſtodes, qui dicuntur Cubicularij.* Cur & quomodo loca orationis eadem *Cappella* poſtea dicta ſint, exponit ibidem iamiam nominatus Reuerendiſſimus. Vocauit porro noſter non ſimpliciter *cubiculum*, ſed *ſecretum*, quia id à reliquis domus habitaculis, quæ quotidianis vitæ vſibus applicata erant, ſeiunctum, ſolisque precibus & ſanctis religioſisque actionibus dicatum fuit.

itemque

itemque ab omni eorum, qui in eam domum ventitarent; aditu ſtrepituque remotum. vt eſſet, quemadmodum, in illo S. Matthæi loco, ait Dominus, ἐν τῷ κρυπτῷ *in abſcondito.* Aduertendum inſuper, ſuperiora domus loca hic non qualiacumq; vocari, ſed ea quæ omnium ſuprema, ipſum ſcilicet *tectum*, cuius in Iudææ partibus formam fuiſſe planam, planum feci Ioſuæ 2. ver. 6. Nam idem domatis in Græco nomen, quod hic ἀνεβίβασεν αὐτὰς ἐπὶ τὸ δῶμα. Noſter Interpres; *fecit aſcendere viros in ſolarium domus ſuæ.* & paulò pòſt ver. 8. ἀνέβη πρὸς αὐτὰς ἐπὶ τὸ δῶμα, *aſcendit ad ipſos in ſolarium.* Et de iſtis agunt copiosè Nebriſſenſis in 50. cap. 26. Briſſonius initio lib. 11. de verb. ſignific. ſed erit omnium inſtar nobis iam D. Hieronymus epiſtola ad Suniam & Fretelam. Δῶμα, inquit, *in Orientalibus prouinciis, ipſum dicitur, quod apud Latinos tectum. In Paleſtina enim & Ægypto, vel vbi ſcripti ſunt diuini libri, vel interpretati ſunt, non habent in tectis culmina, ſed domata, quæ Roma vel ſolaria vel mœniana vocant. id eſt, plana tecta, quæ tranſuerſis trabibus ſuſtentantur. Denique & in Actu Apoſtolorum* (c. 10.) *Petrus quando aſcendit in doma ἐπὶ τὸ δῶμα, in tectum ædificij aſcendiſſe credendus eſt. Et quando præcipitur nobis* (Deuter. 22. ver. 8.) *vt faciamus domati noſtro coronam, hoc præcipitur, vt in tecto faciamus per circuitum quaſdam eminentias, ne facilis in præceps lapſus ſit. Et in Euangelio* (Matth. 10. ver. 27.) *Quæ, inquit auditis in aure, dicetis ſuper domata, id eſt, ſuper tecta.*

Iudith ergo in domus ſuæ tecto ſiue ſolario, precatorium tabernaculum excitarat, quia vti Tobiæ cap. 3. fol. 50. monſtrabam; in editioribus id genus locis precari amabant veteres. At quomodo *ſecretum* igitur *cubiculum* dictum eſt? Nonne, quæ in tectis fiunt, ea conſpicua & publica maximè? Nonne paulò antè idcirco dicebat Dominus; *Quæ in aure auditis, dicite ſuper tecta?* Nonne, cum, impij Achitophelis admonitu, vellet Abſalom, palam vniuerſo populo facere, quam irreconciliabile contra patrum bellum ſuſcepiſſet, 2. Reg. 16. ver. 22. ἔπηξαν τῷ σκηνὴν ἐπὶ τὸ δῶμα, *tetenderunt tabernaculum in ſolario?* Nonne tunc quod prædixerat per Nathan Dominus cap. 12. ver. 12. factum eſt; *Tu feciſti abſconditè: ego autem faciam verbum iſtud in conſpectu omnis Iſraël, & in conſpectu ſolis?* Secretum tamen iſtud Iudithæ tabernaculum fuiſſe dico, partim ob cauſas antea propoſitas: partim, quia etſi eſſet omnibus tabernaculum conſpicuum, quæ intus tamen gerebantur, non magis à quoquam videbantur, quam quæ intra domum, & ſub tecto quopiam fiunt, niſi de induſtria vellet quis ea videri, & vel voce, vel inceſſu & oſtenſu aliquo monſtraret, prout in illis Matthæi & Regum locis fit. Quemadmodum enim longè ab inceſto Abſalonis tabernaculo diuerſum hoc Iudithæ fuit: ita etiam eius conſpectus & ſilentium. Subditur enim, *in quo cum puellis ſuis clauſa morabatur.* Mira profectò ſanctiſſimæ huius viduæ in DEVM pietas. *Morabatur in tabernaculo iſto.* non ſemel tantùm, bis, aut ter quotidie vt oraret, ad illud aſcendebat, quamquam & hoc magnum fuiſſet: neque vnum vel alterum quadrantem, imo horam vnam vel alteram manebat, quod maius; ſed, quod maximum; *morabatur*, id eſt, ſemper ibi habitabat, illinc non diſcedebat. moraliter intelligendo, eo modo, quo dicitur quiſpiam libris ſemper inhærere, ab alicuius latere numquam diſcedere. vt in aſſimilato iſto ſuo templo faciat, quod in vero & Salomonico libentiſſimè feciſſet, ſi Hieroſolymis eam domicilium habere contigiſſet. Ideoque tanto ante in Iudith cecidit, quod de beata illa noui teſtamenti vidua ſcriptum eſt, Lucæ 2. ver. 37. *Non diſcedebat de templo ieiuniis, & obſecrationibus ſeruiens nocte ac die. Vides*, ait S. Ambroſius libro de viduis, *qualis vidua prædicetur. vnius viri vxor, ætatis quoque iam probatæ proceſſu, viuida religioni, & effœta iam corpore. cui diuerſorium in templo, colloquium in prece, vita in ieiunio. quæ*

dierum, noctiumq; temporibus, indefessæ deuotionis obsequio, cum corporis agnosceret senectutem; pietatis tamen nesciret ætatem. Omnia de Iudith, si senectutem, effœtumque corpus excipias; dicta quam aptissimè. Deinde, *clausa morabatur.* videri nolebat: solis DEI oculis placere studebat: iam obseruabat illud, quod monuit postea Dominus Matth. 6. v. 5. *Cum oratis, nõ eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus. Amen dico vobis receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito: & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Clausa etiam erat, ne quidquam aut videret aut vero etiam audiret, quod collectam in sanctis precibus mentem dissiparet, contentum sacrarum exercitationum arcum laxaret. Solent enim, per oculos & aures, multa influere, quæ, ni caueas, ardentissimas animi etiam religiosi & meditabundi flammas vel extinguant vel attenuent. *Nobis,* ait S. Gregorius lib. 21. Moral. cap. 2. *ad custodiendam cordis munditiam, exteriorum quoque sensuum disciplina seruanda est. Nam quantumlibet virtute mens polleat: quantalibet grauitate vigeat, carnales tamen sensus puerile quiddam exterius perstrepunt: & nisi interioris grauitatis pondere, & quasi iuuenili quodam vigore refrenentur, ad fluxa quæque & leuia mentem euerruem trahunt.*

Neque verò sua vnius virtute ac pietate contenta erat Iudith, sed cum puellis hæc omnia suis faciebat. Erant hæ, vel cognatæ, vel ancillæ, quas eadem pietatis exercitamenta docebat, in iis eas institutione, hortatu & exemplo retinebat. Fuisse quasdam in templo virgines conclusas, dicam 2. Machab. 3. vers. 20. Harum quoddam veluti simulachrum & imitationem suis cum puellis exprimere cupiebat Iudith. & quia in templo non licebat: in suo prout poterat; oratorio adumbrabat. in omni suas puellas pietate instituebat, vt orarent, legerent, DEVM assiduè laudarent, honesti aliquid operis facerent, aut nendo, aut suendo & texendo, quod in templo quandoque offerretur. Etsi verò, vt dixi; hæc, in sublimi hoc sacroque lario, tam Iudith quam puellarum eius commoratio moraliter accipienda sit, *diebus* tamen *sabbati & festis,* prout asserit Græcus textus cap. 10. ver. 2. in inferiorem domum descendebat, eosque ibi dies agitabat. Tunc enim ad synagogam, seu ad coniunctum synagogæ gynæconabat. quia tunc maximè diuina lex & legebatur & explicabatur, Actor. 13. ver. 14. 15. cap. 15. ver. 21. cap. 16. ver. 12. cap. 17. vers. 2. & inde domum reuersa, suis, cum domesticis omnibus feriabatur.

QVÆSTIVNGVLA IV.

Quid ex ista Iudith religione, cùm alij omnes, tùm viduæ, puellæq; potissimum discere habeant? vbi & de domesticis oratoriis, puellarumq; institutione.

PRIMÒ ex eo, quod sese domi conclusam tenet; discendum, per vrbis plateas & compita euagationes fugiendas, puellis tamen maximè ac viduis. Vituperat Apostolus 1. Timoth. 5. vers. 13. viduas, *quæ otiosæ discunt circuire domos.* è contrario laudat S. Ambrosius lib. 2. de virginibus beatissimam virginem, quòd *prodire domo nescia, nisi cum*

ad Es-

ad Ecclesiam conuenìret, & hoc ipsum cum parentibus aut propinquis. Vnde in Lucam libro 2. cap. de abitu Mariæ in montana; *Discite*, ait, *virgines, non circumcursare per alienas edes: non demorari in plateis: non aliquos in publico miscere sermones. Ne dixeris*, ait idem Ambrosius libro de viduis, *sola ego sum. Castitas solitudinem quærit: pudica secretum, impudica conuentum. Noli*, ait ad Furiam D. Hieronymus, *in publicum subinde procedere.* Veteres, Eustathio in 2. Iliad. scriptore, virginibus ὑπερῷα ædificabant, id est, *superiora in ædibus loca*, ὑπὲρ δυσπρόσοδους αὐτὰς τῷ, *eam ob causam, vt difficulter adiri, conuenirique possent.* Refert in Lacedæmoniorum institutis Plutarchus, fuisse adolescentem Lacedæmone obiurgatum, qui ad triuialium confabulatorum cœtum viam nosset. Quomodo ij ergo laudentur, qui omnes omnium ebrietatum, alearum, flagitiorum officinas norunt, plateas vicosque omnes oculis pedibusque assiduè oberrant?

Secundò, discimus omnes, priscum morem priuatis in ædibus loca quædam sequestrandi, precibus addicendi, oratoria conficiendi. Quemadmodum enim, absq; altari, & sacrificiis, varias, vt ante dictum est; variis in locis, proseuchas & synagogas construere licuit: ita, ad priuatas suas preces, potuit domi quilibet: faciebantque, qui erant religiosiores. in quibus & B. Virgo fuisse videtur. quæ, vt lib. 2. de Virginib. ait S. Ambrosius, *inuenta domi in penetralibus, sine comite, ne quis intentionem abrumperet, ne quis obstreperet.* Quid Psal. 143. *thabnith heical*, ὁμοίωμα ναοῦ, *similitudo templi?* Non domesticorum istiusmodi sacellorum speciem significare potest? Non etiam *cubiculum* illud, in quod, precum causa, intrare nos Dominus iubet Matthæi 6? Hodierno adhuc die, Iudæis mos est, vt etiamsi familiæ alicubi perpauæ sint; synagogulam aliquam habeant, singuli verò, fieri si possit; locum mundum, nulloq; aut lotio, aut sorde alia inquinatum habeat, in quo sanctissimam illam quotidianam suam precem recitet, quæ ex Deuteronomij capite sexto sumpta est, & à primis verbis *Kriath schema* vocatur. de qua in libro *Orach chaim* tam multa, & breuiter in libro *Pirke auoth* cap. 2. Rabbi Simeon sic: *Esto circumspectus in Kriath schema, & in oratione.* De Danielis illa domo, in qua & ante impium Darij edictum & post, orare, genua flectere, apertis fenestris ad Hierosolymitanum sese templum conuertere, coramq; DEO confiteri solebat, Danielis 6. v. 10. vix ambigo. Hæc enim domus, cubiculum potius quoddam, vel ædium totarum particula erat ἐν τοῖς ὑπερῴοις, in superioribus partibus, *in cœnaculo* constituta. & qui Hierosolymitanum templum tanti faceret, vt vel plagam, in qua situm illud, & tot tantisque parasangis dissitum esset, intueretur, non eum oratoriolum aliquod illi simile concinnasse. putemus? De Gedeone, cum è preciosissimis hostium spoliis, *fecit ephod, & posuit illud in ciuitate sua Ephra*, Iud. 8. vers. 27. idem, loco eodem, opinandum ostendi, licet abusio postea non leuis accesserit, vt ibidem subditur. Ad hunc item vsum fuisse arbitror illud sanctorum Apostolorum ὑπερῷον cœnaculum, vbi *omnes erant perseuerantes vnanimiter in oratione, cum mulieribus, & Maria matre* IESV, *& fratribus eius*, Actor. 1. ver. 14. vbi, *cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter: & factus est repente de cœlo sonus, tamquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domum, vbi erant sedentes. & apparuerunt illis dispertita linguæ, tamquam ignis, sedit que supra singulos eorum: & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Actor. 2. ver. 1. & seq. Sed & Christianis eiusdem modi destinata precationi, rerumque diuinarum meditationi loca, piis etiam religionis nostræ symbolis, imaginibus & aliis instructa, testis præclara illa de Nicomediensibus Martyribus apud Lipomanum Tom. 5. Surium Tom. 6. Reuerendiss. Baronium Tomo 2.

anno

anno Domini 293. è perantiquis Codicib⁹, extat historia. Cum enim nobilissima virgo Domna, & regius Eunuchus Indes, baptisma sacrũ cepissent, fuerunt, hoc ipso nomine, apud regiæ domui præfectum accusati, huiusq; rei argumentũ certum vt haberet, suasit ei delator, eorum cubiculũ ingrederetur. *Audiuit* (verba ipsa veterrimi scriptoris appendo) *Præfectus & cum libenter eam admisisset probationem, aufert ab eis claues. & cum aperuisset, inuenit protinus, sed nõ vt ipse sperabat; sed ea, quæ verè erant veneranda, nempe diuinæ crucis figuram, & librum sacrosanctũ, nimirum Apostolorũ* DEO *gratas actiones, & præterea possessionum vacuitatẽ eorum, qui in cœlis magnum thesaurũ recondebant. cuius præclaræ opes erãt duæ storeæ in nudo solo stratæ. generosorum & beatorum Domnæ & Indes suppellex, fictile præterea thuribulum, & lucerna & lignea arcula, in qua repositi erant sacram oblationem, cuius fiebant participes.* Primis enim Ecclesiæ temporibus, consuesse, ob persecutionum vim, Christianos consecratam à sacerdotibus Eucharistiam domum deferre, & inibi custodire, satis ex Tertulliano lib. 2. ad vxorem cap. 5. Cypriano epist. 56. & libro de spectaculis, Basilio epist. ad Patriciam, D Hieronymo in Apolog. aliisque constat. Vnus, qui pias istas, priuatis in ædibus, ædiculas & oratoria egregiè aperit, legatur S. Gregorius Nazianzenus oratione 11. vbi cum Eucharistię, quam prisco more, domi Gorgonia soror asseruabat; veneratione, multisque precibus & lachrymis, è graui desperatoque morbo diuinitus curatam refert, his eam historiam verbis orditur. *Desperatis aliis omnibus auxiliis, ad mortalium omnium medicum confugit. atque intempesta nocte captata, cum morbus nonnihil remisisset, ad altare cum fide procumbit, eumque, qui super ipso honoratur, cum ingenti clamore inuocat.* En domestica veri altaris species. publicique oratorij & sacræ ædis imitamentum! Veras tamen Ecclesias & aras, in quibus ipsa magnorum mysteriorum consecratio fieret; iuitio, cum ob Iudæorum & Tyrannorum importunitatem, aliud non liceret; priuatis in ædibus fuisse patet, vt alia iam non commemorem, ex Actorum 2. ver. 46. cap. 20. v. 7. & 8. postea in Regum palatiis, ex Eusebio lib. 4. vitæ Constantini cap. 17. nisi potius Ecclesiæ aliqua tantum, de qua iam egi; similitudo fuerit: imo & in bellicarum expeditionum tabernaculis ibidem ca. 56. *Tabernaculum*, inquit, *ad Ecclesiæ similitudinem, magnificentia faciendum curauit. in quo* DEO VICTORIARVM DATORI, *ipse* Constantinus, *cum Episcopis, supplicaret.* iamque antea huiusce modi *tabernaculum separatum* vocarat lib. 2. cap. 14. cum, antequam prælium cum hostibus iniret, solitum ait, in tabernaculo separato preces ad DEVM fundere. Sancti verò Chrysostomi adhortatio insignis est in homilia 18. in Acta Apostolorum, vt non in arcibus tantum, sed villis etiam ecclesiolæ construantur, sacrificiumque offeratur. Vnde & idipsum has in Germaniæ oras, vnâ cum sacrosanctæ fidei Christianæ aduentu, adeo adductum videmus, vt, vbi magna etiam sacrarum ædium publicè copia est; multæ tamen in paulo maioribus ac splendidioribus potentiorum domibus aræ, sacellaque visantur. Atque hæc de isto veteris pietatis monimento.

Tertiò à Iudith nostra discimus, vt non tantum eiusce modi vel vera, vel imitatitia domi altaria & religionis ædiculas habeamus, sed in iis verè nos exerceamus, in iis DEVM oremus, sacra legamus, cœlestia meditemur. Possent enim apparari conclauia ad omnem pietatem aptissima, templorum instar, piis imaginibus, tapetibus, precatoriis coronis ornatissima. sed puerilium puparum instar omnia illic esse, vix vllas ibi preces concipi, pietatem vllam exerceri. Quamquam sanè, est hoc ita rarum, vt vix sit, qui domi libenter hæc exstruat, idemq; non simul iisdem libenter vtatur. estq; potius dolendum, esse hæc iam apud plerosque rariora. & quidem ita, vt in Ecclesiastico-

sticorum etiam quorundam ædibus, gladios potius, hastas & bombardas, quam Oratoria, Crucifixos, Bibliorum, Sanctorumque Patrum, & precum libellos, aut corollas videre liceat.

Quartò & illud discimus, cum orandum est, cura omni prouidendum vt clausi simus, mente tamen, & semper & vbique, aduersus omnem inanis gloriolæ captationem, omnesque distractionum illecebras & occasiones: loco autem ipso eum licet, commodeque fieri potest.

Quintò discunt viduæ, ad precandi studium maximè affici, prout etiam monet Apostolus 1. Timoth. 5. ver. 5. *Quæ autem verè vidua est & desolata, speret in* DEVM, *& instet obsecrationibus, & orationibus, nocte & die.* Omnis vtique vidua, licet opibus maximis, propinquitatibus, affinitatibus & clientelis plurimis abundet, desolata tamen est, prout ostendit Græcum μεμονωμένη, quod Comicо alicubi dicitur, *sola*, à Tacito & Interprete nostro, *desolata*. Quam hisce omnibus Iudith nostra circumfluebat, & tamen quia viduam se & desolatam intelligebat, in DEO solatium, spemque omnem suam collocabat, in precibus noctes atque dies permanebat. Tractat istum locum pulchrè S. Augustinus epist. 121. cap. 1. & 2. sed pressiùs cap. 16. vnde hæc: *Concerta in oratione vincere hoc sæculum, ora in spe, ora fideliter & amanter, ora instanter atque patienter, ora sicut vidua* CHRISTI. *Quamuis enim ad omnia membra eius, hoc est, ad omnes qui in eum credunt, & eius corpori sociantur, sicut docuit, orare pertineat, specialiter tamen diligentior cura orationem in scripturis eius viduis inuenitur iniuncta. Nam duæ fuerunt Annæ honorabiliter nominatæ. vna coniugata, quæ sanctum Samuelem peperit: alia vidua, quæ sanctum sanctorum, cum adhuc infans esset, agnouit. Orauit & coniugata in dolore animi & afflictione cordis, quia filios non habebat: tunc ipsum Samuelem impetrauit, & acceptum* DEO *reddidit, quia cum posceret nouit. Sed oratio eius, quomodo ad orationem illam Dominicam pertineat, non facilè reperitur, nisi quia in eo, quod ibi positum est; Libera nos à malo: non paruum malum videbatur, & nuptam esse, & fructu carere nuptiarum, cum sola excuset nuptias procreandorum causa filiorum. De illa verò Anna vidua vide quid scriptum sit; Quia non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Nec aliunde Apostolus, quod & supra commemoraui: Quæ autem verè vidua est, inquit, & desolata, sperabit in Domino, & persistet in orationibus nocte ac die. Et Dominus cum semper ad orandum, & non deficiendum nos hortaretur, viduam commemorauit, quæ licet iniquum & impium iudicem, ac* DEI *ac hominum contemptorem ad audiendam causam suam assiduè interpellando conuertit. Quàm ergo præ cæteris vidua debent vacare orationibus, satis hinc intelligi potest, quod omnibus ad suscipiendum orandi studium de viduis propositum est exhortationis exemplum. Quid autem in hoc operis genere in viduis electum est, nisi destitutio & desolatio? Quapropter si se omnis anima intelligat in hoc sæculo destitutam atque desolatam, quamdiu peregrinatur à Domino, profectò quandam viduitatem suam* DEO *defensori assidua & impensissima precatione commendat. Ora ergo vt vidua* CHRISTI, *nondum habens eius conspectum, cuius precaris auxilium. Et licet sis ditissima, sicut pauper ora. Nondum enim veras futuri sæculi diuitias habes, vbi nulla damna formides. Licet habeas filios & nepotes, numerosamq; familiam, quod & supra dictum est; sicut desolata ora. Incerta sunt enim omnia temporalia etiam vsque in finem vitæ huius in nostram consolationem mansura. Tu autem, si ea quæ sursum sunt; quæris & sapis, æterna & certa desideras, quæ quamdiu nondum habes, etiam saluis omnibus atque obsequentibus tuis, tanquam desolatam deputare te debes.*

Sextò discunt & hinc religiosæ matronæ, pieque viduæ puellis bene instituendis, & ad pietatem, modestiam, operaque illi ætati & sexui congruentia conformandis

operam libenter dare. Si liberos habent aut nurus; hanc inprimis curam iis debent, vti ostendit loco citato S.Paulus ver.4. & 10. D.Hieronymus ad Saluinam, vbi & nobile illud effatum scripsit; *Non est parui apud* DEVM *meriti bene filios educare.* Si non habent; totas bonæ aliorum institutioni sese si dederint, operæ facient precium maximum. *Hoc quoque*, ait S. Ambrosius libro de viduis, *& ad subsidium & ad gratiam proficit viduarum, vt ita instituant nurus suas* (honestásue puellas alias) *quo possint in his matura habere subsidium senectutis, & quasi* STIPENDIVM MAGISTERII, *mercedem quoque suæ capere disciplinæ. Bona vidua egere non nouit, & si fesse fuerit ætatis, & suprema paupertatis, eruditionis tamen suæ solet habere mercedem. Et si proximi defuerint, inuenit tamen extraneos, qui matrem colant, reuereantur parentem.* Quæ sic puellarum magistra efficitur, plus omnibus mittit (Lucæ 21.) in sacrum Domini gozophylacium, dum fidem eas Catholicam docet, ab hæresibus custodit, pudorem, pudicitiam, omnemque iis honestatem instillat. Vix in gynæceis suis quidquam hodie vtilius facere possint principes nobilesque fœminæ, vix in vrbibus & vicis aliæ quæcumque graues lectæque matronæ, vti à contrario colligere est, dum per nendi, suendi, elegantiusque quidpiam elaborandi, & acu pingendi, aut verò etiam legendi & scribendi speciem, quamplurimas vti etiam lib.3. de vita Ignatij cap.24. notat Ribadeneira; hæresi deprauatas vidimus. ita vt muliebribus doctrinis, artificiis, virtutibusque præstantes fœminæ meritissimò possint suo in sexu, Ciceronis 2. de diuinatione, illud vsurpare. *Quod munus Reipublicæ afferre maius meliusue possumus, quàm si docemus, atque erudimus iuuentutem?*

Septimò discunt à Iudith puellis puellæ, huiuscemodi matronarum vsu, magisterio & disciplina gaudere, cum quibus contra omnium lasciuorum oculos & lenocinia clausæ custodiri, à quibus, quæ vera fœminarum adiumenta & ornamenta sunt; doceri, ab omni puellari leuitate, impudicitia, & procacitate arceri & reuocari possunt. Omnibus verò virginibus suadet D.Ambrosius lib.2. de virginibus, magistram sibi morum proponant beatissimam Virginem. *Sit*, ait, *vobis tamquam in imagine descripta virginitas, vitaq; Mariæ, de qua velut in speculo refulget species castitatis, & forma virtutis. Hinc sumatis licet exempla viuendi. vbi tamquam in exemplari magisteria expressa probitatis, quid corrigere, quid effugere, quid tenere debeatis, ostendunt. Primus discendi ardor, est nobilitas magistri. Quid nobilius* DEI *matre? quid splendidius ea, quam splendor elegit? Quid castius ea, quæ corpus, sine corporis contagione, generauit?* D.Hieronymus ad Lætam; *Virginem nusquam alibi reperiant* parentes, *nisi in adyto scripturarum, Prophetas & Apostolos de spiritualibus nuptiis scisitantem. Imitetur* MARIAM, *quam Gabriel in cubiculo solam reperit.* Plura inibi posteà. Et ca.19. de bono viduitatis D. Augustinus puellas monet, vt sanctas anus consulant, *quomodo contra bella tentatoris pugnandum sit.*

Postremò discere hinc etiam habent, quæ coniugio astrictæ viuunt, hæc tanta tot & tam illustrium virtutum, quas partim iam attigi, partim deinceps attingam; rudimenta, non nunc, dum vidua extitit; omnium primò didicisse Iudith, sed & olim puella cum esset, à bonis hausisse parentibus, & in coniugio, dum in viuis fuit maritus, exercuisse, omniumque magna & solida fundamenta iecisse.

FINIS.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA V.

Qua Iudith, quoad corporis cultum, religio?

QVIS in coniugio, cùm viueret maritus, Iudith cultus fuerit, indicat caput 10. ver. 3. & maximè textus Græcus. Duplex verò quo assiduè vidua vtebatur; cultus hoc in libro describitur. *Vnus*, qui cum sui ordinis viduis ei communis erat, & vocatur infrà cap. 10. vers. 2. τὰ ἱμάτια χηρείας *vestimenta viduitatis* cuiusmodi & in Thamar traduntur Genes. 38. ver. 14. & 19. Erant id genus vestes plenæ pudoris, modestiæ, grauitatis, vt indicat & D. Hieronymus, & ratio. Ille ad Saluinam viduam; *Tu*, ait, *in mariti tumulo sepelisti omnes pariter voluptates. litam purpurisso & cerussa faciem, super feretrum eius lachrymis diluisti, pullam tunicam, nigrosq; calceolos candida vestis, & aurati socci depositione sumpsisti.* Ratio vero est, quod faciei nitor, vestiumque ornatus ideo vel suscipitur, vel toleratur, vt coniugi coniunx placeat. *Qui*, ait Apostolus 1. Corinth. 7. ver. 33. *cum vxore est, solicitus est, qua sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est.* & ver. 34. *Qua nupta est, cogitat qua sunt mundi, quomodo placeat viro.* Vidua verò virum non habet. Quorsum ergo sese operosiùs, elegantiusq; fingat, colat & comat? *Vidua*, inquit ad Furiam S. Hieronymus, *qua marito placere desinit, & iuxta Apostolum verè vidua est; nihil habet necessarium, nisi perseuerantiam. Vbi*, ait libro de cultu fœminarum ca. 8. & 9. Tertullianus, DEVS, *ibi pudicitia, ibi grauitas adiutrix & socia eius. Quo ergo pacto pudicitiam, sine instrumento eius, id est, sine grauitate tractabimus? Quomodo autem grauitatem administranda pudicitia adhibebimus, nisi & in facie, & in cultu & in totius hominis contemplatione, seueritas circumferatur? Quamobrem erga vestitum quoque, & reliqua compositionis vestra impedimenta, proinde vobis curanda est amputatio, & decussio redundantioris nitoris. Nam quid prodest, faciem quidem frugi, & expeditam, & simplicitate condignam diuina disciplina exhibere, catera verò corporis luciniosis pomparum, & deliciarum ineptiis occupare?* Eodem libro extremo, Christianas fœminas insigniter admonet, aitque; *Prodite vos iam mediis amentis & ornamentis exstructa Apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depicta oculos verecundia & spiritus taciturnitate, inferentes in aures sermonem* DEI, *annectentes ceruicibus iugum* CHRISTI. *Caput mariti subiicite, & satis ornata eritis. Manus lanis occupate. pedes domi figite, & plus quam in auro placebunt. Vestite eos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitia. Taliter pigmentata* DEVM *habebitis amatorem.* Diuus verò Augustinus libro de bono viduitatis, cap. 19. *Aurem*, inquit, *inclinemus Apostolo. Qua innupta est, inquit, sollicita est ea, qua sunt Domini, vt sit sancta corpore & spiritu: qua autem nupta est, sollicita est ea, qua sunt mundi, quomodo placeat viro. Non ait sollicita est ea, qua sunt mundi, vt sancta non sit: sed certè minor est ea coniugalis sanctitas, ex ea parte curarum, qua mundana cogitatur voluptas. Quicquid itaque intentionis animi etiam his rebus impenderetur, quibus placendum esset viro, colligere quodammodo, & redigere debet innupta Christiana in eam intentionem, qua placendum est Domino: & videat cui placeat, qua Domino placet: & vtique tanto est beatior, quanto plus placet ei: quanto autem magis cogitat ea, qua sunt mundi, tanto minus placet. placete itaque tota intentione speciosa forma pra filiis hominum: eius enim gratia illi placetis, qua diffusa est in labiis eius. Placete illi ea quoque parte cogitationis, qua occuparetur mundo, vt placeret viro. Placete illi, qui displicuit mundo, vt placentes ei liberarentur ex mundo. Hunc enim speciosum forma pra filiis hominum, viderunt homines in cruce passionis, & non habuit speciem, neque decorem, sed facies eius abiecta, & deformis positio eius. Ex hac tamen deformitate redemptoris nostri, manauit pre-*

tium decoris veſtri, ſed decoris interioris interioris. Omnis enim pulchritudo filiæ regis intrinſecus. Hac illi pulchritudine placete: Hanc pulchritudinem ſtudioſa cura, & ſollicita cogitatione componite. Non amat ille fallaciarum fucos, veris veritas delectatur. Ego ſum, inquit, via, veritas, & vita. Currite ad illum. per illum, placete illi ex illo, viuite cum illo, in illo, de illo. Affectibus veris, & ſanctiſſima caſtitate, à viro tali amate amari. D. Fulgentius epiſt. 2. cap. 11. *Cur, ait, vidua Chriſtiana gerat animum vinculo cuiuſquam mundanæ cogitationis innexum: quæ mortuo viro mundum debet æſtimare commortuum? Cauſſa igitur mundanæ cogitationis deſiſtente, debet ipſa quoque cogitatio mundana ceſſare. Et ſicut antea corporaliter ornabaris viro, qui delectaretur ſpecie corporis: Ita nunc ſpiritaliter ornanda es* CHRISTO, *qui ſolam in te quærit pulchritudinem mentis.* Et cap. 12. *Habitus tuus talis ſit, qui non ad laſciuiam excitet, ſed ad continentiam prouocet: qui non illiciat ad libidinem, ſed comprimat ad timorem: qui non accendat carnis concupiſcentiam, ſed extinguat: qui non illiciat ad concubitum, ſed excitet ad profectum: ex quo cordis compunctio, non carnis libido naſcatur, vnde filio* DEI *placeas, vnde te verè caſtam obtutui ſponſi cœleſtis oſtendas.* Denique S. Hieronymus ad Furiam; *Amorem monilium atque gemmarum, ſericarumq; veſtium transfer ad amorem ſcripturarum.*

Cultus porro viduæ noſtræ *alter* ipſi iam magis proprius erat, magiſque ad religionem, & continentiam ſpectabat. Habebat *ſuper lumbos ſuos cilicium.* vt ſcilicet, quo ſeſe coram DEO magis demittit & affligit, eo ipſi magis placeat, maioremque ab eo & nunc gratiam & olim gloriam conſequatur. Deinde vt iſta veſtis aſperitate carnis mollitiem perpungat, laſciuiam refrænet, ignes opprimat. Ideoque non cilicium & ſaccum quoquo modo habebat, ſed ſuper lumbos ſuos. vt carni proximè adhæreret, eam fodicaret, doloréque afficeret. At dicet aliquis, *ſuper vmbilicum* habere illud potius debuiſſet. *Quia*, inquit S. Gregorius homilia 13. *viris luxuria in lumbis ſit, fœminis in vmbilico teſtatur Dominus, qui de diabolo ad beatum Iob loquitur, dicens: Virtus eius in lumbis eius; & fortitudo illius in vmbilico ventris. A principali igitur ſexu, lumborum nomine, luxuria deſignatur, cum Dominus dicit: Sint lumbi veſtri præcincti. Lumbos enim præcingimus, cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus.* Verum enimuero etiam fœminis in fœminibus & lumbis libido eſt, & viris in vmbilico. quia, honeſtis nominibus, ſignificatur, quæ inferiores corporis partes occupat libido. & qui ab hac lumbos coercet, ei ab vmbilico periculi nihil eſt. Vidua igitur noſtra, duro aſperoque cilicio lumbos lancinat. & ſanè ita, vt vmbilico etiam non parcat. Totam enim caſtiſſimam eius carnem circumplectebatur cilicium. Vnde & in Græco ἐπέθηκεν ὁσφὺν αὐτῆς σάκκον. quod alicui fortè vertendum videretur per ſingularem, *impoſuit ſuper lumbum ſuum ſaccum.* Quia è cilicina materia ſacci fiebant Apocalypſ. 6. verſu 12. ideo, quod Hebraicè & Græcè *ſaccus* dicitur, ſæpè à noſtro *cilicium* vertitur. At ſciendum in Latina lingua, quod propriè τῆς ὀσφύος vim exprimat, vocabulum nullum eſſe: ſed modo *lumbos*, modo *ilia* pro ea voce poni, cum tamen eam totam dorſi partem, qua cingimur, ſignificet, eſtque totius ſpinæ partium craſſiſſimis maximisque vertebris compacta, quæ quinque numero ſunt, eæque inter dorſum & os ſacrum mediæ, aut certè, Heſychio auctore, partem corporis illam indicet, quæ prope latera inanis eſt. Ideo & lumbos & vmbilicum & ilia corpusque totum cilicio ſanctiſſima vidua hæc, vt ſub DEI rectæq; rationis ditionem, ſuam ipſa carnem totam ſubiungeret; diuexabat. Quemadmodum enim veſtium mollitudo, luxuriæ læna quædam eſt, ipſumque & corpus & animum, vt cuiuſdam verbum habet; *malaciſſat:* ita è contrario, earumdem duritas, caſtimoniæ cuſtos eſt, ipſique & corpori & animo robur cœleſte conciliat. *Quid exiſtis*, aie-

bat

bat Dominus Matth.11.ver.18.*videre? hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt.* Regum inquam terrenorum,& principum huius mundi. At, quibus *melius est habitare in domo Domini, quam in tabernaculis peccatorum*, quique, cum sancta Iudith, in secreto domus suæ cubiculo, in piæ modestæque vitæ tabernaculo clausi commorantur, quid iis cum mollibus? *Vestium pompa*, ait Tertullianus libro indicato, cap.9. *de proximo curant luxuriæ negocium, & obstrepunt pudicitiæ disciplinis*, Hinc magnus ille DEI cultor, & virginitatis exemplar Elias, *vir erat pilosus, & zona pellicea accinctus renibus.* 4.Reg.1. ver.8. Noui testamenti Elias, S.Iohannes Baptista *habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos*, Matth.3. ver.4. Sancti, quibus dignus non erat mundus, *circuierunt in melotis, in pellibus caprinis*, Hebræx 11. ver.37. *Hic*, ait in Zachariæ 13.D.Hieronymus, *erat habitus Prophetarum, vt quando populum ad pœnitentiam prouocabant*, (à quo munere, quàm infrequens iis vacatio?) *induerentur cilicio.* Et de veteribus Anachoretis & Cœnobitis, vt nihil iam dicatur, quot Episcopi sanctissimi eadem amicti veste fuerunt? Quot viri nobiles, principes, & Reges, quos inter, tamquam lilium, est S. Ludouicus Francorum Rex? Quot coniuges, viduæ, virgines? Lege, si quidem scire aues; Sanctarum historias. Cæciliæ, Melanæ, Euphrosynæ, Pelagiæ, Hedvvigis, Regumque filiarum Edithæ, Margarethæ & Elizabethæ. Quocirca S.Fulgentius epistola 2.cap.12. *Ille*, inquit, *sponsus carnem, tuam maceratam vult videre, non nitidam. Animæ connubio vtitur, nec carnis, sed animæ pulchritudine delectatur. Quocirca castigatione corporis acquire pulchritudinem cordis. Vilibus caro tegatur, operimentis, & pretiosis anima vestibus induatur. Nec quæras vt placeas oculis hominum, sed vt* CHRISTI *non offendas aspectum. Ille in te quod diligit videat, quod dedit inueniat, quo delectatur agnoscat. Concupiuit enim rex speciem tuam, sed omnis gloria filiæ regis intrinsecus.* Cum à Lucinio Betico, locuplete quidem homine, sed admodum pio munera quædam accepisset S. Hieronymus, quænam ipse remisit? *Ego*, ait, *insignia paupertatis, & quotidianæ symbolia pœnitentiæ, tibi & sorori tuæ misi quatuor viliciola, apta proposito, & vsibus vestris.*

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quanam, quoad cibum, eiusdem religio?

IEIVNABAT, ait textus vers. 6. *omnibus diebus vitæ suæ.* Non corpori dura tantùm & molesta extrinsecus admouet Iudith, sed ei etiam intrinsecus aufert, primò quidem quæ iucunda, dulcia & delicata: deinde verò & vsitata, quotidiana, pæneque necessaria, idque non alicuius iussu, neq; consuetudine vel paupertate aliqua, sed sponte, ob eosdem, qui superiore quęstione, in vestibus notati, fines. In epistolæ suprà citatæ c.15. S.Fulgentius; *Ne quis*, ait, *illam sanctam viduam non deuotione cordis, sed necessitate paupertatis ieiunasse putet, audi quid de ea in subsequentibus dicitur. Ecce vidua præclara natalibus, facultatibus diues, ætate iuuenis, specie mirabilis, diuitias contempsit, delicias respuit, carnis incentiua calcauit.* Nam quæ quotidianis assiduè ieiuniis vacabat, quomodo vllas ciborum delicias, vini vel abundantiam vel nobilitatem adhibeat? Imo verò totos ieiuna dies exigebat, prandicula & prandia nulla sumebat, famelico latrantique stomacho, non nisi Occidente Sole, ne ipsum in edia corpus planè occideret; necessarium cibum prębebat, eumque modicum, vilem, prorsusque necessarium. Austera enim Iudæorum ieiunia fuisse, refert Iudęus Philo in Vita Moysis, quæ *ante vesperum* non soluerentur,

vti suprà cap.6.ver.19.innuitur,imo ne *ante stellæ* quidem *ortum*, vt apertè ait S.Hieronymus lib.2.contra Iouinianum. *Vidua*,inquit Apostolus 1.Timoth.5.ver.6.*quæ in deliciis est, viuens mortua est*. Pythagoreorum mos traditur,si à philosopha sectæ illius vita desciuisset quispiam, solitos cæteros huic, etsi viuo adhuc; funus ducere, cenotaphium excitare,tanquam mortuum lugere. Hoc idem in viduis,quę luxu deliciisque lasciuiunt, faciendum sentit Apostolus. eas iam conclamat,& in sepulchro veluti conditas, infraq; mortuos omnes, amandatas deplorat. Vnde contrà intelligitur,eas vera vitâ perfrui viduas, quæ omnem à se luxum, deliciasque remouent. *Non velis*, ait idem S.Fulgentius epist.2.cap.13.*talibus nunc mensam tuam replere deliciis,qualibus eam replebas, quando carnali connubio seruiebas. Audi Magistrum Gentium,quid de vidua dicat: Quæ in deliciis est, viuens mortua est. Comedant*, ait ad Saluinam S.Hieronymus, *carnes, quæ carni seruiunt, quarum feruor despumat in coitum, quæ maritis alligatæ, generationi ac liberis dant operam. Quarum vteri portant fœtus,earum & intestina carnibus impleantur. Tu verò quæ in tumulo mariti sepelisti omnes pariter voluptates, quæ litam purpurisso & cerussa faciem, super feretrum eius lachrymis diluisti, quæ pullam tunicam, nigrosq; calceolos, candida vestis & aurati socci depositione sumpsisti, nihil habes necesse aliud, nisi perseuerare in ieiunio. Pallor & sordes gemmæ tuæ sint, plumarum mollicies iuuenilia membra non foueat. Balnearum calor nouum adolescentulæ sanguinem non incendat. Audi quid ex persona viduæ continentis, Ethnicus poëta decantet: Ille meos,primus qui me sibi iunxit amores Abstulit: ille habeat secum, seruetq; sepulchro. Si tanti vilissimum vitrum, quanti pretiosissimum margaritum? Si communi lege naturæ damnat omnes gentilis viduæ voluptates, quid expectandum est à viduâ Christiana, quæ pudicitiam suam non solum ei debet, qui defunctus est, sed & ei cum quo regnatura est?* Et ad Furiam; *Vidua quæ in deliciis est, (non est meum, sed Apostoli) viuens mortua est. Quid sibi vult hoc quod ait: viuens mortua est? Viuere quidem videtur ignorantibus, & non esse peccato mortua: sed* CHRISTO, *quem secreta non fallunt, mortua est. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium: quosdam autem & subsequuntur. Similiter & facta bona manifesta sunt: & quæ aliter se habent, abscondi non possunt. Quod dicit,istiusmodi est. Quidam tam liberè & palam peccant, vt postquam eos videris, statim intelligas peccatores. Alios autem, qui callidè occultant vitia sua, ex sequenti conuersatione cognoscimus. Similiter & bona apud aliquos in propatulo sunt,in aliis longo vsu discimus. Quid ergo necesse est nos tractare pudicitiam, quæ sine comitibus & appendiciis suis continentia & parcitate, fidem sui facere non potest? Apostolus macerat corpus suum,& animæ subiicit imperio: ne quod aliis præcipit,ipse non seruet: & adolescentula, feruente cibis corpore, de castitate secura est? Neque verò hæc dicens condemno cibos, quos* DEVS *creauit ad vtendum cum gratiarum actione, sed iuuenibus & puellis incentiua aufero voluptatum. Non Ætnæ ignes,non Vulcania tellus, non Vesęus & Olympus tantis ardoribus æstuant, vt iuueniles medullæ vino plenæ, & dapibus inflammatæ.* quæ postrema nimium quam vera verba, mihi, aliam ob causam, in Tobia etiam citata cap.8.fol.139.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quibus temporibus cilicium gestabat, & ieiunabat Iudith, vel non? & primo de Sabbatis.

GRÆCVS, isto capite, textus tantum significat assiduè cilicium gestasse, prout assiduè suo in tabernaculo manebat, viduitatisque suæ vestes inducbat. Id autem quoti-

quotidianum erat. Latinus verò, eodem quidem sensu, sed paulò planiùs indicat iisdem omnino temporibus, quibus ieiunare solebat, cilicina quoque interula indui solitam. Ait enim, *habens super lumbos suos cilicium, ieiunabat.* Si ergo *ieiunij tempus* habeamus, habebimus & cilicij. Explicat verò illud contextus *dupliciter.* Nam *primò* vniuersè, *ieiunabat*, ait, *omnibus diebus vitæ suæ. Deinde*, speciatim, per quandam veluti exceptionem, aut explicationem potius, adiungit *præter Sabbata, & neomenias, & festa domus Israël.* Prius illud, intelligendum de diebus omnibus vitæ non *totius*, sed eius, quam in viduitate agebat. De hac enim iam agitur. & expressè à Græco notatur, ἐνήστευε πάσας τὰς ἡμέρας χηρείας αὐτῆς. *Ieiunabat omnibus diebus viduitatis suæ.* Hoc verò viduitatis tempus, vel statum potius & ordinem, vocat libro de virginibus velandis cap. 9. Tertullianus *viduatum. Planè*, ait, *scio alicubi virginem in viduatu ab annis nondum viginti collocatam.* Explicatio verò temporis, quo ieiunium intermittebat in Latino *triplices dies* proponit, quorum primus ad hebdomadas singulas pertinet. alter ad menses singulos. tertius ad certa quædam anni totius tempora. *Primus* est *Sabbata.* Omnes interdum hebdomadæ dies, *Sabbata* vocantur, totaque hebdomada *Sabbatum*, vt Lucæ 18, ver. 12. aliquãdo pro eo die est, qui propriè sabbatũ vocabatur. de quo sic ad Hedibiam quæst. 4. D. Hieronymus; *Omnis hebdomada in Sabbatum, & in primam, & secundam, & tertiam, & quartam, & quintam & sextam Sabbati diúditur. quam Ethnici idolorum & elementorum nominibus appellant.* Quia verò hic Iudæis dies gaudij erat, ob mundi creationem perfectam, vt indicat in Isaiæ 15. D. Hieronymus, & epist. 86. D. Augustinus, ideo nullum tunc ieiunium suscipiebatur. imo tradit Rabbi Moyses Ægyptius lib. 3. de temp. cap. de sabbato, & cap. de ieiunio, vetitum illis fuisse sabbato ieiunare, neque quantauis graui calamitate ieiunium indicere, nisi si fortè ab hostibus vrbs obsideretur. & qui faxisset secus, cum ea plecti solitum pœna refert, vt esuriales postero iterum die ferias seruare cogeretur. & si *Purim* ieiunium, de quo in Esther dicetur; in sabbatum fortè incidisset, id anticipandum & in feriam quintam adducendum. At verò Sabbatis etiam ieiunasse Iudæos probari videtur ex eo quod lib. 4. epig. ad Bassam Martialis *ieiunia sabbatariorum* appellat. Quia tamen verè dici potest, sabbatarios, non eos qui sabbato ieiunant, sed Iudæos omnes qui sabbata omnia feriabantur; vocari, probatur exinde potius *primò* quidem, quòd pallorem ex inedia quasi ortum sabbatis tribuat Persius satyra 5. *Recutitaque sabbata palles. Deinde*, quòd Strabo lib. 16. notat, sabbato dum ieiunij ociique Iudaici diem obseruassent Pompeius, Hierosolymam eum cepisse. *Tertiò* quod Iustinus lib. 36. ait, Iudæorum sabbata ieiunio esse à Moyse in omne æuum dicata. *Quartò*, quòd sabbati ieiunium pænè prouerbio apud Gentiles iactatum fuerit. Est enim apud Suetonium in Octau. cap. 76. Augusti ad Tiberium epistola in qua cum scripsisset; *Dum lectica ex regia domo redeo, panis vnciam cum paucis acinis vuæ duracinæ comedi*, subiungit, *Ne Iudæus quidem, mi Tiberi, tam libenter sabbati ieiunium seruat, quam ego hodie seruaui. qui in balneo demum post horam primam noctis duas bucceas manducaui, priusquam vngi inciperem. Postremò*, quòd Iosephus Straboni, quem etiam laudat; omnino astipulatur cap. 8. lib. 14. mense tertio, τῆς νηστείας ἡμέρᾳ *die ieiunij* Hierosolymam à Pompeio esse occupatam, & sabbati nomen propriè accipit. Dicit enim ibidem, ab omni opere Iudæos vacare, καὶ ἐκείνας τὰς ἡμέρας, ἃς δὴ σάββατα καλοῦμεν, *illis diebus, quos sabbata vocamus.* iterumque πάτριον ἡμῖν ἀργεῖν τὰς ἑβδομάδας ἡμέρας. *Patrij moris ac instituti nobis est septimos dies feriari.* Quomodo igitur sabbatis non ieiunat Iudith? Quomodo id vsque adeo vetitum ait Rabbinus ille Moyses? Crediderim ego, *primò*, etiamsi die sabbati

ieiu-

ieiunare prohibitum non fuiſſet, rectè tamen potuiſſe Iudith cœpta interrumpere ieiunia. quia magnum erat ſex totos ieiunium dies continuaſſe. & quod videtur maius & melius, poteſt maiore cum fructu & pietate interdum omitti. verbi cauſa, vt ſit quis deinceps ad curſum reliquum vegetior: vt ſuis viribus agat conuenienter: vt aliis, quos optima quæque docere vult, ſe aliquantulum, abſque delicto vllo, accommodet, ne ſeueritate nimia, quæ nulla vmquam remiſſione condiatur; abſterreantur. *Pluuia*, inquit ad Furiam D. Hieronymus, *illa optima eſt, quæ ſenſim deſcendit in terram.* Et Apoſtolus omnibus omnia factum ſe dicebat. Variæ variis ſanctis rationes agendi ſunt, & bonæ omnes, vnum in ſcopum tendentes, gradu licet, modoque aliquantulum diſpari. *Deinde* potuit, cum vrbs obſideretur, ieiunium ſabbato indici, vt ait Iudæus ille Magiſter Ægyptius. Quid ergo abſurdi, ſi & ſabbato & ieiunij die capta eſſet Hieroſolyma? *Tertiò*, cum ieiunio ſeſe Iudæi cruciabant, omne ferè illud tempus, precando in templo vel ſynagoga morando, fereq; ab operibus aliis ceſſando tranſigebant. idque ieiunij quædam apud eos ſanctificatio erat, prout & ſabbati. *Quartò*, Gentiles ſcriptores partim per minorem Iudaicarum rerum ſcientiam, partim verò per malitiam & irriſionem, omnia ipſorum ocia, & conuentus, Sabbata vocabant, ipſoſque ſabbatarios. Quamquam, Auguſtum ipſum propriè, quid ſabbatum eſſet, ignoraſſe quis credat, qui priuilegium Iudæis fecerat, ne ſabbatis ad vadimonia cogerentur, prout in ipſius edicto legere eſt apud Ioſephum lib. 16. cap. 10. qui eorum ſynagogam ibidem σαββατεῖον appellat, quòd, vt ſuprà dictum eſt, & expreſsè monet, loco iamiam citando, Philo; ſabbatis maximè Iudæi conuenirent. qui etiam noluit eoſdem Iudæos publicarum diſtributionum, quæ in ſabbatum fortè incidiſſent; fructu carere, ſed poſtridie ipſis à diribitoribus dari præcepit, vt apud Philonem eſt libro de legatione ad Caium? *Quintò*, ad ſabbaticorum ieiuniorum ſuſpicionem Gentilibus excitandam, magna dabatur ab Doſitheana hæreſi occaſio. Qui enim Iudæi hanc ſequebantur, adeo ſuperſtitioſè ſabbatum colebant, vt eodem loco & ſitu, impranſi & incœnati, totum eum diem permanerent, legiſque libros legerent, quemadmodum narrant S. Epiphanius lib. 1. c. 13. Origenes lib. 4. de principiis, Syneſius ad Euoptium de ſua nauigatione. *Poſtremò*, veriſimilius, communiter nullum eo die ieiunium indictum fuiſſe. partim propter ante dicta, partim, quia nulla lex aut cõſuetudo quæ ieiunium tunc imponat, inuenitur, & quia ſcribit Ioſephus in Vita ſua, cum eſſent in ſynagoga ſabbato Iudæi, & populum Ionathas aliique libenter diutius retinuiſſent, auſos tamen non fuiſſe, quia diei hora ſexta iam aderat καθ' ἥν, ait, τοῖς ἄλλοις ἀριστοποιεῖσθαι νόμιμον ἦν ἡμῖν. *qua hora nobis legitimum eſt ſabbatis prandere.* ideoque non ieiunare, cum, vt ſuprà dixi, ad veſperam & ſtellarum aſpectum, Iudaica proferri ieiunia ſolerent. Demum idipſum ſatis innuunt, qui ſabbatis tradunt, ocio epuliſque Iudæos vacare ſolitos, D. Hieronymus in Iſaiæ 15. Socrates Eccleſiaſticæ Hiſt. lib. 7. c. 13. Ideoq; ſe ſancta Iudith non huic intemperanti laſciuęque abuſioni, ſed bono alioquin & honeſto Eccleſiæ illius temporis mori accommodauit. quemadmodum docet S. Ambroſius libro de viduis, quem infrà licebit commodiùs audire.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA VIII.

De temporibus aliis. quæ in Latino & Græco textu.

FESTVM erat mensium omnium principium, quod *rosch chodaschim* dicitur Num. 28.ver.11.interdum simpliciter *chodesch*, vt Osex 2.ver.11. à 70. Interpretibus νουμηνία, à nostro *Kalendæ*. Quia enim à lunæ nouæ principio inchoabantur Iudæorum menses,sicuti & olim apud Græcos ἀπὸ τῆς μήνης ὁ μὴν, *à luna mensis*, apud veteres etiam Germanos à Mon est der Monat: ideo neomenia, siue nouilunium vocatur primus mensis cuiusque dies. Præter sabbata porro & neomenias istas, erant alia *festa domus Israël*.quę scilicet celebrare solebant Israëlitæ.Ea,istis Iudith temporibus,erant in Lege præcepta, *Pascha*, Exodi 12. Leuit.23. Deuteron.16. *Azyma*,Leuit.23.*septima azymorum*. ibid. *Pentecoste*, ibid: quæ & *Hetsereth*, vel vt effert lib.3.Antiquit.cap.10.Iosephus ἄσυρτα vocatur, *Tubarum clangor* ibid. *Expiationis dies*, siue *Kippurim* ibid. *Scenopegia*. & *eius octaua*, quæ etiam *Hetsereth*, vel *festus dies cœtus atque collectæ*. His ergo neomeniis & festis, ieiunium Iudith soluebat, communique aliorum more prandebat. Semper enim more fuit illud receptum, quod posteà expressit Nehemias cap.8. ver.9. *Dies sanctificatus est Domino* DEO *nostro. Nolite lugere, & nolite flere.* Sed præter enumerata ista in Latino textu terna tempora, quibus modica ieiunij à Iudith relaxatio fiebat: adiunguntur à textu Græco terna insuper alia, τὰ προσάββατα, αἱ προνουμηνίαι, καὶ χαρμοσύναι οἴκου Ισραὴλ. *pridiani sabbatorum dies, pridiani Kalendarum, & gaudia* seu *hilaritates domus Israël.*

QVÆSTIVNCVLA IX.

Quid prosabbata sint, & num apud Iudæos esurialia & festa fuerint?

PROSABBATVM est, quod nobis *feria sexta*, Gentilibus *dies Veneris*, Iudæis *sextus sabbati*, vel *parasceue*. Nam & hac voce Græca eos vsos, testis D. Augustinus in Iohannem tract. 117. Et de hoc die, *quatuor* hic perstringenda. *Primum, fueritne apud Iudæos ieiunio consecratus?* Opinantur aliqui, vna hac D. Augustini notatiuncula tract.76. in Iohannem commoti. *Parasceuen, cœnam puram Iudæi Latinè vsitatiùs apud nos vocant.* Cœna verò pura videtur, seuerum illud ieiunandi genus, quo ex aridis tantum cibis gustare licuit, & à Tertulliano aduersus Psychicos cap.1. & 9. *Xerophagia* nuncupatur. Sed si commune publicumque feria sexta Iudęis ieiunium fuisset, quomodo id Iudith violasset? Quæ virtus, quæ laus fuisset, in vetitum niti, negata cupere, concessis edendi temporibus non edere, non concessis edere? Neque illa Diui Augustini notatiuncula quidquam euincit? Cum enim variè apud veteres purarum cœnarum nomen accipi possit, vt ex Festo, verbo penem, Apuleio sub finem Asclep. Tertulliano aduersus Marc.lib.5.cap.4. Irenæo lib.5.cap.23.intelligitur,ea tamen Iudæis parasceue sola, *cœna pura* erat, quæ azymis seu puris & infermentatis panibus, de quibus 1. Corinth. 5. vtebatur. quemadmodum Tomo 1. Annalium disseruit accuratè Reuerendissimus Baronius.

Alterum est; *fueritne prosabbatum festus dies?* Posset enim hoc alicui videri, quia causa nulla, cur alioquin eo die prandium cœnamque Iudith sumere volucrit; comparet. Hodie sanè Turcis, qui, hæreticorum & apostatarũ more, alios quam Ecclesia Catholica præscribat; sibi ipsis ritus finxerunt; est is dies, quemadmodũ nobis Dominicus. & ab iis, vt scribit Pandectæ cap. 11. Leunclauius, dicitur; *Dsiuma, duabus syllabis, v. dsiuma iuui. quod significat diem Ecclesiæ sine templi. Nam Veneris diem feriantur.* monetq; à quibusdam scribi *zuma & zuna*, & addi possit *iommaiom*, si, prout meæ, à Turcicè loquentibus, aures capere potuerunt; scribendum esset. Non fuisse Iudæis festum, claret, quia neque sacrificiorum vlla solennitas, neque vlla operum abstinentia eo die indicta vsquam legitur. quin eo ipso die Dominum illi crucifixerunt, celeriter discipuli sepelierunt, aromata sanctæ mulieres emerunt. Quid? παρασκευὴ numquid erat? id est, præparatio vt sese ad sequentem sabbati festiuitatem compararent, ciboſque & alia omnia, quæ agere postea non licebat; præpararent? Est & hodie apud Iudæos Canon, qui totos tres eius diei quadrantes operosos, reliquum verò cessantem & ocioſum esse vult, ita vt sit is dies interciſus. quadam scilicet ex parte non festus, quadam ex particula festus. Ita vero scisciit ille. *Qui in sabbatorum, dierumque bonorum* seu *festorum vesperis, ab ipsa mincha*, seu *sacrificio vespertino & vltra, opus facit, is benedictionis signum in æternum non videbit.*

QVÆSTIVNCVLA X.

Sitne prosabbati tantùm particula, parasceue? & cur eo non ieiunabat Iudith?

TERTIVM ex iis quæ proposita sunt; est, *fueritne totus prosabbati dies, parasceue, an certa eius tantùm pars?* Arbitratur Ioſephus Scaliger lib. 6. de emendatione temporum, impropriè & καταχρηστικῶς, totum diem ita vocari, propriè verò eam tantum partem, quæ ab hora diei nona est, vsque ad desinentem duodecimam. Nihil tamen, quod huic arbitrio suffragetur; video. Vnus tantum in Augusti edicto antea citato, apud Ioſephum lib. 16. cap. 10. locus ait, Iudæos non esse ad vadimonia compellendos, ἐν σάββασιν, ἢ τῇ πρὸ τούτου παρασκευῇ, ἀπὸ ὥρας ἐνάτης, *sabbatis, vel pridiana parasceue, ab hora nona.* Verum si propriè *parasceue* ab hora nona incepisset, neque totum diem ea propriè vox significaret; opus non fuisset addere, *ab hora nona.* quemadmodum si dixisset, *pomeridiano tempore*, opus nihil fuisset subdere, *ab hora diei sexta.* vel si *à vigilia noctis quarta*, quippiam omittendum præscripsisset, quorsum adderet, *ab hora noctis nona?* Sed quia totus ille dies *parasceue* propria erat, neque tamen totum iis à vadimoniis immunem facere volebat, sed eam tantum diei partem, quæ ipsis erat religioſior, ideo distinctè adiecit, *ab hora nona.* Et quomodo duarum, triumue horarum spacio, potuissent, omnia secuturorum sabbatorum apparari & coqui edulia, præsertim cum, vt antè dictum est; sabbatis hilariùs epulari consuessent, & Canon antea citatus ab vespertinæ oblationis tempore, quod ex Ioſepho lib. 14. cap 8. *horam nonam* fuisse constat, operis quidpiam operari vetaret. Meridianam verò nobis lucem affert S. Iohannes, dum cap. 19. ver. 14. inquit; *Erat autem parasceue Paschæ, hora quasi sexta, & dicit Iudæis; Ecce Rex vester.* Nonne nonam anteiuit sexta? & tamen parasceuen iam tum fuisse

ait

ait S. Iohannes. Qua verò vel minima ratiuncula impropriè is loqui ostendatur? Idcoque nimium pro imperio Beza in eum S. Iohannis locum; *Incipiebat*, ait, παρασκευὴ, *ab hora nona, & duodecima desinebat cum occidente sole. Sed nihilominus totus ille dies vulgo parasceue dicebatur.* Quasi cum Pilato in lithostroto ille Iudex sederet, ita nullam iudicij sui rationem affert, & cum vulgo Iohannem loqui pronunciat. Sed & alij Euangelistæ prosabbaticum diem totum παρασκευὴν appellant S. Matthæus 27. vers. 62. dum diem crastinum ipsi parasceues diei opponit, S. Lucas 23. ver. 54. dum non simpliciter ait, *erat parasceue, & sabbatum illucescebat:* sed ἡμέρα ἦν παρασκευὴ, *dies erat parasceue*, S. Marcus 14. ver. 42. *Cum iam sero esset factum (quia erat parasceue, quod est Antesabbatum) venit Ioseph ab Arimathea.* In Græco apertiùs, & quidem vocabulo, de quo hic; posito, ἦν παρασκευὴ. ὅ ἐστι προσάββατον. *Erat parasceue, quod est prosabbatum.* At prosabbatum non est proprie sola feriæ sextæ vespera. Ergo nec parasceue.

Quartum denique est, *Cur prosabbatis non ieiunarit Iudith?* Sic enim ad festum sese diem religiosiùs præparasset. Iam dixi antea; eam communi sese mori, variis de causis, accommodasse. Quia verò prosabbatum, etsi festum totum non erat; festi tamen aliquid iam habebat, ideo ieiunia minus admittebat mos publicus. ita vt à Iudith fieret, quod à bonis hodie piisque viris fit, quando duæ vel tres continuantur festiuitates. vt in Paschate, & Natiuitate.

QVÆSTIVNCVLA XI.

Pronumenia quid, & Iudæis num festa? & cur in ea ieiunium relaxarit Iudith?

PRONVMENIA, id est, antenouilunium, dicitur mensium lunarium dies vltimus cum à luna noua incipiat sequens. & quia interdum eius diei pars veteri, pars nouæ lunæ conuenit, ideo, vt in Aristophanis Nubibus disputat cum Patre filius, & alicubi diiudicat cum Solone Plutarchus; vocata est ἕνη καὶ νέα. quasi *vetus & noua.* Rursumque quia æquabilium lunarium mensium dies vltimus, ad triceſimum semper numerum pertinebat, ideo & τριακὰς nuncupatur. De hac verò *duo* quæ inquirantur; huius loci sunt. *Vnum*; *An festa Iudæis semper fuerit istiusmodi pronumenia?* Affirmat lib. 3. de emendatione temporum, paulò antè nominatus Scaliger, nec tamen, vt antea Beza, sine ratione. Nam *primò* is dies vocatur *cese* aut *ceseh*, ipliusq;, tamquam festi, mentio fit Psal. 80. ver. 4. Prouerb. 7. versu 19. Exodi 17. ver. 16. *Deinde* Horatius Satyra 9. *curtorum* siue circumcisorum Iudæorum *triceſima sabbata* vocat τὰ τριακάδα. *Tertiò*, S. Paulus ad Colosſ. 2. ver. 16. coniungit ἑορτὴν, νεομηνίαν, καὶ σάββατα. In eam tamen sententiam ire nondum potui. *primò*, quia Hebræorum regula est. quam & hoc loco & postea lib. 6. notat Scaliger; cauendum ne duo sabbata, seu duo festi dies continuentur. At si tam nouilunium quam antenouilunium festa essent, nonne constituerentur? *Deinde* in Leuitici 23. neq; in vllis aliis Iudaicorum festorum fastis pronumeniarum mentio vlla est. *Tertio*, quia Scaligerianarum rationum ne vna quidem firma est. *Prima* enim bifariam conuellitur, *generatim* nimirum & *speciatim*. *Generatim* quidem, quia negare licet *cese* aut *ceseh* significare diem illum triceſimum. Hebræi siquidem, vt explicat Rabbi Dauid Camius; aiunt significare *zemán*, id est, *tempus commodum*

& *constitutum*, quod alias dicitur *moed.* & cum, pro locorum diuersitate, varium tempus hoc intelligi possit, variè à veteribus Græcis & Latinis vertitur, vti iamiam patebit: à nullo tamen vmquam triacas, *intermenstruum*, aut *Antenouilunium.* Quid, quod nec Scaliger, bonam satis causam, cur ita vocari posset, excogitare potuit? Ait enim vel à *casas*, id est, à numerando duci posse, quòd vltra tricesimum nullus numerus mensium admitteretur: vel à *casah*, id est, à tegendo, quòd Luna tùm tecta esset & silens. Numquam enim numeri alicuius extremum isto nomine vocatur: & non solum Nouilunij pridianus, sed propridianus etiam, eodem nomine affici deberet, vti ex astronomico lunæ curriculo doceri potest. *Speciatim* verò, in Psalmo 80. veterum Interpretum neque Chaldæorum, neque Hebræorum, Græcorum aut Latinorum vllus interlunium istud interpretatur. Sed Latinus quidem *Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solennitatis vestræ.* Septuaginta; σαλπίσατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμῳ ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν. Chaldæus, *in tegmine solennitatis nostræ*, vt potissimum agatur de festo tabernaculorum: aut certè generatim de omni constituta festiuitate, vt rectè ibi explicat Genebrardus. In Prouerbiorum 7. potest similiter accipi tempus aliquod paulò longiùs prafixum. vt interpretantur Hebræi & 70. Qui verò tempus hoc definiùnt, aiunt *plenilunium*, vt noster Interpres, & Aquila qui εἰς ἡμέραν πανσελήνου vertit, alius ἐν ἡμέρᾳ εὐσήμῳ. In Exodi 17. qui assentiatur habet Scaliger neminem. Eí textus noster aduersatur, qui Hebraicas duas voces *ces iah* exponit, *solium Domini.* aduersantur Hebræorum Magistri Salomon, Abenezra, Iosephus, alij, qui de Amalecitis delendis prophetiam hic intelligunt. aduersatur denique sententia ipsa, & Hebraicus textus, & temporis ratio. *Sententia* quidem, quia Moysen vult in triacadis, qua Amalecitæ victi erant; memoriam, cippum erexisse, cum hac epigraphe, *Æternum bellum fore, inter populum* DEI *& Amalek.* Sed istud quomodo cum textu cohæret? Erexerat Moyses altare, vocaratque, *Exaltatio mea.* & causa subditur cum particula *quia.* Causa verò cuiusmodi fuerit, si cum Scaligero dicas; *quia cippus* seu *triumphalis arcus triacadis?* Iam Hebraici textus exemplaria, quæ hodie quidem in Christianorum, Iudæorumque manibus sunt; omnia cum nostro Interprete duas voces legunt *ces iah solium* seu *thronum* DEI. ipse verò è duabus vnicam conflari vult *cesiah.* Cæterum ipsa *temporis ratio* quam ei repugnat? *Vltima*, inquit, *mensis secundi, Amaleki copiæ deletæ. Exodi cap. 19.* Nusquam hoc in cap. 19. asseritur. Sed neque secundum ipsummet Scaligerum asseri potest. Nam quo die pugnam hanc pugnarunt Israëlitæ, pugnatum fuit *ad occasum Solis*, eodem cap. 17. vers. 12. *Mensis* verò *tertij, primo die venerunt illi in solitudinem Sinai*, cap. 19. ver. 1. Nox ergo, inter victoriam & iter, vna tantum intercessisset. Quando igitur cippus erectus? Quando epinicia, de quibus Iosephus; celebrata? Quando venit Iethro, & suasit, quæ cap. 18. instituta? Ego hæc quidem in Exodo tractaui. Sed ne plausibile litterati hominis inuentum temere improbare videar, modicè iam delibanda fuerunt. Horatius porro *sabbata tricesima* vocauit, quę tricesimo quoque die peraguntur, etiamsi non tricesimi, sed primi mensium dies sint. Vnde in Treteriani Horatij margine ascriptum est, *Neomenias* ab eo significari. Ex D. Paulo non magis efficitur, festum, de quo loquitur; esse Neomeniæ pridianum, quam neomeniam sabbatorum. Tria enim illa tempora coniungit, quæ & noster hoc Iudith cap. 8. coniunxit, & ad eius institutum faciebant. *Pronumenias* igitur *festas non fuisse* concludo. Nunc esto *alterum.* Cur eas esu potius quam ieiunio celebrare Iudith voluit? Idem vero quod de prosabbatis respondendum.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quæ aliæ Iſraëlitarum hilaritates? & cur tam eæ quam proſabbata & pronumenia à Latino textu omiſſa?

HILARITATES & gaudia domus Iſraël, fuerunt quidem omnia, quæ ſuperiùs enumerata ſunt feſta. & ſic duo in Græco poſita eorundem nomina putare licet, ita vt poſterius quandam eorum feſtorum proprietatem explicaret, gaudium & lætitiam ſcilicet publicam. quemadmodum Oſeæ 2. ver. 11. Poteſt tamen dici, fuiſſe, præter illa, publicas interdum iucunditates, vel ob præteritorum quorumdam memoriam, vel præſentiam, eorum, quæ tum fortè incidiſſent, bona publica. Illorum exemplum eſſe poſſit dies, qui ab Hebræis 23. die Tiſri agitur, & vocatur *ſimchath thorah, lætitia legis*. cuius Nehemiæ 9. v. 1. non obſcura, vt ibi dictũ eſt; apparent veſtigia. cum à 15. Tiſri vſque ad 22. ſcenopegiorum hilaritate Iſraëlitas perfungi oportuerit inibi cap. 8. ver. 10. & ſequentib. deinde ad ieiunium congregati ſint non ſtatim ſecuto die, ſed cap. 9. ver. 1. die menſis eiuſdem 24. Cur ergo luctu & ieiunio non ſqualuit viceſimus tertius? Nonne quia *legis lætitia* erat, quæ & *habbecorah* benedictio dicitur, & annuarum feſtiuitatum omnium clauſula?

Quærendum *poſtremò*; *Tria iſta poſteriora tempora cur omiſerit Latinus Interpres?* Et dici poteſt, id eum feciſſe, vel quia ſabbata & neomenias ſuis cum præparationibus intellexit, & cum hilaritatibus omnibus feſta: vel quia, hoc vno feſtorum nomine, omnia illa complexus eſt.

QVÆSTIVNCVLA XIII.

An ſabbatis, proſabbatis, feſtisq; diebus, Iudith exemplo, nobis non ieiunandum?

SABBATVM *duplex* eſt, *Iudaicum*, de quo hactenus, & *Chriſtianum*, quod eſt dies Dominica. huiuſque mutationis, optimæ cauſæ ſunt, quas explicant D. Auguſtinus de tempore ſerm. 251. Bellarminus libro 2. de bonis operibus cap. 23. Reuerendiſſ. Baronius Annalium Tomo 1. anno Domini 58. Vnde in ſuo etiam Calendario Æthiopes notant & *ſanbath Iudi*, & *ſanbath Zachriſtos*. ſabbatum Iudæorum & CHRISTI. Sciendum verò de ſabbato magnam olim fuiſſe quæſtionem, quam D. Ambroſio propoſuit adhuc Catechumenus D. Auguſtinus, vt ipſemet epiſt. 87. ſub finem refert: ipſi D. Auguſtino iam Epiſcopo Caſulanus Presbyter, vti aperit eâdem ad ipſum epiſtolâ: D. Hieronymo Lucinius ille Beticus antè laudatus, prout ipſius D. Hieronymi ad iſtum epiſtola indicat; *Eſſetne eo die Chriſtianis ieiunandum?* Orientales, Mediolanenſis, & aliquot olim Occidentis Eccleſiæ non ieiunabant: è contrario, Romana, Hiſpanienſes, Carthaginienſis, & Occidentales complures. Et ſancti quidem Patres, concordię quam partium amantiores, ſuaſerunt, vt eius, in qua eſſet quilibet; Eccleſię morem ſequeretur: vicit tamen ſancti Romani Pontificis Innocentij primi auctoritas in epiſtola 1. vt pænè totus ieiunare cœperit eo die Occidens. Et videri poteſt hac

de re insignis admodum D. Augustini epistola citata, Bellarmini lib. cit. caput. 18. Baronij eodem Tomo annus 57. Quomodo verò prosabbati, vt loquitur S. Epiphanius in Compendiaria doctrina, siue feriæ sextæ ieiunium primis statim Ecclesiæ sæculis obseruatum sit, docet idem Bellarminus ibidem cap. c. 17. Deniq; quomodo propter hæreticos Montanistas, Manichæos & alios, propterque Dominicæ resurrectionis gaudium, ne Dominicis diebus Christiani ieiunant, cautum sit, docent iisdem locis D. Augustinus & Bellarminus cap. 23. Hisce igitur omnibus hinc amandatis quæstionibus, illud iam tantùm breuiter dicendum, an Iudith exemplum suadeat, vt sabbatis nostris, Dominicis inquam diebus, & festis ieiunare non oporteat. & *respondeo quatuor.*

Primum. *Suadet Iudith exemplum, ne immoderata cuiusquam ieiunia sint.* Ipsa siquidem Iudith ieiunia sua, quotebdomadibus, die vno, interrupit. quia vti dictum est, & suarum ipsius virium rationem habuit, & earum etiam, quas in omni sanctimonia & religione condocefaciebat. *Tantum tibi,* ait ad Nepotianum D. Hieronymus, *modum ieiuniorum impone, quantum ferre potes. Sint tibi pura, casta, simplicia, moderata, & non superstitiosa ieiunia.* Et de ipso Nepotiano ritu iam functo, ad Heliodorum ait; *Ieiunia in auriga modum, pro lassitudine & viribus corporis attemperabat.* Ad Rusticum verò; *Ieiunia moderata sint, ne nimia debilitent stomachum, & maiorem refectionem poscentia erumpant in cruditatem, quæ parens libidinum est. Modicus ac temperatus cibus & carni & animæ vtilis est.* Ad Lætam; *Displicent,* ait, *in teneris maximè ætatibus, longa & immoderata ieiunia, in quibus iunguntur hebdomades, oleum in cibo ac poma vetantur. Experimento didici, asellum in via cum lassus fuerit, diuerticula quærere. Hoc in perpetuo ieiunio fit præceptum, vt longo itineri vires perpetuæ superent, ne in prima mansione currentes, in medio corruamus.* Denique ad Demetriadem; *Neque verò immoderata tibi imperamus ieiunia, & enormem ciborum abstinentiam, quibus statim corpora delicata franguntur, & ante ægrotare incipiunt, quam sanctæ conuersationis iacere fundamenta. Sic debes ieiunare, vt non palpites & respirare vix possis, & comitum tuarum vel portetis vel trahatis manibus: sed vt fracto corporis appetitu, nec in lectione, nec in Psalmis, nec in vigiliis solito quid minus facias. Ieiunium non perfecta virtus, sed cæterarum virtutum fundamentum est.*

Alterum. *Non suadet Iudith exemplum, vt feriis sextis & sabbatis non ieiunemus.* Mutata iam veteris illius synagogæ cæremonia est. Feria sexta nobis crucifixi pro nobis Domini tristitiam, sabbatum verò mortis & sepulturæ luctum iam renouat. Illa, quæ vsitata erant tristitiæ, ieiuniique apud Iudæos tempora, seruabat. ideoque idem nobis iam faciendum. *Gaudete,* ait Apostolus Rom. 12. ver. 15. *cum gaudentibus: flete cum flentibus.* Cum Catholicis die Dominico, Paschatis & Natiuitatis gaudent libenter hæretici. imo æquo bonoque plus, Martinalia, & Hilaria, celebrant. sed cum iisdem in quadragesima, feria sexta, & sabbato, flere nolunt. Scribit D. Augustinus libro contra epistolam fundamenti cap. 8. se à Manichæis aliquando quæsiisse, *quæ causa esset, quod Pascha Domini plerumque nulla, interdum à paucis, tepidissima celebritate frequentaretur, nullis vigiliis, nullo prolixiore ieiunio, nullo denique festiuiore apparatu.* Nos à nostris nouatoribus idem si percunctemur, non quidem quod Manichæi respondeant, sed quid? quod apud eundem S. Augustinum hæresi 53. Arianus Aërius *dicens, orare vel offerre pro mortuis, oblationem non oportere: nec statuta solenniter celebranda esse ieiunia. sed cum quisq; voluerit* (adderent nostri, *& quomodo voluerit*) *ieiunandum, ne videatur esse sub lege.* Malunt scilicet; cum Turcis, feria sexta gaudere, quam cum sanctis antiquisque Patribus & hodiernis Catholicis vel inedia, vel facili quapiam à carnibus abstinentia, flere.

Tertium. *Suadet Iudith exemplum, ne Dominicis, aliisq; vsitatis Ecclesia Catholica gaudiis*

diu ieiunemus. Gauisa est illa cum gaudente illius temporis synagoga: & nos cum Ecclesia gaudente gaudeamus. Est hoc & modestiæ & religionis, prout etiam pulcherrimis hisce de Iudith verbis explicat S. Ambrosius libro de viduis. *A diebus*, ait, *viri sui, quibus ille defunctus est, vestem iocunditatis deposuit, mœroris assumpsit: per omnes dies intenta ieiunio. sabbato tantùm & Dominica, sacratarumque temporibus feriarum, non refectioni indulgens, sed* RELIGIONI *deferens. Hoc est enim, siue manducabitis, siue bibitis, in nomine Domini* IESV CHRISTI *agenda esse omnia.* (1. Corinth. 10.) *vt ipsa etiam refectio corporalis, sacro* RELIGIONIS *cultui deferatur.* Per similitudinem verò & analogiam, *Sabbatum & Dominicam* ipsi Iudith tribuit sanctus Pater. quia *Dominica* ieiunari non solet, neque, in Ecclesia Mediolanensi *sabbato.* Ego verò *Ecclesiæ* Catholicæ *gaudia* voco, Paschale tempus, sacerrimum Domini ortum, & similia. non quæ & re & nomine Gentilia sunt, Bacchanalia. indigna, quorum vel sola mentione, Christianorum dies omnino vllus polluatur.

Quartum. *Non suadet Iudith exemplum, vt si ob graues carnis titillationes, vel aliam quampiam causam, priuatam aut publicam, necessarium alicui ieiunium, vel voto quopiam continuandum esset, modo abst scandalum, aliorum edentiũ contemptus, & si qua similia sunt; non ieiunetur etiam Dominicis, aliisque ipsius Ecclesiæ gaudiis.* Quo minus se Ecclesiæ suæ hilaritatibus accommodaret Iudith, causam nullam habebat. ideo neq; tùm ieiunabat. Si quis vero iustam aliquam habeat, ieiunare potest. Vide libro citato cap. 23. Bellarminum & audi ex epistolis etiam citatis sanctos Patres. AVGVSTINVS: *Die*, inquit, *Dominico ieiunare scandalum est magnum, maximè posteaquam innotuit detestabilis, multumq; fidei Catholicæ scripturisque diuinis apertissimè contraria hæresis Manichæorum, qui suis auditoribus ad ieiunandum istum tanquam constituerunt legitimum diem, per quod factum est, vt ieiunium diei Dominici horribilius haberetur. Nisi fortè aliquis idoneus sit, nulla refectione interposita, vltra hebdomadam perpetuare ieiunium, vt ieiunio quadraginta dierum quantum potuerit appropinquet, sicut aliquos feciſſe cognouimus. Nam & ad ipsum quadragenarium numerum peruenisse quendam, à fratribus fide dignissimis nobis asseueratum est. Quemadmodum enim veterum Patrum temporibus, Moyses & Helias nihil contra prandia sabbatorum fecerunt, cum diebus quadraginta ieiunauerunt: ita qui potuerit septem dies ieiunando transire, non sibi ad ieiunandum elegit Dominicum diem, sed in iis eum inuenit, quos ieiunaturus se vouit plurimos dies.* Hieronymus autem: *De sabbato*, ait, *quod queris, vtrum ieiunandum sit, & de Eucharistia an accipienda quotidie, quod Romanæ Ecclesiæ & Hispaniæ obseruare perhibentur, scripsit quidem & Hippolytus vir disertissimus, & carptim diuersi scriptores è variis auctoribus edidere. Sed ego illud te breuiter admonendum puto, traditiones Ecclesiasticas (præsertim quæ fidei non officiant) ita obseruandas, vt à maioribus traditæ sunt. Nec aliorum consuetudinem aliorum contrario more subuerti. Atque vtinam omni tempore ieiunare possimus, quod in Actis Apostolorum diebus Pentecostes & die Dominico, Apostolum Paulum, & cum eo credentes feciſſe legimus. Nec tamen Manichæa hæresis accusandis sunt, cum carnalis cibus præferri non debuerit spirituali.*

QVÆSTIVNCVLA XIV.

Quæ sancta Iudith forma, & opes, curq; memorentur?

ERAT, ait textus, *eleganti aspectu nimis.* Sæpè in scriptura *nimis* valet Hebraicum *meod*, id est, *valdè.* vt cum dicitur Psal. 47. & 95. *Magnus Dominus & Laudabilis nimis.* & 96.

& 96. *Nimis exaltatus es super omnes Deos.* Sicque Danielis 13. Susanna dicitur *pulchra nimis*, Hesther cap. 2. *pulchra nimis & decora.* Ideoque hic Græcè Iudith καλὴ τῷ εἴδει, καὶ ὡραία τῇ ὄψει σφόδρα, *pulchra specie, & aspectu valdè venusta & elegans.* De opibus satis ante. Memorantur verò interdum à scriptura hæ etiam formæ opumq; in sanctis laudes, vt quæ aliis *iritamenta malorum* sunt, ea istis, sancta DEI dona, virtutumque instrumenta esse sciamus. *Deinde. Gratior est pulchro veniens è corpore virtus.* & præclarum cum dicitur:

In qua par facies nobilitate sua.
Par animo quoque forma suo respondet in illa
Et genus & facies, ingeniumque simul.

Tertiò, vt tanto mirabilior & imitatione dignior nobis Iudith nostra sit. Tot ei voluptatum, deliciarumque, si voluisset: illecebræ suppeditabant, & tamen non nuptias & thalamos, sed viduam vitam maluit: eius omnis cura & studium fuit non in opibus, sed precibus: fœmineus mundus omnis & cultus, non in monilibus, & byssо, sed in veste vidua & cilicio: voluptas denique & amœnitas omnis, non in epulis exquisitisque mensis, sed in assiduis, quotidianisque ieiuniis. *Quartò*, vt non existiment etiam bonorum istorum amatores, vel ea DEI seruis numquam dari, vel si adsint, ipso DEI cultu confestim euanescere. *Forma* quidem *bonum fragile est, quantumque accedit ad annos, sit minor*; non tamen ea ieiunio statim carpitur & defloresсit. Danielis & sociorum adolescentum, *post* abstinentiæ *dies decem apparuerunt vultus meliores, & corpulentiores, pra omnibus pueris, qui vescebantur cibo regio.* Daniel. 1. v. 15.

QVÆSTIVNCVLA XV.

Qua Iudith eiusdem fama, & famæ causa? curque memorata?

ERAT *hæc in omnibus famosissima*, v. 8. id est, fama celeberrima. Sciendum verò duobus modis *famæ* nomen vsurpari. Nam in malam partem est *infamia*, vti notat Nonius. quemadmodum apud Poëtam Æneid. 4. —— *Neque enim specie famáue mouetur.* Terentium Adelph. *Maledicta, famam, meum amorem, & peccatum in se transtulit.* Apud Turpilium. *Quæso omitte ac desere hanc meretricem, quæ te semel nacta semper studuit perdere, detegere, dispoliare, oppleréq; adeò fama ac flagitiis.* In bonam partem, quid sit, notum. A priore illa notione dum *famosus* ducitur (sæpissimè autem ducitur) valet *infamem.* & sic *famosus homo* apud Lucilium Satyr. lib. 11. *famosi libri* apud Suetonium August. ca. 55. *mulieres* apud Ciceronem 2. de Orat. *Me ad famosas vetuit mater accedere.* A posteriore, est apud Tacitum lib. 21. *vrbs famosa*, apud Iustinianum in Authentica, è qua Tobiæ 3. quæst. 3. laudaui nonnulla; *famosissimi Præfecti*, & hic Iudith nostra *famosissima.* Ideoq; additur, *nec erat, qui loqueretur de illa verbum malum.* vti neq; de Susanna Daniel. 13. v. 27.

Tam bonæ verò, tamque illustris famæ *causa*, vt diligenter obseruaretur; signatissimè appressa est, *quoniam timebat Dominum valdè.* Hic veræ solidæque gloriæ fons. hoc bonæ honestæq; famæ principium. vti gloriæ ipsius, quæ lib. 2. de Inuentione legitur, & à D. Augustino tract. 100. in Iohannem explicatur; definitio aperit. *Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Vir fidelis*, ait Salomon Prouerb. 28. ver. 20. *multum laudabitur.* & cap. 31. v. 30. *Fallax gratia & vana est pulchritudo. Mulier autem timens Dominum, ipsa*

ipsa laudabitur. Qui ad laudem & famam alia quacumque via grassantur, ij vel nihil, vel certè non nisi priore illo, qui expositus est; modo, famosi euadunt.

Huius porro *famæ cur etiam meminisse textus voluit?* Opinor sanè, ob easdem ferè causas, ob quas formæ opumque meminisse voluit, prout superior dixit quæstiuncula. Et verò etiam, vt Ecclesiastici nobis monitum cap. 41. ver. 15. commendaretur: *Curam habe de bono nomine. Hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi & magni.* Laudat Thucydides eas mulieres, quarum fama minime foris nota. Quod sapienter ab illo dictum non dubito. Huic tamen eius sententiæ illam Gorgiæ anteponit, initio libri de mulierum virtutibus, Plutarchus, *harum formam domi clausam, famam verò foris notam esse debere. Tenera res,* inquit ad Saluinam D. Hieronymus, *in fœminis fama pudicitia est, & quasi flos pulcherrimus citò ad leuem marcescit auram, leuique flatu corrumpitur. maximè vbi & ætas consentit ad vitium, & maritalis deest auctoritas, cuius vmbra tutamen vxoris est.* Aptissimè verò & sapientissimè libro de bono viduitatis cap. 22. D. Augustinus. *In omnibus sanè,* inquit, *spiritalibus delitiis, quibus fruuntur innupta, sancta earum conuersatio cauta etiam debet esse, ne fortè cum mala vita non sit per lasciuiam, mala fit fama per negligentiam. Nec audiendi sunt, siue viri sancti, siue fœminæ, quando reprehensa in aliquo negligentia sua, per quam sit, vt in malam veniant suspicionem, vnde suam vitam longè abesse sciunt, dicunt, sibi coram* DEO *sufficere conscientiam, existimationem hominum non imprudenter solum, verumetiam crudeliter contemnentes: cum occidunt animas aliorum, siue blasphemantium viam* DEI, *quibus secundum suam suspicionem, quasi turpis, quæ casta est, displicet vita sanctorum: siue etiam cum excusatione imitantium, non quod vident, sed quod putant. Proinde quisquis à criminibus flagitiorum atque facinorum vitam suam custodit, sibi bene facit: quisquis autem etiam famam, & in alios misericors est. Nobis enim necessaria est vita nostra: aliis fama nostra: & vtique etiam quod aliis ministramus misericorditer ad salutem, ad nostram quoque redundat vtilitatem. Vnde non frustra Apostolus. Prouidemus, inquit, bona non solum coram* DEO, *verumetiam coram hominibus. Item dicit: Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant. In quadam etiam exhortatione dicit, De cætero, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque sancta, quæcunque iusta, quæcunque casta, quæcunque charissima, quæcunque bonæ famæ, si qua virtus, si quæ laus: hæc cogitate, quæ didicistis & accepistis, & audistis, & vidistis in me. Cernis, quemadmodum inter multa, quæ exhortando commonuit. non neglexit ponere, quæcunque bona fama, duobusq; verbis cuncta concluserit, vbi ait. si qua virtus, si quæ laus.*

Prima Iudith, ad Bethulienſium liberationem, aggreſſio.

CAVSA liberationis huius efficiens, hactenus isto in capite descripta est. sequitur iam huius eiusdem causæ effectio, quæ quidem hic à duabus ipsius Iudith ad Bethulienses principes orationibus inchoatur. quibus & illorum singulæ responsiones annectuntur. Sed ante priorem orationem duæ quæstiunculæ.

PRIOR QVÆSTIVNCVLA. quæ in hoc cap. est XVI.

Cur Bethuliæ principes ad se vocauit Iudith? & quot, & quo modo?

ETsi cap.7.ver.18. maximus fuit omnis generis hominum ad principes istos concursus, & flagitatio, vt dederetur vrbs, abfuit tamen Iudith. quia, quæ domi alias considere, precibusque ac ieiuniis assiduam dare operam solebat, iam cum tam difficili obsidione premeretur vrbs, tantumque Hierosolymitani templi, omniumque religionum & Israëlitarum discrimen esset, omnia illa multo magis, multoque acriùs intendebat. Idcoque quæ à populo gesta & petita tunc essent, quæ item à principibus responsa, non nisi auditione absens accepit. cumque diuino motu instincta, illorum consilia & promissa infringere, omninoque tollere vellet, vel ad ipsos adire ipsa, vel ad se illos vocare debuit. Putauit verò posterius hoc satius, *primò*, ne absque necessitate à suscepto vitæ instituto vel tantillum discederet. *Deinde* reprehendere principes ipsos volebat. Et licet palam id publiceque facere potuisset, vti S. Petrum S. Paulus Galat.1. ver.11. & 14. quia tamen priuata reprehensione poterat commodissimè tota res corrigi, & quia fœmina erat, q' ã minus deceret, principes populi publicè coram omnibus arguere (*turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia*, 1. Corinth.14. vers.35.) demum, quia principes isti, etsi boni & modesti admodum viri erant, vt infrà patet vers.30. & 31. nihilominus tamen tantæ perfectionis non erant, quantæ S. Petrus, vt quemadmodum ille, animo æquissimo, reprehendentem D. Paulum pertulit, *documentum* scilicet *nobis*, inquit D. Cyprianus epist. 71. ad Quint. *& concordiæ & patientiæ tribuens*: ita & ipsi fœminam in populi frequentia reprehendentem concoquerent. Iam *tertiò*, etiamsi ad ipsos ire, priuatimque ipsos in ipsis eorum ædibus reprehendere potuisset, summus tamen ipsius pudor, grauitas, & honestas vidualis, eam publicum horrere, plateasque defugere faciebat. ita vt hic cernatur *non defectus humilitatis, sed Zelus castitatis, & honestatis*, inquit Lyranus.

Quot verò vocarit, exprimit Græcus, tres videlicet, antea nominatos, Oziam, Chabrin & Charmin. Latinus tamen noster vers.9. duos tantùm posteriores vocatos fuisse videtur significare, & ver.10. quia quasi de absente Ozia dicitur; *Quod est hoc verbum, in quo consensit Ozias?* Nihilominus tamen dicendum & fuisse Oziam vocatum, & adfuisse. Nam vbi peroràsset Iudith, subditur ver.28. *Et dixerunt illi Ozias & Presbyteri.* Ideoq; vel principio statim non adfuit quidem Ozias. (cum enim omnium princeps esset, variis admodum, tali præsertim tempore, occupationibus distrahebatur) & paulò pòst tamen aduenit: vel potius, vnà cum cæteris, ilicò quidem adfuit Ozias; sed, per verecundam dissimulationem, & auctoritatis eius reuerentiam, de eo quasi absente, in tertia persona loqui Iudith voluit. Propter quam etiam causam extenuando culpam, non statim dicit, *promisit*, *iurauit*, sed quasi vim passus ille aliquam fuisset, tantummodo, *consensit*. In Græco vniuersè ad principes omnes sermo est, siue iam adesset Ozias; sine non.

Quo item *modo* istos vocarit Iudith, narrat idem textus Græcus; ἀπεστείλατο τὴν δέσποιναν αὐτῆς τὴν ἰσχύουσαν πάσαις τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῆς, *mittens ancillam suam, quæ omnibus ipsius*

facul-

facultatibus præposita erat. Seruos ad interiora huiusce modi ministeria vix admittebat castissima vidua. quod valde ad Saluinam probat S. Hieronymus, qui viduæ cuilibet ait. *Habeto tecum viduarum, & virginum choros: habeto tui sexus solatia.* Neque tamen ancillarum quamcumque misit, sed, vt honoris & obseruantiæ plus principibus illis deferret; omnium honoratissimam, de quo infrà.

POSTERIOR QVÆSTIVNCVLA. quæ XVII.

Quomodo ad eam vocati principes venerunt?

ID ætatis & dignitatis viros, ad vnam vnius ancillæ significationem, ad fœminam vnam, quæ & vidua sit & magistratum nullum gerat; vocatos aduenire, nō mirum? Quam multi dixissent; Quid cum fœmina nobis negocij? Plus iam occupationum, quam vt muliebri loquacitati vacare liceat. Ei si quid negocij est, ipsa nos accedat. Nos ciuitatis principes, nos seniores, nos occupatissimi, nos denique viri sumus. Qui minor est, maiorem vt aeeedat, magis decet. At horum isti nihil. Vocati adsunt ocyssimè. & eius rei *causa* mihi *triplex* videtur. *Prima* ipsorum virtus & modestia. Hęc enim fecit vt boni viri facilè cogitarent, se nō frustrà vocari. Fortasse aliquid, quod ad communem salutem, de qua ipsi vel maximè angebantur; ipsis patefactum iri. Communi bono suæ ipsorum & ætatis & auctoritatis rationem omnem posthabendam. *Altera* magna ipsius Iudith prosapia, opes, & dignitas. Pariunt enim apud multos omnia hęc auctoritatis non parum. *Tertia* & potissima causa est, eiusdem sanctitas & religio. Hæc enim vt suprà dictum est; in celeberrima honestissimaque ipsam fama constituerat, vt summi & infimi, ciues & exteri eam maximè obseruarent. Fortassis etiam veluti prophetidem aliquam suspiciebant vt fieret, quod 4. Reg. 22. ver. 14. factum, vbi ad Holdam, de Iosiæ Regis voluntate, *ierunt Helcias sacerdos, & Ahicam, & Achobor, & Saphan, & Asaia.* Et quanto promptiùs velociusque, si ab ea, vt hi nostri; vocati fuissent? Nos verò quando ad eos interdum accimur, apud quos sapientiæ, doctrinæ, consiliiue alicuius melioris spes est, vbi exemplorum, & vtilium sermonum aliqua copia, occasionem haud negligamus. sed omnium maximè quando ad Dominum ac Saluatorem nostrum. De quibusdam queritur ipsemet Prouerb. 1. vers. 24. *Vocaui & renuistis: extendi manum meam, & non fuit, qui aspiceret.* At quid sequitur? *Inuocabunt me, & non exaudiam.* & Lucæ 14. ver. 24. *Dico vobis, quòd nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.*

Prior ipsius Iudith ad principes oratio.

PRIOR Iudith oratio continet principum reprehensionem, & adhortationem. *Reprehensio* est ob factam deditionis, post diem quintum, promissionem, nisi veniret auxilium, suprà cap. 7. ver. 25. & quadruplex affertur ab ea ratio. *Prima* v. 10. quòd huiusce modi verbum sit quædam DEI tentatio ver. 11. & comminatio ver. 15. & quædam aduersus eum vindicta ver. 26. *Altera*, quòd minimè homunculos deceat, huiusmodi conditiones DEO ferre, ipsumque sic tentare ver. 11. *Tertia*, quòd incommoda

magna pariat eiuſcemodi conditionem poſitio ver.12. *Quarta* ver. 13. quòd perabſurdum ſit, homines ſibi tantùm ſumere, vt velint tempus, quo miſereri, opemque ferre debeat DEVS; præfinire, ſeq; ipſos quaſi arbitros & iudices conſtituere, quoto die populum è malis tantis eripere ipſum oporteat. Græcus partim has attingit, partim alias adiungit rationes. *Et nunc*, ait, *qui eſtis vos, qui hodierno iſto die* DEVM *tentaſtis? & ſtatis pro* DEO, *siue quaſi* DEVS *eſſetis, in medio filiorum hominum? Et nunc Dominum omnipotentem examinatis, & nihil cognoſcetis in aeternum. quia profundum cordis hominis non inuenietis & cogitationes mentis eius non capietis. & quomodo* DEVM, *qui fecit omnia hæc, inueſtigabitis, & mentem eius pernoſcetis, & cogitationem eius comprehendetis? Nequaquam fratres.*

Adhortatio duplex. Vna, ad ea, quæ facere ipſi debeant. *altera*, ad ea, quæ aliis dicere. Illorum *primum* eſt, pœnitentiam delicti huius, aliorumque omnium agere verſu 14. Nam illud, *in hoc ipſo*, vel ſignificat, *in hoc ipſo peccato*, ſiue ob hoc ipſum: vel *in hoc ipſo tempore, & momento.* quod aliâs dici ſolet, ἐν τῷ τοῦτῳ. *in*, vel, *ex hoc nunc.* pœnitentiæque modus additur, & cauſa. *Modus*, eſt poſtulatio & lachrymæ, & humiliatio v. 16. *Cauſa* duplex: *prima*, quia patiens Dominus eſt: *ſecunda*, non eſt hominum ſimilis, neque in eo, vt, eorum inſtar, minis terreatur: neque vt ad iracundiam inflammetur. In Græco; *Non eſt tamquam homo* DEVS, *vt minis terreri*, vel *à propoſito deduci: neque tamquam filius hominis, vt iudicio ſiſti aut cogi poſſit.* Similis Numer. 23. v. 19. ſententia legitur; *Non eſt vt homo* DEVS, *qui diſcerpatur, neque vt filius hominis, qui minis territetur.* vbi Hebraicè dicitur; *Non eſt vir* DEVS, *& mentietur: & filius hominis, & pœnitere ſeipſum faciet.* ſiue, vt rectiſſimè noſter Interpres ait; *Non eſt* DEVS *quaſi homo vt mentiatur: vt filius hominis vt mutetur.* Dupliciter igitur accipi poſſet hic verſus 15. *Vel* enim admiſſi peccati magnitudinem oſtendit, cum non poſſit quaſi homo quiſpiam, hominum minitationibus, immutari, ſicuti neque iniuriis ad iram inflammari. *Vel* cauſam oſtendit, cur DEVS cum pœnitentia & lachrymis orandus ſit, quia neque, hominum inſtar, minas ſpargere inanes, neque iracundia tamen efferueſcere conſueuit. In Latino prior ſenſus accipit, *comminabitur*, paſſiuè. Nam & Græcum ἀπειλεῖσθαι, ita etiam ſumitur Numerorum 23. ver. 19. quemadmodnm & in Xenophontis Sympoſio, dum ait ille; ὡς ἔγωγε οὐκέτι ἀπειλοῦμαι, ἀλλ' ἤδη ἀπειλῶ ἄλλοις. *non ego amplius minis terreor, ſed iam minis alios terreo.* Deinde videri poſſet noſter legiſſe διαχωσθῆναι pro eo, quod hodie in Græco eſt hic διαπλωθῆναι, in Numerorum citato illo verſu διαπλωθῆναι. Vnde & poſſet ita Græcus hoc loco verti; *Non eſt* DEVS *veluti homo, ad minitandum, neque veluti filius hominis ad gubernandum vel iudicandum.* vel vt τὸ διαπλωθῆναι pro *conciliari, componique* valeat; *Non eſt* DEVS *qui minis commoueatur, aut vero rurſum placetur & concilietur, prout hominibus accidit.* Videri poſſit in Commentariis Budæus. *Alterum*, ad quod faciendum hortatur, Iudith ver. 16. eſt animarum humiliatio, de qua ſuprà ca. 4. *Tertium* eſt correctio modi agendi cum DEO, vt iam ei non præſtituatur conditio, ſed huc omnium lachrymæ preceſque tendant, *vt ſecundum voluntatem ſuam, ſic faciat nobiſcum citò miſericordiam ſuam.* quemadmodum & CHRISTVS Dominus orabat Matth. 26. ver. 39. *Pater mi, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte. verumtamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu.* Lucæ 22. ver. 42. *Pater, ſi vis, transfer calicem iſtum à me. verumtamen non mea voluntas, ſed tua fiat.* Idemque Dominus nos orare docebat; *Fiat voluntas tua. ſicut in cœlo & in terra.* Sed additur; *vt ſicut conturbatum eſt cor noſtrum in ſuperbia eorum*, videlicet Aſſyriorum, ob eorum tumidas ſuperbasque minas & conatus; *ita etiam de noſtra* (coram DEO noſtro) *humilitate*, ſeu humiliatione tandem aliquando gloriari poſſimus. Huiuſque rei ſpem magnam facit ver. 18. quia pa-

terno-

ternorum scelerum, de quibus cap. 5. vers. 22. imitatio iam non esset. partim, quia in auita priscaque religione constantes fuerant Bethulienses. partim, quia per Manassæ pœnitentiam, cohortationem, & studium, prostratus reflouerat DEI cultus, vt suprà cap. 4. q. 2. & cap. 5. fol. 272. *Quartum* est cohortatio ad spem istam ver. 20. Nam *exquiret* DEVS *sanguinem de afflictionibus inimicorum nostrorum*, id est, ex afflictionibus quibus nos affligunt, vel per afflictiones, quibus eos DEVS affliget. Possunt verò & huc spectare quæ suprà in Eliachimo dicta sunt cap. 4. fol. 262. & seq.

Quæ verò principes istos aliis dicere hortatur Iudith ver. 21. sunt, vt eloquio iam suo iacentes populi animos erigant, & præclaris maiorum exemplis confirment. quemadmodum & facit 1. Machab. 2. Mathathias, D. Paulus ad Hebræos 11. Demum etiam contraria & formidabilia eorum qui murmurantes & quiritantes *ab exterminatore & à serpentibus perierunt*. Numer. 21. ver. 6. Psal. 105. ver. 14. 1. Corinth. 10. v. 9. & 10. vbi sicuti & hoc loco, *exterminator* est Angelus, qui eos vel per seipsum, vel per immissos serpentes perdidit. & vocari solet Hebraicè *hammaschith*, Exodi 12. ver. 23. Græcè ὁ ὀλοθρεύων, & à D. Paulo, citato iam loco, ὀλοθρευτὴς, Apocalyp. 9. ver. 11. ὁ ἀπολλύων. Per seipsum quidem, quia, vt olim Genes. 3. serpentinam asciscere figuram potuit. sicque miserrimos illos quiritatores conficere. Quamquam & in quiritationibus aliis accidere hoc potuit, vt Num. 11. ver. 33. cap. 14. ver. 37. *Postremum & faciendum & dicendum* est vers. 26. quædam veluti dictorum omnium consummatio. vt scilicet non velimus nos ipsos, vrbemque istam, dedere, quasi de DEO nobis auxilium non ferente vlciscamur, prodendo religionem, & ad eius templi euersionem hostibus iter pandendo: sed reputemus horum omnium, quæ iam patimur; causam esse peccata nostra, esse DEI flagella, multo tamen delictis nostris minora & mitiora. eaque nobis tamquam seruis non ad perditionem, sed ad emendationem & vtilitatem nostram à mitissimo & benignissimo Domino infligi. Orationis huius approbatio est ver. 28.

Posterior Iudith ipsius ad eosdem oratio.

POSTERIOR verò eiusdem Iudith oratio vers. 30. tria complectitur. *Primum*, est petitio, vt quemadmodum orationem illam approbarunt, sic & approbent quæ facere ipsa cogitet. Nam illud, *probate si ex* DEO *est*, non accipitur, vt 1. Ioan. 4. vers. 1. *Probate spiritus si ex* DEO *sint*. sed *probate* pro *approbate* hic dicitur. Nam propriè probare & examinare quomodo potuissent, cum quidnam illud esset, nescirent, imo ne scrutari quidem deberent ver. 33. *Alterum*, est precum petitio & ipsorum, semel ac iterum ver. 31. 32. & totius populi ver. 33. *Tertium*, præscriptio eorum, quæ ad bonum eius quod facere cogitabat, initium facere ipsos oporteret versu 32. vbi *abra* quænam sit, posteà dicetur. Approbatio subditur ver. 34.

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

An rectè principes istos reprehenderit Iudith?

VIDEATVR alicui non rectè reprehendisse, non quia vel fœmina fuerit, vel bonum eos ad se vocandi modum non adhibuerit. (hęc enim suprà iam explicat) sed *primo*, quia id, cui tota maximè reprehensio innititur; vel falsum videtur, vel certè

ita exiguum, vt culpæ aut nihil, aut perparum appareat. Accusantur enim quasi DEVM tentarint. At D. Thoma explanatore 2.2.quæst.97.art.1. DEVM is tentat, qui quod in se est non facit, sed absque ratione, vllius; vtilitatis consideratione, ea facit, quibus experiatur id, quod de DEO dubitari nullo modo potest, verbi causa, sitne ad hoc vel illud agendum satis DEVS potens; hocne aut illud norit; sitne in iis, quæ dicit, verax & constans. At principes isti nihil eiusmodi, quod de DEO certum est; explorare volunt, sed tantummodo quod obscurum, anceps & incertum. videlicet, velitne temporalem hanc ærumnam depellere, siti & obsidione vrbem liberare, hostes profligare. Sæpè siquidem ista eum nolle dictum suprà est, & patet ex 3. Reg. 12. v. 24. Ieremiæ 28. 29. & seq. *Deinde* quod in scipsis erat, fecerant; humanis diuinisque sese hactenus præsidiis communierant, egregiè obsidionem sustinuerant. Nunc verò ita sitis inualuit, vt plurimi, quemadmodum suprà dictum est; emoriantur: neque modus succurrendi vllus iam appareat. Quid igitur fieri aliud poterat? *Tertiò* tamen, boni isti principes adhuc tantisper populum expectare persuadent, neque vnum tantummodo alterumue diem, sed quinos totos. Quod quantum & quam pænè intolerandum fuerit, nemo qui quandoque sitiuerit, ignorat. *Quartò*, nonne magna iis spectabatur vtilitas, cum sic iratum populum lenire, mœstum consolari, languescentem corroborare, ad aliquot saltem dies, voluerint? *Accedit*, quòd diuino quodam instinctu quinque istos dies præfiniisse videantur. Nam intra eos omnino venit auxilium, adeò vt ipsa Iudith hoc à DEO profectum intellexisse videatur, non solum cum operam dedit, vt intra dies quinq; salutem ipsa pareret, sed etiam cum ver. 32. dixit; *Orate, vt ficut dixistis; in diebus quinque respiciat Dominus populum suum Israël.*

Possunt quidem hæc & similia in procerum istorum vel defensionem, vel excusationem dici. Plus tamen de reprehensionis veritate ipsi Iudith, quam de innocentiæ apologia, nostris cogitationibus credendum. & potius timendum, ne multa id genus peccata nostra sint, quæ mirum in modum extenuemus, & tamen, coram DEI oculis, non admodum tenuia sint. *Omnis via viri recta sibi videtur; appendit autem corda Dominus.* Prouerb. 21. ver. 2. *Peccarunt* verò Bethulienses *principes, multifariam. Primò* enim, ideo certum præstituerunt dierum numerum, vt DEVM veluti cogerent, vt si quidem religionem, templum, & sacra sua sarta tecta vellet, interibi opem ferret. Vnde & fuit quædam contra DEVM ira, murmuratio, & vindicta, vt in Iudith oratione innuitur, ver. 24. 26. quasi dicerent; *Si præfinito tempore iuuare nos noluerit; nos ipsius templum & sacra omnia hosti dedemus.* Fuit *etiam* quædam DEI tentatio vers. 11. quia experiri voluerunt, non quidem simpliciter an liberare posset, aut vellet, sed an posset ac vellet intra id, quod suo ipsi arbitratu definiissent; spacium. *Tertiò*, fuit etiam DEI tentatio, quia non petierunt eo & modo & tempore iuuari, quo DEI sapientiæ & bonitati videretur, sed quasi DEO ipso sapientiores & meliores essent, certum ei temporis, intra quod auxilietur; orbem circumscribunt: & explorare volunt, quæ hic DEI sapientia sit & bonitas, ver. 17. *Quartò* nondum, quod in se esset, totum fecerunt. *Difficillimè*, inquit Vegetius lib. 4. cap. 10. *vincit sitis eos, qui, quamuis exigua aqua ad potum tamen in obsidione sunt vsi*, prout videri potest in Iosepho lib. 3. de bello, cap. 8 Plinio lib. 6. cap. 30. De fontibus cum hoste manus nondum conseruerunt. Centenarios, quos, per singulos fontes, in gyrum constituerat Holophernes, propellere numquam conati sunt. Miraculum etiam volebant, diuinos videlicet è cœlo imbres, vt Græcus ver. 29. aperit. & quod grauius est; non rationibus, & exemplis aut maiorum aut malorum po-

pulum.

pulum consolari, excitare & confirmare conati sunt, quemadmodum vers. 21. & seq. ostendit Iudith; sed, etsi parumper distulerunt; ei nimia siti conturbato & iniqua flagitanti cesserunt, deditionemque spoponderunt. Quid enim tali rerum articulo non tentandum, dicendum, ferendumque fuit? Nam de templo, religione, genteq; propemodum vniuersa iam agebatur, vti suprà dictum, & explicatur hic à Græco textu. *Quintò*, summa, qua pollebant auctoritate satis vsi non sunt, prout ex iam dictis perspicuum. Vnde & iis dixit Iudith ver. 21. *Vos estis presbyteri in populo* DEI, *& ex vobis pendet anima illorum. Sextò* non quoquo modo promiserat Ozias deditionem, sed iureiurando etiam interposito, vt in Græco est; ὤμοσεν αὐτοῖς τοῦ δοῦναι τὴν πόλιν μὴ ἡμέρας πέντε. *iurauit se ipsis* Assyriis *vrbem dediturum post dies quinque.* At quid si sexto tantum die vel septimo auxiliari vellet DEVS, idque etiam significaret, quid faceret bonus iste vir? Peieraret an non? Si Eliachim, vel etiam Manasses Rex, Saulis instar, 1. Reg. 11. se bene mane, die sexto, magnis cum copiis, affuturum scriberet, iusiurandum violaret an non? Temerarium fuit iusiurandum, & Saulis tantùm excusatiuncula, dum Samuelem diu satis non expectauit, 1. Reg 13. ver. 12. esse possit. Verum ea friuola futilisque fuit. Dicebat ille; *Nunc descendent Philistiim ad me in Galgala, & faciem Domini non placaui. Necessitate compulsus, obtuli holocaustum.* Hi verò principes in Græco ver. 28. ἐλάλησαν ἐν ἰσχύϊ σφόδρα, καὶ ἠνάγκασαν ποιῆσαι ἡμᾶς κατὰ λαλιὰν αὐτῶν, καὶ ἀπαγαγεῖν ἔχειν ἐφ' ἡμᾶς, ὅρκον ὃν οὐ παραβησόμεθα. *Populus vehementer fitiit, & coegerunt nos facere ea, quæ ipsis loquuti sumus, nosque iureiurando, quod non violabimus, obstringere.* At Sauli quid Samuel? *Stulte egisti.* Atque hæc sunt, quæ tota oratione sua reprehendit, sed pudenter prudenterque Iudith. Ideoque ita hunc in locum Rabanus; *Iniustum iudicauit* Iudith, *Domino misericordiæ suæ tempus constituere. cum ille solus præ omnibus norit, & tempus & modum misericordiæ suæ. ac propterea non licet cuipiam aliter* (sic legendum pro, *cui petulanter*) *pro aliqua re Dominum postulare: sed magis ad arbitrium cuncta referre. Sic legitur quidam Patrum in oratione tantum dixisse*; FILI DEI, SICVT VIS ET SICVT SCIS, MISERERE MEI. *Vnde in libro Danielis pueri dicunt; Non oportet nos de hac re respondere tibi. Ecce enim* DEVS *noster, quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis. Quod si noluerit, notum sit tibi Rex, quia Deos tuos non colimus, cap. 3. vers. 17* Citantur & ferè eadem in Glossa. Sed iterum de hoc in quæstiuncula sequente.

QVÆSTIVNCVLA XIX.

Quid è priore Iudith oratione disci possit?

PLVRIMA profectò & vtilissima disci possunt. sed pleraque vel textum legenti obuia, vel certè iam proposita sunt. Si quid reliquiarum; colligamus. & occurrit primum, quod ver. 22. dicitur; *Abraham probatus,* DEI *amicus effectus est.* Factum id quidem Genes. 12. ver. 2. cap. 15. ver. 5. cap. 22. ver. 16. *Per memetipsum iurauit dicit Dominus, quia fecisti hanc rem & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & velut arenam quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ.* En quomodo tentatus, & probatus, & amicus DEI effectus. idq; totum dilucidè admodum tractatur Ecclesiastici 44. ver. 20. & sequentibus. Sanctus verò Iacobus epistolæ suæ capite 2. ver. 23. *Suppleta est*, ait, *scriptura dicens: Credidit Abraham* DEO, *& reputatum est*

est illi ad iustitiam, & amicus DEI *appellatus est.* Cuius sententiæ pars prior legitur Geneſis cap.15.ver.6. posterior 2. Paralip.20.ver.7. Isaiæ 41.v.8. Danielis 3.in Latino textu ver.35.& hoc loco. Vnde prolegomeno 4.fol.209.suprà colligebam, hunc ab Apostolo Iacobo librum citari. Cur enim hunc ad locum, quam ad alios illos minus respexisse putetur? Fateor tamen multo in argumento virium plus futurum, si solo isto loco *amicus* DEI Abraham vocaretur. ideoque subiunctis ibidem argumentis aliis potius quam isto, contra contumaciores antagonistas confligendum. Similiter tamen & ad capitis huius versum vicesimumquintum fuisse animo calamoq; conuerso videtur S.Paulus, cum 1.Corinth.10.ver.10.scripsit; *Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.* Nusquam enim Israëlitas, de quibus ibi sermo; *ab exterminatore* periisse disertim, nisi hoc loco, scriptum noui. Nam Exodi 12. quos interficit percussor ver.23. Ægyptij erant: Israëlitas dum murmurant & delinquunt, iis quos indicaui locis; punitos exterminatosque fuisse scriptum est, sed *exterminator* nullus nominatur. Ideoque videtur hic in veteri testamento locus vnus exterminatorem istum indicasse, & ex eo S. Paulum protulisse. Si enim habere Chaldæum textum, eumque Latio donare, suo adhuc æuo, potuit S.Hieronymus, cur non & sanctissimi Apostoli Paulus & Iacobus? Quod ideo etiam obseruandum, ne quis faciat ista minoris, quia in Græco textu non explanata.

QVÆSTIVNCVLA XX.

Quæ ex eadem priore oratione, ad mores, disci possint?

DISCITVR *primò*, posse interdum Magistratus & Superiores à subditis argui, sed modestè admodum, cautè ac demissè, prout à Iudith factum exposui. Et de isto reprehensionis modo videri potest S.Gregorius 3.parte Pastoralis, maximè cap.5.

Discitur *secundò*, quemadmodum nullas DEO leges, conditiones, modos, & tempora præscribere debeamus, siue dum oramus, siue dum è molestiis quibusdam liberationem optamus, de iisque deliberamus. Qui enim sumus nos, qui tentemus Dominum? *Potest:* ait S.Chrysostomus ad pop.hom.4. DEVS *omnia grauia hæc ipsa dissoluere: sed donec nos purgatos videat, donec videat factam conuersionem, & pœnitentiam firmam & inconcussam, non dissoluit tribulationem. Et enim aurifex donec aurum bene purgatum viderit, de conflatorio non extrahit: sic &* DEVS *non abducit hanc* (tribulationis alicuius) *nubem, donec nos penitus emendauerit. Qui enim tentationem permisit, ipse nouit & tentationis soluendæ tempus. Et sicut citharoedus neque neruum intendit, vt non abrumpat: neque remittit vltra modum, ne harmoniæ concentum lædat: sic &* DEVS *agit, neque in remissione continua, nec in longa tribulatione nostram constituit animam, secundum suam prudentiam vtrumque faciens. Non finit enim nos continua potiri remissione, ne segniores fiamus. Non autem rursum finit in continua esse tribulatione, ne concidamus, neue desperemus. Ipsi* (Domino) *aduersitatis finiendæ tempus relinquamus, nos verò tantum in sanctitate viuamus. Opus enim nostrum ad virtutem mutari,* DEI *verò opus malis vrgentibus finem imponere. Etenim ipse magis quam tu qui tentaris, hoc incendium extinguere vult, sed salutem tuam expectat. Sicut igitur ex remissione tribulatio facta est: sic & ex tribulatione remissionem expectare conuenit.* Quam ob rem bene in *Pirke auoth* cap.2. Rabbi Schimon. *Cum,* ait, *oras, ne orationem tuam figens facias.* (modum scilicet ac tempus DEO præfigens) *sed ora in misericordiis & humilibus supplicationibus, quæ ad miseri-*

misericordiam & gratiam impetrandam, sint idoneæ, coram DEO, *secundum quod dictum est Ioelis; Quia* DEVS *clemens, & misericors est longanimis & multæ pietatis.*

Discitur *tertiò*, in rerum ad æternam salutem non necessariarum, minimeque cœlestium precatu, optimum esse DEO semper dicere, *vt secundum suam voluntatem, sic faciat nobiscum.* Id exemplo monitoque CHRISTI Domini, & ex Rabano etiam suprà monstraui. Nunc adiicio celebrem illam Mendici cuiusdam vel historiam vel parabolam, qui summæ tranquillitatis & felicitatis viam doctissimo cuidam viro dicebat, hoc in votis vnum semper habere, vt DEI voluntas fiat. ideoque sibi, etiamsi ostiatim stipem quæreret, in pluuiis & frigoribus interdum pernoctaret, sæpè fameret, stipisq; nihil acciperet, aduersi tamen & molesti nihil esse, quia semper animo illud agitaret; *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra.* Quid verò in Alcibiade secundo Plato? Non omnis huc eius tendit oratio, cum docet, à DEO id tantùm petendum, quod reuera bonum est. Hoc autem quidnam sit, in rebus quidem vt dixi, fluxis & caducis; à nobis, qui imprudentes ignarique admodum sumus, nequaquam esse dehniendum. ideoq; & Poëtarum illum laudat, cuius in Anthologiæ primum librum translati sunt versiculi, quos clarissimum Anglorum decus Thomas Morus ita quondam vertebat:

Da bona, siue rogere DEVS, *seu, nulla rogere,*
Et mala, siue petare, nega, seu nulla petare.

Discitur *quartò*, si quæ in maioribus vitia hæserint, ea posteris valdè cauenda. exemplo istorum, quos commendat Iudith ver. 18. Quod si vitia cauenda, religio vtique & virtus imitanda. Prius illud, qui in Turcicę tandem tyrannidis barathrum coniecti sunt, non seruarunt Græci, vt eorum diligenter obseruauit & monuit Patriarcha Gennadius scholarius lib. de summi Pontificis primatu, sect. 15. In posteriore non parum vbique claudicatur. Eheu, in Catholicæ auitæque pietatis, deuotionis, modestiæque studio,

Damnosa quid non imminuit dies?
Aetas parentum peior auis. tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.

Discitur *quintò*, quid qui aliquo in populo auctoritate pollent, agere debeant. Si petat, imo & flagitet ille iniqua, religioni aduersa, DEI honori contraria, numquam annuendum est. In rerum verò asperitatibus, bonis accommodatisque rationibus & orationibus alleuandus, & corroborandus. Sed sanè licet isti sacerdotes vt dixi; non fuerint, optimè tamen Sacerdotibus, Episcopis, & Pastoribus omnibus ista modo iterarit sancta Iudith; *Et nunc fratres, quoniam vos estis Presbyteri in populo* DEI, *& ex vobis pendet anima illorum, ad eloquium vestrum, corda eorum erigite.* Vide S. Chrysostomum homiliis ad populum 2. 3. 4. 5. 6. 11. 12. & sequent. D. Ambrosium serm. 83. 84. & sequentibus.

Sextò, quanti referat exempla sanctorum Martyrum, historiasque Sanctorum è sacris litteris, aliisque bonis auctoribus in promptu habere. *Longum*, ait Seneca epistola 6. *iter est per præcepta, breue & efficax per exempla.* & 83. *Instruenda est vita exemplis illustribus.* iterumque 85. *Proponamus laudanda: inuenietur imitator.* Et apud Tacitum Thraseas: *Oportet*, ait, *iuuenes firmare animum, constantibus exemplis.* Sed plura 1. Machab. cap. 2. Quin & impietatis ac vitiorum exempla interdum commemoranda, vt dum quibus

à DEO pœnis plectantur, audiunt alij, exhorrescant & fugiant. Laudat ille lib.1.saty. 4.parentem, quòd isto docendi genere vitiorum fugam docere solitus sit:

——— Insuevit pater optimus hoc me
Vt fugerem, exemplis vitiorum quæque notando,
Cum me hortaretur, parcè, frugaliter, atque
Viuerem vti contentus eo, quod mî ipse parasset.

Septimò, quomodo diuinitus immissæ calamitates ferēdæ. ipsas peccatis videlicet nostris ascribere: maiores nos promeritos agnoscere: ad nostram summam vtilitatem à DEO referri, statuere. ne quæ dextra manu nobis pater Optimus Max. dat, ea nos læua, vt aiebat quidam; accipiamus. Sed in Tobia de hoc, bene multa, cap.2.fol.21. & sequent.cap.12.fol.164.

Octauò & illud discitur, castigandos quidem esse seruos, non tamen ad perditionem, sed ad emendationem tantùm & quidem, vti lib.6. de Legibus præscribit Plato; *absque contumelia.* Quod si seruos, quanto magis filios? *Quemadmodum*, ait ille, *seruos diximus castigare sine contumelia oportere, ne in iracundiam efferantur: castigare tamen omnino ne nimium delicioſi reddantur: ita & liberos volumus. Vos*, ait S.Paulus Ephes. 6. ver. 4. *patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros: sed educate illos in disciplina & correptione Domini.* Et paulò pòst ver. 9. *Vos domini eadem facite* seruis, *remittentes minas, scientes quia & illorum, & vester Dominus est in cœlis.*

QVÆSTIVNCVLA XXI.

Quid, è Principum ad Iudith accessu, & orationis approbatione, documentorum?

IVDITH ipsius vocatu ad eam principes hos venisse, magnæ modestiæ virtutisque opus fuisse, dixi antea. Tantum addo, ne seruorum aut ancillarum, per quas nos DEVS vocat, vilitatem & indignitatem contemnamus. Hi enim non ad se, sed ad Dominum nos suum vocant. *Sapientia*, Prouerb.8.ver.3. *misit ancillas suas, vt vocarent ad arcem, & ad mœnia ciuitatis.*

Discamus porro à tantis viris, etiamsi quod humanæ infirmitatis est; aliquando labamur, non ægrè, dum à minoribus etiam reprehendimur, idipsum ferre. multo minus, dum à maioribus. In Græco videntur seipsos quidem aliquantulum excusare, dum valdè populum sitiisse, ideoque & se ab illo, vt iurarent, coactos dicunt: est tamen ingenua potius culpæ, ipsiusque occasionis confessio. quæ in Chaldæo & Latino præterita.

Discamus verò ampliùs, culpam vbi agnouerimus, eius à DEO veniam petere. idque per nos & per alios. *Nunc ergo*, aiunt, *ora pro nobis.* Fuit hic olim mos adeo veteribus vsitatus, vt etiam, qui seriò culpam non agnoscerent, neque ipsam, vti par erat, detestarentur, vsitatum tamen hoc demissionis, pœnitentiæque symbolum, labris saltem primoribus, ederent. Nam in veteri testamento Saul 1. Reg. 15. à Samuele reprehensus; *Peccaui*, ait, *quia præuaricatus sum sermonem Domini, & verba tua, timens populum & obediens voci eorum. Sed nunc porta quæso peccatum meum, & reuertere mecum, vt adorem Dominum.* In nouo, Simon Magus Actor.8.ver.24. *Precamini vos pro me ad Dominum, vt nihil*

vt nihil veniat super me horum quæ dixisti. Nos hypocriticas istas confessiones fugiamus, veras & synceras, quæ & veniam impetrent, in proceribus istis imitemur.

Sed & *causa*, cur ipsam Iudith orare orent, considerandæ. *Quoniam*, inquiunt, *mulier sancta es, & times* DEVM. Ego me ad Te, ô beatissima DEI mater & Virgo, conuerto, & supplex alo pariter; *Ora pro nobis, quoniam mulier sancta es, & times* DEVM. Et *sancte Petre ora pro nobis, quoniam vir sanctus es, & times* DEVM. *Sancte Paule ora pro nobis, quoniam vir sanctus es, & times* DEVM. itemque in cœlitibus aliis omnibus. Quid frendes hæretice? An in istos, beato iam, cum CHRISTO IESV, in cœlis æuo fruentes, hæc ipsa orandi causa non conuenit? Non sancti sunt? non DEVM timent? At non sunt in hac ipsa vita, vt Iudith. Quid tum? An ita huic vitæ annexum appactumque orare, vt nemo nisi vitam hanc viuat, oret? At sic nulla in cœlis esset oratio, nulla DEI laudatio, nulla gratiarum actio. Nam & precationis hæc particula quædam est 1. Timoth. 2. versu 1. An verò potest etiam extra vitam hanc aliquis orare, sed non pro alio? At CHRISTVS Dominus ex hac pridem vita discessit, & tamen non quâ DEVS, sed quâ homo, interpellat pro nobis, Hebr. 7. ver. 25. 1. Ioan. 2. ver. 1. Imo etiam epulo ille diues poterat adhuc pro fratribus orare. licet ratione, non mortis quam obierat, sed mortis quam in æternum miser obibit; ratione inquam damnationis æternæ, nihil impetraret. Huic scilicet dici non debuit, *ora pro nobis.* quia nec alterum illud subdi potuit, *quoniam vir sanctus es, & times* DEVM. Verum non indigent hæretici nostri Sanctorum precibus. quia vel peccatum nunquam suum, nisi cum Saule & Simone Mago, hypocriticè confitentur, vel illos reuera Sanctos, DEVMq; timentes, aut certè nullam omnino vitam viuentes putant. quasi falsum foret illud CHRISTI Domini Matth. 22. ver. 32. *Non est* DEVS *mortuorum, sed viuentium.* Cæterum in posteriore ipsorum approbatione, pulchra est illa precatiuncula; *Dominus sit tecum.* quam crebro Ecclesia vsurpat, cum ait; *Dominus vobiscum.* Sed de ea in Ruth egi, cap. 2. ver. 4.

QVÆSTIVNCVLA XXII.

Quid, è posteriore Iudith oratione, documentorum?

RARA quidem, sed præclara in muliere virtus silentium. Hoc tamen à Iudith non mulieres tantùm, sed & virorum quidam discere possunt. qui arcanum nullum continere, omnia vbiq; profundere, denique pleni rimarum hac atque illac perfluere assolent. Iudith neque quid facere instituerit, patefacit, neque vllam idipsum rimandi & expiscandi ansam dat. Tantùm in Latino ait ver. 32. *ego exeam cum abra mea.* Monendum verò ista futura *exeam, peream, transeam,* & similia, nostro Interpreti quandoque vsurpari pro *exibo, peribo, transibo.* Sicuti contrà, è veterum vsu ista commendat Marcellus, *audibo, aperibo, dicebo paribit, peruenibunt, obedibo* & alia non pauca. In Græco *Audite*, ait, *me, & opus faciam, quod ad generis nostri filios in generationes generationũ peruenient.*

Omnium verò maximè imitatu dignissima est sanctæ Iudith demissio & religio. Eam magno encomio, & plenis pænè fistulis laudant Principes, à veritate. *Omnia quæ locuta es, vera sunt.* à prudentia. *non est in sermonibus tuis vlla reprehensio.* à sanctitate. *mulier sancta es.* à DEI timore; *Times* DEVM. in Græco etiam perspicuè, nullisque verborum ambagibus, ab excellente, omnibusque quam cognitissima sapientia. οὐκ ἐστὶ τῇ σήμερον ἡ σοφία σου ἐν σοὶ δήλη ἔστι, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ἡμερῶν συνίημι πᾶς ὁ λαὸς τῷ σωτῆρι σου, καλὸν ἀγαθὸν

ὅτι τὸ πλάσμα τῆς καρδίας σου. *Non hodie primum tua manifesta est sapientia: sed iampridem à dierum tuorum principio, siue à prima tua ætate, nouit populus vniuersus tuam sapientiam. ideoq; & bonum esse, quod corde iam tuo efformasti,* siue *cogitasti.* Denique tanti ipsam fecerant, vt eius precibus culpam, quam ipsi agnoscebant, & quidem tantam, quantam illa dixerat; apud DEVM deleri orarent, eiusque deprecationem rogarent. Et ipsa tamen non modo nihil effertur, sed seipsam multo magis deiicit. & quemadmodum ab Angelo & Elizabetha cum laudaretur B. Virgo, se DEI humilem ancillam profitebatur: ita & Iudith se pauperculam, quęque aliorum ipsa egeat precibus profitetur. neque eorum tantùm, quibus dicere possit; *Orate pro me. quoniam viri sancti estis, & timetis* DEVM: sed eorum etiam, quos in DEVM grauiter commisisse dixerat, quos arguerat DEI tentatores, minitatores, vltores. *Orate,* ait ver. 33. *pro me ad Dominum* DEVM *nostrum.* Neque hoc semel tantùm petit, sed in tam paucis verbis, iterum & iterum ver. 32. & 33. Neque horum tantum, qui primarij erant, & viri, licet iam prolapsi; virtute alioqui præstantes, iamq; ab illo suo delicto resipiscebant, preces petit: sed aliorum etiam omnium, qui in vrbe tùm erant, licet sua ipsi murmuratione, impatientia & querela, quæ suos huc principes impulerant; non parum etiam deliquissent. Quis magnæ hoc humilitatis inficietur? Quis & imitatione dignissimum non censeat? Sunt, qui cœlo recepti iam sunt, partim Angeli, partim homines beati meritò à nobis rogandi; sunt & in hac vita etiam ij, quos egregiè sanctos, DEIq; metuentes iudicamus: at non ij tantum, sed & alij, qui in Ecclesia adhuc Catholica permanent, etiamsi aliquid aliquando deliquerint, vel etiamnum adhuc delinquant. Sępè qui cecidit, resurgit. & quidem nostra interdum opinione velociùs. Nemo contemnendus. Pharisaico supercilio respuendus nemo. In Ecclesia Catholica, *multi vnum corpus sumus, in* CHRISTO, *singuli autem alter alterius membra.* Roman. 12. vers. 2. *Non potest autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo, aut iterum caput pedibus: Non estis mihi necessarij.* 1. Corinth. 12. vers. 21. Ideoque & S. Iacobus cap. 5. vers. 16. *Orate pro inuicem, vt saluemini.* & ipsum electionis vas D. Paulus Rom. 15. v. 30. *Obsecro,* ait, *vos fratres, per Dominum nostrum* IESVM CHRISTVM, *& per charitatem sancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad* DEVM. 2. Cor. 1. v. 10. DEVS *de tantis periculis nos eripuit & eruit, in quem speramus, quoniam & adhuc eripiet, adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis.* 1. Thessal. 5. ver. 2. *Fratres orate pro nobis.* & 2. cap. 3. ver. 1. *De cætero fratres, orate pro nobis.* Quemadmodum verò petit sancta Iudith ver. 33. *Nihil aliud fiat, nisi oratio pro me ad Dominum* DEVM *nostrum:* ita Actor. 12. vers. 5. *oratio fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad* DEVM *pro* S. Petro, qui *in* Herodis *carcere seruabatur.* Et nos quidem semper aliorum precatu indigemus, sed tùm in primis, cum magnum & arduum quid piam molimur, cui nostra facilè succumbere potest infirmitas, siue id publicum sit, siue priuatum. verbi causa, cum ad peccatorum, hæreticorum, Gentiumque infidelium conuersionem aggredi, religiosum vitæ statum inire, paupertatis, castitatis & obedientiæ DEO vota nuncupare volumus, dicamus; *Orate, vt firmum faciat* DEVS *consilium meum.* Nam *nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, aptus est regno* DEI. Luc. 9. ver. vltimo. Cæterum, quia penes Optimates illos, portarum vrbis claues erant, &, nisi eorum emissu nutuque, poterat nemo egredi, vel ingredi, noctu præsertim; ideò: *Stabitis,* ait, *vos ad portam, nocte ista.* Et cap. 10. v. 9. in Græco; *Portam,* ait, *vrbis mihi iubete aperiri.* Discamus & nos, nusquam egredi, nisi stantibus ad portam, & concedentibus, quibus claues dedit DEVS. sed in iis potissimum rebus, quæ ad Euangelij CHRISTI Domini prædicationem, diuinorum sacramento-

mentorum administrationem spectant, vt videlicet *non sumat sibi quisquam honorem, sed qui vocatur à* DEO *tamquam Aaron.* Hebr.5.ver.4.

CAPVT IX.

1 QVibus abscedentibus, Iudith ingressa est oratorium suum: & induens se cilicio, posuit cinerem super caput suum: & prosternens se Domino, clamabat ad Dominum, dicens:

2 Domine Deus patris mei Simeon, qui dedisti illi gladium in defensionem alienigenarum, qui violatores extiterunt in coinquinatione sua, & denudauerunt femur virginis in confusionem:

Genesis 34.29.

3 Et dedisti mulieres illorum in prædam, & filias illorum in captiuitatem: & omnem prædam in diuisionem seruis tuis, qui zelauerũt zelum tuum: subueni quæso te Domine Deus meus mihi viduæ.

4 Tu enim fecisti priora, & illa post illa cogitasti: & hoc factum est quod ipse voluisti.

5 Omnes enim viæ tuæ paratæ sunt, & tua iudicia in tua prouidentia posuisti.

Exodi 14.9.

6 Respice castra Assyriorũ nunc, sicut tunc castra Aegyptiorum videre dignatus es, quando post seruos tuos armati currebant, confidentes in quadrigis, & in equitatu suo, & in multitudine bellatorum.

7 Sed aspexisti super castra eorum, & tenebræ fatigauerunt eos.

8 Tenuit pedes eorum abyssus, & aquæ operuerunt eos.

9 Sic fiant & isti, Domine, qui confidunt in multitudine sua, & in curribus suis, & in contis, & in scutis, & in sagittis suis, & in lanceis gloriantur,

10 Et nesciunt quia tu ipse es Deus noster, qui conteris bella ab initio, & Dominus nomen est tibi.

11 Erige brachium tuum sicut ab initio, & allide virtutem illorum in virtute tua: cadat virtus eorum in iracundia tua, qui promittunt se violare sancta tua, & polluere tabernaculum nominis tui, & deiicere gladio suo cornu altaris tui.

12 Fac Domine, vt gladio proprio eius superbia amputetur:

13 Capiatur laqueo oculorum suorum in me, & percuties eum ex labiis charitatis meæ.

14 Da mihi in animo constantiam, vt contemnã illum: & virtutem, vt euertam illum.

15 Erit enim hoc memoriale nominis tui, cùm manus fœmina deiecerit eum.

Iudic.4. 22.& 5. 26.

16 Non enim in multitudine est virtus tua Domine, neq; in equorum viribus voluntas tua est, nec superbi ab initio placuerunt tibi: sed humilium & mansuetorũ semper tibi placuit deprecatio.

17 *Deus cœlorum, creator aquarum, & Dominus totius creaturæ, exaudi me miseram deprecantem, et de tua misericordia præsumentẽ.* 18 *Memento Domine testamenti tui, & da verbum in ore meo, & in corde meo consilium corrobora, vt domus tua in sanctificatione tua permaneat:* 19 *Et omnes gentes agnoscant quia tu es Deus, & non est alius præter te.*

COMMENTARIVS.

ALTERAM nunc ad liberandum populum aggressionem Iudith adhibet, cum DEO scilicet agendo, eiusque opem & auxilium implorando. Ideoque hoc ipso capite illius ad DEVM oratio proponitur. & eiusdem modus, partim huius eiusdem capitis initio statim, partim etiam sequentis. Nam *primò, ingressa est oratorium suum.* de quo suprà. *deinde, se cilicio induit. tertiò, posuit cinerem super caput suum. quartò prostrauit se ante Dominum. quintò* clamare precabunda occœpit. Quæ aliorum toties, tamque humiliter, vt audiimus; preces petierat, quid cum ancillis, domesticisque suis fecisse iam credimus? In Græco quæ notanda sint, duo hic adiiciuntur. *Vnum* ἐγύμνωσεν δὲ τὸν σακκοδύτην σάκκον. *Nudauit id, quo induebatur, cilicium.* id est, cum id antea opertum esset, vestibusq; aliis obtectum, iam apertè, vestibus illis abiectis, cilicio induta est. Sicque Latinus textus explicandus de indutione cilicij, non qualibet, sed aperta, minimeque velata, prout in sacrificantibus sacerdotibus dictum suprà cap. 4. ver. 9. & 16. *Alterum* est cœptæ huius orationis tempus, καὶ ἦν ἄρτι προσφερόμενον τὸ ἐσπερινὸν θυμίαμα εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ τὸ θυμίαμα ἐκεῖνο. *Et erat tum, cum offerri solet, Hierosolymis, in domo* DEI, *incensum vespertinum.* Oratio verò petit hostium profligationem, Israëlitarum liberationem, & quidem ita, vt vtrumq; istud, & ipse hæc agendi modus ad vnam ipsius DEI gloriam totus referatur vers. 15. & 19. Contexitur autem tota petitio ex comparatione quadam cum veteribus exemplis duobus. Deinde ex crebris de DEO sententiis, & tertiò, ex ipsius, quem dixi, finis propositione. *Exemplum prius* est ex Genes. 34. ver. 29. de Simeone Patriarcha. Sicut enim, ô DEVS, in vlciscenda violatæ virginis pudicitia iuuisti: ita me viduam ex illo prognatam, in Bethuliæ, adeoque patriæ totius, & religionum tuarum liberatione procuranda nunc adiuua. *Alterum* ex cap. 14. Exodi vers. 9. sicut Pharaonis & Ægyptiorum castra Israëlitas insequentium occidione olim penitus occidisti, ô DEVS: ita & nunc, immensas Holophernæ huius, omniumque Assyriorum copias extermina.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quomodo, in defensionem alienigenarum, dedit Simeoni Patriarchæ gladium Dominus?

EST aliqua hic & de verbo, contra versionis nostræ Momos, velitatiuncula, & de re ipsa ob difficultatem, pugna. *De verbo* quidem, quia Simeon alienigenas non defendisse sed oppugnasse ac interemisse legitur. At defensio vindictam & vltionem signifi-

gnificat, quam Græcus ἐκδίκησιν ἀλλοτρίων appellat. Sic enim defendendi defensionisq; vocabula priscis auctoribus vsurpata notat non incuriosus Latini sermonis custos Nonius. *Defendere*, ait, *vindicare, depellere. Virgilius Bucol.* ——*solstitium pecori defendite. Ennius Achill. Serua ciues, defende hostes cum potes defendere.* Et sic quodammodo iam suprà c.1.ver.12. *Iurauit, quod defenderet se de omnibus regionibus his.* Ad Rom.12. ver.19. *Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ.* Similiter lib.1. contra Marcionem cap. 26. de falso Marcionis Deo: *Cur prohibet admitti, quod non defendit admissum? cum multo rectiùs non prohibuisset, quod defensurus non esset, quam vt non defenderet, quod prohibuisset. imo & permisisse directò debuit. sine causa prohibiturus, non & defensurus. Nam & nunc tacitè permissum est, quod sine vltione prohibetur.*

De re ipsa porro difficultas est quomodo quam intulit Simeon alienigenis, cędes hic laudetur, cum in Genesi vituperetur? Illic enim cap.34. ver.30. Iacob dixit ad Simeon & Leui; *Turbastis me, & odiosum fecistis me Chananæis & Pherezæis habitatoribus terra huius. Nos pauci sumus. illi congregati percutient me, & delebor ego, & domus mea.* Multoq; grauiùs cap.49. ver.5. *Simeon & Leui fratres. vasa iniquitatis bellantia. In consilium eorum non veniat anima mea, & in cœtu illorum non sit gloria mea. quia in furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum. Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio eorum, quia dura. Diuidam eos in Iacob, & dispergam in Israël.* Tres adhibentur ei difficultati *responsiones. Prima* est eorum, qui concedunt vel omnino, vel ferè, locum hunc illi repugnare. Sed hi sunt illi recentiores, qui libri huius auctoritatem lance parum æqua ponderarunt, vt Carthusianus, de quo suprà proleg. 4. in hæreticorum argumentis fol. 213. *Altera* historiæ Scholasticæ, quæ ait posse dupliciter cædem hanc expendi. primò quoad diuinum iudicium, cuius, per virginis Dinę stuprum, violata erat maiestas, & hominum naturæ insita lex: neque vera illum pœnitudine placarant stuprator Sichem, & eius pater Hemor, cæterique sceleris eius vel adiutores, vel approbatores Sichemitæ ciues. & sic iustissima ij cæde plectebantur. Deinde, quoad Simeonis ipsius & Leui animum, qui vehementi quadam furoris insania, non iustitiæ zelo, sed irę vindictæq; impetu arma corripuerunt, illos occiderunt. sicque iniusta cædes fuit. Priore modo laudari cædem hic, non posteriore, inquit illa historia. & explicat, aliquoque modo approbat Carthusianus exemplo Iudæorum, quorum excidium & captiuitas, quoad DEI sententiam, iusta, quoad Nabuchodonosoris ambitionem & superbiam, iniusta extitit. *Tertia* Lyrani hoc loco & Pererij nostri, libro de benedictione Patriarcharum. duo nimirum in cæde illa fuisse. *vnum*; ipsam flagitij detestationem, eiusque puniendi zelum. *alterum*, ipsum punitionis huius exequendæ modum. & prius quidem illud laude dignũ esse, non posterius. non quasi puniendi potestatem non haberent, (cum enim esset Hemor loci eius princeps, ad nullum vocari tribunal poterat, sed armis tantummodo puniri) sed quia modus is contra sancitum iamiam fœdus, & fraudulentus, nimiumque vehemens & furiosus fuit.

Ex vtraque ista expositione plenior ea forsan erit, quæ dixerit, *primò* quidem *hic maximè spectari & laudari, quod in clade ista diuinum fuit.* Nam & orationis hoc scopus, quem suprà vidimus, indicat; & loquendi modus, *dedisti illi gladium in defensionem alienigenarum, dedisti mulieres illorum in prædam.* & in Græco; *dedisti principes eorum in cædem, & cubile ipsorum in sanguinem, & percussisti seruos cum dynastis, & dynastas ipsos in thronis suis.* statimque magnitudo sceleris, quod gladio vindicari voluit DEVS, adiicitur. *Ad hoc*, in sequenti exemplo de Ægyptiorum mersione nihil humani, sed tantummodo, quod

quod diuinum erat; prędicatur. quia id solum cõmemoratu oportunum iam erat, DEVM eos, qui malo quopiam Israelitas affeciſſent, olim puniiſſe. idcoq; rogari eum, vt itidem modo faciat. *Deinde* verò *videtur factum iſtud, quatenus à Simeone & Leui extitit; aliquo mǫdo laudari.* quia Simeon & Leui dicuntur *serui* DEI, neque ſimpliciter, ſed qui *zelauerint zelum* DEI. Nam *zelum* DEI *zelare* in laude ponitur, 1. Machab. 2. 54. & 58. Et Græcè additur, *Sanguinis ſui pollutionem abominati ſunt; & te in adiutorem inuocarunt.* Atque ſic, non interim negatur eos peccaſſe, importunè, callidè nimiumque furenter & rabidè in fœderatos irruiſſe. In vno eodemque opere, quod alioqui malum eſt, maloque mǫdo agitur, poteſt interdum tamen laude quidpiam dignum aſpici. Teſtis ille, qui furacem fraudulentumque *villicum iniquitatis* laudauit, *quia prudenter feciſſet.* Lucæ 16. ver. 8.

Obiicit tamen Carthuſianus, armis eos pœnam inferre non debuiſſe, quia etiamſi Rex Hemor eſſet, maiori tamen Regi parebat, coram quo de iniuria potuit accuſari. Nam Ioſuæ 11. verſ. 10. *Aſor antiquitus inter omnia regna hæc principatum tenebat.* Verùm potuit Aſor principatum tenere, ſiue inter omnia eminere, vt regna ei tamen alia non ſubeſſent. Et, vt ſubeſſent, quomodo aduenæ & peregrini homines, in re, quę magnũ apud Barbaros iſtos flagitium nõ videbatur, iuſtas exigere pœnas potuiſſent?

Obiiciet fortè alius totum, etiam quoad Simeonis animum, & modum; factum hoc videri hoc loco laudari. quia dicitur DEVS illi *gladium dediſſe.* At quæ cædes iuſtior, quis cędendi animus & modus æquior, quam vbi gladium porrigit, penes quem ſumma omnium vitæ ac necis poteſtas? Quomodo delinquant, qui DEI aliqua in re ſerui ſunt, in eaque zelum ipſius zelant? Iam dixi, & vſu receptum, vt vno quopiam reſpectu ſit aliquid æquum, alio iniquum: accipiat quis à DEO poteſtatem aliquam, neque ea tamen, quemadmodum par eſſet, bene vtatur. Nonne Nabuchodonoſorem, qui Hieroſolymam cepit, templum euertit, populum abduxit, vocat DEVS *ſeruum ſuum?* Ierem. 25. ver. 9. Nonne ad Ezechielem ait Dominus cap. 29. ver. 18. *Fili hominis, Nabuchodonoſor Rex Babylonis ſeruire fecit exercitum ſuum ſeruitute magna aduerſus Tyrum. Omne caput decaluatum: & omnis humerus depilatus eſt: & merces non eſt reddita ei, neq; exercitui eius de Tyro, pro ſeruitute, qua ſeruiuit mihi aduerſus eam.* Iudith ergo potiſſimùm quæ DEI ſunt in Simeonia irruptione celebrat; quæ Simeonis vero ſunt, non niſi modicè & quadantenus.

QVÆSTIVNCVLA II.

Quæ labia charitatis ver 13 & quæ illuſtriores huius capitis vel ſententiæ? vel documenta?

LABIA *charitatis* vocantur, è quibus verborum χάριτες quædam, ſiue iucunda orationis gratia exiſtit. Vnde & qui auribus aliquid dant, aliiſque grata proferunt, ij apud Athenæum χαριλογλωττῦντες, ab aliis quibuſdam *aretalogi* vocantur. Quia verò eiuſcemodi orationis mella grauiter ſæpè auditorem fallunt, ſicuti & Holophernem fefellerunt, idcirco in Græco dicuntur χείλη ἀτάτης, *labia fraudis*, ſiue vt in Pſalmo 11. 16. 30. *labia doloſa.* Quomodo huiuſcemodi à DEO petat Iudith, alio capite, cum aliis quibuſdam, diſquiretur commodiùs.

Inter

Inter sententias verò *prima* est, qua DEI potentiam extollit v. 4. dum & pœnam, quæ falacibus illis Sichemitis illata erat, eum arbitratu suo fecisse ait, & alia omnia tam, quæ vmquam ante facta sunt, vel deinceps vmquam fient. Hæc enim sententiæ huius vis paulò in Græcis apertior est; ἐποίησας τὰ πρότερα ἐκείνων, καὶ ἐκεῖνα, καὶ τὰ μελλόντα, καὶ τὰ νῦν, καὶ τὰ ἐπιχόμενα διενοήθης, καὶ ἐβουλεύσω, ἃ ἐγένετο, καὶ παρέστησαν ἐκάλεσον, καὶ εἶπαν, ἰδοὺ πάρεσμεν. Πᾶσαι γὰρ αἱ ὁδοί σου ἕτοιμοι, καὶ ἡ κρίσις σου ἐν προγνώσει. *Feciſti ea quæ illis priora ſunt, illa, & quæ deinceps, & quæ nunc, & quæ ventura intellexiſti. & facta ſunt quæ cogitaſti & præſentia ſuerunt, quæ deliberaſti. & dixerunt; Ecce adſumus. Omnes enim viæ tuæ parata: & iudicium tuum in prænotione.* id est, prouiſum & præmeditatum est.

Altera sententia est ver. 10. DEVS *noſter conterit bella ab initio, & Dominus nomen est ei.* Pro isto, *Dominus*, Hebraicum esse solet יהוה estque totum hoc explicatum Exodi cap. 3. ver. 14. cap. 6. ver. 3. ſicuti & quod iam ſubditur ver. 15. *Erit hoc memoriale nominis tui.* Explicatur tamen hic ipse locus à Petro Fabro lib. dodecameni, cap. 5. Alia DEI nomina sunt verſ. 17. vbi & *præſumere* in bonam partem ſumitur vti ſuprà expoſitum, cap. 6. ver. 15. In Græco etiam ſuauiſſima hæc. ταπεινῶν θεὸς, ἐλαττόνων βοηθὸς, ἀντιλήπτωρ ἀδυνάτων, ἀπογνωσμένων σωτήρ. *humilium* DEVS, *inferiorum adiutor, curator infirmorum, deploratarum protector, deſperatorum ſaluator.*

Tertia ver. 16. cui ſimillimæ in ſcripturis complures. ſed pulcherrima illa Hieroſolymitani Regis Asæ dum contra Æthiopum Regem Zaram, qui decies centena hominum millia, trecentoſque falcatos currus ducebat; pergeret, 2. Paralip. 14. verſ. 11. *Domine*, ait, *non eſt apud te vlla diſtantia, vtrum in paucis auxilieris, an in multis. Adiuua nos Domine* DEVS *noſter. In te enim & in tuo nomine habentes fiduciam venimus contra hanc multitudinem.* Hanc porro Iudith noſtræ vocem Regino comiti, cui militiæ regulas præſcribebat, laudat Carthaginienſis diaconus Ferrandus S. Fulgentij diſcipulus. *Si*, ait in prima regula, *paruus exercitus contra hoſtium multitudines innumerabiles educendus ſit, orante Iudith protinus confortaberis, conſona oratione, dum gemebundus exclamas. Non in multitudine eſt fortitudo tua: neque virtus tua in potentatibus. ſed humilium eſt* DEVS. Atque id etiam agnoſcit Gentilis apud Herodotum lib. 7. Artabanus; στρατὸς πολλὸς ὑπὸ ὀλίγου διαφθείρεται καὶ τοιόνδε. ἐπὰν σφι ὁ θεὸς φθονήσας φόβον ἐμβάλῃ ἢ βροντήν. *Ingens exercitus ab exiguo profligatur, quoties* DEVS *iis, quibus inuidet*, ſiue potius *quos deteſtatur*; *aut metum aut tonitruum incutit.*

Documentorum verò iſtæ non parum ſuppeditant ſententiæ, poſſunt tamen adiungi & alia. *Primum*, quæ ſeſe ad magna quædam opera comparandi ratio ſit, videlicet ad DEVM ſemper aduolare, ipſiuſque maieſtatem precari. Omnium rerum magnarum primordia à DEO, inquiebat neſcio quis. *Alterum*, vnius ob noxam, quanta ſæpè in Rebuſpublicis mala? & ea neque fortuita, neque à ſolis hominibus inuecta, ſed, quia punire illam vult, etiam à DEO ipſo immiſſa. Non eſt Dina quidem Helena: ſuam tamen habet & ipſa Iliadem, vt in Geneſi & hoc loco vides. *Tertium*, cum extremum hic virginis dedecus per femorum denudationem ſignificetur, quid de Lacænis illis, quæ, parum velatæ, in adoleſcentum ſeſe conſpectum dabant, & φαινομηρίδες vocabantur; ſentiendum? *Quartum* cum tanta DEI & potentia & prouidentia ſit, quanta hic deſcribitur ver. 4. & 5. cur nos ei totos non committamus? *Quintum*, in armis, hominumque operibus, ſpes numquam noſtras collocemus. Quid Aſſyriis iſta profuerunt, qui *in ſcuto, haſta, ſagitta & funda* confidebant, vt habet textus Græcus; itemque in aliis, vt Latinus verſ. 9. Omnium clauſula ſit, vt quæ agimus, cogitamus,

precamur, ad DEI vnius gloriam tandem aliquando colliment. Vult Iudith decipi Holophernem, vult Assyrios deleri, vult obsidione vrbem liberari, vult se corroborari. Sed omnia tamen huc tendunt, vt DEI domus sanctificatio permaneat, religio vigeat, Catholica Ecclesia non opprimatur, DEVS verus vero synceroque cultu ab omnibus cognoscatur, colatur & deprædicetur. *quia non est alius præter eum.* siue vt ait Græcus, non est *præter ipsum progenere Israël* ὑπερασπίζων alius inquam Ecclesiæ Catholicæ conseruator, protector, & Seruator non est. cui gloria nunc & semper, & in sæcula sæculorum, Amen.

CAPVT X.

1 *FActum est autem, cùm cessasset clamare ad Dominum, surrexit de loco, in quo iacuerat prostrata ad Dominum.*

2 *Vocauitq; abram suam, & descendens in domum suam, abstulit à se cilicium, & exuit se vestimentis viduitatis suæ,*

3 *Et lauit corpus suum, & vnxit se myro optimo, & discriminauit crinem capitis sui, & imposuit mitram super caput suum, & induit se vestimentis iucunditatis suæ, induitq; sandalia pedibus suis, assumpsitq; dextraliola, & lilia, & inaures, & annulos, & omnibus ornamentis suis ornauit se.*

4 *Cui etiam Dominus contulit splendorem: quoniam omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat: & ideò Dominus hanc in illam pulchritudinem ampliauit, vt incomparabilis decôre omnium oculis appareret.*

5 *Imposuit itaque abræ suæ ascoperam vini, & vas olei, & polentam, & palathas, & panes, & caseum, & profecta est:*

6 *Cumque veniissent ad portam ciuitatis, inuenerunt expectantem Oziam & presbyteros ciuitatis.*

7 *Qui cum vidissent eam, stupentes mirati sunt nimis pulchritudinem eius.*

8 *Nihil tamen interrogantes eam, dimiserunt transire, dicentes: Deus patrum nostrorum det tibi gratiam, & omne consilium tui cordis sua virtute corroboret, vt glorietur super te Ierusalem, & sit nomẽ tuum in numero sanctorum & iustorum.*

9 *Et dixerunt hi qui illic erant, omnes vna voce: Fiat, fiat.*

10 *Iudith verò orans Dominum, transiuit per portas ipsa & abra eius.*

11 *Factum est autem, cùm descenderet mõtem circa ortum diei, occurrerunt ei exploratores Assyriorum, & tenuerunt eam, dicentes: Vnde venis? aut quò vadis?*

12 *Quæ respondit: Filia sum Hebræorum, ideo ego fugi à facie eorum, quoniam futurum agnoui, quòd dentur vobis in deprædationem, pro eo quòd cõtemnentes vos, nolue-*

noluerunt vltrò tradere seipsos, vt inuenirent misericordiam in conspectu vestro.

13 Hac de causa cogitaui mecum, dicens: Vadam ad faciem principis Holofernis, vt indicem illi secreta illorum, & ostendam illi quo aditu possit obtinere eos, ita vt non cadat vir vnus de exercitu eius.

14 Et cùm audissent viri illi verba eius, considerabant faciem eius, & erat in oculis eorum stupor, quoniam pulchritudinem eius mirabantur nimis.

15 Et dixerunt ad eam: Conseruasti animam tuam eo quòd tale reperisti consilium, vt descenderes ad dominum nostrum.

16 Hoc autem scias, quoniam cùm steteris in conspectu eius, bene tibi faciet, & eris gratissima in corde eius: Duxeruntq; illam ad tabernaculum Holofernis annunciantes eam.

17 Cumq; intrasset ante faciem eius, statim captus est in suis oculis Holofernes.

18 Dixeruntq; ad eum satellites eius: Quis contemnat populum Hebræorum, qui tam decoras mulieres habent, vt non pro his meritò pugnare contra eos debeamus?

19 Videns itaq; Iudith Holofernem sedentem in conopæo, quod erat ex purpura, & auro, & smaragdo, & lapidibus pretiosis intextum:

20 Et cum in faciem eius intendisset, adorauit eum, prosternens se super terram. & eleuauerunt eam serui Holofernis, iubente Domino suo.

COMMENTARIVS.

EXTREMVM, quod ante liberationem, apud Israëlitas agit Iudith, proponitur capite hoc: itemque principium eorum quæ apud Assyrios. In extremo illo est finis longæ, demissæ, ardentisque hactenus institutæ precis: deinde præparatio ad iter, tandemque ipse ex vrbe abitus. *Præparatio*, quia cum hoste corporeo, & in corporeis hisce rebus toto defixo negocium futurum est, corporea item est. eaque duplex: Nam & vario cultu *corpus exornat*, ver. 2. 3. 4. & *cibos* quibus apud Gentiles vesci velit, *accipit*. In ipso ex vrbe abitu, est ipsius admiratio, & triplex precatio, ipsorum scilicet principum, aliorum circumstantium, & ipsius Iudith. Additur Græcè portarum apertio, iussu illorum facta.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quæ abra, toties isto libro commemorata?

SVPRA cap. 8. ver. 32. *Ego exeam cum abra mea.* Hic ver. 2. *vocauit abram suam.* ver. 5. *imposuit abræ suæ.* & deinceps sæpiùs. Putant plerique nomen esse proprium vnius è Iudith gynecæo ancillæ. Commune tamen nomen est, quod ancillam significat: non tamen quamcumque, sed vt apud Eustathium ait Pausanias; quæ ad manum heræ

præſto eſt, quæque ad obſequia honeſtiora ſolet adhiberi. Suidas exponit ὑπότετα γυναικὸς ἀνδρὸς ἔμπροσθεν εἴτε οἰκογενὴς, εἴτε μή. *Quæ diu admodum domi verſata eſt, vxoris puella, & honorata, ſiue domi nata ſit, ſiue non.* & affert ex Menandri Pſeuderacle, & Sicyonia, quam & Stobæus ſerm.51.citat;itemque ex Iamblicho teſtimonia.Sed è noſtris alia libris afferri poſſunt. Geneſ.24.ver. 61. ἀναστᾶσα Ρεβέκκα, καὶ αἱ ἄβραι αὐτῆς ἐπέβησαν ἐπὶ τὰς καμήλους. *Surgens Rebecca, & ancillæ ipſius aſcenderunt camelos.* vbi ab Aquila παιδίσκαι, à Symmacho κοράσια ponuntur. Exodi 2. ver. 5. *Deſcendebat filia Pharaonis, vt lauaretur in flumine, καὶ αἱ ἄβραι αὐτῆς παρεπορεύοντο ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, & ancillæ ipſius gradiebantur iuxta fluuium.* Et ibidem ἀπέστειλεν τὴν ἄβραν, ἀνείλατο, *cum miſiſſet ancillam, abſtulit.* Idemque nobis poſteà occurret in Eſther cap.2.4.& 5. Apud Euſebium lib.9. præpar. Euangel. Ezechielus poëta Moyſen illa quæ in Exodi principio ſunt, narrantem inducens, ait; συγγαμὴς βασιλέως ἄβρης ὅμα καθῆλθε. *Nata Regis cum ſuis pediſſequis Deſcendit.* Idemque verſus apud Clementem Stromate primo legitur, ſed pro ἄβρης ibi parum rectè ſubſtituit doctus Interpres ἄπαις,& vertit, *Nata Regis, quæ carebat liberis Venit.* licet, vt in Exodo tradidi; verum ſit, veterum quoſdam huic liberos negaſſe. Erat verò *habra* iſta, vti nobis Græcus ca.5. ver.9.aiebat; ἡγεμὼν πάντων τῶν ὑπαρχόντων αὐτῆς, *præfecta omnibus ipſius Iudith facultatibus.* ideoque, vt ait Suidas; famula prorſus honorata. Quia vero mirarentur interdum nonnulli, cur in Latinis Romanis *abra* ſit, in aliis quibuſdam *habra*, ſciendum aſpiratè leniterq; id nomen,apud Græcos, ſcribi: & in Græcis quidem Romanis aſpiratè ſemper, ſicuti contrà de Olopherne dictum eſt ca.2.quæſt.1. quod nomen ſicuti ſpiritu varium eſt, ita & declinatione, prout è ſuperioribus notari iam potuit. & tamen quod moneret, dignum putauit Suidas. Addo, quia in Græcis quibuſdam, expoſitionis cauſa, ſcriptum erat ἄβρα Νίλου, factum à quibuſdam è duobus nominibus vnum quoddam nominis monſtrum *Abraduli.* Vbi verò nobis infrà cap.10. ver.10. *abra*, Græcis eſt παιδίσκη *famula.*

QVÆSTIVNCVLA II.

Quæ hic, in cultu & victu, Romana rectè correxit editio, & quid tam ea quam alia ſimilia ſint?

LEGEBATVR anteà verſ. 3. *vnxit ſe myrto optimo.* & in Rabani manuſcripto, *myrro.* Corrigit Romana editio, *myro optimo.* Eſt autem myrum μύρον vnguentum. Et ea vox in Græco eſt ἐγχέασθαι μύρῳ παχεῖ. *vnxit vnguento pingui vel craſſo.* Et quia id apud Plinium lib.13.cap.1.2.& 3. admodum delectabat, valdeque præſtans habebatur, idcirco ait noſter *optimum*, niſi *opimum* quis vellet. Myrteum tamen ſuccum & oleum ad vnguenta fuiſſe adhibitum docet ibidem Plinius. Legebatur ver.5. *aſcopa.* In eadem Romana correctione iam editur *aſcopera*, quæ ſaccum vtricularem, & coriaceum ſignificat. In Græco eſt ἀσκοπιτίνη, quæ à Polluce inter vinaria vaſa recenſetur. Fuit etiam apud Suetonium in Nerone cap.45. *aſcopa:* ſed Turnebus lib.25.cap.11. *aſcomam* in genere fœminino repoſuit. quemadmodum & apud Vitruuium lib.9.cap.3. *ſacomam* legimus. Habebant etiam libri antea verſ. 5. *lapates.* dicuntque Rabanus & gloſſa fuiſſe cibum ex oleribus confectum. Sed ſyllabarum eſſe tranſpoſitionem oſtendit Romanus liber, legendasque *palathas.* Nam Græcè eſt φλέγω ἐπλήσσω ἀφίτω καὶ παλάθη,

Peram

Peram implenit polenta, & palatha. Est verò *palatha* ficorum, pinguiumque caricarum massa, quarum magnus illis in partibus vsus. *Syria* enim *habet*, inquit Plinius lib.13.c.5. *in ficorum genere caricas, & minores eius generis, quæ cottana vocantur.* Abigail Dauidi ferebat, 1.Reg.25.ver.18. *ducentas massas caricarum.* Ægyptio inuento dederunt Dauidis comites, 1.Reg.30.ver.12. *fragmen massæ caricarum.* Dauidi ferebat Siba, 2.Regum 16.ver.1. *centum massas palatharum.* & ver.2. *vt sint palatha ad vescendum.* Dauidi afferebant Hebronem, 1.Paralip.12.ver.40. *farinam, palathas, vuam passam.*

Mitram porro interpretatur ver.3. Lyranus *cucuphan.* At *cucupha* est apud Horapollinem lib.1.ca.55. auis miræ in parentes pietatis, quam aliqui esse putant ciconiam, cum tamen idem Horapollo lib. 2. cap. 58. distinguere videatur. Verùm vocauit Lyranus barbarè, muliebre capitis operculum, quod Gallicè dicitur *vne coiffe*, Italicè *cuffia & scuffia da donna.* & fortè scripserat ille *cuphan* vel *cuffam.* Barbaro tamen omisso nomine, melior Interpres D.Hieronymus est in Isai.3. esse capitis ornamentum.

Dextraliola ibidem sunt armillæ; *Lilia* verò quæuis manuum aut colli ornamenta. Nam Græcè sunt οἱ χλιδῶνες καὶ τὰ ψέλια, vel vt Romanus habet ψέλια, pro quo putat in nostro textu non nemo esse *lilia* quasi *pselia.* cum tamen etiam certum sit, in vestibus flores quandoque intertextos fuisse, vt ostendit lib.7.cap.13.Pollux.

Sandalia ibidem, erant calceamenta non qualiacumque, sed pulchra & elaborata, diuitumque mulierum propria, vti probat lib.14.Var. lect. cap.15. Victorius testimonio Cephisodori Comici, qui in Trophonio sua induxit mulierem olim diuitem, iam pauperem ita fortunas suas conquerentem, σανδάλια ἦν λιπορχήδων, ἐφ' οἷς τὰ χρυσᾶ ταῦτ' ἐστίγην ἄνθεμα. νυνὶ δ' ὥσπερ ἡ δεσπότινα ἔχω σκυτάνδυς. Quæ namque antea sumptuoso genere calceamenti vsa fuerat, postea se tamquam ancillam, peribatidibus vti ait. Vnde manarunt fœminarum illi, quos suprà ex D.Hieronymo ad Saluinam protuli; *aurati soleæ.* & ex Clemente lib.2.Pædag. cap.11. hæc; *In calceamentis quoque superbæ arrogantesq; fœminæ magnam ostendunt mollitiem. Verè ergo turpia sunt illa sandalia, in quibus sunt aurea veluti donaria.* sicque hoc loco, sandaliorum vox sumenda. Non tamen alibi semper, vt patet Marci 6. ver.9. vbi Dominus vult Apostolos *sandaliis calceatos*, Actor. vers. 8. dum S. Petro ait Angelus; ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. Noster pro sandaliis, *Calcea te caligas tuas.* Nam vel ea inferiores tantum plantas ab itinerum offensionibus defendebant, vt ex D.Augustino libro 2.de consensu Euangelist.cap.29.& 30. recitabam libello de Apostolis, num.13. vel communes certè calcei, erant quæ & ὑποδήματα dicuntur. Ita enim & *sandalia* à Chaldaico Thargum appellantur Genes.14. Isaiæ 11.Cantic. 7.ver.1. & alibi, prout in suo Thisbi monet Elias, vbi & monet exinde vocatum Rabbinum quendam *Hassandelar*, id est, calceolarium. Cur verò etiamsi Græca id genus nomina in Interprete nostro legantur, carpendus non sit, attingam lib.2.Machab.14.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quos secum cibos tulerit? cur, & quomodo?

QVæ ad potionem, vel aliquam ciborum conditionem valerent, fuerunt *vinum & oleum.* Cibi verò in Latino quadruplices ponuntur. Primus, est *polenta.* in Græco ἄλφιτα. *Polentam*, inquit Ruellius lib.2. cap.16. *Græci alphita nominant, torrefacti hordei farinam, quæ nunc tota Gallia sicca criothe vel grio siccum, quasi torrida & resiccata crithe vel cri-*

vocatur. Venalis ea circumfertur ſpiſſandis carnium iuribus. quamquam & ex auena ſimilis torrida cœpit fieri, & eadem nominis ambagi proferri. Ideoque minus conuenienter vertit hoc loco Baduellus farinam ſimpliciter. Quorſum enim & panes ſecum tuliſſet? Omninoque monet lib. 2. de Republ. Plato; ἐκ μὲν τῆς κριθῶν ἄλφιτα, ἐκ δὲ τῆς πυρῶν ἄλευρα, *ex hordeo propriè fieri alphita, ex frumento aleura.* Significant autem hęc farinam, ſed illa hordeaceam, hæc triticeam. Alioqui Hebraicum *Kulai*, & Græcum πεφρυγμένον vertit etiam noſter *polentam*, Leuit. 23. ver. 14. Ioſuæ 5. ver. 11. alibi. Alter, *palatha*, de quibus ſuperiore quæſtiuncula. Tertius, *panes*. Quartus, *caſeus*. At hic in Græco nullus. & fortaſſis erit, qui cum textum magis laudet, quia & parum ſalubris caſeus dicitur, & ſo CHRISTVS Dominus non vſus à S. Bernardo traditur ſerm. 2. in aduentu, de verbis, Pete tibi ſignum. *Duo*, ait, *ſunt in lacte ouis, butyrum & caſeus. Butyrum pingue & humidum: caſeus è contrà, aridus & durus. Bene paruulus noſter eligere nouit, qui butyrum comedens, caſeum vtiq; non comedit.* Bonis tamen palatis nequaquam Latini textus deſipit *caſeus*. quin verò eum è Græco ſurreptum non temere ſuſpicantur. Nam quid in Græco pro caſeo eſt? ἄρτοι καθαροὶ *panes puri*. Sed quinam iſti? An propoſitionis panes? At, in templo Hieroſolymitano, ij coram DEO propoſiti erant, neque iis, niſi ſolis ſacerdotibus veſci licebat, Matth. 12. ver. 4. An recentes, minimeque mucidi? At pari ratione dixiſſet vinum accepiſſe defecatum, oleum abſque amurca, polentam & caricas minimè cariosas. Neque enim volebat Iudith longum neſcio quod iter ſimulare vti Gabaonitæ Ioſuæ 9. ver. 5. Puros panes dixerit quiſpiam eſſe azymos, quòd à fermento puri eſſent. Et ſanè poſſe ita vocari dixi cap. 8. quæſt. 9. propter illa Diui Pauli verba, 1. Corinth. 5. ver. 7. *Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio, ſicut eſtis azymi.* At cum iſta faceret Iudith, non azymorum iampridem dies præterierant? Et cur vſitatos quotidianoſque Iudæis omnibus panes non accepiſſet? Si circumſpiciamus omnia diligenter, fuiſſe in Græco inuenientur pro ἄρτοι καθαροὶ, ἄρτοι καὶ τυροὶ, *panes & caſei*, ita vt ſit illi textui hæc reſtituenda lectio. πήγαι ἐπλήσαντο ἀλφίτων, καὶ παλάθης, καὶ ἄρτων, καὶ τυρῶν. *Peram impleuit polenta, & palatha, & panibus & caſeis.* Quam verò ſint ſalubres & quomodo, magis inter omnes pænè gentes, quæ caſeo vtuntur, quam inter Medicos conuenit, vti & in epiſtola quadam Medicus agnoſcit Langius. CHRISTVM vero Dominum caſeo non vſum tantummodo allegoricè illic aſſerit D. Bernardus. Sequitur enim de oue perdita, quam Dominus quærit; *In hac oue duo reperies, naturam dulcem, naturam bonam, & bonam valdè, tanquam butyrum, & peccati corruptionem vt caſeum. Vide ergo quàm optimè puer noſter elegit, qui naturam noſtram ſine vlla peccati corruptione ſuſcepit. Nam de peccatoribus, legis, Coagulatum eſt ſicut lac cor eorum. in quibus vtique lactis puritatem corruperat fermentum malitiæ, coagulum iniquitatis.* Alioquin & Dauid 1. Reg. 17. verſ. 17. fratrum ſuorum Tribuno munus à parente fert decem caſeolos.

Cur verò iſtos ſecum cibos detulerit Iudith, explicat ipſamet cap. 12. ver. 2. ſibi videlicet per legem ſuam, Gentilium cibos eſſe, non licere. ſicuti Danielis 1. verſu 8. *propoſuit Daniel in corde ſuo, ne pollueretur de menſa regis, neque de vino potus eius.* Solebant enim potulenta & eſculenta pleraque, Deorum imprecationibus quibuſdam contaminari, etiam in macello, vt innuit S. Paulus 1. Corinth. ver. 25. & ſequent. Ideoq; non ſuillæ tantum carnes, & quæ alia Iudæis vetita erant, ab his apud Gentiles cauebantur; ſed alia etiam edulia ſuſpecta erant. idq; Theodoretus etiã narrat lib. 3. hiſt. ca. 14.

Modus, quo annonam hanc ſuam tulit, erat ver. 5. vt abræ ſuæ imponeret omnia. Ipſa enim Iudith domina erat, & vt apud Aſſyrios talis iam haberetur, curandum erat.

In

In Græco dicitur; διεδίπλωσε πάντα τὰ ἀγγεῖα αὐτῆς, καὶ ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτῶν. Versio Complutensis habet; *duplicauit omnia vasa sua, & imposuit in ea.* Sed quid, *duplicauit?* Num bina vini, olei, omniumque iam enumeratorum vasa esse voluit? Num pro duabus, se nimirum & habra, illa impleuit? Hoc quidem posterius fecit vtique. sed hoc propriè non est vasa duplicare: & etiamsi esset, quid exprimere attinuisset? Obseruandum non esse hic simpliciter διπλῶν, sed διδιπλῶν, quod aliquando est *conuoluere, circumplicare.* ita vt vascula & sacculos bene compositos & conuolutos habræ imposuerit. sicq; ad vrbis portam contendit.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quid, ex isto Iudith apparatu, ad nos fructus?

PRINCIPIO, vt ad Assyrios debellandos Iudith accedat, eam ad pristinum ornatum redire vides, vt intelligas, ad animæ tuæ diuinęque religionis & gloriæ hostes deuincendos siue lucrifaciendos, quædam interdum quæ iampridem dimiseras; repetenda, & inuito etiam toleranda. Velles ocium, quietem, meramque tranquillitatem consectari. At cum iis diu multumque magna cum molestia congrediendum, loquendum, differendum. Velles in aliquam te solitudinem abdere, Tibi, DEOq; soli vacare. At, nisi hæreticis obistas, eorum consilia dissipes, eorum tabernacula & cœtus, ineas, Bethuliæ salus agitur. Velles solos diuinarum litterarum libros, Sanctosq; Patres, & Christianæ pietatis Magistros legere, prophanos omnes etiam è memoria procul abiicere, nihil cum iis omnino commercij habere. At ætas ista litteras, doctrinasque istas externas postulat: incultam orationem aspernatur: salutaria, nisi & palato ipsorum grata, omnes exspuunt. Quid agas? Quæ propter DEVM quondam posthabueras non mala, ea propter DEVM iam resumenda: & cum res ipsa postulat, omni vel dignitatis vel ætatis depositæ grauitate, ob tuam, aliorumque salutem refingi, recoqui, penitusque repuerascere oportet. Vide D. Hieronymum ad Lætam, D. Gregorium lib. 1. epist. 5. *Iam* Iudith *ornatus* fuit duplex, *adhærens & inhærens.* Ille corporis lotionem & vnctionem, variiq; generis à capite ad calcem vestes continet: iste pulchritudinem ac venustatem, eamque duplicem, natiuam, & diuinitus iamiam appositam. Nos quoque, quicumque Assyriorum copias delere, tartareum Holophernem iugulare optamus, animos ipsi nostros exomologesi & lachrymis eluamus; suauissimis religionis & sanctimoniæ vnguentis oblinamus: nuptialibus charitatis vestibus exornemus: omnes omnino actiones & gestus, interiores & exteriores, à vertice ad plantam vsque decoro omni componamus, & concinnemus. Adsit, quidquid adesse potest naturalis venustatis & elegantiæ, quam à morum litterarumque Magistris didicimus; ex Poëtarum, Rhetorum, Philosophorumque olim studiis collegimus. sed omnium maximè, vt sacræ nos Theologiæ, diuinęq; gratiæ demissus è cœlo splendor venustet, à DEO maximopere precandum. *quoniam omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendet.* De quibus verbis alio in capite postea.

Tertiò loco, Iudith ipsius *cibos* intuere, *quales* & *quantos.* Nullas secum carnes, & mensarum cupedias fert: sed cibos omnino, iis in locis, plebeios & vulgares. imo &, præter solas caricas; apud nos etiam vulgarissimos. Quis adeo tenuis rusticus, qui è farina quapiam pultis aliquid, panem & cascum non habeat? non venienti etiam ad se, qua-

se, qualibet hora, hospiti proponat? Vini verò & olei aliquid sumpserat, vt dominæ nomen tueretur: & sobriè corpus reficeret. Cibi porro ipsi quam *pauci* sunt? quam non numerosa fercula? Præter polentam & panem, quæ in ferculis iam haud numerantur, caseoli & caricarum modicum quid fuit. Et nonne vel egentissimis agricolis, pro caricis, pyra, poma, nuces & similia complura sunt? Neque verò etsi numero pauci, mole tamen ipsa multi magnique cibi isti fuerunt, quos, etiam in dierum aliquot annonam, cum œnophoro & lecytho, ferre ancilla vna potuit. & vetula fortassis erat, Euryclea Homericæ instar. Discès hinc ergo temperantiam & frugalitatem.

Quartò, quando in Assyriorum castra, vt ipsos, vel ipsorum potius impietatem & vitia deleamus, progredi statuimus, cauendum, ne absque ciborum necessario in dies aliquot viatico progrediamur. Sunt autem cibi isti sacrosancta Eucharistia, quotidiana diuinarum rerum meditatio, crebra conscientiæ discussio, virtutum variarum, charitatis præsertim & humilitatis; exercitatio & soliditas. Notat verò Rabanus, eo ipso, quod Abræ onera hæc Iudith imposuerit, significari, debere viros spiritales, spiritalibusque occupationibus districtos aliorum minus occupatorum, minusque spiritalium & doctorum opera vti ad munia magis corporalia, vitæque huius sarcinas.

Quintò, à primoribus istis reuerentiam erga sanctos homines discamus. Cum enim tantis ornamentis, tantaque pulchritudine, præter morem, tam subitò, tam mirabili metamorphosi fulgentem Iudith conspicerent, stupuerunt ipsi quidem, & valdè mirati sunt ver.7. nihil tamen omnino eam interrogarunt, sicuti & de Domini discipulis scripsit discipulus, quem ille diligebat, cap.4. ver.27. *Mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit, Quid quæris aut quid loqueris cum ea?* Ipsum etiam silentium venerationis genus quoddam est. Iob 21. ver.5. cap. 29. vers.9. & in Æneid.1. quidam virum grauem dum *conspexere, silent.*

Postremò, pietas omnium, & religio bene hic spectanda. Primores orant vers.8. circumstans populus orat etiam, & respondet Amen, Amen, ver.9. ipsa deniq; Iudith orat, ver.10. Pietatis omnia plena sunt. & hodie in Catholicarum vrbium primò statim ingressu, veteris pietatis signa exstant, crucis Domini, Sanctorumque effigies. vt qui egrediuntur aut ingrediuntur, memores semper sint precum vbique fundendarum, earum saltem, quas *breuissimas, & raptim quodãmodo iaculatas* vocat D. Augustinus epist.121.cap.10. Tales enim & istæ principum, excubantium iuuenum, (vocat enim Græcus νεανίσκους) & Iudith ipsius fuerunt. earumque vsum valdè commendat Diuus Chrysostomus homilia de Anna, Cassianus collat.9. cap.36. In Græco primorum ita oratio exprimitur; DEVS DEVS *patrum nostrorum det te in gratiam,* (id est, vt iis, ad quos abis, grata sis, siue gratiam coram iis inuenias) *detque tibi cogitata tua perficere, ad gloriationem filiorum Israël, & exaltationem ipsius Hierusalem.* Iudith verò προσεκύνησε τῷ Θεῷ, DEVM *adorauit.* Complutensis de omnibus simul ait; προσεκύνησαν τῷ Θεῷ, *adorarunt* DEVM. Et tandem post tot vota, preces & adorationes *transiuit per portas ipsa & abra eius. Ecce,* inquit in D. Augustini sermonibus ducentesimus & duodetricesimus, *Iudith post precem & saccum, post cinerem ad cultus puellares redit. Spes omnium populorum procedit: solicitos populos redditura securos sua sapientia consolatur. quæ promittens victoriam, quam omnis natio miraretur, portam sibi, paululum remotis obicibus postulat aperiri. Prodiit secura, vnius puellæ comitatu contenta, & hostium, securis gressibus, properauit in castra.* E quibus verbis, quasi aliud agens & illud nota, si D. Augustini sermo iste non esset, boni tamen & antiqui

tiqui auctoris esse, vti monebam prolèg. 4. fol. 211. Nam non D. Hieronymi hoc in libro versionem, sed Græcorum sequitur, è capite scilicet 8. ver. 30. & ex isto, vers. 9. vbi ὑπετάξαλε ἀνοῖξαί μοι τὴν πύλην. *Iubete mihi aperiri portam.*

Quæ apud Assyrios gessit Iudith.

INCIPIVNT ea hic à versu 11. & omnium *primum* est, simulatum transfugium v. 12. ipsius captio, pulchritudinis admiratio vers. 14. 16. 17. ad Holophernem deductio ver. 16. huiusque adoratio ver. 20. Sunt porro è Græcis notanda hæc. Cum Iudith ad Holophernem veniret, noctem adhuc fuisse. ideoque & capite sequenti dicitur bis ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, *hac ipsa nocte*: iacuisse illum adhuc in lecto: significatum illi fuisse de Hebræa fœminæ aduentu; interim, ipsius pulchritudinis famâ, totis è castris ad eam videndam concurrisse quamplurimos, eosque miratos non ipsam tantum, sed, ipsius etiam causâ, omnes Israëlitas, quos nondum tamen viderant. tuncque proximo suo quemlibet dixisse, id quod ver. 18. scribitur, vbi tamen non inter se tantum, sed ipsi etiam Holopherni hoc eius stipatores locutos apparet. In Græco tamen additur; *Non est bonum, vel virum vnum ex Hebræis residuum fieri. quia si qui dimittantur, poterunt vniuersam terram* χλευασίᾳ θεῦ *decipere*, siue, tam illecebrosa fœminarum suarum forma in fraudem ac perniciem totum terrarum orbem pellicere. Antequam verò è lecto & interiori cubiculo prodiret Holophernes, exierunt οἱ σωματοφύλακες αὐτῷ, καὶ πάντες οἱ διακόνοντες αὐτῷ, ἢ qui apud ipsum dormiebant & omnes famuli eius. Tandem & ipse εἰς τὸ προσκήνιον *in proscenium*, siue *tentorij vestibulum venit*, ἢ λαμπάδες φέρουσαι προάγουσι αὐτῷ, *& argenteæ lampades ipsum præcedebant.* Quanta magnificentia? *Et conopeum erat ex purpura, & auro, & smaragdo, & lapidibus pretiosis intextum.* Incidit conopei huius iterum mentio cap. 13. ver. 10. & 19. eratque propriè velum, ad volitantes culices arcendos, licet ad splendorem tantummodo sæpè adhiberetur. De Iudith adoratione, infrà capite alio.

CAPVT XI.

1 *VNc Holofernes dixit ei: Aequo animo esto, & noli pauere in corde tuo: quoniam ego nunquam nocui viro, qui voluit seruire Nabuchodonosor regi.*

2 *Populus autem tuus, si non contempsisset me, non leuassem lanceam meam super eum.*

3 *Nunc autem dic mihi, qua ex causa recessisti ab illis, & placuit tibi vt venires ad nos?*

4 *Et dixit illi Iudith: Sume verba ancillæ tuæ, quoniam si secutus fueris verba ancillæ tuæ, perfectam rem faciet Dominus tecum.*

5 *Viuit enim Nabuchodonosor rex terræ, & viuit virtus eius, quæ est in te ad correptionem omnium animarum errantium: quoniam non solùm homines seruiunt illi per te, sed & bestiæ agri obtemperant illi.*

6 *Nunciatur enim animi tui industria vniuersis gentibus, & indicatum est omni sæculo, quoniam*

tu solus bonus, & potens es in omni regno eius, & disciplina tua omnibus prouinciis prædicatur.

7 Nec hoc latet, quòd locutus est Achior, nec illud ignoratur, quod ei iusseris euenire.

8 Constat enim, Deum nostrum sic peccatis offensum, vt mandauerit per prophetas suos ad populum, quod tradat eum pro peccatis suis.

9 Et quoniam sciunt se offendisse Deum suum filij Israel, tremor tuus super ipsos est.

10 Insuper etiam fames inuasit eos, & ab ariditate aquæ iam inter mortuos computantur.

11 Denique hoc ordinant, vt interficiant pecora sua, & bibant sanguinem eorum:

12 Et sancta Domini Dei sui quæ præcepit Deus non contingi, in frumento, vino, & oleo, hæc cogitauerunt impendere, & volunt consumere quæ nec manibus deberent contingere: Ergo quoniam hæc faciunt, certum est quod in perditionem dabuntur.

13 Quod ego ancilla tua cognoscens, fugi ab illis, & misit me dominus hæc ipsa nunciare tibi.

14 Ego enim ancilla tua Deum colo, etiam nunc apud te: & exiet ancilla tua, & orabo Deum,

15 Et dicet mihi quando eis reddat peccatum suum, & veniens nunciabo tibi, ita vt ego adducam te per mediam Ierusalem, & habebis omnem populum Israel, sicut oues, quibus non est pastor, & non latrabit vel vnus canis contra te:

16 Quoniam hæc mihi dicta sunt per prouidentiam Dei.

17 Et quoniã iratus est illis Deus, hæc ipsa missa sum nunciare tibi.

18 Placuerunt autem omnia verba hæc coram Holoferne, & coram pueris eius, & mirabantur sapientiam eius, & dicebant alter ad alterum:

19 Non est talis mulier super terram in aspectu, in pulchritudine, & in sensu verborum.

20 Et dixit ad illam Holofernes: Benefecit Deus, qui misit te ante populum, vt des illum tu in manibus nostris:

21 Et quoniam bona est promissio tua, si fecerit mihi hoc Deus tuus, erit & Deus meus, & tu in domo Nabuchodonosor magna eris, & nomen tuum nominabitur in vniuersa terra.

COMMENTARIVS.

AB Holopherne iubetur Iudith animo esse bono, ver. 1. 2. interrogatur de aduentus causa, ver. 3. respondet copiosè, ver. 4. & sequentibus, laudatur à sapientia, & pulchritudine, ver. 18. & 19. variis denique promissis ornatur, ver. 21. In ipsa verò eius responsione, quæstionis non parum est, satin verè ac rectè ipsa responderit. Sed omnium istorum, quę peccasse Iudith videtur; coaceruata postmodum erit disquisitio. ideoq; responsionis tantùm summa hîc præcerpenda. Promittit ergo ipsa Holopherni certam de Israëlitis victoriam. idq;

probat

probat maximè *sextupliciter. Primò*, ab ipsius Holophernis persona, quia est ipse à potentissimo Rege, cum potentissimo exercitu, missus, ita vt per eum non homines tantum, sed & agrestes feræ domandæ, illiusq; imperio subigendæ sint, ver.5. est præterea summa ipsius ciusdem industria, prudentia, bonitas, robur, sapientia, reique militaris peritia & disciplina. iamque hæc apud vniuersas gentes, in prouinciis omnibus, illustri fama celebrantur, & deprædicantur, ver.6. Bellorum verò pleraque sola etiam fama confici & stare non malè dixit apud Curtium lib 3. quispiam. *Deinde*, ab iis quę differuerat, cap.5. Achior, ver.7. Quando in DEVM peccarunt Hebræi, vincuntur. At iam peccarunt, ver.8. *Tertiò*, ab ipsorum Hebræorum pauore. quia suorum sibi peccatorum conscij sunt, ver.9. *Quartò*, ab extrema, qua iam laborant, fame ac siti, v.10. *Quintò*, ab impio ipsorum consilio, quo diuinam in se iram magis concitabunt. Duo enim instituerunt, iumentorum scilicet suorum sanguinem ebibere, ver.11. quod diuina ipsis lege vehementer vetitum, Leuitici 17. ver.10. & sequentibus, Deuteron.12. ver.15. cap.15. ver.23. & ea ipsa, quæ DEO consecrata sunt; deuorare, ver.12. primitias frugum, & decimas. quarum rerum tanta sanctitas est, vt eas Laici ne manibus quidem contingere deberent, multo minus edendo consumere in loco istiusmodi prophano, Deuteron. 12. ver.6.7.17.18. *Sextò* denique, à seipsa, quæ diuino hæc afflatu prænouit omnia, & vt ea ipsi Holopherni prænunciet, à DEO missa est, vers.13. & deinceps ab eodem de futuris prædocebitur, quæ & præsignificet omnia, ver.14.15.16. In responsionis huius principio, ver.4. adiicit Græcus, καὶ λαλησάτω ἡ παιδίσκη σου κύ τοῦ πρόσωπόν σου, καὶ ἀπαγγελῶ ψεῦδος τῷ κυρίῳ μου ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. *& loquatur puella tua in conspectu tuo, & non annunciabo mendacium Domino meo hac ipsa nocte.* Ibidem pro *perfectam rem faciet Dominus tecum*, est τελείως πρᾶγμα ποιήσει. *perfectè rem* siue *omnino negocium tecum efficiet Dominus.* καὶ οὐκ ἀποστήσει τι ὁ κύριός μου τῆς βουλῆς διανοημάτων αὐτοῦ. *Neque excidet Dominus meus ab iis quæ cogitauit & instituit.* Iurabat antea cap. 1. ver. 12. per thronum suum; nunc iurat Iudith ver. 5. per Nabuchodonosorem, & ipsius Holophernis potentiam. Vetus enim hæc iurandi formula, cuius sensus est; Tam verè quam viuit Nabuchodonosor, tuaque viget vis & potentia, tam vera quæ iam loquor. Et sic 1.Reg.1.ver.26. dixit Eli Annæ; *Obsecro mi Domine. viuit anima tua. ego sum illa mulier.* cap.17. ver. 55. Sauli Abner; *Viuit anima tua, Rex, si noui.* cap.25. ver. 56. Dauidi Abigail; *Viuit Dominus, & viuit anima tua, qui prohibuit te ne venires in sanguinem.* & 2.Reg.15. ver.21. 4.Reg. 2. Eliæ Elisæus v.2. *Viuit Dominus, & viuit anima tua, quia non derelinquam te.* iterumque ver. 4. & 6. & hic infrà cap. 12. ver. 4. Tribuit verò ipsi σοφίαν, παντεχνήματα, δύναμιν ἐν ἐπιστήμῃ, *sapientiam, callida consilia ineundi & exequendi facilitatem, scientiæ vim,* & similia, quæ antè dicta. Explicantur & in Græco de Achiore plura ver.7. Δέσποτα κύριε, μὴ παρέλθῃς τὸν λόγον αὐτοῦ, ἀλλὰ κάλυψον αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ἀληθής ἐστιν. *Dominator Domine, ne prætereas illius orationem, sed eam in cor tuum demitte, quia vera est.* ὁ γὰρ ἐκδικῶν τὸ γένος ἡμῶν, ὁ κατισχύων ἐμφαίνεται ἐπ' αὐτούς, ἐὰν μὴ ἁμάρτωσιν εἰς τὸν θεὸν αὐτῶν. *Non enim punitur genus nostrum, neque prævalet contra ipsos gladius, nisi in* DEVM *suum peccarint.* In versu 11. significat etiam Græcè Iudith, eos non sanguine tantùm bibendo, sed & carnibus cibisque aliis vetitis edendis diuinas leges violaturos. Quin verò scelerum istorum Hierosolymitanos etiam esse participes asserit. ἀπέστειλαν εἰς Ἰερουσαλὴμ, ὅτι καὶ οἱ ἐκεῖ κατοικοῦντες ἐποίησαν ταῦτα, τοὺς μέλλοντας αὐτοῖς φέρειν ἄφεσιν ἀπὸ τῆς βουλῆς. *Miserunt Bethulienses Hierosolymam, quia & qui ibi habitant, eadem* aliquando *fecerunt, certos homines, qui huius rei faciendæ licentiam à Senatu afferrent.* Eadem enim sententia est, siue μέλλοντας cum Romano exemplari siue μι-

παροικοῦντας cum libris aliis, quos idem exemplar citat. vbi tamen fortè rectiùs μελοικοῦντας & μέλλοντας legeremus. quia nondum redierant, cum subdatur; *Et erit cum annunciatum iis fuerit*, quid scilicet Hierosolymitanus Senatus concedat, *& tum facient*. In Complutensi aliter quidem est, non alio tamen sensu; ὁι ἐκεῖ κληροῦχοι ἐποίουν τῶν τε τοῖς μέλλουσιν αὐτοῖς τὴν ἄφιξιν. *Qui illic habitant, fecerunt eadem cum iis, qui illinc licentiam afferebant*. Hic verò inter alia magni Hierosolymorum synedrij officia fuisse significatur, vt in iis quæ ad religionem spectarent, ab vrbium aliarum senatibus, & principibus consuleretur, de dubiis interrogaretur, ab eo si quæ necessariæ viderentur, legum quarumdam solutiones, siue dispensationes peterentur, vt etiam monet lib. 4. cap. vlt. apud Iosephum Moyses. De se plura etiam narrat ver. 13. ἀπέστειλέμε ὁ θεὸς ποιῆσαι μετ' αὐτῶν πράγματα, ἐφ' οἷς ἐκστήσεται, πᾶσα ἡ γῆ, ὅσοι ἐὰν ἀκούσωσιν αὐτά. *Misit me Dominus tecum eas res facere, super quibus obstupescet omnis terra, quotquot eas audierint. Religiosa enim est ancilla tua; & dies atque noctes colens* DEVM *cœli. Et nunc manebo apud te Domine mi, & exibit ancilla tua noctu in vallem, & precabor* DEVM. *& dicet mihi, quando fecerint peccata sua.* pro quo Noster pœnam illis coniunctam, eodem sensu, dicit; *quando eis reddat peccatum suum*. Ad significandam magnam res tantas gerendi facultatem absque vllo penitus detrimento aut periculo prouerbium adhibet, v. 15. *Non latrabit vel vnus canis contra te.* ὐ χύξει κύων τῇ γλώσῃ αὐτῦ ἀπέναντί σῦ, *ne lingua quidem sua hiscere audebit coram te*. Quo etiam modo Moyses Exodi 11. vers. 7. *Apud omnes filios Israël non mutiet canis ab homine, vsque ad pecus*. Quod prouidentiam DEI vers. 16. ait noster, id Græcus προέγνωσαν ipsius Iudith ait. At vtriusq; est ista *prouidentia*, seu prouidendi & prænoscendi facultas, DEI tanquam donantis, Iudith tanquam accipientis & habentis. Omnia bona dotesque nostræ, similiter DEI sunt.

CAPVT XII.

1 *VNc iussit eum introire vbi repositi erant thesauri eius, & iussit illic manere eam, & constituit quid daretur illi de conuiuio suo.*

2 *Cui respondit Iudith, & dixit: Nunc non potero manducare ex his, quæ mihi præcipis tribui, ne veniat super me offensio: ex his autem, quæ mihi detuli, manducabo.*

3 *Cui Holofernes ait: Si defecerint tibi ista, quæ tecum detulisti, quid faciemus tibi?*

4 *Et dixit Iudith: Viuit anima tua domine meus, quoniam nõ expendet omnia hæc ancilla tua, donec faciet Deus in manu mea hæc, quæ cogitaui. Et induxerunt illam serui eius in tabernaculum, quod præceperat.*

5 *Et petiit dum introiret, vt daretur ei copia nocte & ante lucem egrediendi foras ad orationem, & deprecandi Dominum.*

6 *Et præcepit tubicularijs suis vt sicut placeret illi, exiret & introiret ad adorandum Deum suum, per triduum:*

7 *Et exibat noctibus in vallem Bethuliæ, & baptizabat se in fonte aqua.*

8 *Et vt ascendebat, orabat Dominum*

minum Deum Iſrael, vt dirigeret viam eius ad liberationē populi ſui.

9 Et introiens, munda manebat in tabernaculo vſque dum acciperet eſcam ſuam in veſpere.

10 Et factum eſt, in quarto die Holofernes fecit cœnam ſeruis ſuis, & dixit ad Vagao eunuchū ſuum: Vade, & ſuade Hebræam illam vt ſponte conſentiat habitare mecum.

11 Fœdum eſt enim apud Aſſyrios, ſi fœmina irrideat virū agendo vt immunis ab eo tranſeat.

12 Tunc introiuit Vagao ad Iudith, & dixit: Non vereatur bona puella introire ad dominū meum, vt honorificetur ante faciem eius, vt manducet cum eo, & bibat vinum in iucunditate.

13 Cui Iudith reſpondit: Quæ ego ſum, vt contradicam domino meo?

14 Omne quod erit ante oculos eius bonum & optimum faciam. Quicquid autem illi placuerit, hoc mihi erit optimum omnibus diebus vitæ meæ.

15 Et ſurrexit, & ornauit ſe veſtimento ſuo, & ingreſſa ſtetit ante faciem eius.

16 Cor autem Holofernis concuſſum eſt: Erat enim ardens in concupiſcentia eius.

17 Et dixit ad eam Holofernes: Bibe nunc, & accumbe in iucunditate, quoniam inueniſti gratiam coram me.

18 Et dixit Iudith: Bibe domine, quoniam magnificata eſt anima mea hodie præ omnibus diebus meis.

19 Et accepit, & manducauit, & bibit coram ipſo ea, quæ parauerat illi ancilla eius.

20 Et iucundus factus eſt Holofernes ad eam, bibitq; vinum multum nimis, quantum nunquam biberat in vita ſua.

COMMENTARIVS.

QVOMODO in Aſſyriorum caſtris totos dies quatuor commorata ſit Iudith, & quid ibidem tunc egerit, narratur hoc capite. Et *primò* quis ei diuerſandi locus conſtitutus fuerit, ea ſcilicet Holophernianorum tentoriorum pars, vbi repoſiti erant theſauri eius. Græcè ἀργυρώμαλα *vaſa & ſupellex argentea. Deinde* victus quis. Iuſſit Holophernes *daretur illi de conuiuio ſuo.* Græcè καταστρῶσαι αὐτῇ ἀπὸ τῆς ὀψοποιημάτων αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ οἴνου αὐτοῦ πιεῖν, *ſternere ipſi* ſcilicet menſam, *de opſoniis ſiue lautitiis & deliciis ſuis, & de eodem vino bibere.* Magnus hic honos. & magna eius formæ cura. quemadmodum Danielis 1. Nabuchodonoſor Babylonius pueris, quos decoros forma & eruditos omni ſapientia deligi iuſſerat; *conſtituit* verſ. 5. *annonam per ſingulos dies de cibis ſuis, & de vino vnde bibebat ipſe.* Quis parum prudentum, temperantumq; hominū de tam beata ſibi ſorte non gauderet? Quæ ſibi fœmina, lautioris delicatioriſque vitæ auidior, non medullitùs gratularetur? At non, qui DEI ſerui, ventris domini vt Daniel, Ananias, Miſaël & Azarias. Daniel. 1. ver. 8. & 12. non ſenex Eleazarus, Machabæi pueri, 2. Machab. 6. & 7. non religioſiſſima Iu-

dith noſtra. *Non potero*, ait, *manducare ex his, quæ mihi præcipis tribui, ne veniat ſuper me offenſio.* ſiue, vt in Græco eſt; *ſcandalum*, ne ſcilicet offendiculum ſiue peccatum ex eo eſu aliquod ſuſcipiam, vt ſuprà cap.5.fol.266. *Tertiò*, certa futuri euentus, iurauit verſ.4. antequam ſe allatus cibus deficeret; euentura, quæ inſtituiſſet. *Quartò, petiit* ver.5. *dum introiret, vt daretur ei copia nocte, & ante lucem egrediendi foras ad orationem.* Græcus dicit eam vſque ad mediam noctem dormiiſſe, ſub matutinam vigiliam ſurrexiſſe, tuncq; ad Holophernem miſiſſe, qui exeundi facultatem peterent, ita vt videatur in tentorium introeunti Iudith, eamque facultatem petenti annuiſſe cum ea conditione, vt ad ſe prima illa nocte mitteret, qui ſignificarent, quando exire vellet. ſimulque iis, quos à cubiculo habebat, & ſtipatoribus ſuis præcepiſſe, vt cum eos illa miſiſſet; nihil cunctarentur; tuncque ſe, ſi videretur; generalem exitus facultatem daturum. & tandem dedit. ſicque particulari hac circumſtantia, & petitionis iteratione omiſſa, dicit Latinus ver.6. *Et præcepit cubiculariis ſuis,* (σωμαλοφύλαξι vocat Græcus, corporis cuſtodes) *vt ſicut placeret illi; exiret. Quintò*, igitur eadem ipſa nocte, cuius prima parte venerat; exire cœpit. Sed tunc, non niſi ſemel, ſub vigiliam matutinam, vt diſertè antea poſuit Græcus textus, ἀνέστη πρὸς ἐωθινὴν φυλακὴν, ſurrexit ad matutinam cuſtodiam. cuius mentio etiam eſt Exodi 14.ver.24.1.Reg.11.ver.11. & Pſal.129. ἀπὸ φυλακῆς πρωΐας μέχρι νυκτὸς. *A cuſtodia matutina vſque ad noctem ſperet Iſraël in Domino.* Sed cum in cuſtodias, ſeu vigilias quatuor non ſecus diuiderentur dies quam noctes, vt oſtendit lib.de die Natali cap.10. Cenſorinus, *vigilia matutina num ea dicebatur, quæ in nocturnis vltima? an quæ in diurnis prima?* Nocturnarum vltimam fuiſſe monſtrat Latinus, dum ver.5.ait, *ante lucem.* Aliis verò ſecutis noctibus egreſſa videtur crebriùs, bis aut ter: quia volebat caſtrorum nocturnos cuſtodes aſſuefacere, vt quacumque noctis hora exiret, ſuſpecti nihil haberent, ſed conſueto ipſam more ad preces ire crederent. & Latinus verſ.5. idcirco duo coniungit, *Petiit vt daretur ei copia nocte, & ante lucem egrediendi.* Noctem ſcilicet vocat alias noctis horas præter antelucanas. quæ ad matutinam cuſtodiam ſpectabant. Incipiebat verò hæc ab hora noctis nona. Tota enim nox, vt oſtendit in verbo πεφυλαχὴ Suidas, in quatuor vigilias diuidebatur, eiuſque, quemadmodum & diei Iohan.11. ver.9. duodecim horæ fuerunt. Sed *quid egrediens agebat? Sextò* igitur, *baptizabat ſe in fonte aquæ.* ver.7. illo ſcilicet, qui in valle Bethulienſi erat, cuius manationem eripuerat Bethulienſibus Holophernes ſuprà cap.7. verſ.6. *Baptizare Iudaicum* diſtinguunt nonnulli à *lauare* item *Iudaico.* quod illud per corporis totius in aquas immerſionem fieret, hoc tantum per manuum aut pedum elutionem. Ita enim Dominus Marci 7.verſ.3. & 4. diſtinguere videtur. Non eſt quidem iſta diſtinctio valdè certa, vtroque tamen modo ſeſe baptizare Iudith potuit, cum eſſet vterque vſitatus. & *poſteriorem* ſuadere magis videtur periculum, ne, à circumfuſo exercitu, militum fortè aliqui interuenirent, ipſumq; vel ſolo aſpectu caſtiſſimũ Iudith pudorem moleſtiâ quapiam afficerent. Multo enim quam Candaulæ apud Herodotum lib.1.vxor; id magis horrebat Iudith. Ad *priorem* verò baptiſmi rationem inuitat quæ à quibuſdam traditur cauſa, cur, vt ait S. Marcus loco citato; Iudæi omnes à foro baptizarentur. quòd, cum in eum locum varij homines, etiam Gentiles, conuenirent, eorum contactu ne contaminati eſſent, verebantur. Iudith verò in Gentilium iam tentorio morabatur, ideoque ſeſe totam, ſi quid inde forſan labis contraheret; eluere volebat. Potuit tamen & dicis duntaxat cauſâ, ſeſe abluere, vt aliquid ſcilicet, quod è Iudaico ritu eſſet; agere videretur. Quia tamen eiuſmodi baptiſmata, quæ à CHRISTO Domino iam ſub-

ſublata; tunc temporis religionem & DEI venerationem aliquam continebant, facilè mihi perſuadeo, eo etiam animo à religioſiſſima fœmina fuiſſe ſuſcepta, licet eorum neceſſitatem illam haud putaret, quam hæretici Hemerobaptiſtæ apud S. Epiphanium libro 1. poſtea vrſerunt. Quemadmodum verò Gentiles Iudæorum baptiſmata imitati ſunt, vti Stromate 4. cap. 6. probat ex Homero Clemens Alexandrinus: ita etiam & illud, vt viuis libenter aquis lauarent, & mane vel ante lucem. Quædam enim apud Ouidium Faſtorum 3. ——— *Lauaturas mane petebat aquas.*

Et apud Statium Thebaidos 9.

Ante diem gelidas ibat Ladonis ad vndas
Purgatura malum fluuio viuente ſoporem.

Septimò, videtur etiam foris oraſſe, ver. 5. niſi cui fortè videatur ad orationem egreſſa, non quam foris faceret, ſed quam vbi lota & purgata fuiſſet; poſteà domi factura erat, ver. 8. Sequitur enim *octauò, vt aſcendebat, orabat Dominum* DEVM *Iſraël.* ſicque pura & caſta in tabernaculi diuerſorio ſuo permanebat, in ſolis precibus occupata. Hoc enim ſignificat illud, *munda manebat in tabernaculo*, verſ. 9. Sed & ibidem aliud, quod ordine *nonum* eſſe poteſt, dicitur, eam totos ieiunio pro laudato more ſuo, cap. 8. verſ. 6. dies tranſegiſſe. *Manebat in tabernaculo*, ait, *vſque dum acciperet eſcam ſuam in veſpere.*

Atque hæc ſanctæ Iudith in Aſſyriorum caſtris ſtudia: hæ actiones fuerunt, vſque ad quarti, poſt eius aduentum; dici veſperam, & cœnam, quæ quia memorabilis eſt, paulò iam vberiùs deſcribitur, à ver. 10. & quidam trifariam. Nam *primò* præparatur. Holophernes fecit cœnam. Græc. πότον. vti cap. 6. ver. 19. Et quibus? *Seruis ſuis.* & quidem vt Græcè additur, μόνοις, ᾧ οὐκ ἐκάλεσεν εἰς τὸν χεῖρα οὐδένα τῶν ἀρχόντων τῶν χειρῶν, *ſolis, & ad cœnæ huius vſum, vocauit eorum neminem, qui negocijs præerant.* Complutenſis non χεῖρα, ſed κλῆσιν *vocationem* legit. fortè an κλίσιν *diſcubitum?* Ingenuos nullos vocat, qui Baccho & Veneri mancipare ſeſe iam totum volebat, præter vnam illam, quam eandem in ſeruitutem illicere, ſed fruſtrà; conatus eſt. Perductoris & lenonis partes Eunucho, qui, vt ait Græcus, *omnibus eius* vel rebus vel ſeruis *præpoſitus erat*; demandat ver. 10. & 11. eaſque obit ille nauiter, verſ. 12. Se verò ad cœnam libenter venturam ait Iudith, ver. 13. 14. & mundum idcirco ſuum aſſumit, v. 15. De Eunuchis, quia in Regum libris dixi, nunc ad Lucianum dial. de iis relego. Sed qui à Latino textu dicitur *Vagao*, in Græco eſt Βαγώας. Sæpè verò *u* & *b* tranſmutari, quem fugit? Etſi verò proprium id nomen videatur, ferè tamen apud Perſas denotat ſpadones omnes, vt ait Plinius lib. 13. cap. 4. maximè tamen præ cæteris eum, qui in aula dominabatur, cui ſoli erat hortus ille, in quo creſcebant palmæ regię, vt ibidem ab eodem ſubditur. Sic & apud Curtium lib. 10. fuit Alexandro M. nequiſſimus Bagoas, Herodi etiam apud Ioſephum lib. 17. c. 3. Hinc porrò in cœnationem venitur. vbi ſtatim atq; ipſa Iudith vidit Holophernes, arſit. Græcus tamen plura interſerit. Cum ad cœnam veniret Iudith, *acceßit eius ancilla, & ante Holophernem humi pelles ſtrauit, quas ad quotidianum vitæ vſum ab Eunucho illa Bagoa acceperat, vt in iis recumbens cibum caperet,* καὶ εἰσῆλθεν ἀνέκλινεν Ιουδὶθ. *& ingreſſa diſcubuit Iudith. & obſtupuit Holophernis cor propter ipſam. & commota eſt anima eius, & ſummopere appetens erat congreſſus cum ipſa, & ſeruabat oportunitatem eam decipiendi ab eo tempore quo ipſam vidit. Poſtremò*, quæ cœnæ huius tempore dicta & facta; ſunt hæc. Ad genialem vitam hortatur Holophernes, ver. 17. & reſpondet Iudith, vbi notabis ver. 18. *animam*, Græcè τὸ ζῆν appellari. Comedunt & bibunt omnes, ſed alio longè alioq; modo.

Iudith

Iudith impransa prorsus & adhuc ieiuna, illi saturè pransi, pastique. Iudith ea quæ parauerat illi ancilla eius, paucula & minimè delicata, vt suprà vidimus: hi, quæ mille coqui, plurima & exquisitissima. Illa temperanter & sobriè: isti intemperantissimè & vinosissimè. Holophernes *bibit vinum multum nimis.* Neq; hoc satis. sed additur; *quantum numquam biberat in vita sua, & serui eius erant omnes fatigati à vino*, cap.13.v.2. At quis omnium finis! Iam impendet fatalis nox, feralis hora. *O stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te*; & qui tantum potasti, quid eris? Illud verò ver.20. *iucundus factus est Holophernes ad eam*, dicitur pro, *ob eam.* Nam Græcè est ἠφέσθη ἀν' αὐτῆς.

QVÆSTIVNCVLA.

Quæ in capite isto imitanda, quæ cauenda?

IN Iudith quæ imitemur, plura sunt. & *primò* ipsa eius à vetitorum ciborum esu abstinentia. sed de ea iam superiùs. Nunc illud tantùm imitemur. Si quis nos casus, aut necessitas ad eorum mensam, qui in Quadragesima, feria sexta, aliisue temporibus, Bacchanalia viuunt; admoueat, Christianæ nobis disciplinę memoriam esse, moremque illi gerere oportet. In Holophernis enim mensa quis Iudith cibus? quæ potio? Non alia erant quam quæ attulerat, iamque pararat eius ancilla. Et licet blandissimè amicissimeque inuitare nos alij videantur, semper præ oculis Iudith sit, quæ dicenti Holopherni; *Bibe nunc & accumbe*, temperantiæ tamen fines nihil omnino migrauit. sed tantum, quantum requirebat necessitas; cibi potusque sumpsit. *Orationis* verò studium etiam apud hostes intermitti numquam debet. Pias etiam alias, si quas habemus; consuetudines, cur cum ieiunij morem suum retinente Iudith, non retineamus? Bonum etiam quandoque est, initio statim Catholicos nos, aut sacerdotes & religiosos profiteri, simulque orandi & edendi prout instituimus; potestatem obsecrare. De *vigiliis* verò dictum antè. adiicio perutile esse, interrupto nonnihil somno, certis noctu horis, ad preces expergisci. vt DEO nostro propheticum illud Isaię 26. dicere possimus; *Anima mea desideraui te in nocte. Sepè noctu*, ait Clemens Alexandrinus lib.2. pædagogi cap. 9. *è lecto surgendum est*, DEVS *ea laudandus. Beati enim, qui ad idipsum vigilarunt, seipsos assimilantes Angelis, quos ἐγρηγόρους, hoc est, vigilantes vocamus.* Et posteà; *Ne cibi ergo nos grauent, sed alleuent, vt quàm fieri maximè poterit, somno minimè ladamur. vt grauantur natantes, quibus appenduntur onera. Rursus autem, veluti ex abysso, nos infernè alleuabit sobrietas ad vigilię exercitium.* D. Hieronymus ad Eustochium; *Ad orationem*, ait, *tibi nocte surgenti, non indigestio ructum faciat, sed inanitas.* Ad Demetriadem verò; *Ad vesperam*, inquit, *media nocte, & mane semper est exercendum.* Hinc, quæ in Breuiario sunt, *nocturna officia.* hinc Actorum 16. circiter mediam noctem Paulus & Silas laudabant DEVM. Hinc Psal.11. *Media nocte surgebam ad confitendum tibi super iudicia iustitiæ tuæ.* Hinc apud D. Hieronymum ad Lætam; *Assuescat virgo tenella, exemplo ad orationes & Psalmos nocte consurgere, mane hymnos canere, tertia, sexta, nona hora stare in acie quasi bellatricem* CHRISTI, *accensaque lucerna, reddere sacrificium vespertinum. Sic dies transeat: sic nox inueniat laborantem. Orationi lectio: lectioni succedat oratio. Baptisma* porrò nobis non iam Iudaicum, sed Christianum adhibendum, & eo, quod omnium primum, maximeque necessarium est; iam omisso; est baptisma pœnitentiæ & patientiæ: hoc ob immissa, illud ob admissa mala, & amissa, vel dimissa bona. *Esto*, ait ad Eustochium D. Hieronymus;

nymus; *cicada noctium: lana per singulas noctes lectum tuum: lachrymis tuis stratum tuum riga.* Pons in valle Bethuliæ, quis nisi CHRISTI IESV humanitas & vita? In huius humilitate, gratia, & sacramentis elui nos oportet. Noctu frigidus est, vt ignea omnia inimici tela possit extinguere: & purus viuusque, omnes vt omnino sordes abluat.

Casta placent superis, pura cum veste venito.
Et manibus puris sumite fontis aquam.

Cauendum porrò in Vagao turpe ministerium. Quicumque verò vllis ad peccatum blanditiis alios traducunt, cum nonne imitantur? Qui ad conuiuia parum sobria, colloquia parum casta, familiaritatem hominum parum piorum inuitant, non cum isto lenocinantur? Audi Bagoarum istorum propositionem; *Non vereatur bona puella, introire ad Dominum meum.* Anima Christiani, puella bona est. ea quia DEVM veretur, ad Holophernem introire veretur. Bagoas DEI timorem excuti primò vult. deinde duplici præmio maximè blanditur honorum & voluptatum. Sed qui honores? quæ voluptates? Omnes huius mundi sunt. *Vt honorificetur*, inquit, *ante faciem eius.* At ante DEI Angelorumq; ipsius faciem honorificari satius. *Gloria*, inquit Apostolus Rom. 2. ver. 10. *& honor, & pax omni operanti bonum.* Pergit Bagoas. *vt manducet cum eo.* At *beatus, qui manducabit panem in regno* DEI, Lucæ 14. ver. 15. *Beati serui illi, quos cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes, Amen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis*, cap. 12. ver. 37. Quid amplius? *& bibat vinum in iucunditate.* Vinum hoc, venenum est. expecto illud potius, quod bibet nobiscum *nouum in regno patris* sui æternus DEI filius, Matth. 26. v. 29. Bagoas est amorum ille Magister, & Tomitanus meritò incola. Bagoas est omnis ad ebrietatem, lasciuiam & libidinem hortator & inuitator. Bagoas est omnis Lutherus, Caluinus & Beza, qui Sacerdotibus, Monachis, Monialibus, deuotoque cuilibet dicunt, ne vereatur, votis legibusque omnibus proculcatis, ad Holophernianas accedere nuptias. Addit Græcus, καὶ γλυκανεῖται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ὡς συγάτηρ μία τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς παρεστήκασιν ἐν οἴκῳ Ναβυχοδονόσορ. Suadent inquam blandissimis, è scripturarum suarum myrothecio, verbis, *fieri in hac* sæculi huius *die, sicuti est vna qualibet è filiorum Assur filiabus, quæ* votorum, pudoris, pudicitiæque omnis immemores, *in Nabuchodonosoris domo*, id est, sacrilego libidinum lupanari *versantur.*

In Holopherne cauenda seruorum scurrarumque cœna, vbi ferè, quidquid libeat, liceat. cauendum, è Græco, puellam fallendi studium, & captata occasio. cauenda proiectissima illa impudentia, qua ver. 11. apud Assyrios fœdum ait, *si à viro transeat immunis fœmina.* En, quò cœcitatis & flagitij prorsuit nequitia! vt fœdum iam putet à peccato abstinere. Ducit superbus fœdum, si ante ipsum stet alius cultior, nobilior, honoratior. Ducit iracundus fœdum, si à sua vindicta, quem iniuriolæ sibi quidpiam intulisse credit; immunis transeat. Quid scurræ omnes, momi, luxuriosi? Quid noui, nostro isto sæculo, Iouiniani, apostatæ, votifragi? Fœdum nonne ducunt, si quis vllo in Monasterio Monachus adhuc maneat: vlla vllo in parthenone virgo & monialis, suis in vrbibus resideat? Si à falsis sacrilegisque nuptiis immunes abeant, ab iis irrideri se nonne putant? E contrario, quod fœdum est, honestum ducitur, quod turpe non turpe. vt dum lasciuus ille ait: —— *turpe est nescire puellam Ludere. Nec tibi turpe puta (quamuis sit turpe, placebit) Ingenua speculum sustinuisse manu. Quod Phœbum decuit, quem non decet? Nec pudor ancillas, vt quæque erit ordine prima, Nec tibi sit seruos demeruisse pudor. Nil Helene peccat. nil hic committit adulter. Quod tu, quod faciet quilibet, ille facit. Aptius est.*

decet atque magis potare puellis. Cum Veneris puero non malè Bacche facis.

Hoc porro loco monstratur vna etiam, cur Assyriorum ruerit imperium; causa. Nam præter Regum ipsorum superbiam, de qua cap. 1. & 2. inualuerat apud eos maximopere libido, & mulierositas. Quæ, obsecro te, illæ antea voces? cap. 10. vers. 18. *Quis contemnat populum Hebræorum, qui tam decoras mulieres habent, vt non pro his meritò pugnare contra eos debeamus? Impudici oculi*, ait ad Eustochium D Hieronymus, *non norunt animæ pulchritudinem considerare, sed corporum.* Pro solis corporibus & fœminis, generosum putant, bellis orbem terrarum miscere, vrbes euertere, humanum sanguinem fundere. Et quam impurum prima eorum regina scortum à Diodoro libro 2. describitur? quam impurus, eodem loco, libidinum gurges & propudium, vltimus, vt quidem eum ille vocat; eorundem Rex Sardanapalus? Gratias tibi CHRISTE IESV meritò semper agamus Christiani tui. Nam hęc ferè cæcis Gentibus omnibus, à quarum nos erroribus liberasti; cæcitas & insania fuit, vt quæ & dicere turpe est, ea & facere, & litteris versibusque palam decantare in honesto reponerent. In Græco non est quidem istud, *apud Assyrios*, sed tantùm, *Ecce persona nostræ turpe fuerit, si talem mulierem ita prætermiserimus, vt cum ea consuetudinem nullam habeamus.* Nihilominus tamen sententia eadem est. Cur enim Holophernis personæ id turpe, nisi quia fœda hæc apud Assyrios erat opinio? Posset etiam fortassis αἰσχὺν τὸ προσώπου ἡμῶν conuerti, *turpe est faciei nostræ, in oculis nostris, coram nobis* quod valet, *apud nos Assyrios.* Quia verò suos oculos non custodiit Holophernes visa Iudith, concussum est cor eius. quemadmodum & de se ille, propter quem, tot apud Poëtas bella; testatur.

Vt vidi, obstupui, præcordiaq; intima sensi
Attonitus curis intonuisse nouis.

Extremum, quod omni cura studioque omnibus cauendum, est Holophernia-na ebrietas. de qua plusculum posteà. Tantum hic ad cautionē modus notandus, quo Iudith pudicitiā expugnare conabatur Holophernes per conuiuiū scilicet, & vinum:

Sæpè illic positis, teneris adducta lacertis
Purpureus Bacchi cornua pressit amor.
Vinaque cum bibulas sparsere cupidinis alas,
Permanet, & capto stat grauis ille loco.
Illic sæpè animos iuuenum rapuere puellæ
Et Venus in vinis, ignis in igne fuit.

Grauiter, vti sanè res ipsa requirit; ea ad Eustochium perstringit D. Hieronymus, quæ dicunt; *Cur me abstineam à cibis, quos creauit* DEVS *ad vtendum? Et si quando festiua & lepida volunt videri, vbi se mero ingurgitauerint, ebrietati sacrilegium copulantes, aiunt; Absit vt ergo me à* CHRISTI *sanguine abstineam. Et quam viderint pallentem atque tristem, miseram & Manichæam vocant, & consequenter. Tali enim proposito ieiunium, hæresis est.*

Si tamen paululum in tanta vitiorum colluuie attendamus, humanæ adhuc mentis reliquiarum aliquid inueniemus. Duces multi sunt, qui tot diebus, tam excellenti apud se, suaque in potestate positæ formæ numquam pepercissent. Quin & è gregariis fortè militibus non deesset, qui ad preces & baptismata noctu exeuntem insidiosè captaret, aut vi etiam caperet ac violaret. Horum, totis quatuor diebus & noctibus, nihil ab neque Holopherne, neque ab manipulari vllo admissum. *Veruntamen dico vobis* Holopherni & Assyriis *remissius erit in die iudicij*, quā talibus. Matth. 11. v. 22. 24.

CAPVT

CAPVT XIII.

1 VT autem ſero factũ eſt, feſtinauerũt ſerui illius ad hoſpitia ſua, & concluſit Vagao oſtia cubiculi, & abiit.

2 Erant autem omnes fatigati à vino.

3 Eratq; Iudith ſola in cubiculo.

4 Porrò Holofernes iacebat in lecto, nimia ebrietate ſopitus.

5 Dixitq; Iudith puellæ ſuæ vt ſtaret foris ante cubiculum, & obſeruaret.

6 Stetitq; Iudith ante lectum, orans cum lachrymis, & labiorum motu in ſilentio,

7 Dicens: Confirma me Domine Deus Iſrael, & reſpice in hac hora ad opera manuum mearum, vt ſicut promiſiſti, Ieruſalẽ ciuitatem tuã erigas: & hoc quod credens per te poſſe fieri cogitaui, perficiam.

8 Et cùm hæc dixiſſet, acceſſit ad columnam, quæ erat ad caput lectuli eius, & pugionem eius, qui in ea ligatus pendebat, exoluit.

9 Cumq; euaginaſſet illum, apprehendit comam capitis eius, & ait: Confirma me Domine Deus in hac hora.

10 Et percuſſit bis in ceruicem eius, & abſcidit caput eius, & abſtulit conopæum eius à columnis, & euoluit corpus eius truncum.

11 Et poſt puſillum exiuit, & tradidit caput Holofernis ancillæ ſuæ, & iuſſit vt mitteret illud in peram ſuam.

12 Et exierunt duæ, ſecundum conſuetudinem ſuam, quaſi ad orationem, & tranſierunt caſtra, & gyrantes vallem, & venerunt ad portam ciuitatis.

13 Et dixit Iudith à longe cuſtodibus murorum: Aperite portas quoniam nobiſcum eſt Deus, qui fecit virtutem in Iſrael.

14 Et factum eſt, cùm audiſſent viri vocem eius, vocauerunt presbyteros ciuitatis,

15 Et concurrerunt ad eum omnes à minimo vſq; ad maximum: quoniam ſperabant eam iam non eſſe venturam.

16 Et accẽdentes luminaria congrauerunt circa eam vniuerſi: illa autem aſcendens in eminentiorem locum, iuſſit fieri ſilentium. Cumq; omnes tacuiſſent,

17 Dixit Iudith: Laudate Dominum Deum noſtrum, qui non deſeruit ſperantes in ſe:

18 Et in me ancilla ſua adimpleuit miſericordiam ſuam, quam promiſit domui Iſrael: & interfecit in manu mea hoſtem populi ſui hac nocte.

19 Et proferens de pera caput Holofernis, oſtendit illis, dicens: Ecce caput Holofernis principis militiæ Aſſyriorum, & ecce conopæum illius, in quo recumbebat in ebrietate ſua, vbi per manum feminæ percuſſit illũ Dominus Deus noſter.

20 *Viuit autem ipse Dominus, quoniam custodiuit me Angelus eius & hinc euntem, & ibi commorantem, & inde huc reuertentem, & non permisit me Dominus ancillam suam coinquinari, sed sine pollutione peccati reuocauit me vobis gaudentem in victoria sua, in euasione mea, & in liberatione vestra.*

Psa.105. & 106. 1. 21 *Confitemini illi omnes, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia eius.*

22 *Vniuersi autem adorantes Dominum, dixerunt ad eam: Benedixit te Dominus in virtute sua, quia per te ad nihilum redegit inimicos nostros.*

23 *Porro Ozias princeps populi Israel, dixit ad eam: Benedicta es tu filia à Domino Deo excelso prae omnibus mulieribus super terram.*

24 *Benedictus Dominus, qui creauit caelum & terram, qui te direxit in vulnera capitis principis inimicorum nostrorum.*

25 *Quia hodie nomen tuum ita magnificauit, vt non recedat laus tua de ore hominum, qui memores fuerint virtutis Domini in aeternum, pro quibus non pepercisti animae tuae propter angustias & tribulationem generis tui, sed subueniisti ruinae ante conspectum Dei nostri.*

26 *Et dixit omnis populus: Fiat, fiat.*

27 *Porrò Achior vocatus venit, & dixit ei Iudith: Deus Israel, cui tu testimonium dedisti, quod vlciscatur se de inimicis suis, ipse caput omnium incredulorum incidit hac nocte in manu mea.*

28 *Et vt probes quia ita est, ecce caput Holofernis, qui in contemptu superbiae suae Deum Israel contempsit, & tibi interitum minabatur, dicens: Cum captus fuerit populus Israel, gladio perforari praecipiam latera tua.*

29 *Videns autem Achior caput Holofernis, angustiatus prae pauore, cecidit in faciem suam super terram, & aestuauit anima eius.*

30 *Posteà verò quàm resumpto spiritu recreatus est, procidit ad pedes eius, & adorauit eam, & dixit:*

31 *Benedicta tu à Deo tuo in omni tabernaculo Iacob, quoniam in omni gente, quae audierit nomen tuum, magnificabitur super te Deus Israel.*

COMMENTARIVS.

ISRAELITARVM hostem quomodo tandem è medio sustulerit, Bethuliamque ad suos redierit Iudith, explicatur. In priore traditur & illius tollendi oportunitas, & modus. *Oportunitas* fuit eiusmodi. Sola in Holophernis cubiculo à Bagoa inclusa Iudith est. iste vino nimio mersus obrutusque penitus, instituti iam flagitij & immemor & impos, cum neque mente, neque pedibus consisteret; in lectum non iit, sed *cecidit*, vt ait Graecus textus, & altùm ilicò stertere incepit. Duo verò iam accurarat Iudith. *Vnum*, vt habra

sua

sua staret ante cubiculum illud suum, *& obseruaret*, non ne quis ingrederetur, (satis enim id & vsu, & Bagoæ cura cautum & prouisum erat) sed quando ipsa egrederetur. se si quidem dixit, prout quotidie hactenus fecerat, ad orationem exituram. Hoc enim ita Græcus; ὅπως ἐρεῖν τῷ ἐξόδου αὐτῆς, καθάπερ καθ' ἡμέραν, ἐξελεύσεσθαι γὰρ ἔφη ὅπως τῷ προσευχὴν αὐτῆς. *obseruare suum egressum sicuti quotidie. Dixit enim egressuram se ad suam precationem.* Alterum καὶ τῷ Βαγώᾳ ἐλάλησε καὶ τὰ ῥήματα ταῦτα. Eadem etiam Bagoæ dixerat, ipsumq;, de retinendo egressionis suæ vsu, etiam hac ipsa nocte; præmonuit. Lumen verò affuisse satis è recepto more liquet, vt in talium ducum cubiculis lucerna noctu semper luceat, prout ostendit libro de Socratis dæmonio, & in Cimone Plutarchus.

Modus verò hic erat. Vt solam se cum solo Holopherne sensit illa, huncq; vino somnoque sepultum vidit, à DEO & precibus nobilissimum opus auspicatur, versu 6. Preces verò illæ seriæ admodum, *& cum lachrymis* conceptæ fuerunt: sed non elata voce, verùm ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς *in corde ipsius.* & cum solo vt noster ait, *labiorum motu in silentio.* videlicet prout beata illa Samuelis mater, 1. Reg. 1. ver. 13. *Anna loquebatur in corde suo, tantumque labia illius mouebantur, & vox penitus non audiebatur.* Precum in Latino & Græco eadem ferè formula, nisi quod Græcus, neque DEVM *promisisse*, neque Iudith *credidisse* refert; sed tantum petit, *opera manuum suarum* DEVM *respicere ad exaltationem Hierosolyma*, ὅτι νῦν καιρὸς ἀντιλαβέσθαι τῆς κληρονομίας σου, καὶ ποιῆσαι τὸ ὁπλισθὲν ἐμὲ θραῦμα ἐχθρῶν, οἱ ἐπανέστησαν ἡμῖν. quia nunc *tempus curandi & adiuuandi hereditatem tuam, & faciendi cogitatum meum in sauciationem hostium, qui contra nos insurrexerunt.* Post istas preces, ad optatum opus aggreditur. *accessit* ver. 8. *ad columnam, quæ erat ad caput lecti eius.* Græci omnes legunt προσελθοῦσα τῷ κανόνι τῆς κλίνης, *cum accessisset ad lecti canonem.* Quid verò *canon* is? Cum tam clarè dicat Latinus *columnam*, & apud Græcos ὁ vel ἡ κίων *columna* sit, non difficiliter annuamus, legendum τῷ κίονι. Videtur tamen Græcis columnam etiam, & rei alicuius sustentaculum, siue baculus, siue lignum quodpiam sit; *canon* significare. Nam antequam loris scuta sustentare scirent Græci, & inuenissent ea, quæ ὄχανα postmodum dixerunt; sustentabant illa baculis & lignis, quæ κανόνες dicebantur, vt in Iliad. θ explicat Eustathius, Hesychius, Magnum Etymol. & Budæus. Ligna item ea, quibus cataphractarum nauium tabulæ incumbunt, vocantur κανόνια καὶ παρεμβολαί, inquit Pollux lib. 1. cap. 9. Holophernianum ergo lectum sustentabant in tentorio ligna quædam, quorum ad pedes aliqua, & ad caput alia, quæ κανόνες vel columnæ è Chaldæo rectè vocantur. Ad earum, quæ ad caput erant, vnam accessit Iudith. Fieri tamen potest, vt duæ tantum fuerint, vna quæ inferiori lecti parti ad pedes, altera, quæ superiori ad caput statuta esset; rursumque, vt non è ligno, quamuis precioso; sed ex ære vel argento, & lapide precioso essent. Tota enim Assyriorum tam Regum quam Satraparum; vti etiam postea Persarum, suppellex, non vrbana modo & domestica, sed & castrensis, opulentia luxuque omnigeno affluebat, vt ex Teribasiano tabernaculo apud Xenophontem lib. 4. Anabaseos, Mardoniano apud Herodotum libro 9. Alcibiadico apud Athenæum lib. 12. Andocidem oratione in Alcibiadem, cognoscitur. Hinc verò *pugionem* Holophernis, *qui in columna* illa *ligatus pendebat, exoluit.* Pugio ille non, sicuti hodie apud nos vocatur; fuit, sed gladius Persicus. Nam in Græco est καθεῖλε τὸν ακινάκην, *abstulit acinacem.* Ait verò Herodotus lib. 7. Περσικὸν ξίφος τὸν ἀκινάκην καλέουσι, *Persicum ensem vocant acinacem. Pugionem* verò ideo dicit Chaldæus, & ex eo noster, quia breuiores erant istiusmodi Persarum gladij, cum & sæpè ἐγχειρίδια, παραμηριδία, ξιφίδια nuncupentur, vti docet in Artaxerxe Plutarchus, in

ecloga Moschopulus, libro vlt. Antiq. cap. 7. Iosephus, vbi sicariorum *ξιφίδια gladiolos* longitudine similes ait fuisse Persarum acinacibus, curuitate Romanorum sicis. Quin & ipse Darius apud Curtium lib. 3. Diodorum lib. 17. cum se, priori prælio, ab Alexandro victum putaret, quòd breuioribus sui gladiis vterentur, longiores fieri curauit. Hunc igitur acinacem è vagina, quam & ipsam preciosissimam fuisse constat, fortassis è gemma quapiam, vt illa Darij apud Curtium lib. 3. eduxit. & læua manu capitis eius comam, quam ferè promissam Orientales gerere & in luctu detondere solent; apprehendit. rursumque ipso in opere, in tanti momenti articulo, à DEO breuicula & vt ex D. Augustino antè dixi, *iaculata* oratiuncula, sese roborari & confirmari precatur. *Confirma me Domine* DEVS *in hac hora.* *κραταίωσόν με ὁ Θεὸς Ισραὴλ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ.* Quid si *ὁ Θεὸς*? *Corrobora me ô* DEVS *Israël in hac die ipsa.* Licet verò *per diem*; generatim tempus intelligatur, & non illud tantùm quod solari luce constat, sed totum *νυχθήμερον*; est tamen emphatikώτερον illud, *in hac hora.* quod etiam posuit antea ver. 7. non Latinus tantùm, sed & ipse Græcus. O miser Holophernes, ô infelix quid iaces? quid tam altè dormis, tam profundè stertis? Ecce iam securis ad radicem arboris posita est! ecce iam lethalis ictus, vt in æternum excisus ignem deuoluare; impendet! O somnum æternum! O crapulam numquam edormiendam! *Et percussit* Iudith *bis in ceruicem eius*, & quidem, vt res ipsa, etiamsi non addatur; docet; additur tamen in Græco, *totis viribus*, *ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτῆς. in robore suo*, ictus inflixit quam potuit vehementissimos, *& abscidit caput eius.* Vale anima ebria. vale adultera. vale vale detestabilis, impia; terque quaterque infelix. Te flamma expectabat æterna. Te repandæ Tartari iam fauces accipiunt. Te inferarum fornacum claustra in æternum iam coercent, vstulant, excruciant. Sed ad superos redeamus. Nam DEI iustitiam paululum tantummodo hic laudare libuit. Erant, circa lectum, paululum ab eo distãtes columellę alię; quæ *conopeum*, sustentabant. & hoc, secundum Latinum textum, aliud ab eo, quod suprà cap. 10. ver. 19. positum est. Nam in proscenio illud fuisse videtur, vel certè in tabernaculi eo loco, vbi Holophernis solium erat, vt pro magnificentia sedens, quospiam audiret. Hoc verò, cubiculare & circa lectum fuit. secundum Græcum tamen, vnum & idem erat. quia capite illo 10. eius tantum mentio fit, quatenus circa iacentis Holophernæ lectum erat. Conopeum istud preciosissimum de columellis reuulsit Iudith, & complicuit. *truncum* verò illius *corpus*, è strato ipso, in cubiculi pauimentum *euoluit ἀπεκύλισε. Et post pusillum exiuit.* non statim isto cæso, sed paululum respirauit, si quid adhæresceret cruoris, detersit, &, quod non ambigo; sese omnium primò in preces iterum dedit, magno lætoque animo, ingentes ipsi DEO; cuius gratia & vi, tantum iam opus perfeciisset; gratias egit: quodque vnum restabat, vt securè illinc exiret; obsecrauit. Expectabat etiam primæ, vt opinor, vel secundæ vigiliæ nocturnæ finem, quòd iis aliàs exire temporibus consuesset. Tradidit expectanti habræ suæ funestum, quidem, sed gratum iam caput. & ista dominæ iussu, *misit in peram*, qua vt cap. 10. ver. 5. dixit Græcus & hic repetit, cibos attulerat, *ἐνέβαλεν εἰς τὸν πήραν τὰ βρώματα αὐτῆς.* Nouus enim & inauditus iste Assyrij capitis cibus, mirum Israëlitis epulum futurus erat. atque sic, solito veluti more, orbata iam capite castra exierunt, Bethuliamque reuerterunt. Qui tamen in valle ipsa fons est, nequaquam iam prætereundus.

Sed si quid è castris illis vel pulueris, vel inquinamentorum aliorum adhæsisset, excutiendum hîc & eluendum.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA I.

De iis, quæ apud Assyrios peccasse Iudith videatur, & primò, An ab ea transfugij simulatio probè facta?

QVÆ apud Assyrios videri queat Iudith peccasse, duplicia sunt. Vel enim ea in factis quibusdam posita sunt, vel in verbis. In factis sunt potissimum quinque. horumque primum est, quod transfugium simularit, cap. 10. vers. 12. & sequentibus. An decuit, quod non esset, quod non ageret, simulare? Respondent Rabanus, Glossa, & Hugo transfugio isto significatum Christianorum, ex Hierosolymitana vrbe, antequam à Romanis obsideretur & caperetur, in vrbem Pellam discessum, cuius semel atque iterum meminit lib. 1. S. Epiphanius. Quia tamen actione non bona potest interdum bona significari, quæstioni nondum satisfactum. ideoque dicendum, non omnem simulationē cum vitio esse cōiunctam, vti docuit magnus Magister, qui quasi peregrinus, cum discipulis duobus, Emauntem iuit, *& finxit se longius ire.* Lucę 24. ver. 28. Et Labeo *l hoc edicto, ff. de dolo malo. Potest*, ait, *sine dolo malo aliud agi, aliud simulari. sicuti faciunt, qui per eiusmodi dissimulationem deseruiunt, & tuentur vel sua vel aliena.* Neque in bellis, alioqui iustis, insidias reprehendendas ostendit, qui Iosuę ca. 8. v. 2. dicit; *Pone insidias vrbi Hai post eam. Cum iustum*, ait D. Augustinus quęst. 10. super Iosue, *bellum* homo iustus *susceperit, vtrum apertâ pugnâ, vtrum insidiis vincat, nihil ad iustitiam interest. Iusta autem bella definiri solent, quæ vlciscuntur iniurias, si qua gens, vel ciuitas, quæ bello petenda est, vel vindicare neglexerit, quod à suis improbè factum est vel reddere, quod per iniurias ablatum est. Sed etiam hoc genus belli sine dubitatione iustum est, quod* DEVS *imperat, apud quem non est iniquitas, & nouit quid cuique fieri debeat. In quo bello exercitus, vel ipse populus non tam author belli, quàm minister iudicandus est:* Vide S. Thomam 2. 2. quæst. 40. art. 3. quęst. III. artic. 1. Ad hoc verò insidiarum genus pertinere fugæ simulationem, ibidem adiungitur. Suis enim ait Iosue dux, ver. 5. *Cum exierint contra nos, sicut ante fecimus, fugiemus, & terga vertemus. donec persequentes ab vrbe longius protrahantur. Putabunt enim nos fugere sicut prius. Nobis ergo fugientibus, & illis persequentibus, consurgetis de insidiis, & vastabitis ciuitatem.* Si fugam licet interdum simulare, cur & transfugij simulatio non concessa? præsertim cum transfugere *istud*, non necessariò falsæ rei significationem habeat adiunctam, sed actus per se sit adiaphorus, & huiusmodi, qui ad hostium consilia, vires & custodias explorandas, citra culpæ vllius periculum, suscipi possit.

QVÆSTIVNCVLA II.

An ornando se peccarit Iudith?

QVOD in Iudith factis omni carere culpa non videatur, alterum est, quod se tantopere ornarit cap. 10. ver. 2. & 3. cap. 12. ver. 15. Quàm enim multæ & graues mulierium istiusmodi ornamentorum reprehensiones? in scripturis Isaiæ 3. Oseæ 2. 1. Timoth. 2. 1. Pet. 5. & apud Patres D. Hieronymum præsertim in epistolis, Cyprianum libro de habitu Virginum, Basilium homil. 7. ad eos, qui tenentur studio ditescendi, Nazianzenum in Carmine aduersus mulieres se ornantes, Chrysostomum homil. 28. in Hebr. cap. 12. Tertullianum libro de ornatu mul. Clementem lib. 2. pædag. cap.

cap.12. lib.3.cap.2. & 11. imo & apud Gentiles, Liuium initio lib. 34. alios quos affert loco citato Clemens. Sunt igitur de Iudith ornatu *opiniones* apud Lyranum *tres. Prima*, peccasse Iudith, & fuisse bonam quidem in ea liberandæ patriæ affectionem, malam tamen effectionem. istam loco isto minimè laudari, sed illam tantum, prout de obstetricum mendacio, Exodi 1. à quibusdam etiam asseritur. *Altera*, non peccasse. quia omni hac ornamentorum illecebrâ, non id spectarit, vt peccaret Holophernes: sed vt occideretur. Occisio verò hæc iusta erat, cum qua illius peccati non appetitio, sed præuisio tantum fuerit. *Tertia*, eodem ornatus lenocinio id vnum quæsiisse, vt ab Holopherne amaretur, non amore flagitioso, sed honesto, vt ab eo vxor duceretur, ab eaque sic tandem interimeretur.

Notandum *primò* finem ipsi Iudith fuisse diuinam religionem, eiusque sanctissimum templum & cultorem populum tueri atque tanto è periculo eripere. *Deinde* variis modis, vt finem hunc Iudith assequeretur, fieri potuisse. Sed erat omnium optimus & promptissimus, si, vt à bello ille desisteret, ipsa perficeret. Perficere autem potuit, si eô eum adduceret, vt vel sponte, vel coacte hinc abiret. Sponte quidem, si re quapiam flexus & emollitus, vel in Assyriam rediret, vel alias ad Gentes totam belli huius molem transferret. Coacte, si è medio ipse tolleretur. Nam vt vi depelleretur, fieri iam non posse constabat. Ad spontaneum verò vel coactum istiusmodi abitum peruenire potuit, si familiaris ad eum aditus, & intima cum eo consuetudo haberi posset. Tùm enim per familiaritatis & consuetudinis huius occasionem, captato tempore, vel ab armis discessio ei suaderi, vel mors inferri potuit. Discessio ab armis, cùm Israëlitis tam infestus, Nabuchodonosori deo suo tam deuotus esset, suaderi vt posset, vehementissimo efficacissimoque argumenti genere opus erat. Quod verò vehementius & efficacius, quam si vt Hebræam ille vxorem duceret, verumque DEI cultum susciperet, commoueretur? Vtrumque verò vel alterutrum certè, quomodo, prout rerum status iam erat; efficeretur, nisi ad vnam huiusce modi ex Hebræis quampiam valdè afficeretur? Affici verò quomodo poterat, nisi vna illa inueniretur, eaque ad eum proficisceretur, quæ iis omnibus & corporis & animi dotibus quibus tali tempore, talis dux capi posset; esset quam præstantissima? Sunt verò dotes istæ, pulcherrima facies, renidentissimi oculi, eximia corporis totius forma, loquendi venustas, agendi dexteritas, morum elegantia, ingenij vigor, animi sapientia. Et si ad hæc vnguentorum fragrantia, ornamentorumque splendor & dignitas accederet, si quædam è diuino quopiam munere, verbi causa, è diuina familiaritate, rerumque occultissimarum cœlitus delapsa cognitione, admiratio existeret, quàm esset facilis ad illius beneuolentiam aditus! quàm ad familiaritatem intimamque consuetudinem porta patens!

Nunc igitur ita statuo *primò, in hoc Iudith cultu & ornatu peccati nihil fuisse.* Is enim ex seipso vitiosus esse non solet, nisi aut finem aliquem habeat vitiosum aut certè modum, quem cuiusque status & conditio, Reipublicæ lex aut mos præscribit; violet, vti explicat D. Thomas 2.2. quæst. 169. art. 2. & subtilissimus harum rerum interpres, eum in locum, Caietanus. Naturalis enim pulchritudo culpam nullam habet, quomodo, si quæ dixi vitia detrahantur; habeat artificiosa? Quam cuique natura dat, corporis sanitas, quia peccato nullo inquinatur, facit, vt arte ipsam quoque conciliare, conseruare, & augere liceat. *Naturam* siquidem *ars imitatur.* Quomodo igitur cum pulchritudo à natura insita delicti omnis vacua sit, pulchritudinem, cultus, vestiumque artificio,

ficio, quærere, tueri, & amplificare in crimen vocetur? Iudith verò sese ornanti finis erat, vt audiimus, minimè vitiosus. eius status & conditio mundum insignem ferre poterant. Nam quòd vidua erat, non efficiebat, quin posteaquam virum eluxisset; viduas vestes mutare, nouumque quærere maritum posset. Neque quia, sponte quadam sua, solo viduitatis vestitu contenta erat, idcò vitiosum fuit, si vel festis diebus, vel aliâs, cum res vsusque postularet; cultiùs ornatiusque processisset. Opes verò eius erant, vt cap. 8. vidimus; ampliſſimæ, quæ sumptuosissima etiam insignia tolerarent. Diuina lex, & ciuitatis, patriæque mos præter has, quas dixi, aut finis, aut modi vitiositates, aliud nihil resecabat. etsi, quia fœminarum genus φιλόκοσμον supra modum est; sæpeque in munditiarum, mundique studio nimio delinquunt, scriptura interdum & Patres, id etiam, quod per se alioqui liceret, insectentur. At, inquies, ad lasciuiam cultus iste proritat. Non nego. sed & ipsa naturalis corporum species. An idcirco in culpa? Rursum tamen vrgebis istam proritationem voluisse Iudith, ad eamque in Holopherne concitandum, ita seipsam lauisse, vnxisse, calamistrasse. Asserit enim hoc textus Græcus: ἐκαλλώπισε τὸ σχῆμα εἰς ἀπάτην ὀφθαλμῶν ἀνδρῶν, ὅσοι ἂν ἴδωσιν αὐτήν. *Venustè se composuerat, ad deceptionem virorum, quicumque eam aspexissent.* Neque hoc inficior: sed illud, nullam id genus proritationem culpa vacare. Sui enim amorem excitare volebat, vt Holophernis familiaritatem colligeret, vt ab eo vxor deposceretur, vt eum vel vero DEI cultu imbueret, vel è Iudæa & vita eiiceret. Quorum ecquid accusandum? Sed etiamsi ratio nobis nulla suppeteret, à vitio tamen ornatum hunc omnem longè positum fateri oporteret, quia cap. 10. vers. 4. textus huic ipsi accusationi directissimè obuiam it, & ait; *Omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat.* Præterea verò, eundem ad finem, qui ipsi Iudith propositus erat; fecit ad pristinam eius, quæ tamen excellens admodùm fuit; speciem, non parum accessionis Dominus. Sequitur enim eodem illo cap. 10. & ver. 4. *Et ideò dominus hanc in illa pulchritudinem ampliauit, vt incomparabili decore omnibus appareret.*

Deinde verò *non modo non fuit ornatus iste cum vitio; sed virtutis etiam laudisque plenus fuit.* Cum enim quidpiam ex se malum non est, & bonum ad finem, bonoque modo fit, id iam bonum est. & tanto melius, quanto finis ille melior & vtilior. At Iudithæ finis quam excellenti bonitate præstabat? Quot virtutis in se numeros complectebatur? Iustitiæ, fortitudinis, pietatis ac religionis fuit, patrium veri Numinis cultum propugnare, ciuibusque suis omnibus salutem afferre. Ideoque capite 10. textus noster quæsitam istam extrinsecus venustatem non à peccato solum excusat, & à libidine profectam negat, sed laudat etiam, & à virtute pependisse affirmat. Vnde libro 2. de Virginibus S. Ambrosius; *Iudith se, vt adultero placeret, ornauit. quæ tamen quia hoc religione, non amore faciebat, nemo eam adulteram iudicauit.* Vnus hic tantum Alexandrinus Clemens obloqui videtur, cum libro 3. Pædapogi capite secundo ait; *Solam Hester iustè inuenimus ornatam: mysticè ornabatur mulier regi suo, sed eius pulchritudo inuenitur pretium, quo liberatus fuit populus, qui interficiebatur.* Si sola Hester iustè ornata fuit. ergo iniustè Iudith, aut certè in sanctis mulieribus, de quibus inibi agit; non habitam à Clemente Iudith confitendum. At de iis mulieribus loquitur, quæ quotidiano huiuscemodi cultu assiduè vtebantur. Sanctæ verò Iudithæ quotidiana erat, vti cap. 8. expositum est, vestis vidua & lugubris, pilosumque circa lumbos cilicium. Ei verò quàm præclarum inter sanctas mulieres locum idem Clemens dederit, manifestum infrà fiet ex Stromate 4. cap. 6. vbi eam inter illas *consummatam* vocat.

QVÆSTIVNCVLA III.

Holophernem an rectè adorarit Iudith?

AMANEM adorare nullo vnquam pacto voluit Mardochæus, etiamsi extremum sibi & populo vniuerso periculum crearet. Et nonne scriptum est Deuteron. 6. Matth. 4. vers. 10. *Dominum* DEVM *tuum adorabis, & illi soli seruies?* Cum Catholicorum quispiam flexis genibus, aut aliqua corporis inflexione sacri quidpiam veneratur, verbi causa, CHRISTI IESV Domini nostri crucem, Sanctorum reliquias & imagines, ipsum Pontificem Maximum, ilicò hæc in hæreticorum manibus tela. quæ tamen non tam excutientur, quam sponte sua decident, si aduertamus *adorationem esse duplicem, politicam, & religiosam. Prior* est veneratio, qua eos, qui magistratum gerunt, aut aliqua huiusce modi re cæteris antecellunt, prosequi solemus. *Posterior* sacra est, & propter diuinum quidpiam tribuitur. Illam Holopherni adhibuit Iudith. eo scilicet modo, quo Ephronem adorauit Abraham Genes. 23. ipsum Esau Iacob, huiusque coniuges, & filij, Genes. 33. Ioseph um Iudas, cæterique fratres ibidem cap. 42. 43. 44. & alios alij. ipsamque adeo Iudith postea bonus Achior cap. 13. vers. 30. *Sacra* verò vel *summa* est, quæ vsitatè λατρεία dicitur. & soli DEO debetur, eiq; soli à Catholicis omnibus defertur. *Infra summam* altera est, quæ Cœlitibus, reliquiis, Pontifici, aliisque creaturis, propter diuinum quidpiam à DEO ipsis donatum, tribuitur. Cæterum de Mardochæo, & de tota ista adorandi ratione non paulò plus in Esther. *Quod* verò *Iudith Holophernem adorat*, inquit Rabanus, *non est perturbatio timoris, sed conseruatio ordinis. quia videlicet maxima in dignitate ac principatu constitutus is erat. Reddite*, ait Apostolus ad Rom. 13. ver. 7. *omnibus debita. cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.*

QVÆSTIVNCVLA IV.

An vitæ castitatisq; periculum rectè adierit?

QVI *amat periculum, peribit in eo*, Ecclesiastici 3. vers. 27. In Assyriorum castra vadit sola, inermis, mulier. Quid si prima eam custodia sagittis è monte descendentem confixisset? Quid si iratus Holophernes, vt exploratricem & proditricem occidisset? Quid si, cum lethalem huic plagam inflixit, aliquo vel clamore, vel strepitu, in flagranti deprehensa facinore fuisset? Quid si, cum exiret, habræ ipsius peram excussissent custodes? De castitatis tamen periculo impeditior quæstio est. In tot iuuenum, tam libidinosorum, adeò mulieribus omnibus adhinnientium oculos, fœminam, & fœminam tam excellenti forma, tamque incomitatam venire, quis certissimum pudicitiæ naufragium non sentiat? Si quis, in talium tabernaculo, eam manere vel iuberet vel hortaretur, non audiret.

Accipitri timidas credis furiose columbas,
Plenum montano credis ouile lupo?

Terrere nonne debuit Dinæ ipsius constupratio? cum non in virorum sese cœtus dedisset, sed regionis illius mulieres tantum videre voluisset Genes. 34. vers. 1. Et suprà idcirco,

idcirco, qui domesticam tantum & cubicularem viduis puellisque latebram suaderent, Patres audiuimus, ne in castimoniæ dedecus aliquod illæ impingerent: adeò quidem, vt etiam rariùs à iuuenculis adiri templa, eam ob causam, eorum quidam interdum præciperent. Diuus Ambrosius in Exhortatione ad Virgines; *Nullus*, ait, *sit tuus sine matre progressus, qua sit anxia tui custos pudoris. Ipsa quoque ad ecclesiam progressio rarior sit adolescentuli.* D. Hieronymus ad Eustochium; *Rarus sit*, ait, *egressus in publicum. Martyres tibi quærantur in cubiculo tuo.*

De vitæ periculo facilis & expedita responsio est, plurimas esse causas, ob quas illud rectè possit adire quispiam. Inter eas verò excellit illa maximè, quando pro DEI gloria, religionum sacrarum defensione, patriæ incolumitate mors oppetitur, vel in mortis certè discrimen incurritur.

In Castitatis verò *periculum* sese dare neque vllus, neque vlla debet, nisi vel casto modo castitas minuenda esset, vel graues iustæque rationes ostenderent, periculum, illud vitari posse: & licet quandoque difficulter posset; posset tamen, & eiusce modi essent tempora, vt in solem & puluerem prodeundum foret. vel denique nisi castitate non animi, sed corporis, maius aliquid amittendum esset, verbi causa, CHRISTI fides & religio. Casto autem modo minueretur castitas, si ad legitimum quod præscripsit DEVS; coniugium perueniretur. Nunc verò Iudith potuit sperare, futurum, vt ab Holopherne vxor duceretur, quemadmodum suprà dictum est. Quamuis verò sit connubio viduatus præstantior, eo tamen relicto, non solum licet nuptias inire, sed foret hoc ipsum quandoque melius, si ob commune bonum, ob DEI & religionis honorem fieret. Ideoque, magna cum laude, potuisset Iudith vidua Holophernæ, isto quidem scopo & proposito nubere.

Potuit etiam bonis iustisque rationibus animum inducere, vt crederet, posse se, DEI cum gratia & auxilio, quod tot iam precibus, lachrymis, ieiuniis & saccis imploraret, & porro adhuc, in ipsis etiam hostium castris, imploratura erat; peruincere, ne pudicitiæ iacturam vllam faceret. Cum enim corporis, animique illecebras tot & tam præclaras haberet, futurum credebat, vt sua in potestate Holophernem totum teneret: ab militum omnium iniuria, ipsius acribus præceptis, defenderetur: ab ipsomet verò etiam, facilè impetraret, vt vim nullam adhiberet: non nisi precibus & blanditiis ad noctem inuitaret: sed antequam nocte vlla inquinaretur, anteuerteret omnia & illius complexum quoquo tandem modo effugeret, omnium tamē maximè, illum occidendo, idque vel, in ipsō primo cubiculi aditu, lethalem in eius viscera cultrum aliquem adigendo, vel in cubili, manibus eum ambabus strangulando & offocando, vel denique eo ipso modo, quo negocium tandem perfectum est, somni merique plenum propriis armis obruendo. Quod si horum, contra quam certissimè speraret; nihil omnino posset, obnoxiam se quidem corporis iniuriæ futuram, animo tamen castissimo semper mansuram confidebat; *Et posteriorem istum totum*, præ illo de nuptiis; *modum in Iudith spectasse & probasse videri potest S. Ambrosius*, dum lib. 2 de Virginibus, Antiochenam formosissimam & religiosissimam virginem, quam aut diis sacrificare, aut lupanari prostitui iusserant Gentiles; ita secum ipsam dissertantem describit. *Quid agimus? Hodie aut martyr, aut virgo. altera nobis inuidetur corona. sed nec virginis nomen agnoscitur, vbi virginitatis author negatur. Nam quemadmodum virgo, si meretricem colas? quemadmodum virgo, si adulteros diligas? quemadmodum virgo, si amorem petas? Tolerabilius est enim mentem virginem, quam carnem habere. Vtrumque bonum, si liceat: si non liceat, saltem non homini*

mini casta, sed DEO *simus. Et Raab meretrix fuit: sed postquam* DEO *credidit, salutem inuenit. Et Iudith se, vt adultero placeret, ornauit: quæ tamen, quia hoc religione, non amore faciebat, nemo eam adulteram iudicauit. Bene succeßit exemplum. Nam si illa, quæ se commisit religioni, & pudorem seruauit & patriam: fortaßis & nos seruando religionem, seruabimus etiam castitatem. Quod si Iudith pudicitiam religioni præferre voluisset, perdita patria, etiam pudicitiam perdidisset.* Et addit ipse S. Ambrosius; *Itaque talibus informata exemplis, simul animo tenens verba Domini, quibus ait: Quicunque perdiderit animam suam propter me, inueniet eam, fleuit, tacuit, ne eam vel loquentem adulter audiret: nec pudoris elegit iniuriam, sed* CHRISTI *recusauit.* Quin & eundem modum textus noster cap. 12. ver. 7. duobus verbis subaperit, dum DEVM *promisisse* ait Iudith fore, vt Ierusalem ciuitatem erigeret, se verò idipsum *credidisse*. quasi diceret, sibi reuelationem quandam diuinitus factam, qua promitteretur Hierosolymitani templi & vrbis, adeoq; sacrorum omnium per manum suam liberatio: huicque reuelationi & promissioni fidem se adhibuisse, sicque tam arduum & periculosum opus aggressam esse: in eoque, ad illud vsque temporis punctum, feliciter hactenus progressam. *Confirma me*, ait, *Domine* DEVS *Israël, & respice in hac hora ad opera manuum mearum, vt sicut promisisti, Ierusalem ciuitatem tuam erigas: & hoc quod credens per te posse fieri cogitaui, perficiam.*

Si dicas; certam igitur eam fuisse fore, vt neque vitæ, neque castitatis detrimentum vllum perpeteretur, sicque de fortitudinis eius & magnanimitatis laude non parum deteri; respondeo huius tantùm certam videri fuisse, futurum, vt sua opera Israëlitæ tempestatem hanc euaderent: modum tamen & rationem perspectam non omnino habuisse. quemadmodum etiam Prophetæ Isaias, Ieremias, alij certissima quædam habebant, aliorum, quæ ad ipsos spectabant; ignari erant. Et S. Paulus Actorum 20. ver. 22. *Ecce alligatus ego spiritu, vado in Hierusalem, quæ in ea ventura sunt mihi ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per omnes ciuitates, mihi protestatur dicens, quoniam vincula & tribulationes Hierosolymis me manent.* Certa igitur periculi à gente sua depellendi erat: sed incerta eorum, quæ sibi euentura essent. magnopere tamen confidebat, se ab omnibus etiam calamitatibus eruendam, præsertim verò ab omni pudoris iactura & grauiori vllo peccato. Quomodo enim tam piam suique cultus obseruantem fœminam, tot & tam inflammatis diurnarum nocturnarumque precum postulationibus, tot inediis, vigiliis, & saccophoriis vnum hoc impetrare sineret DEVS Opt. Max. vt salutem aliis, sibiipsi æternam (*Peccati* enim *stipendium, mors*, Rom. 6. ver. 23.) animi pernicieu afferret? Maxima igitur, vt dixi; fiducia erat se, vel ab omni penitus, vel à grauiore saltem prolapsione omni defendendam & conseruandam. Sed, vt in adeundo periculo, fortis magnique animi laus ei præmiumque magnum esset; incommodorum, quibus afficienda esset; nihil norat, etsi bene de iis quoque speraret. Vnde colligendum; omnibus esse in Iudith excelsi, virilis, heroicique animi, ad omnes pro religionis & patriæ dignitate difficultates excipiendas, propositum exemplar: nulli tamen omnino virgini, viduæ, mulieri, vt in vllum sese pudoris discrimen sponte coniiciat; ansam præberi. Si tamen quæ vix vnquam aut rarissimè iam accidit; necessitas aliqua incideret; posse ipsas, cum sanctissima illa D. Ambrosij virgine Antiochena, hoc eodem Iudith exemplo sese confirmare ac erigere. Sanè insignem & planè admirabilem fortitudinem luculentis admodum verbis efferunt sancti Patres D. Ambrosius 3. offic. cap. 13. & 14. libro de viduis, Clemens libro 4. Strom. cap. 6. Origenes homil. 9. in Iudices. Eorum tamen & aliorum verba commodiùs alibi reddentur. cum quibus Oziæ

pulcher-

pulcherrimum illud encomium infrà vers. 24. & 25. copulandum. & breuiculum hoc è tertij de officiis libri D. Ambrosij cap. 14. *Liquet id, quod decorum est, semper esse vtile. Nam & IVDITH sancta decoro contemptu propriæ salutis soluit obsidionis periculum, & publicam honestate propria acquisiuit vtilitatem.*

QVÆSTIVNCVLA V.

An Holophernem ebrium interficiendo, ab eadem Iudith peccatum aliquod?

EBRIVS erat vino admodum Holophernes, sed libidine, propter quam vini tantum hauserat; multo magis. ideoque tali eum momento interficere, quid aliud erat, quam ad sempiternos eum ignes amandare? corpus & animam simul occidere? Hoc verò graue nimium, & vix absque peccato fieri posse, videatur fortè alicui. Sed falli se intelliget, si aduertat, *primò* peccatores istiusmodi omnes posse omni momento iustissimè à DEO sempiternis addici suppliciis. Horum enim isti rei sunt: & ille summus omnium Iudex & Dominus. *Deinde*, cum iustum bellum, diuinisq; legibus consentaneum est; licere hostem, vbi & quando sese offert occasio; necare: tumque quisquis necat, diuinæ iustitiæ ministrum esse, quemadmodum ex disputationibus de bello apud D. Thomam 2. 2. q. 40. Bellarminum lib. 3. de Laicis, cap. 14. & 15. perspicuum. Ideoque breuiter ita D. Augustinus lib. 1. de Ciuit. 21. *Nequaquam contra hoc præceptum fecerunt, quo dictum est; Non occides: qui* DEO *auctore bella gesserunt, aut personam gerentes publicæ potestatis secundum eius leges, hoc est, iustissimæ rationis imperium, sceleratos morte punierunt. Tertiò* demum, quòd hostis ille vel ebrietate, vel alio vllo peccato astrictus moriatur, sicque in æterna gehennæ tormenta miser abeat, hoc ad ipsius, non ad eius, qui, eum dum interficit; iure suo vtitur; culpā pertinere. Quem alioqui Turcam, & infidelem in acie ferire, quem impium & prefractum latronem extremo afficere supplicio liceret? Quin verò ex repentinis huiusce modi funeribus intelligi datur, quanto studio ab omni semper scelere abstinendum, quantaque cura prouidendum sit, ne vino madidos, libidine flagrantes, crimine alio quocumque contaminatos, repentinus quispiam casus occupet. Hoc enim est, quod Marci 13. vers. 33. & seq. tam seriò monuit Dominus; *Videte, vigilate, & orate. Nescitis enim quando tempus sit. Vigilate. Nescitis enim quando Dominus domus veniat; serò an media nocte, an gallicantu, an mane. ne cum venerit repente, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico, Vigilate.* Et Lucæ 21. ver. 34. *Attendite vobis, ne fortè grauentur corda vestra in crapula & ebrietate, & curis huius vitæ. & superueniat in vos repentina dies illa. Tamquam laqueus enim superniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ.* At Holophernes non vigilauit. in crapula & ebrietate obstertuit. superuenit vltimæ horæ laqueus, eumque constrictum in gehennæ chaos præcipitem egit. cuius culpa?

QVÆSTIVNCVLA VI.

An, cum DEO *loquendo, deliquerit Iudith quidpiam?*

IVDITH hactenus *facta* eluimus. sunt & in eundem fontem *quæ locuta* est; mergenda. Quædam enim ex iis, quæ partim cum DEO, partim cum Assyriis locuta est, quasi minus recta existimari possunt. Quid enim illud quod cap. 9. ver. 13. à DEO petit? *Capiatur laqueo oculorum suorum in me. percutiet eum ex labiis charitatis meæ.* quod valet; *Da mihi labia charitatis*, siue, vt in Græco illic haberi monui; labia *dolosa*, & fallacia, vt iis ille decipiatur, deceptusque miserè tandem percutiatur? At labia istiusmodi, sunt hominum impiorum, eaque odit Dominus, Psal. 30. ver. 19. Psal. 108. ver. 1. & Psal. 119. ver. 2 Prouerb. 13. ver. 13. Sophon. 3. ver. 13. Et Dauid Psal. 11. cum sanctos defeciſſe, veritatesque à filiis hominum diminutas dixisset, subiungit; *Vana locuti sunt vnusquisque ad proximum suum: labia dolosa, in corde & corde locuti sunt. Disperdat Dominus vniuersa labia dolosa.* Itemq; Psal. 5. ver. 7. *Virum sanguinum, & dolosum abominabitur Dominus.* Quæ igitur prudentia, quæ in oratione pietas, petere à DEO quod detestatur DEVS, quod peccatum est? Sed bona verba; *Nullum à* DEO *peccatum, nihil quod inuisum illi & ingratum sit, obsecrat.* Duo enim in iis, quæ obiiciuntur; verbis petit, vultus nimirum pulchritudinem, & orationis venustatem ac suauitatem. Vtrumque quidem, vt ea ille capi & oblectari possit, non ad peccandum, sed ad ea bene vtendum, si velit. Quando enim pulchra quædam oculis species obiicitur, in potestate nostra est, vt ea vel ad honestum, vel ad flagitiosum amorem vtamur. Quando similiter venustum, suauemq; alicuius sermonem audimus, ad eius amorem inuitamur. sed vt hic amor aut bonus aut malus sit, per nos ipsos stat. Quemadmodum verò tam formæ, quam orationis elegantia & pulchritudo à DEO donatur; ita & eam ab eo precari fas est. Nam, prout suprà de ornatu dicebam; naturam imitari potest ars, potest etiam DEVM donantem humilis petitor. *Labia* verò *dolosa* bifariam vocantur. Vel enim sunt, quæ naturali quadam & insita vi eiusmodi sunt, vt decipere possint facilè. vel quæ studio, dataque opera huc reipsa iam referuntur, vt decipiant. In priore genere omnis facundè, gratè, suauiterque loquendi facultas, quam vel ab ortu vel postea indidit naturæ parens DEVS; continetur. Est enim facultas hæc illex admodum, & quædam veluti *suada*, qua in hominum animos facillime, qui eam acceperunt; influant. Ad posterius genus pertinet omnis locutio, quæ idcirco fit, vt decipiatur alius, siue à prioris generis labiis, siue ab aliis ea dimanet. Rursum verò *dolus duplex* est. bonus & malus. De illo D. Paulus 2. Corinth. 12. vers. 16. *Cum essem astutus, dolo vos cepi.* De isto D. Thomas 2. 2. q. 55. ar. 4. de vtroque Iurisconsulti cùm alibi, tùm maximè in D. 4. tit. 3. de dolo malo, post doli mali Seruianam & Labeoniam definitionem, subditur; *Non fuit contentus Prætor dolum dicere, sed adiecit, malum. quoniam veteres dolum etiam bonum dicebant. & prosolertia hoc nomen accipiebat: maximè si aduersus hostem latronemue quis machinetur.* Dolosa ergo labia, quæ sibi à DEO precabatur Iudith, erant prioris illius generis, & cum ad vsum ea bonum conferret, erant dolo tantum bono dolosa. Et isto etiam modo Augustinianus sermo. 228. vocat Iudithæ *vultum insidiosum*, & ipsammet, *Holophernis fraudem.*

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA VII.

An, per Nabuchodonoſorem, & Holophernis animam, iurare potuerit?

INTER ea, quę cum hominibus cautè prudenterque minus locuta videtur, eſt hoc iuſiurandum cap.11.ver.5. *Viuit Nabuchodonoſor Rex terræ.* & cap.12.ver.4. *Viuit anima tua Domine. Primò* enim non niſi per DEVM concipi debet iuſiurandum, Iſaiæ 19. verſ. 18.cap.65. ver.16. Ierem.12. ver.16. & quidem non niſi per DEVM verum, ab homine præſertim eius cognitione ac fide imbuto, Exodi 23. Deuter. 6. Multo igitur minus, per hominem mortalem, DEique hoſtem & impium. Domini hæc apud Ieremiam cap.5.ver.7. querela eſt. *Filij tui dereliquerunt me, & iurant in his, qui non ſunt dij. Iurare aliquem*, ait ſub finem libri de Athenienſium gloria Plutarchus, *eſt eum* DEVM *facere.* Vnde, & apud Strabonem libro 17. ſcriptum eſt, Æthiopes ideò *per mortuos* iuraſſe, quia Deos ipſos putarent. Volebat verò DEVS haberi Nabuchodonoſor, vt ſuprà vidimus. Quomodo ergo per eum iurat Iudith? quomodo per Holophernæ animam? Sed eſto. liceat per homines, etiam ſceleratos, iurare, num falsò licet? At quo ſe cap.11. Iudith obſtringebat, falſum ſacramentum fuiſſet.

Reſponſio hic *triplex* eſt. *Prima* Lyrani, hiſce verbis; *Non eſt hoc iuramentum, vt dicunt aliqui. quia non excuſaretur Iudith à iuramento falſo, quod eſt peccatum mortale. ſed eſt ſimplex aſſertio falſi ad fallendum fallacem. Altera* Lorichij Hadamarij ita ſcribentis; *Iudith cautè iuſiurandum ſimulauit. Simile habemus apud Epigrammatarium lib.5.*

Quid ſentis, inquis, de noſtris, Marce, libellis,
Hoc me ſolicitus, Pontice, ſæpè rogas.
Admiror, ſtupeo, nihil eſt perfectius illis,
Ipſe tuo cedet Regulus ingenio.
Hoc ſentis, inquis? faciat bene ſic tibi Cæſar,
Sic Capitolinus Iuppiter imò tibi.

Hæc ille. *Tertia* Carthuſiani, iuraſſe, & ex animo. Atque *huic ego ſubſcribo. Primò*, quia hæc aſſerendi ratio; *Viuit* hic, *viuit* ille, ſacramenti formulam continet, vt eo loco è ſcripturis pluribus monſtrauī. Sicuti enim qui ait, *Viuit Dominus*; iurat, 1.Reg.14.ver. 39.& 45.cap.19.ver.6. cap.20. ver.3. & ſæpiſſimè aliàs, nominatim verò infra ea.13.ver. 20.ita & qui affirmatione hac vtitur, *Viuit Nabuchodonoſor, viuit anima tua.* adeo quidem vt vtraque interdum formula ſimul iungatur, 1.Reg.25.v.26.& 4.Reg.2. ſæpius. *Viuit Dominus & viuit anima tua. Deinde*, quia poteſt diuina veritas duobus modis in teſtimonium adhiberi. *directè* ſcilicet, quando per ſeipſam ipſa inuocatur, & *indirectè*, quando eius atteſtatio eatenus petitur, quatenus in creaturis ipſis implicatur & effulget, prout ediſſerit D. Thomas 2.2.quæſt. 89. art.6. *Tertiò*, quia ſacramenta iſtiuſmodi extant in ſcripturis non pauca, & quidem à viris bonis & prudentibus adhibita, Ioſepho Geneſ.42.ver.15. & 16. *Per ſalutem Pharaonis non egredieminī hinc, donec veniat frater veſter minimus. Alioqui per ſalutem Pharaonis exploratores vos eſtis*: Eliſæo 4.Reg.2. *Viuit Dominus & anima tua*, prout ſuprà iam citaui. *Quartò*, quia hunc per creaturas iurandi morem iam olim viguiſſe oſtendit Dominus: neque eum tollit, ſed eadem tantum cautione, qua alterum

alterum illud *per* DEVM iusiurandum obsepit, ne *in vanum* videlicet omnino etiam susciptiatur. Hoc enim inculcant illa, Matthæi 5. ver. 34. 35. *Ego dico vobis non iurare omnino, neque per cœlum, quia thronus* DEI *est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neq; per Hierosolymam, quia ciuitas est magni Regis: neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere, aut nigrum? Quintò*, quia primis Ecclesiæ Christianæ sæculis per Imperatorum genios iurare Christianis haud licuit: bene tamen per eorumdem salutem, quia mendacissimos dæmones in veritatis testimonium vocare, turpe, non verò Imperatorum salutem, quia, etiamsi Gentiles & impij sint: hæc tamen eorum salus, & quorumcumq; hominum anima, à DEO est, in eaque DEI etiam veritas splendescit. Tertulliani enim Apologetici cap. 32. ait; *Sed & iuramus, sicut non per genios Cæsarum, ita per salutem eorum, quæ est augustior omnibus geniis. Nescitis genios dæmones dici, & inde diminutiua voce dæmonia? Nos iudicium* DEI *suscipimus in Imperatoribus, qui gentibus illos præfecit. id in eis scimus esse, quod* DEVS *voluit. ideoque & saluum volumus esse quod* DEVS *voluit, & pro magno id iuramento habemus. Cæterum dæmonas, id est, genios adiurare consueuimus, vt illos de hominibus exigamus, non deierare, vt illis honorem diuinitatis conferamus.* Hoc igitur est, quod in scripturis vetamur, per vllos aut falsos deos, qui dæmones erant, aut per creaturas, tanquam deos, iurare, vti Gentilium quidam fecerunt. non autem per creaturas, quatenus ipse DEVS, sed ipsius DEI sunt. Quo detestabilior Caluini lib. 2. Instit. cap. 8. §. 26. calumnia, dum hoc ipsum fatetur, & tamen *per Sanctos, & per Angelos* iuramentum fieri posse inficiatur. Quid? An hi minus ipsius DEI sunt, quam creaturæ aliæ? An in iis DEI veritas opertior, & latentior? sed vide & notata cap. 3. Tobiæ quæst. 3. Cæterum Lyrano rectè respondet Carthusianus, in Iudith iureiurando falsi nihil fuisse. Certum enim, Holophernis opera, mortalium quamplurimos Nabuchodonosori obediisse, itemque bestias, eo modo, quo de Nabuchodonosore altero dicit per Ieremiam cap. 27. ver. 6. Dominus; *Ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosoris Regis Babylonis serui mei. insuper & bestias agri dedi ei, vt seruiant illi.* Cum verò & sic iurare licuerit, & verè potuerit, cur, ab Hadamario, iurationis tantum simulatio, non iuratio vera hic fuisse dicatur?

QVÆSTIVNCVLA VIII.

An se Iudith, quidquid Holoferni placuisset, facturam rectè sponderit cap. 12. ver. 14?

QVOMODO rectè potuit, quidquid homini flagitioso & salaci placuisset; spondere? An dici queat, spem ipsi fuisse, futurum vt ille nihil nisi pudicum & honestum peteret? At iam quæ Holophernis voluntas esset, ipsi Iudith enunciarat Bagoas, vt ad illum videlicet introiret. Hoc autem *introeundi* vel *ingrediendi* verbo sæpè, phrasi Hebraica significatur, procreationis actio, vt Genes. 38. ver. 2. 8. 9. 16. ibid. cap. 16. ver. 2. cap. 39. ver. 14. Ruth 4. ver. 7. 2. Reg. 3. v. 7. 8. in titulo Psal. 50. & crebrò alibi. Accedit, quòd, in Græco, illiciat eam Bagoas, vt fiat Assyriarum puellarum instar, quæ in Nabuchodonosoris domo versabantur. Hæ verò ad illius libitum, eius libidini seruiebant, erantque iis similes, quæ hodie in Turcici Sultani gynæceo stabulantur.

lantur. Respondet verò Iudith, non tantum se, quidquid illi collibuisset facturam, sed etiam properanter ac perlibenter.

Responsum ad ista esse potest *duplex. Vnum*, falsò hæc à Iudith esse dicta omnia. Sed cum verbis veritas inesse possit, mentitam cur dicamus? nisi quia delictum, ita mentiri, quam libidini annuere, minus est. Quia tamen secutura quæstione de mendacio agetur; responsum esto *alterum*, verè quidem locutam Iudith: sed *vt rectè* simul etiam *locuta sit, explicari tripliciter. Primò*, vt non ad Holophernæ vel Bagoæ mentem responderit, sed ad eam, quam animo verè informarat; cogitationem. Dominum enim suum intelligit DEVM suum, de eoque respondet; *Quæ ego sum, vt contradicam Domino meo.* & quæ sequuntur, alia omnia. Ita Rabanus; *Sunt ea*, inquit, *respectu cœlestis imperij, ad quod se paratam dicebat; intelligenda.* & videtur idem velle Lyranus, dum ait dixisse ipsam; *Hoc mihi erit optimum, quia videbat appropinquare tempus opportunum ad interficiendum ipsum.* Iterumque postea ver. 18. *Magnificata est anima mea, quia videbatur appropinquare hora liberationis populi sui. Deinde*, nonne vsu & in scripturis, & in familiari omnium sermone receptum, vt huiusce modi generales propositiones dicantur, sed semper certis cum clausulis intelligantur? verbi causa, *modo* DEO *& honestati aduersum nihil sit* amicitia tantum *ad aras vsque* valeat, *nisi aliter* DEVS *constituat*, & si qua similia. Cum enim ait Dominus; *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*, an conditionum nihil subaudiendum? Cum scribit amico amicus; *Tuus ex asse*, *Tuus χρήσει καὶ κλήσει*, *Qua tibi cunque re gratificari potero, faciam*, an vrbanitatis, humanæque consuetudinis cautio nulla tacitè apponenda? *Libertas est*, ait ille, *agendi quodcumque velis.* modo tamen intelligatur, vt legibus illud contrarium non sit. Huiusce modi quid à Caietano in 2.2. quæstionem III. art. I. notatum inuenias. Hæc ergo moderationis lympha dum Iudith verbis aspergitur, quid in iis non purum, castum, & candidum? *Tertiò* tamen dici potest, in Bagoæ verbis duplicem quandam sententiam inclusam fuisse. *Vna* erat simplex, clara, & proxima. *altera* verò insidiosa, tectior & remotior. Illa tantùm ad cœnam, familiaritatem, & hilaritatem inuitabat: hæc ad ea, quæ his ce omnibus erant posteriora; & à Bagoa quidem ac Holopherne spectabantur, non nisi tamen secundariò, & quasi velatè proponebantur. Nam *introire* vel *ingredi*, etsi quandoque significationem habet Veneream, multo tamen sæpius non habet. adeò vt id exemplis probare putidum sit, & Tobiæ cap. 7. quæst. 4. iam tetigi. Apertè verò pudicum hic introitum significari declarat non solum pudica verbi eiusdem iamiam facta vsurpatio, dum dicitur ver. 12. *Introiuit Vagao ad Iudith*; sed id quod, quasi subsequens, huic introitui adiungitur, *manducare & bibere cum illo.* & multò adhuc apertiùs in Græco, vbi ne ipse quidem Holophernes Eunucho suo ver. 10. præscribit, vt *habitandi* verbo, quod vt 2. Machab. 1. v. 14. dicetur, aliquid interdum turpitudinis importat; vtatur, sed ait; ἐλθεῖν πρὸς ἡμᾶς καὶ φαγεῖν καὶ πιεῖν μεθ' ἡμῶν. *venire ad nos, & edere ac bibere nobiscum.* Quæ verò in Nabuchodonosoris palatio erant, ipsiusque thalamum inibant Assyriæ puellæ, partim vxores erant, partim non erant. Et hæ ad vxoriam consuetudinem, pluribus quandoque mensibus & annis, præparabantur, prout in Esther hic Orientis mos explicabitur. Omnes verò istæ apud istos Reges gratia plurimùm pollebant. Quod ergo Bagoæ, & Holophernæ in cœna, & ante cœnam annuit Iudith, est, *venire ad apparatum conuiuium, cibum potumque cum eo sumere, ipsius gratiam colligere, ipsi placere.* sed eo modo & fine, quem superioribus quæstionibus exposui. Si tamen huic eius annutui, & cautiones antea positæ, & illa etiam interior de vero Domino cogitatio, ipsumque

de oportuni temporis appropinquatione gaudium & lętitia, quæ instantem iam liberationem pręsentiebat; adiungantur, vt adiungi sanè possunt, quid in sponsione ipsius tota erit non purgatissimum?

QVÆSTIVNCVLA IX.

An, in omnibus istis, mendacium ei aliquod impingi possit?

NON vnum, sed plura quæ impingi meritò possint, occurrunt. Nam *primò* ca.10. ver.12. *Ideo*, ait, *fugi à facie eorum, quoniam futurum agnoui, quod dentur vobis in depredationem.* & similia cap. 11. ver. 13. Itemque in Græco; *Non excidet Dominus ab iis quæ cogitauit*, siue, *non frustrabitur spe sua.* Atqui neque fugiebat, neque futurum erat, vt prædæ hosti darentur. idque vt suprà dictum; ipsa prænorat, & ne darentur, ideo veniebat. *Secundò*, ibid. ver.13. *Vadam ad faciem principis Holophernis, vt indicem illi secreta illorum, & ostendam illi, quo aditu possit obtinere eos. Tertiò*, cap.11. ver.4. *Si secutus fueris verba ancillæ tuæ, perfectam rem faciet Dominus tecum. Quartò*, ver.6. *Tu solus bonus & potens es in omni regno eius. Quintò*, ver.8. DEVM Israëlitis valdè iratum ait, ipsosque grauissimè contra illum deliquisse, & Hierosolymitanos. At cap.8. ver.18. *Non sumus*, ait, *secuti peccata patrum nostrorum. Sextò*, ad veterum peccatorum cumulum noua Israëlitas adhuc moliri, per sanguinis potionem, sacrorumque & vetitorum eduliorum prophanationem narrat ver. 11. & 12. *Septimò*, famem in vrbe dicit ver. 10. inualuisse, cum sitis eos tantum vexaret. *Octauò*, se ideo à Domino missam ait, vers. 13. & 15. vt hæc ei nunciaret. *Nonò*, se promittit ver.15. quæ diuinitùs cognouisset; ipsi patefacturam, ipsumque per mediam Hierusalem deducturam.

Duo de hisce tam multis extant opinionum capita. *Vnum* est, vt eam fateamur mentitam, mendaciis tamen leuibus, minimeque perniciosis, sed officiosis, valdeque vtilibus. Ita hoc loco Lyranus, Abulensis in 1. Exodi quæst.6. D. Thomas 2.2. quæst. 110. artic.3. ad 3. *Quidam*, ait, *commendantur in scriptura, non propter perfectam virtutem, sed propter quandam virtutis indolem, scilicet quia apparebat in eis laudabilis aliquis effectus, ex quo mouebantur ad quædam indebita facienda. Et hoc modo Iudith laudatur, non quia mentita est Holopherni, sed propter affectum quem habuit ad salutem populi, pro quo periculis se exposuit. Alterum*, non esse mentitam. & *trifaria* istorum omnium datur expositio. *Prima* à Carthusiano; intelligenda esse per ironiam dicta, quemadmodum 3. Reg. 22. ver. 15. à Michęa ipsi Achabo responsum; *Ascende, & vade prospere, & tradet Dominus in manus regis. Altera* à Rabano, Glossa, & Hugone, mysticam & quasi propheticam totam istam Iudith & actionem, de qua suprà, & orationem fuisse. Hac enim prædixisse grauissimas illas miseriarum procellas, quas Israëlitico populo Vespasianus & Titus inuexerunt. idque ob grauissima, quibus DEVM iritarant; facinora. Et hanc isti expositionem videntur è D. Augustino suxisse, cuius lib. de mendacio cap. 5. hæc regula est; *Credendum est illos homines, qui prophetici temporibus, digni auctoritate fuisse commemorantur, omnia, quæ scripta sunt de illo, propheticè gessisse atque dixisse.* Quin & Alensis Alexander parte 3. quæst. 37. membro 6. cum de mendacio ageret; *Ad vltimum*, ait, *quod obiicitur de Iudith, responsio est in gl. super Iudith cap. 11. vbi dicitur; Apud Holofernem quicquid de aduentu suo & Iudæorum futuro*

turo iudicio loquitur; non dicit adulatoriè mentiendo, sed futura propheticè prædicendo. Et Diuus Thomas, loco indicato, subiungit; *Quamuis etiam dici possit, quòd verba eius veritatem habent, secundum aliquem mysticum intellectum.* *Tertia* est, tacitam in hisce omnibus subintelligendam cõditionem, verbi causa, *nisi* DEVS *prouiderit, si* DEO *ita visum fuerit. si absque culpa fieri hoc potuerit.* vt suprà iam dictum q.8. Verè siquidem eum in locum Iudæorum res adductas tùm fuisse, vt humano de iis modo loquendo, perditæ iam essent, victor Iudæa tota volitaret Holophernes, Iudæis ad sanguinis haustũ, ciboſq; sacros deueniendum esset. Malim verò aliorũ sententias enumerare, ad easq; semper accedere, quam ab iis vel tantillũ, fieri si posset, discedere. Sed quoquo modo vestigãda veritas.

Prius caput, vt mentitam Iudith putem, non libenter concedo. Etsi enim bonis etiam operibus aliquis aliquando vitioli alicuius & peccatuli nævus adesse possit, neque tamen vt illa bona esse desinant, efficiat, minus tamen perfecta & coram DEO præstantia, minusque coram ipsis etiam hominibus laudata efficit. Nunc verò quam præclarum, quam omni laude cumulatum Iudith factum istud à libello isto & à Patribus deprædicatur? *Deinde*, in sui cum Holopherne sermonis principio, ipsa quid pollicetur? οὐκ ἀναγγελῶ ψεῦδος πρὸς κύριόν μου. *Non enunciabo Domino meo falsi quidquam.* At perpetuam è mendaciis orationem contexere, & se mendacium nullum allaturum profiteri, non mendacium æquo mendacius? *Tertiò*, aliud est vnum aliquod alicui quandoque mendaciolum vel imprudenti & incogitanti, vel periculi aliquid subtimenti excidere, aliud ita mediattè, tam varia, toties, de suo etiam populo tam illaudata mentiri. *Quartò*, cum, vt suprà ostensum; tam fixam à DEO de futura liberatione spem conceperit, imo & cœleste ipsi oraculum fusum sit, cur ad finem optimum non nisi viâ tam distorta prauaque tetendisset? cur pia & religiosa fœmina, tot assiduè DEVM precibus consulens, tanta, tot, tamq; insignium mendaciorum colluuie, præclarissimum DEI miraculum contaminasset? *Quintò*, DEVM, eiusque Angelum infrà ver. 20. laudat, quòd eorum ope, ad suos, *sine peccati pollutione* reuerterit. Et quamuis luxuriam potissimùm innuat, est tamen quædam etiam peccati pollutio mendacium: & DEI Angelique laus maior, si ab huius etiam peccati macula puram immaculatamque custodierint. *Sextò*, postulat ratio, vt in magnorum, sanctorumque hominum verbis veritas inueniri vlla si potest, neque ij vllius à scriptura mendacij accusantur, à nobis etiam nullo modo accusentur. sed D. Augustini antè posita regula, eiusque explicandi modus, vel certè non dissimilis alius tencatur. At in Iudith verbis potest veritas inueniri, vti patet per allatas alias expositiones: & ipsa magna, sanctaq; mulier est: neque à scriptura mendacij vllius accusatur. quin vbique potius laudatur. Ergo.

In posterioris tamen capitis expositionibus, nulla per se sola omnibus, quæ obiecta sunt; satis commodè satisfacit. & *primò* quidem *ironia* in historica veluti narratione locum habere nullum solet, cuiusmodi tamen est Iudith de sua fuga, deque vrbis & populi sui statu narratio: sed vel in dictis & quasi iocosis narrationibus, vel certè in eorum, qui veritatis indagandę, vel hominis alicuius reprehendendi causâ, disputant, altercationibus versatur. Eiusmodi enim aliquæ sunt apud Platonem Socratis disputationes, quem, inquit Offic. 1. Tullius, *in omni ratione simulatorem*, siue, vt nominauerunt Græci, εἴρωνα *fuisse accepimus.* *Deinde*, ironia si non ab vno, ab alio ferè statim notatur, &, vt ait octauo libro Quintilianus; *aut pronunciatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam si quæ earum verbis dissentit, apparet diuersam esse orationi voluntatem.* Vnde &

Michææ ironixῶς loquenti confestim dixit Achab Rex; *Iterum atque iterum adiuro te, vt non loquaris mihi nisi quod verum est. Demum* in Iudith nonnullis de se & populo suo verbis ironia illa videretur, quam 2.2.quæst.113. mendacij speciem constituit D. Thomas. *Prophetia* similiter, in eorum, quæ mendacij præ se speciem quandam ferunt, primo, secundo, tertio & quarto suprà enumeratis, quænam est? An Vespasianus & Titus Assyrij fuerunt, vel ad eos Christiani, antequam exideretur Hierosolyma, transfugerunt? Quomodo vel Iudith vel Ecclesia ostendit Holopherni populi DEI arcana, & quo eum aditu obtineret? *Conditiones* porro, quas explicatio *tertia* suggerebat, promissionibus quidem, & narrationibus pluribus adhiberi possunt, sed quemadmodum possint omnibus, nondum perspicio. Nam verbi causa, primum illud, *fugit à facie eorum*, qua subaudita conditione verum?

QVÆSTIVNCVLA X.

Quomodo quæ loquuta Iudith, absque mendacio intelligenda?

IN eam venio sententiam, vt allatarum expositionum trium singulas, per se, vt dixi; solas non omnem eximere scrupulum existimem. omnes tamen simul, cum nonnullis adhuc aliis vel expositionibus vel declarationibus, ipsam à mendacio Iudith satis vendicare. In *prima* siquidem expositione, *ironia* sumi potest pro quacumque amphibologica oratione, quæ sententiam aliquam simulat, cum aliam is qui loquitur, animo teneat. In *secunda* verò, *prophetia* posset accipi pro futurarũ rerum valdè adhuc occultarum prædictione, siue iamiam futuræ sint, siue multis pòst sæculis. *Tertia* expositio potest similiter ad modos illos omnes dilatari, quibus posse interdum bene, absque mendacio vllo, veritatem occultari, docent è Scholasticis nonnulli. quorum sententia copiosè apud Michaëlem Salonium libro de iustitia in 2.2. D. Thomæ q.62. artic.2.controuersia 15. & quæst.69. art.2.controu.11. Gregorium nostrum de Valentia in 22.disput.5.quæst.13. de Reo, puncto 2. explicatur & probatur; breuiter verò ita forsan astringi queat; *Veritas rectè interdum, absque mendacio, tegi potest dupliciter, tacendo nimirum & loquendo.* Tegitur *loquendo* rursum dupliciter, vel enim *plena* & integra oratio, quam cogitamus; voce ipsa efferri potest, vel eius tantum *pars*, vt pars altera in animo condita retineatur. Quando plena & integra oratio effertur, iterum bifariam occuli potest veritas. Nam ea oratio vel *sensus plures* habet *ex communi* & vsitato sermonis *instituto*, vel *partim* ex hoc, *partim* ex proprio, quo qui loquitur, propriam quandam, arbitratu suo, significationem sonis illis subiicit. Vtroq; siquidem modo, è pluribus istis sensibus vnum arripiet, qui audit: alterum, eumque verum mente sua repostum tenebit, qui loquitur. Quando verò *pars tantum* pronunciabitur, veram eius sententiam accipiet auditor: sed pars altera itidem vera in animo inclusa latebit, licet huic ipsi, quæ exteriùs funditur, particulæ, posset etiam superior plenæ orationis caligo duplex offundi. *Demum*, circa sermonis veritatem & apertam simplicitatem *duo* potissimùm *præcepta* versantur. negans *vnum. Non mentieris*: affirmans *alterum. Simpliciter, & candidè loqueris.*

Concludo igitur *primo, Iudith in hisce omnibus mentitam non esse.* quia contra mentem numquam loeuta est. Nam semper in animo veram sententiam, cui verba, modorum

dorum expositorum aliquo, respondérent, habuit. *Primò* enim vt quæ superiore quæstiuncula opponebantur, singula iam explicem; *fugit à facie eorum*, id est, celeriter discessit, vel fugientis instar, sese habuit atque Bethulia exiit, quoniam agnoscebat *in depradationem* dandos, nisi suo ipsa consilio miseriam tantam occuparet, DEVSq; opem ferret. Non frustrabitur Holophernes spe sua, non quidem, quoad Bethuliæ occupationem, sed quoad alia nonnulla. verbi causa. quoad ea, quæ hodie vel cras cogitat. vel non frustrabitur Dominus meus, DEVS inquam meus. *Secundò. Vado, vt indicem illi secreta illorum*, vt instar indicantis me apud eum habeam, & aditum per sitim & famem ostendentis. vel etiam, vt verè quædam indicem, prout indicauit de siti. Licet enim eô veniendi finis primarius hic non esset; erat tamen secundarius. *Tertiò, Si secutus fueris verba ancillæ tuæ, perfectam rem faciet* Dominus *tecum.* Amphibologia erat. & eam arripuit sententiam Holophernes, fore vt bellum breui conficeret. Sed vera in Iudith mente sententia erat, futurum, vt cum Holopherne omnia breui expediret DEVS, eum vita priuando. *Quartum*, totum simpliciter verum esse potuit. quia de bonitate agitur eximia corporis, militiæ & similium. *Quintò*, etiam simpliciter verum, DEVM Israëlitis iratum esse. quia idcirco magna in captiuitatem pars abducta iam erat, vt c. 1. quæst. 2. patuit. & ratione residuorum adhuc Iudæorum non quidem omnium, aliquorum tamen, aliqua DEI ira saltem quoad pœnas quasdam infligendas semper extitit, 4. Regum 17. ver. 18. 19. cap. 21. ver. 13. *Sextò*, potuerunt etiam Bethulienses deliberationem instituisse & secum, & cum Hierosolymitanis de sanguine & cibis aliâs vetitis, tali necessitate, sumendis, potuitque fieri, vt hoc à Hierosolymitanis factum aliquando antea fuisset, in Sennacheribi maximè obsidione. aut verò Iudæorum quidam tacitè & quasi apud se murmurando ista fecerunt. aut si facta non sunt; rerum cursus eô, vt fierent, ferebat, nisi opem tulisset excelsus. *Septimò*, vtrumque malum fuit: sed magis torquebat sitis. & ferè ista iunguntur. Etsi enim ciborum adsit copia, edere tamen ij non possunt, quibus aridæ siti fauces. Vnde & quandoque pro siti, fames etiam nominatur, vt apud Iosephum lib. 3. Captiuit. Lucanum lib. 4. & de eadem infrà citabitur D. Ambrosius libro de viduis, Augustinianus sermo 228. *Octauum*, vt secundum, intelligendum. *Nonum*, quod in promissione versatur, aliter quidem ab Holopherne intellectum, re tamen ipsa nonne perfectum? Nonne, ictu ipso lethali, ei quæ nuntiasset Dominus, indicauit? nonne ipsum in curru per Hierusalem mediam deduxit, quando de ipso Hierosolymæ, & in Iudea tota triumphatum, ipsiusque forte caput circumuectum? Nonne, quia θρόνος etiam *solium* significat; Holophernis, in Hierosolymitana vrbe, solium collocatum, quando & in manubiis eô allatum? Nonne factum, vt ei nemo vnus resisteret, cum omnibus esse desiit molestus? Nonne tamquam oues, quibus Pastor non esset; Iudæos egit, cum ad fugientes, palantesque Assyrios huc illuc isti discurrerent, ex eorumque castris prædam efferrent? Hi autem expositionum modi sunt eo, quo dixi modo, ironici, amphibologici, prophetici. licet ad Hierosolymitanum excidium non malè quædam referri possint: non tamen, vt verborum constet veritas, referri eô debent necessariò. Eos verò similesque modos innuit Augustinianus sermo 229. cum ait; *Non decuit pudicam mentiri. non intelligentibus dixit. perfecit actibus, quod promisit. Regi, alto sermone, imaginariis verbis blandita est.* Et Græcus interdum textus clarè ad eos vocat. præcipuè dum ait; ἀπέσταλκέ με ὁ θεὸς ποιῆσαι μετ' αὐτῶν πράγματα, ἐφ' οἷς ἐκστήσονται πᾶσαι ἡ γῆ ὅσοι ἐὰν ἀκούσωσι. *Misit me* DEVS *facere tecum eas res, ob quas obstupescant in orbe terrarum vniuerso.* non ij tantùm, qui præsentes aderunt,

oculisque suis videbunt, sed, qui procul etiam positi, eas vsquam *audituri sunt*. Quid alioqui tam magnum, inuisum, inauditumque, ob quod stupere mundus totus deberet; fuisset, si mulieris vnius vel indicio, vel proditione, vnam tunc vrbem, tametsi munita, regionisque veluti claustrum esset; non amplissimam tamen, & siti iam vehementissima totam elanguidam, quotidianis suorum funeribus attonitam, omni pænè humani auxilij spe destitutam tantæ, tam instructæ, tam innumerabiles copiæ cepissent? Sed vnam mulierem omnes istas copias, tali rerum articulo, delesse, ipsorum ducem suis ipsam manibus, in satellitum castrorumque suorum medio iugulasse, id verò planè est mundi totius & eorum, qui præsentes fuerunt, & qui vmquam, vel tunc vel postea, siue audiendo siue legendo, cognouerunt; admiratio & stupor maximus. quemadmodum & infrà dicitur ver. 25. & ad versum 31. Græcè.

Concludo *secundò, Iudith non quidem simpliciter & apertè cum Holoferne, ipsiusque Assyriis semper locutam: ius tamen celandæ ipsos veritatis habuisse. ideoque, contra præceptum illud aiens, nihil commisisse.* Prima pars ex iis quæ hactenus dicta; liquet abunde. *Secunda* probatur. quia Holophernes hostis erat immanissimus; neque ei modum, quo ipsius immanitatem vellet depellere, aperire tenebatur Iudith, quin potius, vt factorum insidias operire licebat, quemadmodum suprà dictum est; ita etiam & verborum. An enim vt vitam, vel famam reus quispiam tueatur, si à Iudice non legitimo, vel ipso quidem legitimo, sed non legitimè interrogetur, veritatem illum celare, verborumque ambagibus, è quibus aliam ille sententiam hauriat, vti licebit: & coram hoste iniquissimo, à quo ius & fas impetrari non potest; communis boni causâ, nullum, veris alioquin, animorum nostrorum sententiis velum obtendere liceat? *Tertia* pars è præceptorum aientium natura fluit. Ea enim neque semper, neque vbique obligare solent. & istud de simplici apertoque sermone adhibendo tùm non obligat, cum ius habet quispiam reticendæ velandæque veritatis. Ideoque neque Iudith mendacium vllum admisit: neque à simplici orationis vsu, absque iusta grauique causa, recessit. Eluta igitur syncero iam fonte omnia, non quæ aderant, sed quæ adesse videri potuissent, sordida & commaculata.

Quomodo, ad suos, Bethuliam, Assyriorum victrix, Israëlitarum saluatrix redierit.

VALLEM cum habra sua circuiuit, & eminus acclamare cœpit Iudith, vt citò portas aperirent ver. 13. Iidem ergo principes, qui vrbis elauium custodes erant, vocati sunt, statimque, ea ipsa noctis hora, ad eam omnes vndique, lectorum, somnique obliti, confluxerunt. non *magni* tantum & seniores, sed iuniores etiam & *minimi. quoniam sperabant eam iam non esse venturam.* Sperare de bonis ferè lætisque rebus dicitur, interdum tamen etiam de malis & tristibus, valetque *timere.* vt apud Virgil. Æneid. 4.

—— *tantum sperare dolorem.*

apud Herodianum lib. 8. ἀνὴρ πάλαι ἤξειν ἤλπιζον, *hostes venturos sperabant.* apud Sophoclem ἐλπίζει φέρειν, *sperat ferre*, pro *timet*: Nam & ἔλπις etiam sine adiectione, quandoque metum significat apud Thucydidem, & allos. Vnde illud etiam iactatum, ἀπειλὴ καὶ πυρὸς ἐλπὶς ἐστὶ προσπίπτειν τῷ δικαίῳ τὸν ἄνθρωπον. *Minæ & supplicij spes hominem ad id, quod iustum est, non admouit.* Isto igitur loco, *sperabant*, est, *timebant.* In Græco παρὰ δόξαν ἦν αὐτοῖς τὸ ἐλθεῖν αὐτήν. *Inopinatum ipsis erat, eam venire. Accenderunt.*

derunt luminaria, Græcè *ignem*, sed exprimitur finis, quem cap. 7. fol. 288. dicebam *εἰς φαῦσιν, ad illuminationem.* Eam verò circumcirca omnes circumdederunt, ver. 16. & silentium cum imperasset, orationem ad eos habuit. *Silentium fieri* solebat ab eo qui dicturus erat; manus elatione & agitatione quadam Actor. 21. ver. 40. & apud Niceph. lib. 11. cap. 1. interdum ab aliis, Nehem. 8. ver. 7. *Oratio* tota læta, & ad laudes grateſq; DEO agendas excitatoria eſt. Hinc enim incipit ver. 17. hic deſinit ver. 21. vtens Pſalmis illis 104. 105. 106. quorum maximus apud Iſraëlitas vſus fuit, 1. Paralip. 16. verſ. 8. 2. Paral. 20. ver. 21. Vt autem excitentur magis, non auditu tantùm, ſed ipſo etiam viſu, Holophernianum è pera caput promit, omnibuſque ſpectandum cum conopeo dat ver. 19. Laudat Galatæ Ortiagontis vxorem Chiomaram Plutarchus libro de virtut. mul. cap. 21. quòd Romani à quo vitiata erat; Tribuni ad maritum caput attulerit. Sed quanto Iudith laudabilior? Nam & illius illa libidini obſequuta erat: & datam illi à marito fidem violarat. neq; vllam vlli cædes illa vtilitatem afferebat. Omnia in Iudith noſtra ſecus. quæ vt maior DEO laus & gloria ſit, de ſe ipſa cum iureiurando ver. 20. commemorat, quomodo ab ipſius DEI Angelo ad Aſſyriorum caſtra iens, inibi commorans, indidem rediens cuſtodita ſit quoad corpus & animam, abſq; vllo vtriuſque incommodo, iniuria, & peccato.

QVÆSTIVNCVLA.

Quis Angelus, qui ad Aſſyrios euntem Iudith, apud eos commorantem, ab iis redeuntem cuſtodiuit?

FORTE Angelus, proprius eius cuſtos fuit, quemadmodum & ille, de quo Iacob Geneſ. 48. v. 16. *Angelus, qui eruit me de cunctis malis.* Cum enim cuſtodiendæ Iudith cura proprio illi commiſſa eſſet, alium, cum textus non exprimat; cur putemus? Quia tamen magni hoc loco momenti res agebatur, è ſuperioribus Angelis aliquem opinari liceat. & quidem eum ipſum, qui fidus itinerum dux & comes Tobiæ fuit S. Raphaël. de quo illic plura. maximè cap. 5. & 12. Vel certè quia res iſta non magna tantùm, ſed & publica erat, in qua DEI ſacra, religiones & templum, totuſq; adeo Iſraëlitarum populus vertebatur, S. Gabrielem, vti Danielis 9. vel S. Michaëlem exiſtimare quid prohibeat? Hic enim priſcæ illius Eccleſiæ dux & conſeruator non à Rabbinis tantùm traditur apud Franciſcum Georgium Tomo 1. ſect. 5. probl. 343. Tomo 6. probl. 366. 367. ſed à noſtris etiam, D. Hieronymo in Danielis 10. Theodoreto ibidem, Auctore imperf. homil. 48. *Hinc* verò & Angelica hominum cuſtodia præclarè perſpicitur, & Angelorum erga pietatis, ieiuniorum, cæterarumque virtutum cultores amor & beneficentia. De eo tamen potiſſimum Iudith prædicat, quòd, per eum, ab omni coinquinatione, quam tamen conuiuio, blanditiis, & vino, ſtudioſiſſimè Holophernes moliebatur, DEI iuſſu, defenſa & conſeruata ſit. Valeriano coniugi adhuc Ethnico dicebat, vt eum ad CHRISTI Domini fidem, ſanctamque caſtitatem traduceret; S. Cæcilia, *Mecum habeo cuſtodem corporis mei Angelum Domini: & nimio zelo cuſtodit corpus meum.* Neq; vanè id ab ea dictum, ſuis ille, ipſiusq; frater Tiburtius oculis probarunt & crediderunt. Idem quoque litteris proditum de S. Iuliano duodeuigintì annorum adoleſcente. qui angelico inſigni fauore, non virginalem tantum puritatem

14 Sed cum nullum motum iacentis ſenſu aurium caperet, acceſſit proximans ad cortinam, & eleuans eam, videnſq; cadauer abſque capite Holofernis in ſuo ſanguine tabefactum iacere ſuper terram, exclamauit voce magna cum fletu, & ſcidit veſtimenta ſua.

15 Et ingreſſus tabernaculum Iudith, non inuenit eam, & exiliit foras ad populum,

16 Et dixit: Vna mulier Hebræa fecit confuſionem in domo regis Nabuchodonoſor: Ecce enim Holofernes iacet in terra, & caput eius non eſt in illo.

17 Quòd cùm audiſſent principes virtutis Aſſyriorum, ſciderunt omnes veſtimenta ſua, & intolerabilis timor & tremor cecidit ſuper eos, & turbati ſunt animi eorum valdè.

18 Et factus eſt clamor incomparabilis in medio caſtrorũ eorum.

COMMENTARIVS.

PRIMÒ conſilium dat Iudith ſuſpendendi è muro capitis Holophernis, & in hoſtes erumpendi. Eruptionis verò præſcribit etiam diligenter tempus, modum, & cauſam vſque ad ver. 6. Pro *exite cum impetu*, Græci legunt ἐκπήδησατε ἀφ' ὁρμὴν εἰς αὐτούς. quod Complutenſes vertunt, dabitis principem ſuper eos. id eſt, priores irruetis. principem impetum dabitis, facietis vt veſtrum quilibet primus, & quaſi dux ſit. *Exploratores* vocat noſter πρὸ φυλακῆς, quæ etiam ſuprà cap. 10. verſ. 11. ſimiliter vertebatur. cuiuſmodi hodie ante caſtra & ſatis interdum procul ſolent excubare nonnulli, qui minimos hoſtium motus ilicò ſignificent.

Deinde, quemadmodum ad veram DEI religionem acceſſerit Achior, explicatur ver. 6. Græci, vt ſuprà dixi, hoc loco interſerunt, quæ in Latino erant à ver. 27. in ſuperiori capite, non quod velint nunc primo vocatum Achiorem, ſed quod totam de eo narrationem ſimul edere voluerint. ἐκάλεσαν τὸν Ἀχιὼρ ἐκ τοῦ οἴκου Ὀζίου, *vocarunt Achiorem ex Ozia domo.* Ibi enim, vt dixi cap. 6. commorabatur. Videtur verò Iudith ipſius iuſſu, quæ ipſius conuerſionem, animique ſalutem percupiebat; vocatus. vnde, & ad eum finem, ipſa eum prior ſuauiſſimè alloquitur ver. 27. cap. ſuperiori. eique caput oſtendit quod, vt Græcè additur; erat ἐν χειρὶ ἀνδρὸς ἑνὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ λαοῦ, *in manu viri vnius cuiuſdam in populi eccleſia.* de qua cap. 6. fol. 284. Achior verò iſta vt vidit, *quinque* fecit, *primò* incredibili ſtupore corruit pæneque tùm exanimatus eſt. Quis enim fieri hoc vmquam poſſe credidiſſet? *Æſtuauit anima eius.* ἐξελύθη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. *Exſolutus eſt ſpiritus eius. Deinde*, vbi eum qui aderant, erexerunt & refocillarunt, ſeque ipſe collegit, ad Iudith ſeſe pedes abiecit, eamque *adorauit*, ea politica ſcilicet adoratione, de qua cap. 13. quæſt. 3. *Tertiò*, maximis eandem effert laudibus, ver. 31. in quibus paululum quid habent diſſonantiæ Latinus & Græcus; ſententia tamen ambo conſonant. Etſi enim Græcus non habet, *quoniam*, neque, *magnificabitur* DEVS, neutrum tamen ab eo negatur, & innuitur: potuitque pro ὅτι πᾶς olim ὅτε fuiſſe. εὐλογημένη σὺ ἐν πάσῃ σκηνώμασι Ἰούδα καὶ ἐν πάσῃ ἔθνει, ὅτι πᾶς ἀκούσας τὸ ὄνομά σου παραχθήσονται. *Benedicta tu in omni tabernaculo Iuda, & in omni gente. quicumque audierint nomen tuum conturbabuntur.*

admiratione ſcilicet ac ſtupore. Sed *quartò*, in Græcis adiungitur, quemadmodum à Iudith petierit, enarrari, quidnam illis aliquot diebus apud Aſſyrios egiſſet. Καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ Ιουδὶθ ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ πάντα, ἅσα ἦν πεποιηκυῖα, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξῆλθεν ἕως οὗ ἐλάλει αὐτοῖς. *Et enarrauit ipſi Iudith in medio populi omnia quæ feciſſet ab eo die, quo exierat vſque ad hoc tempus, quo ipſis loquebatur.* Tùm verò ἠλάλαξεν ὁ λαὸς φωνῇ μεγάλῃ, καὶ ἤδωσεν φωνὴν εὐφροσύνου ἐν τῇ πόλει αὐτῶν, *iubilauit voce magna populus, & in vrbe ſua lætum clamorem dedit.* De *alalagmo*, cuius hoc loco meminit Græcus, multa Lipſius de militia libro 4. dial. 11. *Quintò*, ſeſe ad veram DEI religionem conuertit. & Latinus hoc loco verſ. 6. breuiter *quinque* illa indicat, quæ dum CHRISTI IESV Domini & Saluatoris noſtri fidem homines adulti ſuſcipiunt; notare ſolent Theologi. *Primum eſt* quid extrinſecus tales ad fidem moueat. Achior *videns virtutem quam fecit* DEVS *Iſraël. Alterum* eſt, terminus à quo ad fidem veniunt. Varia ſiquidem impietatis genera ſunt, ſed duo tùm maximè, gentiliſmus ſiue idololatria & hæreſis. Achior itaque *relicto gentilitatis ritu* venit. *Tertium*, terminus ad quem. *Credidit* DEO & quia ſunt quidam fidei gradus, cum magna, & modica in ſcripturis quandoque legatur, Matthæi 15. ver. 28. cap. 16. ver. 8. Marci 9. ver. 24. ideò, in Græco, huius fidei actus ab intenſione commendatur. ἐπίσευσεν τῷ Θεῷ σφόδρα. *Credidit* DEO *valdè*. *Quartum* eſt initiatio. vt certis videlicet cæremoniis & ſacramentis initietur. Hodie baptiſmus eſt: tum circumciſio. Achior ergo *circumcidit carnem præputij ſui. Quintum* eſt communio ſanctorum, ſiue vſus & fructus bonorum, quæ in tali DEI eccleſia & ſocietate ſunt. Ideoque ipſe *appoſitus eſt ad populum Iſraël, & omnis ſucceſſio generis eius, vſque in hodiernum diem.* vbi duæ quæſtiunculæ.

Prior quæſt: An ad Iudaicum populum aggregari potuerit Achior?

AMMONITA erat cap. 5. ver. 5. Scriptum verò eſt Deuter. 23. verſ. 3. *Ammonites & Moabites etiam poſt decimam generationem non intrabunt Eccleſiam Domini in æternum.* Abulenſis, eum in locum, tripliciter accipi *Eccleſiæ* nomen ait. *primò*, pro ipſa populi multitudine & cœtu, prout apud Ariſtotelem 2. Politicorum accipitur. *Deinde* pro loco ſancto. *Tertiò*, pro multitudine, vt ordinem ad rectores habet. *Sicq; dicitur*, ait, *aliquis intrare Eccleſiam, cum in multitudine datur ei aliquod officium vel principatus.* Et poſtremo iſto modo non poterant Ammonitæ ac Moabitę ad Eccleſiam aggregari, licet circumciſione initiari, tabernaculi atrium ſubire, in eo victimas offerre ac edere, Iſraelitarum inſtar, poſſent. Potuit igitur ad Iudaicum populum Achior aggregari, licet magiſtratum in eo gerere nullum poſſet. D. Thomas 1. 2. quæſt. 105. art. 3. nullam ait gentem à DEI cultu, & iis quæ ad animæ ſalutem ſpectant, excluſam: ſed eos, ne primo quidem modo in eccleſiam, qui ex Ammonitarū & Moabitarum gentibus eſſent, ita videlicet, vt ciues forent, ciuiumque commodis, & beneficiis vterentur; ordinaria lege admitti potuiſſe cenſet, verùm extraordinaria tantum & priuilegio aliquo. Sicq; Achiorem admiſſum. Ita enim ad primum; *in temporalibus, quantum ad ea, quæ pertinebant ad communitatem populi, non ſtatim quilibet admittebatur, ſed quidam in tertia generatione, ſcilicet Ægyptij & Idumæi. Alij verò perpetuo excludebantur in deteſtationem culpæ præteritæ: ſicut Moabitæ & Ammonitæ, & Amalecitæ. Sicut enim punitur vnus homo propter peccatum quod commiſit, vt alij videntes timeant, & peccare deſiſtunt: ita etiam propter aliquod peccatum gens*

vel

vel ciuitas poteſt puniri, vt alij à ſimili peccato abſtineant. Poterat tamen diſpenſatiuè aliquis in collegium populi admitti, propter aliquem virtutu actum: ſicut Iudith 14. dicitur, quod Achior dux filiorum Ammon appoſitus eſt ad populum Iſraël, & omnis ſucceſſio generis eius. Et ſimiliter Ruth Moabitis, quæ mulier virtutis erat, licet poſſit dici quod illa prohibitio extendebatur ad viros, non ad mulieres, quibus non competit ſimpliciter eſſe ciues. Et ſanè hoc priuilegium non cô tantùm porrigendum, vt è vulgarium ciuium numero eſſet, verum etiam vt omnes populi honores gerere poſſet. Qui enim Ammonitarum dux tam potens, honoratus, & magnus, vti dictum cap. 5. fol. 269. fuiſſet, qui de Iudæis, in Holophernt, omniumque ipſius principum conſpectu, tam honorificè, ampleſque dixiſſet, ipſorum DEO illuſtre adeo ſplendidumque teſtimonium dediſſet cap. 13. ver. 27. quomodo à Iudæis tam deſpiceretur, vt omnis ei ad omnem dignitatem aditus præluderetur? Si priua ei lex, quoad hoc, vt ciuis fieret, dari potuit, cur non etiam, vt ciuis honoratus? Ideoque ſiue Abulenſem, ſiue Aquinatem ſequamur, priuilegio conuenientiſſimè ſemper locus eſt. Caluinus in Exodum commentans, in præcepti primi explicatione, neutrum illum ſequi voluit: ſed ita vt, more ſuo, nihil afferret melius. Per *eccleſiam* enim, vult intelligi *ſacros populi conuentus*, ita vt in tabernaculum, templum, & ſynagogas, tum quidem populus conueniſſet; neque ſacrificiorum, neque precum faciendarum, neque demum legis audiendæ causâ, introire poſſent. At quid viris bonis ſacri fuiſſet? Quid quam Gentilis plus pænè, in templo vel ſynagoga, loci habuiſſent? Et tamen, etiamſi res ita fuiſſet, ne præcipua quadam conditione foret Achior, priuilegioque ornaretur, nihil obſtabat.

Poſterior quæſt: An apud Iudæos manſerit Achior? & quid nos doceat?

FIERI potuiſſet, vt Iudaico cultu & circumciſione initiaretur: poſteaquam tamen debellatũ eſſet, non in Gentilitatem ſed in Ammonitidẽ reuerteretur, ibidemq; viri boni officio fungeretur. Textus tamen apud Iudæos manſiſſe ſatis docet, quando non id tantum ait, quod Græcus; aſſerit, *appoſitum eum ad populum Iſraël:* ſed *omnem* etiam *generis ſucceſſionem.* Indicatur enim vel priorem ad ſe vxorem vocaſſe, vel apud Iudæos aliam duxiſſe, ex eaque liberos, qui ſacra eadem ſequuti ſint; procreaſſe. idq; non vno vel altero anno, ſed pluribus. Nam vel ipſe libelli huius auctor, vel alius poſtea quiſpiam, vt prolegom. altero monitum; eam ob cauſam adiecit, *vſque in hodiernum diem.* Atque hic vides, quam verè Achioris nomen, quod, vt c. 5. dixi; eſt *lucis frater*; acceperit. Vera enim lux ei iam oborta, depulſis omnibus Gentiliſmi tenebris. Iudæus ex Abraham progenitus erat: Ammonita ex Loth. Ille in luce, imo & lux quædam erat. iſte in tenebris, & quædam tenebræ. Ad illum ſe iſte contulit, luciſq; veram fraternitatem adiit. figuram gerens eorum, qui ad Eccleſiam Chriſtianam accedunt, Gentilium. Sumus enim omnes homines fratres, quoad *carnem*; ſed nõ quoad *lucem.* Ad verum è falſo cultum qui tranſeunt, Achiores fiunt, lucis fratres. imo & ſummæ lucis, quæ DEVS eſt, filij, eandem cum aliis omnibus hæreditatem adituri. Sunt verò in eodem Achiore *duo* notanda. *Vnum*, tanta eius & tam incenſa fides, vt vnum hoc vbi miraculum vidit, iliçò ſuperſtitiones priſtinas omnes abiecerit. Nec; eum remorata eſt priſtinarum opum & dignitatis cupiditas: inferior, quam velutĩ alienigena, in alio

populo, subibat; conditio. Etsi enim ciuitatis & capessendorum Magistratuum priuilegium ei concessum, eius tamen, dum, nocte hac, veram profiteri fidem cœpit; incertus erat. *Alterum*, quòd in suscepto fide constans deinceps fuerit: in ea proles ipse suas educarit & instituerit, & quidem ita, vt & ipsæ deinceps eandem semper, quod quidem constet; fidem retinuerint. *Adiuciam* & illud; miram esse hic DEI considerandam benignitatem, qui paruas, inchoatas, & adumbratas quasdam hominum virtutes, sua ipse gratia magnas, perfectas & veras tandem efficit. qui, quæ homines veluti mala summa nobis vel inferebant, vel minabantur, ea in æternam animorum nostrorum salutem conuertit. Quantum Achioris capiti periculum erat, dum ex Assyriorum castris Bethuliam, in funestissimum veluti carcerem, vbi ad necem tantisper custodiretur; eiectus & contrusus est! Sed hoc totum sempiternam ipsius animo lucem, immortalis regni hæreditatem, verissimam felicitatem attulit. Hæc peccatoribus non paucis, hæreticis, & idololatris ad pœnitudinē, resipiscentiam, CHRISTIQ; Domini doctrinam compendiaria sæpè via extitit. Legatur de Burgundionibus ad CHRISTVM venientibus Socrates lib. 7. ca. 30. de Clodoueo Francorum Rege Gregorius Turon. lib. 2. cap. 30. & 31. apud Bedam S. Vedasti historia, de Adado Æthiopum Rege Paulus diaconus lib. 16. de Heduino Northanimbrorum Rege V. Beda lib. 2. histor. cap. 9. & sequent. de Cedualda Geuisorum Rege idem Beda lib. 5. cap. 7. de Olha Bogoris Bulgarorum Regis sorore Zonaras & Cedrenus. Nam & ea, cum Constantinopoli capta teneretur; fonte sacro lustrata est, tandemque domum reuersa, plurimis, & quidem suo ipsius fratri, religionis eiusdem amplectendæ auctor fuit. Quid & duodecim illi adolescentes, qui nobilissimorum Saxonum filij, cum obsides Carolo Magno dati essent, per eam occasionem cœlestium bonorum, à S. Burchardo Herbipolensi Episcopo, pignore donati sunt? vt quidem etiam, Catholicis valdè iniquus, scribit Centuria 13. cap. 57. Balæus.

Tertium est executio eius, quod Iudith dederat; consilij. Suspensum nefarium illud caput est. &, cum armis, foras eo tempore & modo eruptum, quo illa præscripserat. Ideoque & effectus ex animi planè sententia consecutus. Nam *primò*, quid facto contra erumpentes Iudæos opus esset, Holophernem interrogaturi ad eius tentorium Assyriorum duces venerunt. & quidem suæ ipsorum calamitatis ignari, per irrisionem & contemptum maximum; *Egressi*, aiebant, *mures de cauernis suis.* prorsus vt illi olim Philisthæi, 1. Reg. 14. ver. 11. *En Hebræi egrediuntur de cauernis, in quibus absconditi fuerant.* At isti mures vobis ô Assyrij, non ita multo post, leones erunt. Vos magni vastique Nabuchodonosoriana superbia elephanti, mures istos haud feretis. Græcus aliud etiam extremæ despicientiæ vocabulum posuit, ἐτόλμησαν οἱ δοῦλοι καταβαίνειν ἐφ' ἡμᾶς, *ausi sunt serui ad nos descendere.* & quidem εἰς πόλεμον, ἵνα ἐξολοθρεύθωσιν εἰς τέλος, *ad bellum, vt euerruncentur* videlicet *penitus.* Cur verò in Holophernis, extemplo, cubiculum non intrarint, causa redditur vers. 10. quod eum in locum, vbi *virtus Assyriorum*, id est Rex, vel ab eo summus Dux cubaret, ingredi nemo auderet. In Sardanapalo pulchrè id exponit lib. 2. Diodorus. idemque suis postea moribus probarunt Medi, vt in Deioce ait lib. 1. Herodotus, & Persæ apud eundem lib. 3. Posteà, qui à cubiculo ipsi Holopherni erat, summusque rerum ipsius omnium præfectus, Bagoas *stetit ante cortinam & plausum fecit manibus suis, vt illum excitaret.* Complutenses legunt ἔκρουσε τὴν αὐλὴν τῆς σκηνῆς, & vertunt, *pulsauit aulam tabernaculi*; alius, *pulsauit atrium tabernaculi.* Romanus Codex τὴν αὐλαίαν habet, vt peristromata videlicet, varioſque tapetes, quibus

bus circumquaque ſeptum & exornatum cubiculum erat, concuſſerit, & ante lecti cortinas ſteterit, manibuſque comploſerit. Nam in Exodi Græco textu, ſæpiùs tabernaculi αὐλαίας legere eſt. Tandem ſuo in ſanguine iacens truncum cadauer vidit, horrendumque contra Iudith vociferari, & Holophernem ſuum lamentari cœpit, verſ. 14. 15. ſubitoque fuit veſtium ſciſſio, de quo in Eſther, & immanis *vbique Luctus, vbique pauor & plurima mortis imago.*

CAPVT XV.

1 CVmq; omnis exercitus decollatũ Holofernem audiſſet, fugit mens & conſilium ab eis, & ſolo tremore & metu agitati, fugæ præſidium ſumunt,

2 Ita vt nullus loqueretur cum proximo ſuo, ſed inclinato capite, relictis omnibus, euadere feſtinabant Hebræos, quos armatos ſuper ſe venire audiebant, fugientes per vias camporum & ſemitas collium.

3 Videntes itaque filij Iſrael fugientes, ſecuti ſunt illos. Deſcenderuntq; clangentes tubis, & vlulantes poſt ipſos.

4 Et quoniam Aſſyrij non adunati, in fugam ibant præcipites: filij autem Iſrael vno agmine perſequentes, debilitabant omnes, quos inuenire potuiſſent.

5 Miſit itaque Ozias nuncios per omnes ciuitates & regiones Iſrael.

6 Omnis itaque regio, omniſque vrbs electam iuuentutem armatam miſit poſt eos, & perſecuti ſunt eos in ore gladij, quouſque peruenirent ad extremitatem finium ſuorum.

7 Reliqui autem, qui erant in Bethulia, ingreſſi ſunt caſtra Aſſyriorum, & prædam, quam fugientes Aſſyrij reliquerant, abſtulerunt, & onuſtati ſunt valdè.

8 Hi verò, qui victores reuerſi ſunt ad Bethuliam, omnia quæ erant illorum attulerunt ſecum, ita vt non eſſet numerus in pecoribus, & iumentis, & vniuerſis mobilibus eorum, vt à minimo vſque ad maximum omnes diuites fierent de prædationibus eorum.

9 Ioachim autem ſummus pontifex de Ieruſalem venit in Bethuliam cum vniuerſis presbyteris ſuis vt videret Iudith.

10 Quæ cùm exiſſet ad illum, benedixerunt eam omnes vna voce, dicentes: Tu gloria Ieruſalem, tu lætitia Iſrael, tu honorificentia populi noſtri:

11 Quia feciſti viriliter, & confortatum eſt cor tuum, eo quòd caſtitatem amaueris, & poſt virum tuum, alterum neſcieris: ideò & manus Domini confortauit te, & ideò eris benedicta in æternum.

12 Et dixit omnis populus: Fiat, fiat.

13 Per dies autem triginta, vix collecta sunt spolia Assyriorum à populo Israel.
14 Porrò autem vniuersa, quæ Holofernis peculiaria fuisse probata sunt, dederunt Iudith in auro, & argento, & vestibus, & gemmis, & omni supellectili, & tradita sunt omnia illi à populo.
15 Et omnes populi gaudebant cum mulieribus, & virginibus, & iuuenibus, in organis, & citharis.

COMMENTARIVS.

ISRAELITARVM liberationis extrema hic perfectio traditur vsque ad vers. 9. deinde, quæ hanc secuta sunt, orditur libri pars tertia & vltima. In fugam sese coniiciunt Assyrij rei nouitate attoniti, metu exanimati, tacentes, capita demittentes, castra, gazas, impedimentaque omnia relinquentes. Eorum tergis instant, eosque passim sternunt, mactantque omni iam periculo & metu liberati Iudæi, tam ij, qui Bethulia exierant, quam alij ab Ozia vocati, ver. 5. & 6. Et adiicit Græcus nonnulla quæ luculentiorem narrationem efficiant. Ait enim; *Misit Ozias in Betomasthaim, & Chobai, & Chola, & in omnem terminum Israël, qui de omnibus quæ gesta essent, enunciarent, & vt omnes ad hostium suorum internecionem effunderentur. Vt vero audierunt filij Israël, vno animo irruerunt omnes in ipsos, & eos Choba vsque ceciderunt. Similiter & qui Hierosolymitani erant, adfuerunt, & ex montana regione tota. Ipsis enim nunciarant, quæ hostium castris euenerant. & qui in Galaad, & qui in Galilæa, ipsos plaga magna, quibusdam veluti cornibus impetendo, affecerunt, quoadusque Damascum & in eius fines peruenerunt.* Secuta castrorum direptio tam per eos, qui Bethuliæ remanserant, quam per alios ex hostium cæde reuersos, ver. 7. & 8. De hac tamen postea.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quid abscissum Holophernis caput & tùm effecit, & iam efficiat.

PERCVLIT Assyrios ingenti pauore caput hoc abscissum. eumque pauorem excitauit auditio cap. 14. ver. 16. cap. 15. ver. 1. & visio. Factum enim non rarò, vt eorum, quos maximi faciebant hostes; visa vel in muris, vel in pilis, alioue modo, capita trepidationis plurimùm gignerent. Apud Liuium libro 23. extremo est, quemadmodum Romanorum Consul victor, victi Asdrubalis, ante ipsius fratris Hannibalis stationes proiici iusserit, tumque Hannibal in Brutios fugerit, tantoque simul publico, familiarique ictus luctu, agnoscere se Carthaginis fortunam dixerit. Apud Poëtam libro 9.

Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse
Suscitat, æratasque acies in prælia cogit.
Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis, visu miserabile, in hastis

Præf-

Præfigunt capita. & multo clamore sequuntur
Euryali & Nisi. Quam ob rem, Æneadæ duri
Stant mœsti: simulora virûm præfixa videbant
Nota nimis miseris, atroq; fluentia tabo.

Annis ferè ab hinc duodetriginta, in nobilissima illa Christianæ classis, ad Naupactum, victoria, quantum numerosissimis Turcarum nauibus terroris incussit Halis Bassæ desectum, maloque præfixum caput? Et, hoc fine, voluerat Iudith è muro caput istud suspendi. De ipso tamen viso, nihil in textu. quia neque ad illud Assyrij, priusquam eædem audiissent, attenderunt, neque viderunt omnes, sed tantummodo qui, vrbem propiùs, stationes habebant. E pauore isto eorum fuga & strages, de qua dictum, secuta. Sed, apud nos, iam quid efficiat? Etiamne pauorem adhuc & fugam? Sanè verò, si sapimus: sed pauorem & fugam eorum, quæ Holopherni mentem, vitam, & caput abstulerunt; vitiorum. Ea duo potissimum fuerunt, libido & ebrietas. propter quæ meritò, cum proprio prauæ suæ voluntatis & nequitiæ gladio feriretur; duobus à Iudith ictibus feriri debuit cap. 13. v.10. licet in Augustiniano sermone 227. per memoriæ aut scripturæ mendum, ictus quoque *tertius* legatur. Ictus vnus, ob vitium, quod primariò tamquam scopum, spectabat; infligitur. alter verò, ob illud, quo tamquam medio, prioris illius compos fieri satagebat. Nam & ideò, hac in cœna, tanto, *quantum numquam biberat in vita sua.* cap. 12. vers. 20. sese iam vino ingurgitauit. quia quam sobriam adhuc videbat, vino dissolui, liberaliùs hilarari, paulò secum licentiùs confabulari & lasciuire optabat. Hinc eam ad pocula verbis inuitabat cap.12. ver.17. *Bibe nunc, & accumbe in iucunditate.* Sed quia magis mouent facta quam verba, exemplo ipse vltrò præibat: ei, aliisque crebriùs propinabat. suos itidem seruos, concœnatores, & compotores idem factitare iubebat, donec in sobriæ Iudith conspectu, seipsos vino mergerent ac sepelirent omnes. Vnde factum vt neque, quam volebat; libidinem explerit, &, vnâ cum vita, caput amiserit. *Ecce,* ait Bagoas cap.14.ver.16. *Holophernes iacet in terra, & caput eius non est in illo.* Venite libidinosi, venite ebriosi, & videte, quô ducem tantum traxerit libido & ebrietas. *Mox vt ortus est dies, suspenderunt Israëlitæ super muros caput Holophernis,* eodem cap. ver.7. Hoc, nisi caligant adhuc oculi mero; aspicite. & quod illi heri, ne hodie vobis accidat, prouidete. Exanime quidem & mutum est hoc caput. suo tamen adhuc stillante mero & tabo, suo insigni & immortali dedecore & infamia clamat, monet, hortatur, vt oculos cautè custodiamus, Veneris illecebras studiosè caueamus, à temulentia vehementer abhorreamus. Et Ephes.5.ver.17. Apostolus; *Propterea,* inquit, *nolite fieri imprudentes: sed intelligentes quæ sit voluntas* DEI. *& nolite inebriari vino, in quo est luxuria.*

QVÆSTIVNCVLA II.

Quæ ab Holopherniana nos ebritate meritò abducant?

HOLOPHERNES, vti suprà expositum; ad lectum non iit, sed in lectum corruit. Est igitur ebrietas *primò* contra hominis dignitatem. adeò vt diceret Anacharsis, qui indecoros ebriorum mores aspiceret, fore vt ineptos homineque indignos iudicaret. Vnde & Lacones, vt liberos ab ebrietate auocarent, hoc vnum agebant, vt seruo-

ſeruorum vilissimis, quos *Helotas* vocabant, vini quantum liberet; potandum darent: sicque iam ebrios in filiorum aspectum adducerent. quo ineptiis eorum perspectis, à vitio tanto abhorrerēt. Nos ad imaginem suam, rationis compotes, corpore celsos & erectos creauit DEVS. sed illam eripit ebrietas, corporis membra omnia in terram abiicit. Qui ebriorum oculi? quæ voces? qui pedes? Non homines, sed pecudes ebrios quis dicat, aut si homines, certè insanos & phreniticos, vt ostendit in Psal. 33. & 103. D. Augustinus. *Quid*, ait libro de victu Musonius, quem etiam profert serm. 17. Stobæus; *fœdius quam vt homo bruti animalis imago sit?*

Deinde, honestas hominis functiones, quas nobis aut voluntas aut Respublica, Deúsue imposuit, vehementissimè impedit ebrietas. Dux exercitus erat Holophernes. num totam eum in poculis & somno noctem traducere decebat? Num tam profundo demergi sopore, vt circitorum, excubiarúmq; rationem nullam duceret? Quid si, eo vespere, sub cœnam, in eius castra irruissent Israëlitæ? quid si prima vel secunda vigilia? Certè, vt in viuis maximè fuisset; officio ipse suo fungi haudquaquam potuisset. Quid igitur Principes, Iudices, aliique Magistratus? Sed omnium maximè sacerdotum muniis officit vinum immoderatius. Quomodo ad ægrum aliquem sacramentis iuuandum, infantulum baptismo lustrandum, statas pro populo preces fundendas, vino madidus accedat sacerdos? Columella lib. 12. cap. 1. patremfamilias *somni & vini abstinentissimum* esse iubet. Apud Laertium lib. 1. Solon, principem, qui temulentus deprehenderetur; morte mulctandum, lege sanxit. Quanto magis DEI sacerdotes decet sobrietas? Fuit olim Leotychidas interrogatus, cur vino modicè adeo vterentur Lacedæmonij & respondit, *ne pro nobis consultent alij, sed pro aliis nos.* Non & sacerdotes multo magis dicere oportet, sibi pro aliis consultandum, DEI verbum legendum, in ipsius lege meditandum, ipsum assiduè precandum? Et cæteris quidem vino altiùs consopitis, vrbem obibat Epaminondas dicens, sibi, vt pro aliis vigilare posset, sobriè viuendum, vt libro de doctrina Principum refert Plutarchus. Quam hoc in sacerdotes aptè conueniat? *Dixit*, Leuitici 10. *Dominus ad Aaron, Vinum & omne, quod inebriare potest, non bibetis tu & filij tui, quando intrabitis in tabernaculum testimonij, ne moriamini, quia præceptum sempiternum est in generationes vestras.* Etsi verò sacerdotibus nostris vini vsum concedit, qui Timotheo Episcopo concessit, 1. Timoth. 5. ver. 23. id modicum tamen esse vult, etiam in diaconis eadem epist. cap. 3. ver. 8. Semper enim Domini tabernaculum, non vt thymiama tantum adoleant, lucernas accendant, propositionis panes collocent eos ingredi oportet, sed vt nobilissimum immaculatissimi Agni terque quaterque venerandum sacrificium offerant. Apud Romanos, Plutarcho narratore problem. 112. non poterat flamen Dialis eâ iter facere, vbi arbustiuæ desuper vites prominerent, vt significaretur, *sacerdoti, ebrium fieri, nefas esse.* Neque verò illo tantum intemperatioris haustus die vel nocte, sed crebrò etiam postridiano & perendino demandata nobis munera, capitis stomachique doloribus, plurimùm impedit ebrietas. Si euigilasset Holophernes, nescio an postero die, quæ ducis sunt, exequi potuisset. *Postera die*, inquit libro 14. cap. 22. Plinius, *ex ore halitus fœtidi, ac ferè rerum omnium obliuio, morsque memoriæ.*

Tertiò, attulit Holopherni mortem ebrietas. & quam multis affert quotidie? Quot cruditates, dystomachias, cephalalgias, chiragras, podagras, epilepsias, aliaque morborum plurium genera procreat? Quot & quam tristes è gradibus, vel in aquas casus? Quot & quam terribiles repentinas mortes? Testis Iudæorum Holophernes hic.

hic. Testis Christianorum Holophernes alius, ille inquam qui se DEI flagellum dicebat; Attila. Est verò in repentina ebriorum morte, vnum quidpiam, quod vix in alio vllo peccati genere inuenitur, tristissimum, maximeque formidabile. vt extremo illo tempore sese ad DEVM rectè per vnum aliquem contritionis pœnitentiæue actum conuertere nequeant. Etsi enim ad hoc ipsum vel perexigua temporis portiuncula, imo & momentum quandoque vnicum satis esse possit, vt quæst. 13. in Leuitici cap. 10. differit Abulensis, & passim Scholastici, quia tamen suapte isti sponte rationis sibi vsum ademerunt, humanum, piumque actum edere nullum possunt. ideoque neque veram præteritarum culparum detestationem instituere, neque quo par esset, modo veniam DEVM rogare. *Vix pro talibus, in ebrietatibus peremptis, Ecclesia permittit orare*, inquit capitulum *Audiuimus, de reliq. & venerat. sanctorum.* Quam miserum igitur & detestabile hoc peccati genus?

Quartò, non corpori tantum, sed & animo exitium infert sempiternum. Holophernes, propter idololatriam, æternis quidem addicendus erat suppliciis, etiamsi tamen nō fuisset, ob tantum istud vinolentiæ tam plenæ peccatum, in ea deiectus compactusque fuisset. nunc verò ea ipsi maximum & intolerandum pœnarum cumulum adiungit. Quis, si vel rationis minimum habeat; eam non exhorrescat? Quis in leuibus delictis recenseat, affluentiùs potare, vinoque sese deponere ac inebriari? Vnum tantum vel alterum, cui obsisti non possit; testem citabo. D. Paulus 1. Corinth. 6. v. 9. *Nolite*, ait, *errare. Neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque* EBRIOSI, *neque maledici, neque rapaces, regnum* DEI *possidebunt.* Ecce cum qualium criminum turba, ebrietatem copulat Apostolus, & quale ipsi effectum tribuit, à DEI scilicet regno excludere. idemque iteratò inculcat Galat. 5. ver. 21. D. Augustinus serm. 231. *Quicunque*, ait, *ebriosus pœnitentiam de ipsa non egerit, sed vsque ad mortem suam in ipsa ebrietate permanserit, in æternum profectò peribit: quia non mentitur Spiritus sanctus per Apostolum dicens: Neq; ebriosi regnum* DEI *possidebunt.* Et iterum; *Ebrietas quasi inferni puteus, quoscunque susceperit, nisi digna subuenerit pœnitentia, & emendatio fuerit subsecuta, ita fortiter sibi vendicat, vt eosdem ipsos de inferni tenebroso puteo ad charitatis vel sobrietatis lucem redire sine pœnitentia non permittat.* Et; *Tolerabilius erat in carne mori, quam in anima per ebrietatem interfici.* Sequente verò rursum sermone; *Qui credit ebrietatem esse paruum peccatum, si se non emendauerit, & pro ipsa ebrietate pœnitentiam non egerit, cum adulterio & homicidio* ÆTERNA, SINE REMEDIO, *illum* POENA *cruciabit.*

Quintò, non seipsum modo, sed & tantas equitum peditumque copias vino perdidit Holophernes. Quoties verò idem ipsum factum legimus, audiuimus? Non opus vetera illa de Nini, Sardanapali, Scytharumque maximis exercitibus ex Diodoro lib. 2. Herod. lib. 1. referre, non illos item excire, qui apud Poëtam lib. 2. *Inuadunt vrbem, somno, vinoque sepultam.* ipsi nostra memoria non dissimilia vidimus. Superioribus hisce annis, captos è milite nostro non paucos dicitur Sultano suo Sinan Bassa, per ludibrium & ebrietatis opprobrationem, Constantinopoli, cum vitris, aleis, & chartis, obtulisse. Sub secundi sanè libri de Legibus extremum; *Multo*, ait Plato, *magis quam Cretensium Lacedæmoniorumq; vsum, Carthaginiensium legum probarem, vt nunquam in castris quisquam gustare vinum audeat, sed toto illo tempore aqua bibatur, & in ciuitate nunquam vini vsum seruo vel serua concederem: sed nec magistratibus toto eo tempore quo magistratu fungantur. Gubernatores etiam atque iudices munus suum subituros à vino penitus prohiberem. Deliberaturos*

turos quoque de rebus non omnino negligendis. Ac nulli penitus interdiu vinum concederem, nisi exercitationis corporeæ, morborumq; causâ, hoc potu opus fuerit: neque etiam nocte viro vel mulieri quando liberis operam dare volunt. Libet verò tam egregiorum militum pugnas, victorias, & trophæa D. Ambrosij penicillo depicta intueri. *Spectaculum*, ait lib. de Elia cap. 13. *triste Christianorum oculis, & miserabilis species. Cernas iuuenes terribiles visu hostibus, de conuiuio portari foras, & inde ad conuiuium reportari: repleri vt exhauriant: & exhauriri vt bibant. Si quis verecundior fuerit, vt erubescat surgere, cum iam immoderatos potus tenere non possit, anhelare vehementius, sudare, gemere, signis prodere, quod pudet confiteri. Ibi vnusquisque pugnas enarrat suas, ibi fortia facta prædicat, narrat trophæa. Vino madidi & somnolenti, nesciunt mente, quid lingua proferat. Vnusquisque fletrit & potat, dormit & dimicat: & si quando consurrectum fuerit, viri præliatores stare non possunt, egressu vacillant. Rident seruuli dominorum opprobria, manibus suis portant militem bellatorem, imponunt equo. Itaque huc atque illuc, tanquam nauigia sine gubernatore fluctuant, & tanquam vulnere icti, in terram defluunt, nisi excipiantur à seruulis. Alij referuntur in scutis, fit pompa ludibrij. Quos manè insignes armis spectaueras, vultu minaces, eosdem vesperi cernas etiam à puerulis rideri: sine ferro vulneratos, sine pugna interfectos sine hoste turbatos, sine senectute tremulos, in ipso iuuentutis flore arentes.*

Sextò, ad aliud quod concupierat, indipiscendum, abuti vino voluit Holophernes: neque illud tamen indeptus est. Quam verò sæpe fit, vt ex abundantiore potu, à quibusdam sanitas, hilaritas, amicitia quæratur, & eorum ne hilum quidem obtineatur, sed ægritudo, tristitia, rixæ, odia, & inimicitiæ? Hominum ille sapientissimus Prouerb. 23. ver. 29. *Cuius*, ait, *væ? cuius patri væ? cui rixa? cui fouea? cui, sine causa, vulnera? cui suffusio oculorum? nonne his qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis?* Quin & liberorum eam procreationi obesse, docet initio libri de liberorũ educatione Plutarchus, Hippocrates libro de sterilibus, & iam ex Platone audiimus, repetitque idipsum Galenus lib. *Quod animi mores.* Et ferè, qui tùm procreantur, multis & magnis corporum animorumq́ue vitiis vexantur & deformantur. Vnde amentiori cuidam adolescenti dicebat apud eundem, eodem loco, Plutarchum, philosophorum quidam; *Te proseminauit Pater ebrius.*

Septimò, quantam dedecoris & infamiæ sempiternæ Holpherni notam eadem inusserit ebrietas? Vbi tantam cladem, cladisque causam Rex Nabuchodonosor, vbi Assyria tota pereepit, quàm eum execrati omnes? & quanta, quantóue stomacho in mortuum, in familiam, cognationemq́ue totam conuicia iecerunt? Vrebat enim amissorum parentum, maritorum, & carorum dolor omnes. ipsa etiam imperij sui tanta calamitas, tamque insigne dedecus. Et hodie, quid Holophernis nomine detestabilius? Ignominia vtique maxima est, coram DEI Angelis & hominibus insitam DEI in seipso, effigiem turpificare, voluntaria insania furere, ad officij sui partes obeundas ineptum sese vltrò efficere, corporis valetudinem vitamque ipsam abrumpere, in æterna sese picis & sulphuris stagna demergere, publicis commodis officere, per vitium vel ad vitia, vel ad ea etiam, quæ per se mala non sunt; tendere. Et multa quidem contra vitij huius fœditatem scripsere olim & philosophi & sancti Patres, vt Augustinus locis citatis, D. Chrysostomus hom. 1. ad pop. D. Ambrosius de Elia cap. 5. 12. & sequentibus, alij. Sed plurimarum rerum vnam veluti summulam epistola 84. lib. 12. illigauit Seneca. è quo paucula hæc; *Certè eruit omne vitium ebrietas. & incendit, & detegit, obstantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quicquid mali latebat, emer-*

git.

git. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit: tunc libidinosus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis, quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur, ac publicat, tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido, omne vitium detegitur, & prodit. Adiice illam ignorationem sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen vtcunque tolerabile est, dum isti vis sua est. Quid cum somno viciatur, & qua ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hac acerrimas gentes bellicosasq; hostibus tradidit, hac multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit, hac contumaciſsimos & iugum recusantes in alienum egit arbitrium, hac inuictas acies mero domuit.

QVÆSTIVNCVLA III.

Qua, in conuiuiis, nos cum sancta Iudith sobrios teneant?

FORET quidem optimum, sympoſia omnia & eas, in quibus à largiore potu periculum est, mensas, vti S. Chryſostomus, aliique sancti plures fecerunt, imo & apud Plutarchum, Aristides, cui *Iustus* cognomen; defugere. Quando tamen recta quępiam ratio ad eas nos impellit, vti sanctam hanc Iudith, religionis, populique totius amor, CHRISTVM Dominum nuptiarum honestas Iohannis 2. aliæq; aliâs causæ, possunt, vt intra modum bibamus, è plurimis aliis, adiumenta dari vigintiquatuor.

Primum, ipse sobrietatis habitus, & exercitatio: propositum saltem, & præmeditatio. Iudith nostræ temperantiam suprà vidimus. Sed nihil ambigendum, quin Holophernæ initura conuiuium, diligenter, quemadmodum moderato suo cibo & potu contenta esse vellet, illius meracum & delicias non admittere, præmeditata sit. Differebant olim apud Stobæum serm. 42. Persarum Reges, ante prælium de fortitudine, ante potum de temperantia. quidni nobiscum idem agamus? *Alterum.* Precatio eandem ad rem quin à Iudith adhibita fuerit, nihil etiam dubito. Et ad hoc valere vult S. Chryſostomus hom. 1. de Anna, preces, quæ ante & post cibum, concipiendæ sunt. Percurre vsitatas mensæ benedictionum & gratiarum actionum formulas: & videbis temperantiam omnes suadere, ipsamque à DEO petere. *Tertium.* ad sobrietatis proposita firmiùs retinenda, valent quædam interdum vota, non plus scilicet bibere velle, quam quod tibi præfinieris. Præfinies autem, quod citra metam est. *Quartum.* non cedere eorum verbis, & blanditiis, qui ad pocula semper inuitant, crebriùs propinant, æquales hauſtus exigunt. Numquid, quoties Holophernes dicebat; *Bibe nunc*; bibebat Iudith? vel si bibebat, non pitiſsando potius quam hauriendo? Dicebat quidem, *Bibam Domine.* scilicet, quantum & quando rectum commodumque fuerit. sicq; *comedit & bibit coram ipso.*

Quintum. petere antequam prandium vlli, cœnámue condicas; tibi fieri liberam, quod velis; edendi bibendiq; facultatem. Et quis vel te amicè inuitans, vel tibi amicus esse, aut videri cupiens, negabit? Petiit hoc ab Holopherne Iudith, vt suprà dictum: & magnus quidam superioribus hiſce annis, Princeps Catholicus, dum ab alio Principe, cui, per nouorum dogmatum licentiam; carnium & vini quantum libuit,

buit,licebat,inuitatus fuisset. *Sextum.* vina diluere,ne te voluptas decipiat,& illorum vis prosternat. Ita hodie temperantiæ studiosi,non singuli tantùm, sed & integri populi. Quid Aragonum Rex Alphonsus apud Panormitanum lib. 2. Quid Fridericus III? Cyclopis, in quadam apud Aristium tragœdia, vox est; *Vinum corrumpit, aquam si infundis.* Contrà verò philosophi & quidem summi præceptio, vt Nymphis temulentus DEVS temperetur. de quo in Anthologia Meleager. Sanè apud Locrenses Zaleuci lex erat, *ne meracum cuiquam, etiam ægroto, nisi præscriberet Medicus; concessum esset,* vt ait lib.3.cap.11.Athenæus. *Septimum.*abstinere à non necessariis eduliis & iis præsertim,quæ sitim exacuunt.cuiusmodi ferè sunt aridiora & salsiora omnia.maximè cum, mensis iam remotis, bibendi tantum & comessandi causâ, proponuntur. Detestatur profectò ea sitis iritamenta lib.14. cap.vlt.Plinius.

Octauum. sibi ipsi pœnam imponere, si moderatam, quam statutam habet; bibendi mensuram, quoquo modo, excesserit. Illa, esse potest pro delicti quantitate, maior aut minor. verbi causa. diebus aliquot ieiunare, seipsum flagellare, aquam bibere, optimi & generosissimi,quod domi habet, amphoras aliquot paupertioribus ciuibus, vel ægrotis donare, in hospitalem domum cum aliqua etiam pecuniaria vel cibaria stipe mittere, sistere ilicò sese sacro DEI tribunali, & de temulentia illi confiteri, pro eaque lachrymarum nunc scyphulum aliquem fundere. Vidi, qui non inutiliter vel ad menses,vel annos aliquot,imo & quoad viuerent, vouerent à vino abstinentiam. quod proprio verbo appellabant; den Wein verreden. Atque huc spectat illud quod Tobiæ cap. 3. quæst. 9. ex D. Augustino citatum, *Si quis vino nimium est deditus, sobrietatem voueat. Nonum,* cogitare omnia ebrietatis mala, quorum aliqua superiùs ostensa. & verè nocent corpori, animo, fortunis & famæ. Vnde & D.Augustinus serm. 232. ait sacerdotes, in die iudicij, rationem reddituros, *si quanta mala de ebrietate nascantur assiduè noluerint prædicare.* In quæ verò scelera ebrij quidam irruunt, quæ vehementissimè, sobrij, exhorruissent? *Vinum & mulieres faciunt apostatare sapientes.* Ecclesiastici 19. vers. 2. *Oculi tui,* ô vinose, *videbunt extraneas, & cor tuum loquetur peruersa.* Prouerbiorum 23.ver.33.

Vino forma perit: vino corrumpitur ætas
Vino sæpè suum nescit amica virum.

Decimum, animo expendere, quàm graui, molesta & retorrida siti apud inferos plectatur ebrietas. Ille sanè, qui *epulabatur quotidie splendidè,* licet ebrius fuisse, potius coniiciatur, quam legatur, adeò tamen arentibus visceribus, ardentique pulmone cruciabatur, vt miseranda horribilique voce, & frustrà tamen; clamaret, *Pater Abraham miserere mei: & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti sui in aquam, vt refrigeret linguam meam.* Non petit, vt affuso puteo flammæ illæ restinguantur: non vt vna vel altera duntaxat situlâ conspergatur & refrigeretur:non vt vno vel altero frigidæ aquæ caliee, vel etiam cochleari refocilletur. ah horum nihil petit. boni tantum in tanta illa miseria optare non audet: sed tantùm, vt intingat in aquam Lazarus non manum totam, non duos tresue digitos, sed vnum tantum, neque hunc totum, vel dimidiatum, sed eius tantummodo extremum, vt vna vel altera super linguam, pumice aridiorem, candentique ferro simillimam guttula stillare possit. O sitim! ô incendium! & præ corporis partibus aliis, proponit miser linguam, quia multo hæc olim vino natare, per eam nobilium vinorum genera diiudicare, in mensa profusiùs loquitari nuga-

nugarique solebat. *Propter hoc, hæc dicit Dominus* DEVS, Isaiæ 65.ver.13. *Ecce serui mei comedent, & vos esurietis: ecce serui mei bibent, & vos sitietis.*

Vndecimum. animo item expendere, potum quandoque apud inferos porrigendum, non qui sitim leuet, sed qui accendat & cruciet. quemadmodum si quis admodum iam sitiens muriam bibere cogatur. *Hæc dicit Dominus exercituum* DEVS *Israël.* Ierem.25.ver.27. *Bibite & inebriamini, & vomite, & cadite, neque surgatis à facie gladij, quem ego mittam inter vos. Cumque noluerint accipere calicem de manu tua vt bibant, dices ad eos. Hæc dicit Dominus exercituum, Bibentes bibetis.* similia Ezech.23.ver.33. Refert sancti Thomæ condiscipulus Thomas Cantipratensis lib. 1. cap. 2. num. 5. Germaniæ Archiepiscopum quendam, cum ex hac luce abiret, sanctissimo cuidam viro visum esse: ipsique in gehennam ingredienti poculum à Caeodæmone statim oblatum, quod cum ebibere coactus esset, illicò *per aures*, inquit, *& oculos, os & nares sulphurea flamma surrexit: & sic æternis incendiis est addictus.* De Ludouico illo Landgrauio, qui Caluinianam prædestinationem ex eodem, è quo posteà Caluinus; cratere hauserat, multisque sese ideo flagitiis obstrinxerat, vti refert lib.1.cap.27.& 34. Cæsarius, quid tandem? *Anima eius*, inquit idem scriptor lib.12.cap.2. *cum educta fuisset de corpore, principi dæmoniorum præsentata est, sicuti cuidam manifestè reuelatum est: sedente eodem tartarico super puteum, & scyphum manu tenente, huiusmodi verbis Lantgrauium salutauit: Benè veniat dilectus amicus noster, ostendite illi triclinia nostra, apotheças nostras, cellaria nostra, ficq; eum huc reducite. Deducto misero ad loca pœnarum, in quibus nihil aliud erat, nisi planctus, fletus, & stridor dentium, & reducto, sic princeps principem affatur: bibe amice de scypho meo. illo valdè reluctante, cum nihil proficeret, imò coactus biberet, flamma sulphurea de oculis naribusq; eius erupit. Post hoc sic infit: modò considerabis puteum meum, cuius profunditas fine fundo est, amotoq; operimento, eum in illum misit.* Iam verò, medicámne vmquam potionem sumpsisti? Nunc in memoriam tibi, quæso, reuoca, quàm ingrata ea fuerit. At quot partibus sulphuratæ illæ inferorum potiones ingratiores? Imò & in hac vita, vt quod è conuiuiis in te redundat, exinaniatur, quot & quàm amaris, vel nimia certè dulcitudine molestis potionibus vtendum?

Duodecimum. apud se reputare quam se dedeceat ebrietas. primò quidem quia homo, vt suprà dictum. deinde quia talis, vel talis ordinis, ætatis, sexus. *Si princeps*, si in magistratu & publico aliquo munere sit, dictum antea. itemque *si sacerdos.* de quo queritur & Isaias cap. 28. vers.7. Haud satis potest vitij huius in sacerdote fœditas explicari. Eodem enim ore, quo sacrosanctum Domini corpus & sanguinem confieis & accipis, tantum haurias, vt vinum redoleas, ructes, euomas? Quin & hoc in Christianis omnibus eodem cœlesti cibo & potu participantibus turpe adeo est, vt D.Paulum ad illa de indignè manducantibus & bibentibus, 1.Corinth.11. scribenda compulerit. *Alius*, enim, inquit, *esurit; alius autem ebrius est.* Inspice libro de temulentia Philonem, D.Hieronymum ad Nepotianum. Origenem in Leuit.hom.7. Augustin.q.33. Theodor. quæst.10. Si paterfamilias; huic *ebrioso*, inquit loco citato Columella, *cura officij cum memoria subtrahitur.* Si *natu minor*; quid de huiusce modi senserunt veteres? Persæ ne diebus quidem festis vinum pueros gustare concedebant, vt apud Xenophontem est lib.1. Romani veteres nec ante annum tricesimum, alij non ante coniugium, vt etiam notauit 2. par. Relect. de matrim. num.7. Couarruuias. *Si*, ait ad Nepotianum D.Hieronymus, *absque vino ardeo adolescentiâ, & inflammor calore sanguinis, & succulento validoq; sum corpore, libenter carebo poculo, in quo suspicio veneni est.* Si *fœmina*; *Non licebat olim vinum fœminis Romæ bibere*, inquit lib. 14. cap.13. Plinius. adeò vt propinquos fœminis

oſculum dare iuberet, vt ſcirent an temetum olerent. *Mulier ebrioſa*, inquit Eccleſiaſticus 26. verſ. 11. *ira magna: & contumelia & turpitudo illius non tegetur.* Vide S. Ambroſium cap. 18. libro de Elia; *Vino, præcipuè cum vterum ferunt, plurimæ infeſtantur. diſſoluuntur, ſi biberint, atque debilitantur*, inquit lib. 7. de hiſtor. animal. cap. 5. Philoſophus.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quænam alia ſobrietatis adminicula?

EXiis quatuor & viginti, quæ ad ſobrietatem in conuiuiis tuendam adminiculari, vti dicebam; poſſunt; eſt hoc *decimumtertium*, amare honeſtas occupationes, quas impedire ſolet, vt dixi, ebrietas. Si enim, verbi gratia; politicas, quibus tuus te ſtatus addicit, functiones amas: ſi Eccleſiaſticas Eccleſiaſticus, ſi Theologicas Theologus, litterarias omnes litterarum ſtudioſus, cur à Baccho interturbari te permittas? *Decimumquartum:* diuturnas in conuiuiis ſeſſiones odiſſe. Vnde apud Plutarchum libro 1. quæſt. conuiu. 6. putant Alexandrum Magnum quidam, ex eo potius ebrietate, quæ mortem ipſi attulit; quandoque occupatum fuiſſe, quòd diutius accumberet, quam quod largè biberet. Dum enim ita diu epulis accumbitur, ſemper aliquid editur & bibitur. Solent autem & diuturnæ irrorationes madefacere.

Decimumquintum. ſuſcipere aliquam CHRISTI IESV ſitis cogitationem, dum in cruce clamabat; *Sitio.* Sitit Dominus meus: & ego vino me ſaburrem? Horſum etiam valebit cogitata ſanctorum quorundam ſitis. cum quibus ſi æternis aliquando præmiis aueo perfrui, cur ebriacos Nabales, Balthaſares, & Holophernas, quam illos, ſi non ſitiens, ſobrius tamen, imitari malo? Gentium Magiſter 2. Corinth. 11. ver. 27. eſt *in labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame &* SITI, *in ieiuniis multis.* & 1. Corinth. 4. ver. 11. *Vſque in hanc horam & eſurimus, &* SITIMVS. Quid apud Socratem lib. 4. cap. 18. quidam S. Macarius dicebat? In recentibus Anglicanorum martyrum hiſtoriis, in carcere tanta quidam ſiti conflictatur, vt per feneſtellæ clathra, pileo cauaque manu pluuiæ ſtillas captet. ego abſque ſiti vlla potem, vinoque me totum proluam? *Decimumſextum.* Tantum pro meis peccatis effundere debuit ſanguinis vnigenitus DEI filius. &, ego, in ventris mei cloacam, plenis crateribus, meraciſſimum vuæ ſanguinem profundam?

Decimumſeptimum. Ecce, quidquid vltra modum iam bibo, ſi ſeponerem, & pauperibus elargirer, quanta mihi ab eo merces foret, qui Matthæi 10. ver. 42. dixit; *Quicumque potum dederit vni ex minimis iſtis calicem aquæ frigidæ, tantum in nomine diſcipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam.* Et ego, ſi meam in gulam illud infudero, non modo mercedem nullam; ſed & grauiſſimum ſupplicium accipiam. Cur amens & ſtultus adeo ſim? D. Auguſtinus ſerm. 231. *Quod in ebrietate*, ait, *periturum erat, in pauperum refectionem proficiat.* Et ſerm. 232. *Melius quidquid nimio potu perditum erat gulâ, pauperibus daretur in eleemoſynam, vt & caro rationabiliter bibendo reficeretur, & per miſericordiam, pauperum animæ redemptio præpararetur.* Videbitur fortè alicui, quod loquar, paradoxum: veriſſimum tamen eſt. præſtaret in terram vinum effundere, quam eo immodicè ſeſe cõplere. Tunc enim illud tantùm periret. nunc verò & idem ipſum perit, & homini, quoad corpus & animam, nocet plurimùm. O quot paſſim languent pauperes, qui ſi vel vnum eius, quod paulò pòſt vomitaturus es; vini abs te ſcyphum haberent, & reualeſcerent ipſi, & ex æterna te ipſum ſiti eriperent!

Deci-

Decimumoctauum. Iudith noſtram iſto etiam in conuiuio comitabatur Angelus, de quo ſuprà. Comitantur & nos Angeli tutelares noſtri: dehortantur à temulentia; hortantur, *vt abnegantes impietatem, & ſæcularia deſideria, ſobriè & iuſtè & piè viuamus in hoc ſæculo.* ad Titum 2. verſ. 12. Eorum & præſentiam & monita num contemnemus? Certè ſpectatorum iſtorum, & earum etiam, quas dum Chriſtiano baptiſmo tingeremur; feeimus promiſſionum memoriâ, ſic nos ad ſobrietatem inuitat D. Ambroſius libro de Elia cap. 21. *Tu dediſti nomen tuum ad agonem* CHRISTI, *ſubſcripſiſti ad competitionem coronæ, meditare, exercere, vngere oleo lætitiæ, vnguento exinanito. Cibus tuus cibus ſobrietatis ſit, nihil habeat intemperantiæ, nihil luxuriæ. Potus tuus parcior, ne quid ebrietatis obrepat: cuſtodi corporis caſtimoniam, vt poſſis eſſe habilis ad coronam, ne exiſtimatio tua oſtendat ſpectatoris affectum, ne te fautores tui negligentem videant, & deſerant. Spectant te archangeli & poteſtates, & dominationes, & illa angelorum decem milia milium. ſub tantis ſpectatoribus erubeſcere, conſidera quam dedecoroſum ſit. Ingreſſus ſtadium, puluere rigorem animæ tuæ excita, lacertos excute. Decimumnonum.* cum ebriam aliquando cœnam adieris, in eaq; ſobrius tamen manſeris, licebit, poſtero die, his aliiſque ſimilibus cogitationibus, ad ſobrietatis amorem, te magis magiſque accendere. Si ebrius heri fuiſſes, quid hoc tibi iam prodeſſet? imò quàm obeſſet? Narrat ex Ariſtone philoſopho Victorius lib. 18. variarum lectionum cap. 3. quemadmodum Polemo eos, qui ad conuiuia irent, monebat, *vt cœnam, poſtero etiam die, iucundam redderent.* Hoc verò vnico temperantiæ condimento efficitur. eaque ſola menſas illas ἀφλεγμάντους, *phlegmatum expertes* exſtruit, quas in ſanitatis præceptis laudat Plutarchus.

Viceſimum. in promptu habere nonnulla, quæ iis, qui ad redundantiores hauſtus prouocant, maioribuſque cululis vrgent, apiè vtiliterque reſpondeantur. Ea, pro perſonarum, temporum, & locorum varietate, varia ſunt, quæ ſancta potius prudentiâ, quam doctrina ſuggerat. exempli tamen causâ denotabo paucula. *Primum* eſt, excuſare ſe, ob vini præſtantiam, valetudinis infirmitatem, occupationum neceſſariò adhuc perficiendarum importunitatem, & ſimilia. *Alterum*, dicere, ſibi ſatis perſpectum eſſe, bono ſibi animo propinari, beneuolentiæque magnæ gratiâ. ideoque ſe & illud ſcire, propinantem ipſum nolle, vt animo, valetudini, ſuiſque negociis ipſemet noceat. *Tertium*, ſi amicus eſt, rogare, ne ſe petat facere, quod nec ipſi, nec alij vtile, ſibi verò valdè pernicioſum ſit. *Quartum*; viſne, ô amice, me ſitire? & amabo te, cur non vis? Quia mihi ſitis ingrata & moleſta foret? At, præter voluntatem, bibere, æquè ingratum & moleſtum eſt. Vel breuiùs, meminiſſe te dixeris Sophoclæ euiuſdam ſententiolæ, ab Athenæo laudatæ. τὸ πρὸς βίαν πίνειν, ἴσον κακὸν πρὸς τὴν δίψαν βίᾳ. *Vi bibere, vi ſitire, malum æquale. Quintum*; Cæſarei te iuris, & Germanus cum ſis vel quamuis Gallus, Belga, Italus, aliuſue ſis; Germanicarum tamen legum amantem eſſe. Exverò in Auguſtanis Comitiis anno 1548. rurſumque anno 1551. & 1559. propinationes & æqualium id genus poculorum certamina prohibent. *Sextum*; metuere te Francicarum legum pœnam, è quibus vna hæc apud Rhenanum Beatum refertur lib. 2 rerum Germanicarum. *Nemo militiæ ſocium, aut quemlibet alium ad potandum inuitato. Quod ſi quis ebrius repertus fuerit, eiectus, quoad culpam agnoſcat, aquam bibito. Septimum*; de Glareano, erudito ſanè viro, audiui, cum in conuiuio ſe ab vberiore potu honeſtè iam excuſaſſet, inſtarentque tamen alij, canem fortè ſaturum in triclinio iacentem aſpexiſſe. &, *Num*, ait, *iſto cane inſipientiorem me vultis?* Hic paulò ante nobis omnibus, cibum petendo, hiando, latrando, in genua & ipſam pæne menſam inſiliendo, moleſtus erat.

Iam

Iam satur desistit, & ego satis iam cum biberim, non desistam? Est verò ita, ne verberibus quidem, vt plus aut comedant aut bibant cogi possunt bestiæ, prout non Musonius tantùm loco antea indicato, sed nostri etiam Patres admonent D. Basilius oratione contra ebrietatem D. Ambrosius de Elia cap. 17. D. Augustinus serm. 231. D. Chrysostomus homil. 71. *Quanto*, ait, *ebriosis melior asinus & canis?* Vide cætera. *Octauum.* Lacon, apud Plutarchum in Laconicis, cum quosdam alicubi ad bibendum cogi audiisset, *Num etiam*, aiebat, *ad edendum?* Et verò quendam noui, de quo mihi affirmatum; eum indictam epotandi vini pugnam, certamine sicci panis edendi oblato retudisse. *Nonum.* Homo adolescens, sed litteratus & honestus, cum, à Principe quodam per honoris qui illis in locis magnus; speciem, ad æquo plus epotandum vrgeretur; *Veniam*, aiebat, *Clementissime Princeps peto. A bestia parum absum. vultne Clementia tua totum me bestiam fieri? Decimum.* Licetne mihi, ad poculum hoc ebibendum, CHRISTVM Dominum asciscere socium? Omnino licet, inquit Christianus. Bibat ergo, infert ille; qui ante ianuam mendicus est. *Vndecimum.* Gratissima sitienti Dauidi erat aqua Bethleemitica. Quod cum ea ille fecit, mihi ne cum hoc vino facere fas? At *ille noluit bibere. sed libauit eam Domino*, 2. Reg. 23. ver. 16. *Duodecimum.* Callisthenes, cum ab Alexandro ei Magno propinatum esset, iamque Herculaneus ille scyphus porrigeretur; recusauit, quod se Æsculapium habere nolle diceret. Dixeris & tu igitur; Tibi, quam Medico des, pecuniam non esse: vel ea, in vsum alium, opus esse. Et hæc quidem hactenus vrbanè, suauiter, & hodiernis hominum moribus conuenienter, cum apud omnes, omnium excusationum, facetiarum & chriarum instar, vna & sola DEI lex meritissimò esse deberet.

Vicesimumprimum. quia verborum quædam illecebræ vt intemperantiùs bibatur, adhiberi solent, ad eas firmato esse animo conuenit. Nam modo hilaritas, modo amicitiæ renouatio, aut confirmatio, modo Principis alicuius sanitas & honor, interdum etiam sancti alicuius veneratio prætenditur. suntque hæc iam antiqua ebrietatis artificia, à Patribus notata & damnata. vt videre est apud S. Hieronymũ in epist. ad Titum cap. 1. D. Augustinum epist. 64. & serm. 231. 232. D. Ambrosium de Elia cap. 17. cuius verba hæc; *Bibamus, inquiunt, pro salute Imperatorum: & qui non biberit, sit reus in deuotione. Videtur enim non amare Imperatorem, qui pro eius salute non biberit. O pia deuotionis obsequium! Bibamus pro salute exercituum, pro Comitum virtute, pro filiorum sanitate.* Plus à DEO sanitatis & honoris Imperatori & Principibus impetrabis, illum, per ebrietatem, non offendendo, quam vini dolia integra exsorbendo. Numquid, aieba. Iureconsultus quidam, vbi ægrotaro, me curabit, pro cuius iam sanitate bibendum? Alius verò; si pro Imperatore cadendum, est in Turcicis bellis caderc honestius, quam in mensis. quin verò, Imperatori gratius & vtilius, si in genua procidam, & precem precer dominicam. De sanctorum porro honoribus, ait loco citato D. Ambrosius. *O stultitiam hominum, qui ebrietatem sacrificium putant: qui æstimant illos ebrietate placari, qui ieiunio passiones sustinere didicerunt.*

Vicesimumsecundum. Quidam tamen non illecebrosis tantùm verbis contenti, grauia etiam interdum & minacia proferunt. Contemni se aiunt, & inimicitias denunciant. O bone, non equidem te contemno: sed communem DEVM & Saluatorem contemnere vereor. Dixit enim, attenderem, ne fortè cor meum *crapula & ebrietate* grauaretur, Lucæ 21. vers. 34. Si te contemptum ægre ferres, quanto ipse iustiùs? Minarum verò & inimicitiarum, apud honestos graues q; Dominos, nihil timendum.

Etiam

Etiam à Gentilibus apud Laertiũm in eum vindicatum, qui, super Empedoclis, pocula nimia respuentis, caput, vinum effuderat. & Neronis pater fuit, qui seruum, quòd ebibere totum nollet, interfecit. Si tamen apud aliquos Gentilia hæc & impia fortè reuiuiscerent, (quid enim, hoc tempore, portentorum non renascitur?) cogitandum, quid laudatus à Plutarcho Creon cuidam dixerit. *Satius est, tuas me nunc inimicitias subire, quam valdè postea gemere:* vel potius, quod monent S. Chrysostomus homilia 1. ad pop. D. Augustinus serm. 232. *martyrij genus* quoddam esse, pro tuenda sobrietate, perpeti aliquid. *Ille*, ait Augustinus, *qui ebrietati resistit, si cum* DEI *adiutorio, perseuerare voluerit, & pro ipsa aliquas pertulerit tribulationes, omnia ei Dominus* AD MARTYRII GLORIAM *reputabit.* Et paulò antè; *Si ad hoc veniretur, vt tibi diceretur, Aut bibas aut morieris: melius erat, vt caro tua* SOBRIA *occideretur, quam per ebrietatem anima occideretur.*

Vicesimumtertium. Iustum gerenti bellum licet, stratagematibus & insidiis, hostilem vim frangere. Quidni &, in conuiuiis, locum prudentia, dolusque bonus habeat? Solent ab aliquibus tamen ipsa etiam paterarum funda examinari: & mensarum ministri si vel tantillum resideat, illas nolunt recipere, vt vel astutissimæ sobrietati nulla euadendi rima sit. Possunt tamen subinde, famuli vt reticeant; adduci, & assidentes conuiuæ, vt connitcant. Potest in illud conuiuij tempus magna etiam sitis differri, quo circumpotatio quædam incipit. potest à cibo & potu citius aliquanto desisti, quam sit naturæ factum satis, vt, dum ad cibum & potum vrgebunt alij, tibi quod adhuc deerat, eorum id inuitationibus & gratiæ des.

Vicesimumquartum & vltimum. Occurrat fortè sobrietatis amatori cuipiam cogitatio. Iste, mea causâ, potat largiùs. Eius etiam causâ, idem vt faciam; non æquum? Vult me vino deponere. si ei statim respondeam, bibet minus. Non ita sancta Iudith. Peccare quòd potor iste velit, in ipsius arbitrio est. Num, ne seipsum ipse interimat, me ego interimam? An ad inferos quia ruere vult, ego cum eo velim corruere? Faciat quod libet Holophernes, potitet, roget, vrgeat: Iudith sobria permanet.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quid de iis, quæ apud Assyrios gessit Iudith, Græcorum, Latinorumq; Patrum nonnulli?

PRIMVS esto ille apud Græcos & celeberrimus & vetustissimus Clemens Alexandrinus Strom. 4. cap. 6. *Etiam Iudith, quæ consummata fuit in mulieribus, cum esset vrbs circumsessa, precata seniores, ingreditur quidem in castra alienigenarum, omne periculum contemnens pro patria, seipsam tradens hostibus in fide Dei: præmia autem fidei mox accipit, cum mulier in hostem fidei se præclarè gesserit, & potita sit capite Holophernis.* Magistrum sequitur discipulus, Origenes videlicet, homil. 9. in Iudices; *Quid*, ait, *ego illam magnificam & omnium fœminarum nobilissimam memorem Iudith? quæ iam perditis pene rebus non dubitauit sola succurrere, seq; suumq; caput immanissimi Holophernis neci sola subiicere, & processit ad bellum non in armis, neque in equis bellicis, aut in subsidiis militaribus freta, sed virtute animi, & confidentia fidei, consilio simul & audacia hostem perimit: & quam viri perdiderant, fœmina reddidit libertatem patriæ.* Inter Latinos verò, luculentè D. Ambrosius lib. 3. de officiis cap. 13. *Ecce tibi Iudith se offert mirabilis, quæ formidatum populis virum Holofernem adiit, Assyriorum triumphali*

phali septum caterua. Quem, primò, formæ gratia & vultus decore perculit: deinde sermonis circumscripsit elegantia. Primus triumphus eius fuit, quòd integrum pudorem de tabernaculo hostis reuexit. Secundus, quod fœmina de viro reportauit victoriam, fugauit populos consilio suo. Horruerunt Persa audaciam eius. Vtiq; (quod in illis Pythagoreis duobus mirantur) non expauit mortis periculum: sed nec pudoris, quod est grauius bonis fœminis: non vnius ictum carnificis, sed nec totius exercitus tela trepidauit. Stetit inter cuneos bellatorum fœmina, inter victricia arma, secura mortis. Quantum ad molem spectat periculi, moritura processit: quantum ad fidem, dimicatura. Honestatem igitur secuta est Iudith: & dum eam sequitur, vtilitatem inuenit. Honestatis enim fuit prohibere, ne populus DEI *se prophanis dederet, ne ritus patrios & sacramenta proderet, ne sacras virgines, viduas graues, pudicas matronas Barbarica subiiceret impuritati, ne obsidionem deditione solueret. Honestatis fuit, se malle pro omnibus periclitari, vt omnes eximeret periculo. Quanta honestatis authoritas, vt consilium, de summis rebus, fœmina sibi vindicaret, nec principibus populi committeret? Quanta honestatis authoritas, vt* DEVM *adiutorem præsumeret: quanta gratia, vt inueniret?* Et libro de Elia & ieiunio cap. 9. *Bibebant vinum in ebrietate potentes, qui Holoferni principi militiæ regis Assyriorum se tradere gestiebant: sed non bibebat fœmina Iudith, ieiunans omnibus diebus viduitatis suæ, præter festorum dierum solennitates. His armis munita processit, & omnem Assyriorum circumuenit exercitum. Sobrij vigore consilij abstulit Holoferni caput, seruauit pudicitiam, victoriam reportauit. Hæc enim, succincta ieiunio, in castris prætendebat alienis: Ille vino sepultus iacebat, vt ictum vulneris sentire non posset. Itaque vnius mulieris ieiunium, innumeras strauit exercitus ebriorum.* Augustiniani verò antea citati sermonis 229. verba sunt hæc; *Iudith bellator animis alienum pectus obsedit. Illa abiecta formidine fœminarum, victoriam in periculis quærens, nec mortem in periculis timuit, nec ambiguitatem formidauit. Cum igitur Bethuliæ mœnia Holofernes hostili obsidione calcaret, & aduertens tractus aquarum, prima indiceret certamina siccitatem, Iudith flens sui coniugis fœdera acerbo diuidio rupta lugubri lamentatione seruabat. Quæ vt reperit captiuandæ ciuitatis inducias postulatas, mox ei priuatum dolorem congeminauit ciuitatis communis dolor. Quæ exorata consurgens abluit aqua corpus suum, imponens sibi ornamentum pendulas aureas diuitias suspendit, & manibus lapillatos circulos splendentes induxit, fluentes sinus purpureæ vestis gemmato collegit pectore, casto cultu prius dimicatura, quam ferro. Monilium tela pudori semper aduersa hostem ferire didicerunt. Gentis suæ vindex sumpsit ornamentorum arma, non de bello nuptias subitura, sed de ciuitate bellatrix procedit sponsa. Nec fuit leuitas ornatus, qui ad homicidium tanti capitis aptabatur. Pergit diuino spiritu ducta, & singularis ancillæ solatio contenta. Species custodit, qua blanditur, ne violenter pudicitia custodita ladatur, Holofernem alloquitur, vt desiderium inane concipiatur: Ego, inquit, ancilla tua, misit me Dominus facere rem, in qua mirabitur omnis, qui audierit eam, quoniam ancilla tua* DEVM *cæli obseruo, & nunc ibo per noctem, & orabo ad Dominum cæli: & nunciabit mihi quando faciet hæc, & ducam te per mediam Iudæam, & ponam sedem tuam in media ciuitate, & canis non mutiet lingua sua contra te, quoniam mihi hæc ostensa sunt à Domino. Non decuit pudicam mentiri, non intelligentibus dixit, perfecit actibus, quod promisit. Dum regi alto sermone imaginariis verbis blanditur, bellator animus lasciuia soluitur in amore armorum torpent vires innumerabiles militum, luxu regifico nuptiarum pompa nullo nubente construitur, cuncti ebrietate soluuntur. Non delicata matrona pugnauit: sopor tibi, quem ferias præparauit. Constructo thalamo concitatur ad ducem pronum amore, victum somno, elisum vinum in strato bellatoris crines implicuit pulchritudine digitorum, post teneritudinem fusi, ebeni capulum quærit. Mucro matronam non terruit, sed armauit, qua ita pugnauit. Coruscus ensis caput abstulit hosti, persoluitur, in patriis mœnibus victoria suspenditur. Armis stupentibus cunei densantur.*

prope-

prepostero ordine triumphant. Sequitur bellum, vino fusi, soluti somno in certamen nec clamore provocante consurgunt, teguntur armis coruscantibus montes. Quid alienigena fremis? Quid bella componis? quid aciem paras habens quem in cubiculo quaras? Omnem varium furoris impetum retine, tantum vobis reliquimus ducem, agnoscendam partem habemus in porta pendentem. Tantam animum de DEO *suscepit largitatem, quantam crudelitas tibi poterit vindicare.*

TERTIA LIBRI PARS.

De iis, quæ Israëliticam liberationem sequuta.

QVÆ Israëlitarum factam, per Iudith, liberationem, secuta sunt, statui possunt duplicia: quædam scilicet ante Iudith mortem, quædam post. Illa sunt potissimum octo. è quibus, in hoc 15. cap. à ver. 9. sunt quatuor. Insunt autem in eorum singulis plura, quæ distinctius postea exponentur.

PRIMVM. Ioachim, cum presbyteris suis, de victoria, DEO, & ipsi Iudith gratulatum venit. In Græco dicitur, cum ipso Ioachim, *venisse Hierosolymitanus Senatus.* Cum in Hierosolymitano Senatu essent sacerdotes, vt ex 2. Paralip. 19. vers. 8. & ex dictis antea cap. 6. quæst. 3. patet, vt Senatores, presbyterosque istos è sacerdotali ordine inficier, nulla sunt, prout in Bethulienſibus presbyteris, eadem quæstione illa, erant, argumenta. Et cum Pontifice, tanto, tamque religioso, quos potius, quam sacerdotes profectos existimemus? Eorum verò *aduentus causa triplex* ponitur. *Prima*, vt bona, quæ Dominus fecisset, viderent. *Altera*, vt ipsam Iudith intuerentur. *Tertia*, vt cum ea, *pacem loquerentur*, id est, eam salutarent. Quia enim Hebræorum salutatio ferè, per pacis precationem, fieri solet, hinc alicui *loqui pacem*, vel *ad pacem*, est salutare. Vnde quod Genes. 37. ver. 4. dicuntur non potuisse fratres loqui Ioseph *pacifice*, Hebraicè est, *loqui ad pacem*, vt ne bonum quidem ei diem, nostro more, optare possent, non salutem vllam dicere. Est autem magnus honos, tantæ dignitatis viros, tanto numero, tam longè fœminam vnam salutatum venire. Ista porro salutatio continuit etiam ipsius Iudith *laudationem*, & pro ea *precationem.*

Laudatio facta Græcè dicitur, cum ad ipsam Domini isti *introgressi* essent. sed Latinè, cum ad Ioachimum Pontificem ipsa *exisset.* Videlicet vtrumque factum est. ipsa Pontifici obuiam processit: ille, ipsiusque cum eo presbyteri deinde introierunt, ipsamque tùm verbis amplissimis efferre cœperunt ver. 10. & quidem ὁμοθυμαδὸν *vno omnium consensu. Tu gloria Hierusalem.* Græcè, *Tu altitudo*, vel *exaltatio Israëlis. Tu latitia Israël.* Græcè, *Tu exultatio*, aut *iubilatio magna Israëlis. Tu honorificentia populi nostri.* Græcè, *Tu gloriatio magna generis nostri.* Et causæ in Græco ponuntur istæ; *Quia omnia hæc in manu tua fecisti: fecisti bona cum Israël, & vt in ipsis bene placitum haberet* DEVS, seu, *ipsis bene vellet, ipsisque bene faceret.* Hæc siquidem importat τὸ, εὐδοκῆσαι ἐν αὐτοῖς & εὐδοκία est ipsa DEI *bona erga homines voluntas*; de qua Lucæ 2. ver. 14. *Gloria in altissimis* DEO; *& in terra pax hominibus bonæ voluntatis*: quemadmodum eo loco monstrat Maldonatus noster. In Latino autem sunt, etsi verbis aliis, causæ eædem: & earum causarum *causa* aliæ *duplices. Vna*, sunt meriti cuiusdam instar, & quæ à DEO tantam animi magnitudinem conciliarint; castitas videlicet insignis, & iteratarum nuptiarum aspernatio vers. 11. *eò*, ait, *quòd castitatem amaueris, & post virum tuum, alterum nescieris. Altera* causa, vi, & ne-

ceſſitate ſua omnino princeps eſt; MANVS DOMINI *confortauit te.* Ordine tamen temporis & meriti, poſterior ſignificatur, dum dicitur, *ideò &.* Tametſi enim gratiam primam noſtrum nemo mereatur; eius tamen incrementum, & auxilia quædam diuina mereri licet.

Precatio porro eſt bipartita. *Vna* eorundem ſacerdotum ver. 12. *Et ideò erit benedicta in æternum.* Eſt autem iſtud, *erit*, accipiendum pro, *ſit.* eo modo, quo apud Latinos dici ſolet, *valebis*, pro *vale.* Nam in Græco eſt, *Benedicta ſiat*, ſeu *benedicta eſto ab omnipotente domino in æternum tempus.* Et quia εὐλογεῖσθαι eſt *benedici*, & *laudari*, ſimul in Græco monſtratur, *vnde* vera benedictio, & laudatio expectanda ſit. *à* DEO ſcilicet; rurſumque *qualis*; non fluxa, inconſtans, & breuis, ſed ſolida, conſtans, in omnem permanens æternitatem. *Altera* precatio eſt ipſius populi totius, dicentis; *Fiat, fiat.* quod iam ſuprà ſemel iterumque occurrit cap. 10. ver. 9. cap. 13. verſ. 26. Græcè γένοιτο. quo Hebræum *Amen*, declaratur. de quo Num. 5. cap. 22. Deuter. 27. 16. Pſal. 40. ver. vlt. 1. Corinth. 14. Dices malè videri ab Interprete Latino id verſum, cum, in altercatione cum Paſcentio epiſtola 178. dicat Auguſtinus; *Sciendum eſt, Amen, & Halleluia, quod nec Latino, nec Barbaro licet in ſuam linguam transferre, Hebræo cunctas gentes vocabulo decantare.* Reſpondeo D. Auguſtinum tantùm aſſerere, in iis Eccleſiæ carminibus, & precibus, de quibus etiam D. Hieronymus præfat. libri 2. in epiſtolam Galaticam; quæ voces iſtas retinuerunt, fas priuato nulli eſſe, pro iis, Latinas aut vernaculas quaſcunque ſubſtituere. Illud potius notetur in Hebræorum libro, qui *Maſeketh ſucáh* inſcribitur; tradi ſolitum apud Iudæos, quoties populo, *Amen*, reſpondendum eſſet, ſignum edere Archiſynagogum ſudario circumacto: rurſumque duplex eſſe, *Amen, legitimum & illegitimum.* Atque *hoc triplex, pupillum, ſurreptitium, ſectile.* quorum *primum* eſt, cum ea, quibus reſpondetur, Amen, non intellecta ſunt. *ſecundum*, cum antequam finiantur, præpoſtera feſtinatione, Amen pronunciatur, & illorum veluti finis ſurripitur. *tertium*, cum aliud mens agit, vt diſſecta ipſa ſit, &, media veluti ex parte tantùm, quæ dicuntur, aduertat. Eſt alioquin etiam interdum *Amen* approbationis, vel, affirmationis formula, quæ ab Aquila πιστωμάτως *fideliter*, vertitur, aut ἀληθινὸν *verum* aut *verè*, vt ait in Iſaiæ 65. D. Hieronymus, & epiſt. ad Sophronium, quæ incipit, *Scio*, & ad Marcellam, epiſtola *Nuper.*

ALTERVM, ex iis octo, quæ, ante Iudith mortem, propoſita ſunt, eſt ſpoliorum collectio, quæ toto menſe facta dicitur. partim quidem, quia hoſtium opulentiſſima caſtra erant, pluriumque vrbium & prouinciarum opibus onuſtiſſima: partim, quia, varias per partes & longè, inſecuti ſunt Iſraëlitæ illos fugientes, Damaſcum vſque, vt antea dictum eſt. Dum igitur Aſſyriorum ſtrages editur, eorum ſpolia vnum in locum, vt diuidantur, ex iiſque optima quæque ipſi Iudith dentur; coaceruantur, menſis labitur. Multæ & inſignes partim antea, partim poſtea victoriæ fuerunt, ſed earum ferè præda, non dierum quibus collecta eſt; numero, ſed precio ipſo, rerumq; captarum numero indicatur. vt hic ſuprà ver. 8. & 1. Paral. 5. ver. 21. & lib. 2. cap. 14. ver. 14. 15. & apud Herodotum lib. 9. Plinium lib. 33. cap. 3. Diodorum lib. 13. & 17. Ioſephum lib. 17. cap. 13. Liuium decad. 3. lib. 2. & 3. Guilielmum Tyrium libro 6. de bello ſacro, cap. 22. In illa tamen contra Saracenos, celeberrima victoria, quam anno Domini 1212. in Hiſpania Chriſtiani obtinuerunt, tanta telorum haſtarumque multitudo extitit, vt lignis toto biduo, ad coquendos cibos, aliis nullis opus fuerit, vti refert lib. 11. cap. 24. Mariana. Mira verò, apud Ezechielem cap. 39. verſu 9. & 10. victoriæ contra

Magog

Magog descriptio; *Egredientur habitatores de ciuitatibus Israël, & succendent, & comburent arma, clypeum, & hastas, arcum & sagittas, & baculos manus & contos. & succendent ea igni septem annis. Et non portabunt ligna de regionibus, neque succident de saltibus, quoniam arma succendent igne.* Licet enim ista, cum D. Hieronymo, de vincendis ab Ecclesia Catholica hæreticis, exponantur, quàm præclara tamen victoriæ hypotyposis!

TERTIVM, præmia ipsi Iudith dantur, omnia quæ Holofernis fuerant, ver. 14. & enumerantur in Latino, *quoad materiam*, omnia scilicet aurea, argentea, & *quoad formam*, vestes, gemmæ, suppellex vniuersa. in qua Græcè *tabernaculum*, & *strata* etiam ponuntur, & cap. 16. ver. 23. nominatim recensetur memorabile illud *conopeum*, quod cap. 13. ver. 10. sustulerat. Gracchi caput afferenti dedit Opimius consul auri tantum, quantum capitis illius pondus erat. & quo grauius id esset, extraxit Septimuleius percussor cerebrum, eiusque in locum plumbum suffudit, vti narrant Plutarchus, Appianus, Valerius, D. Augustinus lib. 3. Ciuit. 24. Munificentior, in Holofernis caput afferentem Iuditham, populus. quia & ipsa multo præmiis omnibus dignior. & ea, quam pepererat; multò erat salus illustrior. Refert Strabo lib. 15. fuisse apud Indos moris, vt quæ mulier ebrium Regem interficere potuisset, præmij hoc haberet, vt successori nuberet. Quid ergo Iudith, quæ hostem, & hostem adeo truculentum ebrium iugulauit? Græcè subditur, *imposuisse ipsam omnia in mulam suam, iunxisse currus suos, coaceruasse in ea omnia.* Sæpè verò in scripturis inuenies iumentorum singularem numerum pro plurali poni, vt hic per *mulam*, mulæ significentur. nisi fortè intelligamus mulam, qua veheretur, ipsi fuisse, & acceptorum donorum ei partem imposuisse: cætera omnia curribus mandasse, vti videtur coaceruatio illa importare.

QVARTVM ex iis quæ octo proposita; & in hoc capite vltimum, est gaudium ingens omnium, qui aliis etiam ex locis confluxerunt, Israëlitarum vers. 15. & *mulierum, & virginum, & iuuenum in organis, & citharis.* Græcè vberius omnia, sic. *Et concurrit omnis fœmina Israël, vt ipsam videret, & benedixerunt ipsam.* modo scilicet simili, quò suprà, benedixerunt eam presbyteri. *& fecerunt ipsi Iuditha*, seu, *in eius honorem, chorum ex seipsis. & ipsa suis in manibus thyrsos sumpsit, deditque mulieribus, quæ secum erant. & coronarunt se oleaginis coronis tam ipsa, quam cum ipsa illæ. Ipsa ante populum vniuersum prægrediebatur, in chorea fœminas omnes ducens, & sequebatur omnis vir Israëlis, armatus, cum coronis, & hymnis in ore ipsorum.* Intelligendum verò est, post collecta, diuisaque spolia, Ioachimo Pontifici, omnibusque visum esse, tanta pro victoria, singulares DEO optimo maximo gratias publicè agendas, idque in sacratissimo Israëlis loco, in templo scilicet Hierosolymitano, in vrbe metropoli. prout cap. 16. vers. 22. exprimitur. Itineri ergo sese læti omnes dederunt, eo apparatu, & modo, quem è textu Græco iam audiuimus. Vbi præclarum exemplum vides, gratulationum, quæ à nobis interdum ad DEI gloriam, & beneficiorum eius memoriam, suscipiuntur, aut peregrinationum, aut processionum, cum aliqua etiam vestium, florum, musicorum, palmarum, cereorum & armorum pompa. Debent enim Creatoris laudi creaturæ omnes, quoquo modo fieri potest; seruire. *Thyrsorum* verò mentio est lib. 2. Esdræ 8. vers. 14. lib. 2. Machab. 10. Et eos Gentilitas ipsius Bacchi honori consecrarat, vt ostendit in periegesi Dionysius & ecloga quinta Virgilius:

Instituit Daphnis thyrsos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.

Vulgari prouerbio tritum; *Thyrſigeri multi: Bacchi pauci.* Sed in DEI honorem rectè iſta conuerſa ſunt omnia. *Lex*, inquit Ioſephus, lib. 13. cap. 21. *apud Iudæos eſt, quemlibet, in Scenopegia, thyrſos ex palmis, & citriis habere.* De *oleaginis* verò *coronis* multa Petrus Faber lib. 2. Agoniſt. cap. 22.

CAPVT XVI. ET VLTIMVM.

1 *TVnc cantauit canticum hoc Domino Iudith, dicens:*

2 *Incipite Domino in tympanis, cantate Domino in cymbalis, modulamini illi pſalmum nouum, exaltate, & inuocate nomen eius.*

3 *Dominus conterens bella, Dominus nomen eſt illi:*

4 *Qui poſuit caſtra ſua in medio populi ſui, vt eriperet nos de manu omnium inimicorum noſtrorum.*

5 *Venit Aſſur ex montibus ab Aquilone in multitudine fortitudinis ſuæ: cuius multitudo obturauit torrentes, & equi eorum cooperuerunt valles.*

6 *Dixit ſe incenſurũ fines meos, & iuuenes meos occiſurum gladio, infantes meos dare in prædam, & virgines in captiuitatem.*

7 *Dominus autem omnipotens nocuit eum, et tradidit eum in manus feminæ, & confodit eum.*

8 *Non enim cecidit potens eorum à iuuenibus, nec filij Titan percuſſerunt eum, nec excelſi gigantes oppoſuerunt ſe illi, ſed Iudith filia Merari in ſpecie facici ſuæ diſſoluit eum.*

9 *Exuit enim ſe veſtimento viduitatis, & induit ſe veſtimento lætitiæ in exultatione filiorum Iſrael.*

10 *Vnxit faciem ſuam vnguento, & colligauit cincinnos ſuos mitra, accepit ſtolam nouam ad deciendum illum:*

11 *Sandalia eius rapuerunt oculos eius, pulchritudo eius captiuam fecit animam eius, amputauit pugione ceruicem eius.*

12 *Horruerunt Perſæ conſtantiam eius, & Medi audaciam eius.*

13 *Tunc vlulauerunt caſtra Aſſyriorum, quando apparuerunt humiles mei, areſcentes in ſiti.*

14 *Filij puellarum compunxerunt eos, & ſicut pueros fugientes occiderunt eos: perierunt in prælio à facie Domini Dei mei.*

15 *Hymnum cantemus Domino, hymnum nouum cantemus Deo noſtro:*

16 *Adonai Domine magnus es tu, & præclarus in virtute tua, & quem ſuperare nemo poteſt.*

17 *Tibi ſeruiat omnis creatura tua: quia dixiſti, & facta ſunt: miſiſti Spiritum tuum, & creata ſunt, & non* Gen. 1. Pſ. 32. 9.

& non est qui resistat voci tuæ.
18 Montes à fundamentis mouebuntur cum aquis: petræ, sicut cera liquescent ante faciem tuam.
19 Qui autem timẽt te, magni erunt apud te per omnia.
20 Væ genti insurgenti super genus meum: Dominus enim omnipotens vindicabit in eis, in die iudicij visitabit illos.
21 Dabit enim ignem, & vermes in carnes eorum, vt vrantur, & sentiant vsq; in sempiternum.
22 Et factum est post hæc, omnis populus post victoriam venit in Ierusalem adorare Dominum. & mox vt purificati sunt, obtulerunt omnes holocausta, & vota, & repromissiones suas.
23 Porrò Iudith vniuersa vasa bellica Holofernis, quæ dedit illi populus, & conopæum, quod ipsa sustulerat de cubili ipsius, obtulit in anathema obliuionis.
24 Erat autem populus iucundus secundum faciem sanctorum, & per tres menses gaudium huius victoriæ celebratũ est cum Iudith.
25 Post dies autem illos, vnusquisque rediit in domum suam, & Iudith magna facta est in Bethulia, & præclarior erat vniuersæ terræ Israel.
26 Erat enim virtuti castitas adiuncta, ita vt nõ cognosceret virum omnibus diebus vitæ suæ, ex quo defũctus est Manasses vir eius.
27 Erat autem diebus festis procedens cum magna gloria.
28 Mansit autem in domo viri sui annos centum quinque, & dimisit abram suam liberam, & defuncta est ac sepulta cum viro suo in Bethulia.
29 Luxitq; illam omnis populus diebus septem.
30 In omni autem spatio vitæ eius nõ fuit qui perturbaret Israel, & post mortem eius annis multis.
31 Dies autem victoriæ huius festiuitatis, ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur, & colitur à Iudæis ex illo tempore vsque in præsentem diem.

COMMENTARIVS.

VÆ ante Iudith mortem acciderunt, ex *octo* propositis, iam redduntur residua quatuor: tùm quę post eiusdem mortem contigerunt; attexuntur.

Ex illis igitur *octo*, quintum est, quid in itinere vel processione ista egerit cap. 16. vers. 1. *Tunc cantauit canticum Domino Iudith.* In Græco, sub superioris capitis finem, pleniùs ostenditur, quomodo, certis ipsa verbis canendis, præiuerit, præeuntem subsecuti sint omnes. *Et incepit Iudith exomologesin hanc*, id est, *confessionem, & laudationem diuinam in toto Israël: & succinebat vniuersus populus eandem laudationem.* In ea laudatione, siue, Cantico, est *proœmium* ad DEI laudes, gratesque iucundè inuitans, & excuscitans, ver. 2. *tùm* sequitur diuinæ maiestatis *depredicatio triplex.*

Prima generalis vers. 3. & 4. *tripliciter.* Nam primò vocatur *conterens bella. deinde*, ipsius

ipsius potestas ab ipso eius nomine demonstratur, vers. 9. quæst. 2. *Dominus enim nomen est illi. Postremò*, eiusdem suum in populum benignitas, commendatur, quòd sua idcirco castra in populi sui medio collocârit, vt eos ex hostium omnium manibus eriperet. *Castra* verò DEI sunt, vel tabernaculum, seu templum, vel sanctorum Angelorum cohortes. Cum enim obuios Angelos habuisset Iacob, Genes. 32. *Castra*, inquit, DEI *sunt hæc.* & Psal. 33. *Immittet Angelos Dominus in circuitum timentium eum: & eripiet eos.* seu, vt in Græco, & Hebraico, *Castra in circuitu* DEVM *timentium metatur Angelus*, vt militari eos acie cinctos vndique & munitos defendat, ac tueatur. Ecce, quis nostri temporis bellorum tempestates dissipare, quis aduersus tot Ecclesiæ Catholicæ hostes, cœlestium nos legionum præsidio sepire ac protegere possit? S. Ephrem tom. 2. sermone de secundo aduentu, prophetam citat dicentem: *Dominus Sabaoth egredietur ad conterendum bella.* At quis, qui hæc dicit, propheta? Similia quidem in Dauide sunt, psal. 45. vers. 10. Oseæ 2. ver. 18. & alibi. Nusquam tamen, in nostro textu, tam clarè quam hoc loco, & suprà cap. 14. ver. 5. Ideoque qui sanctum istum Ephrem Notis suis illustrauit, ad marginem, hunc è quo illa citarentur; locum notauit. Sed planè factum & hic est, quod, in simili, monebam Tobiæ cap. 3. vers. 2. Licet sententiæ in scripturis istis eædem sint, verba tamen, quę sanctus ille Pater profert, non hinc, sed ex Isaia sumpta sunt. Cum enim dixisset; *Interroga magnum prophetam Isaiam*, & vnam è cap. 40. sententiam protulisset, subiungit. *Et iterum; Dominus Sabaoth egredietur ad conterendum bella.* cumque ab hoc propheta esset ad alium progressurus, disertè idipsum monuit dicens: *Aliusque Propheta ait.* Quomodo ergo, si è Iudith verba illa petiisset, aut *iterum* dixisset, aut non *alium* librum indicasset? Sunt verò illa ex Isaiæ cap. 42. vers. 13. Nam vbi textus noster Latinus habet; *Dominus sicut fortis egredietur*, in 70. legitur, κύριος ὁ θεὸς δυνάμεων ἐξελεύσεται καὶ συντρίψει πόλεμον. Quod apud D. Hieronymum ibidem vertitur; *Dominus* DEVS *virtutum egredietur & conteret bellum.* tantùm in S. Ephrem retinetur vsitatum illud Hebraicum *Sabaoth.* quod *virtutes* siue *exercitus* significat, licet in Hebræo textu, eo quidem apud Isaiam loco, non sit. Sed hunc ipsum Iudith locum clarè spectat D. Hieronymus in Michææ cap. 2. cum de contumacibus Israëlitis ait; *Recedente pace ex auxilio* DEI, *quia restiterunt Domino, de quo dicitur; Dominus conterens bella, Dominus nomen ei; aduersariis suis resistere non potuerunt, sed in omni certamine victi sunt: nec fuit, qui contereret aduersum eos bella nascentia, iuxta vtramque personam hostium: vel hominum, qui eos duxêre captiuos, vel aduersariarum fortitudinum, quæ animas eorum quotidie iugulabant blasphemando.* Cæterum in Græco sic laudatio ista legitur. DEVS *conterens bella Dominus, quia castra ipsius in medio populi eripuit me ex manu persequentium me.*

Altera deprædicatio specialis est, eaque è *duplici* diuinorum factorum genere petita. *Vnum* est, hæc ipsa tam admirabilis victoria. cuius magnitudo, & admirabilitas perspicitur *primò* quidem ex hostium peditum, equitum immensa multitudine, ver. 5. eorundemque immani crudelitate, & minis sanè quam horrificis, ver. 6. *Deinde* verò, ex *instrumento*, & *modo*, quo tam innumerabiles, tam barbaras, & formidabiles copias deleuit, penitusque obtriuit diuina potestas, ver. 7. *Instrumentum* est, non copiæ copiis oppositæ, non iuuenum robur, & impetus, non vasti quipiam Titanes, excelsique gigantes vlli; sed fœmina. & fœmina vnica, filia Merari ver. 8. Hinc in sacrosanctæ fidei propagatione DEI potentiam celebrat S. Paulus 1. Corinth. 1. ver. 26. *Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi, elegit* DEVS, *vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit*

DEVS,

DEVS, *vt confundat fortia: & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit* DEVS, *& ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret: vt non glorietur omnis caro in conspectu eius. Modus* verò planè inauditus eodem versu 8. & sequentibus 9. 10. 11. 12. 13. 14. Sed in istis obseruandum, *primò, Assur* ver. 5. dici Assyriorum exercitum, qui ab Aquilone, & montibus, qui multi & magni iis in partibus sunt; aduenerat. Hæc in scripturis descriptio non rara, vt Isaiæ 14. Ierem. 1. Ezech. 38. vbi D. Hieronymus, Aquilonem hæreseos veluti sedem esse ait, è qua, contra Catholicam Ecclesiam, equitum, bellorumque procellæ horribiles, quemadmodum nostro isto sæculo experimur. *Secundò, Dominus nocuit eum*, ver. 7. id est, deleuit, in nihilum redegit, cum Græcè sit ἠφάνισεν. Retinuit verò interpres, vti sæpè solet; antiquam phrasin. Nam actu 5. Milite Plautus; *Iura*, inquit, *te non nociturum esse hominem nunc de hac re neminem.* & paulò pòst; *Iuro per Dionem, & Martem, me nociturum neminem. Tertiò*, illud quod in correctis tamen bibliis est, *& confodit eum*; à Græco abest. *Quartò, filij Titanum*, ver. 8. sunt Titanes, vt filij hominum, homines. Ob veteres illos vastissimæ molis homines, de quibus Genes. 6. dixi; Titanum, & gigantum nomenclatio ad robustissimos quosque significandum etiam hodie vulgata. Distinguit inter illos, in Æneidos 6. Seruius, quòd *Titanes* ij sint, quos contra superos Deos terra primò effudit: *gigantes*, quos posteriùs. Sed, fabula omissa, iidem sunt, nisi quod, exaggerationis causâ; hic Titanum iis nomen tribuatur, qui ante diluuium fuerunt, commune gigantum vocabulum aliis, qui deinceps, aut contra. *Ibi*, ait Baruch cap. 3. ver. 16. *fuerunt gigantes nominati illi, qui ab initio fuerunt, statura magna scientes bellum.* Videatur Deuter. 2. Iob 16. & 26. Psal. 18. & 32. Sapien. 14. Isaiæ 14. & eo loco D. Hieronymus, Procopius, & Theodoretus 2. Reg. cap. 6. Iam *quintò*, illud *impositerunt se illi*, ver. 8. rectè in correctis Bibliis corrigitur, *opposuerunt se illi*. Nam Græcus ait: ἐπέθεντο αὐτῷ. *Sextò*, duo enumerat Iudith, quæ Holophernem maximè ceperunt, & subegerunt; faciei videlicet species, ver. 8. totiusque corporis pulchritudo, ver. 11. tùm cultus ipse, & ornatus, quem à vertice ad calcem perstringit, ver. 9. & sequent. Incultæ *viduarum vestes* exuuntur: *splendidum*, quo lætitia, dum exultant Israëlitæ, significari solet; vestimentum induitur: nobili facies, alioqui iam speciosissima, *vnguento* venustatur, & picturatur: *stola*, quę & materiâ & artificio, & ipsa etiam nouitate, gratię plurimum afferat; suscipitur: neq; sua etiam pedibus compta, & admodum habilia desunt *sandalia*. Quæ flagitij aliis, ea sanctissimæ huic fœminæ, virtutis instrumenta fuerunt. quemadmodum à bonis fieri debet in litteratura sæculari, eloquentia, philosophia. Litteris vel Græcis, vel Hebræis, ad Catholicam fidem oppugnandam, abutuntur hæretici? Iisdem ad eandam explicandam & propugnandam vtatur Catholicus. Vncta illi, fucata & calamistrata oratione, ad errorem, vitiorumq; lasciuiam, incautos prolectant? Ad fidei veritatem, morumque sanctitatem persuadendam, omnem orationis grauitatem, & splendorem conferat Catholicus. Sophismatibus illi, & contortis quibusdam concluſiũculis, vt sacrosancta religionis mysteria, minimè credibilia videantur; satagunt? Eadem vt ab omnibus credantur, magnaque veneratione colantur, vera, solidaque ratiocinationum subtilitate perficiat Catholicus. prout egregie admonent S. Hieronymus, epistola ad magnum Oratorem, D. Augustinus toto pænè lib. 2. de doctrina Christiana, sed maximè cap. 40. vbi vt à Gentilibus doctoribus prophanæ ipsorum disciplinæ, Israëlitarum exemplo, auferantur; incitat. Nam inter alia, *Quo*, ait, *peruersè atque iniuriosè ad obsequia dæmonum abutuntur illi, cum ab eorum societate sese animo separat, debet ab iis auferre Christianus ad vsum iustum prædicandi euangelij.* Cæterum

ver.9.non habet Græcus; *& induit se vestimento lætitiæ*; sed tantùm, *exuit stolam viduitatis suæ.* verum satis constat in sententia nihil mutari. Neque enim quæ se exuerat, nuda mansit, sed vestes, de quibus suprà; sumpsit. Iam *septimò*, pro illo in exultatione filiorum Israël; legitur Græcè, εἰς ὕψος καὶ τοὺς πονοῦντας ἐν Ισραήλ, id est, *in altitudinem laborantium*, seu *afflictorum in Israël.* vt videatur nostro in textu fuisse non *exultatio*, sed *exaltatio.* cuiusmodi mendum in Psal.149. hæserat, *Exultationes* DEI *in faucibus eorum*, cum Græcus aiat, αἱ ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν λάρυγγι αὐτῶν: ideoque in Romanis Bibliis correctum; *Exaltationes* DEI *in faucibus eorum.* Sententia igitur est, vestimentum à Iudith acceptum, quo, dum exaltantur Israëlitę, lętitia indicatur; vel potius vestimentum lætum, & festum, vt laborantes, metu fractos, periculorum magnitudine deiectos, humique penitus iacentes erigeret, exaltaret. Sic enim optimus totius illius mundi muliebris scopus & finis patefiet. *Octauò*, vnguentum quo faciem vnxit, ex iis fortè generibus fuit, quæ, de medicamine facici, Ouidiana nescio quæ elegia proponit. & ad eum finem, de quo & suprà, & iamiam dictũ. Alioqui D. Hieronymus libello ad Lætam de institutione filię; *Caue*, inquit, *ne aures eius perfores: ne ceruſſa & purpurisso, consecrata* CHRISTO *ora depingas: nec collum auro, & margaritis premas: nec caput gemmis oneres: nec capillum irrufes, & ei aliquid de gehennæ ignibus auspiceris.* Vide & epistolam de ægrotatione Blæsillæ ad Marcellam. *Nonò*, quæ *stola noua* est vers. 10. Græcè vocatur λινῆ. Et erant quidem in honore ac pretio lineæ id genus apud Iudæos vestes, vti patet Exod. 28. Leuit. 6. & 8. Ezech. 9. & 44. sicuti & apud *linigeros* Ægyptios, de quibus in Iside Plutarchus; videtur tamen ex καινὴ factum λινῆ. Cur enim alioqui non, more suo, *lineam* vertisset interpres? Sunt verò qui putent, *nouum* quandoque dici, quicquid pręstans, & gratum est, ob eam quæ nouis in rebus esse solet; gratiam. quemadmodum cum dicitur; *Cantate Domino canticum nouum.* &, *Charitatis mandatum nouum*, 1. Ioan. 2. ver. 8. & Ioan. 13. vers. 34. cap. 15. vers. 12. id est, excellens quoddam canticum, & mandatum. *Decimò*, inter Græcum, & Latinum discrepatiuncula videtur, ver. 13. Nam Græcè legitur; *Tunc vlulauerunt humiles mei, & exterriti sunt infirmi mei, & attoniti fuerunt. fustulerunt vocem suam, & in fugam conuersi sunt.* Latinè verò; *Tunc vlulauerunt castra Assyriorum, quando apparuerunt humiles mei, arescentes in siti.* Conciliatio foret, si per *humiles*, & *infirmos* in Græco acciperentur ij, quos ipsa Iudith humiles iam fecisset, depressisset, infirmasset. Sed quod in Latino additur, *quando apparuerunt humiles mei*, valeret, *qui mecum humiles, & abiectierant Israëlitæ*: esset que causa & ratio, cur Assyrij, qui adeò antea erecti, & superbi erant, ita iam depressi, & debilitati essent. *Vndecimò, filij puellarum*, ver. 14. vocantur pueri adhuc teneriores, & impuberes adolescentuli. Cum enim eorum matres κοράσια. id est, *omnino puellæ* vocentur, non possunt earum tunc filij esse, nisi admodum paruuli. Quod adiungitur, *sicut pueros fugientes occiderunt eos*, posset quis ex Græco ὡς παῖδας ἀλωμολούντων vertere, *tanquam transfugarum filios.* Filij verò transfugarum, sunt ignaui, timidi, fugaces. Et hi omnes meritò subduntur, *impetu prælij Domini* periisse.

Tertia DEI deprædicatio ver. 15. rursum habet quasi epanastrophum, & generale quoddam encomium. In illo tamen non legunt Græci *cantemus*, sed ὑμνήσω τῷ θεῷ μου ὕμνον καινόν. *Cantabo* DEO *meo canticum nouum.* In Encomio autem ducuntur DEI laudes. *primò* quidem ver. 16. ab eius magnitudine, sed cum *adonai* sit quasi *Domine mi*, geminum est in Latino *Domine*, in Græco simplex. *Deinde*, à gloria ipsius maxima. Nam præclarus Græcè dicitur, ἔνδοξος. & per eius potentiam, atque fortitudinem, hæc eius

gloria

gloria in Latino explicatur. In Græco tamen est veluti diuersa laudatio, dum interiicitur θαυμαστὸς. *Tertiò*, ab eius potentiæ præstantia & immensitate, cum eum nemo superare possit. quamquā non ad solam potentiam, sed ad omnia, quæ bonum, & excellens quiddam important; referri hoc potest. In omni siquidem genere, semper, DEVS ἀνυπερβλητος *insuperabilis*. *Quartò*, à dominatu immenso. Ipse siquidem est, cui creatura omnis seruire tanquam vero, proprioque domino debet. idque vers. 17. per optantis modum pulchrè sanctéq; proponitur, & confirmatur ex admirabili rerum omnium creatione. Sed pro, *creata sunt*, in Græco est, ἀνεκτίσθησαν, id est, ipsemet *spiritus*, quem misit DEVS, *mundum ædificauit*, seu *creauit*. Omnino prout Psal. 103. *Emittes spiritum tuum, & creabuntur*, κτισθήσονται. Ideoque hoc, pro Spiritus sancti diuinitate, testimonium, ad ea, quæ doctè R. P. Bellarminus lib. 1. de CHRISTO, cap. 3. classe 6. colligit; aggreges licet. *Quintò*, rursum à potentia. cum vel soli eius voci, & verbulo neque homo, neque angelus, neque totus simul congregatus mundus possit resistere, neque etiam vlla vllius rei, quæ cogitari possit; difficultas, idque duabus in rebus, quæ fieri non posse videantur; planum fit. Quid enim factu difficilius videatur, quam vastissimos montes, pondere grauissimos, in terra penitus infixos, & impactos commoueri? & quidem ex ipsis eorum fundamentis euulsos, & vnà cum iis, quas continere solent; aquis, ita vt harum ne guttula quidem effluat, si aliò illi transferantur: vel si eodem loco resident; hæ, quæ cæcis cauernis abditæ continebantur; forâs erumpant, fursumque veluti effluant? Et tamen DEO ita iubente, *montes à fundamentis mouebuntur cum aquis*. Rursum verò, quid minus fieri posse videatur, quam vt saxa, & petræ, quarum summa, & prouerbiis celebrata durities colliquescant, & concalfactæ cerę instar, emolleſcant? Et tamen, si minimùm annuat Dominus; *petræ sicut cera liquescent*. Similia sunt in Psal. 68. 96. 103. Iob. 9. Eccles. 16. vt nihil appareat necesse, quod Lyranus, & alij quidam faciunt; ad solos ante iudicium dies vltimos ista referre. *Sextò*, ab eximia in bonos beneuolentia, & beneficentia versu 19. *Qui timent te, magni erunt apud te per omnia*. id est, omnibus in rebus, vel per omnia sæcula. Græcus in singulari, ὁ φοβούμενος τὸν κύριον, μέγας διαπαντὸς, *Qui timet Dominum, magnus* est *omnino*, vel, *semper*. Sed quia tam in Græco, quam in Latino est aduersatiua particula δὲ *autem*, videtur subinnui superiore versiculo, *per montes & petras*, significari superbos homines, præfractos, & duros vnà cum ipsorum aquis, id est, cum opibus omnibus, & numerosissimis seruitiorum, exercituūq; millibus, qui funditus euellentur, delebūtur, tabescent, & exterminabuntur omnes. Græcè tamen, pluribus, DE hæc in bonos benignitas exprimitur. Ante siquidem eum, quem iam citaui versiculum, hæc interseruntur. *Iis verò, qui timent te, tu Te propitium, facilemque præbes. quia omne sacrificium, quod in odorem suauitatis fit; est exiguum quid: & omnis adeps, qui in holocautoma tibi offertur; minimum quiddam est*. quasi diceret; Boni tibi homines gratissimi sunt, & acceptissimi, adeò vt, præ iis, nihil aut parum admodum tibi placeant sacrificia, & holocausta omnia. Eadem extiterit sententia, si, vt aptius videtur; vertas, *Omne sacrificium, paruum quid est ad odorem suauitatis* (id est, vt tibi, quasi suauis quidam odor, gratum, & iucundum sit) *& omnis adeps minimum quid est, vt tibi holocautoma fiat*. Videlicet: *Non boue mactato cœlestia numina gaudent, Sed quæ præstanda est, & sine teste, fide. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit* apud Isaiam cap. 1. ver. 11. *Dominus. Lauamini. mundi estote. quiescite agere peruersè, discite benefacere*. Sapienter, à Domino, respondisse iudicatus est, Marci 12. qui dixit; *Vt diligatur* DEVS *ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere*

proximum tanquam seipsum, maius est omnibus holocaustomatibus, & sacrificiis. Galenus lib.3. de vsu partium cap.10.id ait, *verum* DEI *cultum, qui εὐσέβεια vocatur; esse, non si taurorum quamplurimas ipsi hecatombas mactemus, & vnguentâ innumerabilia, casiasque adoleamus; sed si ipse quidem primus cognoscam, deinde verò etiam aliis enunciem, quantus ille sapientiâ sit, qualis bonitate.* Eodemque loco,& posteà libro vlt.cap.vltimo, huiusmodi sermonem vocat *sacrum, eiusque, qui nos architectatus est, hymnum & epodon.* cum quo faciunt quæ tradidit canone 29.Epictetus, & lib.7.de curat. Græc.Theodoretus. *Septimò*, denique ver.20. ab iustitia in improbos,& fontes,qui contra Israëlitarum genus insurgunt, vti Nabuchodonosor, Holofernes,Assyrij, Medi,& Persæ, de quibus ver. 12.13. Ab his *in die iudicij* pœnas reposcet sanè quàm acerbissimas. Additur in Latino, eadem semper sententiâ manente, *visitabit illos.* Potest verò *iudicij dies* bifariam accipi. Nam *primò* est cuiuscunq; vindictæ à DEO inflictæ tempus. Omnis enim damnatio,& pœna iudicium quandoq; appellatur. quia iudicij quidam effectus est, Oseæ 10. *Germinabit, quasi amaritudo, iudicium super sulcos agri.* 1. Corinth. 11. *Iudicium sibi manducat, & bibit. Deinde* est tempus, quo vel quemlibet singulatim, vel quo simul omnes iudicabit DEVS. Vtralibet verò notione iudicij dies accipiatur, inferendi *supplicij grauitatem* aperit scriptura *tripliciter. primò*, per particulam *va*, quæ non nisi magnis in malis adhibetur. *secundò*, per partitionem vers. 21. *Dabit enim* DEVS *ignem & vermes in carnes eorum.* vt Eccles.7. *Vindicta carnis impij, ignis, & vermis.* Si priore modo iudicium sumatur, significabuntur metaphoricè *per ignem*, vulnera,& morbi, qui homines veluti adurunt, & inflammât, vt herpes,erysipelas,phlegmone,panus,carbunculus,pestis,febris,quæ etiam ab igni, apud Græcos, nomen inuenit πυρετὸς. *Per vermes*, vlcera purulenta, putredines, phtiriases, verminationes, adeoque mors ipsa intelligitur, qua fiunt homines cadauera, vermiumque esca. Iob 17.& 21. Eccles.10. *Cum mortuus fuerit homo, hæreditabit serpentes, bestias, & vermes.* Potest tamen, per synecdochen, hisce duobus, totum morborum, exitiorumque genus significari. Si posterior verò iudicij notio teneatur, occurrunt subitò quæstiunculæ,de quibus paulò pòst. Intelligitur *tertiò* supplicij grauitas ab effectis duobus, quæ in Latino sunt, *vri & sentire*, vt igni videlicet vstio, vermibus ipsa sensio respondeat.& adiungitur quanto vtraque tempore duratura sit, *vsque in sempiternum.* In Græco sunt itidem effecta duo, sed paulò secus, καὶ κλαύσονται ἐν αἰδίοις εἰς αἰῶνα, *& plorabunt in sensu* eorum, siue, *dum illa sentient, in aternum.* Sunt enim ambo tam igni, quam vermibus communia, luctus nimirum, seu eiulatus, & sensus. sed ex isto, ille oritur. Sensu percipient infelicissima illa capita ignem, & vermes. & idcirco eiulabunt, & complorabunt. idque *in aternum.* Videtur tamen ista varietas, ex vnica littera, quam Græci addidere librarij, extitisse. His enim est καύσονται *ardebunt*, illis κλαύσονται *lugebunt.* prout eodem in verbo non absimilis discrepantia occurrit, 1.Corinth.13.*Si tradidero corpus meum, vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Legit D.Hieronymus sub finem Commentarij ad Galat.5. *Si tradidero corpus meum, vt glorier.* & subdit ipse causam; *Scio*, ait, *in Latinis codicibus in eo testimonio, quod suprà posuimus,* ARDEAM *haberi, pro,* GLORIER. *sed ob similitudinem verbi, qua apud Græcos ardeam, & glorier, id est,* καυθήσομαι, *&* καυχήσομαι, *vna litera parte distinguitur, apud nostros error inoleuit.* Mirarer hanc à Luca Brugensi, suis in notationibus, tam illustrem variationem omissam, nisi alias complures, adeoque libros integros, in quibus & iste, ab eo præteritos viderem.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA I.

Verúſne ſit ignis, qui, altero in ſæculo, impiorum carnes depopuletur?

QVIA huic quæſtioni alius, multo magis proprius locus, breuiter dico, verum, minimeq; imaginarium, aut metaphoricum illum futurum, quemadmodum docent Theologi 4. Sentent. diſtinctione 50. nominatim verò Sotus quæſtione vnica articulo primo.

QVÆSTIVNCVLA II.

Verine vermes eorundem impiorum carnes depaſturi?

NEGANT plerique, & tam hic, quam Marci 9. Iſaiæ 66. Eccleſiaſtici 7. tralatè vermium nomine ipſos conſcientiæ angores & cruciatus, quibus dies, nocteſque aſſiduò infelices excruciantur, & excarnificantur, intelligunt. vel certè, vt in Marci 9. Maldonatus, eandem ipſam pœnam, quam infert ignis. *Non video* tamen, *verborum proprietas retineri cur nequeat.* Ab ea enim nos quid abſtrahat? Num quia *mixta*, poſt iudicium, corpora nulla erunt? At hoc incertiſſimum. & contrarium fortè probabilius. An quia vermes iſtos *immortales* confiteri oportet? *Primò* quidem non eſt abſurdum, cum immortalia eſſe ſupplicia oporteat, immortalia quoque eorum inſtrumenta eſſe. Omnino quemadmodum ignis ille dicitur extingui non poſſe: ſic & vermis non mori, Marci 9. *deinde*, quid ſi fœdiſſimas id genus res fœdiſſimè, apud inferos, interire oriri que concedamus? Fierent hæc omnia, diuino nutu, vt hiſce rebus, tanquam inſtrumentis iuſtitiæ ſuæ DEVS vteretur. An denique, quia fieri non poteſt, vt, in ardentiſſimis illis flammis, *vermes maneant*, neque conſumantur? Sed qui hoc dicit, meminerit idem de damnatorum ipſorum corporibus dici poſſe. *Sivt ſcripſerunt, qui naturas animalium curioſiùs indagarunt*, inquit Auguſtinus lib. 21. Ciuit. 4. *ſalamandra in ignibus viuit: & quidam notiſſimi Siciliæ montes, qui tanta diurnitate temporis, atq; vetuſtate, vſque nunc, & deinceps flammis æſtuant, atque integri perſeuerant: ſatis idonei teſtes ſunt, non omne quod ardet, conſumi poſſe*, cap. 5. *Non admittit; inquiunt, vlla ratio, vt caro ardeat, nec abſumatur: doleat, neque moriatur. Ratiocinatores videlicet magni qui de omnibus rebus, quas eſſe mirabiles cònſtat; poſſint reddere rationem.* Et verò cur in eodem verborum nexu ignis *propriè*, vermis non niſi *tropicè* ſumatur? Cur ſignificandi modo *diſiungantur*, quæ ſententia ipſa coniungit? Et nonne, vt igni, ſic & vermibus *ſenſilis effectus*, vt ſuprà viſum; tribuitur? Iam verò, eius nullum ſententiæ pœniteat, quæ beatis, non ad neceſſitatem, ſed ad corporum, & ſenſuum honeſtam oblectationem, *pulcherrima* quædam è ſimplicibus *compoſita corpora* ſtatuit, cùm magni & ſapientes *in ea* ipſa prîdem *ſententia* fuerint, S. Anſelmus in Elucidario, Guilielmus Pariſienſis, & apud eum, doctorum facilè principes, Carthuſiano teſte in 4. ſentent. Quod ſi, ad aliquam felicitatis acceſſionem, facit mixtorum quorundam pulchritudo, quidni & æternæ inferorum miſeriæ quidam veluti cumulus, è vermibus, pice, ſulphure, aliiſque id genus turpiſſimis, teterrimiſque rebus, accedat? Et ne opinionis nouitatem ſuſpectam quis

habeat, D. Hieronymo in Iob 24. absurdi nihil videtur, vnà cum ignibus, esse in inferno niues frigidissimas, *eosque, qui illic torquentur, nunc quasi ignem ardentem sentire, nunc nimium algoris incendium.* Glossa in Ecclesiast. 7. *Caro, iniquorum, quæ per luxuriam, diffluit, igne inferni, & vermibus cruciabitur.* Haymo in Isaiæ verba vltima; *Vermis*, ait, *& ignis in hoc loco potest intelligi conscientia peccatorum, quæ torquet omnes in supplicijs constitutos: quare in præsenti sæculo vitijs seruientes caruerint bono, pro quo remunerarentur. Vnde quodam loco dicitur sic. Tinea comedit vestimentum, & vermis corrodit lignum, & ignis deuorat ligna: sic mœror & tristitia excruciat cor viri. Iste ignis non extinguetur, & vermis non morietur, quia illi æternaliter in pœnis manebunt, & semper propria conscientia torquebuntur. Potest & ita intelligi, vt credatur in inferno ignis esse materialis, & vermis similiter, qui comedunt & deuorant illorum corpora: licet quidam falso dixerunt, corpus aëreum esse, post generalem resurrectionem, & in tenues auras dissoluendum. Idcirco autem vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur, quia esca illorum erunt omnes reprobi, & ex ipsis reprobis erit materies ignis & vermis, qui tam diu viuunt, quam diu habent materiam, qua pascantur.* Ribera in Apocalypsis cap. 19. cum essétne verum & propriè dictum apud inferos sulphur, disputaret; *Respondeo*, ait, *verum sulphur esse apud inferos, idque haud obscurè ex scriptura intelligi. Nam igne & sulphure pluit super Sodomam, & vicinas ciuitates: quam pœnam Iudas Apostolus æterni ignis pœnam esse scribit: sicut Sodoma & Gomorrha, & finitima ciuitates simili modo exfornicatæ, & abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum, æterni ignis pœnam sustinentes. Et apertius Apocalyp. 14. Et cruciabitur igne & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni: Et cap. 20. Et Diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris, vbi & bestia, & Pseudoprophetæ cruciabuntur. Et cap. 21. Ea pars illorum erit, in stagno ardenti igne, & sulphure. Atque hæc est communis fere sententia eorum, qui hos omnes Apocalypsis locos interpretantur, & Alphonsi Abulensis Episcopi in Matth. cap. 25. quæst. 560. quam iisdem locis comprobat.* Licet in eo apud Isaiam cap. 30. ver. 33. metaphora sit, quòd flatus Domini gehennam succendere dicatur. *Memini*, ait in Marci 9. Maldonatus, *Chrysostomum, & Theophylactum, verum esse in damnatis vermem, qui eorum arrodat corpora, alicubi sentire.* Soarezius verò in 3. par. tom. 2. disput. 56. sect. 3. *Multi*, ait, *affirmant futuros in inferno vermes, sulphur, & alia similia corpora mixta ad corpora damnanda cruciandæ.* Si *multi* hoc affirmant, neque hos alij aptè confutant, miretur nemo, si ad scripturæ proprietatem adhærescam libentius. Caluinus quidem lib. 3. instit. cap. 25. §. 12. meram in hisce vermibus metaphoram collocat. Sed sanè meritò, sibique cohærenter. quia non Purgatorij modo, sed & omnem gehennæ ignem verum sustulit. cum iste ignis ei aliud nihil *ibidem* sit, quam Dei *ipsius indignatio.*

QVÆSTIVNCVLA III.

An ad præsens, vel futurum sæculum potius, pœnæ hic enumeratæ pertineant?

PERTINERE ad futurum videntur potius. *Primò*, quia cum simpliciter iudicij dies nominatur, neque aliud, quod alium diem suadeat; adiungitur, vtique magnus ille, quo generale iudicium futurum est; dies significatur. *Deinde*, quia perspicuis verbis Græcè, Latinéq; asseritur, hasce pœnas esse sempiternas. Licet enim quandoque

doque sempiternum dicatur, quod longiori tempore permanet hoc in mundo, quæ tamen in vnius hominis vita sempiternitas? quid in eo, qui breuissimo viuit tempore, qui fœnum est hodie, & cras in clibanum mittitur; æternum? Multò verò minus iis vermibus, qui cadauerum sanie pascuntur, æternitas, aut vitæ longitudo tribui potest. Sanè, *cum Holofernes, omniaque castra cæsa, & fugata essent, quæ præter istam, alia eos, omnesque impios pœna maneret, explicare voluit:* & à mundi huius suppliciis, ad ea, quæ apud inferos sunt; orationem transtulit, quemadmodum & Isaias verbis extremis; *Egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui prævaricati sunt in me. vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur.* Horum enim verborum quem ipso CHRISTO interprete meliorem velimus? At ille Marci 9. *Bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* Iterumque, & tertiò postea ver. 46. & 48. Si libeat, in hac expositione numerare liceat Lyranum, Carthusianum, & glossam interlinearem hic, Abulensem in Matthæi 25. quæst. 553. ad 1.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Sintne ignes, & vermes isti sola impiorum corpora cruciaturi?

DABIT, ait nostra Iudith, *Dominus ignem, & vermes in carnes eorum.* Solas carnes memorat, non animos. & quomodo rem corporis expertem, corporea natura cruciet? Quæ corporis in spiritum actio physica? Perpulit Physiologia hęc olim nonnullos, vt ineras ignium, vermiumque metaphoras cõminiscerentur. alij verò ignem soli cruciando corpori: improprios verò soli animo vermes affingerent. Sed quia disputatio copiosior alterius loci est; videatur loc. cit. art. 2. Sotus, D. Augustinus lib. 21. Ciuit. cap. 4. & sequentibus, Abulensis loco citato, Otho Frisingensis lib. 8. cap. 23. *Carnis* verò nomen etsi non raro pro hominibus ipsis ponitur, vt Psal. 61. *Omnis caro ad te veniet.* Ioelis 3. Actor. 2. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem:* quia tamen accuratè dicitur; *in eorum carnes*; propriè has intellige, quæ post magni Iudicij vltimi diem his etiã tormentis exurendę, lacerandæ, diuexandæq; sunt. Qui porro textus de carnibus id affirmat, de animis tacet ille quidem, sed non inficiatur. Ideoque & hi ab illis carnificinam quandam veram, & propriam persensuri sunt: non quasi, naturæ vi verum possint animis dolorem extrinsecus inurere corporeæ vllæ res, sed ipsius DEI potestate, cum iustitiæ illic diuinæ instrumenta tantum sint.

SEXTVM eorum, quæ ante Iudith mortem post victoriam facta sunt; est, quidquid vbi Hierosolymam attigissent, confestim egerunt & populus, & Iudith, v. 22. 23. De populo tria recensentur. *Primum*, in gratiarum actionem, DEVM adorarunt. Nam quod Latinus ait venisse populum *adorare Dominum*, paulò clariùs in Græco est; *vt Hierosolymam venerunt*, DEVM *adorarunt*. *Alterum. Purificatus est populus* ob cædes, videlicet bello, licet iusto illatas, cadauerumque ipsorum strages, & contactus. Ita enim præceperat Dominus Numerorum 31. vers. 24. *Lauabitis vestimenta vestra die septimo, & purificati postea castra intrabitis.* hæcque consuetudo seruabatur, vt ait secundus Machabæorum cap. 12. ver. 30. *Tertium. Obtulerunt omnes holocausta, & vota, & repromissiones*

siones suas. Vota Græcè vocantur τὰ ἐκούσια, id est, *spontanea*, quæ sua scilicet sponte, non vllo legis præcepto quispiam offert, vt in votis fit, quæ non iubentur, sed in cuiusque arbitrio sunt. *Repromissiones* verò τὰ δόμενα, id est, *dona*, quæ spontaneis vel per exegesin adiunguntur, vel à spontaneis ita distinguuntur, vt *spontaneorum nomine* sacrificia σωτήρια, & εὐχαριστικὰ contineantur; *dona* verò, quæ simplici oblationum nomine importantur, & DEO consecrantur, vti spoliorum primitiæ, aurum, argentum, vestes, & similia, cuiusmodi paulò pòst in Iudith enumerantur, & legimus Num. 31. Chiliarcharum, & Centurionum, ob admirabilem exercitus incolumitatem, donaria ver. 50. 52. De Iudith ergo subiungitur ver. 23. DEO *vniuersa*, quæ populus ipsi dederat, nominatim verò illud etiam conopeum, quod ex Holophernis cubiculo attulerat; *in anathema obtulisse.* Istud *anathema*, non est detestatio, vel detestationis signum: sed illustre donum, quod DEO dicabatur, & in templo reponebatur. & ipsa etiam scriptione ab illo differt. Illud enim est ἀνάθημά: hoc ἀνάθημα. ideoque ex Græco constare videtur, nostro in Latino redundare; *obliuionis.* Nam ad memoriam istud potius valebat, non ad execrationem, & nominis obliuionem, vt vel ex Numerorum citato capite ver. 54. perspicuum. Nam quod Victores illi grati obtulerunt, *susceperunt Moyses, & Eleazarus Pontifex, susceptumque intulerunt in tabernaculum testimonij,* μνημόσυνον τοῖς υἱοῖς Ισραὴλ, ἐναντίον κυρίου. *in monimentum filiorum Israël coram Domino.* Quia tamen in correctis Bibliis *obliuio* ista retinetur, explicandum erit *anathema obliuionis*, id quod contra obliuionem faciat, ab eaque ipsum Iudith vindicet. Dicebat Lollio suo Lyricus: —— *Non ego te meis Chartis inornatum sileri, Totue tuos patiar labores Impune Lolli carpere liuidas Obliuiones.* Multo verò minus iisdem obliuionibus. Te, ô sanctissima vidua; obnoxiam, vllo quantumuis longissimo spacio, esse patietur ista tua tanta in DEI domum munificentia. Verè, quod ille addit: —— *est animus tibi Rerumque prudens, & secundis Temporibus, dubiisque rectus. Vindex auara fraudis, & abstinens Ducentis ad se cuncta pecunia.* Si enim pecuniam amares, si quæ ad se cuncta ducit, te duceret, si domum tuam, præ DEI templo, ditatam, ornatamque malles, non argentum, aurum, vestem, gemmas, & alia, quæ tantis è manubiis ad te meritissimò venerant; ilicò consecrares, & quidem *vniuersa* nullam vt partem vel minimam retineres. Hoc exemplum imitatione dignissimum censuerunt nostri Constantini, Theodosij, Iustiniani, Henrici, & Caroli, qui tanta magnificentia tot sacras ædes excitarunt, exornarunt, locupletarunt. Nos verò, quibus res angusta, imo & nulla domi; ad Ecclesiæ dignitatem, laborem, & ingenia conferamus. Discipulo cuidam suo ingeniosissimo, & politioribus reconditioribusque litteris excultissimo (Licentius vocabatur) scribebat S. Augustinus epistola 39. *Si calicem aureum inuenisses in terra, donares illum Ecclesiæ* DEI. *Accepisti à* DEO *ingenium spiritaliter aureum, & ministras inde libidinibus, & in illo Satana propinas teipsum?*

SEPTIMVM, ex iisdem octo propositis, quid deinceps Hierosolymis populus, & Iudith fecerint, ver. 24. 25. *Erat populus iucundus secundum faciem sanctorum*, id est, *lætabatur*, inquit Carthusianus, *spiritali lætitia, secundum apparatum hominum virtuosorum, & sicut in facies sanctorum virorum, solet ex interiori synceritate, & iucunditate interna iucunditas, quædam forinsecus, & claritas relucere. Hoc est gaudium quod in Domino vocat S. Paulus Philipp. 3. Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete.* Atque hoc magnum quidem est, sed nunquam inane, immoderatum, profusum. cui adsint comessationes, ebrietates, libidines. Post deuictum Orientem describit extremo lib. 9. Curtius ingentem Alexandri, Macedonumq; lætitiam. *Ille vicos per quos iret* (historici verbis loquar) *floribus, coronisq;*

coronisq; sterni iubet. Liminibus adium crateras vino repletos, & alia eximiæ magnitudinis vasa disponi. Vehicula deinde constrata, vt plures capere milites possent, in tabernaculorum modum, ornari, alia candidis velis, alia veste pretiosa. Primi ibant amici, & cohors regia, variis redimita floribus coronisq; Alibi tubicinum cantus, alibi lyra sonitus audiebatur. Item in vehiculis, pro copia cuiusque, ad ornatum adornatis comessabundus exercitus armis, qua maximè decora erant, circumpendentibus, ipsum, conuiuasque currus vehebat, crateris aureis, eiusdemque materiæ ingentibus poculis pragrauis. Hoc modo, per dies septem, bacchabundum agmen incessit. Non est hoc gaudium *in Domino*, non iucunditas, & *lætitia secundum faciem sanctorum.* quin & historico ipsi ea ipsa, *militia probrum* appellatur, additque; *Si quid victis saltem aduersus comessantes animi fuisset, mille Hercule viri, modo & sobrij, septem dierum crapula graues in suo triumpho capere potuerunt.* Est verò & expositio altera, vt *secundum faciem sanctorum esse iucundum*, sit in templi conspectu, ante adyta & sancta ipsa sacrificia DEO varia, holocausta, & pacifica in gratiarum actionem, offerre, simulq; lætari, & epulari. Nam sacræ, post victimas, hostiasque immolatas, epulæ iam notæ satis. *In conspectu Domini permanserant olim deprecantes* & iciunantes cap. 4. vers. 15. fol. 264. ideoque nunc *in conspectu Domini*, coram sanctuario lætantur. Multò tamen hoc, quam Alexandreum illud; gaudium fuit, vt purius, & sanctius: ita etiam constantius, & productius. Nam *per tres menses huius victoriæ gaudium celebratum est cum Iudith.* quia & ipsa Hierosolymis μετ' αὐτῶν ἐχάιρεν, *cum ipsis manebat.* Vtrolibet autem modo ista, secundum faciem sanctorum, iucunditas accipiatur, eius præclarum exemplum est in famosa illa, de qua in superiori capite, Christianorum, contra Saracenos, victoria, prout lib. 11. cap. 24. sub finem, explicat citatus Mariana, & cap. 25. ipsemet, qui belli caput erat; Alphonsus Castellæ Rex, in suis ad Innocentium Pontificem litteris, vti vel pauca hęc eius verba indicant; *Nos insequentes eos vsque ad noctem: plures tamen insequendo interfecimus, quam in bello: & sic bellum Domini à solo Domino & per solum Dominum est feliciter consummatum.* DEO *autem honor & gloria, qui cruci suæ dedit victoriam, per* IESVM CHRISTVM *Dominum nostrum. Fuerunt autem milites Sarraceni, (vt postea vera relatione didicimus, à quibusdam Regis Sarracenorum, quos captiuos cepimus) centum octoginta quinq; millia equitum. Peditum verò non erat numerus. Occubuerunt autem ex parte Regis Saracenorum centum millia armatorum, & amplius secundum æstimationem Sarracenorum, quam postea accepimus. De exercitu autem Domini, quod non sine grandi gratiarum actione recitandum est, quod incredibile est, nisi quia miraculum est, vix vigintiquinque Christiani, aut triginta de toto exercitu occubuerunt. O quanta lætitia! O quot gratiarum actiones! nisi de hoc dolendum sit, quod tam pauci martyres de tanto exercitu, ad* CHRISTVM, *martyrio peruenerunt. Vt autem magna eorum multitudo credatur: cum exercitus noster in castris eorum post bellum, biduum fecerit moram, ad omnia incendia qua necessaria erant in coquendis cibis & pane, & alijs, non combusserunt alia ligna, nisi de sagittis & lanceis eorum, qua remanserunt, & vix potuerunt comburere medietatem. Cumq; DEI exercitus propter longam moram factam in locis eremis & incultis, deficeret in victualibus, & alijs, ibidem tantum inuenerunt tam ciborum, quam armorum, nec non etiam dextrariorum, & aliorum iumentorum copiam: qua accipientes vnusquisque ad suam de suis omnibus voluntatem, plus ibi dimiserunt ex magna abundantia, quam ceperunt.* Et in extrema litterarum clausula; *Hac, sanctissime Pater, vobis scribenda decernimus, pro auxilio toti Christianitati impenso, gratias, quas possumus, exhibentes: & humiliter supplicantes, vt vos, quem Dominus ad summi sacerdotij gradum elegit; ei, cum sacrificio laudis, pro salute populi immoletis.* Porrò, Hierosolymis congregati tanto numero Israëlitæ, *post dies illos*, id est, post trimestre hoc tempus, abierunt, ver. 25. *quilibet*

bet in domum suam, seu, vt Græcus habet, *in hæreditatem suam.* in quo & de Iudith hoc ipsum disertè notatur; Ιουδὶθ ἀπῆλθεν εἰς βαιτυλύα, καὶ παρέμεινεν ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. *Iudith abiit Bethuliam, & in possessione sua permansit.*

OCTAVVM tandē & postremū eorum, quę ante Iudith mortē dicenda fuerunt; est, eorum, quæ reliquo vitæ tempore Iudith gesserit, vel olim iam gesserat; quædam veluti summa. in qua ista quinq;. *Primū* v.25. *Magna facta est in Bethulia, & præclarior erat vniuersæ terræ Israël*, ita vt, quod in Græco *de tota terra* est; Latinus modificet, ac interpretetur ἐνδόξος ἐν πάσῃ τῇ γῇ, scilicet *Israëlitica. Secundum*, v.26. *Erat etiam virtuti castitas adiuncta.* Et summa hęc eius castitas probatur eo, quòd neque ante factum hoc, neque postea vnquam, nubere voluerit. Et multa tamen, quæ ad nuptias inuitarent; ei suppeditabant. Sed de his postea. *Tertium* v.27. *Erat diebus festis procedens cum magna gloria.* Quônam verò procedebat? Ex appositione *dierum festorum*, colligere datur, processisse Hierosolymam. quemadmodum Anna Samuelis mater 1.Reg. 1. Beatissima Virgo Lucæ 2. Sed *gloria*, quæ illa tam magna? Renouabatur scilicet quodammodo semper prima eius, post victoriam, processio. Comitatus aderat maximus: eius laudatio iterabatur: canticum repetebatur, omnisque ille coronarum, thyrsorum, & organorum apparatus. Et *processionis* nomen fuit veteribus pro itione ad templa & synaxes vsitatum. quemadmodum apud Tertullianum lib. 2. ad vxorem, libro de præscript. aduersus hæret. c. 43. D. Ambrosius serm. 8. D. Augustinus lib. 22. de Ciuit. 8. In Græco tamen euanuit festorum dierum notatio, tantumque remansit, ἦν πορευόμενος μεγάλῃ σφόδρα. *Erat procedens magna valdè. Quartum*, v.28. *Mansit in domo viri annos 105.* Pro mansit, Græcè ἐγήρασε, id est *consenuit. Quintum*, ibidem, *dimisit abram suam liberam.* Ea libertatis toti Iudæorum populo restituendæ famula. comes, adiutrixq; fuerat. Libertate igitur meritò donata. nec dubito, quin & opibus, & opimis ex Holopherniana præda spoliis. Atque hic obseruandus gratus dominæ erga ancillam animus. quem etiam natura Gentiles ipsos docuit, vti libertarum libertorumque apud Romanos tam varia & nomina & iura ostendunt.

De iis, quæ post Iudith mortem, tradit textus.

QVÆ post Iudith mortem contigerint, quatuor hic in textu subtexuntur, ver. 28. & sequentib. eius nimirum sepultura, populi luctus, Reipublicæ tranquillitas, Ecclesiæ pietas ac religio.

QVÆSTIVNCVLA I.

Quonam ætatis suæ anno, mortem Iudith obierit?

TRES sunt opiniones. *Prima*, è vita migrasse ipsam, anno ætatis suæ quinto supra centesimum. *Altera*, centesimo & vicesimoquinto. *Tertia*, centesimo & quinquagesimo. In Suida enim ita legitur, ὑποστᾶσα, ἐν τῷ ἴδιῳ αὐτῆς ἀγρτλῷ καὶ ἄσκησιν ἔχουσα ἐτελεύτησε μ' ἔτη βιώσασα. *Reuersa, habens in domo sua virtutem & exercitationem, mortua est, cum vixisset annos 150.* Sed, *qua ordine mihi prima fuit, eadem & veritate primas tenet.* Nam Latinus textus, etsi paulò est obscurior, è Græco tamen ei luminis aliquid affundi potest.

est. Sic enim ille versu 28. *Mansit in domo viri sui annos centum quinque.* Videtur tempus describi vel à viri eius morte, vel etiam à nuptiis cum eo initis, quando in viri domum ducta est. Græcus tamen ab ipsius Iudith natiuitate tempus hoc ordiendum ostendit. ἐγήρασεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἔτη ἑκατὸν πέντε. *Consenuit, in domo viri sui, annos centum quinque*, id est, consenuit vsque ad annum ætatis quintum & centesimum, non, viro suo mortuo, eius relinquens domum, sed in ea deinceps permanens. Sicque ipsius vitæ tempus definierunt Sulpitius in historia, D. Athanasius in synopsi; *Mortua est*, inquit, *postquam in viduitate honestè vixisset, ætatis anno centesimo quinto.* Rabanus in hunc locum, Zonaras Annalium Tomo 1. ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, καὶ ἐγήρασεν ἐν σωφροσύνῃ, καὶ τέθνηκε ζήσασα ἔτη ρπέντε καὶ ἑκατόν. *Domum reuertit, & consenuit in castitate, & mortua est, postea quam vixisset annos quinque & centum.* Quomodo igitur scribere audet loco citato Wittakerus; *In capite vltimo legimus Iuditham vixisse supra annos 105?* Nam istud *supra*, ipse textui adiicit. Mansit verò post viri obitum, & præclarum suum hoc factum, quoad vitæ suæ partem residuam, in viri domo, cum vixisset annos centum quinque. In Suida verò fortè pro ρε, legendum ρε.

QVÆSTIVNCVLA II.

Qua ætate ad Holophernem ierit?

QVANDO, ait loco citato Wittakerus, *Holophernes in Iudæa fuit, Iudith non excesserat florem ætatis. Nam & pulchra admodum fuit, & Holopherni placuit, & puella vocatur, cap. 12.* Si *florem ætatis* certo annorum numero definiisset, commodiùs ei responderi posset. Nam in iis quibus vita breuior, est & ætatis flos breuior. Quæ diuturniora sunt, eadem etiam corporis viribus & formâ vigere diutius & florere assolent. *Sua* igitur *ætatis anno minimùm quadragesimo videtur ad Holophernem iisse Iudith.* Tùm enim videri adhuc potuit pulcherrima, partim ea, quæ ipsi diuinitus indita est cap. 10. ver. 4. pulchritudine, partim ea, quæ ipsi naturalis fuit. Non enim olim tantum, cum ferè esset hominum vita productior; fœminarum nonnullæ suam adhuc venustatem retinebant anno ætatis quadragesimo & quinquagesimo, sed etiamnum hodie. vti, si quidem minus videretur credibile, viuis adhuc & spirantibus exemplis comprobari posset. Atq; idcirco illa ipsi tantopere placuit Holopherni. *Puellam* vocat cap. 12. Bagoas Eunuchus *primò*, quia ob eximiam pulchritudinis venustatem, tenella etiamnum puella videbatur. *Deinde* solent libenter, qui fœminis blandiri, easque ad facinus illlicere procarique volunt, *puellarum* iis nomen dare. Sciebat marito adiugatam Helenam Phryx ille adulter, eam tamen affabatur.

Da mihi te facilem, nec dedignare maritum
Rure Therapnæo nata PVELLA *Phrygem.*

Tertiò, ipsamet Iudith cap. 11. ver. 4. sese, per demissionem, vocarat Holophernis παιδίσκην, & sæpius eodem capite & 12. παιδίσκη, id est, *ancillam.* Alludit ergo ad ipsius Iudith verba Eunuchus, & mollius illud proponit, & quidem nouo cum blandientis lenocinio παιδίσκη καλή, *pulchra puella.* Hanc enim ex earum numero putabat, de quibus ille:

Delectant etiam castas praconia formæ.
Virginibus curæ est, gratáque forma sua.
Blanditias molles, aureſque iuuantia verba.
Affer, vt aduentu læta ſit ipſa tuo.

Iuuenem verò eam, loco infrà citando, vocauit S. Fulgentius, *partim* ob egregiam formæ ſpeciem, *partim* ob ipſam etiam ætatem. Nam libro de die Natali cap.14.ait Cenſorinus, *à iuuando* Rempublicam dici *iuuenes*, horumque annos porrigi ad annum 45. Iudith verò etiam infra quadrageſimum quintum fuiſſe dici poteſt, & non maximopere Rempublicam tùm iuuit?

QVÆSTIVNCVLA III.

Quot annos vidua Iudith fuerit? & num ei hæc laudi viduitas?

SI ſuæ, vti dictum eſt; ætatis anno quadrageſimo, vel præter propter, ſe ad Holophernem Iudith contulit, & ante annos tres & menſes ſex, eius vir in viuis eſſe deſierat, cap.8. verſ.4. colligitur, cum vidua eſſe inciperet, annorum fuiſſe 36. aut circiter. quibus ſi annos, qui ad totum eius vitæ ſpacium quod centum & quinque annis circumſcripſit quæſtiuncula prima; explendum reſidui ſunt, adiicias, in viduitate permanſerit annos 69. & quod excurrit.

An verò in viduitate iſtiuſmodi permanere laudi dandum ſit, reſpondendum aliter, ſi Iouinianum hæreticum, aduerſus quem totis duobus libris pugnauit Diuus Hieronymus, & ſi noſtri temporis Nouatores conſulamus: aliter ſi Euangeliſtas, Apoſtolos, & ſanctos Patres. Viduitatis illi ſtatum vituperant, coniugio, & ſecundo & tertio, & ſi velis, quarto, quinto & quotum cuique lubebit; exæquant: ab eaque ſermonibus, libris, exemplis maximè auocant. Hi verò ſecus omnia. S.Lucas cap.2.ver.36. demonſtraturus, quantæ ſanctitatis, & auctoritatis Anna illa fuerit, quę CHRISTO Domino tam illuſtre teſtimonium dedit, ab ipſo eius viduatu commendationem etiam petit. *Hæc*, ait, *proceſſerat in diebus multis, & vixerat cum viro ſuo annis ſeptem à virginitate ſua. Et hæc vidua vſque ad annos octoginta quatuor.* D. Paulus 1. Corinth.7. ver.8. *Dico autem non nuptis & VIDVIS; Bonum eſt illis ſi ſic permaneant, ſicut & ego.* Et v.27. *Soluta es ab vxore? Noli quærere vxorem.* verſ.32. *Qui ſine vxore eſt, ſollicitus eſt, quæ Domini ſunt, quomodo placeat* DEO. verſ.34. *Mulier* INNVPTA *& virgo, cogitat quæ Domini ſunt, vt ſit ſancta, & corpore, & ſpiritu.* Tandem de eâ fœmina, quæ in matrimonium aliquando venerit, ſub capitis finem ver.39. & 40. tria veluti effata proponit. *Primum* eſt, quid viuente adhuc marito, eam facere oporteat. *Mulier alligata eſt legi, quanto tempore vir eius viuit. Alterum*, quemadmodum, eo mortuo, bonum ſit; poſſitque illa matrimonium iterare. *Quod ſi dormierit vir eius, liberata eſt. Cui vult, nubat: tantum in Domino. Tertium*, quemadmodum eodem mortuo, meliùs adeoque beatius ſit, non iterare matrimonium, ſed viduitatem retinere. *Beatior erit, ſi ſic permanſerit, ſecundum meum conſilium. Puto autem quòd & ego ſpiritum* DEI *habeam.* S.Ignatius epiſt.8. ad Philippenſes, & epiſt. 10. ad Smyrnenſes maximo in honore iſtiuſmodi viduas habet. D.Ambroſius libro

de

de viduis toto, viduitatis elogia canit quamplurima. & quidem post libros de virginibus, illum de viduis librum ita ferè orditur. *Non inhonoras debuimus præterire, & à virginum præconio separare, quas apostolica sententia cum virginibus copulauit. Iuxta quod scriptum est: Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ sunt Domini: vt sit sancta corpore & spiritu. Quodammodo enim magisterium virginitatis, & viduarum valescit exemplis. Quæ cum viro castum cubile custodiunt, documento virginibus sunt, integritatem* DEO *esse seruandam. Et propemodum non inferioris virtutis est, eo abstinere coniugio, quod aliquando delectauerit, quam coniugij oblectamenta nescire. In vtroque fortes: vt eas & coniugij non pœniteat, cui fidem seruent, & coniugalia oblectamenta non alligent,* ne viduentur, infirmæq; sibi *adesse non possunt.* Diuus verò Augustinus libro de bono viduali cap. 5. *Et bonum est pudicitia coniugalis, sed melius bonum est continentia vidualis. Hoc ergo melius illius boni submissione honoratur: non illud bonum melioris huius laude damnatur.* Rursumque cap. 4. & 7. breuiter; *Beata est Ruth: sed Anna beatior.* Illa enim ad nuptias alteras transiit: hæc post primas vidua perstitit. Summus D. Augustini non tam imitator quam imago S. Fulgentius epist. 2. cap. 6. *A muliere,* ait, *nupta mulier innupta & virgo, non paruæ gradus dignitate discernitur: quandoquidem nupta cogitationibus mundanis tenetur obstricta: Mulier autem innupta, & virgo carnalibus tribulationibus non subiicitur: quia carnalis matrimonij vinculo non tenetur. Vbi certior est corporalis atque spiritalis continentiæ libertas, quia nulla est ex coniugali seruitute necessitas. Vtrumque igitur donum* DEI *est, & coniugalis pudicitia, & continentia vidualis.* Et posteà: *Beata, quæ illicitum concubitum turpitudinis horrore non appetit: sed beatior, quæ licitum maiore puritatis amore contemnit. Beata, quæ alligata viro sic viuit, vt soli viro carnis suæ debitum reddat: sed beatior, quæ soluta sic permanet innupta, ne debeat.* In eandem sententiam loquuti complura sunt D. Epiphanius in hæresi Apostolicorum, D. Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum, epist. ad Principiam, Saluiam, Furiam, D. Chrysostomus homil. 69. in Iohannem, homil. 5. de pœnit. hom. 6. in 1. Thessal. homil. 10. & 13. in 1. Timoth. homil. 7. in 2. Timoth. alij. de quibus lib. 3. de Continentia Claudius Espencæus. Et sanè, si apud DEVM & homines in laude merito ponitur perpetuam virginitatem tueri, non etiam laudandum, quod huic proximum est tenere, alioſque thalamos declinare? Hoc igitur est, quòd in Iudith nostra textus laudat, imitandumque proponit ver. 26. *Erat etiam virtuti castitas adiuncta, ita vt non cognosceret virum omnibus diebus vitæ suæ, ex quo defunctus est Manasses vir eius.*

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quæ laudatiorem Iudith viduitatem efficiant.

ETSI coniugio melior & laudatior viduitas est; in hac tamen ipsa possunt gradus quidam inesse, vt ostendit libro de bono viduitatis cap. 14. D. Augustinus. & lib. de viduis D. Ambrosius. Ad summum verò gradum Iudith viduitatem euectam pænè fuisse docent hæc. *Primum*, vniuira fuit vidua. Possunt enim & cum laude alioqui viduatum suscipere digamæ & trigamæ. Atque hoc textus indicat, dum ait; *vt non cognosceret virum omnibus diebus vitæ suæ, ex quo defunctus est Manasses vir eius. Alterum*, ætas ad nuptias ei adhuc aderat valde habilis. iuuentus nimirum, vel certè constans & robusta ætas, vti suprà patuit. *Tertium*, forma insignis. *Quartum*, facultates amplissimæ. *Quintum*, honor & gloria, post generosissimum præsertim facinus hoc; illustrissima.

Sextum, consecuta Reipub. quies, magna rerum ipsius omnium prosperitas. *Septimum*, insitus quidam hominibus amor sui & generis & nominis propagandi. Quomodo enim non optaret, semper esse quamplurimas, qui Iudithæum stemma, Merari stirpem, Manassæ nomen tuerentur. & è tam nobili tamque fructuosa radice orti, tantæ victoriæ, tantique decoris apud posteritatem essent non testes modo, sed & hęredes perpetui? *Octauum*, magna eorum, qui ipsius ambirent, rogarentque coniugium. Etsi enim id è tam multis quę iam dicta, quęque amatores & coniuges attrahere solent; manifestum, signatè tamen addidit Grecus textus; Καὶ πολλοὶ ἐπεθύμησαν αὐτῆς. *& multi eam desiderarunt. Nonum.*, qualitas eorum, qui eam coniugem prehensabant. Neque enim viles aliquos fuisse putandum, sed summos & in Israëlitarum Gente principes viros, opulentia fortè superiores, pietate ac religione, quam ab ipsa spectari maximè sciebant; prestantissimos. *Decimum.* Illo tempore, quemadmodum virginitatis perpetuę vix vllum: ita custodiendæ ad vitę finem viduitatis rarum erat exemplũ. Nam vt libro nominato cap. 7. ait S. Augustinus; *Alia propheticis temporibus sanctarum feminarum dispensatio fuit, quas nubere obedientia, non concupiscentia compellebat, vt propagaretur populus* DEI, *in quo præmitterentur Propheta* CHRISTI: *cum & ipse populus per ea quæ in figura contingebant in illis, siue in illis qui scirent, siue in iis qui illa nescirent, nihil aliud esset quam Propheta* CHRISTI, *ex quo nasceretur etiam caro* CHRISTI. *Vt ergo ille populus propagaretur, maledictus habebatur per legis sententiam, qui non suscitaret semen in Israël. Vnde & sanctæ mulieres accendebantur non cupiditate concumbendi, sed pietate pariendi, vt rectissimè credantur coitum non fuisse quæsturæ, si proles posset aliter prouenire. Vndecimum.* Diuturna fuit hæc eius viduitatis custodia, dum quotidianum & assiduum cum carnis cupiditatibus & voluptatibus omnibus totos pænè vndeseptuaginta, vti suprà didicimus; annos bellum gessit. Ab hac enim vidui thori diuturnitate laudat S. Lucas Annam illam prophetidem cap. 2. ver. 37. *Hæc*, inquit, *vidua, vsque ad annos octoginta quatuor.* Licet enim Græci quidam libri habeant, non vt noster legit Interpres, ἕως ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, sed ὡσεί, id est, non *vsque ad annos 84.* sed *quasi annorum 84.* attamen ita legerunt & inde insignem laudis materiam duxerunt veteres, D. Ambrosius in eum locum, & libro de viduis, D. Augustinus epist. 121. cap. 16. Legit etiam isto modo Romana Correctio, & verò quidam etiam Græci Codices, prout alioqui Nouator non ineuriosissimus, agnoscit eum in locum Beza. Et cur absurdum adeò videatur, si anus illa sanctissima vitam, ad annum vsque centesimum decimum, propagarit, cum & hodie tales non omnino nusquam sint? Si necdum tamen assentiri velis, istud tamen confitebere, longiore tunc viduali castimonia superatam à Iudith Annam illam. rursumque viduis etiam sexagenaria iunioribus exemplum, hoc loco, præbitum, quo ad continentiæ obseruationem inuitentur. quod Caluino lib. 4. Instit. cap. 13. §. 19. tantopere displicet: Diuis verò Augustino & Ambrosio, locis antea indicatis, etiam è D. Pauli mente; perplacet. *Duodecimum*, quòd viduitas in Iudith, absque virtutum, operumque bonorum comitatu, solitaria nequaquam fuerit, prout suprà cap. 8. & hactenus perspectum. Ideoque ait textus vers. 26. *Erat etiam virtuti castitas adiuncta.* Et Suidas eam habuisse dixit ἀρετὴν καὶ ἄσκησιν, *virtutem & exercitationem.* Quæ verò hæc ἄσκησις seu exercitatio? τὸ τῆς ἀσκήσεως καλὸν ὄνομα, id est, *honestum exercitationis nomen*, inquit cap. 30. Pollux, maximè tribui solet studiis & exercitationibus pietatis, castitatis, precationum, vigiliarum, ieiuniorum, aliarumque actionum similium. Hinc enim apud veteres monachi & religiosi vocantur *asceta*, moniales, *ascetriæ.* quemadmodum docet in asceticis D. Basilius,

Basilius, Canon Apostolicus 53. Synodus Gangrensis can.12.13.15.17.18. Cyrillus Catech.3.Iustinianus Nouel.5.5.*Hinc autem.* Damasc.lib.4.Orthod.cap.16. & è recentioribus Catholicis Billius lib.1.sacrarum obseruationum cap.40. Petrus Faber libro 2. Agonisticon cap. 28. Quin & Suidæ ipsi ἄσκησις exponitur ἐγκράτεια καὶ ἀγωνία, *continentia & certamen.*& apud Latinos ipsum *exercere*, vt dum ad Demetriadem ait D.Hieronymus suprà cap.8.in quæst.fol.350. citatus; *Mane semper est exercendum.* Ex hæreticis verò, sic etiam lib.Academ.Franciscus Iunius; *Asceterium ασκητήριον Graca origine in prisca Ecclesia gymnasium sacrum vocabatur, in quo asceta, aut asceiria, id est, viri aut fœmina se in meditatione rerum sacrarum, & officiorum exercitatione occupabant. Sic appellant Leo & Anthemius Cæsares in l. omnia, 35. C. de Episcopis & Clericis.* Iudith ergò, in suo isto viduatu, dum *asceſin*, seu *exercitationem* habuisse dicitur, multis magnisq; sanctissimorum, quibus DEVS coleretur, ipsáq; plurimùm exornaretur, operum studiis deditissima fuisse significatur. ita vt veteris testamenti *ascetria* quædam fuerit. Videtur verò Suidas hoc ipsum à vetustioribus nonnullis didicisse, in quibus etiam est Diuus Athanasius in synopsi, dum ait; *Ipsa Iudith Hierosolymam profecta, omnia obtulit Domino: indeq; domum reuersa, pietatis exercitium retinuit. Decimunitertium.* Omni studio ea, quibus vidualis ab omni prolapsione defendi queat puritas confectata est, in cibo, potu, vestitu, publici fuga, multo, serioque precatu, prout cap.8.explanatum. *Decimumquartum.* Vnum est, quod piis sanctisque studiis ipsique adeò viduitati decus, gratiam, & meritum maximum conciliare solet; *votum* scilicet. Nam, vt ait libro de bono viduitatis D. Augustinus cap.5. *Ab illicitis valdè longè est, qua* VOTI *libertate se obstrinxit: & sibi etiam licita ne liceret, non imperio legis, sed consilio charitatis effecit.* Quæri ergo potest, an & voto se se ad viduatus perpetuitatem deuinxerit Iudith vidua? Et quod affirmem nihil habeo, nisi non liquere. Quamuis enim virginitatis tunc votum non fuerit, vti à nobilibus, de quibus Tomo 2.disput.6. de B. Virgine sect.3. Soarez, auctoribus pronunciatum: de viduitatis tamen voto plus esse queat controuersiæ. Sed concludo, tam illustrem sanctæ Iudith viduitatem esse, vt à Patribus partim suprà citatis, partim infrà citandis, tamquam egregium, in quod intueri oporteat; exemplar celebratum sit. ideoque & paucis, loco indicato, D. Athanasius; *Ad mortem vsque in viduitate perdurauit Iudith. Nemo enim illi nuptias persuadere potuit.*

QVÆSTIVNCVLA V.

An vidua Iudith monogamia digamiam damnet?

DAMNARE censuit Tertullianus, qui libro de Monogamia cap.17. dum secundarum nuptiarum patrocinio carnis quidam imbecillitatem allegarent; *Hanc,* ait, *iudicabunt iamnon Isaac monogamus pater noster, nec Ioannes aliqui* CHRISTI *spado, nec* IVDITH *filia Merari, nec tot alia exempla Sanctorum. solent Ethnici iudices destinari. Exurget regina Carthaginis* Dido *& decernet in Christianas.* Videlicet in Montani errorem qui secundas nuptias velut adulteria quædam damnabat; lapsus tandem est Tertullianus, eumque tunc librum scripsit. *Hæretici,* ait S. Augustinus libro 2. contra aduersarium legis cap.9.docent *aduersus Apostolum, quibus etiam Tertullianus astipulator astitit; post vxoris mortem, crimen esse ducere vxorem.* Et libro de hæresibus, hær.86. *Ideò est Tertullianus factus hæreticus, quia transiens ad Cataphryges, quos antè destruxerat, cœpit etiam secundas nuptias,*

prias, contra Apostolicam doctrinam, damnare. Non enim quia viduitas bona est, ideò malum est iteratum connubium. neq; quia virginitas bona item est, ideò primum etiam connubium malum est. Sed illo illa, & isto ista melior est. quemadmodum pulcherrimè libro de viduis, sæpius iam citato, docet S. Augustinus. vbi *religiosa* DEI *famula*, vt initio eam ipse vocat; Iulianæ, quæ perpetuam sibi viduitatem indixerat, istas cap. 4. præceptiones dat. *Hoc primùm oportet vt noueris, bono quod elegisti, non damnari nuptias secundas, sed inferius honorari: nam sicut bonum sanctæ virginitatis quod elegit filia tua, non damnat vnas nuptias tuas, sic nec viduitas tua cuiusquam secundas. Hinc enim maximè Cataphrygarum ac Nouatianorum hæreses tumuerunt, quas buccis sonantibus, non sapientibus etiam Tertullianus inflauit, dum secundas nuptias tanquam illicitas maledico dente concîdit, quas omnino licitas Apostolus sobria mente concedit. Ab hac sanitate doctrina, nullius indocti, nullius docti disputatione mouearis: nec ita extollas bonum tuum, vt quod malum non est, tanquam malum crimineris alienum: sed tanto magis gaude tuo bono, quanto magis vides non tantum illo deuitari mala, sed quadam etiam bona superari.*

QVÆSTIVNCVLA VI.

Vbi, & quo luctu, sepulta Iudith?

DICITVR hic v. 28. *sepulta cum viro suo in Bethulia.* Sed cap. 8. quæst. 2. è textu Græco dictum est, illum *in agro, qui est inter Dothaim & Belamon*, humatum fuisse. Vnde per Bethuliam intelligendus hoc loco, *Bethulienſis ager*, siue *locus ipsi Bethuliæ vicinus.* Nam apud Iuris etiam consultos *Roma appellatio continentibus ædificiis finitur, l. 2. ff. de verbor. signific. Itaque ædificia Romæ fieri ea videntur, quæ in continentibus ædificiis fiunt, l. 139. ff. de verb. signif. & qui in ea continentibus ædificiis nati sunt, Romæ nati intelliguntur, l. 147. ff. eod. tit. & penu, qua Romæ sit legata, non ea tantum quæ intra murum, sed & qua intra continentia sit debetur, l. 4. §. si ita, ff. de penu. leg.* Sepulta verò est *cum viro suo*, propter morem, de quo Tobiæ cap. 4. præcepto 1. fol. 73. Sic enim & vidua Beati Chrysostomi mater ab hoc filio suo petebat, vt sua cum mariti ossibus ossa conderet, vti refert ipsemet lib. 1. de sacerdotio. Additur porrò vers. 29. *Luxitq; illam omnis populus diebus septem.* Tam gratum, post tot eius victoriæ annos, erat eius nomen, tamque viridis adhuc summi illius beneficij memoria, vt *omnis* eam publico luctu *populus* prosequeretur. Ecclesiastici 22. vers. 13. *Luctus mortui septem dies.* Vnde D. Ambrosius oratione de fide resurrectionis. *Nunc die septimo ad sepulchrum redimus, qui dies symbolum futuræ quietis est.* D. Augustinus lib. 1. quæst. super Genesim ad finem; *Septimus dies in scripturis auctoritatem habet. Vnde alio loco scriptum est; Luctus mortui septem dierum.* Et posteà: *Septenarius numerus, propter sabbati sacramentum, præcipua quietis indicium est.* De aliis luctus, aut funebrium precationum diebus, vide Io. Steph. Durantum lib. 2. de ritibus Eccl. Cath. cap. 43.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quanta, post Iudith mortem, in Israëlitarum Republica, tranquillitas?

POST *Iudith victoriam*, ait loco cit. Wittakerus, *annos circiter centum, pacem fuisse oportuit. Nam & dum viueret, & post mortem pax multis annis duraſſe dicitur.* At si nonaginta vel octoginta, post eam victoriam, tranquillitas ista fuit, satis est: neque maiorem fuisse, ita intelligi potest. Post Babylonicum Manassæ reditum obtigit nobilissima hæc victoria, vti cap. 1. quæst. 2. dictum est. Captus verò videtur ille circa ætatis annum decimumoctauum, *πὼς ὢν ἔτι παῖς ἦν*, inquit Iosephus lib. 10. cap. 4. Duodecim verò annorum erat Manasses cum regnare cœpisset. & quinquaginta quinque annis regnauit in Ierusalem, 2. Paralip. 33. vers. 1. Manserit verò in captiuitate vnum vel alterum annum, (nam plurima, in eius historia, nos, vt cap. 4. quæst. 2. ostendi, fugiunt) superarunt post eius reditum, anni adhuc 47. vel 48. His adde duos filij eius, Amonis annos 4. Reg. 21. ver. 19. & huius filij, Iosiæ annos 31. quibus Israëliticum populum perturbauit nemo; existent, post victoriam illam, tranquillitatis anni 80. vel 81. At, post eandem victoriam, fuit sancta Iudith superstes annos circiter 65. vt è superioribus quæstiunculis planum est. Hos iam ex 80. subducas, residui adhuc erunt anni 15. quibus, post Iudith mortem, pacem Israëlitica Respublica tenuerit. Hoc igitur textus vult, dum ver. 30. ait; *In omni spacio vitæ eius, non fuit qui perturbaret Israël, & post mortem eius annis multis.* Difficulter sanè annorum tantum in illa simili phrasi Iudic. 2. ver. 7. exsculpi potest. *Seruierunt Domino cunctis diebus eius* (Iosuæ) *& seniorum, qui longo, post eum, vixerunt tempore.*

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Liberósne aliquos reliquerit Iudith?

AN filios nullos habuerit Euangelica illa vidua, quæ apud S. Lucam cap. 2. vt suprà etiam dictum; CHRISTVM Dominum salutauit, de eoque vaticinabunda testimonium perhibuit, dubitat S. Augustinus libro de viduis cap. 7. *quia id scriptura reticendo reliquit incertum.* Idem ergo & de Iudith putarit quispiam respondendum. quia de eius etiam filiis neque asseruit quidquam, neque negauit scriptura. Vt eam tamen liberos superstites nullos reliquisse statuamus, bonum suggerit Græcus textus argumentum. *Διεῖλε τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς, πρὶν ἀποθανεῖν αὐτὴν, πᾶσι τοῖς ἐγγιστα Μανασσῆ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, καὶ τοῖς ἐγγιστα τοῦ γένους αὐτῆς. Antequam moreretur, diuisit bona sua omnibus propinquis Manassæ viri sui, & propinquis suiipsius generis.* Quæ facultatum suarum portionem nullam filiis dat, aliquósne habuisse putanda? Neque enim ita malè se illos gessisse suspicandum, vt ab ea, ex asse penitus exhæredati sint. Præclarum siquidem in degeneres liberos seueritatis exemplum non reticuisset scriptura, quæ sacerdotis Eli filiorum prauitatem, & illius in hos indulgentiam, grauemque idcirco illatam diuinitus pœnam commemorauit, 1. Reg. 2. 3. & 4. Quocirca magna quædam in Iudith virtus fuit, cum liberis careret, eo tamen sæculo, illisq; moribus, iteratò nolle nubere.

QVÆSTIVNCVLA IX.

QVÆ, post Iudith mortem, Ecclesiæ pietas ac religio?

ECCLESIÆ temporis illius pietas ac religio, quoad alia quidem spectat aliò, quoad Iudithæam verò victoriam; huc. Ad eius ergo memoriam, DEIQ; à quo donata illa, & Iudith excitata, directa & gubernata fuerat; honorem & recordationem perpetuam, dies tunc ab Israelitarum Pontifice, totoque sacro Senatu, magna populi voluntate, festus institutus est: & toto Iudith vitæ tempore, quotannis, studiosè obseruatus, itemque post eius mortem, ad illud vsque tempus, quo vel huius libri auctor, vel alius, de quo Proleg. 2. ista scribebat; *Dies autem victoriæ huius festiuitatis, ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur: & colitur à Iudæis, ex illo tempore, vsque in præsentem diem.* Ea verò verba, ex iis, quæ inspicere licuit; Græcis hodie voluminibus exciderunt. Neque verò eius vllum in eo, quo iam Iudæi vtuntur, Calendario indicium. Meminit tamen D. Thomas lib. 1. Machab. cap. 10. Est enim intelligendum, Iudæorum festos dies posse constitui duplices. Alij siquidem perpetui sunt: alij ad tempus tantùm aliquod fixi, & rati. Ad illos spectant, quos olim DEVS instituit, vt est Pascha, Pentecoste, alij, de quibus cap. 8. suprà quæst. 8. Hi verò sunt ex iis, quos synagoga postmodum sanxit, sicuti & sancire adhuc Iudæi voluerunt anno Domini 1239. si suum ab ignibus Thalmud liberare potuissent apud Cantipratenum libro 1. cap. 3. num. 7. Qua enim authoritate synagoga olim iubere illos & sancire poterat; eâdem etiam eos relinquere, & antiquare potuit. quemadmodum &, apud nos, Ecclesia dies festos indicit, qui olim non fuerunt; & è contrario quosdam, qui fuerunt, exauctorat. Nam, olim, paschalis hebdomas tota, feriata erat, adeò, vt ab ea cæterarum anni totius hebdomadum dies, *feriarum* nomen accepisse quibusdam videantur. Hodie verò paschalem festiuitatem claudit feria tertia, cum non ante annos multos quarta etiam festa esset. Quàm hoc tempore, *circumcisionis* Domini festum insigne? Ipsius tamen, apud veteres, ante S. Iuonem Carnotensem, & S. Bernardum, nulla mentio. E contrario, dominicæ *Transfigurationis* festum celebrant in Ecclesia Latina S. Leo, in Græca S. Cyrillus, & Andreas Cretensis. quod tamen hodie solùs in templo Clerus, non in foro populus agitat.

Æthiopica vt, libelli huius initio, tangebam; Ecclesia, suo in computo, *diem* IVDITH numerat, qui in Elul Nicæni, seu Dionysiani diem quartum incidit. Respondet verò ille nostro ferè Augusto. Existimet ergo fortasse quispiam, vel Iudith mortis diem, vel certè ipsiusmet victoriæ, quartum Augusti fuisse: huncque ipsum, esse festum diem, de quo hic agitur. præsertim cum Iudaica plura retineant Æthiopes, & in festis quidem non Dominicum tantum, sed & sabbatum habeant, vti notat Bellarminus lib. 3. de cultu sanctorum cap. 10. & ego suprà ca. 8. quæst. 13. Quia tamen, eodem in computo, *Montem oliueti* dici videmus ipsum quadragesimæ medium, quia tùm de monte illo legitur in Ecclesia lectio, videtur etiam *dies Iudith* ab huius libri lectione nuncupari, prout etiam, qui Æthiopicum illum computum edidit; arbitratur. Sed fumos vendit Scholastica historia, dum festiuitatem hoc loco propositam, vocatam ait *Cambysam.* quasi Cambysæ temporibus historia hæc euenerit. Et ab hostibus, tyrannisque infestissimis, num vllos vmquam dies vel Ecclesia vel Synagoga indigitauit, an verò potius vel ab ipso DEI beneficio, vel ab ipsis martyribus? Num

Pha-

Pharaonia, Antiochea, Herodiana, Neroniana, & Diocletiana vlla legimus? Placuit tamen Dionysio Richelio fabula. *A Cambyse, inquit, seu Nabuchodonosor Rege, ad* DEI *honorem, & impij regis confusionem, Cambysa vocata est.* Cambysam saltem, ne & in Grammaticam peccaretur, dixisse oportuit. At in istis errare praestat, quam eloquentissimè, cum hæreticis nostris, negare vllam festis diebus sanctitatem inesse. Videmus enim, hoc loco perspicuè *sanctos dies* nominari, sicuti & Germanica phrasi *sanctum tempus* appellamus. Quo etiam modo D. Augustinus initio suorum in S. Ioannis epistolam tractatuum; de supra nominata paschali hebdomade cum ageret; *Nunc*, ait, *interposita est solennitas sanctorum dierum.* Vide Bellarminum loco citato, propositione secunda. Est verò non improbabile, ad renouandam beneficij tanti memoriam prompta è templi thesauris tùm fuisse, quæ preciosissima olim è spoliis Iudith dederat, & illic asseruabantur.

QVÆSTIVNCVLA X.

Quæ, apud veterum Latinorum nonnullos de S. Iudith elogia?

SVNT hactenus fusè fusimque citata nonnulla. ideoque illa hic tantùm, vno veluti aspectu, legenda, quæ pulchra & vtilia valdè, nondum tamen recitata sunt; proponam. Ait ergo

D. HIERONYMVS *epistola ad Furiam:*

LEGIMVS *in Iudith (si cui tamen placet volumen recipere.* Et cui, expensis, quæ Proleg. 4. dicta sunt, non placeat? cum & Ecclesiæ, & ipsi etiam Hieronymo, vt ibidem ostensum placuerit) *Legimus*, inquam, *in Iudith, viduam confectam ieiuniis, & habitu lugubri sordidatam, quæ non lugebat mortuum virum, sed squalore corporis, sponsi quærebat aduentum. Video armatam gladio manum, cruentam dextram. Recognosco caput Holofernis de mediis hostibus reportatum. Vincit viros fœmina, & castitas truncat libidinem: habituque repente mutato, ad victrices sordes redit, omnibus sæculi cultibus mundiores.*

Et rursum epistola ad Eustochium, de custodia virginitatis; *Statim, vt filius* DEI *ingressus est super terram, nouam sibi familiam instituit, vt qui ab angelis adorabatur in cœlo, haberet angelos & in terris. Tunc Holofernis caput Iudith continens amputauit. Tunc Aman, qui interpretatur iniquitas, suo combustus est igni.*

AVRELIVS PRVDENTIVS *in Psychomachia, pugna secunda.*

——— Assyrium thalamum ceruix Olopherni
Cæsa cupidineo madefactum sanguine lauit.
Gemmatumq; thorum mœchi ducis ASPERA IVDITH
Spreuit, & incestos compescuit ense furores.

Famosum mulier referens ex hoste triumphum
Non trepidante manu, vindex mea, cœlitus audax.

Suam vindicem vocat ipsa, quæ ibi loquitur Pudicitia, vel quia, ne à mœcho illo libidinoso contaminaretur; seipsam castam, & illibatam vindicauit, & conseruauit, vel quia pudicitiæ viribus, ex immanissimi hostis faucibus, totum DEI populum vindicauit, & liberauit.

S. FVLGENTIVS epist. 2. cap. 14.

HABES *& in veteri, & in nouo testamento sanctarum viduarum, quibus edificeris exempla. In veteri testamento Iudith, Anna conspiceretur in nouo squarum si Domino adiuuante imitatrix fueris, & delitias carnis, & iactantiam secularem, vera cordis humilitate calcabis, vt illius in te sponsi semper viuat aspectus, qui semper est viuus, sicut eodem resurgente vocis angelica attestatione firmatur, cum mulieribus dicitur; Quid quæritis viuentem cum mortuis? De quo etiam Apostolica sic authoritas loquitur: Viuus est enim sermo* DEI *& efficax. Viuus est ergo ille, qui est verbum Patris, & ideò ipse est fidelium vita. Hunc sanctæ viduæ cordis contritione, & corporis castigatione quæsierunt: huic cordis, & corporis plena continentia deuotissimè seruierunt. De Iudith enim scriptum est: Et erat Iudith in domo sua vidua annis tribus, & mensibus quatuor, & fecit sibi tabernaculum super solarium domus suæ, & imposuit super lumbos suos cilicium, & erant super eam vestimenta viduitatis suæ, & ieiunabat Iudith omnibus diebus viduitatis suæ: Ac ne quis illam sanctam viduam non deuotione cordis, sed necessitate paupertatis existimet ieiunasse, audi quid de ea insequentibus dicitur: Et erat Iudith bona aspectu, & formosa facie valdè, & prudens corde, & bona intellectu, & erat honesta valdè. Quia reliquerat ei Manasses vir eius, filius Achitob. filij Melchis, filij Heliab, filij Nathahel, filij Surisada, filij Simeon, filij Israël, aurum, & argentum. seruos, & ancillas, pecora, & prædia. Ecce vidua præclara natalibus, facultatibus diues, ætate iuuenis, specie mirabilis, diuitias contempsit, delitias respuit, carnis incentiua calcauit, & induta virtute ex alto, non quæsiuit secundo famulari connubio. Propterea testimonio tam præclari operis apparuit, quantum* DEO *dilecta sit continentia vidualis. Denique cum Holofernes innumero Bethuliam obsedisset exercitu, & omnis Israëlitarum virtus perturbata languesceret: egreditur castitas, oppugnatura lasciuiam, & ad interitum superbiæ humilitas sancta procedit. Ille pugnabat armis, ista ieiunio. Ille ebrietate, ista oratione. Igitur quod omnis Israëlitarum populus facere non potuit, sancta vidua castitatis virtute perfecit. Obtruncauit vna mulier tanti agminis ducem, & insperatam* DEI *populo reddidit libertatem.*

Ibidem cap. 15. *Videamus & in nouo testamento, qualiter nobis sancta Anna conuersatio demonstretur. De quo sanctus Lucas sic refert; Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel de tribu Aser: & hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octuagintaquatuor, quæ non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte & die. Istæ duæ viduæ, licet tempore fuerint diuerso, vnius tamen fidei seruierunt ambæ mysterio: quia* CHRISTVM *quem Anna cognouit in carne natum, ipsum Iudith nouerat nasciturum. Quam verò multum* DEVS *in vtraque vidua continentiam sibi placitam demonstrauit. Nam Iudith spiritalibus armis accincta caput lasciui prædonis abscidit: Anna verò ipsum caput Ecclesiæ Spiritu sancto repleta cognouit. Datus est Iudith Holoferni interitus, Annæ reuelatus est Saluatoris aduentus. Illi* DEVS *dedit à populo repellere pestilentiam: huic tribuit humani generis agnoscere medicinam.*

D. Am-

D. AMBROSIVS *libro de viduis.*

HABET *vidua bonam commendationis suæ materiam, vt dum virum luget, fleat sæculum, & in promptu sint lachryma redemptrices, dum penduntur mortuis, viuentibus profutura. Paratus, mœstitudine animi, fletus oculorum, misericordiam conciliat, laborem minuit, dolorem ableuat, seruat pudorem. nec iam misera sibi videtur, quæ consolationem in lachrymis habet, in quibus sunt Charitatis stipendia, officia pietatis. Sed nec fortuito bona vidua deesse consueuit. Hæc enim vera est fortitudo, quæ naturæ vsum, sexus infirmitatem, mentis deuotione transgreditur: qualis in illa fuit, cui nomen Iudith, qua viros obsidione fractos, perculsos metu, rabidos fame, sola potuit à colluuione reuocare, ab hoste defendere. Etenim, vt legimus, cum Holofernes successu multorum terribilis præliorum, intra muros innumera virorum millia coegisset, armatis pauentibus, & de extrema iam sorte tractantibus, extra murum processit, & illo præstantior exercitu, quem liberauit, & eo fortior, quem fugauit. Sed vt discas matura viduitatis affectum, seriem ipsam persequere scripturarum. A diebus enim viri sui quibus ille defunctus est, vestem iocunditatis deposuit, mœroris assumpsit: per omnes dies intenta ieiunio, Sabbato tantum, & Dominica, sacratarumque temporibus feriarum non refectioni indulgens, sed religioni deferens. Hoc est enim, siue manducatis, siue bibitis, in nomine Domini* IESV CHRISTI *agenda esse omnia: vt etiam ipsa refectio corporalis, sacro religionis cultui deferatur. Diuturnis igitur mœroribus, & quotidianis roborata ieiuniis sancta Iudith, quæ sæculi oblectamenta non quæreret, periculi negligens, mortiúq; contemptu fortior, vt commentitium strueret dolum, vestem illam iocunditatis, quam viuente viro vestiri solebat, se induit: quasi placitura viro, si patriam liberaret. Sed virum alium videbat, cui placere quærebat: illum vtique, de quo dictum est: Post me venit vir, qui ante me factus est. Et bene coniugales pugnatura resumpsit ornatus, quia monimenta coniugij, arma sunt castitatis. Neq; enim vidua aliis aut placere posset, aut vincere. Quid cætera persequamur, quod inter tot millia hostium casta permansit? Quid eius sapientiam prædicemus, quod huiuscemodi est commenta consilium, vt dum potentem elicit intemperantia, à se inferiores arceret, occasionem pararet victoria, abstinentiæ meritum, pudicitiæ gratiam reseruaret? Nec cibo enim, vt legimus, maculata, nec adultero, non minus seruata castitatis ex hostibus reuexit tropheum, quam patria liberata. Quid sobrietatem loquar? Temperantia enim est virtus fœminarum. Inebriatis vino viris, & somno sepultis abstulit vidua gladium, exeruit manum, bellatoris abscidit caput, per medias hostium acies intemerata processit. Aduertitis igitur quantum nocere muliebribus possit ebrietas, quando vires vina sic soluunt, vt vincantur à fœminis. Esto igitur vidua temperans: casta primum à vino, vt casta possis esse ab adultero. Nequaquam te ille tentabit, si vina non tentent. Nam si Iudith bibisset, dormisset cum adultero. Sed quia non bibit, haud difficile* EBRIOS *exercitus vnius sobrietas & vincere potuit, & eludere. Nec dextera tantum hoc opus, sed maiora tropheæ sapientiæ. Nam manu solum Holofernem vicit, consilio autem omnem hostium vicit exercitum. Suspenso enim Holofernis capite, quod virorum non potuit excogitari consilio, suorum erexit animos, hostium fregit: suos pudore excitans, hostes quoque terrore percellens, eoque casi sunt, & fugati. Ita vnius viduæ temperantia atque sobrietas, non solum naturam suam vicit, sed quod est amplius, fecit viros etiam fortiores. Nec his tamen elata successibus, cui vtique gaudere, & exultare licebat iure victoriæ, viduitatis reliquit officium, sed contemptis omnibus, qui eius nuptias ambiebant, vestem iocunditatis deposuit, viduitatis resumpsit: nec triumphorum suorum amauit ornatus, illos existimans esse meliores, quibus vitia corporis, quam quibus hostium arma vincuntur.*

In S. AVGVSTINI sermonibus de tempore sermo 228. in appendice sermo. 66.

CVM Holofernes ille filiorum Israël, imo sui capitis inimicus, exterarum sibi gentium ius vendicaret, atque obsidione, armis, ignibus quoq; pugnaret, nec non & multarum gentium campos canis mesibus oneratos in cinerem pascente flamma conuerteret, Iudith sanctissima, cuius precibus patuit cœlum, orationis arte arma victricia fabricauit, quibus aduersa consligeret, & pauescentes viros fœmina vindicaret. Squalebat ciuitas obsidione barbara feritatis. Ita enim vniuersa languebant, vt in manibus hostium iam tradi commodius iudicarent, quam pernicioſa famis populatione vexari. Ecce Iudith post precem, & saccum, post cinerem ad cultus puellares redit, spes omnium populorum procedit. sollicitos populos redditura securos sua sapientia consolatur, qua promittens victoriam, quam omnis natio miraretur, portam sibi paululum remotis obicibus postulat aperiri. Prodiit secura vnius puellæ comitatu contenta & hostium securis gressibus properauit in castra. Intra muros sollicita fuit, secura sit dum ad timenda peruenit. In qua fœmina insidiosa pulchritudinis nouitatem hostilis exercitus vehementer expauit, vt in eius obsequio vires amitterent, arma proicerent, & colla curuarent. Deducitur ad pratorium subiectis ordinibus fraus Holofernis, & lugentis victoria ciuitatis. Quam cum videret Holofernes, solutus est sensibus, animam cum capite perditurus. Iacuit enim de decem iuuenum, mulieris vultu captiuus, licuit mulieri exarmare iuuenes, & debellare victores, sollicitam defendere ciuitatem & barbarum subuertere bellatorem. Decepit syncera corruptum, fefellit casta pollutum, pudica perimit adulterum, sobria iugulat ebriosum. Illa enim tam barbaros animos insidiosi sui vultus fraude confuderat, vt eum ligaret multarum arte fabularum, vt vedderet inter exercitus victum, & inter arma captiuum. Paratur conuiuium regi, Iudith interesse iubetur. Illa consentit, vt vincat: accedit ad conuiuium, nihil de cibis, aut de poculis hostium gustatura, qua suis vtensilibus voluit esse contenta. Quamuis ille bellator armorum tam castissima fœmina malesanus attenderet vultum, illa tamen quare venerat, de eius capite cogitabat: quo sublato defectis ciuibus subueniret, & multa capita tueretur, defenderet, vindicaret. At vbi conuiuij sagina fines excessit, & grauis calicibus somnus successit, videns Iudith inimici corporis inclinatas ebrietate ceruices, surgens ipsius cruentum arripit collum, comam quoque barbari capitis manu occupauit. Domine, inquit, confirma brachium meum. Et percussit tertiò in collo eius, & amputauit caput eius. Exiens foras, tradidit puella caput Holofernis, & misit illud in peram. Et post pusillum exiuit foras quasi ad orationem secundum consuetudinem. Ecce castitas. Orationis fauore, castitas pudorem proprium seruauit intactum, & quietum, decepitq; alienum. Iacet inclusum cadauer, & iam foris est caput. Cum palmifera Castitate Iudith adciues sollicite festinat: nec prohibetur regressu, cui quasi ad orationem anteire fuerat concessum. Iam recepit attonita ciuitas tanta victricis reditus triumphales, iam luctus conuertuntur in gaudium, iam porta plenissima securitate panduntur, iam pendet muris victoribus caput. Omnis erat in ciuitate victoria, & in hostilibus castris tremor erat, & fuga Iudith in ciuitate cum securis secura. Vbi enim assiduis pulsatur orationibus cœlum, potentia semper calcatur armorum. Ecce glorioſæ fœminæ castitatem seruauit oratio, & hostem seruare non potuit multitudo. Lugentem ciuitatem vna fœmina valuit vindicare, & tantus exercitus regem non potuit custodire.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XI.

De sancta Iudith quid vel Græcorum vel recentiorum aliqui?

CLEMENTEM Alexandrinum, Origenem, & D. Athanasium iam antea loquentes audiuimus. sancto iam CHRYSOSTOMO homilia 9. ex variis in Matthæum aures demus. *Sanctissima Iudith, cum magno mœrore pro populo esset afflicta, post solennitatem triduani ieiunij, capite vncto, & lota facie; ita interna afflictionis tristitiam texit, vt simulato gaudio lætari hostibus videretur: ac sic dum lætitiâ vultus ieiunium texit, de hoste triumphum victorias reportauit.* Sciendum verò eadem in CHROMATIO in cap. 6. Matthæi verba inueniri, nisi quod, ex illo, menda in isto quędam emendanda, vt cum pro *interna afflictionis* scriptum est *in æterna afflictionis*: & pro *dum*, DEVM. ZONARAS verò, ad historiæ huius narrationem hisce verbis aggreditur. ὑμῖν δὲ μικρὰ τὰ κατὰ τὴν Ἰουδὶθ ἀγγεγόφεσθαι γυναῖκα Ἰουδὶθ, ἢ τὸν ὁλοφέρνην ἀνέλε τι, καὶ τὴν ἑαυτῆς πατρίδα, καὶ τὸ ἔθνος ἅπαν διέσωσε. *Nobis verò nequaquam prætereunda sunt, quæ à masculi animi fœmina, seu viragine Iudith gesta sunt, quæ Holofernem ipsum perdidit, vrbem verò suam, populumq; vniuersum saluauit.* E recentiorum verò libris, laudat lib. 3. de Continent c. 18. insignis Parisiorum Theologus hæc è cuiusdam Commentario, qui Vidua inscribitur; verba, paulò ea quidem longiora, sed quæ non inutilem tamen multorum, quæ hactenus dicta, quandam velut anacephalæosin habeant. *Vt prima laudis est, si vidua puella & orba studio pietatis ergà DEVM negligit iterare coniugium, ita excusatius reperit, cui pignorum nihil amplius superest. Siquidem prolis amor excludit captata voluptatis suspitionem. Habet tamen & quæ talis est præclara continentiæ exempla. De Iudith liberis nulla in eius historia mentio, quò mirabilius in ea viduæ pudicitiæ studium, quòd apud Iudæos malè audiebat viduitas, pœnis sterilitas. Ad hæc an nobili, diuiti, formosæ difficile fuit inuenire maritum? Imò non dubium quin à multis fuerit ambita. Cur igitur placuit viduitas? an quia maluit suo more viuere, quàm viro seruire? nam & hæc de causa nonnullis displicent coniugia. Nequaquam. Cur ergo? Nimirum quia matrimonij seruitus licet à religione non aliena, frequenter tamen quæ mundi sunt, cogitare cogat, vxorius continentiam interpellante marito incontinente, eleemosynas astringente, ad rem attentiore, precibus interrumpente, & aliis addicta studiis non possit Martha cum Maria perpetuò assidere ad pedes Domini, & absit felicissima illa DEO adhærendi citra diuulsionem libertas. Ab hac ne distraheretur Iudith, de nuptijs iterandis non cogitauit; cùm maior centenaria vixerit, vnici amorem castumq; affectum neque mors extinxit, scienti meliorem mariti partem superesse, & futurum vt pristino connubio restitueretur. Primum coniugium dederat necessitati, vrgebat parentum authoritas, inuitabat publica gentis consuetudo, impellebat prolis amor; quasdam etiam cogit ætatis feruor. Vidua facta contuberniq; carnalis immemor, virum tantò ardentius iuxta spiritum deamat, fidem quam viro promiserat, etiam mortuo seruat. Quantum absunt ab hac imagine mulieres, quibus nec secundus, nec tertius maritus, prioris excutit memoriam? Cuius defuncti mores ad quamuis offensiunculam præsenti exprobrant, & quem viuentem fortè contempserant, defunctum prædicant, non quòd gaudeant eius commeminisse, sed vti præsentem vrant. Quantò (aiunt) is fuit blandior, formosior, quantò eram sub eo cultior, liberior, nummatior? Nulla melius coniugum meminerunt, quàm quæ eorum quæ carnis sunt, obliuiscuntur. Satis mariti meminit quæ recusat alteri nubere, pactam præstans fidem vt absenti, non tam vt mortuo, feliciter oblita est, quæ in castitate perseuerat, postquam semel nupsit, parentibus na-*

tura, proli simulatq; suo arbitrio reddita est, pristinæ voluptatis oblita, se totam ad delicias spiritus confert. hæc est oblivio viduis Christianis digna. Quædam maritorum prius oblitæ sunt, quam extulerint: quædam lacrymis immoriuntur, ad quamlibet occasionem lamenta iterant, luctum renouant. Sic impotenter mariti tum lugere, quid aliud est, quàm alium maritum ambire? Est inter vtrumque medium, finiendus tandem luctus, vix vnquam fides soluenda, non quod hanc debeat vxor extincto, sed quod hoc suadeat insignis pudicitia, hæc mysteria peperit nomen viri huius Hebræa, Manasses, necessitatem seu oblivioni datum sonans. Quæ igitur vel se parat nouo marito, & sponsum magis ambit quàm ambitur, vel iuuentutis fiducia viuit vt libet, vt maximè coniugis vsum vel solatium non respiciat, non est tamen Iudith. Hactenus isti auctores.

QVÆSTIVNCVLA XII.

De mystico Historiæ huius sensu quid?

REM totam paucis hisce verbis indicauit S. Hieronymus prologo in Sophoniam. *Iudith, & Hesther in typo Ecclesiæ, & occiderunt aduersarios, & periturum Israël de periculo liberarunt.* Typum porro hunc toto suo Commentario explicauit, & amplificauit Rabanus, eumque secuta glossa. Possumus nimirum per Holophernem intelligere Diabolum, per eius duces, & exercitus, totam impietatũ, hæreseων, vitiorumq; omnium colluuiem. adeò vt apud Victorem lib. 1. de pers. ægerrimè ferrent hæretici, nudum etiam Holophernis nomẽ pronunciari. Hæc enim omnia extremam DEI populo perniciem, & vastitatem machinantur. Hęc Bethuliam, id est, piam religiosamq; viri iusti animã castris circumcirca immensis positis arctissimè obsident. Nam Bethulię nomine, vel virgo DEI, vel certè domus dominũ parturiens significatur. Et huic suas potissimum aquas eripere illa conantur, dum sacratissimos diuinarũ litterarum, sacramentorum, omnisq; cœlestis gratiæ fontes occupare, impedire, ac prohibere moliuntur. Sed Holophernẽ istum Catholica contrucidat Ecclesia. omnes eius copias profligat. spolia diripit. DEO q́ue tandem lætabunda gratias agit, eique sua omnia & se totam offert, dicat, & consecrat. Per Iudith etiam denotata est Beatissima Virgo. vt indicat S. Fulbertus Carnotensis; *Contriuit*, ait, *Maria serpentis caput seruando virginitatem, & humilitatem, quia & hæc extinxit mentis superbiam, & illa carnis concupiscentiam. Contriuit potentiam Satanæ per filium, quem genuit, spoliando illum dominio suo. Contriuit caput, astutiam eius, nempe sapientiam terrenam per paupertatem spiritus. Vnde de illa dici potest: Vna mulier Hebræa fecit confusionem in domo Nabuchodonosor.* Ita ille. Mariani operis lib. 1. cap. 2. noster Canisius; *Hæc*, ait, *est sancta, & sæculis omnibus celebranda Iudith, eleganti sanè aspectu prædita, & decora nimis, quæ superbissimum caput amputat Holoferni. mulier Hebræa, quæ populo* DEI *pro certa desperatione, præsentem salutem, ac triumphum affert: de qua rectè, propriè q́, dixeris, quod de illa miranda victrice gratus* DEI *populus prædicabat. Benedicta Tu, filia à Domino* DEO *excelso, pra omnibus mulieribus super terram: Tu gloria Hierusalem: Tu lætitia Israël: Tu honorificentia populi nostri.* PER QVAM GLORIA PATRI, & FILIO, & SPIRITVI SANCTO: sicut erat in principio & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum,

AMEN.

422.A

SERENISSIMÆ PRINCIPI ANTONIÆ LOTHARINGIÆ, SERENISSIMI IVLIÆ, CLIVORVM, ET MONTIVM Ducis coniugi lectissimæ,

NICOLAVS SERARIVS.

SOLENT, PRINCEPS SERENISSIMA, *etiam inferiores & subditi, suis coniugium ineuntibus Dominis ac Principibus nuptialia quædam munera offerre. Accidit verò, aliquo Dei, vti quidem sentio, nutu; vt quibus superioris Iunij diebus,* SERENISSIMO CATHOLICOQVE PRINCIPI *Iuliacensi Duci sponsa fiebas, Estheris ipse Commentariolo nuptias celebrarem. Ideoque ipsum, per se quidem exiguum, & dignitate Tua longe minorem, sed, quia cum* TOBIA *&* IVDITH *eum copulaui; excellente* REVERENDISSIMI *&* SERENISSIMI *fratris Tui Cardinalis auctoritate amplificatum & exaggeratum, Tibi, ve-*

422.B

bi, velut gamelion quodpiam, donare, dicareque volui. Quamuis verò aliæ aliarum virtutum gemmæ & plurimæ, & nobilissimæ, in clarissima ista sæculorum omnium Regina, emicuerint, duæ tamen potissimum, quarum præsidio res maximas, in primisque salutares gessit, fuerunt. Vna est, eximia in Deum religio: altera, prudentia excellens. Effecit religio, vt antequam difficillimum ipsa negotium, omninoque arduum & periculosum aggrederetur, de eo ad Deum studiosissimè ipsa referret: eius sibi gratiam, lumen & numen intentissimis precibus, ieiuniis, aliisque demissionis pietatisq; summæ actionibus conciliaret: neque id per seipsam tantùm, sed & per alios, quos iisdem religiosissimis operibus operam dare, vel rogabat, vel iubebat: vt pote, quæ optimè iam nosset, quod sanctus postmodum Apostolus indicauit, magnam eius comprecationis apud Deum vim esse, quæ ex multarum personis faciei rum *oritur. Prudentia verò tanta huic religioni, vinculo quàm arctissimo coniuncta, duplex in ipsa emituit: propria & aliena. Prudentissimè ipsa Maritum dilexit, coluit, & reuerita est, eamq; ob rem, cum, quam Dei populo salutem volebat, impetrare voluit, non eum ilico muliebribus nescio quibus lamẽtis, fœmineoq; vlulatu, aggressa est, sed omni cum modestia, opportunitate, ac sapientia rem tandem totam confecit. Prudentissimè ipsa etiam consiliario & monitore quàm optimo, homine inquam religionis auita retinentissimo, Dei timoris plenissimo, boni communis amantissimo, Esthera ipsi fidissimo* (MARDOCHÆVM *semper intelligo*) *vti numquam recusauit. Commendant,* SERENISSIMA PRINCEPS, *qui Tenorunt, omnes, eam,*

qua

422.c

qua Te verus natura parens, ingeniorumque molitor Deus, egregiè ornauit, prudentiam: narrant etiam multi Tua erga Deum, eiusque sanctos, cum ipso iam in cœlis regnantes, pietatis minime obscura, vel adumbrata, quæ, toto isto Tuo per Germaniam itinere, impressisti, vestigia. Si ergo in sancta Esthere hac nostra, duo hæc, vti hactenus imitari, quotidieque augere pergas, spes bonis illis populis, quorum Te SERENISSIMVS *Dux, Amplissimique ordines inuitarunt, est non parua, futurum, vt sit Tuus iste in terras illas aduentus auspicatissimus: omni hominum, summorum & infimorum, ordini salutaris, Tibique ipsi, Tuis Maioribus, & Deo in primis glorioſissimus. Verè de posteriore gemma Salomon,* Vnguento & variis odoribus delectatur cor: & bonis amici consilijs anima dulcoratur: *De priore vero Apostolus*; Pietas ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est, & futuræ. *Quam ego Tibi,* SERENISSIMISQVE *Tuis sororibus omnibus,* CHRISTINÆ, *magni Hetruriæ Ducis coniugi,* ELIZABETHÆ, *Sereniſſimo Bauariæ Duci Iuniori nuptæ: &* CATHARINÆ *innuptæ adhuc Virgini, ex animo, precibus, à cœlesti bonorum omnium authore Deo, peto & obsecro. Moguntiæ, pridie Natiuitatis B. Virginis, anno Virginei partus milleſimo quingenteſimo nonageſimo nono.*

IN ESTER

IN ESTHER.

PRÆDICENDA SEPTEM.

PRIMVM, QVÆ INSCRIPTIO.

AB Hebræis liber hic ferè vocatur *Megillath Esther*, seu, vt antiquitus pronunciabant & scribebant; *Megella* id est, *volumen*, quemadmodum & Ieremiæ 36.v.27.28.vox ista vertitur. Idcoque infrà cap.9.26 & in notatiuncula ante cap.13.*volumen* vocat Diuus Hieronymus. Olim tamen simpliciter inscriptum fuisse *Esther*, ostendit apud Euscbium lib.6. hist. cap.25. Origenes, & D.Hieronymus epist.105. *Ruth*, ait, *& Esther iisdem nominibus efferuntur.* non quòd ista idem valeant nomina, sed quòd earum libri, non aliter quàm ipsarum vocabulis inscribantur, prout idem Hieronymus epist. 140.hisce verbis apertiùs indicat; *Ruth, & Esther, & Iudith tantæ gloriæ sunt, vt sacris voluminibus nomina indiderint.* Huius porrò nominis, Esther, interpretatio varia traditur. vel enim est *occulta demoliens*, vel *medicina exploratio*, & *contemplatio*, vel *medicina turturis*, vel *pulchra vt Luna.* quemadmodum ex *Magadah* tradit auctor *Aruch*, cum & inde Græcorum ἀστὴρ, de quo in Iudices dixi; apud Eliam Thisbi, ducatur, & ab Italis *stella* vocari dicatur mulier, cui Esther nomen, propter soni videlicet, in pronunciatione similitudinem. Rabini verò Esther & Susannam, Gamatrica nomina esse docent; quæ à Græcis ἰσόψηφα nominantur. quorum scilicet litteræ, numeros eosdem denotant. Videsis.

א	1	ש	300
ס	60	ר	6
ת	400	ש	300
ר	200	ג	50
		ח	5
	661		661

Alterum prædicendum, quis auctor?

OPINIÔNES doctorum quatuor. *Prima*, Esdram esse; D.Augustini lib.18. Ciuit.36. & Isidori lib.6. orig.cap.2. Ante vtrumque tamen, Eusebij Chronicum anno mundi 4734. idipsum quasi à nonnullis iam assereretur; negauit. Et verò est ea

etiam opinio quorumdam in libro *Baba bathra* cap.1.Iudæorum. *Altera*, quæ Anniani Philonis est; nominat Ioachimum filium Iesu, qui Iosedec. & placet Reineccio tom.2. f.275. *Tertia*, viros magnæ synagogæ profert quã docet R.Moyses Camius lib. *Darche leschon hacodesch.* Et mirum, magnum illum in Anglia Caluinianorum magistrum, Bellarmini allatratorem, opinionis huius ignarum esse, dum controuersia 1.cap.8.argum.1.scribit; *Auctorem huius libri fuisse, aut Esdram, aut Ioachim Sacerdotem, aut ipsum Mardochæum docti statuunt, alium nesciunt. Quarta*, cum ipsum, qui tantas hoc libro commemoratas res gessit, omnibusque adfuit vel potius præfuit; Mardochæum, libri eiusdem auctorem censet. *in qua* quidem *sententia*, præter eos, de quibus infrà; ego, si addatur, *opera aliquid etiam cum ipso Mardochæo contulisse Estheram.* Et de Mardochæo quidem testantur hæc. *Primum* cap.9. ver.20. *Scripsit itaque Mardochæus omnia hæc, & litteris comprehensa, misit ad Iudæos.* Vbi significatur, totam historiæ seriem à Mardochæo scriptam fuisse: deinde missam ad Iudæos omnes. idque cum litteris, quas ad eosdem dabat, præcipiens & adhortans, vt festum, quotannis, diem agerent, liberationisque suæ memoriam omni lætitia & honore celebrarent. Ad hoc enim faciendum, magnæ cohortationis instar, erat, accurata eorum omnium, quæ contigissent; cognitio, & iterata quotannis lectio. cumque semel ista misisset, licet alias adhuc posteà litteras mitteret ver.29. non amplius historiam, sed præceptum tantum & hortationem misit. *Accedit* Latinus noster Interpres, qui vers.26. hanc planè sententiam è superioribus verbis collegit, & ita expressit. *Cuncta, quæ gesta sunt, epistolæ, id est, libri huius volumine continentur.* aut, si fortè, vt in Græco est, verterit; *Cuncta quæ gesta sunt, epistolæ huius volumine continentur*; idem semper intelligitur. præsertim si aduertas, in cunctis, quæ hac epistola continebantur, fuisse, quæ sustinuerint Iudæi, quæ deinceps immutata sint, id est, quæ mutatio ipsorum miserias & calamitates insecuta sit. *Alterum* cap.12. ver.4. in Latino; sed in Græco cap.1. Μαρδοχαῖος ἔγραψε περὶ τῶν λόγων τούτων, *Mardochæus scripsit de hisce narrationibus.* vel, vt legi posset; περὶ τοῦ λόγου τούτου; *Mardochæus scripsit de his narrationem hanc.* quemadmodum paulò antè dicitur; ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς τοὺς λόγους τούτους, εἰς μνημόσυνον, *scripsit Rex verba siue narrationes istas in monimentum. vel ad memoriam.* Licet enim de somnio, & insidiarum, de quibus infrà; detectione, ipsum tantummodo scripsisse hinc effici posse videatur, nihil tamen impedit, quin ea verba latiùs pandantur, cùm quæ istorum, eadem & aliorum ratio sit. Et verò ex istis & superioribus verbis simul iunctis, tota pænè scriptio hæc ab illo profecta ostenditur. Quid enim, præter ea, quæ periculum antecesserunt, ipsumque periculum, & eius cùm instantis, tùm depulsi causas modosque, continet? *Tertium* mihi argumentum ab plurium doctorum assensu ducitur, Christianorum, & Iudæorum. Nam ita senserunt Lyranus, Carthusianus, Feuardentius, R.Moyses. Hispanus R.Abenezra, iisque, si libeat, adiici possint, Vatablus Geneuensis editionis, & Ioannes Drusius. Quod à me verò de Esthera, quasi & hæc aliquid, hoc in commentario, vnà cum Mardochæo laborasset; additum, clarè astruit Græcus textus cap.9. paululùm, quod in Latino est contractius; dilatans, καὶ ἔγραψεν Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα, θυγάτηρ Ἀμιναδὰβ, καὶ Μαρδοχαῖος ὁ Ἰουδαῖος, ἃ ἐποίησαν· τό, τε στέρεωμα ἐπιστολῆς τῆς φουρὶμ. *Et scripsit Esther Regina, filia Aminadab, & Mardochæus Iudæus quæ fecissent. ipsamq; confirmationem epistolæ ipsorum Phrusim.* de quibus suo loco.

Tertium

Tertium prædicendum, qui Interpretes?

SI de iis, qui Græcè aut Latinè verteruut; agatur, sic habeto. Ante D. Hieronymum, fuisse cùm Græcos, tùm Latinos translatores iam aliquos, vti tradit ipse epist. 112. Et Græci quidem fuerunt partim *Septuaginta Interpretes*, vt ab eodem ibidem ostenditur tam in principio, eum vulgatam ed tionem nominat, quam sub finem; itemque in notulis huic libro attextis. partim *Lysimachus*, de quo infrà cap. 11. Ipse tandem Hieronymus *de archiuis Hebræorum, librum istum reuelans* (sic enim Biblia Regia melius legunt, quod in Romana, Basileensi & Antvverpiensi D. Hieronymi editione est, *releuans*) *verbum è verbo transtulit expressius*, prout loco iam citato ipsemet loquitur. Si verò, qui exposuerunt, quærantur, est apud Cassiodorum lib. 1. diuin. lect. 6. Bellator, Rupertus lib. 8. de victoria verbi, Rabanus, quoad allegoriam vt in Iudith, Lyranus, Hugo, Carthusianus, Feuardentius. At addi potest Hebraicus *Perusch* seu *expositio*, quæ separatim Venetiis edita, auctore Gaone, seu Rabino Elisa Gelico, itemque Iosephus Gorion editionis Basileensis lib. 2. à cap. 1. vsque ad capitis quinti medium, vbi Alexandri Magni res gestæ incipiunt. Gorion verò editionis Cracouiensis vnico quidem libri primi capite quarto, sed bene longo: & Iosephus Flauius lib. 11. c. 6. Vidi etiam aliquando de Esther & Assuero sermonem in vetere inferioris Bibliothecæ Reuerendissimi Herbipolensis manuscripto Codice.

Quartum prædicendum, quæ auctoritas?

LVTHERVS symposiacorum cap. 69. fol. 380. *Ego*, inquit, *adeò librum hunc* (secundum Machabæorum) *& Estherodi vt vellem nullo modo exstare.* Loquitur verò seriò, de libro, prout Hebraicè iam legitur. Cum enim ista diceret, obiecit ei, qui Hebraicarum litterarum peritus habebatur & aderat; M. Forsterus, fieri ab Hebræis librum illum maximi, & quidem pluris, quàm Danielem & Isaiam. neque, se ille aut de quibusdam tantum eius partibus loqui, aut aliud quidquam respondet. Haneq; Lutheri vocem, tamquam oraclum accepisse videntur illi, quos, magnum in Lutheranorum scholis consecutus nomen, Reineccius Tomo 2. fol. 42. refert, iam reperiri, qui eandem hanc Estheris cum Iudithæ historia suspicentur, sic vt in Tragicomœdiam versa sit. *Nam cum*, vt ait, *facta à Iudæis cædes admodum inuidiosa esset, eam viro docto alicui, personis & circumstantiis alia repræsentare placuisse, donec tempore ipso, animis extraneorum mitigatis, à Ioachimo Pontifice, qui idem dies purim instituerit, in historia relata esset.* Audiimus verò in Iudith principiis, quo apud Nouatores istos loco sit historia illa, quam cum ista iam confundi vellent. Videtur tamē Lutherus postea suum illud iudicium & votum stultitiæ damnasse, dum in præfatione suæ versionis; decimi tantum capitis partem à versu 4. & quæ deinceps in Latino sequuntur, capita reiicit. haneque ferè sententiam retinent hodie cùm Lutherani alij, tùm Caluiniani apud Wittakerum controu. 1. quæst. 1. cap. 8. libro contra Campianum, & contra Duræum, Iohannes etiam Drusius lib. 8. animad. cap. 16. vult iis *non adeò multum tribui.* &, suis in notis; *additiones apocryphas* non rarò appellat. sicuti & Catholicorum nuper pauci, quidam, de quibus postea.

DVO BREVITER STATVO. VNVM, *Capita priora decem, vsque ad decimi versum quartum, esse canonica.* Probatur à Bellarmino lib. 1. de Verbo Dei, cap. 4. & adduci ferè possunt, quæ pro Tobia & Iudith allata sunt. Satis iam sit, Ecclesiæ in Trident. sess. 4.

definitio,& Hebræorum omnium ſententia,tam recentiorum,de quibus ſuprà,Forſterus aiebat; quàm veterum, de quibus Ioſephus lib.1. contra Apionem, Athanaſius Synopſi, Epiphanius hæreſi 29. vbi à Nazareis etiam Hebraicè legi narrat; citatóque paſſim Rabinos complures Rabi Eliſæus in ea, quam ſuprà memoraui, expoſitione.

ALTERVM. *Quod in eodem capite decimo à verſu quarto reſiduum eſt, & quæ ſequuntur capitula omnia, canonica ſunt.* Probatur *primò.* Qui, præter D.Hieronymum, veteres,librum hunc approbarunt, de eo, prout in editione vulgata, quæ Eccleſiæ eſt, erat, loquebantur. Sed cum iſtis omnibus erat, vti D.Hieronymus ad ea ipſa capita commonet,Græcaque hodierna,& Athanaſij ſynopſis teſtatur. Ergo. *Secundò.* Approbarunt eadem Concilium Laodicenum can.59. Carthaginienſe 3. cap.47. Origenes in Pſal.1. apud Euſebium lib.6. hiſtor. cap.25. Cyrillus Catech. 4. Damaſcenus lib.4. cap.18.S. Hilarius in Pſal. 1. Innocentius primus epiſt. 3. Ruffinus in ſymbolum. S.Auguſtinus lib.2.de doctr.c.8. Alcimus ad ſororem. *Tertiò.* Ex iis ipſis capitibus non ſecus, quam è ſacris litteris teſtimonia laudant D. Chryſoſtomus homil.3. ad populum, Auguſtinus in Pſal.51. epiſt.199. D.Ambroſius 3.offic.15. D.Baſilius lib.2.contra Eunomium, D. Hieronymus in cap. 1. Galat. Alexander Pontifex ad omnes orthodoxos. *Quartò.* Ex ſeria Origenis probatione; epiſt.ad Iulium Afric. *Vide,* ait, *ne imprudentes & inſcientes abrogemus exemplaria, quæ habentur paſſim in Eccleſiis:* At eiuſmodi ſunt exemplaria,in quibus & iam & olim, vt ex dictis patet; capitula hæc fuerunt. *Quintò.* Ex Tridentini Concilij ſeſſ. 4. hiſce verbis; *Si quis libros ipſos integros, cum omnibus ſuis partibus, prout in Eccleſia Catholica legi conſueuerunt, & in veteri vulgatâ Latina editione habentur, pro ſacris & Canonicis non ſuſceperit, & traditiones prædictas ſciens & prudens contempſerit, anathema ſit.* Hinc ergo argumentor dupliciter. *Primò,* dum ait,*cum omnibus ſuis* partibus. ſcilicet vt in Daniele,Marco,Luca,Ioanne,in quibus ea,de quibus nonnulli olim controuerſati ſunt; approbantur. Et niſi Concilij mens iſta foret, nonne ridiculus eſſet aphoriſmus, totum aliquod laudare, & de ipſius partibus addere? Quomodo enim ſine partibus aut illud conſtare,aut probari poſſit? *Deinde* dum ſubdit; *prout in Eccleſia legi conſueuerunt.* vt omne ſcilicet lucifugis & contentioſis ingeniis effugium obſtruatur. At videmus in Eccleſia legi ex cap.13.feria 4.poſt Dominicam ſecundam quadrageſimæ. indidemque in Miſſa contra Paganos, & ex cap. 14. Dominica 22. poſt Pentecoſten. Vnde Rupertus 18.de victoria cap. 12. *Sacer,* ait, *Eccleſia chorus, per ſingulos annos ſtatutis diebus, declamat ante Dominum, in perſona illorum,* ſcilicet Iudæorum. *Euerte cor eius,* ſcilicet Regis,*in odium repugnantium nobis, nos autem libera in manu tua.*ex cap.14.ver.11.14.19. Et lib.12.de diuin.offic. cap.25. ex cap.14. ver.13. *Heſter,* ait,*pro temperantia ponitur, quæ repudiata ob arrogantiam Vaſthi regina, in regnum ſubrogatur. Nam ipſius temperantiæ hoc indicium eſt ſpeciale, quod Leonem illum, de quo ipſa ad Dominum dicit: Et da mihi gratiam in conſpectu Leonis, id eſt, Aſſueri regis; in manſuetudinem conuertit, eiuſque edictum ex inſtinctu Aman intemperantiſſimè ſuperbientis & genus Iudæorum perdere cupientis, in conſolationem ſuæ ſtirpis tranſtulit.* *Sextò,* ex argumentorum,quæ obiiciuntur,ſolutione.

Contra poſteriores huius libri partes argumenta proponuntur & ſoluuntur.

SVNT apud Wittakerum, quibus poſteriores libri huius partes oppugnentur,argumenta quatuor.

PRIMVM.

PRIMVM. In posterioribus capitibus eadem, quæ in prioribus repetuntur. *Respondeo*, hoc ipso è prioribus confirmari posteriora, & contrà, è posterioribus priora. Si confieri tamen ex ista ratione quid possit, est; videri auctorem non vnum esse, quod antea concessum est.

ALTERVM. Sunt isto in libro, quæ parum vera & consona videntur. *Respondeo primò* quidem; esse hunc hæreticis morem perpetuum, vt libri alicuius auctoritatem eleuaturi, omnia quæ ille contineat; difficilia colligant, vt, quia non à quolibet statim explicari ea possunt; falsa omnia iudicentur. *Deinde*, peto vt singula suis locis reseruare liceat, ne ante explicationem explicare omnia oporteat. Do tamen hæreticis istis, hæretici à Beza præfatione in nouum Testamentum, laudati sententiam, hoc ipso libro, de his ipsis difficultatibus, consignatam. *Nescio*, ait in cap. 3. fol. 93. Iohannes Drusius, *quam rectè fiat ab hominibus eruditis, qui additionibus Esther falsi crimen imponunt ex loco tam dubio, & controuerso.* Loquitur scilicet, de insigni illa difficultate, quomodo fuerit Haman Macedo. de qua suo loco infrà.

TERTIVM. Ista in Hebræo capita non sunt, nec verisimile excidisse. *Respondeo.* Cur, quæso, non verisimile? An integros libros excidisse fatentur hæretici, de quibus in generalibus Bibliorum Prolegomenis egi; particulas excidere potuisse negabunt? Licet verò è cap. 9. Drusij eiusdem verba istis obiicere, dum istud exponit; Ἐγεφὴ εἶτε τὸ βιβλίον. *Existimant*, inquit, *fuisse librum vulgo eius ætatis notum. Quod si ità est; intercidit cum aliis, vt liber Iecti, & Salomonis, Medras Iddo, liber Bellorum Domini, Annales Regum Israël.* Sed Origenem loco citato potius audiamus, qui hoc ipsum, quod Wittakero incredibile videtur; verisimile asserit. Et Flauius Ioseph lib. 11. cap. 6. Assueri epistolas citat, cum lib. 10. cap. 12. è fontibus Hebræis haurire se profiteatur, & lib. 1. pleraque refert Hebræus Gorion Cracouiensis, de quo suprà.

QVARTVM. Catholicorum quidam in apocryphis ea censuerunt, D. Hieronymus præfatione in hunc librum, Rabanus etiam in præfatione, & sub finem Commentariorum cap. 10. Lyranus, Hugo, Burgensis additione 1. cap. 3. & add. cap. 7. Sixtus Senensis lib. 1. & Caietanus in hunc librum. *Respondeo*, vt suprà in Tobia responsum est; hosce posteriores, D. Hieronymi esse auctoritatem secutos. Hieronymum verò Hebraicum; qui tum erat; contextum. Neq; paucorum iudicium synodo œcumenicæ officere quidquam potest. quam idcirco paulò diligentiùs explicabam, ne vnius aut alterius, qui ea synodo posteriores fuerunt; temeritate, fas quisquam deinceps putet, quod nefas.

Pro iisdem posterioribus libri huius partibus argumentum, quo simul hæreticorum contra eosdem, & libros quosdam argumenta quàm inania sint, ostenditur.

IAM *septimò & vltimò*, contra capitum istorum hostes hæreticos missile hoc intorqueo. Priora capita possunt iisdem argumentis omnibus oppugnari, quibus non posteriora tantùm ista, sed Integros etiam libros Tobiam, Iudith, Machabæos à vobis expugnatos putatis: & tamen prima illa vobis, quod non reprehendo; canonica sunt.

Quidni ergo ista etiam sint, licet ratiunculis ea nonnullis appetantur quidem, sed non euertantur? Nam prima etiam capita illa oppugnari posse, vel ex hisce manifestum.

Primò. Libri huius auctor certò asseuerari nullus potest; licet de nonnullis coniiciatur probabiliter. Ergo & opus totum incertum. *Secundò* Translationes eius variæ olim vitiosæque fuerunt, vt præfationis initio ait S. Hieronymus. Si verò præcipuam aliquam in Ecclesia auctoritatem tenuisset; num adeò mendosus & deprauatus esse potuisset? Quid, quod & Hebraicus textus minimè purus est, sed peregrinis & Chaldaicis vocibus refertus? *Tertio*, Iam tempus, quo historia hæc accidisse narratur, ita incertum, vt quot pænè capita, tot sententiæ sint, neque vllam ferè amplectaris, quin asystata pluria occurrant. An non igitur commentum potius quam historia, vel certè subdubia cuiusdam scriptio & de qua libera doctorum iudicia esse possint, videatur? *Quartò*, Sunt in ea etiam quæ plusquam paradoxa videantur, vt, primò statim capite, conuiuium dimidiato anno habitum: Reginam tam leui de causa, tam subitò, tam nullo iudicio, explosam: nouam eius in locum inductam. cuius ne genus quidem & patria inquisita esset, quæ tam serò ad viduum Regem admissa sit, de cuius liberis & posteritate ne verbum quidem audiretur. Alia, quæ plurima sunt, persequi non libet. *Quintò* deniq;, veterum quidam non desunt, qui nullam libri huius, dum scripturarum diuinarum catalogos memorant; mentionem faciunt, Melito apud Eusebium libro 3. histor. cap. 10. Nazianzenus, Athanasius in synopsi, vbi & de quibusdam Hebræis idem affirmat. eoque tacente, in promptu est Iosephus lib. 1. contra Apionem, vbi scripturas, quæ post Artaxerxem Xerxis filium apud Iudæos esse cœperunt, multo minoris esse auctoritatis testatur, quam sint Prophetarum, & aliorum, qui anteà scripserant. Et hoc testimonium laudat Eusebius libro 3. cap. 10. Dicemus verò infrà ex Iosephi sententia, esse Commentarium hunc Artaxerxe illo posteriorem. Quin & eum parui adeò fecisse videtur, vt ne nominare quidem dignatus sit. Iunilius Africanus huic non eandem etiam cum historicis aliis Canonicis, auctoritatem apud Hebræos fuisse ait lib. 1. de partib. diuinæ legis cap. 2.

Ecce, mi Wittakere, vosque omnes hæretici, qui varios nobis libros leuissimis sæpè argumentatiunculis extorquere conanimi, quàm facilè est, iisdem artibus, in eos etiam, quos retinendos putatis; similiter inuadere? Dissoluerem verò ista, nisi ex iis, quæ in Tobia & Iudith dixi, quæque in Machabæis dicenda sunt; satis superque omnium inanitas eluceseeret. Hoc tantùm addam, scribere doctum hominem, Dominum Angelum Roccam in Suo de Bibliotheca Vaticana Commentario, libri huius exemplar Hebraicum, in corio conscriptum, conuolutum, in Augustinianorum Bibliotheca, Bononiæ, asseruari.

Quintum prædicendum. Quis eius, in Bibliacis, ordo?

HEBRÆI omnes ipsum in eo diuinorum ordine collocant, qui *hagiographorum* dicitur. Variant tamen *tripliciter*. Nam *à Thalmudicis*, post Threnos, ante Paralipomena statuitur: *à Masoretis* post eosdem Threnos, sed ante Danielem & Esdram: *à Germanicis Iudæis*, post Ecclesiasten, ante Danielem, Esdram, Paralipomena. Nostrorum *quidam* recensent ante Iudith, vti Athanasiana synopsis, Cassiodorus cap. 6. & 14.

diuin-

diuin. lectionum, Augustinus loco citato, Concilium *Laodicenum* editione prima, post Ruth. quo etiam loco legitur in Hebraicis Plantini Bibliis in quarto editis, anno Iudæorum minore 326. hoc videlicet modo statim post Deuteronomium; *Canticum Canticorum, Ruth, Threni, Ecclesiastes, volumen Esther.* & tùm subiunguntur, qui ab iisdem Hebræis vocantur, *Prophetæ priores*, Iosue, & alij. In Tridentina verò sessione 4. ordinem iste liber eum tenet, quem in Bibliis nostris videmus, & hactenus secuti sumus. & quidem rectè propter causam allatam Prolegomeno 7. in Iudith.

Sextum prædicendum, quæ vtilitas?

BREVITER D. Hieronymus præfatione in Sophoniam, & qui eum secutus est, Rabanus hoc loco; *Liber*, inquit, *Esther, multipliciter & Ecclesiæ Sacramenta continet, quia ipsa Esther Ecclesiæ typo populum de periculo liberat, & interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partem conuiuij, & diem celebrem mittit in posteros.*

Septimum prædicendum, quæ diuisio?

NOSTRIS in exemplaribus Latinis capita sunt 16. in Græcis tantùm 10. sed ita, vt quæ illis 16. continentur, ea in hisce 10. insint omnia. suo tamen loco posita, quæ apud nos alieno. Cum enim D. Hieronymo propositum esset, ostendere, quæ in Hebræis tantùm essent, & quæ in Græcis supererent, hæc ipse posteriora illis subiunxit, & quidem vt in præfatione ait; 9. capitulis distincta, per alphabeti litteras ex *minio* vsque ad litteram theta. Pro *minio* tamen legit Romana D. Hieronymi editio, *minimo*. quod intelligendum foret ex cap. 10. quod littera Græcorum minima, *iota* scilicet, notari solet. Omnia verò hæc adiuncta triplicia sunt. vel enim ad historiæ *finem* spectant:; & ea statim traduntur versu 4. capitis decimi & initio vndecimi. vel ad historiæ *principium*, & deinceps leguntur cap. 11. & 12. vel denique ad *medium* & habentur cap. 13. 14. 15. 16. Ego, vt historiæ ordo tempusque magis pateat, ad suum omnia locum reuocabo. ideoque quod in Euangeliis quatuor coniungendis veterum quidam fecerunt; *Harmoniam Esther*, siue capitum omnium tam priorum quam posteriorum *consonantiam* vocare volui. Sicque libri totius partes constitui possunt quatuor. In prima sunt nonnulla, quæ Iudæorum & pericula & liberationem antecedunt, vsque ad c. 3. v. 6. In secunda periculum Iudæorum à c. 3. ver. 6. vsque ad cap. 4. In tertia eorundem liberatio à cap. 4. vsque ad cap. 9. ver. 17. In quarta quænam liberationem consecuta.

PARS LIBRI PRIMA.

QVÆ Iudæorum discrimen antecedunt in parte prima, sunt eorum quæ sequuntur, vel signa, vel causæ & occasiones, & videntur octo. ideoque & primæ huius partis particulæ sunt totidem. Continetur verò in

I. Mardochæi somnium toto cap. 11. à ver. 2.
II. Epulum Assueri Regis cap. 1. vsque ad ver. 10.
III. Reginæ repudiatio à ver. 10. ad cap. 2.
IV. Estheris in regiam domum adductio cap. 2. ad ver. 9.
V. Estheris ad Regem præparatio, eodem cap. 2. à ver. 9. ad 15.
VI. Estheris nuptiæ, ibidem à ver. 15. ad 19.
VII. Eunuchorũ insidiæ, & suppliciũ, rursus ibidem à v. 19. ad fin.
VIII. Amanis exaltatio, & in Iudæos ira cap. 3. ad ver. 6.

PRIMA

PRIMA PRIMAE PARTIS PARTICVLA.

DE MARDOCHÆI SOMNIO.

E capite vndecimo.

S. HIERONYMI monitiuncula; *Hoc principium erat in editione vulgata, quod nec in Hebræo, nec apud vllum fertur interpretum.* videlicet, præterquam apud Septuaginta, qui in vulgata tunc editione legebantur.

2 ANno secundo, regnante Artaxerxe maximo, prima die mensis Nisan, vidit somnium Mardochæus filius Iairi, filij Semei, filij Cis, de tribu Ben-iamin:

3 Homo Iudæus, qui habitabat in vrbe Susis, vir magnus, & inter primos aulæ regiæ.

4.Reg. 24.15. 4 Erat autem de eo numero captiuorum, quos transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis de Ierusalem cum Iechonia rege Iudæ:

5 Et hoc eius somnium fuit: Apparuerunt voces, & tumultus, & tonitrua, & terræmotus, & conturbatio super terram:

6 Et ecce duo dracones magni, paratiq; contra se in prælium:

7 Ad quorum clamorem cuncta concitatæ sunt nationes, vt pugnarent contra gentem iustorum.

8 Fuitq; dies illa tenebrarum & discriminis, tribulationis & angustiæ, & ingens formido super terrã.

9 Conturbataque est gens iustorum timentium mala sua, & præparata ad mortem.

10 Clamaueruntq; ad Deum: & illis vociferantibus, fons paruus creuit in fluuium maximum, & in aquas plurimas redundauit.

11 Lux & sol ortus est, & humiles exaltati sunt, & deuorauerunt inclytos.

12 Quod cùm vidisset Mardochæus, & surrexisset de strato, cogitabat quid Deus facere vellet: & fixum habebat in animo scire cupiens quid significaret somnium.

QVÆSTIVNCVLÆ.

I. *Quale Mardochæi somnium?*

SOMNIORVM alia naturalia sunt, alia supernaturalia, vti de his quidem non ex nostrarum tantum litterarum, sed Ethnicarum etiam auctoritate, necnon & ex ipsa ratione, satis contra Aristotelem libro de diuinatione per insomnia, constitutum est. Hoc verò *supernaturale fuit*, vt indicatur capite isto 11. ver. 12. vbi *vidisse* dicitur Mardochæus somnium.

Nam

Nam visio ei dormienti obiecta significatur. & cap. 10. ver. 5. Et patet, cum eius vel interior vel exterior naturalis causa nulla proferri possit.

QVÆSTIVNCVLA II.

An à DEO *vel à dæmone fuit idem somnium?*

A Dæmone insomnia non pauca immitti ex Deuteron. 18. perspicuum, & verò ex pulcherrima, de Xerxis & Artabani somniis & disputationibus, narratione apud Herodotum lib. 5. & 7. D. Gregorio lib. 4. dialogorum c. 51. *A* DEO tamen *istud fuisse*, intellexit Mardochæus eodem ver. 12. & persuadet cum personæ ipsius sanctitas & prudentia, vt, *per illam*, indignus non esset, quem obiecto istiusmodi viso, DEVS moneret, *per istam* verò bonum à malo auctorem internosceret. multoque magis, dum, vt cunctorum istorum veritas manifesta omnibus esset; confirmauit cap. 10. ver. 9. reipsa Dominus, se somnij huius auctorem fuisse.

QVÆSTIVNCVLA III.

Cur somnium hoc Mardochæo diuinitus immissum?

VT de maximarum rerum euentis *moneretur* Mardochæus: simulque in earumdem cursu, quantumuis difficillimæ, aspermimæq; res incideren; *confirmaretur*, & meliorum expectatione corroboraretur. Ita enim comparatum est, vt huiusmodi quædam, hominem mediis in calamitatum fluctibus, magnopere solentur, erigant & reficiant.

QVÆSTIVNCVLA IV.

An statim, quæ somnij eius significatio esset; cognouit Mardochæus?

BIFARIAM in somniis loquitur DEVS. vel *clarè*, vt statim, qui dormit, quidnam DEVS velit; intelligat, quemadmodum Iudas 2. Machab. vlt. Iosephus Matth. 1. & 2. vel *obscurè*, vt non statim qui dormit intelligat, quemadmodum Iosephi huius typus (prout de eo serm. 2. super *Missus est* à S. Bernardo traditur) Iosephus alter Genes. 37. itemque, qui cum eo erant in carcere, pincerna & pistor Genes. 40. & ipse Pharao Genes. 41. Nabuchodonosor Danielis 4. *Mardochæus* verò noster hoc *in posteriori genere fuit*. Nam ver. 12. dicitur *scire cupisse*, quid significaret somnium.

QVÆSTIVNCVLA V.

An rectè, quæ somnij significatio foret, scire cupierit Mardochæus?

DIXIT Poëtarum quidam: ——————

——— Somnia fallaci ludunt temeraria nocte.
Et pauidas mentes falsa timere iubent.

Nulla panè nox, quin somniemus, abit, num aut significari semper aliquid, aut quid significetur, optandum & cogitandum semper putemus? Hominum id sanè nimis, quam ocioſorum, vanorum, & ſuperſtitioſorum, vt etiam lib. 2. de diuin. à Cicerone monitum. Nihilominus tamen *ad quædam interdum attendere ſomnia, in vitio non eſt.* Si enim *interiores cauſas* habeant; corporis, eiuſque humorum & temperationis aliquam nobis, & Medicis cognitionem afferre poſſunt, prout in aphoriſmis docet Hippocrates. Si *exteriores*; poſſunt huiuſmodi etiam vtilitatem afferre. & quidem etiamſi à dæmone: ſcilicet vt ea refutemus, iis non credamus, eius fraudes & appetitiones diſcamus, periteque declinemus. Cæterum *à* DEO *immiſſa dum ſunt, quidni ad eorum ſeriò intelligentiam attendamus?* An fruſtra loquitur DEVS? An cura & ſollicitudine, quod oſtendit; indignum? Denique quod ſcire licet, hoc vt ſciamus optare licet. Videatur D. Thomas 2. 2. quæſt. 95. artic. 6. & Caietanus ibidem, vbi de ſuis etiam ſomniis agit; ſicuti & Rupertus cap. 2. lib. 9. de victoria, Petrus venerabilis in epiſtola 16. lib. 6. Omnia ferè, quæ de ſomniis ad ſcripturam noſſe opus, pertractauit noſter Pererius totis 7. quæſtionibus in Danielis cap. 1. Apparet verò ex cap. vlt. lib. 17. Ioſephi, fuiſſe apud Iudæos ſomniorum Interpretes, quos ille deſcribit, *μάλιστα οἷς μέλει ὀνειρόπτων ἢ σημαίνειν ἢ ἀνασκευάζειν, vates, quibus de ſomniis ſtudia erant, ſiue, qui circa ſomnia verſabantur.*

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quamdiu ſcire cupiuit Mardochæus, quid ſibi hoc vellet ſomnium?

GRÆCE dicitur *ἕως τῆς νυκτὸς, vſque ad noctem.* quaſi, eo tantum die, deſiderij hoc habuiſſet. Sed vel ſecuta nocte, quid rei eſſet; percepiſſe oporteret, vel diuinarum rerum negligentem & incurioſum admodum fuiſſe, qui diei tantùm vnius cura dignas illas exiſtimaret. Idcoque cum hoc in Latino non ſit; videatur fortè merito, quaſi ex alicuius, qui ſubſequi videbat, *ἠσύχασε quieuit*, notatiuncula, irrepſerit; ſuſpectum. Si retinere tamen in Romanis 70. libeat; interpretari licebit, *vſque ad noctem*, fuiſſe ſomnij eius intelligendi cupidum, *ita animum, vt magno deſiderio teneretur*, totus ea in cogitatione defixus eſſet, variè apud ſemetipſum inquireret, DEVM rogaret; porroque alios fortè nonnullos interrogaret, non quidem vanos fallaceſque coniectores & interpretes, quos Græci *ὀνειροπόλους* & *ὀνειροκρίτας* vocant; ſed ſi quos, eo in loco, norat bonos & prudentes, qui, vti de Daniele ſcriptum eſt; DEI *ſpiritum in ſe haberent*, Danielis 4. & 5. Poſterus dies, & qui deinceps conſecuti fuerunt, etſi votum & ſtudium hoc nunquam omnino ſuſtulerunt, aliquantulum tamen, vt fieri ſolet; imminuerunt.

QVÆSTIVNCVLA VII.

Quando ſui huius voti compos factus Mardochæus?

CERTAM perfectamque adeptus cognitionem non videtur, antequam ipſo rerum exitu, quid portendiſſet DEVS; intellexit. Hoc enim cap. 10. ver. 5. ſignificat

eat illud; *Recordatus sum somny, quod videram, hæc eadem significantia.* seu, vt Græcè est, *somnij περὶ τῶν αὐτῶν λόγων τούτων, de his ipsis rebus.* Quis enim simplicem hic recordationem accipiat, quæ solam præteriti somnij memoriam importet? Num totos octo, vel nouem annos, quos effluxisse iamiam dicam; illius non meminerat? An primæ illius curæ & indagationis nulla vel minima in animo deinceps vestigia hæserant? Si somnium putasset fortuitum & è multis vnum; assentirer forsitan, obliuioni ab eo datum. Sed diuinum cùm sciret, sæpissimè ipsius recordabatur; de eo cogitabat, & cupido quidem, æquo tamen animo quæ futura essent; expectabat. fructumque illum paulatim percipiebat. at cum tam nubila omnia videret, serceniorem, qui ostensus erat; Phœbum non desperaret, quemadmodum lib. 2. cap. 2. refert Gorionides; *Ab illa,* inquit, *die* (somnij) *& deinceps conseruauit Mardocheus somnium istud in corde suo. Cumque Haman ei tum infestus esset, ait ad Esther filiam patrui sui. Impletur somnium, quod narraui tibi in diebus iuuentutis tuæ.* Fuit igitur ista recordatio cum perfecta ostenti totius experientia, & clara integraque omnium, quæ in somnio vidisset, quorumque particulas vsque eo sensisset, scientia.

QVÆST. VIII. *Quæ interpretatio?*

PROPONITVR cap. 10. ver. 5. vsque ad 10. *Dies tenebrarum,* sunt ærumnosi illi dies, de quibus posteà. *Lux & sol ortus,* dies illi læti & festi, de quibus cap. 8. vers. 16. *duo dracones,* Haman & Mardochæus. *fons* initio *parvus,* & tandem ingentem ex se *fluuium* effundens, Esther est. prout deinceps magis erit manifestum. Et priorum quidem similitudines claræ, vt in illo, *Post nubila Phœbus.* de quo Tobiæ cap. 3. fol. 54.

Nulla dies adeò est Australibus humida nymbis
Non intermissis vt fluat imber aquis.

De cæteris dicendum.

QVÆSTIVNCVLA IX.

Quomodo Haman & Mardochæus dracones?

VETVS Regum, militiæque præfectûm hieroglyphicum symbolum fuit *draco,* vti Horapollo, & Pierius lib. 15. explicant. Cùm duo igitur isti, vnus apud Regem, apud gentem suam alter, tandemque apud Regem etiam, auctoritate pollerent, principatumque tenerent, meritò draconum forma notati sunt, quemadmodum apud Danielem aliis quibusdam animalibus alij. maximè verò, cum apud Persici regni gentem, ferociores & instructiores milites *draconum nomine* appellarentur, vt in libro, quomodo historia conscribenda sit; explicat Lucianus. Rupertus verò libro 8. de victoria cap. 8. particularem etiam de vtroque causam affert. *Propter diabolum,* ait, *serpentem antiquum, veraciter habitantem in pectore Aman. Porro Mardocheus draco non reuera, sed inimicorum, scilicet eiusdem Aman, & complicum eius; accusatione falsa, dicentium, quòd genus eius Iudaicum seditiosum esset & regno insidiosum.* Maior tamen similitudo fuerit, si vterque, verâ metaphorâ, draco sit. sed vt Amau draco est, quia conscelerato dracone plenus, & eius administer instrumentumque fuit; ita & Mardochæus draco etiam dicitur, quia boni & sancti alicuius draconis domicilium, & organum. At quis draco

bonus? Sanè ad DEVM laudandum Dracones interdum quosdam inuitari videmus psal.148. Num ij mali? eum solos inibi peccatores non inuitari notarit S.Chrysostomus. Quia verò draco draconem vt à quodam dictum est, deuorat: nos ego Christianos, dracones appellare posse videor, & CHRISTVM Dominum draconem maximum, qui draconis illius prioris teterrimi & immanissimi caput conterat, totumque deuoret. Nam, *sicut serpentes esse nos prudentes* voluit, Matth.10.ver.16.& ipse in serpentis imagine Num.21.Iohan.3. apparuit. Qui verò *serpentes* vel *angues*, iidem dracones etiam nominantur, vt apud Virgilium Æneid.2. & si qua differentia est, hæc vna est, quod *draco*, serpens sit maior & vastior. Hinc enim illud Græcorum ὄφις εἰ μὴ φάγῃ ὄφιν, δράκων οὐ γενήσεται, *serpens nisi serpentem voret, draco non fiet.* Hinc eodem illo capite Rupertus. *Nec mirum*, ait, *quòd homo simplex, & rectus, propter falsam opinionem*, dico etiam propter veram, vt exposui; *per draconem malitiosum atque tortuosum, in somnio est designatus, cum ipse simplicium Rex & rectorum Dominus* CHRISTVS *per serpentem aneum fuerit præfiguratus.* Sanè Moysis draco Exodi 7.ver.12. Magorum dracones deuorauit, & ipse Moyses draco, Magos dracones, magnumque illum impietatis draconem Pharaonem. Sic & Constantinus Magnus sub pedibus draconem calcabat, apud Eusebium libro 3. Vitæ cap.3.

QVÆSTIVNCVLA X.

Quomodo dracones isti clamorem edidisse traduntur?

NON clamor, sed sibilus draconibus, sicuti & anguibus aliis, tribuendus videtur. & ridet Cicero eos, qui draconem Alexandro loqui visum narrabant. Atq; hoc ille quidem fecit merito. Fabula enim, vt opinor; fuit. aut si quid fuit, *non audiuit* (Tullij verba loquor) *Alexander draconem loquentem, sed est visus audire & quidem, quo maius sit, cum radicem ore teneret, locutus est.* Ego verò dico, *nostros istos dracones non verè clamasse*, sed in somno, quasi clamarent, apparuisse. neque clamor iste apparens, articulatas voces vllas continebat, sed ingentia tantum sibila, quibus populi vehementius concitarentur. quemadmodum Aquilius & in orbis Theatro quidam aiunt, draconem, eum interficeretur; clamasse *Gelre Gelre*; vnde *Geldria* dicta sit.

QVÆSTIVNCVLA XI.

Quomodo Esther fons paruus & flumen magnum?

FONS meritò erat, cuius aquis ingens excitatum incendium restinguendum, defluentibus lachrymis numen propitiandum, abundãtia scaturiente amnis effundendus, quo impiæ nefariæque aduersantium hominum acies demergendæ, penitusque obruendæ. vt antiqua scilicet redirent miracula, Psal.73. *Tu confirmasti in virtute tua mare: contribulasti capita draconum in aquis. Tu confregisti capita draconis.* Atq; in hac sanctissima heroina:

Flumina magna vides, paruis de fontibus orta.
Plurima collectis multiplicantur aquis.

QVÆ-

QVÆST. XII. *Quando somnium hoc obiectum?*

NOx erat, quæ primum, primi mensis Nisan, diem antecedebat. *annus* verò erat Artaxerxis secundus. Ab huius enim annis, tempora hac in historia designantur omnia: & numerantur eius anni secundus, tertius, sextus, septimus, duodecimus. de quibus postcà.

ALTERA PRIMAE PARTIS PARTICVLA.

DE EPVLO.

CAPVT PRIMVM.

1 IN diebus Assueri, qui regnauit ab India vsq; Aethiopiam super centum vigintiseptem prouincias:

2 Quando sedit in solio regni sui, Susan ciuitas regni eius exordium fuit.

3 Tertio igitur anno imperij sui fecit grande conuiuium cunctis principibus, & pueris suis, fortissimis Persarum, & Medorum inclytis, & præfectis prouinciarum coram se:

4 Vt ostenderet diuitias gloriæ regni sui, ac magnitudinem, atque iactantiam potentiæ suæ, multo tempore, centum videlicet & octoginta diebus.

5 Cumq; implerentur dies conuiuij, inuitauit omnem populum, qui inuentus est in Susan à maximo vsque ad minimum: & iussit septem diebus conuiuium præparari in vestibulo horti, & nemoris quod regio cultu & manu constitum erat.

6 Et pendebant ex omni parte tentoria aerij coloris & carbasini ac hyacinthini, sustentata funibus byssinis, atque purpureis, qui eburneis circulis inserti erant, & columnis marmoreis fulciebantur. Lectuli quoque aurei & argentei, super pauimentum smaragdo & pario stratum lapide, dispositi erant: quod mira varietate pictura decorabat.

7 Bibebant autem qui inuitati erant, aureis poculis, & aliis atque aliis vasis ctis inferebãtur. Vinum quoque, vt magnificentia regiâ dignum erat, abundans, & præcipuum ponebatur.

8 Nec erat, qui nolentes cogeret ad bibendum, sed sicut rex statuerat, præponens mensis singulos de principibus suis, vt sumeret vnusquisque quod vellet.

9 Vasthi quoq; regina fecit conuiuium fœminarum in palatio, vbi rex Assuerus manere consueuerat.
10 Itaque die septimo, cùm rex esset hilarior, & post nimiam potationem incaluisset mero, præcepit Mauman & Bazatha, & Harbona & Bagatha & Abgatha & Zethar & Charchas, septem eunuchis, qui in conspectu eius ministrabant,
11 vt introducerent reginam Vasthi coram rege, posito super caput eius diademate, vt ostenderet cunctis populis & principibus pulchritudinem illius: Erat enim pulchra valdè.
12 Quæ renuit, & ad regis imperium, quod per eunuchos mandauerat, venire contempsit. Vnde iratus rex, & nimio furore succensus,
13 Interrogauit sapientes, qui ex more regio semper ei aderant, & illorum faciebat cuncta consilio, scientium leges ac iura maiorum:
14 (Erant autem primi & proximi, Charsena, & Sethar, & Admatha, & Tharsis, & Mares, & Marsana, & Mamuchan, septem duces Persarum, atque Medorum, qui videbant faciem regis, & primi post eum residere soliti erant.)
15 cui sententiæ Vasthi regina subiaceret, quæ Assueri regis imperium, quod per eunuchos mandauerat, facere noluisset.
16 Respondit q; Mamuchan, audiente rege atque principibus: Non solùm regem læsit regina Vasthi, sed & omnes populos, & principes, qui sunt in cunctis prouinciis regis Assueri.
17 Egredietur enim sermo reginæ ad omnes mulieres, vt contemnant viros suos, & dicant: Rex Assuerus iussit vt regina Vasthi introiret ad eum, & illa noluit.
18 Atque hoc exemplo omnes principum coniuges Persarum atq; Medorum, parui pendent imperia maritorum: Vnde regis iusta est indignatio.
19 Si tibi placet, egrediatur edictum à facie tua, & scribatur iuxta legem Persarum atque Medorum, quam præteriri illicitum est, vt nequaquam vltrà Vasthi ingrediatur ad regem, sed regnum illius, altera, quæ melior est illa, accipiat.
20 Et hoc in omne (quod latissimum est) prouinciarum tuarum diuulgetur imperium, & cunctæ uxores tam maiorum quàm minorum deferant maritis suis honorem.
21 Placuit consilium eius regi & principibus: fecit q; rex iuxta consilium Mamuchan.
22 Et misit epistolàs ad vniuersas prouincias regni sui, vt quæque gens audire & legere poterat, diuersis linguis & literis, esse viros principes ac maiores in domibus suis: & hoc per cunctos populos diuulgari.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLÆ.

Prima. *Cur Hebraicè & Chaldaicè ab, &, liber hic incipit?*

EST hoc apud istarum nationum scriptores vsitatissimum, vti videre est initio Exodi, Leuitici, Numerorum, Iosuæ, Iudicum, Ruth, Regum librorum omnium, secundi Paralip. Esdrę, Baruch, Ezechielis, Ionę, prioris Machabæorum, omniumque Gorionis commentariorum. Sed iam cap. 1. Iudith quæst. 1. monui sacros istiusmodi scriptores semper animo contemplatos quippiam antegressum, cum quo istud quod iam scribebant; colligatum vellent, siue id scriptum iam esset; siue mente tantummodo comprehensum. Ideoque historia hæc vel cum superioribus ante iam perscriptis historiis, per, &, istud copulatur; vel certè cum eo, quod priore loco narrant Græci, exposito iam somnio. Latinus Interpres, interdum quidem expressit, interdum, vti hoc loco; dissimulauit, claritatis maioris ergô.

QVÆSTIVNCVLA II.

In quod historia hæc tempus incidit?

CERTVM est quidem, post Babylonicam illam, qua Iechonias Rex captus est, captiuitatem, accidisse cap. 2. ver. 5. & cap. 11. vers. 3. sed incerta ferè alia. Quidam enim *ante liberationem* è captiuitate illa censent, vti Melchior Canus lib. 11. cap. 6. argumento 9. Mercator, & Cedrenus: Alij omnes *post* eandem *liberationem*: & quidem ante Alexandrum Magnum dum Persicæ adhuc monarchiæ status vigeret, vti ex Assuero, totoque libri decursu perspicimus. Cum verò à monarchiæ huius principio Iudæisque libertate donatis; vsque ad Darij vltimi annum vltimum, annos, in Esdræ libro primo, constituerim ducentos & vndecim, quærendum adhuc superest, in istorum quosnam incidat. Et in promptu quidem est ea responsio, in eos ipsos incidisse, quibus imperauit Assuerus. Sed noua statim existit quæstio, quisnam & quando iste. Nam omnes Persarum Monarchas, vocant nonnulli Assueros, vt eodem Esdræ libro exposui; alij, etsi non omnes, eorum tamen Monarcharum, plures Assueros confitentur. vti Driedo tract. 3. & lib. 1. de Scrip. c. 3. De hoc igitur inquiramus.

QVÆST. III. *Quis iste Assuerus?*

SEPTEM circumferuntur *opiniones*, quarum duæ priores ante liberationem Babylonicam, reliquæ post; Assuerum istum nominant, adeoque totum historiæ tempus. *Prima* tradit fuisse Astyagem Darij Medi patrem. Ita Mercator in Chronologia. *Secunda* ipsum Darium Medum Cedrenus f. 97. & 117. suum illud prius retractans, &, auctore in Sulpitium Sigonio, D. Athanasius in synopsi. vbi tamen eum aliud asserere nihil video, quam Mardochæum ex captiuitate, quæ *sub Sedechia* fuit, extitisse. in quo tamen ipso mendosè pro *Iechonia*, vt infrà cap. 2. & 11. dicetur, *Sedechias* ponitur. Opi-

nionum

nionum harum duarum alterutram ſuſcipiendam opinatur Melchior Canus loco citato. *Tertia* Cambyſen, Rabbini ſcilicet in Seder, Genebrardus in Chronol. Lyranus. *Quarta* Darium hyſtaſpis. Ioan. Benedictus, Feuardentius toto ſuo Commentario, Carion in Chronico. *Quinta* Xerxem. Scaliger lib. 6. de emendatione temporum, Iohan. Druſius in cap. 2. *Profectò*, ait, *non eſt Aſſuerus iſte alius quam Xerxes.* *Sexta* Artaxerxem Longimanum. Ioſephus libro 11. cap. 6. Nicephorus Conſtantinopolitanus Patriarcha in Chronic. Suidas, Zonaras, alij apud Euſebium Chro. quos improbat anno mundi 4737. approbat tamen Sabellicus Ennead. 3. lib. 3. Caietanus hîc, Bellarminus lib. 1. cap. 7. Reineccius Tomo 2. fol. 32. &, vt mihi videtur; Rupertus lib. 8. de vict. verbi cap. 5. *Septima* Artaxerxem Mnemonem. Euſebius Anno Mundi 4797. D. Hieronymus Danielis 7. Ezech. 4. Sulpitius lib. 2. etſi, neſcio quo pacto à Bellarmino, quaſi ab ipſo ſtaret; allatus. V. Beda lib. de 6. ætat. Otto Friſing. 1. cap. 20. Philo Annianus, Driedo loco citato.

Mihi verò, qui hoſce omnes ſecutus eſt, Artaxerxes Ochus fuiſſe videtur. & vt ſpero; videbitur omnibus, qui ad ea, quæ ſubiungam; animum aduerterint, non quod ſingula maximam per ſeſe vim habeant, ſed quod omnia ſimul; & quidem vim eam, quæ hoc in vetuſtatis & opinationis genere comparari poteſt. Sic enim ratiocinor; *Superiorum ſeptem Regum in hiſce ſeptem opinionibus enumeratorum nullus eſt, in quem, quæ hiſtoria hæc vel indicat, vel ſubindicat, conſentiant omnia: è contrario verò in Artaxerxem Ochum conſentiunt. Is igitur eſto, qui quæritur.* Antecedentis pars prior oſtenditur. & *primò* quoad priores duos, quina Bellarminus promit argumẽta. quæ ſi cui, quod volo, perſuadent, alia nõ quærat, mihi tamen ipſi alia quærenda. Nam *primum* alioquin eius argumentum ex Tobię vltimo capite infirmatur, vbi Medorum Rex Græcè *Artaxerxes* vocatur, vt ibi dictum eſt. *Alterum* ex Danielis ca. 6. & ex Xenophontę. qui lib. 1. Cyropæd. à Medorum Rege deſciuiſſe ait, qui antea ipſi parebat, Armenorum Regem. Et cum Nabuchodonoſore Niniuem antea delerat, ſeque poſtcà corroborarat & dilatarat. ideoq; & ad eum ab Indis legatos veniſſe narrat ibidem Xenophon. *Tertij* vis etiam non magna, quia c. vlt. ſeſe maritus Eſtheris tantum *de Perſarum regno* ait, non Perſam. *Quartum* infringunt Darius Medus, & Nabuchodonoſor apud Danielem, dum vterq; *regnum à* DEO *eſſe* fatetur. *Quintum* denique labaſcit. quòd Perſis tum imperarent Medi, ideoque Suſis commorari poſſent.

Quæ ad eoſdem igitur hinc ſemouendos Reges me commoueant, ſunt hæc. *Primum.* Qui à Nabuchodonoſore capti fuere Iudæi, ij ante Babylonicum reditum, in Suſiana & Perſide nunquam habitarunt; ſed in Babylonia, regionibusque Chaldæo iſti ſubiectis. Perſis verò & Suſiana ſubiectæ nón erant, vt ex Xenophonte lib. 2. & 3. apparet. Sed Mardochæum tradit caput 11. & Græcorum caput primum habitaſſe Suſis. quô, poſteaquam vnius Perſarum Regis dominatu omnes iſtæ regiones teneri cœperunt, facilè commigrare cum alij, tum Mardochæus potuit. *Secundum.* Cum hiſtoria hæc geſta eſt, tamdiu iam in Perſide Iudæi fuerunt, vt Perſicam linguam, & mores apprimè callerent: adeò vt Perſis, aliisque permixti eſſent, neque ab iis, niſi ſeipſos ipſi indicarent; facilè dignoſcerentur, vti habetur ex cap. 2. ver. 10. & 20. cap. 3. ver. 4. toto cap. 4. cap. 7. ver. 3. & ſ. cap. 8. verſ. 1. At iſtud ante reditum è Babylone factum non eſt. cum & tempus videatur breuius: ſi demantur anni, quibus ante Cyrum, iſtos regnaſſe, auctores illi volunt: & ſi cogitetur, nullam iis ad Perſas abeundi, in eorum ſeſe mores & habitum commutandi fuiſſe libertatem. tam citò præſertim, & tantopere, vt in-

vt internoſci nequirent. *Tertium.* Toto iſto libello Perſici ſemper mores & inſtituta occurrunt, quemadmodum explicatio ipſa deinceps monſtrabit. Veriſimilius igitur eam contigiſſe, dum rerum Perſæ potirentur, quàm dum Babylonij. *Quartum.* Refert Ioſephus Gorion, facta hæc omnia, cùm primùm inter Græciæ Perſidisque regnum excitata bella ſunt. At hoc, ſaltem non ante Darium Hyſtaſpis, narrat lib. 4. & 5. Herodotus. Quoad reliquos verò Reges poſt Darium iſtum, poſſunt & *communia* & *propria* quædam *argumenta* proferri.

Communia ſunt *duo. Vnum*, ſi antequam Hieroſolymitana vrbs & templum exædificata & perfecta eſſent, tantam iſtam apud Perſarum Regem gratiam & auctoritatem Eſthera, demumque ipſe etiam Mardochæus adepti fuiſſent, potuiſſetne fieri, vt neq; ante, neque poſt periculum, eam exędificationem numquam à Rege peterent? An religioſis, DEVMque metuentibus Iudæis hac vna re quidquam vel optatius vel antiquius erat? An vbi periculo perfuncti iam fuiſſent, omnes regiæ benignitatis fontes ilicò exaruerunt? nihil Eſtheræ amplius annuere voluit? qui cap. 8. dimidium regni, ſi petere illa voluiſſet, datum iri affirmabat, qui maiorem ſemper impetrandorum ex iis ipſis quæ conceſſa iam fuiſſent; ſpem certiſſimam cap. 9. verſ. 12. faciebat? Sanè, vt DEO ſaltem grates aliquas referrent, cùm anniuerſarium *ſortium feſtum* diem, perpetua lege, indixerint, multò magis templum excitari, hortantibus præſertim & vrgentibus Aggæo & Zacharia prophetis, non tam rogaſſent, quam poſtulaſſent. Quonam verò tempore, & à quo templi abſolutio permiſſa ſit, in Eſdra diſſerui. Et verò templum ſuo iam tempore ſtetiſſe, illuſtrique gloria circumfluxiſſe ipſamet Eſther cap. 14. verſ. 9. teſtatur. *Alterum.* In libris, qui de templi ædificatione aliquid tradiderunt, vel ante ipſam conſcripti ſunt; nullum vnquam de Eſthera & Mardochæo verbulum. At vix credibile eſt, tantas res non priuatorum quorundam hominum, vti Tobiæ hiſtoria videtur; ſed publicam perſonam agentium, in rebus, quæ ad communem populi totius incolumitatem & ſalutem ſpectarent, quæq; penitus cum hiſtoriis, copioſè ibi deſcriptis, longè aliter quam Iudithę geſta; cohærerēt, ne voculâ quidem vllâ, vmquam attingi & ſubinnui. Atque hoc Euſebij argumentum eſt, quod & ab eo mutuatus eſt Sulpitius: ſed ita, vt ab eodem Euſebio, cum lectionis prauæ aliquid irrepſerit; medicinam accipere debeat. Addo prophanos, qui Perſarum Regum hiſtorias copioſiùs, ad Artaxerxis vſque ſecundi tempora, perſecuti ſunt, & etiamnum integri ſuperſunt, Herodotum & Xenophontem nihil vmquam Eſtheris aut Mardochæi meminiſſe. Quod ſi vel iidem, vel ſimiles aliqui Artaxerxem noſtrum tertium explanaſſent, iidemque in manibus minimè mutili & curtati haberi nunc poſſent, nihil ambigo, quin aliquid aperuiſſent. Nunc de eo non niſi paucula Diodorus, & alij quidam pauci, prout epitomes & narrationis alicuius occaſio tulit; deliarunt. è quibus tamen ipſis ſigna adhuc aliqua, eaque non obſcuriſſima non multò poſt; eruentur.

Propria porrò ſunt, quæ ſingillatim ſingulos iam Reges, vſque ad Artaxerxem Ochum; eiiciunt. Nam *primò* Cyrum hic Aſſuerum vocari, nemo, quod ſciam; dixit hactenus, aut deinceps dicturus eſt. Nam, vt in Eſdra firmatum; non niſi ſeptem annos is Aſiæ monarchiam tenuit, ita vt antecà, dominus 127. prouinciarum, quę hoc toties libro repetuntur; non fuerit. Quomodo igitur anno ſuo duodecimo, quæ hic traduntur, feciſſet omnia? *Secundò* Cambyſes multò minus eſſe poteſt, qui & Iudæis ſemper infeſtus fuit, & non niſi octo annos imperauit.

Tertiò, Darius quidem Hystaspis Indos subegit, vt ait lib. 4. Herodotus, Macedones per Satrapam suum Mardonium deuicit, vt apud eundem est lib. 5. Græcis per Satrapam alium Datin, qui Marathonio in prælio cæsus est, bellum intulit, prout idem ibidem narrat, & Ctesias, & lib. 1. Thucydides, qui bellum hoc, sicut & interdum Plutarchus; *Medicum* appellat: non est is tamen Assuerus Estheræ nostræ vir. Nam, ante regnum, vxor ei fuit Gobryæ filia, è qua filios apud Herodotum lib. 7. tres suscepit. In regno vxores ei fuerunt tres, duæ scilicet Cyri filiæ, *Atossa*, quam Cambyses & Smerdis Magus habuerant; & *Artystona*, quæ virgo vt idem lib. 3. refert; ideoque *& plus adamata* inquit libro 7. & *alia quædam Otanis filia*, inquit lib. 3. Istarum verò nulla vel Vasthi vel Esthera est. Accedit, quòd, eodem Herodoto referente, malè ob tributorum impositionem, &, molestiorem quandam faciendæ pecuniæ rationem dictus sit κάπηλος, quasi cauponariam exerceret. *quia*, inquit Suidas, *vendebat omnia*. Nostrum verò Assuerum videmus liberali quadam magnificentia semper vti erga Hamanem cap. 3. ver. 5. erga Estheram cap. 8. erga vniuersum populum cap. 1. sed maximè ver. 18. dum vectigalium immunitatem prouinciis vniuersis, & dona, iuxta magnificentiam principalem, largitur.

Quartò, Xerxis porro in Græcos bella, opes, & potentia eam Scaligero, eiusque asseclæ opinionem pepererunt. quasi Darius, aliique iam enumerati & enumerandi, eo, vlla in re, inferiores fuerint, nisi fo tè præliorum infelicitate, turpi fuga, & infamia. Cuiusmodi de Assuero nostro nihil audimus, quin potius ei, prosperè feliciterq; cessisse omnia, omnibus pænè regni sui temporibus indicat caput 1. 2. & 10. Iam verò Assuerus anno 6. & 7. sua in patria, suo in palatio Susiano morabatur cap. 2. ver. 15. 16. Xerxes contra, iis annis, in Græca sua vel expeditione vel fuga erat. Nam, anno imperij sui secundo, Ægyptium bellum gessit, & domum rediit, suis ad se principibus conuocatis, vt, de Græciæ bello, cum iis ageret, vti ab Herodoto lib. 7. scribitur. In huius verò belli apparatu *annos quatuor*, inquit lib. 2. Enneadis 3. Sabellicus, vel certè *tres* posuit, vt ex Diodoro lib. 15. intelligitur, dum eum memorat, ad idem bellum secum ineundum, Carthaginienses adduxisse, hos *triennium* apparandis necessariis tribuisse, sicque cum eo incepisse, anno scilicet ipsius imperij sexto. quo Sardibus eum hybernasse notat lib. 7. Herodotus. *Secuto anno*, qui imperij *septimus* erat; &, vt vult libro 1. Thucydides, post Marathoniam pugnam *decimus*, in Græciam mouit, mensis Choiac die tertio, id est, Aprilis pænè vicesimonono: mensem in traiectu consumpsit. Tertio mense post, pugnatum ad Thermopylas, inde ad Salaminam, *die 17. Munychionis*, ait libro de fortitudine Alexan. Plutarchus. qui *non Martius*, vt interpretantur; esse possit, sed *Iulius vel Augustus*. Hinc in Asiam fugiens rediit, &, cum postea, eodem die, ad Plateas, & Mycalen, ab ipsius ducibus infeliciter pugnatum est; Sardibus adhuc hærebat, vt ait lib. 11. Diodorus: rursumque postea inibi commoratus, & fratris sui Masistę vxoris amore captus fuisse legitur, adeò vt, eius fruendæ causâ, ipsius filiam filio suo Dario vxorem esse voluerit, nuptiasque Sardibus adhuc celebrarit. An non significant ista eum toto sui huius anni septimi residuo, in minore Asia hæsisse, alteramque Sardibus hyemem egisse? ita vt in Sabellico vitium sit, eum *celerrimum cladium suarum nuncium* in Persida fuisse. &, quod Drusus ait, cohærere nequeat; *ipsum reducem*, cum Esthera, Autumno ipso, matrimonium iniisse. Nam etsi post Mycalensis cladis nuncium, ilicò Sardibus excessisset, in itinere tamen duos tresue menses posuisset, vt ex Angarorum cursu. & Parasangarum lib. 5. apud Herodotum numero. addo & ex ipso,

quo

quo Reges progredi solent, modo colligitur. Quid, quod etsi tum veniſſet, non Suſis, ſed Perſepoli autumnum tranſegiſſet, vt ait lib. 12. Athenæus, cum omnem præſertim tunc amœnitatem & voluptatem, vt quem è ſtrage ludibrioque ſuo mœrorem ceperat; penitus abſtergeret; conſectaretur, & multo quidem, quam antea vnquam, auidiùs? Pergamus tamen, & Xerxem iſtum omnino profligemus. Teſtatur lib. 8. & 9. Herodotus, eum ad bellum ſuas vxores & filios, tam germanos, quam nothos ſecum duxiſſe. Sed anno Aſſueri tertio, repudiata Vaſthi erat: neque ſine Regina opinor vxore, tantum ad bellum, tam mulieroſus Imperator proficiſci voluiſſet. Neque Scaligerum iuuat, quòd eius vxor *Ameſtris* vocata fuerit, & quandam cum Eſther nomine ſimilitudinem præ ſe ferat. Hanc enim ſcribit lib. 7. Herodotus Otanis, ſeu, vt in Cteſia legitur; Onophæ Perſarum Ducis filiam fuiſſe, illam fortè ipſam, quæ, vt ſuprà dixi; Dario nupſerat. vel eius certè ſororem. & addit idem ſcriptor lib. 9. eam *ſæuo* admodum contra Artayntæ matrem, *ingenio* fuiſſe: lib. 7. Perſarum liberos Deo neſcio cui ſubterraneo defodiſſe: Cteſias verò etiam *impudicam mulierem*. En qualem nobis Eſtheram iſti concinnant? Fuerunt verò & Ameſtres aliæ plures, vt quæ apud Plutarchum, Mnemonis Artaxerxis nata & coniux, & vrbs quædam Amaſtris eſt. Neque verò Xerxem vel ſuperiorum vllum nomine, quod hîc apud Græcos eſt; afficiendum, dicam poſteà.

Quintò, Artaxerxes Longimanus mitis admodum, clemensque fuit, vti alterius Artaxerxis principio ait Plutarchus. adeò vt, quæ Regum auctoritatem tueri videbantur, leges nonnullas ſuſtulerit. verbi cauſa, eam quæ ante Regem, à quoquam ſimul venante in feram telum mitti vetabat. rurſumq; leuiſſima caſtigatione capitales Principum noxias plecti voluerit. Qui enim flagellandus fuiſſet, huius tantùm veſtes flagellari, cui detondendus capillus, huic tiaram ſolam deponi iuſſit, quemadmodum in Apophtegmatibus Plutarchus & libro 30. Amm. Marcellinus notant. Noſtri verò Aſſueri videtur fuiſſe non paulò immitius duriusque ingenium. Qua enim & quàm vehementi pertinaciique ira in Vaſthi Reginam exarſit? Quàm facilè in teterrimam innocentiſſimæ Iudaicæ gentis totius cædem conſenſit? Quàm ſubito familiariſſimum, intimumque ſibi Principem, eiuſdem filios omnes, infelici ex arbore ſuſpendi iuſſit? Quàm promptè, in Perſarum ſuorum ſanguinem & fortunas, poteſtatem Iudæis conceſſit? Eundem verò Longimanum, poſt imperij ſui annum duodecimum, quo tempore ſe ſuaque omnia Eſtheræ noſter dabat; Iudæis templi reſtaurationem adhuc prohibuiſſe, monſtraui in Eſdræ libro.

Sextò, Darius Nothus à pleriſque *annos* tantùm *10.* ſceptrum tenuiſſe dicitur. à Diodoro lib. 13. *annos 11.* à Cteſia vnà cum Patre *35.* ſolum tamen *19.* Ergo priorum illorum ſententiâ, qui hoc libro anni numerantur, Dario iſti deſunt. Secundum verò Cteſiam, adſunt quidem ij anni: eum tamen hactenus nemo Aſſuerum noſtrum cenſuit. Et rectè. Hunc enim in Eſdra docui eſſe, cuius anno ſexto templum perfectum Eſdræ cap. 6. qui annus, is ipſe fuiſſet, quo, in puellarum eius choros aſcripta Eſther eſt cap. 2. ver. 8. & ſequentibus. Fieri verò vix potuiſſet, quin, Regis in Iudæos beneuolentia tanta cùm extaret; Mardochæus, qui in aulæ porta tunc verſabatur magno ſatis loco cap. 11. ver. 3. ſeſe genusque ſuum indicaſſet; vel Eſtherem Iudæam ſeſe fateri paſſus eſſet. Neutrum tamen tunc fecit cap. 2. & 3.

Septimò, Artaxerxes Mnemon vxores habuit *Statiram*, *Atoſſan* & *Ameſtrin*, vti, qui eius vitam pluribus explicauit; narrat Plutarchus. At earum nulla Vaſthi eſſe poteſt.

Statira enim quoad vixit; ab eius thoro, & aula excluſa nunquam fuit: duæ reliquæ ipſiuſmet filiæ fuerunt, & non niſi, cum imperio iam potiretur, ab eo ductæ. vt neque ob iram facilè reiici, neque certè anno imperij tertio potuerint. multo verò minus earum vllam cum Eſthera eandem affirmare liceat. Nam, vt de duobus poſterioribus taceam, *Statira* Idernis Perſæ filia erat, & ante regnum in vxorem ſumpta, quemadmodum oculatus teſtis narrat Cteſias: ſatisque ex Statiræ ipſius, obſtructas à Cyro minore, cum regnum Artaxerxes capeſſeret; inſidias, querelis apud Plutarchum intelligitur.

Reſtat igitur, quod initio aiebam; *eſſe Artaxerxem*, qui hoſce omnes ordine conſequitur; quique *Ochus* interdum nominatur. Quamuis verò ſint iſta homini minimè peruicaci ſatis: alteram tamen poſitæ antea ſumptionis partem adhuc ſtabilio, & quæ de Aſſuero libellus iſte tradit, optimè in iſtum congruere oſtendo. Et *primo* quidem ipſum nomen occurrit. Nam Aſſuerus hoc in libro, ſemper à Græcis Interpretibus *Artaxerxes* verſus eſt. quæ cauſa vt auctores multo & numero & pondere maiores, è Perſicis Monarchis pro Aſſuero Artaxerxem potius aliquem, quàm alium vllum delegerint, prout opinionum poſitus antè indiculus oſtendit. Artaxerxes verò iſte neque Longimanus, neque Memor eſt, vti hactenus probatum. Ochus igitur. *Ochus* verò *magnum* ſignificat, vt aiunt ferè omnes. vnde & ille, ad Caſpium, fluuiorum maximus *Ochus* apud Strabonem, & Enn. 3. lib. 7. Sabellicum appellatus. Hic autem noſter Aſſuerus, quonam quæſo minor? Lege caput 1. ver. 1. & 2. cap. vlt. ver. 1. *Secundò* hiſtoriam iſtam Macedonum monarchiæ, ſeu Alexandri temporibus proximam fuiſſe, indicio eſt Aſſuerus ipſe cap. 16. ver. 14. & Ioſephus Gorion tam Baſileenſis, quam Cracouienſis & Ioſephus Flauius quodammodo inuitus, dum, inter hanc & Alexandri Magni res geſtas, nihil planè interſerit, niſi de Artaxerxis iunioris ſeu Mnemonis duce vno capitulum vnicum. Quis verò credat, tot poſteà ſecutis annis, in Iudæorum gente, ſi Eſtheris detrahatur narratio; memoratu dignum nihil accidiſſe? Quin potius, cùm poſt Regum libros, Tobiæ, Iudithque hiſtoriæ acciderint: poſt has, ex quæ in Eſdra & Nehemia: poſt eas Eſtheriana iſta; & poſt hanc deniq;, Machabaica fuiſſe videtur, vt ad Hyrcanorum ſcilicet Regum, quos è veſtigio ſubſequutus Herodes; ætatem, diuinorum librorum ſeries pertinuerit. Cæterum huic ad Macedonica ſceptra æuo inclinanti, quis vel propior vel appoſitior Aſſuerus, Ocho Artaxerxe? Nam lib. 16. Diodorus, lib. 6. Iuſtinus ſub finem, Macedonum tunc regnum valdè amplificatum admonent. Regnauit verò is Ochus annos 26. totidem Alexandri Magni Pater Philippus, vt ait Euſebius, vel duobus certè minus, vt lib. 16. mauult Diodorus. Sed ita vt illius anno quarto hic inciperet: ſicq; tribus vel quatuor annis præeat ſemper Artaxerxes. &, eo tandem mortuo, ad eius filij Arſamis annum tertium perueniat Philippus. Eſt autem annus iſte, penultimus, ante Darij vltimi, quem deuicit Alexander; imperium. Confectum planè videretur negocium, niſi bonus inprimis auctor, dum, pro Longimano ſuo, manum fortiter conſerit, obiiceret, ante annum Philippi viceſimum, Macedones Perſis formidabiles haud fuiſſe: ideoque non potuiſſe Aſſuerum hunc anno duodecimo, illa quæ capite vltimo verſu 14. ſunt; ſcribere. At licet maxima tùm Macedonum gloria fuerit, maximaque Perſis iniecta formido, iam tamen antea, & illorum bellica laus admodum illuſtris, & horum ab illis timor, non vllus. Nam quæ in Philippi annis ſubiunctis Diodorus ipſe notet, expende.

Anno

Anno Philippi
III. celebre armis nomen ille adeptus est.
V. Artabazus, qui ab Artaxerxe defecerat, Græcos contra istum solicitare cœpit.
VIII. bellum contra eundem Artabazum gestum ab Artaxerxis Satrapis; ita vt ad Philippum in Macedoniam ille profugerit, secumque Mentoris fratrem Mennonem, cum eorum in matrimonio sororem haberet, duxerit. Cùm verò istud Artaxerxis nostri annum 12. pænè attingat, fit sanè manifestissimum, quemadmodum eodem anno de Hamanis cum Macedonibus conspiratione vel suspicari ipse, vel certè suspicandum aliis scribere aliquid potuerit
IX. cum Onomarchum idem Philippus superasset, sacroque bello finem imposuisset; multò magis eius nomen longè lateque inclaruit, quotidieq; deinceps inclarescebat.
X. multa & varia ipsemet Artaxerxes contra eos, qui defeciissent; Satrapas, contra Ægyptios & Cyprios bella gessit. Cum verò, vt fit; in belli societatem & auxilia vicinos vndique populos, contra Persas, illi solicitarent, iamque Artabazus ad Macedones viam patefeciisset, an, eos metuendi, causa iam aliqua non erat? Et *confirmantur hæc* ipsa ex hisce amplius. Alexandro adhuc puero, iam ad Philippum à Persa ipso legati mittebantur. Quorsum, obsecro, nisi quia contra Persas posse ille aliquid, & fortè moliri iam aliquid videbatur? Refert legationem istam in Alexandro Plutarchus, dicens absente Patre, istum illos accepisse, *neque tamen*, quod Persæ mirabantur; *puer cùm esset, puerile quidquam rogasse.* Cum Cleopatram Philippus duceret, ægrè id ferens Alexander; *hic*, aiebat, *est, qui ex Europa Macedones in Asiam transmittere cogitabat, qui ex lecto in lectum transgrediens procedit.* En quæ in Persas consilia coqueret Philippus! Neque ista Persas latebant, vt suprà ex ipsorum legatis colligimus, & declarauit Darius, cum in Macedones, ante Philippi mortem, iam cogitaret, sicuti libro 17. aperit Diodorus. Cum adeò igitur apertè perspicueque omnia consentiant, alium ab Ocho Assuerum cur fingamus? *Tertiò*, consentiunt verò & alia omnia. Primis imperij sui annis duodecim vel tredecim, fuit iste Artaxerxes remissior, & quietis, quam rei bellicæ studiosior, quemadmodum lib. 16. in Philippi anno decimo, sæpius allatus ait Diodorus. ita vt non nisi per suos duces bellorum si quid incidisset; ageret: ipse domi suis in basilicis ociosè splendideque viueret. Hæc enim verò causa & occasio, cur capite primo, gloriam ipse suam & opes tam celebri, tamque magnifico & diuturno conuiuiorum apparatu ostentare, tot vndique puellas accersere, accersitas deligere, aliaque omnia, quæ ad annum eius duodecimum liber iste proponit, agere potuerit ac voluerit. *Postea* verò quasi ad frugem ab Esthera sua meliorem, viroque forti digniorem excitatus, ipsemet rebus gerendis interesse voluit, contra Sidonios, Ægyptios, Cyprios pugnauit, feliciterque omnes suam sub ditionem redegit. Et hoc est, quod Hebraicè cap. vltimo v. 1. dicitur. *Et posuit Rex Assuerus tributa super terram, & insulas maris.* seu *fecit eas tributarias*, vt Interpres noster vertit, de quo ibi plura. *Præterea* videtur ex libro isto pænè semper Susis, antequam ad bella ista exiret; mansisse. Et verò de ipso id indicat in Alexandro Plutarchus, siue interim vera causa sit, quod Persepolitanis fœminis congiarium, quod Cyrus instituerat; dare noluerit, siue alia quæcunque. *Quartò* Sidonios, qui Iudæis parum esse solerent amici, grauissimè punitus est: Deorum inanium templa

quam plurima diruit & inflammauit; Ægyptiorum deorum portenta valdè irrisit, adeò vt cæsum ipsorum Apim, seu, Deum bouem ipsis in cœna edendum apponeret. Licet enim Cambyses aliique nonnulli simulachris, eorumque fanis vastitatis etiam aliquid attulerint, nescio tamen an eo modo, quo ex Estheris aliqua, vt videtur, institutione; Ochus. *Quintò* sæuus habitus est; vt lib. 19. fatetur Diodorus, & innuit Diuus Augustinus libro contra Secundinum cap. 29. Hinc enim dictus à quodam, *scelere ante alios immanior omnes*: & apud Plutarchum de Iside, vocatur *Machera*. videlicet quia Darij matris Sisyngambris fratres XXC. prout apud Curtium libro vlt. ipsa queritur; interfecerat, non bello tantum in Sidonios, aliosque forsan hostes dirus adeo visus fuisset; sed multò magis, quia suos in Persas & subditos, Iudæorum, id est, exterorum & captiuorum, gladiis tantum concessisset. Verè siquidem tunc; *Pressit victores natio victa suos*.

Duo tamen, quę incitatum istam in sententiam animum tardare forsan possint; occurrunt. *Vnum*, Diodorus libro, sæpè nominato, Philippi anno XI. præcipuos Artaxerxis duces numerat, & in iis Mardochæus nullus. E Persis enim sunt Rosaces, Aristozanes, Bagoas: è Græcis, Lacrates Thebanus, Nicostratus Argiuus, Mentor Rhodius. *Respondeo*, hos fuisse eorum, quos in Ægyptiaco secum bello habebat; præcipuos. Domi, qui Persidem interim gubernarent; alios habebat. quemadmodum apud Herodotum lib. 7. Artabanum Susa Xerxes remittit, dicens; *Domum & regnum meum tutare. Tibi enim ego soli sceptra mea committo*. Magna enim hæc fuit dignitas, & quæ non nisi cæterorum Principum maximo, vel Regum ipsorum filiis, vt in Regum libris traditi, committebatur, ita vt Regis modò absentis vicarium in Persida relictum Mardochæum inficiandi causa nulla sit. *Alterum*, Eusebius in Chronico, anno Assueri huius septimo; *Ochus*, ait, *Apodasmo Iudæorum capta, in Hyrcaniam accolas transtatos collocauit*. At hic ille annus, quo Estherem duxisset. *Respondeo primò*, quid apodasmus hoc loco sit, valdè obscurum esse. Sabellicus Ennead. 3, lib. 7. locum esse putat: Reineccius tomo 2. fol. 246. dynastiam, seu, vt Iosephus vocat, aristocratiam. Suidas apodasmum vocat multitudinis alicuius partem seu portionẽ. verbi causa, vnius exercitus. Sed, genere fœminino, *capta* quomodo dicitur? Qui eius accolæ? *Deinde*, quidquid de istis sit, dico fieri potuisse, vt virtutis eorum causâ, eos illuc transferret, quemadmodum posteà fecit apud Iosephum lib. 12. cap. 3, Antiochus Magnus. *Tertiò*, si molestia ipsos, tanquam captiuos afficere voluit, potuit id fecisse anno quidem septimo, sed ante nuptias, vt infrà patebit, eo tempore, quo Estheris genus adhuc ignorabat, quo illud: Mardochæus tacendum adhuc iudicabat.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quantum eius imperium?

VARIIS, hoc ipsum, libro isto, modis indicatur: sed ij potissimum quatuor. *Primò* cap. 1. ver. 1. quod *regnaret ab India vsque Æthiopiam*. quarum illa, terminus Orientalis, hæc Occidentalis, prout de ista, in Thargum, disertè notatum est. Et illa quidem Hebraicè *hodu*, Chaldaicè *hendia*, hæc more consueto, *Chus* vocatur. Sed cum *duplex* sit, vt alibi docui; *Æthiopia*, videtur hîc ea intelligi, quæ sub Ægypto est. Licet enim eo tempore ab obedientia defeciisset Ægyptus, vnde bellum, de quo suprà,

Ægy-

Ægyptium; ius tamen in eam Assuero adhuc manebat, neque Ægypti Dominus à se, suisque vocari desinebat; sicuti & hodie Hispaniæ Rex, Hollandiæ Dominus adhuc est. Aristoteles verò libro de mundo, eundem quidem versus Orientem limitem agnoscit; sed versus Occidentem, Hellespontum nominat. videlicet, quia Græciæ, in qua ipse versabatur; propior, & quia ille alter Australior.

Secundò. Super 127. prouincias regnabat, ibidem & posteà sæpiùs. Hæ *medinoth* Hebraicè vocantur, à iudiciis ducto nomine. quòd in iis certi quidam conuentus, tribunalia, & Iudices; ad quos certarum portionum causæ omnes referrentur. vt in Romanis prouinciis Actor. 19. vers. 38. Herodotus lib. 3. *nomos* appellat ab Ægyptiorum videlicet similitudine, apud quos regionum, principatuumque partes sic appellatæ, vt est apud Strabonem lib. 17. Plinium libro 5. cap. 9. Eusebium hist. lib. 2. cap. 17. in Græco eosdem verò subdit vocatos ἀρχὰς καὶ στρατηγίας. Vnde *Satrapæ* nomen Persicum, ait Hesychius. & licet interdum retineatur, vt à Plinio lib. 5. cap. 5. Terentio Heauthont: 3. s. 1. vertitur tamen à Cicerone 5. de Finib. *Prætor* & à Curtio; à Iustino *Præfectus.* à 70. cap. 3. ἄρχοντας καὶ τοπάρχας, à nostro Interprete cap. 13. *principes & duces.* Iustinianus cum de Armeniæ Satrapis ageret Nouell. 31. cap. 2. *Id,* inquit, *magistratus nomen, neque Romanum, neque maiorum nostrorum, sed ex altero imperio traductum fuit. Cæterum* de Satrapiarum istarum numero varius auctorum calculus videtur. Plato lib. 3. de Legibus, numerat *septem* tantùm, Herodotus lo. cit. *viginti,* Daniel cap. 6. *centum viginti,* Esd. cap. 3. lib. 3. & noster iste liber *centum viginti septem;* Iosephus lib. 11. cap. 4. & 6. totidem; sed lib. 10. cap. 14. *trecentas sexaginta,* Iohannes Drusius hîc, & lib. 12. Obseru. putat apud Herodotum excidisse voculam ἑκατὸν *centum,* quæ si reponatur, cum numero nostro ille congruerit. At non aduertit, id si fiat, futurum vt iam non voculam sed folia integra excidisse fateri habeat. Ita enim Herodotus illas nominat, vt singularum nomina subiungat, & partitionem aliquam. idque in viginti tantum facit. De reliquis itaque centum quid? *Duos* potius, *quibus discrepantia* ista *tollatur; modos adhibeo. Vnus est,* vt Satrapiæ vel prouinciæ nomine, aliqui plus aut minus terrarum ac populorum comprehenderint. Nam, verbi causa, quæ apud Herodotum Satrapia prima constituitur; septem istos continet, Ionas, Magnesios, Æolas, Caras, Lycios, Melienses, Pamphylios. Ex his, plures fortè alius Satrapias fecerit, vnde cap. 1. ἄρχοντας τοὺς στρατηγῶν, quemadmodum apud Strabonem lib. 17. cernimus, Ægypti *nomos* diuidi in *toparchias,* & has, in *tomas,* rursumque has, in *aruras,* de quibus Horapollo lib. 1. cap. 5. Si quis ergo, verbi causa, Ægypti toparchias, nomos, vti fieri potest; vocet, næ multò is plures quàm 31. quos Strabo ponit, statuerit, cùm de nomis aliter & aliter ambo loquuntur. quemadmodum & eorundem alia huic, alia Plinio lib. 5. cap. 9. & Ptolemæo lib. 4. Geogr. nomina sunt. *Alter* modus, quòd variis de causis, soleant istiusmodi partitiones minui, augeri. Vel enim nouæ ad imperium aliquod gentes accedunt, ab eo veteres abeunt: vel nullis accedentibus & abeuntibus, placet interdum aliquas aliquibus adiungere quæ antea, per se, Satrapias plures efficiebant; & contrà, ab aliis alias distrahere, vt quę vnam antea faciebant, plures iam efficiant. Videmus in partium orbis numero. Quibusdam olim duæ, posteà tres, iam quatuor numerantur. Romanarum & tribuum, & prouinciarum numerus quoties immutatus? In vna diœcesi, paroeciæ, totiam sunt: non multò pòst, aut plures aut pauciores. prout Episcopo nonnullas coniungere, aut dirimere visum fuerit.

Quis verò prouinciarum certo istiusmodi numero astringendarum *auctor fuerit,*

exigua

exigua etiam dissensiuncula. Herodotus Darium Hystaspis affirmare videtur. Xenophon Cyrum. sed esse potuit vterque, verum aliter & aliter. Cum enim Darius tributorum rationem maximè haberet; omnes omnino pendendorum illorum rationes seu differentias viginti esse voluit. Cyrus rationem aliam secutus est: vel etiamsi eandem, alio tamen modo, quem Dario immutare libuit.

Tertiò. Rex dicitur *maximus* cap. 11. & 13. Græcè ὁ μέγας, de quo in Iudith egi capite 3. folio 248.

Quartò, sese vniuersum orbem, suæ ditioni subiugasse ait cap. 13. vers. 2. πάσης ὑπερεχούσης οἰκουμένης. significatur hîc quidem imperij amplitudo: sed cum exaggeratione, humano fastui vsitata. Enimuero solent ferè, qui paulò regnant latiùs, totius se orbis dominos arbitrari, talesque vel ab ipsismet, vel ab aliis nuncupari. Sic *Nabuchodonosor* Danielis 2. vers. 37. alius Iudith 5. 29. Alexander Magnus, & Romani. Liuius lib. 45. *Persarum*, ait, *prope immenso spacio imperium fuerat.*

QVÆST. V. *Quale Assueri conuiuium?*

FVIT in Persicorum Regum die natali βασιλήιον δεῖπνον, quod Persæ τυκλὰ, Græci πάνδημον appellarent. Phanias apud Athenæum lib. 11. συμποτικὸν ἄεικον. eaq; magnificentia erat, vt, ea in cœna, nihil cuiquam petenti negare Rex posset, etiamsi magnum illud, & grande admodum foret, quemadmodum libro 9. totum hoc explicat Herodotus. Fuit tamen hoc, quod Assuerus nunc dat; multò magnificentius, tùm conuiuarum multitudine, tùm conuiuij ipsius diuturnitate.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Quotuplex eiusdem Assueri conuiuium?

AVTVMANT *quidam* fuisse *duplex.* purpuratorum vnum, plebis alterum. sed nunquid ita conuiuio adhibita plebs, vt purpurati tùm excluderentur? *Potius* igitur *dicendum, vnum fuisse perpetuum*, nulloque interruptum die conuiuium. cuius partes tamen plures fuerint; non tantùm si menses & dies considerentur; sed si ipsi etiam conuiuatores, & conuiuæ. Nam Rex & Regina conuiuium instituerunt; & viri & fœminæ inuitati sunt, ab illo illi, ab Regina hæ. Viri rursum vel purpurati, vel plebeij erant. Illi quidem toto conuiuij tempore: isti vltima tantum hebdomade.

Q. VII. *Quibus conuiuium hoc datum?*

EX iamiam dictis patet. sed quos purpuratos dixi; pluribus ij nominibus exprimuntur ver. 3. *Cunctis principibus & pueris suis, fortissimis Persarum, & Medorum inclytis & præfectis prouinciarum. Pueros* dixit Interpres, quos Hebræus & Chaldæus *famulos*; *fortissimos Persarum*, quos idem Hebræus *virtutem* seu *robur Persarum & Medorum.* At *inclyti*, Hebraicè dicuntur *Parthemim*, quos Pagninus & Arias existimant à *Perath* seu Euphrate, *duces Euphrateos* vertendos. Cur verò non simpliciter *Euphrateos*, prout nomen sonare videtur; sed *duces?* Et, si *Euphrateos*, num suum ad conuiuium, qui ad Euphraten ha-

ten habitabant, homines omnes vocauit Assuerus? Bene noster Interpres, *inclytos*, & cap. 6. ver. 9. *tyrannos*. Nam vel Persica vox est, vel quemadmodum aliæ plures, eiusmodi, ad quam Græca illa accedat πρόκριτοι, & in Græco textu dicuntur οἱ ἔνδοξοι. Iosephus Gorion lib. 2. dicit, quemadmodum posteà notabo; Mardochæum ex Beniamiticis *Parthenim* fuisse. Et licet in Hebræo quinque nomina sint; possent tamen intelligi, vt duo posteriora sint quasi, per appositionem, explicatio tertij. sed Græcè disiunguntur ἐποίησε τοῖς φίλοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι, καὶ τοῖς Περσῶν καὶ Μήδων ἐνδόξοις, καὶ τοῖς ἄρχουσι τῆς σατραπείας. Fortè, si Latinum & Hebraicum spectes, τῆς σατραπείας. Pro *populo* dicit Iosephus, τὰ ἔθνη καὶ τὰς περιοικίδας αὐτῶν ἐν Σούσοις. Istam verò magnificentiam, pro facultatibus olim etiam ediderat in Iacobi nuptiis Laban, dum Charanæos *ciues omnes* ad nuptiale conuiuium vocauit, vt habetur Genes. 29. ver. 22. in Hebraico.

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Omnésne Principes & Satrapæ simul affuerunt?

CAIETANVS alios post alios venisse ait, vt his abeuntibus, qui succederent, præsto essent alij. Enimuerò nimium videtur, omnes, vno eodemq; tempore, prouincias Præfectis carere, & quidem tot menses. Dici tamen potest, *vel omnes, vel certè, perpaucis*, qui quasi nulli erant, *exceptis*; omnes simul adfuisse. Hoc enim epuli fini magis congruebat: maiorem omnium admirationem, & è mutuo conspectu hilaritatem cumulabat. potestque colligi ex vltimo epuli die, dum populo & Principibus simul Reginæ pulchritudinem ostentare voluit ver. 11. vicarij tamen, & inferiores singulis in Satrapiis Magistratus erant, qui, turbarum si quid nasceretur; occurrerent.

QVÆST. IX. *Quanam epuli causa?*

DVPLEX in contextu monstratur. *Vna, vt ostenderet* (Rex) *diuitias gloriæ regni sui ac magnitudinem atque iactantiam potentiæ suæ*, ver. 4. Verisimile tamen id non esse, ait Drusius. & ne Interpretem nostrum absq; causa, mendacij arguisse videatur, verti vult; *Cum ostendisset*, vel potius *dum ostenderet*, seu, *in ostendendo*. Et hoc quidem postremum verbotenus in Hebraico est. Sed nonne causa eo ipso significatur? Quid est, *fecit conuiuium, in ostendendo diuitias gloriæ regni sui*; nisi, *vt ostenderet?* Quid est; *Impiger extremos currit mercator ad Indos; Pauperiem fugiendo & diuitias conquirendo*, nisi, *pauperiem vt fugiat, diuitiasq; conquirat?* Itemque, *Drusius multa scriptitat, ingenium ostentando & Catholicos, vbi potest, carpendo*; nisi, *vt ingenium ostentet, Catholicosq; carpat?* Intellexit hoc Iosephus, dum, magnificè Regem epulum instruxisse ait, *quemadmodum scilicet erat Regi consentaneum apparanti diuitiarum suarum ostentationem*, οἷον εἰκὸς βασιλεῖ τὸν πλοῦτον ἐπιδεικνυμένῳ τῷ ἐπιδείξιν ποιουμένῳ. Chaldaicus Thargum similiter. *Et demonstrauit ipsis.* Septuaginta verò; *Posteaquam ostendisset ipsis diuitias. Altera* epuli causa fuit, vt sui regni primordia, non simpliciter quidem prima, sed prima in vrbe Susana, quàm celeberrima redderet. In hac enim vrbe, vt paulò pòst dicam, præcipuus regni thronus erat, in quo & Alexander posteà magnus sedere voluit, & cum sederet; Demarato Corinthio, aliisque Græcis, præ gaudio, lachrymas elicuit. Atque hanc causam indicat Hebræus textus; *In diebus*, inquit, *istis cum sederet*, (id est, cum sedere inciperet) *Rex super*

throno regni sui, qui Susis est, in anno regni sui tertio, fecit conuiuium. Chaldæus; *quando quæsiuit sedere super solio regni sui, quod in Susan.* Græcus apertissimè; ὅτι ἐκάθεζετο Iosephus, *cum constituisset 127. Satrapiarum Principes.* Nec aliud vult Latinus; *quando sedit in solio regni sui, Susan ciuitas regni eius exordium fuit.* Nam *duo*, quæ vna veluti periodo cęteri textus narrant, hæc iste, duabus. Eorum *vnum* est; cœpisse in Susano solio sedere, &, ea ipsa sessione, tunc primò consecutum esse, non vt quoquo modo Rex esset; (iam enim regni eius annus erat tertius) sed vt Rex perfectus, & omnibus quasi numeris absolutus. Quemadmodum enim apud nos, Imperator, vt omni perfectione augustus sit, certis quibusdam in locis, coronas aliquot accipere debet: tumq; primò censetur omni laude cumulatus Imperator, cùm, etiamsi annus imperij eius agatur plusquam tertius & quartus, quemadmodum in Carolo Quinto visum est, coronam vltimam accipit: ita & tùm, Susa Persici regni, perfecti scilicet, exordium erat, quando eius in solio residebat Rex. *Alterum*, tertio regni anno epulum istud exstruxisse. *Tertio igitur anno imperij sui fecit grande conuiuium.* Alioqui posset eandem significare sententiam Latinus, si sic intelligatur: *quando sedit in solio regni sui & quando Susa ciuitas regni eius exordium fuit*; sed vna tantum fieri periodus deberet, sequensque illud, *igitur*, expungendum foret. Fit autem non rarò vt quemadmodum illa particula, *quando*, sic & aliæ repeti, pluribusque coniungi debeant. prout de particula, *inter*, docet in psal. 56. R. Dauid ver. 5. *In medio leonum dormiui conturbatus.* Persarum verò Regum *enthronismus* tam scribitur celebris extitisse, vt semper ante eum mensem, in quem ille incidisset, ἐπαγόμεναι interponerentur, quas ipsi *VVabak* appellabant.

QVÆST. X. *Quod conuiuij huius tempus?*

POTEST conuiuij aut *durationis*, aut *inceptionis* tempus quæri. Illud, in solorum quidem purpuratorum epulo, fuit *centum octoginta* dierum, qui dimidiatum, diebus duobus, pauculisque horis minus, efficiunt. nisi annum apud Persas tùm dierum 360. fuisse dicamus, quemadmodum significare videtur lib. 3. Curtius dans Regi 360. pellices. quasi recentem quotidie, si libido tulisset, haberet. Tunc enim planè anni medij epulum fuisset. In plebeiorum verò epulo dies positos *sex* aiunt ipsi Septuaginta. sed Hebræus, Chaldæus, & Iosephus Græcus, *septem.* Si in illis ergo Septuaginta mendum non est; dies eos tantùm, quibus maximè caluit conuiuium; enumerarunt, vltimo, quo desiit, præterito, quem tamen in Vasthi posteà nominant. Quis non miretur tam altam pacem, tantam rerum omnium affluentiam, tantum à curis negociisque omnibus, ocij fuisse, vt totos 187. dies epulando, Rex, Principes, Susanaque plebes transigerent? Prodidit in Politicis Aristoteles memorię, Siculum Dionysium totos 90. dies ebrietati vacasse. Mirum sanæ. sed mirum magis inueniri asotos non paucos, quibus tota vita nil nisi perpetua comessatio, ebrietas, lusio.

Quando verò *inceperit*, nihil habeo asseuerare. nisi quod credibile videatur, eo tempore, Susa Regem venisse, quo, ob amœnitatem, cœlique salubritatem venire Persarum Regibus moris erat. Ver autem istud fuisse, auctores sunt Xenophon lib. 8. Plutarchus de exilio, Ælianus lib. 10. de animal. lib. cap. 6. vbi vir apprimè doctus Brissonius mendum quoddam inesse putauit lib. 1. de regno Persarum, cum tantùm velit Ælianus dicere; Persas istos id consecutos, vt Susis æstatem quandam vere ipso consequerentur, æstate verò hyemem Ecbatanis, id est, cœlum, quod in votis habere poterant;

terant; iucundissimum & moderatissimum. ver æstiuo colore temperatum, æstatem hyberno frigore. Tanta verò amœnitas epulis, ostentationi, ludis, deliciisque omnibus aptissima. Accedit, quòd verni æquinoctij principio, moris apud Persas esset, nuptias fieri, vt ait lib. 15. Strabo.

QVÆSTIVNCVLA XI.

Quis conuiuij huius locus?

TRIPLEX epuli *locus* monstratur. *Primus* Susa vrbs ad Choaspem fluuium, cuius aquam, vt infrà dicam; Reges bibebant; amœnissima. quam id nominis ferre aiunt Athenæus lib. 12. Eustathius in Dionysium, Stephanus, & Rabbini, à liliorum multitudine. *Susan* enim quod in nostro & Latino Interprete legitur, licet in Regiis Bibliis *Susa* sit; Persis *lilium* est, & Phœnicibus apud Magni Lexici auctorem, & Hebræis Psal. 44. vbi Aquila & Theodotio *xείρα* vertunt. & notat R. Camius *à sex foliis* hoc liliis inditum nomen. licet illic *violam* mendosè quidam legant. Ab Hebræis vocatur etiam vrbs ista *Elam hamedina*, quod cap. 4. Drusio non probatur. Beniaminum paulò pòst, audiemus. *Conditam* ait Plinius lib. 6. cap. 27. à Dario hystaspis, quia nimirum ab eo valdè ornata & amplificata fuit, quemadmodum de Ecbatanis in Iudith cap. 1. quæst. 7. dictum est. & disertè idipsum docet lib. 13. animalib. capit. 59. Ælianus. Memnon enim eius conditor traditur. vnde tam vrbs, quam Regia, Memnonea, vt est apud eundem Ælianum eodem lib. cap. 18: Herodotum lib. 5. Strabonem libro 15. Cassiodorum libro 7. epist. 15. Hic regij thesauri, & regia omnium celeberrima. vnde non simpliciter *Susa*, sed, cum dignitatis agnomine, dicitur hic Hebraicè *Susan habirah*. Est autem *birah*, vt ait in Radicibus Dauid Camius; *arx, basilica, regia, palatium*, & *castrum*, 1. Paralip. cap. 29. & 19. 2. Paralip. 17. 12. Nehemiæ 1. vbi Græca distinguenda, & cap. 2. & 7. Daniel. 8. Cum verò ca. 3. ver. vlt. Hebraicè dicatur; *datum* (contra Iudæos) *edictum in Susan habirah. & Rex & Haman sederunt ad potandum, & vrbs Susan confusa, seu conturbata*; collegit Ioan. Drusius tam hîc, quàm infrà semper, duplicem esse Susam. arcem scilicet & vrbem. & illam solam esse, quæ habirah nominetur. Sed libens duplicem illam Susam concedo. quemadmodum apud vetustiores, *Wiriciburgum* tam arx vrbi huic nostræ imminens, in qua Reuerendissimus modò versatur; quam vrbs ipsa vocatur vt, meis in S. Kiliani vitam notationibus, explicaui: sed nego solam arcem *Habirah* vocatam. quin, prout prius arx illa *Wiriciburgum* quam vrbs dicta. & hæc ab illa nomen accepit, vt ibidem ostendi; sic prius arx Susana, nominata est Susan habirah, & inde tota etiam vrbs. Nam hoc ipso cap. 1. vers. 5. dicitur; *vniuerso populo, qui in Susan habirah inuentus est*; præbitum epulum. An vniuersus in palatio populus habitauit? An per *populum vniuersum*, soli aulici famuli, atrienses, & mediastini accipiendi? Sunt & huic rei argumento hîc Septuaginta, dum *birah* vertunt πόλιν, Latinus noster *ciuitatem*, Iosephus lib. 10. cap. vlt. lib. 11. cap. 5. Μηλέπολιν τῆς Περσῶν. licet in Græco Nehemiæ 1. vers. 1. & cap. 7. vers. 2. ipsum Hebraicum retineatur. Imo verò caput illud tertium Drusio ipsi vel maximè aduersatur. Num enim edictum illud, in arce tantùm datum & affixum, non in vrbe ipsa? An locus alius, quàm vbi edictum istud promulgatum; ilicò turbatus? Quam igitur vocarat versus ille *Susan habirah*, eandem prorsus *Susan habir* seu *ciuitatem* appellat. sicuti & rectè indicant Septuaginta & Iosephus,

dum simpliciter aiunt, Susis negocium istud tam funesti edicti celeriter curatum esse, & Regem quidem cum Amane compotationi & genio indulsisse; totam interim ciuitatem admodum perturbatam fuisse. Et apertius rem totam ita noster Interpres. *Statim in Susan pependit edictum, Rege & Aman celebrante conuiuium, & cunctis, qui in vrbe erant, flentibus.* Denique omnem dubitationem aufert cap.4. vers. 8. vbi Hebraicè; *Et apographum* vel *exemplar scripta legis, quæ data fuerat in Susan ad perdendum illos, dedit illi,* scilicet Eunucho. Ab hoc autem nomine *birah* probabile est, illud quod in scripturis interdum occurrit; extitisse βάεις Prouerb.30. Esd.6.Dan.8. Psal.44. ἀπὸ βαρίων ἱλιφαντίνων, 2. Paralip. 36. Videatur D. Hieronymus Amos 1.Ieremiæ 17. & epistola ad Principiam, vbi ait sic; Βάεις, *verbum est ἑλληνικὸν Palæstinæ. & vsque hodie domus omni ex parte conclusa, & in modum adificatæ turrium ac mœnium publicorum,* βαρεῖς *appellantur.* Iosephus in Vita sua de hostis sui domo agens; Βάεις. ait, ἰδοὺ αὐτὴ μεγάλη, καὶ οὐδὲν ἀκροπόλεως ἀπολείπει, *Erat Baris magna & ab arce nihil aberat.* Est & interdum maior quædam nauis. vt apud Propertium dum ait; *Baridos, & contis rostra liburna sequi.* Vnde mons Armeniæ, in quo Noæ nauis requieuit; apud Iosephum lib.1. Antiq. cap.4. à Nicolao Damasceno *Barii* vocatur. Nunc Beniaminum, fol.78.itinerarij, audiamus. *Chuzsethan,* ait, *olim, Elam, Elamitarum patria, maxima vrbs: verum magna sui parte iam excisa, vastata, & inhabitata. inter cuius ruinas Susan habita adhuc spectatur; Assueri Regis palatium maximum, opere pulcherrimo constructum, multis adhuc manentibus regij admirandique adificij partibus & artis exemplis.* Hodie vocari *Tauris* monet in Syrochaldaico suo Boderianus, ex Iudæorum scilicet opinione apud Iouium lib.14. Sed parum id arridet, ob rationem cap.1. Iudith quæst. 7.propositam. Multo verò minus placent ij, qui Susa & Ecbatana confundunt, cum à Geographis & Historicis distinguantur. in quibus & lib.4.Curtius est.

Locus *alter* plebeij epuli, ab Interprete nostro dicitur ver.5. *vestibulum horti & nemoris, quod regio cultu & manu consitum erat.* Hebraicè pro vestibulo idem nomen est, quod infrà cap.5. ver.1. *atrium* vertitur, & in Hebraico ibidem ver.2. repetitur, in Latino, quia satis intelligebatur; non repetitum, sed cap. 6. semel & iterum reponitur. Septuaginta semper αὐλὴ vocant. vnde intelligimus huiusmodi vel aulas vel atria & vestibula plura in Regis palatio fuisse. quorum aliqua, hortorum dicerentur, alia ædium regiarum, de quibus cap. 4. Et illa quidem perampla fuerunt, in quibus, vt ait Iosephus, *multa considere possent myriades.* sed pro illis, *& nemoris, quod regio cultu & manu consitum erat,* Hebraicè tantùm est *bithan hammelech,* quemadmodum & cap.7. v.7.&8. interpretatur Camius *bithan* palatium, Septuaginta domum, ἐν αὐλῇ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως, Chaldæus & Abenezra interiorem, qui Regis erat. quasi *hortus* fuerit *duplex, interior & exterior.* & interior diceretur, qui domui regiæ seu tricliniis & cubiculis regiis proximè adhæreret, ita vt ex his in illum egressus esset. quemadmodum illo cap.7. apparet. Erant istiusmodi horti omni amœnitate refertissimi: nō florum tantum, variarumq; herbarum, sed pulcherrimarum etiam arborum, prout in Paradiso alias declaraui. vnde apud Herodotum lib. 7. vocat hortos istos Xerxes ἄλσεα, id est *lucos,* aut *nemora.* In his solebant Reges non sese oblectare tantùm, sed manu etiam & labore aliquo interdum exercere. quemadmodum ex Xenophonte narrat libro de senectute Cicero. Cum enim in eiusce modi horto admiraretur Lacedæmonius Lysander proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, Cyrum illum minorem respondisse aiunt. At qui ego ista dimensus sum. mei sunt ordines. mea descriptio. multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ. Idcoque noster interpres, non tam verbum

verbo

verbo reddidit, quam, quod paucis in verbis latebat, eruit & illustrauit. Sanè Childeberti Francorum Regis similem, in horto colendo, laborem & curam annotat lib. 6. Venantius, dum Vltrogothonis Reginæ hortum depingit:

Mitior hîc æstas, vbi molli blanda susurro
Aura leuis semper pendula mala quatit.
Hæc magno inseruit Rex Childebertus amore.
Chariùs ista placent, quæ manus illa dedit.
De cultore trahit mellitum planta saporem:
Forsan & hîc tacitos miscuit ille fauos.
Regis honore nouis duplicata est gratia pomis,
Suauis odor nari, dulcis in ore sapor.
Qualiter ille hominum potuit prodesse saluti,
Cuius & in pomis tactus odore placet?

Tertius locus erat, in quo Principes accubuerunt. & licet non describatur, videtur tamen fuisse vel interioris horti huius portiones aliquæ, vel vicina conclauia & cœnacula regia, quæ in iucundioribus & interioribus palatij partibus. Omnino tamen, septem diebus vltimis, plebeios in horto interiore conuiuatos puto, vt fœminis locus esset v. 9. Et eorum ornatus & magnificentia ex iis, quæ in epulari Susanorum ciuium loco, subiunguntur; facilè intelligitur.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quis conuiuialis loci ornatus?

DESCRIBITVR is *trifariam. Primò*, ostendendo vela quædam fuisse, vt tentoria fierent è materia præstante admodum tripliciter. *1. candida*, seu vt noster tam hic quam c. 9. *aërea*. 2. *carpasina*, quæ etiam vox, Hebraica. 3. *hyacinthina*, vt etiam vertitur Exod. 26. & 35. Noster interpres, quod in Hebraico velut mutilum est, perfecit, & Septuaginta, qui tamen tertium hoc omittunt. Ita enim illic *Candidum carbasus & hyacinthus*. Iosephus collectiuè σκιώμα fuisse narrat. Hæc verò sustentabantur in byssinis & purpureis funibus. & quidem per circulos argenteos ductis. Demum innitebantur columnis marmoreis. Harum copiosior duplex in Septuaginta descriptio est, videlicet δὲν κύβοις χρυσοῖς καὶ ἀργυροῖς. καὶ δὲν στύλοις πορφυροῖς καὶ λιθίνοις. *Kύβους* vocat Vitruuius *taxillos*, qui pyramidibus pilis & ingentibus molibus, vt firmiùs insistant; substruuntur. & eorum in pensilibus hortis mentio apud Strabonem lib. 16. eiusmodique fuerant obeliscо illi, quem *Xystus* Pontifex Maximus transtulit; substrati.

Deinde, lecti erant aurei, erant & argentei super pauimento. & hi non ad dormiendum, sed ad epulandum. quorum olim vsus erat apud Romanos, Græcos, & Iudæos, vt ex Euangeliis passim colligitur. Hinc enim *thori, biclinia, triclinia, discubitus, & accubitus*. de quibus Manutius libello de hac ipsa re, Lipsius libro 3. antiquarum lect. cap. 1. Vnde Rabinis, *beth hammithoth*, domus lectorum, est locus conuiuialis. Significantur verò valdè humiles ij lecti, dum super pauimento collocantur, nisi potius significetur, non planè in pauimento fuisse, sed sublatiores.

Tertiò, Pauimentum seu, vt Septuaginta; ὁ λιθόστρωτος, constabat *lapide quadrupli-ci. Smaragdino*, inquit noster Diuus Hieronymus. Hebraicè est *bahath*, quod R. Dauid fuisse ait duri lapidis genus, marmori simile, quod Arabicè vocatur *balgat*. Thargum, *Chrystallinum* vertit, Pagninus in Thesauro, Smaragdum, *ob maximam eius pretiositatem*, quadrare negat. *Ego*, ait, *porphyritem lapidem arbitror significare, ex quo fiunt pulchra pauimenta, vt est Romæ in D. Agnetis sacello*. At verò etiam Septuaginta σμαραγδίτου λίθου recensuerunt. Lapis *alter* fuit marmoreus. *Tertius*, parius, qui candidi coloris est. Rabini, *daphic* lapidem aiunt pretiosum, qui in conuiuium adductus lucet, vt meridies. & nomine illo appellari addunt, quod ex eo mercatoribus proueniat *deror*, id est libertas, dum diuites eos facit. Septuaginta πύρινον vocant. Quartus est *Sochereth*, quod nomen à D. Hieronymo ait Pagninus verti, *parium* πάριον. quasi superius nomen ille præteriisset; ipse hyacinthum lapidem vertit. putatque R. Dauid sic vocatum hoc lapidis genus, quòd in mercatorum manu iugiter sit. Addunt Septuaginta hisce omnibus duo, quæ neque in Latino, neque in Hebræo sunt. stragulas scilicet vestes (quas Pagninus vocat *stratus*, ipsi στρωμνὰς) fuisse pellucidas, variè floribus ornatas, seu opere phrygionico, floribus intertextas, & pictas, ποικίλως διυφασμένας: & circumcirca in circuitu, rosas fuisse sparsas. Illarum verò vsus erat in conuiualibus lectis, de quibus anteà, quas ne commacularent, accubituri soleas pedibus deponebant, vt in Truculento Plauto. *Deme, deme soleas. cedo vinum.* & Martialis:

Deposui soleas, adfertur protinus ingens
Inter lactucas, oxygarumq; liber.

Et in Apophoreto cœnatoria:

Hoc opus est pictis accubuisse thoris:

In rosis, præter pulchritudinem & odoris fragrantiam; spectatum fortè illud etiam, quod Cœlius lib. 14. ca. 49. tradit. quemadmodum & ille apud Lampridium, de croco sigma seu lectos strauerat, quia ebrietati obsistere putabatur, vt indicat Plinius lib. 21. cap. 6. & 20. Posset tamen dici hæc à Septuaginta non simpliciter addi, sed verbo illo, *sochereth*, inuoluta euolui, quemadmodum & noster interpres fecisse videtur, dum ait, *quod mira varietate pictura decorabat*.

QVÆST. XIII. *Mensæ vasa quæ?*

AD bibendum quidem pocula erant aurea. ad edendum verò patinæ, lances & orbes sæpè mutabantur. vt significetur & ferculorum multitudo & varietas, simulque immensa mensariorum vasorum suppellex. &, licet non ascribatur; ea tota vel aurea, vel argentea fuisse videtur, quemadmodum & pateræ, calicesque illi erant. Ciborum tamen in Hebræo non videtur hodie mentio: sed cùm de potionis vasis actum sit; per subsequentia, edùliorum rectè non intelliguntur? Et fortassè quod est in Hebræo *miccelim*, significauit, quæ cibos continerent, vasa. Est enim *acel* edere, & *maecal* cibus, Genes. 40. ver. 16. Nehemiæ 9. vers. 25. vnde, qui vel primis Hebraica labris degustarunt, vident facilè fieri *miccelim*. maximè si N deteratur, vt in *macoleth*, 3. Reg. 5. ver. 11. eadem significatione. Adiungunt Septuaginta, vnum præ cæteris, magnitudine, arte, precio immane propositum poculum ἀνθρακίτου, id est, è carbunculis, quod talentorum millibus 30. æstimaretur. Quis ad tantam preciosissimarum vestium,

vestium, peripetasmatum, lectorum, craterum, patinarumque multitudinem non obstupescat?

QVÆST. XIV. *Potus quis?*

AQVA sæpissimè ad potum vtebantur Persarum Reges, & ea quidem è fluuio Choaspe. ita vt aliò etiam dum proficiscerentur, cadi eius aquæ complures vnâ vehærentur. Vix meribibulis credibile, nisi à pluribus & bonis auctoribus esset posteritati mandatum, Ælian o, Herodoto, Athenæo de quibus infrà cap. 5. Hoc tamen in epulo non aqua, sed vinum proponebatur, neque id qualecumque aut modicum; sed vt Hebræus habet; *Vinum regni, & multum seu copiosum.* additurque tam illius qualitatis, quam huius quantitatis causa; *Regis* nimirum *manus* seu *potentia*, vel (vt nonnulli volunt) *præceptum.* quod tamen minus placet. quia satis constabat, omnia ista Regis iussu & imperio fieri: potiusque, quid posset Rex dum voluit, quam simpliciter quid vellet, ostenditur. ideoque rectè Interpres noster; causam istam hisce verbis expressit; *vt magnificentia regia dignum erat. Vinum regni* verò dicitur, quod præcipuum est, optimum. & generosissimum, *dignum*, ait Chaldæus. *quod à Rege biberetur:* seu, *quod ipsemet Rex bibebat*, vt verterunt Septuaginta. Et hoc Chalibonium erat, vti scribunt lib. 1. Athenæus, Strabo lib. 15. quod Chalibone scilicet aduehebatur, & ob insignem præstantiam hoc nominis gerebat. Nam Hebræis *cheleb*, est pinguedo & lac, hicque vinum hoc pingue lacteumque dictum est. prout vertit, & ex Symmacho, Aquila, & Theodotione docet S. Hieronymus in Ezechielis 27. vbi Septuaginta *vinum de Chelbon.* hic iidem Septuaginta vocarunt ἡδὺ *suaue.* prout etiam lib. 1. epigr. Græcorum vocatur & γλυκὺς, & lib. 4. μελιώδης καὶ μελίφρων. Solent enim pinguiora dulcitudinis plusculum habere. Atque hinc illud Danielis 1. ver. 5. *Constituit eis Rex de vino, vnde bibebat ipse.* Et ver. 8. *Proposuit Daniel ne pollueretur de mensa Regis, neque de vino potus eius.*

QVÆST. XV. *Cibus quis?*

MENTIO eius nulla. sed, ex ipsa tam abundante: tamque generosa potione, degustari satis potest. præsertim cum apud Maximum Tyrium serm. 11. & 35. Horatium & Senecam lib. 3. de ira cap. 20. prouerbiis celebrentur *Persici apparatus, mensa Medica.* Hoc enim, post Cyrum minorem tempore, maxima veteris disciplinæ, continentiæ & frugalitatis inclinatio facta erat, vt libro vltimo explicat Xenophon. Rabbini tamen, vt infrà etiam dicetur; fabulantur, nullâ vel coniecturâ vel auctore, iis ex dapibus exstructas maximè mensas fuisse, quibus vesci Iudæis nefas, vt, si vescerentur, DEVM haberent iratum, si non vescerentur, Regem. idque totum Amanis Iudæis iam insidiantis arte factum fuisse.

QVÆST. XVI. *Qua bibendi ratio?*

ERAT ea, vt in Hebræo est, *secundum edictum* aut *legem*; *Non cogens*, videlicet esto, id est, nemo sit, qui ad bibendum cogat: ad pocula nemo vrgeat. vel enim præcepti ac legis hîc principium, vt à Iurisperitis fieri solet, ponitur, vel summa, quemadmodum & apud Muretum var. lect. lib. 2. cap. 15. illud, *μὴ μηνιγγιᾶν.* Iosephus ita, σύνταξι

εἰ τάξει τοῖς διακόνοις, μὴ βιάζειν πίνειν τὸ πολὺν αὐτοῖς συνιχῶς προστάσσοντας, ὡς καὶ παρὰ Πέρσαις γίνεται. & videtur duo asserere. *Vnum*, ne ministri ad bibendum cogerent, cum vinum assiduè ipsis afferrent. *Alterum*, fuisse id apud Persas moris, vt ministri scilicet isto modo cogerent. *Prius* illud intelligitur ex phrasi Græca, & ex eo, quod ab eodem additur, mandasse itidem scilicet istis ministris, permitterent vt accumbentium quilibet, ad id quod maximè vellet; hilarè ferretur, seu, eo iucundè frueretur. Sed isto quidem modo lex tantum ministris posita videretur, non ipsis conuiuis, & in Hebræo tamen generalis est. & quæ causa subditur, cur à ministris vim adhiberi non oporteret, eadem sanè, cur nec à conuiuis aliis vrgeri deberent, efficit. *Posterius* verò, quo modo verum? Quomodo qui famulabantur, in accumbentes ius habebant? Quæ tanta in recumbentes ministrantibus potestas? Consuetudo tamen hæc apud Persas vel abusio potius fuisse videtur; vt ad exhaurienda pocula vehementiùs vrgerent. dum eo modo, quem antèà dixi, prolapsa Persarum disciplina iam esset. *Vetus lex*, ait Xenophon, *erat, ne prochoides in conuiuia inferrentur: At iam conuiuæ ipsi efferuntur.* Et consuetudinem hanc vocant Septuaginta νόμον, secundum quam bibitum negant. ita vt quæ inter textum nostrum, Iosephum, & istos Septuaginta pugna videtur; hinc tollatur. Bibitum est secundum Regis legem & edictum, vt Hebræus & Latinus & Iosephus aiunt. Bibitum non est, secundum prauam & receptam tùm consuetudinem, vt Septuaginta. vnde Chaldæus; *Potatio erat iuxta assuetam corporis consuetudinem* (quam scilicet Rex seruari iusserat) *& nemo erat, qui cogeret. Nam sic posuerat decretum Rex, super omnem domus suæ procuratorem, vt faceret iuxta voluntatem singulorum.* An verò hæc potius sententia, iussisse Regem, ne ministri cogerent; id est, ne quenquam cogi sinerent; ne cogentibus obsequerentur, cùm infundere amplius vinumq; aliis præbere monerentur, eodemque verbo aut facto vllo, vt propinanti satisfacerent, appellare. Sic enim vtraque sententia in vnam facillimè reuocatur. An quod apud Persas fieri ait Iosephus, est, non vt ministri cogant; sed vt assiduè vinum offerant? Id tamen videtur esse cogere, offerendo scilicet assiduè. Quemadmodum verò qui tum inualuerat mos cogendi, & per ministros vrgendi, valdè improbandus: ita Regis lex, & omnium obedientia probanda, laudibusque omnibus deprædicanda. D. Augustinus serm. 231. de tempore; *Cum ebrietatis*, ait, *malum sit graue vicium & DEO odibile, ita per vniuersum mundum à pluribus in consuetudinem missum est, vt ab illis, qui DEI præcepta cognoscere volunt, iam nec putetur, nec credatur esse peccatum: in tantum vt in conuiuiis suis irrideant eos, qui minus bibere possunt. &, per* INIMICAM AMICITIAM, *adiurare homines non erubescunt, vt potum amplius accipiat quam oportet. Qui enim alterum cogit, vt se plus quam opus est, bibendo inebriet, minus malum ei erat, si carnem eius vulneraret gladio, quam animam eius per ebrietatem necaret. Certa bibendi lege contenditur. qui poterit vincere, laudem meretur ex crimine.* Et serm. 232. *Excusatio falsa obiicitur; Persona potens me coegit, vt amplius bibam.* & hortatur, ne obtemperent, martyres potius fiant: neque ad hominum viuorum, Angelorum, aut reliquorum sanctorum nomina bibendum monet. Modesta quidem & amica quæ, in septem sapientum conuiuio, apud Plutarchum cernitur inuitatio, quæ alteri, *quid, quando, & quantum* lubebit; potestatem relinquit, culpanda non est: sed quæ apud quosdam hodie, nostro in Septentrione, in vsu; quæ pares haustus, quasi optimi nominis debitum, flagitat, & vrget, barbara, Scythica, inhumana prorsus est, in imperij etiam nostri Comitiis, graui lege, sæpius proscripta. Nam anno Domini 1548. titulo von zutrincken/ folio 57. in Augustanis, præcipitur

seriò,

seriò, Principibus, Patribusfamilias, vt domi propinatione omni abstineant ipsi, aliosque abstinere faciant: Parochis item, vt, ea de re, populum creberrimè in concionibus doceant. Salica lex, vti lib.2.rerum Germanicarum citat Beatus Rhenanus, fuit. *Nemo militiæ socium, suum aut quemlibet alium ad potandum inuitato.* In tyrannico istiusmodi Symposio (quo enim alio nomine appellandum, in quo, qui ad bibendum cogit, non nisi Tyrannus?) cùm fuisset Empedocles, egit Conuiuatorem & Symposiarcham postridie reum. Tyrannicum erat illud, quod è Græcorum pergræcationibus affert Tusc.l.5. Cicero, *Aut bibat aut abeat.* Tyrannus erat Alexander Magnus, qui vt refert Athenæus lib.12. τὸν ἄκρατον μεθύμως προπίνων καὶ τοὺς ἄλλους ἀναγκάζων. *meracum audacter propinans, etiam alios coegit.* Videatur D.Ambrosius lib.de Elia cap.13. & 14.& quæ in Iudith cap.15.dicta sunt quæst.4.

QVÆST. XVII. *Qui ministri?*

VIDETVR ministrorum adhibenda distinctio. Alij enim sunt, quorum textus meminit: Alij quos tacet, de quibus Athenæus libro 4. dum de Darij impedimentis à Parmenione, Damasci, captis agit. Illos verò priores, vocat Iosephus *diaconos*, Septuaginta *œconomos*, Chaldæus, Græca voce, quemadmodum aliâs non rarò, accepta; ἐπιλέκτους; noster Latinus, *Principes mensis præpositos.* vt scilicet non recensentur, qui quodcumq; mensæ ministerium obibant, vt pincernæ, indices, prægustatores, chironomontes; sed qui cum imperio aliquo & auctoritate. Ideoque ipsos Hebræus textus nominat *magistros*, seu *præfectos domus regiæ*, quemadmodum Gallicè *grand maistre d'hostel*, Italicè *maestro de casa.* Hi verò ita epulo ministrasse videntur, vt pro sua quique parte conuiuas venientes acciperent: suo quemque loco accumbere curarent; cùm iis ipsi accumberent, eoque munere fungerentur, quod apud Ciceronem de senectute, *ministerium* dicitur, apud Plutarchum in sympos. & Apophteg. Agesilai συμποσιαρχία, apud Horatium. *vini regnum.* vnde *Magistri, sympositarcha, Reges*, apud Varronem, *modiperatores*, imo & *strategi*, apud Plautum Sticho, *conuiuiales.* Hi verò bibendi leges ferebant, interdum quidem iucundas, neque à boni temperatique hominis officio alienas, quod Varroniana illa vox præclarè indicat; interdum sanè fœdas, intemperantes, Lapithis & Centauris quam hominibus magis proprias, vt suprà q.16. in Empedocle dixi, & in Eligabalo Lampridius; *Præfectum*, ait, *vrbicum sæpè post cœnam ad potandum vocabat, adhibitis & præfectis prætorio, ita vt si recusarent, Magistri eos cogerent.* Sic enim rectè corrigit Lipsius lib.3. Antiq. cap.1. *Cogendi* verbum dum hîc vides, an non omnino censes hos esse, quibus Rex mandarat, ne quem ipsi cogerent, cogíue ab alio sinerent? Iosephici ergo *diaconi* minimè restringendi ad puluerulentos quosdam ministros. sed sunt Magistri potius, & Principes, qui vinum inferebant assiduè, non per se ipsos, sed per alia minoris notæ ministeria, quibus vel nutu imperabant. In cœna regia, narrat sanè Plutarchi Artaxerxes Sparamixem, magnæ dignitatis palatinum, conuiuio accepisse quosdam à Rege ipso regium in atrium inuitatos.

Q. XVIII. *Quod Reginæ conuiuium?*

SIMILLIMVM regio quoad rerum omnium magnificentiam, nisi quod loco differt, in ipsa regiâ cum fieret, loco scilicet operto & à viris secreto.

Q. XIX. *Quis conuiuij totius exitus?*

IS qui ferè semper esse solet cùm, vt à sapiente Prouerb. 14. traditum est; *extrema gaudij luctus occupet.* Rex enim ira exarsit, Reginamque repudiauit. de quo iam dicendum. Addit Iosephus, misisse Regem, qui prouinciis omnibus operum cessationem, diesque festos pro regno suo indicerent.

TERTIA PRIMAE PARTIS PARTICVLA, DE REGINÆ REPVDIO, Cap. 1. à v. 10.

QVÆSTIVNCVLA I. *Quæ repudij causa?*

DOTEST ea, triplicium, quæ ad repudium hoc momenti aliquid attulerunt; personarum ratione, triplex spectari. & harum prima est Rex. Tres ipse *causas* continet. *Prima est*; eius vinolentia, vers. 10. cum *Rex esset hilarior, & post nimiam potationem incaluisset vino.* Græcè Καὶ ἡδύσατο. Interpretatio Latina *ebrium* fuisse videtur significare, Græca tantùm *hilarem* & iucundum. sicque censet Lyranus. Druſius verò nimium à Latino dici ait, nimis parum à Græco. quia Hebræus tantùm dixit; *dum esset Rex bonus corde in vino.* At *bonum corde* vocat Hebraismus, cui mens frons quæ læta, & exporrecta. fateor id totum. sed fit hoc in vino bifariam. cum ebrietate, vel citra ebrietatem. Hebræus & Græcus verò tunc modo hilaratus Rex esset, non indicarunt: sed generali tantum [illegible] lætitiam indicarunt, idemque de Latino dici potest. Qui enim ebrij non fiunt, & sese tamen largiùs inuitant, ij nonne & hilarescunt, & incalescunt? Qui hac seipsum gloria & prædicatione efferebat; *Potui vini multum bibere, & ferre*; nonne poculis interdum nimiis æstuabat? Quid qui ructant, sudant, saltant, sequè tamen vino depositos, re factisque negant, non eodem in genere? Potest igitur Latinus Interpres de vinosa hilaritate ac æstu, qui ad perfectam tamen ebrietatem non pertingat; intelligi: Hebræus verò contrà de ea hilaritate, quæ plenam & perfectam ebrietatem cõiunctam habeat. Nam 1. Reg. 25. v. 36. Nabalis *cor* Hebraicè *bonum*, Latinè iucundum dicitur: & tamen subditur etiam Hebraicè; *& erat ebrius nimis.* Cùm igitur vtraq; hilaritas omnibus in textibus accipi possit; *vtra in Assuero potius accipienda?* Difficile est statuere. ipsius tamen factum, hominis parum sobrij saniquè fuit. Et vero Persarum legibus licebat Regi semel in anno ebrium esse. ipso scilicet Solis festo. quemadmodum ab Athenæo libro 10. Eustathio ody. 5. aliisque, obseruatum. Quod verò, si leges vigerent; fas aliquando erat, quis, iisdem pænè antiquatis & iacentibus, quoties Regi liberet, nefas fuisse credat? Potuerunt, vt ait serm. 42. Stobæus; ante potum de temperantia disputare, nihilo tamen minus sese præterea ingurgitare. quemadmodum tot hodie boni alias concionatores faciunt. *Altera* in Rege *causa*, est nimia quædam ambitio, inanisque ostentatio. Nam non contentus suas tot tantasque gazas, tot tantisque modis ostentasse, suum etiam illum reconditissimum thori thesaurum efferre, omnium què in oculis

oculis ponere vult. alter pænè Candaules, de quo lib. 1. Herodotus, nisi quod iste nudam, & amicorum tantùm vnum monstrauit: Assuerus verò suam *tidari*, seu vt in Græco & Latino est; *diademate*, multoque magis cultu reliquo eximiè ornatam, in principum, populique totius conspectum venire voluerit. *Tertia*, fuit ira, furorque, cum negasset illa, ardentissimus. Scite apud Stobæum serm. 18. Sophocles: —— πᾶς ὄινω δοὺς ἀνὴρ, ἧσσων μὲν ὀργῆς ἐστι, καὶ νοῦ κενός. *Vir omnis vinolentus, est ira inferior, & mentis vacuus.* Et, eodem in regno, alterum exemplum præbuit apud Herodotum & Senecam lib. 3. de ira cap. 14. Cambyses. Duæ reliquæ personæ sunt Vasthi Regina, & Regis sapientes, de quibus dein cep[s].

QVÆSTIVNCVLA II.

Quia Vasthi Regina?

NOMEN ipsius apud Septuaginta est Ἀστὴρ, apud alios, Ἀστὴ, apud Iosephum Ἀστὴν & in libro expositionum Hebr. exponitur, aut *bibens* & *potans*, aut *duplicans* & *ponens*, aut *stamen*. Aliquando, Persarum more, componi videtur, indeque fieri apud Æschylum in Persis, *Astaspes*, *Hystaspis*, *Hystaichmas*, fortè & *Astyages*. sicuti & ab Esther est *Astrampsychus* & *Zoroaster*. Assuero verò huic frater, Ctesia referente, fuit *Oadiastes*, ad Reginæ nomen valdè accedens. Quemadmodum apud nos fœminarum quædam nomina virorum nominibus affinia sunt, vt *Lucia*, *Terentia*, *Nicolaa*: sic & apud Persas, vt *Cigis* apud Plutarchum Artaxerxem, & *Artadaynte* apud Herodotum lib. 9. Est autem Rabbinorum commentum, ex Balthasare, de quo Daniel. 5 natam ipsam, quæ, tyrannide importunissima, seruas Hebræas, die sabbathi, laborare cogeret, nudasq; obambulare. hancque causam esse, cur eiecta nuda sit, dieque sabbati, qui septimus etiam vocatur, malè perierit. Superiorum fortè Regum alicuius, vel ex optimatibus vnius filia fuerit, fortè ipsius etiam Assueri soror, vt ex fratris illo nomine; & ex Persarum consuetudine suspicari liceret, quæ cum sororibus nuptias permittebat, vt in Cambyse ostendit Herodotus, Curtius lib. 8, Plinius lib. 36. cap. 8. —— *Dij nempe suas habuere sorores, Et non Æolidæ thalamos timuere sororum.* inquit apud Ouidium Metam. 9. libidinosa nescio quæ. Imò & Filias Patribus apud eosdem Persas nupsisse testis suo in Artaxerxe Plutarchus, prout supra etiam memini. De ipsius specie satis in textu. Testatur verò Xenophon speciosissimas fuisse Persicas fœminas, & Ammianus lib. 23. *In Perside*, ait, *fœminarum pulchritudo excellit.* Ideoque & Plutarcho auctore, Persarum fœminas vocabat Alexander τὸ ὀμμάτων ἀλγηδόνας, *oculorum dolores.* Quanta ergo Reginæ huius, quæ cæteras fœminas antecellebat, pulchritudo?

QVÆSTIVNCVLA III.

Per quos vocata?

INTIMA Orientalium Regum, & Reginarum ministeria, *Eunuchi* fuerunt. vt ex Hippocrate libro de Septimestri partu, aliisque tam multis, à diligentissimo scriptore Brissonio laudatis, patet. Ex his septem præcipui erant, qui ideirco dicuntur *Regis faciei ministrare*, seu vt noster, *in eius conspectu.* eorumque nomina recensentur.

I.	Mauman	I.	Αμαν'	Hæc verò diuersitas vel indicat vnum nomẽ pro alio positum, vel Græcum textum deprauatum, cùm Hebræum Latinus omnino exprimat, missis tantùm illis, quæ ex aspirationibus & punctis ferè semper oriũtur.
II.	Bazatha	II.	Βαζαθ'	
III.	Harbona	III.	Θαρρα	
IV.	Bagatha	IV.	Βαγαθ'	
V.	Abagatha	V.	Ζαβαλδα	
VI.	Zethar	VI.	Αβαταζα	
VII.	Charchas	VII.	Θαρρα	

QVÆSTIVNCVLA IV.

An sub conuiuarum oculos venire rectè noluerit?

ARROGANTIÆ & contumaciæ ipsam hoc loco accusat Brentius, quòd marito noluerit obsequi Sed, hac quidem in re, fecit illa rectissimè. *Voluit* enim ait Iosephus lib.11.cap.6.*ipsas Persarum leges custodire, quæ ab alienis vxores videri prohibebant.* Solas certè concubinas, non coniuges in conuiuia induci à Parthis solitas memorant Macrobius lib. 7. Saturn. cap.1. D. Ambrosius de Elia cap. 15. & Parthopersæ *fœminis*, ait lib.41. Iustinus, *non conuiuia tantùm, sed & virorum conspectum interdicunt.* adeò quidem vt esset apud Persas ipsos capitale, Reginæ aut regiæ alicuius concubinæ lecticam propius accedere, ipsamque videre, vt in Artaxerxe Plutarchi dicitur. Videatur Epigramma Græcorum lib.3. &, si placet; Cicero Verr.1. Herodotus lib. 7. Iustinus lib.15. qui, mali quãtum ex fœminis ad conuiuia istiusmodi adhibitis nascatur, explicant. Cæterum Sulpitius; *Stulto*, ait, *Rege consultior, pudicis virorum oculis spectaculum præbere iussa, abnuit. tantò ipsa laudabilior, quantò in legum pudoris q; custodia perseuerantior.* cum, vt apud Iosephum est, non semel, sed *sæpius* vocata fuerit. At Brentius, qui summis Ecclesiæ Catholicæ Magistratibus, Synodis & Patribus morem gerere non vult, non arrogantiæ potius & contumaciæ accusandus? Voluit tamen, opinor, Luthero, de quo infrà quæst.12. tacitè iam patrocinari.

QVÆST. V. *Qui Regis sapientes?*

VIRI erant, eorum, quæ apud Persas vigerent; doctrinarum scientissimi, sapientiaque clarissimi. & *Magi*, vel certè Magicarum artium periti dicebantur. Neque ij è vulgo, sed vel optimatum filij, vel qui ad regni spem educabantur. vti ex Cicerone de diuinatione, Laërtio in principio, Plutarcho in Artax. & Themistocle, discimus. De his verò plura caput istud aperit. *Primum, tempora ipsos nouisse.* Ita enim disertè habet Hebræus, quod aliqui de Astrologis interpretantur: de Chronologis, & historiarum veterum gnaris alij. Negari enim non potest, quin historia prudentiæ sapientiæque origo & certissima veluti mater sit, quemadmodum pridem notarunt Liuius, Diodorus, Dionysius, Gregoras, Zonaras, nuper verò eleganti etiam ad Lipsium libello Bernartius. Rursumque huius, apud Persas, magnum fuisse habitam rationem, infrà, oportuniore loco, dicam. Plenior tamen & certior interpretatio videtur, si & siderum, quibus temporum notatio fit; scientiam, & gestarum rerum cognitionem vna ista temporum cognitione comprehendi existimemus. & verò si addatur hoc etiam tertium, vt norint isti quid quoquo tempore, tam in diuinis, quàm in humanis

manis negociis agendum sit, qui dies festi. qui operosi, quid his vel illis diebus sacrificandum, agendum, exremoniarum aut actionum faciendum. Sic enim 1.Paralip.12. ver.32. eruditi quidam, & in Xenophonte apud Cyrum Magi describuntur. & hos videtur ἀνεγγέφυς nuncupare Diod.libro 2. *Alterum*, eosdem *nosse legem & iudicium*, vt in Hebræo iterum est quod valet. omnia Persarum instituta, consuetudines & leges callere optimè. Noster, *scientes leges ac iura maiorum*. *Tertium*, moris fuisse, vt ad hos, si quid negocij oreretur, referret Rex, eorum sententias percunctaretur. Nam pro eo, quod noster ait; *qui ex more regni semper ei aderant*, Hebraicè dicitur; *sic* (eos scilicet interrogare) *mos erat Regi ante facies omnium scientium legem & iudicium*, vt non tantùm Astrologi, Historiologi, Theologi, sed Iureconsulti etiam essent. Iosepho, ὅτι τῶν πατρίων νόμων ἐξήγησιν ἔχοιεν, *habentes legum interpretationem*, siue, *legum interpretandarum curam & scientiam*. Ideoque & ab Herodoto dicuntur ἐξηγηταὶ τῶν παλαιῶν δικαίων, *interpretes patriarum legum*. καὶ πάντα ἐς τούτους ἀναφέρεται, & *omnia*, inquit, *in illis recumbunt*. ab eodemque & Plutarcho Artax. vocantur βασιλέως δικασταί, *regij iudices*. *Quartum*, horum magnam extitisse multitudinem; sed ita, vt inter eos discrimina & gradus quidam essent. Nam eorum aliqui Regi propiores erant, Persarum Medorumque principes, Regis faciem videntes, id est, cum eo versantes, facilem ad eum aditum habentes; ad intima eius conclauia venientes, ei semper assistentes, *sedentes primo loco in regno*, id est, primos in toto, quod latissimè patebat, imperio; principatus & dignitates obtinentes. licet inter eos ipsos iterum ordo, pari ratione, quidam fuerit, vt pro maiore scilicet aut minore dignitate, Regi assiderent propiùs aut longiùs, vt est in Athenæo libro 4. Xenoph.libro 8. *Quintum*, eos, quorum tanta erat dignitas, numero septem fuisse, prout etiam Esdræ 7. traditur. Vnde verò septenarius iste numerus, quem in septem Eunuchis suprà iam vidimus, adeò apud Persas celebratus? An septem Græciæ sapientum ad hos admiratio pertinuerat? An septem Planetarum, quibus omnis cœlorum dignitas, vis, & efficientia contineretur, imitatio quædam erat? An inde id potius factum, quòd qui Tyrannos Magos impetu facto sustulerunt, ij principes septem fuerint, vt ab Herodoto luculentè traditum est? Quemadmodum enim dies, quo ab his illi occisi sunt, festâ quotannis memoriâ celebratus est, dictusque ἡ μαγοφονία: sic & horum quasi libertatis vindicum numerus omnibus gratiosus & venerabilis visus. Et apud Herodotum libro 5. mittit ad Amyntam Persas præcipuos septem Megabyzus. Sic fortassis hodie, Imperij Romani Electores septem. olim in Vrbe Diaconi Regionarij septem, Notarij Regionarij septem; Subdiaconi & Defensores totidem. de quibus Tomo 8. Reuerendissimus BARONIVS. vide Tobiæ cap.12. quæst.8. *Sextum*, qui verò tunc fuerint hi septem, nominatim explicatur. sed, nominibus eum Hebræo collatis, obseruanda, quæ in Eunuchis anteà monui. I. *Carsena*. II. *Sethar*. III. *Admatha*. IV. *Tharsis*. V. *Meres*. VI. *Marsena*. VII. *Memucan*. In Septuaginta verò de hisce omnibus paulò aliter, & ferè contractiùs. Nam, vti Danielis 6. nomina tantùm tria ponuntur. I. Ἀρχεπάν. II. Σαραβάν. III. Μαλεσπάρ. & postcà quartus, qui in Hebræo, & Latino septimus est; additur Μεχαῖος, prout etiam à Iosepho nominatur.

QVÆST. VI. *Quomodo, qui sapientum vltimus, primo loco, sententiam dixit?*

MORIS alicubi est, vt qui vel ætate, vel auctoritate minores sunt, primi sententiam dicant, ne aliorum auctoritatem secuti; non quæ sibi, sed quæ aliis visa fuerint, afferant. Quod facilè fieri potest, si vel eos timeant, vel eorum gratiam colligere cupiant, aut certè collectam iam non effundere. Hic verò dignitatis inter eos ordinem seruatum textus indicat; & maximè Hebræus, in quo singulari numero dicitur de primo, *apprepinquans ad Regem*, id est, ei proximus, omniumque honoratissimus. Neque, extra ordinem, videtur vltimum Rex arbitratu suo interrogasse. Fiunt ergo hîc nouissimi primi.

Q. VII. *Bonáne fuerit sapientis huius sententia?*

EAM & cæteri sapientes, & Rex ipse approbauit. & si euenta spectemus; boni plurimum eadem ipsa peperit. Sed è Caiphæ, aliorumque, qui Saluatorem Dominumque nostrum damnarunt; sententiis, commodorum quantum extitit? & tamen ex iniquissimæ. Sic & de Memucane isto iam videtur. Regis irati licet, accusantique similis, vt in Iosepho est; interrogatio tantummodo erat, quid ex lege, in Reginam statuendum? Nam quod noster habet, *cui sententia subiaceret*; Hebræus ait, *quid secundum legem faciendum Reginæ?* quemadmodum *darb* illud versum est vers. 13. & rursum fuit ver. 8. Iste verò sapiens, si, quid maiorum leges & scita iuberent, dicere voluisset, amplis Reginam laudibus ornare debuisset; vt suprà vidimus. At Regis iracundiam spectauit, ad eam orationem accommodauit, quemadmodum improbi ferè consiliarij solent. Iratus animus vel exiguam alterius culpam, maximam existimat supplicioque maximo dignissimam. Ergo iste Regi irato (si, Reginæ factum grauiter accusat. eius indignitatem exaggerat: idque in regnum totum, quod amplissimum, redundare causatur, & quidem ita, vt omni in familia, viris omnibus, summis infimis valdè obsit, fore vt eos vxores contemnant: ipsi verò, pro contemptus ratione, in vxores stomachentur. (Id enim ex Hebræo pro illis; *vnde iusta est Regis indignatio* vtr. 18. colligi potest) Id Reginæ factum ex superbia, vt in Iosepho est, Regisque indigna contemptione profectum esse; ideoque nullo modo impunè esse debere. Nam pro, *quam præteriri illicitum est*; in Hebræo est; *non transeat; quod non introeat Vasthi in conspectum Regis Assueri.* Licet posset & hoc ad scriptam exauctorationem referri, quæ transire, seu præteriri non debeat, sed seuerissimè vindicandam esse vindictamque ipsam, toto regno, litteris quacunque missis, promulgandam, &, vt posteritati etiam cautum sit, in Persarum Medorumque tabularia referendam. videlicet, vt prouinciis sæculisq; omnibus notum semper sit, quanta eorum, qui sapientum interdum nomen gerunt, & ad Principum tamen sese voluntates & perturbationes totos fingunt; insipientia esse soleat. Dignum prorsus erat Reginæ factum, quod, tali quidem in re, talique tempore, omnes Persarum Medorumque vxores imitarentur: legibus potius quam viris obtemperarent: à conuiuiorum, petulantiumque oculorum, quos ferè vina pariunt; licentia cauerent, domi potius suæ latere, vniquè viro suo cognosci, quam foras prodire, alienis sese venditare mallent.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Quomodo eum secuti sapientes reliqui?

DEBVISSET meritò eos ab hac sententia reuocare, quod contra legem esset, quòd à nouissimo. Sed cum inflammatum ira Regem viderent, sese & ipsi conformarunt. præsertim cum & eam Regi placere aduerterent, & aliud quoddam Persarum institutum firmum fixum retinere, tuerique vellent. Id erat, vt essent ipsi vxorum suarum Domini, iisque pro libito, imperarent, auctore lib. 13. Athenæo. *Sunt*, ait de Persis agens loco sæpius citato Plutarchus, *Barbari maximè zelotypi, & in vxores feri.* Et fortè ad istud institutum fit allusio ver. 22. *vt sit vir quilibet domi suæ dominans*, seu *domi suæ Dominus*. & vt noster, in plurali tamen, vertit; *princeps & maior*. De istis verò vtiliter ista scripsit ad Rusticum S. Hieronymus; *Philosophi seculi solent amorem veterem amore nouo quasi clauum clauo expellere. Quod & Assuero Regi septem principes fecere Persarum, vt Vasthi Reginæ desiderium, aliarum puellarum amore compescerent. Illi vitium vitio, peccatumq; peccato medicantur, nos amore virtutum vitia superemus. Declina, ait, à malo & fac bonum. Quære pacem & persequere eam. Nisi oderimus malum, bonum amare non possumus.*

QVÆST. IX. *Quomodo Rex ipse?*

SI nihil aliud, eius impetum coercere meritò debuisset, vel coniugalis amor, vel certè tanta illa Reginæ species, quam suspici laudatique ab omnibus voluerat. Sed omnia ista excussit ira. coniugem quasi scortum, vilem reddidit: nobilissimam illam formam informem fecit, consiliariorum præsertim omnium calculo accedente.

QVÆST. X. *Quando rogata ista sententia?*

POTOS, grauissimis de rebus, Persis consultare tradunt plerique, vti etiam hoc loco Iohannes Drusius & libro 12. obseru. cap. 15. Nimirum ita interpretatus est Herodotum lib. 1. Valla. Verum Herodotus non μεθυσθέντας dixit, sed μεθυσκομένους, quod valet potantes, ebrietati vacantes, inter pocula, nondum tamen potos & ebrios. Quomodo alioqui, quod eos facere subiungit Herodotus, postridie, quæ dixissent, decreuissent, in disquisitionem rursum vocarent? Quomodo recordarentur? Aut si notarij forsan excepissent, sententiam tamen aliam recitassent, quomodo fraudem mendaciumque illi aduerterent? Vel in ipso igitur conuiuio, vel ex ipso, vt mauult Iosephus, in vicino quodam loco sententiæ statim rogatæ, & dictæ.

QVÆST. XI *Quando executioni mandata.*

QVOAD Reginæ repudium, mora nulla fuit ver. 22. vbi verba illa, *Et hoc per cunctos populos diuulgari*, fecit scilicet. Hebraicè referuntur etiam ad regem, sed paulò aliter. Et loquens secundum linguam populi sui, Rex scilicet, qui misit literas. quanquam Caietanus sententiam esse mauult, *vt vir in domo sua dominetur, & loquatur iuxta populi sui morem*, vt scilicet sit maritorum dominatus moderatio.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XII.

An è loco isto, rectè ad libidinem & adulterium viros exhortetur Lutherus?

IN homilia, seu concione, quæ de coniugali vita inscribitur; tomo 6. editionis Wittenbergensis, apud Lufftium, anno 1553. editæ, parte 2. de diuortio, fol. 177. vt cum vetere illo pseudopropheta Elaxi, de quo Diuus Epiphanius hæresi 19. virginitatem omnem proscribat, nuptiis vacare omnes faciat, imo etiam scortationibus, & adulteriis, ad populum dicit, ac scribit Lutherus. Si libidini operam vir dare velit, & sit fortè ad coniugale opus coniunx difficilior; posse, hac omissa, suum in lectum fœminam aliam, & quidem ex ancillis aliquam vocare. Dicet enim vir iste, suæ illi vxori; *Si nolis tu: vult alia. Si non vult vxor, veniat ancilla.* & suam hanc tam impuram, Epicuream, & detestandam vocem, ne à Plautino vel Terentiano lenone aliquo mutuatus videatur; sacris è litteris, quemadmodum & paradoxa sua cętera confirmat. *Sic*, ait, *fecit Assuerus:* & aliam in Vasthi locum suffecit. Hoc nimirum est, quod perpetuò isti clamant, verbum DEI legere: in hoc vno omnes assiduè versari: omnia inde credendi, viuendiq; documenta petere. Honestissima oratio: sed cùm abest Ecclesiæ intelligentia, Patrum explanatio, Spiritus sancti norma; en quæ mysteria vulgantur! Meminisse verò Epicurum istum oportebat, factum hoc Assueri, factum esse hominis Ethnici, hominis Barbari. Num quidquid sacris in libris ab impiis gestum legitur, id continuo fas? Nabuchodonosor sacra templi vasa diripuit, in iis potauit. Et hoc isti strenuè imitantur. Omnia Cyrus restituit. cur quod diuinis itidem literis consignatum, istud non placet? Deindè ira excæcatus fecit hoc Assuerus. Num, quod propter animi perturbationem, semel factum, & in illo tali vel ignosci, vel quandam saltem partem, excusari potest; id tanquam legem, diuinamque voluntatem Christianis, pro concione, omnibus concedendum, suadendum? Quia verò eodem iure fœmina in matrimonio est, quo & vir, si paulò ad libidinem ipsa feruidior promiorque sit, virum quandoque segniorem, & ad maritale opus lentiorem putabit. & quidem cùm erit ille infirmior, tristior, occupatior. ideoque & illi dicet; *Si nolis tu: vult alius, Si non vult maritus: veniat famulus.* Causari etiam poterit, eum peregrinationes nimias, nimisq; diuturnas suscipere, negotiari longiùs, non necessarias legationes captare. ideoq; & illi dicere; *Si nostro in lecto manere non vis, volet alius. veniat scriba, veniat seruus quicumq; alius.* Quod si acciderit, vt quam ille in vxoris thorum vocarat ancillam, posteà rursum displiceat, videaturque & ipsa voto minus libidinari, vocabitur secunda, tertia, & deinceps aliæ. Sicque ab vxore rursum alij atque alij, qui maritalem vicem obeant, asciscentur. O si hominibus insitus à natura pudor, ipsa Germanorum temperies, Principumque politia Lutheri euangelio melior non esset, quæ quotidie dedecora, quæ labes, quæ scelera viderentur? Et æquo quidem adhuc, proh dolor, plura videntur: sanè tamen pauciora, quam, per illius disciplinam, liceant. Qui siniſtrè CHRISTI Domini verba Matthæi 19. ver. 9. interpretantur, ij, ob vnam duntaxat fornicationis causam, repudiari iam posse vxorem arbitrantur, qui dextrè, ob nullam causam. Lutherus verò in eo ipso sermone de vita coniugali causas iusti apud Christianos repudij tres proponit. quarum vltima est ea ipsa, quam hactenus indico. Et tamen vult etiam Assueri

pruden-

prudentiam imitari, dum vxorem bis vel ter monendam dicit, ipsiq; multitudini aperiendam illius contumaciam, ne scilicet apud homines malè videatur facere, quòd, sua posthabita Iunone, ancillulas grauidet. Alioqui dum carnis prurigo aliqua fuerit, confestim adsit ancilla, valeat matrimonij fides, adulterum esse liceat. Ita enim fecit ille in Stiria Prædicans, qui cum pridie, istum Lutheri locum legisset, illicò, secuta nocte, suo huic Magistro paruit, prout viderunt & retulerunt, qui in ipsius domo tum diuersabantur, è Sereniſſimi Archiducis Caroli Comitatu, Aulici: scribitque libro contra Florenium Schererus noster, qui & diuersorio eodem vtebatur. Turcicos nobis mores persuadere vult Epicurus hic. Nam illos testis oculatus in Ægypti vrbe Alcairo, ita describit Io. Leo Africanus lib. 8. de Africa: *Ciues Alcairi, vt plurimum in familiari colloquio verbis obscœnis ac fœdis gaudent: atque, vt cætera silentio præteream, non rarò euenit vxorem coram Iudice de variis mariti congressibus expostulare, vnde persæpe & nasci diuortia, & aliis iungi maritis (quod Machumetano licet dogmate) vidimus.* Verùm *subantem*, vt cum S. Hieronymo dicam; nostri temporis Iouinianum mittamus. quem spurcum adeò ne attigissem quidem, nisi verum videretur, quod libro 1. de persecutione Wandalica inquit Victor Vticensis; *Tacendum semper non est de impietatibus hæreticorum: nec verecundum poterit esse, quod ad laudem proficit pietatis.*

Q. XIII. *Quæ ex hisce omnibus documenta?*

VARIA profectò, sed quæ in promptu. Illud tantùm dicam. In isto Assueri epulo veram quandam effigiem, & veluti picturam omnium vitæ huius voluptatum conspici. quas, vt maximè sint; dies tamen vnus aliquis terminat: non paucæ interdum iræ, rixæ, inuidiæ, dolores, lachrymæ interrumpunt. Nihil in cœlestibus tale. Quæ de loci amœnitate, aulæorum varietate, pauimentorum nitore, vasorum elegantia, immensa auri argentique copia, potionis ciborumque abundantia & præstantia dicta sunt, omnia illic multò abundantiora & præstantiora. sine fine, sine interruptione vlla, vti persequitur S. Chrysostomus in morali oratione 6. ad Hebræos. *Fluuij omnes*, aiebat quidam; *suo in alueo dulces: ad mare tamen vbi decurrerint; semper amari.* Et Lucretius: —— *medio de fonte leporum Surgit amari aliquid, quod in ipsis faucibus angit.*

QVARTA PRIMAE PARTIS PARTICVLA, DE ESTHERIS in regiam domum adductione.

CAPVT II.

1 *HIs ita gestis, postquam regis Assueri indignatio deferbuerat, recordatus est Vasthi, & quæ fecisset, vel quæ passa esset:*

2 *Dixeruntq; pueri regis, ac ministri eius. Quærantur regi puellæ virgines ac speciosæ:*

3 *Et mittantur qui considerent per vniuersas prouincias puellas*

speciosas & virgines: & adducant eas ad ciuitatem Susan, & tradant eas in domum fœminarũ sub manu Egei eunuchi, qui est præpositus & custos mulierum regiarum: & accipiant mũdum muliebrem, & cætera ad vsus necessaria.

4 *Et quæcunq; inter omnes oculis regis placuerit, ipsa regnet pro Vasthi. Placuit sermo regi: & ita vt suggesserant, iussit fieri.*

5 *Erat vir Iudæus in Susan ciuitate, vocabulo Mardochæus filius Iair, filij Semei, filij Cis, de stirpe Iemini,*

4. Reg. 24. 15. Inf. 11. 4. 6 *Qui translatus fuerat de Ierusalem eo tempore quo Iechoniam regem Iuda Nabuchodonosor rex Babylonis transtulerat.*

7 *Qui fuit nutritius filiæ fratris sui Edissæ, quæ altero nomine vocabatur Esther: & vtrunque parentem amiserat: pulchra nimis, & decora facie. Mortuis q; patre eius ac matre, Mardochæus sibi eam adoptauit in filiam.*

8 *Cumq; percrebuisset regis imperium, & iuxta mandatum illius multæ pulchræ virgines adducerentur Susan, & Egeo traderentur eunucho; Esther quoque inter ceteras puellas ei tradita est, vt seruaretur in numero fœminarum.*

9 *Quæ placuit ei, & inuenit gratiam in conspectu illius. Et præcepit eunucho vt acceleraret mũdum muliebrem, & traderet ei partes suas, & septem puellas speciosissimas de domo regis, & tam ipsam, quàm pedissequas eius ornaret atque excoleret.*

10 *Quæ noluit indicare ei populum & patriã suam: Mardochæus enim præceperat ei, vt de hac omnino reticeret:*

11 *Qui deambulabat quotidie ante vestibulum domus, in qua electæ virgines seruabãtur, curam agens salutis Esther, & scire volens quid ei accideret.*

12 *Cum autem venisset tempus singularũ per ordinem puellarum, vt intrarent ad regem, expletis omnibus quæ ad cultum muliebrem pertinebant, mensis duodecimus vertebatur: ita duntaxat, vt sex mensibus oleo vngerentur myrrhino, & aliis sex quibusdam pigmentis & aromatibus vterentur.*

13 *Ingredientes q; ad regem, quicquid postulassent ad ornatum pertinens, accipiebant, &, vt eis placuerat, compositæ, de triclinio fœminarũ ad regis cubiculum transibant.*

14 *Et quæ intrauerat vespere, egrediebatur manè, atque inde in secundas ædes deducebatur, quæ sub manu Susagazi eunuchi erant, qui concubinis regis præsidebat: nec habebat potestatem ad regem vltrà redeundi, nisi voluisset rex, & eam venire iussisset ex nomine.*

15 *Euoluto autem tempore per ordinem, instabat dies, quo Esther filia Abihahil fratris Mardochæi, quam sibi adoptauerat in filiam deberet intrare ad regem. Quæ non*

quæsi-

quæsiuit muliebrem cultũ, sed quæcunque voluit Egeus eunuchus custos virginum, hæc ei ad ornatum dedit.

16 Erat enim formosa valdè, & incredibili pulchritudine, omnium oculis gratiosa & amabilis videbatur. Ducta est itaque ad cubiculum regis Assueri mense decimo qui vocatur Tebeth, septimo anno regni eius.

17 Et adamauit eam rex plus quàm omnes mulieres, habuitque gratiam & misericordiam coram eo super omnes mulieres, & posuit diadema regni in capite eius, fecitq; eam regnare in loco Vasthi.

18 Et iussit conuiuium præparari permagnificum cunctis principibus, & seruis suis pro coniunctione, & nuptiis Esther: & dedit requiem vniuersis prouinciis, ac dona largitus est iuxta magnificentiam principalem.

19 Cúmque secundo quæ rerentur virgines & congregarentur, Mardocheus manebat ad ianuam regis:

20 Necdum prodiderat Esther patriam & populum suum, iuxta mandatum eius. Quicquid enim ille præcipiebat, obseruabat Esther: & ita cuncta faciebat vt eo tempore solita erat, quo eam paruulam nutriebat.

21 Eo igitur tempore, quo Mardocheus ad regis ianuam morabatur, irati sunt Bagathan, & Thares duo eunuchi regis, qui ianitores erant, & in primo palatij limine præsidebant: voluerunt; insurgere in regem, & occidere eum.

22 Quod Mardocheum non latuit, statimque nunciauit reginæ Esther: et illa regi ex nomine Mardochei, qui ad se rem detulerat. Quæsitum est, & inuentum: & appensus est vterq; eorum in patibulo. mandatumq; est historiis, & annalibus traditum coram rege.

E CAPITE DVODECIMO.

1 MOrabatur autẽ eo tempore in aula regis cum Bagatha & Thares eunuchis regis qui ianitores erant palatij.

2 Cumq; intellexisset cogitationes eorũ, & curas diligentiùs perquisisset, didicit quòd conarentur in regem Artaxerxem manus mittere, & nunciauit super eo regi.

3 Qui de vtroq;, habita quæstione, confessos iussit duci ad mortem.

4 Rex autem quod gestum erat, scripsit in commentariis: sed & Mardocheus rei memoriam literis tradidit.

5 Præcepitq; ei rex, vt in aula palatij moraretur, datis ei pro delatione muneribus.

6 Aman verò filius Amadathi bugæus erat glorioſissimus coram rege, & voluit nocere Mardochæo, & populo eius pro duobus eunuchis regis, qui fuerant interfecti.

QVÆSTIVNCVLÆ.

Prima. *Quæ adducenda in regiam domum Eſtheris occaſio?*

NOVA, in exauctoratæ locum, Regina, vti Memucan dixerat; ſufficienda erat. Ea ergo vel ex iis quę in regia domo iam erant; fœminis, vel aliunde ſumenda erat, & hoc, vel ex quibuſcunq;, vel ex virginibus tantùm; iisque vel cum aliquo formæ delectu vel abſque, ſi cum formæ delectu, vel is mediocris inter aliquas tantum virgines, quæ Regi fortè aut viſæ, aut fortuitò auditæ fuerant, futurus erat: vel eximius, & inter omnes omnium eius prouinciarum. Hoc poſtremum Regi ſuaſerunt ipſius *pueri* ſeu iuuenes, qui ipſi miniſtrabant, cùm videlicet à cubiculo eſſent, à poculis, à manu, ab alio quopiam miniſterio. Suadendi verò cauſa, initio ſecundi capitis, vt tradit Caietanus, innuitur, à Ioſepho apertiſſimè traditur. Rediit Rex in memoriam excluſæ deturbatæque vxoris. Ira iam deferbuerat. pupugit ipſius animum ingens ille, quo proſequi eam ſolebat; amor. Admirabilis illa eius ſpecies, magno iam opere, ab eo requirebatur. Quid ageret? Quò ſe verteret? Facti eum pœnitebat: triſtis & mœſtus erat. Ipſam reuocaret? Lex ſeu dictum, quod contra eam, toto regno, promulgari iuſſerat; prohibebat. Ex ſua & procerum ſuorum ſententia, ſcripta illa fuerat. Quæ cauſæ illam exturbandi allatę fuerant, eædem, exturbata vt maneret; ſuadebant. exempli ſcilicet mulieribus omnibus dati prauitas; & virorum ab illis vili pendenda auctoritas. Id circumpedes eius iuuenes conſpicati, dixerunt. Amor amore pellitur. Poteſt alicubi aliqua, quæ multo formoſior, Regiq; gratior ſit; inueniri. Mittantur omnes in prouincias optimi formarum æſtimatores: pulcherrimæ quæque huc in regiam adducantur: vngantur, comantur, ornentur diligentiſſimè. & è pulcherrimis iſtis omnibus ita iam vnctis, comptis & ornatis deligat quam volet Rex. In tanta multitudine, copiaque tanta, non deerit Vaſthi altera: vel potius multò, quam eà, ſpecioſior & iucundior. Dictum, factum. Eſtherem verò, puella cum eſſet elegantiſſima; Præfecti illi, quos Septuaginta *κωμάρχας* vocant, acceperunt, non vi aut raptu; ſed eius, in cuius poteſtate tùm erat, & qui paulò pòſt, exponetur; conceſſu, vt ait Caietanus, cum tamen Hebræum verbum vtrique modo accipiendi accommodari poſſit, idque *rapiendi* verbo verterit Gorionidæ Interpres lib. 2. c. 3. vbi tamen *raptus ſum* pro *rapta*, legitur; & ipſa infrà cap. 15. verſ. 16. *neceſſitatem* ſuam nominat.

II^a. *Quis adducendarum puellarum mos?*

IN Dauidis hiſtoria mos iſte iam cernitur, 3. R. 1. & hodie in Turcicis Sultanis. Vendi alioqui Babylone ſolebant puellæ in vxores. Prout opibus quisq; valebat, ita formoſiſſimas coemebat, vt eſt apud Herodotum lib. 1. Sic & pueri, qui Eunuchi fierent, magno ad Reges iſtos numero adducti. Imperator Iuſtinianus, qui iſtiuſmodi merces, conquirebant, fœdeque tractabant, legibus *de Eunuchis & lenonibus*, quoad potuit; ſuſtulit apud Baronium Tomo 7.

III^a. *Quo-*

III^a. *Quomodo Esther adducta?*

QVÆ è remotioribus locis adducebantur, vehi solebant vehiculis omnino tectis & concluſis, vt explicat in Themiſtocle Plutarchus. Eſther verò Suſis tunc erat, vti monſtrat vers. 5. & 8. non Babylone, quemadmodum in Ioſepho legitur; *vehicula tamen inuecta* nihilominus *videtur*. quia vix pedibus vllum, vel exiguum iter viri Perſæ faciebant, vt ait Xenophon. multò minùs fœminæ, quæ præſertim ad Regem adducerentur.

IV^a. *Quando ad Regem eadem adducta?*

ESTHERIS quidem *ætas* alia non conſtat, niſi quòd virgo iuuencula fuerit. Nam *neærah bethulah*, Hebraicè dicitur, Græcè modo κοράσιον & κόρη, modo παρθένος à Ioſepho & Septuaginta. Hoc autem poſtremum eam ſignificat, quæ pueritiam tranſgreſſa, nuptiis iam apta eſt, vti magnum Græcorum Etymologicum docet, quod tamen perpetuum non eſt. Aſſueri verò regni *annus tertius* fuiſſe videtur, quia eo ipſo anno Vaſthi ejecta, & poſtridie ſtatim conquiſitas fuiſſe virgines ex capitis huius initio colligitur. Poſteaquam enim ſuperiora illa geſta fuiſſent, Regisque indignatio conquieuiſſet, *recordatus eſt Vaſthi*, & quemadmodum dixi, de ea doluit. Quantum verò temporis interfluxiſſe credamus? Num amplius, quàm, quod concoquendo vino ſatis? Et in aliis pluribus legimus poſtridianum ferè conuiuij alium culparum, diem eſſe pœnitentiæ ac doloris. Vnus quotidianæ alioquin experientiæ teſtis eſto Alexander Magnus apud Ciceronem Tuſculana 5. Fateor tamen hîc nodum ineſſe, cui enodando pluſculum poſteà inſudandum.

V^a. *Quanam Esther?*

DE hoc ipſo eius nomine dictum antè Proleg. 1. ſed aliud ei capite iſto 2. ver. 7. tribuitur, *Ediſſe*, cuius in Græco nulla quidem mentio; Hebraicè verò *Hadaſſa* eſt, id eſt Μυρσίνη, ſiue *myrthina*, cum *hadas* myrtum ſignificet, Iſaiæ 41. Leuit. 23. non verò niſi fortè allegoricῶς, *miſericordiam*, prout tamen expoſuit Rabanus, vel *citream*, vt Zachariæ 1. Ribera. Credi verò queat, hoc priuatæ nomen olim fuiſſe. quæ regina cùm eſſet, Eſther appellata ſit, vel certè in ipſo Parthenone. cùm Danielis 1. ipſum Eunuchum, iis, qui ſuæ commiſſi erant curæ, alia nomina imponere videamus. Propter verò iſtam prioris appellationis immutationem dicitur; *nutritius Ediſſe, quæ altero nomine vocabatur Eſther*. ſeu vt Hebraicè legitur: *Erat nutriens hadaſſam, quæ Eſther*. quaſi eam cum nutriret Mardochæus, hadaſſa vocata fuerit. *Ex ſtirpe Beniamin*, & regio, vt ait Ioſephus, genere, prout magis infrà patebit; filia Abichailis, quem Septuaginta *Aminadab* dixerant, & frater erat patris Mardochæi, ſeu ipſius Mardochæi patruus, vt Hebraicum *dod*, & diſertè ἀδελφὸς πατρὸς Μαρδοχαίου apud Septuaginta, & ipſe R. Abraham in expoſitione, itemque Sulpitius, oſtendunt. ita vt in Latinis compluribus deeſſe interdum videatur vox, *Patris*. *Orphana* tamen ab vtroque relicta parente, à Mardochæo educata eſt, & in lege Domini diligentiſſimè inſtituta, omnino oque in filiam ſuſcepta per adoptionem, vt expoſuit noſter ver. 7. ſatisque annuit Ioſephus, dum illum, *hanc vt filiam* dilexiſſe ait. Sed Septuaginta quidnam volunt, dum eum eam inſtituiſſe qui-

dem aiunt, sed *sibiipsi in vxorem?* An patruelem ipse suam ducere volebat? An tam iuuenculam? Vtrumque, fateor, fieri poterat. mallem tamen ita legere ἐκ παιδίσκην αὐτὸν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα, pro εἰς γυναῖκα, vt consentiant illi cum Hebræo, Chaldæo, Latino, & Iosepho. & sic apud Polybium lib. 5. *Logobasus* Laodicen Achæi vxorem, sibi in adolescentia traditam, *veluti filiam* educarat, & virginem egregiè instituerat. De ipsius *forma* ver. 7. & 15. est: de magnis & excellentibus animi dotibus ac virtutibus totus liber deinceps loquitur & Rupertus lib. 8. de Victoria à cap. 14.

VI. *Quis Mardochæus?*

HEBRAICE dicitur *Mordochai*, & ver. 5. *Mordechai*, apud Gorionem Basileensem *Mardachai*. pro quo rectè Latinè *Mordochæus* vel *Mardochæus*, sicuti *Artaxerxes*, & apud Plutarchum, *Artoxerxes*. Interpretatur verò, *amara contritio*, *myrrha contrita*, *docens contritionem*, &, ex Hebræo & Syro in libello interpret. *myrrha purissima*. Hunc esse putat R. Abenezra eundem cum illo, de quo Esdræ 2. ver. 7. Iosephus lib. 11. cap. 4. ea tamen addit, quæ si ad ea, quæ de tempore suprà dicta sunt; examinentur; sponte ipsa sua concidunt. Ille quidem Hierosolymam reuersus est Cyri tempore, noster nequaquam. Sed *rediit*, ait ille, *postea in Susianam cum Esthera patruele*. At hæc nondum tunc nata. fortè nec ipsemet. sed esto. Quam ob causam rediit? *Quòd*, ait, *templi ædificationem ex voto non succedere videret*. O commentorum semper amantes Rabbinos! Támne adiram velox Mardochæus, tam peregrini soli amans, patrij contemnens, vt cùm tot optimis aliis ciuibus, & prophetis Haggæo & Zacharia tantisper expectare nollet? Vterlibet verò intelligi possit in Thargum Cantic. 7. vbi dicuntur viri *ceniſtharabtha*, id est, synagogæ aut scholæ magnæ, Esdras, Zorobabel, Iosue, Nehemias, *Mordochai* Belsan. Fuit *è Beniaminita tribu*, seu vt Latinus noster v. 5. *de stirpe Iemini*. qui idem Beniamin est. Nam Hebraicè de *Cis* dicitur, *ipse vir Iemini*; Chaldaicè clarè *de tribu Beniamin*: & auctore Gorione, vnus è tribus illius *partbemim*, id est, vt suprà exposui; ex honoratis & principibus erat, seu vt Iosephus Græcus, ὁ τῶν ἀρχόντων εἷς, τοῖς Ἰουδαίοις vnus è primis apud Iudæos. Quod ni esset, quomodo ei quotidie licuisset ante regiarum virginum atrium ambulare? ver. 11. *filius Iair, filij Semei, filij Cis*. Hæc enim nomina, ea in tribu, vigebant, vt ex Saulis historia, & Dauidis, ob Absalonem, fuga patet. non, quod hi quidem omnino sint, qui priscis illis temporibus viuebant, vti putauit Feuardentius. Cum tamen è regio genere procreatam Esthe rem suprà Iosephus dixerit, fieri sanè potuit, vt è Saulis stirpe essent omnes hi per Ionathan & Mephibosheth. *Ad* eam verò *transmigrationem* spectabat, quæ Iechoniæ tempore, facta est, ver. 6. vbi relatiuum illud, *qui transtatus fuerat*; secundum nonnullos, ipsum *Mardochæum* refert cuiusmodi sunt Philoniani quidam interpretes. At secundum Pererium in Danielem refert ipsum *Iemini*, quod iam improbatum, cùm hic patriarcha Beniamin sit: secundum alios, quibus magis assentior; refert ipsum. *Cis*. Nam, ante Scaligerum, ita scripsit Caietanus, & ante hunc, iam olim Rupertus libro 8. cap. 5. *Non otiose*, ait, *hic commonendum, quia non Mardochæus. sed Cis, proauus eius subaudiendus*. ita vt Mardochæus non per se & in seipso, sed per hunc tantummodo, & in hoc transtatus dici possit, vt ait libro 11. cap. 6. Canus, & Bellarminus loco antèà citato. Esthe ris verò erat, vti dictum est quæst. 6 *patruelis*, seu filius fratris patris illius, dum Esthe ris scilicet pater *Abichail*, Mardochæo patruus, & Mardochæi pater *Iair*, Esthe ri patruus. Apud Iosephum.

phum verò Mardochæus ipse vocatur Estheris ὁ θεῖος, sicuti apud eundem libro 20. cap.2. Herodes Chalcidis Rex dicitur Berenices ἀνὴρ ὁ θεῖος. & lib.1.belli Iudaici, & in Latino nostro textu cap. 8. *patruus*, ideoque erunt nomina hæc vel *pro patruele* accipienda, vel certè *pro eo, qui patris quasi vicem fungitur.* Sic enim pænè pater fuit Estheri Mardocheus, vti superiore quæstiuncula exposui, & eodem modo videntur interdum veteres patruorum vocem vsurpasse. vt apud Horatium: —— *patrue verbera linguæ. Ne sis patruus mihi.* & apud Persium. *Cùm sapimus patruos.* In Athanasij Latina synopsi dicitur, Estheris *cognatus.* ea videlicet ratione, qua apud Gallos consobrini & patrueles *cousin* appellantur. imò propter adoptionem, *pater*, & propter educationem, *alumnus, nutritius* & *magister. Accepit*, inquit Chaldæus, *eam in domum suam, & vocabat filiam*, & de ipsius moribus, etsi multa toto hoc libello traduntur; breuiter tamen idem Chaldæus; *Vir*, ait, *pius erat, & orans ante* DEVM *suum, pro populo suo.* Captiuus verò in aliena terra licet esset, honestum tamen in Assueri palatio locum tenebat. Nam versu 19. Mardochæus *manebat ad ianuam Regis.* Hoc verò tantùm regij corporis custodibus & principibus, virisque honestissimis & amplissimis concessum erat, prout libro 3. ait Herodotus, & lib.1. Anabasios Xenophon, dum tradit, adolescentes eò etiam admitti solitos, vt omnem morum honestatem, & grauitatem perdiscerent; dum tales ibi viros conspicerent, quorum factis eruditi, & honoribus ad eandem virtutis viam excitari possent. vnde & à Caietano non malè *palatinus* indigitatus est. Chaldæus pænè Græcè & Germanicè hanc, *ad portam*, Mardochæi mansionem interpretatus est. *bithra* vel *bethyra.* quasi ἐν θύρᾳ, an der thür. Septuaginta cap.5. & 6. αὐλή, *aula.* Quilloquendi modus adhuc hodie in Turcicis rebus vsitatus, de quo Leoclauius Pandectæ capite 35.

VII. *Cum quot virginibus adducta Esther?*

MAGNVM earum fuisse numerum textus indicat, dum *ex omnibus prouinciis*, quæ 127. erant, adductas narrat. Vix enim tam infelix vlla, vnde tres aut quatuor non adducerentur. Vnde Iosephus, ex aliqua fortassis auditione aut lectione, *quadringentas* fuisse asserit. addo ego vetus illud; *& quod excurrit.*

VIII. *Vnde, & quò eadem adducta?*

SI eidem Iosepho esset credendum; *Babylone Susam* adducta fuisset. sed explosum hoc suprà, cùm Susis habitasse Mardochæum ostensum est, quem iste *cum Esthera*, vel etiam post, Susam ascendisse refert. Ideoque tantùm, *è Susiana Mardochæi domo, in regiam domum* venisse dicendum. Erat verò *domus regia*, vt isto quidem cap. 2. traditur; *multiplex. Alia*, in qua Rex ipse habitabat: *alia*, in qua ipsius fœminæ, quam *gynæcona* Græci nominarunt, aut *gynæconitidem* apud Vitruuium lib.1. cap.10. & hæc rursum duplex; altera, *in qua virgines*, quam iidem *partbenona* dicunt; altera in qua *mulieres.* Et prior illa bipartita etiam fuit. Nam eius pars vna quasi *communis* erat; altera *melior* & salubritate, amœnitateque præstantior atque iucundior. Licet enim Latino in textu, partis huius melioris non facilè vestigium appareat, est tamen in Hebraico expressum ad ver. 9. finem. Et causa erat, vt pulchritudo magis conseruaretur & augeretur. possuntque probari etiam hæc ex iis quæ de gynæceis tradunt Athenæus lib. 1. cap. 11.

& vlt.

& vlt. Iustinus lib. 1. Philostratus lib. 1. de Apollonio. Talia verò Turcici Sultani *saraia*, de quibus Pandectes Turcicus cap. 14. In his enim mulierc ularum greges, adeò vt cum pœnitentiam, ritu suo, agere, libidinemque non omnino tollere, sed minuere tantùm vellet Amurathes hodierni Sultani pater, quingentas emiserit anno Domini 1575. vti scribit lib. 25. hist. Natalis Comes.

IX^a. *Cui tradita?*

HISCE fœminis præesse solebant magnæ auctoritatis *Eunuchi*, vt ait Heliodorus lib. 9. Æthiop. Philostratus lib. 1. de Apollonio, Clemens Alexand. lib. 3 pædag. cap. 4. Lucianus in Eunucho; qui ab omni eas stupro vitioque diligentissimè custodirent, licet interdum ouium custodes, lupi comperti sint, vti à Cyrillo apud Suidam, verbo, εὐνοῦχος, à Luciano loco citato, à Philostrato lib. 1. de vitis sophist. D. Ambrosio epist. 33. didicimus. Et hi quæ ad victum, amictum, & cultum muliebrem facerent, studiosissimè curabant omnia. Parthenoni ergo præpositus erat, v. 3. 8. & 15. *Egæus*, qui Hebraicè quandoque dicitur *Hege* vel *Hegea*, quandoq; *Hegai* à Septuaginta Αγαῖ. Gynæconi alteri Eunuchus alter, *Schaaschgaz* siue *Susagazus* in Septuaginta Γαΐ. Esther verò fuit priori statim tradita ver. 8.

QVINTA PRIMAE PARTIS PARTICVLA, DE ESTHERIS AD REGEM PRÆPARATIONE, capite 2. à versu 9.

QVÆST. I^a. *Quamdiu præparata?*

CONSVETVDO erat vers. 12. vt collectæ istiusmodi virgines, antequam ad Regium thalamum admitterentur, annum integrum in Parthenone præpararentur, ita vt eo respicere videatur illud Comici, *dum moliuntur, dum comuntur, annus est.* quod & de Sybariticis fœminis, antequam ad publica festa irent; memorat Athenæus lib. 12. cap. 6. Et in eo, præter voluptatem, aliqua etiam videtur honestatis cuiusdam habita ratio, ne partus fortè aliquis ex alio conceptus, Regi ascriberetur. Nescio tamen an non fuerint, quibus diuturnior ea in domo esset commoratio. Fieri enim potuit, vt virgunculæ aliquę viro nondum maturæ adducerentur, quæ tantisper dum adolescerent; aliis, quæ vt ad Regem irent, aptæ iam erant; pedisequæ, ministræque forent. Quod si probari posset; facilior nodi antè notati partic. 4. quæst. 4. esset enodatio. Video quidem ver. 8. istiusmodi pedisequas: sed quæ è Regis domo accersitæ sint. Cùm tamen domus fœminarum, & ea ipsa, quæ virginum est; *Regis* etiam *domus* vocetur vers. 8. in Hebræo, cur ea intelligi nequeat? & cur non potius quam altera? Quid enim facerent in Regis propria domo istiusmodi puellæ? Regina præsertim cùm nulla iam esset? Nam iis, quas Musurgus dixerunt apud Athenæum libro 3. forsan exceptis, alias non inuenio, quæ

quæ honestè illic habitare possent. Cum verò in pueris, tantùm vt ante Regis faciem starent; triennalis esset præparatio, Daniel. 1. quidni & vt eius thoro reciperentur, in virginibus? Si ergo fuisset, tertio Regis Assueri anno, hanc in domum ascita, & anno primùm septimo, vt infrà dicemus, eidem nupsisset, tres in præparatione annos posuisset. Si verò sexto anno adducta fuisset, vnum tantùm in præparatione annum habuisset. Videtur verò hic tantum modo præparationis annus in virginibus istis numerari, & in textu celebrari, quia is præ aliis omnibus necessarius & operosus. Sed quid, quod narratur vers. 9. *mundum in ea muliebrem acceleratum*? *Duplex* esse queat *sententia. Vna*; non expectatum integrum annum in ea præcolenda & præparanda: sed festinantiùs, breuioriq́ue tempore in ea factum, quod totos 12. menses in aliis fiebat. Et huic rei argumento est, quod vers. 16. dicitur ad Regis cubiculum *mense decimo* adducta, quasi accelerationis causâ, menses duo adempti fuissent. *Altera* sententia est; cum per ætatulam, & aliquem fortè morem, expectandum cum ea adhuc fuisset, ne qui postremi huius anni proprius erat ornatus & præparatio ei adhiberetur, præfestinatum tamen, &, ob eximiam eius speciem & gratiam, tempus hoc mundi muliebris anticipatum: nullo tamen modo curtatum. Quæ enim ipsi gratia fieret, quod tamen in acceleratione ista spectatum textus significat, si consueti ornatus & concinnationes ei detraherentur? si minus, quàm aliæ, vngeretur & poliretur? Si Regi postea minus fortè placuisset, in quo, præterquam in præproperante, sollemnesq́ue vnctiones & ornatus detrahente, culpa hæsisset? Ad hanc præterea intelligentiam magnopere inuitat Hebraicus textus, cuius hæc sententia; *Et festinauit ad ipsi dandum ornamenta eius, & partes eius, & ad ipsi dandum septem puellas.* Dixisset alioquin; *Et festinauit in dando.* seu, *cum daret ornamenta.* De *mense decimo*, qui obiicitur, infrà explicabitur. Nunc illud attingendum.

II^a. *Quisnam ille, qui omnia hæc accelerauit?*

SI Hebraicum textum attendas; cum Caietano, statues, Eunuchum fuisse. *Accepta est*, inquit, *Esther in domum Regis in manum, seu potestatem Hegai custodientis fœminas, & placuit puella in oculis eius, & inuenit illa misericordiã coram eo, & accelerauit ornamenta eius, & partes eius, vt daret ipsi puellæ.* Si Latinum; eandem ipsam accelerationem Regi tribues. quia ver. 9. ait; *Et præcepit Eunucho, vt acceleraret mundum muliebrem.* Sed fortè fecit hoc vterque, Rex per Eunuchum; cùm ab eo de eximia huius forma edoctus fuisset: Eunuchus per se quidem, ex Regis tamen imperio & voluntate.

III^a. *Quomodo præparata Esther?*

QVATVOR *in rebus* virginum istarum ad Regem præparatio sita videtur. *Prima* versu 9. dicitur *mundus muliebris*, & Hebraicè hoc capite partim *merouk*, partim *thamrouk*, quòd carnis sordes defricet, omninoq́ue abstergat; sicq́ue mulieris corpus mundum politumq́ue reddat; vt ait R. Dauid. quo ferè modo libro 34. Liuius; *Munditiæ ornatus, & cultus, hæc fœminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur. hunc mundum muliebrem appellauerunt maiores nostri.* Horum verò quæ corpus ita mundarent & expolirent *tria* ver. 12. & 13. *genera* indicat. *Primum*, oleum myrrhinum; seu myrrheum, non myrtinum, aut myrteum. cum Hebraicè hic sit *mor*, & Græcè σμύρνινον. Est verò σμύρνα

myrrha; μυρσίνη verò & quemadmodum suprà dixi; *hadas*, myrtus. Valet scilicet oleum hoc ad emundationem ab omni fœtore & sudore, ad glabritiem & mollitiem. *Myrrha*, inquit Plinius lib. 13. ca. 1. *& per se vnguentum facit sine oleo. stacte duntaxat. Alioqui nimiam amaritudinem affert.* quam ob causam, dicit Aruch, à Rabbinis vocari *stacton, depilatiuum vnguentum, quo vtuntur mulieres.* *Alterum Besamim*, Græcè ἀρώματα, & noster etiam, nisi quod post posuerit. quæ varia erant perodorifera & delicatissima vnguenta, quæ cum aliis ex rebus, tùm verò ex Heliocallide conficiebantur. *Hac* enim *cum adipe*, inquit Plinius lib. 24. cap. 17. *leuissimo decocta, addito croco, & palmeo vino perungi Magos & Persarum Reges, vt fiat corpus aspectu iucundum. ideoque eandem Heliocallidem nominari.* A *besamim* verò, suum *bisam* odorantur non malè Germanorum nonnulli. *Tertium*, Gr. σμύγματα, noster *pigmenta*, Hebraicus generale illud *thamruke* nomen retinet, vt plurimæ & nobilissimæ istiusmodi deliciarum species generatim comprehendantur.

Altera res versu 9. partium nomine denotatur. Gr. μοῖρις. Hebr. *manoth*. quibus omnia, quæ fœminis singulis constituta erant, quoad cibum, vt in adolescentulis Danielis 1. ad vestitum & cultum spectabant; continentur, vt specula, inaures, armillæ & alia, de quibus Isaiæ 3. quæ *mundus muliebris* potius, quam primum illud vocari possent. Erant verò *Persicæ mulieres rerum ad ornatum pertinentium plus æquò studiosæ*, inquit lib. 12. cap. 1. Athenæus. Atque his rebus, certi quidam reditus constituti erant, vti 3. Regum dixi, & repetam 2. Machab. cap. 4. ver. 30.

Tertia res, erat locus quidam iucundior & splendidior. facit enim & is ad bonum corporis habitum, bonam valetudinem & speciem aliquid, prout à Medicis intelligi potest, ἀφὶ ὑγιείας. Sed hoc non omnibus, verùm iis tantùm puellis obtingebat, quas gratissimas habebat Eunuchus, quasque Regi maximè placituras sperabat.

Quarta demum, erant ancillulæ, de quibus suprà. Quas Latinus noster, dicit *speciosissimas*, vertunt alij, *conuenientes, dignas, spectabiles*, quæ ob formam vel nobilitatem spectatu dignæ essent, & harum numerus rursum septenarius. fortè ob causam suprà partic. 3. quæst. 5. notatam; vt in puellis, ipsæ scilicet septem illorum Procerum vxores, honore aliquo afficerentur. Optimè verò Plautus; *Negocij*, ait, *quantum in muliere vna est? Quæ noctes, diesq;, omni ætate, semper ornantur, lauantur, poliuntur.*

IV^a. *Quando ad Regem deducta Esther?*

ANNO *Regis septimo*, Hebraicè & Latinè ver. 16. *mense decimo, qui dicitur Thebeth.* Græcè, *mense duodecimo, qui Adar.* Quomodo ista cohærent? *Triplex Estheris* ad Regem *adductio* considerari potest. *Prima*, quando è Mardochæi domo, in regiam adducta est. de qua isto cap. 2. vers. 8. & suprà quæst. 1. *Altera*, quando è regia mulierum domo, post consuetas præparationes, in Regis cubiculum, vt cum ea, si libitum esset; consuesceret; adducta est. *Tertia*, quando sic ad eundem adducta est, vt Regina iam crearetur, solemnesque nuptiæ celebrarentur. De secunda igitur adductione loquitur Hebræus Latinusque textus. De tertia Græcus. sicque cum *Adar* anni esset mensis vltimus, nostro ferè Februario respondens, rectè statim sequebatur Ver, quo, vt suprà dixi, nuptiarum apud Persas celebritates maximè vigebant. Ipso enim Adar exeunte adducta est, ita, vt nuptiæ istæ in ver ipsum incurrerent. præsertim cum & regno toto festi, eam ob causam, dies peragerētur, vt infrà dicetur. Hanc verò textuum istorum consensionem clarè significat lib. 11. cap. 6. Iosephus, dum ait; Ἀφικομένου τῆς

Ἐσθ-

Ἐλθόντος πρὸς αὐτὸν ἡδονὴ αὐτῇ, καὶ πίστιν τῆς κόρης εἰς ἔρωτα, νομίμως αὐτῷ ἄγεται γυναῖκα, καὶ γάμον αὐτῆς ποιεῖ τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ ἑβδόμου ἔτους τῆς ἀυτοῦ βασιλείας ἀδὴρ καλουμένῳ. *Cum veniſſet ad Regem Eſther, ipſa ille delectatus, eiuſque amore captus, eam legitimè ducit vxorem, & nuptias cum ea peragit duodecimo menſe ſeptimi anni regni eius, qui menſis, Ader vocatur,* Cubiculum verò Regis in Latino dicitur ver. 16. quod in Hebræo eſt, *domus regni eius,* eo ſcilicet modo, quo Iudith 14. verſ. 10. dicebatur *cubiculum virtutis Aſſyriorum.* Ex iſta porrò conſuetudine Saram, cum apud Pharaonem eſſet, Geneſ. 13. excuſat quæſtionibus in Geneſin D. Hieronymus. *Iuxta librum Heſter,* ait, *quacunque mulierum placuiſſet Regi apud veteres, ſex menſibus vngebatur oleo myrtino, & ſex menſibus in pigmentis variis erat, & curationibus fœminarum, & tunc demum ingrediebatur ad Regem. atque ita poteſt fieri, vt Sarai, poſtquam placuerat Regi, dum per annum, eius ad Regem præparatur introitus, & Abrahæ Pharao multa donauerit, & Pharaonis poſtea ſit percuſſus à Domino, illa adhuc intacta ab eius concubitu permanente.* Cæterum *ordo,* de quo verſ. 12. inter iſtas virgines, an à tempore, quo præparationes ſuas abſoluiſſent, an à Regis vocatu, aut Eunuchi voluntate pependerit; mihi incertum.

V^a. *Quomodo eadem deducta?*

SOLEBAT iis ad Regem iamiam adituris fieri poteſtas, vt quidquid formæ ſuæ magis ornandæ, venuſtandæq; peterent, idipſum illicò acciperent ver. 13. quo ſcilicet maiorem Regi voluptatem afferrent, & hoc iam ſummum à Rege beneficium acciperent, cum ſit mulierum genus valdè φιλόκοσμον. & præſertim Perſicarum. vt ſuprà dixi quæſt. 3. Eſther tamen, iis, quæ ſuapte ſponte Præfectus dediſſet, contenta nihil omnino petiit ver. 15. Deducta verò eſt per eos, qui κολάκαις dicebantur, quemadmodum vſitatum erat, Xenophonte auctore lib. 1. Anabaſeos.

VI^a. *Quis deductionis huius exitus?*

PRÆ virginibus aliis omnibus Regi placuit ver. 17. quemadmodum videlicet modeſtiſſima & verecundiſſima Cyro minori Aſpaſia placuerat, vti loco citato ſcribit Xenophon. imo Eſther multo quam Aſpaſia magis placuit, cùm ad celſiſſimum regiæ dignitatis thronum euecta ſit, & in Vaſthi locum ſuffecta. Hiuc enim nuptias cum ea inire Rex omnino decreuit. ibidem.

SEXTA PRIMAE PARTIS PARTICVLA, DE ESTHERÆ NVPTIIS, Cap. 2. ver. 17. & ſequent.

QVÆSTIVNCVLÆ.

Prima. *Potueritne Eſther, ante nuptias, Aſſuero conſueſcere?*

ISTÆ virgines, cùm ad Regem venirent, eius vxores fiebant. sed minus solennes, vti sæpè alias, de toto isto concubinarum & pellicum genere, in Genesi, & Regum libris, admonui. Et cum ista vxorum multitudo Israëlitis permissa tunc esset, multo hisce Barbaris magis. qui, pro libidine, multa intemperanter & iniquè, istis in matrimoniis, designabant. Satis tamen hoc est, vt absque peccato, ante solennes illas nuptias, potuerit ei Esther consuescere. itemque postea in pellicum seu concubinarum eius numero manere, si ad præcipuæ coniugis, reginæque locum ipsam non euexisset, vti etiam Caietanus innuit. Hinc in Artaxerxe notat Plutarchus, quandam similiter γυναῖκα declaratam, & Iosephus ca. 6. lib. 11. νόμιμον legitimam vxorem. An verò etiam fortè factum, vt cum, mense decimo, ad Regem Esther veniisset, eamque ipse vehementer adamare cœpisset, omnino hanc Reginam fieri decreuerit, & idcirco ab ea tantisper, dum solennitas adhibita nuptiarum esset; abstinuerit?

II^a. *Potuerítne ipsa Israëlitica Ethnico Regi nubere?*

PROHIBET id quidem DEVS Deuter. 7. Esd. 1. cap. 9. & 10. vt ibi audiimus. sed præceptum istud primò restringi consueuit ad eos Ethnicos, qui in terra Chanaan habitabant: deinde, ad eos Iudæos, qui in terra promissionis habitabant: vti de priori refert Bellarminus lib. 1. de mat. cap. 23. de posteriori notat hoc ipso loco Caietanus. Causa tamen, quæ in Deuteronomio ei legi subditur, & 3. Reg. 11. repetitur, ad omnes vbique locorum Israëlitas pertinere illam ostendit. Ea verò causa est, deprauationis, & à vera DEI religione discessionis periculum. Quod quidem, si præcisè nudeque hominum infirmitates spectare velimus, & omnibus, & semper, & vbique impendet. Quis tutus sit, cùm Salomon tutus non fuerit? Si tamen moralem quandam, ex quorundam aliorum, verbi causa, Iacob, & similium constantia, ex personarum etiam, quæ matrimonium incunt; virtute, temporum, rerumque occasionibus, libram adhibeamus, posse hoc interdum periculum abesse iudicabimus. sicque potuisse Assuero Esthcrem nubere, prout, citato loco, pluribus explicat Bellarminus. Si recusasset, stuprum ei fortè Rex adulter intulisset: neque dubito, quin Mardochęo DEVS magni alicuius pro tota gente boni spem aliquam iniecerit, vt non modo non repugnaret, sed coniugium etiam istud peroptaret. Alioqui dicit ipsa cap. 14. vers. 15. *Nosti quia detestor cubile incircumcisorum, & omnis alienigenæ.* Sanè si Hebræas ducere vellent alienigenæ, Iudęorum eos sacris initiari oportuisse non in Dina tantùm, Genes. 34. sed in Herodis etiam sorore Salome apud Iosephum lib. 16. cap. 11. videmus. Imò & apud Euagrium lib. 6. cap. 20. Persarum Rex Chosroes anno Domini 593. cum in S. Sergij Martyris templũ insigne donum, aureum discum mitteret, gratias illi agens, in eo inscribi curauit; *Cum Sira Christiana esset, & ego Gentilis, lex nostra non permittebat nobis potestatem mulierem Christianam vxorem ducendi.*

III^a. *Qua nuptiarum solennitas fuerit?*

RITVS in Persarum Regum nuptiis vsitatos proponit lib. 15. Strabo, Arianus lib. 6. & Plutarchus in Artaxerxe. Ex isto tamen capite hi habentur. *Primus.* Imposuit Rex Estheris capiti *cidarim regni*, id est, regiam, seu vt noster vers. 17. *diadema regni*, itemque

itemque Iosephus & Septuaginta, nisi quod hi, τὸ διάδημα τὸ γυναικεῖον, *diadema fœmineum* siue *vxorium*, vt ab eo quod Regibus proprium erat; distinguant. *Alter*, fecit eam pro Vasthi reginam. ideoque thronum & Eunuchos, & ancillas, & reditus, cæteraque omnia, quæ reginæ debebantur; attribuit. *Tertius*, conuiuium magnificentissimum suis Principibus & famulis, quos è Perside, Media, cęterisque sine dubio prouinciis inuitarat; dedit: fuitque tanta magnificentia, vt deinceps, tamquam prouerbium vsu contritum, celebratumque fuerit, *Estheris conuiuium*. vt in Hebræo significatur ver. 18. loco verborum illorum; *pro coniunctione & nuptiis Esther*. Quamdiu verò durarit id conuiuium; in Hebræo & Latino nulla significatio est. nisi, quod ex Persicorum Regum magnificentia, ex superiori illo conuiuio, & ex hodiernis Principum virorum nuptiis, coniecturam aliquam ducere liceat. Iosephus tamen totum mensem dixit, Septuaginta hebdomadam vnicam, seu *septem dies*. Quid si *septem menses*, vt prioris conuiuij magnificentia superaretur? cum alia hic etiam addantur, quæ antea non fuerunt, prout sequitur. *Quartus*, requiem prouinciis vniuersis fecit. Quod ad relaxationem ab inquisitione virginum, quasi hoc valdè populis graue, ac non potius iucundum fuisset, retulit Caietanus. præsertim cum aliam inquisitionem, regnante iam Esthere, adhuc postea fateatur. Iosephus eô refert, vt festos ob nuptias dies populis esse voluerit, idque per angaros siue tabellarios, de quibus posteà part. 2. quæst. 7. iis nunciarit. Septuaginta verò ἄφεσιν verterunt. quasi tributorum relaxatio quædam eo tempore facta fuisset, quæ ab aliis ἄπλετα vocatur. Id enim lib. 5. Herodotus in Magis, & lib. 6. interdum fieri testatur, itemque apud Iustinum lib. 11. Alexander. *Quintus*, dona dedit, & vtrunque istud iuxta manum & potentiam regiam dedit. seu vt noster vers. 18. iuxta magnificentiam principalem, id est, principe dignam, principi tanto consentaneam vt ver. 7.

IV^a. *Quid, quod in Hebraico additur*; Et in colligendo vel congregando virgines secundò?

NOSTER Interpres vers. 19. cum sequente historia coniunxit: Hebræum tamen athnaeh, vt separetur, magis suadere videtur. sed cum à recentioribus Iudęorum Masoretis apponi hoc potuerit, de eo vtut sit, quid est, virgines *secundò* quęri aut congregari? Caietanus, vt dixi, putat regnante iam Esthere id factum. & intelligit similem superiori conquisitionem. sed addit; *Quorsum fuerit facta hæc congregatio virginum secundò, nulla historia mihi nota tradidit, nec scio diuinare.* Lyranus verò, Hugo & Carthusianus aiunt, Regem nuptias alias simulasse, vt, arte ista, Estheris genus & patriam, cuius cognoscendæ percupidus erat; disceret. At, nisi fallor, si valde rogasset, aut inquisitione dignum putasset, aut omnino in mentem id rogare ac inquirere venisset, artificio isto nihil opus fuisset. Quàm facilè, vnde, & à quo abducta fuisset, quisue hic esset explorare potuisset? Vatablus, tempore nuptiarum Vasthi. vnam fuisse virginum congregationem tradit, hanc verò iam esse alteram. Satis probabile. Drusius verò congregationem priorem esse ait in domum virginum, posteriorem in domum pellicum. sed cui obsecro rei hæc iam esset narratio? Tam ex abrupto, & nulla occasione cur inculcaretur? Neque illa virginum esset congregatio; sed earum quas iam Rex cognouisset; mulierum. Possemus multò facilius referre ad migrationem vir-

ginum ex ipsarum domus parte minus commoda & iucunda in partem illam meliorem & iucundiorem, de qua suprà, cum ibi verbum fuerit *schanah*, hic sit *schenith*. Quia verò diuinationem hic necessariam fatetur Caietanus; dicam quod videtur. Istud ergo aduerbium *schenith* seu *secundò* iungendum arbitror non verbo *congregandi*, sed verbo quod antecesserat, *fecit conuiuium magnum*. quasi diceret; fecerat iam olim Assuerus epulum splendidissimum, summaque Procerum frequentia, & rerum omnium affluentia, magnificentiaque celeberrimum; ecce alterum iam nunc fecit *in virgines congregando*, id est, posteaquam virgines, vt suprà exposui; congregasset. Fuit enim hæc ei congregatio iucundissima, eamque ipse valdè faustam, felicem, & fortunatam duxit, è qua talem, tantamque Reginam nancisci potuisset. Congrueret verò Latino textui hæc expositio bellissimè, si exemplaria essent à quibus hæ vincientes particulæ duæ abessent, *quod, &*. Hoc enim modo legeremus. *Et dedit requiem vniuersis prouinciis, ac dona largitus est iuxta magnificentiam principalem, cum secundò quærerentur virgines & congregarentur.* Posteà verò, vt in Hebræo sic; *Et Mardochæus manebat ad ianuam Regis.* Quibus antiqui suppetunt Codices, videant.

V^a. *Quando hæ nuptiæ celebratæ?*

ANNO Regis Assueri septimo inchoatæ, sed octauo perfectæ sunt, vt patet ex particulæ 5. quæst. 4. & ex sextæ huius quæst. 3. Quo etiam pertinet, festo valdè apparatu, magnoque tubarum clangore sicuti olim, ita & nunc celebrari à Persis veris principium, solisque in Arietem ingressum, vti scribit Fernandus Castagneda lib. 6. rerum Indicarum cap. 46. qui & festiuitatem illam ab iis vocari ait *Neuruz*, id est, *nouus dies*. licet ea voce significetur etiam illud *quadriennium*, quo bissextilis annus concluditur.

VI^a. *An in parthenone, & post nuptias, Israëlitarum quoad cibos & similia, ritus seruarit Esther?*

MARDOCHÆI præcepta omnia diligentissimè seruauit vers. 20. & in his illud vt patriam, populumque suum reticeret ver. 10. & 20. quod sanè in sermonibus cum virginibus aliis, cum Eunuchis, cum Rege, qui super hoc & illo varia eam rogitarent, factu perdifficile videri poterat, quanto magis, quæ DEI ipsius erant ne violaret, omni cura studioque perfecit? Ea propter *paternarum traditionum* minimè *immemorem* fuisse tradit Sulpitius. Sed *totum hoc olet*, inquit Drusius, *glossam Iudaicam*. Cur quæso? Etiamne Iudaizat Sulpitius? An *traditionum* omnium tetrum adeò nomen? Quin potius olet, isto quidem tempore, Drusiana hæc oratio pulmonem hæreticum. Quomodo tamen fieri potuit, vt ciborum si delectum haberet, si aquis crebrius eluereturr, si id genus alia vsitaret, non notaretur? non, quod sua de prosapia verbis reticebat; factis eloqueretur? Daniel profectò, ne potu cibatuque regio poluueretur, leguminibus & aqua tantùm vti, idque ab Eunucho præposito, precibus impetrare debuit. An is tùm necessitatis articulus, vt cum, in DEI contemptũ, ij tunc ritus non vetarentur, possent coram aliis omitti? An in Regis mensa, ea cibi potionisque copia erat, vt si quid porcinum immundumue esset; non ederetur, è cæteris, quod satis foret; sumeretur? An cum virgo esset, posteaque Regina, se his & illis non dele-

delectari dicere non poterat? Quid si & non dissimiles Persarum ritus? Libatum verò diis si quid esset, vt fuisse notat in Danielis cap.1. Theodoretus; id ne gustaretur, caueri qui potuit? cur & Daniel ex eadem regiæ mensæ copia, quod liceret; excerpere non potuisset? An delicias potius, lautitiasque omnes fugiebat? ideoque leguminum & aquæ simplicissimum victum requirebat? Vtut sit, duo certissima esse debent. *Vnum*, non violasse ipsam Esther Israëlis ritus. Ita enim ipsa infrà cap.14. ver.16.17.& 18. clarissimè. *Tu scis necessitatem meam, & quòd non comederim in mensa Aman, nec mihi placuerit conuiuium Regis: & non biberim vinum libaminum, & nunquam lætata sit ancilla tua, ex quo huc translata sum vsq; in præsentem diem, nisi in te Domine* DEVS *Abraham. Alterum.* Sicuti ad malum ingeniosa hominũ est peruersitas: ita etiam ad bonum, virtus.

VII^a. *An ex Esthere liberos procrearit Assuerus?*

ISIDORVS Clarius libri huius initio ait; *Hebræorum communem esse sententiam*, Assuerum ex Esthere Darium Persam genuisse. nimirum quia Cambysem illum esse autumant. quod superioribus iam disputationibus conuulsum. Franciscus Maironis scripsit Holofernem huius filium. Sed nimirum, seipsum Erasino præfatione in S. Augustinum, libro de ciuit. deridendum propinauit. Brentius Xerxem. Reineccius verò duos filios eam scribit tom. 2. folio 32. & 42. ex Artaxerxe Longimano genuisse Xerxem & Sogdianum. Vnde factum, vt regnum faciliùs capessierit Darius Nothus. Sed cum ostensum suprà est, Assuerum istum neque esse Cambysen, neque Artaxerxem Longimanum, sed Ochum, sunt hæc omnia satis explosa. Ochus verò filium habuit ipse quidem Arsicam, qui ab aliis dicitur Arses vel Arsames, à Strabone sub finem lib.15. Narses, & eius postea regnum tenuit. sed an ex Esthere, aut alia eum procrearit, & an alium ex Esthere vllum, nusquam legi. Curtius lib.3. Damasco Alexandro prodita, fœminas plerasque captas refert, *inter quas*, ait, *tres fuere virgines, Ochi (qui ante Darium regnauerat) filiæ, olim quidem ex fastigio paterno, rerum mutatione, detractæ, sed tùm sortem earum crudeliùs aggrauante fortuna. In eodem grege vxor quoque eiusdem Ochi fuit.* Esthérne vel alia? Dici posset vtrumlibet, cùm argumentis neutrum aut labefactari aut constabiliri possit.

SEPTIMA PRIMAE PARTIS PARTICVLA, DE INSIDIIS, Cap.2. v.21. & cap.12.

QVÆSTIVNCVLÆ.

I^a. *Quæ insidiæ istæ?*

VT mitterent duo Eunuchi manus in Regem, id est, eum *occiderent*, vt noster vertit & Septuaginta. Sed cum variis id modis fieri possit, adeò, vt qui lapidibus aliquem interficit, *manum* etiam in illum *mittere* dicatur apud Gorionem lib.6.cap.74. quis hic cogitatus interficiendi modus? Chaldæus Thargum ait; *venenum propinare.* quod & verisimile credit R. Salomon, cum essent à poculis Eunuchi. Gorion verò, *caput auferre*, vt ad Macedoniæ Regem,

Regem, qui in Persarum Regem concitatus tunc erat; ferrent. prout scilicet Artaxerxem Mnemonem suo in lecto interficere voluerat Darius filius. apud Plutarchum Artaxerxe.

II^a. *Isti Eunuchi qui?*

NOMINATVR hodie in Hebraico textu, & Gorione, *Bigthan & Theres*, in nostro *Bagathan & Thares*, in Septuaginta cap. 1. *Gabatha & Tharra*, in Iosepho Flauio *Bagathoes & Theodestes*, & dicuntur Hebraicè *custodes hasaph*. Significat verò *saph* interdum *vasa & suppellectilem* vt Zachariæ 12. interdum *limen* vt 3. Reg. 14. Sophon. ver. 14. Ezech. 40. Hinc à R. Salomone putantur isti, vt paulò antè dicere memini; *à poculis* Regi fuisse, vasorumque *custodes*. à nostro *ianitores, & primo in palatij limine præsidentes*. & veriùs, cum Chaldæus hos etiam vocet *custodes palteraia* id est, palatij, Iosephus ἀρχιοπλοφύλακας, Septuaginta cap. 1. πλὴν αὐλῶν φυλάσσοντας, quemadmodum lib. 3. Herodotus πυλωρούς. Non dissimilis in vertendo varietas est, 2. Reg. 22. & 23. vbi noster, *Ianitores templi*, alij *custodes vasorum*. Eorum coniurationis participem fuisse Hamanem dicit Gorion lib. 2. cap. 2. sed de hoc posteà.

III^a. *Quæ insidiarum causa?*

NVM, vt apud Herodotum libro 3. Magi; tyrannidem appetebant? Num suis salariis & honoribus contenti non erant? Sunt qui asserunt ægrè ipsos tulisse, Vasthi repudiatam, eique ignotam Estherem surrogatam. Gorion significat eos Macedoniæ Regis gratiam inire voluisse. Septuaginta hoc loco, doluisse, quòd ipsis antelatus esset Mardochæus: & simile quid in Hierosolymitano Thargum est. Omnia profectò hæc concurrere, ambitiosasque Eunuchorum mentes facibus veluti quibusdam inflammare potuerint. vti rectè sensit Feuardentius.

IV^a. *Quando hæ factæ insidiæ?*

IAM erat Esther Regina ver. 22. ideoque anno Assueri octauo vel pòst. Quod ergo cap. 12. dicitur; *Morabatur autem eo tempore*, intelligendum sic, quod eo iam tempore cum ipsis morabatur; non tamen quod insidias, quæ statim subiunguntur; tum struxerint. In Græco verò cap. 1. dum, huius eiusdem commorationis occasione, per prolepsin, eæ insidiæ narrantur, non appositum est; eo tempore, sed simpliciter dictum, ἐνύχευον, id est, *quieuit, habitauit*, seu, vt Hebraicè hîc dicitur ver. 19. *erat sedens*, aut *habitans in porta Regis*; quemadmodum etiam Actor. 18. dicitur Paulus Corinthi *sedisse* annum & sex menses. Wittakerus loco citato vult dici factas ea nocte, quæ Mardochæi somnium cõsecuta est, quod additum sit, ἐκείνης τῆς νυκτὸς. sed hoc ad somnij cognoscendi desiderium & curam attentiorem spectat, vti suprà dictum est. neque hæc ipsa particula in Latinis est. quæ tamen esse Græcis emendatiora sæpè iam vidimus.

V^a. *Quo-*

V^a. *Quomodo eadem cognita?*

RABBI Salomon eos, coram Mardochæo, de hisce insidiis, *Tharsensi sermone*, collocutos ait, quasi eum is non intellexisset. At sermo Tharsensis quis? An Græcus? & eum vnde norat Mardochæus? Nam Eunuchi quidem non rarò Græci erant. sed Mardochæus in Perside natus, educatúsue fuerat, vt suprà dictum partic. 4. q. 6. Quia tamen non desunt, qui vno in loco varias discant linguas, vnde ista Eunuchis confidentia, vt de tanti momenti re, tam securè, coram alio, agerent? Flauius Iosephus Eunuchorum alteri fuisse narrat famulum genere Iudæum, nomine *Barnabazum*, qui Mardochęo index fuerit. Is aliis dicitur *Pharnabazus*, cùm Macedones pro φ dicant β, vt βίλιππος, καβαλλὴς & βερσνίκη pro φίλιππος, καφαλλὴς & φερσνίκη, vti ab Plutarcho in Græcis problematibus, problem. 9. Eustathio Odyss. x docetur. In Septuaginta cap. 1. duo significantur, primò ipsum audiisse, dum cum iis versaretur: deinde ipsum, insitâ solertiâ, ex illorum dictis, factisque intima eorum consilia inuestigasse, certoque conieciisse. Sic & cap. 1. lib. 2. Gorion. *Cognouit*, ait, *mussitationem duorum Eunuchorum Regis.*

VI^a. *Cur, ex Mardochai nomine, Regi eadem insidiæ à Regina, indicatæ?*

MAXIMA referendæ gratiæ apud Persas Reges cura erat, quemadmodum & leges & facta ipsorum ostendunt. Hinc enim tam celebratum illud pomum Regi datum, & aqua manu hausta. hinc illæ, si in periculis Rex à quoquam iuuaretur; voces. *Memento diei huius, ô Rex*, vt apud Plutarchum in Artax. vbi de Caunio & aliis plura. hinc ille, Syloson se Dario Hystaspis indicari tantum cupiebat εὐεργέτην apud Herodot. lib. 3. hinc, de Alcibiade, primus Regi significare aiebat Pharnabazu apud Diodorum lib. 14. de Oronte socios satrapas defectores, vt muneribus ornaretur, prodente, de Tiribazo & Rheomitra idem Diodorus lib. 15. hinc denique proprius ille honor eorum, qui bene de Rege meriti essent, vt *Orosangæ* vocarentur apud Herodotum libro 8. Vt ergò Regis beneuolentiam & munificentiam Mardochæo Esther conciliaret, eius nomine insidias istas patefecit. Nec frustra. Nam iam quidem in diaria id relatum *ante regis faciem* vers. 23. id est, ipso vidente ac prudente: seu volente ac iubente, vt habet Iosephus Flauius. Gorion, videtur accipere pro *iis, quæ Regi accidissent.* Posteà verò idem ipsum, magno cum Mardochæi fructu, relectum & compensatum cap. 6. Quæ verò *Diaria* vocaui, & noster, *historias* & *annales*; Hebraicè dicuntur. *liber verborum dierum*, id est, rerum, quæ singulis diebus accidissent, insigniores, vt, librorum Regum initio, de Paralipomenis aiebam. In Græco est μνημόσυνον ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ ὑπὲρ τῆς εὐνοίας Μαρδοχαίου εἰς ἐγκώμιον, *Monimentum in regia Bibliotheca, ob Mardochai beneuolentiam, cum laude*, seu encomio, & ca. 6. γράμματα μνημόσυνα ἡμερῶν, *litteræ, quibus singulorum dierum memoria continetur.* Iosephus *Commentarios* vocat *rerum à prioribus Regibus, & ab ipso Assuero gestarum.* Omnia enim, quæ quot diebus acciderent, notabantur à *grammatistis*, de quibus Plutarchus in Themistocle & infrà patet ca. 10. vers. 3. vbi similiter, *liber verborum dierum Regum Medorum & Persarum.* Grammatistas illos videtur Plinius lib. 12. c. 15. *Regum scribas* vocare, de quibus infrà, parte 2. q. 7.

OCTAVA PRIMAE PARTIS PARTICVLA, DE AMANIS EXALTATIONE, ET IN Iudæos, ira.

CAPVT III.

1 POst hæc rex Assuerus exaltauit Aman filium Amadathi, qui erat de stirpe Agag: et posuit solium eius super omnes principes, quos habebat.

2 Cunctiq; serui regis, qui in foribus palatij versabantur, flectebant genua & adorabant Aman: sic enim præceperat eis imperator. solus Mardochæus non flectebat genu, neque adorabat eum.

3 Cui dixerunt pueri regis, qui ad fores palatij præsidebant. Cur præter ceteros non obseruas mandatum regis?

4 Cumq; hoc crebrius dicerent, & ille nollet audire, nuntiauerunt Aman, scire cupientes vtrum perseueraret in sententia: Dixerat enim eis se esse Iudæum.

5 Quod cùm audisset Aman, & experimento probasset quòd Mardochæus non flecteret sibi genu, nec se adoraret, iratus est valde.

6 Et pro nihilo duxit in vnum Mardochæum mittere manus suas. Audierat enim quòd esset gentis Iudææ. magisq; voluit omnem Iudæorum, qui erant in regno Assueri, perdere nationem.

7 Mense primo (cuius vocabulum est Nisan) anno duodecimo regni Assueri, missa est sors in vrnam, quæ Hebraicè dicitur phur, coram Aman, quo die & quo mense gens Iudæorum deberet interfici: & exiuit mensis duodecimus, qui vocatur Adar.

8 Dixitq; Aman regi Assuero: Est populus per omnes prouincias regni tui dispersus, & à se mutuo separatus, nouis vtens legibus & cæremoniis, insuper et regis scita contemnens. Et optimè nosti quod non expediat regno tuo vt insolescat per licentiam.

9 Si tibi placet, decerne vt pereat, & decem millia talentorum appendam arcariis gazæ tuæ.

10 Tulit ergo rex annulum, quo vtebatur de manu sua, & dedit eum Aman filio Amadathi de progenie Agag, hosti Iudæorum,

11 Dixitq; ad eum: Argentum, quod tu polliceris, tuum sit: de populo age quod tibi placet.

12 Vocatique sunt scribæ regis mense primo Nisan, tertiadecima die eiusdem mensis, & scriptum est, vt iusserat Aman, ad omnes satrapas

trapas regis, & iudices prouinciarum, diuersarumq; gentium, vt quaque gens legere poterat, & audire pro varietate linguarum ex nomine regis Assueri, & litera signata ipsius annulo,

13 Missæ sunt per cursores regis ad vniuersas prouincias vt occiderent atque delerent omnes Iudæos, à puero vsque ad senem, paruulos & mulieres, vno die, hoc est tertiodecimo mensis duodecimi, qui vocatur Adar, & bona eorum diriperent.

14 Summa autem epistolarum hæc fuit, vt omnes prouinciæ scirent, & pararent se ad prædictam diem.

15 Festinabant cursores, qui missi erant, regis imperium explere statimque in Susan pependit edictum, rege & Aman celebrante conuiuium, & cunctis Iudæis, qui in vrbe erant, flentibus.

E CAPITE DECIMOTERTIO.

S. HIERONYMVS; *Quæ sequuntur, in eo loco posita erant, vbi scriptum est in volumine:* Et diripuerunt bona, vel substantias eorum. *quæ in sola vulgata editione reperimus.*

1 REx maximus Artaxerxes ab India vsque Aethiopiam, centum vigintiseptem prouinciarum principibus, & ducibus, qui eius imperio subiecti sunt, salutem.

2 Cùm plurimis gentibus imperarem, & vniuersum orbem meæ ditioni subiugassem, volui nequaquam abuti potentiæ magnitudine, sed clementia & lenitate gubernare subiectos, vt absque vllo terrore vitam silentio transigentes, optata cunctis mortalibus pace fruerentur.

3 Quærente autem me à consiliariis meis quomodo posset hoc impleri, vnus qui sapientia & fide cæteros præcellebat, & erat post regem secundus, Aman nomine,

4 Indicauit mihi in toto orbe terrarum populum esse dispersum, qui nouis vteretur legibus, & contra omnium gentium consuetudinem faciens, regum iussa contemneret, & vniuersarum cõcordiam nationum sua dissensione violaret.

5 Quod cùm didicissemus, videntes vnam gentem rebellem aduersus omne hominum genus peruersis vti legibus, nostrisq; iussionibus contraire, & turbare subiectarum nobis prouinciarum pacem atque concordiam,

6 Iussimus vt quoscunq; Aman, qui omnibus prouinciis præpositus est, & secundus à rege, & quem patris loco colimus, mõstrauerit, cùm coniugibus ac liberis deleantur ab inimicis suis, nullusq; eorum misereatur, quartadecima die duodecimi mensis Adar anni præsentis.

7 Vt nefarij homines vno die ad inferos descendẽtes, reddant imperio nostro pacem, quã turbauerant.

Hucusq; exemplar epistolæ.

QVÆSTIVNCVLÆ.

I°. *Quis Aman?*

QVEM Græci, & hos secuti Latini, *Amanem* dicunt, eum Hebræi & Chaldæi cum aspiratione, *Hamanem*. eique hoc rectè nomen datum, quod valet *conturbantem, tumultuantem, præparantem*, &, si verum esset, quod Rabanus ait; *iniquitatem*. De ipso autem *opiniones ternæ* sunt. *Prima* Sulpitii esse Persam. *Secunda* esse Amalecitam. *Tertia* Macedonem. & hæ duæ posteriores potissimæ sunt. Nam *Secundam*, huius capitis initium affirmare videtur, cum *de stirpe Agag* fuisse ait. Notissimus enim iste Amalecitarum Rex ex l. 1. Reg. cap. 15. eaque in sententia est Iosephus Flauius, & Gorion, Rupertus lib. 8. de vict. cap. 4. Lyranus, R. Salomon, Rabini omnes, & Thargum vterque. quorum alter cap. 5. ipsius etiam genealogiam ad Esau vsque deducit. *Ne tradas*, inquit, *Iacobi filios in manus Haman*,

Filij	I.	*Hamadatha.*	Filij	XI.	*Harsom.*
	II.	*Adæ.*		XII.	*Segor.*
	III.	*Beznai.*		XIII.	*Negar.*
	IV.	*Aphalibos.*		XIV.	*Pharmasta.*
	V.	*Diosos.*		XV.	*Vaizatha.*
	VI.	*Pheres.*		XVI.	*Agag.*
	VII.	*Haudam.*		XVII.	*Samcar.*
	VIII.	*Thalion.*		XVIII.	*Amalec.* } Genes 36. ver. 12.
	IX.	*Atheniſama.*		XIX.	*Eliphaz.* }
	X.	*Haram.*		XX.	*Esau. illius improbi filij.*

Caietanus, *Cum* ait, *tam natio, quam patria Agagæa, & nota sit gens ex occiso Rege Agag, hic sensus complectendus est.* & verò citra controuersiam vllam, eum complectitur in 2.2. q. 84. artic. 2. *Tertiam* verò sententiam magis probant Septuaginta cap. 9. & nostra versio cap. 16. vers. 10. & 14. Quomodo verò si Macedo est, Amalecita esse potest, aut si Amalecita, quomodo Macedo? Tetigerat hanc lib. 1. cap. 7. difficultatem Bellarminus. Sed quia ex ea sese subitò ad historiæ tempus contulit, nec eius explicationem adiunxit: putauit minime candidus ille Wittakerus, contra posteriorum capitum auctoritatem hîc sibi triumphandum. Candidius agit, eiusdem licet hæreseos homo; Ioan. Drusius, vt supra etiam attuli; *Nescio*, ait fol. 93. *quàm recte hoc fiat ab hominibus eruditis, qui eis* (capitibus vltimis) *falsi crimen imponunt ex loco tam dubio ac controuerso.* Suas deinde difficultati explicandæ coniecturas impertit. quod & ipse, pro virili, iam faciam.

Ac *Primò*, ex eo quod dicitur capite isto 3. *ex stirpe Agag*, non efficitur eum esse Amalecitam. Nam *Primò* Hebraicè dicitur tantùm, *filius Hammedatha haagagi vel haagagi* quod nomen significat haagagæum vel, vt cap. 8. vers. 3. *Agagitam*, qui esse potest, vel ex loco aliquo *Agag* nomine nato, vt ait Caietanus, vel *ex stirpe alicuius Agag*. quod quia Interpres noster accepit, sequamur licet. Sed *Secundò*, nos Septuaginta ab Agago illo abducere videntur. dum Βουγαῖον verterunt, & Latinus noster cap. 12. ver. 6. & Complutenses alijq; Græci qui Βουγαῖον vocant in Regiis Bibliis, & Vatablo. præsertim cum Numerorum 24. idem Agag, ab iisdem Septuaginta *Gog* vocetur, a Græcis alijs *Psog*. Vnde fieri potuit *Gogæus* & *Psogæus*. Poni verò interdum b. pro g. testis D. Hieronymus lib. de

lib. de locis. vb' *Byblum* apud Ezechielem in Hebræo esse notat *Gobel*, vnde *Gyblus* effici potuisset. Rursumque *Babriam* pro *Gabria* legi apud Suidam monet Adr. Iunius lib. de coma cap. 10. *Tertiò*, sit Agag; an solus ille Amalecitarum Rex, hoc sibi nomen ita vendicat vt eo alius nullus affici possit? Quæ lex, quæ ratio id nominis pluribus commune esse vetet? Sicuti *Saul* non solus in Israelis Regibus, sed alii etiam Gen. 36. vers. 37. *Zambri* 3. Reg. 16. Regis nomen est. At Ieremiæ 25. regionis Persidis, vt eo loco arbitratur Hieronymus. *Quartò*, sane non dissimilia aliis in populis inueniuntur. *Gage* in Lycia est vt ait lib. 5. cap. 27. Plinius. ibidemque amnis *Gagis*, vnde *Gagates* lapis vt ab eodem scribitur lib. 36. cap. 19. Sicut apud eundem lib. 6. cap. 7. popul. *Agagammitæ*. *Quintò*, quia opinari liceret *haagagi* vocari quasi *superbum*, *elatum* & *sublimem*. Nam *gag*, vnde per litteram, quæ sæpè initio apponi solet, diciturque ab Hebræis *Heemantica* sit Agag, tectum significat, & supremam domus partem Iudicum 9. 2. Reg. 2. Exod. 30. Deut. 22. Vnde *haagagi* dici posset, *qui in tecto est*, qui sublimis, & in summo veluti constitutus. coque alludere videntur hebræa, dum additur; *Rex sustulit eum, & posuit solium eius* super omnes principes & cap. 4. Græ. ὑπερφέρ- cap. 13. *superbissimus* & βαγάσ- est homo *magnus*, arrogans, telluris inutile pondus apud Eustathium Iliad. 1. Amalecitæ vox in textu nusquam. *Septimò*, quin genealogia illa, quam è Thargumicis suprà posui, falsitatis opinionem istam satis arguit. Nam ab *Agag* vsque ad Esau ascendendo generationes affert tantum quinque, ab eodem fere ad Amanem descendendo 16. & tamen si non plures, quod 3. Regum cap. 6. probaui, saltem non pauciores ab Esau nuptiis ad Samuelis tempora sunt anni, quam ab eodem Samuele ad Rabbinicum Assuerum Cambysem. *Octauò*, 1. Reg. 15. cum Agag Regem captum legimus, num filiorum eius vllum elapsum putemus?

Secundò, Macedo potius fuisse videtur. Primò, quia id non obscurè vel ambiguè, vt in Amalecitæ nomine fit, sed perspicuè, diserteque citatus locus asseuerat. *Secundò*, quia & ipsius, & patris, & filii nomina, cum Macedonicis aptè congruunt, si, vti diuersis in linguis fit, & iam supra in Eunuchorum, sapientumque nominibus vidimus; perexigua mutatio sit. Nam ab *Aman* & *Amedatha*, seu, vt Iosephus vocat, ab *Amadano* quam longè abest *Amyntas*? ab *Aridatha* & *Aridai* cap. nono, *Aridæus*? *Tertiò* fuit in Macedonia vrbs dicta *Ægæ*. quæ eadem *Edessa* vt ait lib. septimo Iustinus (an & *Magog*, vt ait Plinius l. 5. c. 23.) Macedonici regni pęnè principium & caput. fuit & *Ægeum* mare. Cur ab istis *Haagagi* dici nō potuit, seu *Agagæus*, vel, vt noster, *ex eorū stirpe Agag*. ex eorū stirpe, qui *Agagi* dicebantur, ab Ægarum, vel Ægęi ponti dominatu? Et non valde abludunt Græca ἀγαῶ- καὶ Βαγαῶ-. *Forte ab illo*, inquit Drusius fol. 93. *Boge, quem Macedonem fuisse testatur lib. 3. Herodotus*. Sed hallūcinatus videtur. Nam τὸν ἐξ Ἠϊόν- vocat Herodotus, non qui *ex Eione* ad Strymonem vrbe *ortus* esset; sed qui *inde sublatus*, seu *occisus*, cum antecedat, τὸν ἐξαιρεθέντα & de istis rursum, ἐκ θρῃικης καὶ ἑλληςπόντ. Inter hos verò Boges, qui *ex Mascanis* erat; laudatur.

Tertiò, fieri potuit, vt ab Amalecitis essent Macedones. Nam ob illatam à Saule cædem, potuerunt aliqui aufugere vt 2. Reg. 1. hasque in partes venire, suique ob Regis memoriam & gentis, aliqua statuere. Inter Israelitarum hostes nonne, *cū habitantibus Tyrum, Amalech* recensetur Psalm. 82. Fieri ergo potuit, vt fugerent Amalecitarum aliqui Tyrum: eorumque posteri, Tyro à Nabuchodonosore capta, in istas Græciæ oras deuenirent. Ait enim lib. 5. in Isaiam cap. 23. D. Hieronymus. *Legimus in Assyriorum historiis, obsessos Tyrios, postquam euadendi nullam spem videbant, fugisse Carthaginem, & ad alias Ionij*

Ægæiq; maris insulas. Certè qui Macedonici regni primordia narrando persequuntur, Iustinus loco citato, & Diodorus lib.1.cap. 2. tradunt primo fuisse Argis peregrinos quosdam & aduenas: hos venisse in Macedoniam, & quidem, Cranao quodam duce, Ægas. Deinde, vnde *Ægarũ* nomen? nùm à fabula de capris viâ Cranao illi præeũtibus? vnde *Ægei* maris? num à simili aut fabula aut scopulo? vnde *Magog*? vnde *Edessa*, quæ in Syria potius, & orientẽ versus, nominãtur? Putat quidẽ Stephan⁹ à Macedonica Syriacã Edessam vocitatam. quod crederem, si post Alexandri tempora, primùm hæc nominatio extitisset, vel, si Edessa, verè aquarum, vt ille ait, irrigationem Græcè significaret. Cur non ab *Agag*? cur non à simili pascendorum caprarum & ouium opportunitate, quæ in patria olim fuerat 1. Reg. 15. Accedit & aliqua nominis cognatio, præsertim si Amalecites & Macetes considerentur. Fuisse verò Macedonas quondam Macetas nuncupatos testatur Heraclides apud Stephanum, Eustathius Ilia. ξ. Hesychius, Gellius lib. 9. cap. 3, *Philippus*, ait, *Macetæ Rex*, Ausonius de Antiochia & Alexandria, *Macetumq; attollite nomen.* & lib. 2. Achilleidos Statius: ——*Didici quo Pæones arma rotatu, Quo Macetæ suageſa citent.* & solitos Macedones pro *t* libenter *d* ponere simulque literarum hypertheſin adhibere monet magnum Etymologicum in ἰέλδω pro ἰθέλω & ἴλδω pro θέλω. Fuit tamen in Peræa, Galaatide scilicet trans Iordanem regione vrbs magna & munita quæ Machab. 5. vers. 26. in Latino *Mageth* vocatur, sed in Græco *Maced.*

Quartò, fieri potuit vt è Macedonia pater eius, qui ex eius maioribus solus hîc memoratur; vel *auorum quispiam in Persidem venerit, sicq;* in Persida, vel ex Persica matre natus, *Persa etiam diceretur.* Id similibus exemplis intelligi potest. Miltiadis filius Metiochus Persicam vxorem duxit: *eiusq; filii Persæ habiti sunt*, inquit Herod. lib. 5. Pæones, Darii Hystaspis tempore, à Magabyzo vt apud Herodotum ibidem est; transportati, & cum in Macedoniam veniret Mardonius, magna eius pars iam Persis subdebatur ibidem. Contra vero Bubaces Persa, Macedoniæ Regis Amyntæ filiam *Gygæam* duxit, ex eaque Amyntam habuit apud Herod. lib. 8. De Themistocle, Democede, Syloſonte, aliisque ad Persarum Reges venientibus non constat?

Ad summam; *dici potest Aman & Persa, & Amalecites & Macedo*, diuersa ratione & causa, prout indicatum: *simpliciter* tamen *Macedonem fuisse censeo.* Possent quidem vocari Amalecitæ Macedones, prout Syriæ regnum, quandoque *Macedonicum* vocatur à Gorionide lib. 2. cap. 3. lib. 3. cap. 1. 10. 20. sed cœpit hoc tum primò, cùm Alexandri successores Syriam tenuerunt. neque verisimile est, de id genus Macedonibus, Regem Assuerum locutum, cum de transferendo ad hos regno nulla esset tum suspicio, nullum periculum. nisi fortè dicat quis, quia ex Amaleticarum gente prodiissent, vt dixi, Macedones, dictum ab Assuero, *illum & animo & gente Macedonem esse:* velque *ad Macedones regnum transferre*, vel veros illos *Europæos*, vel hos *Asiaticos* illorum parentes; præsertim cum, illo fere tempore, turbatum aliquid in Syria esset, vt, ex Sidoniorum clade ab Ocho isto postmodum facta, patet: vel generatim *ad Macedones quoscunq;*, id est, *Persarum hostes*, quemadmodum in odiosis causis, hostilis gentis nomine quandoque afficiuntur, qui quoquo modo ad illos accedunt, veliis similia moliuntur. prout hodie dicitur Hispanis, aut Gallis, aut Hollandis fauere, esseque animo & gente Hispanus, aut Gallus, aut Hollandus, etiamsi è cognata tantum gente sit, aut certè, non ex ea, cui propriè nocere velle videtur is ipse, qui sic loquitur.

II. *Quo-*

II^a. *Quomodo & cur exaltatus?*

OMNIBVS Persarum Medorumque Principibus antepositus, vt in Genesi Iosephus, quod *soli supra caeterorum omnium solia collocati phrasis* vult. Capite 3. & 4. dicitur, *à Rege secundus*. cap. 16. *Regis Pater*. eo modo quo in Machabæis, explicabo Patris nomen hoc. Alioquin etiam omnes, qui Persarũ Regi propiores, *eius cognati*, honoris ergo, vocabantur. Qui porrò summã istam eo in regno, bellis præsertim Parthicis, dignitatẽ adeptus erat, proprio gentis vocabulo, *Surena* nuncupabatur, vt ex Plutarcho in Crasso, Strabone lib. 16. Ammiano l. 24. & 30. intelligere Suidas potuit. Cur eâ insignitus dignitate fuerit, ea c. 13. ver. 3. causa traditur, quòd sapientia & fide cæteros præcelleret. Talis enim putabatur. Præclarè fuit hoc a Cyro institutũ, vt ex meritis, apud Persas, honorum esset distributio, Xenophonte teste lib. 8.

ALTERA LIBRI PARS, DE IVDÆORVM periculo cap. 3. vers. 2.

QVÆST. I^a. *Quod Iudæis periculum?*

VT eorum, omnibus in prouinciis, fortunæ omnes diriperentur: & tota insuper gens funditus deleretur. *Iam timebat*, vt indicat Rupertus lib. 8. de vict. cap. 7. partum, qui ex ea gente nasciturus erat: dolebat esse gentem, quæ verum adhuc DEVM coleret; qui ex idololatris nonnullos eodem quandoque adduceret: gaudebat ipso Amanis facinore: iucundissimamque, è tantâ innocentium strage, victimam sperabat.

II^a. *Cur Iudæis tam infestus Aman?*

IOsephus Flauius, Gorionides, Rabini, Rupertus, & omnis, qui ex Regis Agag stirpe satum volunt, in antiquum Amalecitarum, contra Iudæos, & eos maxime, qui è Beniaminia tribu, è Saulis prosapia essent, odium, causam conferunt: adduntq; semper Amalecitarum, in Iudæos istos, maleuolentiæ simultatisque oculos coniectos fuisse. Sed ista sententia, superiore disputatione labefactata non parum. deinde ignotam erat Mardochæi Estheræque genus, antequam & ille, & ista indicarent ca. 2. vers. 10: & 20. cap. 3. vers. 4. c. 7. vers. 4. cap. 8. vers. 1. Si enim cognitum ante fuisset, quomodo in Reginę populum ista machinari ausus Aman fuisset? quomodo, cùm apertè machinationem illam suam prodidisset, ipsumque ad opus deducere adlaboraret, de Reginæ sibi beneuolentia & conuiuio tantum pollicitus esset? cap. 5. vers. 12. quomodo dubitabundi dixissent sapientes & vxor eius cap. 6. vers. 13. *si de semine Iudæorum est Mardocheus?* quomodo Iudæam Reginam apud Regem non calumniari, quin & ipsam venerari potuisset? Quomodo denique eum Mardochæus, ne ad honoris gradum illum eucheretur, per Estherem Reginam impedire conatus non fuisset? *Iis* ergo, quas textus dat; *causis contenti simus. Vna* est cap. 12. vers. 6. & Græcè ca. 1. quod ægrè ferebat,

Eunu-

Eunuchorum de quibus supra, insidias patefactas fuisse. *Altera*, quod indignabatur adorationem a Mardochæo sibi negari hoc ca.3.vers.5. sed vt insidiatores de tectos ægre ferret causa quæ? Gorion lib.2.c.2. eius consiliarios fuisse ait.& fieri potuit, vt Eunuchi cum essent, è Macedonia etiam fuerint, Macedonicisq; rebus studuerint: Aman tamen ab omni coniurationis suspicione sese alienum adeò Regi probarit, vt, tali in occasione, fidelis valdè iudicatus sit, & honore idcirco auctus. De adoratione plus quiddam dicendum.

III^a. *An à Mardochæo rectè Amani adoratio negata.*

ADORATIO hæc aut ciuilis erat, vrbanitatisque & honorationis symbolum: aut religiosa. Si *ciuilis*, cur eam Mardochæus negauit? cum adorarit Hethæos Abraham Genes. 23. Iosephum fratres Gen. 43. Dauidem propheta Nathan 3.Reg.2.alios alii, vt in Iudith expositum. cap.13. q.3.præsertim cum iuberet Rex vers.2. vt meritò ei cap.3.vers.3. dicerent; *cur præter cæteros, non obseruas mandatum Regis?* Si *religiosa*; quænam verò illa? Latricane an dulica? *Latricam* recte homini recusasset. at à Rege hanc imperatam, ab Amane postulatam quis credat? *Dulicam*, sacri nihil cum esset Aman; potuit etiam ei non dare Mardochæus. *Ciuilis* ergò tantùm esse cum videatur, an non imprudens Mardochæus, qui, alieno in regno, gentis illius moribus & Regis legibus, ea in re, quæ contra DEVM & officium non erat; obtemperare noluerit? *Reuereri oportet, quos reueretur Imperatore, etsi erret*, aiebat veterum quispiam. Non superbus & cõtumax nimiùm, qui toties monitus, seipsum, totamque suam gentem grauissimum in discrimen coniicere maluerit? Quid? Regem ipsum, Persarum more, non adorabat? si verò istum, cur non & eum, quem ille iussisset? quem, infrà se vnum, esse voluisset? Ne quem verò imperitiorem *adorationis vox* moretur; in Hebræo præter illam, est alia, quæ *genu* aut *corpus inflectere* & *assurgere* significat. Cur vel hunc saltem summæ illius potestati habere honorem abnùit? Disputatum de isto Mardochæi facto ab eruditissimis hominibus iam & pridem. neq; tamen vnam adhuc in sententiam itum. Caietanus 2 2.8.84.a.1. *An prudenter*, ait, *in hoc egerit Mardochæus, alia quæstio est, ex particularibus tum occurrentibus pensanda.* Drusius fol.115. & in laude & in vitio, quod non assurrexerit; poni posse retur. At scriptura nonne Mardochæi factum & constantiam approbat? nonne Iosephus? Nonne hominis virtus & sapientia deoo secus sentire prohibent? Alii ergò, quos viderim, omnes, *rectè Mardochæum fecisse* tuentur. bene tamen facti causas afferunt varii varias. Chaldæus, Abenezra, Thalmudici fuisse in Amanis veste DEORVM imagines dictitant, quibus honorem Mardochæus etiamsi aliud animo spectasset; fecisse videretur. S. moris huius vestigium aliquod inueniretur: haberet perdifficilis quæstio facilem admodum explicatum. Et verò vestes Regum istorum pictas & belluatas (Sic enim ταὶς ζωωτὰς apud Pollucem lib. 7. cap.13. interpretari licet) comperio in Halicarnasseo lib.3. Philostrato lib.2.Imag.cap.de Themistocle, & idcircò fortassis à Martiale, *picti Reges* vocantur. In Darij veste accipitres quosdam conuolasse atque concurrisse refert Curtius lib.3. & si Pierio Hieroglyphico credimus; inscriptum erat; ὁ νικητὴς Θ. Quodque in Apocalypsi legimus cap.19. *Et habet in vestimento, & in femore suo scriptum, rex Regum, & dominus dominantium*, an non simile quiddam habet? Burgensis in additione & 3. capitis huius tertii & Caietanus hoc loco, debuisse aiunt. Iudæos odio acerbo esse in Amalecitas, ex Domini præcepto Deuteronomij cap.25. At isti semper eo reuertuntur, vnde iam semel & iterum depulsi sunt;

sunt; certum scilicet esse, Amalecitam fuisse Amanem. deinde parum animum ad prolatæ legis verba, multò minus ad sententiam aduertunt. *Cum*, ait, *Dominus Deus tuus dederit tibi requiem.* Num Israelitis in captiuitate requies iam erat? *& subiecerit cunctas per circuitum nationes.* At nationibus subiecti ipsi iam erant. *in terra quam tibi pollicitus est.* Ex ea vero abducti iam ipsi & exturbati erant; *delebis nomen eius* (Amalec) *sub cœlo.* Non a Saule & Samuele factum satis, 1. Reg. 15? Iosephus Flauius præter hanc communem Iudæis omnibus positam legem, videtur aliam Beniamitarum & Saulicæ domus propriam insinuare, dum ὅσα συρίαν, καὶ τὸν ὀικόθεν αὐτῷ νόμον noluisse hominem venerari ait. nisi domesticam legem paulò latius pandat, ad totam Israelitarum gentem, & de ea lege, de qua iam agitur, intelligat. Sunt igitur ad extremum, qui docent *diuinum honorem deferendum Amani fuisse*, atque ab hoc tantopere abhorruisse Mardochæum. Ita D. Thomas 2.2. q. 84. a. 1. ad. 1. & Lyranus, qui & Hebræorum hanc esse mentem asserit, ex causa forte superiùs allata.

Quia tamen, vt id credant, adduci difficulter, nonnullos video; paulò erit *diligentiùs confirmandum. Primo* sit loco, ea quam ipse affert; causa cap. 3. vers. 4. *quòd* scilicet *Iudæum esset.* At Iudæis, non magis quam nobis, Regum Principumque cultus vetitus erat. Nos religiosum iis cultum adhibere, aut ipsos tanquam DEOS quosdam venerari prohibemur. Caietanus in D. Thomam, loco indicato, credit vtroque genu flexo Iudæos politicam nulli venerationem facere potuisse. At probare non potest. Licet enim DEO vtrumque ipsos flexisse, necessaria ex re 3. Reg. cap. 8. addicat, itemque in Matthæi ca. 6. Maldonatus, in aliorum tamen honorem genu vtrumque flectere non licuisse, vnde ostendatur? Nos, poplite sane vtroque curuato, Reges alloquimur. veterisque id moris esse, satis ex octaua Synodo perspicuum. Et ne hominibus nimium nos tribuere dicant, qui, nostrum in cœlites cultum, nimium semper clamitant; non ne & idem ipsi faciunt? Nonne, vel in mediis plateis, prætereuntem Reginam genibus nixi Angli venerantur? Nonne Tubingensis Theologus Gerlachius, se vultu cernuo, Turcici Sultani fimbriam osculatum refert? Nec dubito, quin ambobus inflexis genibus, rectè, ante Dauidē Regē Thecuitis, ante Salomonē meretrices, à quibusdam pingantur, licet amplius de illa quiddā scriptū sit 2. Reg. c. 14. v. 14. *pronā in terram, corā Dauide, cecidisse*, vti cap. 9. lib. 8. de Vict. obseruat Rupertus. Aliud igitur fuit, quod respueret Mardochæus, quia Iudæus erat; hominis scilicet quasi DEVS is aliquis foret; adorationem. *Secundò*, Nihil argumentatione hîc opus. Ipsemet clarè & omnia pænè quæ contrà superiùs differebantur; pernegat, & hanc ipsam, quam dixi causam asseuerat cap. 13. vers. 12. 13. 14. Græcè cap. 4. *Cuncta, ô DEVS*, inquit, *nosti & scis, quia non pro superbia & contumelia & aliqua gloriæ cupiditate, feccrim hoc, vt non adorarem Aman superbissimum* (*Libenter enim pro salute Israël, etiam vestigia pedum eius deosculari paratus essem*) *sed timui ne honorem* DEI *mei transferrem ad homines, & ne quenquam adorarem, excepto* DEO *meo.* Cui hæc obscura, quid clarum esse queat; nescio. Burgensis sanè additione prima, eumque secutus Brentius agnoscunt iis verbis clarissimè quod iam probandum, probatum iri, si quidem ea essent authentica. Sed authentica esse, fuit suprà probatum proleg. 4. *Tertiò* tamen, diuinos, tamquam diis quibusdam, sibi honores vendicasse Persarum Reges; iisque, quos vellent; deferri voluisse, testimoniis etiam suis Ethnici scriptores tot & tales astruunt, nullus vt dubitationi locus esse possit. Isocrates in Panegyrico, Æschylus, Strabo lib. 10. Heliodorus lib. 7. & 9. Seneca lib. 3. de beneficiis, cap. 12. lib. 3. de Ira cap. 17. Lucianus Nauigio & Nigrino, Lampridius in Alexandro

Seuero, Herodianus lib. 1. Aristoteles, 1. Rhetor. Trebellius Pollio in Zenobia, Arrianus lib. 4. Martial. lib. 10. Epigr. 22. Curtius lib. 5. & 8. apud quem Cleo Sculus; *Perse*, ait, *non piè solum, sed etiam prudenter, Reges suos inter Deos colunt. Maiestatem enim imperij salutis esse tutelam.* deoque & subdit, semetipsum, cùm Rex inisset conuiuium, *prostraturum humi corpus.* Pacatus in Panegyrico ad Theodosium, *Rex*, ait, *Persidis dedignatus antea confiteri hominem, iam fatetur timorem.* Et Panegyricus Maximiano Diocletianoque dictus; *Rex ille Persarum, numquã se antè dignatus hominem confiteri, fratri tuo supplicat.* Sic & Sulpitius in hac historia, Athanasij Synopsis, Socrates lib. 7. cap. 8. Rupertus lib. 8. de vict. cap. 6. & 8. Verba eius sunt, *Stulta exaltatio, iubere hominem adorari, quod soli debetur* DEO. *Regibus tamen Persarum de more, fiebat adoratio, quod superbiæ regiæ Persicum exemplum imitatus Alexander Magnus, aliquamdiu quidem sustulit, sed tandem vbi inuidiam se superasse existimauit, non salutari, sed adorari se iussit.* Sic apud Herodotum lib. 8. & Plutarchum in Artaxerxe, *Regis* etiam *fortunam adorant* Persæ. Cùm Xerxes è Græcia fugeret, grauique tempestate iactaretur, eum *adorabant*, & vt leuaretur nauis, in mare sese præcipites dabant. Qui Magos interfecerant sex optimates, Darium Regem statim adorarunt apud Herodotum lib. 3. & Valerium lib. 7. cap. 3. Et huc videtur Esther aspicere infrà cap. 14. ver. 10. *carnalem Regem prædicari* dicens. Græcè θαυμαζόμενοι ὡς ἐπὶ θεοῦ. Quin & Ezechiel cap. 28. *Eo quod eleuatum est cor tuum & dixisti*, DEVS *ego sum* Iudith cap. 4. 5. 6. fol. 250. & sequentibus: D. Augustinus lib. 1. contra aduersl. legis cap. 18.

Obiici tamen queant nonnulla. *Primum*, Si sibi diuinos Rex honores volebat, ipsi Amani, quem sibi non æqualem, sed secundum fecisset; minores volebat. *Respondeo*, fuisse in Gentilium superstitione, maiores minoresque Deos. ita vt & Regi & Surenæ dispar quidem veneratio esse potuerit, illi quidem tanquam numini maiori, huic tanquam minori, vtraque tamen diuina *Secundum*, Artabanus apud Plutarchum in Themistocle; cùm de diuersarum legum diuersis in regionibus bonitate disseruisset, eo tandem venit, vt dicat Persas Regem adorare, sed tanquam DEI omnia conseruantis imaginem. μεσιτεύειν εἰκόνα θεοῦ τοῦ τὰ πάντα σώζοντος. At hoc nónne licuit? Nonne nostris etiam in scripturis, qui regnant & imperant; *Dij* vocantur? Ioan 10. vers. 34. Psalm. 81. vers. 6. Nonne DEI ipsius honor est, si propter ipsum, & ob ipsum, eius imago in precio & cultu sit? *Respondeo* ita istos Regem DEI imaginem censuisse, vt simul etiam DEVM censerent, diuinoque cultu prosequendum, quemadmodum tam multis ostensum est. Et fieri potuit, vt vnus quispiam Artabanus, &, si qui eius fortè similes, sapientiores, ita Persarum superstitiosum in Regum suorum adoratione morem interpretarentur: interim tamen cæteri omnes, numè iis inesse, summisque, qui DEO debentur; honoribus dignandos arbitrarentur, quemadmodum philosophorum nonnullos apud Ciceronem lib. 2. de natura Deorum, Augustinum epist. 43. & alibi, apud Lactantium lib. diuin. Inst. videmus quàm mollissimè Deorum suorum nomina, facta, cæterasque ineptias omnes explicare. Longè tamen aliorum omnium alia erat opinio. Vnde & sic Mardochæi factum accipere liceret, quod etsi à prudentioribus nonnullis, non vt DEVS Aman haberetur, quia tamen à plurimis, & vulgo, tanquam minorum saltem gentium DEVS aliquis coleretur, non potuisse nec debuisse hanc illi venerationem impertiri. Quid, quod adeò indigna & abiecta Regum adoratio hæc, iis etiam populis, qui Deorum multitudinem colerent, visa est, vt, cùm etiam Regum illorum beneuolentia & auxilio indigerent, illam penitus tamen respuerent & detestarentur? De *Themistocle* narrat Plutarchus loco citato, de Conone

Iustinus

Iustinus lib. 6. & Æmylius Probus. de Theagene Heliodorus lib. 7. Æthiop. de Callisthene Valerius lib. 7. cap. 2. Plutarchus in Alexandro, Laertius lib. 8. Arrianus lib. 4. Curtius lib. 8. & Rupertus libro sæpiùs nominato cap. 6. adeò vt, eam ob causam, acerbissimam durissimo cum cruciatu mortem oppetierit. D. Thomas in 1. cap. lib. 1. Machabæorum, *Alexander quẽdam philosophum condiscipulum Aristotelis, quia ipsum, tamquã* DEVM, *adorare noluit, interfecit.* A suis verò punitus est, quòd, vt adorationem illam subiret, induci sese passus esset, *Timagoras* Atheniensis apud Valerium lib. 6. c. 3. Athenæum li. 6. vbi tamen Euagoram nominat. *Ismeniam* apud Plutarchum Artax. & *Pelopidam* apud Ælianum lib. 1. variarum histor. cap. 21. annulum sibi excidere fiuerunt, vt eum illi colligerent, Regemque interim non adorarent quidem, sed adorare viderentur. Lacedæmonij verò, quibus, vt in Machabæis probo; maior cum Iudæis cognatio, *Sperchius & Bulis*, etiamsi captiui essent, etiamsi eorum in terram vi capita truderentur, vt regiam tamen adorationem profiterentur; cogi nunquam potuerunt, quemadmodum scripsit lib. 7. Herodotus. Quomodo igitur faceret Iudæus, & Iudæus talis, qui vnius veri Dei, non cassam & inanem ore professionem, sed veram ac solidam, vita factisque ipsis, edere consuesset? Dicebat Martialis loco citato.

Dicturus dominum, Deumq; non sum.
Ad Parthos procul ite pileatos
Et turpes, humilesq;, supplicesq;,
Pictorum sola basiate Regum.

Quid Mardochæus? Ad morem videlicet, qui postremis hisce verbis innuitur; cogitatione animoque conuersus, *libenter*, ait cap. 13. vers. 13. *pro salute Israël etiam vestigia pedum eius deosculari paratus esset*; si hoc scilicet tantùm ageretur; sed quia exigitur, vt DEI honor homini tribuatur, non adoro Amanem, non ei flecto genua. Timeo ne diuina quæ sunt, homini deferam. Solum DEVM adorare didici. Cùm tamen moris esset (nam hoc fortè dicet aliquis) vt ad Regis colloquium nemo, nisi qui eum adorasset, admitteretur, prout è laudatis auctoribus manifestum; quid Amanis dignitatem fortius fecit Mardochæus? quid ipsa Esther? Quid Esdras, Nehemias, aliique tot & tam sancti Iudæi? An vbi religionem suam, DEI q; sui legem Regi aperuerunt; priuilegio donati sunt? valde id apparet ex cap. 16. vers. 16. Sed antequam aperiret Esther; quid agebat? An modus, tempusque aliquod certum adorandi, quod neque omnibus; neque semper imponeretur? Sane cap. 8. ver. 3. ad Regis pedes accidit, eique supplicat. An inter Iudæos opinio diuersa fuit, vt crederent alii adorationem Persicam tanquam ciuilem licere, alii negarent? & illi casto animo eam deferrent, isti magno & constanti recusarent? Et vtrumque fieri rectè potuit. cùm è diuersarum rerum intuitu tota moralium actionum bonitas aut malitia immutari soleat. Sanè verò, si vel imprudenter, vel non necessariò & sua quadam animi propria inductione istud egisset Mardochæus, nunquam tam moderatè tantum periculorum Iudæi tulissent: ipsum Mardochæum mille lapidibus obruissent, aut ipsi Amano pessimè cruciandum & mactandum, vinculis onustum, multò magis quàm eorum Patres Samsonem, dedissent.

IIII. *De sorte missa?*

AMANIS furor omnem quærendi ordinem perturbat. Nondum, an interficiendi essent, Regis auctoritate, Iudæi, norat, & iam tempus idipsum agendi quærebat.

bat. Qua in re eius stultitiam notat cap. 10. & 11. Rupertus. Fortè sortes de priore quæstione si misissent, audiissent iis manus nequaquam iniiciendas, quemadmodum de Valerio Proculo narrat Cæsar. Sortis nomen *pur* aut *phur*, non Hebraicum est, sed vt plerique omnes dicunt, Persicum, vel propriè Susianum, cùm Persicum sit *coorah*. Vnde & corrigenda illa in libris quibusdam φρυγίοις cap. 9. & φρυγίῳ cum prius illud φ delendum sit. Fuit autem κληρομαντεία siue sortitio varia; sortium scilicet iactu, eductu, aliisve modis. & ex vel *in hydriam* coniiciebantur Verrina 4. *in galeam* Iliad. *in situlam*, Plauti Cassina, *in sinum* Prouerb. 16. pro quibus omnibus generatim dicit Interpres noster *in situlam*, modum scilicet sortitionis vnum vsitatissimum, licet in Hebræo non sit; exprimendo. *Modus* verò sortium videtur in eodem Hebræo textu hîc innui, vt *primò* quæsitum sit de mensium diebus, an die primo, & secundo, vel deinceps: *postea* de mensibus. an secundo, tertio, quarto, & deinceps. fuitque indicatus mensis duodecimus, & eius dies decimustertius. Tantùm verò temporis, cur ante cædem concedi voluerit sortium omnium dominus, pulchrè cap. 12. Rupertus. Vndecim siquidem menses interponebantur. Et mirum est, non timuisse ne aufugerent Iudæi: ne arma caperent: ne desperatis animis omnia perderent: ne qui in Iudæam reuerterant, & Hierosolymam iam excitarant, vicinas gentes accenderent: Ægyptiis rebellantibus, & Sidoniis noua molientibus sese coniungerent: ne regias, quibus ad eos trucidandos opus foret; copias profligarent. Sed cæca est ira. nihil pensi habet furor. Rupertum audiamus. *Dum*, ait. *susceptæ moræ tanta dilationis, interim pendet sententia mortis, oportunum facit vniuersæ genti spacium, quod sufficere possit ad legationes mittendas in longinquum, id est, in altitudinem cœli. vnde auxiliares copiæ debebant conduci, scilicet ieiunia, lachrymæ, & preces, quæ nimirum idoneæ legationes erant, & sunt, ad inuitandum seu inuocandum de cælo auxilium domini. Profecto etsi prope erat. (vt est dominus omnibus inuocantibus eum in veritate) nihilominus tamen erat necessarium tam longum à sortibus datum dilationis spacium, vt sufficeret tempus currentibus epistolis, & recurrentibus ad principes & populos tot prouinciarum vt nouis epistolis veteres Aman insidiatoris, & hostis Iudæorum, quibus eos in cunctis regis prouinciis perire præceperat, corrigi possent, priusquam termino temporis concluderentur.*

V. *Argentum in Regis ærarium appendere cur volebat Aman?*

NE in tributis & vectigalibus deminutionem ægrè ferens Rex, negaret Iudaici populi excidium, vti vidit Iosephus. Est autem potissimum hoc loco *talentum duplex*, *Hebraicum*, quod coronatos valet 2400. & *Babylonicum* quod coronatos dat 702. $\frac{1}{2}$ cum ex 7. Hebraicis fiant Babylonica 24. Et 24. Babylonica seu Hebraica 7. dant coronatos 16870. Rursumque Babylonica 34. $\frac{1}{2}$. seu 10. Hebraica dant coronatos 24100. Ideoque

10000. talentorum { I. *Hebraicorum* } *dant coronatos* { 24000000.
II. *Babyloniorum* } *dant coronatos* { 7029166. $\frac{2}{3}$.

Vide quàm immanem, ex vna superbia & ira, pecuniæ vim profundere Aman hîc volebat. A *ginze* vel *ganaz* quæ thesaurum & ærarium hîc significat, nata forte vox illa, quam Persicam omnes fatentur: *gaza*. certè quidem illa, quam Septuaginta in iis, quæ ab iis 2. Paralip. 36. vers. 8. adiiciuntur, retinent ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ *sepultus est* Ioacim *in ganozae*, id est, *thecis*, & *repositoriis suis*, pro *genazo* vel *genaziau*.

VI. *Cur*

VI^a. *Cur ei annulum dedit Rex?*

AD litteras, aliaque omnia obsignanda, maior ferè fuit annulorum vsus quam hodie. vt in Tacitum explicat Lipsius. Sed Genes. 41. & 1. Machab. 6. datæ potestatis symbolum est, sicuti & apud Iustinum lib. 12. in Perdicca de Mentore annulum Hermię accipiente, ipsiusque nomine litteras ad arces & omnia dedenda conscribente scribit Diodorus lib. 16.

VII^a. *Quæ Regis, de Iudæorum internecione, littera?*

HABENTVR cap. 13. in Latino, sed hoc cap. 3. in Græco. vbi in D. Hieronymi notatione notandum; non eodem omnino modo verba citari, quo hoc cap. vers. 14. scripta. Nam pro, *& bona eorum diriperent:* habetur; *diripuerunt.* In illis verò *Rex maximus*, ὁ μεγας vt aliâs expositi, dicitur. At cap. 13. vers. 6. quomodo cædis dies traditur *decimus quartus mensis duodecimi* cùm cap. 3. vers. 12. Hebraicè, Chaldaicè, Latinè sit decimustertius vt suprà visum? An emendandum? An ita potius explicandum? *Nullus misereatur eorum quartadecima die*, id est, ita pridie cæsi, funditusque deleti sint, vt cuius misereri liceat, nullus die quartodecimo supersit. *Totus terrarum orbis* vers. 4. est is, qui Regis imperio parebat. nisi per auxesin dicatur vt ver. 2. Vterque tamen locus eodem priore modo explicatur à Iosepho in accusatione Amanis dispersum aientis genus Iudæorum κ) τὰς ὑπ' αὐτῦ (Αρταξέρξυ) βασιλευομένας οἰκυμένας. Litterarum verò earum *summa* hic vers. 14. Græcè τύπῳ, à R. Salomone & R. Nathan, ἀκήκοα, Act. 23. vers. 25. epist. περιέχουσα τὸν τύπον τόνδε, à nostro vertitur, *continens hoc*, ab Erasmo, *in hanc formam.* ab aliis; *quæ summam*, seu *compendium istud contineat* quia τυποδῶς seu τύπῳ λέγειν, λαμβάνειν, διοικίζειν, vsitata de quibus Gellius lib. 2. cap. 25. *Cursores* erant illi, qui apud Persas ἄγγαροι vocabantur, de quibus infrà p. 3. quæst. 27. *Scribæ* vers. 12. à Chaldaico Thargum vocantur *liblarin* quasi librarij. Scribuntur litteræ *diuersis* & *characteribus* & *linguis* pro populorum diuersitate vers. 12. & destinantur ad Satrapas, qui Hebraicè hîc *Achasdarpane.* Vnde ipsi fortè Satrapæ à Græcis nominati; *ad Iudices*, qui Heb. *Anguli.* & adduntur etiam Hebraicè, *prouinciarum Principes*, vt significetur ordo & modus, quo litteræ istæ promulgandæ, & executioni mandandæ.

VIII^a. *De Regis & Amanis compotatione.*

VERE hic *mundus gaudet*: vos autem, ô iusti & innocentes, *plorabitis & flebitis* Ioannis 16. Pro *flentibus* in Hebræo est, *conturbatos* fuisse. seu conturbatam & confusam ciuitatem luctu scilicet & mœrore, prout in Græco, ἐταράσσετο ἡ πόλις, & Matthæi 2. ver. 3. & Act. 21. Vox alioqui *bocah* quæ fletum denotat, ad *nabocah*, quæ conturbationem hic significat, proximè accedit. Illi verò, vti Græcus textus ait; ἐκωθωνίζοντο. *compotabant, comissabantur.* Nam κώθων est & poculum, & ipsa compotatio, quæ etiam κωθωνισμὸς dicitur. de qua lib. 11. & 14. Athenæus. in Lycurgo, Pyrrho & Antonio Plutarchus. adeò vt in Adagiis etiam sit, *Cothonisare.*

TERTIA LIBRI PARS,
DE IVDÆORVM A TANTO PERICVLO LIBERATIONE.

CAPVT IV.

1 QVa cùm audisset Mardochæus, scidit vestimenta sua, & indutus est sacco, spargens cinerem capiti: & in platea mediæ ciuitatis voce magna clamabat, ostendens amaritudinem animi sui:

2 Et hoc eiulatu vsque ad fores palatij gradiens. Non enim erat licitum, indutum sacco aulam regis intrare.

3 In omnibus quoque prouinciis, oppidis ac locis, ad quæ crudele regis dogma peruenerat, planctus ingens erat apud Iudæos, ieiunium, vlulatus, & fletus sacco & cinere multis pro strato vtentibus.

4 Ingressæ autem sunt puellæ Esther & eunuchi, nuntiauerunt́q; ei: Quod audiens consternata est, & vestem misit, vt ablato sacco indueret eum: quam accipere noluit,

5 Accitóque Athach eunucho, quem rex ministrum ei dederat, præcepit ei vt iret ad Mardochæũ, & disceret ab eo cur hoc faceret.

6 Egressúsq; Athach, iuit ad Mardochæum et inuenit eum stantem in platea ciuitatis, ante ostium palatij.

7 Qui indicauit ei omnia, quæ acciderant, quomodo Aman promisisset vt in thesauros regis, pro Iudæorum nece, inferret argẽtum.

8 Exemplar quoque edicti, quod pendebat in Susan, dedit ei, vt regina ostenderet, & moneret eam, vt intraret ad regem, & deprecaretur eum pro populo suo.

9 Regressus Athach, nuntiauit Esther omnia, quæ Mardochæus dixerat.

10 Quæ respondit ei, & iussit vt diceret Mardochæo:

11 Omnes serui regis, & cunctæ quæ sub ditione eius sunt, norunt prouinciæ, quòd siue vir, siue mulier: non vocatus, interius atrium regis intrauerit, absque vlla cunctatione statim interficiatur: nisi fortè rex auream virgam ad eum tetenderit pro signo clementiæ, atque ita possit viuere. Ego igitur quo modo ad regem intrare potero, quæ triginta iam diebus non sum vocata ad eum?

12 Quod cùm audisset Mardochæus,

13 Rursum mandauit Esther, dicens: Ne putes quòd animam tuam tantùm liberes, quia in domo regis es præcunctis Iudæis:

14 Si enim nunc siluerís, per aliam occasionem liberabuntur Iudæi:

dei: & tu, & domus patris tui peribitis. Et quis nouit vtrum idcirco ad regnum veneris, vt in tali tempore parareris?

15 Rursumq; Esther hæc Mardochæo verba mandauit:

16 Vade, & congrega omnes Iudæos, quos in Susan repereris, & orate pro me. Non comedatis, & non bibatis tribus diebus, & tribus noctibus: & ego cum ancillis meis similiter ieiunabo, & tunc ingrediar ad regem contra legem faciens, non vocata, tradensq; me morti & periculo.

17 Iuit itaque Mardochæus, & fecit omnia quæ ei Esther præceperat.

E CAPITE DECIMOQVINTO.

ET mandauit ei (haud dubium quin esset Mardochæus) vt ingrederetur ad regem, & rogaret pro populo suo & pro patria sua.

2 Memorare (inquit) dierum humiliatis tuæ, quomodo nutrita fuisti in manu mea, quia Aman secundus à rege locutus est contra nos in mortem:

3 Et tu inuoca Dominum, & loquere regi pro nobis, & libera nos de morte.

Variæ, secundum DEVM, liberationis huius causæ fuerunt. Omnium verò princeps fuit Mardochæus, cuius ingens, capitis huius quarti principio, luctus explicatur.

QVÆSTIVNCVLÆ.

I. *Quis Mardochai luctus?*

PRIMÒ, vestes ipse suas dilacerauit. Fuit, in magni doloris significatione, *vestium* hæc *laceratio* perusitata, Iud. 11. ver. 35. 1. Reg. 4. vers. 12. Iob 1. v. 20. 1. Machab. 2. ver. 14. alibi. & quidem etiam apud Gentiles Iudith 14. ver 14. & 17. in Suetonio cap. 33. Iulij, cap. 42. Neronis, in Dione lib. 40. 54. & 56. in Iulio Capitolino de Gordianis, in Plutarcho de Ciceronis vitâ. In supplicijs & funeribus morem eundem explicat lib. 2. Semestrium cap. 10. Petrus Faber. *Deinde* indutus est saccum, seu, vt aliâs in Script. vertitur; cilicium, prout iam notaui Iudith 8. quæst. 5 & cinerem. & quidem, vt ait Græcus καὶ πάσῃ τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ: Noster sparsisse ait suo capiti, morem scilicet veterem exprimens Iosephus κατεχύσατο αὐτοῦ. *Tertiò*, suâ è domo, vir honestus & palatinus, mediam in vrbem, exiit. *Quartò*, clamore valido, & peramaro clamauit. Quid clamarit; etsi res ipsa loquitur: explicarunt tamen Septuaginta, & Iosephus. populum scilicet innocentem, qui improbè nihil admiserit; tolli è medio. Fuit verò publicus eiusmodi clamor apud Persas magnis in malis vsitatus, vt ostendit libro 3. & 8 Herodotus, libro 4. & 5. Curtius.

Quintò,

Quintò, isto modo vsque ad locum qui ver. 6. platea vrbis dicitur, ante palatij portam, progressus est. Cum verò alias ad portam ipsam veniendi, & ibidem commorandi ius & dignitatem haberet; prout suprà vidimus; cur tamen ad illam vsque tùm non adierit, causa subditur ver. 2. quia sacco indutum ad illam accedere fas non erat. Nimirum, *qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt*, Matth. 11. Nullus illic aspero Ioannis cilicio locus: nullus Mardochæi sacco: nullus humilitatis & pœnitentiæ schemati, quo hic nomine vtitur Iosephus, idemque paulò pòst vocat ἐπιεικὲς χῆμα *miserabile*. In Iosaphati & Barlaam, apud Damascenum, historia, videmus à palatij limine, à Regum oculis communes etiam humanæ naturæ miserias penitus arceri, vt mendicus, æger, senex, cæcus, claudus, aliisque id genus malis obsitus nullus videatur. *Sextò*, missam ab Esthere honestam, cuique iam aula pateret, vestem respuit ver. 4. *Septimò*, tam seriò, tam constanter, tamque grauiter & efficaciter Reginam monet vers. 13. & 14. vbi illud, *peribitis*; explicat Iosephus, ὑπὸ τῶν ὀλιγωρηθέντων, id est, ob ipsos, quos contempsisset, vili pependisset. non, quod ipsimet domum eius paternam deleturi essent. sed rursum cap. 15. ver. 1. 2. 3. vbi eam reuocat ad memoriam pristinæ humilitatis. *Octauò*, quæ mandauit Esther; ieiunia, preces, sacrosque populi conuentus, probauit ipse ilicò, aliisque studiosissimè suasit, ac persuasit.

II^a. *Quis Iudæorum aliorum luctus?*

——————*Crudelis vbique* ⌣ *Luctus vbique, pauor, & plurima mortis imago*,

quocunque Regis *crudele* (quod explicationis ergò appositum in Latino est) dogma peruenerat. *Dogma* verò est Hebraicum *dath*, quod suprà cap. 1. ver. 8. *statutum*, vertitur, ver. 19. & cap. 3. ver. 8. hìc ver. 16. *lex* vocatur & *scitum*, cap. 6. ψήφισμα καὶ δόγμα. Sic verò δόγμα sumitur etiam Actor. 15. 16. & apud Demosthenem, qui citatur ff. de ll. in legis definitione, apud Iosephum lib. 1. contra Apionem, τὰ δεδογμένα, & libro 14. cap. 16. 17. 22. 26. libro 15. cap. 10. lib. 16. cap. 4. Hic ver. 3. hæc, quibus & eorum tristitia, &, ad sanctissimum numen placandum, religio significetur, ponuntur. I. Luctus magnus. II. ieiunium. III. fletus. IV. planctus. V. saccus & VI. cinis substratus, pro lecto, plurimis, vt Isaiæ 58. vers. 6. licet contra Rabinos alios vellet R. Dauid lib. Rad. hic Hebræorum verbum esse futurum. eadem tamen sententia. Et causa cap. 13. ver. 18. quòd eius certa mors impenderet, seu vt in Græcis, *quòd ipsorum mors in oculis ipsorum*. O quanta mortis memoriæ vtilitas! Quàm exulat longè torpor, ignatia, impietas, quando ante oculos mors? Marci 13. *vigilate*, prout in funebribus quibusdam exposui.

III^a. *Quidnam respondit Mardochæo Esther?*

TRAGŒDIÆ totius ignara erat ver. 4. vbi videntur ancillarum & eunuchorum aliqui iam sciuisse Mardochæi & Estheris genus & cognationem, vt mirum sit, quomodo ignorarit Rex. An non dubitabant, quin ipse sciret, ideoque nihil ei significabant? An potius tanta erat Estheris apud omnes gratia cap. 2. ver. 15. vt, cum ab iis, ne hoc ipsum efferrent; petiisset, conticerent omnes? Eunuchus verò ad Mardochæũ ab ea missus *Hatach*, à Iosepho per prosthesin, dicitur ἀχεμβαῖος, & à Septuaginta ἀχεμβαῖος. Vestem ergò elegantiorem initio obtulit; tùm de accessu ad Regem, sese excusa-

excusauit per quandam Persarum legem vers. 11. de qua paulò post: tum operam omnem, etiam cum vitæ periculo, spopondit; enixè rogans, DEVS vt propitius redderetur. vers. 16. Iosephus significat hoc eam *epistolam* ad Mardochæum *data* mandasse. & fortè vtrumque adhibuit; Eunuchi scilicet vocem, vt Latinus Hebræus & Græci significant, & proprias litteras, quas Iudæis aliis ostendere posset. nisi ἐπέστειλε τῷ μαρδοχαίῳ τὸν αὐτὸν πίμψασα λόγον; dicamus idem valere, quod apud Septuaginta ἐξαπέστειλε. aut legendum fortè sit ἐπέτειλε *mandauit Mardochæo*, videlicet per Eunuchum. Ait ergò *primò*, vade. addit Iosephus *in Susa*. id est, in penitiorem vrbis partem. quia palatium ipsum Susianum vel extra, & ad vrbem: vel in extrema quapiam parte. sicut hodie etiam, qui è Reuerendissimi Herbipolensis arce descendit; dicitur in die Statt kommen. *Secundò*, congrega omnes Iudæos, quos in Susan repereris: Septuaginta ἐκκλησίασον. Ios. εἰς ἐκκλησίαν συναγαγεῖν. Habebant Iudæi, etiam in captiuitate, certa loca, in quæ ad preces, & DEI cultum conuenirent, quæ ecclesiæ ab istis dicuntur: alibi synagogæ. Vnde & Hebraicum hic verbum *cenos* est; cum ipsi adhuc hodie synagogan vocent *beth cenes*, & simpliciter *ceneseth*, quæ est domus orationis, inquit Elias Thisbi. de qua iam dictum aliquid Iudith 4. fol. 264. & cap. 6. fol. 284. *Tertiò*, *Orate pro me*, quemadmodũ etiam petierat olim Iuditha, de qua in ipsius historia ca. 8. quæst. 22. Hic tamen Hebraice, Græce, & Chaldaicè dicitur *ieiunate pro me*. Quia tamen ad exorandum DEVM ieiunatio ista referebatur, & ei coniuncta etiam oratio fuit, vt ex Iosepho, & infrà cap. 13. & 14. constat; idcircò vel ab Interprete positum, vel è margine suppositum est; *Orate pro me*. & sic etiam Chaldaicum *himmi* accipiendum. Neque generali hac voce contenta Esther, quid per eam velit; magis aperit. *Non*, ait, *comedatis, neq; bibatis*. At quamdiu? *Tribus diebus*, inquit. At noctu fortè sumere aliquid licebat. Turcicum hoc ieiunium est. & pænè illi simile, quod à Cicerone de offic. 1. improbatur; cum 30. dierum essent cum hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros quidam, quòd dierum essent pactę, non noctium induciæ. Nihil à DEO ingeniosa ista nõ ieiunantium, sed ieiunantes simulantium calliditas impetrat. Quam vt explodat, subdit Esther; *nocte & interdiu*. seu vt noster; *tribus diebus, & tribus noctibus*. Solent verò ieiuniorum suorum temporibus Turcæ Constantinopoli, ante solis ortum, admoneri vt surgant & comedant. sicque ad vesperum ieiunant. tumque tota si velint; nocte helluantur. Putat verò hic Lyranus, licuisse tamen Iudæis eo triduo aliquid, modo per parum, quod quasi nihil videri posset; gustare. In Tobia tamen hæc iam cauillatio detexta ca. 3. fol. 50. sed vide etiam 2. Mach. 13. vers. 12. & D. Augustinum de moribus Ecclesiæ Catholicæ cap. 23. vbi ait, se didicisse Catholicorum multos, *non quotidie semel sub noctem reficiendo corpus, quod est vsquequaq; vsitatissimum: sed continuum triduum vel amplius, sapissimè sine cibo ac potu ducere*. *Quartò*, *ego cum ancillis meis similiter ieiunabo*. Non aliis, quod ferre nolit; onus imponit. Tenella erat: Regina erat. Regis oculis formam seruare debebat. vult tamen similiter omni sibi ipsi & cibo & potione, totum triduum, interdicere. in DEI conspectu lachrymas, precesque effundere, prout ex cap. 14. infrà. Hic scilicet modus est ad magna quæpiam gerēda sese comparandi. religiosis sese operibus dedere. spiritus arma induere, inediæ loricam, precationis galeam, vti de Iudith vidimus cap. 8. & 9. Et ne sola, in solitario etiam gynæceo sit, bonumque ad opus plures inuitentur; suas secum ancillas idem facturas pollicetur. has verò illa iam ad veri DEI cognitionem traduxerat. nisi quis, Niniuitarum gentilium instar, ad honestam actionem excitatas velit, aut etiam ex Hebræorum puellis incognitas itidem

aliquas fuisse. *Quintò, tunc ingrediar ad Regem, contra legem faciens, non vocata, tradensq; me morti & periculo.* Non verbum verbo reddidit Interpres, sed sententiam.

IV. *Qua lex à Rege, inuocatos, arcens? ver. 11. & 17.*

NEMINI patuisse in Regiam aditum, absque Regis iussu, testatur Herodotus li. 1. 3. 8. Ammianus lib. 14. Plautus Milite. Excipit verò Herodotus illos, qui Tyrannis Magis è medio tollendis operam nauassent, nisi fortè rei quippiam, quam obnubi natura iussisset, Rex ageret. At hic, etiam vxorem, non nisi vocatam accedere potuisse cernimus. *Circumstabant*, inquit Iosephus eo loco, vbi ad insidias suprà narratas; narrandas accedit; *Regem, qui secures habebant ad eos, qui inuocati venissent; plectendos.* Istud tamen de securibus fortè à Romanorum consuetudine sumsit Iosephus, cum Reges istos circumstarent potius spiculatores, doryphori, melophori, vt aiunt lib. 7. Xenophon & lib. 12. Athenæus. Legem porrò istam ab hoc ipso Rege latam ait eodem loco Iosephus. & Gorionides lib. 2. cap. 4. dicit eum ægrè tulisse, quod Esther ad ipsum veniens, violasset *legem suam.* addunt que nonnulli, Amanis hortatu latam, ne vlla vlli pro ludæis rogaturo via esset. Ita enim interdùm aulici potentiores, omnia ad Regis oculos, & aures itinera intercludere & obsepire solent. prout de Comite Candidiano aliisque palatinis ad Ephesinam synodum à Theodosio missis, refert tomo 5. Baronius. Nihil è textu, quod obiiciam, habeo. *Assero* tamen istos, *vetustiorem legem arbitror: propter ea quæ ex Herodoto*, & aliis initio aiebam. *deinde* quia similes duritatis pleniſſimas leges apud eosdem Persas legimus, in eos, qui, exertis extra manicas manibus, Regi fortè occurrissent, vt ait, Cyrop. lib. 2. Xenophon: qui in Regis sella sedissent, vti scribit Diodorus lib. 17. Curtius lib. 8. qui eiusdem vestem, laceram licet ac donatam, induissent, Plutarchus Artax: qui eiusdem pellicem aspexissent; Idem ibidem, & Diodorus lib. 21. qui in venatione, antè ipsum, telo feram petiissent. Xenophon & Plutarch. cit. *Demum*, quia ita sentit cap. 10. lib. 8. de Vict. Rupertus. *Cur*, ait, *tanta erat difficultas adeundi Regem? Nimirum hoc venerat ex nimia ventositate miseræ vanitatis, vt Rex magni imperii plus homine putaretur habere aliquid, nec vilior fieret ex vsu publica visionis, maxime apud Persas mos iste sanctius fuit, vt persona Regis occultaretur sub specie maiestatis.* Quod, si rectè memini, narrat etiam auctor libri de mundo. & de quibusdam hodie Regibus Damianus Goes sua in legatione. Videtur verò idem Rupertus, sequentibus verbis, indicare, quemadmodum Aman legis huius Regi suasor esse potuerit, non vt tum primò ferretur, sed vt referretur, arctissimèque seruaretur. Et quia iis in rebus aliquid etiam doctrinæ aliud inest; legantur. *Ea lege*, ait, *Diabolus per Aman abuti voluit, vt dum ille accusator tam familiaris regi imminueret, & ad excusandum nulli aditus pateret, ad exorandum nullus accessus fieret, emuncta regis sententia curreret irreuocabilis, atq; ita draconi illi deuorare liceret, non solum conceptum, verum etiam totum corpus mulieris in vtero habentis, id est, gentem vniuersam delere, penes quam erant promissa, quemadmodum idem Mardochæus ad* DEVM *orans, dicit. Et nunc tua volunt mutare promissa, & delere hæreditatem tuam, & claudere ora laudantium te, atq; extinguere gloriam templi & altaris tui.*

V. *Quo-*

V^a. *Quotuplex Regis atrium?*

IAM de hoc dictum cap. 1. sed *atrium* ædium regiarum *duplex* erat. *Vnum*, exterius, in quo *οἱ ὁμόπυροι* & Satrapæ cap. 6. vers. 4. vt aiunt Plutarchus in Themist. & Pelopida. Xenophon lib. 8. *Alterum*, interius, quod aureum totum fuisse scribitur, & habebat distinctum quoddam spacium aulæis circumdatum, quod cap. 5. dicitur in Hebræo *domus regis* & *regni*, in Latino *basilica*. & paulò post, *consistorium palatij*. In eo ipse aureus thronus erat, & aureum in manu sceptrum, coruscabantque auro & gemmis omnia, pænè vt Ouidiana illa *solis regia* Metam. 2. prout omnia hæc ab libri de mundo iam citati auctore traduntur, & eius metaphraste Apulèio lib. eadem inscriptione, Philostrato lib. 2. Æschylo in Persis, Dion. Chrysostomo orat de regno, Gorionide lib. 2 cap. 4. & hîc infrà cap. 15. vers. 9.

E CAPITE DECIMOTERTIO.

QVæ sequuntur, post eum locum scripta reperi, vbi legitur; Pergensque Mardochæus fecit omnia quæ ei mandauerat Esther. Nec tamen habentur in Hebraico, & apud nullum penitus feruntur interpretum.

8 *MArdochæus autem deprecatus est Dominum, memor omnium operum eius,*

9 *Et dixit: Domine, Domine rex omnipotens, in ditione enim tua cuncta sunt posita, & non est qui possit tuæ resistere voluntati, si decreueris saluare Israel.*

10 *Tu fecisti cœlum & terram, & quicquid cœli ambitu continetur:*

11 *Dominus omnium es, nec est qui resistat maiestati tuæ.*

12 *Cuncta nosti, & scis quia non pro superbia & contumelia, & aliqua gloriæ cupiditate fecerim hoc, vt non adorarem Aman superbissimum:*

13 *Libenter enim pro salute Israel etiam vestigia pedum eius deosculari paratus essem.*

14 *Sed timui, ne honorem Dei mei transferrem ad hominem, & ne quenquam adorarem, excepto Deo meo.*

15 *Et nunc, Domine rex Deus Abraham miserere populi tui, quia volunt nos inimici nostri perdere, & hæreditatem tuam delere.*

16 *Ne despicias partem tuam, quam redemisti tibi de Aegypto.*

17 *Exaudi deprecationem meam, & propitius esto sorti & funiculo tuo, & conuerte luctum nostrum in gaudium, vt viuentes laudemus nomen tuum Domine, & ne claudas ora te canentium.*

18 *Omnis quoq; Israel pari mente & obsecratione clamauit ad Dominum, eo quòd eis certa mors impenderet.*

VI^a. *Quæ Mardochæi precatio?*

PROPONITVR à Septuagintâ in ipso cap. 4. à Iosepho Gorionide lib. 2. cap. 2. & 3. Sed in Latino textu est ca. 13. ver. 8. ante quem, in D. Hieronymi notatione, notandum vt suprà; prò, *pergens*, hoc capite 4. ver. 17. haberi, *Iuit*. & quod addit, *ista apud nullum penitus Interpretum ferri*; accipiendum de Aquila, Theodosione, Symmacho non de Septuaginta, in quorum editione vulgata se hæc reperisse suprà dixerat ca. 10. vt ista notatiuncula idem dicat, quod initio capitis, aliis verbis; *in sola editione vulgata illa* reperiri.

Primò igitur DEI omnipotentiam laudat Mardochæus, cum emphatica geminatione *Domine Dómine, in cuius ditione* seu potestate (ἐξουσίᾳ) *sunt omnia*. Græcè τὸ πᾶν ἔθνος, quasi diceret *vniuersum hoc*, scilicet totus mundus. & citatur hic locus ab Alexandro Pontifice, & Martyre epistola ad omnes Orthodoxos. D. Paulus Roman. 8. ver. 31. *Si* DEVS *pro nobis quis contra nos?* Pro, *quidquid cœli ambitu continetur*, vers. 11. Græcè est πᾶν θαυμαζόμενον ἐν τῇ ὑπ' οὐρανὸν, *omne quod in admiratione est, quod suspicitur in terra ista, quæ sub cœlo*. quasi alia suprà cœlum foret, de qua Genes. 1. dixi.

Deinde, consimiliter DEI omniscientiam, vt cap. 14. vers. 14. deprædicat ver. 12. cùm generatim, tùm specjatim, vt Hebr. 4. circa intimas animorum cogitationes & voluntatis actiones. prout in suis ipsius, quas ipse circa rem quandam exteriorem, quæ per se adiaphora esset, instituisset; declarat Mardochæus. Nam ea, quæ corporis gestu fit, homini veneratio, quantumuis magna & demissa, siue nos ipsos demisso capite ac pectore inflectamus; siue in terram abiiciamus & prosternamus, siue ambo genua curuemus, siue simile aliud quidpiam agamus, ciusmodi est, vt, ratione significationis, bona & mala esse possit. Si honoris illius summi, qui DEO soli debetur; symbolum sit, eo modo creaturarum nulli fieri potest: si alterius inferioris; potest. Vtrius autem sit, solus DEVS reuera certoque videt. Mardochæus igitur dicit: Assurrectio, genuum flexio, & alia, quæ corpore fit adoratio, à me negata sunt Amani: non quatenus sunt humiles & abiectæ quædam actiones, quas ego ex animi altitudine quadam & superbia defugerem (isto enim modo pro Israelitici populi incolumitate, multò iis humiliores & abiectiores subire quam libentissimè vellem, verbi causa, pedum Amanis vestigia deosculari) sed quatenus diuini honoris argumenta, & signa quædam apud Persas istos sunt, & pro talibus passim habentur ac iudicantur. hoc meum fuisse consilium, hanc cogitationem nosti, ô DEVS, *ne honorem* DEI *mei transferrem ad hominem*. Græcè, *ne honorem hominis ponerem supra* DEI *honorem*. & esse potest etiam sententia; ne pluris facerem gratiam hominis, quàm DEI. Sicque illum quàm hunc amplius colerem adorando scilicet latriâ hominem, cùm soli hoc DEO proprium sit, vel saltem hominibus apparendo, quasi id facerem. Præclara Mardochæi virtus; dum prudenter videt fieri quid possit aut non possit. Sapienter iudicat non malum tantùm, sed mali etiam speciem omnem, scandalumque vitandum: iustè statuit DEO, quod DEI est, homini, quod hominis est tribuere: fortiter mauult in iram & odium Principis incurrere, fortunarum dignitatis & vitæ discrimen quodlibet subire. imò, licet inuitus, & præter animi sui sententiam & votum; suos etiam populares, totamque gentem Israëliticam extremum in periculum coniicere, quàm vel tantillum in diuinam maiestatem peccare, hominis gratiam colligere, aut certè iram non inflammare, Principis oculis venerationem illam, quæ animo alioqui casto & recto fieri aliâs potuisset;

tuisset; animo tecto & simulato, dare. O Machiauellistæ, pessimum Christianorum, si tamen Christiani; genus! A Mardochæo quam longè abestis, dum in religione, DEIq; cultu tam multa, simulanda & dissimulanda vultis! Præter istas verò tantas tamque illustres Mardochæi laudes; illa etiam inprimis spectanda insignis animi demissio, & Christiana humilitas, qua paratum se ait; superbissimi Amanis pedum vestigia exosculari. Ista Græcè dicuntur πέλμαλα, & propriè valent pedum aut calceorum sola, id est imas partes, quibus contingi terra solet. Sic enim de se ipso apud Ciceronem Tusculana 5. Anacharsis; *Mihi amictus est, Scythicum tegmen: calceamentum, solorum callum; cubile, terra.* Et de nescio quo calceolario Martialis lib. 13.

Sordidus antiquas solitus producere pelles,
Et mordere luto putre, vetusq; solum.

Vestigium verò licet propriè ipsam pedis impressionem, aut potius, quod eâ relinquitur, signum significet; priorem tamen etiam illum soli significatum obtinet, vt dum Academica 4. inquit Cicero; *aduersis vestigiis, contra nostra, stare antipodas*; & Virgil. Æneid. 5. —— *vestigia primi Alba pedis, frontemq; ostentans arduus albam.* Nec video, cur similiter *calceorum vestigia* dici nequeant. Non est autem ignotum, impressa in terram vestigia solitos nonnunquam honoris & amoris causa quosdam exosculari. vti de S. Hedvvige, & Catharina Senensi memoriæ proditum est. Videtur tamen potius duas alias notiones textus afferre, vt Amanis pedum plantas, aut calceorum soleas dissuauiari, suaue Mardochæo, pro Israëlis salute, fuisset. Nam vix eius pedum signa dicere potuisset, quia vix quôquam, etiam dignitatis non magnæ homines, in vrbe, pedibus, ibant; sed in equo semper aut vehiculo, vt apud Xenophontem est. Deinde quia non πέλμαλα, sed τὰ ἴχνη dixissent Septuaginta, & quia suprà dixit Martialis; *pictorum sola basiari Regum.* Hoc tamen & sanè, magna cum vi expressit Iosephus Gorion. *Fuissem*, ait, *paratus lingere talceum, qui in eius pedibus, & pulueren quem ipse calcasset.* eâ phrasi, quâ vtitur Michæas c. 7. v. 17. Isaias 49. v. 23. Dauid Psal. 72.

Tertiò postulat populi à tanto malo liberationem, quem DEI esse dicit *hereditatem*, cap. 14. ver. 5. & 9. *partem, sortem, funiculum.* Et causam addit; *vt viuentes laudemus nomen tuum Domine.* Hic enim viuendi scopus nobis esse debet. vti libello de sanctæ Trinitatis doxologia secundo exposui. Vide psal. 113. Iosephus Flauius eum addit dixisse, *tempestatis huius causam non in populo*, qui vt olim, nihil iam peccasset, residere, sed quemadmodum Dauid 2. Reg. cap. vlt. ver. 17. in se vno, qui, licet aliter quàm Dauid, prorsusque inculpatè, Amani adorationem negasset.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

1 *ESther quoque regina confugit ad Dominum, pauens periculum quod imminebat.*
2 *Cumq; deposuisset vestes regias, fletibus et luctui apta indumenta suscepit, & pro vnguentis variis, cinere & stercore impleuit caput, & corpus suum humiliauit ieiuniis: omniaq; loca in quibus antea latari consueuerat, crinium laceratione compleuit.*
3 *Et deprecabatur Dominum Deum Israel, dicens: Domine mi, qui rex noster es solus, adiuua me*

solitariam, & cuius præter te nullus est auxiliator alius.

4 Periculum meum in manibus meis est.

Deuter. 4.3. *5 Audiui à patre meo quod tu Domine tulisses Israel de cunctis Gentibus & patres nostros ex omnibus retro maioribus suis, vt possiderent hereditatem sempiternam, feciſtiq; eis sicut locutus es.*

6 Peccauimus in conspectu tuo, & idcirco tradidisti nos in manus inimicorum nostrorum:

7 Coluimus enim deos eorum. iustus es Domine.

8 Et nunc non ei sufficit, quòd durissima nos opprimunt seruitute, sed robur manuum suarum, idolorum potentiæ deputantes,

9 Volunt tua mutare promissa, & delere hereditatem tuam, & claudere ora laudantium te, atque extinguere gloriam templi & altaris tui,

10 Vt aperiant ora gentium, & laudent idolorum fortitudinem, & prædicent carnalem regem in sempiternum.

11 Ne tradas Domine sceptrum tuum his, qui non sunt, ne rideant ad ruinam nostram: sed conuerte consilium eorum super eos, & eum, qui in nos cœpit sæuire, disperde.

12 Memento Domine, & ostende te nobis in tempore tribulationis nostræ, & da mihi fiduciam Domine rex deorum, & vniuersæ potestatis:

13 Tribue sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, & transfer cor illius in odium hostis nostri, vt & ipse pereat, & ceteri, qui ei consentiunt.

14 Nos autem libera in manu tua, & adiuua me, nullum aliud auxilium habentem, nisi te Domine, qui habes omnium scientiam.

15 Et nosti quia oderim gloriam iniquorum, & detester cubile incircumcisorum, & omnis alienigenæ.

16 Tu scis necessitatem meam, quod abominer signum superbiæ & gloriæ meæ, quod est super caput meum in diebus ostentationis meæ, & detester illud quasi pannum menstruatæ, & non portem in diebus silentij mei,

17 Et quod non comederim in mensa Aman, nec mihi placuerit conuiuium regis, & non biberim vinum libaminum:

18 Et numquam lætata sit ancilla tua, ex quo huc translata sum vsque in præsentem diem, nisi in te Domine Deus Abraham.

19 Deus fortis super omnes, exaudi vocem eorum, qui nullam aliam spem habent, & libera nos de manu iniquorum, & erue me à timore meo.

VII^a. *Quæ Estheris precatio?*

EXTAT eodem isto cap. 4. in Græco: apud Gorionidem cap. 3. sed in textu nostro Latino cap. 14. vbi etiam, ante precationem, hæc veluti paraſceuastica notantur. *Primum*, confugit ad Dominum pauens periculum quod imminebat; Græcè ἐν ἀγῶνι θανάτου κατειλημμένη. quemadmodum CHRISTVM Dominum in agonia fuisse legimus. & Oniam lib. 2. Machab. 3. laddum etiam Pontificem, cùm Hierosolymam veniret. Alexander Magnus apud Iosephum libro 11. cap. 8. *Alterum*, depositi vestes regias, Græcè τὴν δόξης αὐτῆς, vt cap. 15. ver. 4. vtroque modo Gorion & 1. Machab. 14. vers. 9. vestes splendidæ vocátur δόξαι. *Tertium*, induit vestes ferales & lugubres, quæ à Septuaginta ἱμάτια στολισμοῦ ἢ πένθους, & sequenti cap. τῆς διαφθορᾶς dicuntur. Noster cap. 15. versu 4. vertit, *vestimenta ornatus*, non ad splendorem, sed ad mœrorem, & ad DEI cultum, prout hanc etiam vocem Græcè vsurpat libro de virtute mulierum Plutarchus. vt sint vestes, quibus DEVS colitur, eique ministratur. Simpliciter Iosephus vocat πενθικὴν ἐσθῆτα, prout etiam in Demetrio Plutarchus πένθιμον χῆμα *lugubrem vestem*. Gorionides simpliciter *saccum*, vt suprà. *Quartum*, pro vnguentis variis ipsa cinere & stercore implebit caput. Illa verò dicuntur à Septuaginta ὑπερέχοντα ἀδύσματα, superba dulciaria, quibus apud Homerum heroas non vsos ait libro 3. de legib. Plato. *Quintum*, corpus suum humiliauit ieiunijs. Horum in Græco nulla fit mentio, sed vniuersè dicitur; *corpus suum valdè humiliauit*. quod & ad ieiunia rectè ab Interprete relatum. Nam & Iudæorum ieiunia seu Angariæ ab iis adhuc hodie vocantur *theaniioth*, id est, humiliationes, afflictiones. Refertur tamen hoc idem à Iosepho ad prostrationem, ἐκτείνας, inquit, τὸν ἑαυτοῦ πάλαι νόμον, εἰς γῆν ἔπεσε καὶ προσεκύνησε τὸν θεόν. & posteà; καὶ τροφῆς καὶ ποτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀπέστειλεν ἀπολαύειν. *Orauit* DEVM, *more patrio, seipsam in terram abiiciens, & cibo, potui, omnibusq; suauibus nuncium remittens*. Sic lib. 2. Machab. cap. 10. ver. 4. prostrati in terram, πεσόντες ἐπὶ τὰς κοιλίας, & posteà versu 25. *caput terra aspergentes, lumbosq; ciliciis*, seu vt Græcè est, *saccis precincti orabant*. Vtrumque tradit Gorionides; *Humiliauit animam suam in ieiunio & corruit in faciem suam & orauit*. Iosephus lib. 19. cap. vlt. dicit moris patrij esse, *super sacco sedentes* DEVM *orare*. vti tunc pro Agrippa Rege, de quo Act. 12. factum narrat. & libro 20. cap. 2. de Izate Adiabenorum Rege, qui, quòd Iudæorum DEVM & religionem amplexus esset à Vologese Parthorum Rege, maximis copijs, premebatur; *Ad* DEO, ait, *supplicandum sese conuertit: humi seipsum abiecit, & cinere caput deturpans, cum vxore & liberis ieiunauit, inuocans* DEVM *& dicens*: O *Domine, &c. Sextum, omnia loca in quibus antèà lætari consueuerat, crinium laceratione compleuit*. In luctu fuit olim hoc vsitatum. *Ingens*, ait lib. 3. Curtius, *circa eam nobilium fœminarum turba constiterat, laceratis crinibus abscissaq; veste, pristini decoris immemores*. Ita etiam lib. 17. Diodorus. Cassandra Vates, apud Tryphiodorum Ægyptium, adducto in vrbem equo ligneo, ciuium dementiam castigans, crines identidem vellit, scindítue, πυκνὰ, inquit, χαίτην κοπτομένην. Intonsam etiam comam, apud Cicer. Tusc. 3. scindit Homericus & Accianus Agamemnon, itemq; Chariclea apud Heliodorum. hinc πενθήλιος ἢ πένθιμος δεῖξις, vel κυρὰ, & apud Aristophanem στεφανόκυλοι δεῖγμα, apud Æschylum Agamemnone τομῷ βόστρυχος καὶ πλόκῳ δεῖξις. de quibus Commentario de coma cap. 5. Adrian. Iunius. Hinc Alexandra Hyrcani filia, cùm ad mortem eius filia, Herodis iussu, duceretur Mariamme, suum in capillum manus iniicit apud Iosephum lib. 15. cap. 11. & Herodis eiusdem soror Salome, πολλάκις ὀπισθογράφησε τὸν τοῖχον, πολλάκις δὲ τύπτουσα τὰ στέρνα, apud eundem

eundem lib.16. cap.11. *sæpè capillos arripit, sæpè pectus ferit.* Et Esdras cap.9. *Cùm audissem sermonem istum, scidi pallium meum, & tunicam, & euelli capillos capitis mei & barbæ, & sedi mœrens.* Iob 1.scidit vestimenta,& tonso capite corruës in terram,adorauit DEVM,per Amos cap. 8.se *super omne dorsum saccum*, & *super omne caput caluitium* inducturum ait. per Isaiam cap. 3. *decaluaturum* verticem filiarum Sion, & cap.15. *In cunctis*, ait, *capitibus caluitium.* & Ieremiæ cap. 7. *Tonde capillum tuum, & abiice.* vbi Diuus Hieronymus legi potest. Addit Gorionides, eam dispersos iam capillos cinere & puluere complesse. *Septimum*, deprecabatur Dominum sic metu perculsa, ieiuna, horrida, squalida, deformata,humi abiecta,comasque dilaniata. In ista verò precatione sunt notanda hæc.

Primum. petitio auxilij. videlicet ob inopiam omnisque auxilij humani absentiam. & apud Gorionidem; *Ego*, ait, *sola hîc habito. sola ego in domo Regis absque Patre, & absque matre sum. Sicuti pupilla paupercula quæ ostiatim mendicat; ita ego peto seu mendico miserationes tuas feneſtratim. seu, ex vna feneſtra vadens ad aliam.* Dixi namque in Tobia cap. 3.& Iudith cap.8.quæst.3. quemadmodum loca superiora & feneſtras, vnde in cœlum suspicerent; precaturi captare soliti sint.

Alterum. Periculum meum in manibus meis est. Ita & Septuaginta. Gorionides verò; *Et nunc, ô* DEVS, *ecce anima mea in palmis meis*, suscipe *eam de manibus meis, si bonum videtur in oculis tuis.* sin secus; *libera quæso, oues pascuæ tuæ à leonibus istis, qui aduersus eas insurrexerunt.* De istiusmodi petitione dixi Tobiæ cap.3. & de phrasi illa,quæ etiam Psal. 118. repetitur,in Iudices,vbi de Iephthe actum.

Tertium. Audiui à patre meo. Græci; *Audiebam ab ortu meo, in tribu familiæ meæ,* ἤκουον ἐκ γενετῆς μου, ἐν φυλῇ πατριᾶς μου. sed πατριὰν vertit etiam noster Ephes. 3. *paternitatem.* & Gorionides ei assentitur dicens; *Docuit me pater meus & dixit mihi*, quòd &c.& recenset plura in Ægyptiaco exitu miracula. Rursumque paulò pòst capite 4. *Narrauit mihi pater meus.*

Quartum. Peccauimus. coluimus deos alienos. non quidem ipsa vel Mardochæus, neque populus, qui in captiuitate iam erat, quem Mardochæi precatio infoniem paulò antè prædicauit; sed est ἀναχοίνωσις,& scelerum,quæ maiores,captiuitatis huius auctores olim admiserant; confessio. Ideò & in Gorionide cap.3. *Quia peccauerunt patres nostri contra nomen tuum magnum, dedisti eos in captiuitatem. Ecce nos in transmigratione* seu *captiuitate, hodierno isto die.* Et hinc etiam intelligitur, quod de historiæ huius tempore anteà censui, in captiuitatem non adductam fuisse Esthere m, sed in eâ natam.

Quintum. Robur manuum suarum idolorum potentiæ deputantes. ἔδωκαν τὰς χεῖρας αὐτῶν ὑπὸ τὰς χεῖρας τῶν εἰδώλων αὐτῶν. posset verti; *adiunxerunt vires manusq; suas ad idolorum suorum manus*, eis quasi seipsos ministros præbentes. vel *manus suas ad eorum manus apposuerunt*, quàsi,datis in illorum dextras dextris,iurarint. Rectè tamen Interpres,cum quo Gorionides sic; *Ecce ipsi* (in quorum dura seruitute sumus) *non dicunt: Te* (ô DEVS) *nos, in suas manus, tradidisse, sed idolis acceptum hoc ipsum ferunt, eaque adorant dicentes; Vos in manus nostras Iudæos dedistis.* Idola etiam dicuntur vers. 10. τὰ ματαῖα, vel οἱ ματαῖοι, *vana*, & *vani dij.*

Sextum. Volunt tua promissa mutare. ἐξάραι ὁρισμὸν στόματός σου. *oris tui definitionem*, seu *decretum tollere.*

Septimum. Ne tradas Domine sceptrum tuum his, qui non sunt. D. Hieronymus in ca.1. Galaticæ. *Omne quod veritati contrarium est, non est, vt illud: Ne tradas Domine sceptrum tuum,*

tuum, his qui non sunt. D. Basilius lib. 2. contra Eunomium. *Qui Moysi, ait, eum qui est, se ipsum nominauit, nullus profecto alius præter* DEVM *verbum, qui à principio erat apud* DEVM, *intelligetur. Sed qui loquuntur iniquitatem in excelsum, non existentem dicere filium non timuerunt & insipiens quidem in corde dicit, non esse* DEVM. *Hi verò non solùm corde cogitarunt, sed etiam in prauitate locuti sunt: & posterioribus per scripta temporibus tradere non recusarunt, non existentem ausi* DEVM *nominare. Et quoniam nec dæmones ipsos vident negare quod* DEVS *sit, cum mente ad superiora redierint tempora, vbi impiam suam expleuerunt cupiditatem, non fuisse aliquando filium blasphemantes, quasi cum sua natura non fuisset, gratia sit ad esse à* DEO *productus. Deinde cum eam vocem quam Paulus de Idolis emisit: seruiuistis, dicens, diis, qui natura* DEI *non sunt. Et Hieremias: Iurabant per Deos, qui Dij non sunt. Et sapientissima Hester: Non tradas Domine sceptrum tuum iis, qui non sunt. ipsam isti vocem de* DEO *vero dicentes, quonam iure amplius Christianorum sibi appellationem attribuunt?*

Octauum, ne irrideant. Græcè anteponitur κοὶ. pro *dissperde*, est verbum illud παραδειγματίζειν quod in D. Matthæo cap. 1. vers. 19. & eius simplex Coloss. 2. vers. 15. vertit noster, *traducere?* prout Tertullianus sæpè & Heb. cap. 6. vers. 6. *ostentui habere*, D. Augustinus epist. 59. *exemplare.* id est, publicæ ignominiæ exponere, & in exemplum statuere, prout ex Demosthene contra Androtionem, Polybio lib. 2. de Aristomacho tyranno, Plutarchum de Archilocho, quem ait, versiculis parum honestis editis, sese παραδειγματίσαι. quemadmodum, nostro tempore, fecit primarius quidam Caluinianæ sectæ antesignanus, de quo in S. Paulo dixi num. 15. licet sibi hoc ille in Matth. ca. 1. euenisse dicat *iuueni, & necdum in Ecclesiam* DEI *ascito.* Quid? baptizatus non erat? an per baptisma, in DEI Ecclesiam non asciscimur? Sed de hoc aliàs. Hoc eodem verbo vsi sunt Septuaginta. Num. 25. vers. 4. pro *iacab*, quod suspendere significat.

Nonum, Rex Deorum 1. Corint. 8. *sunt Dij multi.* Videntur tamen Reges, principes, & potentes hic *Dij* dici, vt Ioh. 10. Psalm. 81. DEVS *stetit in synagoga Deorum, in medio autem Deos diiudicat.*

Decimum, sermonem compositum λόγον ἔυρυθμον, prudentem, bene concinneque structum. quem apud S. Augustinum lib. 4. de doctrina Christ. ca. 30. vetus translatio vertit, *congruum.* nihil vt desit, nihil redundet, nihil in eo discrepans & absurdum sit. Veram scilicet temporique & loco aptam eloquendi vim postulat. *Leonem* vocat Assuerum vti 2. Timoth. 4. D. Paulus Neronem. Vtriusque nobilitata crudelitas. Gorionides facit eam timentem quasi caprarum hoedum, ante leonem. Hinc verò monet loco citato D. Augustinus, quod ca. 15. iam docuerat; ante conciones & lectiones orandũ. *Siue, ait, apud populum, vel apud quoslibet iam iamq; dicturus, siue quid apud populũ dicendum, vel ab eis, qui voluerint ac potuerint, legendum est, dictaturus, oret vt* DEVS *sermonem bonum det in os eius. si enim Regina orauit Esther, pro sua gentis temporaria solute locutura apud Regem, vt in os eius* DEVS *congruum sermonem daret, quantò magis orare debet, vt tale munus accipiat, qui pro æterna hominum salute, in verbo & doctrina laborat? Illi verò, qui ea dicturi sunt, quæ ab aliis acceperunt, & antequam accipiant, orent, vt bene & ipsi proferant, & illi, ad quos proferunt, sumant: & de prospero exitu dictionis, eidem gratias agent, à quo id se accepisse non dubitant, vt qui gloriatur, in illo glorietur, in cuius manu sunt & nos, & sermones nostri. Græcorum scriptores,* inquit initio li. 1. S. Epiphanius, *Poetæ & oratores, vbi fabulosum aliquod scriptum aggrediuntur, Musam aliquam inuocant.* Quidni nos DEVM verum, O. M? Ecclesia porrò precatiunculam istam vsurpat in dominicæ post pentecostem vicesimæ secundæ offertorio. & legi potest idem S. Augustinus in Exodum quæst. 9. & Origenes homilia 3.

in Exodum. At D.Chryſoſtomus homilia tertia ad populum; *Ne torpeamus*, inquit, *continuè ad Dominum confugere, & quodcunque graue fuerit, omnino remedium accipiet conueniens. Terruit homo, curre ad ſupernum dominum, & nil graue patieris: ſic antiqui calamitates auertebant, non tantum viri, ſed & mulieres. Fuit quædam mulier Hebræa, Heſter erat ipſi nomen: hæc Heſter vniuerſum Iudæorum populum internecione delendum ſic eripuit. Poſtquam Perſarum rex omnes paſſim Iudæos interimi iuſſit, & nullus erat qui contra iram illius obſiſtere poſſet: priſtinum veſtitum exuta mulier, & ſacco amicta, & cinerem ſubſtrata, diuinæ clementiæ ſupplicabat, vt ſecum ad regem ingrederetur & talia oraus verba ad ipſum dabat: Grata domine ſac verba mea, & da ſermonem ornatum in os meum.*

Vndecimum, ſignum ſuperbiæ. Diadema, ſeu cidarim, vt in Gorionide ponitur; intelligit. quod *in diebus oſtentationis* ἐπιφανείας id eſt, cum videri, & coram Rege apparere, aut in publicum prodire deberet; geſtandum erat, quemadmodum & infrà cap. 15. verſ. 9. G. cap. 5. σολὴ ἐπιφανείας & βασιλέως. *In diebus* verò *ſilentij* τῆς ἡσυχίας; cum domi, ſuo in conclaui, & gynæceo maneret, nunquam id cupiebat, quemadmodum S. Elizabeth Hungariæ Regis filia, in templo crucifixum cum videret; coronam, ſuo è capite detrahebat: & Hieroſolymorum ille vindex; recuperator & Rex admodum inclytus Godefridus, ea in vrbe, auream coronam ſuo capiti imponi nunquam paſſus eſt, vbi ſpineam Regum Rex & Dominus dominantium olim geſtaſſet. prout in Machabæis auctores dabo. Deteſtari ſe illud ait, *quaſi pannum menſtruatæ*, qui ſordidiſſimus eſt, vt ait Iſaias cap. 64. & ibi D. Hieronymus, qui hunc locum, ſed paulò aliter, id eſt Græcis hærentiùs, conuerſum ita citat. *Omnis illa* (pædagogæ legis) *iuſtitia, panno ſordidiſſimo comparatur. cui & Heſther diadema ſuum, quod erat regiæ poteſtatis inſigne comparat, quod nequaquam voluntate, ſed neceſſitate portabat dicens: Tu ſcis neceſſitatem meam, quam deteſtor ſignum ſuperbiæ meæ, quod eſt ſuper caput meum in diebus oſtenſionis meæ: abominor illud ſicut pannum menſtruum: nec porto in diebus quietis meæ.* Et *menſtruum* dum vertit, & Auguſtinus epiſt. 199. *menſtrualem*, legiſſe videntur ἐξαμήνιον, non, vt hodie, καταμήνιον. Alioqui, menſtruorum dixiſſent. Illud verò ἐξαμήνιον aptiſſimè dictum, cùm eſſet diadema nihil aliud apud Plutarchum in Lucullo. Vnde præclara illa Regis Antiochi apud Stobæum ſerm. 47. regum miſerias deplorantis vox. *O pannum miſerum, qui curas tot & pericula procreas!* ſeu vt à Valerio lib. 7. cap. 2. traditur; *O nobilem magis quàm felicem pannum.* quemadmodum & dicebat Iuſtinus Imperator ſucceſſori Tyberio apud Miſcellam lib. 16. Nicep. lib. 17 cap. 40. Apud Gorionidem alia ſimilitudine vtitur. *Sicut*, ait, *vir odit veſtem muliebrem, ſeu odit ea ſe veſte ornari, quæ fœminis tantùm conſentanea: ita & ego odi veſtem gloriæ meæ, & cidarim regni mei in capite meo.* Illud verò apud Perſas ſupplicii genus erat, fœminam vocari, vt alibi notaui; multò magis fœminea veſte amiciri. Hinc verò admirabilis Eſtheris religio, deuotio, prudentia, ſanctitas & humilitas eluceſcit, prælarum virginib, omnibus exemplar, in quibus illuſtriſſima Proborum & Olibriorũ ſoboles, de qua ad Demetriadem D. Hieronymus *Æſtuabat*, inquit, *Chriſti tyruncula. oderat ornatum ſuum, & cum Heſther loquebatur ad Dominum. Tu noſti quod oderim inſigne capitis mei, hoc eſt, diadema, quo vtebatur, quaſi regina, & tanta ducam immundiciæ velut pannum menſtruatæ.* At inſigne non virginibus tantùm, ſed coniugibus etiam exemplar eſt. quod (de Ruperto cap. 15. tacco) iis verbis D. Auguſtinus, duobus in locis propoſuit, vt, quæ hîc ſpectẽtur, digniſſima ſint. Prior eſt in epi. 199. ad Ecdiciam. *Abſit*. ait, *vt hinc diſpliceres* DEO, *quod coniuge tuo nondum defuncto nõ induereris ſicut Anna, ſed ſicut Suſanna. Neque enim & ille, qui tecum iam cœperat, cuſtodire tam magnum con-*

gnum continentiæ bonum: etsi coniugale, non viduale voluisset vt acciperes indumentum, ad indecentem quoque te compulisset ornatum. Quo, etsi aliqua dura conditione, cogereris, posses habere in superbo cultu cor humile: nempe apud Patres Hesther illa Regina DEVM *timens,* DEVM *colens,* DEO, *subiecta seruiebat. quæ cum extremo periculo non suo tantùm sed etiam gentis suæ, qui tunc erat populus* DEI, *Domino prosterneretur orando, in ipsa oratione sua, dixit, ita sibi esse ornatum regium, sicut pannum menstrualem. & ita orantem istam exaudiuit, qui cordis inspector, eam verum dicere sciuit. Et vtique maritum habebat multarum virum, & Deorum alienorum falsorumque cultorem. Tu autem si & ille in proposito, quod tecum susceperat, perduraret, nec à te offensus in flagitium corruisset maritum habebas non solum fidelem, & verum* DEVM *tecum colentem, sed etiam continentem, qui procul dubio, propositi vestri non immemor, etsi ad coniugalia te cogeret indumenta, ad superba tamen ornamenta, non cogeret.* Posterior in Psalm. 51. enarrationem. *Duo, ait, genera hominum attendite. Vnum laborantium, alterum eorum inter quos laboratur: Vnum de terra, alterum de cœlo cogitantium: Vnum in profundum cor mittentium, alterum cor angelis coniungentium: Vnum sperantium de terrenis, quibus pollet hic mundus, alterum præsumentium de cœlestibus quæ promisit non mendax* DEVS. *Non esse desperandum de hominibus bonis, si per eos terrenum aliquid administretur: nec rursum continuo gratulandum hominibus qui cœlestia agere dignoscuntur negotia, cum plerumque illi, qui negotus secularibus implicati sunt, cor semper sursum habeant: & isti qui cœlestia semper prædicant, cor trahant in terra, sed mixta sunt ista genera hominum. Inuenimus modo ciuem Hierusalem, ciuem regni cœlorum administrare aliquid in terra, vt puta purpuram gerit. magistratus est. ædilis est. proconsul est. Imperator est. rempub. gerit terrenam. sed cor sursum habet, si Christianus est, si fidelis est, si pius est. si contemnens in quibus est. & sperat in quibus nondum est. De quo genere fuit illa sancta mulier Hesther, quæ cum esset vxor Regis, ventum est ad periculum deprecandi pro ciuibus suis, & cum oraret coram* DEO, *vbi mentiri non posset, in oratione sua dixit, ita sibi fuisse illa ornamenta regalia, sicut pannum menstruata. Non ergò desperemus de ciuibus regni cœlorum, quando eos videmus aliqua gerere Babylonia negocia, aliquid terrenum in Repub. terrena: nec rursus continuo gratulemur omnibus hominibus, quos videmus agere negocia cœlestia. quia & filij pestilentiæ sedent aliquando in Cathedra Moysi de quibus dicitur. Quæ dicunt facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Dicunt & non faciunt. Illi in terrenis rebus leuant cor in cœlum: isti in cœlestibus verbis trahunt cor in terra. Veniet autem tempus ventilabri, quando vtrumque diligentissime discernetur, ne granum aliquod transeat in aceruum paleæ comburendum, nec vna stipula transeat ad massam in horreo reconden-dam.* Et D. Hieronymus epist. 9. *Mardochæus & Esther inter purpuram, sericum & gemmas, superbiam humilitate vicerunt; tantique fuere meriti, vt captiui victorib. imperarent.* Lapsus porrò memoria est Cantipratensis Thomas libro 2. cap. 50. dum quod ex Isaiæ citato 64. capite est, hinc affert. *Illius, ait, Hesther dignissimè recordamur, quæ super omnem mundi gloriam constituta, dixit. Quoniam omnes iustitiæ nostræ, quasi pannus menstruatæ.*

Duodecimum, in mensa. Graecus, *non comedi mensam Aman: neque glorificaui sympo-sium Regis, neque vinum libationum bibi.* Quid? Ad Regis mensam non veniebat? si cum Rege accubuisset Aman. non accumbebat? *Mensam*, opinor, vocat mensæ apparatum, ferculorum delicias & luxum. quo se vsum non esse ait: sed in mensa frugalitatem coluisse. cibis paucis & mundis, mediocrique paratu contentam fuisse. non glorificasse id est, non suspexisse, laudasse, admiratam esse regales dapes & conuiuia.

Decimumtertium, nunquam lætata sit ancilla tua, ex quo huc translata sum, vsque in præsentem diem, nisi in te Domine DEVS *Abraham.* O forte pectus! animum plusquam virilem! nullam vnquam, è tot tantisque voluptatum copiis, tot tamque admirandis ob-

lectandorum sensuum artificiis vel minimam lætitiam cepisse. in solo DEO, spretis despectisque mundi huius ludibriis omnibus, gaudium & lætitiam quæsiisse? O inuictam ab ea, quæ tot Hercules deiecit, tot virorum myriadas prostrauit, voluptate!

Decimumquartum, Iosephus Græcus, & Hebræus, addunt eam à DEO formæ, pulchritudinisque gratiam rogasse, vt eâ caperetur atque mitesceret Assuerus. Nunc quantum, ad expugnandos animos, forma telum sit, docet Zorobabel apud Esdram 3. cap. 4. vers. 13. & apud Iosephum Gorionidem libro 1. cap. 14. cum quo facit Anacreon. *Natura, inquit, dedit tauris cornua, equis vngulas, pedum celeritatem leporibus, dentium hiatum leonibus, natatum piscibus, volatum auibus, viris prudentiam. fœminis quod daret, nihil habebat amplius. Quid ergo dat? Pulchritudinem, quæ ipsis & scutorum & lancearum omnium instar est. Vincit verò & ferrum & ignem, quæcumque pulchra est.*

CAPVT V.

1 *Die autem tertio induta est Esther regalibus vestimentis, & stetit in atrio domus regiæ, quod erat interius, contra basilicam regis. at ille sedebat super solium suum in consistorio palatij contra ostium domus.*

2 *Cúmque vidisset Esther reginam stantem, placuit oculis eius, & extendit contra eam virgam auream, quam tenebat manu. Quæ accedens, osculata est summitatem virgæ eius.*

3 *Dixitq; ad eam rex: Quid vis Esther regina? quæ est petitio tua? etiam si dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi.*

4 *At illa respondit: Si regi placet, obsecro vt venias ad me hodie, & Aman tecum ad conuiuium, quod paraui.*

5 *Statimq; rex, Vocate, inquit, citò Aman, vt Esther obediat voluntati. Venerunt itaque rex & Aman ad conuiuium, quod eis regina parauerat.*

6 *Dixitq; ei rex, postquam vinum biberat abundanter: Quid petis vt detur tibi? & pro qua re postulas? etiam si dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis.*

7 *Cui respondit Esther: Petitio mea, & preces sunt istæ:*

8 *Si inueni in conspectu regis gratiam, & si regi placet vt det mihi quod postulo, & meam impleat petitionem: Veniat rex & Aman ad cõuiuium quod paraui eis, & cras aperiam regi voluntatem meam.*

9 *Egressus est itaq; illo die Aman letus & alacer. Cumque vidisset Mardochæum sedentem ante fores palatij, & non solùm non assurrexisse sibi, sed nec motum quidem de loco sessionis suæ, indignatus est valdè:*

10 *Et dissimulata ira, reuersus in domum suam, conuocauit ad se amicos suos, et Zares vxorem suam:*

11 *Et exposuit illis magnitudinem diuitiarum suarum, filiorúmque turbam, & quanta eum gloria su-*

ria super omnes principes & seruos suos rex eleuasset.

12 Et post hæc ait: Regina quoque Esther nullum alium vocauit ad conuiuium cum rege præter me: apud quam etiam cras cum rege pranditurus sum.

13 Et cùm hæc omnia habeam, nihil me habere puto, quandiu videro Mardochæum Iudæum sedentem ante fores regias.

14 Responderuntq; ei Zares vxor eius, & cæteri amici: Iube parari excelsam trabem, habentem altitudinis quinquaginta cubitos, & dic mane regi vt appendatur super eam Mardochæus, & sic ibis cum rege lætus ad conuiuium. Placuit ei consilium, & iussit excelsam præparari crucem.

E Capite Decimoquinto.

1 Die autem tertio deposuit vestimenta ornatus sui, & circundata est gloria sua.

5 Cumq; regio fulgeret habitu, & inuocasset omnium rectorum saluatorem Deum, assumpsit duas famulas,

6 Et super vnam quidem innitebatur, quasi præ deliciis & nimia teneritudine corpus suum ferre non sustinens:

7 Altera autem famularum sequebatur dominam, defluentia in humum indumenta sustentans:

8 Ipsa autem roseo colore vultum perfusa, & gratis ac nitentibus oculis tristem celabat animum, & nimio timore contractum.

9 Ingressa igitur cuncta per ordinem ostia, stetit contra regem, vbi ille residebat super solium regni sui, indutus vestibus regiis, auroq; fulgens, & pretiosis lapidibus, eratq; terribilis aspectu.

10 Cumq; eleuasset faciem, & ardentibus oculis furorem pectoris indicasset, regina corruit, & in pallorem colore mutato, lassum super ancillulam reclinauit caput.

11 Conuertitque Deus spiritum regis in mansuetudinem, & festinus ac metuens exiliuit de solio & sustentans eam vlnis suis, donec rediret ad se, his verbis blandiebatur:

12 Quid habes Esther? Ego sum frater tuus, noli metuere.

13 Non morieris: non enim pro te, sed pro omnibus hæc lex constituta est.

14 Accede igitur, & tange sceptrum.

15 Cumq; illa reticeret, tulit auream virgam, & posuit super collum eius, & osculatus est eam, & ait: Cur mihi non loqueris?

16 Quæ respondit: Vidi te domine quasi angelum Dei, & conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ.

17 *Valdè enim mirabilis es domine, & facies tua plena est gratiarum.*
18 *Cumq; loqueretur, rursus corruit, & pene exanimata est.*
19 *Rex autem turbabatur, & omnes ministri eius consolabantur eam.*

VIII. *Quomodo supplicatura, Regem Esther adiit?*

SATIS accuratè cap.5.& 15.explicatur, itemque a Gorionide cap.4.Nam *primò* luctuosum illum cultum deposuit,& gloria sua circumdata est, id est, vestibus glorioſis & splendidis.Nam prout ἱμάτια στόλου antea vocata sunt,ita iam,vt cap.4.ἱμάτια δόξης,& à Gorionide cap. 4. *vestes pulchritudinis suæ & ornamenta gloriæ suæ.* Nam eadem ornamentorum vox est Ezech.16.7.Is.49.19.sicque 2.Mach.8.vers.35. *vestis gloriæ* δόξης ἐσθής, & libro 1.cap.14. vers.9.simpliciter. δόξαι vocãtur huiusmodi vestes. *Deinde* rursum inuocat Dominum DEVM. *Tertiò*, duas secum sumit ancillas, easque iuuenculas,vt Hebraicum Gorionidæ nomen indicat. quarum *vsus* cap.15.vers.6.& 7.idque,ex Reginarum more,vt ait Gorionides.imò etiam Regum,vt apparet ex 4. Reg.5.vers.18. *Modus* verò innitendi fuit, vt dextram manum super alterius humero, aut brachio imponerent,quemadmodum hîc monstrat Gorionides.& simul, cur sustentarentur vestes,ne aurum scilicet,pretioſique lapides,quibus oneratæ vestes erant, humum contingerent. *Quartò*, roseo colore vultum perfusa erat;grato inquam rubore ἐρυθριῶσα, & exultantibus oculis,animi mœrorem tegebat.licet id perdifficile sit,vti dictum Iudith.cap.3. *Quintò*, peruenit tandem ad Regem. cuius aspectu pænè examinata bis corruit. Causæ sunt. *Prima*, periculi magnitudo, quod genti vniuersæ certò imminebat: quodque ipsa iam adibat. *Altera*, anceps,& quoad se,& quo ad gentem suam,postulationis euentus. *Tertia*,Regis in throno,tantò cum splendore & apparatu;maiestas vers.9 *Quarta*,eiusdem ira & furor.cuius index vultus ipso, ardentesque oculi vers.10.Fuit in Ochonaturalis quædam truculentia & feritas, quæ inuocatæ Reginæ accessu iam incendebatur. Putabat enim hoc ad suæ maiestatis aliquam contemptionẽ spectare,nimiæq; vel arrogantiæ,vel audaciæ facinus iudicabat.sicque,illo ipso temporis vestigio,eam obtruncandam satellitibus dare cogitabat. Quidni percelleretur mulier? Et verò ni sacræ illæ preces & ieiunia fuissent;de Esthere actũ erat.Sed illis ppitiata diuina bonitas, præsentissimam,vti deinceps videbitur, opem attulit,vers.11.Sed in Septuaginta dicitur vers.10. *Cum sustulisset faciem suam Rex igneſactam*, seu *incensam aut radiantem gloria, in vigore iracundiæ suæ, aspexit.* quorum illud ad ornatum & speciem admirabilem referri videtur,quod dicitur vers.17.*faciesplena gratiarum*: posterius verò, ad indignationem, qua vehementiùs efferbuerat. & paulò post ἀχμὴ τοῦ θυμοῦ vocatur: πνεῦμα, seu *spiritus* vers.11. cùm cap.16.vers.12.& in Græco cap.8.idem τὸ πνεῦμα *vitam* significet. Nostrotamen Interpreti magis consensit Gorionides. *Et accensus est* inquit,*in eo ira ardor vehementer,quòd violasset Regina legem suam, & ad eum non accersita veniſſet. sustulitq; Esther oculos suos,& vidit faciem Regis: & ecce oculi eius ardentes sicut ignis.præ ira, quæ in eius corde.Et agnouit mulier indignationem Regis & furorem eius,exterritaq; est mulier admodum. & linquiescepit animo.* ceu *defici spiritu.* Iosephus similiter διακεκαυμένου ὑπὸ τοῦ ὀργῆς τὸ πρόσωπον, habet.Quid si ergò in Septuaginta πεπυρωμένον ὀργῇ nõ δόξῃ? An potius vtrumq; istud legi

legi potest, quia tam ira quam gloria & splendor, eum visu terribilem efficiebant?

IX^a. *Quomodo venientem Estherem Rex allocutus?*

SICVT *diuisiones aquarum, ita cor Regis in manu Domini, quocumq; voluerit, inclinabit illud,* inquit Prouer. 21. Sapiens. vides hoc, hîc, in Assuero. Versu 11. & 12. *frater tuus*; blandientis vox est, & intimæ amicitiæ ac familiaritatis. de qua Mis. 1. cap. 75. Lipsius l. 2. var. lect. *Pro omnibus hæc lex constituta est.* κοινὸν τὸ πρόσταγμα ἡμῶν. Nostrum hoc præceptum est *commune*, id est, ad *communes homines*, eos, qui infrà regiam dignitatem sunt πρὸς τοὺς ὑπηκόους inquit Iosephus, pertinet. vel etiam, *nobis commune est.* Tam est *tuum*, quam *meum* præceptum. Regnum nobis commune est, meæ leges tuæ sunt. ideoque earum pœnâ non teneris. Ades igitur animo. timorem omitte. Tange sceptrum. *super collum posuit.* Ita & Septuaginta. sed Gorionides *super manũ* & Iosephus vtrumq; iungit τὸ σκῆπτρον, αὐτῆς ἐφεστῶσι τῇ χειρὶ, καὶ τῷ ῥάβδον ἐξέτεινεν ἐπὶ τὴν αὐχένα αὐτῆς. Tandem verò post vtramque examinationem refocillata, dicitur cap. 5. accessisse propius, & sceptri caput seu summitatem osculata. Ita enim vertit noster quod in Hebræo est; *in sceptri capite tetigit.* seu *sceptri caput contigit.* exprimendo scilicet contactus speciem pro genere. Refert Politicorum 3. Aristoteles τῷ δ' σκῆπτρῳ ἐπανάτασιν, ἔχον, id est, *sceptri extensionem* (quidquid ibi homo quidem bonus, sed philosophiæ quam linguarum peritior Iauellus comminiscatur tom. 5. Politic. cap. 1.) *iusiurandum fuisse.* At hic, datæ vitæ, salutisque symbolum, vt ex consuetudine ista verè dici possit: *Virga & baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Psalm. 22.

X^a. *Quomodo ait Esther, se Assuerum vidisse quasi Angelum* DEI?

NVM Gentilis Rex Angelos norat? Num Gentili phrasi Iouis, aut summi DEI ministrum aliquem Deum ipsa significabat? Reor equidem prouerbium istud apud Iudæos fuisse. quo significarent excellentissimam quampiam hominis speciem, splendorem, terrorem, maiestatem. sicque isto loquendi modo significari, quod illa vel propriè, absque parœmia, dixerat, vel quod cum parœmia quapiam Persica, quæ cum Hebraica ista vim eandem haberet. Potest autem id colligi ex 1. Regum 29. vers. 9. & 2. Regum cap. 14. Genes. 33. ver. 10. vbi cum Hebraicè sit *elohim*, possit etiam verti, *quasi viderim vultum Angelorum.* Chaldaica paraphrasis Canticorum 1. vers. 5. *Quando Israëlitæ fecerunt*, ait, *vitulum, denigratæ sunt facies eorum sicuti Æthiopum, qui habitant in tabernaculis Cedar. & quando egerunt pœnitentiam, & dimissum iis fuit peccatum, multiplicatus fuit splendor gloriæ vultus eorum, sicuti vultus Angelorum.* Idemq; significant Iosephus, Gorionides & Flauius, dum nullam angeli mentionem faciunt. sed *vidi te*, inquit iste; *magnum, pulchrum & terribilem.* Cedrenus profectò, in admirabili illa Cosdroæ Persarum Regis ab Heraclio deuicti sphæra, disertè Angelos posuit, qui ipsum circumstent. & tamen impius atq; Gentilis erat ille.

XI^a. *Quid*

XI^a. *Quid tùm Esther petiit?*

VT ad conuiuium cum Hamane Rex veniret. quod prudentię magnæ fuit. *Primò*, quia desideria dilata crescunt. Desiderabat verò Rex magnopere, ipsius petitioni annuere. *Deinde*, maxima tum circumfusa erat satellitum, ministrorumque turba, coram quibus, omnia statim, quæ ad suum genus, suamque petitionem spectabant, peruulgare nolebat. *Tertiò*, aberat Haman ver. 5. & elabi fortè, si quidpiam resciisset; potuisset. *Quartò*, quamuis summa Regis in ipsam propensio iam esset, magis tamen magisque ipsius sibi animum demereri, penitusque adiungere volebat. *Quintò*, explorare interea poterat Regis animum, an quod promittebat, ex animi sententia, constanterque promitteret: rursumque quando commodissimè res tota proponi posset. *Sextò*, volebat tertium diem totum, à Iudæis, adhuc in precibus & ieiuniis consumi, vt postero die, tantò esset diuina bonitas magis propitia, & tantò maius Iudæis gaudium exoreretur. *Denique*,

Poscere si quid aues, quamuis properabitis ambo,
Differ, habent paruæ commoda magna moræ.

Plerisque verò rationum istarum ea etiam vis inest, vt, in priori adhuc conuiuio, rectè silentio pressa vota ostendant. quibus addi potest, quod Lyranus obseruat; solum semper Amanem inuitatum, vt apud Optimates alios maiorem subiret inuidiam. *Fecit*, ait Rupertus cap. 18. *tam prudenter, vt dictante spiritu sapientiæ fecisse non dubites. & sicut de beato Ioseph dictum est; Eloquium Domini inflammauit eum*, Psal. 104. *ita quoque istam.* Inuitationis verò causa in Septuaginta reddit ipsa Esther, ἡμέρᾳ μιᾷ βέλτιστον σήμερον &c. ex sua opinor mente dixit, cùm iste dies ei valdè notabilis, *festus & insignis* foret, siue quod instituerat, *ad voluntatem* fluceret, siue *secus*. Si *prius*; dies erat gratiarum actionis; si *posterius*; dies martyrij. Sic cap. 16. ἡμέρα ἐπώνυμος, καὶ βέλτιστος, *dies nominata & insignis.*

XII^a. *An conuiuium istud, cœna vel prandium fuerit?*

COENAM fuisse suadet *primò* Persicorum Regum illa consuetudo, vt non nisi semel in die cibum caperent, idque in cœna. prout apud Herodotum lib. 7. Abderita Megacreon indicat. *Deinde* Iosephus, qui & δεῖπνον semper, & συνδειπνεῖν appellat. *Tertiò*, matutinum tempus vers. 14. quod constituitur Mardochæi cruci petendæ. At nisi vespertinum tempus fuisset; potuisset eodem adhuc die illa peti. *Quartò*, Esther ipsa, quam non nisi vespertino diei tertiæ tempore ieiunium soluisse, quæ superiùs dicta sunt; probabile faciunt. At ver. 12. Aman secum Rege *prandsurum* ait. *Respondeo*, neque in Hebræo, neque in Græco id haberi: & fortè contextum è margine subierit. aut *prandium*, pro conuiuio, simpliciter ponitur, quemadmodum interdum *cœna*. quemadmodum & iis Patribus videtur, qui eandem de nuptiis parabolam putant, Matth. 22. & Lucæ 14. Nam eas ille *prandium*, hic verò *cœnam* vocat: vtroque modo B. Irenæus lib. 4. cap. 70. & 76. Vnde efficitur Iosephi allatum δεῖπνον, nos non cogere, vt propriè dictam cœnam arbitremur. & consuetudo illa Regum, exponi posset de publico & solenni epulo, licet interim bis, & suo arbitratu, in die priuatim, minusque solenniter epularentur: potuitque aliqua causa esse, cur eo die vellet, aut non posset ad Re-

ad Regem redire Haman: & potuit paulò citiùs cibum Esther sumere, vt tres dies ieiunaret synecdochicè, quemadmodum & CHRISTVS Dominus triduum in sepulchro fuit. Iam vbi noster Interpres ait ver. 6. *Postquam vinum biberat abundanter*, Hebraicè est; *dixit Rex Estheri in conuiuio* seu *potione vini* cap. 7. ver. 1. *locus conuiuij*, dicitur Hebraicè *locus potionis vini*. Referunt Herodotus lib. 6. Athenæus lib. 11. Ælianus libro 12. var. hist. cap. 1. & Lucianus aquam Choaspæ fluuii potare solitos Reges. An ergo *conuiuiũ vini*, in quo, aquæ solito potu tantisper omisso, vinum bibebant? An pars conuiuij posterior, quam, aquâ præsumptâ, vinum hilararet? Verum aliud Cambysæ, aliud aliorum ebrietas, de qua lib. 8. Xenophon, docet.

XIII. *Quid Assuerus promittebat?*

REGNI *sui dimidium*. Sic Reges loqui solent, vt in Herode, Matth. 11. perspicuum. & apud Herodotum lib. 9. Xerxes iussit Artayntam nurum, *quidquid vellet, petere*. eique vrbes dedit, aurum, exercitum.

CAPVT VI.

1 NOctem illam duxit rex insomnem, iussitq; sibi afferri historias & annales priorum temporum. Quæ cùm illo præsente legerentur,

2 Ventum est ad illum locum vbi scriptum erat quomodo nunciasset Mardochæus insidias Bagathan, & Thares eunuchorum, regem Assuerum iugulare cupientium,

3 Quod cùm audisset rex, ait: Quid pro hac fide honoris ac præmij Mardochæus consecutus est? Dixerunt ei serui illius ac ministri: Nihil omnino mercedis accepit.

4 Statimq; rex, Quis est, inquit, in atrio? Aman quippe interius atrium domus regiæ intrauerat, vt suggereret regi, & iuberet Mardochæum affigi patibulo, quod ei fuerat præparatum.

5 Responderunt pueri: Aman stat in atrio. Dixitq; rex: Ingrediatur.

6 Cumq; esset ingressus, ait illi: Quid debet fieri viro, quem rex honorare desiderat? Cogitans autem in corde suo Aman, & reputans quòd nullum alium rex, nisi se, vellet honorare,

7 Respondit: Homo, quem rex honorare cupit,

8 Debet indui vestibus regijs, & imponi super equum, qui de sella regis est, & accipere regium diadema super caput suum,

9 Et primus de regijs principibus, ac tyrãnis teneat equum eius, & per plateam ciuitatis incedens clamet, & dicat: Sic honorabitur, quemcunq; voluerit rex honorare.

10 Dixitq; ei rex: Festina, & sumpta stola & equo fac, vt locutus es, Mardochæo Iudæo, qui sedet ante fores palatij. Caue ne quicquam de

his, quæ locutus es, prætermittas.
11 *Tulit itaque Aman stolam & equum, indutumque Mardochæum in platea ciuitatis, & impositum equo præcedebat, atque clamabat: Hoc honore condignus est, quicunque rex voluerit honorari.*
12 *Reuersusq; est Mardochæus ad ianuam palatij: & Aman festinauit ire in domum suam, lugens & operto capite.*
13 *narrauitq; Zares uxori suæ, & amicis omnia quæ euenissent sibi. Cui respõderunt sapientes, quos habebat in consilio, & uxor eius: Si de semine Iudæorum est Mardochæus, ante quem cadere cœpisti, non poteris ei resistere, sed cades in conspectu eius.*
14 *Adhuc illis loquentibus, uenerunt eunuchi regis, & citò eum ad conuiuium, quod regina parauerat, pergere compulerunt.*

XIV. *Quæ causa, cur fuerit ea nocte insomnis Rex?*

IN conuiuio fuerat: vinum abundanter, citra ebrietatem tamen biberat: cubitum discedit: *fugit* ἀ *ab eo somnus.* Solet verò insomnia huiusce modi nobis vel ex causa *interiore*, vel *exteriore* interdum euenire. *Interior* est, vel corporis ægritudo & dyscrasia quæpiam, vel animi cura, solicitudo, & contentio, siue voluntaria sit, siue inuoluntaria, vt in debitore illo apud Aristophanem, in poeta, cum argenti nescio quid accepisset. *Exterior* est, vel *naturalis*, vt strepitus quispiam ã vento, fabro, clamoribus, & similibus. vel *supernaturalis* a DEO, Angelo, dæmone. Nulla hic ægritudo fuit, cùm & postridie ad conuiuium lætus rediret Rex. Athanasiana synopsis Regis prudentiæ & solicitudini insomniam hanc tribuit. Nam vt ait ille, ὑ χὴ πανύχιον βυλοφορεῖν ἄνδρα κρατοῦντα, *Turpe Ducem totas prudentem stertere noctes. Milites*, ait S. Chrysostomus homilia 1. ad populum, *ducem suum lecto detentum cernentes, segniores fiunt & ad pugnam tardiores.* Septuaginta verò & Iosephus, ipsi DEO, qui somnum depulerit, causam eandem ascribunt. Licet verò paulatim animaduertere, quemadmodum mirabiliter *oculus* ille, qui *nunquam dormit*, omnia gubernet, modisque, præter opinionem nostram, aptissimis ad subueniendum vtatur. Vnde ait Iosephus; DEVM, *cum quid moliretur Aman, vidisset, ipsum irrisisse, eoque, quod futurum erat, oblectatum fuisse.* Puto verò non totam noctem peruigilasse Regem, sed post noctis medium, antequam diluceseeret, vigilare cœpisse. Tunc enim legi cœptum est, ita vt cum ad Mardochæi beneficium peruentum esset; iam adesset matutini Regis salutatores, optimates, & præ exteris, Aman, vt Mardochæo crucem poscceret. *Illud verò*, inquit libro L. de regno Persarum Brissonius, *nunquam satis laudatum institutum apud Persas viguit, vt, quemadmodum refert libro ad imperitum Principem Plutarchus; quotidie cubicularium vnus eam ad rem constitutus, mane Regi cubiculum intrans clamaret: Surge, ô Rex, & negocia cura, quæ Te Mesoromasdes curare voluit.* Est autem *Mesoromasdes*, vt ait initio Laertius; *Sol*, qui ab illis etiam dicebatur *Mithres*, quasi μέσος *me*, id est, *mediator*, inquit libro de Iside Plutarchus. quasi scilicet medius inter DEVM bonum, qui *Oromazes* vel *Oromasdes*, & malum, qui *Arimanius.*

XV. *Cur*

XV. *Cur historias sibi legi Rex voluit?*

NE *illud temporis inutiliter & otiosè consumeret*, inquit Iosephus τὸ βουλόμενον ἐργῶν ἀνωφελῶν ἀμοιρίαν. Praeclarum sane iis, qui ad Reipublicæ clauum sedent, exemplum, imò & omnibus. Nam Ecclesiastici 35. vers. 29. πονηρὰ ἐγκάρδια πονηρίαν ἐκζητεῖ. *Multam malitiam docuit otiositas.* Suppetebant ei tot voluptatum illecebræ; tot fœminæ, tot, quæ totas ei noctes cantillarent; psaltriæ & mansurgi, vti refert Athenæus lib. 12. & Suidas. hisce tamen omnibus posthabitis libros poscit, & nescio an Esther is conuiuij fructus hîc existimari non debeat. Dicebant Platonici conuiuę apud Ciceronem Tusculana 5. Platonis cœnas in posterum etiam diem prodesse, & verò prosunt eæ dapes, quibus sobrietas & honesti, vtilesque sermones adsunt. de quo pulchræ sententiæ in cap. 3. *Pickę auoth.* sent. 3. Poposcit verò historiarum libros, quia & iucundissimam oblectationem eæ suppeditant, & maximam ad res gerendas prudentiam, multiplicemque vtilitatem, prout disseruerunt Cicero 2. de Orat. 2. de finib. Liuius initio decad. 1. principio Diodorus lib. 1. aliique complures. Pudeat Christianos, quibus Amadisij, Rollandi, vagi, ridiculi, & obsceni auctores tam onerè in manibus. In libro ad Reginum, Regula 5 militarem alioqui, ducem hisce verbis instruit Ferrandus Carthaginiensis. *Sacerdotum postulationibus liber pateſcat aditus. frequẽtetur oratio: lectionis studium, quamuis vndique occupationibus inundantibus, igne desiderij spiritalis, remota tepiditate, feruescat.* Et ad Constantinum Magnum, vt Alphonsos, aliosque de quibus Iosuæ 1. dixi, nunc omittam; scribit Poeta Porphyrius. *Inter belli pacisq; virtutes, triumphos & laureas, legum sanctiones & iura, etiam Musis tibi familiaribus adeò vacas, vt inter tot diuinæ maiestatis insignia, quibus imiictus semper inprimis es; huius etiam studii in te micet splendor egregius.* Et de eodem verè magno Imperatore Eusebius libro 4. ipsius vitæ cap. 13. *Equidem*, ait, *suam ipsius mentem quodam quasi afflatu & instinctu diuinarum rerum exaggerans*, totas *sæpè* noctes *sine somno traduxit, & cum per ocium liceret, orationes scribebat.* idque *ad summam vsq; senectutem*, prout cap. 55. scriptor idem persequitur. Neque verò mihi videntur istiusmodi Persarum Reges *barbari*, quos, vt ait lib. 3. de ira Seneca, *nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuisset.* qui, etiam in curru, *ocij vitandi caussa*, phylirium serabant, Æliano scriptore lib. 14. hist. cap. 12. Solebant verò Persarum Acta in pelles seu diphteras referri, vt ostendit Diodorus Siculus. eædemque vocantur Esdræ 6. vers. 2. αἱ κεφαλίδες. Sic enim legitur εὑρέθη ἐν πόλει ἐν τῇ βάρει κεφαλὶς μία, καὶ τοῦτο γεγραμμένον ἐν αὐτῇ ὑπόμνημα. *Inuenta est in vrbe in arce cephalis vna, & in ea commentarius hic scriptus erat.* licet in aliis Græcis aliter etiam legatur, quoad voces alias, vti notat quæ in Septuaginta Romanis notatio est. ideoque & aliter à nostro Interprete vertatur.

XVI. *An hactenus nihil omnino mercedis accepisset Mardochæus?*

ANTE insidias in Regis aula iam erat Mardochæus. hactenus tamen nihil ei, detectarum insidiarum nomine, repensum. & quod cap. 1. in Græco & cap. 12. in Latino est, vers. 5. σεσιωπημένα est. Quam alta verò mente reponerentur, quamque diligenti memoria custodirentur, quæ in Persarum Reges conferrentur beneficia, videbis apud Herodotum lib. 4. dum ait Cox Darius; *Cum domo rediero, adsis*, & libro 5. *Re-*

cordatus Istiæi cum esset Sardibus. & lib. 8. Phylacus Samius εὐεργέτης ἀνεχάλη. Xerxes apud Thucydidem lib. 1. Pausaniæ dicit. σοὶ εὐεργεσία ἐς τῶν ἡμετέρων οἴκων εἶναι ἀνάγκαζε. *Tibi beneficium nostra in domo semper inscriptum erit.* Si quod in bonos gratosque Reges confertur beneficium, non perit, etiamsi plures in annos differatur, quantò apud DEVM minus, si ad eius honorem & gloriam quidquam fiat? Sunt & apud diuinam maiestatem libri, in quibus, qui bene ipsi fecerint; perscribantur. Quidni enim ita loqui liceat; eum sibi nonullos fœnerari aut mutuum dare, se ab iis esurientem pasci, nudum vestiri & similia profiteatur?

XVII^a. *Quid ab Assuero tandem accepit Mardochæus?*

HONOREM summum, pæneque regium, quem sibi haberi, tàm excelso in gradu alioqui locatus Aman; optabat. Constat is sex veluti partibus. *Prima*, vt stola *byssina*, inquiunt Septuaginta, seu, vestis, qua Rex vtebatur, ei concederetur. Suprà monui ex Plutarcho in Artaxerxe, capitale fuisse, veste, qua vteretur Rex; vti, nisi si eam ipsemet Rex dedisset. *thiaramq; rectam gerere nemini licebat*, vt apud Xenoph. libro 2. Anabas. ait Tisaphernes. adeò vt Demaratus Lacedemoniorum Rex quidquid vellet; petere iussus, cum petiisset vt illam capiti suo imponere, sicque, Sardes intrare liceret; perindignè Xerxes tulerit, vti scribunt Plutarchus Themistocle Seneca lib. 6. de ira cap. 31. *Altera*, vt equus, quo etiam Rex vtebatur, eidem Mardochæo concederetur. Erat is equus χρυσοχάλινος, inquit, lib. 1. Xenophon. Nec, nisi equo, aut curru quoquam ibat Rex, inquit Athenæus lib. 12. Erant verò huiusmodi equi regii omnium generosissimi, albi, proceri, Nisæi, vt aiunt Herodotus lib. 1. & 7. Seneca lib. 3. de ira cap. 21. Philostratus lib. 1. de Apollonio, Lucianus in Timone, Somnio, Saturni, epistolis & lib. de mercede conductis. Equorum porrò, quos magnus Mediæ campus Nisæus ferret, virtus, proceritas & præstantia, cùm à iam citatis, tùm verò etiam à Dione Chrysostomo orat. de regno Maximo Tyrio serm. 34. celebratur. *Tertia*, pars vt Mardochæo daretur, *diadema*. quod interdum à cidari distinguitur. Sed pro eodem sæpè accipitur, apud Iustinum lib. 10. Diodorum lib. 16. ex Arriano lib. 4. & tradit lib. 3. & 6. Curtius, esse insigne purpureum alba fascia distinctum. Scholiastes & Hebræus, & Vatablus putant, non homini, sed equo id concessum fuisse. quia in viri ornamentis non repetitur vers. 11. additque Lyranus, cum hominem, qui Rex non esset; diademari, absurdum esse. Rectè quidem, nisi Regis, hoc, priuilegio concederetur, sicuti vestes & alia. Et nónne cap. 8. gestat Mardochæus coronam auream vers. 15. In Hebræo est aliquantula obscuritas; sed quæ explicatur, si *relatiuum ante suum antecedens interdùm poni* sciamus. *Quarta*, vt hisce vestibus ornaretur; & equo imponeretur à principe viro, ex eorum numero, quos suprà ca. 1. Parthemim diximus, hic Interpres *Tyrannos* vocat. *Quinta*, vt per vrbis plateas ab eodem principe circumduceretur. Nam quod in plurali numero Hebræus ait, *vestiant eum, ducant, clament*, cùm singulari antea vsus sit, & præterea vnus Aman hoc fecerit; Hebraismus vsitatus est. *Sexta*, vt ab eodem illo Principe, tanquam is præco sit; clametur. *sic fiet viro, cuius honorem Rex volet.* seu: *sic honorabitur, quemcumque voluerit Rex honorare.* Sic à matutino pænè diluculo, horas plures, vsque ad ad conuiuii, siue prandium, siue cœna fuerit, ferè tempus, Mardochæum deducere, gloriaque maxima prosequi debuit. O quantum modestissimo illi decus! quantum huic arrogantissimo dedecus! *Deposuit* DEVS *potentes, & exaltauit humiles.*

humiles. Sed de hoc posteà. In ea porrò sum sententia, circumductum diuinitus ab Amane Mardochæum, vt Iudæis omnibus clarissimè iam à DEO monstraretur, ipsorum preces exauditas; salutem ipsis datum iri: hosti extremam impendere perniciem. Considera vero etiam, quam ad omnia Regum istorum iussa paratos esse quoslibet principes oportuerit. sicuti etiam videre potes, 1. Mach. 10. ver. 63.

XVIII. *Qui Amanis sapientes?*

IDEM, ait Vatablus, qui cap. 5. vers. 10. & 14. *amici.* Vnde quam stultum antea consilium dederint, iam patet. Fieri tamen potest vt amici alii, alii sapientes fuerint. Vtrumlibet sit, non Regi tantùm, sed Principibus etiam Magos fuisse apparet, quos consulerent. Ignaros verò facti totius, antequam narraret Aman, fuisse non credo. Quomodo enim eâ in vrbe tam hospites, vt quod omnium oculis expositum fuerat, omnium iam sermonibus vbique volitabat, ignorarent? sed solemus noua & inusitata sæpiùs audire, ipsorumque originem & progressum iterum iterumque inquirere. Ipsa verò eius *vxor*, fuit *Zares* vel etiam Hebraicè, Zeres, Græcè Ζωσὶς fortè ζωσία, sicut in Iosepho ζωσία.

XIX. *Quomodo tam verè dixerunt sapientes; si de Iudaorum semine Mardochæus, casurum Amanem?*

MOYSIS libros in Persicam linguam ab Hebræis captiuis versos legisse ipsos ait Lyranus. hancq; Iudaici seminis constantiam ex Genesi 13. & 15. didicisse. Vellem vnde hoc hausisset, indicaret. Et verò magnum, in posteriore quodam regni eiusdem Rege, Aristotelis Persicè conuertendi & ediscendi studium legimus. an hoc tamen Assueri tempore, librorum quidquam sacrorum, Persicè conuersum fuerit, quemadmodum non asseuero: ita neque inficior. censeo tamen istos vel diuino quodam instinctu, Sibyllarum vel Caiphæ instar. Ioh. 11. locutos; vel humana quadam sapientia, solertique coniectura. Magos enim de prodigiis consuli solitos & futura prædixisset, estes Cicero de diu. Valer. lib. 1. cap. 7. Strabo lib. 16. Ælianus lib. 2. hist. cap. 17. Lucianus in Macrobiis.

CAPVT VII.

1 *INtrauit itaque rex & Aman, vt biberent cum regina.*

2 *Dixitq; ei rex etiam secunda die, postquã vino incaluerat: Quæ est petitio tua Esther, vt detur tibi? & quid vis fieri? etiam si dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis.*

3 *Ad quem illa respondit: Si inueni gratiam in oculis tuis, ô rex, & si tibi placet, dona mihi animam meam pro qua rogo, & populum meum pro quo obsecro.*

4 *Traditi enim sumus ego & populus meus, ut conteramur, iugulemur, & pereamus. Atque vtinam in seruos & famulas venderemur: esset tolerabile malum, & gemens tacerem. Nunc autem hostis noster est, cuius crudelitas redundat in regem.*

5 *Respondensq; rex Assuerus ait: Quis est iste, & cuius potentiæ, vt hæc audeat facere?*

6 *Dixitq; Esther: Hostis & inimicus noster pessimus iste est Aman. Quod ille audiens, illico obstupuit, vultum regis ac reginæ ferre non sustinens.*

7 *Rex autem iratus surrexit, & de loco conuiuij intrauit in hortum arboribus consitum. Aman quoq; surrexit vt rogaret Esther reginã pro anima sua, intellexit enim à rege sibi paratum malum.*

8 *Quicum reuersus esset de horto nemoribus consito, & intrasset conuiuij locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo iacebat Esther, & ait: Etiam reginam vult opprimere, me præsente, in domo mea. Necdum verbum de ore regis exierat, & statim operuerunt faciem eius.*

9 *Dixitq; Harbona, vnus de eunuchis, qui stabant in ministerio regis: En lignum, quod parauerat Mardochæo, qui locutus est pro rege, stat in domo Aman, habens altitudinis quinquaginta cubitos. Cui dixit rex: Appendite eum in eo.*

10 *Suspensus est itaque Aman in patibulo quod parauerat Mardochæo, & regis ira quieuit.*

XX. *Quomodo suam tandem petitionem Esther proposuit?*

DIE post Mardochæi luctum & monitionem, post inductas preces & ieiunia, quarto, cap. 7. quod volebat Esther petiit, quod ipsa toto Assuerī regni dimidio, quin & toto regno, gazisque omnibus, potius & antiquius ducebat; populi salutem; licet non iam omnino; sed tantum, à qua illa pendebat; potentissimi & gratiosissimi hostis perniciem petiit & impetrauit. Illud ver. 4. *cuius crudelitas*, quidam sic exponunt. Non est inimico vtile in detrimento Regis. Non poterit sarcire damnum, quod Regi obueniet. Non æstimat damnum, quod ex tanta lanicna Rex accipiet. Alioqui nos in seruitutem & opera abripi potius quam occidi curasset, Vatablus verò: *Hostis*, ait, *compensare Regi damnum non possit.* Septuaginta ἄξιος ὁ διάβολος τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως. *Non est dignus calumniator aulæ Regis.* Athanasiana synopsis ait, Amanem *Estheræ genua comprehendisse*, ipsi vt supplicaret. quemadmodum scilicet apud Homerum Iliad 6. & vltimo, Euripidem Orestes, Liuium libro 5. decad. 4. Claudianum de raptu Proserpinæ, Virgil. Æneid. 3. ille qui —— *genua amplexus, genibusq; volutans Hærebat.* Quia vt eum in locum notat Seruius, misericordiæ sedes fuit à vetustate in genibus consecrata. prout etiam exponit lib. 11. cap. 45. Plinius. Chaldæus verò Amanem ait, *eodem gradu constitisse.* Latinus & Græcus

Græcus *super lectum*, qui scilicet erat epularis, vt cap. 1. dixi, *corruisse*. Lectos istiusmodi vocare solent Hebræi *mesibboth*, sicuti & ipsos discumbentes *mesubbim*.

XXI. *Quomodo periit Aman?*

PRIMÒ famuli & stipatores Regis vers. 8. *eius faciem operuerunt*. Morem ait Abenezra fuisse, vt cui Rex irasceretur, eius statim vultum ministri obnuberent, quasi qui Regem aspiceret; indignus foret. Mauult id referre Gretserus noster cap. 21. lib. 1. de cruce, ad morem, quo crucifigendis caput obnubi faciesque velari solebat. vti ferale illud carmen, de quo Liuius & Tullius; ostendit. *Caput obnubito. infelici arbori suspendito.* Chaldæus tamen vult, dedecore, confusione ac rubore coopertum fuisse. Septuaginta δεδόξασται τὸ πρόσωπον. quod Complutenses vertunt, *erubuit facie*. Sed patet vox Græca latiùs, vt non rubore tantùm, sed & pallore, tristitiam, aliaque id genus omnia complecti possit; adeoque illam etiam facici velationem, si apud Persas in vsu fuit. Verti enim illud sic potest: *Immutatus est facie. Tum suspensus est.* Solebant apud Persas bona rei cuiusque & mala facta comparari, vt aiunt lib. 7. Herodotus, libro 16. Diodorus. & si præponderarent bona, liberabatur vt Sandaces, Tiribazus: sin mala; plectebatur. Multò verò Amanis maiora mala fuerunt, etsi nulla hic videtur instituta comparatio. *Patibulum* verò suggessit *Arbona*, quem Iosephus Latinus vocat *Sabuchadar*, Græcus *Sabuchadas*, Septuaginta *Bougathan*, quòd ad Amanem, vt ad conuiuium citò veniret, missus cap. 6. versu 14. patibulum illud vidisset; & quorsum esset, *Amanis famulorum seu domesticorum quendam interrogasset*, inquit Iosephus. Habuit verò illud altitudinis 50. cubitos. Quo crux altior, eo infamior vti probat l. 1. de cruce idem Gretserus cap. 7. hinc, & ex Suetonio in Galba c. 9. qui cuidam leges imploranti mutari crucem iussit, multoq; præter cæteras altiorem, & dealbatam statui. Fuisse verò clauis eundem Amanem fixum, nihil esse dubij ait idem Gretser. cap. 19. neque obesse *appendendi* verbum ca. 7. vt ex Deut. 21. patet vers. 22. vbi appensus in patibulo dicitur, qui, more Iudaico, ligno ipsi suffixus erat. Et lignum quidem illud domi suæ ipse Mardochæo Aman erexerat: inde tamen exemptum est, & loco alio fixum, ante scilicet Susorum vrbis portas, vt habetur in Græco cap. 8. in Latino 16. vers. 18. prorsus vti Darius præcipiebat, Esdræ cap. 6. vers. 11. *Tollatur lignum de domo eius & erigatur & configatur in eo*. Franciscus Georgii tom. 6. fol. 9. problem. 380. ait, hoc lignum ab arbore scientiæ boni & mali fuisse. Nimium allegoricè. illud potius considerandam quod ait Iosephus, *Mihi*, ait, *venit in mentem diuinum numen admirari, ipsiusq; sapientiam & iustitiam discere, qui non solum Amanis improbitatem punuit, sed idem etiam plane supplicium quod in alium machinatus erat, ipsius esse fecerit. sicq; aliis cognoscendum exhibuerit, fieri interdum vt quæ contra alium quis parauit, ea nesciat sese contra seipsum prius comparasse*. Rursumque, quod in S. Ambrosij vita refert S. Paulinus de Ariano quodam hæretico Euthymio, qui hæreticæ Imperatricis magnis pollicitationibus excitatus, *domum iuxta Ecclesiam sibi, & carrum parauerat, vt sanctum Catholicum Episcopum in exilium raperet. Sed iniquitas eius in verticem ipsius descendit*, ait ex Psalm. 7. Paulinus. *Post annum enim eodem die, quo illum rapere se arbitrabatur, eodem carpento impositus, de eadem domo, ipse ad exilium destinatus est: reputans sibi, iusto iudicio* DEI, *id in se esse conuersum, vt in eo carpento dirigeretur ad exilium, quod ipse parauerat sacerdoti. Quàm bene dispositum terris, vt dignus iniqui Fructus consilij primis auctoribus obstet!* ait l. 1. in Eutrop. Claudian^s, idq; duobus Thraciis scilicet, qui à Busiride omnium primus

primus occisus & Perilli, qui, suo in tauro, tristem primus, apud Phalaridem, mugitum edidit, exemplis probat, quæ eadem lib. 1. de arte recitat, laudatque Sulmonius. *Neque enim lex iustior vlla est, Quam necis artifices arte perire sua.* Iam dib. 2. in Galat. cap. 3. D. Hieronymus; *Si, aic, crucem, quam Aman parauerat Mardochæo, non ipse, pro suo merito, conscendisset, puto Mardocheus in eam non vt male dictus, sed vt vir sanctus ascenderet.*

CAPVT VIII.

1 *DIe illo dedit rex Assuerus Esther reginæ domum Aman aduersarij Iudæorum, & Mardochæus ingressus est ante faciem regis. Confessa est enim ei Esther quòd esset patruus suus.*

2 *Tulitq; rex annulum, quem ab Aman recipi iusserat, & tradidit Mardochæo. Esther autem constituit Mardochæū super domū suam.*

3 *Nec his contenta, procidit ad pedes regis, fleuitque, & locuta ad eum orauit vt malitiam Aman Agagitæ, & machinationes eius pessimas, quas excogitauerat contra Iudæos, iuberet irritas fieri.*

4 *At ille ex more sceptrum aureum prætendit manu, quo signum clementiæ monstrabatur: Illáque consurgens stetit ante eum,*

5 *Et ait: Si placet regi, & si inueni gratiam in oculis eius, & deprecatio mea non ei videtur esse contraria, obsecro, vt nouis epistolis, veteres Aman literæ insidiatoris & hostis Iudæorum, quibus eos in cunctis regis prouinciis perire præceperat, corrigantur.*

6 *Quo modo enim potero sustinere necem & interfectionem populi mei?*

7 *Respondítque rex Assuerus Esther reginæ, & Mardochæo Iudæo: Domum Aman concessi Esther, & ipsum iussi affigi cruci, quia ausus est manum mittere in Iudæos.*

8 *Scribite ergo Iudæis, sicut vobis placet, regis nomine, signantes literas annulo meo. Hæc enim consuetudo erat, vt epistolis, quæ ex regis nomine mittebantur, & illius annulo signatæ erant, nemo auderet contradicere.*

9 *Accitisq; scribis & librariis regis (erat autē tempus tertij mensis, qui appellatur Siban) vicesima & tertia die illius, scriptæ sunt epistolæ, vt Mardochæus voluerat, ad Iudæos, & ad principes, procuratoresq; & iudices, qui centum viginti septem prouinciis ab India vsque ad Aethiopiam præsidebant: prouinciæ atque prouinciæ, populo & populo iuxta linguas & literas suas, & Iudæis, prout legere poterant, & audire.*

10 *Ipsaq; epistolæ, quæ regis nomine mittebantur, annulo ipsius obsignatæ sunt, & missæ per veredarios: qui per omnes prouincias discurrentes, veteres literas nouis nunciis præuenirent.*

11 *Quibus imperauit rex, vt*

conue-

conuenirent Iudaos per singulas ciuitates, & in vnum præciperent congregari, vt starent pro animabus suis, & omnes inimicos suos cum coniugibus ac liberis & vniuersis domibus interficerent atque delerent, & spolia eorum diriperẽt.

12 *Et constituta est per omnes prouincias vna vltionis dies, id est tertiadecima mensis duodecimi Adar.*

13 *Summaq; epistolæ hæc fuit, vt in omnibus terris ac populis, qui regis Assueri subiacebant imperio, notum fieret, paratos esse Iudæos ad capiendam vindictam de hostibus suis.*

14 *Egressiq; sunt veredarij celeres, nuncia perferentes, & edictum regis pependit in Susan.*

15 *Mardochæus autem de palatio, & de conspectu regis egrediens, fulgebat vestibus regijs, hyacinthinis videlicet & aërijs, coronam auream portans in capite, & amictus serico pallio atque purpureo. omnisque ciuitas exultauit, atque lætata est.*

16 *Iudæis autem noua lux oriri visa est, gaudium, honor, & tripudium.*

17 *Apud omnes populos, vrbes, atque prouincias, quocunque regis iussa veniebant, mira exultatio, epulæ atque conuiuia, & festus dies: in tantum vt plures alterius gentis & secte eorum religioni & ceremoniis iungerentur. Grandis enim cunctos Iudaici nominis terror inuaserat.* 18

XXII^a. *Quomodo ad summa euectus Mardochæus?*

CERTATIM in eum, quæ hominibus maxima videntur: omnia confluunt. Nam Regi Esther indicauit, qua sese ipsam propinquitate attingeret, quid ab eo, iam inde à teneris, beneficiorum accepisset. Quamuis enim ca. 6. Rex in Græco ipsum Mardochæum Iudæum vocet, idque ab Amane iam cognôrat, nondum tamen Estheris patruum rescierat. Accedebat superior in eum ob patefactas insidias beneuolentia cap. 16. vers. 13. Hinc ergo, quæ sequuntur, omnia. *Primum, ad Regis faciem ingressus est*, id est, inquit Vatablus, *in Regis familiam admissus.* At cap. 3. iam in aula versatum audiuimus. Idcoque potius est; ad intimam Regis consuetudinem admissum, in familiarissimorum numerum receptum esse. Hi enim Regum semper faciem vident. Vnde illa in Angelos metaphora Patris cœlestis faciem videntes, vt in Matth. 18. explicat Maldonatus, & significaui Tobiæ 12. quæst. 9. *Alterum*, dignitas ei Amanis data, vti declaratur annulo Regio huic iam dato. de quo suprà par. 2. quæst. 6. & vocatur ipse Mardochæus cap. 9. vers. 4. *Princeps palatij* ca. 10. v. 3. *Secundus à Rege*, quod Septuaginta ibidem aiunt δεύτερος βασιλεῖ. quasi successisset ipsi Regi, non vt Rex, sed vt *Regis* sanè *Vicarius*, vt suprà in bello Ægyptiaco monui. & Iosephus συνδιεῖτο τῷ βασιλεῖ scilicet τὴν ἀρχήν. *simul cum eo gubernabat imperium.* & apparet ex vestium apparatu & splendore, quæ v. 15. quadruplices nominantur. *Prima*, stola Regia, hyacinthina & candida, seu vt cap. 1. aëria. *Secunda*, corona aurea. In Hebraico additur, *magna*. *Tertia*, pallium sericum, seu amictus byssinus. sæpè, pro *amicire & vestire*, verbo, vnde istud Hebraicum nomen; vo-

tuntur Rabini vt ait Pagninus: Græci tamen verterunt διάδημα. *Quarta*, purpura. vel pallio etiam purpureo de quo Plutarch. Artax. alij, apud quos dicitur κάνδυς πορφύρεος. *Candys purpureus*. Nominatur verò etiam à Iosepho torquis. De eiusdem illustrissima fama & gloria cap. 9. vers. 4. *Tertium*, à Regina verò ei Amanis domus, amplissima vtique & splendidissima data fuit, quam à Rege illa dono acceperat. Ideoque vers. 2. rectè dicitur *Esther eum constituisse super domum suam.* quia eum dominum illius domus fecit, quæ sua iam erat. Fortè tamen legi posset, *super domum Aman*, vt in Hebræo est; licet eadem sententia sit, & verti posset, *constituit eum in domo Aman.* &, quod Græcè dicitur ἐπὶ πάντων, *in omnibus.* Non fuit verò inanis domus, aut à Rege ipsi Reginæ, aut ab hac, Mardochæo data; sed omnibus Amanis facultatibus, omnique suppellectili & instrumento referta; cum caque omnes adeò simul opes, fundi, possessiones, quas vsquam ille habuerat, prout Septuaginta & Iosephus annotant.

XXIII^a. *Cur ad dignitatem tantam euectus?*

RESPONDET sub Danielis cap. 2. finem D. Hieronymus, *vt quemadmodum in Iosepho* Genes. 41. *Daniele* Dan. 2. *sic in Mardochæo haberent captiui & peregrinantes Iudæi solatia, videntes hominem gentis suæ, Ægyptiorum esse Principem, vel Chaldæorum vel Persarum.* Chaldaica paraphrasis Canticorum 7. vers. 5. *Pauperes*, ait, *è populo, qui ambulabant apud Principem hinc & inde, eo quod egeni sunt, futurum est, vt induantur purpura, sicut indutus est Daniel in ciuitate Babylonis, & Mardochæus in Susis, propter meritum Abrahæ, quem regem constituit ab initio seculi, & propter iustitiam Isaac, quem ligauit pater eius, vt offerret eum, & propter benignitatem Iacob, qui decorticauit virgas in canalibus.*

XXIV^a. *Quomodo perfecta gentis liberatio impetrata?*

IRREVOCABILIA erant Regis edicta Danielis 1. & suprà cap. 1. hoc cap. 8. vers. 8. in Hebraico, testaturque lib. 14. vbi de Charidemo agit, Diodorus. At vehementes Regio pectori machinas Esther admouet ver. 3. concidit ad illius pedes, flet, orat, supplicat, & quidem ita vt Hebraicè vers. 5. membra quatuor ponantur, iterando scilicet, paulum immutatis verbis, duo illa, quæ in Latino. vt ex repetitione maior energia sit. *Quartum*, priores litteras *non Regis*, sed ipsius *Amanis* nominat, vt non suum, sed Amanis edictum reuocare illa videatur. idque postea sapienter expressum cap. 16. vers. 17.

XXV^a. *Quomodo à Rege concessa Iudæorum liberatio?*

CVMVLATISSIME concessa omnia vers. 7. & 8. Nam fecit potestatem litteras scribendi & annulo suo obsignandi quotquot, & quoquo modo vellent Esther & Mardochæus. Specialim verò quænam concederentur, exprimitur ver. 11. Videlicet quatuor hæc. *Primum*, vt in omnibus vrbibus Iudæi congregarent Satrapas, Principes, populos, milites. Nam Iudæis Hebraicè dicitur dedisse litteras, id est, *in eorum gratiam*, vt ista in singulis vrbibus fierent. Latinus verò noster eadem ista excussit; sed sermonem de Persis instituendo. Si verò Iudæi eos congregabant: ipsi cap. 8. vers. 11. *Iudæos conueniebant* seu *ad eos*, cap. 16. vers. 20. συνηγμένοις εἶναι αὐτοῖς noster vertit, *ipsis esse adminiculo.*

niculo. Alterum, vt starent pro animabus suis ad delendum, interficiendum, & perdendum hostes suos. idque *cum ope & auxilio roboris populi & prouinciarum.* Nam particula Hebraica *eth*, valet hîc *cum* vel *per* vt Genes. 4. vers. 1. & sæpe alibi. Et *robur* seu *virtus prouinciarum*, dicuntur, qui in singulis locis erant; milites & præsidia. de quibus Xenophon in Cyropædia. *Tertium*, vt spolia vel fortunas istorum diriperent. idque die vno vbique. scilicet eodem illo, quem Iudæorum internecioni præfinierat Aman. qui erat mensis duodecimi Adar, dies decimustertius. Hęc autem scripta sunt omnibus omnium prouinciarum subditis, & Iudæis. & omnibus proprio suo charactere & lingua vers. 9. *Quartum*, addunt Septuaginta, vt *suis legibus Iudæi ipsi vterentur*, seu *viuerent.* Id enim vnicè semper, præ aliis omnibus, ab aliarum gentium Regibus impetrare conati sunt, vt videre est apud Iosephum lib. 11. cap. vlt. lib. 12. cap. 4. lib. 16. cap. 7. & 10. lib. 17. cap. 12. & in Codice lib. 1. tit. 9. de Iudæis & cœlicolis.

CAPVT XVI.

Sup. 11. 2.

1 REx magnus Artaxerxes ab India vsque Aethiopiam centum viginti septem prouinciarum ducibus ac principibus, qui nostræ iussioni obediunt, salutem dicit.

2 Multi bonitate principum & honore, qui in eos collatus est, abusi sunt in superbiam:

3 Et non solùm subiectos regibus nituntur opprimere, sed datam sibi gloriam non ferentes, in ipsos, qui dederunt, moliuntur insidias.

4 Nec contenti sunt gratias non agere beneficiis, & humanitatis in se iura violare, sed Dei quoque cuncta cernentis arbitrantur se posse fugere sententiam.

5 Et in tantum vesaniæ proruperunt, vt eos, qui creditа sibi officia diligenter obseruant, & ita cuncta agunt vt omnium laude digni sunt, mendaciorum cuniculis conentur subuertere,

6 Dum aures principum simplices, & ex sua natura alios æstimantes, callida fraude decipiunt.

7 Quæ res & ex veteribus probatur historiis, & ex his, quæ geruntur quotidie, quo modo malis quorumdã suggestionibus regum studia deprauentur.

8 Vnde prouidendum est pacio omnium prouinciarum.

9 Nec putare debetis, si diuersa iubeamus, ex animi nostri venire leuitate, sed pro qualitate & necessitate temporum, vt reipublicæ poscit vtilitas, ferre sententiam.

10 Et vt manifestiùs quod dicimus intelligatis, Aman filius Amadathi, & animo & gente Macedo, alienusq; à Persarum sanguine, & pietatem nostram suæ crudelitate commaculans, peregrinus à nobis susceptus est: Sup. 3. 1.

11 Et tantam in se expertus humanitatem, vt pater noster vocaretur, & adoraretur ab omnibus post regem secundus:

12 Qui in tantum arrogantiæ tumorem sublatus est, vt regno

priuare nos niteretur & spiritu.

13 Nam Mardocheum, cuius fide & beneficiis viuimus, & consortem regni nostri Esther cum omni gente sua nouis quibusdam atque inauditis machinis expetiuit in mortem:

14 Hoc cogitans vt illis interfectis insidiaretur nostræ solitudini, & regnum Persarum transferret in Macedonas.

15 Nos autem à pessimo mortalium Iudæos neci destinatos, in nulla penitus culpa reperimus, sed e contrario iustis vtentes legibus,

16 Et filios Altissimi et maximi, sempiterni viuentis Dei, cuius beneficio & patribus nostris & nobis regnum est traditum, & vsque hodie custoditur.

17 Vnde eas literas, quas sub nomine nostro ille direxerat, sciatis esse irritas.

18 Pro quo scelere ante portas huius vrbis, id est, Susan, & ipse qui machinatus est, & omnis cognatio eius pendet in patibulis: non nobis, sed Deo reddente ei quod meruit.

19 Hoc autem edictum, quod nunc mittimus, in cunctis vrbibus proponatur, vt liceat Iudæis vti legibus suis.

20 Quibus debetis esse adminiculo, vt eos, qui se ad necem eorum parauerant, possint interficere tertiadecima die mensis duodecimi, qui vocatur Adar.

21 Hanc enim diem, Deus omnipotens, mœroris & luctus, eis vertit in gaudium.

22 Vnde et vos inter cæteros festos dies, hanc habetote diem, & celebrate eam cum omni lætitia, vt & in posterum cognoscatur,

23 Omnes, qui fideliter Persis obediunt, dignam pro fide recipere mercedem: qui autem insidiantur regno eorum, perire pro scelere.

24 Omnis autem prouincia & ciuitas, quæ noluerit sollennitatis huius esse particeps, gladio & igne pereat, & sic deleatur, vt non solùm hominibus, sed etiam bestiis inuia sit in sempiternũ, pro exemplo contemptus, & inobedientiæ.

XXVI. *Quæ Regis litteræ?*

EARVM tantùm exempli mentio fit cap. 8. Hebraicè & Latinè vers. 13. Sed ipsæ integræ litteræ Græcè ponuntur eodem cap. 8. & in Latino cap. 16. In iis porrò litteris multa, ad sapienter imperandum, ab improbis ministris & consiliariis cauendum, ad fortunam prosperam & blandientem moderatè ferendum, egregia præcepta insunt. In iisdem verò explicanda hæc. I. *Ducibus ac principibus* cap. 8. vers. 9. Dicuntur principes, procuratores & Iudices, iisdem Hebraicis verbis, de quibus suprà, *Achasdarpanim* & *anguli*; Iosephus hîc οἰκονόμους καὶ ἄρχοντας vocat. è Septuaginta scilicet, qui tamen dicunt ἄρχοντας τῶν σατραπῶν quod idem Iosephus etiam post epistolæ finem facit, & addit τῶν τυράννων. vt suprà. II. *Nostræ iussioni obediunt.* Posset etiam verti. *qui nostra sentiunt. qui nobis addicti sunt,*

sunt. vt infrà vers.23. qui benè in Persas animati sunt, prout hodie Gallorum Reges, *à nos fideles*: & nostri Imperatores & Principes vnſern getrewen.

III. Multi
- I. *amplius sapiunt*, maiusque quiddam quam quod ipsis conueniat, cogitant.
- II. *quærunt nocere subditis* Principum suorum.
- III. *satietatem ferre non possunt*, id est, rerum opulentiam, ciborum, delitiarumque omnium copiam, & addit Iosephus διὰ ἀπειρηναλίαν. *propter nequitiam.*
- IV. suis benefactoribus aggrediuntur machinari, mali scilicet quidpiam & insidias.
- V. *tollunt ex hominibus eucharistiam*, id est, gratitudinem
- VI. efferuntur infinitorum bonorum pompis vel fastu & gloriis. Κόμπους vocat.
- VII. DEI *omnia semper videntis* credunt se effugere posse iudicium, quod malitiam omnem odit ac detestatur. Hæc enim est μισοπόνηρος δίκη. Particula, *semper* in Latino desideratur v. 4. quæ contrà in Græco non est v. 15. vbi dicitur ὑψίστου, μέγιστος, ζῶν θεός.

IV. Παρρησία (id est, sermo fallax, & calumnia eorum amicorum, quibus creditum est negocia gerere, seu res administrare) sæpè multos eorum, qui in potestatibus constituti sunt, *participes constituit sanguinis innocentum.* id est, cum putarētur amici, iisq; rerum administratio cōmitteretur, Principes, calumniando, adduxerūt adinnocentum cædem, ad sanguinem innocentē effundendū: eosdemq; Principes incurabilibus calamitatibus circumdederūt, dum eorum ipsorum, qui dominantur synceram simplicemque mentem improbitatis malitiæque suæ mendaci fraude, vafraque oratione illi circumueniunt. Ita hodierna Græca in quibus post πεπαγμένων, distinctiuncula ponenda, vt amici dicantur οἱ πιστευθέντες χρείζειν τὰ πράγματα, seu, vt apud Iosephum, πρᾶσιν πραγμάτων ἐπιτρεπόντες ὑπὸ τῶν φίλων. quæ posteriora verba significant posse, in Græcis nostris, coniungi φίλων cum πράγματα. Idem tamen sensus etiam in Latino, qui tamen paulò aliter legisse videtur. συγκωμοσιῶν, posteà φιλανθρωπίαν πρὸς πάντας videtur dicere, aut certè consociare. V. Quod verò vers.7. vsque ad 10. de veteribus historiis traditur, valde in Græco implicatum est. & Iosephus nostro cum textu magis congruit, non tamen omnino. VI. Iam de Amanis facinore vers.10. Peregrinus à nobis susceptus est, ἐπιξενωθεὶς ἡμῖν, *à nobis alienatus, factus nobis velut peregrinus & alienus. Animo & gente Macedo.* vno verbo Græcè τῇ ἀληθείᾳ, id est, *verè Macedo.* VII. Mardochæum vocat vers.13. suum soterem & perpetuum euergetem. ἡμέτερον σωτῆρα καὶ διαπαντὸς εὐεργέτην, vt 2. Paralip. 9. VIII. *inauditis miseriis* πολυπλόκοις μαθήσεσι παραλογισμοῖς, *multiplicibus varieq; contextis artificiorum impostur is.* Iosephus κακούργως καὶ μετ' ἀπάτης. *malitiosè & cum dolo.* IX. *in Macedones.* Iosephus suprà pro *Macedone* posuit *Amaleciten* & hîc tantùm dicit generatim εἰς ἄλλους. Sed apparet Regem voluisse exprimere certam peregrinam gentem, cui studeret Aman. I. cùm dixit *peregrinum*, expressit peregrinitatis speciem, scilicet esse *Macedonem.* vel secundum Iosephum esse *Amalecitem.* ergò & hîc expressisse verisimile. II. Plus verisimilitudinis habebat, si definitè diceret in quos transferre cogitaret, quàm si indefinitè. III. Nisi definire, voluisset, dicere potuisset voluisse imperium in seipsum transferre, sibi accipere. IV. de Amalecitarum gente dicere non voluit, quia ea tunc, si aliqua,

erat certè per obscura, vt nihil esset, cur de monarchiæ ad illum translatione cogitari posset. Contrà verò in Macedonibus & Græcis plurima erant, quæ id suaderent. omnesque ad credendum adducerent, cum ij tum noti, multusq; apud omnes de illis sermo. Sed *verène hæc cogitarat Aman?* Diceret fortè quis Regem nõ tam vera quã verisimilia scribere; vt in excusationibus interdum Principes faciunt. Verissima tamen statuet, quisquis quæ de insidiis suprà dicta; expenderit: simulq; cogitarit litterarum istarum auctorem non Regem tantùm, sed Esthcrem & Mardochæum inprimis esse. id est, mendacii hostes, veritatis amantes. X. *iustis.* Græcè superlatiuo δικαιοτάτοις πολιτευομένοις νόμοις. vbi nota, quæ & alibi sæpè occurrit, vim τοῦ πολιτεύεσθαι Act. 23. 1. Phil. 3. 20. Nota & magnificam de verò DEO professionem, constantiam illi, quam Esdræ 1. edidit Cyrus, rursumque paulò post vers. 21. Quia verò, per DEVM istum summum, *sibi, suisq; maioribus* ait in optimo statu principatum traditum & conseruatum, intelligis, non ante Cyrum vel statim post, historiæ huius tempora fuisse. XI. *Et omnis cognatio.* σὺν τῇ παντοίᾳ μοίρᾳ τῆς γενεᾶς. *Leges apud Persas,* inquit lib. 23. Ammianus, *impendio formidatæ, per quas, ob noxam vnius, omnis propinquitas perit.* sicuti etiam de Intaphernis filiis, & propinquis narrat lib. 3. Herodotus. de aliis Iustinus lib. 10. Sed quid? Iamne *Amanis filij,* de quibus cap. 9. *suspensi erant?* De hoc paulò post. XII. *non nobis.* à Græco abest, & tamen dicitur; *dignam* DEO *omnia gubernante ipsi pœnam seu iudicium confestim reddente.* XIII. *eis* in Græco est, *pro perditione generis electi, fecit ipsis gaudium.* XIV. inter cæteros festos dies, qui scilicet apud Persas celebrabantur ἐν τοῖς ἐπωνύμοις ὑμῶν ἡμέραις, vt erat dies τῆς μαγοφονίας apud Herodotum lib. 3. Nam & Gentiles, rationis quodam lumine, viderũt, quod Iudæis diuinitus traditum est; bonum esse, certa tempora numini dicare. quo illud præcipuè laudaretur, ei grates agerentur, vt apud Plutarchum in Nicia, *dies Asinarius.* XV. *gladio & igne.* δόρατι καὶ πυρί. *Deleatur,* per futurum in Græco exprimitur & additur, μετ' ὀργῆς. *cum ira.*

XXVII^a. *Per quos ista missa littera?*

IAM suprà dixi per cursores, qui ἄγγαροι dicebãtur. Est verò ἀγγαρήιον equorũ cursatio, inquit lib. 9. Herodotus. Vox *angar* Persica est, è qua *iggereth* epistola 1. vnde & fortè Græcorum ἄγγελος *nuncius.* Sed vers. 15. eorum Hebraica descriptio quædam est obscura. *festinantes in equis equitantes hareces hachastheranim, qui filij haremacim.* Per *hareces* ait R. Abraham, significari *equos meracoustch,* id est, qui de Regis substantia sunt, seu, è regio stabulo. R. Iona, *equos optimos.* &, apud R. Dauid Kimhi libr. Rad. esse *animalia, quæ ignoremus.* Alij *mulum* aut *dromedarium* singulari numero pro plurali *haachasteranim* mulos esse aiunt. & *haromacim equas.* Solent enim hæ esse velociores, vt ex vetere vsu, & appellatione ἡ ἵππος notat in Isocratis Euagoram non nemo. & sanè id hodiernus vsus apud Principes viros confirmat. Additur Græcè quo modo hæ litteræ proponi publicè debeant, *in toto regno* ὀφθαλμοφανῶς. *ad oculum.*

CAPVT

CAPVT IX.

1 IGitur duodecimi mensis, quem Adar vocari antè iam diximus, tertiadecima die, quando cunctis Iudaeis interfectio parabatur, & hostes eorum inhiabãt sanguini, versa vice Iudaei superiores esse cœperunt, & se de aduersariis vindicare.

2 Congregatiq; sunt per singulas ciuitates, oppida & loca, vt extenderent manum contra inimicos, & persecutores suos. nullusq; ausus est resistere, eo quòd omnes populos magnitudinis eorum formido penetrarat.

3 Nam et prouinciarum iudices, & duces, & procuratores, omnisq; dignitas, quæ singulis locis ac operibus præerat, extollebant Iudæos, timore Mardochæi:

4 Quem principem esse palatij, & plurimum posse cognouerant: Fama quoque nominis eius crescebat quotidie, & per cunctorum ora volitabat.

5 Itaque percusserunt Iudæi inimicos suos plaga magna, & occiderunt eos, reddentes eis quod sibi parauerant facere.

6 Intantum vt etiam in Susan quingentos viros interficerent, extra decem filios Aman Agagitæ hostis Iudæorum: quorum ista sunt nomina.

7 Pharsandatha, & Delphon, & Esphatha,

8 & Phoratha, & Adalia, & Aridatha,

9 & Phermesta, & Arisai, & Aridai, & Iezatha.

10 Quos cùm occidissent, prædas de substantiis eorum tangere noluerunt.

11 Statimque numerus eorum, qui occisi erant in Susan, ad regem relatus est.

12 Qui dixit reginæ: In vrbe Susan interfecerunt Iudæi quingentos viros, & alios decem filios Aman: quantam putas eos exercere cædem in vniuersis prouinciis? Quid vltrà postulas, & quid vis vt fieri iubeam?

13 Cui illa respondit: Si regi placet, detur potestas Iudæis vt sicut fecerunt hodie in Susan, sic & cras faciant, & decem filij Aman in patibulis suspendantur.

14 Præceptq; rex vt ita fieret. Statimque in Susan pependit edictum, & decem filij Aman suspensi sunt.

15 Congregatis Iudæis quartadecima die mensis Adar, interfecti sunt in Susan trecenti viri: nec eorum ab illis direpta substantia est.

16 Sed & per omnes prouincias, quæ ditioni regis subiacebant, pro animabus suis steterunt Iudæi, interfectis hostibus ac persecutoribus suis: intãtum vt septuaginta quinque millia occisorum implerentur, & nullus de substantiis eorum quicquam contingeret.

XXVIII^a. *Earum effectum quod?*

LVx & gaudium Iudæis admirabile cap. 8. vers. 16. Gentilium plerisque vera DEI religio, & Iudaismi professio. ver. 17. Circumcisi enim, vti notat Iosephus; plurimi fuerunt. Causa & à textu & ab eodem Iosepho additur; Iudæorum timor. videbant diuinam iis opem præsentissimam adesse. videbant tam repentinam extremæ desperationis in tantum gaudium conuersionem, Amanis crucem, Mardochæi gloriam. & commouebantur non pauci. sed ex iis maximè, qui pessima quæque Iudæis moliebantur. Etenim ne ab iis miserè trucidarentur; eorum cæremonias amplectebantur. vt discamus metum, esse interdum quibusdam bonam, ad sanctissimæ religionis initia, occasionem: vt explicat epistola 48. & 50. D. Augustinus, rursumque in bellis vrbiumque direptionibus meritò iis parcendum, qui Christianę Catholicæque fidei mysteriis initiati sint. Istiusmodi verò è Gentilibus ad Iudaismum accedentes, dicebantur ab iis *hanniluim* vt infrà vers. 27. G. οἱ προσηλυθημένοι ἐπ' αὐτῶν. alibi *proselyti*. Aliorum verò, qui sua in perfidia pertinaces fuerunt; cędes consecuta est 75000. hominum cap. 9. vers. 16. non, vt in Septuaginta tantùm 15000. quibus ex Iosepho restituenda particula ἑπτάκις, hoc modo. ἑπτακισμύριοι καὶ πεντακισχίλιοι. Meritò tamen quæratur, *an tum primùm Amanis filij occisi sint?* Cùm enim iste; tota eum domo & prosapia, ex Assueri epistola & Iosephi sententia, suspensus narratus sit, quomodo ad hoc vsque tempus euasisse illi traduntur vers. 6. Et verò tam Latinè, quàm Hebraicè & Græcè vers. 35. simul cruci affixi significantur Pater, & filij. Dicat fortè quis, hos anteà suspensos fuisse. sed hoc ipsum per hysterologiam modo narrari. & idcircò videri nostrum Interpretem dixisse; *extra 10. filios Aman*, qui scilicet aliàs interfecti iam fuerunt. At Hebræus Græcusque textus reclamant. qui hae ipsa communi clade illos obtruncatos disertè asserunt. eorumq; cadauera, postridie, in crucem acta. ne quis fortè, quod fieri nonnunquam solet; præteritum perfectum, per plusquam perfectum interpretandum contendat. cùm, eadem in epistola, dicantur Amanis domestici non occisi, sed cruci vnâ cum ipso suffixi. Neque aliud voluit Interpres noster, quàm extra, seu, præter & supra istos 10. filios, cecidisse, illa die, Susis, ex hostibus quingentos. Malo igitur cæteros domesticos & propinquos cum illo in crucem sublatos intelligere, & filios ad hoc vsque tempus in vinculis reseruatos fuisse, vt ab iis tanquam primitiis cædendi initium fieret. Demum admonet contextus ter v. 10. 15. & 16. hostilium facultatum nihil omnino attigisse Iudæos, licet iis, vt suprà dictum; facta potestas fuerit. A DEO scilicet, non opes, sed tanto in discrimine opem petierant: nō pecunias, sed vitam & incolumitatem optabant. cumque propter aliquam alicuius pecuniæ spem, soleant nonnunquam etiam innocentes, tali tempore, occidi, ostenderunt Iudæi se non auaritiæ & cupiditate, sed iusto dolore necessariaque defensione ad tantam cædem accessisse. O quàm sępè milites nostros nimium præda excæcat! Persimile verò mihi hoc videtur illi, quod in hęreticos à Catholicis, iubente Rege, in Francię regno, factum anno Domini 1572. In Septuaginta videtur excidisse particula ὑπέρ, vers. 10. cum postea Latinis & Hebræis conuenienter, vers. 15. ὑπὲρ διήρπασαν,

nihil diripuerunt.

XXIX^a. *Quan-*

XXIX. *Quando & hæ litteræ missæ, & cædes admissa?*

CAPITE 8. vers. 9. missæ dicuntur *die 23. mensis tertij.* & notat Lyranus duos inter priora edicta & ista posteriora menses intercessisse. At quomodo fieri hoc potuit? Nónne, post prioris edicti missionem factam, die 13. mensis primi cap. 3. vers. 12. statim Mardochæi & Esth erisad DEVM precationes, à Rege petitiones & impetrationes consecutæ sunt? Dies, quibus omnia hæc facta dicuntur, numera, & vix decem inuenies. Mouit hæc ratio ipsos Septuaginta. idcoque aiunt ipsi, litteras istas posteriores, scriptas eodem *mense primo* Nisan; *die 23.* Quia tamen Hebræa & Chaldaica Latino assentiuntur, mutare nihil ausim: sed tantummodo coniicere, cùm litteræ priores scriptæ dicantur mense primo & missæ; intelligendum ita, vt statim quidem id factum sit, non tamen ad omnes vrbes & regiones simul: sed ad remotiores citiùs, ad propiores tardiùs, amandati tabellarij fuerint: ita vt, eodem propemodum tempore, in omnibus expositæ litteræ fuerint. & Susis. Hic enim tantisper silentio rem totam Amanus texit, donec, aliis in locis, promulgari eam existimauit. Erant verò locorum interualla, temporumque rationes diligenter initæ & perspectæ, prout, in Principum Cancellis, cernimus hodie sciri accuratè, quonam tempore possint Principis alicuius, ad suæ ditionis loca omnia, litteræ peruenire. sicque lib. 5. Herodotus ait, *ab Epheso, Susa vsque, trium mensium, dierumq; septem iter fuisse.* Cædes verò admissa, omnibus in locis, anni eiusdem mense vltimo, die 13 cap. 9. vers. 1. & 17. in vrbe verò Susana die adhuc secuto. vers. 13. & 18. Neque hi dies, à Iudæis, suæ huic libertati sorte quæsiti sunt; sed ex diuino quodam nutu; eundem Rex diem constituit, quem, captiosa sorte, Aman delegerat vers. 24. & maximè in Hebræo. Intueri verò par est in tam mirabilem rerum omnium metamorphosin.

I. Exaltatus suprà omnes Principes erat Aman: infrà omnes postea deiectus est.

II. Alterum à Rege thronum habebat; Mardochæo equum sternere postea debuit, vt eius veluti strator, & à pedibus esset.

III. Minacissima in eum verba plurima iecerat: & eum laudare, præconis instar, debuit.

IV. Pater à Rege vocabatur, & ab eodem postea læsæ maiestatis reus, perduellis, proditor τετραλιτόμενος nominatus est.

V. Indignans, oculis quàm infestissimis & toruissimis, Mardochæum intuebatur: & Regis postea vultum ferre non potuit.

VI. Non contentus vnius Mardochæi cæde, omnium Iudæorum sanguinem haurire volebat. & ipse non solus, sed tota cum domo, cum decem carissimis filiis, in crucem actus est. plurimaq; eiusdem cum ipso animi, gentilium millia contrucidata.

VII. Quod lignum, quemque diem Mardochæo, Iudæisque cæteris ad necem præscripserat: iis ipse, cum suis, miserrimè periit.

Est verò, apud D. Thomam initio Commentariorum in Canonicas epistolas, luculenta quædam harum Assueri Regis epistolarum allegorica expositio. sed ne à litterario, qui mihi iam propositus vnus est; sensu euager longius, eam modo præteruehi consilium est.

XX QVAR-

QVARTA PARS DE IIS, QVÆ LIBERATIONEM CONSECVTA.

E CAPITE NONO RESIDVA.

17 Dies autem tertiusdecimus mensis Adar primus apud omnes interfectionis fuit, & quartadecima die cadere desierunt. Quem constituerũt esse sollennem, vt in eo omni tempore deinceps vacarent epulis, gaudio atque conuiuiis.

18 At hi qui in vrbe Susan eadem exercuerant, tertiodecimo & quartodecimo die eiusdem mensis in cæde versati sunt: quintodecimo autem die percutere desierunt. Et idcirco eundem diem constituerũt sollennem epularum atq; lætitiæ.

19 Hi verò Iudæi qui in oppidis non muratis ac villis morabantur, quartumdecimum diem mensis Adar conuiuiorum & gaudij decreuerunt, ita vt exultent in eo, & mittant sibi mutuò partes epularum & ciborum.

20 Scripsit itaque Mardochæus omnia hæc, & literis comprehensa misit ad Iudæos, qui in omnibus regis prouinciis morabantur, tam in vicino positis, quàm procul,

21 Vt quartamdecimã & quintamdecimam diem mensis Adar profestis susciperent, & reuertente semper anno sollenni celebrarent honore.

22 Quia in ipsis diebus sæpe vlti sunt Iudæi de inimicis suis, & luctus atque tristitia in hilaritatem gaudiumq; conuersa sunt, essentq; dies isti epularum atque lætitiæ, & mitterent sibi inuicem ciborum partes, & pauperibus munuscula largirentur.

23 Susceperúntque Iudæi in sollennem ritum cuncta quæ eo tempore facere cæperant, & quæ Mardochæus literis facienda mandauerat.

24 Aman enim, filius Amadathi stirpis Agag, hostis & aduersarius Iudæorum, cogitauit contra eos malum, vt occideret illos, atque deleret: & misit phur, quod nostra lingua vertitur in sortem.

25 Et posteà ingressa est Esther ad regem, obsecrãs, vt conatus eius literis regis irriti fierent, & malum quod contra Iudæos cogitauerat, reuerteretur in caput eius. denig; & ipsum & filios eius affixerunt cruci.

26 Atque ex illo tempore dies isti appellati sunt phurim, id est sortium: eo quòd phur, id est sors, in vrna missa fuerit. Et cuncta, quæ gesta sunt, epistolæ id est, libri huius volumine continentur,

27 Quæ

27 *Quæ ſuſtinuerunt, & quæ deinceps immutata ſunt, ſuſceperunt Iudæi ſuper ſe & ſemen ſuum, & ſuper cunctos, qui religioni eorum voluerunt copulari, vt nulli liceat duos hos dies abſque ſollennitate tranſigere, quos ſcriptura teſtatur, & cætera expetunt tempora, annis ſibi iugiter ſuccedentibus.*

28 *Iſti ſunt dies, quos nulla vnquam delebit obliuio: & per ſingulas generationes cuncta in toto orbe prouincia celebrabunt: nec eſt vlla ciuitas, in qua dies phurim, id eſt ſortium, non obſeruentur à Iudæis, & ab eorum progenie, quæ his cæremoniis obligata eſt.*

29 *Scripſeruntq; Eſther regina filia Abihail, & Mardochæus Iudæus etiam ſecundam epiſtolam, vt omni ſtudio dies iſta ſollennis ſanciretur in poſterum.*

30 *Et miſerunt ad omnes Iudæos, qui in centum vigintiſeptem prouinciis regis Aſſueri verſabantur, vt haberent pacem, & ſuſciperent veritatem,*

31 *Obſeruantes Dies ſortium, & ſuo tempore cum gaudio celebrarent: ſicut conſtituerat Mardochæus & Eſther, & illi obſeruanda ſuſceperunt à ſe, & à ſemine ſuo ieiunia, & clamores, et Sortium dies,*

32 *Et omnia, quæ libri huius, qui vocatur Eſther, hiſtoria continentur.*

CAPUT X.

1 *Rex verò Aſſuerus omnem terram, & cunctas maris inſulas fecit tributarias:*

2 *Cuius fortitudo & imperium, & dignitas atque ſublimitas, qua exaltauit Mardochæum, ſcripta ſunt in libris Medorum, atque Perſarum:*

3 *Et quomodo Mardochæus Iudaici generis ſecundus à rege Aſſuero fuerit: & magnus apud Iudæos, & acceptabilis plebi fratrum ſuorum, quærens bona populo ſuo, & loquens ea, quæ ad pacem ſeminis pertinerent.*

SANCTVS HIERONYMVS; *Quæ habentur in Hebræo plena fide expreſſi.*

QVÆSTIVNCVLÆ.

1°. *Qui feſti dies inſtituti?*

PLVRIMA eximiæ lætitiæ ſigna ediderunt Iudæi: ſed tantæ liberationis, diuiniq́ue beneficii memoria ſempiterna vt eſſet, Eſther & Mardochæus verſ. 21. 22. 27. 28. exemplo ipſius DEI, qui ad Ægyptiacæ liberationis recordationem perpetuam, diem feſtum anniuerſarium conſtituerat; annuum feſtum diem præſcripſerunt. illum ſcilicet ipſum, quo, deletis funditus hoſtibus, omnium primò tam à metu & periculo, quam à delendo-

rum illorum labore conquieuerunt. Is extra Susa vbique fuit vltimi mensis *dies quartus decimus*: Susis verò, vbi cædes biduana fuerat; *quintus decimus*. Ideoque vers.19. Iudæi, qui in oppidis ac villis non muratis morabantur, festum agebant diem 14. Illi dicuntur *haperazim*, habitantes in vrbibus *haperazoth*. quæ sine muro tradûtur etiam Deut. 3. vers.5. Iud. 5 vers.7. Ezech.28.11. Zach.2.vers.4. Abacuc 3.vers.14. Septuaginta verterunt διεσπαρμένοις ἐν πάσῃ χώρᾳ τῇ ἔξω *dispersos in omni regione, quæ extra est*. Sed istud *extra* intelligi potest, vel extra Susa, vel extra omnes vrbes mœnibus obseptas. Eum sensum confirmant, quæ iam dicta sunt; alioque libri Græci, quos notatio in Septuaginta, monet hîc addere. οἱ δὲ κατοικοῦντες ἐν τοῖς μητροπόλεσι, καὶ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἡμέραν τοῦ Ἀδὰρ εὐφροσύνην ἀγαθὴν ἄγουσι. *Qui habitant in metropolibus etiam decimumquintum diem Adaru lætum bonum agunt*. Vnde videntur, qui in vrbibus præcipuis erant, etsi, (præterquam Susis) cum pagorum, & non mœnitorum oppidorum Iudæis, à cædendis hostibus die 14. cessarant, duos tamen dies obseruasse, sicuti & Susani, diem 14. & 15. hoc enim illa particula καὶ *etiam* significat. *Si dicas*, oportuisse omnibus dies festos duos esse ex Versu 27. *respondeo*, nulli licuisse duos illos dies absque solemnitate transigere: sed cum quadam accommodatione, *pro locorum diuersitate*, vt alij tenerentur diem priorem, alij posteriorem seruare. quemadmodum omnibus seruandus dies Dominicus, sed quando nobis est dies ille, fieri potest vt iis, qui ad orientem magis vergunt; iam is præterierit: & omnibus dies Paschæ celebrandus. sed iis, quibus correctum Calendarium iam promulgatum; tali die: aliis alio. Videntur verò, qui Susis erant, cum tantùm tenerentur diem decimumquintum celebrare, pietatis ergò, etiam decimumquartum sumpsisse: & contrà qui in metropolibus aliis, cùm ad decimumquartum tantùm astringerentur, sponte decimumquintum adiunxisse.

II. *Quid iis festis agendum?*

QVATVOR, quæ agenda sint, numerantur vers.22. *Primum*, vt epularentur. & Septuaginta vocant hic epulas, seu conuiuia, γάμους *nuptias*: vt Matth.22. *Alterum*, vt lætarentur. *Tertium*, vt mitterent alij aliis partes, quas in Græco & Hebræo vn uersè positas, Interpres noster ad ciborum partes restrinxit. & quidem rectè. quia ea Iudæorum consuetudo est. & quia Græci textus eodem modo partes & proximis & egentibus dari volunt. Vide Nehemiæ cap.9. vers.10. *demum pauperibus*, (in Græco τοῖς πτωχοῖς *mendicis*) *munuscula* (Hebraicè, non necessariò diminutiuum est) *largirentur*. quod à Iosepho male omittitur. Nihil ergo aliud? Cætera nimirum, quę festi dici sanctitati per sese conueniunt, quorumque causa, præcipue ij decernuntur; intelligenda sunt; DEO gratias Hymnis & Psalmis agere, cumque liceret; sacrificiis etiam salutaribus, historiam ipsam, animo & sermone commemorare, posterisque tradere. εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ inquit Iosephus, eos dies agere debebant. Et idcircò factum, vt iam ab eo tempore, in toto terrarum orbe, hi dies Iudęis festi sint. vt idem Iosephus monet. solentque etiamnum hodie, suis in synagogis, tũc historiam istam legere. Olim, vt ait in synopsi Athanasius; *Amanem incendebant*. Id est, vti quidem reor, aliquam Amanis effigiem, vel eo modo, quo sceleratorum hodie nonnullorum imagines in Gallia & Italia comburuntur, vel statuam quampiam stramine aliaue materia, quę ignem facile conciperet; refertam comburendo. Solent verò etiamnum, hoc tempore magnum in Synagogis, dum historia hęc legitur; strepitum excitare, malleolis & manibus scamna

& pul-

& pulpita feriendo. inscriptumque Amanis nomen delendo & contundendo, prout notat Antonius Margarita lib. de ritib. Iudęorum, & Gręgorius Tolosas Syntag. lib. 2. c. 16. n. 10. Vnde fortasse noster ille mos, vt dum liberationis nostrę memoria, dominiq; cruciatus quotannis repetuntur, modestus (talis enim esse debet) strepit' in Ecclesia, post eas, quę tenebrosæ dicuntur; matutinas excitetur. Olim verò, in crucifixi Amanis memoriam, crucem ligneam, contumeliæ causa, in ambarualibus quibusdam, præferebant, eamq; postea exurebant. Quia verò Iudæi, ea occasione, ficta veluti comœdia, Domini nostri sanctissimā crucem & passionem irridebant; eum totum ritum aliosque omnes, qui Christianæ legis contemtum aliquem haberent, vetuerunt Cod. *de Iudæis & Cœlicolis l. Iudæos* Honorius & Theodosius hisce verbis: *Iudæos quosdam festiuitatis suæ solemni, Aman, ad pœnæ quondam sumptæ recordationem, incendere, & sanctæ crucis adsimulatam speciem in contemptum Christianæ fidei sacrilega mente exurere, prouinciarum rectores prohibeant: neue locis suis fidei nostræ signum immisceant, sed ritus suos citra contemptum Christianæ legis retineant, amissuri sine dubio permissa hactenus, nisi ab illicitis temperarint. Dat. IV. Kalend Iun. Constantin. Basso & Philippo conss. 408.* Etsi enim paulo aliter in vsitatis hodie libris legitur: esse tamen ita legendum patet è Theodosiano Codice, titulo eodem *de Iudæis*. Hodie verò, in quibusdam Germaniæ locis, duratas fumo carnes coquunt, pueriseque suis diuerberandas & bacillis contundendas tradunt, dicentes: Das ist der dürre Hęman. quod eorum plerique de CHRISTO Domino, per contemptum, intelligunt, quasi is der dürre Man, sit, id est, *homo exsuccus, aridus illiberalis, inops & ineptus.* Seruant verò & hodie iidem Iudęi die 13. Adar, *ieiunium*: quod *Thaanith Esther* vocant. Id, etsi non aperte, præscripsit tamen Mardochæus, vti colligitur ex vers. 31. & 32. Non tamen Iudæi vetustiores semper obseruarunt. quia id antiquauit Iudas Machabęus, secundi Machabęorum cap. vltimo, vers. 37. Fuit enim ab Iuda dies ille 13. festus indictus, ob nobilissimam de Nicatore victoriam. Cæterum, festo die ieiunium cōuenire non solet, Nehemię 9. vers. 10. Erant ieiunio coniunctæ tristes. humilitatisque plenæ orationes & clamores. vt eodem vers. 32. indicatur: ob fletus & eiulatus olim, ante liberationem, fusos: & ob præsentium, si qua sint; malorum depulsionem.

III^a. *Quod eorum dierum nomen?*

DIES *phurim* vel *happurim* vers. 26. ob sortes, de quibus suprà; immutatas. Græc. αἱ ἡμέραι φυρεὶ vel φυρεῖοι non, vt in Græcis hodie legitur, φυρεῖ, neque vt in Iosepho, & Synopsi φυρεῖοι, nisi quis non Hebraicam vim exprimere, sed in verbo ludere velit, quasi ij dies, verè Iudęis φυρεῖοι, id est, ad custodiam præsidiumque dati essent. quemadmodum in *theriace* & *teriace*, quę *conseruatrix* est; iucunda nonnunquam alluſio fieri solet. Possent ab iisdem sortibus nominari τὰ καθαρμεῖα. Fuerunt & ab eorum auctore, dicti, *dies Mardochæi*, maxime dies decimusquartus. 2. Machab. vltimo. In Hebręorum Calendariis dies Adar 14. inscribitur, *sortium festum minus*, dies 15. *sortium maius*, vt ex eorum bono interprete Genebrardo discere est. apud quem tamen illa è Machabaïs nomenclatio dum dici decimoquinto tribuitur, non existimandum, dici etiam decimoquarto non conuenire, cum, vt dixi; textus ei signatè tribuat. Dici tamen etiam potest, auctorem Libri Machabæorum hosce duos dies, quia, vna de re, vnam ob causam, festum vnum efficiunt; conflderasse instar vnius. ita vt vterq; *Mardochæi dies sit*. Generatim porro dies hi dicuntur vers. 22. Hebraicè *dies bonus*, id est, lę-

tus, & festus, prout Galli etiam hodie aiunt, *vn bon iour*. de qua appellatione Elias Thisbi. Nos, alio paulùm sensu, quotidie diem bonum, id est; faustum felicemque aliis precamur. de quo D. Augustinus lib. 4. de Musica.

Bonum videre qui cupit diem.
Bonus sit hic, videbit & DEVM.

IV^a. *Eorum dierum auctor quis?*

GENTILIBVS eos *Rex* imperauit cap. 16. v. 22. Mardochæo dictante. Iudæis verò ipsis idem *Mardochæus*. Sed primo visus fuit quasi dies eo tantùm anno agendus: postea verò eum, vt esset perpetuus, *confirmauit* & sanxit idem Mardochæus, vers. 21. in Latino & Græco, apertiùs tamen in Hebraico. ipsi vero Iudæi confirmarunt & acceperunt tam pro se, quam pro posteris & proselytis in æternum vers. 27. 28. 31. Accessit vers. 29. in Hebræo. *Secunda* ab Estheris & Mardochæi litteris aliis *confirmatio*, quæ Hebraicè *thoceph* vti scilicet capite primo, versu primo, & Danielis vndecimo vers. septimo, *fortitudo*. dicitur, à Septuaginta hic ἰσχὺς. Ideoque huius festi auctoritas & perpetuationis principium Estheri & Mardochæo ascribitur vers. 31. & cap. 10. vers. 13. Suprà vero iam admonui, Gentilibus etiam id genus festos dies vsitatos fuisse. idq; natura ipsa duce. quanto nobis magis, quibus & natura, & DEVS, eiusque sancti prælucent? hinc *festum Iudith*, de quo in Iudith. cap. 16. quæst. 9. *recuperatorum* ab inuictissimo Lo. haringo Duce *Hierosolymorum festus* olim dies apud Gulielmum Tyrium lib. 8. belli sacri cap. vlt. & in Wirciburgensi vrbe, ipso S. Cyriaci, *processio solennis*, ob victoriam contra Hermannum Comitem Hennebergensem, eiusque sororium Comitem in Kassel. anno Domini 1266. sub S. Kiliani vexillo, in campis prope *Kitzingen*, vt habent M. Michaelis de leone manuscripta Chronica. Quæ hic in Septuaginta vsque ad cap. 10. sunt, ea in Hebræo & Latino aliter.

V^a. *Qua de Rege Assuero & Mardochæo conclusio?*

CAP. X. ponitur. sed in Græco est ab Hebræo, & Latino magnum satis discrimen, cum pro ἐπεγράφησαν scriptum sit ἔγραψε & similia. Latinus ab Hebræo tantum differt quod addat vniuersitatis signa *omnem* & *cunctas*. videlicet prout suprà expositum ex cap. 13. vers. 2. Reliqua initio dicta. Mardochæus verò *magnus Iudæis*, seu, *apud Iudæos* vers. 3. & *acceptabilis plebi fratrum suorum*. id est, multitudini etiam infimæ, cui se affabilem, comem, beneficumque præbebat. *quærens bona populo suo. & loquens pacem omni semini suo*. seu Israëliticæ genti.

E Capite decimo residua.

SANCTVS HIERONYMVS; *Hæc autem, quæ sequuntur, scripta reperi in editione vulgata, quæ Græcorum lingua & literis continentur: & interim post finem libri hoc capitulum ferebatur: quod iuxta consuetudinem nostram obelo, id est veru prænotauimus.*

Dixitq;

4 Dixitq; Mardochæus: A Deo facta sunt ista.

5 Recordatus sum somnij, quod videram, hæc eadem significantis: nec eorum quicquam irritum fuit.

6 Parvus fons, qui creuit in fluuium, & in lucem, solemq; conuersus est, & in aquas plurimas redundauit: Esther est, quam rex accepit vxorem, & voluit esse reginam.

7 Duo autem dracones: ego sum, & Aman.

8 Gentes, quæ conuenerant: hi sunt, qui conati sunt delere nomen Iudæorum.

9 Gens autem mea: Israël est, quæ clamauit ad Dominum, & saluum fecit Dominus populum suum, liberauitq; nos ab omnibus malis, & fecit signa magna atque portenta inter Gentes:

10 Et duas sortes esse præcepit, vnam Populi Dei, & alteram cunctarum Gentium,

11 Venitq; vtraque sors in statutum ex illo iam tempore diem coram Deo vniuersis Gentibus:

12 Et recordatus est Dominus populi sui, ac misertus est hereditatis suæ.

13 Et obseruabuntur dies isti in mense Adar quartadecima, & quintadecima die eiusdem mensis, cum omni studio, & gaudio in vnum cœtum populi congregati, in cunctas deinceps generationes populi Israël.

CAPVT XI.

1 ANno quarto regnantibus Ptolemæo, & Cleopatra, attulerunt Dositheus, qui se Sacerdotem & Leuitici generis ferebat, & Ptolemæus filius eius hanc epistolam phurim, quam dixerunt interpretatum esse Lysimachum Ptolemæi filium in Ierusalem.

VI. *Ad Hebraicum textum, quænam è Græcis addit D. Hieronymus, quæ ad libri finem pertineant?*

EA, quæ de somnio sunt cap. 10. ver. 4. de *diebus Phurim*, v. 13. de interpretatione epistolæ Phurim cap. 11. ver. 1. vbi sciendum Hebraicè cap. 9. bis memorari *egereth*, id est, *epistolam phurim*. cuius ibi summa posita est. & integra, quod sciam; hodie non extat. Sed fuisse videtur in Græcis exemplaribus, cùm dicat interpres; *hanc*, seu, vt in Græco, τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, id est, *quæ proponitur*, videlicet legenda. Hanc ergo, cum Ægypti Rex Ptolemæus, vel Epiphanes, vel Philometor (vtrique siquidem, sicuti & Ptolemæo Euergetæ apud Iosephum cap. 4. lib. 12. vxor *Cleopatra* nomine fuit, Iosepho teste lib. 12. cap. 3.) regnaret; attulerunt in Ægyptum; vt ex Regis nomine & anno intelligitur; Sacerdotes

Dositheus,

Dositheus, eiusq; filius Ptolemæus. quam & ex Hebræo Græcè conuertisse affirmarunt Lysimachum huius ipsius Ptolemæi filium, Hierosolymis commorantem. De eo autem id isti fortè memorarunt, vt & Iudæis prodesset, & iste filij sui, ille sui nepotis doctrinam & industriam commendarent, qui vertere illam potuisset. aut verò, vt maiorem fidem facerent, cum esset ille notus, & ipsi eius quodammodo auctores, ratione illius, viderentur. Apud Iosephum lib. 19. cap. 4. *Alexander Alabarches*, quem libro 18. cap. 8. prædiuitem ostenderat, & cap. 10. Philonis illius doctissimi fratrem scripserat, & de cuius filio Tiberio Alexandro Phadi, in Iudææ procuratione, successore lib. 20. cap. 3. vocatur etiam *Lysimachus*. An ex nostri huius Lysimachi familia?

VII^a. *Quando mortui, & vbi sepulti Mardochæus & Esther?*

DE priori non liquet: de posteriori auctor est Beniaminus in Itinerario; eorum sepulchrum fuisse in Mediæ vrbe principe *Hamda magna*, in qua *Israëlitarum*, suo tempore fuerint *millia* circiter *quinquaginta*. & paulò antè dixerat inter vrbis Elam ruinas, visam adhuc fuisse Susam Habiram, vt suprà dixi cap. 1. Possit fortè videri abeo dicta regio, quæ inter Babyloniam & sinum Persicum est, *Mardocea*, vti quidem in veteribus Ptolemæi libris legitur, Geogr. lib. 5. cap. 20. & Asiæ tabula quarta. In Græco tamen textu ἀμορδαία est, præposito scilicet α. Sed hoc per pleonasmum in multis fieri docet Eustathius Iliad. γ, vt in ἄσαχος, ἄσαφις, aliis.

VIII^a. *De Esthere & Iudith, quæ apud veterum, recentiorumq; nonnullos encomia?*

CLEMENS Alexandrinus Stromate 4. cap. 6. post laudatam Iudith:

RVRSVS, ait, *perfecta illa fide Esther, Israhelem à tyrannica potestate liberans, & à crudelitate Satrapæ, sola mulier afflicta ieiuniis, restitit armatis copiis innumerabilibus, tyrannicum per fidem soluens decretum, & tyrannum quidem mitigauit: Aman verò repressit, & Israhelem perfecta ad* DEVM *oratione illæsum conseruauit.*

D. CHRYSOSTOMVS *homil. 9. ex variis in Matthæum:* & CHROMATIVS *in Matth. 6. post ipsius etiam* IVDITH *encomium.*

SIMILITER *Hester sanctissima, dum lota facie, & capite vncto, post triduanum ieiunium, intelligi à rege non potuit, Aman illum populi sui inimicum iniquissimum interemit.*

D. AM-

D. AMBROSIVS *epist. LXXXVIII.*

IVDITH luxurioso Holophernis haudquaquam inflexa conuiuio, solo titulo sobrietatis desperatum lacertis viribus reportauit triumphum, patriam obsidione exuit, ducem militiæ suis manibus occidit. Exemplum euidens, quod & illum terribilem populis bellatorem virum luxuria emolliuit, & hanc fœminam temperantia cibi fortiorem viris fecit. Non hic in sexu suo victa est natura, sed in cibo suo vicit. Hester regem superbum suis inclinauit ieiuniis. Et, post ipsius Iudith commendationem, libro de Elia & ieiunio; *Hester quoque*, ait, *pulchrior facta est ieiunio. Dominus enim gratiam sobriæ mentis augebat. Omne genus suum, id est, totum populum Iudæorum à persecutionis acerbitate liberauit, ita vt Regem sibi faceret esse subiectum, non libidinis amore flammatum, sed cœlesti miseratione conuersum, ita vt pœna retorqueretur in impium, & honor sacris redderetur altaribus. Itaque illa, quæ triduo ieiunauit continuo, & corpus suum aqua lauit, plus placuit, & vindictam retulit. Aman autem dum se regali iactat conuiuio, inter ipsa vina pœnam suæ sobrietatis exsoluit. Est ergo ieiunium, reconciliationis sacrificium, virtutis incrementum, quod fecit etiam fœminas fortiores augmento gratiæ.*

S. PROSPER *libro de promissionibus & prædictionibus parte II. cap. 38.*

QVID fortius muliere? quæ prima præ omnibus viris excurrens, videre meruit resurgentem. Quæ cum in typo Ecclesiæ hæc Esdras scripserit, subsecuta est etiam actio figurata. Hester enim, quæ à Mardocheo fuerat in filiã educata, dum aulam regiam Mardocheus curaret, à DEO, *qui exaltat humiles, ad regiam Hester perducta est dignitatem. Hæc cum populum suum, agente amico regis Aman, causâ Mardochæi, damnatum intelligeret morti, gladiusq; eorum ceruicibus imminere, animam suam Hester pro populo suo ponens, inuocato diuino auxilio penetralia regis ingressa est, quo mulieri non vocatæ accedere non licebat. Quam cum rex indignatus aspiceret, illa quoque tacuisset: Conuertit, dictum est, cor eius* DEVS *in lenitatem, eiq; rex multa bona promittens, dum eius salutem reparare contenderet, ad conuiuium cum Aman venturum se, vt regina popoſcerat non negauit. Illic narrans quæ secum, & cum populo acta erant, Aman eo ligno crucifigi rex statuit, quo Mardocheum idem Aman suspendere statuerat innocentem. Vt qui cogitant in me nequissima, sicut ait Propheta, super ipsos voluerentur. Sic Ecclesia sancta crucis perimit inimicos. Sic se pro suis, periculis huiusmodi opponit. Sic datis in morte, suis laboribus, vitam conferendo ministrat: vtpote regina, quæ à suo rege sponso & domino admonetur, eiq; dicitur: Libera eos qui ducuntur ad mortem: & redime eos, qui occiduntur. Cuius beneficiorum refugia, ipsi quoque eius appetunt inimici.* Pergit verò & subdit.

IVDITH sancta, ordine subsequente ponitur, quæ etiam ipsa figuram sanctæ ecclesiæ personamq; suscipiat. Nam cum dux militiæ regis Babylonis Betuliam Holofernes obsidione cinxisset, sublatisq; aquis siti totam affligeret ciuitatem, primores eius in deditionem statuerunt tradere Holoferni. Hæc disponentibus Iudith obstitit, paucorum dierum inducias poscens. Quibus ieiuniis orationibusq; supplex regem regum, & dominum dominorum exorauit. Exuta igitur veste viduali, sese omni ex parte, mente, corpore, moribusq; componens, mirabilem cunctis exhibuit: eo vsa consilio, quo, custode DEO, *credebat pulchritudine captum hostem posse perimere, suam pudicitiam illo seruante, qui dator & custos est castitatis. Quæ cum illæsa caput hostis afferret, quam viri non valuerant, fœmina patriæ reddidit libertatem. Nostram, vt diximus, cuius hæc figuram gestabat, si*

agnoſcas eccleſiam, vides quemadmodum poſteaquàm eius vir CHRITVS *Dominus paſſus reſurgens aſcendit in cœlum, omni mœſtitia & veſte viduali depulſa, ſit induta pulchritudine ab eo, de quo in Eſaia Propheta dicit: Induit me veſtimento ſalutari, & ſtola iucunditatis circundedit me, ſicut ſponſam ornatam monilibus ſuis. Miſſa eſt enim & hæc in vulnere capitis inimicorum, quoniam corpus illius eſt qui confregit caput draconis magni. Non pepercit & hæc anima ſuæ ſicut illa, quoniam ipſa eſt qua dicit per Ioannem Apoſtolum: Sicut* CHRISTVS *pro nobis animam ſuam poſuit, ita & nos debemus pro fratribus animas ponere. Quod feciſſe in ſanctis martyribus conſtat, quæ eſt benedicta apud omnipotentem* DEVM.

RODOLPHVS *Agricola in Carmine de S. Anna.*

ESTHER quòd populum ſcelerati fraudibus Aman
Eruit, & regis mitior ira fuit,
IVDITH & Hebraïs ferrum flammasq; minantem
Hoſtem tartareas fecit adire domos
Laudibus & colitur IVDITH *& laudibus* ESTHER
Semper & æternùm nomina clara tenent.

QVÆSTIVNCVLA IX^a. *De ſenſu myſtico.*

ESTHEREM Eccleſiæ Chriſtianę typum gerere quęſt. 12. in caput Iudith vltimum ex D. Hieronymo dictum eſt. & quemadmodum per Iudith, ita & per Eſtheren quidam B. Virginem tradunt ſignificatam, vti, ſi libeat, videbis apud Caniſium noſtrum lib. 1. de B. Virgine, cap. 2. & lib. 5. cap. 23. Ideoque & in Marianis floridis, *Del Rio* noſter, panegyrico in feſto Aſſumptionis; *Quis*, ait, *neſcit Eſtheram Deiparæ typum fuiſſe? Hodie non ad Aſſuerum, hoc eſt, ſummum Principem, terrenum tamen; ſed ad cœli terræq; Principem atq; Dominum: non ad Artaxerxem, (id eſt lumen & gloriam Perſarum) ſed ad claram viſionem æterni luminis illius, in quo ſolo poſita beatitudo ſempiterna, fuit euecta verior Eſthera; occulta quidem & abſcondita per humilitatem; ſed nunc gloriosa & illuſtris per retributionem; duabus anteillulis comitata meritorum, actione & contemplatione; ſed vni innixa, vt præſtantiori & gratiori, illi quam Maria partem optimam delegit, mentis in* DEVM *eleuationi.* Et pulchrè iam olim D. Thomas prologo ſuorum in Canonicas epiſtolas Commentariorum, prout monui ſub finem partis libri tertiæ. Sed, quæ tùm prævehebar; eius verba non incommodè iam legere liceat. Ita verò illa ſe habent.

Miſſæ ſunt epiſtolæ ex regis nomine per veredarios, qui per omnes prouincias diſcurrentes, veteres litteras nouis nunciis præuenirent. Verba iſta ſcripta ſunt Heſter. 8. cap. & ſatis ſpiritualiter intellecta competunt propoſito noſtro. Et vt melius videamus ſenſum ſpiritualem, primo videamus litteralem. Narrat hæc hiſtoria ad litteram, quomodo à Rege Aſſuero, per falſam ſuggeſtionem Aman proditoris, lata fuit ſententia condemnationis & interfectionis totius populi in regno ſuo exiſtentis. Iam ſententia erat lata, iam erat annulo Regis obſignata, iam per nuncios publicata, iam dies erat aſſignata: non reſtabat niſi quod interficerentur. Sed ſicut narrat eadem hiſtoria, per reginam Heſter fuit reuocata, ſcilicet per eius interceſſionem, per virgæ aureæ extenſionem, & oſculum ſummitatis eiuſdem. Nec ſolum ſententia fuit reuocata, immò ipſa reuocatio per

tio per veredarios ad hoc specialiter missos fuit promulgata, hoc est quod dicitur in verbis propositis, *Missæ sunt epistolæ*, &c. Sicut dicitur 1. Corinth. 10. *Omnia contingebant illis in figura.* Veritas autem respondens huic figuræ, hæc est. Per peccatum enim primorum parentum, per falsam suggestionem Aman proditoris perpetratam, *à Rege Assuero*, scilicet DEO, sententia damnationis totius generis fuit lata. Genesis 2. *Quacunq; die comederis ex eo, morte morieris.* quod dictum est Adæ non solum pro se, sed & pro sua tota posteritate. & dicit. *Quacunque die comederis morte, morieris*, innuens triplicem mortem. Nam ipsa comestio fuit mortifera. Statim ergo cum comedit lignum vetitum, mortuus fuit spiritualiter, sed habuit necessitatem moriendi corporaliter, & quantum est de se, æternaliter.

Iam ergò sententia erat lata, iam erat in sacra scriptura obsignata. Gen. 2. iam erat per nuncios, scilicet prophetas promulgata. Iam dies erat assignata. Statim enim, cum moriebamur, ad inferos descendebamus. Sed *per Hester reginam*, id est, *virginem beatam* fuit revocata, per eius, scilicet intercessionem, per virgæ aureæ extensionem, & osculum summitatis eiusdem. De hoc habetur Hester 8. vbi dicitur, quod *placuit Hester regina in oculis regis, & extendit contra eam virgam auream, quæ accedens osculata est summitatem virgæ. Et dixit ei Rex, Quid vis Hester, & quæ est petitio tua, etsi dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis. Quæ respondit, Si inueni gratiam in oculis tuis & placet tibi, Dona mihi animam meam pro qua rogo, & populum meum pro quo obsecro. Traditi enim sumus, vt conteramur & iugulemur, & pereamus* per peccatum originale contractum, & per peccata nostra actualia superaddita. Traditi enim eramus, vt iugularemur, in corpore periremus, & in anima contereremur, id est, simul tereremur in vtroque, vt iugularemur corporaliter, periremus spiritualiter: contereremur, id est, continuè tereremur æternaliter. Sed Hester regina, id est, virgo beata placuit in oculis regis ad restaurationem generis humani, inuenitque gratiam coram eo non solum pro se, sed pro toto humano genere, extenditque Rex virgam auream. Ista *virga aurea* secundum Glossam, fuit *crux*, siue *passio Dominica*, quæ tota fuit aurea, id est, charitatiua. Nihil enim fuit maculæ in ipso CHRISTO contractum, nec passibilitas contracta est, nec originale contractum. Nihil fuit in ipso actu, quia nec veniale nec mortale, imò purè pro salute generis humani passus fuit. Nullius sancti, cuiuscunque conditionis; passio fuit tota aurea, quia in omnibus fuit passibilitas contracta per originale contractum, & aliquod peccatum actu, saltem veniale. Hanc virgam auream Dominus DEVS Pater nobis extendit; quando ex charitate maxima, quam ad nos habebat, filium suum passioni exposuit. *Summitatem* eius *virgæ beata virgo tetigit*, quando filium DEI in vtero concepit, & postmodum peperit, & sic dimidiam partem regni DEI impetrauit (*impropriè scilicet, & per quandam accommodationem sanè intelligendam, vt ex iis, quæ de regno posteà subduntur, & ex re ipsa nimis quam patet.*) Et *per veredarios*, id est, apostolos ad hoc specialiter missos, reuocatio fuit promulgata, hoc est quod dicitur in verbis propositis, *Missæ sunt epistolæ ex Regis nomine*, id est, auctoritate, per veredarios, id est, apostolos, qui per omnes prouincias discurrentes. Glossa. *Per prædicatores summi Regis cursores veteres litteras, scilicet damnationis nostræ nouis nũciis, scilicet apostolis præuenirent.* In verbis istis *notantur tria*, secundum tria cuilibet missioni solenni necessaria. Quælibet enim missio solennis requirit in mittente auctoritatem, in misso celerem adimpletionem, in eo cui fit missio, vtilitatem. In verbis autem propositis, notantur ista tria. In mittente authoritas, cum dicitur; *Missæ sunt epistolæ ex Regis nomine.* In misso

adimplendi celeritas, cum dicitur *per veredarios, per omnes prouincias discurrentes.* In illis in quibus facta est missio, vtilitas, cum sequitur, *vt veteres literas nouis præuenirẽt nuncijs.*

Iste Rex Assuerus significat CHRISTVM. Interpretatur enim *atrium* siue *beatitudo.* CHRISTVS verò est atrium bonorum, qui sunt in statu viæ. Beatitudo quantum ad illos, qui sunt in statu patriæ. Excellit autem omnes alios reges. *Primò* in naturali regiæ maiestatis dignitate. Fuit enim Rex quando natus est ex DEO Patre æternaliter, & rex antequam natus ex virgine temporaliter. Ideò sapienter quærebant illum Magi, Matth. 2. *Vbi est, qui natus est Rex Iudæorum*, non dicunt, *vbi est?* sed *vbi est qui natus est Rex?* Rex enim Franciæ natus est, sed non est natus Rex. CHRISTVS autem fuit Rex in ipsa natiuitate, imò antequam nasceretur ex virgine. Psal. 73. *Deus autem Rex noster ante sæcula. Secundò* excellit eos in aliorũ regum institutione. Ipse enim omnes alios Reges instituit, quòd nullus alius potest. Rex enim Franciæ non instituit Regem Angliæ. Prou. 8. *Per me Reges regnant.* Vnde omnes Reges alij, sunt eius serui & tributarij. Psal. 71. *Omnes Reges seruient ei*, id est, *seruire debent.* Vel vt sit distributio accõmoda, quasi dicat; quotquot seruiẽt ei, erunt Reges: quia ei seruire regnare est, secũdum Gregorium in glossa super illud; *Paulus seruus* IESV CHRISTI, &c. ad Rom. 1. *Tertiò*, excellit eos in regni sui æternitate, siue æterna duratione. Caret enim principio, & fine. Psal. 144. *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum.* Dan. 7. *Potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrũpetur.* Omnia aliorũ regna sunt temporalia, corruptibilia ac per hoc momentanea. Eccl. 1. *Hodie est Rex & cras morietur.* Vnde Reges mundi sunt, quorũ regnum nõ durat, fortè nisi per vnũ diem, & postea sunt similis, vel fortè deterioris conditionis. *Quartò* excellit, in regni sui liberali & totali distributione. Omnibus enim illis, qui sunt de regnò suo, liberaliter totum regnum suum distribuit, quod nullus alius Rex facit. Luc. 22. *Egò dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* Non dicit partem regni, sed regnum. Legitur 1. Macha. 1. quod *Alexander, cum moreretur vocauit pueros suos cum quibus nutritus fuerat, à pueritia sua, & diuisit illis regnum suum.* Aliter est enim de regno DEI, & mundi. Videre enim regnum mundi, non est habere. Matth. 4. Ostendit illi omnia regna mundi, & dixit ei, *Hæc omnia tibi dabo*, non dicit, *tibi do.* Sed videre regnum DEI est habere, iuxta illud Sapient. 10. *Iustum deduxit Dominus per vias rectas, & ostendit illi regnum* DEI, id est, dedit. Scitis autem quod eadem res simul, & semel, & tota à pluribus, imò ab omnibus potest videri. Rex igitur Assuerus est CHRISTVS, ex cuius nomine, id est, auctoritate, epistolæ illę missæ sunt. Ille enim facit, cuius authoritate fit. Apostoli verò authoritate CHRISTI istas epistolas scripserunt, & miserunt. & ideò possunt dici à CHRISTO missæ. Ecce ergo primum, scilicet in mittente authoritas, quæ significata est. 2. Paralip. 30. Vbi dicitur, quòd *Ezechias Rex misit nuncios ad omnem Israel & Iudam. & scripsit epistolas ad Ephraim & Manasseh, vt venirent in domum Domini in Ierusalem, & facerent Phase Domino* DEO *suo.* Rex ecce CHRISTVS, qui misit nuncios, id est, Apostolos, & scripsit epistolas. scilicet Canonicas.

Hæc, & his plura D. Thomas, à quo cætera eodem modo interpretari discet, cui animus. Nunc, per ipsam S. Estherem, sit GLORIA PATRI, ET FILIO, ET SPIRITVI SANCTO: SICVT ERAT IN PRINCIPIO, ET NVNC, ET SEMPER, ET IN SÆCVLA SÆCVLORVM. AMEN.

SERENISSIMO PRINCIPI CAROLO III. CALABRIÆ LOTHARINGIÆ, GELDRIÆQVE DVCI &c.

NICOLAUS SERARIUS.

SACRA *Reuerendiſſimi & Sereniſſimi Filij Tui Cardinalis manu, meos Tibi,* SERENISSIME DVX, *Machabæos offero. Machabæorum enim, in per antiquo, & nobiliſſimo* LOTHARINGICO *ſtemmate, tot & tam præclara, priſca & recentia, exempla video, vt pane maiores omnes, ſuis, clariſſima voce, poſteris,* MATHATHIÆ *illud acclamare videantur.* Nunc, ò filii, æmulatores eſtote legis, & date animas veſtras, pro teſtamento Patrum veſtrorum: & mementote operum Patrum, quæ fecerunt in generationibus ſuis: & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum. *E veteribus quidem, in ipſo Commentarij huius decurſu, adduxi Lotharingum illum Hieroſolymorum Regem, in cuius mauſoleo illuſtriſſimum hoc Machabæi nomen inciſum. E recentioribus vero, liceat*

quidem auum Tuum ANTONIVM cognomento BONVM, magnumque patruum CLAVDIVM, Patrem, patruos, cognatosque, & in primis, duo fulmina belli, & belli, quod pro Regum, religionisque incolumitate & dignitate, gereretur, FRANCISCVM & HENRICVM nominare. sed ineam ab vno Te orationem euagari, nihil necessum. Iam enim ab ineunte ætate, pro viribus, & penè supra vires, curasti, vt tam è Germania Lutherus, è Gebennensi lacu Caluinus in Tuam se se Lotharingiam, variis creberrimè aut fossis, aut cuniculis, imo & aperta violentaque armorum inundatione, effundere conarentur, nihil tamen omnino profecerint, sed insigni tua sapientia, cura, & heroica virtute in tuis vrbibus, arcibus, orbibus, ditionibusque omnibus una stet, vigeat, floreatque sancta, vetus, Catholica religio. Et, hoc nomine, quam immanes pecuniarum sumptus libens feciſti! Quot & quam difficilia bella toleraſti! quos & quantis Tua omnia, liberos etiam ipsos, Tuumque adeo ipsius caput periculis obiecisti! Sed tam præclarè gestorum laudes Homeros Alexander alios. Ego, ad Dei O. M. gloriam, non possum non admirabilem illam animi Tui magnitudinem tacitus mecum suspicere, aliisque loquens enunciare, quod cum Argentoratensis Ecclesia filium à Te Tuam, Reuerendissimum & Serenissimum CARDINALEM posceret, eoque etiam res loco esset, vt essent vindicia armis agenda, Tu vero alio tum bello, eoque graui & periculoso, contra hostes minime vel imperitos, vel ignauos & segnes, implicaretis, dicerentque Consiliariorum Tuorum plerique omnes id, quod prudentia & ratio tunc humana, ita quasi voce, loqui videbatur,

ne Herculem quidem contra duos: hostem vnum, acrem præsertim attentumque adeo, satis esse distractas, sparsasque contra duos vires minus debilitari que nimium: altissimo tamen generosissimoque animo respondisti. Quia de CATHOLICA RELIGIONE; *in vicina ista regione, agitur, volo, vt delatum illum Episcopatum filius meus admittat. Ego, vt ei, & per eum, sacrosanctæ religioni opituler, vel principatum hunc meum totum, vitamq; ipsam & sanguinem profudero. An non Machabei aliud nisi vixere? nisi discrimen forsan sit, quod fuerint Sacerdotes, Machabæi omnes. At sacerdotum Tu amator, custos, & propugnator: Episcoporum etiam & Cardinalium Cognatus, Patruus, & Pater. Quamquam & illo ipso Argentoratensi naufragij tempore, dixisse aliquando Te audio, Viduus sum religionis tutandæ causa, possem adhuc fieri Episcopus. Accipe igitur, ô magni Machabæi zeli zelotes, per Reuerendissimi & Serenissimi Episcopi, Cardinalis, Apostolicique Legati Tui manum, Machabæos ipsos: & quam a maioribus Tuis aut vocẽ aut hæreditatem accepisti, eam sicuti hactenus, verbis factisque* SERENISSIMIS *Filiis Tuis relinque.* Vos filii confortamini, & viriliter agite in lege, quia in ipsa glorificabitis & gloria quidem illa, quam exstructa in cœlis pyramides perpetuam conseruabunt, & vero etiam in terris, vbi, quæ hodie grassantur, in eodem, quo veteres & absoletæ, sepulchro contumulata fuerint hæreses omnes. Ita enim futurum è fluxa & inconstante mendacij natura, multiplici & summa inter ipsas dissensione, præteritarum deniq; omnium exemplis etiamsi summos, acerrimos, potentissimos quando-

que patronos habuerint; augurari & sperare omnino consentaneum est. Non vos, *ait in Psalmum 75. B. Augustinus*, terreant, fratres, quidam fluuij, qui dicuntur torrentes. hiemalibus aquis implentur. Nolite timere. Post paululum, transit, decurrit aqua. Ad tempus perstrepit: mox cessabit. Diu stare non possunt. Multæ hæreses iam emortuæ sunt. Cucurrerunt in riuis suis: quantum potuerunt, decurrerunt. Siccati sunt riui, vix eorum memoria reperitur, vel quia fuerint. Spernentur tamquam aqua decurrens. *Maguntiaci postridie Natiuitatis B. Virginis Anno Domini Natiuitatis*

CIↃ. IↃ. Ic.

IN LI-

IN LIBROS MACHABÆORVM

PRÆLOQVIVM PRIMVM.

QVÆ LIBRORVM ISTORVM INSCRIPTIO? ET VNDE MACHABÆI NOMEN?

APVD Eusebium lib. 6. cap. 25. dicit Origenes, Hebraicam inscriptionem fuisse Σαρβὶθ σαρβανὶ ἐλ. Quamuis enim postremum hoc verbum ἐλ in Latinis, etiam vltimæ versionis, exemplaribus desit, in Græcis tamen est. Possumus verò eius inscriptionis variam sententiam accipere. Prima est; *Princeps domus: princeps filiorum* DEI. Altera; *Princeps in angustia filiorum* DEI. vt (quod alibi fit) distinguantur literæ sic: σὰρ βὶ θοω βανὶ ἐλ. Tertia; *Sceptrum rebellium* DEI. Nam primum nomen *prosceptoro*, in Esther sæpiùs est: medium Chaldæis *rebelles* significat. Quarta; *flagellum rebellium* DEI. quo videlicet ipsi populum DEI flagellarunt: aut quo ipsi tandem ab eo flagellati sunt. Nam priore modo, Attila *Christianorum flagellũ* fuit: posteriore, libri quidam sunt, qui, *dæmonum, Iudæorumq; flagellum*, inscribuntur. Quinta demum sententia esse queat, *Sceptrum Principis filiorum* DEI. His enim libris monstratur, quemadmodum è Iudæis vir princeps arma contra impios sumpserit, eiusque filij fortissimè dimicando, Israelitis libertatem, suæque familiæ regiam dignitatem pepererint. Hodie verò apud Græcos Latinosque simpliciter *Machabæorum libri* vocantur. & putat hunc in locum D. Thomas fieri hoc ob septem Machabæos, eorumque matrem, quæ nomine proprio Machabæa dicta fuerit. Sed hoc infrà cap. 7. lib. 2. improbabitur: ideoque, vt Prologus ait Hieronymianus, quem citat & explicat ipse D. Thomas; à præcipuo scilicet sanctissimæ religionis vindice, sacrorumque bello-

rum duce, pręstãtissimo, inscriptio sumpta est. Is enim, cum *Iudas* vocaretur, *Machabæi* cognomen habuit, vt infrà est lib. 1. cap. 2. De eo verò maxima horum librorum pars agit; prioris quidem caput 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. posterioris verò caput quartum, & cætera omnia vsque ad finem. Deinde, ab ipso, ad eius fratres, & alios, qui, hisce in libris, fortiter ac piè sese gesserunt, appellatio eadem permanauit, vti monet Nicetas in 22. orationem Gregorij Nazianzeni. *In Machabæorum*, ait, *libris vir quidam describitur, Iudas nomine, cognomento Machabæus, qui pro ciuitate Hierosolymitana, Iæquę Mosaicæ cultu, ac contribulibus suis, multa præclarè & strenuè gessit. Propter quem cæteris quoque historiæ partibus Machabæorum nomen inscriptum est. Quoniam igitur in eodem volumine, Eleazari, septemq; filiorum, & matris concertatio continetur, Machabæi etiam ipsi nominati sunt. Neque enim qui historiam conscripsit, eos à Iuda Machabæo genus duxisse tradit.* Quia verò id aliis, de quibus in hisce libris agitur, nomen communicatum, id ò non illius tantum vnius *Machabæi*, sed *Machabæorum*, quia ij plures, inscriptio facta est. Solet verò nomen istud apud veteres tripliciter scribi. vel vnico *c*, cum aspiratione *h*, vel duplici *cc*, idque cum aspiratione vel sine, vt ferè apud Græcos.

Sed vnde hoc Iudę illi cognomen obuenerit, *duplex* opinio est. *Vna* Iosephi Gorionis lib. 3. cap. 9. *à robore*, quo prędituS fuit, dum hostes Israëlitarum prostrauit & extinxit, vt sità *Caba*, id est, extinxit, *Machabi*; quasi extinctor, quemadmodum apud Herodotum lib. 6. à coërcendo, Darius dicitur, à bellando, Xerxes, à valdè bellando, Artaxerxes. Capite illo nono Matathię verba sunt; *O fili mi Iuda, qui ob robur vocaris Machabæus. Secunda* opinio R. Isaac Benhole, Reuhclini l. 3. Cabalæ, Mercęti de abbreuiaturis Hebręis, Sixti Senẽsis li. 1. Bibliothecę, Genebrardi in Chronologia esse vocẽ ex quatuor symbolicis litteris, מ כ ב י M. C. B. I. quòd essent, in Hebręo, initia illius sententiæ Exo. 15. 7. מי כמכה באלם יהוה. *Mi camocah baelim* IEHOVAH? Quis similis tui in fortib. Domine? Solebant enim quoddã victorię quasi cælitus sperãdę ac obtinendę omen, hasce quatuor litteras, pulchræ huius sententiæ indices, suis in vexillis inscribere, quemadmodũ apud nos quidã illud Constantini: IN HOC SIGNO VINCES. Idque fratres eius imitati postea videntur. Sed quod libro 3. de occulta philosophia cap. 29. ab Angelo verba hęc Iudam accepisse, ipsorumque characterum vi hostes perterruisse tradit Cornelius Agrippa, id verò à Cabalistis est, totumque nugatorium, sicuti & causa ista, quòd eo nomine aut symbolo significentur septuaginta DEI nomina. quia scilicet Posset etiam dici, quatuor istas literas per *roșe teuoth*, seu curtationem Hebræis vsitatam, MCBI, significare hoc, *Milchamah Coach bihuda*, id est, *belli vis ceu robur in Iuda.* Ita enim, post suprà citata verba, innuit, apud eundem Gorionem, pater Mathathias; *Et nunc*, ait, *scio, fili mi, quia vir belli tu, &* DEVS *dedit in te vim & robur, & cor sicut cor leonis, quod non dissoluatur.* Hebraicè siquidem verba illa citata, iisque similia insunt. tuncque verissimum, quod ab eodem suprà dicebatur; hoc nomen *à robore* ipsi Iudæ impositum esse, quod, quomodo verum esset, non constare, ibi affirmauit Munsterus. Sic igitur cap. 2. Iudas cognominabatur illo tempore, ab effectu isto secuto, *Machabæus*, ita vt cognomen istud, bellorum tempore accepe it, vel sortè anteà, sed propheticè nomina sua consecuti sunt, vti Abel, Noë, & alij multi, de quibus Isidorus Originum libro 7. cap. 6. *Nam*, vt ait in Epigr. Ausonius, *diuinare est, nomen componere, quod sit Fortuna, morum, vel necis indicium.*

מ	40.
כ	20.
ב	2.
י	10.
	72.

PRÆ-

PRÆLOQVIVM IIm.

Quis eorundem librorum auctor?

AVCTOR à quibusdam Ioſephus Flauius putatus eſt, fortè propter D. Hieronymi verba lib. 2. contra Pelagianos, vbi Ioſephum iſtum, nominat *Machabæorum ſcriptorem hiſtoriæ.* Sed ſciendum, alium eſſe in Ioſephi operibus libellum, qui *In Machabæos* inſcribitur, vel *de ratione imperatrice.* Et de hoc patet D. Hieronymum loqui, cum de animi perturbationibus diſputat, quibus imperare ratio debeat. Quin hoc ipſum clarè affirmat libro de Eccleſiaſt. ſcriptoribus, & ante ipſum Euſebius libro 3. cap. 10. Græcè, oſtendit, hunc libellum non à Ioſepho, ſed ab aliis quibuſdam vocatum *Machabaicum.* Quam igitur ineptè Caluiniſta Wittakerus libro 1. contra Bellarminum, c. 14. hanc de horum librorum authore ſententiam, Hieronymi eſſe affirmat? Quam imperite Reineccius Lutheranus tomo tertio idem obtrudit? De iiſdem verò Machabæis totus eſt Ioſephi Gorionis liber tertius, in editione Baſileenſi, liber quartus in Cracouienſi omnino Hebræa. Sed neque tamen is horum librorum author, cum & ordo, & oratio, & rerum ipſarum explicatio ſæpè varia ſit, vti ſuis locis videbitur. Et verò idem Gorionides lib. 4. cap. 2. Baſil. editionis, citat librum Machabæorum, & alium quendam librum Regum Romanorum; *Reliquum*, ait, *verborum Simeonis, & bella eius, & bella fratrum eius, nonne ſcripta ſunt in libro Achaſmonaim, & in libro regum Romanorum?* Sunt verò *Achaſmonaim* ipſi Machabæi, vti poſteà docebitur.

Cæterum duorum iſtorum librorum duo ſunt auctores diuerſi, cum liber ſecundus eadem, quæ prior perſequatur, ſed paulò aliter, huiusque auctor ſeſe dicat cap. 2. ex Iaſonis cuiuſdam libris, eam hiſtoriæ veluti epitomen ſcripſiſſe. Et D. Hieronymus epiſtola 106. Hebraicè Machabæorum primum librum ſeſe reperiſſe affirmat. Secundum verò Græcum eſſe dicit, *quod ex ipſa quoque*, inquit, *phraſi probari poteſt.* Origenes vtrumque videtur Hebraicum vidiſſe, cum in pſalmum 1. apud Euſebium lib. 6. cap. 25. Machabaica biblia, id eſt, *Hebraicos libros*, non *librum* nominet, quibus antè allatam inſcriptionem Hebraicam tribuit, niſi fortè, ratione libri prioris, hæc vtrique communis inſcriptio facta ſit. Qui tamen iſti auctores fuerint, non omninò liquet, vt fatetur Iſidorus lib. 6. Originum, cap. 2. & libro de offic. cap. 11. Sicuti neque quis Ioſue, Iudicum, Regum, Paralipomenon libros ſcripſerit, conſtat, vti ſuis locis dictum eſt. Rabanus poſteriorem librum ab Hieroſolymitanis ſcriptum ait. Eiuſdem, ex Honorio Auguſtodunenſi libro de Luminaribus Eccleſiæ, ſcriptor, à quibuſdam putatur Ioſephus. Sed illi eſſe nō.. poſſunt quia, qui hunc librum ſcripſit, in ſingulari de ſeipſo loquitur cap. vlt. ver. 38. *Ego in his finem faciam ſermonis.* & ver. 39. *Hoc & ipſe velim. concedendum eſt mihi.* & in ipſa præfatione cap. 2. prout in prima Commentarij huius parte poſteà patebit. Neque verò Ioſephus eiuſdem libri ſecundi auctor cenſendus. Nam, vt in ſecunda Commētarij eiuſdem parte ad libri 2. ad cap. 4. oſtendetur; alia quam hic liber, de Menelao aliisque tradit. Deinde cum ſua ſemper citare opera ſoleat, huius ſanè libri aliquam in opuſculo de Machabæis mentionem feciſſet: vel, in eodem libro, aliquam illius opuſculi. Et fortè D. Hieronymum ſequi voluit Honorius. Medina lib. 6. de fide, cap. 13. cenſet, totum librum ſecundum eſſe epiſtolam vnam: & aſſentitur Genebrardus Chronol. fol. 102. Sed de his diſſeram poſteà, & Iudam potius Eſſenum Auctorem laudabo. Dicit verò Annius lib. 2. Chronol. Phi-

lonis; fuisse tempora à Iosepho adiecta. Sed magna hæc est in affirmando temeritas, cum nullum eius rei argumentum aut vestigium sit.

PRÆLOQVIVM IIIm.

Quæ horum librorum auctoritas?

QVI Machabæorum nomen gerant, libri sunt quatuor, quorum tertius Græcè etiam in Septuaginta interpretum correcta iam editione Romana inuenitur, & citatur in Eusebij chronicis Olymp. 140. Si verò solius rationem temporis haberemus, primum is locum tenere deberet, cum ea, quæ quarti Ægyptiorum Regis Ptolemæi Philopatoris, & Antiochi Magni tempore, Iudæis contigerint, enarret. Quartus à Genebrardo duplex constituitur: vnus ille Iosephi in Machabæos, de quo suprà: alter, qui Ioannis Hyrcani, de quo lib. 1. Machab. cap. vlt. ver. 23. res prosequatur. Atq; hic propriè quartus vocari solet, eumque se Græcè Lugduni, in Santis Pagnini Bibliotheca vidisse, refert Sixtus Senensis lib. 1. Bibliothecæ. Sed vterque iste quartus apocryphus est: Et verò tertius etiam, vt ex eo constat, quòd ij *à nullo probato Concilio*, nullisque Patribus in Canone recensentur: imò ab eo interdum reiiciantur, vti ab Athanasiana synopsi. OBIICIES; Apostolorum Canon 84. tertium librum canonicum pronunciat. Notat verò Wittakerus lib. cit. cap. 15. Pontificios, hîc quod respondeant, non habere. Sed turpe, tantoque in Caluiniana Cathedra Magistro indignum mendacium est, cum is ipse, quem oppugnat, Bellarminus libro 1. de verbo DEI, cap. vlt. clarè hunc ipsum Canonem, aliosque plures adiectitios esse responderit: idque multò etiam accuratiùs, postea demonstrauit Ecclesiasticorum Annalium Tomo 2. anno Domini 102. Reuerendissimus atque Illustrissimus BARONIVS. Quia verò Canon iste à Synodo, quæ, vti ostendit idem Bellarminus libro 1. de Conciliis, cap. 7. improbata est, & Trullana, vel quinisexta vocari solet; laudatus erat, idcircò dixi, *à nullo Concilio probato*, libros istos approbari. Duo verò priores libri Canonici sunt, vti quæ sequuntur, docent.

Duos Machabæorum libros esse Canonicos.

DOCENT hoc, Concilium Carthaginiense III. Can. 47. Trident. sess. 4. Innocentius primus epistola 3. ad Exuperium, cap. vlt. Gelasius in Concil. 70. Episcoporum, decreto de libris Canonicis, vbi duo isti libri vocantur *vnus liber Machabæorum*, quia scilicet de vna eademque re agunt, eo modo, quo ibidem dicitur *Esdræ vnus*, Nehemiæ librum etiam comprehendendo. Clemens Alexandrin. libro 1. Strom. de *sacrorum librorum* chronologia differens, Machabæorum etiam libros nominat: D. Cyprianus libro 1. epistola 3. ad Cornelium *scripturam diuinam* vocat, lib. 4. epistola 1. libro de exhort. Martyrij, cap. 11. D. Augustinus rem istam vel solus meritissimò persuadeat. Quia tamen in eo tricantur nescio quid hæretici, differatur tantisper, & eius loco iam, qui eodem vixit sæculo, audiatur S. Bacharius, dum præclarè ait to. 1. bibliothecæ sacræ; *Medicum nostrum* CHRISTVM *hæc* (de Machabæis) *esse voluisse inter librorum* SVORVM *loculos*, librorum inquam, non apocryphorum, sed eorum, quos SVOS CHRISTVS Dominus agnoscit. Addantur, qui ex hisce libris tanquam Canonicis non-

nonnulla citant, eosque valdè laudant, S. Chrysostomus orat. de septem Machabæis, D. Ambrosius lib. 1. offic. cap. 40. 41. lib. 2. cap. penultimo, epist. 29. & libro de Patriarchis, vti loco citando monet Cassiodorus, B. Prosper de prædictionibus parte 2. cap. 40. Isidorus lib. 6. cap. 1. Victorinus tomo 5. Bibliothecæ sacræ. D. Bernardus epistola 313. Sulpitius lib. 2. D. Leo in natiuitate SS. Machabæorum, *sacra historiæ lectionem* vocat. Origenes tomo 12. in Ioannem. licet loco suprà citato aliud statuisse videatur, prout infrà explicabitur. S. Antoninus, non ille recentior Florentinus, sed antiquus Constantinæ in Africa ciuitatis Episcopus epistola ad S. Arcadium martyrem. Rupertus libro 8. & 9. de vict. verbi. Iunilius lib. 1. de partibus diuinæ legis. Cassiodorus de diuinis lectionibus, cap. 6. Alcimus libro ad sororem, Damascenus orat. pro defunctis. Otto Frisingensis lib. 1. cap. 16. & 42. lib. 8. in præfatione. Rabanus libro 3. de instit. Clericorum, qui & commentarium hos in libros edidit. Si quæras, quomodo ergo ait libro 2. comment. cap. 2. se *ab apocryphis ad Canonicos libros pergere?* Respondeo, putare videtur, historiam istam ex apocryphis sumptam, licet canonica esset, vt in epistola S. Iudæ, ex apocrypho Enochi libro promitur quippiam, quod tamen canonicum est. Istos interim libros vocat *canonicos*, cum ad eorum textum pergit. Sed quomodo ibidem cap. 1. ait, *incertos horum librorum auctores*, ideoque non absurdè *in temporum computatione* discrepare? Respondeo, vult tantùm significare, causam discrepantiæ iis aliquam esse, prout explicat similitudine textus Hebræi, & Septuaginta Interpretum. licet idcirco textus isti apocryphi minimè sint. De Nazianzeno cuius pulcherrima extat de Machabæis oratio, nihil dico, quia, etsi hosce libros legerat, Iosephi tamen librum illum citat, de quo suprà. Βίβλος, ait, ἡ περὶ τῶν αὐτοκρατόρων τὸ πρὸς πάθη τὸν λογισμὸν φιλοσοφοῦσα. *Liber, qui, quemadmodum perturbationibus imperare debeat ratio, philosophatur.* Quin & si qui tertium & quartum Machabæorum librum laudant, hûc pertinere possunt, quatenus eorum, de prioribus libris, calculus cum Ecclesiæ Patrumque aliorum sententia congruit.

S. Augustini de hisce libris testimonia.

NVNC, quem tantisper dimiseramus, S. Augustinum audiamus. Is ergo lib. 2. de doctrina CHRISTIANA c. 8. canonicos pronũciat, vt Iudith Prolog. 4. fol. 211. citaui. Et lib. 18. ciuit. c. 36. *Machabæorum*, inquit, *libros non Iudæi, sed Ecclesia pro Canonicis habet. propter quasdam Martyrum passiones vehementes atque mirabiles.* Wittakerus respondet, pro canonicis haberi, quia *in Ecclesia leguntur, & aliquo in pretio sunt*, non autem esse *propriè canonicos*, quia paulo ante dixerat Augustinus; *supputatio temporum, non in scripturis sanctis, quæ canonicæ appellantur, sed in aliis inuenitur, in quibus sunt & Machabæorum libri:* At *scripturas canonicas* antè vocabat Augustinus, quæ, apud Iudæos etiam, in canone fuissent: *Alias* verò vocat, quæ sunt quidem in sacro Ecclesiæ canone, licet non in Iudæorum canone. Et in aliarum istarum numero sunt Euangelia ipsa, Apostolorum Acta & Epistolæ, quid mirum si & Machabæi? Nam si verè & propriè hi Machabæorum libri canonici non essent, quomodo pro canonicis eos Ecclesia haberet? An pro argento plumbum; pro auro aurichalcum habendum? Deinde ex verbis illis, *propter quorundam passiones*, vult Wittakerus Augustinum significare, ob vnicam particulam, totos libros haberi canonicos; ipsumque Augustinum velut imprudentem ipse prudentissimus reprehendit; *Cuiusmodi*, ait, *hoc est, propter hoc aut illud, librum canonicum*

haberi? Sed S. Augustinus iis verbis vnum scripturæ huius finem, eumq; insignem ostendit, qui sub generalibus illis finibus comprehenditur, de quibus 2. Timo. 3. Vnde & loco iam citando apposuit particulam *maximè propter.* Rursum ergo idem S. Augustinus lib. 2. contra Epist. Gaudentii. cap. 23. *hanc*, inquit, *scripturam, quæ appellatur Machabæorum, non habent Iudæi, sicut legem & prophetas & psalmos, quibus Dominus testimonium perhibet, tanquam testibus suis*, Lucæ 24. *Sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobriè legatur vel audiatur. Respondet* Wittakerus *duo. Primum.* Si scripturam canonicam vellet Augustinus, dicendum non fuisset, *non inutiliter receptam, si sobriè legeretur.* Omnem enim scripturam non posse non vtiliter legi, & sobrietatem significari, vt reiiciantur, quæ fidei aduersantur, idcoque peculiariter istam, hunc librum legentibus, cautionem præscribi. Sed obseruandum, loqui Augustinum de Razia illo, qui seipsum interfecerat lib. 2. cap. 14. idque vult *sobriè* legi, id est, non temerè intelligi, vt inde quis colligat licere sibi ipsi manus inferre, vti colligebant illi cõtra quos disputat, *Circumcelliones*, idque ostendit ibidem Augustinus sequentibus verbis; *Non itaque debemus, quicquid in scripturis, etiam* DEI *testimonio laudatos homines fecisse legerimus, consentiendo approbare, sed considerando discernere, adhibentes iudicium non sine nostræ authoritatis sed scripturarum diuinarum atque sanctarum quæ nos nec illorum hominum, quibus ille bonum, atque præclarum testimonium perhibetur, omnia vel imitari, vel laudare facta permittit, si quæ non rectè ab eis facta sunt, vel huic iam tempori, non conueniunt.* Et epistola 61. factum idem ait, *iudicandum iudicio doctrinæ sobriæ.* Imo verò & de tota scriptura dici solet, inutiliter legi, nisi *sobriè* legatur, prout loquitur S. Paulus Rom. 12. Actor. 26. Idemque D. Augustinus lib. contra Secundinum cap. 4. *Dicta*, inquit, *prophetica, sobrio captu intelligentiæ, sublimi atque ineffabili maiestati apertissimè adiunguntur.* Et lib. 2. contra Cresconium Grammaticum cap. 2. *Dialectica satis sobriè docet, cum de re constat, non esse de nomine laborandum.* Sic & Orosius in Commonitorio ad S. Augustinum vocauit *scripturarum solutiones sobrias.* & ipse Wittakeri Magister Caluinus in Exodi 7. & Leuitici 8. & in D. Petri epist. 1. cap. 1. non *sobriè sapiendum* ait? Ex sobrietatis ergo vocula ebrium planè responsum hausit Wittakerus. *Secundum*, quod ex Augustino idem respondet Wittakerus; est; CHRISTVM hisce libris non perhibere testimonium *vt testibus suis.* Respondeo, Augustini sententiam esse, Iudæos non habere istos libros, eo scilicet loco seu authoritate, qua habent legem, prophetas & psalmos, quibus testimonium CHRISTVS perhibuit, etiam presse sumptis, tanquam testibus suis Lucæ 24. Iohan. 5. Alioqui si prophetarum nomen latiùs sumatur, vt 2. Petri 1. isti libri prophetici etiam sunt, iisque omnibus testimonium perhibet Dominus Ioha. 5. vers. 39. & quoties Ecclesiæ nobis iudicium auctoritatemque commendat. Potest & adduci B. Augustinus in Psal. 90. & 148. l. 1. de anima cap. 14. & lib. 3. cap. 12. Sed tria ista quæ attuli testimonia, ipsius, adeoque totius tunc Ecclesiæ mentem, clarissimè, absque vllis verborum ambagibus demonstrant.

Alia, pro eorundem librorum auctoritate, rationes.

PRIMA est, Ecclesia eo loco & tempore, quo non nisi diuinas scripturas proponit, vt est in Laodicensi Concil. can. 59. Carthaginiensi loc. cit. ex hisce libris non verbula tantùm aliqua, vt de Esdræ 4. dixi, sed integras lectiones legit, vt in missa defunctorum, in missa Sabbathi quatuor temporum vernorum, seu ante secundam dominicam quadragesimæ inter prophetias, & toto mense Octobri in matutinis. Vide, si

placet;

placet; Rupertum Tuitiensem lib.12.de diu.off. cap.25. & Petrum venerabilem cap. 16. contra Petrobrusianos. Ait quidem Rabanus præf.in hos libros ad Ludouicum Regem, *suo tempore* constituisse Apostolicam sedem, eos in Ecclesia legi. Sed iam antea etiam lectos, absque lege tamen istiusmodi vlla, testes S. Leo & Augustinus locis citatis, prout etiam Wittakerus fatetur.

Secunda ratio. Aliæ scripturæ canonicæ res & verba hisce libris comprehensa citant, vt postea dicetur, v.g. de Encœniis, Ioan.10. & ex lib.2. cap.6. ἐνυπνιαζόμενοι, Heb. 11. prout suo loco infrà magis explicabitur, sicuti & illud quod *de triginta argenteis* è Matthæi 26. affert Turrianus lib.2. pro epistolis Pontificum cap.13.

Tertia & postrema. Ipsi etiam hæretici clarum hisce libris vel inuiti testimonium dant, idque *quadrupliciter*. *Primò*, quia cur tantopere horum librorum auctoritatem oppugnent, satis indicant, tantum videlicet, vt preces pro mortuis negent. Alioquin fatetur Lutherus præfatione in librum primum, eum esse *dignum, qui in numerum sacrarum scripturarum relatus fuisset*. Itemque præfat.in lib.2. Et Ioan. Drusius ad Scaligerũ epist.12. *Primus*, ait, *Machabæorum, quem merito laudas; videtur esse is, qui apud Gorionidem compositorem historiæ Ebraicæ, liber Hasamaneorum vocatur. Erat autem liber singularis.* An priuatis verò aut sermonibus aut litteris librum eum, apud Drusium, laudarit Scaliger, nescio: sed publicam eius laudationem in libro quinto de Emendatione temporum, fol. 406. hanc inuenio. *Prius Machabæorum volumen Hebraicè scriptum fuit ab auctore, eximium opus, ex quo omnem Machabæorum historiam hausit Iosephus. Vtinam ipsum Hebraicum extaret!* Ita ille, & optime. nisi quòd septem Machabæorum historiam in libello supra nominato, non è priore isto volumine, sed è posteriore hauserit Iosephus. *Deinde* inter hosce duos libros, priorem maioris authoritatis quam posteriorem esse volunt, vt loco citato Lutherus & Wittakerus. ipséque etiam loco iam indicato Scaliger. At posterior, & ex eo partes variæ plura maioraque apud veteres Patres testimonia habent, quàm prioris partes vllæ. imò etiam ea ipsa, propter quam hosce libros hæretici extimescunt; ipsa inquam de defunctis pars, optimos authores habet, vti suo loco patebit. *Tertiò*, Caluinus in 22. Matthæi, fatetur, se suosque ita *Ecclesiasticum* & *Machabæos istos* reiicere *quemadmodum Sadducæi olim, omnes canonicos libros*, præter Moysis pentateuchon, *reiiciebant*. Testimonium hoc verum est, suntque hæretici nostri, scripturis arbitratu suo truncandis, verissimi Sadducæi. *Quartò*, verba Lutheri symposiacorum cap.59. sunt: *Huic libro secundo Machabæorum, & libro Esther adeò inimicus sum, vt eos omninò in rerum natura esse nollem:* Cum ergo Esther etiam apud Iudæos canonicus sit, vti ante librum illum ostendi; nonne, sicuti de eo, sic & de Machabæorum libris, audaciam temeritatemque suam ostendit? Sunt igitur Conciliorum, SS. Patrum, rationum, ipsorumque aduersariorum testimonio hi libri canonici. Sed quædam obiiciuntur.

Obiectiones hæreticorum contra horum librorum auctoritatem.

OBIECTIO *prima*. Non sunt in Iudæorum canone. Respondit iam suprà D. Augustinus: non minus potest libros canonicos declarare Ecclesia, quam synagoga. Adde, Genebrardum, doctosque viros alios docere, *duplicem* esse Iudæorum *canonem*. *Vnum*, priorem, qui Esdræ temporibus in synodo magna compositus fuit, & in hoc

hoc certum est, esse non potuisse libros istos, & alios qui posterius scripti sunt, vt Ecclesiasticus. *Alterum* posteriorem, in quo posteriores libri fuerint, licet non omninò tantam auctoritatem habuerint quantam priores, vt ait lib. 1. contra Apionem Iosephus. Non igitur à canone simpliciter Iudaico isti etiam libri excluſi, sed à priore tantum, de quo & Augustinus loco citato. & hodierni etiam Iudæi loquuntur. Ne verò hæc de duplici scripturarum apud Iudæos canone coniectura vana omninò videatur, facit Iosephi eiusdem oratio. Nam lib. 2. contra Apionem, cum de legitimis nuptiis ageret, citat tamquam è scriptura, seu ex lege sententiam, quæ alioqui paradoxa videri possit. videlicet *virorum malitiam esse meliorem mulierũ benefactis.* At hęc in quo canonicarũ scripturarum loco est? Nonne in Ecclesiastici 42. v. 14. vbi noster ita textus habet? *Melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens.* Gręcus verò sic. κρείσσων τοργὴ ἀνδρὸς ἢ ἀγαθοποιὸς γυνὴ; Iosephus porrò γυνὴ δὲ χεῖρον φησὶν ἀνδρὸς εἰς τὰ πάντα, καὶ ἡ πονηρία αὐτοῦ ὑπὲρ ἀγαθοποιοῦ γυναικός. *Mulier verò ait pejus quiddam est viro ad omnia, & ipsius viri malitia, præ beneficæ fœmina est.* Istud verò φησὶν siue *ait*, habet, qui antè positus ab eo fuit, nominatiuum ὁ νόμος *Lex.* Constat verò Esdræ temporibus nondum fuisse illum Ecclesiasticici librum. *Ad hæc*, docet lib. 1. de partibus diuinæ legis Iunilius Firmicus eodẽ auctoritatis gradu hosce Machabęorum libros apud Iudęos olim fuisse, quo erant Paralipomena Iob & Esdras. *Tertiò* D. Hieronymus, vt non multo inferiùs dicetur, ex hisce libris ita contra Iudæos argumentatur, quasi de eorum auctoritate nihil ij ambigerent.

Obiectio *Secunda.* Veterum & recentiorum quidam hos apocryphos & non canonicos dixerunt, Origenes apud Euseb. lib. 6. cap. 25. D. Hieronymus Prologo galeato. D. Gregorius lib. 19. moral. cap. 17. Ruffinus expositione Symboli. Rudolphus lib. 14. in Leuit. Richardus Victorinus lib. 2. cap. 9. Hugo Victorinus prologo de sacramentis cap. 7. lib. 4. didascalico cap. 8. Hugo Cardinalis prologo in Iosue. Lyranus in Esdrę primum, & primum horum lib. Occam tertia parte dialogo. tract. 1. lib. 3 cap. 16. Abulensis lib. 2. Regum cap. 23. q. 5. & lib. 3. cap. 16. q. 10. Carthusianus hic. *Respondeo*, veterum quosdam eos non canonicos pronunciasse, duplici de causa, vel quia id definitum nondum erat, vel quia in secundo canonicorum ordine huiusmodi libri sunt, cum in priore sint ij, de quibus nunquam dubitatum, prout cap. 8. Bibliacorum proleg. difficultate quarta exposui. Recentiores verò, dum res controuersa nondum esset simpliciter quod apud Hieronymum legerant, retulerunt. Et hic tamen S. Pater cum in Danielis cap. 1. 11. & 12. contra Porphyrium ex hisce libris quædam corradentem disputat, nunquam istorum auctoritatem vilipendit, licet Susannam, Tobiamque non probet. rursumque in cap. 3. Galat. contra Iudæos hinc Eleazarij & Machabęorum exempla profert.

Obiectio *tertia.* Horum librorum auctor incertus est: humano Spiritu scribit, & quidem interdum vitiosa, dissona. Ergo. Antecedens probatur variis argumentis, sed omnia sunt deinceps propriis locis explicanda. Est alioqui eiusmodi argumentum, cuiusmodi penè contra singulos scripturæ libros, maximè Regum, & Paralipomenon obiici potest, si videlicet omnia quę in iis videantur, licet non sint, vitiosa, falsa, dissona, colligerentur & obiicerentur. Et verò, nonne ad Hebræos epistolam, canonicam fatentur Illyricus, Bullingérus, Beza, Caluinus? Et tamen ipsius auctorem exploratè sibi cognitum, iidem ferè negant, & Aretius. & Wittakerus & alij. Denique quòd de duobus libris aliis contra Manichæos clamabat cap. 5. contra epistolam fundamen-

damenti D. Augustinus: idem & ego de hisce duobus Machabæorum libris, contra nostri æuj nouatores omnes clamo. *Vtramque scripturam similiter mihi Catholica commendat auctoritas.* Et in Speculo. *Non sunt omittendi & hi libri quos quidem ante saluatoris aduentum constat esse conscriptos, sed eos non receptos à Iudæis, recipit tamen eiusdem saluatoris Ecclesia.*

PRÆLOQVIVM IVm.

Qui Interpretes?

INTERPRETES mihi tantùm visi, Rabanus, Hugo, Lyranus, Carthusianus, Gerardus Lorichius Hadamarius. At Cassiodorus de diuinis lectionib. cap. 6. ait: *Libri Machabæorum ab amico nostro Bellatore, sedula dispositione confecti sunt, ne tam magna lectio inexplanata forsitan linqueretur, quæ nobis tot virtutum exempla declarat.* An verò Bellator iste temporum iniuria ceciderit, & vel cum blattis & tineis adhuc bellum gerat, ignoro. Si, quod optandum; prodiret, luculentas, opinor, plagas Machabæorum hostibus infligeret. Prodiisse verò B. Thomæ commentarium Parisiis audieram, & qui legerat, referebat dilutiorem videri, quam vt auctori tãto tribuendum putaret. Posteaquam tamen perlegere mihi eum licuit, nihil ab ipsius stylo, & modo in scripturas commentandi abhorrere visus est, nisi quod tot aliunde scripturas, quot aliâs solet; non proponeret. sed eam nimirum facultatem ei negabat ipsa quæ historica est, materia. Quid, quod magnum Augustinianorum decus Ægidius Romanus lib. 4. sent. dist. 45. ita scribit? *Sicut in expositione Machabæorum reuerendus Præceptor noster Thomas tradidit?* Quid vetus eorundem. *Commentariorum inscriptio*, quam cum M. Antonio Senensi citat, qui Parisiis illos edidit. R. P. F. Stephanus de Sampaio Lusitanus? Citatur etiam à Sixto Senensi lib. 4. Bibliothecæ, Simon quidam Anglus, & à Tritemio lib. de Ecclesiasticis scriptoribus, Albertus Magnus in duos libros.

PRÆLOQVIVM Vm.

Quod horum librorum argumentum?

OSTENDVNT hi libri, quis in tertia Monarchia Ecclesiæ stat', aliquot annis, post secundum templum, & Hierosolymam restauratam, fuerit, cum ad CHRISTI Domini tempora per Danielis hebdomadas propiùs accederetur. Fuit verò, vt ferè semper, status ille partim felix, lib. 2. cap. 3. vers. 1. 7. 3. partim calamitosissimus, libro eodem, à cap. 3. 4. deinceps.

PRÆLOQVIVM VIm.

Diuisio libri.

SVNT quidem duo, vt dixi, libri canonici, sed quia in posteriore penè omnia huiusmodi sunt, vt prioris libri rebus connectenda sint, quod vel eædem vel coniunctæ sint, faciam quod in Euangeliorum concordia & coniunctione vtiliter quidam fecerunt; libros ambos cõiungam, & eorum vnũ quasi corpus, siue vt in Estheris proleg. 7. vocaui, *harmoniam* spectabo, cuius *tres* sint *partes*. *Prima* præfationem continet, *altera* historiam ipsam. *Postrema* nonnullas appendices & conclusionem.

PRIMA HARMONIAE MACHABÆORVM PARS, QVÆ PRÆFATIONEM CONTINET.

E capite secundo libri secundi.

20 DE Iuda Machabæo, & fratribus eius, & de templi magni purificatione, & de aræ dedicatione.

21 Sed & de præliis, quæ pertinent ad Antiochum Nobilem, & filium eius Eupatorem.

22 Et de illuminationibus, quæ de cælo factæ sunt ad eos, qui pro Iudæis fortiter fecerunt, ita vt vniuersam regionem, cum pauci essent, vindicarent, & barbaram multitudinem fugarent.

23 Et famosissimum in toto orbe templum recuperarent, & ciuitatem liberarent, & leges, quæ abolitæ erant restituerentur, Domino cum omni tranquillitate propitio facto illis.

24 Itemque ab Iasone Cyrenæo quinque libris comprehensa, tentauimus nos vno volumine breuiare.

25 Considerantes enim multitudinem librorum, & difficultatem volentibus aggredi narrationes historiarum propter multitudinem rerum.

26 Curauimus volentibus quidem legere, vt esset animi oblectatio: studiosis verò, vt facilius possint memoriæ commendare: omnibus autem legentibus vtilitas conferatur.

27 Et nobis quidem ipsis, qui hoc opus breuiandi causa suscepimus, non facilem laborē, imò verò negotium plenum vigiliarum, & sudoris assumpsimus.

28 Sicut hi, qui præparant conuiuium, & quærunt aliorum voluntati parère, propter multorum gratiam, libenter laborem sustinemus.

29 Veritatem quidem de singulis authoribus concedentes, ipsi autem secūdum datam formam breuitati studentes.

30 Sicut enim nouæ domus architecto de vniuersa structura curandum est: et verò, qui pingere curat, quæ apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt: ita æstimandum est & in nobis.

31 Et enim intellectum colligere, & ordinare sermonem, & curiosius partes singulas quasque disquirere, historiæ congruit authori.

32 Breuitatem verò dictionis sectari, & executiones rerum vitare, breuianti concedendum est.

33 Hinc ergo narrationem incipiemus: de præfatione tantùm dixisse sufficiat. Stultum etenim est ante historiam effluere, in ipsa autem historia succingi.

COMMEN-

Commentarius.

PRÆFATIO est libro 2. cap. 2. à ver. 20. ad finem. Nam quæ eodem libro antecedunt, ea, vt posteà dicam; ad historiam superiorem adiungenda sunt. A plerisque tamen ea sic legitur, quasi non libri præfatio, sed superiorum litterarum particula foret. Nihilominus in Latino vocatur *præfatio*, ver. 33. & quæ in ea de labore, hoc in opus, collato, *de negotio vigiliarum, sudoriq; pleno* ver. 27. traduntur, quis eorum, qui superiores litteras dabant, id est, Hierosolymitanæ ciuitatis vniuersæ voces credat? Vnus quispiam sic loquatur, quem lucubratio istiusmodi fatiget. non tam multi, quibus operas dispertiri facilè. videmusque illud in Iosepho, captiuitatis præfatione, Floro & Iustino, quorum ille Liuium, Trogum iste summario astrinxit. *Deinde* ver. 32. in *singulari numero* de se auctor loquitur, & in Græco ver. 30. multò apertiùs. Pro nostro enim Latino, *æstimandum est*, ait, δοκῶ, *existimo, censeo.* & in libri huius secundi fine κατασκεύσω, *finem faciam*, licet pluralibus alias numero vtatur. Id enim etiam vnus facere potest, vt cap. 6. ver. 17. non autem vsurpare singularem multi. Neque obstat coniunctiua particula *verò* ver. 20. prout, cum de litteris ipsis agam, parte 3. dicetur. Licet verò posteriori tantùm libro hæc ab auctore præfixa præfatio sit, rectè tamen hoc à me loco ponitur, cum liber ille secundus, priori ferè, quoad initia, præponendus sit, quemadmodum infrà videbitur.

In ea porrò præfatione sunt hæc quatuor. *Primum* est propositio dicendorum, ver. 20. 21. 22. 23. & modi, quo illa dicenda sunt, ver. 24. cum adiuncta causa, ver. 25. vbi à lectionis cõmodo varie Lector excitatur, dum ei proponitur *primò* ipsa oblectatio, quæ quòd animum ducat, suauique sensu afficiat, ψυχαγωγία hic dicitur, vti apud Iosephum libro 15. cap. 11. quomodo & quæ nobis iucunda valdeque grata sunt, ea Epictetus cap. 3. ψυχαγωγοῦντα in vtilissima præceptione appellauit. *deindè* memoriæ adiumentum, & *postremo* vtilitas. *Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci.* Sunt verò qui Festum, Iustinum, Iustinianum, aliosque compendiorum auctores, valdè reprehendant, & nonnullas ipsi rationes habent. Vniuersè tamen epitomas damnare non licet, nisi & Regum, Paralipomenorumq; libros explodere velimus, qui ad fusiora sæpè rerum gestarum volumina Lectores ablegant. Quin & experientia ostendit, illas plurimis admodum vtiles fuisse. Vocabant eas *olim summaria, nunc breuiaria*, inquit Seneca epist. 39. Vnde in nostro Interprete, *breuiandi* verbum, & in Ecclesiastico vsu *breuiarium*, quia diuinę scripturæ, ipsiusq; expositionum, & sanctorum martyriorum summam quandàm continet. Videtur verò ad epitomen istam Egesippus respexisse, cum librorum suorum prologo scripsit: *Machabæorum res gestas* PROPHETICVS *sermo paucis absoluit.* vbi & *in propheticis* librum istum annumerari vides. *Alterum*, beneuolentiam & attentionem colligit, proponendo susceptos in scribendo labores, adhibita Conuiuatoris similitudine, vbi ver. 29. vti Græca τῷ συγγεγραφεῖ προσαχθήσονται, docent, & sententia postulat; quemadmodum in ver. 31. legendum; *de singulis auctori concedentes*; non *auctoribus*, nisi pro singulari, vt interdum fieri iam dixi; pluralis positus sit. Sed tum illud *(singulis)* non ad Auctores, sed ad res referendum. *Tertium* est, ipse breuis compendij modus, qui explicatur *duplici* adhibita *similitudine* & causa ver. 31. *Altera* similitudo est Architecti, cui cum de omnibus laborandum sit, refert primum historiæ alicuius scriptorem accuratum & copiosum. *Altera* est pictoris, qui cum vna tantum de re, vno scilicet ædificij ornatu cogitet, similis est historiæ alicuius breuiatori & Me-

taphraſtæ, qualem ſe auctor noſter profitetur. Rectè verò Interpres ipſum pictoris genus poſuit, licet in Græco duæ ipſius ſpecies vel officia potius ponantur, *zographia* ſcilicet & *encauſtica*, de qua Plinius lib.35. cap.4 6.11. Athenæus lib.5. Vitruuius lib.4. cap.2. *Quartum & poſtremum* eſt: cur præfatio tam breuis ver.33. Vbi nota elegantem ſententiam, quæ ad omnes transferri poteſt, qui magnos rerum quarundam apparatus faciunt, neque illas tamen rectè perficiunt. magnis præmiis vtuntur, vixque tandem boni quid aut cantunt aut dicunt. Et ſunt interdum, qui antequam Eccleſiaſticum aut religioſum vitæ ſtatum inierint, magno eius deſiderio flagrant. multa piè admodum ardenterque faciunt, vt videantur mirabilia poſtmodum facturi. ſed in illum vbi recepti ſunt, intepeſcunt, vixque quod priſtino feruori reſpondeat, quicquam agunt, quos ridet, qui ait: *Parturiunt montes, naſcetur ridiculus mus.*

Sed ex iſta præfatione *duo* contra librorum iſtorum authoritatem, Caluinus in Antidoto, & poſt eum Wittakerus ca.14. *argumenta* extundit. *Vnum* ex verſ.24. *Spiritus ſanctus nunquam ſolitus eſt in Epitomen redigere prophani authoris hiſtoriam.* Reſpondeo. ſunt in ſcriptura, verbi gratia Matth.25.26. plurimi impiorum ſermones & orationes, quarum tamen epitomen & quaſi ſummam Spiritus ſanctus in ſcripturis poſuit. Cur ergo pia minimè impiorum authorum ſcripta, ſi velit, in breuiarium redigere, nobiſque tradere non poſſit? Cur veritati etiam à profano prolatæ diuinum teſtimonium dare non poſſit, quemadmodum per D.Paulum fecit Act.17. ad Titum 1? Nonne & per Gentiles Sibyllas, per impium Caipham, per brutæ aſinæ os Dominus locutus eſt? Quin &, ſolo humano iudicio, Græcorum nonnullos teſtatur Ioſephus in præfatione captiuitatis Iudæorum res Græcam in linguam vertiſſe, neque à veritate multum aberraſſe. Si quid verò iſte aberraſſet, eum ſenatus Hieroſolymitanus, qui mittebat, correxiſſet. Audiat ſuos ſaltem Magiſtros hæreticus. *Hiſtoriæ*, inquit Beza prolegom. in Apocalypſin, *veritas, aliunde potius, quam à ſcriptore pendet.* Lutherus verò in S. Iacobi epiſtolam, ſed prout ſolet, vehementiùs, *Quidquid*, ait, CHRISTVM *docet, Euangelicum eſt, etiamſi à Iuda, Anna, Pilato & Herode fiat.* Etiamſi ergo librorum iſtorum auctor, Gentilis & prophanus neſcio quis fuiſſet, vera tamen, quæ ſcripſiſſet, eſſe, & ab Hieroſolymitana Eccleſia examinari, & tamquâ vera commendari potuiſſent. *Verùm*, quomodo probat Wittakerus Iaſonem iſtum Cyrenæum, fuiſſe ſcriptorem prophanum, cum bonus & ſanctus quiſpiam Iudæus fuiſſe videatur? Multi enim in Cyrene Iudæi, prout patet Act. 2. & 6. ſignificatque Artemidorus lib. 4. cap. 26. & Ioſephus creberrimè, vt lib.14. cap.12. lib.16. cap.10. lib.7. cap.38. & in vita ſua. Etiam verò in illa Cyrene, de qua 4. Regum 16. Amos 1. & 9. Iudæi fuerunt. Plures enim Cyrenæ ſunt, cum & apud Athenæum lib.8. à Stratonico albi Cyrenæi vocentur Rhodij. Sed quia Cyrene iſta inuſitatior & Ioſephus, aliique communiter de Libyæ Cyrene loquuntur, in eaque maiorem Iudæorum partem Strabo apud Ioſephum lib.14. cap.12. conſtituit, ex Africana iſta noſtrum iſtum auctorem fuiſſe nullus dubito, è qua & fortunatiſſimus ille Matthæi 27.verſ.32. Simon, qui Domini crucem tulit. Atque ita etiam pronunciat loco antea citato temporum emendator. *Ex Helleniſtis Cyrenes aut Ægypti Iudæis*, ait, *Iaſon Cyrenæus, qui quinque libris bella Iudæorum, cum Regibus Syriæ Græcè complexus eſt: quorum librorum breuiarium eſt poſterius volumen Machabæorum. Secundum* argumentum, ex verſ.27. Nihil eſt tam difficile, vt Spiritui ſancto moleſtum eſſe poſſit. *Reſpondeo* primò, nil quidem Spiritui ſancto moleſtum: ſed homini, qui à Spiri-

ſpondeo

tu ſancto regitur, poteſt, quoad corpus & inferioris appetitus leges; laborioſum eſſe aliquid, quemadmodum Dominus dixit, *Spiritus promtus eſt, caro autem infirma.* idemque *fatigatus ex itinere ſedebat ſupra fontem*, Ioan. 4. Deinde, ſacri ſcriptores vel omnia ſimpliciter à Spiritu ſancto accipiunt, vel ex aliorum ſcriptis, & ſermonibus, vt qui Reguũ libros & Paralipomena ſcripſerunt, & his laborandum eſt, quemadmodum de ſeipſo ſcribit S. Lucas, in præfatione. Addo *tertium* argumentum. *Concedit* Auctor iſte Iaſoni *veritatem*, verſ. 29. Ergo ea ipſi curæ non eſt, quemadmodum *philoſophandi ſcientiam & pronuntiationem, ſe aliis concedere*, dicit initio de officiis, & lib. de Orat. Cicero. *Reſpondeo*, non ſimpliciter veritatem, ſed veritatem illam minutiorem, *de ſingulis* ſcilicet rebus, accuratiſſimamque ſcriptionem concedit. Eſt enim Græcè τὸ ἀκριβῶν περὶ ἑκάστων. id eſt, *de quibuſlibet accuratè pertractare, perſequi exquiſitè, minuteq; ſingula.* quemadmodum & verſ. 13. vbi τὸ ἐμβατεύειν eſt altiùs in rerum narrationem & explicationem ingredi. Ideoque noua in Vatablo verſio vertit; *penetrare altiùs, omniq; oratione pertractare, curioſeq; rimari ſingula. ad auctorem hiſtoriæ pertinere*, ad auctorem inquam primum, non ad eius abbreuiatorem.

ALTERA MACHABÆORVM HARMONIÆ PARS QVÆ IPSAM HISTORIAM CONTINET.

MACHABÆORVM hiſtoria *bipartita* eſt. *Primò* à tempore Monarchiæ tertiæ, ſeu ab Alexandro Magno, vſque ad bella ipſorum Machabæorum. *Deinde* ab his ad Ioannem Hyrcanum. Prioris partis quatuor rurſum particulæ.

PRIMA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA.

CAPVT I.

1 ET factum eſt, poſtquam percuſſit Alexander Philippi Macedo, qui primus regnauit in Græcia, egreſſus de terra Cethim, Darium regem Perſarum, & Medorum:

2 conſtituit prælia multa, & obtinuit omnium munitiones, & interfecit reges terræ,

3 & pertranſiit vſque ad fines terræ: & accepit ſpolia multitudinis Gentium: & ſiluit terra in cõſpectu eius.

4 Et congregauit virtutem, & exercitum fortem nimis: Et exaltatum eſt, & eleuatum cor eius:

5 *& obtinuit regiones Cetium, & tyrannos: & facti sunt illi in tributum.*

6 *Et post hæc decidit in lectum, & cognouit quia moreretur.*

7 *Et vocauit pueros suos nobiles, qui secum erant nutriti à iuuentute & diuisit illis regnum suum, cùm adhuc viueret.*

8 *Et regnauit Alexander annis duodecim, & mortuus est.*

COMMENTARIVS.

PRIMA primæ partis particula scripta est lib.1.ca.1.vsque ad vers. 9. *Tardus*, Danielis cap.7.alatus & quadriceps, itemque Occidentis ille *hircus*, qui bicornem Orientis arietem Danielis 8. deiecit & conculcauit, est *Alexander Magnus*, qui Darium regni duplicis, Persarum inquam & Medorum imperio, tituloque vehementiùs exultantem, triplici prælio superauit. Dicitur Alexander regnasse *primus in Græcia*, quia primus totius Græciæ regnum adeptus est, ipseque Monarchiam instituere cæpit anno ætatis suæ 20. Iustinus lib.11.Plin.lib.10.cap.7. *De Cethim egressus est*, qui sunt Occidentales insulæ, aut regiones maritimæ Italia, Græcia, Macedonia, Numer. 24. & infrà cap.8. D.Hieronymus lib.5.comment.in Isaiam cap.23. *Terram Cethim, Cyprum quidam interpretantur. Vsque hodie enim est apud eos vrbs Citium, de qua & Zeno Stoica secta hæresiarches fuit. Quanquam plerique nostrorum, & maximè Machabæorum principium Cethim Italiæ Macedoniæque insulas arbitrentur. Hoc enim scriptura commemorat, quod Alexander Rex Macedonum egressus sit de terra Cethim.* Et in Ieremiæ cap.27. *Chettim Italiam vertimus, & ea regione, quæ Græcia propinquior est, omnes Occidētalium insularum partes intelligentes.* D.Epiphanius hær.30. *Omnibus*, ait, *manifestum est, Citium Cypriorum insulam appellari. Citij enim Cyprij sunt ac Rhodij. Sed & in Macedonia genus Cypriorum ac Rhodiorum habitauit, & ea de caussa in Machabæis habetur, quod exiuit semen è terra Citiensium. Nam ex semine Græcorum est, Alexander Macedo.* Menander etiam lib.de Tyri Regibus, misisse ait Salmanasarē ad *Cittæos*. Suidas ab *Cethim*, per prosthesin, Macedonas dictos putat. Egressus est verò illinc Alexander anno regni sui, *altero* Diodorus lib. 17. tuncque primum prælium cum Darij Ducibus gessit, Ioseph.lib.11.cap.vlt. Anno *tertio* regni secundum prælium, Anno *quarto simulque quinto*, Phæniciam, Ægyptum & Iudæam sibi subiecit: tumque *Iaddus* Pontifex, cum pontificalibus vestibus, ipsi, alioquin irato, venit obuiam, eum verò ipse Alexander *adorauit*, seu potius DEVM in ipso, vt ipsemet ait, apud Iosephum lib. 11.cap.vlt.& Danielis de se vaticinium libentissimè audiuit. Anno *sexto*, tertium prælium gessit, & Asiæ Imperator salutatus est. Sed sequētibus annis, ad Gangem vsq; & Oceanum Indicum, *tyrannos*, vers.6.id est, terrarum dominos, & principes deuicit, & cum *annos 12.* solidos regnasset, vt vers.9.dicitur; siue 13.inchoatos, vt Liuius li.45. *mortuus est*, veneno, vt quidam putarunt; vel, vt ferè omnes & certiùs; ebrietate. *Alexandrum*, ait Seneca epistola 83. *tot itinera, tot prælia, tot hyemes, per quas victa temporum, locorumque difficultate, transierat; tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi & ille Herculanus ac fatalis scyphus condidit:* vt vel hinc vinolentiam detestari discere meritò debeamus. Annum ætatis suæ 32. confecerat, & quoad menses octo, prout asserit lib.7. Arrianus; inchoarat tricesimum tertium, quicquid alij authores differant, contra quos Pererius noster lib.9.in Danielem.

Sed quæritur; *Quomodo* vers.7. *dicatur adhuc viuens pueris suis regnum diuisisse*, cum id ne-

negent Iustinus lib.12. Diodorus, Curtius, Orosius lib.3.cap.23. *Duplex* respōsio. *Prima*, per amicum id feciſſe, quia viuens adhuc annulo ſuo ſummam Perdiccæ poteſtatem dedit, is verò poſtea Ducibus illis prouincias diſtribuit, vt ait Iuſtinus lib.13. & diligenter Diodorus initio lib.8. Curtius lib.12. Et hoc voluiſſe videtur D. Thomas, cum ait. *Diuiſit, id eſt, diuidendum innuit. Non enim ipſe viuendo diuiſit.* Sed idem eodem loco Curtius *ſecundam* reſponſionem indicat, ipſummet videlicet prouincias diſtribuiſſe, licet hanc ipſe famam abſque ratione reiiciat, cum affirmet etiam lib.3. hiſce verbis Gorionides. *Poſtquam Darium vicit Alexander dominatus in totum Orientem, & poſtea mortis ſuæ diem cognouit, & partitus eſt terram in quatuor Principes magnos è familia ſua, & mortuus eſt.* Additque, diuiſionem iſtam factam eſſe, *antequam vectibus ferreis ſeptentrionales gentes includeret.* Illo verò mortuo, contritum eſt hirci huius cornu, de quo Daniel.

Operæ verò pretium fuerit humanæ fragilitatis, caducæ felicitatis, & gloriæ hic exemplum intueri. Et poſt hæc, ait textus verſ.6. decidit in lectum, & cognouit, quia moreretur. O quanta vis eſt in illo, *Poſthac!* in illo, *decidit!* & præterea verſ.8. *& mortuus eſt!* Benè ſatyra x. Iuuenalis:

Vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis.
Aeſtuat infelix anguſto limite mundi,
Vt Gyaræ clauſus ſcopulis, paruaq́; Seripho,
Cum tamen à ſigulis munitam intrauerit vrbem,
Sarcophago contentus erit. Mors ſola fatetur
Quantula ſint hominum corpuſcula.

Et Alexandreidos decimo Gualterus:

Ecce repentina, ſubitaq́; occaſio febris
Diſſoluit toto quodcunq; parauimus æuo.
Magnus in exemplo, cui non ſuffecerat orbis,
Sufficit exciſo defoſſa marmore terra
Quinque pedum fabricata domus, qua nobile corpus
Exigua requieuit humo.

Refert Petrus Alfonſus, cum è vita exceſſiſſet ille, plures confluxiſſe philoſophos, eorumq́; vnū dixiſſe: *Heri totius terræ ſpacioſitas Alexandro non ſuffecit: nunc triū quatuórue vlnarum ſpacium ipſi ſufficit.* Aiebat alius: *Heri potuit Alexander à morte multos liberare. hodie ſeipſum nō poteſt.* Alius, cum aureū eius loculum videret; *Heri Alexander ex auro fecit theſaurum, hodie aurum fecit ex ipſo theſaurum.* Alius: *Heri Alexander terrā oppreſſit: hodie à terra opprimitur.* Alij alia. quorum omniū nullam quidem apud Curtium, Arrianum, Plutarchum, mentionem inueni, video tamen, cum, vti Plutarchus ſub Alexandri finem ait, eius cadauer ἀθεράπευτον, id eſt, *incuratum* & *inſepultum* diu manſerit, aduenire potuiſſe, qui talia dicerent, vel è Græcia philoſophos, vel ex ipſa Chaldæa & Perſide Magos, vel ex eo ipſo Gymnoſophiſtarum cœtu, qui tam mirabiles ab Alexandro ipſo poſitas quæſtiones, vt apud eundem Plutarchum eſt; ſapienter ac ingeniosè antea diſſoluerant. præſertim, cum, eandem ob cauſam, eius mater Olympias lamentabunda exclamarit: *O fili, qui cœli particeps eſſe ſtudebas, ne iis quidem potiri iam vales, quæ mortalium omnium communia ſunt; terra & ſepultura.* vti habet l.8. apophthegma quadrageſimumſextū. Verè *vanitas vanitatum & omnia vanitas. Rex hodie eſt, & cras morietur, Eccleſ.10.*

ALTERA

ALTERA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA.

E CAPITE PRIMO LIBRI PRIMI.

9 *ET obtinuerunt pueri eius regnum, vnusquisq; in loco suo.*
10 *Et imposuerunt omnes sibi diademata post mortem eius, & filij eorum post eos annis multis, & multiplicata sunt mala in terra.*

COMMENTARIVS.

SECVNDA particula cap. 1. ver. 9. & 10. Fracto illo cornu, *quatuor Reges* de gente eius consurrexerunt, vt cap. 9. prædixit Daniel. Etsi enim Ducum ipsius alias alij prouincias occuparunt, præcipui tamen quatuor fuerunt, qui regna sibi amplissima excitarunt. *Primus* in Syria & Babylonia, Seleucus Nicator vel Nicanor. *Secundus* in Ægypto Ptolemæus Lagi. *Tertius* in Macedonia Philippus, qui & Aridæus (non *Iudæus*, vt in Diuo Thoma est) dicitur, ipsius Alexandri frater. *Quartus* in Asia Antigonus, vt ait lib. 12. cap. 1. Iosephus. Vtilissimè hic legi queat libro 3. cap. vlt. Orosius. sed longior est, quam vt huc transscribi debeat: & qui ad libros istos maximè spectant, sunt Syriæ, qui etiam non multò pòst, Asiam acceperunt, & Ægypti Reges, quorum hæc series.

	REGES SYRIÆ.	REGES ÆGYPTI.
I.	*Seleucus* Nicanor.	I. *Ptolemæus Lagi*, qui & Soter apud Iosephum.
II.	*Antiochus* Soter.	II. Ptol. *Philadelphus* fil.
III.	*Antiochus* Theos.	III. Ptol. *Euergetes.*
IV.	*Seleucus* Callinicus.	IV. Ptol. *Philopator* fil.
V.	*Seleucus* Ceraunus.	V. Ptol. *Epiphanes* fil.
VI.	*Antiochus* Magnus.	VI. Ptol. *Philometor* fil.
VII.	*Seleucus* Philopator. fil. qui etiam à Iosepho lib. 12. cap. 4. Soter.	VII. Ptol. *Euergetes* fil.
VIII.	*Antiochus* Epiphanes, Antiochi Magni filius, Seleuci *frater*, vt in Syriacis docet Appianus; nõ *filius*, vt apud Cedrenũ, & alibi est.	VIII. Ptol. *Physco.*
IX.	*Antiochus* Eupator fil. qui etiam simul dicitur Epiphanes à Gorionide lib. 3. cap. 14.	IX. Ptol. *Alexander.*
X.	*Demetrius* Seleuci f. Soter.	X. Ptol. *Lathyrus.*
XI.	*Alexander* Bales.	XI. Ptol. *Auletes.*
XII.	*Demetrius* Demetrij Soteris fili⁹ siue secũdus.	XII. Ptol. *Dionysius.*
XIII.	*Antiochus* Sedetes fil.	XIII. *Cleopatra* Auletæ filia, in qua, inquit il. 17. Strabo, Ptolemæorum imperium dissolutum est, cum deliciis corrupti essent. ἅπαντες μὲν οἱ ἀπὸ τοῦ τρίτου Πτολεμαίου ὑπὸ τρυφῆς διεφθαρμένοι, χεῖρον ἐπολιτεύσαντο *Omnes fere post Ptolemæũ tertiũ à luxu corrupti, peius Rempublicam administrarunt.*
XIV.	*Demetrius* secundus iterum.	
XV.	*Antiochus* Grypus f.	
XVI.	*Antiochus* Cizycenus Grypi fr.	
XVII.	*Philippus*, de quo nec Iustinus nec Appianus.	
XVIII.	*Tigranes*, de quo Iustinus lib. 40.	
XIX.	*Antiochus* Antiochi Cizyceni filius, sed cum à Pompeio deiectus esset, redacta est Syria in prouinciæ formam.	

In his

a his obseruanda *tria*. *Primum*, primum illum Ptolemæum, à quo id postea nominis lij Ægyptiorum Reges acceperunt; multa Iudæorum millia in Ægyptum captiua abduxisse, Ioslib.12. cap.1. *Secundum*, eius filium Ptolemæum Philadelphum, eorundem centum & viginti millia libertate donasse cum LXXI Lad ipsum Interpretes venissent, & Biblia Græcè conuertissent, prout Proleg. Bibliacorum capite 4. dictum. *Tertium*, Alexandri Duces vocari ver.9. *eius pueros*, quia ministri eius erant, vti Tobiæ cap.9. exposui. Liuius lib. 25. *Pueri regij apud Macedonas*, inquit, *vocabantur Principum liberi administerium electi Regis*. Rursum, pro, *in suo loco*, explicari posset ex Græco, *in loco eius*. Denique *multiplicata in terra fuerunt mala*. quia suis inter se prœliis hi Principes terrarum penè orbem dilacerarunt, vt ex Plutarchi Eumene, Iustino, Iosepho & aliis colligitur. Liuius lib.45. *Maximum in terris Macedonum regnum, nomenq; morte Alexandri, distractum in multa regna, dum ad se quisque opes rapiunt, lacerantes viribus à summo culmine fortunæ ad vltimum finem, 150. annos stetit*. Orosius lib.3.cap.vltimo; *Macedonum*, ait, *duces, mortuo Alexandro, diuersas sortiti prouincias, mutuis se bellis consumpserunt. quorum ego tumultuosissimum tempus ita mihi spectare videor, quasi aliqua immensa castra per noctem de specula mœtis aspectans, nihil in magni campi spatio prater innumeros focos cernam. Ita per totum Macedoniæ regnum, hoc est, per vniuersam Asiam, & plurimam Europæ partem, Lybiaq; vel maximam, horrendi subito bellorum globi colluxerunt: qui cum ea præcipuè loca, in quibus exarsêre, populati sunt, reliqua omnia terrore rumoris, quasi fumi caligine turbauerunt*. Et postea: *Res fœdissimi spectaculi erat, duos reges, quorum Lysimachus annos natus LXXIV. Seleucus autem LXXVII. de eripiendis alterutrum regnis concurrere, in acie stare; arma gerere. Vltimum hoc quidem bellum Alexandri commilitonum fuit, sed quod ad exemplum humanæ miseriæ fuerit reseruatum: quippe cum orbem terrarum extinctis iam XXXIV. ducibus Alexandri, soli possiderent, & angustissimos senectutis ac vitæ suæ terminos, non aspicientes, angustiores esse imperio suo totius mundi terminos arbitrabantur.*

TERTIA PRIMÆ PARTIS MACHABÆORVM PARTICVLA.

CAPVT III. LIBRI II.

1 IGitur cùm sancta ciuitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc optimè custodirẽtur, propter Onia pontificis pietatem, & animos odio habentes mala,

2 fiebat vt & ipsi reges, & principes locum summo honore dignũ ducerent, & templum maximis muneribus illustrarent:

3 Ita vt Seleucus Asiæ rex de redditibus suis præstaret omnes sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes.

4 Simon autem de tribu Ben-iamin præpositus templi constitutus, contendebat, obsistente sibi principe sacerdotum, iniquum aliquid in ciuitate moliri.

5 Sed cum vincere Oniam non posset, venit ad Apollonium Tharsæa filium, qui eo tempore erat dux

Cœlesyria, & Phœnicis:
6 & nunciauit ei, pecuniis innumerabilibus plenum esse erarium Hierosolymis, & communes copias immensas esse, quæ non pertinent ad rationem sacrificiorum: esse autem possibile, sub potestate regis cadere vniuersa.
7 Cumq; retulisset ad regem Apollonius de pecuniis, quæ delata erant, ille accitum Heliodorum, qui erat super negotia eius, misit cum mandatis, vt prædictam pecuniam transportaret.
8 Statimq; Heliodorus iter est aggressus, specie quidem quasi per Cœlesyriam, & Phœnicen ciuitates esset peragraturus, re vera autem regis propositum perfecturus.
9 Sed, cùm venisset Ierosolymam, & benignè à summo sacerdote in ciuitate esset exceptus, narrauit de dato indicio pecuniarum: & cuius rei gratia adesset, aperuit: interrogabat autem si verè hæc ita essent.
10 Tunc summus sacerdos ostendit deposita esse hæc, & victualia viduarum, & pupillorum:
11 quædam verò esse Hircani Tobiæ viri valdè eminẽtis, in his, quæ detulerat impius Simon: vniuersa autem argenti talenta esse quadringenta, & auri ducenta:
12 decipi verò eos qui credidissent loco & templo, quod per vniuersum mundum honoratur, pro sui veneratione & sanctitate omnino impossibile esse.
13 At ille pro his, quæ habebat in mandatis à rege, dicebat omni genere regi ea esse deferenda.
14 Constituta autem die intrabat de his Heliodorus ordinaturus. Non modica verò per vniuersam ciuitatem erat trepidatio.
15 Sacerdotes autem ante altare cum stolis sacerdotalibus iactauerunt se, & inuocabant de cœlo eum, qui de depositis legem posuit, vt his qui deposuerant ea, salua custodiret.
16 Iam verò qui videbat summi sacerdotis vultum, mente vulnerabatur: facies enim, & color immutatus declarabat internum animi dolorem.
17 Circunfusa enim erat mœstitia quædam viro, & horror corporis, per quæ manifestus aspicientibus dolor cordis eius efficiebatur.
18 Alij etiam gregatim de domibus confluebant, publica supplicatione obsecrantes, pro eo quòd in contemptum locus esset venturus.
19 Accinctæq; mulieres eiliciis pectus, per plateas confluebant: sed & virgines, quæ conclusæ erant, procurrebant ad Oniam, aliæ autem ad muros, quædam verò per fenestras aspiciebant:
20 Vniuersæ autem protendentes manus in cœlum, deprecabantur.
21 erat enim misera commistæ multitudinis, & magni sacerdotis in agone statuti expectatio.
22 Et hi quidem inuocabant omnipotentem Deum, vt credita sibi

sibi his, qui crediderant, cum omni integritate conseruarentur.

23 Heliodorus autem, quod decreuerat, perficiebat eodem loco ipse cum satellitibus circa arariũ præsens.

24 Sed Spiritus omnipotentis Dei magnam fecit suæ ostensionis euidentiam, ita vt omnes, qui ausi fuerant parere ei, ruentes Dei virtute, in dissolutionem, & formidinem conuerterentur.

25 Apparuit enim illis quidam equus terribilem habens sessorem, optimis operimentis adornatus: isq; cum impetu Heliodoro priores calces elisit. qui autem ei sedebat, videbatur arma habere aurea.

26 Alij etiam apparuerunt duo iuuenes virtute decori, optimi gloria, specioso q; amictu: qui circunsteterunt eum, & ex vtraque parte flagellabant, sine intermissione multis plagis verberantes.

27 Subitò autẽ Heliodorus concidit in terram, eumq; multa caligine circunfusum rapuerunt, atq; in sella gestatoria positum eiecerũt.

28 Et is, qui cum multis curforibus, & satellitibus prædictum ingressus est arariũ, portabatur nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cognita virtute:

29 & ille quidem per diuinam virtutem iacebat mutus, atq; omni spe & salute priuatus.

30 Hi autem Dominum benedicebant, quia magnificabat locum suum: & templum, quod paulò antè timore ac tumultu erat plenum, apparente Omnipotente Domino, gaudio & lætitia impletum est.

31 Tunc verò ex amicis Heliodori quidam rogabant confestim Oniam, vt inuocaret Altissimum, vt vitam donaret ei, qui in supremo spiritu erat constitutus.

32 Considerans autem summus sacerdos ne fortè rex suspicaretur malitiam aliquam ex Iudæis circa Heliodorum consummatam, obtulit pro salute viri hostiam salutarẽ.

33 Cumq; summus sacerdos exoraret, iidem iuuenes eisdem vestibus amicti, astantes Heliodoro, dixerunt: Oniæ sacerdoti gratias age: nam propter eum Dominus tibi vitam donauit.

34 Tu autem à Deo flagellatus, nuncia omnibus magnalia Dei & potestatem. Et his dictis, non comparuerunt.

35 Heliodorus autem hostia Deo oblata, & votis magnis promissis ei, qui viuere illi concessit, & Oniæ gratias agens, recepto exercitu, repedabat ad regem.

36 Testabatur autem omnibus ea quæ sub oculis suis viderat opera magna Dei.

37 Cùm autem rex interrogasset Heliodorum, quis esset aptus adhuc semel Ierosolymam mitti, ait:

38 Si quem habes hostem, aut regni tui insidiatorem, mitte illuc, & flagellatum eum recipies, si tamen euaserit: eo quod in loco sit vere Dei quædam virtus.

39 Nam ipse, qui habet in cœlis habitationem, visitator & adiutor est loci illius, & venientes ad male faciendum percutit, ac perdit.

40 Igitur de Heliodoro, & arary custodia ita res se habet.

CAPVT IV. eiusdem lib. 2.

1 SImon autem praedictus pecuniarum, & patriæ delator, male loquebatur de Onia, tanquam ipse Heliodorum instigasset ad hæc, & ipse fuisset incentor malorum:

2 Prouisoremq; ciuitatis, ac defensorem gentis suæ, & æmulatorem legis Dei audebat insidiatorem regni dicere.

3 Sed cùm inimicitiæ intantum procederent, vt etiam per quosdam Simônis necessarios homicidia fierent:

4 considerans Onias periculum contentionis, & Apollonium insanire, vtpote ducem Cœlesyriæ, & Phœnicis, ad augendam malitiam Simônis, ad regem se contulit.

5 Non vt ciuium accusator, sed communem vtilitatem apud semetipsum vniuersæ multitudinis considerans.

6 Videbat enim sine regali prouidentia impossibile esse pacem rebus dari, nec Simônem posse cessare à stultitia sua.

COMMENTARIVS.

HERTIA particula est lib. 2. cap. 3. vsque ad cap. 4. vers. 7. qua felix tunc Iudæorum status, & nonnulla quæ incidit, perturbatio describitur. Felicitas verò ea Iudæorum tunc fuit, vt Seleucus ipse Philopator, Antiochi Magni filius, è regiis thesauris, omnes sacrificiorum sumptus DEI templo suppeditaret. *Notanda* verò hic plura.

Primum, Seleucum istum fuisse non primum, vt ait Gorionides, cap. primo, lib. 3. sed septimum. Nam hic lib. 2. cap. 4. vers. 7. dicitur, post Seleucum istum, regnum ab Antiocho Epiphane susceptum. & errat etiam Gorionides, dum ibidem ait, illum regnasse in Macedoniæ vrbe regia, nisi Syriam eo nomine significatam velit.

Alterum est, *Pontificum series* post Iaddum illum, de quo in libro Esdræ, & paulo ante dictum est. Ab ea verò aliquantulum discrepant Eusebius in Chron. Sigonius lib. 5. de Rep. Hebr. & lib. 2. contra Iudæos Petrus venerabilis, sed ita, vt & ab eo, qui eum edidit, in margine meritò reprehendatur, quod Machabæos non ex Leui, sed ex tribu Iudæ affirmet, de quo infrà.

Pontifices ab Alexandro Magno vsq; ad Machabæos.

I. IADDVS Pontifex, quem adorauit Hierosolymam accedens Alexander Magnus, apud Iosephum lib. 13. cap. vlt. cuius frater Manasses Samaritanum in Garizim templum exstruxit, apud Iosephum lib. 11. cap. 7. huius Iaddi auo filij, Onias & Manasses.

II. ONIAS

II. Onias fil. quibusdam Priscus & primus. à Cedreno Ionias, à Iosepho contra Apionem ex Hecatæo Ezechias, nisi fortè in illo nomine mendum est, qui Lagi tempore vixerit, filios habuit Simonem & Eleazarum.

III. Simon f. quibusdam Priscus, Iosepho lib. 12. cap. 3. *Iustus.* Ab Eusebio præteritur.

IV. Eleazarvs fr. à quo Septuaginta Interpretes missi ad Ptolemæum Philadelphum, & tutelæ nomine, fratri surrogatus. Ioseph. lib. 12. c. 2.

V. Manasses Iaddi filius, Oniæ 1. frater, Eleazari ὁ θεῖος. Ios. lib. 12. ca. 3. Is ab Eusebio rursum præteritur.

VI. Onias secundus Simonis Iusti frater, qui iam senior tributum Ptolemæo Euergetæ negauit. Ioseph. lib. 12. cap. 3. Vnde mala grauia, ni ad Ptolemæum legatus iisset Iosephus Tobiæ & sororis Pontificis filius. ib. cap. 4.

VII. Simon Secvndvs, Oniæ secundi fr. de quo Iosephus sub finem cap. 4. l. 12. & huius Encomium est Ecclesiastici cap. 50. vt ex huius felicitate ibi descriptâ patet, cum Simon ille prior à Ptolemæo Lagi, vna cum Iudæorum populo vniuerso, vexatus fuerit, vt supra dictum. A Philone Simon Iustus vocatur, Antiocho Magno amicus. Et, Pontificis huius tempore fuit Iesus ille Sirac, qui Ecclesiasticum scripsit, de quo suprà Præloq. 3.

VIII. Onias tertius Simonis huius filius de quo l. 2. Mach. c. 3. 4. vlt. & lib. 1. c. 12.

IX *Iason* impius, frater huius Oniæ, qui & *Iesus.*

X. *Menelaus* Beniamita impius, lib. 2. ca. 4. vers. 24. illegitimus Pontifex ab Antiocho, contra leges, obtrusus & is à quibusdam dicitur *Onias 4.* Simonisq; secundi filius. Sed infrà refelluntur.

Lysimachus Menelai frater impius, illius absentis vicarius.

XI. *Alcimus* impius impij huius successor, extra veram Pontificum seriem. qui à Iosepho lib. vlt. Ant. cap. penult. sacerdos tamen ex Aaronis stirpe fuisse dicitur, sed ex alia domo. & nomine ἰάκιμος qui Pontificatum tenuerit annos 3. Inde inter & pontificium annos fuerit septem.

XII. Matathias vt infrà probabitur.

XIII. Ivdas Machabæus. à Iosepho li. 20. c. penult. malè præteritus.

Perturbatio verò quæ incidit, exponitur vers. 4. cap. 3. Excitauit nimirum grauem in templum & Oniam Pontificem tempestatem *Simon Beniamita,* Menelai, qui pontificatum postea inuasit, *frater,* dum pecuniam, quæ in templo erat, sacrilegè auferri, Seleuco Regi, per Apollonium cauæ Syriæ Phenicesque Satrapam, persuasit. Eamque ad rem *Heliodorus* quidam regiorum negotiorum, redituumque procurator seu quæstor missus est. *Templi* verò *præfectus* dicitur militaris quidam magistratus, cui & lictores, & milites ad templi custodiam essent, lib. 1. c. 4. vers. 61. Matth. 27. Luc. 22. Act. 4. vbi στρατηγοὶ τοῦ ἱεροῦ dicuntur, quasi plures fuerint, sed ita, vt eorum vnus summus foret. Videatur Sigonius lib. 7. cap. 13. Bertramus verò de politia Iudæorum, modo vrbis Hierosolymæ Præfectum facit, modo eius Iurisdictionem templo concludit. Obseruandus *mos vetustus,* vt res inopum, pupillorum & viduarum, opulentorum etiam, in templo, tanquam loco tutissimo, deponerentur, idque pro loci veneratione & sanctitate, vt habet cap. 3. vers. 12. Huiusmodi enim depositores iniuria vlla afficere nefas erat, idque impunè à Deo vel Dei zelum habentibus tolerari quodammodo impossibile, vt ibidem dicitur. Sic & apud nos Christianos mos idem fuit, cap.

Grauia, extra, *de deposito*. S. Ambros. 2. officior. cap. 29. Imò & apud gentiles mos idem viguit, à quibus non pecuniæ tantùm, sed pactiones etiam, fœdera, & testamenta in fanis deponebantur. Cicero lib. 5. Epist. 20. lib. 5. ad Atticum, Epist. vltima, Herodianus lib. 1. Diodorus lib. 48. Tacitus primo annalium. Suetonius de Iulij testamento, Plutarchus in M. Antonio, Vlpianus lib. 3. de tab. exhib. Laertius in Xenophonte. Plautus Bacchidib. Thucydidis verò scholiastes, *Is suos*, ait, *vereribus fuit, pecunias publicas in templo custodire*. Vnde 2. de legib. Cicero, *Sacrilego pœna est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit, sed etiam qui sacro commendatum*. Alexander apud Solos in Cilicia pecuniam in delubro deposuit: & filiarum suarum dotes Iunoni Samiæ commendauit ciuis egregius Clisthenes, suis rebus cum timeret. Atque hæc causa, cur bellico aliquo tumultu, quæ possent, in templa CHRISTIANI homines inferrent. quæ tamen hodie, nihilo ibi quam in prophanis locis, tutiora.

Tertium quod hic notandum est, quanta in veram DEI religionem Gentilium etiam Principum magnificentia fuerit, vt Cyri, Darij, Artaxerxis, Esdræ 1. & 6. Nehem. 2. Antiochi Magni, & aliorum apud Iosephum lib. 12. cap. 3. lib. 16. cap. 10. libro 2. cap. 31. & lib. 2. contra Apionem & apud Gorionidem loco cit. & copiosè lib. 4. ca. vlt. vbi de templo à Crasso spoliato agit. *Multi*, ait, *& magni Reges miserunt quotannis ad templum Domini munera vasa argentea, & aurea, quibus Dominum sibi propitium facerent. Sed & multæ gentes dederunt tributa pro Domini nostri templo, vasa aurea & argentea. Erant præterea in diebus illis multi Iudæi valdè diuites, propter opinam loci sancti vbertatem. Et licet gentes venerint contrà vrbem ipsam, vt perderent eam, cum tamen sanctuarij nostri sanctitatem & sublimitatem agnoscerent, ceperunt tandem honorare templum & offerre munera aurea, & lapides pretiosos, & multi scriptores id testantur, sicut ego. Et sic Nicolaus Damascenus, & sic dixit Strabo Cappadox* (sic enim vertendum, non vt habet Latina illa versio, quæ habet; *testantur, nempe ego Nicolaus Damascenus*, quasi is horum librorum auctor esset.) *de opulentia Iudæorum ita dicens: Transiuit eus autem Mithridates Rex Armeniæ in vrbem, quæ Comm dicitur, quæ in Asiana terra finibus est, accepit inde aurum, quod illuc deposuerat Regina Ægypti. Accepit præterea aurum, quod sanctificauerant Iudæi & destinare decreuerant in templum* DEI *nostri, cuius pondus fuit octingenta tantùm talenta argenti & auri. Lapides quoque pretiosi erant. Quæ omnia sanctificauerant Iudæi habitantes in Asia minore. Nec fuit aurum illud de terra Iuda, neque de terra Alexandriæ, sed de Asia fuit aurum illud.*

Quartum. Tam felicis verò status *causa* omnibus qui publicas res & ciuitates florere volunt, diligenter considerandæ: & significantur in contextu *tres*, quarum vna ex alia pendet. *Prima*, quia summa Hierosolymis inter proceres & ciues pax & concordia tum erat. Ea Simonis Pontificis tempore cæperat; aliquantulùm tamen à Iosephi, qui Oniæ secundi, ex sorore nepos, Tobiæ filius; liberis interturbata, dum omnium maximè iuuenem Hyrcanum è medio sublatum vellent, vti narrat lib. 12. Iosephus cap. 4. & 5. *Altera*, legum accuratissima obseruatio. Ex ciuitatum vincula sunt, quæ si disrumpantur, pessum ire omnia necessum est. *Tertia* est Pontificis ipsius Oniæ tertij virtus, quæ duobus nominibus hic eximia significatur. Alterum est ἡ εὐσέβεια, *pietas & religio in* DEVM, prout dictum Iudith 8. quæst. 3. alterum ἡ μισονηρία, id est, *malitiæ odium & detestatio*, seu animus odio habens mala: vel, vt Interpres noster; *animi odio habentes mala*. Sic infrà μισονηρήσαντες cap. 4. vers. 49. vbi noster tantùm ait, *indignati*. & cap. 8. vers. 4. itemque in Esther, cap. 16. par. 3. quæst. 26. Et Iosephus in vita sua verbo eodem vtitur. μισονηρήσαντες ὑπὲρ τούτων τιμωρήσασθαι τοὺς τετολμηκότας. *Malitiam odio*

tiam odio habentes, istorum causa, supplicio eum afficere, qui talia ausus est. Et cap. 4. vers. 37. commendatur eiusdem Oniæ σωφροσύνη, καὶ πλεὼν εὐταξία, temperantia, & multa modestia. Eodem cap. 4. vers. 2. triplici admodum præclaro elogio afficitur, dum nominatur ὁ εὐεργέτης τῆς πόλεως, ὁ κηδεμὼν τῶν ὁμοεθνῶν, ὁ ζηλωτὴς τῶν νόμων. Distinctiùs infrà cap. 15. vers. 12. *vir bonus, & benignus, verecundus visu*, seu, vt Græca etiam verti possunt; *ipso occursu verendus, modestus* seu *mitis moribus, eloquio decorus*, seu *sermonem decenter emittens.* Hinc igitur fiebat vt & *ipsi Reges & Principes locum summo dignũ honore ducerẽt, & templum maximis muneribus*, quæ à mittendo hic ἀποστολαὶ nominantur, *illustrarent.* Scilicet hoc Regum, nobiliumque & copiosorum hominum ad locupletandas Ecclesias munificentiam excitabat, cum religiosos homines, clericos, Episcoposque sanctos, Deoq; deuotos viderent. Rectissimè, post recitatam à Fortunato historiolam, id annotauit Annalium Tomo septimo Reuerendissimus & Illustrissimus Baronius. *Quadam vice præcellentissimus Childebertus Rex, cum Germano Episcopo Parisiensi direxisset sex millia solidorum pauperibus eroganda: expendens tria millia, reuertitur ad palatium. Interrogatusq; à Rege, si adhuc resideret quod egenis tribueret: respondit residisse medietatem, nec inuenisse se inopes, quibus mox totum expenderet. Erat ergò spectanda contentio inter sacerdotem & principem: faciebant apud se de misericordia pugnam, & de pietate certamen. Hæc Fortunatus de Childeberti Regis, sub sancto Germano, erga pauperes amore, atque munificentia: vt planè illud fuerit certo experimento cognitum, vbi sacerdotes sancti dignè numeros explent suos, Reges sponte se illis suaq; bona subincere, secundùm vulgatum illud Machabæorum: propter Oniæ pontificis pietatem, & animos odio habentes mala, fiebat, vt & ipsi Reges & Principes locum summo honore dignum ducerent, & templum maximis honoribus illustrarent.* Ita Baronius. Videatur & Euagrius lib. 6. cap. 20. Nicephorus lib. 18. cap. 21. de Cosroe. de quo etiam in Esther c. 6. quæst. 2. Quia verò hic Onias insigne omnium, qui aliquam in Ecclesia dignitatem obtinent; exemplar est; quæ prima eius principia fuerint non prætereundum, vt quibus eorum, qui ad magna quædam contendunt, tenerior ætas exerceri artibus debeat; perspectum sit. *A puero.* ait idem caput lib. 2. vltimum ver. 12. *in virtutibus exercitatus fuit.* Vel, vt Græcus ait, *a puero ea omnia, quæ virtutis propria sunt; meditatus est*, seu *exercuit.*

Quintum, Hyrcanus verò *Tobiæ*, cuius aliqua deposita erant; dicitur *vir valdè eminens*, vers. 11. sanctitate quidem, vt existimat S. Ambrosius loco citato, & Lyranus, aut certè tantùm opibus & dignitate. Videtur enim ille Tobias esse, qui Oniæ secundi sororem duxerat, apud Ioseph. lib. 12. cap. 4. cuius filij, id est, posteri, ad Antiochum profugerunt, lib. 1. Capt. cap. 1. Nam ipsius ex filio nepos, Hyrcanus vocabatur, de quo Iosephus lib. 2. cap. 4. Idem verò Lyranus legit vers. 10 *depositæ ad victualia* Et notat duplicia pro pauperibus in templo depositi, decimarum scilicet tertij anni pretium, & aliquid pecuniæ à diuitibus hinc in id collectum. Sed *victualia* in Græco non sunt, rectè tamen à correctis Bibliis & D. Ambrosio ponuntur, sed ita, vt pro *ad* legatur *&*, sitque appositio, quemadmodum Marci 12. *minutum illud* dicitur, *totum viduæ victus.* Ideoque D. Ambrosius vocat *depositæ viduarum victualia & pupillorum.* Deinde illa tertij anni decima domi suæ à quolibet seruabatur, Deut. 14. Et Iosephus Gorion Oniam loquentem facit; *Non est in templo auri quicquam præter illud, quod dederũt Medorum & Persarum Reges hisce diebus, quodque similiter dedit Seleucus, & alij Reges in thesaurum Domini, ad sustentationem orphanorum, & viduarum, propter quod nos Dominum pro Regis filiorumq; ipsius vita oramus.* Poltea verò dicit omnes orasse, vt Deus custodiret primò *thesaurum suum*, de quo iam. Deinde המקרן, id est, *depositum*, quod in domo eius depositum erat.

tum erat. *Thesaurum* verò Domini vocat, in quo erant δημόσια χρήματα *publicæ pecuniæ*, quæ partim ex donariis, partim ex Iudæorum omnium, vbicumque tandem locorum essent; capitatione colligebantur. de quibus Iosephus lib. 14. cap. 8. lib. 16. cap. 4. 5. 10. lib. 18. cap. 4. lib. 7. Capt. 27. Et vocabatur thesaurus iste *corbonas*, vt idem Iosephus tradit lib. 2. Capt. 14. & 17. & patet Matthæi 27. & sæpe vertitur *gazophylacium*. in quo, cum Hierosolymam veniret Pompeius Magnus, erant 2000. talenta, neque tamen quidquam abstulit, vt ait lib. 14. cap. 8. Iosephus. longe aliter quam Antiochus infrà lib. 2. cap. 5. vers. 21. & postea Crassus, qui *trabem* etiam *auream* abstulit apud Iosephum eodem lib. 14. cap. 12.

Sextum, modus etiam obseruandus *auertendorum periculorum* hoc loco insignis, vt in Iudith cap. 8. & apud Iosephum lib. 11. cap. 7. Fuit autem modus iste. *Primò* per Sacerdotes tanto studio & humilitate orantes, quorum Pontifex dicitur vers. 21. *in agone*, quemadmodum Luc. 22. Esther cap. 14. p. 3. quæst. 7. & apud Iosephum lib. 11. cap. vlt. *Deinde* per ciues publica obsecratione supplicantes vers. 19. quæ dicitur πάνδημος ἱκετεία, *totius populi supplicatio*. Quemadmodum quandoq; & hodie sunt illi ad Turcam, pestem, similesque calamitates auertendas publici conuentus, Missæ, processiones, XL. horarum precationes. *Tertiò*, per fœminas saccis seu ciliciis succinctas. *Quartò*, per virgines, quæ à Lyrano & Gorionide putantur eæ; quæ domi suæ clausæ aut custoditæ erant. Sed verius videtur, in templi quodam domicilio, vbi & piæ viduæ morabantur, virgines clausas fuisse. Primò enim ideo dicuntur cucurrisse ad *portas, muros & fenestras* templi, scilicet in quo morabantur, non autem ad vrbis mœnia, vel portas. Quam etiam ob causam videtur Ambrosius loco cit. muros & fenestras istas viris potius tribuere; virgines verò ait ianuas pulsasse. *Deinde*, quia Græcus textus vocat τὰς κατακλείστους τῆς παρθένων, id est, *clausas virginum*, siue, *è virginibus eas, quæ conclusæ essent*. quasi duo virginum genera significentur. Vnum earum, quæ conclusæ forent, alterum earum, quæ ἀκατάκλειστοι non conclusæ manerent. *Tertiò*, quia apud Iosephum lib. 5. Capt. cap. 12. in templo γυναικεῖοι πύργοι *fœmineæ turres* quædàm collocantur. *Quartò*, quia Exodi 38. vers. 8. & 1. Reg. 2. vers. 22. vna & eadem Hebræa phrasi, dicuntur fœminæ *Hatsobeoth, aseher, tsabeou petach ohel moed.* quæ variè quidem exponuntur, sed ita vt ab omnibus tradatur, fuisse fœminas istas adeo pias & religiosas, vt magno numero, & quorundam veluti exercituum instar, versarentur ad tabernaculi ostium, illic DEO cultum honoremque facerent precando & ieiunando. Nam Septuaginta, licet in libro Regum, harum non meminerint, eas tamen in Exodo τὰς νηστευούσας vocant, id est *ieiunantes*. *Quintò*, quia & in eodem Exodi loco significantur sese in DEI cultu totas defixisse, ei vni placere studuisse: ideoque & operas & muliebria ornamenta religioni dicasse. Numerantur enim illic *specula*. quæ pari postea modo, vt sibi à Gentilibus offerrentur, effecit Diabolus. In syluarum siquidem tertium, Papinij hæc verba sunt. *Earinus Germanici* DEI *nostri libertus scit, quamdiu desiderium eius moratus sim, cum petiisset, vt capillos suos, quos cum gemmata pyxide & speculo ad Pergameum Asclepium mittebat, versibus dedicarem.* Et in Ausoniano Epigrammate.

Lais anus Veneri Speculum *dico. Dignum habeat se*
AEterna æternum forma ministerium.

Sextò, idem existimarunt veterum non pauci vt D. Ambr. lib. 2. de Virg. Nyssenus orat. de CHRISTI natiuit. Euodius apud Niceph. lib. 2. cap. 3. Damascenus lib. 4.

cap. 13

cap.13.alij. *Septimò*, deniq; hæc multorum, doctiſſimorumque hominum de iſtiuſmodi piis in templi loco aliquo commorantibus viduis & virginibus ſententia eſt, Caniſij lib.1.de B.Virgin.cap.12.Soarez Tom.2.diſput.7.initio, Eſpencæi lib.3. de continentia cap.7.Reuerendiſſimi Baronij in Annalium Apparatu. Et licet Beza in Lucæ 2. quæ de fœminarum iſtarum pietate traduntur, ad viduas tantùm libentiùs aſtringat, Caluinus tamen in Exodi 28. de Virginibus etiam negaturus haud videtur, iis modo poſtea, quod cõcedimus; nubere licuerit. *Mihi*, ait, *ſimplex illa ſententia maximè probatur*, ſpecula, *donaria ſcilicet fuiſſe, quibus pia fœminæ ſanctuarium decorari ſtatuerant. & verbum* tſabaoth *non quaſlibet deſignat, ſed quæ militarent, vel turmatim conuenirent ad oſtium tabernaculi. & hæc metaphora excubiis & aſſiduis precibus non male conuenit.* Transfertur etiam ad Leuitas, qui dicuntur Num. 4. verſ. 23. & cap.8. verſ. 24. militare militiam in ſanctuario, dum operam ſibi iniunctam impendunt. Atque hoc de hiſce Virginibus promiſeram Iudith. 8.quæſt. 3. Plenior tamen expoſitio hic forſan fuerit, ſi virgines concluſas accipiamus, tam eas, quæ in templi clauſtro ſeſe cõtinebant, quam eas quæ domi, καὶ τοῖς ὑπαίθροις, vt eodem illo capite quæſt. 4. dixi; cuſtodiebantur. Addit verò hîc etiam Gorionides, *ieiunatum ab omnibus, etiam à puerulis & infantibus, adeò vt lactentibus lac negaretur.*

Septimum. Pœna porrò ſacrilegij per Angelos inflicta eſt, quorum vnus equi corpus ex aëre conformârat, equitemque agebat, prout 4.Reg.2.& 6. Alij duo, quaſi apparitores & dorophyri erant. In iuuenum iſtorum manibus erant flagella ſeu ſcuticę, quæ ad Hebraicum, quo Gorion ipſe vtitur, accedunt, שוטים. Narrat verò idem Gorion, miſerum illum à Sacerdotum pueris, humeris è ſanctuario elatum, & Satellitibus, qui fugerant, traditum, ſuo in hoſpitio, ſeu tabernaculo, mutum lecto decubuiſſe, abſque omni ſermone & cibo: veniſſe ad Oniam Macedonum ſeniores, *profeſſos verum* Deum *& fortem*: ſicque impetraſſe valetudinem. Haſce verò formas Angeli ſumpſerunt primò, quia ei, quam agere debebant, actioni congruebant, vt terrerent, punirent, præſertim cum officium ſuum ipſe templi Præfectus prodidiſſet. Secundò, quia in equo ſublimis magno cum faſtu & ſatellitio Heliodorus aduenerat. Tertiò, vt præſtantiam, celeritatem, roburque ſuum monſtrarent, & vt cælites intelligerentur, cum alioqui mortalium nullus templum eques ingrederetur. Horreant, quicunque nefarias hodie templis, ſacrisque altaribus & ſacramentis manus iniiciunt. Experientur olim angelos illos tortores, de quibus Matth.25. Sed præfatio Caluiniſtarum Gallica in hunc librum 2.hiſtoriam iſtam quaſi dubiam & incertam vellicat, cum pari tamen ratione Eliæ & Eliſæi equi & equites reiici poſſent. Itemque Zachariæ 1. Iſti ſcilicet libentiùs Caſtorem & Pollucem candidis in equis pro Romanis pugnantes admitterent, ex Liuio dec. 1. Obſequente cap.10. Sanè D. Ambroſius in pſal. 40. iſtam hiſtoriam facit maximi. *Hic*, ait, *equus* (de quo Apoc.6.) *in figura, & antè demonſtratus eſt tempore Machabæorum, ſuper quem ſedebat Dux militiæ illæ cæleſtis, qui Heliodorum depeculatorem depoſiti vidualis cæterorumq; quæ ſacra fuerant commendata cuſtodiæ, & ſtrauit & perculit, & proſtratum Oniæ ſacerdotis precibus vitali vſui reformauit. Vnde verè in eo arma aurea refulſerunt, quia ſolus* (filius hominis) *equum hunc ſedit, & vicit, in quo nullus culpæ immunis euaſit.* Et copioſè totam commemorat libro 2. cap. 29. offic. Imò, huius hiſtoriæ lectione (quam *ſeriem* vocat) & Heliodori periculo, ait, Ticinenſem Eccleſiam viduæ depoſitum contra Imperatoris reſcriptum conſeruaſſe, deque ſeipſo ibidem loquitur. Egregia verò tanti viri verba ſunt. *Illud ſanè*, ait, *diligenter tu-*

endum est, vt depositæ viduarum intemeratæ maneant, sine vlla seruentur offensione: nec solùm viduarum, sed etiam omnium. Fides enim exhibenda omnibus, sed maior est viduarum causa & pupillorum. Denique hoc solo viduarum nomine (sicut in libris Machabæorum legimus) commendatum templo omne seruatum est. Nam cùm indicium factum esset pecuniarum, quas in templo Hierosolymis maximas reperiri posse Simon nefarius Antiocho regi prodidit, missus in Hierusalem Heliodorus, ad templum venit, & summo sacerdoti aperuit indicij inuidiam, & aduentus sui causam. Tunc Sacerdos depositæ esse dixit viduarum victualia & pupillorum, quædam autem Hyrcani Tobiæ viri sancti: eáq; demonstrauit. Argenti talenta quadringenta erant, auri verò ducenta. Quæ cum Heliodorus ereptum ire vellet, & regi vindicare commodis, Sacerdotes ante altare iactauerunt se, induti sacerdotales stolas, & DEVM viuum, qui de depositis legem dederat, flentes inuocabant, custodem se præceptorum præstaret suorum. Vultus verò & color summi sacerdotis immutatus, declarabat dolorem animi, & mentis intentæ sollicitudinem. Flebant omnes, quod in contemptum locus venturus foret, si nec in DEI templo tuta fidei seruaretur custodia: accinctæq; mulieres pectus, & clausæ virgines pulsabant ianuas, ad muros alij currebant, per fenestras alij prospectabant, omnes ad cœlum tendebant manus, orantes, vt suis dominus adesset legibus. Heliodorus autem nec his territus, quod intenderat, vrgebat, & satellitibus suis erarium sepserat. Tum subitò apparuit illi terribilis eques armis præfulgens aureis: equus tamen eius erat insigni ornatus operterio. Alij quoque duo iuuenes apparuerunt in virtute inclyta, decore grato, cum splendore gloriæ, specioſi amictu, qui circumsteterunt eum, & vtraque ex parte flagellabant sacrilegum, sine vlla intermissione contmuato verbere. Quid multa? Circumfusus caligine in terram concidit, & euidenti diuinæ operationis indicio exanimatus iacebat, nec vlla spes in eo residebat salutis. Oborta est lætitia metuentibus, metus superbis, deiectique ex amicis Heliodori quidam rogabant Oniam, vt vitam poscæret ei, quoniam supremum agebat spiritum. Rogante itaque Sacerdote summo, iidem iuuenes iterum Heliodoro apparuerunt, iisdem amicti vestibus, & dixerunt ad eum: Onia summo sacerdoti gratias age: propter quem tibi vita est reddita. Tu autem expertus flagella DEI, vade & nuncia tuis omnibus, quantam cognoueris templi religionem, & DEI potestatem. His dictis non comparuerunt. Heliodorus itaque recepto spiritu, hostiam Domino obtulit, Onia sacerdoti gratias egit, & cum exercitu ad Regem reuertitur, dicens: Si quem habes hostem, aut insidiatorem rerum tuarum, illuc eum dirige, & flagellatum recipies eum. Seruanda est igitur filij depositis fides, adhibenda diligentia. Egregiè hinc vestrum enitescit ministerium, si suscepta impressio potentis quam vel vidua vel orphani tolerare non queant, Ecclesiæ subsidio cohibeatur: si ostendatis plus apud vos mandatum Domini, quam diuitis valere gratiam. Meministis ipsi quotiens aduersus regales impetus pro viduarum, imò omnium depositis certamen subierimus. Commune hoc vobiscum mihi, recens exemplum ecclesiæ Ticinensis proferam, quæ vidua depositum quod susceperat, amittere periclitabatur. Interpellante enim ea qui sibi illud imperiali rescripto vindicare cupiebat, clerici non tenebant authoritatem, honorati quoque & intercessores dati non posse præceptis Imperatoris obuiari ferebant. Legebatur rescripti forma, directio Magistri officiorum statuta, Agens in rebus imminebat. Quid plura? Traditum erat. Tamen communicato mecum consilio, obsedit Sanctus Episcopus ea conclauia, atque translatum illud depositum vidua cognouerat. Quod vbi non potuit auferri, receptum sub chirographo est. Postea iterum flagitabatur ex chirographo: Præceptum Imperator iteraverat, vt ipse per semetipsum nos conueniret. Negatum est: & exposita diuinæ legis authoritate, & serie lectionis, & Heliodori periculo, vix tandem rationem Imperator accepit. Post etiam tentata fuerat obreptio, sed præuenit sanctus Episcopus vt redderet vidua quod acceperat. Fides interim salua est, oppressio non est formidini, quia tam res non fides periclitatur.

Liberatio

Liberatio istius iam castigati per preces & sacrificia Pontificis facta est vers. 32. 33. Christianæ hostiæ num vis dignitasque minor? Eiusdem Heliodori fuit gratissimus in Deum animus: contrà verò incredibilis pertinacia Simonis illius, cap. 4. ver. 1. cum tamen Iudæus esset, dum miraculo tanto ad malitiam non deponendam, sed augendam abutitur, quem & olim & hodie, qui à vera fide abhorrent, hæretici imitati, etiam certissima & clarissima obscurare semper & malè interpretari cauillarique solent. Neque sanè hos ineptè Simoni huic persimiles dixeris, qui ad templorum opes diripiendas Principum animos inflectunt; Ecclesiasticorum reditus in inuidiam vocant; gazophylacia & thesauros exaggerant, calumniantur, Principum potestati subiiciunt. Plena exemplorum nostra ætas. Videtur verò is *Heliodorus* esse, quem ait in Syriacis Appianus, ex insidiis necem Seleuco attulisse, regnumque affectantem ab Attalo & Eumene, qui Epiphani Antiocho Roma redeunti studuerunt; iectum.

QVARTA PRIMÆ PARTIS PARTICVLA.

De Antiocho Epiphane.

E Capite Primo Libri Primi.

11 *ET exiit ex eis radix peccatrix Antiochus illustris, filius Antiochi regis, qui fuerat Romæ obses: & regnauit in anno centesimo tricesimoseptimo regni Græcorum.*

12 *In diebus illis exierunt ex Israël filij iniqui, et suaserunt multis, dicentes: Eamus, & disponamus testamentum cum Gentibus, quæ circa nos sunt: quia ex quo recessimus ab eis, inuenerunt nos multa mala.*

13 *Et bonus visus est sermo in oculis eorum:*

14 *Et destinauerunt aliqui de populo, & abierunt ad regem: & dedit illis potestatem vt facerent iustitiam Gentium:*

15 *Et ædificauerunt gymnasium in Ierosolymis secundum leges Nationum:*

16 *Et fecerunt sibi præputia, & recesserunt à testamento sancto, & iuncti sunt Nationibus, & venundati sunt vt facerent malum.*

E Capite Qvarto Libri Secvndi.

7 *SEd post Seleuci vitæ excessum cùm suscepisset regnum Antiochus, qui Nobilis appellabatur, ambiebat Iason frater Oniæ summum sacerdotium:*

8 *Ad regem promittens ei argenti talenta trecenta sexaginta, & ex reditibus alijs talenta octaginta,*

9 *Super hæc promittebat & alia centum quinquaginta, si potestati eius concederetur gymnasium, & ephebiam sibi constituere, & eos qui in Ierosolymis erant, Antiochenos scribere.*

10 *Quod cùm rex annuisset, &*

obtinuisset principatum, statim ad Gentilem ritum contribules suos transferre cœpit.

11 & amotis his quæ humanitatis causa Iudæis à regibus fuerant constituta, & per Iohannem patrem Eupolemi, qui apud Romanos de amicitia, & societate functus est legatione legitima, ciuium iura destituens, praua instituta sanciebat.

12 Etenim ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere, & optimos quosque epheborum in lupanaribus ponere.

13 Erat autem hoc non initium, sed incrementum quoddam, & profectus Gentilis, & alienigenæ conuersationis, propter impij, & non sacerdotis Iasonis nefarium, & inauditum scelus:

14 ita vt sacerdotes iam non circa altaris officia dediti essent, sed contempto templo, & sacrificiis neglectis festinarent participes fieri palestræ, & præbitionis eius iniustæ, & in exercitiis disci.

15 Et patrios quidem honores nihili habentes, Græcas glorias optimas arbitrabantur:

16 quarum gratia periculosa eos contentio habebat, & eorum instituta æmulabantur, ac per omnia his consimiles esse cupiebant, quos hostes, & peremptores habuerant.

17 In leges enim diuinas impiè agere impunè non cedit: sed hoc tempus sequens declarabit.

18 Cùm autem quinquennalis agon Tyri celebraretur, & rex præsens esset,

19 misit Iason facinorosus ab Ierosolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis, quas postulauerunt hi, qui asportauerant ne in sacrificiis erogarentur, quia non oporteret, sed in alios sumptus eas deputari.

20 Sed hæ oblatæ sunt quidem ab eo, qui miserat in sacrificium Herculis: propter præsentes autem datæ sunt in fabricam nauium triremium.

COMMENTARIVS.

POST Seleuci fratris mortem, cum obses Roma reuerteretur Antiochus, eius regnum accepit. Dictus verò est ἐπιφανὴς, id est, Illustris seu nobilis, quòd cum ab alienis regnum raperetur, ipse proprius & quasi domesticus Rex ilicò apparuerit, vti loco citato ait Appianus, & ob insanum in veros DEI cultores furorem, sordidissimasque cum quibuslibet helluationes & scortationem, ἐπιμανὴς, vti ex Polybio notat lib. 2. 5. & 10. Athenæus & Cedrenus. Ad quod videtur Iosephus Gorion alludere, dum lib. 3. cap. 6. appellat eum הכסיל & המשגע *stultum* & *insanum*. At lib. 1. cap. 1. vers. 3. *radix peccatrix* nominatur, quia quemadmodum arbor mala fructus grauissimorum peccatorum edidit quam plurimos. Sic enim legendum cum Græcis, Rabano, & correctis Bibliis, non, *radix peccati*. Romæ obses pro patre victo, Antiocho Magno, fuerat. Iustinus lib. 34. Liuius lib. 42. & 44. Appianus Syriacis.

Regnare

Regnare cœpit *anno 137. regni Græcorum*, vt hic dicitur. Lyranus ab Alexandro annos istos incipiendos putat, quia primus, vti dictum est, Græcorum Rex fuit. Et confirmari posset, quia etiamnum hodie Syrogræcis & Antiochenis dicuntur hi *anni Alexandrei*, Arabibus verò *Epocha Alexandri*, Albategnio *æra ail carnaim*, id est, arietis duorum cornuum. Ipse verò Alexander, vt ex Abul Hassu Sarraceno, & Alphragano, cognoscitur, vocatus est, *Dilcarnaim*, id est, *habens duo cornua*, quòd regnum Orientis & Occidentis teneret, vel bicornem illum, de quo Daniel. cap. 8. arietem superasset. Annius cap. 1. libro 1. dicit, annos istos à Iosepho additos, & legendum hîc *anno 153.* ab Alexandri regni principio inchoando. Verum iam suprà Præloq. 2. valere is iussus.

Dico *primò*. Anni Græcorum viuente Alexandro, & maximè mortuo, vsque ad Seleuci regnum, nominati sunt Philippici vel Philippei, non ab illius fratre, sed patre, à quo antè Alexandri mortem numerari solebant. Ita Alphraganus, Albategnius, Theon, Cabasilla comment. 6. in Ptolemæum, & Censorinus.

Secundò. Seleucus primus suum Asiæ regnum incepit anno duodecimo post Alexandri mortem anno primo Olympiadis 117. vt iidem ostendunt, & Ptolem. lib. 11. cap. 7. lib. 9. cap. 7. Ab hoc tempore, seu regni Seleuci principio, numerantur anni regni Græcorum, his in libris, & apud citatos scriptores, idque testantur Iosephus lib. 12. cap. 7. lib. 13. cap. 10. Eusebius in Chronol. & lib. 8. demonstrationis, D. Hieron. in Daniel. 9. Otho Frisingensis lib. 1. cap. 42. Rabanus hic. Alioqui multo plures anni, quam 137. ab Alexandro ad Epiphanem numerandi forent, vt ex singulorum Regum Syriæ diuturnitate patet.

Tertiò. Hi verò anni vocantur etiam *Macedonici* & *Alexandrei*, quia Asiæ regni à Græcis occupandi author fuit Alexander, *anni carnaim*, id est, *duorum cornuum*, vel ob causam antè dictam, vel quia Seleucus, Appiano in Syriacis teste, adeò fortis & robustus fuit, vt taurum ferum cornibus apprehenderet, apprehensumque teneret, adeò vt in ipsius statua cornua apponerentur. Denique vocantur ob eundem Seleucum, à quo, vt vidimus, Syriæ Reges extiterunt; *anni Seleucidarum*.

Quartò. Sunt ij verò *his in libris duplices*, vel enim incipiunt à Nisan, & dicuntur Iudaici, vel ab Elul, qui Nisan illum sesquianno sequitur, aut à Tisri priore, qui eundem similiter Nisan sequitur, & dicuntur Syrogræci, aut Chaldaici anni Seleucidarum. Hos verò Iudaici illi anno & sex mensibus antecedunt. Vnde interdum fit, vt annorum numerum Syrochaldaicè putatum, anno vno Iudaicus calculus superet. indeque multa, quæ vti dissona hæretici obiiciunt; valdè consonant. Nam, quemadmodum etiam notat Scaliger libro V. *author libri prioris Machabæorum vtitur Iudaicis annis, Author posterioris, Chaldaicis*. Dixi, *his in libris duplices*. quia tertium Seleucidarum annorum genus, idem Scaliger notat, quod incipit ab Elul vel Tisri, qui Iudaicum Nisan sex mensibus antecedit. & annos huiusce modi nominat, vel simpliciter Alexandreos, vel Antiochenos, quòd iis adhuc hodie Antiochia vtatur; iisque vsa sit vetus Ecclesia, & Synodi nonnullæ, sed, nomine Macedonico, ab *hyperbereteo* scilicet incipiendo. Ideoque, si annorum istorum inchoationis ratio habeatur, possunt simpliciter dici *triplices*. Nam vel primo statim Seleuci anno, ab Septembri aut Octobri inchoati sunt; vel à secuto Martio aut Aprili, vel rursum ab Septembri aut Octobri, non eius anni, cuius Martius iste fuit; sed sequentis. Causas inchoationis adeò variæ tradit loco citato Scaliger. Primo genere vtuntur hodie Antiocheni: secundo liber iste Machabæorum prior: tertio liber posterior.

MENSES.

Hebræorum & Babyloniorum.			*Syrorum vel Syrochaldæorum.*		
I.	Nisan	Martius.	I.	Adar dierum	XXXI.
II.	Iiar	Aprilis.	II.	Nisan	XXX.
III.	Siuan	Maius.	III.	Iiar	XXXI.
IV.	Tamuz	Iunius.	IV.	Haziram	XXX.
V.	Ab	Iulius.	V.	Tamuz	XXXI.
VI.	Elul	Augustus.	VI.	Ab	XXXI.
VII.	Tisri	September.	VII.	Elul	XXX.
VIII.	Marcheſuan	October.	VIII.	Thisrin prior	XXXI.
IX.	Kisleu	Nouember.	IX.	Thisrin posterior	XXX.
X.	Tebeth	December.	X.	Canum prior	XXXI.
XI.	Schebat	Ianuarius.	XI.	Canum posterior	XXXI.
XII.	Adar	Februarius.	XII.	Schebet	XXVIII.
					XXIX. Anno intercalari.

MENSES.

Macedonum.				*Atticorum.*		
I.	Πάνημος	Iulius	} *ὀι πρωτοι*	I.	ἑκατομβαιών	Iunius.
II.	λῶος	Augustus		II.	μεταγειτνιών	Iulius.
III.	γορπιαῖος	September		III.	βοηδρομιών	Augustus.
IV.	ὑπερβερεταῖος	October	} *ὀι δευτεροι*	IV.	πυανεψιών	September.
V.	Δῖος	Nouember		V.	μαιμακτηριών	October.
VI.	ἀπελλαῖος	December		VI.	ποσιδεών	Nouember.
VII.	αὐδυναῖος	Ianuarius	} *τριτοι*	VII.	γαμηλιών	December.
VIII.	περίτιος	Februarius		VIII.	ἀνθεστηριών	Ianuarius.
IX.	Δύστρος	Martius		IX.	ἐλαφηβολιών	Februarius.
X.	ξανθικὸς	Aprilis	} *τεταρτοι*	X.	μυνυχιών	Martius.
XI.	ἀρτεμίσιος	Maius		XI.	θαργηλιών	Aprilis.
XII.	δῶσιος πέπερος καὶ δύπερος	Iunius		XII.	σκιροφοριών	Maius.

Fuit & δύσπερος embolimæus. qui *Thebeth* ab Andrea Masio, id est, *desultor* dicitur. de quo postea.

Deinceps verò multa Iudæis acerba extiterunt. Nam ipsorum nonnulli, de quibus Danielis 11. vers. 141. vero DEI cultu abiecto, ad Gentilium superstitiones sponte abierunt, in quibus Oniæ Pontificis frater *Iesus* ambitiosissimus, vt hoc modo Regis gratiam & Pontificatum assequeretur. Vnde & Regi plurima promisit, & vna cum superstitione gentili, gentile *Iesonis* nomen accepit, vt ait lib. 12. cap. 4. Iosephus. Amouit verò, penitusque irrita fecit Iudæorum priuilegia & omnia, quæ mitiora & humaniora ipsis à Syriæ superioribus Regibus constituta fuerant, quæ que per insignem virum Iohannem Eupolemi patrem impetrata. Hæc enim sunt τὰ φιλάνθρωπα βασιλικὰ, de quibus hoc c. 4. vers. 11. & Iosephus lib. 7. captiu. c. 9. In his verò Apostatis, & meritò, numc-

numerat etiam Gorion cap.3.lib.3.Menelaum, Alcimum, Simonem, de quo suprà. Et subdit Iosephus, eos occasionem sumpsisse ex prodigiis, de quibus lib.2. cap.5.& 6. Verum tunc eos non multo ante secundam in Ægyptum expeditionem defeciſſe oporteret. Initio verò lib.1. Captiuitatis ca.1. refert, Oniam eiusdem Oniæ tertij filium, prout idem ostendit lib.13.cap.6. Hierosolymis Tobiæ filios exegisse, istosque ad Antiochum sese contulisse & rogasse, vt Iudæam inuaderet, *seq;* ad eam rem *ducibus* vteretur. Isti verò Apostatæ sceleratissimi, eiusdem impietatis & apostasiæ quã & plurimis authores fuerunt, quorum *oratio* est lib. 1. cap.1.vers. 12. non dissimilis ei, quæ Hieremiæ 44.vers.17.18. ab impiis habetur. Hinc Hierosolymis in vrbe sancta, in De i populo *Gentilium institutа* & mores inualescere cœperunt, in quibus sunt hæc.

Primum, adificatio gymnasij D. Thomas, Lyranus, & Genebrardus putãt esse scholas, in quibus profanæ ac superstitiosæ litteræ docerentur. Sed liber iste secundus cap. 4. satis significat vers.12. (propter adiunctas ganeas, popinas & lustra, quæ ipsi ἐφηβεῖα, ἐφηβίας, καὶ ἐφηβεῖα vocabant, interdum etiam honestis verbis *scholasteria*, *grammatea*) fuisse impuras libidinis officinas, de quibus lib.4. Regum, vbi de effæminatis actum, & Tacitus lib. 14. annal. Lampridius in Alexandro, D. Hieronymus in Esa.2. omnium diligentissimè Petrus Faber lib.3. Agonisticon.cap.27.& 28. Vbi etiam quod hoc libro 2. cap. 4. vers. 12. Græcè dicitur, ὑπὸ τὸν πίτασον ἦγεν, rectè à D. Hieronymo versum, *in Lupanaribus posuere*, probat contra Pithæum in annotat. ad tit. 9. collationis legum Romanarum cum Mosaicis & agnoscit etiam D. Thomas cap.1.li.1.& hic dum *Ephebiam* interpretatur *lupanar iuuenum*. Certè Athenæo lib. 11. prostituti pueri dicuntur *Ephebi*, & Strabo lib.5. in Neapolitano gymnasio ἐφηβικὰ φοιτεῖα collocat. *Petasus* verò hoc loco, vel epheborum istorum insigne fuit, vt ait lib.10. cap.38. Pollux: vel cortina, de qua in Iosia dixi, lib. 4. Reg. cap. 23. Narrat verò Iosephus lib. 15. cap.11.& lib.14.cap.9. quemadmodum impius Rex Herodes peregrina id genus gymnasia, magno cum bonorum luctu, inuexerit.

Secundum. suppressa in præputiatis *circumcisio*, & *præputij* in circumcisis *reductio*. D. Hieronymus lib.14. in Isa. cap.52. censet eos, de quibus hoc loco fecisse sibi præputia, non in suis ipsorum corporibus, sed in nascentium filiorum. *Neque enim*, ait, *potestatis nostræ est, præputium adducere post circumcisionem, iuxta eos, qui Machabaorum libris dicuntur sibi fecisse præputia quod de filiis nascentibus, & non de patribus dicitur*. Eum secutus est Rupertus lib.9. de victoria, cap.18. ideoque istos ait tantùm in gymnasio cum essent, circumcisionem ipsam, ne videretur, velasse. Posse tamen fieri, vt præputium attractione quadam & medicamentis reducatur, docui Genes.17. ex Celso lib.7. cap.25.& S. Epiphanio lib. de mensuris, vbi & impij huius artificij auctorem docet Esau fuisse. Cæterum ea repræputiatio dicebatur ἐπισπασμὸς, ipsi repræputiati ἐπισπασταὶ. Ideoque & Apostolus 1. Corinth.7. vers.18. *Circumcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium*: μὴ ἐπισπάσθω *ne protrahatur, ne præputietur*. Instrumentum, quo sensim, vt glans tegeretur; pellis trahebatur Sixtus Senensis lib.4. in Symmacho, vocari ait *spatisterem*. Sed *spaster* potiùs vocandus. Et Iosephus lib. 12. cap.6. eam pellis attractionem significare voluit per τὸ, τὴν τῆς αἰδοίου ἀφέλωμὴν ἐπιμελούμενοι. Quemadmodum verò circumcisio veræ religionis symbolum & professio erat: ita hic epispasmus, apostasiæ.

Tertium. Nominatio Hierosolymitanorum noua, vt etiam Antiocheni dicerentur, cap.4. vers.9. lib 2. partim in Antiochi honorem, partim in Græcorum rituum commendationem. Gymnasia, ludi & similia, prout etiam monuit Panegyricus decimus

mus vocantur Græcè, *gloria*, quasi in his maximè Græci exultarint, & apud Romanos, ante Neronem, gymnasia non fuisse, censet Petrus Faber, lib. 3. Agon. cap. 15. Circa vrbis conditæ annum sexcentesimum narrat ista Orosius lib. 4. cap. 21. *Eodem tempore censores theatrum lapideum in vrbe construi censuerunt: quod ne tunc fieret, Scipio Nasica grauissima oratione obstitit dicens, inimicissimum hoc forebellatori populo ad nutriendam desidiam, lasciuiaq; commentum: adeoq; mouit senatum, vt non solum vendi omnia theatro comparata iusserit, sed etiam subsellia ludis poni prohibuerit. Quamobrem intelligant nostri (quibus quicquid extra oblectamentum libidinis occurrit, offensio est) propter hoc, quod se infirmiores esse hostibus suis ipsi sentiunt & fatentur, theatra incusanda, non tempora: nec blasphemandum* DEVM *verum, qui vsque ad nunc ea prohibet, sed abominandos deos vel dæmones suos, qui ista petierunt, profundo quidem satis malignitatis suæ argumento tale sacrificium flagitantes, quo non magis fuso cruore pecudum, quàm profligata virtute hominum pascerentur.* Sanè verò Athenienſis impubes Democles cognomento Pulcher, cum ſuam tueri pudicitiam vellet, palæſtras theatraque omnia declinabat. vt ait in Demetrio Plutarchus. Sed vide quæ de his Tertullianus lib. de ſpectaculis & in Scorpiaco, vbi *ſuperſtitioſa* vocat *certamina Græcarum & religionum & voluptatum*, Saluianus lib. 5. & 6. D. Cyprianus & Auguſtinus ſæpe, Ioſephus locis antea indicatis.

Quartum ibidem. *Sacerdotes* ſacerdotali officio prorſus neglecto, *palæſtram ſectabantur, & prabitionem iniuſtam*, quæ Græcè χορηγία dicitur, qua choris ſuppeditabantur veſtes, coronæ aureæ, victus & ſimilia. His enim vanitatibus gloriabantur gentiles, vt oſtendit lib. 4. de Repub. Athenienſi cap. 4. Sigonius, vbi etiam *de hierarchia*, qua nauibus dabantur armamenta, remigibus victus, ad quam reſpicitur hîc verſ. 19. Sed quod verſ. 14. *& in exercitiis diſci*, vertitur; Græcè legimus, μετὰ τὴν δ' ἅλσιν πρόκλησιν. quod Petrus Faber lib. 1. Agoniſticon cap. 22. vertendum monet, *poſt diſci prouocationem*, id eſt, poſt eam, quæ diſco fit. In eo enim corona & præmia victoribus ceſſura, medio ſtadio proferebantur, ſicque à Gymnaſiarchis & Agonothetis, agoniſtæ, qui Gentilium deorum, vel potius dæmoniorum honori deuotis corporibus, decertarent, prouocabantur. Gymnaſiarchæ verò iſti, deorum ſacra itidem, vt ſacerdotes curabant, quemmodum ad ſua vſque tempora factum, ait libro primo Eliacon Pauſanias. Viden quô miſeri iſti Apoſtatæ progreſſi ſint? Triſtiſſima ſanè, loco iſto, Cleri, dũ Gentilibũ, hæreticorum, aut impiorum hominum vitia, faſtum, ludos, vinolentiam imitatur, effigies. *Vbi erant*, inquit Rupertus lib. 9. de vict. cap. 19. *tales ſacerdotes, qualis, putas, erat populus?* Extat apud Iuſtinianum Cod. *de Epiſcopali audientia* pulchrum de Eccleſiaſticis bene ſe gerentibus elogium, & grauis de iiſdem male ſe gerentibus querela. *Certiſſimè*, ait, *credimus, quia ſacerdotum puritas, & decus & ad Dominum* DEVM *& ſaluatorem noſtrum* IESVM CHRISTVM *feruor & ab ipſis miſſæ perpetuæ preces, multum fauorem noſtræ reipublicæ & incrementum præbent. Per quas datur nobis & barbaros ſubiugare, & in Dominum redigere illos, quæ antea non obtinuimus. Et quantò plus rebus illorum accedit honeſtatis & decoris, tanto magis & noſtram rempublicam augeri credimus. Si enim hi prætulerint vitam honeſtam, & vndiq; irreprehenſibilem, & reliquum populum inſtruxerint: vt is ad illorum honeſtatem reſpiciens multis peccatis abſtineat: planum eſt, quod inde & animæ omnibus meliores erunt, & facile nobis tribuetur à maximo* DEO *& ſaluatore noſtro* IESV CHRISTO *clementia conueniens. Hæc igitur nobis ſpeculantibus nunciatum eſt, præter communem rerum fidem, quoſdam ex reuerendiſſimis diaconis, itemq; presbyteris (nam eo amplius etiam dicere erubeſcimus,* DEO *amantiſſimos nempe Epiſcopos) quoſdam, inquam, ex his non verentur alij quidem per ſe ipſos cubos ſeu teſſeras*

contre-

contrectare, & adèo pudendum atque ipsis etiam Idiotis à nobis frequenter interdictum spectaculum participare: alij verò talem ludum non accusant: sed vel communicant facientibus: aut sedent spectatores actus indecori. Et spectant quidem cum auiditate omnimoda res omnium rerum importunissimas: sermones verò audiunt blasphemos, quos in talibus necesse est fieri: polluunt etiam suas manus, & oculos, & aures, sic damnatis & prohibitis ludis. Vide igitur Concilium Tridentinum sess. 22. de reformatione ca. 1. & audi S. Bernardum ad Innocentium Pontificem epist. 152. *Insolentia, inquit, Clericorum, cuius mater est negligentia Episcoporum, vbiq; terrarum turbat & molestat Ecclesiam.*

Quintum. Dona in Herculis sacrificia & honorem collata, & ad exteros ludos seu agones olympiacos profectio vers. 18. Athletæ se Herculis imitatores profitebantur, vt ex Galeno in protreptico, & Hadriani decreto apud Lipsium in Auctario veterum scriptorum patet. Ideoque & illius erant in Gymnasiis statuę & sacella, vt ostendit in Corinthiacis & Arcadicis Pausanias, Dio. lib. 1. in Melancoma, Athenæus lib. 6. vbi de parasitis. Faber lib. 1. agon. cap. 16. & 17. lib. 3. cap. 27. lib. 2. Semest. cap. 11. lib. 3. cap. 2. Interuallum, quod inter olympicos ludos erat, quadriennium fuit & dicebatur *olympias.* Caput verò habendorum ludorum quinquennium seu pentaetoris, vt in Censorinum notat Pithæus, & sic *pentaetericum agonem* in Cęsaris honorem instituit Herodes apud Iosephum lib. 15. cap. 11. & alios alibi, vt suprà notatum. De Hercule dictum in Samsone. Sed pro *didrachmis* v. 19 Græcus habet *drachmas* tantùm. At pro *peccatores* eodem versu 19. videtur legendum *Precatores,* cum Græcè vocentur θεωροὶ. Hi autem erant, qui ad sacros ludos vel oracula extra fines mitti solebant, vt explicat lib. 5. de Athenienſium Repub. cap. vlt. Sigonius & in Demetrio Plutarchus. Sic etiam legendum videtur ca. 4. vers. 16. *habuerunt,* non *habuerant,* vti sententia sequens indicat, quę notatu dignissima est, cùm qua conuenit illa Valerij lib. 1. cap. 2. *Lento gradu ad vindictam sui diuina procedit ira, tarditatemq; supplicij grauitate compensat.* Iasonem istum narrat lib. 12. ca. 6. Iosephus Oniæ sancto Pontifici iam mortuo successisse. At verò hic ipsum Oniam adhuc viuentem, quasi spurium & nothum, fraude Pontificatu deiecit, sibiq; ab ipso Antiocho sacerdotium impetrauit. Vtitur enim Græcus cap. 4. vers. 7. & 26. verbo ὑποτοπεύειν, quod quasi *adulterinum & supposititicium facere, decipere* ac *supplantare* significat. Et hæc quidem sub Antiochi regni principium, ante bella eius Ægyptiaca, quæ duplici expeditione gessit, vti ostendit lib. 2. Machab. cap. 5. vers. 1. & Liuius lib. 44. & 45.

E CAPITE PRIMO LIBRI PRIMI

17 *ET paratum est regnum in conspectu Antiochi, & cœpit regnare in terra Aegygti vt regnaret super duo regna.*

18 *Et intrauit in Aegyptum in multitudine graui, in curribus, & elephantis, & equitibus, & copiosa nauium multitudine:*

19 *& constituit bellum aduersus Ptolemaum regem Aegypti, & veritus est Ptolemaus à facie eius, & fugit, & ceciderunt vulnerati multi.*

20 *Et comprehendit ciuitates munitas in Terra Aegypti: & accepit spolia Terra Aegypti.*

21 MIsso autem in Aegyptum Apollonio Mnesthei filio propter primatus Ptolemæi Philometoris regis, cùm cognouisset Antiochus alienum se à negotijs regni effectum, propriis vtilitatibus cõsulens, profectus inde venit Ioppen, & inde Hierosolymam.

22 Et magnifice ab Iasone, & ciuitate susceptus, cum facularum luminibus, & laudibus ingressus est: & inde in Phœnicen exercitum conuertit.

23 Et post triennij tempus misit Iason Menelaum supradicti Simõnis fratrem portantem pecunias regi, & de negotijs necessarijs responsa perlaturum.

24 At ille commendatus regi, cùm magnificasset faciem potestatis eius, in semetipsũ retorsit summum sacerdotium, superponens Iasoni talenta argenti trecenta.

25 Acceptis à rege mandatis, venit, nihil quidem habens dignũ sacerdotio: animos verò crudelis tyranni, & feræ beluæ iam gerens.

26 Et Iason quidem, qui proprium fratrem captiuauerat, ipse deceptus profugus in Ammanitem expulsus est regionem.

27 Menelaus autem principatum quidem obtinuit: de pecuniis verò regi promissis, nihil agebat, cùm exactionem faceret Sostratus, qui arcis erat præpositus.

28 Nam ad hunc exactio vectigalium pertinebat: quam ob causam vtrique ad regem sunt euocati.

29 Et Menelaus amotus est à sacerdotio, succedente Lysimacho fratre suo: Sostratus autem prælatus est Cypriis.

30 Et cùm hæc agerentur, contigit Tharsenses, et Mallotas seditionem mouere, eo quòd Antiochidi regis concubinæ dono essent dati.

31 Festinanter itaque rex venit sedare illos, relicto suffecto vno ex comitibus suis Andronico.

32 Ratus autem Menelaus accepisse se tempus opportunum, aurea quædam vasa è templo furatus donauit Andronico, & alia vendiderat Tyri, & per vicinas ciuitates.

33 Quod cum certissimè cognouisset Onias, arguebat eum, ipse in loco tuto se continens Antiochiæ secus Daphnem.

34 Vnde Menelaus accedens ad Andronicum, rogabat vt Oniam interficeret. Qui cùm venisset ad Oniam, & datis dextris cum iureiurando (quãuis esset ei suspectus) suasisset de asylo procedere, statim eum peremit, nõ veritus iustitiam.

35 Ob quam causam non solum Iudæi, sed aliæ quoque nationes indignabantur, & molestè ferebant de nece tanti viri iniusta.

36 Sed regressum regem de Ciliciæ locis adierunt Iudæi apud Antiochiam simul & Græci conquerentes de iniqua nece Onia.

37 Contristatus itaque animo Antiochus propter Oniam, & flexus

xus ad misericordiam, lacrymas fudit, recordatus defuncti sobrietatem, & modestiam.

38 Accensus animis Andronicum purpura exutum, per totam ciuitatem iubet circunduci: & in eodem loco, in quo in Oniam impietatem commiserat, sacrilegum vita priuari, Domino illi condignam retribuente pœnam.

39 Multis autem sacrilegiis in templo à Lysimacho commissis Menelai consilio, & diuulgata fama, congregata est multitudo iam auro exportato.

40 Turbis autem insurgentibus, & animis ira repletis, Lysimachus armatis ferè tribus millibus iniquis manibus uti cœpit, duce quodam tyranno, ætate pariter, & dementia prouecto.

41 Sed, vt intellexerunt conatũ Lysimachi, alij lapides, alij fustes validos, arripuere: quidam verò cinerem in Lysimachum iecere.

42 Et multi quidem vulnerati, quidam autem & prostrati, omnes verò in fugam conuersi sunt: ipsum etiã sacrilegum secus ærarium interfecerunt.

43 De his ergo cœpit iudicium aduersus Menelaum agitari.

44 Et cum venisset rex Tyrum, ad ipsum negotium detulerũt missi tres viri à senioribus.

45 Et cum superaretur Menelaus, promisit Ptolemæo multas pecunias dare ad suadendum regi.

46 Itaq; Ptolemæus in quodam atrio positum, quasi refrigerandi gratia, regem adiit, & deduxit à sententia:

47 Et Menelaum quidem vniuersæ malitiæ reum criminibus absoluit: miseros autem, qui etiam si apud Scythas causam dixissent, innocentes iudicarentur, hos morte damnauit.

48 Citò ergo iniustam pœnam dederunt, qui pro ciuitate & populo, & sacris vasis causam prosecuti sunt.

49 Quamobrem Tyrij quoque indignati, erga sepulturam eorum liberalissimi extiterunt.

50 Menelaus autem propter eorum, qui in potentia erant, auaritiam, permanebat in potestate, crescens in malitia ad insidias ciuium.

CAPVT V. LIBRI II.

1 EOdem tempore Antiochus secundam profectionem parauit in Aegyptum.

2 Contigit autem per vniuersum Ieroſolymorum ciuitatem videri diebus quadraginta per aëra equites discurrentes, auratas stolas habentes, & hastis, quasi cohortes, armatos.

3 & cursus equorum per ordines digestos, & congressiones fieri cominus, & scutorum motus, & galeatorum multitudinẽ gladiis districtis, & telorum iactus, & aureorum

reorum armorum splendorem, omnisq; generis loricarum.

4 Quapropter omnes rogabant in bonum monstra conuerti.

5 Sed cùm falsus rumor exisset, tanquam vita excessisset Antiochus, assumptis Iasone non minus mille viris, repentè aggressus est ciuitatem: & ciuibus ad murum conuolantibus, ad vltimum apprehensa ciuitate, Menelaus fugit in arcem:

6 Iason verò non parcebat in cade ciuibus suis, nec cogitabat prosperitatem aduersum cognatos malum esse maximum, arbitrans hostium & non ciuium se trophæa capturum.

7 Et principatum quidem non obtinuit, finem verò insidiarum suarum confusionem accepit, & profugus iterum abiit in Ammaniten.

8 Ad vltimum, in exitium sui conclusus ab Areta Arabum tyranno, fugiēs de ciuitate in ciuitatem, omnibus odiosus vt refuga legum & execrabilis, vt patriæ & ciuium hostis, in Aegyptum extrusus est:

9 & qui multos de patria sua expulerat, peregre periit, Lacedamonas profectus, quasi pro cognatione ibi refugium habiturus:

10 & qui insepultos multos abiecerat, ipse & illamentatus, & insepultus abiicitur, sepultura neque peregrina vsus, neque patrio sepulchro participans.

COMMENTARIVS.

De Antiochi priore in Ægyptum expeditione.

IN priore Antiochi Ægyptiaca expeditione considerandæ sunt quinq; eius nimirum *causa, tempus, iter, progressus* & *exitus*.

Primum. Causa duplex traditur, *vna* specioſa & falsa, vt maiorem Ptolemæum Philometorem, cui mater fuerat ipsius Antiochi soror, Cleopatra, in regnum reduceret, vti apud Liuium lib. 44. narrant Alexandrini legati. Et hoc est, quod narrari videtur hic lib. 2. cap. 4. vers. 21. *propter primates Philometoris* missum ab Antiocho Apollonium. Illi enim videntur adhæsisse Ptolemæo alteri fratri minori, eiusque sorori Cleopatræ, & alterum istum Ptolemæum regno eiecisse. & vocantur ipsi Græcè τὴ πρωτοκλισίαν, id est, *ij qui primos accubitus* seu sellas primi honoris indices tenerent, prout iu Esther notaui. Quanquam posset eodem versu legi; *propter primatum Philometoris*, vt sententia foret, inter fratres Regis, de præstantia & primo accubitu dissensionem exortam. prout ferè apud Sallustium inter Iugurtham & fratres; indeque bellum & Ptolemæi maioris expulsionem consecutam. Illi ergo, vt restitueretur, opem se velle ferre simulabat Antiochus, cum vel *se*, vel *illum* (vtramque lectionem admittit Græcus.) *à negotiis ipsis gerendis alienum intelligeret. Maiori Ptolemæo*, ait Liuius lib. 45 *regnum quæri suis viribus simulabat. Et hoc precioso titulo, ad omnes Asiæ & Græciæ ciuitates, legationibus recipiendis, litterisq; dimittendis, vsus erat. Altera* causa vera est, lib. 1. vers. 17. quod *cum Syria regnum sibi paratum* seu firmatum videret, ad Ægypti regnum

gnum oculos adiecerit. Nam quod illic dicitur, *cepit regnare*, fortè legendum, *cepit velle regnare*. vel certè, *cepit regnare, desiderio & cupiditate*. Græcè siquidem est, ὑφίλαβε βασιλεῦσαι, & apud Iosephum lib. 12. cap. 6. *Statuit contra Ægyptum exercitum ducere, cum illius desiderium cepisset*. Idque posset ex lib. 2. cap. 4. vers. 21. accipi, dum *propriis vtilitatibus consulere* dicitur. licet Græca possint etiam ad superiorem fictam causam accommodari τῆς κατ' αὐτὸν ἀσφαλείας ἐφρόντιζεν, id est, *curam de ipsius securitate suscipiebat*.

Alterum. Prioris porrò eiusdem expeditionis nullum vsquam certum tempus inuenio. Videtur tamen, vbi Syriam constituisset Antiochus, statim bellum hoc Ægyptiacum expisse. Constituit autem illam breui, propter Syrorum erga ipsum beneuolentiam, & Eumenis Regis societatem, vt est in Appiano. statimque vel tanquam legatum cum mandatis, vel tanquam ducem cum copiis in Ægyptum misit Apollonium lib. 2. c. 4. vers. 21.

Tertium. Tandem ipsemet Antiochus magnis cum copiis *venit Ioppen*, & quia ex ea videre Hierosolymam poterat, quemadmodum refert li. 16. Strabo, ad hanc accessit, anno, vt videtur, ipsius regni secundo, seu Græcorum 138. Eam verò pacatè tum ingressus est, multisque honoribus affectus, in quibus numerantur cap. 4. vers. 22. faculæ & lumina, de quibus in Iudith egi cap. 3. fol. 249. Deinde laudes seu fauſtæ acclamationes, quæ βοαὶ dicuntur, vt *viuat Rex*. ne quis ex Græco βοῦν fingat, boues ipsi tanquam DEO mactatos. Licet enim simile quid Actorum 14. legamus, siquicpse Antiochus apud Iosephum lib. 12. ca. 7. à Samaritanis DEVS appellatus, nihil hic tamen, præter εὐφημιστὰς vociferationes, accipiendum. Hierosolymis in Phœnicen exercitum conuertit Antiochus, eodem li. 2. cap. 4. vers. 22 siue, inquisito illam exercitu petiit. Hoc enim importat Græcum κατεσκεπτέδευσεν. præsertim cum ea prouincia Ptolemæorum esset, Iosepho indice, lib. 11. cap. 3.

Quartum. Nauali prælio ad Pelusium pugnatum. Fugit victus Ptolemæus Iunior Alexandriam, quam obsedit quidem, sed non cepit Antiochus; Memphi alioqui ea terraque tota Ægypto potitus est, auctore Liuio lib. 44. & 45. Ios. lib. 12. cap. 6. idque significatur hic lib. 1. cap. 1. vers. 19. & 20. & apud Egesippum lib. 1. cap. 1. Gorionidem lib. 3. cap. 3.

Quintum. Tum in Syriam rediit, valido Pelusij relicto præsidio, vt Ægypti scilicet clausira teneret, rursumque cum vellet, exercitum induceret, inquit Liuius lib. 45. Atque his in rebus triennium consumtum videtur, vt anno Seleucidarum 140. reuerterit Rex. & tunc ea contigerunt, quæ toto cap. 4. à vers. 23. traduntur. Post triennale, ab initio Ægyptiaci belli, priorisq; Hierosolymitani accessus, tempus, misit ad Antiochum Regem cum pecuniis & hypomnematismis, Iason Menclaũ. Is verò eodem, quo fratrem circumscripserat & deceperat scelere (id Interpres vers. 26. vertit *captiuare*) circumscriptus & deceptus à Menelao est, vt qui ab illo ad se Pontificatũ auertit. Scribit verò Iosephus lib. 12. cap. 6. Oniæ sancto duos fratres fuisse, Iasonem & Oniam. huncque vult esse Menelaum istum, qui, proprio nomine abiecto, ethnicam Menclai appellationem, sicuti & Iason fecerat, impiè asciuerit, idemque repetit lib. 15. cap. 3. lib. 20. c. penultimo. eiusque auctoritatem secuti sunt Zonaras Tomo 1. fol. 146. Scholastica historia, Glossa, & D. Thomas. Sed clarè c. 4. v. 23. non ex Aaronica stirpe, sed ex Beniaminia, *Simonis*, de quo suprà ca. 3. v. 4. *frater* esse affirmatur. *Misit Iason Menelaum supradicti Simonis fratrẽ*. Si Simonis frater est, & Simon de tribu Beniamin, quomodo Pontificis maximi, qui è tribu Leui, ex Aaronis familia erat, frater etiã extitit?

Respondet tamen D. Thomas, *cum hic dicitur frater Simonis, intelligitur non carne, sed moribus. Vnde Glossa ait, fratrem, id est, scelere parem.* At sanè multo magis dixisset textus: *Misit Iason Menelaum fratrem suum.* Nam vterque, nequitia & impietate, quam ouum ouo, similior. Imo dixisset; *Misit Iasón Simónis frater.* Vterque siquidem in sanctum Oniam odio & scelere infestissimus. Et quorsum iam hæc improbitatis fraternitas tam seriò inculcaretur? An ipsa Menelai malitia, eiusdemq; & cum Iasone & cũ Simone similitudo, è pessimis eius facinoribus, parum manifesta? Iam ver. 26. cum dixisset, *Iasón quidem qui proprium fratrem captiuauerat*, non simpliciter subiunxisset, *ipse deceptus*, sed *ipse à proprio etiam fratre deceptus, profugus in Ammaniten expulsus est regionem.* Quia verò & timida & suspicioſa valdè ambitio est, quomodo astutissima vulpes, Iason iste, qui se à sacerdotio fratrem, eo alioqui gradu dignissimum, astu deiecisse sciret, fratri alteri; qui eandem illam valdè dignitatem optabat, eamque ab eodem Rege, per genus & largitionem, captare facillime poterat, ita fideret, vt ad istum eo vti legato vellet? Est præterea omnino ista sententia contra laudatam illam D. Augustini regulam, quæ iubet, vt, nisi grauis quædam causa vrgeat, à propria verbi significatione, in scripturis numquam discedamus. Et cum de Iasone Menelaoque iſ'o mentio toties incidat, mirum esset, eos, nullâ vnquam litterulâ, fratres monstrari; sed solum Iasonem sancti Oniæ fratrem, eodem isto cap. 4. vers. 7. 26. & Lysimachum etiam Menelai fratrem v. 29. sicuti & Simõ erat eiusdẽ frater. Adiiciatur demũ & istud; Iosephũ hac in historia, de aliis etiam rebus, neque cum libro isto, neq; cum semetipso satis consentire. Nam lib. 12. cap. 6. ait tum primò Pontificatum Iasóni ab Antiocho datum, cum mortuus esset Onias. At viuebat adhuc Onias, cum ipsemet Iason, ab eodem Antiocho, ea dignitate priuaretur, & Pontifex Menelaus crearetur. vti patet hoc ipso cap. vers. 26. 27. 33. & sequentibus. Rursum ait ibidem Iosephus, Menelaum istum, cum ab Antiocho iam Pontificatu donatus esset, ad Regem iisse, petiisseque vt Hierosolymis ædificare gymnasium, aliaque impia & Gentilia peragere liceret. At hoc Iasoni tribuendum tota superior iam narratio monstrauit vers. 9. 10. 12. 13. Tertiò, narrat in eodem illo capite Iosephus, quemadmodum Oniæ boni filio, qui eodem etiam nomine, & interdum etiam *Ananias*, vt apud eundem auctorem est lib. 2. cap. penult. vocabatur, sacerdotium traditum non sit, quia puer admodum erat. νήπιος ἦν *in. Adhuc*, ait, *infans erat.* & tamen lib. 1. Capt. 1. eum tradit de Pontificatu contendisse, Tobiæque filios, quos contra Iasonem Menelao adhæsisse cap. 6. lib. 12. dixerat; Hierosolymis expulisse, sicque sacerdotio & vrbe potitum esse. quoad iratus Hierosolymam veniret Antiochus, eamque vi occuparet: ipse verò Pontifex Onias in Ægyptum profugeret, nouumque ibi templum excitaret. Atque in Ægyptum quidem iste profugit, inibique templum excitauit, sed non quòd Hierosolymis Pontificatum gessisset, indeque Menelaum expulisset, vti patet infrà vers. 50. & cap. 5. huius eiusdem lib. 2. vers. 5. & 6. Idem etiã Iosephus l. 15. c. 3. ait, Antiochũ omnium primũ fuisse, qui Iudæorum eam legem violarit, qua Pontificatus viuo nemini auferebatur, quia ab Iasone adhuc superstite illum in Oniam siue Menelaum transtulerit. At dicendum fuit, ab Onia illo sancto, cum, vt dictum est, in viuis adhuc esset, translatam in Iasonem fuisse illam dignitatem. Rursum lib. 20. cap. penult. Antiochum primum fuisse memorat, qui legitimas Pontificum successiones interruperit, quia, Onia siue Menelao isto interfecto, Iacimum siue *Alcimum* Pontificem constituerit, qui esset quidem ex Aaronis genere, sed non è Pontificum familia. Multo magis dicendum erat, ab eodem Tyranno constitutum

tutum Pontificem Menelaum hunc, qui nec ex Aaronis quidem prosapia erat, imò nec ex ipsa quidem tribu Leui. Cum igitur Menelaum istum verum Beniamitæ Simonis fratrem extitisse doceat contextus perspicuè, Iosephi verò multis in rebus vacillet narratio, cum illo potius quam cum isto quidni sentiamus? Atque hic etiam vides, quod Præloquio 2. dicebatur; *secundi* huius *libri auctorem nequaquam Iosephum* putandum, quod & ex similibus aliis partim suprà iam notatis, partim infrà notandis intelligitur. Simul præterea *illud* D. Thomæ in lib. 1. caput 1. reiicitur. ideò fratres Oniæ Iesum & Menelaum, Pontificatum adeò ambitiosè venatos, quòd ipsi *Onia nullus* esset *filius*. Nam & cõtra Iosephum ipsum affirmatio ea est, & contra D. Hieronymum Danielis 11. Isaiæ 19. imò & contra ipsummet D. Thomam in lib. 1. c. 7. fol. 141. vbi paruulum eidem Oniæ filium dat.

Pactas verò pecunias cum non penderet Regi Menelaus, ipse, & Hierosolymitanæ arcis præfectus, idemque regius Quæstor Sostratus euocati sunt. & iste quidem in Græco texta reliquisse suo loco dicitur Cratetem Cypriorum præfectum, seu, vt à nostro Interprete dicitur, *qui prælatus erat Cypriis*: Menelaus verò, sua in pontificali dignitate *vicarium*, fratrem suum Lysimachum. Quem enim Interpres vertit vers. 29. *succedentem*, Græcè διάδοχον dicitur, id est, *vicarius*. Nam διαδέχεσθαι significat interdum, alicui succedere in officio & dignitate aliqua. non tamen simpliciter, sed certo tantùm modo, vel ad tempus aliquod. Et sic in Esther parte 3 quæst. 22. dictum, *Assueri successorem siue vicarium* fuisse Mardochæum, & hic, absente Rege Antiocho, Andronicus fit διαδεχόμενος, vers. 31. quem Interpres noster, *suffectum vocat*.

Interea duæ insignes Ciliciæ vrbes *Tarsus & Mallus*, de quibus lib. 14. Strabo, tumultum excitarunt; quod in regiæ pellicis, quam Græcus *Antiochidem* nominat, sumptum datæ essent. Hoc enim donationis genus apud Orientis Reges vsitatum fuisse, docent Cicero Verrina 5. Plato Alcibiade, Plutarchus Themistocle, Athenæus lib. 1. & alij, prout in Salomonis peccato tradidi. Rex tumultum vt sedaret, illo se contulit. Nefaria interim Menelai sacrilegia sanctus Onias zelo magno, prout Pontificem, etiamsi Principatu, per nefas, deturbatus iampridem esset, decuit, insectabatur. cum in Daphnes, quæ iuxta Antiochiam est, *Asylum locum* secessisset. prout in Græco est, licet, quod Latinus vers. 33. dicit, *Antiochiam secus Daphnen* esse, reprehendendum non sit, cum eodem sententia reuoluatur. Nam vt apud Strabonem est, vicus *Daphne* stadiis tantum 40. ab Antiochia distabat, adeo vt eius suburbium à Dione lib. 51. vocetur. Vnde *Antiochia epidaphne* vel *epidaphnes* apud Plinium & Strabonem. Locus verò is sacer, & augustus, planeque inuiolabilis habebatur, quod ibi esset Dianæ Apollinisque lucus & fanum. cuius iu Apostatæ Iuliani & S. Babylæ historia mentio est, itemque in Cod. *de cupresso ex luco Daphnensi*, lib. XI. Hinc Menelai, Andronicique nequitia eductus Onias conscelerate occisus est, vers. 34. Lysimachus ob immania, quæ fratris Menelai auctoritate, consilio, & voluntate, admittebat; sacrilegia, iuxta gazophylacium interemptus est. Menelaus sacrilegij apud Regem postulatus, corrupto multa pecunia Ptolemæo Dorymenis filio, vti Græcè nominatur, absolutus est. Accusatores verò innocentissimi, qui, vt Verrina vltima etiam Cicero dicebat, & pœnè in Epicedio Statius; vel apud Barbaros mali nihil accepissent, morte affecti sunt iniustissima. Ipsis etiam Gentilibus *Tyriis* (neque enim vers. 49. Tyri legendum, sed Tyrij) *indignantibus*, tantumq; scelus detestantibus. Licet verò multa his in rebus notare: quo scilicet hominum ambitio prorumpat: quomodo ad dignitates omnium sacerrimas nefarie

grassetur,

grassetur, templa depeculetur, turbis cædibusque omnia compleat. Rursum, quomodo impiorum etiam & Gentilium animi veram solidamque virtutem admirentur, vers. 35. cum & Antiochus ipse ad Onię cædem illachrymauerit vers. 37. & supremum insontium eęsorum cadaueribus honorem Tyrij habuerint, vers. 49. Denique, cùm lamentosissimo tempore, ad tempus aliquod, verus ex Aaronica sobole Pontifex aliquātisper deesse incepit. Nam Onię sancti filius Onias, è sacerdotibus quidem magnis, quoad genus, erat, prout suprà Iosephum audiimus. is tamen iam, quoad vsum & functionem, Pontifex non erat. Iason verò in Ammonitidem fugerat.

De posteriore Antiochi in Ægyptum expeditione.

SVNT in ista expeditione consimiliter hęc intuenda, causa, tempus, iter, progressus, exitus.

Primum. Quæ prioris belli causa vera fuit, eadem secundum istud excitauit. Cum enim inter Ptolemęos fratres conuenisset, eoque ipso Antiochum lætari conueniens esset, si quidem Ptolemęi alterius reducendi causa, exercitum Ægyptum induxisset, *adeò*, inquit lib. 45. Liuius, *est offensus, vt multo acriùs infestiusq; aduersus duos, quam antè aduersus vnum, pararet bellum.*

Alterum. Tempus apparati belli huius confertur à Liuio lib. 5. in exitum anni, quo, Æmylio consule, Macedonum Rex *Perseus* victus fuit. Tempus verò belli eiusdem finiti in sequentis anni ver adultum, aut æstatem certè ineuntem. Erat vetò, ex Sigonianis fastis, annus ille vrbis 585. iste verò 586. & respondet ille Seleucidarū anno 143. iste 144. Caput verò primum libri prioris Machabęorum nostrorum vers. 21. dicit Græcè paulò clariùs, *post Ægyptum percussam, anno 143.* rediisse & Hierosolymam, iteratò scilicet, ascendisse. Si annorum hic numerus ad percussionem referretur, hoc modo, *post percussam anno 143. Ægyptum*, benè cum scriptura conspiraret Liuius. quia initium Romani anni vrbis 586. quoad duos menses & amplius, incurrebat in Iudaicum Seleucidarum exeuntem 143. Si verò ad reditum pertineat, hoc modo, *postquam percussit Ægyptum, rediit anno 143, & ascendit ad Israël*; vnius ferè anni dissensio fuerit. quæ iis non magna videbitur, qui norunt de Vrbis & Consulum annis perpetuam ferè apud scriptores ejusmodi litem esse. At ne hanc quidem esse velim, mihiq; posse ostendere videor, Liuium anno vno seriùs, Ægyptiaci belli finem referre. qui non in annum post deuictum Persen, sed in eum, quo ille deuictus est, inciderit. Recta siquidem Popilius Romanorum legatus, homo & seuerus & serius, in Ægyptum contendit, Antiocho, vt exederet; si iam incessisset, aut ne omninò incederet, quemadmodum refert Iustinus lib. 34. imperaturus. Quia verò Liuij studiosis paradoxum hoc videbitur, & Iosephus, Appianus, Iustinus, Eusebij chronica minus distinctè de duobus hisce bellis loquuntur, ex solo ipso Liuio eius, quod dixi, fidem mutuabor.

Narrat ille lib. 44. Æmylio consule, Idib. Martij, Alexandrinos legatos valdè senatum obtestatos, vt citra cunctationem ab Alexandriæ mœnibus abscedere iuberetur, quem illam obsidere aiebant; Antiochus. Visum omninò senatui, properandum. homo admodum nauus & impiger, cum aliis, legatus decernitur Lænas Popilius. Is, tantum ad iter, ita subitò sese parauit, vt intra triduum, cum legatis illis Roma profectus sit. At ecce subitò, cum ad celeritatem neq; remi neque venti satis vlli esse viderentur; si Liuium audimus, non tempestate aliqua iactati, sed sponte ipsi sua miras in

ras in itinere moras nectunt. Delum nauigauit, & quidem cum hostilem ibi 40. lemborum classem scirent. Inde verò, quasi nihil in Ægypto periculi, nullâ ipsis iniuncta legatione, non soluunt, sed hærent, morantur, non dies vel hebdomadas aliquot, sed menses plures, æstatem totam, autumnum totum, denique donec de Perseo debellatum esset. Si hoc Popilius agebat, Consulis ex vrbe discessum, qui secuto Aprili factus, expectare potuisset. At præsidio Romanorum nauibus fuit. Non erat ipse ad Macedonicum bellum Dux aut Prætor missus, sed in Ægyptum legatus. Et quod ipsius præsidium? cum regiæ classis Præfectus Antenor, naues, præterquam si quæ Macedoniam peterent; omnes aut supprimeret aut spoliaret. At ex Ægypto Antiochum discessisse inaudierat. Romam ergo redeundum erat, aut certè, subacto Perseo, in Ægyptum iterum non properandum. Et tamen *adsuscepta*m, ait Liuius, *legationem peragendam nauigare Ægyptum pergit, vt prius occurrere Antiocho posset, quam ad Alexandriæ mœnia accederet.* Iam fortè intellexerat, bellum ab Antiocho alterum parari. Hyems tamen cum adesset, Antiochusque in Syria versaretur, non satis videbat, se, si vellet, multò illum citiùs conuenire posse, quam Alexandriam Rex idem veniret? Nihilominus tamen apud eundem Liuium, quasi veteruo excitati, tanto rursum opere legati isti festinant, vt cum Rhodiorum Principes occurrerent, imisque precibus, vt Rhodum illi deuocarentur, orarent, pertinacissimè negarent, donec tandem perpulsi sunt, vt pro sociæ vrbis salute, moram nauigationis breuem paterentur. Rhodi tamen, non vltra quinque dies, morati sunt. Quanquam Rhodios ipsos miror à legatis illis videri optare, quæ Romæ illi referrent, cum hi non Romam, sed in Ægyptum pergerent: & ante ipsorum reditum, de negotiis omnibus cum Romanis agendum esset. Miror etiam horum postea legatos in Senatu non referre, quid iidem illi Romanorum legati apud se viderint, censuerint: sed Popilij tantum illud, quod cum Antiocho egisset, quasi iam præteritum, attingere. Sed pergamus. Alexandriam legati veniunt. At iussi erant, prius Antiochum, dein Ptolemæum adire: Tandem Romam redeunt: sed Ptolemæi & Antiochi legatis, qui Macedonicam victoriam Senatui gratularentur, comitati. Sera gratulatio, si, anno penè toto, post victoriam. Quid, quod idem Liuius ait, inuitatum ad belli societatem à Perseo Antiochum, cum ei diceret, *indignum facinus, Antiochum victorem, præmio belli, ab Ægypto arceri?* Iam ergo cum Popilius arcuerat, vel vt arceret, proximè aberat. Quis ergo aptè satis hanc à Liuio legationem natrari censeat? Nec verò inter priorem & posteriorem expeditionem temporis tantum interponit, quantum nō modo iis, quæ ex c. 4. lib. 2. mihi iam dicta, necessarium, sed quantum iis, quæ ab ipso etiam referuntur, abscessisse scilicet ab Alexandriæ mœnibus, in Syriam remigrasse, bellum nouum coquere, classem instruere, Cyprum mittere, cum Ptolemæi legatis disceptare, certas & pacis conditiones, & dierum inducias præscribere. Hæc igitur, ad hoc vsque tempus, chronologia sit.

ANNO

Mundi.	Olympiadis.		vrbis cond.	Seleucidarum.	
3983	151	2	579	137	Cœpit regnare Antiochus Epiphanes, lib. 1 cap. 1. ver. 11.
3984		3	580	138	Bellum gerit in Ægyptum susceptum, lib. 2. c. 4. Hierosolymam peruenit, ibid. ver. 21.
3985		4	581	139	Gerit bellum in Ægypto susceptum.
3986	152	1	582	140	Redit ex Ægypto Antiochus. & Menelaus abiatione Pontificatum sibi aufert, lib. 2. cap 4.
3987		2	583	141	Cilicũ tumultus cõponit Rex, & S. Onias interficitur, ibi. v. 10. 34
3988		3	584	142	innocentes Menelai accusatores trucidantur c. 4. ver. 42.
3989		4	585	143	Bellum in Ægyptum posterius instruitur, lib. 2 cap 5. ver. 1.
					Conficiur, auctoritate Popilij legati Romani, & Hierosolyma capitur, crudelissimeq; vastatur, lib. 1. c. 1. v. 21. 22. li. 2. c. 5. v. 11. 12.

Nam lib. 1. cap. 1. vtriusque belli summa tangitur, sed solius posterioris finiti tempus adscribitur, quemadmodum idem ferè solum à Iosepho, Iustino, Appiano, Eusebio chronol: narratur: At hic lib. 2. cap. 4. bellum, vt dixi, prius ostenditur: posterius verò cap. 5. incipitur & absoluitur.

Tertium. Iter Antiochi in Ægyptum secundò euntis à Liuio lib. 45. describitur per Cœlesyriam, & Nili Peluſiacum ostium, Alexandriam versus.

Quartum. Progressus eius is fuit, vt, eodem narratore Liuio, omnes per Arabiæ deserta sese populi dederent: ipseque ab iis, qui ad Memphim incolebant, & à cæteris Ægyptiis, partim voluntate, partim metu receptus sit. Duo interim Hierosolymæ acciderunt, meteorologica scilicet ostenta, lib. 2. cap. 5. ver. 2. & subita barbaraque Iasonis ex Ammonitide irruptio. cui auguria ex ostentis illis falsa, falsisque de Antiochi morte rumores imposuerant. Vertuntur verò ea ab Interprete ver. 4. *monstra*, quia futurum quid monstrare videbantur, cum Græcè ὀπτασίαι, *visio* vocentur. Idcoque rectè illi, qui, vt benè verteret, DEVM rogabant. Cum anno Domini 814. cometam Carolus Magnus vidisset, quidnam ille portenderet ab Eginardo philosopho scisciteus est. Ille, vt omni Imperatorem solicitudine liberaret, A cœli signis formidandum non esse, respondit. Subiecit verò, vti temporum Fasciculus refert, *deuotus Imperator: Non aliud timere debemus, nisi illum, qui nostri & fideris illius Creator est: Sed eius clementiam laudare tenemur, qui nostram inertiam, cum peccatores simus, talibus admonere dignatur indicijs. Quia igitur talia portenta cum apparent, omnes communiter tangunt, omnes pro virili ad meliora festinare debemus, vt misericordiam in illo dominante consequi valeamus.* Hæc ille sanè quam sapienter. Vellicantur verò visa hæc ab iisdem illis, de quibus cap. 3. Caluinistis, cum tamen huiusmodi plurima sæpè contigerint, vti videre est apud Plinium lib. 2. cap. 56. Senecam quæstionibus naturalibus, Iulium Obsequentem cap. 9. & 76. Niphum in meteorologica, Gemmam Cosmocritica, Lycosthenem de prodigijs & ostentis, fol. 189. 210. 228. qui tandem istud etiam refert fol. 158. & addit fol. 566, *Anno 1538. in Germania in aëre passim visi sunt viri armati, funera, gladij.* Subiicitur vers. 8. infelicissimus infelicissimi Apostatę Iasonis exitus, pauor, & fuga veluti Cainica, qui ne humari quidem apud eos potuit, apud quos sibi, ob propinquitatem, de qua postea, refugium putabat. Qui facta imitantur, supplicia perhorrescant.

Quintum. Exitum belli huius posterioris, eodem ferè modo exponunt Appianus, Iustinus, Cicero Philip. 8. Liuius, cuius hæc lib. 45. verba sunt; *Antiocho ad Leusinem transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest; legati Romani occurrerunt. Quos cum aduenientes salutasset, dextramq; Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius scriptum habentes tradit, ac omnium primum id legere iubet. Quibus perlectis, cum se consideraturum, adhibiturus*

amicos,

amicis, quid faciendum sibi esset, dixisset: Popilius pro cateruo asperitate animi virga, quam in manu gerebat, circumscripsit Regem, ac priusquam hac circulo excedas, inquit, redde responsum Senatui, quod referam. Obstupefactus tam violento imperio; paruum per tum hæsitasset, Faciam inquit, quod censet Senatus. Tum demum Popilius dextram Regi tanquam amico atque socio porrexit. Die deinde finita excessit Ægypto Antiochus.

E CAPITE PRIMO LIBRI PRIMI.

21 *ET conuertit Antiochus, postquam percussit Aegyptum in centesimo & quadragesimo tertio anno: & ascendit ad Israël,*

22 *& ascendit Ierosolymam in multitudine graui.*

23 *Et intrauit in sanctificationem cum superbia, & accepit altare aureum, & candelabrum luminis, & vniuersa vasa eius, & mensam propositionis, & libatoria, & phialas, & mortariola aurea, & velum, & coronas, & ornamentum aureum, quod in facie templi erat: & comminuit omnia.*

24 *Et accepit argentum, & aurum, & vasa concupiscibilia: & accepit thesauros occultos, quos inuenit: & sublatis omnibus abiit in terram suam.*

25 *Et fecit cædem hominum, & locutus est in superbia magna.*

26 *Et factus est plāctus magnus in Israël, & in omni loco eorum:*

27 *& ingemuerunt principes, & seniores, virgines & iuuenes infirmati sunt: & speciositas mulierum immutata est.*

28 *Omnis maritus sumpsit lamentum: & quæ sedebant in thoro maritali lugebant:*

29 *& commota est terra super habitantes in ea, & vniuersa domus Iacob induit confusionem.*

30 *Et post duos annos dierū misit rex principem tributorum in ciuitates Iuda, & venit Ierusalem cum turba magna.*

31 *Et locutus est ad eos verba pacifica in dolo: & crediderunt ei.*

32 *Et irruit super ciuitatem repente, & percussit eam plaga magna, & perdidit populum multum ex Israël.*

33 *Et accepit spolia ciuitatis: & succendit eam igni, & destruxit domos eius, & muros eius in circuitu:*

34 *& captiuas duxerunt mulieres: & natos, & pecora possederunt.*

35 *Et ædificauerunt ciuitatem Dauid muro magno, & firmo, & turribus firmis, & facta est illis in arcem:*

36 *Et posuerunt illic gentem peccatricem viros iniquos, & conualuerunt in ea. & posuerunt arma, & escas, & congregauerunt spolia Ierusalem:*

37 *& reposuerunt illic: & facti sunt in laqueum magnum.*

38 *Et factum est hoc ad insidias*

sanctificationi, et in diabolum malum in Israël:

39 & effuderunt sanguinem innocentem per circuitum sanctificationis, & contaminauerunt sanctificationem.

40 Et fugerunt habitatores Ierusalem propter eos, & facta est habitatio exterorum, & facta est extera semini suo, & nati eius reliquerunt eam.

41 Sanctificatio eius desolata est sicut solitudo, dies festi eius conuersi sunt in luctum, sabbatha eius in opprobriũ, honores eius in nihilum.

Tobiæ 2.6. Amos 8.10.

42 Secundum gloriam eius multiplicata est ignominia eius: & sublimitas eius conuersa est in luctum.

43 Et scripsit rex Antiochus omni regno suo vt esset omnis populus, vnus: & relinqueret vnusquisque legem suam.

44 Et consenserunt omnes Gentes secundum verbum regis Antiochi:

45 & multi ex Israël consenserunt seruituti eius, & sacrificauerunt idolis, & coinquinauerunt sabbathum.

46 Et misit rex libros per manus nunciorum in Ierusalem, & in omnes ciuitates Iuda: vt sequerentur leges Gentium terræ,

47 & prohiberent holocausta, & sacrificia, & placationes fieri in templo Dei,

48 & prohiberent celebrari sabbathum, & dies sollennes.

49 Et iussit coinquinari sancta, & sanctum populum Israël.

50 Et iussit edificari aras, & templa, & idola, & immolari carnes suillas, & pecora communia,

51 & relinquere filios suos incircumcisos, & coinquinari animas eorum in omnibus immundis, & abominationibus, ita vt obliuiscerentur legem, & immutarent omnes iustificationes Dei.

52 Et quicunque non fecissent secundum verbum regis Antiochi, morerentur.

53 Secundum omnia verba hæc scripsit omni regno suo: & præposuit principes populo, qui hæc fieri cogerent.

54 Et iusserunt ciuitatibus Iudæ sacrificare.

55 Et congregati sunt multi de populo ad eos, qui dereliquerant legem Domini: & fecerunt mala super terram:

56 & effugauerunt populum Israël in abditis, & in absconditis fugitiuorum locis.

57 Die quintadecima mensis Caslen, quinto & quadragesimo & centesimo anno ædificauit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei, & per vniuersas ciuitates Iudæ in circuitu ædificauerunt aras:

58 Et ante ianuas domorum, & in plateis incendebant thura, & sacrificabant:

59 Et libros legis Dei combusserunt igni, scindentes eos:

60 &

60 & apud quemcunque inueniebantur libri testamenti Domini, & quicunque obseruabat legem Domini, secundum edictum regis trucidabant eum.
61 In virtute sua faciebant hæc populo Israël, qui inueniebatur in omni mense & mense in ciuitatibus.
62 Et quinta & vicesima die mensis sacrificabant super aram, quæ erat contra altare.
63 Et mulieres, quæ circumcidebant filios suos, trucidabantur secundum iussum regis Antiochi,
64 & suspendebant pueros à cernicibus per vniuersas domos eorũ: & eos, qui circumciderant illos, trucidabant.
65 Et multi de populo Israël definierunt apud se, vt non manducarent immunda: Et elegerunt magis mori, quàm cibis coinquinari immundis:
66 & noluerunt infringere legem Dei sanctã, & trucidati sunt:
67 & facta est ira magna super populum valdè.

E Capite V. Libri II.

11 His itaque gestis suspicatus est rex societatem deserturos Iudæos: & ob hoc profectus ex Ægypto efferatis animis, ciuitatem quidem armis cepit:
12 Iussit autem militibus interficere, nec parcere occurrentibus, & per domos ascendentes trucidare.
13 Fiebant ergo cædes iuuenum, ac seniorum, & mulierum & infantium exterminia, virginumque & paruulorum nates.
14 Erant autem tuto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia vincti, non minus autem vendundati.
15 Sed nec ista sufficiunt: ausus est etiam intrare templum vniuersæ terræ sanctius, Menelao ductore, qui legum & patriæ fuit proditor:
16 & sceleratis manibus sumens sancta vasa, quæ ab aliis regibus & ciuitatibus erant posita ad ornatum loci, & gloriam, contrectabat indignè & contaminabat.
17 Ita alienatus mente Antiochus, non considerabat quòd propter peccata habitantium ciuitatem, modicum Deus fuerat iratus: propter quod & accidit circa locum despectio.
18 Alioquin, nisi contigisset eos multis peccatis esse inuolutos: sicut Heliodorus qui missus est à Seleuco rege ad expoliandum erarium, etiam hic statim aduenies flagellatus, & repulsus vtique fuisset ab audacia. Sup. 3. 25. 25.
19 Verùm non propter locum, gentem: sed propter gentem, locum Deus elegit.
20 Idcoq; & ipse locus particeps factus est populi malorum. postea autem fiet socius bonorum: & qui derelictus in ira Dei omnipotentis est: iterum in magni Domini re-

conciliaciuncæ, cum summa gloria exaltabitur.

21 Igitur Antiochus mille & octingentis ablatis de templo talentis, velociter Antiochiam regressus est, existimans se præsuperbia terram ad nauigandum, deducturum propter mentis elationem.

22 Reliquit autem & præpositos ad affligendam gentem: Ierosolymis quidem Philippum genere Phrygem, moribus crudeliorem eo ipso, à quo constitutus est:

23 in Garizim autem Andronicum, & Menelaum, qui grauius quàm cæteri imminebant ciuibus.

24 Cumq; appositus esset contra Iudæos, misit odiosum principem Apollonium cum exercitu viginti & duobus millibus, præcipiens ei omnes perfecta ætatis interficere, mulieres ac iuuenes vendere.

25 Qui cum venisset Ierosolymam, pacem simulans, quieuit vsq; ad diem sanctum sabbathi: et tunc, feriatis Iudæis, arma capere suis præcepit.

26 Omnesq; simul, qui ad spectaculum processerant, trucidauit: & ciuitatem cum armatis discurrens, ingentem multitudinem peremit.

27 Iudas autem Machabæus, qui decimus fuerat, secesserat in desertum locum, ibiq; inter feras vitam in montibus cum suis agebat: & fœni cibo vescentes, demorabantur, ne participes essent coinquinationis.

CAPVT VI. eiusdem libri II.

1 SEd non post multum temporis misit rex senem quendam Antiochenum, qui compelleret Iudæos, vt se transferrent à patriis, & Dei legibus:

2 contaminare etiam quod in Ierosolymis erat templum, & cognominare Iouis Olympij: & in Garizim, prout erant hi, qui locum inhabitabant Iouis hospitalis.

3 Pessima autem & vniuersis grauis erat malorum incursio:

4 nam templum luxuria & comessationibus Gentium erat plenum, et scortantium cum meretricibus, sacratisq; ædibus mulieres se vltrò ingerebant, intrò inferentes ea, quæ non licebat.

5 Altare etiam plenum erat illicitis, quæ legibus prohibebantur.

6 Neque autem sabbatha custodiebantur, neque dies sollennes patrij seruabantur, nec simpliciter Iudæum se esse quisquam confitebatur.

7 Ducebantur autem cum amara necessitate in die natalis regis ad sacrificia: &, cum Liberi sacra celebrarentur, cogebantur hederacei coronati Libero circuire.

8 Decretum autem exiit in proximas Gentilium ciuitates, suggerentibus Ptolemæis, vt pari modo

& ipsi

& ipsi aduersus Iudeos agerent, vt sacrificarent.

9 eos autem, qui nollent transire ad instituta Gentium, interficeret: erat ergo videre miseriam.

10 Duæ enim mulieres delatæ sunt natos suos circumcidisse: quas, infantibus ad vbera suspensis, cùm publicè per ciuitatem circunduxissent, per muros præcipitauerunt.

11 Alij verò, ad proximos coeuntes speluncas, & latenter sabbathi diem celebrantes, cùm indicati essent Philippo, flammis succensi sunt: eo quòd verebantur propter religionem & obseruantiam, manus sibimet auxilium ferre.

12 Obsecro autem eos qui hunc librum lecturi sunt, ne abhorrescant propter aduersos casus, sed reputent, ea, quæ acciderunt, non ad interitum, sed ad correptionem esse generis nostri.

13 Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium.

14 Non enim, sicut in aliis nationibus, Dominus patienter expectat, vt eas cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat:

15 ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet.

16 Propter quod nunquam quidem à nobis misericordiam suam amouet: corripiens verò in aduersis populum suum non derelinquit.

17 Sed hæc nobis ad commonitionem legentium dicta sint paucis. Iam autem veniendum est ad narrationem.

Commentarius.

De iis, quæ post Ægyptiaci belli finem apud Iudæos gesta.

SVNT ea omnia peracerba. Nam primo Hierosolymam cepit; deinde plurimis eam maximisque incommodis affecit. Cepit verò illam armis, vt dicitur lib. 2. cap. 1. vers. 11. Id enim etiam Græcè est ἑλεῖν τὴν πόλιν δορυάλωτον: vti & c. 10. lib. 2. hoc, in Græco, nomen. Iosephus tamen lib. 12. cap. 7. ἀμαχητὶ, *absque pugna* cepisse tradit. Enimuerò confundit secundum istum Antiochi ad Hierosolymam accessum, cum priore, annosque turbat, & quando anno 145. è sulis tantum quēdam milit, eummet venisse affirmat. sed seipsum lib. 1. Capt. 1. corrigit vbi Antiochum Hierosolymam κατακρατῆσαι, id est, *vi* cepisse fatetur. rursumque lib. 7. cap. 9. τὴν πόλιν ἑλεῖν. Causa verò, vim cur adhibuerit, *duplex* in textu innuitur: *Vna*, quòd ira æstuaret, animoque totus efferatus esset. *Altera* quòd vereretur, ne à se Iudæa deficeret. Vtraque verò, propter importunam ipsius Antiochi naturam, habuit & causam, quam verba ista continent, cap. 5. vers. 11. *his itaque gestis*; μετὰ συντυχεῖν τοῦ βασιλῆ περὶ τῶν γεγονότων. id est, *cum Regi incidissent* vel homines loquentes, vel cogitationes molestæ, de iis quæ accidissent. videlicet, quòd à Romano legato

penè

penè iam victor, Egyptique Dominus excedere iussus esset, quod in Hierosolymitana vrbe dissidentium inter se ciuium factiones, turbæque essent, quòd mortuus à Iudæis dictus, creditusque esset. *Venerunt*, ait Gorionides, lib. 3. cap. 3. *è gente nostra impij ad Regem & dixerunt, Ecce visa sunt Hierosolymis ostenta quædam, & dixerunt ciues, mortuus est Antiochus, itémque, de Domini nostri Regis exitio gauisi sunt.* Hæc ergo Antiochi furorem accenderunt, simulque meliores Hierosolymorum incolas excitarunt, vt à factione, quæ Antiocho studebat, cauerent, portas occluderent, defensionem pararent. Sed vicit improbitas, variisque Iudæis incommoda ferox Rex inflixit *præsens, absens.* Quæ *præsens* inflixit, sunt cap. 1. vers. 23. ad 30. lib. 2. cap. 5. vers. 17. ad 22. scilicet cædes immensa, templi profanatio, dum in ipsum sanctum, & vti etiam videtur, in sanctum sanctorum ingredi ausus est, ipsumque templum, quoad sacra vasa, omnisque generis pecuniam, spoliare. Quæ *absens* inflixit, ea *per præfectos* omnia fecit, cosque *duplices*. Vel enim ab ipso Hierosolymis abeunte *relicti* erant, vt Philippus Hierosolymæ cap. 5. vers. 22. lib. 2. in Garizin monte Andronicus, alius ab eo, de quo cap. 4. quibus vtrisque pseudopontificem Menelaum adiunxit: vel ab eodem *missi*, fuerunt, vt Apollonius cap. 1. vers. 30. c. 5. vers. 24. & senex quidam, qui eodem anno 145. sed paulo post, Hierosolymam venit cum litteris Regis, cap. 6. vers. 1. cap. 1. vers. 43. & 46. vbi hæ litteræ vocantur *biblia*, vti cap. 1. Bibliacorum Proleg. notaui. *Apollonius* videtur ille esse de quo suprà ca. 4. vers. 21. & qui apud Liuium lib. 37. Antiochi magni classis dextrum cornu ducebat, cum lævum duceret Annibal. *Senex* verò ille non nominatus, dicitur cap. 6. *Antiochenus*, sed in Græco *Athenæus*, quasi *Athenienſis*. Fortè tamen cum Rex Antiochiæ tum versaretur, Antiochenum misisse verisimilius est: nisi forte *Athenæus* proprium seni huic nomen fuit.

Multa verò duo isti peracerba Iudæis intulerunt. Nam Apollonius Hierosolymam vastauit, arcem, in vrbe inferiore Hierusalem, vt ait Iosephus, extruxit, in qua Macedonicum præsidium collocauit, cum alioqui iam arx antea foret aliqua, suprà lib. 2. cap. 4. vers. 27. cap. 5. vers. 5. & apud D. Hieronymum in Danielis 11. Die Sabbathi, cum Iudæos otium agentes vidisset, militibus immissis, quam plurimos trucidauit, præsertim qui ad spectacula & theatra confluxerant. Id enim etiam postea Iudæis moris fuisse docet Socrates lib. 7. cap. 13. Iosephus lib. 2. Capt. 41. ideoque & postea in spectaculis dederunt Iudæi pœnas, cum feris obiecti fuerunt, apud eundem libro 7. Captiuitat. 8. & 13. Tum verò optimorum quorundam in solitudines & speluncas fuga extitit, vers. 40. capite primo, & capite quinto ver. 27. vbi *Iudas* ipse *Machabæus* in istis ponitur. Iosephus Gorion cap. 3. lib. 3. ita de Antiocho scribit; *dispersit vniuersum cetum* seu *collegium & congregationem Hasidæorum, qui erant humanissimi, & fugerant Hasidæi in syluas, & comederunt herbam, veluti pecudes, & latuerunt bestiarum instar in syluis.* De Hasidæis postea lib. 2. cap. 7. & 14. Et notanda, summa rerum inedia & vitæ asperitas, additurque causa, *ne participes essent coinquinationis.* Vocatur porrò ibidem *Decimus*, vel quia iam inde ab Alexandri temporibus, Pontifex erat decimus legitimus, vt ex superiore Pontificum serie perspicitur: vel quia cum nouem sociis tunc delitescebat: vel quia נגיד ponitur, pro *decadarcho*, seu *decarcho*, id est, *decano decurione*, vt Exod. 18. Deut. 1. vel denique ob causam in Asidæis tangendam. Quæ verò decurionum dignitas fuerit, ex Iosepho in Vita patet, de quo Iudith ca. 8. q. 2. & ex eodem lib. 4. Capt. 4. & libro 2. cap. 42.

Ea verò, quæ senex iste intulit *mala*, dupliciter commemorantur. primò *generatim*,

rim, dum omnis veræ Religionis actio & professio seuerissimè vetita ostenditur cap. 6. vt sacrificia, festi dies, circumcisio, & contraria omnia præcepta, vt vetitarum carnium esus, sacrorum librorum exustio, idolorum & templorum variorum constructio, gentilium festorum celebratio, & pomparum, quemadmodum erant ipsa Dionysia seu Bacchi festa, de quibus Gyraldus, quæ dicebantur à furore ὄργια: vel à tempore ἀνθεστήρια, νυκτίλια, λαμπάδια, τελεσφορία: vel à vasis & instrumentis χάρις, χύτροι, λαγηνοφόρια, πιθοίγια: vel ab ebrietate, quæ in ipsis summa ὠμοφαγία, φαγήσια, φαγησιπόσια; vel denique Διόνυσια, Λήναια, *Bacchanalia & Liberalia*, de quibus P. Pithœus, lib. 1. Aduers. cap. 9. Tertullianus lib. de spectaculis, *Duo*, inquit, *ista dæmonia, Venus & Liber, coniuncta & conspirata inter se sunt, ebrietatis & libidinis. Itaque theatrum Veneris, Liberi quoque domus est.* Arnobius lib. 5. *Bacchanalia etiam prætermittemus insania, quibus nomen Omophagiis Græcum est. in quibus furore mentito, & sequestrata posteris sanitate circumplicatis vos anguibus: atque vt vos plenos* DEI *numine ac maiestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentis oribus dissipatis.* Plutarchus in Alexandro, verba de Olympiade, quæ Bacchi sacris addicta erat & dracones alebat; faciens addit. οἱ πολλοὶ περιελισσόμενοι θύρσοις τῶν γυναικῶν, καὶ τοῖς στεφάνοις ἐξεπλήττον τοὺς ἄνδρας. *Multi circumuoluti thyrsis mulierum & coronis terrefaciebant viros.* Valde verò in Oriente cultum fuisse Bacchum, idque quia iis in partibus è Iouis femore natus crederetur, narrat in Orbis Periegesi Dionysius. *Coronati* verò *hedera* siue vt Græcus ait κισσοῖς ἔχοντες hederas habentes Baccho pompam ducere miseri cogebantur Iudæi, quia ea arbor, quæ vt ait Plinius lib. 16. cap. 34. *inimica satis omnibus est, sepulchraq; ac muros rumpens, serpentium frigori gratissima*, ipsi Baccho sacra erat. Vnde & *Alexandrum coronato* hedera *exercitu victorem ex India redisse, exemplo Liberi Patris*, ait ibidem Plinius. Eandem tamen vi illa sua frigorifica ebrietati obstare tradit lib. 14. cap. 49. Rhodiginus. *Erant*, inquit Tertullianus lib. de corona militis cap. 7. *supplices coronarij apud veteres. Liberum, eundem apud Ægyptios Osirin, Harpocration industriâ hederatum argumentatur, quòd hedera natura sit cerebrum ab heluco defensare.* Quemadmodum verò apud Romanos, vt ait Cicero, *Verrea* sublata, sic apud nos *Bacchanalia* quorum & res & nomen prophanum; tolli penitus oporteret. Neque enim sunt ἱερὰ μαίης, vt ait Athenæus, neque terriculamenta illa, de quibus in Demetrio Plutarchus, formidandæ: sed eorum & apparatus omnis, de quo in Adriano Dio, Eustathius Iliad. ξ. Clemens in Protrèptico, & nomen ipsum explodèdum. Si diem Solis, Lunæ & Martis cæteraque id genus nomina in Christianis ferre noluit Ecclesia, Bacchanalia cur ferantur? Aiebat Nouella 28. cap. 1. Iustinianus Imperator. *Vetus illud nomen Polemonis, quo plerique in Ponto tyranni vsi fuerunt, dehinc quiescito: quia tyranni extitit: tum etiam quia pulchrius fuerit regiones Christianorum & regum nominibus designare, quam his, quæ Polemi, hoc est belli, & tumultus præsentionem ferrent.* Quanto verò magis conuenit, dies deorum turpissimorum bacchantiumque nominibus non appellare?

Natales verò Regum *dies* agitare perantiquum est, vti patet Genes. 40. vers. 20. Matth. 14. vers. 6. & ex Platone in Alcibiade, Plutarcho 9. Sympos. Iosepho lib. 15. cap. 14. & lib. 7. Capt. 8. Ammiano lib. 24. Herod. lib. 1. Athenæo lib. 4. Quod verò ait Interpres noster v. 7. ductos *ad sacrificia*, Græcus ait δεῦτε σπλαγχνισμὸν quasi *ad visceration*em dicas. quòd visceribus ea sacrificia fierent, & ea sequerentur epulæ ac visceration̄es. & sic sequente vers. 8. ἄγειν, καὶ σπλαγχνίζειν. *agere*, & *visceration*em seu *epulum celebrare* in quo sacrificatorum animalium viscera comederentur. vbi etiam obseruandum in Græcis quibusdam libris vnum tantùm, qui Antiocho hęc suggesserit, *Prole-*

meum nominari. Sed quid, quod in Græco est, natalitium Regis diem κ) μῆνα celebrandum? An singulis mensibus, id est, in anno duodecies celebrari debuit? Ita quibusdam videtur. Sed forte intelligitur, *qualibet mense*, scilicet *in quem natiuitas illius incidisset*, ita vt non nisi semel anno quolibet, celebraretur. quemadmodum etiam à Christianis Regibus & Consulibus factum constat. Sed dolendum, Caluianorum hodie Reginæ natalitia, tanto ab illis apparatu, celebrari, cum Beatissimæ DEI matris, cœlorum Reginę, natalem ipsi diem sustulerint, & suis in Synodis egerint, ne CHRISTI etiam Domini f. sta esset natiuitas, vt ex ea quam anno 1574. Dordraci habuerūt; patet, canone 53.

Iam cap. 1. vers. 43. volebat Antiochus, *vt esset vnus populus*, iisdem scilicet moribus & institutis. Quod in sancta, vera, Catholicaque religione, curandum, vti libello de S. Athanasij symbolo monstraui, & egregiè comprobat D. Augustinus epist. 48. & 50. non autem prophana, falsa, Gentili vel hæretica, prout olim tamen elaboratum à Constantiis, Geisericis, Hunericis, & ab eadem illa Regina hodie.

Fuit autem Iudæis ea quæ cap. 1. vers. 59. describitur, *sacrorum librorum combustio* grauissima. Nam, dum Cumani temporibus, miles quidam legis librum laceraſſet, in ignemque conicciſſet; *Iudæi*, ait lib. 2. Capt. 20. Iosephus, *quasi tota ipsis regio incensa fuisset, confluxerunt, & religione, tanquam instrumento quodam, excitati, Cæsarem simul omnes, ad vnam denunciationem, concurrerunt, Cumanum obsecrantes, ne eum, qui in* DEVM, *ipsiusq; Legem contumelioſius adeò fuisset, impunè esse sineret. Ipse verò videns non conquieturum populum, ni, quod petebat assequeretur, voluit militem illum produci, & per eorum, qui eum accusabant; medium, ad mortem duci iussit.* Quam verò *religionem* vocaui, vertit vetus Iosephi versio *superstitionem*, cum vt alio loco suprà noraui, bonam etiam in partem accipi soleat δεισιδαιμονία vti quoque apud eundem Iosephum lib. 4. Ant. 17. lib. 19. cap. 4. lib. 2. Capt. 32. l. 3. cap. 34. Huiusmodi porrò diuinorum, optimorumque librorum combustio & vastatio iterata etiam postea est à Diocletiano vt est apud Eusebium lib. 8. hist. cap. 1. Arnobium lib. 4. aduersus Gentes, D. Augustinum lib. 7. de bapt. cap. 2. & à nostri temporis hæreticis, dum tot sanctorum Patrum Codices in Gallia, Belgio, totaque Germania & alibi conscelerati ſimè inflammarunt & diripuerunt, prout iustissima querela est Io. Garetij præfatione in librum de Eucharistia, imo & Plateani, licet etiam hæretici, epistola de Anabaptistis Monasterienſibus. Sed omnium maxime verum se Antiochum præstitit Lutherus, dum Wittembergæ anno Domini 1520. sacrorum Canonum volumina publicè combussit, vt ipsemet de hoc insigni facto suo, edito postea libro, gloriatur. Mihi verò videntur iis isti similes, qui ne iustos alioqui census. aut debita soluere cogantur, syngraphas, tabulasque omnes, eorum quibus debent; aut surripiunt, aut iniecto igne succendunt apud Iosephū l. 2. Capt. 31. & l. 7. c. 9. similes item Herodi, qui ne ignobilis & alienigena videretur, Iudaicæ nobilitatis tabularia & genealogias incendit apud Eusebium l. 1. hist. c. 7. Putarunt enim isti futurum, vt si veterum nobis Patrum monumenta eripuissent, horum nos de scriptura interpretanda sententias deinceps ignoraremus, religionis, cæremoniarumq; nostrarum antiquitatem & vsum probare non possemus. ipsi vero à doctrinæ nouitate, interpretationumque suarum commentis reprehendi minimè valerent. Sed nihil profecit Antiochus. Viuunt Biblia: supersunt Patres: magis magisque in dies horum temeritas & apostasia tenetur: prisca religio comprobatur & corroboratur.

Est verò Hebræorum traditio, quam in verbo *petar* notat Elias Thisbi, voluisse etiam

se etiam Antiochum, ne suam ipsi legem publicè vsquam legerent. Ipsi verò, ne scripturę sacræ lectione omnino carerent, solebant ex Isaia capitula quædam legere. Vnde factum, vti etiamnum hodie, suis in synagogis, post legis lectionem, legant prophetarum sectiones aliquas: eamque consuetudinem vocant *haphtarah* à cessando seu finiendo. & qui ad legis lectionem postremus in sabbato accedit, vocat *maphtir*, quia finem facit, populumq; dimittit dicendo *hahaphtarah*. quasi vetus quoddam *Ilicet*, vel, *Ite missa est*. Mihi tamen, qui legi legem vetuit Antiochus, prophetarum lectionem nequaquam permisisse videtur. quin potius, quidquid doctrinæ diuinæ fuit, siue à Moyse, siue à prophetis scripta ea esset; sublatam voluisse. Non enim ei diuinorum librorum parti tantùm, quæ propriè *lex* dicitur; sed vniuersè diuinis libris, verę-que pietati hostis infestissimus erat. Nec dubito, quin earum, quas *petoroth* Hebræi vocant; origo alia sit, eaque ipso forte Antiocho vetustior.

Idem verò Antiochus Hierosolymitani populi multitudinem maximam commigrare fecit, plurimosque Antiochiam secum abduxit, vt ait li. 7. Capt. 9. Iosephus. *Multi*, ait hæresi 30. S. Epiphanius, *temporibus Antiochi Epiphanis dispersi sunt*. Rursum cap. 1. ver. 38. *in diabolum malum* esse, est agere calumniatorem & aduersarium, vt 2. Reg. 19. vers. 22. *effici in Satan*. Itaque tria hic mala significantur, *esse in laqueum*, esse *ad insidias ipsi sanctificationi*, siue *sanctificationis*, id est, templi, & esse *in calumniam* vel *in aduersarium ipsi Israeli*. In templum porrò inferebantur suillæ carnes cap. 1. vers. 50. & alia quæ intulisse nefas. sicuti & aliquando ossa intulisse Samaritanos, prodit Iosephus, Cæsareenses quosdam ad ipsorum synagogam aues mactasse lib. 2. Captiuit. 25. Et eodem vers. 50. vocantur *pecora communia*, quæ legis decreto polluta censebantur. Quia enim quæ promiscuo vsu ab omnibus tractantur, facile inquinantur, ideò quod apud Iudæos inquinatum habebatur, id *commune* vocari solet Matth. 15. Marc. 7. Act. 10. Apoc. 21. vers. vltim. Vnde apud Iosephum κοινοφαγία vel μιαιφαγία nominatur *vetitarum rerum esus*. Eodem versu, quæ nostri templa, Græcus dicit τεμένη *lucos*; quæ idola, εἰδωλεῖα *idolorum delubra*. & forte in Latino scriptum fuit *idolia*, cum ab Interprete vox eadem, 1. Corinth. 8. vers. 10. retineatur. *Si quis viderit eum, qui scientiam habet in idolio recumbentem*. Cæterum quod eodem cap. 1. vers. 58. de suffimentis & thuribus ante domorum ianuas incensis traditur, illustrari potest ex Tertulliano lib. de idololatria ca. 15. Obiicienti enim sibi, *Ergo honor* DEI *est, lucernæ pro foribus, & laurus in postibus?* respondet; *Non vtiq; quod* DEI *honor est, sed quod eius qui pro* DEO *huiusmodi officiis honoratur, quantum in manifesto est, salua operatione quæ est in occulto, ad damonia perueniens. Certi enim esse debemus, si quos latet per ignorantiam: litteratura seculari, etiam ostiorum deos apud Romanos, Cardeam à cardinibus appellatam & Forculum à foribus, & Limentinum à limine, & ipsum Ianum à ianua: & vtique scimus, licet nomina inania atque conficta sint, cum tamen in superstitionem deducuntur, rapere ad se damonia, & omnem spiritum immundum per consecrationis obligamentum. Alioquin damonia nullum nomen habent singulatim, sed ibi nomen inueniunt, vbi & pignus: Etiam apud Græcos Apollinem Θυραῖον, & Antelios damonas ostiorum præsides legimus. Hæc igitur ab initio prouidens Spiritus sanctus, etiam ostia in superstitionem ventura, præcecinit per antiquissimum propheten Enoch. Nam & alia ostia in balneis adorari videmus. Si autem eorum sunt, quæ in ostiis adorentur, ad eos lucernæ & laureæ pertinebunt. Idolo feceris, quicquid ostio feceris. Hoc in loco ex auctoritate quoque* DEI *contestor, quia nec tutum est subtrahere, quodcunque vni fuerit ostensum, vtiq; omnium causa. Scio fratrem per visionem eadem nocte castigatum grauiter, quod tanuam eius subito annuntiatis gaudiis publicis serui coronassent. Et tamen non ipse coronauerat,*

aut præceperat, nam ante processerat, & regressus reprehenderat factum: adeo apud Dominum in huiusmodi etiam, disciplina familiæ nostræ æstimatur. Hæc ille. Dum verò cap. 6. vers. 4. dicuntur *mulieres se vltrò ingessisse*, videtur legendum, *sæpe tristiq; in ædibus ad mulieres se vltro ingerebant*, vti Græca ostendunt. In templo siquidem & luxuriosissimæ comessationes, & stupra flagitiosissima admittebantur, vti explicat Tertullianus in Apolog. Rupertus cap. 1. Naum.

Speciatim verò commemorantur hæc. templi ipsius summa prophanatio, quia & iuge sacrificium ablatum, & noua templi illius inauguratio & nominatio facta est, vt esset *Iouis Olympij*, sicuti & Garizitanum, de quo in Esdra dixi, factum est *Iouis hospitalis*, prout ipsimet Samaritani se hospites, & à Persis & à Medis aduenas, epistolâ etiam ad Antiochum datâ, quæ apud Iosephum est, lib. 12. ca. 9. profitebantur. Videatur idem etiam Iosephus lib. 18. cap. 5. vbi sanctissimum, apud Samaritanos, Garizim montem ostendit, & S. Epiphanius hæresi 9. vbi tradit, hæreticos eodem Samaritanorum nomine vocatos, adorasse quædam in monte illo abscondita simulachra, & vbicumque ipsi locorum essent, ad illum sese, cum orare vellent, semper conuertisse, eo scilicet modo, quo sese ad Mahometi sepulchrum hodie conuertunt Turcæ. Fuit verò in B. Virginis honorem à Zenone Imperatore templum in eiusdem montis vertice olim excitatum, vt explicat lib. 5. de ædificiis Iustiniani Procopius. & de eo monte Samaritana illa dicebat Iohan. 4. vers. 20. *Patres nostri in monte hoc adorauerunt.* Atque ex hoc tempore, cœpit in Hierosolymitano DEI templo esse *idolum desolationis* cap. 1. vers. 57. *Furentur enim omnes*, vt ait Rabanus Antiochum, *ipsum Antichristi figuram gessisse.* Et de eo loquitur Daniel. cap. 11. indeque *idolum desolationis* sumptum est, non autem ex Danielis 9, vti Caietanus in cap. 24. Matth. putauit, dum temere de libri huius authore loquitur, quemadmodum contra ipsum notat Catharinus, qui etiam dicit, fieri posse, vt cap. 9. tam de Antiocho, quam de aliis postea secutis Ecclesiæ hostibus & Tyrannis agatur, de illo inquam quasi de typo & figurâ respectu figuratorum. D. Hieronymus contra Porphyrium, quæ à Daniele dicuntur, non soli Antiocho tribuenda valdè pugnauit: tandemque in c. XI. concludit. *Sicut Saluator habet & Salomonem, & cæteros sanctos in typum aduentus sui: Sic & Antichristus pessimum Regem Antiochum, qui sanctos persecutus est, templumq; violauit; recte typum sui habuisse credendus est.* Erat verò idolum illud abominabile & detestandum, seu, quod meritò quemlibet obstupescere faceret, desolationisque causam daret: eiatque *statua Iouis Olympij*, quæ in templo, quod ipsi tum dedicabatur, vt iam dictum; posita fuit. Serenus apud Cassianum coll. 8. cap. 4. docens, esse quasdam scripturarum expositiones, quarum neutra fidei inueniatur obsistere, subdit; *quale est illud, quod Helias venerit in Ioanne, & iterum sit ante aduentum* CHRISTI *venturus: & de abominatione desolationis, quod steterit in loco sancto, per illud simulachrum Iouis, quod Hierosolymis in templo positum legimus: & iterum stare habeat in Ecclesia ante aduentum* CHRISTI. D. Cyprianus de exhortatione martyrij. *Rex Antiochus infestus, imò in Antiocho Antichristus expressus.* Augustinus ser. 110. de diuersis, *Nabuchodonosor meruit conuerti, Antiochus meruit obdurari. ille inuenit misericordiam, iste auxit superbiam: sed quantum & quousq;?* Vide caput 3. & 4. ibidem, & Cedrenum. Non veretur verò D. Athanasius epistola ad solitarios, Constantinum Imperatorem, quòd hæreticus esset, Ecclesiasticasque causas diiudicare vellet; vocare *idolum abominationis, Herodem*, & Antiochum.

Accesserunt porrò sacrificia profana, suum videlicet, seu porcorum, quos in tem-

templum inferre nullo modo licuisset, sicuti neque alia, quæ iam inferebantur, non modo *contra* DEI *legem*; sed & *contra Magni Antiochi programma*, de quo Ioseph. libro 12. cap. 3.

Tandem sunt acerbissima, quæ piis omnibus illata sunt, supplicia, quorum *genera quatuor* breuiter narrãtur. *Primum* cap. 1. v. 63. l. 2. c. 6. v. 10. *de mulieribus*, quæ filios circumcidi curassent, & de iis, quæ, earum hostiarum instar, quas apud Gyraldum Syntag. 17. gentilitas Romana dicebat vel *ambiguas*, vel *abigenas*, suos non vtrimque agnos, sed charissimos secum liberos habebant. Et de his Gorion lib. 3. cap. 4. *Alterum* genus, lib. 2. cap. 6. vers. 11. *de iis, qui Sabbathum custodissent*, & idcirco flammis exusti fuerant. Vbi nota insignem & perutilem de calamitatibus & pœnis diuinitus inflictis admonitionem, vers. 12. 13. 14. 15. 16. sicut Hebr. 12. Apoc. 3. *Tertium* genus est *in Eleazaro* sene nonagenario. *Quartum*, *in septem Machabæis* fratribus.

E CAPITE SEXTO LIBRI SECVNDI.

18 IGitur Eleazarus vnus de primoribus scribarum, vir ætate proiectus, & vultu decorus, aperto ore hians compellebatur carnem porcinam manducare.

19 At ille gloriosissimam mortem magis quàm odibilem vitam complectens, voluntariè præibat ad supplicium.

20 Intuens autem, quemadmodum oporteret accedere, patienter sustinens, destinauit non admittere illicita propter vitæ authorem.

21 Hi autem, qui astabant, iniqua miseratione commoti, propter antiquam viri amicitiam, tollentes eum secretò rogabant afferri carnes, quibus vesci ei licebat, vt simularetur manducasse, sicut rex imperauerat de sacrificij carnibus,

22 vt hoc facto à morte liberaretur: & propter veterem viri amicitiam, hanc in eo faciebant humanitatem.

23 At ille cogitare cœpit ætatis ac senectutis suæ eminentiam dignam, & ingenitæ nobilitatis canitiem, atque à puero optimæ conuersationis actus: et secundum sancta & à Deo conditæ legis constituta, respondit citò, dicens præmitti se velle in infernum.

24 Non enim ætati nostræ dignum est, inquit, fingere: vt multi adolescentium, arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum:

25 & ipsi propter meam simulationem, & propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur, & per hoc maculam, atque execrationem meæ senectuti conquiram.

26 Nam etsi in præsenti tempore supplicijs hominum eripiar, sed manum Omnipotentis nec viuus, nec defunctus effugiam.

27 Quam ob rem fortiter vita excedendo, senectute quidem dignus apparebo:

28 *adolescentibus autem exemplum fortè relinquã, si prompto animo, ac fortiter pro grauissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar. His dictis, confestim ad supplicium trahebatur.*

29 *Hi autem, qui eum ducebant, & paulo antè fuerant mitiores, in iram conuersi sunt propter sermones ab eo dictos, quos illi per arrogantiam prolatos arbitrabantur.*

30 *Sed, cum plagis perimeretur, ingemuit, & dixit, Domine, qui habes sanctam scientiam, manifestè tu scis, quia, cùm à morte possem liberari, duros corporis sustineo dolores: secundum animam verò propter timorem tuum libenter hæc patior.*

31 *Et iste quidem hoc modo vita decessit, non solùm iuuenibus, sed et vniuersæ genti memoriam mortis suæ ad exemplum virtutis & fortitudinis derelinquens.*

COMMENTARIVS.

De Eleazaro, sene, martyreq; sanctissimo.

EVIT Eleazarus iste, Sacerdos, diuinarum litterarum scientia valdè insignis, ita vt hic dicatur *de primoribus scribarum*, & testatur Iosephus lib. de Machabæis cap. 5. vbi τὸν ἐπιφανῆ τοῦτον dicitur, & cap. 6. Iosephus verò Gorionlib. 3. cap. 2. & 4. scribit, eum inter Septuaginta Interpretes fuisse, & quidem præcipuum. Nam ille בְּרֹאשׁ *beroschaam*, id est, *in capite ipsorum*, siue *præcipuum*, hîc verò הַכֹּהֵן שַׂר הַכֹּהֲנִים *Sacerdotem Principem sacerdotum* vocat, addítque omnibus in reuerentia fuisse dignitatem ipsius excellentiæ, & sanctitatem. Videtur Nazianzenus oratione 22. eum significare, *patrem* esse puerorum, de quibus infrà, Machabæorum. Sed clarè seipsum postea explicat, fuisse patrem talem, quali apud Laertium plus quã genitoribus deberi docet Aristoteles, qualẽ item Patrem vocabat S. Paulinus in epistolis Ausonium, & Panegyricus nonus & decimus eos qui Galliarum iuuentutem erudiebant. Quia scilicet eorum Magister & Doctor fuerat. Vnde illos inducit loquentes: *Eleazari discipuli sumus: pater prius decertauit, filij postea certabunt.* Et D. Ambrosius lib. de Iacob. cap. 11. *sequimur Patrem filij, discipuli Doctorem.* Sicque vocatur in Græcorum Calendario, die Augusti primo. Legendus verò de eo, in primis D. Ambrosius lib. 2. de Iacob. cap. 10. vbi ait; *se sacerdotum sacerdotem*, id est, Episcopum, *sacerdotis humus oratis* (id est precibus) *iuuari oportere*; & cum illi obiiceretur; suillas carnes esse bonam creaturam, respondisse: *Nos non intentione ducimur; sed reuerentia legis tenemur, quæ suilla carne abstinendum præcipit. Quod si hoc leue putas, vt carne vescamur suilla, qui in minimis legem contempserit, quomodo in magnis tenebit? Abstinentia nostra, disciplina est castimoniæ. Non summitta senex, vt nõ iuueneſcat animi fortitudo. Senectus portus esse debet, non naufragium vitæ superioris. Non te negabo lex patria: non abiurabo vos sancta instituta maiorum, non decolorabo vos insulæ sacerdotales: non te perfidiæ puluere turpabo, canities.* Itaque ne simulare quidem voluit, cum aliæ carnes proponerentur, & sic, ait Ambrosius, *immoriendo tormentis, factus est cæteris magisterium perseuerantiæ, qui electus erat ad infirmitatis exemplum.* Apud Gorionidem loco citato; *Iam quidem animam meam è manibus vestris libera-*

berarem; sed à DEI *conspectu effugere non potero, quod ab eius conspectu effugere, & ab eius manu se eripere, neq; viuus neque mortuus quisquam possit, cum ipsius potestas & in viuos & in mortuos sit, & ad adviuificandū & mortificandum.* D. Cyprianus hoc tanti sacerdotis exèmplo valdè Clericos exhortatur libro de singularitate Clericorum. *Peccantes*, ait, *in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam in* CHRISTVM *peccatis: & quidem hoc non iuuenibus tantùm, sed & senibus congruit fratrum imbecillitati consulere, ne senectus perire prouocet iuuentutem, ex qua debent omnia salutaria documenta procedere: sicut Eleazarus in libro Machabaorum profitetur, & dicit: Præmitti malo in infernum, quam patrias leges deserere. Non enim ætatem nostram dignum est fingere, vt multi adolescentium arbitrati Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum: & ipsi propter meam simulationem, & propter modicum & corruptibile tempus vitæ per me seducantur: & odium ac maculam senectuti meæ acquiram. Ille maluit vitam suam tormentis obicere, quam cuiquam magister perditionis existere: & nos vbi nulla tormenta sunt, fluxibus solu nolumus saluandos fratres anteponere: nec contenti sumus sine vllis cruciatibus tam nobis prodesse, quam cæteris, cum ille noluit viuere moriturus: sicut inferius prosecutus est dicēs: quamobrē vita fortiter excedens, senectute dignus apparebo, adolescētibus autē exemplū forte relinquā, vt prompto animo ac fortiter pro grauibus & sanctis legib. honesta morti succedant. Cū hoc etiā laicos deceat, ne aut extraneis occasionē blasphemādi, aut fraternitati opportunitatem fornicationis opponant, tum maximè clericos vehementer necessitas ista constringat, quibus aut religio blasphemata, aut fraternitas perdita pœnas duplices irrogabit. Nec inuenient in iudicio domini vllum omnino solatium, qui alienigenis & fratribus peccandi fomitem ministrarunt.* Vocatur verò Eleazarus à Nazianzeno loco citato, *primitiæ martyrum veteris testamenti*, quemadmodum Stephanus *primitiæ nouæ*. Sed cum Abel à D. Cypriano de orat. dominica, *protomartyr* vocetur, & Zacharias, & Isaias, aliique Martyres fuerint, intelligendus est Nazianzenus, *non simpliciter primus* Martyr, sed *ea in causa*, cum id videlicet ageretur, vt Religio, DEI cultus reiiceretur. Aliis enim de causis alij cæsi: Et addendum; esse *protomartyrem*, de quo *nominatim* quidem proditum sit. Hanc enim ob causam rectè ab Ecclesia *Machabæorum festum* agi docet epist. 98. & 313. S. Bernardus, à quibus hîc eorum Magister non disiungendus.

Sed nota, vers. 19. & 28. pro *supplicio*, Græcè legi, *tympanum*, vnde & illud Hebr. 11. de quo suprà Præloq. 3. ἐτυμπανίσθησαν. Iam vers. 19, *per infernum* intelligitur *mors*, quia via, & verum quasi ostium ad infernum esse solet. Licet enim de hoc non loquatur tropo tamen vsitato, *mortem* vocauit *infernum*. Imitatus nostrum hoc tympanum est loco citato Apostolus, vt ait cum locum explicans Theodoretus. Et fatetur etiam Benedictus Aretius hæreticus ibidem, Caluinusque & Beza, qui tamen hosce libros, quos Apostolus sequitur, sequi ipsi recusant. *Non dubito*, ait Caluinus illic, *quin sanas illas persecutiones designet autor epistolæ, quibus grassatus est Antiochus in populum* DEI, *& quæ præterea secuta sunt.* Beza verò: *Non dubium, quin eam Paulus designet persecutionem, quam Antiochus exercuit.* Et patet etiam ex liberatione seu apolytrosi, quam Apostolus addit, eos, de quibus ibidem agit, potuisse consequi. Optimè siquidem ea Eleazaro nostro, qui, si voluisset; liberari poterat, conuenit.

Quod verò supplicii genus sit *tympanum*, cum etiam à Polluce lib. 8, inter carnificis instrumenta numeretur, si, quæ alij tradiderunt, colligamus, intelligetur. Ac primò quidem *fustuarium* videtur, cum baculis & fustibus ita immaniter nonnulli quandoque pulsarentur, vt plagis omninò conficerentur. Nam à baculo, & *trunco* propriè obtruncatio dicta est. Sic Polybius τὸ ξυλοκοπεῖν vocat τυμπανίζειν. Suidas, & Aristo-

phanis

ANNO Mundi.	Olympiadis.	Vrbis cond.	Seleucidarum.	
3983	151 2	579	137	Cœpit regnare Antiochus Epiphanes, lib. 1 cap. 1. ver. 11.
3984	3	580	138	Bellum primum in Ægyptum suscepit, lib. 1. c. 4. Hierosolymam pe- cunus ivit, ibid. ver. 21.
3985	4	581	139	Gerit bellum in Ægypto susceptum.
3986	152 1	582	140	Redit ex Ægypto Antiochus. & Menelaus ab Iasone Pontificatum sibi aufert, lib. 2. cap 4.
3987	2	583	141	Cilicū tumultus cōponit Rex, & S. Onias interficitur, ibi. v. 30. 34
3988	3	584	142	Innocentes Menelai accusatores trucidantur c. 4. ver. 45.
3989	4	585	143	Bellum in Ægyptum posterius instruitur, lib. 2 cap 1. ver. 1. Conficitur, auctoritate Popilij legati Romani, & Hierosolyma ca- pitur, crudelissimeq; vastatur, lib. 1. c. 1. v. 21. 22. li. 2. c. 5. v. 11. 12.

Nam lib. 1. cap. 1. vtriusque belli summa tangitur, sed solius posterioris finiti tempus adscribitur, quemadmodum idem ferè solum à Ioscpho, Iustino, Appiano, Eusebio chronol. narratur: At hic lib. 2. cap. 4. bellum, vt dixi, prius ostenditur; posterius verò cap. 5. incipitur & absoluitur.

Tertium. Iter Antiochi in Ægyptum secundò euntis à Liuio lib. 45. describitur per Cœlesyriam, & Nili Pelusiacum ostium, Alexandriam versus.

Quartum. Progressus eius is fuit, vt, eodem narratore Liuio, omnes per Arabiæ deserta sese populi dederent: ipseque ab iis, qui ad Memphim incolebant, & à cæteris Ægyptiis, partim voluntate, partim metu receptus sit. Duo interim Hierosolymæ acciderunt, meteorologica scilicet ostenta, lib. 2. cap. 5. ver. 2. & subita barbaraque Iasonis ex Ammonitide irruptio. cui auguria ex ostentis illis falsa, falsisque de Antiochi morte rumores imposuerant. Vertuntur verò ea ab Interprete ver. 4. *monstra*, quia futurum quid monstrare videbantur, cum Græcè ὀπτασίαι, *visio* vocentur. Ideoque rectè illi, qui, vt benè verteret, DEVM rogabant. Cum annō Domini 814. cometam Carolus Magnus vidisset, quidnam ille portenderet ab Eginardo philosopho scisci- tus est. Ille, vt omni Imperatorem solicitudine liberaret, A cœli signis formidandum non esse, respondit. Subiecit verò, vti temporum Fasciculus refert, *deuotus Imperator: Non aliud timere debemus, nisi illum, qui nostri & sideris illius Creator est: Sed eius clementiam laudare tenemur, qui nostram inertiam, cum peccatores simus, talibus admonere dignatur indicijs. Quia igitur talia portenta cum apparent, omnes communiter tangunt, omnes pro viribus ad meliora festinare debemus, vt misericordiam in illo dominante consequi valeamus.* Hæc ille sanè quam sapienter. Vellicantur verò visa hæc ab iisdem illis, de quibus cap. 3. Caluinistis, cum tamen huiusmodi plurima sæpè contigerint, vti videre est apud Plinium lib. 2. cap. 56. Senecam quæstionibus naturalibus, Iulium Obsequentem cap. 9. & 76. Niphum in meteorologica, Gemmam Cosmocritica, Lycosthenem de prodigijs & ostentis, fol. 189. 210. 228. qui tandem istud etiam refert fol. 158. & addit fol. 566, *Anno 1533. in Germania in aëre passim visi sunt viri armati, funera, gladij.* Subiicitur vers. 8. infelicissimus infelicissimi Apostatæ Iasonis exitus, pauor, & fuga veluti Cainica, qui ne humari quidem apud eos potuit, apud quos sibi, ob propinquitatem, de qua postea, refugium putabat. Qui facta imitantur, supplicia perhorrescant.

Quintum. Exitum belli huius posterioris, eodem ferè modo exponunt Appianus, Iustinus, Cicero Philip. 8. Liuius, cuius hæc lib. 45. verba sunt; *Antiocho ad Leuinem transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest; legati Romani occurrerunt. Quos cum aduenientes salutasset, dextramq; Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius scriptum habentes tradit, ac omnium primum id legere iubet. Quibus perlectis, cum se consideraturum, adhibitis*

amicis,

amicis, quid faciendum sibi esset, dixisse; Popilius pro cateruas sueris ac animi virga, quam in manu gerebat, circumscripsit Regem, ac priusquam hac circulo excedas, inquit, redde responsum Senatui, quod referam. Obstupefactus tam violento imperio; parumper cunctatus fuisset, Faciam inquit, quod censet Senatus. Tum demum Popilius dextram Regi tanquam amico atque socio porrexit. Die deinde finita excessit Ægypto Antiochus.

E CAPITE PRIMO LIBRI PRIMI.

21 *ET conuertit Antiochus, postquam percussit Aegyptum in centesimo & quadragesimo tertio anno: & ascendit ad Israël,*

22 *& ascendit Ierosolymam in multitudine graui.*

23 *Et intrauit in sanctificationem cum superbia, & accepit altare aureum, & candelabrum luminis, & uniuersa vasa eius, & mensam propositionis, & libatoria, & phialas, & mortariola aurea, & velum, & coronas, & ornamentum aureum, quod in facie templi erat: & comminuit omnia.*

24 *Et accepit argentum, & aurum, & vasa concupiscibilia: & accepit thesauros occultos, quos inuenit: & sublatis omnibus abiit in terram suam.*

25 *Et fecit cædem hominum, & locutus est in superbia magna.*

26 *Et factus est plāctus magnus in Israël, & in omni loco eorum:*

27 *& ingemuerunt principes, & seniores, virgines & iuuenes infirmati sunt: & speciositas mulierum immutata est.*

28 *Omnis maritus sumpsit lamentum: & quæ sedebant in thoro maritali lugebant:*

29 *& commota est terra super habitantes in ea, & uniuersa domus Iacob induit confusionem.*

30 *Et post duos annos dierū misit rex principem tributorum in ciuitates Iuda, & uenit Ierusalem cum turba magna.*

31 *Et locutus est ad eos verba pacifica in dolo: & crediderunt ei.*

32 *Et irruit super ciuitatem repente, & percussit eam plaga magna, & perdidit populum multum ex Israël.*

33 *Et accepit spolia ciuitatis: & succendit eam igni, & destruxit domos eius, & muros eius in circuitu:*

34 *& captiuas duxerunt mulieres: & natos, & pecora possederunt.*

35 *Et ædificauerunt ciuitatem Dauid muro magno, & firmo, & turribus firmis, & facta est illis in arcem:*

36 *Et posuerunt illic gentem peccatricem uiros iniquos, & conualuerunt in ea. & posuerunt arma, & escas, & congregauerunt spolia Ierusalem:*

37 *& reposuerunt illic: & facti sunt in laqueum magnum.*

38 *Et factum est hoc ad insidias*

sanctificationi, et in diabolum malum in Israël:

39 & effuderunt sanguinem innocentem per circuitum sanctificationis, & contaminauerunt sanctificationem.

40 Et fugerunt habitatores Ierusalem propter eos, & facta est habitatio exterorum, & facta est extera semini suo, & nati eius reliquerunt eam.

41 Sanctificatio eius desolata est sicut solitudo, dies festi eius conuersi sunt in luctum, sabbatha eius in opprobriũ, honores eius in nihilum.

Tobiæ 2.6. Amos 8.10.

42 Secundum gloriam eius multiplicata est ignominia eius: & sublimitas eius conuersa est in luctum.

43 Et scripsit rex Antiochus omni regno suo vt esset omnis populus, vnus: & relinqueret vnusquisque legem suam.

44 Et consenserunt omnes Gentes secundum verbum regis Antiochi:

45 & multi ex Israël consenserunt seruituti eius, & sacrificauerunt idolis, & coinquinauerunt sabbathum.

46 Et misit rex libros per manus nunciorum in Ierusalem, & in omnes ciuitates Iuda: vt sequerentur leges Gentium terræ,

47 & prohiberent holocausta, & sacrificia, & placationes fieri in templo Dei,

48 & prohiberent celebrari sabbathum, & dies sollennes.

49 Et iussit coinquinari sancta, & sanctum populum Israël.

50 Et iussit ædificari aras, & templa, & idola, & immolari carnes suillas, & pecora communia,

51 & relinquere filios suos incircumcisos, & coinquinari animas eorum in omnibus immundis, & abominationibus, ita vt obliuiscerentur legem, & immutarent omnes iustificationes Dei.

52 Et quicunque non fecissent secundum verbum regis Antiochi, morerentur.

53 Secundum omnia verba hæc scripsit omni regno suo: & præposuit principes populo, qui hæc fieri cogerent.

54 Et iusserunt ciuitatibus Iuda sacrificare.

55 Et congregati sunt multi de populo ad eos, qui dereliquerant legem Domini: & fecerunt mala super terram:

56 & effugauerunt populum Israël in abditis, & in absconditis fugitiuorum locis.

57 Die quintadecima mensis Casleu, quinto & quadragesimo & centesimo anno ædificauit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei, & per vniuersas ciuitates Iudæ in circuitu ædificauerunt aras:

58 Et ante ianuas domorum, & in plateis incendebant thura, & sacrificabant:

59 Et libros legis Dei combusserunt igni, scindentes eos:

60 &

60 & apud quemcunque inueniebantur libri testamenti Domini, & quicunque obseruabat legem Domini, secundum edictum regis trucidabant eum.
61 In virtute sua faciebant hæc populo Israël, qui inueniebatur in omni mense & mense in ciuitatibus.
62 Et quinta & vicesima die mensis sacrificabant super aram, quæ erat contra altare.
63 Et mulieres, quæ circuncidebant filios suos, trucidabantur secundum iussum regis Antiochi,
64 & suspendebant pueros à cernicibus per vniuersas domos eorũ: & eos, qui circunciderant illos, trucidabant.
65 Et multi de populo Israël definierunt apud se, vt non manducarent immunda: Et elegerunt magis mori, quàm cibis eoinquinari immundis:
66 & noluerunt infringere legem Dei sanctã, & trucidati sunt:
67 & facta est ira magna super populum valdè.

E Capite V. Libri II.

11 His itaque gestis suspicatus est rex societatem deserturos Iudæos: & ob hoc profectus ex Ægypto efferatis animis, ciuitatem quidem armis cepit:
12 Iussit autem militibus interficere, nec parcere occurrentibus, & per domos ascendentes trucidare.
13 Fiebant ergo cædes iuuenum, ac senierum, & mulierum & infantium exterminia, virginumque & parvulorum nates.
14 Erant autem toto triduo octogintamillia interfecti, quadraginta millia vincti, non minus autem venundati.
15 Sed nec ista sufficiunt: ausus est etiam intrare templum vniuersæterræ sanctius, Menelao ductore, qui legum & patriæ fuit proditor:
16 & sceleratis manibus sumens sancta vasa, quæ ab aliis regibus & ciuitatibus erant posita ad ornatum loci, & gloriam, contrectabat indignè & contaminabat.
17 Ita alienatus mente Antiochus, non considerabat quòd propter peccata habitantium ciuitatem, modicum Deus fuerat iratus: propter quod & accidit circa locum despectio.
18 Alioquin, nisi contigisset eos multis peccatis esse inuolutos: sicut Heliodorus qui missus est à Seleuco rege ad expoliandum erarium, etiam hic statim aduenies flagellatus, & repulsus vtique fuisset ab audacia. Sup. 3. 25. 25.
19 Verùm non propter locum, gentem: sed propter gentem, locum Deus elegit.
20 Ideoq; & ipse locus particeps factus est populi malorum. posteà autem fiet socius bonorum: & qui derelictus in ira Dei omnipotentis est: iterum in magni Domini re-

conciliatione, cum summa gloria exaltabitur.

21 Igitur Antiochus mille & octingentis ablatis de templo talentis, velociter Antiochiam regressus est, existimans se præsuperbia terram ad nauigandum, deducturum propter mentis elationem.

22 Reliquit autem & præpositos ad affligendam gentem: Ierosolymis quidem Philippum genere Phrygem, moribus crudeliorem eo ipso, à quo constitutus est:

23 in Garizim autem Andronicum, & Menelaum, qui grauius quàm ceteri imminebant ciuibus.

24 Cumq; appositus esset contra Iudæos, misit odiosum principem Apollonium cum exercitu viginti & duobus millibus, præcipiens ei omnes perfecta ætatis interficere, mulieres ac iuuenes vendere.

25 Qui cum venisset Ierosolymam, pacem simulans, quieuit vsq; ad diem sanctum sabbathi: et tunc, feriatis Iudæis, arma capere suis præcepit.

26 Omnesq; simul, qui ad spectaculum processerant, trucidauit: & ciuitatem cum armatis discurrens, ingentem multitudinem peremit.

27 Iudas autem Machabæus, qui decimus fuerat, secesserat in desertum locum, ibiq; inter feras vitam in montibus cum suis agebat: & fœni cibo vescentes, demorabantur, ne participes essent coinquinationis.

CAPVT VI. eiusdem libri II.

1 SEd non post multum temporis misit rex senem quendam Antiochenum, qui compelleret Iudæos, vt se transferrent à patriis, & Dei legibus:

2 contaminare etiam quod in Ierosolymis erat templum, & cognominare Iouis Olympij: & in Garizim, prout erant hi, qui locum inhabitabant Iouis hospitalis.

3 Pessima autem & vniuersis grauis erat malorum incursio:

4 nam templum luxuria & comessationibus Gentium erat plenum, et scortantium cum meretricibus, sacratisq; ædibus mulieres se ultrò ingerebant, intrò inferentes ea, quæ non licebat.

5 Altare etiam plenum erat illicitis, quæ legibus prohibebantur.

6 Neque autem sabbatha custodiebantur, neque dies sollennes patrij seruabantur, nec simpliciter Iudæum se esse quisquam confitebatur.

7 Ducebantur autem cum amara necessitate in die natalis regis ad sacrificia: & cum Liberi sacra celebrarentur, cogebantur hederacei coronati Libero circuire.

8 Decretum autem exiit in proximas Gentilium ciuitates, suggerentibus Ptolemæis, vt pari modo

& ipsi

& ipsi aduersus Iudeos agerent, vt sacrificarent.

9 eos autem, qui nollent transire ad instituta Gentium, interficeret: erat ergo videre miseriam.

10 Duæ enim mulieres delatæ sunt natos suos circumcidisse: quas, infantibus ad vbera suspensis, cùm publicè per ciuitatem circumduxissent, per muros præcipitauerunt.

11 Alij verò, ad proximos coeuntes speluncas, & latenter sabbathi diem celebrantes, cùm indicati essent Philippo, flammis succensi sunt: eo quod verebantur propter religionem & obseruantiam, manus sibimet auxilium ferre.

12 Obsecro autem eos qui hunc librum lecturi sunt, ne abhorrescant propter aduersos casus, sed reputent, ea, quæ acciderunt, non ad interitum, sed ad correptionem esse generis nostri.

13 Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium.

14 Non enim sicut in aliis nationibus, Dominus patienter expectat, vt eas cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat:

15 ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis, sta demum in nos vindicet.

16 Propter quod nunquam quidem à nobis misericordiam suam amouet: corripiens verò in aduersis populum suum non derelinquit.

17 Sed hæc nobis ad commonitionem legentium dicta sint paucis. Iam autem veniendum est ad narrationem.

Commentarius.

De iis, quæ post Ægyptiaci belli finem apud Iudæos gesta.

SVNT ea omnia peracerba. Nam primo Hierosolymam cepit; deinde plurimis eam maximisque incommodis affecit. Cepit verò illam armis, vt dicitur lib. 2. cap. 1. vers. 11. Id enim etiam Græcè est ἑλαβε τὴν πόλιν δορυάλωτον: vti & c. 10. lib. 2. hoc, in Græco, nomen. Iosephus tamen lib. 12. cap. 7. ἀμαχητὶ, *absque pugna* cepisse tradit. Enimuerò confundit secundum istum Antiochi ad Hierosolymam accessum, cum priore, annosque turbat, & quando anno 145. è suis tantum quèdam milit, eummet venisse affirmat. sed seipsum lib. 1. Cap. 1. corrigit. vbi Antiochum Hierosolymam κατακρατῆσαι, id est, *vi* cepisse fatetur. rursumque lib. 7. cap. 9. τὴν πόλιν ἑλεῖν. *Causa* verò, vim cur adhibuerit, *duplex* in textu innuitur: *Vna*, quòd iram æstuaret, animoque totus efferatus esset. *Altera* quòd vereretur, ne à se Iudæa deficeret. Vtraque verò, propter importunam ipsius Antiochi naturam, habuit & causam, quam verba ista continent, cap. 5. vers. 11. *hisitaque gestis*; συνεπιόντων τῷ βασιλεῖ περὶ τῶν γεγονότων. id est, *cum Regi incidissent* vel homines loquentes, vel cogitationes molestæ, de iis quæ accidissent. videlicet, quòd à Romano legato

penè

tim, dum omnis veræ Religionis actio & professio seuerissimè vetita ostenditur cap. 6. vt sacrificia, festi dies, circumcisio, & contraria omnia præcepta, vt vetitarum carnium mesus, sacrorum librorum exustio, idolorum & templorum variorum constructio, gentilium festorum celebratio, & pomparum, quemadmodum erant ipsa Dionysia seu Bacchi festa, de quibus Gyraldus, quæ dicebantur à furore ὄργια: vel à tempore ἀνθεστήρια, νυκτίλια. λαμπάδεια, τελεσφορία: vel à vasis & instrumentis χάλκεια, κύτεια, λαγηνοφόρεια, πιδοίγια: vel ab ebrietate, quæ in ipsis fumma ὠμοφάγια, φαγήσια, φαγησιπόσια; vel denique διόνυσια, λήναια, *Bacchanalia & Liberalia*, de quibus P. Pithœus, lib. 1. Adverf. cap. 9. Tertullianus lib. de spectaculis, *Duo*, inquit, *ista dæmonia, Venus & Liber, coniuncta & conspirata inter se sunt, ebrietatis & libidinis. Itaque theatrum Veneris, Liberi quoque domus est.* Arnobius lib. 5. *Bacchanalia etiam prætermittemus insania, quibus nomen Omophagiis Græcum est. in quibus furore mentito, & sequestrata posteris sanitate circumplicatis vos anguibus: atque vt vos plenos* DEI *numine ac maiestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruenta oribus dissipatis.* Plutarchus in Alexandro, verba de Olympiade, quæ Bacchi sacris addicta erat & dracones alebat; faciens addit. οἱ πολλοὶ περιελαυνόμενοι θύρσοις ὑπὸ γυναικῶν, καὶ τοῖς στέφανοις ἐξέπληττον τοὺς ἄνδρας. *Multi circumuoluti thyrsis mulierum & coronis terrefaciebant viros.* Valde verò in Oriente cultum fuisse Bacchum, idque quia iis in partibus è Iouis femore natus crederetur, narrat in Orbis Periegesi Dionysius. *Coronati* verò *hederis* siue vt Græcus ait κισσοὺς ἔχοντες hederas habentes Baccho pompam ducere miseri cogebantur Iudæi, quia ea arbor, quæ vt ait Plinius lib. 16. cap. 34. *inimica satis omnibus est, sepulchraq; ac muros rumpens, serpentium frigori gratissima*, ipsi Baccho sacra erat. Vnde & *Alexandrum coronato* hedera *exercitu victorem ex India redisse, exemplo Liberi Patris*, ait ibidem Plinius. Eandem tamen vi illa sua frigorifica ebrietati obstare tradit lib. 14, cap. 49. Rhodiginus. *Erant*, inquit Tertullianus lib. de corona militis cap. 7. *supplices coronarij apud veteres. Liberum, eundem apud Ægyptios Osirin, Harpocration industriâ hederatum argumentatur, quòd hedera natura sit cerebrum ab beluco defensare.* Quemadmodum verò apud Romanos, vt ait Cicero, *Verrea* sublata, sic apud nos *Bacchanalia* quorum & res & nomen prophanum; tolli penitus oporteret. Neque enim sunt ἐορτὴ μανίης, vt ait Athenæus, neque terriculamenta illa, de quibus in Demetrio Plutarchus, formidanda: sed eorum & apparatus omnis, de quo in Adriano Dio, Eustathius Iliad. ξ. Clemens in Protrèptico, & nomen ipsum explodēdum. Si diem Solis, Lunæ & Martis cæteraque id genus nomina in Christianis ferre noluit Ecclesia, Bacchanalia cur ferantur? Aiebat Nouella 28. cap. 1. Iustinianus Imperator. *Vetus illud nomen Polemonis, quo plerique in Ponto tyranni vsi fuerunt, dehinc quiescito: quia tyranni extitit: tum etiam quia pulchrius fuerit regiones Christianorum & regum nominibus designare, quam his, quæ Polemi, hoc est belli, & tumultus præ se notionem ferrent.* Quanto verò magis conuenit, dies deorum turpissimorum baechantiumque nominibus non appellare?

Natales verò Regum *dies* agitare perantiquum est, vti patet Genes. 40. vers. 20. Matth. 14. vers. 6. & ex Platone in Alcibiade, Plutarcho 9. Sympos. Iosepho lib. 15. cap. 14. & lib. 7. Capt. 8. Ammiano lib. 24. Herod. lib. 1. Athenæo lib. 4. Quod verò ait Interpres noster v. 7. ductos *ad sacrificia*, Græcus ait ἐπὶ σπλαγχνισμὸν quasi *ad visceration-em* dicas. quòd visceribus ea sacrificia fierent, & ea sequerentur epulæ ac visceriationes. & sic sequente vers. 8. ἄγειν, καὶ σπλαγχνίζειν. *agere*, & *visceriationem* seu *epulum celebrare* in quo sacrificatorum animalium viscera comederentur. vbi etiam obseruandum in Græcis quibusdam libris vnum tantùm, qui Antiocho hęc suggesserit, *Ptole-*

meum nominari. Sed quid, quod in Græco est, natalitium Regis diem καὶ μῆνα celebrandum? An singulis mensibus, id est, in anno duodecies celebrari debuit? Ita quibusdam videtur. sed forte intelligitur, *qualibet mense*, scilicet *in quem natiuitas illius incidisset*, ita vt non nisi semel anno quolibet, celebraretur. quemadmodum etiam à Christianis Regibus & Consulibus factum constat. Sed dolendum, Caluianorum hodie Reginæ natalitia, tanto ab illis apparatu, celebrari, cum Beatissimæ DEI matris, cœlorum Reginę, natalem ipsi diem sustulerint, & suis in Synodis egerint, ne CHRISTI etiam Domini f. sta esset natiuitas, vt ex ea quam anno 1574. Dordraci habuerũt; patet, canone 53.

Iam cap. 1. vers. 43. volebat Antiochus, *vt esset vnus populus*, iisdem scilicet moribus & institutis. Quod in sancta, vera, Catholicaque religione, curandum, vti libello de S. Athanasij symbolo monstraui, & egregiè comprobat D. Augustinus epist. 48. & 50. non autem prophana, falsa, Gentili vel hæretica, prout olim tamen elaboratum à Constantiis, Geiscricis, Hunericis, & ab eadem illa Regina hodie.

Fuit autem Iudæis ea quæ cap. 1. vers. 59. describitur, *sacrorum librorum combustio* grauissima. Nam, dum Cumani temporibus, miles quidam legis librum laceraſſet, in ignemque coniecisset; *Iudæi*, ait lib. 2. Capt. 20. Iosephus, *quasi tota ipsis regio incensa fuisset, confluxerunt, & religione, tamquam instrumento quodam, excitati, Cæsarem simul omnes, ad vnam denunciationem, concurrerunt, Cumanum obsecrantes, ne eum, qui in* DEVM, *ipsiusq; Legem contumelioſius adeò fuisset, impunè esse sineret. Ipse verò videns non conquieturum populum, ni, quod petebat assequeretur, voluit militem illum produci, & per eorum, qui eum accusabant; medium, ad mortem duci iussit.* Quam verò *religionem* vocaui, vertit vetus Iosephi versio *superstitionem*, cum vt alio loco suprà notaui, bonam etiam in partem accipi soleat δεισιδαιμονία vti quoque apud eundem Iosephum lib. 4. Ant. 17. lib. 19. cap. 4. lib. 2. Capt. 32. l. 3. cap. 34. Huiusmodi porrò diuinorum, optimorumque librorum combustio & vastatio iterata etiam postea est à Diocletiano vt est apud Eusebium lib. 8. hist. cap. 1. Arnobium lib. 4. aduersus Gentes, D. Augustinum lib. 7. de bapt. cap. 2. & à nostri temporis hæreticis, dum tot sanctorum Patrum Codices in Gallia, Belgio, totaque Germania & alibi conscelcratissimè inflammarunt & diripuerunt, prout iustissima querela est Io. Garetij præfatione in librum de Eucharistia, imo & Plateani, licet etiam hæretici, epistola de Anabaptistis Monasterienſibus. Sed omnium maximè verum se Antiochum præstitit Lutherus, dum Wittembergæ anno Domini 1520. sacrorum Canonum volumina publicè combussit, vt ipsemet de hoc insigni facto suo, edito postea libro, gloriatur. Mihi verò videntur iis isti similes, qui ne iustos alioqui census, aut debita soluere cogantur, syngraphas, tabulasque omnes, eorum quibus debent; aut surripiunt, aut iniecto igne succendunt apud Iosephũ l. 2. Capt. 31. & l. 7. c. 9. similes item Herodi, qui ne ignobilis & alien genа videretur, Iudaicæ nobilitatis tabularia & genealogias incendit apud Eusebium l. 1. hist. c. 7. Putarunt enim isti futurum, vt si veterum nobis Patrum monumenta eripuissent, horum nos de scriptura interpretanda sententias deinceps ignoraremus, religionis, cæremoniarumq; nostrarum antiquitatem & vsum probare non possemus. ipsi verò à doctrinæ nouitate, interpretationumque suarum commentis reprehendi minimè valerent. Sed nihil profecit Antiochus. Viuunt Biblia: supersunt Patres: magis magisque in dies horum temeritas & apostasia tenetur: prisca religio comprobatur & corroboratur.

Est verò Hebræorum traditio, quam in verbo *petar* notat Elias Thisbi, voluisse etiam

se etiam Antiochum, ne suam ipsi legem publicè vsquam legerent. Ipsi verò, ne scripturę sacræ lectione omnino carerent, solebant ex Isaia capitula quædam legere. Vnde factum, vti etiamnum hodie, suis in synagogis, post legis lectionem, legant prophetarum sectiones aliquas: eamque consuetudinem vocant *haphtarah* à cessando seu finiendo. & qui ad legis lectionem postremus in sabbato accedit, vocat *maphtir*, quia finem facit, populumq; dimittit dicendo *hahaphtarah*. quasi vetus quoddam *Ilicet*, vel, *Ite missa est*. Mihi tamen, qui legi legem vetuit Antiochus, prophetarum lectionem nequaquam permisisse videtur. quin potius, quidquid doctrinæ diuinæ fuit, siue à Moyse, siue à prophetis scripta ea esset; sublatam voluisse. Non enim ei diuinorum librorum parti tantùm, quæ propriè *lex* dicitur; sed vniuersè diuinis libris, veręque pietati hostis infestissimus erat. Nec dubito, quin earum, quas *petoroth* Hebræi vocant; origo alia sit, eaque ipso forte Antiocho vetustior.

Idem verò Antiochus Hierosolymitani populi multitudinem maximam commigrare fecit, plurimosque Antiochiam secum abduxit, vt ait li. 7. Capt. 9. Iosephus. *Multi*, ait hæresi 30. S. Epiphanius, *temporibus Antiochi Epiphanis dispersi sunt*. Rursum cap. 1. ver. 38. *in diabolum malum* esse, est agere calumniatorem & aduersarium, vt 2. Reg. 19. vers. 22. *essici in Satan*. Itaque tria hic mala significantur, *esse in laqueum*, esse *ad insidias ipsi sanctificationi*, siue *sanctificationis*, id est, templi, & esse *in calumniam* vel *in aduersarium ipsi Israëli*. In templum porrò inferebantur suillæ carnes cap. 1. vers. 50. & alia quæ intulisse nefas. sicuti & aliquando ossa intulisse Samaritanos, prodit Iosephus, Cæsareenses quosdam ad ipsorum synagogam aues mactasse lib. 2. Captiuit. 25. Et eodem vers. 50. vocantur *pecora communia*, quæ legis decreto polluta censebantur. Quia enim quæ promiscuo vsu ab omnibus tractantur, facile inquinantur, idcò quod apud Iudæos inquinatum habebatur, id *commune* vocari solet Matth. 15. Marc. 7. Act. 10. Apoc. 21. vers. vltim. Vnde apud Iosephum κοινοφαγία vel μιαιφαγία nominatur *vetitarum rerum esus*. Eodem versu, quæ noster ait templa, Græcus dicit πεμένη *lucos*; quæ idola, εἰδωλεῖα *idolorum delubra*. & forte in Latino scriptum fuit *idolia*, cum ab Interprete vox eadem, 1. Corinth. 8. vers. 10. retineatur. *Si quis viderit eum, qui scientiam habet in idolio recumbentem*. Cæterum quod eodem cap. 1. vers. 58. de suffimentis & thuribus ante domorum ianuas incensis traditur, illustrari potest ex Tertulliano lib. de idololatria ca. 15. Obiiciens enim sibi, *Ergo honor* DEI *est, lucerna pro foribus, & laurus in postibus?* respondet; *Non vtiq; quod* DEI *honor est, sed quod eius qui pro* DEO *huiusmodi officiis honoratur, quantum in manifesto est. saluâ operatione quæ est in occulto, ad dæmonia perueniens. Certi enim esse debemus, si quos latet per ignorantiam litteratura secularis, etiam ostiorum deos apud Romanos, Cardeam a cardinibus appellatam & Forculum à foribus, & Limentinum à limine, & ipsum Ianum à ianua: & vtique scimus, licet nomina inania atque conficta sint, cum tamen in superstitionem deducuntur, rapere ad se dæmonia, & omnem spiritum immundum per consecrationis obligamentum. Alioquin dæmonia nullum nomen habent singulatim, sed ibi nomen inueniunt, vbi & pignus: Etiam apud Græcos Apollinem θυρεᾶτον, & Antelios dæmonas ostiorum præsides legimus. Hæc igitur ab initio prouidens Spiritus sanctus, etiam ostia in superstitionem ventura, præcecinit per antiquissimum propheten Enoch. Nam & alia ostia in balneis adorari videmus. Si autem eorum sunt, quæ in ostiis adorentur, ad eos lucerna & laurea pertinebunt. Idolo feceris, quicquid ostio feceris. Hoc in loco ex auctoritate quoque* DEI *contestor, quia nec tutum est subtrahere, quodcunque vni fuerit ostensum, vtiq; omnium causa. Scio fratrem per visionem eadem nocte castigatum grauiter, quod tanuam eius subito annuntiatis gaudiis publicis serui coronassent. Et tamen non ipse coronauerat,*

aut præceperat, nam ante processerat, & regressus reprehenderat factum: adeo apud Dominum in huiusmodi etiam, disciplina familiæ nostræ æstimatur. Hæc ille. Dum verò cap. 6. vers. 4. dicuntur *mulieres se vltrò ingessisse*, videtur legendum, *sæpratisq; in ædibus ad mulieres se vltro ingerebant*, vti Græca ostendunt. In templo siquidem & luxuriosissimæ comessationes, & stupra flagitiosissima admittebantur, vti explicat Tertullianus in Apolog. Rupertus cap. 1. Naum.

Speciatim verò commemorantur hæc. templi ipsius summa prophanatio, quia & inge sacrificium ablatum. & noua templi illius inauguratio & nominatio facta est, vt esset *Iouis Olympij*. sicuti & Garizitanum, de quo in Esdra dixi, factum est *Iouis hospitalis*, prout ipsimet Samaritani se hospites, & à Persis & à Medis aduenas, epistolâ etiam ad Antiochum datâ, quæ apud Iosephum est, lib. 12. ca. 9. profitebantur. Videatur idem etiam Iosephus lib. 18. cap. 5. vbi sanctissimum, apud Samaritanos, Garizim montem ostendit, & S. Epiphanius hæresi 9. vbi tradit, hæreticos eodem Samaritanorum nomine vocatos, adorasse quædam in monte illo abscondita simulachra, & vbicumque ipsi locorum essent, ad illum sese, cum orare vellent, semper conuertisse, eo scilicet modo, quo sese ad Mahometi sepulchrum hodie conuertunt Turcæ. Fuit verò in B. Virginis honorem à Zenone Imperatore templum in eiusdem montis vertice olim excitatum, vt explicat lib. 5. de ædificiis Iustiniani Procopius. & de eo monte Samaritana illa dicebat Iohan. 4. vers. 20. *Patres nostri in monte hoc adorauerunt.* Atque ex hoc tempore, cœpit in Hierosolymitano D E I templo esse *idolum desolationis* cap. 1. vers. 57. *Fatentur enim omnes*, vt ait Rabanus Antiochum, *ipsum Antichristi figuram gessisse.* Et de eo loquitur Daniel. cap. 11. indeque *idolum desolationis* sumptum est, non autem ex Danielis 9, vti Caietanus in cap. 24. Matth. putauit, dum temere de libri huius authore loquitur, quemadmodum contra ipsum notat Catharinus, qui etiam dicit, fieri posse, vt cap. 9. tam de Antiocho, quam de aliis postea secutis Ecclesiæ hostibus & Tyrannis agatur, de illo inquam quasi de typo & figura respectu figuratorum. D. Hieronymus contra Porphyrium, quæ à Daniele dicuntur, non soli Antiocho tribuenda valdè pugnauit: tandemque in c. XI. concludit. *Sicut Saluator habet & Salomonem, & cæteros sanctos in typum aduentus sui: Sic & Antichristus pessimum Regem Antiochum, qui sanctos persecutus est, templumq; violauit; recte typum sui habuisse credendus est.* Erat verò idolum illud abominabile & detestandum, seu, quod meritò quemlibet obstupescere faceret, desolationisque causam daret: eiatque *statua Iouis Olympij*, quæ in templo, quod ipsi tum dedicabatur, vt iam dictum; posita fuit. Serenus apud Cassianum coll. 8. cap. 4. docens, esse quasdam scripturarum expositiones, quarum neutra fidei inueniatur obsistere, subdit; *quale est illud, quod Helias venerit in Ioanne, & iterum sit ante aduentum* CHRISTI *venturus: & de abominatione desolationis, quod steterit in loco sancto, per illud simulachrum Iouis, quod Hierosolymis in templo positum legimus: & iterum stare habeat in Ecclesia ante aduentum* CHRISTI. D. Cyprianus de exhortatione martyrij. *Rex Antiochus infestus, imò in Antiocho Antichristus expressus.* Augustinus ser. 110. de diuersis, *Nabuchodonosor meruit conuerti, Antiochus meruit obdurari. Ille inuenit misericordiam, iste auxit superbiam; sed quantum & quousq;?* Vide caput 3. & 4. ibidem, & Cedrenum. Non veretur verò D. Athanasius epistola ad solitarios, Constantinum Imperatorem, quòd hæreticus esset, Ecclesiasticasque causas diiudicare vellet; vocare *idolum abominationis, Herodem*, & Antiochum.

Accesserunt porrò sacrificia profana, suum videlicet, seu porcorum, quos in tem-

templum inferre nullo modo licuisset, sicuti neque alia, quæ iam inferebantur, non modo *contra* DEI *legem*; sed & *contra Magni Antiochi programma*, de quo Ioseph. libro 12. cap. 3,

Tandem sunt acerbissima, quæ piis omnibus illata sunt, supplicia, quorum *genera quatuor* breuiter narrātur. *Primum* cap. 1. v. 63. l. 2. c. 6. v. 10. *de mulieribus*, quæ filios circumcidi curassent, & de iis, quæ, earum hostiarum instar, quas apud Gyraldum Syntag. 17. gentilitas Romana dicebat vel *ambiguas*, vel *abigenas*, suos non vtrimque agnos, sed charissimos secum liberos habebant. Et de his Gorion lib. 3. cap. 4. *Alterum* genus, lib. 2. cap. 6. vers. 11. *de iis, qui Sabbathum custodissent*, & idcirco flammis exusti fuerant. Vbi nota insignem & perutilem de calamitatibus & pœnis diuinitus inflictis admonitionem, vers. 12. 13. 14. 15. 16. sicut Hebr. 12. Apoc. 3. *Tertium* genus est *in Eleazaro* sene nonagenario. *Quartum*, *in septem Machabæis* fratribus.

E CAPITE SEXTO LIBRI SECVNDI.

18 IGitur Eleazarus vnus de primoribus scribarum, vir ætate proiectus, & vultu decorus, aperto ore hians compellebatur carnem porcinam manducare.

19 At ille gloriosissimam mortem magis quam odibilem vitam complectens, voluntariè properabat ad supplicium.

20 Intuens autem, quemadmodum oporteret accedere, patienter sustinens, destinauit non admittere illicita propter vitæ authorem.

21 Hi autem, qui astabant, iniqua miseratione commoti, propter antiquam viri amicitiam, tollentes eum secretò rogabant afferri carnes, quibus vesci ei licebat, vt simularetur manducasse, sicut rex imperauerat de sacrificij carnibus,

22 vt hoc facto à morte liberaretur: & propter veterem viri amicitiam, hanc in eo faciebant humanitatem.

23 At ille cogitare cœpit ætatis ac senectutis suæ eminentiam dignam, & ingenitæ nobilitatis canitiem, atque à puero optimæ conuersationis actus: et secundum sancta & à Deo conditæ legis constituta, respondit citò, dicens præmitti se velle in infernum.

24 Non enim ætati nostræ dignum est, inquit, fingere: vt multi adolescentium, arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum:

25 & ipsi propter meam simulationem, & propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur, & per hoc maculam, atque execrationem meæ senectuti conquiram.

26 Nam etsi in præsenti tempore supplicijs hominum eripiar, sed manum Omnipotentis nec viuus, nec defunctus effugiam.

27 Quam ob rem fortiter vita excedendo, senectute quidem dignus apparebo:

28 *adolescentibus autem exemplum fortè relinquã, si prompto animo, ac fortiter pro grauissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar. His dictis, confestim ad supplicium trahebatur.*

29 *Hi autem, qui eum ducebant, & paulo antè fuerant mitiores, in iram conuersi sunt propter sermones ab eo dictos, quos illi per arrogantiam prolatos arbitrabantur.*

30 *Sed, cum plagis perimeretur, ingemuit, & dixit, Domine, qui habes sanctam scientiam, manifestè tu scis, quia, cùm à morte possem liberari, duros corporis sustineo dolores: secundum animam verò propter timorem tuum libenter hæc patior.*

31 *Et iste quidem hoc modo vita decessit, non solùm iuuenibus, sed et vniuersæ genti memoriam mortis suæ ad exemplum virtutis & fortitudinis derelinquens.*

COMMENTARIVS.

De Eleazaro, sene, martyreq; sanctissimo.

VIT Eleazarus iste, Sacerdos, diuinarum litterarum scientia valdè insignis, ita vt hic dicatur *de primoribus scribarum*, & testatur Iosephus lib. de Machabæis cap. 5. vbi τὸν ἐπιφανῆ γεραιὸν dicitur, & cap. 6. Iosephus verò Gorionlib. 3. cap. 2. & 4. scribit, cum inter Septuaginta Interpretes fuisse, & quidem præcipuum. Nam ille ברשם *beroscham*, id est, *in capite ipsorum*, siue *præcipuum*, hîc verò הכהן שר הכוהנים *Sacerdotem Principem sacerdotum* vocat, additque omnibus in reuerentia fuisse dignitatem ipsius excellentiæ, & sanctitatem. Videtur Nazianzenus oratione 22. eum significare, *patrem* esse puerorum, de quibus infrà, Machabæorum. Sed clarè seipsum postea explicat, fuisse patrem talem, quali apud Laertium plus quã genitoribus deberi docet Aristoteles, qualẽ item Patrem vocabat S. Paulinus in epistolis Ausonium, & Panegyricus nonus & decimus eos qui Galliarum iuuentutem erudiebant. Quia scilicet eorum Magister & Doctor fuerat. Vnde illos inducit loquentes: *Eleazari discipuli sumus: pater prius decertauit, filij, posteà certabunt.* Et D. Ambrosius lib. de Iacob. cap. 11. *sequimur Patrem filij, discipuli Doctorem.* Sicque vocatur in Græcorum Calendario, die Augusti primo. Legendus verò de eo, inprimis D. Ambrosius lib. 2. de Iacob. cap. 10. vbi ait; *se sacerdotum sacerdotem*, id est, Episcopum, *sacerdotis huius oratio* (id est precibus) *iuuari oportere*; & cum illi obiiceretur; suillas carnes esse bonam creaturam, respondisse: *Nos non intentione ducimur; sed reuerentia legis tenemur, quæ suilla carne abstinendum præcipit. Quod si hoc leue putas, vt carne vescamur suilla, qui in minimis legem contempserit, quomodo in magnis tenebit? Abstinentia nostra, disciplina est castimoniæ. Non summittat senex, vt nõ iueneſcat animi fortitudo. Senectus portus esse debet, non naufragium vitæ superioris. Non te negabo lex patria: non abiurabo vos sancta institutaa maiorum, non decolorabo vos insulæ sacerdotales: non te perfidiæ puluere turpabo, canities.* Itaque ne simulare quidem voluit, cum aliæ carnes proponerentur, & sic, ait Ambrosius, *immoriendo tormentis, factus est cæteris magisterium perseuerantiæ, qui electus erat ad infirmitatis exemplum.* Apud Gorionidem loco citato; *Iam quidem animam meam è manibus vestris libera-*

bera-

berarem; sed à DEI *conspectu effugere non potero, quod ab eius conspectu effugere, & ab eius manu se eripere, neq; viuus neque mortuus quisquam possit, cum ipsius potestas & in viuos & in mortuos sit, & ad vinificandū & mortificandum.* D. Cyprianus hoc tanti sacerdotis exemplo valdè Clericos exhortatur libro de singularitate Clericorum. *Peccantes*, ait, *in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam in* CHRISTVM *peccatis: & quidem hoc non iuuenibus tantùm, sed & senibus congruit fratrum imbecillitati consulere, ne senectus perire prouocet iuuentutem, ex qua debent omnia salutaria documenta procedere: sicut Eleazarus in libro Machabæorum profitetur, & dicit: Præmitti malo in infernum, quam patrias leges deserere. Non enim ætatem nostram dignum est fingere, vt multi adolescentium arbitrati Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum: & ipsi propter meam simulationem, & propter modicum & corruptibile tempus vitæ per me seducantur: & odium ac maculam senectuti meæ acquiram. Ille maluit vitam suam tormentis obicere, quam cuiquam magister perditionis existere: & nos vbi nulla tormenta sunt, fluxibus solis nolumus saluandos fratres antepouere: nec contenti sumus sine vllis cruciatibus tam nobis prodesse, quam cæteris, cum ille noluit viuere moriturus: sicut inferius prosecutus est dicēs: quamobrē vita fortiter excedens, senectute dignus apparebo, adolescētibus autē exemplū forte reliquā, vt prompto animo ac fortiter pro grauibus & sanctis legib. honesta morti succedant.* Cū *hoc etiā laicos deceat, ne aut extraneis occasionē blasphemādi, aut fraternitati opportunitatem fornicationis opponant, tum maximè clericos vehementer necessitas ista constringat, quibus aut religio blasphemata, aut fraternitas perdita pœnas duplices irrogabit. Nec inuenient in iudicio domini vllum omnino solatium, qui alienigenis & fratribus peccandi fomitem ministrarunt.* Vocatur verò Eleazarus à Nazianzeno loco citato, *primitiæ martyrum veteris testamenti*, quemadmodum Stephanus *primitiæ nouæ*. Sed cum Abel à D. Cypriano de orat. dominica, *protomartyr* vocetur, & Zacharias, & Isaias, aliique Martyres fuerint, intelligendus est Nazianzenus, *non simpliciter primus* Martyr, sed *ea in causa*, cum id videlicet ageretur, vt Religio, DEI cultus reiiceretur. Aliis enim de causis alij cæsi: Et addendum; esse *protomartyrem*, de quo *nominatim* quidem proditum sit. Hanc enim ob causam rectè ab Ecclesia *Machabæorum festum* agi docet epist. 98. & 343. S. Bernardus, à quibus hîc eorum Magister non disiungendus.

Sed nota, vers. 19. & 28. pro *supplicio*, Græcè legi, *tympanum*, vnde & illud Hebr. 11. de quo suprà Præloq. 3. ἐτυμπανίσθησαν. Iam vers. 19. *per infernum* intelligitur *mors*, quia via, & verum quasi ostium ad infernum esse soleat. Licet enim de hoc non loquatur, tropo tamen vsitato, *mortem* vocauit *infernum*. Imitatus nostrum hoc tympanum est loco citato Apostolus, vt ait eum locum explicans Theodoretus. Et fatetur etiam Benedictus Aretius hæreticus ibidem, Caluinusque & Beza, qui tamen hosce libros, quos Apostolus sequitur, sequi ipsi recusant. *Non dubito*, ait Caluinus illic, *quin sæuas illas persecutiones designet autor epistolæ, quibus grassatus est Antiochus in populum* DEI, *& quæ præterea secuta sunt.* Beza verò: *Non dubium, quin eam Paulus designet persecutionem, quam Antiochus exercuit.* Et patet etiam ex liberatione seu apolytroli, quam Apostolus addit, eos, de quibus ibidem agit, potuisse consequi. Optimè siquidem ea Eleazaro nostro, qui, si voluisset; liberari poterat, conuenit.

Quod verò supplicii genus sit *tympanum*, cum etiam à Polluce lib. 8, inter carnificis instrumenta numeretur, si, quæ alij tradiderunt, colligamus, intelligetur. Ac primò quidem *fustuarium* videtur, cum baculis & fustibus ita immaniter nonnulli quandoque pulsarentur, vt plagis omninò conficerentur. Nam à baculo, & *trunco* propriè obtruncatio dicta est. Sic Polybius τὸ ξυλοκοπεῖν vocat τυμπανίζειν. Sûidas, & Aristophanis

non malè, si quæ humanissimus Lipsius, aureolo de cruce libello, scripsit, expendas, dum eam facit *simplicem*, in qua vel affixio fiat: & *compactam*, quæ decussata, commissa, immissa. *Tympanum* igitur *omnia hæc cruciamentorum genera complecti videtur*. An ad tot & tanta Eleazari tormenta capitis accesserit abscissio, de qua suprà, non constat. Iosephus certe lib. 1. c. 6. dicit, eum δι' ἀκοτίχων ὀργάνων, *per inimana* inquam *instrumenta*, cuiusmodi faces & laminæ, in eculeorum suppliciis, crebrò leguntur, *vstulatum fuisse, & proiectum*. teterrimisque ad ipsius nares admotis odoribus grauiter cruciatum, sicq; ad ossa vsque iam exustum, orasse, vt Israëlitis DEVS propitiaretur, vt *sanguis*, quem funderet *illis purgatorius esset* (καθάρσιον αἷμα) *vt pro ipsorum animabus suam hanc animam sumeret. tumq; mortuum esse*. ferè vt 2. Reg. 21. & 24. ver. 17. 1. Iohan. 3. ver. 16. Idem verò Iosephus lib. 1. contra Apionem ex Berosо refert, Laborosardum, de quo dixi li. 1. Esdræ; ab amicis ἀποτυμπανισθέντα.

Videtur Eleazarum, nostro hoc æuo in Anglia retulisse doctrinâ & genere clarus ille *Vindamus*, qui ad templum hæreticorum, vt se tantùm velle ire diceret, rogatus, negauit dicens: *Et si tam doctus non esset, doctum se tamen haberi: & exemplum adeò prauum, aliis dare nolle*. Huiusmodi & alii sunt in eadem insula complures, de quibus Sanderus, & liber de iustitia Anglicana. Legitur hoc sancti Eleazari martyrium in Matutino dominicæ quintæ Octobris, cum D. Nazianzeni homilia, in qua dicitur, *& capillis & prudentia canus*, quomodo & ipse Nazianzeni pater dictus πολιὸς τὴν γνώμην, πολιὸς τὴν κάρηνον. *Canus mente, canus & capite*. non, vt bonus dormitans vertit Manutius, *ciuitatisq; mens, ciuitatisq; caput*. Legi potest Adriani de coma Commentarius ca. 10. Qui verò in Euangelio *Lazarus* vocatur, eum præclaro isto *Eleazari* nomine vocat Tertullia. lib. 3. de anima cap. 32. & lib. de Idololatria. Concludat verò senis laudatissimi palmas cygnea Nazianzeni, loco citato, vox. Ἐλεάζαρ ἐν τοῖς δὲ τῷ μὲν χειρὶ παθόντων ἡ ἀπαρχὴ, ὅσοις τὴν μὲν χρυσὸν στέφανον. ἀνὴρ ἱερεὺς, καὶ πρεσβύτης, πολιὸς τὴν τείχα, πολιὸς τὴν φρένην. σφάττειν μὲν καὶ σφυδόμενον δ' λαῷ καὶ σφαγιάζομενος, τῷ δὲ καὶ τελεώτατον θῦμα σφαγάζων ἑαυτὸν τῷ θεῷ, παντὸς δ' λαοῦ καθάρσιον. σφάγιμον ἀθλήσεως λαβὼν, καὶ φθεγγομένη καὶ σιωπῶσα παραίνεσις. σφαγάζων καὶ τοὺς ἐπὶ παῖδας, τὰ τῆς ἑαυτοῦ παιδείας ἀποτελέσματα, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ θεῷ, πάσης νομικῆς ἱερουργίας λαμπροτέραν τε καὶ καθαρωτέραν. τὰ γὰρ τῶν παίδων, τῷ πατρὶ λογίζεσθαι, τὴν εὐγνωμοσύνην τε καὶ δικαιοσύνην. *Hic Eleazarus primitiæ eorum, qui ante* CHRISTVM *passi sunt, quemadmodum Stephanus eorum, qui post* CHRISTVM, *vir sacerdos & natu grandis, tum capillis tum prudentia canus: prius quidem pro populo sacrificia & preces adhibens, nunc autem seipsum quoq; DEO offerens, perfectissimam hostiam, ac totius populi expiatricem, faustum certaminis præludium, loquens pariter ac tacens: exhortatio: septemq; insuper filios offerens, institutionis suæ fructum, hostiam viuentem, sanctam, DEO placentem, omni legali sacrificio clariorem & puriorem. Filiorum enim virtutes parentibus ascribere, æquissimum ac iustissimum est*. Iam ad eximios tanti Magistri discipulos pergamus.

De septem Machabæis, pueris martyribusque sanctissimis.

CAPVT VII. LIBRI II.

1 CONTIGIT autem septem fratres vnà cum matre sua apprehensos, compelli à rege edere contra fas carnes porcinas, flagris & taureis cruciatos.

2 Vnus autem ex illis, qui erat primus, sic ait: Quid quæris, & quid vis discere à nobis? parati sumus mori, magis, quam patrias Dei leges præuaricari.

3 Iratus itaque rex iussit sartagines, & ollas æneas succendi:

4 quibus statim succensis, iussit ei, qui prior fuerat locutus, amputari linguam: & cute capitis abstracta, summas quoque manus & pedes ei præscindi, ceteris eius fratribus & matre inspicientibus.

5 Et cùm iam per omnia inutilis factus esset, iussit ignem admoueri, & adhuc spirantem torreri in sartagine: in qua cùm diu cruciaretur, ceteri vnà cum matre inuicem se hortabantur mori fortiter, dicentes:

Deuter. 32.36. 6 Dominus Deus aspiciet veritatem, & consolabitur in nobis, quemadmodum in protestatione cantici declarauit Moyses. Et in seruis suis consolabitur.

7 Mortuo itaque illo primo, hoc modo, sequentem deducebant ad illudendum: & cute capitis eius cum capillis abstracta, interrogabant, si manducaret priùs, quàm toto corpore per membra singula puniretur.

8 At ille, respondens patria voce, dixit: Non faciam.

9 Propter quod & iste, sequenti loco primi tormenta suscepit: & in vltimo spiritu constitutus, sic ait: Tu quidem scelestissime in præsenti vita nos perdis: sed Rex mundi defunctos nos pro suis legibus, in æternæ vitæ resurrectionem suscitabit.

10 Post hunc tertius illuditur, & linguam postulatus citò protulit, & manus constanter extendit:

11 & cum fiducia ait: Et cælo ista possideo, sed propter Dei leges nunc hæc ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero:

12 Ita vt rex, & qui cum ipso erant, mirarentur adolescentis animum, quòd tanquam nihilum duceret cruciatus.

13 Et hoc ita defuncto, quartum vexabant similiter torquentes.

14 Et, cùm iam esset ad mortem, sic ait: Potius est ab hominibus morti datos spem expectare à Deo, iterum ab ipso resuscitandos: tibi enim resurrectio ad vitam non erit.

15 Et cùm admouissent quintum, vexabant eum: At ille respi-

ciens

ciens in eum, dixit:
16 Potestatem inter homines habens, cùm sis corruptibilis, facis quod vis: noli autem putare genus nostrum à Deo esse derelictum.
17 Tu autem patienter sustine, & videbis magnam potestatem ipsius, qualiter te, & semen tuum torquebit.
18 Post hunc ducebant sextum, & is, mori incipiens, sic ait: Noli frustrà errare: nos enim propter nosmetipsos hæc patimur, peccantes in Deum nostrum, & digna admiratione facta sunt in nobis:
19 tu autem ne existimes tibi impunè futurum, quod contra Deum pugnare tentaueris.
20 Supra modum autem mater mirabilis, & bonorum memoria digna, quæ pereuntes septem filios sub vnius diei tempore conspiciens, bono animo ferebat, propter spem quam in Deo habebat.
21 Singulos eorum hortabatur voce patria fortiter, repleta sapientia, & fœminea cogitationi masculinum animum inserens, dixit ad eos:
22 Nescio qualiter in vtero meo apparuistis, neque enim ego spiritum & animam donaui vobis, & vitam, & singulorum membra non ego ipsa compegi:
23 sed enim mundi Creator, qui formauit hominis natiuitatem, quiq; omnium inuenit originem, & spiritum vobis iterum cum misericordia reddet & vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges eius.
24 Antiochus autem, contemni se arbitratus, simul & exprobrantis voce despecta, cùm adhuc adolescentior supereſſet, non solùm verbis hortabatur, sed & cum iuramento affirmabat se diuitem & beatum facturum, & translatum à patriis legibus amicum habiturũ, & res necessarias ei præbiturum.
25 Sed ad hæc cum adolescens nequaquam inclinaretur, vocauit rex matrem, et suadebat ei, vt adolescenti faceret in salutem.
26 Cùm autem multis eam verbis esset hortatus, promisit suasuram se filio suo.
27 Itaque inclinata ad illum, irridens crudelem tyrannum, ait patria voce: Fili mi, miserere mei, quæ te in vtero nouem mensibus portaui, & lac triennio dedi & alui, & in ætatem istam perduxi.
28 Peto, nate, vt aspicias ad cœlum & terram, & ad omnia quæ in eis sunt: & intelligas quia ex nihilo fecit illa Deus, & hominum genus:
29 ita fiet vt non timeas carnificem istum, sed dignus fratribus tuis effectus particeps, suscipe mortem, vt in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam.
30 Cùm hæc illa adhuc diceret, ait adolescens: Quem sustinetis? non obedio præcepto regis, sed præcepto legis, quæ data est nobis per Moysen.

31 *Tu verò, qui inuentor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei.*

32 *Nos enim pro peccatis nostris hæc patimur.*

33 *Et si nobis propter increpationem, & correptionem Dominus Deus noster modicum iratus est: sed iterum reconciliabitur seruis suis.*

34 *Tu autem, ô sceleste & omnium hominum flagitiosissime, noli frustra extolli vanis spebus in seruos eius inflammatus.*

35 *Nondum enim omnipotentis Dei, & omnia inspicientis iudicium effugisti.*

36 *Nam fratres mei, modico nunc dolore sustentato, sub testamento æternæ vitæ effecti sunt: tu verò iudicio Dei iustas superbiæ tuæ pœnas exolues.*

37 *Ego autem, sicut & fratres mei, animam, et corpus meum trado pro patriis legibus, inuocãs Deum maturiùs genti nostræ propitium fieri, teq; cum tormentis & verberibus confiteri quod ipse est Deus solus.*

38 *In me verò, & in fratribus meis desinet Omnipotentis ira, quæ super omne genus nostrum iustè superducta est.*

39 *Tunc rex accensus ira, in hunc super omnes crudeliùs desæuit, indignè ferens se derisum.*

40 *Et hic itaque mundus obiit, per omnia in Dominum confidens.*

41 *Nouissimè autem, post filios & mater consumpta est.*

42 *Igitur de sacrificiis, & de nimiis crudelitatibus satis dictũ est.*

COMMENTARIVS.

LVRIMA & pulcherrima de septem istis pueris, præter Iosephum Flauium loco citato, tradiderunt sancti Patres, de quibus infrà, & Iosephus Gorion lib. 3. cap. 5. & 6. vbi suillam carnem, quæ his Machabæis apposita est, fuisse significat *petasones*, aut simile quid, dum *suillam salsam & sine humore* vocat. additque *fœtentem*, quod acriorem salsugo illa odorem afflare soleat. Ioppus verò eorum tam omnibus esse notam ait historiam, vt ne referre quidem velit. In vetere Iosephici de Machabæis istis libelli versione Latina dicuntur è Susandro castello, quod ipsorum fuerit; ad Antiochum adducti, simulque sua singulis propria nomina tribuuntur. Primus vocabatur MACHABÆVS: secundus, ABER: tertius, MACHIR: quartus, IVDAS: quintus, ACHAS: sextus, ARETH: septimus, IACOB. Sed neque castellum illud, neque nomina hæc in hodiernis, quę typis edita sunt; Græcis inueniuntur. Cur verò ipsi appellentur Machabæi, non omnium vna opinio est. Eos ab ipso Machabęi Iudę genere ita vocatos putarunt nonnulli. Sed eorum sententiam improbauit Prælocutio primo Nicetas. & quidem meritò. Sunt enim illi ante Iudæ ipsius principatum, imo & ante coniugium, vt infra loco illo patebit; è medio sublati. Marginhardus in S. Ferrutij Martyris historia videtur hanc eorum appellationem ducere ἀπὸ τοῦ μάχεσθαι *à pugnando & certando* quasi Machabæi sint μάχιμοι, *pugnaces, fortesq; certatores.* Ita enim loquitur *Hebræi Deum ex in tribu-*

lationis

lationis camino per Chaldeos examinantur; filij Israël per Ægyptios affliguntur: per apostatantem populum Domini prophetæ sancti mortificantur: cruentissimo genere mortis per Antiochum Machabæi trucidantur. Etsi quidem vocabulo tali meritò videntur insigniri, qui certamine forti, cum antiquo serpente congressi, gloriosissimi reportauerunt insignia triumphi. Sed est hæc suauis potius allusio quam vera originatio, vt ex Prælocutione primo perspicuum. quemadmodum cum à quibusdam Cephas dicitur quasi κεφαλή. D. Thomas in principio à matre Machabæa. sed de hac suo loco postea. Scaliger li. 5. omnes, qui, religionis causâ, quidpiam perpeterentur, tam ab Hellenistis Iudæis, quam à primis Christianis *Machabæos* vocatos putat. ideoque cum tam multis isti ob religionem, cruciatibus diuexati fuerint, eo quidni nomine insignirentur? Potius equidem reor, *Machabæi* nomen tunc quoddam fuisse, quod istorum septem primo impositum fuit, & Iudæ ipsi *cognomen* erat. vti cap. 2. patebit. A primo igitur isto sex alij Machabæi, & etiamsi hoc non esset; omnes, qui piè fortiterque tum temporis aliquid pertulerunt, & de quibus, libri isti tractant; *Machabæi* appellati sunt. *Pueri* etiam dicuntur, & *adolescentes* quia à Iosepho νέοι, νεανίαι, μειράκια, μειρακίσκοι vocantur. & verò cœlibes erant adhuc vel omnes, vel plures vt infrà dicetur, & eorum minimus crebrò *adolescens* dicitur vers. 24. 25. 30. Erant item *genere*, illustres *corpore*, formosissimi omnes, ita vt eos videns obstupesceret Tyrannus apud Iosephum cap. 8. illius libelli: animo autem multò formosiores. Nam & optimè institutos fuisse docent pulcherrimæ ipsorum iam morituro rum orationes, & eximia ipsorum tolerantia & fortitudo. Sunt verò tam isti quam eorum Doctor Eleazarus non Hierosolymis, vti Cedrenus putat, sed *Antiochiæ* passi, cum ad tyrannum eo perducti essent; vt testantur eorum sermones, simulque Iosephus libello de ipsis, & Gorionides loco citato. Ambrosius ca. 10. lib. 2. de Iacob. Martyrologium Rom. primo Augusti. D. August. serm. 109. cap. 6. *Sanctorum*, inquit, *Machabæorum basilica, etiam in Antiochia prædicatur. In illa scilicet ciuitate, quæ Regis ipsius persecutoris nomine vocitatur. Antiochum quippe Regem persecutorem impium pertulerunt, & memoria martyrij eorum in Antiochia celebratur. vt simul sonet & nomen persecutoris, & memoria coronatorum. Hæc Basilica à Christianis tenetur, & à Christianis ædificata est.*

Varia iis supplicia illata textus explicat clarè. Sed vers. 11. apertior, apud Gorionidem, tertij oratio est. *Cœlo*, inquit, *exspectabimus gloriam, & ibi reddetur nobis merces nostra.* Vide, vt sese mercedis spe sancti corroborant! In quarto vers. 13. & ex Græco ἐκκυλίετο, colligit D. Ambrosius, eum *in rotæ positum* esse, & *sic tortum & circumactum*, velut in trochlea scilicet, quam describit Reuerendissimus Baronius die 7. Decembris. D. Ambrosius eodem loco, & Victorinus, *omnes igne* periisse tradunt, idemq; frequenter inlinuat, vt infrà ex eius verbis patebit; D. Augustinus. quia omnibus adhibiti videntur esse ignes, licet quibusdam magis obiter. Quintus apud Gorionidem *Noli*, ait, *in corde tuo cogitare, quasi me* DEVS *reliquerit, quia ex suo in me amore, ad istam me gloriam duxit. Tu vero impius, blasphemus & rabidus es, ideoq; te odio prosequens, te excitat ad omnia ista in nos facienda, quasi ipse paratus ad vindictam de te, tuoq; semine sumendam, & suum contra te, totamq; domum tuam furorem accendet.* Sextus verò ait, *Affligimur (fatemur) quia contra* DEVM *peccauimus, & nunc nos dedimus animas nostras in mortem, & pro vniuerso populo nostro morientur.* Notant iidem auctores ordinem, quia tyrannus à maximo & primogenito ad natu minimum perrexit. Vbi vers. 27. quod *de triennali lactatione* dicitur, explicat Vallesius cap. 83. philosophiæ sacræ, docens, optimam & perfectam lactationem diuturniorem esse, triennioque, ex veterum Medicorum præscripto, absolui.

Augustinus in Psal. 30. qui diutius vbera sugerent, notat olim μαμμυζήλιους vocatos. Quæ verò sequuntur verba vers. 28. *Ex nihilo fecit illa* DEVS, citat etiam Tertullianus lib. dè præscriptionibus aduersus hæreticos cap. 13. & D. Augustinus aduersus Manichæos lib. de natura boni cap. 26. *Quia*, inquit, DEVS *omnia, quæ dè se non genuit, sed per verbum suum fecit, non de his rebus, quæ iam erant, sed de his, quæ omnino non erant, hoc est, de nihilo fecit, ita dicit Apostolus* Rom. 4. *Qui vocat ea, quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt. Apertius autem in libro Machabæorum scriptum est; Oro te fili, respice ad cœlum & terram, & omnia, quæ in eis sunt. Vide, & scito, quia non erant, ex quibus nos fecit Dominus* DEVS.

Additur apud Gorionidem post ætatis mentionem, eodem vers. 27. *Ego te Creatoris timorem docui*, & vers. 29. post *recipiam*; *Et sim*, ait, *in die dispensationis vestræ vobiscum*, ביום התנהכם quasi omnes adhuc absq; matrimonio fuerint. Alter tamen Iosephus videtur significare, vnum vel alterum sponsos iam fuisse, sed ita recèns vt liberos adhuc nullos accepissent. Nam cap. 16. *meorum*, ait, filiorum οἱ μὲν ἄγαμοι, οἱ δὲ γεγαμηκότες *hi cœlibes & nuptiarum* adhuc *expertes, isti verò nuptiis iam alligati.* & subdit, *se autem* nondum esse. ita vt inter eos fuerint pueruli, adolescentuli, adolescentes vel iuuenes. Licet enim propriè non sint hæc eorum matris verba, est tamen oratio à Iosepho confecta, quæ, circumstantiarum istarum ratione, illi, si effœminatiore animo fuisset; accommodata esse poterat. Sed quæ ver. 22. est oratio, ab eodem Gorionide sic traditur; *Filij, ego mater vestra.* DEVS *creauit vos, & spiritum animæ dedit in vos, & idem ipse vos magnos & excelsos, ossaq; vestra fecit & neruos texuit, & pelle desuper texit, & inspirauit in animam vestram spiritum ceu animam vel anhelitum vitæ, ipse inquam est, qui omnia hæc vobis dedit, & ipse paratus est vobis reddere & reddere mercedem laboris vestri. Beatos vos filij mei propter hoc.* Agnoscit verò eandem matris huius orationem ex versu 22. & 23. pro graui diuinæ scripturæ testimonio, D. Augustinus lib. 1. de anima, cap. 14. & 15. sed cum ea ipsa oratione minus firmè probari putaret, quod de animæ origine probare conabatur Vincentius Victor, ita ei respondet, vt quanti librum hunc Machabæorum secundum faciat, satis ostendat, simulque nos doceat, in arduis & difficilibus, quę interdum occurrunt; quæstionibus, cum Ecclesiæ nondum audita sententia est; insciti am ignorationem enimque nostram agnoscere ac profiteri. *Nouimus etiam Machabæorum iuuenum matrem, fœcundiorem virtutibus, quando filij passi sunt, quam fœtibus, quando nati sunt, eos sic fuisse adhortatam, vt diceret, filij; Nescio quo modo apparuistis in ventre meo. Neq; enim ego spiritum & animam donaui vobis, nec singulis vobis vultus & membra formaui; sed* DEVS, *qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, fecitq; hominum genus, & omnium inquirit actum, ipse vobis spiritum & animam reddet cum magna misericordia. Nouimus hæc quidem, sed huic quomodo suffragentur ad id, quod asserit, non videmus. Quis enim Christianorum neget,* DEVM *donare hominibus animam & spiritum?*

D. AVGVSTINVS Tom 7. lib. 1. de Anima & eius orig. cap. 15.

QVI vtinam in tanta profunditate quæstionis, quamdiu quid dicat ignorat, imitaretur Machabæorum matrem. Qua cum sciret de viro se filios concepisse, & a creatore omnium, siue secundum corpus, siue secundum animam & spiritum sibi creatos esse, ait tamen; Nescio quomodo apparuistis in ventre meo. Vellem iste diceret, quid ista nesciebat. Hæc enim quæ dixi, vtique sciebat,

bat, quomodo secundum corpus in eius vterum venerint, quæ de viro eos se concepisse dubitare non poterat. Consitebatur etiam, quia & hoc vtique sciebat, quòd DEVS *illis animam & spiritum dederit, quod ipse illis vultus & membra formauerit. Quid ergo nesciebat? An fortè quod nescimus & nos, vtrum animam & spiritum, quem* DEVS *illis sine dubio dedit, de parentibus traxerit; an nouum sicut homini primo insufflauerit? Sed siue hoc, siue aliud aliquid de naturæ humanæ institutione nesciebat, nescire se dicebat; non quod nesciebat, temerè defendebat. Nec tamen iste huic diceret, quod nobis dicere non erubuit: Homo in honore positus non intellexit; comparatus est pecoribus insensatis, & similis factus est illis. Ecce ista mulier dixit de filiis suis: Nescio quomodo paruistis in ventrem meum: nec tamen comparatur corporibus insensatis. Nescio, dixit, & quasi quæreret ab ea, cur nesciret, adiunxit. Neque enim ego spiritum & animam donaui vobis. Ille ergo qui donauit, scit vnde fecerit quod donauit, vtrum ex propagine attraxerit, an nouum insufflauerit. Quod ego, inquit, nescio nec singulis vobis vultus & membra formaui; ille scit qui formauit, vtrum simul cum anima formauerit, an verò iam formatis animam dederit. Quo ergo modo; vtrum illo, an isto, in eius ventrem venerint filij, nesciebat; & illud tamen sciebat, totum quod dedit, redditurum esse eum, qui dedit. Sed eligat iste in naturæ humanæ tam profundo, abditoq; secreto, quid mulier ista nescierit; tantum non iudicet mentientem, nec pecoribus insensatis comparet nescientem. Quicquid erat quod illa nesciebat, profectò ad naturam hominis pertinebat, quod tamen sine culpa homo nesciebat. Quapropter dico etiam ego de anima mea, nescio quo modo venerit in corpus meum. Neque enim ego illam mihi donaui. scit ille qui donauit, vtrum illam de patre modo traxerit, an sicut primo homini nouam creauerit. Sciam ego, si ipse docuerit, quandocunque voluerit. Nunc autem* NESCIO. NEC ME PVDET, VT ISTVD FATEAR NESCIRE, QVOD NESCIO. Idemque in epistola de eadem ista quæstione ad D. Hieronymum profitetur. Nondum scilicet tunc planum, quod post tot tandem disputationes, in Ecclesia explanatum, vt ostendit lib. 1. de anima, in propositionibus fide tenendis, proposit. 4. & lib. 3. quæst. 17. Toletus.

Oratio verò septimi ver. 30. apud eundem Gorionidem sic est: *Quid me tardas, & pergere non finis vna cum sanctis fratribus meis? Mihi haud persuaseris, vt vanitates tuas complectar. Non recedam à Domino, & sancta eius ac immaculata lege, quam Moysis serui sui opera dedit Israëli populo suo & filiis seruorum suorum. Et tu, ô Belial pessime, malorum inuentor, Antiöche, homo iniuriose, osor veritatis, quam blasphemas & calumniaris, quò ibis & quò fugies à facie Domini nostri, cuius est terra & plenitudo orbis, & qui habitant in ea? Adhuc viuificabit nos & exaltabit & magnificabit præ omnibus gentibus, vel, super omnem gentem. Tu verò, qui superbè egisti, ve populo eius malum faceres, & in seruos eius manum mitteres, ab eius manu non liberaberis, neque ab ira furoris eius fugies. Bonum tibi foret, è stultæ matris tuæ spurcitia, natum non esse, quæ vecordem peperit Antiochum istum, furentem seu insanum, qui ad hoc incumbit, vt suæ ipsius animæ mala inferat. Nam nobis quidem ea bona sunt, Si enim parumper toleremus & feramus afflictionem hanc in hoc sæculo, ecce nos ad vitam futuri sæculi tendimus: Tu verò morte multiplici magnis in plagis seu cruciatibus, moriere, & ad infernum imum (שאול התחתית) descendes, & ad tenebras gehennales (מחשבי תפתה) vbi neque vita, neque lux, sed tenebræ & vmbra mortis. Non erit tibi illic requies, neque lucrum: sed angustia & tribulatio & ignis & sulphur, hæc pars tua à* DEO *nostro, ô vir sanguinum & Belial. Et* DEVS *noster miserebitur super populo suo, & consolabitur super Hasideis eius. Hucusque fuit ira eius. Ex hoc verò tempore non adiciet, vt irascatur super populo suo, quia consolatus est in nobis, propter omnia, quæ euenerunt nobis à principio, quæ in veritate & iustitia fecit, quia nos peccauimus, & ipse conuertetur, miserebitur nostri & viuificabit nos vita æterna; seu, viuere faciet vitam æternam.*

Quomo-

Quomodo in ipsorum honorem fuit Antiochiæ *templum* excitatum, iam ex D. Augustino serm. 109. audiimus. *festos* etiam iisdem *dies* fuisse, qui maxima hominum religione, frequentiaque celebrarentur, locupletes è veteribus testes sunt D. Ambrosius epist. 29. Nazianzenus orat. 22. S. Leo serm. in ipsorum Natiuitate, D. Chrysostomus Tomo 1. oratione de ipsis, S. Gaudentius & S. Maximus in sermonibus de ipsis. &, hoc etiam tempore, anniuersaria eorum in Ecclesia Catholica memoratio est primo die Augusti. Cur verò, è tot veteris Testamenti sanctissimis hominibus, vnos istos festa istiusmodi celebritate Christiani honestare voluerint, vetus multorum iam olim fuit admiratio. idcoque plures eius rei causas Patres attulerunt. de quibus etiam postea. *Eorum reliquiæ*, ait die illo citato Romanum Martyrologium, *Romam translatæ, in Ecclesia S. Petri ad vincula conditæ fuerunt.* Sed Coloniæ Agrippinæ Virginum cœnobium est, & ecclesia, quæ olim *B. Magdalenæ*, nunc ab annis iam 400. *Machabæorum* dicitur. in cuius altari summo capsa deaurata, & in ea septem istorum Machabæorum & Matris capita visuntur. quæ quidem eius loci liber (ab Helia illo Marcæo, qui anno Domini 1504. templum illud e. forma & venustate, qua hodie stat; restituit, cuique correctum à se Iosephi de Machabæis libellum Erasmus dedicauit; è Patribus & Annalibus variis concinnatus) refert, Antiochia primùm translata Constantinopolin, deinde ab Eustorgio Mediolanensi Episcopo Mediolanum, hinc verò ab Archiepiscopo Colonienti Reginoldo Coloniam. cum scilicet anno 1160. Mediolanum iterum obsedisset Fridericus Imperator. Et narrat eadem pluribus F. Merssæus Cratepolius in Archiepiscoporum Colonienſium Annalibus folio 9. & sequentibus, iterumque fol. 63. Hinc enim istæ ad Heliam illum Erasmi voces; *Equidem isti Collegio, multis aliis quoque nominibus celebri, tamen hoc præcipuè gratulor, quòd illi tam insigni thesauro locupletari contigit. Quin magis vniuersa Colonia Agrippina magnopere censeo gratulandum, vbi tot modis felici: verùm haud alio titulo feliciori, quam quod vna tam multa, tamque eximia pietatis pignora gremio suo complectitur: felicior etiam futura si quorum seruat reliquias, eorum virtutes exprimat: & quorum possidet corpora. ab horum moribus non sit aliena. nimirum, si trium Regum pietatem, syncerutate religionis, imitetur: si vndecim milium virginum martyrio dignam puritatem, vitæ sobrietate, æmuletur: si fortissimos adolescentes Machabæos, & inuicti pectoris Viraginem, animi infracti constantiâ, referat.* Et in libello de comparatione Virginis & Martyris, quem anno 1514. ad eiusdem loci sacratarum virginum cœtum scripsit. *Hæc*, ait, *eo repeto, charissimæ virgines, vt perspiciatis quam felix sit vestrum Collegium, cui contigit vtrumque possidere, quod diues illa* CHRISTI *sponsa Ecclesia præcipuum habet in suo mundo. Seruatis enim fragrantissimas illas rosas septem fratrum Machabæorum, ac matris, cuius fœcunditas non marito genuit, sed* DEO. *Feliciter illa quidem sarsit virginitatis iacturam, tot filiorum virginum martyrio. Non genuit virgo, nam id vni fœminarum datum est, sed virgines genuit & martyres. Virginitatis exemplum ex se præbere non potuit, sed quod potuit magno studio præstitit. Ad virginitatem instituit filios, ad martyrium cohortata est, præcessura quoque ni metuisset teneræ suorum ætati. Itaque virginitatis gloria non contigit matri cum filiis; sed in martyrij negotio, tanto maior est laus matris, quod spectatrix crudelium suppliciorum, in singulis filiis passa est. Quicquid in illorum corpora potuit carnificum crudelitas, hoc fortius est, quam semel supplicijs finire dolorem. Parentes atrocius torquentur in liberis, quam in seipsis. Nouit hoc & Tyrannorum ingeniosa crudelitas, qui quod tormentis extorquere non possunt à parentibus, extorquent tortis in eorum conspectu filiis. Toties videt dilacerari sua viscera, & mulier & mater. vbi hic sexus imbecillitas? vbi pietatis affectus, qui in matribus solet esse quam in viris impotentior? Nimirum pietas in* DEVM

superа-

superauit pietatem humanam, & sexus imbecillitatem vicit ardor fidei. Salue felicissima Virago, quæ viris omnibus fortitudinis exemplum dedisti. Saluete flosculi bellissimi Ecclesiæ, qui veluti præcoces præuenistis ver Euangelicum, & ante proditum Euangelium præstitistis euangelicam virtutem. Nondum erat audita vox eius, qui virgo natus est ex virgine; Beati qui se castrauerunt propter regnum DEI; *Et tamen hanc laudem vos occupastis. Nondum erat auditum; Qui vult meus esse discipulus, tollat crucem suam, & sequatur me. Vos tanquam prodromi* CHRISTVM *passionum adumbrastis, atque animæ quidem vestræ nunc in cœlis sequuntur agnum quocunq; ierit. Caterum illibata vestra corpora, quæ vt habuistis socia supplicium, ita recipietis olim in æterna felicitatis consortium, non decuit alibi seruari magis, quam in sancto virginum collegio. Nunc ad vos, ô virgines, huius tanti thesauri custodes, mea se se vertet oratio. Habetis in eisdem adolescentibus, & castitatis exemplum, quod imitemini; & martyrij lauream, quam prædicetis, glorificantes sponsum vestrum, qui certauit in illis, qui vicit in illis, qui triumphat in illis. Habetis in eodem calathо lilia nuxta rosis. vtrumq; decus cum altero certat, nec alterum tamen ab altero obscuratur; sed vtrumque alterius accessione fit illustrius: veluti cum ebur, vt ait ille corrumpitur ostro, aut cùm gemma candens includitur fuluo auro.* Quod verò libro de locis Hebraicis miratur D. Hieronymus, fuisse Machabæorum *reliquias* Antiochiæ aliquando ostensas, id non ad istos Machabæos, sed ad Iudam, eiusque patrem & fratres, de quibus posteà; pertinet.

Sunt porrò è Scholasticis nonnulli, quibus visum, licuisse tam Eleazaro quàm Machabæis istis suilla carne vesci, famis extremæ periculum si fuisset: iam tamen non licuisse cum vrgeret Antiochus, quòd extrinsecùs incussus alicui metus à culpa numquam excuset. Sed bene iis respondet 4. sent. d. 22. quæst. 1. ar. 4. sub finem Sotus, eum, *qui extrinsecùs infertur, metum* esse distinguendum. Vel enim *in* ipsius DEI, *Ecclesiæq; contemptum*, metus hic à quopiam adhibetur: vel *non in contemptum*. Posteriore isto modo posset adhuc interdum metus extrinsecùs aduenies, omnem, dum quod positiua quæpiam aut iubebat aut vetabat lex, violatur, culpam depellere: non autem priore modo, qui quidem huc pertinet. Idcò enim mortem istis minitabatur & inferebat Antiochus, quia despicatui verâ DEI religionem habebat, ab eaque ipsos deducere cupiebat. milliesque potius moriendum, quàm vllo ei modo annuendum fuit. Atque hæc eadem etiam sententia est Soti eiusdem lib. 1. de iustitia quæst. 6. art. 4. Caietani 1. 2. quæst. 96. art. 4. 2. 2. quæst. 186. art. 9. Nauarri Manual. prælud. 6. n. 7. & 12. Couarruuiæ in cap. *Alma mater* 1. 5. 3. num. 9. Nunc quàm sanctissimos istos Martyres sancta suspexerit antiquitas, quàm imitatione dignos duxerit, Christianisque imitandos proposuerit, suis ipsi verbis Patrum nobis aliqui edisserant.

THEOPHILVS Alexandrinus epist. 3. Paschali.

QVID *memorem insignes Machabæorum victorias, qui ne illicitis carnibus vescerentur, & communes tangerent cibos, corpora obtulere cruciatibus, totiusq; orbis in Ecclesiis* CHRISTI, *laudibus prædicantur, fortiores pœnis, ardentiores, quibus comburebantur, ignibus? Victa sunt in eis omnia crudelitatis ingenia, & quidquid ira persecutoris inuenerat, patientium fortitudo superauit: inter pœnas, magis paterna legis, quàm dolorum memores. Lacerabantur viscera tabo, & sanie artus diffluebant, & tamen sententia perseuerabat immobilis: liber erat animus, & mala præsentia, futurorum spe despiciebant. Lassabantur tortores, & non lassabatur fides: frangebantur ossa, & volubili rota omnis compago neruorum atque artuum solnebatur, & in immensum spirantia mortem incendia consurgebant: plena erant feruentis olei sartagines, & ad frigenda san-*

ctorum corpora terrore incredibili personabant, & tamen inter hæc omnia, paradisum animo de-
ambulantes, non sentiebant quod patiebantur, sed quod videre cupiebant. Mens enim DEI *timore*
valida flammas superat, varios tormentorum spreuerint dolores. cumq; semel virtuti se tradiderit.
quicquid aduersi euenerit, calcat, & despicit. Qualis fuit Paulus scribens: in iis omnibus superamus
per eum qui nos dilexit.

S. CYPRIANVS epistola 6. lib. 4.

QVID *in Machabæis beatorum martyrum grauia tormenta, & multiformes septem fratrum pœnæ, & confortans liberos suos mater in pœnis, & moriens ipsa quoque cum liberis? Nonne magnæ virtutis & fidei documenta testantur, & nos ad martyrij triumphum suis passionibus adhortantur?* Et libro de exhortatione martyrij cap. XI. *Quid verò in Machabæis septem fratres natalium pariter & virtutum sorte consimiles, septenarium numerum sacramento perfectæ cõsummationis implentes? sic septem fratres in martyrio cohærẽtes, vt primi in dispositione d uina septem dies, annorum septem milia continentes, vt septem spiritus & angeli septem, qui assistunt & conuersantur ante faciem domini, & lucerna septiformis in tabernaculo martyrij, & in Apocalypsi septem candelabra aurea, & apud Salamonem columnæ septem, super quas ædificauit domum sapientia: ita & istic septem fratrum numerus, ecclesiarum septem numerum sui quantitate complexus, secundum quod in primo Regum libro legimus, sterilem septem peperisse. Et apud Esaiam: septem mulieres vnum hominem apprehendunt, cuius inuocari super se nomen exposcunt. Et Apostolus Paulus qui huius legitimi numeri & certi meminit, ad septem Ecclesias scribit. Et in Apocalypsi Dominus mandata sua diuina & præcepta cœlestia ad septem ecclesias & earundem angelos dirigit, qui nunc istic in fratribus numerus inuenitur, vt consummatio legitima impleatur. Cum septem liberis plane copulatur & mater origo & radix, quæ ecclesias septem postmodum peperit, ipsa prima & vna super petram Domini voce fundata. Nec vacat quod in passionibus, sola cum liberis mater est. Martyres enim qui se* DEI *filios in passione testantur, iam non nisi* DEO *Patre censentur, sicut in euangelio docet dicens: Ne vocaueritis vobis patrem super terram, vnus est enim Pater vester qui in cœlis est. Quæ verò ediderunt confessionum præconia, quàm præclara quàm magna documẽta fidei præbuerunt? Rex Antiochus infestus, imo in Antiocho Antichristus expressus, ora martyrum gloriosa & spiritu confessionis inuicta, contagio sullæ carnis maculare quærebat, & cum flagellis grauiter verberasset, ac nihil promouere potuisset, sartagines iussit igniri: quibus ignitis & accensis eum qui primus locutus fuerat & magis regem virtutis & fidei constantia prouocauerat, admoueri præcepit & frigi, productã & exectã prius linguã, quæ confessa* DEVM *fuerat. quod martyri gloriosius contigit. Lingua enim confessa nomen* DEI *prior ad* DEVM *debuit ipsa proficisci. Post in Secundo excogitatis arctioribus pœnis, antequam cætera membra torqueret eutem capitis cum capillis detraxit, odio scilicet certo. Nam cum caput vi i* CHRISTVS *sit, & caput* CHRISTI DEVS, *qui caput lanabat in martyre,* DEVM & CHRISTVM *persequebatur in capite. At ille in martyrio suo fidens. & resurrectionis sibi præmium de* DEI *remuneratione promittens exclamauit & dixit. Tu quidem impotens, ex hac præsenti vita nos perdis, sed mundi rex defunctos nos pro suis legibus, in æternam vitæ surrectionem suscitabit. Tertius linguam postulatus, citè protulit. Nam pœnam linguæ explicandæ iam didicerat à fratre contemnere. manus quoque amputandas constanter extendit, multum beatus genere isto supplicij, cui contigit extensis ad pœnam manibus passionis Dominicæ instar imitari. Nec non & quartus pari virtute tormenta contemnens & ad retundendum regem cœlesti voce respondens, exclamauit & dixit: Potius est ab hominibus mortis datos expectare spem à* DEO, *iterum suscitandos, ab eo in vitam æternam. Tibi enim*

resur-

resurrectio ad vitam non erit. Quintus præter quod carnificinam regis & duros variosq; cruciatus fidei vigore calcabat, ad præscientiam quoque & notitiam futurorum spiritu diuinitatis animatus, prophetauit regi, & indignationem DEI, *& vltionem velociter prosecuturam. Potestatem, inquit, inter homines habens, cum sis corruptibilis, facis quod vis. Noli autem putare genus nostrum à* DEO *derelictum esse. Sustine & vide magnam potestatem eius qualiter te & semen tuum torquebit. Quale illud leuamentum sunt martyri, quàm grande solatium? In cruciatibus suis non tormenta propria cogitare sed tortoris sui supplicia prædicare? in sexto verò non virtus sola, sed & humilitas prædicanda est, nihil sibi martyrem vindicasse, non confessionis suæ honorem superbis vocibus ventilasse. peccatis potius suis asscripsisse, quod persecutionem à rege pateretur,* DEO *verò dedisse quod postmodum vindicaretur. Docuit esse martyres verecundos, de vltione fidere, & nihil in passione iactare. Noli, inquit, frustra errare, nos enim propter nosmetipsos hæc patimur, peccantes in* DEVM *nostrum. Tu autem ne te existimes impune futurum, aggressus pugnare cum* DEO.

Admirabilis quoque MATER, *quæ nec sexus infirmitate fracta, nec multiplici orbitate commota. morientes liberos spectauit libenter, nec pœnas illas pignorum, sed & glorias computauit, tam grande martyrium* DEO *præbens virtute oculorum suorum, quam prabuerant filij eius tormentis & passione membrorum. Cum sex puritis & occisis superesset vnus ex fratribus, cui rex diuitias, & potentatus & multa pollicebatur vt crudelitas eius ac feritas vel vnius subacti solatio foueretur & peteret vt ad filium deiiciendum secum deprecaretur & mater. Deprecata est illa, sed vt decebat martyrum matrem, vt decebat legis & DEI memorem, vt decebat filios suos non delicatè sed fortiter diligentem. Deprecata est enim, sed vt* DEVM *confiteretur. deprecata est ne à fratribus suis frater in consortio laudis & gloriæ separaretur. tunc se septem filiorum computans matrem, si sibi contingeret filios septem* DEO *potius peperisse, non sæculo. Animat sitaq; eum & corroborans, & feliciore tum partu filium generans: Fili, inquit miserere mei, quæ te in vtero mensibus nouem portaui. & lac trienniò dedi & alui, & in ætatem istam perduxi. Oro fili aspicias cœlum & terram, & omnibus, quæ in eis sunt aspectis, intelligas. quia ex nihilo fecit illa* DEVS, *& hominum genus. Itaque. fili, ne timeas carnificem istum, sed dignus fratribus effectus, excipias mortem, vt in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam. Magna laus matris in exhortatione virtutis, sed maior in* DEI *timore. & in fidei veritate quòd nihil sibi aut filio de sex martyrum honore promisit nec fratrum precem profuturam credidit ad negantis salutem. Persuasit potius participem fieri passionis, vt in iudicij die posset cum fratribus inueniri Post hæc liberis suis commoritur & mater, neq; enim aliud iam decebat, quam vt quæ martyres pepererat & fecerat, in consortio illis gloriæ iungeretur: & quos ad* DEVM *præmiserat, ipsa quoque sequeretur.*

Ac ne quis vel libelli, vel alicuius rei oblata sibi occasione, qua fallat, amplectatur decipientium malum munus, nec ELEAZARVS *tacendus est. qui cum sibi à ministris regis offerretur facultas vt accepta carne qua liceret sibi vesci, ad circumueniendum regem simularet se edere, quæ de sacrificijs atque illicitis cibis ingerebantur, consentire ad hanc fallaciam noluit, dicens nec ætati suæ, nec nobilitati conuenire id fingere, quo cæteri scandalizarentur & in errorem inducerentur, existimantes & Eleazarum nonaginta annes natum ad alienigenarum mortem relicta & predita* DEI *lege, transisse: nec tanti esse lucrari breuia vitæ momenta, vt offenso* DEO *incurreret æterna supplicia. Atque illic excruciatus diu & in extremo iam constitutus, cum inter verbera & tormenta moreretur, ingemiscens ait: Domine, qui sanctam habes scientiam manifestum est, quia cum possim à morte liberari, durissimos dolores corporis telero flagellis vapulans, animo autem propter tui ipsius metum libenter hæc patior. Syncera profus fides & virtus integræ ac fortis pectoris, non regem Antiochum cogitasse, sed* DEVM *iudicem & scisse profectò sibi ad salutem non posse si hominem derideret ac fallaret, quando* DEVS *qui conscientiæ nostræ iudex est, & solus timendus est, ne deriderì*

pasit omnino nec falli. Si igitur & nos dicati DEO *ac deuoti viuimus, si supra ipsa iustorum antiqua & sancta vestigia iter facimus, per eadem documenta pœnarum, per eadem passionum martyria pergamus, hoc ampliorem gloriam computantes temporis nostri, quod cum vetera exempla numerentur, exuberante postmodum virtutis ac fidei copia, numerari non possunt martyres Christiani.*

S. CHRYSOSTOMVS homilia de natiuitate septem Machabæorum.

SÆCVLARIVM spectaculorum præsides, siue arbitri, quos Graci agonothetas vocant, proponentes certamina, magnum muneris ambitum esse existimant, quando iuuenes, & robustos luctatores in stadium produxerint vnde prima ostentatione miraculum spectatoribus præbeant. Hoc verò spirituali in agone non ita est. sed omnia è contrario. Agonem enim proponens CHRISTVS *non iuuenes exercitatos ad certamina athletas, sed primæuos adolescẽtulos & cum ipsis senem* ELEAZARVM, *simulq; mulierem anum, matrem septem adolescentium vult considerari. Non est sensibilis hæc pugna, neq; sensibile certamen. Noli ergo istos athletas extrinsecus considerare, sed ingredere sensu rationabili ad interiorem eorum habitudinem: conspice fidei eorum fortitudinem, vt intelligas, quoniam qui contra dæmones pugnat, non robore corporali, neque valida compage membrorum indiget, nec de ætate iuuenili fiduciam sumit: sed & tener adhuc adolescentulus in flore primæuo agit, & si senex ad extremas ætatis suæ metas peruenerit, animam verò fortem habeat, & corroboratam fidem. nihil de ætate, vel immodica, vel extrema ab effectu certaminis impeditur.* Et sub finem. *Hæc ergo omnia cogitantes, & mulieres & viri, & iuuenes & senes, exemplum agonis huius, tantorumq; in filiis, in matre, luctaminum sicut in tabula: ita in corde vestro describite assidua vobiscum exercitatione meditamini. Contra omnem spiritualium inimicorum armaturam illius patientiam proponamus ad inuictæ virtutis exemplum, vt istic æmulantes fortitudinem sanctorum illorum, similiter illic eorum coronam possimus adipisci. Quantam illi patientiam in periculis corporalibus ostenderunt, tantam nos in passionibus irrationalibus continentiam demonstremus: id est, contra iram, & auaritiam, vel inanis gloriæ concupiscentiam diuino timore moniti, sensibus repugnantes, & consilia diaboli destruentes in nobis. Si enim cupiditatum ignes vicerimus, sicut illi tyrannidis ignem vicerunt, poterimus iuxta ipsos, & matre eorum, pari gloria constituti similes haberi.*

S. AMBROSIVS lib. 1. Officiorum cap. 41.

QVID autem de martyrum dicam passionibus? Et ne longius euagemur, non minorem de superbo rege Antiocho Machabæi pueri reuexerunt triumphum quam parentes proprij: siquidem illi armati, isti sine armis vicerunt? Setit inuicta septem puerorum cohors regiis cincta legionibus: defecerunt supplicia, cesserunt tortores, non defecerunt martyres. Alius corio capitis exutus, speciem mutauerat, virtutem auxerat. Alius linguam iussus amputandam promere, respondit: Non solos, Dominus audit, loquentes, qui audiebat Moysen tacentem. Plus audit tacitas cogitationes suorum, quam voces omnium Lingua flagellum times, flagellum sanguinis non times? Habet & sanguis vocem suam qua clamat ad DEVM, *sicut clamauit in Abel.*

Et libro 11. epist. 7. *Haud deneger Abrahamidarum & Maccabæorum concertatus puerorum, quorum alij super flammas canebant, alij cum exurerentur non rogabant vt parceretur, sed inuehebantur, vt amplius persecutor inflammaretur.*

Et libro

Et libro 11. de Iacob & vita beata, cap. 11. *Post ipsum statuti sunt pueri septem cum matre. Insultare licet tyranno, qui dum callide à sene incipiendum putat, magistrum eligit, quo discipulos faceret fortiores, quorum velut puerilem ætatem præmiis prouocabat ad culpam, arguebat terroribus ad formidinem. At illi non degeneres tanto duci respondent: Quid contemnis vel circumscribis vt pueros? sed fides cana est, sed valida disciplina. Experire certa, subricè quibus placet pœnis puerilia viscera, non inuenies corda puerilia, nec potentiores erunt tormentorum machinæ, quam legitimæ obseruationis excubiæ. Quem vicit senectus, superabit amula senectutis pueritia. Sequimur patrem filij, discipuli doctorem. Colligè suppliciorum instrumenta proposita: meditationem patientiæ, non terrorem insciti affert dum videntur. Iussit maximum natu eligi. At ille ridens; Rectè, inquit, naturæ ordinem seruas. Sed vis* DEI *legem temerandam putas? Et pro pietate quidem omnes maximi sumus, sed tamen à me, inchoatum gaudeo. Quod quæris tyranne, confiteor, nos summo* DEO *seruire, & doces quid agere debeamus? Si tu tanta pertinacia vis extorquere veritatem, cur non omni virtute nos eam tenendam putemus? Quid plura? Adhibentur variarum genera pœnarum. Sed vicit pietas, immanitatis furorem: exclusa est anima, non religio. Secundus accessit, nec degener fratris munia piæ confessionis impleuit. Et cum detraheretur membrana capitis, respondit: Auferetis quidem membranam, sed habeo galeam spiritualem, quam non potestis auferre. Et verè hanc galeam nemo auferre potest. sicut postea Apostolus docuit in Ecclesia Domini, quia caput viri* CHRISTVS *est, & eius sumus membra. Rectè puer istam diuino capitis doctrinam Apostolicam præuidebat. Exuebant immanes bestiæ eorum capitis, & pardalicis feritatibus sæuiebant. At ille deficiens; Quam dulce est, inquit, mori pro religione, quam suauis omnis acerbitas mortis pro pietate: quia manet horum remuneratio laborum. Tua sunt rex grauiora tormenta, tu tuis vehementius torqueris supplicijs, quia vides vinci in potestate. Et hoc defuncto tertium statui sibi iussit. Et cum eum partim tentaret insidijs, partim cuperet terrore percellere, respondit ad eum: Non faciam voluntatem tuam, non succumbam imperio tuo. Per beatam illam fratrum passionem, & nobilem vitam, non negabo piam germanitatem. Quæ vis adhibeto supplicia, quibus magis vrgeas: hoc proficies asperitate pœnarum, vt maiora testimonia nostræ germanitatis accipias. Iussit itaque ei linguam amputari. Et ille exclamans. victus es, inquit, Antioche, qui organum vocis abscindi iubes. Confessus es te respondere non posse rationi, maioraq; probas lingua nostra flagella, quam tua verbera. Nos enim tua verbera non timemus, tu nostræ vocis flagella non potes sustinere. Sed hæc pietatis flagella sunt, tua flagella perfidiæ. Sed etiam lingua sublata, grauius te suo cadens murmure flagellabit. Euadere te putas Antioche si vocem eripias? Et tacentes* DEVS *audit, & magis audit. Ecce aperui os meum, laxaui linguam meam, abscinde linguam: sed non abscindes constantiam, non virtutem auferes, non rationem oblitterabis, non eripies testimonium veritatis, non eripies cordis clamorem. Si lingua amputatur, sanguis clamabit, & dicetur tibi: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me. Audit enim sanguinis vocem, qui audit internas cogitationes. Tenebræ licet operiant, & parietum septa circumdent non dicat impius quia nullus sibi testis assistat, exploret vniuersa: videt omnia* DEVS: *nec est aliquod facinus quod posset latere omnium iudicem* DEVM, *qui cognoscit vniuersa antequam fiant. Quid verba damus? Loquaciora sunt vulnera, etsi vulnera teguntur, etsi abscondatur cicatrix, non absconditur fides: nec tamen plaudas quod auferendo linguam, confessionem laudis eripias. Satis iam* DEVM *sermone laudaui, nunc passione laudemus. Et hoc perempto, iussit quartum vinciri ad rotam, vt eius vertigine membris omnibus solueretur. At ille cum torqueretur immaniter, Dissoluis, inquit, corporis membra, sed adiungis gratiam passioni, nec eripis solatium morti. Est enim vox tonitrui in rota, quia in bono & inoffenso vitæ istius cursu cœleste resultat oraculum, sicut in Ioanne & Iacobo filius tonitrui resultabat. Itaque illud quod legi, nunc manifestius recognosco, quia rota intra rotam currit, nec impe-*

ditur. Teres enim vita sine vlla offensione in quauis passione versatur, & intra hanc quoque rota currit. Currit lex intra gratiam, & obseruantia legis intra diuina curriculum misericordiæ est. Nam quo magis voluitur, plus probatur. Potius est hic ab impijs aduersa tolerare, vt ibi à Domino consolationem inuenire possimus. Et iste consummans cursum suum abrupit spiritum, animamq; victor effudit. Quintus cum sisteretur case prius, eidem iussit ignes admoueri, subinde incendi. Manabat e vulneribus cruor, & effossis vlceribus sanguis effusus ipsos flammarum extinguebat globos. At ille inter flammarum crepitus audiebatur dicens: Gratias tibi Domine quod dedisti nobis dicere: Transibimus per ignem. Et sicut alibi idem tuus dicit Propheta, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum. Astabo tibi sicut aurum purgatus incendio: & si quid fuit culpæ, ignis exussit. Itaque & iste transfiguratus à corruptela ad incorruptionem, vitam exhalauit. Sexto quoque admota tormenta sunt. At ille: Noli, inquit, frustra errare, & tua hoc asscribere potestati, quod ista aduersum nos exerceas. Nostrorum hoc delictorum est precium, vt peccantes puniamur. Et gratias Domino, quod hic à nobis duplicia peccata exiguntur, vt ibi nobis consolatio deferatur. Gratias autem & tibi, quod tam durus & immitis es, vt talibus nostris supplicijs Dominus in quem peccauimus, genti nostræ propitius fiat. Nos quoque ableuamus arumnam, dum fidei passionibus delectamur. Et iste duris & asperis laceratus supplicijs, appositus est ad fratres suos. Supererat iunior ex fratribus, & iam pudebat Antiochum immatura ætati se ita fuisse ludibrio. Itaque dolis eum desiderans circumscribere, pollicebatur honores, diuitias, amicitiam suam, consortium secretorum. At verò pia mater monebat filium suum, dicens & huic sicut cæteris: Nescio quemadmodum in vterum meum introisti, neque ego spiritum donaui vobis, neque membra formaui, sed hac omnipotentis DEI *munera sunt. Putauit Antiochus videns matrem sollicitam, quòd saluti eius timeret, ipsi quoque suadere cœpit, vt filium ab intentione sua reuocaret. At illa voce patria dicebat filio: Tu solus superes fili, summa votorum meorum, tu postremus clausisti partus meos, tu postremus conclude gaudia mea. Miserere mei, qua te in vtero tot mensium curriculo portaui, ne vno momento confundas senectutem meam, ne decolores tot fratrum tuorum trophæa, nec sacrum eorum comitatum relinquas, ne consortium desertas. Te adhuc isti expectant triumphi. Aspice in cælum vnde hausisti spiritum, ad patrem omnium: aspice in terram, quæ tibi ante alimoniã ministrauit: aspice ad fratres, qui collegam requirunt: aspice ad matrem, quæ tibi lac dedit: redde mercedem pij sanguinis. noli à fratribus, noli à matre diuelli. Temporales opes sunt, quas promittit Antiochus, temporales honores: perpetua corona quæ à* DEO *omnipotente defertur. Vos mihi septem dierum lumina dedit Dominus, sextum iam diem clausi, & omnium opera bona valdè. Debes mihi fili, vt quæ in illis sex laboraui, in te requiescam septimo, tanquam à sæculi operibus iam feriata. Itaque proripiens se iuuenis ait: Quid sustinetis? Et multa vociferans, quod nequaquam diuelli posset à fratrum consortijs, quorum multo beatiora essent funera quàm regis imperia, cum argueret conuitijs regem, & ipse acerbis excruciatus tormentorum generibus, vita huius munus absoluit. Nouissima mater oblata est neci. Quis hanc beatam neget, qua quasi septem vallata mœnibus inter corpora filiorum nullum sensit mortis incursum? Quis, inquam, dubitet de eis beatitudine, quæ septem turribus circumdata, in paradisi sedem caput extulit: quæ septem filijs cincta, sacratissimum* DEO *chorum, non solum canorum vocibus, sed etiam passionibus ad concinendas Domini laudes cœlestibus inuexit altaribus? Quam bonus fidei partus, quam tutus portus iste pietatis, quam splendida lucerna ecclesia, septeno fulgens lumine, & octauo vtero cunctis luminibus oleum subministrans. De quibus pulchrè dicitur: Date partem illis septem, & illis quidem octo: eò quod in vtroq; numero consortium gratia consequantur, in lege nutriti, per gratiam coronati, septem tanquam in sabbato, octo tanquam in Euangelio. Pia mater supplemento passionis adiuncta, quæ in talibus filijs integram pietatis formam & parturiuit, & peperit.*

S. AVGV-

S. AVGVSTINVS in primam epistolam Iohannis tractatu VIII.

QVID *martyret, qui ad bestias pugnauerunt & ferarum morsibus laniati sunt? Non erant sub* DEO? *Aut erant serui* DEI *tres viri, & non erant serui* DEI *Machabæi? Agnouit ignis seruos* DEI *tres viros, quos non vsit, quorum nec vestimenta corrupit: & non agnouit Machabæos? Agnouit & Machabæos fratres, agnouit & istos. Sed opus erat quodam flagello permittente* DEO, *qui dixit in scriptura; Flagellat omnem filium quem recipit.* Similia in Psalmum 148. *Quibus exitibus martyres exire nierunt? Nunquid febribus? Quomodo multi optant, vt febribus soluantur? Aly vno ictu gladij, aly ignibus, aly bestiis? Et deuorauerunt bestia corpora martyrum, & non timuerunt ne perirent corpora ipsorum. Vndique enim* DEVS *reducet corpora sanctorum suorum, cuis capillis capitis nostri numerati sunt. Et quando voluit, tres pueros ab igne liberauit. Nunquid ideo Machabæos in igne deseruit? illos aperte liberauit, istos occulte coronauit. Nouit igitur* DEVS, *quid agat. Tu time & esto bonus.* Et in Psalmum 90. *Sed ideò putas te desertum, quia non quando vis, eripit. eripuit tres pueros de igne. qui eripuit tres pueros, deseruit Machabæos? absit. Et illos eripuit, & illos. illos corporaliter, vt infideles confunderentur, istos spiritaliter, vt fideles imitarentur.*

Et toto pænè sermone 109. de diuersis; *Istum diem nobis solennem gloriæ Machabæorum fecit: quorum mirabiles passiones cum legerentur, non solum audiuimus, sed etiam vidimus & spectauimus. Olim ista gesta sunt, ante incarnationem, ante passionem Domini & Saluatoris nostri* IESV CHRISTI. *In primo populo illo extiterunt, in quo prophetæ extiterunt, qui hæc præsentia prædixerunt. Nec quisquam arbitretur, antequam esset Christianus, nullum fuisse populum* DEO. *Imo verò, vt sic loquar, quemadmodum se veritas habet, non nominum consuetudo, Christianus etiam ille tunc populus fuit. Vnde, sicut dixi, extiterunt Prophetæ, vnde isti martyres floruerunt? Nondum quidem erat mortuus* CHRISTVS: *sed eos martyres fecit moriturus* CHRISTVS.

Et capite 2. *Hoc ergo inprimis commendandum est charitati vestræ, ne, cum illos martyres admiremini, putetis non fuisse Christianos. Christiani fuerunt: sed nomen Christianorum postea diuulgatum est, factis antecesserunt. Sed videlicet quasi non eis erat confessio* CHRISTI *à rege impio & persecutore, non cogebantur negare* CHRISTVM, *quod postea martyres, cum cogerentur, facerent, similem gloriam consecuti sunt. Posteriores enim persecutores populi Christiani, ad negandum nomen* CHRISTI *compellebant eos quos persequebantur. Illi in* CHRISTI *nomine perseuerantissime consistentes, patiebantur talia, qualia illos perpessos esse, cum legerentur, audiuimus. Istis ergo martyribus recentioribus, quorum millibus terra purpurata est, imperabatur & dicebatur à persecutoribus; negate* CHRISTVM: *Quod non facientes, patiebantur talia, qualia & isti perpessi sunt. Istis verò dicebatur; Negate legem Moysi. Non faciebant: patiebantur pro lege Moysi. Isti pro nomine* CHRISTI: *illi pro lege Moysi.*

Et cap. 3. *Existit aliquis Iudæus & dicit nobis, quomodo istos nostros, vestros martyres computatis? Qua impudentia eorum memoriam celebratis? legite confessiones eorum: attendite si confessi sunt* CHRISTVM. *Cui respondemus. Verè quia vnus es ex eis qui in* CHRISTVM *non crediderunt, & fracti de oliua oleastro succedente, foris aridi remanserunt: quid dicturus es vnus ex perfidis? Non confitebantur illi aperte* CHRISTVM: *quia adhuc velabatur* CHRISTI *mysterium. Testamentum enim vetus velatio est noui Testamenti, & Testamentum nouum reuelatio est veteris Testamenti.*

Et cap. 5.

Et cap. 5. *Cœpit ergo ex illo* CHRISTVS *post resurrectionem apertissimè prædicari. Cæperunt in eo quæ prædicta erant prophetica manifestissime impleri: cœperunt enim martyres confiteri. Ipsum martyres in manifesto confessi sunt, quem tunc Machabæi in occulto confessi sunt. Mortui sunt isti pro* CHRISTO *in Euangelio reuelato: mortui sunt illi pro* CHRSTI *nomine in lege velato.* CHRISTVS *habet vtrosq;,* CHRISTVS *pugnantes adiuuat vtrosq;,* CHRISTVS *coronauit vtrosq;:* CHRISTVS *habet in ministerio suo tanquam quidam potentissimus incedens cum agmine obsequentium: aliis præcedentibus, aliis sequentibus. Ipsum ergo potius intuere in carnis vehiculo præsidentem: & qui præcedunt illi obsequuntur, & qui sequuntur, illi deuoti sunt.*

Et cap. 6. *Machabæi ergo martyres* CHRISTI *sunt. Ideo non incongrue neque importune, imo conuenientissime dies eorum, & solennitas eorum, à Christianis potius celebratur. Quid tale Iudæi celebrare nouerunt? Sanctorum Machabæorum Basilica esse in Antiochia prædicatur in illa scilicet ciuitate, quæ regis ipsius persecutoris nomine vocitatur. Antiochum quippe regem persecutorem impium pertulerunt, & memoria martyrij eorum in Antiochia celebratur: vt simul sonet & nomen persecutoris, & memoria coronatoris. Hac Basilica à Christianis tenetur, à Christianis ædificata est. Eorum ergo memoriam celebrandam nos habemus, nos tenemus; apud nos passiones eorum millia per orbem terrarum, sanctorum martyrum sunt imitata. Nemo ergo dubitet, fratres mei, imitari Machabæos: nec cum imitatur Machabæos, putet se non imitari Christianos. Prorsus imitationis affectus ferueat in cordibus nostris. Discant viri mori pro veritate. Discant fœmina, de matris illius tanta patientia, ineffabili virtute: quæ nouerat conseruare filios suos Habere nouerat, quæ perdere non timebat. Isti in se singuli sentiendo: illa videndo in omnibus passa est. Facta mater septem martyrum, septies martyr: à filiis non separata spectando, & filiis addita moriendo. Videbat omnes, amabat omnes. Ferebat in oculis, quod in carne omnes: nec solum non terrebatur, sed etiam exhortabatur. Hanc Antiochus persecutor velut matrem de cæteris matribus computauit. Persuade, inquit, filio tuo, ne pereat. Et illa: Plane filio meo vitam persuadebo, ad mortem cohortando: tu vis mortem persuadere parcendo.*

Et cap. 7. *Qualis autem collocutio, quàm pia quàm materna, quam inter spiritales & carnales in ambiguo suspensa. Fili, miserere mei. Fili, inquit, miserere mei, qua te nouem mensibus in vtero portaui, cui lac triennio dedi, atq; ad hanc ætatem perduxi: miserere mei. Omnes exspectabant verba consequentia: consenti Antiocho, noli deserere matrem tuam. Illa è contra, consenti* DEO, *noli deserere fratres tuos Si me quasi deseris, tunc me non deseris. Ibi te habebo, vbi ne pedam vlterius non timebo. Ibi te mihi seruabit* CHRISTVS, *vnde non tollet Antiochus.* DEVM *timuit, matrem audiuit, regi respondit fratribus adhæsit, matrem traxit.*

PRVDENTIVS hymno de S. Romano martyre.

Narraui & illud nobile, ac memorabile
Certamen, vna matre quod septem editi
Gessêre pueri, sed tamen factis viri,
Hortante eadem matre, in ancipiti exitu
Pœnæ & coronæ, sanguini vt ne parcerent.
Videbat ipsos apparatus funerum
Præsens suorum, nec mouebatur parens:
Latata quoties aut oluuo stridula

Sartago

Sartago frixum torruisset puberem,
Dira aut cremasset laminarum impressio.
Comam cutémque verticis reuulserat
A fronte tortor, nuda testa vt tegmine
Ceruicem aduſque dehonestaret caput,
Clamabat illa: patere, gemmis vestiet
Apicem corona regio ex diademate.
Linguam tyrannus amputari tusserat,
Vni ex ephebis. mater aiebat: satis
Iam parta nobis gloria est, pars optima
DEO *immolatur, ecce nostri corporis*
Digna est fidelis lingua quæ sit hostia,
Interpres animi, enunciatrix sensuum,
Cordis ministra, præco operti pectoris,
Prima offeratur in sacramentum necis,
Et sit redemptrix prima membrorum omnium.
Ducem dicatam mox sequentur cætera.
His Machabæos incitans stimulis parens,
Hostem subegit subiugatum septies,
Quot fœta natis, tot triumphis inclyta,
Me partus vnus vt feracem gloriæ
Mea vita præstet, in tua est situm manu.
Per huius alui fida conceptacula
Per hospitalem mense biſquino larem,
Si dulce nostri pectoris nectar tibi,
Si molle gremium, grata sunt crepundia,
Persiste, & horum munerum autorem adsere.
Quanam arte nobis viuere intus cœperis,
Nihilumq; & illud, vnde corpus, nescio,
Nouit animator solus, & factor tui,
Impendere ipsi, cuius ortus munere es,
Bene in datorem, quod dedit, resuderis.

Meminit idem eorundem S. Machabæorum in hymno S. Vincentij.

S. GAVDENTIVS Brixianus tractatu de Machabæis.

SI quis vestrum, fratres dilectissimi; fortasse miratur, Iudeos viros supplicia pro legis præcepto perpessos, nunc à Christiana plebe inter sanctos martyres honorari: is profecto, si omnem sanctæ religionis causſam rationemq; cognouerit, intelliget probabili ac summo iudicio id fuisse à nostris

maioribus constitutum. Iudæi erant isti ante aduentum Domini Saluatoris sub lege tantùm veteri connexi sanctè, quiq; cognomentum Machabæorum trahant ex genere, sicut hodie Aniciorum progenies, vel si qua sunt huiusmodi nuncupationum vocabula, quæ stirpem nobilitatis vsurpent ex diuitiarum terrestrium cumulo descendentem, cum vera nobilitas non subsistat ex diuitiis: sed cognoscatur in moribus. Quanto enim nobiliores isti septem pueri rege Antiocho, quinimò quam clara in istis nobilitas DEI, *& quam ignobilis in illo ac pœnalis nota perfidiæ? Isti* DEVM *Patrem colunt, iste diabolum: isti venerantur legem patriam, ille contra* DEVM *rebellans, filium se fatetur esse diaboli. Cogebat enim contra præceptum diuinæ legis, vt suillis carnes comederent, non dubium, quod sacrificio profano pollutas. Coinquinatis enim & infidelibus nihil mundum. Sed esto (vt quidam volunt) sacrificiata diabolo carnes illæ non fuerint, quia hoc ipsa scribentis historia manifestius non deprompsit: attamen grauissimi erat extremique delicti, præceptum diuinum vel blandientibus præmiis, vel supplicijs cruciantibus temerare. Præceperat Iudæis* DEVS, *ne porcum, ceteraq; illi similia manducarent, & erat hoc duplici de causa, fratres charissimi; siue vt luxuriosus populus flammam carnalium vitiorum calidis carnibus non nutriret. (Perhibentur enim calorem nimium præstare corporibus) siue vt, porcorum more, non viuerent. Nam sues semper immundi sunt, & de fonte, vel de fluuio exeuntes, iterum voluuntur in cœnum, nec vnquam intuentur cœlum, sed prono semper ad terram capite ventri deseruiũt. Et idcirco Dominus legionem dæmonum in gregem permisit ire porcorum. Idem in eorum gregem, qui tantum ventris sunt animalia qui nunquam cœlestia intuentur, sed immunditiæ semper dediti. & cœno sunt oblati vitiorum. Salubriter ergo* DEVS *vel abstinentiam gulæ, vel continentiam immundarum actionum imperauit. Lex enim sancta mandatum sanctum, & iustum & bonum. Salutaria videntur, mandata diuina sunt. Nam qui fecerit ea homo, viuet in illis: sed finge nihil noxietatis inesse suillis carnibus, nec vllum fomentum illecebris augere corporeis, quoniam sunt hodie omnia munda mundis. sanctificata per verbum* DEI, *& orationem: præcipientis tamen* DEI *erat potestas, & auctoritas cogitanda qui istud iusserat, tunc temporis obseruari. Nêmo enim imperantem Dominum, aut sine pœna sui sacrilegij discutit, aut impune contemnit: Nam neque in illa arbore inesse malum potuit, quam inter cæteras arbores paradisi bonus creator plantauerat, cuius fructus ita erat speciosus ac dulcis, vt concupiscentiam præstaret oculis, gulæ conciliaret illecebram. Scriptum est enim: Et vidit mulier fructum ligni, quia gratus esset ad aspectum, & dulcis ad escam, & accepit & manducauit, & dedit viro suo. sed si forte dixeris. Non omne quod gratum videtur & dulce, bonum quoque esse, quia sint etiam aliqua mala quæ grata videantur & dulcia: Cedo, acquiesco, consentio. Mel enim distillat (vt ait scriptura) à labiis mulieris meretricis, quæ ad tempus impinguat fauces tuas, nouissimum autem amarius felle inuenies, & acutius gladio, vtraq; parte acuto. Ee certè malum nihil eum, vel in specie, vel in sexu mulieris, sed est vtiq; malum in voluntate peccantis, & per intemperantiam concupiscentiæ transgredientis, à legitimo iure coniugij. Nam & vini natura cum bona sit, recte tamen damnatur ebrietas. Audi modo generalem de creatis omnibus diuinæ scripturæ sententiam. Et vidit* DEVS *omnia, quæ fecit, & ecce bona valdè: tamen quia veritatis ratio postulabat & seruilis humanæ conditio legem* DEI *dominantis acceperat proprij arbitrij libertati permissa, vnam* DEVS *elegit arborem de omnibus lignis paradisi, non vtiq; malam, sed in qua esse scientia boni & mali videtur, in qua seruorum suorum obedientiam pertentaret, vt libertas arbitrij vel immortalis præmium possideret obediens, vel contemnens exciperet mortis interminatæ sententiam: manducauit homo, quia voluit, mandatum non custodiuit, quia noluit, morte mulctatur, quia mandatum seruare potuit & non studuit. Arbor quidem bona, & fructus quidem bonus, sed præuaricatio mandati mala, & contemptus* DEI *malus. atq; ita malum non in fœtu arboris eius, sed in voluntate hominis transgressoris. Igitur si vnius arbusculæ fructus contra* DEI *mandatum temere & à protoplastis degustatus,*

mortem

mortem generi acquisiuit humano: Potuit & Machabæus tunc sub lege positis interitum parare mandati diuini transgressio, quibus nunc honorem & gloriam præcepti eius custodia comparauit, fidem DEI *in ipso viriliter constanterq; seruantibus. Nam fidem* DEI *seruat, qui mandati eius iura non violat, quoniam non idcirco illi mandducare illicita, quod horrorem paterentur in specie, sed contumeliam facere prohibenti* DEO, *iustissimè formidarunt. Qui in modico fidelis est, ait Dominus, & in magno fidelis est. In magno fuerunt isti fideles, idolothyta inter supplicia respuerunt. In paruo fuerunt fideles, si carnes solum prohibitas non comederint, suas potius deuorandas suppliciis tradiderunt. Insignior fides est, quæ nec in modicis violatur. Formam tolerantiæ præbuerunt isti beatissimi fratres futuris post passionem* CHRISTI *martyribus, vt intelligant quanta animi magnitudine & constantia pro Redemptoris nomine dimicare debeant, pro cuius mandato tam pertinaciter certassent. Nemini absurdum videatur, quod eos paulo ante Aniciis comparauí. Anicij quippe ex Græco sermone à nobis nuncupantur inuicti. Exercuit enim varia suppliciorum genera in eorum corporibus crudelissimi tyranni feritas, & cum non valuisset, constantiam fidei in sex fratribus atrocitate supplicij superare callidus persecutor, in septimo, quia esset iunior, ad blandimenta eorum sese tormenta conuertit, diuitiarum præmiis, & honorum promissionibus puerum torquens, quem tamen detorquere non potuit. Erat enim fratrum suorum frater, & illius filius matris quæ cum singulos filios pro* DEI *nomine puniri iussa, & aspicit & hortatur, tot martyria pertulit, quot pignora consecrauit, septies in propriis passa visceribus. Octaua & ipsa accessit numero ad octauum* CHRISTI *Resurrectionis diem, cum cæris pignoribus occursura. Vnde non immeritò præsumitur ista mater beatissima, Ecclesia sancta imaginem præmonstrasse, quæ spirituales* DEO *filios parere consueuit, nihil de carne & sanguine cogitantes.*

S. LEO sermone in Natiuitate sanctorum septem fratrum Martyrum Machabæorum:

GRATIAS (*dilectissimi*) *agamus Domino* DEO *nostro, quòd quanta sit huius diei solennitas, etiamsi ego taceam, conuentus vester ostendit. Tam enim conspiranti studio, & deuoto animo conuenistis, vt festiuitatis magnificentiam, etsi sermo non indicet, congregatio tamen ipsa testetur: & rectè. Duplex enim causa lætitiæ est, in qua & natalem Ecclesiæ colimus, & martyrum passione gaudemus. Nec immerito dignè Ecclesia horum exultat martyrio, quorum ornatur exemplo. Causam ergo solennitatis hodiernæ (dilectissimi) plenissimè* SACRÆ HISTORIÆ *lectione didicistis, nec latere vos potuit, quem in tanto rerum gestarum ordine exceperitis auditum, cum gloriosam septem martyrum matrem exultanti, & non tacito honoraretis affectu, in singulis quidem filiis passam, sed in omnibus coronatam. Subsecuta est enim felici exitu, quos inuicto præmisit hortatu. Beata genetrix, beata progenies, memorabilis præcedentium fortitudo. Nam cum in illo ordine mortium, & in illa dispositione pœnarum, id sæuissimi regis excogitasset impietas, vt victoriam sibi & de primis promitteret, quos sine tolerantiæ cruciaret exemplo: & de postremis, quos in supplicio torqueret alieno, multiplicata sunt martyrum palmæ, & dum singuli in omnibus vincunt, præter coronas proprias, omnes acquisiuêre septenas:*

Possent & alia plura, eaque perpulchra ex Iosepho, Nazianzeno, Victorino Afro, cuius præclarum de Machabæis carmen supereſt, Victore Vticensi libro 3. de persecutione Wandalica sub finem, Isidoro, Ruperto, Rabano, aliis: sed quæ attuli, multa satis existimo. & si quid requiritur, commodiore alio fortè loco afferetur. maximè, cum non multò posteriùs de horum Matre sermo tulerit.

De felicißima ſeptem Machabæorum martyrum matre.

FIERI quidem non potuit, vt cum de beatiſſimis hiſce filiis ageretur, non multa etiam de beatiſſima eorum matre dicerentur: ſunt tamen adhuc addenda nonnulla. Et primò quidem eius *nomen* Eraſmo, in ſua Vidua, viſum eſt eſſe *Carteria* vel *Euſebia*. Videlicet ipſa eius fortitudo & religio eiuſcemodi ei nomen meritò dare poteſt, præſertim, cum apud Ioſephum Græcum toties iiſdem hiſce nominibus eius laudetur καὶ καρδεία καὶ εὐσέβεια. Sed putat Eſpencæus lib. 3. de Continentia cap. 7. veri eius nominis oblitum fuiſſe tunc Eraſmum, cum eum ipſe Ioſephi libellum recognouiſſet, in eoq; aliud eius nomen ſit, *Solomona* ſcilicet. In Græco tamen exemplari non legitur id hodie. D. Thomas in præfatione; *Suo*, inquit, *nomine*, *Machabæa vocabatur*. & confirmari poſſe videtur ex Venantio infrà citando. Sed Machabæa interdum ab auctoribus dicitur, quia Machabæorum mater fuit. Hi verò, ob cauſam anteà expoſitam, hoc nominis adepti ſunt. Videri poſſet à Ioſepho Græco vocari *Abraa*. quia capite 15. ait; ἀλλὰ τῶν Ἀβραὰμ ὁμόψυχον τὴν παρθένον μᾶλλον μᾶλλον συμπάθειαν τέκνων. At eo loco Ἀβραὰμ Abrahamū ſignificat, vt dicat ἡ Ἀβραὰμ ὁμόψυχος ea quæ eiuſdem cum Abrahamo animi eſt. Nam eodem capite dicit poſteà; τῆς διανοίας Ἀβραὰμ καρδείας ἡ θυγάτηρ ἐμνήσθη. *pia Abrahami tolerantiæ filia recordata eſt*. In Græcorum Calendario *Salome* nuncupatur. Denùm verò à Genebrardo in Chronologia, ex Ioſepho *Anna* dicitur. At Ioſephus intelligendus non Flauius, ſed Gorionides, qui ita vocat, ipſiuſq; breuiator Ioſippus. *Ætas* verò ab iiſdem Ioſephis omnibus, à Chryſoſtomo, cæteriſque omnibus *grandæua* & *ſenilis* traditur. Iam quod de eadem hoc lib. 2. cap. 7. ver. 41. traditur, ſic ab eodem Gorionide, vberiùs traditur; *Et virago*, id eſt, *mulier fortis ſtans ſuper eorum cadaueribus, palmas ſuas in cœlum expandit & dixit:* O DEVS *excelſe*, DEVS *ſæculi, abeam quæſo cum filiis meis, ego ancilla tua in locum, quem præparaſti eis. Et cum hæc dixiſſet, reddidit animam ſuam, & exiit Spiritus eius, & cecidit ipſa ſuper filios ſuos, & cum ipſis abiit, ſicq; fœliciſſimis filiis fœliciſſima tandem mater adiuncta eſt*. Et hiſce quidem verbis exprimitur ſatis noſtrum illud verſ. 41. ἐτελεύτησε, *conſumpta eſt*: non tamen ipſe mortis eius modus. *Sunt* enim, vt ait Sixtus Senenſis lib. 5. biblioth. ſub finem, *qui gaudij magnitudine mortuam velint*, quemadmodum de matribus nonnullis poſt nobilem ad Thraſymenum lacum pugnam refert Liuius, alia tamen longè cauſa. Nam hæ, quod inſperatò filios viuos reciperent, ſeipſos non ceperunt: hæc verò, quod generoſè, ſanctéque ſublatos ſuos videret. Victorinus ſuprà citatus:

Dum, ait, *puer iſta gerit, ſoluerunt gaudia matrem,*
Iamq; vt erat laxata malis, iam voce negata
Suſpirans, interque manus collapſa ſuorum
Concidit exanimis, reſolutaq; membra quierunt.
Sic ipſa, & natis Sanctorum, in pace recepta eſt.

Ioſephus tamen Flauius, cui alij penè omnes aſſentiuntur, libro de Machabæis, in vetere Latina verſione, *raptatam, nudatam, laceratam, manibus in altum ligatis, vberibus ſanctis, flagellatam, ſtammineam tandem ſartagini addictam* ſcribit, &, *pro grauidis mulieribus fuſa prece, ſpiritum calidem effudiſſe*. In Græco tamen Ioſephi eiuſdem contextu dicitur, ipſammet, ne *virorum forte quiſpiam eius corpus attingeret, in exſtructam ſeſe rogum abiecisse*,

ira

ἵνα μὴ ψαύσωσί τις τῶν φίλων αὐτῆς, ἑαυτὴν ἔρριψε κ) τὸ πυρός. pluribus deinde modis eam dilaudat, ὑχ ὕτως σελήνη καλὴ νεφῶν σὺν ἄστροις σεμνὴ καθέστηκεν, ὡς σὺ τοὺς ἑπτὰ παῖδας φιλαγωγήσασα πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἔντιμον καθέστηκας θεῷ, κ) ἐπέστησας ἐν οὐρανῷ (ϛὺν αὐτοῖς. *Non ita Luna in cœlo cum astris venusta stat, quemadmodum tu, quæ stellas septem filios ad pietatem illuminasti, gloriosa coram* Deo *stas, & in cœlo vnà cum illis infixa es.* Et cap. 15. vocat eam ὑπὲρ τοῦ δικαίου *populi vindicem,* & νόμων κ) τῆς εὐσεβείας ἀγωνίστριαν, *legis & religionis propugnatricem,* & δι' ἀπλάγχνων ἀγῶνα ἀθλοφόρον, *quæ in certamine, quod visceribus ipsis agitur, præmium tulerit,* & exclamat; ὦ ἀρρένων πρὸς καρτερίαν γυναικὸς ἀγών, κ) ἀνδρῶν πρὸς ὑπομονὴν ἀνδρειοτέρα. *O masculis omnibus ad tolerantiam generosior! & viris ipsis ad patientiam virilior.* tandemque ipsam cum *Noe arca* confert, quòd, in tanto sacrosanctæ religionis cataclysmo, ventos tempestatesque omnes fortiter feliciterque pertulerit. Sed ad ea, quæ de ipsa nostri dixerunt, fuerit animum aduertere satius. Eorum verò iam non pauca sunt superiùs præcerpta. quæ restant, carpamus modo.

S. Ephrem sermone de morte.

Imitare *Machabæorum matrem, quæ quamuis septem filios morte deletos vidisset, non tamen lacrymis ac luctui sese tradidit, neque vocem emisit muliebrem: sed* Deo *egit gratias, quod illos igne, ferro, aliis molestissimis vinculorum suppliciis ab hac carne dissoluisset; quam etiam ob causam, & à* Deo *probata est, & ab hominibus in hunc vsque diem celebratur.*

S. Chrysostomvs homilia pænè tota de septem Machabæis:

Vt *plenius appareat, quia infirmitas athletarum nostrorum, quæ in exteriori est, clariores facit esse victores, & senem, & pueros relinquentes, infirmiorem ipsis producamus in medium mulierem, illam anum, & septem puerorum matrem. Nam labores partuum non vel modicè huic certamini impedimento sunt. Quid ergo eius prius aut potius mirabimur? quod ex natura infirmum, aut quod de ætate habuit præliis inutile, & immaturum, aut necessariæ compassionis affectum? Mater enim erat, vnde facilè eam potuisset in tormentis viscerum suorum vincere materna pietas, nisi diuinæ pietatis altior virtus virili fide anile pectus armaret. Magna etenim hæc impedimenta sunt ad eum cursum, cuius intentio summa indiget patientia. Ego verò & aliud his maius habeo dicere, quo & virilem mulieris fortitudinem, & callidam diaboli versutiam consideretis. Quid autem hoc est, diligenter inspicere debetis. Immundi dæmonis maligna calliditas non primum eam traxit in agonem, sed post filios, eam duxit in prælium. Qua causa hoc? Ob hoc vtique, vt præuenientibus septem filiorum suppliciis deiceret sensum eius, cum virtutem mentis in matre fregisset, varia crudelitate propositis ei spectaculis orbitatis suæ, cum iam eneruatam & consumptam maternis doloribus facilè vinceret, & in ruinam mentis impelleret. Ne ergo hoc consideres, quòd illata sibi tormenta tolerabant: sed magis illud contemplare, quod mater, per singulos eorum, duriores sustinebat dolores. Et hoc quod dicitur, bene norunt, quæcumque pariendi dolores experta sunt mulieres, & matres factæ sunt. Nam sæpè & mater si videat filium suum febribus æstuare, ita perturbatur, vt ardores illius in sua cupiat membra transferri: & mutata in se, si posset; ægritudinis vice, transfundere in filium sanitatem suam. Ita omnibus domesticis malis eas, quæ de filiis malis acciderint, ærumnas grauiores existimant, & intolerabiles fiunt, quæ matris sunt. Sicut er-*

go vera in cunctis matribus talis affectio, ita profecto manifestum est, quia mater illa grauius in supplicijs filiorum puniebatur, quam si ipsa patereturr: & maior erat passio in visceribus matris, quam in corporibus filiorum. Si ergo vnius filij nunciata est agritudo: auditu solo viscera materna turbantur: Hic autem non vnum tantum, sed filiorum chorum vno tempore pariter interfici videns mater, nec absens per auditum suscipiens passiones eorum, sed praesens oculis hauriens vulnera omnium, quos pepererat, quid non patiebatur? Quomodo non excidit mente, vnumquemque horum spectans horribilius, & diuersis poenarum ingeniis cruciari, & per incisiones membrorum tam crudeli, quam lenta morte consumi? quomodo tam feruli spectaculo non dissilierunt viscera eius, & desumpto corpore anima excussa est? Quomodo non & prima filij passione in ipsos ignes, quibus filius cremabatur, insiluit, vt simile, vel deterius filiorum spectaculum compendio mortis euaderet? Nam etsi sapiens esset, tamen mater erat: etsi amans DEVM, *tamen carnem portabat: etsi prompta esset fide, attamen foeminem sexum gerebat: etsi zelo diuinae pietatis prompta feruret, sed & materna affectionis vinculo memor partuum tenebatur. Si enim nos qui viri sumus, frequenter cum videmus reum per forum duci refrenato ore in mortis damnationem, & eum trahente carnifice, de solo eius aspectu frangimur, cum tamen sufficientem habemus consolationem ex ipsa conscientiae securitate, qua ab illius poena mortis discernimur: facilè metiri possumus quid illa pertulerit, qua non reum aliquem & extraneum, & damnatione commerita duci videbat, sed septem filios simul in vna die non ista morte consumi, sed variè laniatos, poenis videbat interfici. Si enim lapidea quidem fuisset, & si viscera adamante compacta gessisset: ita fortè potuisset inconcussa durare, & nihil eorum sentire, quae mulierem, & matrem perpeti, vis ipsa naturae, pietatisq; cogebat.* Et vbi cum Abrahamo filium Isaac immolaturo eam contulisset, pergit. *Vnde fortissima illa mater non frangebatur spectaculo orbitatum suarum, sed confortabatur: quia non profluentem eorum sanguinem aspiciebat, sed magis ad coronas eorum qua texebantur in coelis intenta gaudebat. Non videbat ad receptaculum temporale cauari petram sepeliendis, quia prouidebat aeterna aedificari tabernacula coronandis. Non considerabat circumstantes populos, quia videbat astantes angelos. Oblita est dolores partuum suorum, contempsit naturam sexus sui, nec memor etiam senectutis, ipsam quoque naturae tyrannidem animo superante calcauit: natura, inquam, tyrannidem, qua & bestiarum feritatem subigere consueuit.* Rursumque postea:

Audiant haec vniuersae matres, & amulentur virilem mulieris huius fortitudinem, & veram circa filios dilectionem, & secundum illam septem martyrum matrem nutriant filios suos. Quid ergo aestimabimus illam mulierem pertulisse, si tamen mulierem istam dici oporteat; cum videret in filiorum membris viscera sua cruciari: alterius auulsos à suis manibus digitos super prunas ignium spargi: & vnius caput clauis configi: alterius capiti cutem detrahi, & totum corpus extracta pelle nudari: & eum qui talia patiebatur, stantem fortiter, insuper & ipsi tyranno poenas aeternas voce libera comminantem? Quomodo mater haec spectans eleuauit vultum suum, & os aperuit, & linguam mouit in verba, non in verba materni doloris affectu mollia, sed verba virtutis? Quomodo non recessit à carne anima eius? Quomodo ego dicam? Non enim in terrena praesentia intendebat: sed in futura caelestia praparabatur. In his omnibus filiorum praeliis & tormentis vnum timebat, ne cuiquam tyrannus parceret: & inuidiâ diaboli soluto certamine, triumphantium scinderetur chorum filiorum eius, ne quis eorum sine corona maneret. Et quoniam hoc timebat, minimus eorum, qui iam solus agoni supererat, tantùm quod non manibus apprehendens in ignem ipsa incensum impulit: verumtamen pro manibus, eum exhortationis verbis impulit & armauit; cum magna pietatis trepidatione, voce patria obsecrans eum, ne callidi persecutoris saeuioribus crudelitate blanditiis emollitus, euelleretur à fratribus gloriosis, & fortiter concertantium immarcescibilem coronam victus amitteret. Olympiacis spectaculis, cum ianuncrabiles sepè conueniant luctatores,

vnum.

vnum tantummodo manet corona victorem. Hic verò septem fratribus septem emicuerunt coronæ. Et quam mihi ostendis regionem ita fertilem, quem nidum tam numerosa prole fœtosum? Numquid similes habuit parturitiones mater filiorum Zebedæi? Glorioſa quidem & ipſa Apoſtolorum mater, ſed duorum tantùm.

Septem verò martyres neſcio vnquam vnum protuliſſe vterum, & ipſam eis matrem gloriæ ſociam in conſortio paſſionis appoſitam: & quidem non vna neq; ſimplici adiectione meritorum atque virtutum. Nam filij eius ſeptem martyres erant, tantùm autem corpus matris appoſitum eſt. Corpus quidem erat vnum, ſeptem verò martyrum legio implebatur in matre. In qua dilata eſt gloria paſſionis, & corona martyrij, in ea omnium virtus & gloria confluebat: quia per vnumquemque filiorum ſuorum paſſa eſt, & quoniam illos ipſos tales ipſa perfecit: hæc eccleſiam nobis integram martyrum peperit, ſeptem filios enixa ſublimiter, quorum neminem peperit terræ, ſed omnes cœlo, magis autem regi cœlorum, cui omnes eos in vitam peperit æternam. Ergo callidus omnis malitiæ machinator diabolus vltimam eam duxit ad certamen, ea cauſa quam ſuprà expoſui, vt virtute eius fracta & in ſpectaculo filiorum, per tormenta morientium, debilitata, facile poſtea debellaret afflictam. Sed per orbitates ſuas non fracta eſt, ſed fortior facta eſt. Non enim iam reliquerat ſibi pro quibus angeretur, vel quibus timeret, ne forte infirmitate fraudarentur coronis: ſed omnes ſicut in vnum reponens promptuarium, ad ſupernos præmittens triumphos, & ad inconcuſſa perennis gloriæ regna, gaudebat confidens de cætero, & ſecura cum magnanimi voluntate. Et ſicut corona quædam pretioſiſſimis lapidibus compoſita eminentem gemmam: ita carnem ſuam choro filiorum coaptans, ad deſiderabilem IESVM, *pullos ſuos vt aquila ſubſequens, euolauit. magnum nobis relinquens ſolatium & conſilium perid, quod in ſemetipſa operepaſſionis, probauit. Quis enim vir, qua mulier, quis ſenior, aut quis iuuenis de cætero veniam poſſit accipere, aut fragilitatis carnis, humanæq; timiditatis excuſationem habere, ſi propter* CHRISTVM *ſibi pericula inferri videat, quando mulier ſenectute confecta & tantorum filiorum mater & aute tempus gratia in certamen adducta, ſuſtinuit, multis viro um, per idem tempus mortis metu, in perfidiæ ſacrilegia inclinatis: nec dum per, Domini Saluatoris aduentum, extincto peccato neque morte deuicta tantis animis, & tanta virtute, tantas propter* DEVM *pœnas ſuſtinuiſſe cernitur, & viciſſe cognoſcitur, vt Euangelicam perfectionem in temporibus legis impleuerit?*

S. AMBROSIVS libro II. de Iacob & vita beata, cap. 9.

QVIS *non beatam dixerit matrem Machabæorum, quæ ſeptem filiorum funeribus octauam ſe addidit ad laudem cœleſtis triumphi?* Sed idipſum deinceps amplè & grauiter explicat cap. 12.

Recurrunt in memoriam ſermones ſancta fœmina dicentis ad filios: Ego vos genui, ego vobis ſaccum lactis infudi: nolite nobilitatem veſtram perdere. Sic alia matres reuocare à martyrio ſolent filios non vocare. At iſta maternum in hoc ponebat affectum, ſi filius vitam magis perpetuam quàm temporalem ſuaderet. Spectabat itaq; pia mater filiorum certamina, & quamuis maternorum viſcerum compoſitione quateretur, tamen pietatis ſtudio premebat dolorem. Et offerente Antiocho, cum poſſet ſalutem eligere filiorum, malebat periculum: compreſſiſq; naturæ gemitibus, pœnas filiis optabat augeri, vt mors citius appropinquaret. Videmus conuerſa vota matris in filios, ne quem ſuperſtitem derelinqueret, ſed omnes pia cohæredes mortis acquireret. Sed nec filij minores tali parente, qui ſe in vicem cohortabantur, qui dicebant vno ſtudio & quadam animorum acie: mortis aduerſa impe-

ſa impetum petamus. Tunc enim viuemus, cum fuerimus mortui. Nemo pietatis ordinem derelinquat, nemo ſe ſubtrahat pramio triumphali. Non homini, ſed DEO *noſtras animas deuouimus: non homini, ſed authori omnium militamus. Talis hæc pugna eſt, vt ille glorioſius vicerit, qui crudelius occiſus fuerit. Itaq; nemo timuit, nemo trepidauit, nullus ad mortem ex tot fratribus pigrior fuit, ſed omnes tanquam ad immortalitatis viam, ita ad mortem per acerba ſupplicia cucurrerunt vt mater conſona cernens filiorum agmina, tanquam pia anima ſui membra corporis in filiis offerebat, & per artus proprios videbatur ſibi ſubire tormenta. Cadebant filij tormentis exulcerati, mortui ſuper mortuos aduoluebantur, corpora ſuper corpora volutabantur, capita ſuper capita exſecabantur. Refertus erat locus cadaueribus filiorum, non fleuit mater, non lamentata eſt, non oculos cuiuſquam preſſit aut ora morientis: non lauit vulnera, ſciens glorioſiores eſſe ſi enſcerati & concreti pariter puluere & ſanguine viderentur, quales ſolent de bello redire victores, qualia ſolent trophæa ex hoſtibus reportare. Non ſuperiacienda velamina, non proſequendas exequias, niſi ſuæ quoque comitatus mortis arbitrata eſt. Qua cithara dulciores ederet cantus, quam morientes filij in tam grauibus ſupplicijs ediderant? Erumpebat enim naturæ gemitus, & inuitus Spectares peremptorum cadauera, ſicut fila chordarum audires heptachordum pſalterium triumphalibus genitibus reſultare. Non ſic illecebroſi cantus Sirenum attraherent audientem. Illi enim ad naufragium trahunt, iſti ad ſacrificij victoriam. Nec ſic cygnea carmina aures animumq; mulcerent. Cygni enim natura ſorte moriuntur, iſti moriebantur amore pietatis. Non ſic rauca reſonant ſecreto in nemore columbarum murmura, vt vltima verba morientium cum ſumma ſuauitate reſonabant. Nec ſic luna inter ſtellas refulget, vt inter filios mater: & cum eos ad martyrium illuminatura deduceret, refulgebat, & cum amplexata victores in medio filiorum iaceret. O vera mater adamante fortior, melle dulcior, flore fragrantior: ô indiſſolubile pietatis vinculum! ô verè valida charitas ſicut mors dura ſicut inferi zelus deuotionis ac fidei. Nulla tantarum diluuia paſſionum tuam potuerunt charitatem excludere, nulla inundare eam flumina tantarum acerbitatum. Sicut arca in illo mundi diluuio totius orbis ſpatijs innocua ferebatur, ita & tu aduerſus fluctus tam grauium paſſionum pietate immobilis reſtitiſti: & cum poſſes ſalutem filiorum eligere, noluiſti. Quo affectu vos proſequar ſancta matris pia pignora? Quo penicillo ſermonis mei deſcribam forma veſtra & animarum ſimilitudinem? Stetiſtis inter exercitus regios, quibus totus fuit orbis terrarum ſubactus, quos India quoq; in extremi maris ſecreta refugiens declinauit, & ſoli de rege ſuperbo ſine bellico conflictu victoriam reportaſtis. Vicerunt in vobis ſola arma pietatis, dedit pœnas tyrannus, & quia vos non potuit vincere, & quia atroci peremptus eſt morte.*

S. AVGVSTINVS ſerm. 110. de diuerſis.

MAGNVM ſpectaculum, fratres, poſitum eſt ante oculos fidei noſtræ. Aure audiuimus, corde vidimus, optantem matrem ante ſe finiſſe iſtam vitam filios ſuos: longe contrarijs votis conſuetudini humanæ. Omnes enim homines filios ſuos ex hac vita migrando præcedere volunt, non ſequi. Illa autem optauit poſterior mori. Non enim amittebat filios ſed præmittebat: nec intuebatur quam vitam finirent, ſed quam inchoarent. Deſinebant enim viuere, vbi quando, que fuerant morituri: & incipiebant viuere, ſine fine victuri. Parum eſt fuiſſe ſpectatricem, mirati ſumus potius hortatricem. Fœcundior virtutibus, quam fœtibus. Videns certantes in quibus omnibus ipſa certabat & in omnibus vincentibus ipſa vincebat. vna mulier, vna mater, quomodo nobis ante oculos poſuit vnam matrem ſanctam Eccleſiam, vbique exhortantem filios ſuos, pro illius nomine mori, de quo eos concepit, & peperit? Sic ſanguine martyrum impletus orbis præiactatis ſeminibus ſeges Eccleſiæ pullulauit. Vnde hoc homini: niſi, Salus iuſtorum à Domino, & protector eorum eſt in tempore tribulationis? Vi-

nis? Vidimus, nouimus, protectorem fuisse Dominum in tempore tribulationis trium virorum illorum, qui ambulabant inter ignes innoxios: & Dominum sine vlla lesione laudabant. Vbi homo sæuiebat, flamma parcebat.

Et cap. 2. *Quando illi non ardebant & laudabant. aderat Dominus. Quando isti ardebant, confitebantur: tamen moriebantur. Vbi erat Dominus? An forte illi iusti erant, isti peccatores? Audimus enim istos paulo ante, cùm passio eorum legeretur, confiteri peccata sua & discere quoniam omnia illa irascente* DEO *sibi, sed & paterno merito paterentur. Quid illi? legite, & videbitis etiam ipsos peccata propria confiteri, & dicere, se merito perpeti. Æqualiter iusti, confessores aqualiter peccatorum: & ideo iusti, quia confessores aqualiter peccatorum. Ideo irreprehensibiles, quia non mendaces.*

Et cap. 3. *Quare illi ab ignibus liberantur, isti ab ignibus consumuntur?* Ergo illis DEVS *aderat, hos deseruerat? absit. Imò vtrisq; adfuit. Illis in aperto, istis in occulto: illos visibiliter liberabat; istos inuisibiliter coronabat. Illi quidem de morte liberati sunt: sed in huius vitæ tentatione manserunt. Ab igne liberati, ad pericula reseruati. Vno tyranno victo: adhuc certaturi cum diabolo. Fratres mei, sicut Christiani intelligite. Machabæi melius & tutius liberati sunt. Ab illis tribus viris, cæteris remanentibus, illa vna tentatio superata est: ab istis ista vita finita, qua tota tentatio est.*

VICTORINVS Afer in Carmine de septem Machabæis.

Rex fuit Antiochus Syriæ ditissimus olim,
In cuius regno mater, natiq; fuisse
Septem (vt fama refert) sancta de gente creati:
Quos cura assidua generis meminisse iubebat,
Et legi seruire data: sic namque volentes
De populo meliore DEI *sua iura tenebant.*
Rex auidus mutare fidem, mutare timorem
Voluit, & vt populo pariter misceret iniquo.
Præmia promittit matri; promittit & illis,
Et quidquid posset totum perquirere regnum,
Si demutaret mensas, sensusq; priores,
Cogeret & natos alios sibi fingere mores.
Illa negat, tacitumq; premit sub corde dolorem.
Hanc postquam nulla potuit compellere præda,
Tentauit primum tormentis vincere sæuis.
Pertulit illa tamen gemitus, & tristia regis
Verbera non timuit. victum se vidit vt ille,
Heu quid agam? dixit: vincor. quid plura? dolendo,
Non tamen effugies: plus est, quod plura dolebis.
In natos sæuibo tuos, licet improba perstes,
Hac certe ratione meum sanabo dolorem.

Sustulit illa manus, cælumq́; inspexit in altum,
Emittens gemitus, & talia verba locuta est:
Tu licet & gazas tradas, & regna tyranne,
Non capimur regum donis, nec munera sanctis
Eripient promissa DEI: *spes certior illa est,*
Quæ vitam nobis promittit tempore longo:
Hanc sequor, hanc didici, non lubrica tangere regna,
Sumere diuitias facile est, & perdere vitam,
Sed licet & flammas post verbera sæua mineris,
Nil mutare potes: primis accepimus annis
Virtutem cum lege datam: mihi linquere certum est
Quidquid sæue iubes. Natis quod dura minaris,
Hoc solum poteris matrem turbare timore:
Est mihi namque DEVS *spes, est mihi certa meorum,*
Per quam iam sperem te nullum vincere posse.

Cætera in Auctore ipso legi possunt.

S. ANTONINVS Afer epistola ad S. Arcadium Martyrem.

SEPTEM *filios Machabæa mater pro* CHRISTO *misit ad mortem. ante eam cruciabantur, & ipsa magis eos hortabatur vt morerentur, ipsa autem post filios occisos ecce iam exultat cum filiis coronata. Respice quia in vtero matris* DEVS *te fecit, ipse tibi spiritum & animam dedit, ipse te ornauit ratione & sapientia. Ipse cœlum fecit & terram, & omnia quæ in eis sunt. Sic te vult suscipere pro fide morientem, vt tibi plenam exhibeat maiestatem. Respice mundum, perituru est. Respice solem & lunam & stellas, & ipsa soluenda sunt. Confige fortiter pro anima tua, quæ aut semper viuit aut semper perit. Ecce dimissa sunt tibi peccata tua, & omnes iniquitates tuas* DEVS *pro hac pugna delebit, quæcunque vsque hodie committere potuisti.*

S. PROSPER libro de prædictionibus parte 2. capite 40.

POST *redditam libertatem ex captiuitate Babyloniæ, Machabæi ducatum Hebræo populo præbuerunt. Quorum virtus ita enituit, vt non tantum Macedones & Ptolemæus rex Ægypti, quantum eos ipsi Romani ad amicitiarum fœdera conuocarent. Illic apud Iudæos in quadam parte, quam Romani iam ceperant, Antiocho regnante, præclara illa fœmina Machabæorum mater, pro spe æternæ vitæ legitimiq́; suis, ne vetitas carnes suillas filij sui tangerent, vno die septem martyres edidit* DEO, *quos terra contempta non huic mundo, sed ipsi peperit cœlo: suo exemplo nos admonens pereuntia contemnere, appetere sempiterna, velociùs finienda finire, quò possent certantes atque vincentes illud apprehendere, quod non habet finem. Sic ipsa statim secutura, filios præmisit ad vitam, quam veram sciens omniq́; metu carentem, sibi suisq́; filiis fideli testimonio acquisiuit.*

S. ALCI-

S. Alcimvs Avitvs libro de consolatoria castitatis laude ad Fuscinam sororem.

Sic pragnans fœcunda olim, & fœcundior orba,
Atque animas superans genitrix Machabæa viriles,
Fœmineam & vincens animo vincente senectam,
Orbari lato ducebat in omine, si quos
Ediderat mundo, patriis pro legibus illos
Fœlici tam morte Deo *generaret: vt esset*
Mors illis requies, faustaq; exordia vitæ.
Ergo in tormentis positos, constantior ipso
Supplicio genitrix, corde hortabatur & ore,
Spernere crudelis nimium fœlicia regis
Tormina, lætitia dehinc commutanda perennis.
Augebatq; pios ad fortia facta furores,
Scilicet æterno dignissima carmine, & illo
Plus misero partu, fœlici funere fœlix.

Venantivs Fortvnatvs lib. 5. editionis Calaritanæ, in Treuirensis bibliothecæ manuscripto libro 10.

Felix bis meritis sibi Machabæa vel orbi.
Nobilitas generis, nobilior genitis.
Quæ septem palmas cœlo transmisit ab aluo
Martyriiq; decus protulit ille vterus.

Ipsa verò sanctaque ipsius soboles *festo* ab Ecclesia Christiana *die cur afficiatur*, mirati, vt suprà dixi; olim quidam. & quemadmodum vidimus; D. Augustinus serm. 109 respondet, ideò id fieri, *quia* illi, etsi non nomine, re tamen ipsa *Christiani* fuerunt. At pari ratione omnes qui veteris instrumenti temporibus, sanctitate præstiterunt, Christiani fuerunt. Cur & istorum ergo aliorum festa celebritas nulla? D. Thomas hoc loco; *Quoniam*, ait, *hi tam expressam cœlestium bonorum rationem reddiderunt, ideò martyrium ipsorum Ecclesia celebrat. Deinde* verò; de nullis ita disertè, in scriptura sacra, memoriæ proditum, eos, ob religionis constantiam, cum ab ea eos detorquere aliqui conati fuissent, mortem, diris cum cruciatibus & suppliciis, obiisse. *Tertia* causa est, ipsa tanti martyrij admirabilitas, exemplique nouitas, & summa vtilitas, quæ à Patribus hactenus nobis proposita. & fortassis *ea* etiam *accessit*, quam in Allegoriarum libro pandit S. Isidorus. *Machabæi*, ait, septem, *qui sub Antiocho acerbissima perpessi tormenta, gloriosissimè coronati sunt, significant Ecclesiam septiformem, quæ ab inimicis* Christi *multam Martyrum stragem pertulit, & gloriæ cœlestis coronam accepit.* Quæ secundam illam causam maximè probet; S. Bernardi ex epistola 98. disceptatio, luculenta sanè & vtilis, est hæc:

Queris quidnam visum Patribus fuerit: vt solis ex omnibus antiquis iustis singulari quodam priuilegio Machabæis annuam celebritatem pari cum nostris martyribus veneratione decernerent in Ecclesia soleuniter exhibendam? Si dixero, dignos merito martyrum gloria iudicatos, quibus non impar fuit in martyrio virtus: erit forsitan solutum cur ipsos, sed necdum planè cur solos, cum & alios nonnullos ex veteribus pari constet zelo pietatis occubuisse, non tamen pari & tripudio recoli meruisse. Quod si illis non immerito huiuscemodi negatur solennis celebritas, quia nimirum quod præbuit virtus, præripuit tempus: cur non & eadem fuit in Machabæis consideratio? Siquidem & ipsi pro tempore non ad cœli niox gaudia: sed ad inferni tenebras descenderunt: ne tunc quippe apparente primogenito ex mortuis, qui aperiret credentibus regna cœlorum: agno videlicet de tribu Iuda: qui aperit, & nemo claudit: ad cuius introitum cum omni authoritate supernis penetrantibus diceretur: Tollite portas principes vestras, & eleuamini porta æternales, & introibit rex gloriæ. Proinde si incongruum videtur cum gaudio recolere transitum, qui gaudij non fuit: caueatur in istis. Aut si istos, ob suæ virtutis meritum, festiuo prosequi fauore placet: cur non itidem deferetur & illis? An dicendum est, vtrosque quidem in morte communem habuisse cum martyribus pietatis causam, sed non etiam vtrosque pariter eandem cum illis adeptos fuisse martyrij formam? Vniuersis nempe tam veteris quam noui Testamenti martyribus æque conuenit pro iustitia occubuisse: sed interest quod isti passi sunt, quia illam tenebant: illi quia non tenentes reprehendebant. Isti quod eam non deserebant: illi quod deserentes perituros esse asserebant. Et vt breuiter totum in quo differunt proferamus: hos cultus, illos Zelus iustitiæ martyres fecit. Soli ex veteribus Machabæi, quia non solum causam, sed & formam (vt dixi) noui martyrij tenuerunt, iure fortasse in Ecclesia cum nouis Ecclesiæ martyribus eandem consueta celebritatis gloriam assecuti sunt. Instar quippe martyrum nostrorum libare & ipsi diis alienis, patriamq; deserere legem: imo mandata DEI *transgredi cogebantur, renuebant & moriebantur.*

Quoniam similes illos fecit martyribus Christianis, *non dissimilis veritatis confessio, meritò eos similis prosequitur veneratio. Nec moueat sanè quod quemadmodum martyres nominatim & pro* CHRISTO *minimè passi sunt, quia non interest siue sub lege pro legalibus obseruantiis, siue sub gratia pro mandatis Euangelicis quis patiatur. Vterq; enim æque pro veritate, ac per hoc pro* CHRISTO, *qui dixit: Ego sum veritas: pati cognoscitur. Itaq; plus contulit Machabæis in hac parte martyrij genus quam virtus, quando ne hos quidem ex patribus, quos pari constat virtute illo in tempore pro iustitia decertasse, pari etiam honore concelebrat præsens duntaxat Ecclesia. Puto quod arbitretur indignum quantumlibet laudabili morti, qua* CHRISTI *mortem prætederet, diem festum impendere: præsertim cum ante illam salutiferam passionem, non festiua gaudia, sed claustra tenebrosa quosq; morientes exciperent. Sanè Machabæos, ideo (vt dictum est) excipiendos iudicauit Ecclesia: quoniam quod eis negabat tempus, contulit martyrij genus.* Ex his, verbotenus repetiit pleraque in epistola 113. & eandem vtrobique clausulam hanc apposuit. *Itaq; martyrium facit causa: tempus, genusq; discernunt. Tempus quippe Machabæos à nouis martyribus disiungit antiquos. Genus verò nouis aggregat, quia libare & ipsi Diis alienis cogebantur, & segregat à veteribus.* Nam, vt ait etiam S. Augustinus, serm. 109. ca. 2. Machabæis *istis dicebatur. Negate legem Moysis, pro lege Moysis patiebantur.* Et epist. *Habeo gratiam*; ad Hieronym. quę inter huius epistolas est 87. *Pro sacramentis veteribus Machabæos martyres fuisse*, ait. Et lib. 1. offic. c. 4. D. Ambrosius; *Stetit*, ait, *inuicta septem puerorum cohors, regijs cincta legionibus. defecerunt supplicia: cesserunt tortores: non defecerunt Martyres.*

Tales verò etiam in nouo testamento pueri fuerunt, apud Victorem lib. 3. *Maioricus*, quem ad Martyrium Dionysia mater perpetuo instituerat: *Lectores infantuli* quamplurimi; & illi qui 12. *Apostoli* dicti sunt, cum à suo præceptore iam Apostata ad

hæresin

hæresin Arianam cogerentur, & *puer septennis* clamans, *Christianus sum* &c. itemq; *filius Liberti medici*, & puer ille *Maximus*, qui, vt ait Victor, *horum Machabæorum exemplo*, tam fortis extitit. Et apud Prosperum, *Paulillus* sanctorum Paschasij & Eutychij Martyrum frater paruulus. Alij *pueri* in historia S. Luciani Martyris apud Lippomanum. Qui verberibus affecti, & sinapio per Sophistam cruciati, *cibos* tamen *vetitos esse* noluerunt. Alij rursum in historia S. Artemij & S. Babylæ apud S. Chrysostomum, in historia S. Paphnutij, & S. Aretæ apud Baronium tomo 7. *Puellæ* etiam tenellæ, Agnes, Thecla, Pelagia apud S. Ambrosium, epist. 7. & lib. 1. offic. cap. 41. *Quid de bimulis*, ait, *loquar, qui antè palmam victoriæ acceperunt, quam sensum naturæ? Quid de S. Agne?* Quid & qui à puerili simplicitate & innocentia nihil aberant, quadraginta illi Rustici, qui dum à Longobardis immolatitias carnes comedere compellerentur, ii, vti narrat S. Gregorius lib. 3. dialog. cap. 27. *ne vetitum comedendo, conditorem suum offenderent, elegerunt gladiis vitam finire?* Quàm multos, hoc etiam tempore, adolescentulos vidimus, audiuimus, qui, quòd apud hæreticos vel parentes vel dominos versarentur, verbis verberibusq;, inedia etiam interdum, & omni acerbitate vexari, quàm vetitas, quadragesima vel ieiuniis aliis escas edere maluerunt? Sed ex India nonnullos etiam Machabaicos pueros accersamus. Sextodecimo historiarum Indicarum libro ita scribit Io. Maffeius. *Sub idipsum fere tempus quo aduersum* CHRISTI *fideles Malabarica grassabatur impietas (ex quo facile diuini consilij ac destinationis apparet altitudo) ex eadem natione gloriosum euangelio testimonium perhibebant Malabares adolescentuli sex circiter & triginta, ab nono ætatis anno ad septimum vsque decimum. Hosce, Lusitana qua vehebantur naui, circa Arabiam à Turbis excepta, cum à* CHRISTO *ad Mahometem traducere summa ope barbari conarentur; postquam alternis blanditiis minisq; nil proderant: ad verbera cruciatusq; descendunt. Adduntur ad cæteram immanitatem, stillæ adipis igne liquati. ea tormenta multasq; præterea iniurias, puerorum virtus fides vicit egregia. Turcæ obstupefacti constantia, ab iis vltra vexandis tandem abstitere.* Habet porro suas etiam sanctas ἐπταμήτορας, vt istam quidem vocat cap. 16. Iosephus; nouum Testamentum: septem inquam sanctorum filiorum martyrumque matres, S. Symphorosam & S. Felicitatem. quarum historias qui vel inter se, vel cum hac nostra confundunt, iis vnum chaos omnia. De hac S. Gregorius homilia Euang. 3. Chrysologus serm. 134. & Martyrologium Romanum die 23. Nouembris: de illa Mombritus tomo 2. Martyrol. Roman. die 18. Iulij & eum in locum semper memorandus Reuerendissimus BARONIVS.

ALTERA HISTORIÆ HVIVS PARS.

De Machabæorum bellis.

CVM, inquit Daniel cap. 11. vers. 34. *corruerint* Antiochi nimirum sæuitiâ & tyrannide, Iudæorum meliores, auitæque religionis tenaciores, *subleuabuntur auxilio paruulo.* Id enim à Machabæis, qui tunc paruuli, oppressi, & ad Antiochi potentiam & vires, quasi nihil erant; asserendum fuit. Et verò allatum est. Nam vbi diuinitus excitati arma semel sumpserunt, illico religionem, parua quidem manu, sed ingentibus animis, præsentique DEI auxi-

lio, fortissimè propugnarunt: Antiochi numerosissimos exercitus fuderunt: prophanatum templum, depressum sacerdotium, labefactatam sacrorum omnium sanctitatem restituerunt. Etsi enim apud D. Hieronymum inibi, de Antichristo, cui sancti pauci quidam obsistent, prophetia hæc explicatur, rectè tamen & proximè de ipsius, qui Antichristi figura, vt suprà dixi; erat, Antiochi temporibus accipitur, prout eum in locum noster docet Pererius, & olim Theodoretus. *Quæ à beato Matthia*, inquit, *& filiis eius sustinenda & facienda erant, prædicit* propheta. Quomodo verò facta hæc omnia sint, explicari videtur posse commodè, si Machabęorum duces omnes ordine ponantur, & quæ cum cuiusque principatu bella vel aliæ quæpiam res connexæ sint, vno eodemque orationis cursu simul euoluantur. Sunt autem duces illi Machabæi, quorum nobis gesta duo isti libri narrãt; quatuor, Mathathias, Iudas, Ionathas & Simeon. Primus, trium istorũ pater est: nobilissimorum fructuum radix nobilissima, de quo iam.

DVX ET PONTIFEX MACHABÆORVM PRIMVS MATHATHIAS.

CAPVT II. Libri prioris.

1 IN diebus illis surrexit Mathathias filius Ioannis, filij Simeonis, sacerdos ex filiis Ioarib ad Ierusalem, & consedit in monte Modin:

2 Et habebat filios quinque, Ioannẽ, qui cognominabatur Gaddis:

3 & Simõnem, qui cognominabatur Thasi:

4 & Iudam, qui vocabatur Machabæus:

5 & Eleazarum, qui cognominabatur Abaron: & Ionathan, qui cognominabatur Apphus.

6 Hi viderunt mala, quæ fiebant in populo Iuda, & in Ierusalem.

7 Et dixit Mathathias: Væ mihi, vt quid natus sum videre contritionem populi mei, & contritionem ciuitatis sanctæ, & sedere illic, cùm datur in manibus inimicorum?

8 Sancta in manu extraneorum facta sunt: templum eius sicut homo ignobilis.

9 Vasa gloriæ eius captiua abducta sunt: trucidati sunt senes eius in plateis, & iuuenes eius ceciderunt in gladio inimicorum.

10 Quæ gens non hæreditauit regnum eius, & non obtinuit spolia eius?

11 Omnis compositio eius ablata est: Quæ erat libera, facta est ancilla.

12 Et ecce sancta nostra, & pulchritudo nostra desolata est, & coinquinauerunt ea Gentes.

13 Quo ergo nobis adhuc viuere?

14 Et scidit vestimenta sua Mathathias, & filij eius: & operuerunt se cilicijs, & planxerunt valdè.

15 Et venerunt illuc qui missi erant

erant à rege Antiocho, vt cogerent eos, qui confugerant in ciuitatem Modin, immolare, & accendere thura, & à lege Dei discedere.

16 Et multi de populo Israël consentientes accesserunt ad eos, sed Mathathias, et filij eius constanter steterunt.

17 Et respondentes qui missi erant ab Antiocho, dixerunt Mathathiæ: Princeps & clarissimus, & magnus es in hac ciuitate, & ornatus filiis, & fratribus.

18 ergo accede prior, & fac iussum regis, sicut fecerunt omnes Gentes, & viri Iuda, et qui remanserunt in Ierusalem: & eris tu, & filij tui inter amicos regis, & amplificatus auro, & argento, & muneribus multis.

19 Et respondit Mathathias, & dixit magna voce: Et si omnes Gentes regi Antiocho obediunt, vt discedat vnusquisque à seruitute legis patrum suorum, & consentiat mandatis eius:

20 ego et filij mei, & fratres mei obediemus legi patrum nostrorum.

21 Propitius sit nobis Deus: non est nobis vtile relinquere legem, & iustitias Dei:

22 non audiemus verba regis Antiochi, nec sacrificabimus transgredientes legis nostræ mandata, vt eamus altera via.

23 Et vt cessauit loqui verba hæc, accessit quidam Iudæus in omnium oculis sacrificare idolis super aram in ciuitate Modin, secundum iussum regis:

24 & vidit Mathathias, & doluit, & contremuerunt renes eius, et accensus est furor eius secundum iudicium legis, & insiliens trucidauit eum super aram:

25 sed & virum, quem rex Antiochus miserat, qui cogebat immolare, occidit in ipso tempore, & aram destruxit,

26 & zelatus est legem, sicut fecit Phinees Zamri filio Salomi. Numeri 25.13.

27 Et exclamauit Mathathias voce magna in ciuitate, dicens: Omnis, qui zelum habet legis statuens testamentum, exeat post me.

28 Et fugit ipse, & filij eius in montes, & reliquerunt quæcunque habebant in ciuitate.

29 Tunc descenderunt multi quærentes iudicium, & iustitiam, in desertum:

30 & sederunt ibi ipsi, & filij eorum, & mulieres eorum, & pecora eorum: quoniam inundauerunt super eos mala.

31 Et renunciatum est viris regis, & exercitui, qui erat in Ierusalem ciuitate Dauid quoniam discessissent viri quidam, qui dissipauerunt mandatum regis in loca occulta in deserto, & abiissent post illos multi.

32 Et statim perrexerunt ad eos, & constituerunt aduersus eos prælium in die sabbathorum,

33 &

33 & dixerunt ad eos: Resistitis & nunc adhuc? exite, & facite secundum verbum regis Antiochi, & viuetis.
34 Et dixerunt: Non exibimus, neq; faciemus verbum regis, vt polluamus diem sabbathorum.
35 Et cōcutauerunt aduersus eos prælium.
36 Et non responderunt eis, nec lapidem miserunt in eos, nec oppilauerunt loca occulta,
37 dicentes: Moriamur omnes in simplicitate nostra: & testes erunt super nos cœlum, & terra, quod iniustè perditis nos.
38 Et intulerunt illis bellum sabbathis: & mortui sunt ipsi, & vxores eorum, & filij eorum, & pecora eorum vsque ad mille animas hominum.
39 Et cognouit Mathathias, & amici eius, & luctum habuerunt super eos valdè.
40 Et dixit vir proximo suo: Si omnes fecerimus sicut fratres nostri fecerunt, & nō pugnauerimus aduersus gentes pro animabus nostris, & iustificationibus nostris: nunc citiùs disperdent nos à terra.
41 Et cogitauerunt in die illa, dicentes: Omnis homo, quicunque venerit ad nos in bello, die sabbathorū, pugnemus aduersum eum: & non moriemur omnes, sicut mortui sunt fratres nostri in occultis.
42 Tunc congregata est ad eos synagôga Asidæorum fortis viri bus ex Israël, omnis voluntarius in lege:
43 & omnes, qui fugiebant à malis, additi sunt ad eos, & facti sunt illis ad firmamentum.
44 Et collegerunt exercitum, & percusserunt peccatores in ira sua, & viros iniquos in indignatione sua: & ceteri fugerunt ad nationes, vt euaderent.
45 Et circuiit Mathathias, & amici eius, & destruxerunt aras:
46 & circumciderūt pueros incircumcisos, quotquot inuenerunt in finibus Israël: & in fortitudine.
47 Et persecuti sunt filios superbiæ, & prosperatum est opus in manibus eorum:
48 & obtinuerunt legem de manibus Gentium, & de manibus regum: & non dederunt cornu peccatori.
49 Et appropinquauerunt dies Mathathiæ moriendi, & dixit filiis suis: Nunc confortata est superbia, & castigatio, & tempus euersionis, & ira indignationis:
50 Nunc ergo, ô filij, æmulatores estote legis, et date animas vestras pro testamēto patrum vestrorum,
51 & mementote operum patrum, quæ fecerunt in generationibus suis: & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum.
52 Abraham nónne in tentatione inuentus est fidelis, & reputatum est ei ad iustitiam? Genesis 22.2.
53 Ioseph in tempore angustiæ suæ custodiuit mandatum, & factus Genesis 41.40.

Eius est dominus Aegypti.

Numeri 25 13. Eccles. 45 28. *54 Phinees pater noster, zelando zelum Dei, accepit testamentum sacerdotij æterni.*

Iosue 1. 3. *55 Iesus dum impleuit verbum, factus est dux in Israël.*

Numeri 14 6. Iosue 14.14. *56 Caleb dum testificatur in ecclesia, accepit hereditatem.*

2. Regũ 2.4. *57 Dauid in sua misericordia consecutus est sedem regni in secula.*

4. Reg. 2.11. *58 Elias dum zelat zelum legis, receptus est in cœlum.*

Dan. 3. 16. *59 Ananias & Azarias & Misaël credentes, liberati sunt de flamma.*

Dan. 6. 22. *60 Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum.*

61 Et ita cogitate per generationem, & generationem: quia omnes qui sperant in eum, non infirmantur.

62 Et à verbis viri peccatoris ne timueritis: quia gloria eius stercus, & vermis est.

63 hodie extollitur, & cras non inuenietur: quia conuersus est in terram suam, & cogitatio eius periit.

64 Vos ergo filij confortamini, & viriliter agite in lege: quia in ipsa glorioſi eritis.

65 Et ecce Simon frater vester, scio quod vir consilij est: ipsum audite semper, & ipse erit vobis pater.

66 Et Iudas Machabæus fortis viribus, à iuuentute sua, sit vobis princeps militiæ, & ipse aget bellum populi.

67 Et adducetis ad vos omnes factores legis: & vindicate vindictam populi vestri.

68 Retribuite retributionem Gentibus, & intendite in præceptum legis.

69 Et benedixit eos, & appositus est ad patres suos.

70 Et defunctus est anno centesimo & quadragesimo sexto: & sepultus est à filiis suis in sepulchris patrum suorum in Modin, & planxerunt eum omnis Israël planctu magno.

COMMENTARIVS.

Machabæorũ genus, aliud Assamonæorũ nomen, & patria.

ANTEQVAM de Mathathia quidquam notem, est vniuersè prius de Machabæorum genere, alioque quodam nomine apud Hebræos vsitatissimo, deque ipsorum patria, dicendum. Horum ergo *genus* isto cap. 2. demonstratur *sacerdotale*: & quidem ex sacerdotalium classium illarum, de quibus ad 3. Regum 1. & ex 1. Paral. 24. dixi, classe prima, *Ioaribi* nimirum, vti Græca & Latina iam correcta hic testantur, non Ioarimi, & clarissimè Iosephus li. 12. c. 8. Qui etiam vitæ suæ initio, præcipuam Iudæorum *nobilitatem* in eo positam refert, *si sacerdotes essent*, seq; ex eadẽ prima classe ortum gloriatur. Cur verò addat Sigonius lib. 5. de Repub. Hebræorum cap. 2. eos quidem ex Leui posteris esse, sed non ex Eleazari filiis, scire velim, cum ipsemet Mathathias suum, suorumque filiorum *patrem*

Phineem vocet, cap 2. vers. 54. alium verò è tam multis, quos refert, neminem; Itemque apud Gorionidem lib. 3. cap. 9. solus Phinees, aliis exemplis omnibus omissis proponatur. Constat verò Phineem Eleazari filium fuisse Num. 25. vers. 7. Iosuæ 22. vers. 13. 1. Paral. c. 6. ve. 4. Et nónne prima Ioaribæorum classis, cum primas omnino teneret, ex Eleazaro potius quàm ex Ithamare fuit? 1. Paral. 24. v. 4. & 6. An ex Leui eos posteris esse voluit, sed non ex Aaronis quidem stirpe? At è quanam alia? Meraritarum, an Gersonitarum? Isaaritarum an Hebronitarum? Ozielitarum, an aliorum? Certè Commentarius, qui D. Ambrosio tribui solet, in caput Romanæ 1. adeoque alij omnes ex Aarone proseminatos tradunt, neque ambigendi causa vel minima vlla est. Hanc porro Ioaribi classem, tradunt Iudæi, sicuti prima ordine atque functione, ita, dum à Nabuchodonosore templum incenderetur die 9. mensis *Ab*, vltimam fuisse, quæ sacerdotali officio suo fungeretur. Eo enim die, quotannis, lugubre quoddam carmẽ illi canunt, in quo inter alia, ex presbyterij persona, dicitur. *Die nono mensis, hora sacrificij vespertini. Ego eram in vigilia mea, quæ erat vigilia Iehoiarib. Et congregatus est hostis, & sua sacrificia obtulit: Et ingressus est in sanctuarium, quod vetuerat Dominus.* Classem verò vocat S. Lucas cap. 1. ἐφημερίαν, Interpres *vicem*, eo fere modo, quo id verbi apud Curtium lib. 8. sumitur.

Sed non è tribu tantùm Leui genus duxerunt, verum *& è regia tribu* Iudæ. quod aliqui colligunt ex verbis infrà positis cap. 5. vers. 63. *Et viri Iuda magnificati sunt:* Possunt tamen ista explicari, vt *Iuda* non tribus, sed ipsius Machabæi nomen sit. cum Græcè legatur ὁ ἀνὴρ Ἰούδας, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶ ἐδοξάσθησαν. Ideoque è consuetudine Aaronicæ regiæque stirpis per matrimonia inter se coniugandæ, itemque è communi sententia iam accipiendum, è tribu etiam Iudæ illos fuisse, prout aiunt Augustinus 12. contra Faustum cap. 42. D. Hieronymus, D. Epiphanius, Nicephorus, Lyranus, Burgensis Abulensis in Gen. 49. Rupertus lib. 9. Trin. cap. 29. & Galatinus lib. de arcanis fidei. Quæritur tamen, per *materna ne, an per paterna lineam*, ad Iudæ tribum pertineant? Per paternam, ex Cyrillo lib. 7. contra Iulianum, asserit Genebrardus; per maternam verò Lyranus, Abulensis, Carthusianus, in Genesis cap. 49. Baronius apparatu annalium: licet apud Pererium lib. de benedictionibus Patriarcharum, contraria opinio ipsi mendosè affingatur. Huic porrò nobis assentiendum sententiæ. *Primò*, quia hoc ipso capite tam clarè & disertè Machabæi *Sacerdotes* vocantur, & quidem ex prima, vt dixi Ioaribæa classe. Vnde paternum iis genus sacerdotale fuisse necessum est. *Secundò*, Hebr. 7. docet S. Paulus; nullum vnquam de tribu Iuda, altari seruiisse, qui videlicet paternum inde genus acciperet. *Tertiò*, præter iam citatos Christianos, ita docent Rabbini, vt in Aggæum notat Dauid Camius.

Vocantur verò non Machabæi tantùm, vt suprà, sed à Iosepho etiam vtroque, & à Rabbinis passim, *Assamonæi*, idque nominis à magno Simone, è propositis ducibus quatuor vltimo, ipsos accepisse tradit lib. 5. de emend. temporum. Sed Hebræi omnes, qui hãc maxime appellationẽ vsitarunt; altiùs ordiuntur. & quidem, vt Seder minor, Rabbi Camius & alij, à *patre* Asamonæo. Iosephus Græcus lib. 12. cap. 8. *abauum* dictum Assamonæum dicere videtur, cum ipsum Mathathiam *filium* ait esse Ioannis, Iohannem Simeonis, Simeonem Assamonæi. Et taxenset Zonaras, Nicephorus, & in cap. 7. in lib. 3. Gorionidæ Interpres. Iosippus tamen ipsum nostrorum Machabæorum *auum*, id est Mathathiæ patrem Iohannem *hasmonai* vocat, & eius filios, filios hasmonai, itemque interdum Gorionides. Fieri tamen potest, vt in Græco Iosephi

loco

loco, *Assamonæus ipse*, Simeon ille vocetur: rursumque vsitatum, vt nepotes & posteri *filij* alicuius dicantur, ideoque non necesse, vt etiamsi filij Mathathiæ, filij dicantur Assamonæi, ipse Assamonæus primus fuerit. sed è maioribus aliquis, siue is auus, siue proauus, vel alius quicumque fuerit. Sed cur & ipse quisquis fuit; ita vocatus est? Dicendum, nomen istud magnos principes significare, vt Ionathan 1. Reg. 2. docet itemque Abenezra & Dauid Camius, dum illud Psalmi 67. explicant: *venient legati ex Ægypto*, id est, optimates seu principes. Sicque Gorion lib. 3. cap. 3. ait, Antiochum reliquisse Hierosolymis השׂרים, qui Iudæos affligerent, id est, principes & præfectos, licet pro *Mem*, ponat more suo *Nun*, vers. 3. עם השׂרין *reliquit Præfectos*. Et fortasse, qui è Ioaribæa sacerdotum classe, quia ea omnium princeps, vti dictum; erant; ij *Chasmonim* siue *Hasmonij*, quasi, post Pontificem maximum, essent sacerdotum omnium primi, vocabantur: aut certe qui inter ipsosmet Ioaribæos cæteris præstabant, iis maxime honorifica hæc appellatio tribuebatur. Non est autem *Asmoni* gentis alicuius aut prouinciæ nomen, vt alij quidam putarunt, in quibus & Elias Thisbi qui & se ignorare dicit, cur Itali Iudæi, ipsos *Cardinales* vocent *Hasmonim*, cum Dauidis tempore Cardinales non fuerint. Rectè tamen sic appellantur, quia sunt Ecclesiæ Christianæ optimates, & quidam veluti Asamonaj, qui consilio illam, vita, viribusque omnibus tueri ac sustentare debent: aut certè, quia ad Ecclesiasticì ordinis primam veluti classem electi sunt. Fuit verò è Sepphoris, quæ & Diocæsarea; regione in Galilææ medio *mons Asamon*, vt ait Iosephus lib. 2. Capt. 37. sed quid ad Hasamonæos nostros pertinere is possit, tradit nemo. Leguntur etiam in Epiphanij versione hæresi 62. *Assamæi*. sed sunt ij, qui apud Septuaginta Genes. 10. leguntur ἀσσηραῖοι. Extant apud eundem sanctum Epiphanium hæresi 15. 33. 42. traditiones, siue Misne & δευτερώσεις quatuor. Primæ Moysis. Alteræ R. Akiba. Tertiæ R. Adda vel Iuda. Quartæ filiorum Asamonæi.

Patria ipsorum cap. 2. vers. 1. duplex indicatur, Ierusalem & Modin. Nam illinc familia hæc egressa erat: hîc verò sedem domicilium que habebat, quæ Græcè μωδεὶν vocatur. Sed à Iosepho cap. 8. μωδεῖμ, à Gorionide *Modaith*. Quod *in monte*, hic additur, abest à Græco. Sed in monte fuisse intelligitur ex iis, quæ cap. 13. dicentur, & testatur apud D. Hieronymum Danielis cap. 11. Porphyrius. A Iosepho κωμὴ à D. Hieronymo loco cit. & in Esaiæ 30. *vicus* nominatur, prout vtraque vox, & *castellum* à Liuio lib. 34. & 38. vsurpatur. *Vrbem* tamen fuisse textus noster memorat, vers. 17. & seq. ipsiusque incolas vocat etiam Iosephus πολίτας. D. Hieronymus de locis Hebraicis, *Modin*, ait, *vicus iuxta Diospolin, vnde fuerunt Machabæi, quorum hodieque ibidem sepulchra monstrantur*.

De ipsius Machabæorum ducis primi nomine, Pontificatu, filiis, zelo, & morte.

A Græco textu vocatur primus iste Machabæorum dux ματτάθιας, qui Hebræis est *Mathathiah*, prout etiam apud Gorionidem lib. 3. cap. 8. appellatur, & more in id genus nominibus apud eosdem illos recepto, *Mathathiahu* ibidem cap. 7. estque idem ac si vocaretur *donum* DEI vel *Dorotheus*, aut veteres DEVS *dedit*. A Iosepho libro duodecimo, cap. 8. & lib. 1. Capt. 1. cumque sequuto Theodoreto in Danielis 11. vocatur, vsitatâ syncope, *Mathias*. qui vt in libello de Apostolis dicebam, à S. Isidoro

lib.7. Orig. vertitur *Donatus*. scilicet à DEO. Id enim ad nominis vim exprimendam addendum. Istam verò syncopem videmus infrà lib.2. cap.14. vers. 9. Qui enim ibi Latine Mathias est, idem à Græco textu ματτάθιας nuncupatur. Magno verò DEI munere fuit, in tanto religionis discrimine, Mathathias noster Iudæis datus, vti deinceps patebit. Ideoque sibi in eadem familia patrem fratremque, qui idem Mathiæ nomen gererent, scribit vitæ suæ initio Iosephus.

Pontificem verò fuisse videntur negare omnes, qui eum in Pontificum Catalogo prætereunt, vt Iosephus, Eusebius in Chronicis & apud D. Hieronymum in Danielis 9. Sed prætereuntur ab iisdem etiam alij, quos Pontifices fuisse constat, vt subindicatum suprà in breuicula Pontificum serie fol.559. Negant etiam alij disertè, vt Scaliger lib.5. Sed Pontificem eum agnoscunt Hebræi, & Chaldaicus Thargum Cantic. 6. v.6. vbi ait. *Regnum domus Hasmonæorũ totum plenum est præceptis, sicut malogranatum à Mathithiah cohana rabba* (id est, *sacerdote magno*) *& filiis eius, qui erant instiores illis omnibus & confirmabant præcepta & verba legis in puritate.* Idem de ipsius Pontificatu asserunt Rabbi Kimhi, Abnezra & alij. è nostris etiam doctissimus Abulensis in Exodi cap. 20. quæst. 25. Numer. 10. quæst. 14. Accedit etiam minime leuis coniectura. Occisus erat S. Onias anno Seleucidarum 140. Qui vel eo adhuc viuo vel mortuo Pontificatum occuparant, illegitimi Pontifices erant omnes, vti notat in Danielis 11. Theodoretus, & suprà iam vidimus. Quid igitur nunc, qui legis zelum aliquem habuerunt, qui ab ipso etiam Mathathia excitati sunt, facerent? An legitimum Pontificem habere nullum vellent? At qui tanto cum periculo conseruatam religionem vellent, religionis caput nequaquam negligerent. An Oniæ illius prolem deligerent? At vel per ætatem, vel per timiditatem & temeritatem, hoc tam difficili tempore, parum idoneus videbatur. Quid igitur, nisi vt ex omnibus virum eum eligerent, qui ex Aaronis stirpe esset, sacerdos insignis, è sacerdotalium classium prima & nobilissima. cuius esset spectatissima omnibus probitas & virtus, cui pro prisca fide, patriisque sacris zelus maximus, eiusdem pietatis imitatores filij & plures, & fortes, ac prudentes? Videtur autem anno 145. & Dux & Pontifex constitutus, annumque vnum tantùm præfuit, cum, vt in ver. 70. cap.2. dicitur, mortuus sit anno eorundem Seleucidarum 146.

Filios quinque habuit, sed ei tres tantum in principatu successerunt, reliqui duobus, antequam eo dignitatis peruenirent, mortuis, vt infra patebit. Eorum nomina parte 11. Viterbiensis versu proponit:

Omnia natorum Mathathiæ nomina panges,
Est Simon, Iudas, Eleazarus atq; Ioannes,
Quintus erit Ionathas prælia mira parans.

Adduntur in textu cognomina, quorum ratio ignota. quemadmodum Iosephus in sua vita Simonem *Pselum*, Mathiam *Ephlin*, aliter alios cognominat. Qui verò capite isto 2. dicitur *Gaddis*, Græcè est γαδδὶς, apud Iosephum lib.12. cap.8. γαδδὶς: & refert idem lib 15. cap.11. fuisse ab Herode quendam interfectum, qui *Gadias* vocaretur vel *Antipater*. Qui *Thasi*, Græcè Thassi, apud eundem verò Iosephum est μαθθὶς. Qui *Abaron*, Græc. Αβαρὼν. apud Iosephum Αβαρὶν. Sæpè verò meminit idem *Auranitidis* regionis, quam & *Abronitidem* interdum vocat. An ab ea iste? De eo iterum postea.

Mathathias igitur primo seipsum, suosque filios ad Religionis defensionem excitat, vers. 7. eo modo exclamans, quo apud Eusebium historiæ lib.5. cap.19. S. Polycarpus.

carpus. Vnde parturienti eum mulieri comparat Rupertus lib. 9. de vict. cap. 28. Deinde à pœnitentiæ operibus, ciliciis & planctu rem orditur, vers. 14. Sed è populo multi, ad eos, quos Antiochus Rex miserat, apostasia detestabili, accesserunt, vers. 16. Horum vnum publicè idolis sacrificantem vers. 23. prout postea fecit apud Iosephum alius l. 7. Capt. 9. cũ vidisset, zelo Phineitico interfecit. Quẽ verò & quomodo interfecerit, non modo ab aliis alij, sed à seipso etiam Iosephus discrepat. Nam de Bello lib. 1. cap. 1. *Bacchidem* interfectum ait, lib. 12. cap. 8. *Apellem*. Iosippus Hebraicus monomachia cum Apostata illum congressum refert: Gorionides lib. 1. cap. 8. illi sacrificanti caput abscidisse, ita vt, ante missi ab Antiocho Principis pedes, caput caderet: truncum corpus super altare rueret. Principum deinde vnum interfeciſſe, satellitum plures conculcasse. Egesippus verò lib. 1. cap. 1. *Matathias Sacerdos non solum ipse temperauit à sacrilegio, verum & immolantem simulachru hostias de popularibus suis, gladio transuerberauit.* Porrò, quemadmodum post Cannensem pugnam Scipio apud Liuium lib. 2. Decadis 3. aut contra Gracchum progrediens Nasica clamabat; *Qui vult saluam Rempubl. me sequatur*, prout ait Valerius lib. 3. cap. 2. Paterculus lib. 2. Ita hic noster vers. 27. *Omnis qui zelum habet legis, statuens testamentum* (id est, initum cum Deo Religionis fœdus conseruans, & vt stet, vigeatque efficiens) *exeat post me. præcepti*, quod Deuter. 13. positum est; *memor*, inquit S. Cyprianus exhort. ad Martyrium ca. 5. adeo, vt sicuti Phineem, ita hunc imitandum proponat Innocentio Pontifici S. Bernardus epist. 158. Ante grauissimum, quod cum Francis iniit prælium Narses dux fortissimus, *duo* eum Mathathiæ nostro consimilia fecisse refert lib. 2. Agathias. *Vnum*, quod vt ille Apostatam, sic iste improbum quendam Herulum, qui seruum occiderat; vita mulctari it. *Alterum*, quod vt ille, sic iste clamarit. *Qui vult se victoriæ fieri participem, me sequatur.*

Hinc multorum, qui Regis illius mandatum dissiparant & pro nihilo duxerant, fuga in solitudines vers. 29. & 31. Contra quos bellum à Regiis, & præsertim iis, quos in arce Hierosolymitana collocatos fuisse dictum est, geri cœptum. Sed *cum essent*, inquit S. Ambr. 1. offic. cap. 40. *parati ad repugnandum, pro templo* Dei *& pro legitimis suis, dolo hostium, die lacessiti Sabbathi, maluerunt vulneribus offerre munda corpora, quam repugnare, ne violarent Sabbathum*, vers. 36. quemadmodum apud Plutarchum, in Aristide, contra Persas, Lacedæmonij. Sed an *satis prudenter & benè* istud illi fecerunt? *Generatim* omnes Iudæos, quòd, custodiendo Sabbatho, septimam ætatis partem, vacando perdant, reprehendit apud Iosephum lib. 12. c. 1. Agatharchides, & apud Augustinum lib. 6. ciuit. cap. 11. Seneca. *Speciatim* verò Abulensis Exod. 1. cap. 20. quæst. 35. ad arg 5. *ignorantiæ* istos laborasse ait. Ea tamen in vitio fuisse non videtur, quia & tunc omnibus ea opinio de Sabbatho custodiendo fuisse videtur, cum ex absurdo tantũ, & ex effectu colligant vers. 40. 41. licere, diebus etiam Sabbathi, hostibus repugnare. Sæpius enim tali die hostium in eos impressio fuerat: Ptolomæi Lagi apud Iosephum lib. 12. cap. 1. Apollonij lib. 2. Macha. cap. 5. Philippi ibid. cap. 6. Agatharchides ille apud Iosephum libro 1. contra Apionem, ait, *Sabbatho arma Iudæis gestare non licere.* Ipse verò Iosephus lib. 14. cap. 8. ait. patrij moris fuisse, vt si hostes Sabbatho pugnam inciperent, ipsosq; Iudæos adorerentur, ij sese defenderent. Sin verò aliud quid molirentur, contra eos nihil sese Iudæi commouerent, sicque à Pompeio, cum id aduerteret, fossas & turres diebus Sabbathi factas, tandemque templum & Hierosolymam totam captam. Iudæi duo fratres Neerdatæ Asinæus & Anilæus contra Parthos arma sumpserant, & eos die Sabbathi voluit inuadere Mathridates Parthus. sed & lib. 18. cap. vlt. narrat Iosephus,

ab illis fortiter obsistentibus, iste victus, captus, asinoque impositus est. Idem Paulo ante itidem contra eos veniebat Satrapa Babyloniius. sed referente Iosepho, *legi magis consentaneum censuit* Asinæus, *vires, ob necessitatem, extrere, armaq; corripere. sicq; si mori oporteret, supplicium de hostibus sumere, quam nihil agendo mori, sicq; ipsis etiam hostibus gaudij materiam suppeditare.* Nondū scilicet audierant, vel cogitarant, quod à domino Matth. 12. vers. 12. dictum est. *Licet sabbathis benefacere.* vel si qui postea iam audierant, vel audire certè potuerant, id nondum credebant. Improbat enim Iosephus lib. 2. Capt. 37. quòd Iudæorum quidam, die sabbathi, in Romanos, licet victoriam consequuti sint; irruerint. Et in vita sua refert, quemadmodum die parasceues, dimissos iam, ob instans sabbathum, milites reuocare noluerit, etiamsi magna videretur necessitas. rursumque lib. 13. cap. 16. lib. 14. cap. 17. quomodo, eam ob causam, impetrarint Iudæi τὴν ἀργίαν *immunitatem à bello & delectu,* quòd sabbaticis diebus neque arma ferre, neque iter facere possent. Quin verò apud eundem Iosephum lib. 2. Capt. 28. concionatur ad Iudæos ipsos Agrippa Rex. *Considerare oportet, quemadmodum diuini cultus puritas* (Hoc enim est τὸ τῆς θρησκείας ἄκρατον non τὸ ἄκρατες vt legisse videtur Russinus, dum ab eo vertitur, *religionis immoderatio*) *etiamsi aduersus hostes, qui superari facile possent, bellum geeretis, difficulter à vobis retineri & administrari possit: & quòd per quæ vobis maxime* DEVM *adiutorem speratis, per ea ipsa, dum ea transgredi necessitate ipsa cogimini, eum à vobis auertitis. Seruantes enim ipsa sabbatorum instituta, & nullam ad actionem excitati facile capiemini, quemadmodum & maiores nostri à Pompeio capti sunt, dum eos dies, in quibus illi obsessi feriabantur, in obsidionis operibus maxime consumebat. Si verò in bello patriam violare legem oportebit, pro qua re certamen deinceps vllum suscipere velitis, nescio.* Et infrà cap. 32. quòd Romanorum quosdam sabbato cæcidissent è seditiosis Iudæis quidam, magna erat Hierosolymis turbatio, quia *tunc,* ait, *ob sacrorum procurationem, habent Iudæi ab operibus cessationem, & quasdam velut inducias.* Eodem die eademque pæne hora factum est, vt Cæsareenses, sua in vrbe Iudæos feriantes inuaderent, ex iisque amplius vicies mille occiderent. Sed cum ista nostri illi simpliciores neque audire, neque cognoscere potuerint, non sunt vtisti, culpandi, neque fuit propriè dicta in iis imprudentia, ideoque nec vituperatione digna inscientia. Deinde ad tantam Sabbathi custodiā, eos Religionis in DEVM ipsiusque legis amor excitabat, & summæ laudis est, pro sacris rebus, DEI, Ecclesiæque legibus grauissima quæque perpeti: etiamsi quis fortè, *tali & loco & tempore,* obligatus nō esset. Ideoque de Mathathia Egesippus l. c. *congregata,* inquit, *manu, atque Asidæis in societatem ascitis, ipse cum filiis suis temerantes vsum patrium & iustitias legis, alios necauit, plerosq; expulit, belliq; Sabbatho adoriendi auctor fuit, ne simili quoque arte deciperentur, sicut iam plerique eorum, dum Sabbatho bellum suscipere detrectant, irruentibus in se hostibus inulti occubuere.* Nam quod in libris nonnullis est, *multi* occubuere; corrigendum, cùm antecedat, *plerique*; & in manuscriptis Codicibus, *inulti,* legatur, vti monet Cornelius Gualterus. Alia ratio superstitiosorum, qui postea fuerunt, Iudæorum, de quibus Origenes lib. 4. de principiis, Synesius epistola ad Euoptium, vbi piorum istorum Iudæorum mentionem facit. Vide Tertull. contra Iudæos, vbi ex hoc loco rectè ostendit, Sabbathi obseruationem perpetuam esse non debuisse, Rupertus lib. 10. de Vict. cap. 2. diuinitus factum ait, vt istis se defendentibus desiderium generis sui conseruandi fuerit, è quo CHRISTVM IESVM salutem humani generis nasci oportebat. Et rectissimè monet citata quæstione Abulensis, istos legem quidē Sabbathi tanto necessitatis articulo nō obligare interpretatos, sed præsente & interpretante illo, cui meritò

acquiescen-

acquiescendum erat, quique id genus controuersias explanandi & diiudicandi ius habebat, Deut. 17. Pontifice Maximo Mathathia. Dicunt, apud D. Thomam hoc loco dispensationem factam fuisse. Sed cum lex eos tum non obligaret, non dispensatione, sed explicatione tantum & diiudicatione opus fuit. Ideoque subdit ille. Propriè non fuit. *ibi violatio Sabbathi, nec dispensatio, sed omnimoda eius obseruatio, quia licitum & iustum est etiam Sabbatho fieri charitatiua opera, & isti mouebantur charitate & zelo legis, quæ opera etiam aliàs de seruilibus sunt moralia, & maximè quando fiunt ex charitate illa imperante; propter honorem & obseruantiam legis & Sabbathi. Vnde videtur mihi, sine præiudicio, quod ipsi fecerunt melius quam primi, de quibus bene dictum est, quod in simplicitate sua mortui fuerunt.* Et cum hunc eundem locum sibi obiecisset, 2.2. q. 40. a. 4. respondet. *Obseruatio festorum non impedit ea, quæ ordinantur ad hominis salutem, etiam corporalem. Vnde Dominus arguit Iudæos dicens Ioan. 7. Mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbatho? Et inde est quod medici licite possunt medicari homines in die festo. Multo autem magis est obseruanda salus Reip. per quam impediuntur occisiones plurimorum, & innumera mala & temporalia & spiritualia, quæ salus corporalis vnius hominis. Et ideò pro tutione Reip. fideliũ licitũ est iusta bella exercere in dieb. festis: si tamẽ hoc necessitas exposcat. Hoc enim esset tentare* DEVM, *si quis imminente tali necessitate vellet à bello abstinere. sed necessitate cessante non est licitum bellare in diebus festis.*

Post. à igitur impij Gentiles & Apostatæ interfecti à Mathathianis istis plurimi, idolorum aræ deiectæ, ver. 42. & dicuntur vers. 48. *non dedisse cornu peccatori*, id est, inquit D. Thomas, *occasionem gloriæ.* ita scilicet, vt deinceps passi cum non sint amplius crescere, cornua tollere, ac ferocire. Apud D. Hieronymum Danielis 11. occisum in prælio Mathathiam ait Porphyrius. quod hîc nunquam asseritur. Et licet vulnerari, postea que illo è vulnere mori, Epaminondæ vel Iosiæ instar, potuisset, quasi tamen ei mortem attulisset natura, ita narratur vers. 49. Sed antequam moreretur, *vocatis ciuibus*, ait Ege ppus, *pulcherrimam ad filios cohortationem habuit* vers. 50. In qua notanda sententia ver. 62. 63. quemadmodum Ecclesiastici 10. *Rex hodie est, & cras morietur.* Sed illud; *Gloria eius, stercus & vermis est*, quam nobis vtile! quam præclarum! Si enim *gloria*, pro eo ipso *accidente*, quod propriè gloria dicitur: accipiatur, stercus est, quia paulò pòst, visu fœda & odoratu tetra est, dum in dedecens & infamiam diuino iudicio vertitur. Si verò *pro* ipso *glorioso*, multò magis, quia & ipse in stercus & vermes abit. Si verò gloriæ *fundamentum* gloria vocetur, est illud quidem in vana istiusmodi mundanaque gloria vanissimum & inanissimum. corporis pulchritudo, vestium splendor, opum abundantia, imperij amplitudo. & nonne omnia hæc teterrimum paulò pòst fœtorem exhalant, conscientiam arrosione perpetua discruciant? Græcus eleganter quidem ait; ἡ δόξα αὐτῶν εἰς κοπρίαν καὶ εἰς σκώληκας, *Gloria eius in stercus & vermes est.* Sed maiore cum emphasi in Latino: est ipsissimum stercus, ipsissimus vermis. Sic in Vita S. Bernardi lib. 1. cap. 6. cum eius soror splendidis vestibus, magnoque cultu & apparatu ad visendum eum venisset, eam alter ipsius frater Andreas, Bernardinæ iam sanctitatis imitator, vocabat *stercus inuolutum.* Et S. Paulus Philip. 3. vers. 8. *Omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt* CHRISTVM *lucrifaciã.* Notãda & sacrarũ historiarũ exemplorumque vtilitas; de qua S. Paschasius (cuius libro 4. dialogorum cap. 40. D. Gregorius miracula proponit) epistola ad Egregium; *Quantum*, ait, *gesta Sanctorum vtilitatis impertiant, quantum feruoris attribuant, quantum puritatis infundant, de hac re Apostolicæ vocis authoritas, latius immò efferens, formam*, inquit, *facti gregis. Et B. Paulus Timotheo præcepit, formam esse fidelibus. Vnde iam Apostolus iustorum catalogum summa breuitate contexens,*

ab Abel

ab Abel incipiens, insignium virorum pergit narrare virtutes. Sic & ille fidelissimus Mathathiam morti gloriosissimæ iam propinquans, filiis suis hæreditario iure exempla distribuit. Vide Sophronium cap.212. Prati. D.Augustinum libro 8.confess. cap.2.4.7.8. Rabanum in Iudith cap.8. *Præteritorum, ait, patrum fortia gesta, præsentium sunt documenta salubria.* D. Gregorium initio lib.4. in lib.Regum. D. Hieronymus inter *diuinæ legis Zelotas*, quorum zelum bonum legamus eundem Mathathiam cum Phinees & Elia recenset libro 2. ad Galatas, cap.4.

DVX ET PONTIFEX SECVNDVS IVDAS MACHABÆVS.

E capite tertio libri primi.

1 *ET surrexit Iudas, qui vocabatur Machabæus filius eius pro eo:*

2 *Et adiuuabant eum omnes fratres eius: & vniuersi, qui se coniunxerant patri eius, & præliabantur præliũm Israël cum lætitia.*

3 *Et dilatauit gloriam populo suo, & induit se loricam sicut gigas, & succinxit se arma bellica sua in præliis, & protegebat castra gladio suo.*

4 *Similis factus est leoni in operibus suis, & sicut catulus leonis rugiens in venatione.*

5 *Et persecutus est iniquos perscrutans eos: & qui conturbabant populum suum, eos succendit flammis:*

6 *& repulsi sunt inimici eius præ timore eius, & omnes operarij iniquitatis conturbati sunt: & directa est salus in manu eius.*

7 *Et exacerbabat reges multos, & lætificabat Iacob in operibus suis, & in seculum memoria eius in benedictione.*

8 *Et perambulauit ciuitates Iuda, & perdidit impios ex eis, & auertit iram ab Israël.*

9 *Et nominatus est vsque ad nouissimum terræ, & congregauit pereuntes.*

E CAPITE VIII. LIBRI SECVNDI.

1 *IVDAS verò Machabæus, & qui cum illo erant, introibant latenter in castella: & conuocantes cognatos, & amicos, & eos, qui permanserunt in Iudaismo assumentes, eduxerunt ad se sex millia virorum.*

2 *Et inuocabant Dominum, vt respiceret in populum, qui ab omnibus calcabatur: & misereretur templo, quod contaminabatur ab impiis:*

3 *misereretur etiam exterminio ciuitatis, quæ esset illico complanan-*

da,

nanda, & vocem sanguinis ad se clamantis audiret:
4 memoraretur quoque iniquissimas mortes paruulorũ innocentum, & blasphemias nomini suo illatas, & indignaretur super his.
5 At Machabæus, congregata multitudine, intolerabilis gentibus efficiebatur: ira enim Domini in misericordiam conuersa est.
6 Et superueniens castellis, & ciuitatibus improuisus, succendebat eas: & opportuna loca occupans, non paucas hostium strages dabat:
7 Maximè autem noctibus ad huiuscemodi excursus ferebatur, & fama virtutis eius vbique diffundebatur.

Commentarius.

DE hoc secundo Machabæorum Duce & Pontifice agitur lib. 1. à cap. 3. ad cap. 9. ver. 19. lib. 2. à cap. 8. ad finem. Sed ita, vt ipsius Iudæ finem is liber nondum attingat, sed ea tantum, quæ libro 1. vsque ad cap. 8. describuntur. Proponitur verò ipsius electio & quædam laudatio cap. 3. à versu 3. neque dicitur electus, quòd primò esset genitus vel natu maximus, vt vult Seder minor, Iosippus & Iosephus libro 1. de bello cap. 1. sed quòd esset *fortis viribus à iuuentute sua*, cap. 2. vers. 66. An tamen primogenitus fuerit, in Simone dicetur. De electione & eiusdem vnctione, ita Gorion ca. 9. lib. 3. *Protulit Mathathias cornu cum oleo, & effundens super caput eius, vnxit eum ad prælia: vociferatusq; vniuersus populus: & dixerunt: Viuat vnctus.* Iosippus verò, *Producens*, ait, *Iudam magnum & fortem, statuit eum in sanctuario, accipiensq; cornu olei, effudit super caput eius, & plauserunt omnes de Israël, iubilo magno dicentes: Viuat Rex.* Post hæc, *res* eius gestæ describuntur, quæ *in trium Regum tempora incidunt.* Antiochi Epiphanis, Antiochi Eupatoris, & Demetrij.

Quæ Antiochi Epiphanis tempore contigerunt.

& libri primi capite tertio.

10 ET congregauit Apollonius Gentes, & à Samaria virtutem multam & magnam ad bellandum contra Israël.
11 Et cognouit Iudas, & exiit obuiam illi: & percussit, & occidit illum: & ceciderunt vulnerati multi, & reliqui fugerunt.
12 & accepit spolia eorum: & gladium Apollonij abstulit Iudas, & erat pugnans in eo omnibus diebus.
13 Et audiuit Seron princeps exercitus Syriæ, quod congregauit Iudas congregationem fidelium, & ecclesiam secum,
14 & ait: Faciam mihi nomen, & glorificabor in regno, & debellabo Iudam, & eos, qui cum ipso sunt, qui spernebant verbum regis.

15 *Et præparauit se: & ascenderunt cum eo castra impiorum fortes auxiliarij vt facerent vindictam in filios Israël.*

16 *Et appropinquauerunt vsque ad Beth-horon: & exiuit Iudas obuiam illi cum paucis.*

17 *Vt autem viderunt exercitum venientem sibi obuiam, dixerunt Iudæ: Quomodo poterimus pauci pugnare contra multitudinem tantam, & tam fortem, & nos fatigati sumus ieiunio hodie?*

18 *Et ait Iudas: Facilè est concludi multos in manus paucorum: & non est differentia in conspectu Dei cæli liberare in multis, & in paucis:*

19 *Quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est.*

20 *Ipsi veniunt ad nos in multitudine contumaci, & superbia vt disperdant nos, & vxores nostras, & filios nostros, & vt spolient nos:*

21 *nos verò pugnabimus pro animabus nostris, & legibus nostris:*

22 *& ipse Dominus conteret eos ante faciem nostram: vos autem ne timueritis eos.*

23 *Vt cessauit autem loqui, insiluit in eos subitò: & contritus est Seron, & exercitus eius in conspectu ipsius:*

24 *& persecutus est eum in descensu Bethoron vsque in campum, et ceciderunt ex eis octingenti viri, reliqui autem fugerunt in terram Philisthiim.*

25 *Et cecidit timor Iudæ, ac fratrum eius, & formido super omnes gentes in circuitu eorum.*

26 *& peruenit ad regem nomen eius, & de præliis Iudæ narrabant omnes Gentes.*

27 *Vt audiuit autem rex Antiochus sermones istos, iratus est animo: & misit, & congregauit exercitum vniuersi regni sui, castra fortia valdè:*

28 *& aperuit ærarium suum, & dedit stipendia exercitui in annũ: & mandauit illis vt essent parati ad omnia.*

29 *Et vidit quod defecit pecunia de thesauris suis, & tributa regionis modica propter dissensionẽ, & plagam, quam fecit in terra, vt tolleret legitima, quæ erant à primis diebus:*

30 *& timuit ne non haberet vt semel & bis, in sumptus & donaria, quæ dederat antè larga manu: et abundauerat super reges, qui ante eum fuerant.*

31 *Et consternatus erat animo valdè, & cogitauit ire in Persidem, & accipere tributa regionum, & congregare argentum multum.*

32 *Et reliquit Lysiam hominem nobilem de genere regali, super negotia regia, a flumine Euphrate vsque ad flumen Aegypti:*

33 *& vt nutriret Antiochum filium suum, donec rediret.*

34 *Et tradidit ei medium exercitum,*

citum, & elephantos: & mandauit ei de omnibus, quæ volebat, & de inhabitantibus Iudæam, & Ieruſalem:

35 & vt mitteret ad eos exercitum ad conterendam, & extirpandam virtutem Iſraël, & reliquias Ieruſalem, & auferendam memoriam eorum de loco:

36 & vt conſtitueret habitatores filios alienigenas in omnibus finibus eorum, & ſorte diſtribueret terram eorum.

37 Et rex aſſumpſit partem exercitus reſidui, & exiuit ab Antiochia ciuitate regni ſui anno centeſimo & quadrageſimoſeptimo: & transfretauit Euphraten flumen, & perambulabat ſuperiores regiones.

Commentarius.

SVNT ea quæ temporibus Epiphanis contigerunt à cap. 3. ad caput ſextum, ver. 16. lib. 2. cap. 8. ad caput 10. v. 10. Prælia iniit potiſſimùm quatuor cum Antiochi huius ducibus.

Primum fuit cum Apollonio cap. 3. ver. 10. qui interfectus eſt, eiuſque gladium, quemadmodum 1. Regum 17. & 21. ipſius Goliathi Dauid accepit. Gorion libro 3. cap. 10. cum dixiſſet, inter Macedonas & Haſidæorum cœtum, magnum initum prælium, ſubdit: *Cum Iudas pugnaret & videret Apollonium ſtantem in medio exercitus Macedonum, currens ad eum ex furore ſpiritus ſui, & penetrans in prælij medium, percuſſit ad ſiniſtram atque dextram, & ſtrauit fortiſſimos Macedoniæ, haud ſecus ac meſſor deiicit manipulos & ſpicas meſſis ſuæ, pergensq; ad Apollonium, percuſſit eum gladio ſuo, & mortuus eſt.* Hunc gladium fuiſſe acutum & latum, ſignificat cap. 23. lib. 3. idem Gorionides. Tribus verò de cauſis, hoſtium, qui cæſi ſint, arma geſtare ſolent victores: vel quia valdè illa bona ſunt: vel quia geſtantem ipſum excitant, priſtinæque virtuti admonent: vel quia laudem & gloriam afferunt. Sic Æneidos lib. 10. & 12. in prælijs, balteo vtebatur Pallantis pueri, *victum quem vulnere Turnus Strauerat, atque humeris inimicum inſigne ferebat.*

Secundum prælium fuit cum Serone ver. 13. qui & ipſe interfectus. Sed nota, initio, certamen cum ipſo Iudæos horruiſſe, quòd ieiunio vel neceſſitatis vel religionis cauſa eo die ſuſcepto, debilitati valdè eſſent, verſ. 17. quemadmodum 1. Reg. 14. Gorion ſanè tradit, eos tota nocte iter feciſſe, & cum mane hoſtiles copias adeo ingentes vidiſſent, dixiſſe; *Quomodo poſſumus contra iſtam pugnare multitudinem, nos, qui pauci numero ſumus?* Sed eos excitauit Iudas verſ. 18. vbi pulcherrima ſententia, vt in cap. 4. v. 89. Et 1. Regum 14. v. 6. 3. Regum 20. Pſal. 19. Iudicum 7. Pridie verò quam manum conſererent, eos ad obuiam hoſtibus ſubitò procedendum excitauit; *Non eſt*, ait, *nobis cunctandum, egrediamur ad ipſos, præſertim quia acceſſerunt fratres noſtri de Haſidæorum cætu è populo noſtro. Si expectemus quoad huc illi veniant, tum dicent hoſtes noſtri, nos quam ſe magis timere.* At priora illa Gorionidæ verba minùs benè vertit interpres; *Non*, ait, *accingamus nos, ſed abſque mora egrediamur contra eos, præſertim cum abierint fratres noſtri de congregatione fidelium ex populo noſtro*, quaſi Haſidæi iſti facti eſſent Apoſtatæ. Poſt victoriam, magna ipſius Antiochi ira ſecuta eſt, verſ. 27. magnus belli apparatus. & cum pecunia ſa-

tis ampla propter regionum seditiones & tumultus, quemadmodum notat Iosephus, non suppeteret; in Persidem proficisci decreuit: simulque *Lysiam* regionum istarum Ducem summum reliquit, ver. 32. & sequent. hic verò *tres alios* potentissimos, inferiores tamen, *duces* elegit. *Primus* erat Ptolemæus, qui non *Doro*, vt in Sulpitio est; sed *Dorymini*, vel vt Græcus textus & Iosephus scribit, *Dorymenis* filius extitit, reliquosque duces duos, vt ex libro 2. cap. 8. patet, dignitate superabat, ad quem Philippus ille, de quo lib. 2. cap. 8. rerum omnium statum referebat. *Alter* fuit Nicanor Patrocli filius, qui & ipse, vt ex eodem cap. 8. patet, tertio dignitate maior erat. Fuit iste *tertius* Gorgias, qui capite 8. ver. 9. pro *militari viro*, Græcè dicitur στρατηγὸς, & malè in Iosippo Bagris vel Gorgorius.

Nota deinceps ab istis ducibus grauissimum in Iudæos bellum concitatum, adeò, vt cap. 8. vers. 13. plerique fugerent: ad preces alij sese verterent. Mercatores verò ad Iudæos quasi iam victos, mancipiorum instar, emendos, è maritimis emporiis & Syria tota confluerent. & de iis D. Hieronymus in Ezechielis 27. Dionysius item in Periegesi. Causa eodem cap. 8. ver. 10. exponitur, quod cum Romanis deberet Antiochus duorum millium talentorum tributum, id Nicanor, diuenditis Iudæis, colligere & resarcire cupiebat. Sed eorum nonaginta, tanquam vilissima capita, vno talento vendere volebat, cum paulò antè, Hyrcanus quidam, apud Iosephum lib. 12. cap. 4. vnum adolescentulum, vno talento, vnamque puellam talento vno emeret. Volebat verò Nicanor maximè pueros & adolescentulos Iudæos vendere, vt explicat Gorionides lib. 3. cap. 11. Pro *duobus talentorum millibus*, tantùm in Græco textu sunt *ducenta talenta*. & sic in Græco Iosepho lib. 15. cap. 5. in historia tamen alia. Nam vbi Latinus ait; *Aretas Rex Arabum dabat duo millia talenta*. in Græco tantùm *ducenta* sunt. *Tertium* igitur prælium cum ducibus istis iniit Iudas, sed cap. 4. maximè nominatur *Gorgias*, à Gorionide *Nicanor*. Notabisque quædam *ante prælium*, quædam *in prælio*, quædam *post*.

De iis, quæ ante tertium prælium cum Epiphanis ducibus à Iuda & Iudæis gesta.

E capite tertio libri primi. & capite quarto.

38 *ET elegit Lysias Ptolemæum filium Dorymini, & Nicanorem, & Gorgiam, viros potentes ex amicis regis:*

39 *& misit cum eis quadraginta millia virorum, & septem millia equitum vt venirent in terram Iuda, & disperderent eam secundum verbum regis.*

40 *Et processerunt cum vniuersa virtute sua, & venerunt, & applicuerũt Emmaum in terra campestri.*

41 *Et audierunt mercatores regionum nomen eorum: & acceperunt argentum, et aurum multum valdè, & pueros: & venerunt in castra, vt acciperent filios Israël in seruos, & additi sunt ad eos exercitus Syriæ, & terra alienigenarum.*

42 *Et vidit Iudas, & fratres eius, quia multiplicata sunt mala, & ex-*

& exercitus applicabant ad fines eorum, & cognouerunt verba regis, quæ mandauit populo facere in interitum, & consummationem:

43 & dixerunt vnusquisque ad proximum suum: Erigamus deiectionem populi nostri, & pugnemus pro populo nostro, & sanctis nostris.

44 Et congregatus est conuentus vt essent parati in prælium: & vt orarent, & peterent misericordiam & miserationes.

45 Et Ierusalem non habitabatur, sed erat sicut desertum: non erat qui ingrederetur & egrederetur de natis eius: & sanctum conculcabatur: & filij alienigenarum erant in arce, ibi erat habitatio Gentium: & ablata est voluptas à Iacob, & defecit ibi tibia, & cithara.

46 Et congregati sunt, & venerunt in Maspha contra Ierusalem: quia locus orationis erat in Maspha antè in Israël.

47 Et ieiunauerunt illa die, & induerunt se ciliciis, et cinerem imposuerunt capiti suo: & discinderunt vestimenta sua:

48 et expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur Gentes similitudinem simulachrorum suorum:

49 Et attulerunt ornamenta sacerdotalia, & primitias, & decimas: et suscitauerunt Nazaræos, qui impleuerant dies:

50 et clamauerunt voce magna in cælum, dicentes: Quid faciemus istis, & quò eos ducemus?

51 et sancta tua conculcata sunt, & contaminata sunt, & sacerdotes tui facti sunt in luctum, & in humilitatem.

52 et ecce Nationes conuenerunt aduersum nos vt nos disperdant: tu scis quæ cogitant in nos.

53 Quomodo poterimus subsistere ante faciem eorum, nisi tu Deus adiuues nos?

54 Et tubis exclamauerunt voce magna.

55 Et post hæc constituit Iudas duces populi, tribunos, & centuriones, & pentacontarchos, & decuriones.

56 Et dixit his qui ædificabant domos, & sponsabant vxores, & plantabant vineas, & formidolosis, vt redirent vnusquisque in domum suam secundum legem. Deuter. 20 5. Iud. 7 3.

57 Et mouerunt castra, et collocauerunt ad Austrum Emmaum.

58 Et ait Iudas: Accingimini, et estote filij potentes, et estote parati in manè, vt pugnetis aduersus Nationes has, quæ conuenerunt aduersus nos disperdere nos, et sancta nostra:

59 quoniam melius est nos mori in bello, quàm videre mala gentis nostræ, & sanctorum.

60 Sicut autem fuerit voluntas in cælo, sic fiat.

E CAP. IV. eiusdem libri.

1 ET assumpsit Gorgias quinque millia virorũ, & mille equites electos: & mouerunt castra nocte.

2 vt applicarent ad castra Iudæorum, & percuterent eos subitò: & filij, qui erant ex arce, erant illis duces.

3 Et audiuit Iudas, & surrexit ipse, & potentes percutere virtutem exercituum regis, qui erant in Emmaum.

4 Adhuc enim dispersus erat exercitus à castris.

5 Et venit Gorgias in castra Iudæ nocte, & neminem inuenit, & quærebat eos in montibus: quoniam dixit: Fugiunt hi à nobis.

6 Et cùm dies factus esset, apparuit Iudas in campo cum tribus millibus virorum tantùm: qui tegumenta, & gladios non habebãt:

7 & viderunt castra Gentium valida, & loricatos, et equitatus in circuitu eorum, & hi docti ad prælium.

8 Et ait Iudas viris, qui secum erant: Ne timueritis multitudinem eorum, & impetum eorum ne formidetis.

Exodi 14.9. 9 Mementote qualiter salui facti sunt patres nostri in Mari rubro, cùm sequeretur eos Pharao cũ exercitu multo.

10 Et nunc clamemus in cœlum: & miserebitur nostri Dominus, & memor erit testamenti patrum nostrorum, & conteret exercitum istum ante faciem nostram hodie:

11 Et scient omnes Gentes quia est qui redimat, & liberet Israël.

12 Et eleuauerunt alienigenæ oculos suos, & viderunt eos venientes ex aduerso.

13 Et exierunt de castris in prælium, & tuba cecinerunt hi, qui erant cum Iuda:

14 Et congressi sunt, & contritæ sunt Gentes, & fugerunt in campum.

15 Nouissimi autem omnes ceciderunt in gladio, & persecuti sunt eos vsque Gezeron, & vsq; in campos Idumææ, & Azoti, & Iamniæ: & ceciderunt ex illis vsque ad tria millia virorum.

16 Et reuersus est Iudas, & exercitus eius, sequens eum.

17 Dixitq; ad populum: Non concupiscatis spolia: quia bellum contra nos est.

18 & Gorgias & exercitus eius prope nos in monte: sed state nunc contra inimicos nostros, & expugnate eos, & sumetis postea spolia securi.

19 Et adhuc loquente Iuda hæc, ecce apparuit pars quædam prospiciens de monte.

20 Et vidit Gorgias quòd in fugam conuersi sunt sui, & succenderunt castra: fumus enim, qui videbatur, declarabat quod factum est.

21 Quibus illi conspectis timuerũt valdè, aspicientes simul & Iudam, & exercitum in campo paratum

tum ad prælium.
22 Et fugerunt omnes in campum alienigenarum:
23 & Iudas reuersus est ad spolia castrorum, & acceperunt aurum multum, & argentum, & hyacinthum, & purpuram marinam, & opes magnas.
24 Et conuersi, hymnum canebant, & benedicebant Deum in cœlum, quoniam bonus est, quoniam in seculum misericordia eius.
25 Et facta est salus magna in Israël in die illa.
26 Quicunque autem alienigenarum euaserunt, venerunt, & nunciauerunt Lysiæ vniuersa, quæ acciderant.
27 Quibus ille auditis consternatus animo deficiebat: quòd non qualia voluit, talia contigerunt in Israël, & qualia mandauit rex.

E Capite VIII. Libri II.

8 VIdens autem Philippus paulatim virum ad profectum venire, ac frequentiùs res ei cedere prosperè, ad Ptolemæũ ducem Cœlesyriæ, & Phœnicis scripsit vt auxilium ferret regiis negotiis.
9 At ille velociter misit Nicanorem Patrocli de primoribus amicum, datis ei de permistis gentibus, armatis non minus viginti millibus, vt vniuersum Iudæorum genus deleret, adiuncto ei & Gorgia viro militari, & in bellicis rebus experientissimo.
10 Constituit autem Nicanor, vt regi tributum, quod Romanis erat dandum, duo millia talentorum de captiuitate Iudæorum suppleret:
11 statimq; ad maritimas ciuitates misit, conuocans ad coemptionem Iudaicorum mancipiorum, promittens se nonaginta mancipia talento distracturum, non respiciens ad vindictam, quæ eum ab Omnipotente esset consecutura.
12 Iudas autem vbi comperit, indicauit his, qui secum erant Iudæis, Nicanoris aduentum.
13 Ex quibus quidam formidantes, & non credentes Dei iustitiæ, in fugam vertebantur:
14 alij verò siquid eis supererat, vendebant, simulq; Dominum deprecabantur vt eriperet eos ab impio Nicanore, qui eos priùs quàm cominus veniret, vendiderat.
15 Et si non propter eos, propter testamentum tamen quod erat ad patres eorum, & propter inuocationem sancti & magnifici nominis eius super ipsos.
16 Conuocatis autem Machabæus septem millibus, qui cum ipso erant, rogabat ne hostibus reconciliarentur, neque metuerent iniquè venientium aduersum se hostium multitudinem, sed fortiter contenderent, ante oculos habentes contumeliam, quæ loco sancto ab his iniustè esset illata.
17 Itemq; & ludibrio habita ciuitatis

uitatis iniuriam, adhuc etiam veterum inſtituta conuulſa.

18 Nam illi quidem armis confidunt, ait, ſimul & audacia: nos autem in Omnipotente Domino, qui poteſt venientes aduerſum nos, & vniuerſum mundum vno nutu delere, confidimus.

19 Admonuit autem eos & de auxiliis Dei, quæ facta ſunt erga parentes: & quòd ſub Sennacheribcentum octogintaquinque millia perierunt.

4.Reg. 19.35. Tobiæ 2.21. Eccleſ. 48.24. 3.Mach. 7.41. 11.37.36

20 & de prælio, quod eis aduerſus Galatas fuit in Babylonia, vt omnes, vbi ad rem ventum eſt, Macedonibus ſociis hæſitantibus, ipſi ſex millia ſoli peremerunt centum viginti millia, propter auxilium illis datum de cœlo, & beneficia pro his plurima conſecuti ſunt.

21 His verbis conſtantes effecti ſunt, & pro legibus, et patria mori parati.

22 Conſtituit itaque fratres ſuos duces vtrique ordini, Simônem, & Ioſephum, & Ionathan, ſubiectis vnicuique millenis & quingentenis.

23 Ad hoc etiam ab Eſdra lecto illis ſancto libro, et dato ſigno adiutorij Dei, in prima acie ipſe dux commiſit cum Nicanore.

24 Et facto ſibi adiutore Omnipotente, interfecerũt ſuper nouem millia hominum: maiorem autem partem exercitus Nicanoris vulneribus debilem factam fugere compulerunt.

25 Pecuniis verò eorum, qui ad emptionem ipſorum venerãt, ſublatis, ipſos vſquequaque perſecuti ſunt,

26 ſed reuerſi ſunt hora concluſi. Nam erat anteſabbathum: quam ob cauſam non perſeuerauerunt inſequentes.

27 Arma autem ipſorum, & ſpolia congregantes, ſabbathum agebant: benedicentes Dominum qui liberauit eos in iſto die, miſericordiæ initium ſtillans in eos.

28 Poſt ſabbathum verò debilibus, & orphanis, & viduis diuiſerunt ſpolia: & reſidua cum ſuis habuere.

29 His itaque geſtis, & communiter ab omnibus facta obſecratione, miſericordem Dominum poſtulabant, vt in finem ſeruis ſuis reconciliaretur.

30 Et ex his, qui cum Timotheo & Bacchide erant cõtra ſe contendentes, ſuper viginti millia interfecerunt, & munitiones excelſas obtinuerunt: & plures prædas diuiſerunt, æquam portionem debilibus, pupillis, & viduis, ſed & ſenioribus facientes.

31 Et cùm arma eorum diligenter collegiſſent, omnia compoſuerunt in locis opportunis, reſidua verò ſpolia Ieroſolymam detulerunt:

32 & Philarchen, qui cum Timotheo erat, interfecerunt, virum ſceleſtum, qui in multis Iudæos affixerat.

33 Et cum epinicia agerent Ieroſolymis, eum qui ſacras ianuas incenderat, id eſt Calliſthenem, cùm

in

in quoddam domicilium refugissent, incenderunt, digna eis mercede pro impietatibus suis reddita.

34 Facinorosissimus autem Nicanor, qui mille negotiantes ad Iudaeorum venditionem adduxerat,

35 humiliatus auxilio Domini ab his quos nullos existimauerat, depositâ veste gloriæ, per Mediterranea fugiens, solus venit Antiochiam, summam infœlicitatem de interitu sui exercitus consecutus.

36 Et qui promiserat Romanis se tributum restituere de captiuitate Ierosolymorum, prædicabat nunc protectorem Deum habere Iudaeos, & ob ipsum inuulnerabiles esse, eo quòd sequerentur leges ab ipso constitutas.

Commentarius.

ANTE prælium hoc multa contigerunt cap. 8. & hic c. 3. vers. 43. & c. 4. v. 8. 9. 10. Fiunt enim *intentissimæ preces* vers. 44. 46. vbi de Maspha patet ex Iud. 10. & 20. 1. Reg. 17. Ieiunia v. 47. plurimaque exteriora pœnitentiæ opera, vt cilicia, cinis, vestium ruptio, bibliorum expansio, quæ cum Græcè singulari nomine nominentur, additur tamen, *de quibus*, vt per Hebraismum non infrequentem rei potius, quam vocis rationem haberi significetur.

Modus verò, quo de hisce libris deorum suorum similitudines inuestigarunt Gentiles, obscurus est. Videri posset quibusdam, eos nomen *Elohim* ad πολυθεΐαν suam rapere voluisse, quemadmodũ è Cherubinis apud D. Hieron. Ezech. 25. & expresè ita facit Simon Magus apud Clementem lib. 1. Recognitionum; *Quòd*, ait, *multi sint dij, ipsa me lex docuit.* & pergit homo impius deorum suorum multitudinem pluribus è scriptura consarcinatis testimoniis, hæreticorum nostrorum more, qui è diuinis libris sua quælibet dogmata fulcire nituntur; probare. Censent alij, voluisse ipsos, sacris in bibliis Deorum suorum nomina inscribere, imagines pingere, prout suis in scholis Herculem pingebant, Musas & similes. præsertim cum ipsum templum similiter Iouis Olympij statuâ & nomine iam contaminassent. Videntur quoque id exemplaria quædam Græcè significare, dum interponunt Ἔκφρασιν ἐπ' αὐτῶν, sicut in apophoreto de Virgilio dicebat Martialis; *Ipsius vultus prima tabella gerit.* Et Iuuenalis satyra 2.

——————plena omnia gypso
Chrysippi inuenias. Nam perfectissimus horum
Si quis Aristotelem similem, vel Pittacon emit,
Et iubet Archetypos pluteum seruare Cleanthas.

De Aristotelis etiam imagine in bibliothecis, Cicero lib. 4. ad Atticum. Diogenes quendam, qui discipulos paucos habebat, eum σὺν θεοῖς multos habere iocabatur, id est, cum Deorum imaginibus & statuis, quæ in schola erant. Videatur & lib. 1. Agonisticon. cap. 16. 17. Faber. *Veri* tamen *similius* videtur, eas insignes quasque historias & Dei miracula, suos ad Deos, quasi authores transferre sategisse, vti de Eliæ quadriga in Solis quadrigam versa notat Venerabilis Beda q. 27. in libros Regum, & de Theo-

pompo & Theodecte Ioſephus lib.12.cap.2. Quin & ſacros illos ritus atque cæremonias, quibus coli ſeſe DEVS voluerat, admiratione & imitatione quadam ad inaniſſima Deorum ſuorum ſacra Gentiles traduxiſſe admonet lib.6.in Geneſin cap.15. Rupertus, vbi hoc ſignificatum ait per Saram adeò, ætate iam ſenecta, formoſam, vt ipſam alienigenæ vxorem appeterent. Facta hæc bibliorum expanſio eſt, ſicuti Sennacheribi litterarum olim, 4. Regum 19. Poſitæ ſimiliter ſunt ante diuinæ maieſtatis conſpectum, ſacræ veſtes, reditus ſacri, ſacri homines, vt tot religionis Symbolis diuinam miſericordiam commouerent, ſibiq; ad cordatiùs precandum animos facerent. Nec fruſtra, vti docuit euentus. Sic interdum etiam Catholici, precationum temporibus, exponunt, quæ ſacerrima ſunt, venerabile altaris Sacramentum, reliquias, Euangelia. Quod in Gotthis etiam Wandalisque probauit DEVS, cum eorum Rex, ad diem pugnæ cilicio ſtratus preces funderet, Romanisque hoſtibus, Epiſcopos & diuinæ legis libros obuiam mitteret, vt lib.7. refert Saluianus, qui de quibuſdam parum piis, quod in hæreticos noſtros maximè conuenit, adiunxit. *A noſtris omnia fermè religioſa ridentur.* Vide Theodoſium ad bellum ſeſe præparantem, apud Ruffinum, lib.2.c.33.

Tandem *tria* adhuc acceſſerunt. *Primum*, Iudæ cohortatio, in qua lib.2.cap.8.v.20. quæ de Galatis citatur hiſtoria, in ſcriptura non extat. Videtur tamen Seleuci temporibus accidiſſe, cum Iudæorum in bellis opera feliciſſimè multa ille geſſiſſet. ideoque & ipſos amore beneficiisque multis coleret, vt ait Ioſephus lib.12.cap.3.lib.2.contra Apionem, vel certe, quod malo, temporibus Antiochi primi, qui Soter dictus. *primò* quidem, quia ſcribit in Syriacis Appianus, eum Galatas ex Europa in Aſiam irruentes eieciſſe. *Secundò*, Quia Ioſephus loco citato tradit, Antiochum magnum è Iudæis, qui in Babylonia erant, bis mille familias in Lydiam & Phrygiam, vt in arcibus & locis munitis, tanquam viri fortes locarentur, adduci, eoſdemque laudabiliter admodum & honorificè haberi voluiſſe: vt intelligamus, non ſolum in Babylonia Iudæorum millia complura tum adhuc fuiſſe, ſed in viris etiam, qui re bellica præſtarent, habitos. *Tertiò*, Idem Antiochus dicit, eoſdem Iudæos fortitudinis & fidei teſtimonium, ſuis à maioribus, conſecutos. Erant verò illi maiores, apud quos ſe in bello probaſſent. *Quartò*, Soteris filius Antiochus, qui σωτὴρ dictus, plurima etiam in eos beneficia contulit. Cur, niſi ob res benè ab iis geſtas, non aui tantùm ſui, ſed etiam patris tempore, qui Soter? *Quintò*, teſtatur id ipſum in Demetrio Plutarchus, qui ait cum in ſomno admonitum, militibus ſignum τῆς ὑγιείας παιὰν dediſſe. quod in ſuo incidi ſepulchro Imperatorem Theodoſium voluiſſe refert lib.4. Admirandorum Lipſius. citatq; hanc ex Plutarcho hiſtoriam multæ vir & probitatis & lectionis Thomas Bozius lib.23.cap.11. *Denique* tempora Galatarum in Aſiam influentium, non Seleuci ſed Soteris huius temporibus conſentiunt, vt vel ex Iuſtino patet, lib.24.& 25.vbi cum alia, quæ huc facere poſſent, tum hoc additur; *Gallorum ea tempeſtate tanta fecunditatis iuuentus fuit, vt Aſiam omnem, velut examine aliquo, implerent: neque Reges Orientis, ſine mercenario Gallorum exercitu vlla bella geſſerint: neque pulſi regno, ad alios, quam ad Gallos confugerint.* Strabo lib.12. *Poſt Troiam captam, Græcorum coloniæ Treres, Cimmerij, Lydi, deinde Perſæ atque Macedones, poſtremo Galatæ omnia excurſionibus perturbarunt. Atque ſic in Babyloniam vſque peruadere potuerunt.* Quinam verò iſti Galatæ, tetigi Geneſeos cap.10. Sed hic pro Iudæorum *ſex millibus* verſ.10. in Græco ſunt *octo millia.*

Alterum, quod ante prælium acceſſit, eſt: acies duos ordines fecit Iudas, quorum eſſent quatuor partes, quibus fratres ſuos quatuor præfecit, vt clariùs explicant lib.2.

cap.

cap.8.v.22. Græca, quæ etiam vt paulo post dicemus *Eleazarum* nominant, vt parum aptè, qui *Iosephus* hic dicitur, is Lyrano sit Eleazarus, cum sit potius Ioannes, cap. 2. libro primo.

Tertium est lectio Bibliorum cap. 8. v. 23. & quidem quæ ab ipsomet Iuda, tanquam Sacerdote Deuteronomij 20. facta videtur, vt ex Græco textu colligi potest, non ab Esdra, nisi sit alius iam *Esdras*, verbi causa ille, quem infrà lib.2.cap.12. vers.36. vocat textus *Esdrin*. Fortè etiam irrepsit hoc iam nomen cum quis in margine, notasset, *vt ab Esdra Nehem. 8.* è Græco tamen textu melius videtur tota res expediri. Cum enim dixisset, quemadmodum suos tres iam nominatos fratres copiis præfecisset, subiungit. ἔτι δὲ καὶ Ελεάζαρον. *Adhuc verò Eleazarum* scilicet præfecit. Hunc enim quartũ fratrem suum, qui, vt infrà constabit, fortis, generosusq; admodum erat; nulla ornatũ, in hac acie, præfectura esse noluit. In Latino igitur nostro ita fuisse videtur. *Adhuc etiam Eleazarum*, scilicet ducem cõstituit. Noua deinde periodus incipit, *Lecto illi*, seu vt habet Græcus. παραγνὺς vel παραγνὺς *cum legisset, ipsemet* scilicet Iudas. Ex prima igitur Eleazari syllaba *el*, factum erat *ab*, & ex residuis, *Esdra*. eiq́ue subnexa, quasi opus ipsius fuisset; libri sancti lectio. duæq́ue in vnam conflatæ periodi. cum tamen idem plane sit, qui librum sanctum legit, qui signum dat, qui dux est. vti clarissimè ostendunt Græci textus. Signum verò quod dedit Iudas, videtur tessera hæc fuisse, Dei *auxilium*, seu Deus *auxilium*, quemadmodum etiam hodie, Dei, sanctorumq́ue nomina dantur, & apud Gentiles etiam. Nam à Cyro datur, *Iuppiter auxiliator* & *Dux*, apud Xenoph. lib. 3. Cyropædiæ, itemq́ue *Saluator* & *Dux*, lib. 7. à Cæsare in Pharsalica pugna, *Venus*: à Pompeio *Hercules inuictus*, Appiano scriptore lib. 2. bellorum ciuilium.

De iis, quæ in eodem prælio tertio.

Secvndvm quod propositum erat, fuit de iis, quæ in prælio. lib. 1. cap. 4. vers. 12. ne, antequam penitus hostes deleti essent, ad spolia sese conferrent, quod & diligentissimè li. 10. monet Polybius. hisce verbis: *Quandoquidem plures mortalium damnum accipiunt, & periclitantur lucri gratia, manifestum est, quod vbi illius occurrit occasio, ægrè abstineant & sese prohibeant, qui in acie vel castris relinquuntur: propterea quod plerumq; præda omnis in potestate eius est qui dominatur, si is omninò sit monarcha: si verò dux, licet accuratè cuncta lucri gratia comportentur, nihilo tamen minus cuncti pro suo deputant, quicquid abscondi ac defraudari potest. Et quoniam plurimi præda inhiant, atque ita victoriam plenam obtinere nequeunt, fit vt de summa rerum periclitentur. Multis hoc accidit, vt licet facti sint voti compotes, & vel in castra hostium irruerint, vel ciuitates ceperint, attamen non solum eiecti sint, sed & totius causæ periculum ac detrimentum incurrerint.* Hoc prudentissimum saluberrimumq́; monitum quisquis violat, non prædam tantum, sed & vitam eripit. Quoties victori iam & exultanti stragem fugamq́ue fædissimam spoliorum farcinæ attulerunt? Clissam superioribus annis amissam, nostrosq́ue ad Agriam cæsos & fusos exercitus, nimiæ isti cupiditati asscribunt plerique omnes. *Fortuna*, inquit Publius, *vitrea est, tunc, cum splendet, frangitur*, Vbi verò deleti fugatiq́ue hostes omnes, cap. 8. vers. 26. spolia Victores læti iam & securi amplissima collegerunt, cum maturè, propter instantem Sabbathi vesperam in parasceue, à prosequendis hostibus, religiosè destitissent. Quod verò v. 24. ibidem dicitur, *vulneribus debilem fugere compulerunt*, in Græco est paulo explicatius.

Maximam Nicanoris exercitus partem vulnerarunt, membrisq; mutilarunt: omnes verò fugere compulerunt. Tertium, denique quod dicendum; est de iis quæ post idem prælium tertium acciderunt. *Sabbatho* agendo sese dederunt vers. 27. cap. octauo, libro secundo, gratias DEO egerunt cap. quarto, vers. 24. cap. octauo, vers. 27. 29. libro secundo. vbi rursum *publica supplicatio* notetur. Isto enim die *misericordiæ initium stillabat in eos Dominus.* E Græcis effluxit suauissima & gratissima stillatio hæc. Legunt enim εἰς τὴν ἡμέραν ταύτην, ἀρχὴ ἐλέους πάξαντος αὐτοῖς. *Eo ipso die initium misericordiæ ipsis decreuit & constituit.* videlicet remansit istud πάξαντος ex σταλάξαντος, aut potius πάξαντος. Est enim σταλάζειν & πάζειν *stillare.* Et licet in vulgatis Lexicographis posterius hoc non inueniatur, suum tamen parentem ipsæ proles indicant, σταγὸν μύρον scilicet apud Aristophanem, & nota omnibus σταλὴ, prout etiam testatur apud Dioscoridem lib. 1. cap. 75. & 78. Marcellus. Die secundo, id est *dominico*, magnam spoliorum partem afflictis & pauperibus dederunt, vers. 29. O æterna memoria factum dignissimum! Vbi illud? *Nulla fides, pietasq; viris qui castra sequuntur?* Plusquam Martij certè sunt isti homines: pènè Martini omnes, qui ἰσομοίρους ἑαυτοὺς καὶ τοῖς ἠκισμένοις, καὶ ὀρφανοῖς καὶ χήραις, ἔτι δὲ καὶ πρεσβυτέροις ποιήσαντες. In prædę ipsi' partitione *seipsos æquales fecerunt debilitatis siue calamitosis, & orphanis, & viduis, insuper etiam presbyteris, siue senio confectis.* Verè isti omnium, qui bella gerere volunt; & ducum & militum exemplar sint. Si pro religione qui contra Turcas hæreticos decertant, imitarentur, qui diuinæ misericordię imbres non stillarent? *Philarches* porrò vers. 32. Græcè *Phylarches* dicitur: & videtur non proprium, sed dignitatis nomen esse. hoc modo, *eorum qui cum Timotheo erant, phylarchem,* siue *principem* sustulerunt. Nam & hunc vocat Gorionides lib. 3. c. 5. & 12. *Philippum.* Tandem victoriam prosecuti sunt, ita vt fugerint Nicanor, Timotheus, Bacchides, & quidem ipse Nicanor, fugitiui mancipij instar vers. 35. Qui templi portas exusserat, Callisthenem exusserunt. Quidam in cap. 12. lib. 3. Gorionidæ plures combustos significat. & hunc textum ita legit; *Eos, qui sacras ianuas incenderunt, nempè Callisthenem, cum in quoddam domiciliuni refugissent, incenderunt, digna eis mercede pro impietatibus suis reddita.* Sed malè vnus Callisthenes nominaretur. Interim loco citato Gorionides Philippum, de quo suprà, ferè eodem modo, quo de Valente scribitur, combustum fuisse narrat. *Cum,* ait, *appropinquaret Iudas, declinauit Philippus ab itinere, & diuertit in domum quandam vicinam. tunc præcipiente Iuda, deiecerunt domum supra illum, combusseruntq; eum igni in loco illo, & vlti sunt Eleazarum Senem scilicet illum sanctissimum, & sanguinem Hasidæorum, quem effuderat Philippus, reuersiq; ad cadauera, diripuerunt ea, & spolia in Hierusalem miserunt. Fugitiuus autem Nicanor euasit. Nam extrahens vestimenta purpurea, quibus indutus erat, amiciuit se vestibus vilibus, ficq; incognitus factus, & euadens peruenit in Macedoniam, narrauitq; Lysiæ omnia, quæ acciderant ei.* Macedoniam verò, more suo, vocat Syriam, quemadmodum Antiochiam, cuius lib. 2. Macha. cap. 8. ver. 35. hac in historia mentio, dixit, in eodem libro tertio, cap. 1. & 21. vrbem *regni Macedoniæ.* Notanda verò causa, cur Israelitę, optimiq; isti milites, longe aliter quàm fabulosus ille Achilles ἄτρωτοι, *inuulnerabiles* ab ipso etiam hoste pronuncientur. *eo quòd,* ait, *sequerentur leges ab ipso* DEO *constitutas.* Nimirum id promiserat Dominus Deuter. 28. vers. 6. Vnde & eodem isto lib. 2. cap. 10. vers. 30. Iudas in confertissimorum hostium medio sospes & *incolumis* permanet.

De

De quarto prælio, ac de templi repurgatione ac dedicatione.

E Capite Qvarto Libri Primi.

28 *Et sequenti anno congregauit Lysias virorum electorum sexaginta millia, & equitum quinq; millia, vt debellaret eos.*

29 *Et venerunt in Iudæam, & castra posuerunt in Beth-horon, & occurrit illis Iudas cum decem millibus viris.*

30 *Et viderunt exercitum fortem, & orauit, & dixit: Benedictus es saluator Israël, qui contriuisti impetum potentis in manu serui tui Dauid, & tradidisti castra alienigenarum in manu Ionathæ filij Saul, & armigeri eius.*

1. Regū 17.50.

1. Reg. 14.13.

31 *Conclude exercitum istum in manu populi tui Israël, & confundatur in exercitu suo, & equitibus.*

32 *Da illis formidinem, & tabefac audaciam virtutis eorum, & commoueantur contritione sua.*

33 *Deiice illos gladio diligentium te: & collaudent te omnes, qui nouerunt nomen tuum in hymnis.*

34 *Et commiserunt prælium: & ceciderunt de exercitu Lysiæ quinque millia virorum.*

35 *Videns autem Lysias fugam suorum, & Iudæorum audaciam, & quod parati sunt aut viuere, aut mori fortiter, abiit Antiochiam, et elegit milites, vt multiplicati rursus venirent in Iudæam.*

36 *Dixit autem Iudas, et fratres eius: Ecce contriti sunt inimici nostri: ascendamus nunc mundare sancta, & renouare.*

37 *Et congregatus est omnis exercitus, & ascenderunt in montem Sion.*

38 *Et viderunt sanctificationem desertam, & altare prophanatum, & portas exustas, & in atriis virgulta nata sicut in saltu, vel in mõtibus, & pastophoria diruta.*

39 *Et scinderunt vestimenta sua, & planxerunt planctu magno, & & imposuerunt cinerem super caput suum:*

40 *et ceciderunt in faciem super terram, & exclamauerunt tubis signorum, et clamauerunt in cælum.*

41 *Tunc ordinauit Iudas viros vt pugnarent aduersus eos, qui erant in arce, donec emundarent sancta.*

42 *Et elegit sacerdotes sine macula, voluntatem habentes in lege Dei:*

43 *et mundauerunt sancta, et tulerunt lapides contaminationis in locum immundum.*

44 *Et cogitauit de altari holocaustorum, quod prophanatum erat, quid de eo faceret.*

45 *Et incidit illis consilium bonum vt destruerent illud: ne fortè illis esset in opprobrium, quia contaminauerunt illud Gentes, & demoliti sunt illud.*

46 *Et reposuerunt lapides in monte domus in loco apto, quoadusque veniret propheta, & responderet de eis.*

47 *Et acceperunt lapides integros secundum legem, & ædificauerunt altare nouum secundum illud, quod fuit priùs:*

48 *& ædificauerunt sancta, & quæ intra domum erant intrinsecus: & ædem, & atria sanctificauerunt.*

49 *Et fecerunt vasa sancta noua, & intulerunt candelabrum, & altare incensorum, & mensam in templum.*

50 *Et incensum posuerunt super altare, & accenderunt lucernas, quæ super candelabrum erant, & lucebant in templo.*

51 *Et posuerunt super mensam panes, & appenderunt vela, et consummauerunt omnia opera, quæ fecerant.*

52 *Et ante matutinum surrexerunt quinta & vigesima die mensis noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragesimi octaui anni:*

53 *Et obtulerunt sacrificium secundum legem super altare holocaustorum nouum, quod fecerunt.*

54 *Secundum tempus & secundum diem, in qua contaminauerunt illud Gentes, in ipsa renouatum est in canticis, & citharis, & cinyris, & in cymbalis.*

55 *Et cecidit omnis populus in faciem, & adorauerunt, & benedixerunt in cœlum eum, qui prosperauit eis.*

56 *Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & obtulerunt holocausta cum lætitia, & sacrificium salutaris, & laudis.*

57 *Et ornauerunt faciem templi coronis aureis, & scutulis: & dedicauerunt portas, & pastophoria, & imposuerunt eis ianuas.*

58 *Et facta est lætitia in populo magna valdè, et auersum est opprobrium Gentium.*

59 *Et statuit Iudas & fratres eius & vniuersa ecclesia Israël, vt agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum per dies octo à quinta & vigesima die mensis Casleu, cum lætitia & gaudio.* Ioannis 10.12.

60 *& ædificauerunt in tempore illo montem Sion, & per circuitum muros altos, & turres firmas, nequando venirent Gentes, & conculcarent eum sicut anteà fecerunt.*

61 *Et collocauit illic exercitum, vt seruarent eum, & muniuit eum ad custodiendum Beth-suram, vt haberet populus munitionem contra faciem Idumææ.*

E Capite X. Libri II.

1 *Machabæus autem, & qui cum eo erant, Domino se protegente, templum quidem & ciuitatem recepit:*

2 *aras autem, quas alienigenæ per plateas extruxerant, itémque delubra demolitus est.*

3 *Et purgato templo, aliud altare fecerunt: & de ignitis lapidibus igne concepto sacrificia obtulerunt post biennium, & incensum, & lucernas, & panes propositionis posuerunt.*

4 *Quibus gestis, rogabant Dominum prostrati in terram, ne ampliùs talibus malis inciderent: sed &, si quando peccassent, vt ab ipso mitiùs corriperentur, & non barbaris ac blasphemis hominibus traderentur.*

5 *Qua die autem templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri, decimaquinta mensis, qui fuit Casleu.*

6 *Et cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes quòd ante modicum temporis diem solennem tabernaculorum in montibus, & in speluncis more bestiarum egerant.*

7 *Propter quod thyrsos, & ramos virides, & palmas præferebant, ei qui prosperauit mundare locum suum.*

8 *Et decreuerunt communi præcepto, & decreto vniuersa genti Iudæorum omnibus annis agere dies istos.*

9 *Et Antiochi quidem, qui appellatus est Nobilis, vitæ excessus ita se habuit.*

Commentarius.

QVARTVM Prælium à victore Iuda susceptum anno 148. cum Lysia cap. 4. vers. 28. & seq. cum è superiore suorum clade copias is instauraſſet. Vbi eadem ferè, quę prælio superiori notanda, sed omnium maximè post victoriam nobilissimam, ipsa *templi* Hierosolymitani *purgatio, altaris* noui *extructio*, & *dedicatio* celeberrima, cap. 4. vers. 36 ad finem, & lib. 2. cap. 10. vsque ad 10. Incepta verò sunt hęc omnia Iuda cohortante vers. 36. vt non armorum magis quam sacrorum Dux esset felicissimus. Rabanus & ex eo gloſſa ordinaria, *Benè*, inquiunt, *dicitur, quòd Iudas contritis hostibus, atque sopitis ad tempus bellis, hortatur suos, vt mundarent. quia maximum studium habent sancti doctores, vt in quibuscunque, læsa ab hostibus, subiectorum sibi fuerit Ecclesia, ad pristinum statum sanctæ conuersationis iterum restauretur.* Hinc sanc, cum alicubi hæreses inualuissent, optimis quibusque Pastoribus curę semper maximę fuit, vt illas exterminarent, fideique catholicę puritatem, sanctarumque cęremoniarum & morum sanctitatem postliminio reuocarent. Quemadmodum de S. Fulgentio narrat eius discipulus apud Surium tomo 1. de Africanis Episcopis aliis Victor Vticensis, de Gregorio Nazianzeno ipsius vicesima secunda oratio, de S. Ambrosio S. Paulinus, de S. Augustino Possidius, eius vitæ cap. 7. 9. & sequentib. de aliis alij. quos

lij. quos Reuerendiſſimus & Illuſtriſſimus noſtræ huius Academiæ Herbipolitanæ Pater IVLIVS, ſuperioribus hiſce annis, imitatus, ſuo iſto in principatu perfecit, vt pauculis immutatis, hæc Poſſidij, loco citato, verba vſurpare liceat. *Adiuuante Domino, leuare in Africa, Eccleſia Catholica exorſa eſt caput, quæ multo tempore, illic conualeſcentibus hæreticis ſeducta & oppreſſa iacebat.* idemque à vicino Reuerendiſſimo & Illuſtriſſimo Bambergenſi NEITHARDO Ampliſſimo huius Academiæ Cancellario feliciter inchoatum, gaudent boni omnes, cum vtraque in diœceſi plenè cernantur, quæ ipſe olim D. Auguſtinus epiſt. 48. & 50. expoſuerat. Sunt porrò in hiſce encæniis pleraque omnia ex iis quæ de tabernaculo vel templo in Exodo & lib. 3. Reg. dicta ſunt; perſpicua, vt ſignorum tubæ, paſtophoria, & ſimilia. Quædam tamen hîc quæſtiunculæ ſunt.

Prima. Quid ſanctificatio ver. 38. Eſt ipſum templum, vel ea eius pars, quæ ſanctum, & ſanctorum ſanctum continet, quæ, vti ad Hebræos 8. & 9. *ſanctorum* nomine infrà verſ. 48. afficitur. Vnde colliges ibidem in Latino, *adis* vocem redundare, quæ neque in Græco eſt.

Secunda. Qui contaminationis lapides verſ. 43. Sunt inſanæ illæ Deorum ſtatuæ, baſes, & aræ, quæ cap. 1. verſ. 50. ſuprà, & l. 2. cap. 10. & in templo & in foro, plateisque collocatæ fuerant, dum Ioues, Bacchos, Hermas, Hecatas, forenſesque ſuos Deos (ἀγοραίους vocabant) inuehere conatus eſt Antiochus. Alioqui dicuntur etiam *contaminati lapides* Leuit. 14. quando leproſa domus quæpiam extitiſſet. Quæ verò lepra hominibus, lapidibusque fædior, quam idololatriæ addici? Ideoq; in immundum impura ſaxa hęc omnia locum abiiciuntur: & meritiſſimò. Triſtis planè pictura membrorum, quę *ſeruierunt immunditiæ & iniquitati*, ſuperbię & vanitati. Quo enim in mundi totius renouatione, abiicientur? Quo? In cœleſte beatorum templum *non intrabit aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium.* Apocal. 21. verſ. 27. *Timidis autem & incredulis, & execratis & homicidis, & fornicatoribus & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus pars illorum erit in ſtagno ardenti igne & ſulphure.* Vnde & in 1. S. Petri 2. Venerabilis Beda. *Qui per gratiam regenerationis ſanctæ Eccleſiæ incorporatus nihil amplius pro ſua ſalute operari ſtuduerit, hic quaſi lapis mortuus cœleſti prorſus eſt ædificatione indignus, ideoq; abiiciendus diuino examine, atque alius qui dignus eſt loco eius ſubſtituendus, iuxta præceptum Leuitici, in quo Leproſi domorum lapides à ſacerdote inſpici, & ſi purificari nequiuerint, iam inter immundos computari, ac de ordine, mundorum lapidum præcipiuntur erui.*

Tertia. Quis, in quem id genus lapides abiecti, locus immundus? Videtur fuiſſe *Tophet*h, de quo 4. Regum. cap. 13. explicatum. Sic & leproſi lapides in ſordidum iſtiuſmodi locum illati, Leuitici c. 14.

Quarta. Quomodo pollutum holocauſtorum altare? Quia ſuper illud conſtitutum fuit deſolationis idolum, inquit Lyranus. Sed addendum, exinde ſordidatum etiam fuiſſe, quod in eo immundi ſues, aliæque vetitæ victimæ immolatæ ſint, cap. 1. verſ. 50. Ioſephus lib. 12. ca. 7. Et libro eodem 1. cap. 1. verſ. 62. dicitur ſuper altare holocauſtorum ara prophana poſita. θυσάζοντες ἐπὶ τὸν βωμὸν ὃς ἦν ἐπὶ τῷ θυσιαστηρίῳ. In noſtro textu eſt; *Sacrificabant ſuper aram, quæ erat contra altare.* pro *ſupra altare.* vel *iuxta altare.*

Quinta. Cur idem holocauſtorum iam contaminatum altare, vti & contaminatos lapides, in contaminatum locum non abiecerunt? Nimirum erant illi omninò prophani & immundi, à prophanis & immundis ad prophana & immunda ſacra prophanè immundeque poſiti.

posit'.hoc verò altare,ad verum DEI cultum,à veris DEI sacerdotibus,oleo rituque sacro, dedicatum olim fuerat. ideoque in loco mundo & honesto, quem ἐπιπίδιον Græcus vocat,asseruandum censuerunt. Quid, de sacris quęso vestibus,calicibus,cælitum reliquiis, sacroque chrismate horum religio feciſſet? Vt vel hinc intelligere liceat, quanta rerum sacrarum apud pios veneratio semper fuerit. *Non licet,quæ in sacrario fuerunt,male tractari,* ait c. *Altaris,de consecr. distinct. 1.*

Sexta.Cur id ergo non eluerunt,& mundarunt,vt eo deinceps vterentur? Verebantur, ait textus,*ne fortè illis esset in opprobrium*, apud DEVM scilicet & homines. Apud DEVM quidem,quasi contaminationem illam minùs detestarentur, quia violato pollutoq; altari vterentur: apud homines, quasi aut labori aut sumptui pepercissent. Medium ergo secuti consilium sunt, vt neque omninò abiicerent, neque omnino pristina in dignitate sinerent.

Septima. Quem prophetam vers.46. *exspectabant?* Posset propheta intelligi, vel qui propriè isto nomine nuncupatur.vel qui diuinarum rerum scientior est, vt subortam de altari isto dubitationem explicare posset.Mihi tamen ipse CHRISTVS Dominus videtur,de quo Deuteronomij, 18. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me,suscitabit Dominus.* Tempus enim hoc instare animaduertebant.ideoque & infrà lib.1.ca. 14.vers.42. Simonem Dueem summumque sacerdotem esse decernunt *in æternum, donec surgat propheta fidelis.*Nam & in huius familia, vsque ad Herodem, CHRISTIq; Domini aduentum Pontificia,Regiaque dignitas permansit. Si dicas, CHRISTVM Dominum de altari hoc nihil vnquam respondisse legimus; respondet cap. vlt. S. Ioannes,*non scripta omnia.* Et fortè quasi propheta non esset, eum quæstione hac dignati non sunt scribę & Pharisæi: sed vel interrogarunt, vel interrogare voluerunt D. Iohannem cum per legatos ei suos dicerent: *Propheta es tu?* Iohan.1.Visionis & prophetiæ obsignatio de qua Daniel cap.9.vers.24. refertur ab antiquis Iudæis ad Seleuci annum primum,à nouis ad Epiphanem,sed planè ad CHRISTVM Dominum pertinet,qui prophetarum omnium apex.Marc. 6. Luc. 4. & 24. de quo sibi à S. Petro librum dictatum ait ille lib.1.Recognit.Clemens.à quo creberrimè CHRISTVS verus propheta; dicitur. Videatur lib.2.pro epist.Pontif.c.2.Turrianus,D.Thom.3.q.3.art. 8.& ibidem Soarez disp.21.sect.1.

Octaua.Moysis ne,an Salomonis potius more,sanctum instructum iam fuerit? Moysis morem textus indicat,quia non plura,vti Salomon fecerat,sed *vnum candelabrum*, *vnamq;* tantùm propositionis *mensam* in illud intulerant.*Vela* etiam *plura* idem textus memorat,contra eos,qui vnum tantummodo in templo statuunt.

Nona.Quomodo lib.2.cap.10. de ignitis lapidibus igne concepto sacrificia obtulerunt? Græcus textus paulo distinctiùs loquitur; πυρώσαντες λίθους, καὶ πῦρ ἐκ τούτων λαβόντες ἀνήνεγκαν θυσίαν.id est,*cum accendissent, vel ignitos fecissent lapides, ex iisq; ignem sumpsissent,obtulerunt sacrificium.*Ignitos verò lapides facere *trifariam* potuerunt. *Primò*, si quemadmodum ad sudores, certasque balneas medici quandoque præscribunt,lapides illi egregiè calefierent, omninoque candefierent. Tunc enim ex iis quælibet paulo aridior materies ignem facillimè concipere potuit. *Deinde* si certo quodam modo & situ lapides ita collocarentur,vt ardentes Solis radios excipierent,è quorum densatione ac reflexione flamma quædam existeret,prout in speculis fieri ostendunt Optici. *Tertiò* demum,si precibus è cœlis ignem deuocarent. Omnibus hisce modis hoc vnum,quod quærebatur,quadantenus accidebat, vt sacrificiorum ignis non omninò communis

& vulgari è foco ſumptus eſſet. Poſtremum tamen modum memorat hiſce verbis Gorionides lib.3.cap.13. *Cum compoſuiſſent ligna, non inuenerunt ignem ſanctum: ſed clamarunt ad Dominum, & exiliit ignis è lapide, qui erat altari ſuppoſitus, adiicientes ei ligna. Durauit ille ignis vſque ad captiuitatem tertiam.* quæ videlicet Veſpaſiani Titiq́ue bello accidit, quæq́ue adhuc hodie cæcos miſerosq́ue attinet.

Decima. Quid ſcutula verſ. 57? Rex Salomon aurea ſcuta templo affixerat. 3. Reg. 10. Roboam pro illis, ærea. ibid. c. 14. hi noſtri neque ſcuta, neq; ærea; ſed ſcutula quidem, attamen aurea.

Vndecima. Cur lib. 2. cap. 10. verſ. 7. *thyrſos & ramos virides ferebant?* Lętitiæ hęc ſigna, quę ſcenopegiorum diebus maximè adhibebant. Eos verò dies non ita pridem in ſpeluncis obſcurisq́ue latibulis miſti, ſqualidiq́ue, impiorum tyrannide oppreſſi egerunt. nunc ergò tanta, tamq́ue ſubita in luce, quę tunc omiſſa; fiunt omniq́ue feſto cultu DEVM, lęti proſequuntur. Sanè & olim vbi parta eſſet victoria, caſtrorum tabernacula hedera, lauro, cęteraq́ue fronde aut ceſpite lætitię cauſa, ornabantur, vti oſtendit in Æmilio & Mario Plutarchus, Appianus lib.3. belli ciuilis.

Duodecima. Quæ iam facta dedicatio, & quæ eius memoria? Etſi fuerit templum labefactatum valdè, ignibusq́ue & rapinis vaſtatũ, non tamen dirutum, & euerſum. ideoq́ue ipſius tantùm reſtauratio & purgatio extitit: holocauſtorum verò, altaris noui dedicatio tum facta eſt. Et fuit totos octo dies dedicatio hęc concelebrata, eiusq́ue *feſtus dies anniuerſarius* à Pontifice Maximo, totaq́ue illius temporis Eccleſia verſ. 59. decretus; qui etiamnum hodie in Iudęorum Calendario eſt. ab iisq́ue vocatur חנוכה hoc eſt ἐγκαίνια, itemq́ue הרבסה נרות id eſt, λυχνοκαΐα, ſeu, vt Ioſephus lib.12.cap.10. ait φῶτα, id eſt, *lumina*: quòd præter opinionem, tanta iis religionis libertatisq́ue propemodum extinctę lux, diuino iam beneficio, illuxiſſet. Vnde, licet ſint in eorum Synagogis cerei ſemper & lucernę plures, nunquam tamen tot, quod hiſce octo dedicationis diebus, viſuntur, vti monet Antonius Margarita, lib. de ritibus Iudęorum. Quemadmodum verò iſti feſtum diem, ſic propter hęreſes deiectas, catholicamq́ue fidem quaſi è ſepulchro excitatam, excitarat S. Nazianzenus Conſtantinopoli templum, cui reſurrectionis aut reſtitutionis ſeu *Anaſtaſiæ* nomen impoſitum. quod ipſe illinc abiturus, loco antea citato, hiſce verbis affatur. *Vale Anaſtaſia, nomen à pietate habens. Tu enim nobis fidei doctrinam, quæ adhuc contemptui erat; excitaſti: vale inquam, communis victoriæ ſedes, noua Silo, in qua primo arcam fiximus, quadraginta annis in deſerto circumactam, incertisq́; ſedibus vagantem. Tuq́; ô magnum hoc templum & nobile, noua hæreditas, quod magnitudinem, quam nunc habes, ab orthodoxa doctrina ſuſcepiſti: quodq́; nos, cum priùs Iebus eſſes, Hieruſalem effecimus.*

Decimatertia. Quando dedicatio hæc facta? Sanè hoc ipſo cap. 4. ante Antiochi mortem deſcribit. At l.2.c.10. poſt mortẽ. Sixtus l.8. duas diuerſas dedicationes putauit, cũ eandem tamen cauſę circumſtantiæq́ue alię omnes clament. Scaliger l.c. tantùm monuit, factum quidem anno Seleucidarum Iudaico 148. qui tamen idem ſit 149. Alexandreus ſeu Syrochaldaicus. At quomodo ante vel poſt Antiochi mortem narretur, vnus rectè tradit doctiſſimus Bellarminus lib.1. de verbo ca.15. facta ſunt iſta quidem omnia, antequam moreretur Antiochus, vt ex totius huius capitis quarti contextu, & ſequentis initio ſatis perſpicuum: ſed poſtaquam tamen illius mors l.2.cap.9 explicata fuerat, narratur ibidem cap.10. Cœperat enim auctor ipſi turpiſſimę Nicanoris fugę, tyranni mortem coniungere, ideoq́ue vno veluti filo eam ſimul pertexuit:

poſt. à

postea verò, ne tam insignem dedicationis celebritatem tacitus omnino prætereheretur, eam, etsi breuiter, subtexere voluit. Vnde & postea transitione vers. 9. hac vtitur. *Et Antiochi vita excessus ita se habuit*; ostendens Antiochi excessum, licet post eum Encænia interposita sint, proximè iis, quę deinceps narrantur, coniungendum. Contra ista, quod diceret, cum ne gry quidem afferre posset Wittakerus, ipsum tamen non puduit, quasi duo isti inter se libri pugnarent; hanc ab hæreticis aliis acceptam, ab ipsoque Bellarmino abiectam, cramben iterum ad nauseam proponere. multo videlicet Munstero nequior, qui in Gorionide l. 3. cap. 13. eandem fatetur dedicationem & explicat. Fuit verò hic *dedicationis annus* à Seleuco 148. lib. 1. cap. 4. vers. 52. fuitque præcisè solideque tertius à templi profanatione, quę anno contigerat 145. ita vt Antiochium desolationis idolum, templique prophanatio annos solidos tres steterit, neq; quidquam excesserit, cum eodem die. quo cępit, eodem postea desierit ibid. vers. 54. Duo tamen calculo huic aduersari videntur. *Vnum*, lib. 2. cap. 10. vers. 3. *Sacrificium obtulerunt post biennium.* Sed intelligendum, post biennium solidum in Chaldaica scilicet, qua liber is vtitur, annorum putatione. Nam cepit prophanatio anno Chaldaico incepto 144. desiit anno itidem Chaldaico incepto 147. ita vt anni Chaldaici solidi duo tantùm interfluxerint, cum Iudaici solidi tres fuerint. Neque male biennium istud referri posset ad Machabęi, de quo, illius capitis decimi principio, narratur; inchoatum principatum anno 146. Iudaico. Atque ita censet hoc loco D. Thomas. *Vno anno*, ait, *durauit contaminatio, antequam Iudas, & sui aliquod remedium apponerent. Postquam verò ille incepit remedium adhibere, durauit duobus annis. & sic loquitur hic cum dicit. Post biennium.* Sed *alterum* est ex Iosepho lib. 1. de bello cap. 1. dum ait vastationis huius tempus fuisse annos tres & menses sex. Verum sex hi menses vel per imprudentiam à Iosepho additi sunt, vel à lectore fortè quopiam, qui Antiocho Danielis cap. 12. prophetiam penitus asscribendam cum Porphyrio existimabat. Nam sibi ipsi alioqui repugnaret Iosephus, cum diserte lib. 12. cap. 11. tradat, in eundem diem & violationem & renouationem incidisse, tresque tantùm præcisè annos memoret. Ita enim Iosephum laudat & locum simul istum illustrat D. Hieronymus in Danielis 12. hisce verbis: *A tempore quo ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. hos dies 1290. Porphyrius in tempore Antiochi, & in desolatione templi dicit completos, quam & Iosephus & Machabæorum liber vt diximus; liber, tribus tantum annis fuisse commemorant. Ex quo perspicuum est, tres & semis annos, de Antichristi dici temporibus, qui tribus & semis annis, hoc est 1290. diebus [illegible] persecuturus est, & prætereà corruiturus in monte sancto & inclyto. A tempore igitur ἐνδελεχισμοῦ (quod nos interpretati sumus iuge sacrificium) quando Antichristus orbem obtinens, DEI cultum interdixerit, vsque ad internecionem eius, tres & semis anni, id est, 1290. dies complebuntur.* Ita D. Hieronymus. Quomodo verò *bis mille & trecenti dies*, de quibus Danielis 8. vers. 14. huc pertineant, dicetur infrà post Epiphanis mortem. Mensis fuit Casleu, seu vt à Iosepho scribitur lib. 12. cap. 11. Cheslæus, qui Macedonibus Apellæus, nobis verò partim Nouember, partim December est. Eius dies erat 25. & quidem, vti putat lib. 5. idem Scaliger, tunc Decembris decimusquartus, feria secunda, secundum alios decimusquintus. Notant verò tanquam mirabile pæneque diuinum tam libri nostri prioris quam posterioris auctores, & ipse etiam Iosephus, *diem eundem* tenebris & luci, calamitati & lætitiæ, sacrilegio & consecrationi obtigisse: quemadmodum è contrario miratur idem Iosephus lib. 6. Capt. 26. eodem planè mense & die olim à Nabuchodonosore, post Christvm verò Dominum à

Tito vrbem captam, templumque incensum. Quod in Ieiuniorum suorum libro, & in Calendario suo die 9. mensis *Ab* notant Iudæi. Sed iidem Iudæi, diem quo iuge sacrificium cessare cœperit, idolumque desolationis positum fuerit, solenni ieiunio quotannis celebrant Tamuz die 17. cùm tamen 25. Casleu fuerit. At eodem die non poterat templi prophanatio mœstè, renouatio, dedicatioque lætè celebrari. Illud verò, *secundum tempus* est, quasi diceret, eodem tempore vt 3.Reg.20. vers.6.Hebraicè *Caeth, eadem hora* vertit noster.

Decimaquarta. An de istis Machabæorum encæniis loquatur CHRISTVS *Dominus* Ioha. c.10. Sciendum, *tres* apud Iudæos fuisse *dedicationũ* festos *dies. Primus* erat dedicationis tẽpli Salomonici, mense Thisri, die 23. in Septembrisci licet, vt dictũ 3 Reg.8. *Alter* Tẽpli secundi, mense Adar, in Februario. 1. Esdræ 6. *Tertius* hic. Nonnus igitur in Iohannem, *primum* illum festum encæniorum esse putauit, sed contra textum, cum *hyems* tũc fuisse dicatur. At in Septembri nondũ hyẽs est. D. Chrysost. Theophylactus, Oecumenius *secundum*. Sed neque tunc propriè & perfectè hyems erat, cum Aprili fere quemadmodum alibi dictum est; messis inciperet, ea in regione. Dixi *propriè*, quia, vt interdum apud nos in vere, *frigus* aliquod esse tunc potuit, vti fuisse, postea dicitur Ioannis 18. Deinde, quia tam breui temporis interuallo, quod à Februario est, ad 14. Martij diem comprehendi non possunt, quæ, post encænia illa, fecisse scribitur Dominus vsque ad mortem. Quapropter concludendum omnino de istis Machabæorum encæniis CHRISTVM Dominum inibi locutum esse. Et, quod mireris; etiam hæretici fatentẽ. Nã Caluinistę suis in bibliis Gallicis, hoc loco, noãtt in margine; *Ioan. 10.* Et eum S. Iohannis locum suis annotationibus edisserens Beza, ita scripsit: *Sacer, vt quidam scribit, apud Iudæos hic dies erat ob memoriam instaurati templi, post diutinam sub Persis, & successorum Alexandri, ac inprimis illius Antiochi tyrannidem. Imo verò non vnius diei, sed octo dierum hoc sacrum erat, nec institutum in memoriam reditus ex Babylonia (qua & ipsa distincta est à Perside) sed à Iuda Machabæo, quum pulso Antiochi præsidio, templum ac cultum* DEI *instauasset. Sic enim de his scribitur 1.Mach.4.* Ita ille, qui & Castalionem reprehendit quòd vocabulo à se ficto *Renoualia* verterit, quæ *Encænia* dicuntur. magis tamen ipse cæteris cum hęreticis reprehendendus, quòd quibus libris Euangelista, ipseque CHRISTVS Dominus luculentum. ista istorum encœniorum memoratione, testimonium dederunt, eos ipsi temerè adeò repudient. Verum de dedicationibus istis vide Bedam serm. 1. dedicationis, Walafridum de rebus Eccles. c.1. & 9. D. Bernar. serm.16. in Psalm. Qui habitat. serm.13. in cantica. D. Chrysost. hom. 18. Actorum, Emisenum ser. in dedicatione Ecclesiæ, Chrysologum serm.54. D. Ambros. serm.89. D. Augustinum serm. de dedicatione.

Decimaquinta quæstiuncula. *Fuítne sacerdotum aliqua etiam recensio & lustratio facta?* Cum vt lib.2.c.3. & 4. vidimus; tanta plerorumque sacerdotum impietas & contaminatio fucrit, tanta sacrificij quotidiani, aliorumque omnium cessatio, & religionis totius ruina, fuit Iudę Machabæo necessariũ, si quidẽ templũ, sacraq; omnia pristinę integritati restituere vellet, bonos etiam, tantorumq; scelerum puros, sacerdotes conquirere. Ita enim & Pontificem decebat; & res ipsa postulabat. idque lib.1.cap.4.vers. 42. hisce verbis asseritur. *Et elegit sacerdotes sine macula, voluntatem habentes in lege* DEI. Quemadmodum verò prima olim fuerat Ioaribęa sacerdotum classis, ita & nunc eundem locum ordinemque suum tenuisse, primumque ad sacerdotalia munia fuisse adhibitã, cũ è Ioaribæis ipse Iudas Põtifex, cæteriq; Machabæi fratres sint, quis dubitet?

Decima-

Decimasexta & vltima quæstiuncula. Quid post tam piam sedulamq́, sacrorum procurationem, fecit Iudas? Montem Domini & templum ædificauit variisque operibus & præsidiis communiuit vers. 60. adiunxitque arcem insignem, quam à rupe & munitione Bethsuram vocabant. Est locus Iudææ munitissimus vt ait Iosephus lib. 13. cap. 9. intra montium fauces & angustias, Thermopylarum, quæ Lacedæmoniorum virtute tam nobiles sunt, instar, vt est apud eundem Iosephum li. 14. cap. 16. & quinque stadiis ab Hierosolyma distabat infrà lib. 2. cap. 11. vers. 5. & 65. cap. 14. v. 7. & 33. diciturque πόλις vrbs lib. isto 1. c. 6. vers. 7. 31. & 49. vbi etiam Bethsura Bethsurorum dici ostenditur. & cap. 9. v. 52. Sed quæri posset, an munierint iam Iudæi montem Domini vt custodirent Bethsuram, an Bethsuram potius, vt montem vrbemque Hierosolymitanam custodirent. Vtrumlibet ex Græco textu dici posset, si diceremus ἐχύρωσαν, αὐτὸ περεῖν, τὸ βαθσούρων, pro εἰς τὸ περεῖν vel ἐ αὐτὸ περεῖν. & confirmari posset sensus posterior ex adiuncta causa, *vt haberet populus munitionem contra faciem Idumææ.* Latinus tamen noster priorem sensum tradit. estque is etiam in Græco simplicior. De his verò aliisque Asamonæorum ædificiis plura Iosephus lib. 15. cap. vlt. lib. 20. cap. 7. lib. 2. Capt. 28. & lib. 5. c. 13. Sed finiat dedicationis huius gaudium pulchella D. Bernardi ser. 15. in Cantica, obseruatio, cum ex aliis scripturæ locis, tum ex isto lib. 1. cap. 4. vers. 58. petita, vt ostendat pro bonis omnibus DEO gloriam & laudem tribuendam; neq; à nobis eam arripiendam. *Tibi*, ait, *Domine, tibi gloria tua maneat illibata, mecum bene agitur, si pacem habuero. Golia prostrato, lætatus est populus pace receptâ, sed Dauid singulariter extitit glorioſus. Iosue, Iepthe, Gedeon, Samson, Iudith quoque, quanquam fœmina, gloriosè in diebus suis triumpharunt de hostibus, sed pace cum gaudio fruentibus cæteris, nemo communicauit eis in gloria. Iudas Machabæus multis & ipse inclytus victoriis, cum frequenter exultanti populo pacem fortiter pugnando tribuisset, nunquid gloriam quandoque partitus est alicui? Denique & facta est, inquit, non gloria, sed lætitia magna in populo. Quid minus ab his omnibus conditor omnium fecit, quo minus & ipse debeat gloriari singulariter? Solus cuncta creauit, solus de hoste triumphauit, solus captiuos liberauit: & socium habebit in gloria? Et brachium inquit meum auxiliatum est mihi. Item: Torcular calcaui solus, & de gentibus vir non est mecum. Quid mihi ergo cum victoria, si nec in prælio fui? Impudentissimè mihi arrogo vel gloriam absque victoria, vel victoriam sine pugna. Sed suscipite montes pacem populo, pacem suscipite nobis, non gloriam, ipsi soli eam seruantes, qui solus & pugnauit, & vicit. Ita quæso, ita sit, gloria in excelsis DEO, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

CAPVT QVINTVM LIBRI PRIMI

1 ET factum est, vt audierunt Gentes in circuitu quia ædificatum est altare, & sanctuarium sicut priùs, iratæ sunt valdè:

2 & cogitabant tollere genus Iacob, qui erant inter eos, & cœperunt occidere de populo, & persequi.

3 Et debellabat Iudas filios Esau in Idumæa, & eos, qui erāt in Arabathane: quia circunsedebant Israëlitas, & percussit eos plaga magna.

4 Et recordatus est malitiam filiorum Bean, qui erant populo in laqueum, & in scandalum, insidiantes et in via.

5 Et conclusi sunt ab eo in turribus, & applicuit ad eos, & anathematizauit eos, & incendit turres eorum igni cum omnibus, qui in eis erant.

6 Et transiuit ad filios Ammon, & inuenit manum fortem, & populum copiosum, & Timotheum ducem ipsorum:

7 & commisit cum eis prælia multa, et contriti sunt in conspectu eorum, & percussit eos:

8 & cepit Gazer ciuitatem, & filias eius, & reuersus est in Iudæam.

9 Et congregatæ sunt Gentes, quæ sunt in Galaad, aduersus Israëlitas, qui erant in finibus eorum vt tollerent eos: & fugerunt in Datheman munitionem,

10 & miserunt literas ad Iudam, & fratres eius, dicentes: Congregatæ sunt aduersum nos Gentes per circuitum, vt nos auferant:

11 & parant venire: & occupare munitionem, in quam confugimus: & Timotheus est dux exercitus eorum.

12 Nunc ergo veni, & eripe nos de manibus eorum, quia cecidit multitudo de nobis.

13 Et omnes fratres nostri, qui erãt in locis Tubin, interfecti sunt: & captiuas duxerunt vxores eorum, & natos, & spolia, & peremerunt illic ferè mille viros.

14 Et adhuc epistola legebantur, & ecce alij nuncij venerunt de Galilæa conscissis tunicis, nunciantes secundum verba hæc:

15 dicentes conuenisse aduersum se à Ptolemaida, & Tyro, & Sidone: & repleta est omnis Galilæa alienigenis, vt nos consumant.

16 Vt audiuit autem Iudas, & populus, sermones istos, conuenit ecclesia magna cogitare quid facerẽt fratribus suis, qui in tribulatione erant, & expugnabantur ab eis.

17 Dixitq; Iudas Simoni fratri suo: Elige tibi viros, & vade, & libera fratres tuos in Galilæa: ego autem, & frater meus Ionathas ibimus in Galaaditim.

18 Et reliquit Iosephum filium Zachariæ, & Azariam duces populi cum residuo exercitu in Iudæa ad custodiam:

19 & præcepit illis, dicens: Præestote populo huic: & nolite bellum committere aduersum Gentes, donec reuertamur.

20 Et partiti sunt Simoni viri tria millia, vt iret in Galilæam: Iudæ autem octo millia in Galaaditim.

21 Et abiit Simon in Galilæam, & cõmisit prælia multa cum Gentibus: & contritæ sunt Gentes à facie eius, & persecutus est eos vsq; ad portam Ptolemaidis:

22 & ceciderunt de Gentibus ferè tria millia virorum, & accepit spolia eorum,

23 &

23 & assumpsit eos, qui erant in Galilæa, & in Arbatis cum vxoribus, & natis, & omnibus, quæ erant illis, & adduxit in Iudæam cum lætitia magna.

24 Et Iudas Machabæus, & Ionathas frater eius transierunt Iordanem, & abierunt viam trium dierum per desertum.

25 Et occurrerunt eis Nabuthæi, & susceperunt eos pacificè, & narrauerunt eis omnia, quæ acciderãt fratribus eorum in Galaaditide,

26 & quia multi ex eis comprehensi sunt in Barasa, & Bosor, & in Alimis, & in Casphor, & Mageth, & Carnaim: hæ omnes ciuitates munitæ, & magnæ.

27 Sed & in cæteris ciuitatibus Galaaditidis tenentur comprehensi, & in crastinum constituerunt admouere exercitum ciuitatibus his, & comprehendere, & tollere eos in vna die.

28 Et conuertit Iudas, & exercitus eius, viam in desertum Bosor repentè, & occupauit ciuitatem: & occidit omnem masculum in ore gladij, & accepit omnia spolia eorum, & succendit eam igni.

29 Et surrexerunt inde nocte, & ibant vsque ad munitionem.

30 Et factum est diluculo, cùm eleuassent oculos suos, ecce populus multus, cuius non erat numerus, portantes scalas, & machinas vt comprehenderent munitionem, & expugnabant eos.

31 Et vidit Iudas quia cœpit bellum, & clamor belli ascendit ad cœlum sicut tuba, & clamor magnus de ciuitate:

32 & dixit exercitui suo: Pugnate hodie pro fratribus vestris.

33 Et venit tribus ordinibus post eos, & exclamauerunt tubis, & clamauerunt in oratione.

34 Et cognouerunt castra Timothei quia Machabæus est, & refugerunt à facie eius: & percusserunt ex eis in die illa ferè octo millia virorum.

35 Et diuertit Iudas in Masphа, & expugnauit, & cepit eam: & occidit omnem masculum eius, & assumpsit spolia eius, & succendit eam igni.

36 Inde perrexit, et cepit Casbon, & Mageth, & Bosor, & reliquas ciuitates Galaaditidis.

37 Post hæc autem verba, congregauit Timotheus exercitum alium, & castra posuit contra Raphon trans torrentem.

38 Et misit Iudas speculari exercitum: & renunciauerunt ei, dicentes: Quia conuenerunt ad eum omnes Gentes, quæ in circuitu nostro sunt exercitus multus nimis.

39 Et Arabas conduxerunt in auxilium sibi, & castra posuerunt trans torrentem parati ad te venire in prælium. Et abiit Iudas obuiam illis.

40 Et ait Timotheus principibus exercitus sui: Cùm appropinquauerit Iudas, & exercitus eius ad torrentem aquæ: si transierit ad

nos prior, non poterimus sustinere eum: quia potens poterit aduersum nos.

41 Si verò timuerit transire, & posuerit castra extra flumen, transfretemus ad eos, & poterimus aduersus illum.

42 Vt autem appropinquauit Iudas ad torrentem aquæ, statuit scribas populi secus torrentem, & mandauit eis, dicens: Neminem hominum reliqueritis: sed venient omnes in prælium.

43 Et transfretauit ad illos prior, & omnis populus post eum, & contrita sunt omnes Gentes à facie eorum, & protecerunt arma sua, et fugerunt ad fanum, quod erat in Carnaim.

44 Et occupauit ipsam ciuitatem, & fanum succendit igni cum omnibus, quæ erant in ipso: & oppressa est Carnaim, & non potuit sustinere contra faciem Iudæ.

45 Et congregauit Iudas vniuersos Israëlitas, qui erant in Galaaditide, à minimo vsque ad maximum, & vxores eorum, & natos, et exercitum magnum valdè, vt venirent in terram Iudæ.

46 Et venerunt vsque Ephron: et hæc ciuitas magna in ingressu posita, munita valdè, et non erat declinare ab ea dextera vel sinistra, sed per mediam iter erat.

47 Et incluserunt se qui erant in ciuitate, et obstruxerunt portas lapidibus: Et misit ad eos Iudas verbis pacificis, dicens:

48 Transeamus per terram vestram, vt eamus in terrã nostram: et nemo vobis nocebit: tantùm pedibus transibimus. Et nolebant eũ aperire.

49 Et præcepit Iudas prædicari in castris, vt applicarent vnusquisque in quo erat loco,

50 et applicuerunt se viri virtutis, et oppugnauit ciuitatem illam tota die, et tota nocte, et tradita est ciuitas in manus eius:

51 et peremerunt omnem masculum in ore gladij, et eradicauit eam, et accepit spolia eius, et transiuit per totam ciuitatem super interfectos.

52 Et transgressi sunt Iordanem in campo magno, contra faciem Beth-san.

53 Et erat Iudas congregans extremos, et exhortabatur populum per totam viam, donec venirent in terram Iudæ:

54 et ascenderunt in montem Sion cum lætitia, et gaudio, et obtulerunt holocausta, quod nemo ex eis cecidisset donec reuerterentur in pace.

55 Et in diebus, quibus erat Iudas, et Ionathas in terra Galaad, et Simon frater eius in Galilæa contra faciem Ptolemaidis,

56 audiuit Iosephus Zachariæ filius, et Azarias princeps virtutis, res bene gestas, et prælia quæ facta sunt,

57 et dixit: Faciamus et ipsi nobis nomen, et eamus pugnare aduersus

uersus Gentes, quæ in circuitu nostro sunt.
58 Et præcepit his qui erant in exercitu suo, & abierunt Iamniam.
59 Et exiuit Gorgias de ciuitate, & viri eius obuiam illis in pugnam.
60 Et fugati sunt Ioseph, & Azarias vsque in fines Iudææ: & ceciderunt illo die de populo Israël ad duo millia viri, & facta est fuga magna in populo:
61 quia non audierunt Iudam, & fratres eius, existimantes fortiter se facturos.
62 Ipsi autem non erant de semine virorum illorum, per quos salus facta est in Israël.
63 Et viri Iuda magnificati sunt valdè in conspectu omnis Israël, & Gentium omnium vbi audiebatur nomen eorum.
64 Et conuenerunt ad eos fausta acclamantes.
65 Et exiuit Iudas, & fratres eius, & expugnabant filios Esau in terra, quæ ad Austrum est, & percussit Chebron et filias eius & muros eius & turres succendit igni in circuitu.
66 Et mouit castra vt iret in terram alienigenarum, & perambulabat Samariam.
67 In die illa ceciderunt sacerdotes in bello, dum volunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in prælium.
68 Et declinauit Iudas in Azotum in terram alienigenarum, & diruit aras eorum, & sculptilia deorum ipsorum succendit igni: & cepit spolia ciuitatum, & reuersus est in terram Iuda.

COMMENTARIVS.

PRÆLIA cum finitimis gentibus Iudæorum genti perquàm infestis, *varia* feliciter iniit Iudas. *Primum* cum Idumæis v. 3. vbi pro *Arabathane*, legitur *Acrabattine*, in Græco, & *Acrabathena*, in Iosepho lib. 3. de bello c. 3. Plinio lib. 5. cap. 15. *Secundum* cum Beaniis, non, vt Iosepho Latino, *Bethaniis*, cum Græcè sit βαιὰν. licet conuenire posset cum ea parte, quæ Iudith. 1. Græcè βετάνη. *Tertium* cum Ammonitis, quorum Dux Timotheus ver. 6. Vrbs *Gazer*, alia vt ex situ planum; ab ea, quæ Iosuæ 10. vers. 33. & c. 16. vers. 3. quamque prior Par. 14. vers. 16. Gazaram, Iosephus lib. 5. antiquitatum cap. 1. Gadara nominat. Hæc verò nostra in textu Græco ἰαζὴρ est, de qua Iosuę 13. ver. 24. *Quartum* cum Galaaditis, ad quos vltra Iordanem, vnà cum fratre Ionathan sese contulit vers. 9. 17. 24. Sed pro locis *Tubin* vers. 13. Græcus habet ἐν τοῖς τωβίν. Litteræ scilicet vndique, eodem pænè temporis momento, vti Iob. 1. malorum nunciæ aduolabant. *Quintum* cum Galilæis Gentilibus, Ptolemęensibus, Tyriis, & Sidoniis, sed per fratrem suum Simonem vers. 17. 20. 21. At versu 15. dicuntur Græcè gentes venisse à Sidone & omni Galilæa gentium seu allophylorum. De *duplici Galilæa* dictum cap. 1. Tobiæ. Tantùm hic obserua, tradere Iosephum in vita sua, ducentas & quatuor in illa vrbes & vicos esse, quorum, ait lib. 3. Capt. 4. minimus contineat incolarum plusquàm quindecim millia: vtram-

que verò gentibus ἀλλοφύλοις circumdatam esse. Eodem ver.15. quę *Ptolemaida* dicitur vti & cap.10. vers.1. est ipsa Ptolemais. quemadmodum & Hellas infrà cap.8. vocatur *Hellada. Sextum* cum Carnaimitis ver.44. quorum vrbs Græcè καρναΐν. de qua S. Epiph. hæres.30. sicuti & supra vers.26. vbi & βόστρα, ἄλσμα μακρὸν, quod postremum etiam vers.36. vbi & χασφών. Qui vers.37. *torrens* vocatur, paulo post vers.41. vocatur πότμος *fluuius*. eo modo quo Iudith 2. fol.244. exposui. Et hoc lib.1. cap.16. vers.5. vbi in Græco tantùm χείμαρρος *torrens* est, in Latino legitur *fluuius torrens*. *Septimum* cum Ephronitis vers.46. Est verò *Ephron* trans Iordanem ciuitas munita infrà lib. 2. cap.12. vers. 27. 2. Paral.13. vers.19. Neque eadem est cum *Ephrem*, de qua Ioh.11. vers.54. & hic infrà lib.1. cap.11. v.34. Græcè ἀφαίρεμα legitur. Nam, vt ait in illud S. Ioannis caput Toletus annot.19. differunt illæ tam situ, quam scriptione, cum vnius principium sit Υ, alterius Κ. *Campus magnus* vers.52. expositus est Iudith 1. & de eo D. Hieronymus de locis Hebr. verbo *Aulon*. At ver.53. notanda *duo* boni ducis officia. *Vnum* vt eos qui cunctantur, & vel præ ignauia vel præ infirmitate, nimiaque defatigatione in postremis hærent, non deserat, sed colligat, & prout res patitur, vrgeat, vel si infirmiores sunt, eorum curam bonam gerat. *Alterum*, vt suos cohortationibus interdum excitet. Vtrumque hic à Iuda factum. & prius quidem in Græco est paulo clarius, ἐπισωρεύειν τὸς ἰσχαπόδοτας. *Octauum* prælium cum Idumęis vers. 65. de Chebron Iosephus multa lib. 4. Capt. 31. *Nonum* cum Samaritanis vers. 66. *Decimum*, cum Palæsthinis, Azotiis præsertim vers. 68. quorum aras & simulachra disturbauit, & incendit. De hisce aliisque secutis contra Idumęos, Ammonitas, Moabitas, aliosque hostes victoriis prędictio est Habdiæ cap.1. *Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succendentur in eis & deuorabunt eos: & non erunt reliquiæ domus Esau, quia Dominus locutus est. Et hæreditabunt hi, qui ad Austrum sunt, montem Esau, & qui in campestribus, Philistiim: & possidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ: & Beniamin possidebit Galaad.* Et Sophoniæ 2. *Reliquiæ populi mei decipient eos, residui gentis meæ possidebunt illos.* prout suis omni doctrinę refertis hos in prophetas commentariis manifestum Ribera noster facit.

Dum in hostico Machabęi versantur, *duo* magnę dignitatis *Sacerdotes, Iosephus & Azarias* in Iudęa, vt renouatum iam templum, ciuitatemque Hierosolymitanam tuerentur, cum exercitus residuo, Duces relicti erant; ea tamen conditione, vt si gentes eos lacessitum venirent, fortiter obsisterent; eas verò ipsi oppugnatum vltrò non irent. vers.19. At boni isti virtutis seu exercitus principes vers.56. Machabęorum gloriâ, quę omnium sermonibus longè lateque peruagabatur; commoti, dixerunt, *Faciamus & ipsi nobis nomen, & eamus pugnare aduersus gentes, quæ in circuitu nostro sunt.* Dictum, factum. sed exitu sanè funestissimo vers. 60. *fugati sunt Iosephus & Azarias vsq; in fines Iudææ. & ceciderunt illo die de populo Israël ad duo millia viri, & facta est plaga magna in populo.* Quæ *causa? Duplex* adiungitur. *Vna* est vers. 61. *quia non audierunt Iudam & fratres eius, existimantes se fortiter*; seu vt Græcum verbum importat, *viriliter facturos*, vt & ipsi videlicet viri haberentur, non solus Iudas, & Machabæi laudarentur. *Altera* vers.62. *Ipsi non erant de semine virorum illorum, per quos salus facta est Israel.* seu vt in Græco, *quibus Israelis salus data, vt ipsorum manu* seu *operâ fieret.* Quam illustre hoc humanæ vitæ speculum? Vtilitatis, honoris, laudis & gloriolæ alicuius obiecta spes, plurimos, etiam à DEO non vocatos, etiam ab eodem, & magistratibus vetitos, etiam ineptos necessariisque rebus minimè instructos, in pace, in bello, in Ecclesia, in Republica, in quolibet vitæ statu, ad quidlibet, per fas nefasque, audendum rapit. Magna sanctissimorum

Aposto-

Apostolorum gloria erat, extemplo eam indignissimo pretio licitatur Simon Magus Act.8. æmulantur pseudoapostoli, falsi fratres, & hæretici, de quibus passim Apostolus, & S. Petrus in epist. & sanctus Iudas. Magnum Christianorum exorcistarum & Pastorum nomen erat. Simile Iudæi Act.19. & lupi quidam Act.20. concupiscant. Quid miraculorum, vitæque sanctioris laudem ab hæreticis & hypocritis quandoque tentatam & adumbratam memorem? Itum, hoc sęculo, à Catholicis Sacerdotibus in Orientis obeuntisque Solis, vt CHRISTI D. Euangelium propagetur, vltimas regiones. Terrent nostros hęreseon magistros infinita, quæ terrâ marique impendent pericula & labores. Fuerunt tamen è Caluinianis Galliæ ministris pauci quidem, sed aliqui tamen, qui tam laudatæ peregrinationis famâ excitati, eandem aggrederentur. Sed nimirum ex eorum semine non sunt hæretici, quibus dedit Dominus, vt industria, labore, prædicationeque sua veram vnicamque à CHRISTO IESV salutem Gentibus per Spiritum sanctum afferant. *Ecclesia*, inquit D. Augustinus sub epistolæ quinquagesimæ finem, *Catholica sola, corpus est* CHRISTI, *cuius ille caput est Saluator corporis sui. Extra hoc corpus neminem viuificat Spiritus sanctus. Non est particeps diuinæ charitatis, qui hostis est vnitatis. non habent Spiritum sanctum, qui sunt extra Ecclesiam.* Mihi verò, quos emolumenti vel gloriæ inanitas ad alienas istiusmodi, quocunque in negotio, personas suscipiendas instigat, Æsopico illi Asino similes videntur, qui quod hero gratum, qui illi blandiebatur & assiliebat canem videbat, idem & ipse facere instituit. Sapienter Hierapolitanus Epictetus canone 26. & 27. hos pueris, simiisque quidlibet imitantibus comparat, optimisque præceptis instruit. Vide D. August. lib.5. de cru.c.12. Rabanus multa isto capite, quibus eos, qui ad Catholicam veritatem ab erroribus redeunt, quique ipsos reuocant & docent, consoletur, simulque instituat, perutilia monuit. sed è glossa, si cupis, petes, & similem horum sacerdotum orationi orationem leges Geneseos cap.11. vers.4. simile factum in Onia apud Iosephum lib.13.c.6.

De morte Antiochi Epiphanis.

CAPVT VI. LIBRI I.

1 *ET rex Antiochus perambulabat superiores regiones, & audiuit esse ciuitatem Elymaidem in Persidè nobilissimam, & copiosam in argento, & auro,*

2 *templumque in ea locuples valdè: & illic velamina aurea, & lorica, & scuta, quæ reliquit Alexander Philippi rex Macedo, qui regnauit primus in Græcia.*

3 *Et venit, & quærebat capere ciuitatem, & depradari eam: & non potuit, quoniam innotuit sermo his, qui erant in ciuitate:*

4 *& insurrexerunt in prælium, & fugit inde, & abiit cum tristitia magna, & reuersus est in Babyloniam.*

5 *Et venit qui nunciaret ei in Persidè, quia fugata sunt castra, quæ erant in terra Iuda:*

6 *& quia abiit Lysias cum virtute fortis in primis, & fugatus est à facie Iudæorum, & inualuerunt*

armis, & viribus, et spoliis multis, quæ ceperunt de castris, quæ exciderunt:

7 et quia diruerunt abominationem, quam ædificauerat super altare, quod erat in Ierusalem, et sanctificationem, sicut priùs circundederunt muris excelsis, sed & Bethsuram ciuitatem suam.

8 Et factum est, vt audiuit rex sermones istos, expauit, & commotus est valdè: & decidit in lectum, & incidit in languorem præ tristitia, quia non factum est ei sicut cogitabat.

9 Et erat illic per dies multos: quia renouata est in eo tristitia magna, & arbitratus est se mori.

10 Et vocauit omnes amicos suos, & dixit illis: Recessit somnus ab oculis meis, & concidi, & corruì corde præsolicitudine:

11 et dixi in corde meo: In quantam tribulationem deueni, & in quos fluctus tristitiæ, in qua nunc sum: qui iucundus eram, & dilectus in potestate mea!

12 Nunc verò reminiscor malorum, quæ feci in Ierusalem, vnde & abstuli omnia spolia aurea, et argentea, quæ erant in ea, & misi auferre habitãtes Iudæam, sine causa.

13 Cognoui ergo quia propterea inuenerunt me mala ista: & ecce pereo tristitia magna in terra aliena.

14 Et vocauit Philippũ, vnum de amicis suis, et præposuit eum super vniuersum regnum suum:

15 et dedit ei diadema, & stolam suam, & annulum, vt adduceret Antiochum filium suum, & nutriret eum, & regnaret.

16 Et mortuus est illic Antiochus rex anno centesimo quadragesimonono.

CAPVT IX. Libri secundi.

1 EOdem tempore Antiochus inhonestè reuertebatur de Perside.

2 Intrauerat enim in eam quæ dicitur Persepolis, & tentauit expoliare templum, & ciuitatem opprimere: sed multitudine ad arma concurrente, in fugam versi sunt: & ita contigit vt Antiochus post fugam turpiter rediret.

3 Et cùm venisset circa Ecbatanam, recognouit quæ erga Nicanorem, & Timotheum gesta sunt.

4 Elatus autem in ira, arbitrabatur se iniuriam illorum, qui se fugauerant, posse in Iudæos retorquere: ideoq; iussit agitari currum suum, sine intermissione agens iter, cælesti eum iudicio perurgente, eo quòd ita superbè locutus est, se venturum Ierosolymam, & congeriem sepulchri Iudæorũ eam facturum.

5 Sed qui vniuersa conspicit Dominus Deus Israël, percussit eum insanabili, & inuisibili plaga. Vt enim finiuit hũc ipsum sermonem, apprehendit eum dolor dirus viscerum, et amara internorũ tormẽta: 2. Paral. 16. 9.

6 &

6 & quidem satis iustè, quippe qui multis, & nouis cruciatibus aliorum torserat viscera, licet ille nullo modo à sua malitia cessaret.

7 Super hoc autem superbia repletus, ignem spirans animo in Iudæos, & præcipiens accelerari negotium, contigit illum impetu euntem de curru cadere, & graui corporis collisione membra vexari.

8 Isq; qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, & montium altitudines in statêra appendere, nunc humiliatus ad terram in gestatorio portabatur, manifestam Dei virtutem in semeipso contestans:

9 Ita vt de corpore impij vermes scaturirent, ac viuentis in doloribus carnes eius effluerent, odore etiam illius & fœtore exercitus grauaretur.

10 & qui paulò antè sidera cœli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris portare.

11 Hinc igitur cœpit ex graui superbia deductus, ad agnitionem sui venire, diuina admonitus plaga, p momenta singula doloribus suis augmenta capientibus.

12 & cùm nec ipse iam fœtorem suum ferre posset, ita ait: Iustum est subditum esse Deo, & mortalem non paria Deo sentire.

13 Orabat autem hic scelestus Dominum, à quo non esset misericordiam consecuturus.

14 Et ciuitatem, ad quam festinans veniebat vt eam ad solum deduceret, ac sepulchrum cõgestorum faceret, nunc optat liberam reddere:

15 & Iudæos, quos nec sepultura quidem se dignos habiturum, sed auibus ac feris diripiendos traditurum, & cum paruulis exterminaturum dixerat, æquales nunc Atheniensibus facturum pollicetur.

16 Templum etiam sanctum, quod priùs expoliauerat, optimis donis ornaturum, & sancta vasa multiplicaturum, & pertinentes ad sacrificia sumptus de reditibus suis præstaturum:

17 Super hæc & Iudæum se futurum, & omnem locum terræ perambulaturum, & prædicaturum Dei potestatem.

18 Sed non cessantibus doloribus (superuenerat enim in eum iustum Dei iudicium) desperans scripsit ad Iudæos in modum deprecationis epistolam hæc continentem:

19 OPTIMIS ciuibus Iudæis plurimam salutem, & bene valere, & esse fœlices rex & princeps Antiochus.

20 Si benè valetis, & filij vestri, & ex sententia vobis cuncta sunt, maximas agimus gratias.

21 Et ego in infirmitate constitutus, vestri autem memor benignè reuersus de Persidis locis, et infirmitate graui apprehensus, necessarium duxi pro communi vtilitate curam habere:

22 *non desperans memetipsum, sed spem multam habens effugiendi infirmitatem.*

23 *Respiciens autem quòd & pater meus quibus temporibus in locis superioribus ducebat exercitũ, ostendit qui post se susciperet principatum:*

24 *Vt siquid contrarium accideret, aut difficile nunciaretur, scientes hi, qui in regionibus erant, cui esset rerum summa derelicta, non turbarentur.*

25 *Ad hæc, considerans de proximo potentes quosque, & vicinos temporibus insidiantes, & euentum expectantes, designaui filium meum Antiochum regem, quem sæpè recurrens in superiora regna multis vestrum commendabam: et scripsi ad eum quæ subiecta sunt.*

26 *Oro itaque vos, & peto memores beneficiorum publicè & priuatim, vt vnusquisque conseruet fidem ad me, & ad filium meum.*

27 *Confido enim, eum modestè & humanè actum, et sequentem propositum meum, & communem vobis fore.*

28 *Igitur homicida, & blasphemus pessime percussus, & vt ipse alios tractauerat, peregre in montibus, miserabili obitu vita functus est.*

29 *Transferebat autem corpus Philippus collactaneus eius: qui metuens filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometorẽ in Aegyptum abiit.*

COMMENTARIVS.

DESCRIBITVR Antiochi Epiphanis mors clarè duobus in locis. lib. 1. c. 6. & lib. 2. cap. 9. Addunt hæretici locum tertium lib. 2. ca. 1. Sed ibi eum locum tractabo, cum reuera tunc Antiochus mortuus non sit. Quia verò in duobus illis capitibus aliis repugnantia quædam videtur, eam, partim rei gestæ ordinem ex vtroque capite connectendo, partim qui supereſſe poterunt scrupulos eximendo; persequar.

Primò, vt prædiues fanum spoliaret, vadit Antiochus in Persidis vrbem, *Elymaidem*, lib. 1. cap. 6. *Persepolim* lib. 2. cap. 9. Deinde in Syriam ipsam redit. Sed hic spectandum & iter, & itineris terminus. *In itinere*, cum adhuc esset in Perside cap. 6. circa Ecbatanam cap. 9. audiit de fuga Lysiæ cap. 6. iratus vindictam cogitabat cap. 9. Iussit celeriùs currum agitari, ibidem: Incidit prę tristitia in languorem cap. 6. quia per ipsius Duces fugatos, non ita factum, sicuti cogitabat, ibidem. percussit eum Dominus inuisibili & insanabili plaga, ca. 9. Et vt sermonem, quem cœperat, finiuit, apprehendit eum dolor viscerum, & amara intestinorum tormenta cap. 9. De curru cecidit; collisus est cap. 9. Pediculari morbo, teterrima grauedine, vt iam à famulis propter fœtoris intolerantiam portari non posset, cruciatus fuit, cap. 9. Nota, morbo isto pediculari de quo lib. 5. Lucretius & Serenus, grauissimos olim peccatores diuinitus affectos fuisse, vt Herodem apud Ioseph. lib. 17. cap. 8. Et alterum Herodem Act. 12. Hunericum Vandalorum Regem apud Victorem lib. 3. Maximianum apud Euseb. lib. 8.

lib.8.cap.28.Iulianum apud Sozomenum lib.5.cap.7. Sic & Apostata Theotecnus apud Nicephorum lib.10. cap.29. aliusque qui altare perminxerat apud eundem ibidem.apud Tertullianum lib. ad Scapulam cap.3. *Vigellius Saturninus qui primus hic gladium in nos* (Christianos) *egit, lumina amisit. Claudius Herminianus in Cappadocia, cum indignè ferens vxorem suam ad hanc sectam transisse, Christianos crudeliter tractasset, soluq; in prætorio suo vastatus peste cum viuus vermibus ebullisset: Nemo sciat, aiebat, ne spe gaudeant Christiani.* Apud S.Antiochum Palæstinum hom.84.impurus quidam canusque iam Monachus,cũ ad impuras nuptias omnemq; lasciuiam,imò &,quod dictu horrendum,è Christiana fide ad Iudaismum & circumcisionem transisset nefaria tandem horrendaque *morte miserè* (Antiochi verba retinebo) *perruptus est: catarrhi enim profluuium aliquandiu passus, & vermium arrosione contabescens, expirauit.* Et nostro sæculo Caluinus, apud Bolsecum ca.22.vitæ ipsius,quomodo mortuus? In alia eiusdem vita,quam scripsit ipsius corculum & delicium, Theodorus Beza, hæc verba sunt; *Tam variis eum, & multiplicibus morbis cruciatum fuisse, vt planè sit incredibile, hemicranea scilicet, hæmorrhoidibus vlcerosis, sanguine excremẽtitio, quartana, podagra, calculo & colica.* Sed Antiochus *terminum* tandem attigisse videtur Babyloniam cap.6.vbi per dies multos fuit cap.6. & renouata tristitia,ibidem, multa secum in corde locutus est,cap.6.c.9.vers.12. Deum orauit, multa eidem vouit,de Hierosolymæ libertate, de Hierosolymitarum dignitate,de sacris templi vasis & sumptibus,de sua ipsius ad Iudaismum conuersione cap.9. Exposuit amicis ægritudinem suam cap.6.vers.10.& causam ibidem.sed doloribus non cessantibus,scripsit ad Iudæos epistolam promissorum optimorum plenissimam cap.9. vers.18.Inter promissa hæc,erat etiam vers.15. vt fierent Athenientibus Iudæi similes. Erant autem illi αὐτοπολῖται καὶ αὐτόνομοι vt ait Iosephus lib.14.cap.16. Nihil autem Iudæis optatius, quam vt propria sua lege, propriisque institutis viuere sinerentur, quemadmodum alibi suprà iam notaui. Post hæc filium Antiochum Philippo commendauit,c.6.vers.15.& 55. Moritur c.6.v.16.cap.9. vers.28. Hic exitus & hic odor illius,quem ob summam vnguentorum affluentiam vocabat quidam *beatum* apud Athenæum.

QVÆSTIVNCVLÆ.

I. *Quomodo vrbium, in quibus fanum diripere voluit Antiochus, nomina tantopere discrepent?*

Respondeo, vnam eandemque vrbem sæpe diuersis nominibus, diuersas ob causas,appellari.sicque *vnam & eandem hic esse, Persepolin & Elymaidem.* Sed *Elymaidis* nomine libentiùs vsus est auctor libri prioris, sicut & Iosephus,itemque apud D. Hieronymum in Danielis 11. Porphyrius, de Elymaide tamen regione tantùm loquens. Auctori verò lib.2.*Persepolis* placuit.At dices, Persepolis ab Alexandro diruta, vt ait Plinius lib.6. cap.26. & combusta fuit, *neq; longa ætate post* rursus erecta, vt ait li. 5.Curtius, *adeò*, inquit, *vt eius vestigium non inueniretur, nisi Araxes amnis ostenderet, à quo 20.stadiis distitisse, credunt magis quàm sciunt, accolæ.* Mouerunt hæc Curtij verba Pererium lib.9.in Danielem, vt Persepolim non proprium alicuius nomen putârit, sed commune Persidis vrbium,quod & de Elymaide dici posset, cum à Porphyrio & D.Hie-

ronymo

ronymo l. c. *regio* vocetur, itemque à Stephano. ab ipso Daniele initio cap. 8. *mediinab.* à Septuaginta idem vertatur *regio*, à Symmacho *ciuitas.* quòd Latinum nomen, sicuti & Græcum πόλις, non vrbem tantùm, sed multitudinem etiam, & quandam communitatem interdum significat, vt infrà patebit. *Propria* tamen *esse nomina* nihil impedit, *primò*, quia quemadmodum eiusdem vrbis diuersa interdum nomina sunt; sic diuersarum idem quandoque nomen est, vt Ecbatana, Babylon, Antiochia, Salamine, Tyberia, Massilia, Neapolis. *Deinde* videtur Persepolis postea restituta fuisse, ex Diodoro lib. 19. Athenæo 12. Quemadmodum de Heraclea vrbe scribit lib. 6. Plinius cap. 16. Et de Charace seu Alexandria, Pellæoque pago ad sinum Persicum cap. 26. vbi & Durinem regiam, Alexandri temporibus interiisse scribit; fierique potuit, vt rumore quodam deceptus sit Curtius; Sicuti etiam dum *ad Araxem* illam fuisse ait, cum sic in Perside propriè non esset, & à Ptolemæo ad *Rhogomanem* fluuiũ statuatur, & quidem ita, vt ipsius adhuc tẽpore *steriisse* videatur, *imò & floruisse*, inquit in Strabonis li. 15. Casaubonus. Certè ipse Strabo & Arrianus lib. 3. Cyri tantùm, quæ ea in vrbe fuerant palatia, combusta tradit. Quod verò Plutarchus lib. de fœminarum virtutibus retulit, solitos Persarum Reges, cum *Persepolim* accederent, singulis matronis aureum dare, ideoque illic Reges quosdam rariùs, Ochum nunquam venisse. id Xenophon li. 8. refert, Cyrum etiam fecisse, cum venisset *ad Persas*, seu *Persarum vrbem*, quæ & Persepolis dicitur. At hoc idem de Alexandro etiam in eius vita narrat Plutarchus. Quomodo igitur ab eo euersa & incensa fuit? Eandem vrbem vocat eodem modo *Persas* Clemens Alexandrinus in protreptico, dum ait, *Artaxerxem Ochi filium constituisse Veneris Tanaidis simulachrum Babylone, Ecbatanis, Persis, Bactris, Damasci, Sardibus.* Quia verò, ex huiusmodi tricis, librorum istorum auctoritatem conuellere nituntur hæretici, vnius, ex eorum Helmstadiana Schola Reineccij verba referamus, Tomo 2. f. 16. *Persaram*, ait, *gentem litteræ sacræ à conditore scilicet Elam aut Elymo denominant. Vnde est, quod 1. Machab. 6. vrbs Elymais dicitur, quæ 2. Mach. 9. & Græcis Persepolis est, vt quasi interpretando Hebraum redditum sit.*

II. *Vbinam mortuus hic Antiochus Epiphanes?*

PORPHYRIVS apud D. Hieron. in Daniel. 11. nominat *Tabes* oppidum Persidis, Auctor libri secundi cap. 9. alienam terram in montibus. Vnde loco citato colligit Pererius, in Mediæ montibus, qui Ecbatanis viciniores sunt, scelestam animam exhalasse. Et omnino videtur ibi esse mortuus, ratione scilicet mortis his in locis inchoatæ, cum grauissimè hic affici & torqueri cæperit. Sed in Babyloniam vsque peruenisse videtur, ibiq; tandẽ mortuus est. Pro *Babylonia* dicit Græcus c. 6. v. 4. *Babylonem.*

III. *Cum Deum tantopere precatus sit, totq; & tanta tum Deo ipsi, tum Iudæis promiserit, cur scelerum veniam non impetrauit?*

RESPONDEO, fuisse ficta & simulata omnia, si vera pœnitentiæ ratio consideretur; seu quod idem valet, verum quidem & serium ei dolorem fuisse, sed ob sola sua incommoda & miseriam. quemadmodum Patres de Esau docent, de quo D. Paulus

lus Hebr.12.*non inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquisisset eam*, licet pœnitentia hic pro contractus illius, quo primogenituram fratri vendiderat, reuocatione seu retractione quasi politica sumi possit, vti notat Galenus Vestcapellius. Est D. Augustini operibus liber de vera & falsa pœnitentia insertus. legatur.

IV^a. *Quanto regnauit Antiochus Epiphanes tempore?*

IN Syriacis Appianus Δύο ἐ πλήρεσιν, id est, *duobus non plenis* annis regnasse ait. Sed à Porphyrio apud D. Hieronymum Danielis 11. Suctorio, Eusebio, aliisque omnibus refellitur. imò & à seipso. Quomodo enim, quæ de ipsius regni principiis tumultu plenis, de bello Ægyptiaco, de bello contra Armeniorum Regem Artaxiam, de profectione in Elymaidem tradit, biennio non toto, geri possunt? Suprà verò statutum, cœpisse ipsius regnum anno Seleucico 137. Funestum eius funus iam anno 149. statuitur, vt 12. annos regnasse dicendum sit. Hi tamen integri solidique non fuerunt. Neque enim ita anno 137. incepit, vt primo statim die inceperit. Quis enim, quasi de industria, captatum diem illum dicat? Neque ita anno 149. in viuis esse desiuit, vt anni eius vltimum diem attingeret. quin verò vltra eius anni mensem quartum aut quintum non multum progressus est, vti sequenti quæstione fiet planius. Satis modò sit, Antiochi huius filium, patri cùm successisset, ad Iudæos de fœdere litteras dedisse, itemq; Ducem ipsius summũ Lysiam Chaldaico anno 148. mense Xanthico & desultore Dioscuro. idque posteaquam tyranno iam mortuo, cum Iudæis signa contulisset Lysias. vt eo loco patebit. Ideoque multo ante 149. finem, vitam hunc Antiochum finisse necessum est. Mihi verò pœnè certum, in Appiano mendum esse, &, pro Δύο, reponendum Δύσιν. Cum enim fratrem Seleucum annos regnasse *duodecim* scripsisset, addere voluit, Antiochum etiam *duodecim*, sed *non plenos*.

V^a. *In duodecim Epiphanis regni annis, vbi, 2300. dies Danielis cap. 8. incipiunt, desinunt?*

TRIPLEX Danielis verborum *lectio* est, & *triplex* eius, quæ vera est, lectionis *explicatio*, *Prima lectio* quorundam apud D. Hieronymum in illud 8. caput, est; vt sint dies 2200. *Altera* Græcæ, quæ correcta iam dicitur; editionis, vt sint 2400. *Tertia* quasi media & vera, vt sint 2300. Ita enim Latinus Hebræusque textus habet: ita D. Hieronymus, ita veteres alii, & hi dies dant solares annos 6. & dies 110. siue annos 6. & menses 3. diesque 20. aut non multo pauciores.

Huius verò lectionis *explicatio prima* est, hosce dies accipiendos à principio vastationis Hierosolymæ, vsque ad templi renouationem, & altaris enæniſmum, de quo suprà. At verò ab anno 143. vsque ad annum 148. Iudaicum, mensisque Casleu diem 25. qui idem enæniorum est; etiamsi, quod tamen fieri non debet, integer annus acciperetur, non essent dies 2300. imò nec 2200. *Altera*, vt ab iis turbis, quæ referuntur capite tertio posterioris Machabæorum, quæque Hierosolymorum vastationem, & abominationem desolationis antecesserunt, eos dies incipiamus, & ad Enæmia vsque progrediamur, id est, à 9. vel 11. Augusti, anno 142. vsque ad diem 24. Nouembris, anno 148. Ita Scaliger lib. 6. fol. 548. qui addit. *Hæc luciferam facem huic loco Da-*

nielis allucent. Multo tamen ante Augustum, imò & ante annum 142. turbas eas cœpisse, faciunt manifestum, quæ suprà de libri secundi tertio & quarto capitibus dicta, corumque chronographica summula fol. 580. *Tertia explicatio* est, vt ab eodem vastationis principio, vsque ad funestum Epiphanis funus. Cum enim, vt iam dictum est, anno 149. acciderit, primo quidem integri habentur anni 5. seu dies 1825. desiderantur adhuc 475. & hi è duob' annis imperfectis, primo scilicet Hierosolymitanæ vastationis, & vitæ illius vltimo seu 143. & 149. accipiendi hoc modo, vt quo longiùs ab eius anni 143. principio vastitas inchoatur, eo Antiochi vita in anno 149. seriùs finiatur, verbi causâ faciamus, quod alibi significatum est; captam ab eo Hierosolymam anni 143. mense secundo vel tertio. Tunc mortuus fuerit anni 149. mense 5. vel 6. qui adhuc incidebat in Chaldæorum annum 147. vnde statim post, eodem Chaldaico more, incepit annus 148. A prioris tamen explicationis auctoribus *obiicitur*, dierum illorum terminum disertè nominari templi mundationem. Dicit enim Angelus; *vsq; ad vesperam & manè, duo millia trecenti, & mundabitur sanctuarium.*

Equidem, ait prophetæ huius hypophetes egregius noster Pererius, *nihil adhuc inuenire potui ad hunc nodum exsoluendum, quod mihi animum expleret.* Subiungit tamen solutionem non inceptam. *Non*, ait, *significat Daniel, mundationem templi terminum fore eius temporis, sed in decursu eius temporis, ac sanè propè finem, futuram templi renouationem. quam idcò præcipuè commemorare voluit, quod ea res futura erat Iudæis maximè fausta, lætabilis & gloriosa, & quod post eam nihil mali essent Iudæi ab Antiocho perpessuri.* Ex Hebræo tamen contextu enodatio posse videtur afferri verior, vt ipsa templi repurgatio & dedicatio, de qua supra, neque vt dierum istorum terminus, neque vt termino proxima hic sumatur: sed *templi mundatio* vocetur *vindicta & supplicium*, quo, *ad illud* quasi *mundandum* & expiandum, affecit DEVS Antiochum. Nam *primò*, cum vindictam istam paulò infra recensuisset Angelus, dixisset que, *& sine manu conteretur*; quod ab Hieronymo expouitur, *tristitiæ morbo periit*; hisce verbis deinceps idem Angelus vtitur. *Et visio vesperæ & manè, quæ dicta est, vera est*, siue, vt Hebræus indicat, *Et hæc est verè visio vesperæ & matutini, quæ dicta est.* quasi diceret, id quod de Antiochi contritione seu morte, quam non humanæ manus, vel enses & hastę, sed inflicta diuinitus plaga inferet, est verè illud, quod in vesperę & matutini visione paulo ante monstratum est. Hoc enim vnum, vt explanaret Angelus, supererat. Vnde & Septuaginta καὶ ὁ ὅρασις τῆς ἑσπέρας καὶ τῆς πρωΐας τῆς ἀποσταλείσης ἀληθῆς ἐστι. *Deinde* illa ipsa verba: *Et mundabitur sanctuarium*, ex Hebraico ad verbum sic vertuntur, *& iustificabitur sanctuarium.* Quid *iustificabitur*; nisi vindicabitur, expiabitur, iustitiam diuinam, quæ in sceleratum sacrilegumque Antiochum animaduerteret, consequetur? Neque malè id à Septuaginta, & Latino per mundationem vertitur, cum mundatio quædam sit, non ipsius tantùm labis & pollutionis, sed eius iam, qui polluit, labemque intulit, ablatio. Et si ipsa etiam interrogatio vers. 13. expendatur, hoc ipsum etiam quasi videbitur. Potest enim ista habere, quæ cum Græco & Latino textu consentire possit, sententiam. *Vsquequo visio iugis sacrificij, & scelus, quod desolauit domum & sanctuarium, seu sanctitatum, & exercitus conculcationis?* Quousque inquam tria hæc erunt, ablatio iugis sacrificij, & sceleſtus ille (quemadmodum apud Latinos, *scelus, qui me perdidit*) qui vastauit Hierusalem, hæreditatemque Israëli datam & sanctuarium. Vsquequo denique & prophanus ipsius exercitus, qui Hierosolymam cepit, diripuit, conculcauit; quousque à conculcationis huius tempore tria hæc permanebunt? Et respondetur, 2300. dies. Huic verò & superiori quæstioni addit veluti corollarium,

rollarium, scribens in eum Danielis locum S. Hieronymus. *Legamus, ait, Machabæorum libros & Iosephi historiam, ibiq; scriptum reperiemus, 145. anno à Seleuco (qui primus regnauit in Syria post Alexandrum) ingressum Antiochum Hierosolymam, vniuersa vastasse, reuersumq; anno tertio, in templo posuisse statuam Iouis, & vsque ad Iudam Machabæum, id est, vsque ad annum 148. per annos vastitatis Hierusalem, sex; contaminationis autem templi tres duo millia trecentos dies completos. post quos templum purgatum est. Quidam pro 2300. duo millia ducentos legunt, ne sex annis tres menses supereſſe videantur.* Atque hæc verba, non, vt in Antvverpiensi editione sunt, recito, sed vt scripta fuerunt. Tria enim menda in iis *emendanda. Primum*, quod inter Machabæorum libros & Iosephi historiam particula, *&*, omissa fuit. Licet enim, per asyndeton, diuersi intelligi possint Machabæorum libri & Iosephi: minùs tamen clarè, &, aliquo cum periculo, coniunctio abest, dum, quod suprà confutatum; existimare quis posset, Hieronymum tradere, Machabæorum libros esse Iosephi historiam. *Alterum*, post *duo millia trecentos dies*, additum est, *& tres menses*. quos rectè monuit noster Pererius vel superioribus verbis annectendos, *per annos vastitatis Hierusalem sex & tres menses*, vel potius omninò extrudendos. *Tertium* mendum idem Pererius in postremis verbis aduertit, dum editum fuit; *ne sex anni & tres menses supereſſe videantur*. emendationem tamen præteriit, quæ facienda mutando, *Et*, in *s*. hocq; ipsum restituendo nomini, à quo diuulsum, *ne* videlicet *sex annis tres menses supereſſe videantur*. id est, ne vltra sex annos, redundent menses tres, Quæ si, vt facile potuisset; cogitare potius quàm D. Hieronymum reprehendere voluisset loco citato Scaliger, non dixisset Patrem & doctissimum & sanctissimum *in huius loci explicatione turbare*. Quin verò turbat ipsemet maxime, cum ibidem verba Danielis cap. 12. vers. 7. *quia in tempus & tempora, & dimidium temporis*, rursumque vers. 12. *dies mille ducenti nonaginta* esse ait *interuallum, quod interest ab initio prophanationis templi, & desiti iugis sacrificij ad Encænia Machabæi*. Nam non eodem die incepisset prophanatio, & sacrificij desitio, quo in Machabęi encæniis postmodum restituta est. contra 1. Macha. 4. vers. 54. & lib. 2. cap. 10. vers. 5. vt suprà dictum est. Ipsemet enim, ait encæniorum diem fuisse 24. diem Nouembris anno 148. & incepisse prophanationem die Maij, anno 145. & fuisse diem illum pridianum pentecostes. Numquam verò aut Maius aut Pentecoste in Nouembrem incidit. Deinde cum propheta Daniel tantùm dixisset *tempus, & tempora & dimidium temporis*, id est, annum vnum, duos annos, & dimidium, siue summatim tres annos & dimidium, ipse dies 15. adiicit, dicens. *Durauit βδέλυγμα ἐρημώσεως annos Iulianos tres cum dimidio, & dies 15.* At prisci Patres propriè ad Antichristum spectare hæc Danielis verba docent. vt suprà dictum, & demonstrat Bellarminus lib. 3. de Pontifice cap. 8.

VI. *Quod Antiochi Epitaphium?*

Est Tyranni tanti epitaphium, partim antequam ille moreretur, imo & nascereTur, partim posteaquam mortuus est, memoriæ proditum. Illud quidem à Daniele duobus capitibus 8. & 11. quæ quia D. Hieronymus diligenter, & Pererius noster explicarunt, ad eos, vt breuior sim, suadeo, adeat lector. Tantùm ex 8. capite hoc excerpamus.

Rex impudens facie, & intelligens propositiones, & roborata est fortitudo eius, sed non in viribus suis: & supra quam credi potest, vniuersa vastauit,

ſtauit, & proſperatus eſt, & fecit. Et interfecit robuſtos, & populum ſanctorum ſecundum voluntatem ſuam, & directus eſt dolus in manu eius, & cor ſuum magnificauit, & in copia omnium rerum occidit plurimos, & contra Principem Principum conſurrexit, & ſine manu contritus eſt.

Quàm *impudens* fuerit, cum ſe in ſcortorum & helluonum greges petulantiſſimè inferret, antè dictum eſt, & recitat D. Hieronymus in Dan. 11. *Luxurioſiſſimus*, ait, *fuiſſe dicitur, & in tantum dedecus per ſtupra & corruptelas veniſſe regiæ dignitatis: vt mimis quoq; & ſcortis publicè iungeretur & libidinem ſuam populo præſente compleret.* Ei verò quàm ſit libidine ac mulieroſitate ſimilis Lutherus, docet Lindanus libro 1. de Virginitatis voto cap. 9. *Intelligens propoſitiones*, eſt faciens intelligere propoſitiones, non quaslibet, ſed abſtruſas & arcanas. Eſt enim Hebraicè מבין חידות, & iſtud *Meuin*, extremo eodem capite vertitur, *interpretans*. ſicuti Græcè idem verbum, quod hic eſt, dum dicitur αινιῶν ὑφηγήμενα. Effecit nimirum vt quæ de ipſo prædicta erant, & veluti ænigmata erant, clariſſima poſtea eſſent, clariſſimeque demonſtrarent, quæ, per ipſum, de Antichriſto ſignificata. Alterum epitaphij genus eſt ei à Machabæorum librorum auctoribus, maximè lib. 2. cap. 9. inciſum.

Qui ſibi videbatur fluctibus maris imperare, ſupra humanum modum ſuperbia repletus; & montium altitudines, in ſtatera appendere: nunc humiliatus ad terram, in geſtatorio portatus eſt, manifeſtam DEI *virtutem in ſemetipſo conteſtans.* Et. *Qui paulo ante, cœli ſidera contingere ſe arbitrabatur, eum nemo potuit propter intolerantiam fatoris portare. & cum nec ipſe iam fatorem ſuum ferre poſſet, ita ait:* IVSTVM EST, SVBDITVM ESSE DEO, ET MORTALEM NON PARIA DEO SENTIRE. Denique, *Homicida & blaſphemus peſſimè percuſſus, & vt ipſe alios tractauerat, peregrè in montibus miſerabili obitu, vita functus eſt.*

Volueruut infeliciſſimi homunciones, Dij quandoque haberi. Caligula apud Athenæum lib. 4. Dionem lib. 58. Commodus apud Herodianum & Athenæum lib. 12. Aſſyriorum & Perſarum Reges, de quibus in Iudith & Eſther, eorumque Victor Alexander apud Plutarchum, & alios, prout etiam notat lib. 9. de Victoria cap. 12. Rupertus. Sed eos mors irridet, & fortunatorum omnium cuilibet, noſtroque in primis Epimani, rectè iſtud oggerat Plinius lib. 7. c. 7. *Tu qui corporis viribus fidis, tu qui fortunæ munera amplexaris, & te ne alumnum quidem eius exiſtimas, ſed partum: Tu cuius ſemper in victoria mens: Tu, qui te* DEVM *credis, aliquo ſucceſſu tumens, tanti perire potuiſti?* Vnde & ſapienter concludit. *Is demum profecto vitam æqua lance penſitabit, qui ſemper fragilitatis humanæ memor fuerit.* Ioſippus eum ait dixiſſe: *Digitus* DEI *eſt hoc*: & vt euaderet votum feciſſe, fore vt ſe, principesque ſuos & milites circumcideret, ipſosque ad DEVM Iſraëlis cultum conuerteret. Sed è Gorionide libro 3. cap. 12. graphicam omnium narrationem audiamus. *Habuit*, inquit, *Dominus zelum pro ciuitate, temploq; ſuo, & pepercit populo ſuo, ſanguinemq; Haſidæorum ſuorum de Antiochi manu requiſiuit. Nam percuſſit eum vlcere peſſimo & dolore inteſtinorum, tametſi ob infirmitatem iſtam nunimè humiliatus fuerit. Dixit enim: accelerate currus & equites atque militares copiæ, vt vadam contra Ieruſalem, & exequar vo-*

quæ voluntatem meam & verbum oris mei. Quis poterit ſtare contra faciem meam? Nonne mare & arida in poteſtate mea ſunt, vt pro arbitrio meo commutem creaturas eorum, vertam mare in terram, & terram in mare? Contigit autem poſtquam deſiit loqui, & iam veheretur, comitaretuŕq; exercitum ſuum, qui maximus erat, vt currus eius tranſiret contra Elephantem quendam, & Elephas vociferari inciperet, atque ex rugitu eius equi terrerentur, calcitrarent & ſubuerterent currum, caderet́q; Antiochus de curru & confringerentur omnia oſſa eius. Siquidem erat homo grauis, craſſus & corpulentus. Et addidit Dominus plagam ſuper plagam, vt inciperet totum corpus eius fœtere, inſtar cadaueris proiecti tempore æſtatis in ſuperficiem campi. Subleuantes tamen eum paululum in humeros ſuos, rurſum abiecerunt eum in terram, & fugerunt ab eo: quoniam nemo poterat accedere ad eum propter intolerabilem fœtorem, qui exhalabat de corpore huius ſceleſti & blaſphemi viri atque hoſtis DEI. *Factuḿq; eſt, cum vniuerſus exercitus eius fatigaretur fœtore eius peſſimo, ſed nec ipſemet illum ferre poſſet, vt agnoſceret ſe flagellatum manu* DEI, *humiliatuśq; & depreſſus diceret: Iuſtus eſt Dominus humilians ſuperbos, qui & me humiliauit, & repreſſit hodie impietatem meam, ob id quod plurima mala intuli populo eius, & præſertim deuotis miniſtris eius: hinc inquam eſt, quod inuenerunt me omnia mala iſta. Et faciens votum ait; Domine ſi ſanaueris me ab iſta infirmitate, veniam in Hieruſalem, & implebo eam auro & argento, atq; veſtes purpureas ſternam per omnes plateas eius, tradaḿq; omnes theſauros meos in ſanctuarium magni* DEI: *circumcidam præputium carnis meæ, & vadam per vniuerſam terram aperta voce conteſtando, alium non eſſe in vniuerſo mundo ſimilem Domino* DEO *Iſrael. Sed non exaudiuit Dominus orationem eius, nec aurem præbuit ei, quin magis in omni terra, vbi verſabatur crudelis ille Antiochus, quandiu inhærebat ei morbus, lacerabatur caro eius de oſſibus eius, atque tandem inteſtina eius quoque in terram ceciderunt, & mortuus eſt ignominioſè in terra aliena, regnauit́q; Eupator filius eius pro eo.* Ad ſummam, luculenta in Epimanc iſto expreſſa fuit Antichriſti, omniuḿque ipſius, vel aſſeclarum, vel prodromorum hæreticorum, & Tyrannorum effigies, prout ſuprà dictum eſt. & ſæpè notat D. Hieronymus in Danielis 8. & 11. D. Gregorius lib. 30. Moral. cap. 12. & 40. Pererius lib. 14. in Danielem, Ribadinera lib. 1. contra Machiauellum, cap. 21. Bellarm. libro 3. de Pontifice, alij. Extant & hodie ſtateres quidam, in quibus Regis caput cum diademate, & à tergo homo nudus cum baculo, dextra Solem geſtans, in capite Lunam, cum hac inſcriptione* Βασιλέως Ἀντιόχου Θεοῦ. *Sed in ipſo* DEI *ſapientiam & iuſtitiam, quam in nummis ipſum ſpectare, precium operæ maius eſt. Ait ergo ſub finem libri ſecundi contra Pelagianos Diuus Hieronymus; Antiochus Epiphanes, rex crudeliſſimus, ſubuertit altare, ipſaḿq; iuſtitiam fecit conculcari, quia conceſſum ei erat à Domino; cauſaśq; reddit, propter peccata plurima. Ergo non fecit, quod ipſe tantum voluit, ſed quod propter peccata populi conceſſit Dominus.* Diuus verò Auguſtinus epiſt. 122. *Ne aliquis exiſtimet illos* DEI *ſeruos, quos dicis à Barbaris interfectos, ſic illam mortem euadere debuiſſe, quo modo tres illi viri ab ignibus, & Daniel à leonibus liberatus eſt, ſciat illa propterea facta eſſe miracula, vt eos verum* DEVM *colere credcrent reges, à quibus in illa ſupplicia tradebantur. Hoc enim erat in occulto iudicio & miſericordia* DEI, *vt illis regibus eo modo conſuleret ad ſalutem. Antiocho autem regi, qui Machabæos pœnis crudelibus interemit, noluit ita conſulere, ſed eorum glorioſiſſimis paſſionibus cor duri regis acriori ſeueritate puniuit. Lege tamen, etiam vnus illorum qui ſexto loco patiebatur quid dicat. Ita enim ſcriptum eſt; Et poſt hunc ſextum applicuerunt. cuḿq; his tormentis excruciatur moreretur, dixit: Noli te ſeducere propter nos, hæc patimur peccantes in* DEVM *noſtrum, & facta ſunt hæc digna nobis. Tu autem noli te putare impunitum futurum, qui aduerſus* DEVM, *& legem eius legibus tuis pugnare voluiſti. Vides etiam iſti quam humiliter & veraciter ſapiant, qui pro peccatis ſuis ſe flagellari à Do-*

mino confitentur. Et sermone 110. de diuersis cap. 5. *Ecce, vt de aliis taceamus, qualem locum hic habuit iste miser Antiochus? Per eum populus* DEI *flagellatus est, & probatus: Per eum isti sancti iuuenes coronati sunt. Ergo habuit hic locum suum. Malus erat, sed bene vsus est illo, qui malus esse non potest. Sicut enim mali homines malè vtuntur creaturis bonis: sic creator bonus bene vtitur hominibus malis. Nouit quid tamen agat, qui creauit totum genus humanum. Aurifex portat, appendit, Aurifex librat. Pictor nouit, vbi ponat nigrum colorem, vt sit decora pictura; &* DEVS *nescit vbi ponat peccatorem, vt sit ordinata creatura?* Fuit verò alius Antiochus illustris, qui cum Tito Hierosolymam oppugnauit, de quo Iosephus lib. 5. Captiuitat. 29. lib. 7. cap. 28. alius item Epiphanes Carpocratis hæretici hæreticus filius. qui cum pænè adolescentulus mortuus esset, annos videlicet 17. natus, ei tamen, qui ab ipsò impiis erroribus imbuti erant; mortuo Musæum & delubrum, erexerunt, festosque dies & sacrificia dicarunt, vti narrat S. Epiphanius hæresi 32. Ita semper suos deceptores ipsi decepti admirati sunt. & qui in Ecclesia Catholica *nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.* Threnorum 4. ver. 5.

De iis, quæ Antiochi Eupatoris tempore, gesta sunt.

E capite sexto libri primi.

17 ET cognouit Lysias, quoniam mortuus est rex, & constituit regnare Antiochum filium eius, quem nutriuit adolescentem: & vocauit nomen eius Eupator.

E CAPITE X. LIBRI II.

10 NVnc autem de Eupatore Antiochi impij filio, quæ gesta sunt narrabimus, breuiantes mala, quæ in bellis gesta sunt.

11 Hic enim suscepto regno, constituit super negotia regni Lysiam quendam, Phœnicis & Syriæ militiæ principem.

12 Nam Ptolemæus, qui dicebatur Macer, iusti tenax erga Iudæos esse constituit, & præcipuè propter iniquitatem, quæ facta erat in eos, & pacificè agere cum eis.

13 Sed ob hoc accusatus ab amicis apud Eupatorem, cùm frequenter proditor audiret, eo quòd Cyprum creditam sibi à Philometore deseruisset, & ad Antiochum Nobilem translatus etiam ab eo recessisset, veneno vitam finiuit.

14 Gorgias autem cùm esset dux locorum, assumptis aduenis frequẽter Iudæos debellabat.

15 Iudæi verò, qui tenebant opportunas munitiones, fugatos ab Ierosolymis suscipiebant, & bellare tentabant.

16 Hi verò, qui erant cum Machabæo, per orationes Dominum rogantes, vt esset sibi adiutor, impetum fecerunt in munitiones Idumæorum:

17 mul-

17 multáque vi insistentes, loca obtinuerunt, occurrentes interemerunt & omnes simul non minus viginti millibus trucidauerunt.

18 Quidam autem, cùm confugissent in duas turres valdè munitas, omnem apparatum ad repugnandum habentes,

19 Machabæus ad eorum expugnationem, relicto Simône, & Iosepho, itémque Zacheo: eisq; qui cum ipsis erant satis multis, ipse ad eas, quæ ampliùs perurgebant, pugnas conuersus est.

20 Hi verò qui cum Simône erant, cupiditate ducti, à quibusdam qui in turribus erant, suasi sunt pecunia: & septuaginta millibus didrachmis acceptis, dimiserũt quosdam effugere.

21 Cùm autem Machabæo nunciatum esset, quod factum est, principibus populi congregatis accusauit, quòd pecunia fratres vendidissent, aduersariis eorum dimissis.

22 Hos igitur proditores factos interfecit, & confestim duas turres occupauit.

23 Armis autem ac manibus, omnia prosperè agendo, in duabus munitionibus, plus quam viginti millia peremit.

24 At Timotheus, qui priùs à Iudæis fuerat superatus, conuocato exercitu peregrinæ multitudinis, & congregato equitatu Asiano, aduenit quasi armis Iudæam capturus.

25 Machabæus autem, & qui cum ipso erant, appropinquante illo deprecabantur Dominum.

26 Caput terra aspergentes, lumbósque ciliciis præcincti ad altaris crepidinem prouoluti, vt sibi propitius, inimicis autem eorum esset inimicus, & aduersariis aduersaretur, sicut lex dicit.

27 Et ita post orationem, sumptis armis, longiùs de ciuitate procedentes, & proximi hostibus effecti, resederunt.

28 Primo autem solis ortu vtrique commiserunt: illi quidem victoriæ, & prosperitatis sponsorem cum virtute dominum habentes: ille autem ducem belli animum habebant.

29 Sed cùm vehemens pugna esset, apparuerunt aduersariis de cœlo viri quinque in equis, frænis aureis decori, ducatum Iudæis præstantes:

30 Ex quibus duo Machabæum medium habentes, armis suis circunseptum incolumen conseruabant: in aduersarios autem tela, & fulmina iaciebant, ex quo & cæcitate confusi, & repleti perturbatione cadebant.

31 Interfecti sunt autem viginmi millia quingenti, & equites sexcenti.

32 Timotheus verò confugit in Gazaram præsidium munitum, cui præerat Chæreas.

33 Machabæus autem, & qui cum eo erant, latantes obsederunt præsidium diebus quatuor.

34 At

34 At hi, qui intus erant, loci firmitate confisi, supra modum maledicebant, & sermones nefandos iactabant.

35 Sed cùm dies quinta illuxesceret, viginti iuuenes, ex his, qui cum Machabæo erant, accensi animis propter blasphemiam, viriliter acceſſerunt ad murum, & ferociani-mo incedentes ascendebant:

36 sed & alij similiter ascendentes, turres portasq; succendere aggressi sunt, atq; ipsos maledicos viuos concremare.

37 Per continuum autem biduum præsidio vastato, Timotheum occultantem se in quodam repertum loco peremerunt: & fratrem illius Chæream, & Apollophanem occiderunt.

38 Quibus gestis, in hymnis & confessionibus benedicebant Dominum, qui magna fecit in Israël, & victoriam dedit illis.

COMMENTARIVS.

EPIPHANI Antiocho teterrima, vt audiimus, morte sublato, confestim eodem anno 149. successit filius *Antiochus.* qui, quasi tanta Patris virtus, vt gloriari eo posset, fuisset; à Syris, Appiano teste, annitente sclicet Lysia cap. 6. vers. 17. *Eupator* dictus est. *Paruulum* admodum fuisse ait lib. 34. Iustinus, *nouennem* idem Appianus. qui & addit, quod hoc cap. 6. ver. 17. traditur; eius *educatorem.* (Hoc enim, vt in Alexandro monet Plutarchus, aulici isti nomen, quam *pædagogi* aut *magistri* libentius audiebant) fuisse Lysiam, de quo suprà cap. 3. vers. 32. & sequentibus. Quæ igitur Antiochi huius tempore contigerint, *quatuor* potissimum partim hoc cap. 6. à vers. 16. ad finem. partim lib. 2. cap. 10. à vers. 10. ad cap. 14. proponuntur quorum nonnulla plures alias res continent, maxime tamen secundum.

Primum, Mors *Ptolemæi,* qui dicebatur *Macron,* & ab Interprete nostro *Macer* vertitur, hb. 2. cap. 10. Is sibi ipsi veneno vitam eripuit, vti clarè Græcus textus notat, qui addit, eum id fecisse, *cum animum nobilem,* seu *generosam quandam libertatem non haberet.* Parui enim angustiq́ue animi esse, mortem sibi ipsi consciscere, etiam Gentilium plerique viderunt & docuerunt, vt Euripides, Aristoteles, alij, prout in Samsonis & Saulis morte ostendi. Ideoq́ue & Martialis:

Rebus in aduersis facile est contemnere vitam,
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

Ab Antiocho porro dicitur in Latino recessisse, non quod omninò ab eo vel eius filio Eupatore, sicuti à Plutometore, defeciuisset, sed quòd ab æmulis, eò quod Iudæis fauere magis videretur, desciuisse accusabatur, proditorq́ue vocabatur.

Secundum Eodem lib. 2. cap. 10. vers. 14. pugnauit Iudas *cum* Eupatoris *Ducibus quinque. Primus* est *Gorgias,* de quo suprà, & iterum postea. *Aduenas* vocat vers. 14. eas copias, quæ ex barbaris & exteris erant conflatæ, ex Thracibus scilicet, quorũ infrà hoc eodem lib. 2. cap. 12. vers. 35. mentio; ex Lydis, Galatis, insularibus, aliis. Ideoq́ue pro *aduenas assumere,* dicit hoc loco, ἐξωτερίους *aduenas alebat* Gorgias in suo exercitu. & infrà vers. 24. & libro 1. cap. 11. vers. 38. dicitur *peregrinus exercitus* lib. 1. cap. 3. vers. 41. *exercitus ter-*

citus terra alienigenarum. Talibus enim exteris mercenariis vsa etiam *Alexandra* apud Iosephum lib.14.& *Herodes* apud eundem lib.17.cap.10.dum ipsius funus sequutos ait eiusdem exercitus ex *Thracibus, Germanis, Galatis, aliis.* Additurque hic παρῆγεν πρὸς τὸν Ἰουδαίους ἐπολεμοτέρους, *semper contra Iudaeos bellum alebat* Gorgias, vel *conductitium illum exercitum, ad bellum Iudaeis inferendum.* Est autem versu 15. legendum non *Iudaei* sed *Idumaei.* Nam diserte duplices Iudæorum aduersarios textus significare vult, Gorgiam & Idumæos. sicque habent Græci Codices. & dicuntur hi Idumæi suscipere φυγαδευθέντας, *fugatos ab Hierosolymis*, qui scilicet ob impietatem & improbitatem inde pellebantur, vel sponte ipsi sua fugiebant, quemadmodum transfugas, similesque improbos suscipere solet aduersaria pars libenter. Et pro, *bellare tentabant*, in Græco idem verbum, quod Gorgiæ antea tributum est, legitur: πολεμοτεροῦν ἐπιχειρῶν. Rursumque in Græco præponitur ὑμῶν τούτῳ, id est, *vna cum eo*, scilicet Gorgia. & additur, ἐγύμναζον τοὺς Ἰουδαίους, *exercebant Iudaeos.* Occasio verò cur ita Iudæos bello Idumæi vexarent, fuit, quia vicinas & oportunas munitiones quasdam tenebant. ideoque in eas vers. 16. fecit Iudas impressionem, quemadmodum etiam factum lib. 1. cap. 5. vers. 3. Sed more suo, quē Christiani meritissimò milites imitari debent, priùs qui cum Machabęo erāt, per orationes Dominum rogarunt. ποιησάμενοι λιτανίαν. *cum Litaniam*, siue *supplicationem instituissent*, sicut infrà cap. 14. 15. λιτανεύειν. Et sic vers. 17. Idumæos ipsos *occurrentes* strage maxima occiderunt. Occisorum enim numerus fuit *non minus viginti millibus.* Qui effugerunt vers. 18. in Latino non numerantur, sed in Græco dicuntur fuisse, οὐκ ἔλαττον τῶν ἐννακισχιλίων *haud minus quàm nouem millia.* sed vers. 21. qui cum Simone φιλαργυρήσαντες, quosdam elabi passi sunt. Pro *didrachmis*, ponit Græcus *drachmas. Fratres* vocat Iudas vers. 21. Iudæos omnes, quorum illi salutem & dignitatem, argenti malesuadâ fame, prodidissent. An tamen *Iosephus* vers. 20. sit idem, qui suprà lib. 2. cap. 8. vers. 22. & alias dicitur *Iohannes*, proprius Iudæ frater, non liquet quidem, veri tamen est simile.

Dux secundus Timotheus vers. 24. qui *armis capere Iudaeam* volebat: & ait Græcus δρυάλωτον, vt suprà lib. eodem 2. cap. 5. vers. 11. Sunt verò hic *notanda quatuor. Primum* vers. 25. insignis ad pugnam præparatio, quæ nostris hodie militibus commendari satis haud potest. Quod vers. 27. dicitur *resederunt*, Græcè est, ἐφ' ἑαυτῶν ἦσαν. *in seipsis erant*, seipsos collegerunt. & potest tam ad animos quam ad corpora referri, vt retulerint animis valde scilicet ad fortiter pugnandū, pieque, si res ferret, moriendum, collectis; corporibusque in castra congregatis, & omnibus vnitis. At vers. 28. *duo* præclara *gerendorum bellorum*, illustriumque *victoriarum instrumenta* traduntur, *Dominus* & *virtus.* Ille ad se per pœnitentiam, & preces confugientibus, pro iustitia & religione pugnantibus, in ipso spem præsidiumque suum collocantibus prosperitatem & victoriam spondet. hęc verò fortiter se gerit; militię labores, vigilias & incommoda omnia generosè tolerat, acriter pugnat, hostem cædit, nec è pugna nisi victrix recedit. Eleganter in Græco dicitur ἔγνω ἐυπιθείας καὶ νίκης μετ' ἀρετῆς ἡ ὅτι τὸν κύριον καλαφυγὴ. *ipsum ad* DEVM *confugium vna cum virtute, boni successus & victoria sponsor est.* Vide quæ Iudith cap. 4. fol. 252. 259. & sequenti dicta. E contrario verò calamitatum & exitiorum in bellis fons & auctor certissimus is, quem Iudæorum hic hostes habuisse traduntur vers. 28. καθηγέμων τῶν ἀγώνων ὁ θυμός, *dux belli animus*, siue *dux certaminum cupiditas, ira, & superbia.* Hæc enim significat ὁ θυμός *Alterum* hic notādum, est illustrissimum diuini auxilij signum, maximumque miraculum. vers. 29. & 30. quod sic describit Gorionides, lib. 3. cap. 13. *Clamans ad* DEVM *Iudas in medio profundi pugnæ ipsius, attollensq;*

oculos ſuos vidit quinque iuuenes ſedentes ſuper equos, quorum indumenta erant aurea, & duo ex iis ſtabant pro Iuda, vnus ab hoc latere, alter ab altero, defendentes eum clypeis ſuis & tres pugnabant aduerſus Timotheum. Factum itaque eſt, cum vidiſſet eos Iudas, cognouit eos miſſos pro auxilio Haſidæorum, & confirmans ſuos iuuenes, irruit in Timothei copias, & ex eis percuſſit 20500. ipſos ſcilicet equites, qui hic etiam narrãtur, omittendo. Sed multo adhuc textus noſtri ſplẽdidior & mirabilior narratio eſt. Sic verò DEVM, & ſæpe alias poſtea, per Angelos, cœlitesq; ſuos, præſentem quibuſdam opem tul ſſe legimus. De Conſtantino Magno Panegyricus ſextus, *In ore*, ait, *omnium Galliarum eſt, viſos, qui ſe diuinitus miſſos pro ſe ferebant. Et quamuis cœleſtia ſub oculos hominum venire non ſoleant, quod craſſam & caligantem aciem ſimplex & inconcreta ſubſtantia naturæ tenuis eludat: illi tamen auxiliatores tui aſpici audiriq; patientes, vbi meritum tuum teſtificati ſunt, mortalis viſus contagium refugerunt. Sed quænam illa fuiſſe dicitur ſpecies? qui vigor corporum? quæ amplitudo membrorum? quæ alacritas voluntatum? Fulgrabant verendum neſcio quid, vmbone coruſci, & cœleſtium armorum lux terribilis ardebat. tales enim venerant vt tui crederentur. Hæc ipſorum ſermocinatio, hoc inter audientes ferebant, Conſtantinum petimus, Conſtantino imus auxilio.* De Theodoſio in illa celebri & ab Ethnico etiam Claudiano decantata contra Eugenium victoria, duo è cœleſtibus anteſignani viſi, vti refert lib.5.cap.24. Theodoretus. S. Ambroſius, ideo ait lib.1.cap.6. Fulgoſius, *cum flagello* pingitur, quòd eo barbaros depellere viſus ſit. Sancti Georgius, Demetrius, & Mercurius ante Syriæ metropolin, Romanis perſpicuè opitulati, vt explicat lib.4. Æmylius. Et nónnẽ idem S. Demetrius martyr, cum à Bulgaris obſideretur Theſſalonica, & ciues ipſi, πάννυχον δεηπαλίζαντες δάκρυσιν, καὶ τοῦ μύρου τοῦ ἐπὶ τῷ θείῳ τάφῳ βαύζοντι χρησάμενοι, id eſt, *cum ſupplicationem tota nocte feciſſent, eoq; vnguento, quod è diuino martyris ſepulchro adhuc ſcaturit, vſi eſſent*; ſpectat' in acie, vt captiui ἐνωμότους, id eſt, iureiurãdo confirmarũt, λέγοντες νεανίαν ἵππον ὀρᾶν, πεπυρωμένον τὴν Ῥωμαϊκὴν φάλαγγα, ἐξ οὗ πῦρ ἐξαλλόμενον ἐμπρῆσαι τοὺς ἐναντίους. *dicentes, ſe iuuenem in equo vidiſſe, qui Romanã phalangem ductaret, ex quo ignis exſiliens hoſtes aduerſos cremaret.* Ita Cedrenus: cuius interdum verba ideò libenter inſerui, quòd iactis hic verſ.30. fulminibus non diſſimilia oſtenderent. Quid, cum obſidione Sabariam cinxiſſent Turcæ, S. Martinus? Et dum à Curinenſi principe, bello vexaretur S. Venceſlaus, quid Angeli? Quid Colonienſes Martyres, Vrſula, Gedeon, Machabæi, apud Bredenbachium lib.4.ca.22? Quid, contra Saracenos, circa Domini annum 826. S. Iacobus, & noſtra etiam memoria, vt eſt apud Cardanum lib.5. de varietate fortunæ cap.8. apud Maffeium hiſt. Indicar. lib. 4. & 12. Quid, contra Saracenos etiam, S. Petrus & Paulus? apud Luitprandum lib.2.ca.14. Quid, ante annos paulò ampliùs centum, in Congitano Æthiopiæ regno, contra Chriſtianæ pietatis hoſtem immaniſſimum & parricidam Panſum, pro Alphonſo nouo & Rege & Chriſtiano, clariſſima circumfuſi luce, vultuque terrimo præliantes Angeli, apud eundem illum Maffeium lib.1. hiſtoriarum? Quid eques ille Angelus apud V. Bedam in S. Cuthſeberti hiſtoria ca.1. Non ſunt hæc, vt quidam interdum muſſitant; ſpectra inania, cum eorum vi res tantæ perfectæ: neque dæmonum, vti Caſtor & Pollux olim, ludibria. quaſi Chriſtianæ fidei hoſtes ij perterrefacere, iuſtitiam, Chriſtiq́ue fidem amplificare vellent. Sic enim *aduerſus ſe diuiſus* eſſet Satanas & *quomodo* ſtaret *regnum eius*? Matth.12.verſ.26.

Tertium obſidio *Gazarę* verſ. 33. quæ à Gorione libro 3.caq.13. *Gaza* dicitur, ſed mendosè, cum diſtinctam eſſe oſtendant etiam quæ infrà cap.13. verſ. 45. cap. 14. verſ. 7. Ioſephus crebrò litteræ vnius immutatione, itemq́ue Strabo lib.16. eam *Gadara* nominant

minant & *Gadaridem*, additque Ioſephus à Iudæis occupatam. & quidem hoc tempore occupata videtur. de quo tamen cap. 14. iterum. Clare verò idem auctor lib. 15. cap. 11. tamquam diuerſas vrbes nominat *Gadara & Gazam*. Timotheum ait idem Gorion, ad littora maris fugiſſe, ad eum Palæſtinas copias ſe aggregaſſe, ibique rurſum victum fuiſſe, & ſeſe tandem Gaza, quæ, vt iam dictum, à Gazara differt, incluſiſſe, cum eum Haſſamonæi inſequerentur. Viginti porrò iuuenes, de quibus verſ. 36. *erant*, inquit Gorion, *ex iuuenibus Haſſamonæorum*. At à cæde duobus diebus dum non ceſſatur, ſubdit, non potuiſſe Timotheum inueniri, quod intelligendum, tam citò. Alioquin hîc verſ. 37. inuentus & peremptus, *in quodam loco*, Græcè λάκκῳ, *lacu*, vel *foſſa*. Fratrum eius capita, Iuda iubente, abſciſſa ſunt, *& poſtea*, inquit, *tulerunt ſpolia ciuitatis, & reuerſi ſunt in Hieruſalem cum cantico & hymno & cum gratiarum actionibus laudantes Dominum iuxta canticum Dauidis Iſrael: Quoniam in æternum miſericordia eius*. Hoc verò fortitudinis exemplo vtitur Cæſarius lib. 5. cap. 21. ad explicandum, quomodo à Catholicis vrbs Albigenſium munitiſſima & populoſiſſima capta ſit, dum ægre ferrent Catholici, ſancta Euangelia per ludibrium ab illis commicta. *Quartum* interfectio Timothei illius verſ. 37.

CAPVT VNDECIMVM LIBRI SECVNDI.

1 *Sed paruo pòſt tempore, Lyſias procurator regis, & propinquus, ac negotiorum præpoſitus, grauiter ferens de his, quæ acciderant,*

2 *congregatis octoginta millibus, & equitatu vniuerſo, veniebat aduerſus Iudæos, exiſtimans ſe ciuitatem quidem captam Gentibus habitaculum facturum,*

3 *Templum verò in pecunia quæſtum, ſicut cætera delubra Gentium, habiturum, & per ſingulos annos vanale ſacerdotium:*

4 *nuſquam recogitans Dei poteſtatem, ſed mente effrænatus in multitudine peditum, & in millibus equitum, & in octoginta elephantis confidebat.*

5 *Ingreſſus autem Iudæam, & appropians Bethſuræ, quæ erat in anguſto loco, ab Ieroſolyma interuallo quinque ſtadiorum, illud præſidium expugnabat.*

6 *Vt autem Machabæus, & qui cum eo erant, cognouerunt expugnari præſidia, cum fletu & lacrymis rogabant Dominum, et omnis turba ſimul, vt bonum angelum mitteret ad ſalutem Iſrael.*

7 *Et ipſe primus Machabæus, ſumptis armis, cæteros adhortatus eſt ſimul ſecum periculum ſubire, & ferre auxilium fratribus ſuis.*

8 *Cumq; pariter prompto animo procederent, Ieroſolymis apparuit præcedens eos eques in veſte candida, armis aureis haſtam vibrans.*

9 *Tunc omnes ſimul benedixerunt miſericordem Dominum, & conualuerunt animis: non ſolùm homines, ſed & beſtias ferociſſimas,*

mas, & muros ferreos parati penetrare.

10 Ibant igitur prompti, de cœlo habentes adiutorem, & miserantem super eos Dominum.

11 Leonum autem more impetu irruentes in hostes, prostrauerunt ex eis undecim millia peditum, & equitum mille sexcentos:

12 vniuersos autem in fugam verterunt, plures autem ex eis vulnerati nudi euaserunt. Sed & ipse Lysias turpiter fugiens euasit.

13 Et quia non insensatus erat, secum ipse reputans, factam erga se diminutionem, & intelligens inuictos esse Hebræos, Omnipotentis Dei auxilio innitẽtes, misit ad eos:

14 promisitq; se consensurum omnibus quæ iusta sunt, & regem compulsurum amicum fieri.

15 Annuit autem Machabæus precibus Lysiæ, in omnibus vtilitati consulens: & quæcunq; Machabæus scripsit Lysiæ de Iudæis, ea rex concessit.

16 Nam erant scripta Iudæis epistola à Lysia quidem hunc modum continentes, LYSIAS *populo Iudæorum salutem.*

17 Iohannes & Abesalom, qui missi fuerant à vobis, tradentes scripta, postulabant vt ea, quæ per illos significabantur, implerem.

18 Quæcunque igitur regi potuerunt perferri, exposui: & quæ res permittebat, concessi.

19 Si igitur in negotiis fidem conseruaueritis, & deinceps bonorum vobis causa esse tentabo.

20 De ceteris autem per singula verba mandaui & istis, & his, qui à me missi sunt colloqui vobiscum.

21 Bene valete. Anno centesimo quadragesimooctauo, mensis Dioscori die vicesima & quarta.

22 Regis autem epistola, ista continebat: REX *Antiochus Lysiæ fratri salutem.*

23 Patre nostro inter deos translato, nos volentes eos, qui sunt in regno nostro sine tumultu agere, & rebus suis adhibere diligentiam,

24 audiuimus Iudæos non consensisse patri meo vt transferrentur ad ritum Græcorum, sed tenere velle suum institutum, ac propterea postulare à nobis concedi sibi legitima sua.

25 Volentes igitur hanc quoque gentem quietam esse, statuentes iudicauimus templum restitui illis, vt agerent secundum maiorum suorum consuetudinem.

26 Bene igitur feceris si miseris ad eos, & dexteram dederis: vt cognita nostra voluntate, bono animo sint, et vtilitatibus propriis deseruiant.

27 Ad Iudæos verò regis epistola talis erat: REX *Antiochus senatui Iudæorum, & ceteris Iudæis salutem.*

28 Si valetis, sic estis vt volumus: sed & ipsi bene valemus.

29 Adiit nos Menelaus, dicens velle vos descendere ad vestros qui sunt apud nos.

30 His

30 *His igitur, qui commeant vsque ad diem tricesimum mensis Xanthici, damus dextras securitatis,*

31 *vt Iudaicis vtantur cibis, & legibus suis, sicut & priùs: & nemo eorum vllo modo molestiam patiatur de his, quæ per ignorantiam gesta sunt.*

32 *Misimus autem & Menelaum, qui vos alloquatur.*

33 *Valete. Anno centesimo quadragesimo octauo, Xanthici mensis quintadecima die.*

34 *Miserunt autem etiam Romani, epistolam ita se habentem:* QVINTVS *Memmius, et Titus Manilius legati Romanorum, populo Iudæorum salutem.*

35 *De his, quæ Lysias cognatus regis concessit vobis, & nos concessimus.*

36 *De quibus autem ad regem iudicauit referendum, confestim aliquem mittite, diligentiùs inter vos conferentes, vt decernamus, sicut congruit vobis. nos enim Antiochiam accedimus.*

37 *Ideoq; festinate rescribere, vt nos quoque sciamus cuius estis voluntatis.*

38 *Bene valete. Anno centesimo quadragesimo octauo, quintadecima die mensis Xanthici.*

COMMENTARIVS.

TERTIVS Eupatoris *Dux*, cum quo Iudæ pugnandum fuit; est iterum ille, qui iam alias victus fuerat *Lysias*. Sunt autem tria maximè aduertenda. *Primum* est insignis iterum ad prælium præparatio, quam singulari miraculo prosequi dignatus est Dominus, boni scilicet Angeli præsentiâ, in equo egregie adiuuantis, & quidem ita, vt ab omnibus maximo cum fulgore conspiceretur. Ideoque & huc, quæ in superioris capitis miraculo dicta sunt; pertinent. Quis verò Angelus hic fuerit, posset vt in Iudith cap. 13. fol. 373. indagari. D. Hieronymus in Danielis octauum; *Gabriel*, ait, *præpositus est præliis.* Nam *in linguam nostram vertitur fortitudo vel robustus* DEI. Alius esse Michaëlem, qui vniuersæ Iudæorum genti præpositus erat; autumabit. Fortè Angelum nullum certum petiit eorum oratio, sed è bonis Angelis vnum quemlibet. & talis datus fuit, qui huic negocio & tempori conueniret, quo is cumque tandem nomine appelletur. *Alterum* hic aduertendum, est pugna ipsa vers. 11. & præstans victoria vers. 12. *Tertium* est eximius victoriæ huius fructus. quorum alter ad victum Lysiam, alter ad victorem Machabæum, Iudæosque omnes pertinebat. Ille intellexit, cum Iudæis DEI digitum esse, penitusque vinci non posse, τὰ πάντα δυναμένου θεοῦ συμμαχοῦντος αὐτοῖς, *ipso, qui omnia potest*; DEO *cum ipsis pugnante.* Quomodo verò hoc intellexerit, additur, *quia οὐκ ἄπειρος ὑπάρχων non insensatus erat*, non mentis expers, sed catus & prudens. Et sanè ita fit. E mirabilibus, quæ Angelorum, & Beatorum operâ facit DEVS, fructum capiunt maximum prudentes; parum, aut omnino nullum imprudentiores. In Æthiopica illa, de qua superiori capite dicebam; pugna, non est tanto illo miraculo ille ipse, qui totius contra CHRISTVM, germanumque suum fratrem belli auctor, & caput erat

Panſus: ſed motus eſt ſummus huius Dux, qui victorem iam Chriſtianum Regem hoc vnum obteſtabatur, ne ſe abſque fidei Chriſtianæ myſteriis ex hac vita excedere pateretur. *ipſo congreſſus initio* (hiſtorici antea citati verbis dicam) *circa Alphonſum, apparuiſſe viros humana ſpecie auguſtiores, ipſius, quam Luſitani adorarent, crucis nota diſtinctos, clariſſima circumfuſos luce, vultu acerrimo præliantes. eo nimirum viſo, Panſi milites ingenti horrore perfuſos, extemplò ſe in fugam dediſſe. Itaque ſibi iam non eſſe dubium, quin præter* Chriſtianorum DEVM, *nemo vel in terris vel in cœlo colendus, adorandusq; ſit.* Ita ille. Fructus verò, qui ad Iudæos peruenit, eſt fœdus, illis à Lyſia procuratum, à Rege conceſſum ver. 14. & ſequentibus. Fuit autem idipſum duplex. *Vnum*, vt liber eſſet Iudæis acceſſus ad eos, qui apud Antiochum erant, vel ad ea ipſorum bona, quæ illius ditione tenebantur, verbi gratia, agros, vt ex cap. 12. ver. 1. colligi videtur. Sed verſ. 22. vocatur à Rege Lyſias *frater*, non ſanguinis, vel honoris ergo. licet hic infrà verſ. 35. *conſanguineus* ſeu *coguatus* vocetur: Apud Gorionidem lib. 3. cap. 14. *filius patrui, regi ipſi* Antiocho Eupatori *Miſchneh* ſiue *Dux ab eo ſecundus*, & cap. 20. & 21. Solent enim principes, quos honore affectos volunt, vocare interdum *fratres*, interdum *patres*, vt infrà lib. 1. cap. 11. Et Antiochus Zeuxidem, apud Ioſephum lib. 12. cap. 3. Hyrcanum Herodes apud eundem lib. 15. cap. 2. Aſſuerus Amanem cap. 13. Eſther verſ. 6. Valentinianus & Valens. Voluſianum *parentem cariſſimum & amantiſſimum* Codice Theodoſ. lib. 2. tit. 9. lege 2. aliiq́ue alios. Et de fœdere iſto, quod induciarum inſtar, ad dies aliquot erat; binæ litteræ ſunt, anno 148. eodem die menſis Xanthici verſ. 27. Priores ſunt Regis ipſius ibidem, poſteriores legatorum Romanorum ver. 35. qui ea occaſione adfuiſſe videntur, quam narrat Appianus, vt iuberent, quæ eſſent vltra præſcriptum Antiocho à Romanis numerum, naues comburi, Elephantes occidi. Prorſus verò hunc in annum qui eſt vrbis 591. legationem iſtam, ex eodem Appiano, Cicerone, & Obſequente conferunt Sigoniani faſti. *Alterum fœdus*, vt religionis auitæ libera exercitatio eſſet, templum ſanctum foret, & id genus alia. Suntq́ue de hoc itidem litteræ binæ, eodem quidem anno 148. ſed menſe Dioſcoro.

At duplex hic difficultas. Vna *de menſe* iſto: altera *de anno*. Vterque à Gorionide lib. 3. cap. 14. ſiletur. In hoc verò poſterione Machabæorum libro menſem aliter Latini, aliter Græci nominant. Illis eſt *Dioſcorus*, his vel Ξεὺς κοείνθιος, vel Διοσκορινθίων μὴν ſcilicet; apud Scaligerum lib. 2. fol. 91. Δίοσκορος. & hoc ad Latinum textum accedit. Nam qui Διόσκοροι, iidem etiam Διόσκουροι dicuntur, quemadmodum & Διοσκουρίδης Dioſcorides. & hoc libro 2 cap. 1. *Ariſtobolus*, qui Græcè *Ariſtobulus*, lib. 1. cap. 6. verſ. 15. *Abobus*, qui ſimiliter *Abubus* eſt. Quis verò in menſium ordine ſit, non eſt mihi quidem dictu facilè. D. Thomas *Iunium* eſſe ait. fortè, quia is menſis à quibuſdam κρόνιος *Saturnalis* etiam vocatus eſt. Noua è Græco tranſlatio *Dioſcorinthium* nominat. Sed apud Suidam, Ariſtophanem in Ranis & Concionatricibus, Pindarum in Nemeis hymno 7. ipſiusq́ue Interpretem, Platonem in Euthydemo, Philoſtratum in Antipatro, video Διὸς Κόρινθον adagium eſſe, quo moleſta rerum quarumdam repetitio, vel hominis certè alicuius proſperitas ſignificetur; in Græcorum verò parapegmatibus cum plurima menſium nomina ſint, iſtud nuſquam inuenio. Scaliger libro 2. de emendat. temp. fol. 92. Maſium arguit, quòd embolimum Syrorum menſem *Tebeth* vocari ſcripſiſſet, eumq́ue ipſe menſem *Dioſcurum* eſſe vult. *Lyſias*, ait, *præfectus Syriæ lib. 2. Machab. anno 148. Seleucidarum, (qui tamen verè 150. erat) ſcribit Iudæis ſe deſideria eorum à Rege impetraturum. Epiſtolium, quod deſcribit, datum eſt menſe Dioſcuro. Is menſis non eſt inter menſes Macedonum*

cedonum ordinarios. Fuit igitur embolimus. Sed nutat ista conclusio. *primò*, quia embolimos & dies & menses iis potius nominibus nominari videmus, quæ alias ordinaria, sed ita vt iterentur. verbi causa, *bis sextus* Calendas Martias, *Adar prior & posterior. Deinde* quam multi menses sunt, quibus non apud diuersos tantum, sed apud eosdem etiam populos, nomina complura? Legantur, qui extant libelli de mensibus. & nostri *Quintiles & Sextiles, Iulij Augustiq́*, considerentur. Potest igitur fieri, vt ordinarij alicuius mensis hoc nomen sit, sed synonymum. Idque mihi satis arridet. *primò*, quia, quo hæc gesta sunt, annus non videtur embolimæus fuisse. cum reuera non sit Seleucidarum centesimus quinquagesimus, vti paulò pòst disputabitur. Et tamen id tamquam certissimum accipit Scaliger. *Secundò*, altera etiam, quam subiicit, ratio infirma est. *Ratio*, inquit, *nominis valdè rei accommodata est, vt mensis geminus dicatur Dioscuros, quemadmodum Castores siue Διόσκουροι Gemini dicuntur.* At isto etiam modo gemini, quibus ista degit quispiam, oculi erunt Dioscuri, & geminæ quibus audit; aures. Imò verò, embolimus iste mensis, eo ipso auctore, non est geminus. Tum enim embolimi aut dies aut menses dicuntur gemini, cum, embolismi causâ, eos geminari, iisdemque iteratis nominibus, vt suprà dixi; affici contingit. Iste verò proprium suum nomen haberet, nec mensium aliorum quisquam geminaretur. *Tertiò* vult mensis huius intercalationem factam post Autumnum, brumali tempore, quod Posideoni Attico, & Hebraico Tebeth, de quibus suprà fol. 568. respondet. Verùm tunc oporteret istam Lysiæ contra Iudæos expeditionem hyeme susceptam, ipsaque pænè brumâ commissum hoc prælium fuisse. Accedit probabile haudquaquam videri, totos tres menses, qui à Dioscuro vsque ad Xanthicum effluxissent, in fœderis pactione consumptos, cum & Iudæi & Lysias ipse illud valdè optarent, neque abesset Rex longissimè. Ipsum igitur *Dystrum*, qui Xanthico prior est, *isto Dioscori nomine reor significatum*, & ipsi tunc Nisan respondisse, licet iste posset fortasse interdum dici etiam *Dystrus Corinthius*, quia, vt ex Demosthenis oratione de corona intelligitur, Corinthij solebant in mensium appellationibus Græcos alios subsequi. vt qui ab aliis diceretur *Lous* aut *Boedromion*, ab ipsis *Panemus*, qui tamen apud alios *Loo* & *Boedromione* prior est; appellaretur.

De anno plus aliquanto negocii est. Nam ecce, hic vers. 21. asseritur *annus centesimus quadragesimus octauus.* At lib. 1. cap. 6. vers. 16. Eupatoris huius pater non nisi *centesimo quadragesimonono* mortuus est. Imò, vt quidem affirmabat suprà Scaliger, annus quo à Lysia datum hoc epistolium est, *verè centesimus quinquagesimus erat.* Vnde libro 5. fol. 406. *Quis*, ait, *Oedipus hæc soluerit? Itaque bene de illo auctore meruerit, qui illum à suspicione erroris vindicauerit.* Ego verò Danus quidem sum, non Oedipus, tam tamen hæc perplexa & innodata, vt Dei cum gratia, solui nequeant, non opinor. Ex iis enim quę suprà lib. 1. cap. 1. lib. 2. cap. 4. fol. 567. dicta, responderi iam posset; mortuum quidem esse Antiochum Epiphanem, eique succesisse filium *anno Iudaico* 149. sed epistolium hoc à Lysia datum *anno Chaldaico* 148. Neque enim ista, vt ibi dicebatur; pugnant. Sed, huc loci cum deuenissem, liberetque, vt in aliis, in hac ipsa etiam re videre, num in postrema sua temporum emendatione quidquam Scaliger addid sset, vel immutasset, *duo* cum inuenio potissimum immutasse. *Vnum* est, duo tantum annorum genera, in Seleucicis, communi vsu recepta tritaque fuisse. videlicet *Iudaicum*, quod *à Nisan* incipit, & *Antiochenum* siue *Alexandrum* quod à Tisri, qui eodem anno sequitur, ita nimirum, vt sex mensibus præuertat Iudaicus Alexandreum siue Antiochenum, prout docent Thalmudici tractatu de capitibus anni, & Rabbi Aha Bar Huna in capite

Rosch

Roſch Haſſchanah. *Alterum* eſt; Chaldaicum annum non popularem, ſed Mathematicum tantummodo fuiſſe, quo, qui artem Genethliacam & Matheſin profitebantur, ob lunaris cyclogiſmi commoditatem, vterentur. Ideoque iam dicendum, & Epiphanis mortem & Eupatoris regni auſpicium, adeoque prælium & fœdus hoc incidiſſe in Seleucidarum annum Iudaicum 149. qui idem erat Antiochenus & Alexandreus 148. Eſt enim hæc generalis regula. *Quando quidpiam in Græcorum ſiue Seleucidarum anno narratur, quod ſemeſtri æſtiuo*, ſiue prioribus ante Tiſri ſex menſibus *accidit, ſemper in Seleucidarum annis Iudaicis & Antiochenis Alexandreisq; diſcrepantia eſt, & anno vno ſemper iſtos illi ſuperant. Quando vero quidpiã poſt Tiſri geſtum narratur altero anni ſemeſtri, hyberno ſcilicet, ſunt iidem anni, vſque ad ſequentem Niſan, concordes.* Iam verò ſub Iudaici anni principium mortuus eſt Epiphanes, & ilicò ei ſuffectus Eupator. ſtatimque bellum quod cum Iudæis pridem inchoatum erat; continuatum eſt, vſque ad 24. diem Dioſcuri, & ſequente Xanthico menſe confirmatum à Rege fœdus eodem anno. Ideoque quia in ſemeſtri æſtiuo fiunt hęc, annus erat Iudaicus 149. Alexandreus 148.

Solutus ergo iam propoſitus nodus videretur, ſi de eo, quod vrget Scaliger, dictum eſſet; *annum* ſcilicet Lyſiaci epiſtolij, & Eupatoriani fœderis *fuiſſe reuera Iudaicum* 150. ideoque in epiſtolio & fœdere iſto *non* poſſe *Alexandrum* ſcribi 148. imò etiam fuiſſe Alexandreum 150. quia vt ratiocinatur fol. 406. li. 5. poſt ipſius Tiſri ſcenopegiam, *pacem cum Iudæis hanc fecit Eupator.* quemadmodum docet liber prior Machabæorum c. 6. verſ. 20. & ſequentibus. Id verò eſt, in quo ſummæ difficultatis cardinem verti viſum Scaligero eſt, quod, vt Oedipum requireret, eum perpulit. Eſt tamen id multò, quam ſuperiora, facilius. *Neque enim eadem* hoc lib. 2. cap. 11. *pacificatio*, idemque fœdus, cum eo quod lib. 1. cap. 6. percuſſum. prout ex ipſa vtriuſque libri quam texo harmonia, planum erit poſtea, & è periſtaſeon pænè omnium conſideratione. Rex illic præſens eſt, Hieroſolymamque poſt fœdus ilicò ingreditur: hic abſens eſt, & Lyſiam litteris alloquitur. Illic ad fœdus Regem vocat Philippi factio & turba: Hic Lyſiæ ſtrages, Deique operum prudens conſideratio. Mitto alia. cum & Gorionides eodem libro 3. fœdera iſta clariſſimè diuerſa oſtendat, & *prius* quidem, de quo iſto cap. 11. lib. 2. deſcribat ille cap. 14. *poſterius* verò cap. 20. Nunc quomodo idem temporum Emendator, priora etiam ſua emendet, vt ſuus ſemper veritatis inquiſitioni honos ſit; non inutile fuerit audire. *Obſcuritas*, ait lib. 5. fol. 405. *locorum, vbi ſit mentio annorum Græcorum in poſteriore volumine Machabæorum, fecit, vt putaremus eum auctorem vſum annis Chaldaicis, non Alexandreis. Sed fallebamur.* Et fol. 406. *Quomodo illi loco ex cap. 11. poſterioris voluminis ſuccurratur, nullum rationem inire poſſum.* Et fol. 404. *Annus Iudaicus Græcorum anteuertit Antiochenũ Seleucidarũ, ſiue Alexandreum menſibus ſex. Hæc poſſunt etiã circumſpectiſſimis imponere. Et nobis olim quidẽ hoc diſcrimẽ oboluit: ſed tamẽ beſtias in luto. Quare, qui ad annos Græcorum, quibus vtitur prius volumẽ Machabæorum, tempora exigere voluerit, priùs conſideret, intra æſtiuum, an intra hibernũ ſemeſtre anni propoſiti fuerit.* Similia fol. 407. & in frag. fol. 37. Et poteſt hęc eorundẽ annorũ alia & alia putatio facile intelligi, ſi conferatur, cum varia Indictionum inchoatione, quam Imperatores à Septembris die 24. Pontifices à Domini Natiuitate faciunt. aut verò cum ipſis Domini annis, quos, vt explicat Couarruuias lib. 1 Reſolutionum cap. 12. quidam ab ipſa eiuſdem Domini Natiuitate repetunt vt Eccleſia communiter, alij à Ianuarij die primo vt Aſtrologi, nonnulli ab Incarnatione, ſiue Martij die 25. idque bifariam, dum Natiuitatem præcurrunt quidam nouem menſibus, vt Piſani & Senenſes eadem alij menſibus tribus ſequuntur, vt Florentini, & Archiepiſcopalis Treuirorum Curia. Demum

Demum hoc in capite notabis, Iudęorum legatorum alteri, ver. 17. nomen idem esse, quod Dauidis filio Absalom. qui Græcè αβισσαλὼμ. Rursum, quod vers. 23. dicit Eupator, in Deos patrem suum translatum, id Gentilium more ab eo iactari. Vitata verò Hebræorum paræmiâ, de qua Esther cap. 15. vers. 16. dictum; exprimitur idem ipsum à Gorionide cap. 14. citato, per eiusdem Antiochi assumptionem im malacim, cum Angelis, siue inter Angelos. Et vers. 27. pro Iudæorum Senatu, in eodem Gorionide ibidem & cap. 17. ponitur Iudas Mesciach milchamah, id est, vnctus ad bellum, siue Dux belli. Manilius verò vers. 34. in Græco vocatur μάγλος.

CAPVT DVODECIMVM LIBRI SECVNDI

1 *His factis pactionibus, Lysias pergebat ad regem, Iudæi autem agriculturæ operam dabant.*

2 *Sed hi, qui resederant, Timotheus & Apollonius Gennæi filius, sed & Hieronymus, et Demophon, super hoc & Nicanor Cypriarches, non sinebant eos in silentio agere, & quiete.*

3 *Ioppitæ verò tale quoddam flagitium perpetrarunt: rogauerunt Iudæos, cum quibus habitabant, ascendere scaphas, quas parauerãt, cum vxoribus, & filiis, quasi nullis inimicitiis inter eos subiacentibus.*

4 *Secundum commune itaque decretum ciuitatis, & ipsis acquiescentibus, pacisq; causa nihil suspectum habentibus: cùm in altum processissent, submerserunt non minus ducentos.*

5 *Quam crudelitatem Iudas in suæ gentis homines factam vt cognouit, præcepit viris, qui erant cum ipso: & inuocato iusto iudice Deo,*

6 *venit aduersus interfectores fratrum, & portum quidem nocte succendit, scaphas exussit, eos autem qui ab igne refugerant, gladio peremit.*

7 *Et cùm hæc ita egisset, discessit quasi iterum reuersurus, et vniuersos Ioppitas eradicaturus.*

8 *Sed cùm cognouisset & eos, qui erant Iamniæ, vtile pari modo facere habitantibus secum Iudæis,*

9 *Iamnitis quoque nocte superuenit, & portum cum nauibus succendit: ita vt lumen ignis appareret Ierosolymis à stadiis ducentis quadraginta.*

10 *Inde cùm iam abiissent nouem stadiis, & iter facerent ad Timotheum, commiserunt cum eo Arabes quinque millia viri, & equites quingenti.*

11 *Cumq; pugna valida fieret, & auxilio Dei prosperè cessisset, residui Arabes victi, petebant à Iuda dextram sibi dari, promittentes se pascua daturos, & in cæteris profuturos.*

12 *Iudas autem, arbitratus verè in multis eos vtiles, promisit pa-*

cem: dextrisq; acceptis discessère ad tabernacula sua.

13 Aggressus est autem & ciuitatem quandam firmam pontibus murisq; circunseptam, quæ à turbis habitabatur Gentium promiscuarum, cui nomen Cassphin.

14 Hi verò, qui intus erant confidentes in stabilitate murorum, & apparatu alimoniarum, remissiùs agebant, maledictis lacessentes Iudam, & blasphemantes, ac loquentes quæ fas non est.

15 Machabæus autem, inuocato magno mundi principe, qui sine a-
Iosue 6. rietibus, & machinis temporibus Iesu præcipitauit Iericho, irruit ferociter muris:

16 & capta ciuitate per Domini voluntatem, innumerabiles cædes fecit, ita vt adiacens stagnum stadiorum duorum latitudinis, sanguine interfectorum fluere videretur.

17 Inde discesserunt stadia septingenta quinquaginta, & venerunt in Characa ad eos, qui dicuntur Tubianai Iudæos:

18 & Timotheum quidem in illis locis non comprehenderunt, nullo q; negotio perfecto regressus est, relicto in quodam loco firmissimo præsidio.

19 Dositheus autem, & Sosipater, qui erant duces cum Machabæo, peremerunt à Timotheo relictos in præsidio, decem millia viros.

20 At Machabæus, ordinatis circum se sex millibus, & constitutis per cohortes, aduersus Timotheum processit, habentem secum centum viginti millia peditum, equitumq; duo millia quingentos.

21 Cognito autem Iudæ aduentu, Timotheus præmisit mulieres & filios, & reliquum apparatum in præsidium quod Carnion dicitur: erat enim inexpugnabile, & accessu difficile propter locorum angustias.

22 Cumq; cohors Iudæ prima apparuisset, timor hostibus incussus est, ex præsentia Dei, qui vniuersa conspicit, & in fugam versi sunt alius ab alio, ita vt magis à suis deicerentur, & gladiorum suorum ictibus debilitarentur.

23 Iudas autem vehementer instabat puniens prophanos, & prostrauit ex eis triginta millia virorum.

24 Ipse verò Timotheus incidit in partes Dosithei, & Sosipatris: & multis precibus postulabat vt viuus dimitteretur, eo quòd multorum ex Iudæis parentes haberet, ac fratres, quos morte eius decipi eueniret.

25 Et cùm fidem dedisset restituturum se eos secundum constitutum, illæsum eum dimiserunt propter fratrum salutem.

26 Iudas autem egressus est ad Carnion, interfectis vigintiquinq; millibus.

27 Post horum fugam, & necem, mouit exercitum ad Ephron ciuitatem munitam, in qua multi-

tudo

tudo diuersarum Gentium habitabat: & robusti iuuenes pro muris consistentes fortiter repugnabant: in hac autem machinæ multæ, & telorum erat apparatus.

28 Sed, cùm Omnipotentem inuocassent, qui potestate sua vires hostium confringit, ceperunt ciuitatem: & ex eis, qui intus erant, vigintiquinque millia prostrauerunt.

29 Inde ad ciuitatem Scytharum abierunt, quæ ab Ierosolymis sexcentis stadiis aberat.

30 Contestantibus autem his, qui apud Scythopolitas erant, Iudæis, quòd benignè ab eis haberentur, etiam temporibus infelicitatis quòd modestè secum egerint:

31 gratias agentes eis, & exhortati etiam de cetero erga genus suum benignos esse, venerunt Ierosolymam die solenni septimanarum instante.

32 Et post Pentecosten abierunt contra Gorgiam præpositum Idumææ.

33 Exiuit autem cum peditibus tribus millibus, & equitibus quadringentis.

34 Quibus congressis, contigit paucos xuere Iudæorum.

35 Dositheus verò quidam de Bacenoris eques, vir fortis, Gorgiam tenebat: & cùm vellet illum capere viuum, eques quidam de Thracibus irruit in eum, humerumq; eius amputauit: atque ita Gorgias effugit in Maresa.

36 At illis, qui cum Esdrin erãt, diutiùs pugnantibus & fatigatis, inuocauit Iudas Dominum adiutorem, & ducem belli fieri:

37 incipiens voce patria, & cum hymnis clamorem extollẽs, fugam Gorgiæ militibus incussit.

38 Iudas autem collecto exercitu venit in ciuitatem Odollam: &, cùm septima dies superueniret, secundum consuetudinem purificati in eodem loco sabbathum egerunt.

39 Et sequenti die venit cum suis Iudas, vt corpora prostratorum tolleret, et cum parentibus poneret in sepulchris paternis.

40 Inuenerunt autem sub tunicis interfectorum de donariis idolorum, à quibus lex prohibet Iudæos: omnibus ergo manifestum factum est, ob hanc causam eos corruisse. Deuter. 7.25.

41 Omnes itaque benedixerunt iustum iudicium Domini, qui occulta fecerat manifesta.

42 Atque ita ad preces conuersi, rogauerunt vt id, quod factum erat delictum, oblitioni traderetur. At verò fortissimus Iudas hortabatur populum conseruare se sine peccato, sub oculis videntes quæ facta sunt pro peccatis eorum, qui prostrati sunt.

43 Et facta collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Ierosolymã offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, benè & religiosè de resurrectione cogitans.

44 (Nisi enim eos, qui cecide-

rant, resurrecturos speraret, superfluum videretur, & vanum orare pro mortuis.)

43 Et quia considerabat quòd hi, qui cum pietate dormitionem acceperunt, optimam haberent repositam gratiam.

46 Sancta ergo, & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, vt à peccatis soluantur.

COMMENTARIVS.

HOEDVS istud quietis aliquid Iudæis attulit: sed eam tamen ducum Eupatoris importunitas breui turbauit: & Gentilium cum Iudæis in diuersis locis habitantium nequitia. Gorionides addit eodem libro tertio, cap. 17. post ista cum Rege fœdera, fuisse Iudæis quietem octo menses: & interea Iudam in eos, qui è populo suo impij fuissent, animaduertisse, in Iudææ vrbibus & littore maris, à Gaza vsque ad Aconem, Iudæos & Macedonas, simul habitasse. Vnde occasio fuit facinoris, quod Ioppitæ in Iudæos admiserunt hic vers. 3. & Iamnienses cogitarunt, vers. 8. licet hos etiam scelus admisisse dicat l.c. vbi eos vocat *viros Iapho & Iabne*.

Dux quartus *Timotheus*, sed alius, quam qui cap. 10. interfectus, quemadmodum & hic vers. 2. alius *Apollonius*, quam lib. 1. cap. 3. Hic verò tandem captus est. Sed ob fratrum Iudæorum captiuorum redemptionem vers. 24. cap. 12. lib. 2. dimissus. Antequam verò, cum eo ad manus veniretur, varia in itinere peracta. *Primò* puniti Ioppitæ, cap. 12, vers. 3. *Secundò* Iamnitæ à vers. 8. Sed pro 240. stadiis habet Gorion 246. id est, decem milliaria Germanica, seu iter ferè dierum duorum, & tunc, è vicinis vrbis fanis, quædam idolorum anathemata seu sacra donaria Iudæi quidam sustulerunt, contra Deuter. 7. de quibus in vers. 40. *Tertiò* Arabes victi & consociati vers. 10. *Quartò*, Caspin vrbs munita & in Iudam valdè contumeliosa capta & ferro peruastata, vers. 13. Gorion cap. 8. hanc Iudæ precationem recensет: DEVS *omnipotens, qui dedisti Iericho in manus Iosue serui tui, per vocem clangoris populi tui: Da hodie in manum nostram vrbem istam, vt vlciscamur opprobria quibus blasphemarunt populum tuum &* DEVM *ipsius*. Sed vers. 14. pro, *Quæ fas non est*, habet ille, *quæ fas nobis non est narrare*. Et addit: *Accipiensq; Iudas clypeum suum in [illegible]tram suam, & extrahens gladium suum, cucurrit ad vrbis portam, eumq; secuti sunt cuncti iuuenes Hasmonæi, & obleuerunt portam pice, & spinis ex deserto: Et has progressi fecerunt, ac miserunt, & incenderunt portam & spinas deserti, combusserunt portam, & cecidit in terram, & duo stadia in longum, & duo in latum fluxit stagnum sanguinis, qui egressus est de vrbe, sicut stagnum aquarum*. Vnde clarius fit, quod vers. 16. de adiacente stagno dicitur. *Quintò*, Carnion captum vers. 26. de quo nihil Gorion, sed Timotheum ait dixisse: *Obsecro Domine, vt non interficias me. En habitant multi Iudæi in regione mea, & ego iuro tibi, me eis benefacturum, cunctis diebus vitæ meæ, & iuramentum factum confirmauit*. Tum subdit idem Gorion; abiisse Iudam in Arabiæ desertum, irruisse in Macedonũ exercitum, strauisse 25000. de quibus hîc vers. 26. *Sextò*, Ephron etiam, sed, nisi per anticipationem lib. 1. c. 5. v. 46. proposita est; acceptam tum cladem vlcisci nunc voluit. *Septimò*, Scythopolitæ propter suam in Iudæos benignitatem conseruati vers. 30. Inde venit Iudas Hierosolymam, inquit Gorion cap. 18. tribus diebus ante festum pentecostes. Antequam tamen ad quintum ducem eamus, notabis vers. 2. *in sileutio agere & quiete*, in Græco esse ἐυτὰς ὑγιας ὄυς καὶ τὰ τῆς ἡσυχίας ἄγειν, *ipsos in florente bonoq; statu esse, & ea, quæ pacis* aut *quietis*

tiu sunt agere. Alioqui, *silere* interdum & quiescere terra dicitur, quando ipsa quidem opprimitur: mutire tamen & mouere nihil audet. vt lib.1.cap.1.vers.3. Rursumque, quando pace fruitur & ab armis quiescit, vt cap.7. vers.vlt.c.9. vers.57.& 58. cap. 11.v. 38. cap. 14. vers. 4. At hoc eodem cap. 12. vers.11. vbi Arabes dicuntur, *residui*, Græcè ὑπολοίπους vocantur. Et vers.26.non *à Carnion*, sed, *ad Carnion* videtur legendum, prout manifestum ex vers.21.ipsaque historia,& Græco textu. ἐξιλάθωσαν ὅτι τὸ κάρνιον. Adiungitur verò in eodem καὶ τὸ ἀτεργατεῖον, quod est deæ *Atargatæ* vel *Atargitidis* templum, quæ vt lib.16.ait Strabo vocabatur *Athara* & *Decreto* & quidem *prodigiosa*, vt addit lib.5. cap.23.Plinius,de qua Lucianus dialogo de Syria dea, & ego aliâs in caput 2 Iudicum. Scythopolitæ verò se erga Iudæos multo iam amiciùs gesserunt, quàm Iudaici belli principio, vt in vita sua tradit Iosephus. De ea verò vrbe dixi Iudicum 1. Non est verò prætereundum eos Iudæos ad quos vers. 17. victor Machabæus venit, à quibusdam putari vocatos *Tubianæos* ob religionem & bonitatem, cuius causâ iam quodammodo in terris beati essent,& haberentur. Solent enim Syri τὰς μακείτας, qui felicem iam in cœlis vitam degunt, isto nomine afficere. In Græco τυβιανοὶ. quemadmodum scilicet Nazarenus & Nazaræus, Essæus & Essenus. De Iudæorum verò pietate, qui *Hasidæi* dicebantur; postea. Est verò illud nescio, vnde petitum apud D. Thomam, lepidum, sed futile commentum. *Tubianei dicuntur illi qui se tenebant ex parte Iudæorum, non tamen erant Iudæi. & dicuntur sic, quasi alieni, tubis conducti vel vocati.* Et magis adhuc ridiculè infra. v. 35. *Baccenoris, id est, tubanicis, de quibus dictum est, quod fuerunt à Iuda conducti, vt ad sonitum tubarum essent Iudæis in auxilium.* Prorsus quasi Latinè Iudæi loquerentur. Quamquam, quid in *Tubianeis* & *Tubanicis* à *tuba* Latinum?

Dux quintus Gorgias cap.12.vers.32. qui victus quidem, sed fuga elapsus est, vers. 25. *Clamauit Iudas, Ad te ô Gorgia,* inquit Gorion cap.19. *transiliensq; ad eum, extendit dextram suam, vt tangeret. At Gorgias conuersus retrorsum fugit à facie Iudæ, proiectisq; à se armis suis bellicis, euasit, & non est vltra cognitus viuus vel mortuus. Sunt tamen qui dicant, illum mortuum in deserto Edom. Iudas verò conuersus percussit vniuersam terram Edom, & subuertit cunctas ciuitates eorum, adegitq; ad tributum.* Dositheus porrò, vers. 35. *de Bacenoris* dicitur non vt suprà D. Thomas, *de Tubaneis*, sed de ipsius Baccenoris filiis siue prosapia. Est enim Græcè τῦ Βακήνορος, estque idem Dositheus, qui suprà vers. 19. Nam Iosephus Gorion,& cap.18.& cap.19.quasi de eodem loquitur, & eundem semper *militiæ Principem* vocat,& commemorat eorum, qui ceciderunt aliquos è fortissimis Hasmonæis. Erant verò pauci illi, qui è Iamnienſibus fanis, profana dona sustulerunt, & diuina vltione ceciderunt. vers.34.40.42.

Post victoriam istam Iudas cum suis Sabbathum egit in vrbe *Odolla* vers. 38. vt propter sanguinem,& mortuos contactos, purificarentur. Postero die, qui apud nos esset *Dominicus*; suos illos paucos, qui ceciderunt, sepelire voluit. *Vix vllum*, ait libro 5. Curtius, *tam solenne munus in bello, quam humãdi suos.* In D. Thoma mirus quidam textus miram quoque peperit expositionem. *Post Sabbathum Martyrum, id est, post diem Dominicam.* Inuenerunt verò, sub eorum vestibus, latentem mortis ipsorum causam, impura illa scilicet furta, de quibus Deuteron.7.vers.5. Exod.34. vers.13. Tuncque omnes *primò* iustum DEI iudicium laudarunt, v.41. *Secundò*, pro ipsis DEVM orarunt, vers.42. *Tertiò*, vt pro ipsis sacrificia fierent Hierosolymis, collatitiam pecuniam dederunt. *Quartò*, Iudas populum hortatur ver.42.& collectam istam pecuniam Hierosolymam mittit, *benè de resurrectione & piorum morte cogitans* vers.44.45.

De facta pro mortuis donatione, & sacrificiis.

NOTANDA hic, quæ vel contextum explicent, vel hæreticos refellant, nonnulla. Et illa quidem sunt *quatuor. Primum* pro verbis illis vers. 42. *vt delictum obliuioni traderetur*, in Græco esse significantius, πλείους ἐξαλειφθῆναι, *vt admissum peccatum penitus deleretur*, seu *perfectè aboleretur*. quod & versu vltimo dicitur, *à peccato solui*. Potest namque *duobus modis* quidpiam *deleri*, perfectè nimirum & imperfectè. *Perfectè* deletur, cuius litura & vestigium non apparet, neque ex eo, quod ante fuit videri aut legi quidpiam potest. *Imperfectè*, cum aliqua litterarum adhuc vestigia cernuntur. Peccata imperfectè delentur, cum quoad culpam tantùm condonantur: perfectè, cum quoad culpam & pœnam totam. Atque hæc perfecta deletio, vt purissimum illud beatorum domicilium purissimus homo ineat, vel in hac vita, vel certè in altera fieri debet. Ideoque & Psalm. 50. propheta. *Auerte faciem tuam à peccatis meis: & omnes iniquitates meas dele. Alterum* vers. 43. Stips viritim colligitur, cuius summa in Latinis nostris exemplis, dat argenti *drachmarum duodecim millia*. In Græcis *duo tantùm millia*. Sed in Græcorum numeris menda non rara, vt in superioribus libris & capitibus non semel notatum. Et interdum ex Latino interprete colligitur, quidpiam in illis deesse, quemadmodum à Scaligero in Festum, ex voce, infrunitus, Sapient. 23. colligitur desiderari ἀπειρήκασιν. Ideoque in illis reponendum, μυρίας καὶ δισχιλίας, eo modo, quo à Iosepho lib. 14. cap. 8. scribitur, cecidisse Iudæorum εἰς μυρίους καὶ δισχιλίους, vel sine vllo καὶ, quemadmodum Iudith cap. 2. τοξότας μυρίους δισχιλίους. Et sanè etiam olim hoc loco legit *duodecim millia* lib. de prædictionibus parte 2. cap. vltimo S. Prosper. sed pro *drachmis, talenta* posuit, vt multis partibus maiorem collectam fuisse pecuniam oporteret. Quantum verò nostratis monetæ summa ea drachmarum fecerit, variè apud Budæum, Agricolam, aliosque statuitur. Nam vel 250. aureos, vel 260. cum cruciferis 26⅔ vel 1200 daleros consummant. Dixi verò alias, drachmam non imparem fuisse Italorum Iulio, Hispanorum regio seu Regali, Germanicis duobus batziis: idcoque mille drachmæ conficerent nostrates florenos 133⅓. Et bis mille drachmæ florenos 266. E qua pecunia, quantum in terra illa pinguissima, vitulorum & arietum, qui pro peccatis victimę Leuit. 4. 5. 6. præscribuntur; comparari potuit? E quaternis verò millibus, quanto amplius, cum ex iis sint itidem floreni 533⅓. è duodecim millibus floreni 1600? Et hanc quidem pecuniam totam liberaliter ipse Iudas libenter dependisset, nisi per plurium liberalitatem & eleemosynam, de functorum vtilitati magis consulere, sacrificiumque pro ipsis DEO acceptius reddere voluisset. Huiusce modi verò stips pecuniaria, dicitur hic κατ' ἀνδρολογίαν κατασκευάσματα, id est, *viritim collecta argenti strues & apparatus*, à D. Paulo primæ, Corinth. vltimo, & secundæ, Corinth. 9. λογίαι καὶ εὐλογίαι, *collectiones* seu *collecta & benedictiones*. Si quis verò recte contextum expendat, perspiciet in eo ipsum sacrificij genus, quod offerendum erat; denotari, dum dicitur περὶ ἁμαρτίας θυσία, *pro peccato sacrificium*. & eiusmodi describitur Leuitici 4. & 6. vbi inter cætera dicitur vers. 6. vt qui offertur aries, sit non quilibet, sed *iuxta æstimationem mensuramq; debitam*. Vt verò idem sacrificij genus ad mortuos etiam pertinere clariùs aduerteretur, est in quibusdam exemplaribus, etiam apud D. Thomam, *pro peccatis mortuorum*. idque ipsemet admonuit. *Tertium*; additur. *Valdè benè, ac præclare faciens de resurrectione cogitans*, aut, *quia cogitauit*, vers. vlt. *Sancta ergo & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, vt à peccatis soluantur*. In Græco res eadem tota dicitur, sed alio modo, & aliquid etiam amplius,

plius. Sic enim vers. 46. εἶτ' ἐμβλέπων τοῖς μετ' εὐσεβείας κοιμωμένοις κάλλιστον ἀποκείμενον χαρίσιον, ὁσία καὶ ἐνσεβὴς ἔννοια. *Deinde inspiciens seu considerans, iis, qui cum pietate dormiissent, optimam repositam gratiam, sancta & pia hæc cogitatio.* Illud verò *inspiciens*, seu *considerans*, refertur ad illud supra positum, *valdè benè & præclarè faciens*, quasi dicas; rectè fecit, *primò* quidem cogitando de resurrectione, *deinde* etiam considerando, iis, qui cum pietate, id est, vera fide ac pœnitentia dormiissent, gratiam esse præparatam, non apud homines tantùm, sed etiam apud DEVM, vel potius apud ipsum solum, qui præmiorum & suppliciorum Iudex est. *Quartum* illud, *sancta & pia*, à quibusdam per parenthesin proponitur, vt sit quasi laudatoria & approbatoria exclamatio: ab aliis intelligitur *quod*, seu *quæ res*. Et semper idem sensus est, semperque idem intelligitur, cogitationem videlicet illam bonam esse, orare pro mortuis, vt noster Interpres, & ipse etiam Lutherus vertit vel potius Melanchthon, prout in Onomastico suo affirmat Chythræus. fol. 896. Et tunc, in Græco, amplius quodammodo significatur. ὅθεν καὶ ὑπὲρ τεθνηκότων τὸν ἐξιλασμὸν ἐποιήσατο, τῆς ἁμαρτίας ἀπολυθῆναι. *Vnde*, seu, *quam ob rem pro mortuis expiationem fecit* (Iudas) *vt à peccato solverentur*. Rectè verò monuit Canus lib. 12. ca. 23. ad 9. *peccati* nomen hîc, quemadmodum Leuitici 17. Isaiæ 53. 2. Reg. 12. pro *pœna* quę peccato debetur; accipi. licet quæ ab eodem ibidem traduntur, Soarezio non probentur Tomo 3. disp. 79. sect. 4.

De iisdem Sacrificiis contra hæreticos.

IAM, quod ex iis, quæ proposita sunt, alterum erat; agamus; de hisce scilicet Israëlitarum, pro mortuorum expiatione, sacrificiis, contra nostri sæculi hæreticos, qui multo sunt in ipsos mortuos iniquiores, & duriores, quam veteres illi, quorum celebrata truculentia est; Albani. Hi enim tantùm quoad corpora, illud apud Strabonem libro 11. dicebant; τεθνηκότων γὰρ οὐδὲν φροντίζειν. De iis curare, qui è vita excesserint, pium non est. Nostri verò Nouatores idem, quoad mortuorum animos, qui corporibus longè præstant; vociferantur. Cœperunt enim veteres & obsoletos hæreseon Magistros potius quam Ecclesiam Catholicam audire ac imitari velle, veteres inquam Aërianos, Petrobrusianos, alios, de quibus S. Epiphanius hæresi 75. Petrus Venerabilis epistola 2. D. Augustinus libro de hæresibus, hæresi 53. hisce verbis; *Aëriani ab Aërio quodam sunt nominati, qui cum esset presbyter, doluisse fertur quod episcopus non potuit ordinari: & in Arianorum hæresim lapsus, propria quoque dogmata addidisse nonnulla, dicens; orare vel offerre pro mortuis oblationem non oportere.* Et D. Bernardus sermone 66. in Cantica. *Non*, ait, *credunt* (hæretici) *ignem purgatorium restare post mortem, sed statim animam solutam à corpore, vel ad requiem transire, vel ad damnationem. Quærant ergo ab eo qui dixit quoddam peccatum esse, quod neque in hoc sæculo, neque in futuro remitteretur, cur hoc dixerit si nulla manet in futuro remissio purgatioq; peccati?* Et iterum: *Videte detractores, videte canes. Irridentnos, quia baptizamus infantes: quòd* ORAMVS PRO MORTVIS.

Sunt verò, quæ contra istos, hinc colliguntur, *duplicia*. Quædam eos *generatim* oppugnant, quædam *speciatim*. Generatim hæc *quatuor*. PRIMVM, Iudæ ipsius tanti, tamque laudati Ecclesiæ illius temporis, totiusque religionis Antistitis & defensoris, cæterorumque cum ipso viuorum & religionis sanctitatem propugnantium, pro mortuis factum & iudicium. SECVNDVM, Ne ex hominis vnius facto nos fidei articulum condere calumnietur, vti solet, Lutherus; est Ecclesiæ illius temporis publicum,

cum, pro mortuis, sacrificandi & precandi institutum. TERTIVM, Facti & iudicij consuetudinisque huius per Spiritum sanctum, qui Canonicorum librorum author præcipuus; approbatio & laudatio. QVARTVM tandem est Catholicorum iste syllogismus:

> Quod in Ecclesia vetere, à bonis factum, & bonum iudicatũ, ab illa ipsa Ecclesia publicè receptum, & à Spiritu sancto approbatum est, id nullo modo vel falsum vel superstitiosum: sed verissimum, religiosissimum, &, si futurorum vmbram seu CHRISTI venturi figuram nullam continet; imitatione est dignissimum:
>
> Huiusmodi verò est pro fidelibus defunctis oratio, vti iam ostensum: nullamq; futurorum vmbram, seu CHRISTI venturi figuram continet.
>
> Ergo ea nullo modo falsa vel superstitiosa est: sed verissima, religiosissima, & imitatione dignissima.

Speciatim verò colliguntur hęc. *Primum*, posse aliquem ita mori, vt non omnes peccatorum reliquiæ aut pœnæ per mortem tollantur, etiamsi violenta ea sit, vt istorum fuit. *Secundum*, Posse aliquem ita mori, vt post mortem, aliquo adhuc peccati vinculo ligatus sit. *Tertium*, posse ab eodem vinculo liberari, seu solui. *Quartum*, fieri id posse per preces, sacrificia, Eleemosynas. *Quintum*, Eorum, qui mortui sint, cum per ætatem peccare iam potuerint; statum esse aliquem medium inter duos illos extremos æternæ felicitatis & gehennæ, ad quos aliqui statim deueniunt, aliqui non; hi videlicet, quia à peccatis solui adhuc cum possint, soluti tamen nondum sunt. *Sextum*, Et fuisse olim, & iam esse purgatoriũ. Hic enim stat' quasi medius, quo à peccato soluuntur, vèrè purgatoriũ est, licet de loco, vbi purgatio ista fiat; quæstio adhuc relinquatur, quæ ad institutum nihil iam pertinet. Confirmant ista quæ dixi, Veteres, & quidem ex hoc ipso Machabæorum loco.

D. AVGVSTINVS libro de cura pro mortuis habenda cap. 1. *In Machabaorum*, inquit, *libris, legimus, oblatum pro mortuis sacrificium; Sed etsi nusquam in scripturis veteribus legeretur, non parua est vniuersa Ecclesia, quæ in hac consuetudine claret, authoritas, vbi in precibus Sacerdotis, quæ Domino* DEO *ad eius altare funduntur; locum suum habet etiam commendatio mortuorum.* Et cap. 4. *Non sunt*, inquit, *prætermittenda supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Christiana & Catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumcunque sub generali commemoratione suscepit Ecclesia: vt quibus ad ista desunt parentes, aut filij, aut quicunque cognati, vel amici, ab vna eis exhibeantur pia matre communi.* Vbi ostendit, rectè Ecclesiam vniuersè pro fidelibus defunctis orare, quia eorum quibusdam interdum desunt consanguinei, & amici, qui haberi preces curent. Sic enim etiam docet, atque vt fiat hortatur serm. 32. de verbis Apostoli; *Orationibus verò sancta Ecclesia, & sacrificio salutari, & eleemosynis, quæ pro eorum spiritibus erogantur, non est dubium mortuos adiuuari: vt enim eis misericordius agatur à Domino quam eorum peccata meruerunt. Hoc enim à Patribus traditum vniuersa obseruat Ecclesia, vt pro eis qui in corporis & sanguinis* CHRISTI *communione defuncti sunt, cùm ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur, oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoretur. Cum verò eorum commendandorum causa*

opera

opera misericordia celebrantur, quis eis dubitet suffragari, pro quibus orationes DEO *non inaniter allegantur?* Et cum absurdum quoddam ex hoc loco dogma probare vellet, ita respondit sanctus Pater, vt & canonicam libri auctoritatem libens agnosceret, & pro fidelibus defunctis sacrificia commendaret libro 3. de anima cap. 12. *Quia*, inquit. *nec illud quod de Machabaorum libris commemorasti sacrificium Iudaeorum, pro eis qui non circumcisi esse corpore exierint, ostendit oblatum. In qua tua sententia tam noua, & contra Ecclesia totius authoritatem disciplinamq; prolata, verbo etiam insolentissimo vsus es, dicens: pro his sanè oblationes assiduas, & offerenda iugiter sanctorum censeo sacrificia sacerdotum, vt te homo laicus sacerdotibus* DEI *nec discendo subderes, nec saltem simul quaerendo misceres, sed censendo praponeres.* Prorsus, quemadmodum sermone illo 32. de verbis Apostoli; *Non omnino ambigendum est*, inquit, *ista prodesse defunctis, sed talibus qui ita vixerint ante mortem, vt possint eis haec vtilia esse post mortem. Nam qui sine fide quae per dilectionem operatur eiusque sacramentis de corporibus exierunt, frustra illis a suis huiusmodi pietatis impenduntur officia, cuius, dum hic viuerent pignore caruerunt, vel non suscipientes, vel in vacuum suscipientes* DEI *gratiam, & sibi non misericordiam thesaurizantes, sed iram. Non ergo mortuis noua merita comparantur cum pro eis boni aliquid operantur sui, sed eorum praecedentibus consequentia ista redduntur.*

S. PROSPER libro de praedictionibus parte 2. cap. vltimo; *Propter quam (vitam veram, omniq; metu carentem) & alios in bello mortuos, Iudas Machabaeus duodecim millia talentorum Hierosolymam misit, offerre sacrificium pro mortuis, bene & optime de resurrectione cogitans.*

S. BACHIARIVS ipsi Diuo Augustino synchronus, epistola ad Iouinianum; *Melior est*, inquit, *Iudas ille Machabaeus, qui etiam pro mortuis fratribus orationem credidit esse faciendam, quos furata de Iamnensi* (sic enim legendum, non *Camyrni*) *ciuitate dona prostrauerant.* Et subdit: *medicum nostrum* (CHRISTVM scilicet) *inter librorum suorum loculos, haec pigmenta esse voluisse.*

S. IOHANNES DAMASCENVS in oratione pro defunctis, cum ostenderet DEVM & iustum & misericordem esse; *Animaduertite*, inquit, *quid* SCRIPTVRA SACRA *de Iuda Machabaeo memoria prodiderit, nimirum eum, in Sion regis magni ciuitate, cum populum, cui praerat, ab exteris hostibus casum & truncatum vidisset, sinusq; eorum excutiens, condita in ipsis idola comperisset, statim expiandi huiusce sceleris causa, Domino ad misericordiam prompto atque propenso, pro vnoquoque eorum munera obtulisse, in eaq; re summa pietatis & charitatis munere perfunctum esse. Vnde etiam factum est, vt* DIVINA SCRIPTVRA, *quemadmodum omnibus aliis nominibus, ita hoc quoque nomine summis eum laudibus euexerit ac mirificè commendarit.*

RABANVS in hunc locum copiosè.

PETRVS VENERABILIS, vel Cluniacensis epistola contra Petrobrusianos, cum è sacris, & canonicis libris se contra Petrobrusianos testimonia citaturum dixisset; subdit: *Primò omnium, Machabaeorum liber secundus in medium adducatur, ex quo famosissimam lectionem, & in sacrificiis diuinis, qua assiduè per totum mundum pro mortuis offeruntur, quotidie sequentatam, contradictor hareticus audiat, & ad eius pietatis verba piè per orbem terrarum vtique resonantia, inter innumerabiles pios, pietati diuina pro mortuis supplicantes, penè solus impius esse erubescat, audiat à fortissimo Iuda factam collationem.*

CAESARIVS, quem, quia S. Augustinum iam citati, Ecclesiaeque de hoc loco sententiam refert; nomino, lib. 12. cap. 39. Apollonio interroganti, vnde auctoritatem haberet, *post hanc vitam peccata remitti*, respondet hisce verbis; *Dominus dicit in Euangelio*

(Matth. 12.) *qui dixerit verbum in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hac vita, neq; in futura. Ex quo colligitur, quod post mortem, peccata venialia, nec non & mortalium pœna, quæ purgatorio effert punienda, meritis & precibus Sanctorum suffragantibus, vel orationibus, eleemosynis, aliisq; misericordiæ operibus Ecclesiæ militantis intercedentibus remittuntur. Vnde Iudas Machabæus duodecim millia drachmas argenti misisse legitur Hierosolymam pro peccatis occisorum.*

THOMAS Cantipratensis libro 2. cap. 53. num. 23. *Quintum suffragium pro animabus est, dare eleemosynam. Vnde in libro secundo Machabæorum dicitur: quod vir fortissimus Iudas, collatione facta, duodecim millia drachmas argenti misit Hierosolymam offerre ea ibi pro peccatis mortuorum. Nec mirum: cum in Ecclesiastico dicatur; Sicut aqua extinguit ignem: ita eleemosyna extinguit peccatum. Et in Daniele dicitur: Peccata tua Rex, eleemosynis redime.* Hoc ipso maiorem, eius tamen condiscipulum D. Thomam Aquinatem, aliosque posteriorum sæculorum, etsi doctissimos, plurimosque, prætermitto.

Ipsi verò etiam Hebræi preces pro mortuis olim fuderunt, & hodie fundunt, vti testatur libellus, quē è *Mazor* vertit Genebrardus, & oratio quæ dicitur *haschabah*, id est, *requies*, vel *pro requie*. Et Iosephus Gorion à Genebrardo citatur in Notis, quasi tradat, *tantùm pro iis, qui seipsos interficiunt, orandum non esse.* pro aliis autem fidelibus vita functis orandum. Sed hoc, lib. 3. cap. 19. in editione Basileensi, anno 1541. non inuenio. Ideoque in ipsius locum mihi iam succedat Rabbi Isaac Toletanus, libro *Beth Ioseph*, de vltimo legis præcepto differens; *Annis*, ait, *singulis, anniuersario die mortis parentum ieiunandum est, & preces quæ incipiunt Cados*, id est, *Sanctus, fundendæ.* Fatetur & hunc Iudæorum morem hæreticus Munsterus, cum Fagio in Deuteronomij 14. licet eum negasset scribens in Iosephi Gorionidæ locum citatum. Vnde & illæ, cum de mortuis loquuntur precatiunculæ נשמתו בכבוד, *requies sua sit in gloria*, vt vertit etiam hæreticus Lepusculus, in R. Abenezræ explicatione primi præcepti, cum de R. Iuda Leuite agit. Si mortuus quis filium habet, ipse singulis diebus manè & vesperi in Synagoga, postquam Iudæi suas preces absoluerunt, dicit precationem *Kadisch*, & incipit יתגדל: *seq; felices putant, qui filium habent, cuius opera possint ab inferis liberari.* In maiore Francofurdensium Iudæorum Synagoga, in ipso ingressu ad læuam, fere semper ardens lumen, aut etiam lumina plura videas. quia, si cuiusquam parens moriatur, præter preces, hos etiam cereos, anno integro, accendit. Sunt & aliæ ipsorum preces plures, quas vel in libris, vel in sepulchralibus saxis, per *rasse teuoth* siue *dictionum initia*, ita quandoque scribunt: הגבינא, id est, *sit anima eius in horto deliciarum Amen.* הצבה, id est, *sit anima eius colligata in fasciculo viuentium* ex 1. Regum 25. vers. 29. Fatetur denique Wittakerus lib. 1. contra Duræum, fol. 81. *Scio*, ait, *Iudæis esse libros memoriales (machzor) quos in Synagogis suis legunt, eosq; nunc precibus quibusdam pro mortuis vti solere non ignoro.* Quod verò de Iudæis antiquis negat, absque causa facit tantùm, quia ita ipsi placet. Vide S. Ephrem in suo Testamento, Eustratium presbyterum Constantinopolitanum; libro de immortalitate animæ, Apollinarē interpretantem locum illum, Num. 19. *Si mortuus fuerit*: qui idcirco 1. Cor. 15. dicunt, pro mortuis quosdam baptizatos, vt ostendit Turrianus lib. 4. pro Epist. Pontifi. cap. 13. Iam Postellus lib. 21. de concordia orbis, cap. 9. *Orat Iudæus pro defuncto, orat, & comedit cum pauperibus Musulman.* Et hæretici plerique, arcana quadam veritatis vi adacti, benè ipsis mortuis precantur, quod orationis quoddam genus est, vt in Agenda illorum Germanica mihi quandoque ostendit admodum Reuerendus & Nobilis Dominus Herbipolitanæ Ecclesiæ Decanus Conradus Coduuizius. Isto etiam modo precatur Elias Hutterus in suorum Hebræo-

Hebræorum bibliorum præfatione,& Cruſius in ſua Turcogræcia. Nam de ſuo quodam Vlmenſi præceptore Gregorio loquens,*eum*,inquit fol.55. DEVS *εἰς ἀϊδιότητος χαρὰν ἀναστήσῃ, ad æternum gaudium reſuſcitet*, ſeu, vt diſſimulantiùs, ne nimium ſcilicet apertè pro mortuis precari videretur,ipſemet vertere,vel tegere maluit; *benè ſit & Patri beato, & viuo nunc filio.* Qui vt viuo benè ſit, precatur, nonne id à DEO precatur? nonne pro ipſo orat?Ergo ſimiliter,qui & mortuo benè eſſe precatur.Extat huiuſcemodi etiam precatio, auratis vncialibus literis, in ſepulchralis areæ hyperpylæo, quam, extra opidum ſuum,Kitzingani Lutherani, Herbipolim verſus, hiſce aliquot annis extruxerunt.

Plurima verò pro iſto ſanctiſſimarum precum genere, vel ex vltima Chriſtianiſmi antiquitate,teſtimonia proferri ſolent. Sed ea in Bellarmino lib.2. de purgatorio ca.16.& ſequentibus, vel Garetio lib.qui inſcribitur; *Iuuari mortuos viuorum precibus*,inuenies.Tria tantùm quæ illic non vidi addã teſtimonia.*Primũ* Euſebij Alexandrini homilia in diem dominicam, *Memento*, inquit, *in oblatione*, (*μεσοκοιμιδῆ*) *etiam eorum,qui de vita iam diſceſſerunt,parentum ac fratrum.Hoc ſi feceris, magnam eis requiem præbes.Alterum* S.Ephrem Syri,ſermone de ſua morte; vbi ait,*poſſe noui teſtamenti Sacerdotes ἐν μεσοφοραῖς λατρειῶν*,id eſt,*in oblationibus & precibus,debitum mortuorum diſſoluere.Tertium* Germaniæ noſtræ Apoſtoli S. Bonifacij, qui Pontificem rogauit, *an profolis iis mortuis orare liceret qui in fide permanſiſſent, & apoſtatæ facti non eſſent.* Reſpondit verò ei Gregorius tertius,*pro Catholicis tantùm mortuis orandum,idque* ait, *ſancta tenet Eccleſia*, in hiſtoria S.Bonifacij.lib.1.Vide quæ in Tobię cap.4.notata.

Hæreticorum obiectiones tres.

PRIMA, iſti in peccato mortui ſunt: ergo pro iis orandum non erat. Reſpondeo *primò*,licere nobis,ex rei ipſius natura,pro omnibus fidelibus defunctis orare, niſi ſecus quippiam de eorum ſtatu reuelet DEVS, ipſos videlicet eſſe in cœlo vel in Inferno,aut id Eccleſia iuſtas ob cauſas prohibeat, vt in excommunicatis, & hęreticis, & ſi qui ſunt ſimiles. De reliquis fidelibus omnibus benè ſperare poſſumus & debemus,ideoque & pro iis orare poſſumus *Secundò*, horum peccatum non fuit, quaſi vellent furto iſto idola colere,vt hęretici quidam ineptiunt,cum de iis,*qui cum pietate dormitionem acceperunt*; agatur,id eſt,ipſo etiam Luthero vel Melanchthone,vt ſuprà iam indicatum; interprete;*cum vera fide*;ſed fuit auaritiæ & cupiditatis peccatum,quod vel in omnibus vel certè in quibuſdam fortè fuit veniale, non quòd legem ignorarint, cum ſub veſtibus ſpolia illa occuluerint, & legem illam ſcire tenerentur: ſed ratione obiecti,aut finis. Si verò in aliquibus fuit mortale, eos pœnituiſſe potuit ante prælium, vel in ipſo prælio, adeoque in ipſo iam lethalis plagæ, mortisque articulo, vt Pſalm. 77. *Cum occideret eos, quærebant eum.* Hinc factum, vt non tam grauiter in eos DEVS animaduerterit,quam in Achan Ioſuę 7. Si damnatos ęternisque flammis addictos boni iſti Iudæi putaſſent,in patria eos ſepulchra nõ intuliſſent,& ſi in alia intuliſſent, id ſcriptura ipſa memoraret, vt ſuprà de Iaſone lib. 2. cap. 5. verſ.10. de aliis 2. Paral.21.verſ.20.& cap.24.v.25.Hieremię 22.verſ.19.vbi *Sepultura aſini ſepelietur.*

Altera obiectio. Error eſt, dicere, vanum eſſe pro mortuis orare, ſi reſurrectio non ſit;quia dici videtur, animas immortales non eſſe: &, ſi corporum reſurrectio eſſet,iſtas non ſupereſſe.*Reſpondeo*,in ſcriptura duas iſtas quęſtiones de corporum reſurre-

ſurrectione, & animarum immortalitate ſæpè ita tractari, vt vna alteri præſupponatur: imò quaſi pro eadem accipiatur, vt patet Act. 23. Matth. 22. Et clariſſimè 1. Corint. 15. ideóque *vanum eſſet pro mortuis orare, ſi reſurrectio non eſſet*, id eſt, ſi animæ immortales non eſſent. quaſi eas, ſi quidem ipſæ non intereunt; corporibus rurſum copulari æquiſſimum ſit. Hanc igitur reſurrectionem futuram, & animorum immortalitatem Iudas ob cauſam infrà, cum de Haſidæis agetur, explicandam, conſiderans, pro ſuis militibus orabat. Vide Bellarminum lib. 1. de purgatorio cap. 3.

Poſtrema obiectio, vel temeraria potius coniectura Munſteri eſt; idem de precibus coronidem, videri per audaculum aliquem adiectam. *Primò*, quia eam non habet Gorionides. *Secundò*, in alio ſcripturæ loco non inuenitur. *Tertiò* Iudæis, ad hunc vſq; diem, in vſu non eſt orare pro his, qui iam ſunt ſub iudicio DEI. *Reſpondeo*, eam coronidem ex hoc ſcripturæ loco, non niſi per audaciſſimum & impudentiſſimum hæreticum auferri poſſe, cum in libris Machabæorum omnibus, editis & manuſcriptis, nouis & antiquis, inueniatur. Ideóque à veteribus etiam patribus, S. Auguſtino, S. Bachiario, aliiſque, vt ſupra viſum, citetur. Ad *primum* dico, quædam in Gorionide interdum eſſe, quę ſuis in libris non ſunt, & contrà, quędam interdum hîc, quæ ibi non, quemadmodum vel hoc ipſo cap. 13. patet, à verſ. 17. ad 26. Et in hoc ipſo cum Gorgia prælio cap. 15. & ex iis, quæ Ionathæ principatu contigerunt, huius lib. 1. cap. 9. 10. 11. 12. è quibus non niſi paucula Gorion vno cap. 1. lib. 4. perſtringit. Et verò quàm facilè fieri potuit, vt è Gorionide Ioſepho id per audaculos aliquos detractum ſit, quemadmodum nobile illud de IESV CHRISTO D.N. teſtimonium lib. 18. cap. 6. è Flauio Ioſepho, quem eſſe cum altero illo eundem, male quidem, ipſi tamen Munſtero in Gorionidem illum præfanti videtur. De cuius teſtimonij flagitioſiſſima litura tomo primo, Annalium Reuerendiſſimus Baronius. Nonne & idem Flauius Ioſephus, quæ in Scripturis celeberrima ſunt, multa præteriit?

Ad *ſecundum*, non quicquid in alio Scripturæ loco non inuenitur, id è ſuo ipſius loco remouendum, alioquin è Ioannis Euangelio delendum, *In principio erat verbum*, & ex eodem, aliiſque alia ſexcenta.

Ad *tertium* ſuprà ex Hebræis, & ipſomet palinodiam canente Munſtero, reſponſum.

Bellum cum ipſomet Antiocho Eupatore.

Ex capite ſexto libri primi.

18 *ET hi, qui erant in arce, concluſerant Iſraël in circuitu ſanctorum: & quærebant eis mala ſemper, & firmamentũ Gentium.*

19 *Et cogitauit Iudas diſperdere eos: & conuocauit vniuerſum populum, vt obſiderent eos.*

20 *Et conuenerunt ſimul, & obſederunt eos anno centeſimo quinquageſimo, & fecerunt baliſtas, & machinas.*

21 *Et exierunt quidam ex eis, qui obſidebantur: & adiunxerunt ſe illis aliqui impij ex Iſraël,*

22 *& abierunt ad regem, & dixerunt: Quouſque non facis indi-*

cium

cium & vindicas fratres nostros?
23 Nos decreuimus seruire patri tuo, & ambulare in præceptis eius, & obsequi edictis eius:
24 & filij populi nostri propter hoc alienabant se à nobis, & quicunq; inueniebantur ex nobis, interficiebantur, & hereditates nostra diripiebantur.
25 Et non ad nos tantùm extenderunt manum sed & in omnes fines nostros.
26 Et ecce applicuerunt hodie ad arcem Ierusalem occupare eam, & munitionem Bethsuram munierunt:
27 & nisi præueneris eos velociùs, maiora, quàm hæc, facient, & non poteris obtinere eos.
28 Et iratus est rex, vt hæc audiuit: & conuocauit omnes amicos suos, & principes exercitus sui, & eos, qui super equites erant.
29 Sed & de regnis aliis, & de insulis maritimis venerũt ad eum exercitus conductitij.
30 Et erat numerus exercitus eius, centum millia peditum, & viginti millia equitũ, & elephanti trigintaduo, docti ad prælium.
31 Et venerunt per Idumæam, & applicuerunt ad Bethsuram, & pugnauerunt dies multos, & fecerunt machinas & exierunt, & succenderunt eas igni, & pugnauerunt viriliter.
32 Et recessit Iudas ab arce, & mouit castra ad Bethzacharam contra castra regis.
33 Et surrexit rex ante lucem, et concitauit exercitus in impetum contra viam Bethzacharam: & comparauerunt se exercitus in prælium, & tubis cecinerunt:
34 & elephantis ostenderũt sanguinem vuæ & mori, ad acuendos eos in prælium:
35 & diuiserunt bestias per legiones: & astiterunt singulis elephantis mille viri in loricis concatenatis, & galeæ æreæ in capitibus eorum: & quingenti equites ordinati vnicuiq; bestiæ electi erant.
36 Hi ante tempus vbicunque erat bestia, ibi erant: & quocunque ibat, ibant, & non discedebant ab ea.
37 Sed & turres lignea super eos firma protegentes super singulas bestias: & super eas machinæ: & super singulas viri virtutis triginta duo, qui pugnabant desuper: & Indus magister bestiæ.
38 Et residuum equitatum hinc & inde statuit in duas partes, tubis exercitum commonere, & perurgere constipatos in legionibus eius.
39 Et vt refulsit sol in clypeos aureos, et æreos, resplenduerunt montes ab eis, & resplenduerunt sicut lampades ignis.
40 Et distincta est pars exercitus regis per montes excelsos, & alia per loca humilia: & ibant cautè & ordinatè.
41 Et commouebantur omnes inhabitantes terram à voce multitudinis, & incessu turbæ, & collisione

sione armorum: erat enim exercitus magnus valdè, & fortis.

24 Et appropinquauit Iudas, & exercitus eius in prælium: & ceciderunt de exercitu regis sexcẽti viri.

43 Et vidit Eleazar filius Saura vnam de bestiis loricatam loricis regis: & erat eminens super ceteras bestias. & visum est ei quòd in ea esset rex.

44 Et dedit se vt liberaret populum suum, & acquireret sibi nomen æternum.

45 Et cucurrit ad eam audacter in medio legionis interficiẽs à dextris, & à sinistris, et cadebant ab eo huc atque illuc.

46 Et iuit sub pedes elephantis, & suppossuit se ei, & occîdit eum: & cecidit in terram super ipsum, & mortuus est illic.

47 Et videntes virtutem regis, & impetum exercitus eius, diuerterunt se ab eis.

48 Castra autem regis ascenderunt contra eos in Ierusalem, et applicuerunt castra regis ad Iudæam, & montem Sion.

49 Et fecit pacem cum his, qui erant in Beth-sura: & exierunt de ciuitate, quia non erant eis ibi alimenta conclusis, quia sabbatha erant terræ.

50 Et comprehendit rex Beth-suram: & constituit illic custodiam seruare eam.

51 Et conuertit castra ad locum sanctificationis dies multos: & statuit illic balistas, & machinas, & ignis iacula, & tormenta ad lapides iactandos, & spicula, & scorpios ad mittendas sagittas, & fundibula.

52 Fecerunt autem & ipsi machinas aduersus machinas eorum, & pugnauerunt dies multos.

53 Esca autem non erant in ciuitate, eo quòd septimus annus esset: & qui remanserant in Iudæa de Gentibus, consumpserant reliquias eorum, quæ reposita fuerant.

54 Et remanserunt in sanctis viri pauci, quoniam obtinuerat eos fames: & dispersi sunt vnusquisq; in locum suum.

55 Et audiuit Lysias quòd Philippus, quem constituerat rex Antiochus cùm adhuc viueret, vt nutriret Antiochum filium suum, & regnaret,

56 reuersus est à Perside & Media, & exercitus qui abierat cum ipso, & quia quærebat suscipere regni negotia:

57 & festinauit ire, & dicere ad regem, & duces exercitus: Deficimus quotidie, & esca nobis modica est, & locus, quem obsidemus est munitus, & incumbit nobis ordinare de regno.

58 Nunc itaque demus dextras hominibus istis, & faciamus cum illis pacem, & cum omni gente eorum:

59 Et constituamus illis vt ambulent in legitimis suis sicut priùs. propter legitima enim ipsorum, quæ

quæ despeximus, irati sunt, & fecerunt omnia hæc.

60 *Et placuit sermo in conspectu regis & principum: & misit ad eos pacem facere: & receperunt illam.*

61 *Et iurauit illis rex, & principes: & exierunt de munitione.*

62 *Et intrauit rex montẽ Sion, & vidit munitionem loci: & rupit citius iuramentum, quod iurauit, & mandauit destruere murum in gyro.*

63 *Et discessit festinanter, & reuersus est Antiochiam, & inuenit Philippum dominantem ciuitati: & pugnauit aduersus eum, & occupauit ciuitatem.*

E Cap. XIII. Lib. II.

1 *Anno centesimo quadragesimonono, cognouit Iudas Antiochum Eupatorem venire cum multitudine aduersus Iudæam,*

2 *Et cum eo Lysiam procuratorem & præpositum negotiorum, secum habentem peditum centum decem millia, & equitum quinq; millia, & elephantos viginti duos, currus cum falcibus trecentos.*

3 *Commiscuit autem se illis & Menelaus: & cum multa fallacia deprecabatur Antiochum, non pro patriæ salute, sed sperans se constitui in principatum.*

4 *Sed Rex regum suscitauit animos Antiochi in peccatorem: & suggerente Lysia hunc esse causam omnium malorum, iussit (vt eis est cõsuetudo) apprehensum in eodem loco necari.*

5 *Erat autem in eodem loco turris quinquaginta cubitorum, aggestum vndique habens cineris: hæc prospectum habebat in præceps.*

6 *Inde in cinerem deiici iussit sacrilegum, omnibus eum propellentibus ad interitum.*

7 *Et tali lege prænaricatorum legis contigit mori, nec terra dari Menelaum.*

8 *Et quidem satis iustè: nam quia multa erga aram Dei delicta commisit, cuius ignis & cinis erat sanctus, ipse in cineris morte damnatus est.*

9 *Sed rex mente effrænatus veniebat, nequiorem se patre suo Iudæis ostensurus.*

10 *Quibus Iudas cognitis, præcepit populo, vt die ac nocte Dominum inuocarent, quò, sicut semper, & nunc adiuuaret eos.*

11 *quippe qui lege & patria, sanctoq; templo priuari verecrentur, ac populum, qui nuper paululum respirasset, ne sineret blasphemis rursus nationibus subdi.*

12 *Omnibus itaque simul id facientibus, & petentibus à Domino misericordiam cum fletu, & ieiuniis per triduum continuum prostratis, hortatus est eos Iudas vt se præpararent.*

13 *Ipse verò cum senioribus cogitauit*

gitauit priùs quàm rex admoueret exercitum ad Iudæam, & obtineret ciuitatem, exire, & Domini iudicio committere exitum rei.

14 Dans itaq; e potestatem omnium Deo mundi creatori, & exhortatus suos vt fortiter dimicarent: & vsque ad mortem pro legibus, templo, ciuitate, patria, & ciuibus starent, circa Modin exercitum constituit.

15 Et dato signo suis Dei victoria, iuuenibus fortissimis electis, nocte aggressus aulam regiam, in castris interfecit viros quatuor millia, & maximum elephantorum cum his, qui superpositi fuerant:

16 summóque metu ac perturbatione hostium castra replentes, rebusq; prosperè gestis abierunt.

17 Hoc autem factum est die illucescente, adiuuante eum Domini protectione.

18 Sed rex, accepto gustu audacia Iudæorum, arte difficultatem locorum tentabat.

19 Et Bethsura, quæ erat Iudæorum præsidium munitum, castra admouebat: sed fugabatur, impingebat, minorabatur.

20 His autem, qui intus erant, Iudas necessaria mittebat.

21 Enunciauit autem mysteria hostibus Rhodocus quidam de Iudaico exercitu, qui requisitus comprehensus est, & conclusus.

22 Iterum rex sermonem habuit ad eos, qui erant in Bethsuris: dextram dedit, accepit, abiit, commisit cum Iuda, superatus est.

23 Vt autem cognouit rebellasse Philippum Antiochiæ, qui relictus erat super negotia, mente consternatus Iudæos deprecans, subditusq; eis, iurat de omnibus, quibus iustum visum est: & reconciliatus obtulit sacrificium, honorauit templum, & munera posuit,

24 Machabæum amplexatus est, & fecit eum à Ptolemaide vsq; ad Gerrenos ducem, & principem.

25 Vt autem venit Ptolemaidam, grauiter ferebant Ptolemenses amicitiæ conuentionem, indignantes ne forte fœdus irrumperent.

26 Tunc ascendit Lysias tribunal, & exposuit rationem, & populum sedauit, regressusq; est Antiochiam: & hoc modo regis profectio, & reditus processit.

COMMENTARIVS.

TERTIVM eorum, quæ Antiochi Eupatoris tempore contigerunt, est bellum cum ipsomet præsente gestum lib. 1. cap. 6. lib. 2. cap. 13. *Anno enim 150.* Iudas Macedonicam arcem & præsidium, quod Hierosolymis erat, obsedit cap. 6. vers. 18. Sed qui cum Macedonibus Apostatæ fuerunt, Regem inflammarunt vers. 21. Is ergò aduenit, formidabili cum exercitu, cuius numeri videntur cap. 6. & lib. 2. cap. 13. discrepare, nisi obserues, in vna summa, eos interdum numerari, qui tunc aderant, equites cum equitibus, elephantes cum elephan-

lephantis in alia etiam alios, qui subinde acceſſerunt. Gorion cap. 20. dicit, tantùm exercitum Regis fuiſſe, *inſtar arenæ maris*, & belli cauſam affert, quòd Iudæ prælia, & felices vrbium expugnationes audiſſet. In itinere, Regis iuſſu, dedit tandem impietatis pœnas impius illegitimusque Pontifex *Menelaus* cap. 13. Sed *modus* & *cauſa* notanda eſt. Fuit enim, vt clarius Græca oſtendunt, turris Berhææ cinerum plena, & in ea rotundum organum ſeu machina in cineres præceps. huic ſuperpoſitus ille, in cinerem præcipitatus, ab eoque ſuffocatus eſt. *Cauſa* eſt verſ. 8. quæ eadem in Gorionide. Sed iſtud is videtur tradere factum, poſt pacem iam cum Iuda conſtitutam, & *iuxta turrim fuiſſe cinerem* לאין שיעור. id eſt, *abſque menſura*. tantùm inquam & tam copioſum, *vt menſura non eſſet*. Eſt verò nõ omnino reſpuendum, hoc impij huius ſupplicium accidiſſe poſt pacem initam, in ipſo Regis, Antiochiam verſus, reditu. Nam cum Regem tantopere ad bella iſta, totiesque concitaſſet verſ. 32. infelix eorum exitus in ipſius meritò caput redundauit. Hinc enim offenſionis & regiæ iræ occaſio maxima. Tum autem eſſet textus noſter explicandus, vt *per anticipationem*, illius mortem narraſſet. Quia enim dicere orſus erat, quemadmodum Regem fictis falſisque calumniis & ſermonibus, quos ἐιρωνείας Græcus textus vocat; circumuenit, ideò ſimul de pœna, quam diuino nutu, dedit iuſtiſſimam, pertexuit. Alioqui longe ſemper textui poſtponẽdus Gorionides, interdumque omnino repellendus. ſicuti & Ioſephus alter, qui lib. 12. ca. 15. eandem in Regis reditu hiſtoriam collocat. Quod verò libri vltimi capite penultimo idem Iauius, de ipſius filio à Pontificatu repulſo dicere videtur, id de ſancti Onię filio, qui Onias etiam vocabatur, iſto 15. capite narrat. ſed βίρσιαν hic vocat, illic βίεσιαν. Ea hodie vrbs *Alepum* dicitur, vti docent Zonaras, Cedrenus, Nicetas, Turcici Pandectæ ſcriptor cap. 6. contra Geuſræum, qui *Epiphaniam*, Bellonium, qui *Hierapolim*, alios qui *Antiochiam* ipſam eſſe volunt. Fuiſſe verò apud veterum quoſdam hoc per cineres ſuppliicj genus, teſtis Cteſias, apud quem Artyphius & Arſites à Dario Notho, Secundianus Rex ab Ocho in cinerem coniectus traditur. Vnde & in Ibim Naſo.

Vtq; necatorum Darÿ fraude ſecundi
Sic tua ſuccenſus deuoret oſſa cinis.

Iudas verò, poſt triduanum ieiunium, preces, lachrymas, ibid. verſ. 10. obſidionem ſoluit, Regique obuiam proceſſit. hinc cum illo pugnatum, ſemel quidem paulo ante lucem, deinde clara luce. Iudas ſuis teſſeram hanc dedit, Dei Victoria, c. 13. cap. 15. Quemadmodum ſuprà, Deus *adiuuans*, & anno 1547. quo die Carolus V. Proteſtantes hæreticos domuit, ipſius in caſtris teſſera erat. *S. Georgius & S. Iacobus*, vti, qui tum militabat, refert nobilis ille in hęretica Holſatia Septuagenari⁹ ſenex Catholicus, Bertramus. Rex Elephantos inſtruxit, quibus cap. 6. verſ. 34. oſtenditur *ſanguis vuæ & mori*. Eſt autem *ſanguis vuæ*, vinum Deut. 37. quemadmodum apud Plinium lib. 14. cap. 5. dicebat Alexandro M. Philoſophus Androcydes, illius intemperantiam cohibens, *Vinum potaturus, Rex, memento tebibere ſanguinem terræ*. Mori verò ſanguis, eſt ipſius ſuccus. *Humor*, ait Plinius lib. 16. cap. 38. & *cortici arborum eſt, qui ſanguis earum intelligi debet ficis lacteus, coraſis gummoſus, vitibus ac piris aquoſus*. ita vt diſtingui multum appareat, vitis, vuæque ſanguinem. Illius enim ſanguis, *aqua* eſt: huius, *vinum*. Cenſet igitur ſolo vini aſpectu, & ſucci mororum iritari elephantos Valleſius ca. 82. ſacræ philoſophiæ, & cauſam inquirit, oſtendens ex Galeno lib. *de ſubfiguratione empyrica*, rubri

coloris aſpectum quibuſdam obeſſe, & quibuſdam prodeſſe. Videtur tamen verè datum illis vinum, & ſuccum mororum, vt biberent. Sic enim beſtias illas concitari,& ſimul etiam thuris odore,tradit liber tertius Machabęorum,& verbum indicat quod hic ponitur ὑπέδειξαν ſeu *oſtendere*, vel etiam *exhibere*, vt hic l.2.c.13.v.9.2. Timoth.4. ver.14. Ælianus,*Elephantis*, ait,*pugnaturis vinum,non ex vitibus modò confectum,ſed ex oryza etiam factitium indulgetur*.Plinius lib.15.cap.24.*Moris*, ait,*ſuccus in carne vinoſus*. Fieri tamen poſſet,vt vini ſucciſque huiuſmodi vel aſpectu,vel odore concitentur, quemadmodum ad venationem canes,& tradidit etiam Plinius lib.8.cap.8.*eos hordei ſucco mitificari*,& cap.9.quomodo pugnent,oſtendit. Vnde & colligere eſt, illos Antiochi Elephantos,ingentes admodum fuiſſe,cum tot milites ferrent, & cum Indici eſſent,qui *Africis maiores*,vt ibidem dicitur,& lib.7.cap.2.& apud Liuium decad.4.li.7. Solinum, Philoſtratum & Oneſicritum, licet in eo deſit Græcè vox Ἰνδὸς. Hic verò capite 6. pro *beſtiæ Magiſtro*, ſeu *Rectore*,in Græco eſt, *Indus*,ſicque,vt habent etiam correcta biblia,legendum verſ.37.non *Intus*. Tradit lib.6.de animalibus Ælianus, apros,leones, tauros, elephantos, nulla ad pugnam cohortatione, vel extrinſecus adhibita impulſione indigere; ſed ſuopte ſeſe impetu ad illam, ſecus quam homines, accendere & præparare.Sed hoc intelligendum,quando eos res quæpiam, cum qua iis antipathia, ſeu naturalis diſſenſio, iam iritauit, ſiue illa exteriores, ſiue interiores tantùm ſenſus feriat.Huius enim aſpectu & memoria belluæ iſtæ concitatæ, dentes exacuunt,caudis ſeſe flagellant, cornua expediunt, proboſcide ſeipſas verberant. Antequam tamen iſtam iram colligant, ſi quietę ſint, & in homines, quibus infeſtæ alioqui non eſſent, ſunt immittendæ,aliqua prouocatione opus. Quomodo iidem turrigeri ſint, quindecim armatos ferre poſſint, incredibilem hoſtibus formidinem ſtragemque inferant, aliaque ſimilia perſequitur Philoſtratus;& lib.1 de quadrupedibus,Geſnerus.

Horum verò elephantorum maximum inuaſit *Eleazarus* cap.6.ver.34.c.14.v.15. eo animo,quo apud Xenophontem lib.7.equi,cui inſidebat Cyrus,ventrem hoſtium quidam pupugit,ita vt talipedans ille iſtum excuteret. Hunc Eleazarum ait Ioſephus cap.14. lib.12. Iudæ fratrem fuiſſe,idemque aſſerunt Græca, ſi pro ὁ legatur ὃς,id eſt, *Eleazarus,qui Auràm dicebatur*, vt cap.2. eadem Græca cum Ioſepho lib.12.cap.8.& 14. eundem vocant. Et ſic in Latino pro, *filius Aura*, videtur legendum,*dictus Aura*,niſi alium quendam eſſe velimus, prout D. Ambroſius offic.1.cap.40. velle videtur. dum eum tantùm Iudæ militem,non fratrem vocat, eundemque inſigniter laudat.Quanquam cur & Iudæ miles,& frater eſſe non potuerit? Imò vtrumque aſſerit Gorion ca.20. *Cum* enim *Iudas Haſſamonæos milites omnes ſecum duxiſſet*, vti ſcribit, *& elephanto illi maximo Regem inſidere ſuſpicatus eſſet, exclamauit dicens: Quis in vobis, ô iuuenes? & aſſiliens Eleazar frater eius,vnus ex militibus*,ſeu *iuuenibus Haſſamonæis, cucurrit in elephantem ſternens in terram omnes, qui è fortiſſimis Regis bellatoribus ei obuij fuerunt, cædens ad dextram & ſiniſtram, cadentibus ante ipſum interfectis hinc & hinc*. Cognominatus porrò videtur *Aura*; vel,vt Græcè eſt Αυαγὸν, ſi non ab iis quæ lib.1. cap.2. dicta;certè à fortiſſimo & generoſiſſimo iſto facinore. Nam Hebræis,*auar*, eſt roborare & fortificare. Vnde vſitatiſſimum illud *Aur* fortis, quo etiam nomine,ab iis, quibus pollent viribus, interdum vocantur.Quin & à robore arx aliqua dicitur *Birah*,& apud Thalmodiſtas, *auruari*, eſt turris fortis,vt in Syrochaldaico theſauro notatur. Iam ſæpè dicitur *fortis ipſius, fortis ipſorum*,pro eo,qui fortiter aliquem, vel aliquos defendit,vel qui inter aliquos fortiſſimus eſt,Ioſ.24.verſ.49.& cap.6.verſ.16.Pſalm.132. 1.Reg.21.verſ.7. Tobiæ 3.4.7. Et

ſic *Aua-*

sic *Auaran*, vel potius, *Auáram*, pro *fortis eorum*. Et posset etiam quis opinari, ipsum Mathathiam vocatum etiam *Auaran*, cuius hic esset filius, nisi ex cap. 2. & Iosepho, vti dixi, Eleazari cognomẽtum id clare videretur. De eo S. Ambrosius loco citato. *Quanta*, inquit, *ista virtus animi? primò vt mortem non timeret, deinde vt circumfusus legionibus inimicorum, in confertos raperetur hostes, medium penetraret agmen, & contempta morte ferocior, abiecto clypeo, vtraq; manu, vulnerata molem bestiæ subiret ac sustinèret, post, infrà ipsam succederet, quo pleniori ferret ictu, cuius ruina inclusus magis quam oppressus, suo est sepultus triumpho. Nec fefellit opinio virum, quamuis regius fefellerit habitus. Tanto enim virtutis spectaculo defixi hostes inermem, occupatum incursare non ausi, post casum ruentis bestiæ, sic trepidauerunt, vt impares se omnes vnius virtuti arbitrarentur.* Dices, cum *vt acquireret sibi nomen æternum*, ad tantùm opus accessisse vers. 44. cap. 6. *Respondeo*, nomen & gloriam, modo in ea finis vltimus & primarius non statuatur, vel non immoderatè quæratur, non magis vetitum esse quærere, quam cibum, vestes, & quæ alia necessaria sunt, vel commoda. Vide Nauarrum, *de iudiciis* Num. 53. Abulensem 1. Reg. 15. quæst. 73. Hic verò non primariò gloriam, sed, vt textus ait, *populi sui libertatem* quærebat. *Rex Antiochus* (ad S. Ambrosij verba redeo.) *qui cum centum viginti millibus hominum armatus venerat, & cum 32. elephantis, ita vt, ad ortum Solis per singulas bestias velut montes quidam armorum coruscì, tanquam lapidibus ardentibus resulgerent, vnius territus fortitudine pacem rogaret. Igitur Eleazarus hæredem virtutis suæ, pacem reliquit.* D. Gregor. 19. mor. cap. 13. Eleazarus in prælio elephantem feriens strauit: sed sub ipso, quem extinxit, occubuit. *Quos*, ait, *Eleazarus iste significat? quem victoria sua oppressit, nisi eos qui vitia superant, sed sub ista, quæ subiiciunt, dum superbiendo succumbunt.* Quasi enim sub hoste, quem prosternit, moritur, qui de culpa, quam superat, eleuatur.

Ceciderunt verò è regiis primò quidem 600. cap. 6. Deinde 4000 cap. 13. lib. 2. Cum tamen tantæ Regis copiæ essent, declinauerunt Iudæi, & Rex ipse timuit, ideoq; certis quibusdam methodis, seu, occultis rationibus, loca expugnare statuit, sicut & Bethsuram, de qua suprà, tandem deditionè accepit, cum, propter *Sabbathum annorum*, siue septimum annum, qui & *Sabbaticus* dicitur, & à Iudæis *Semita*, fames conclusos Iudæos premeret, sicuti & eo sabbatico anno fames fuit, quo cepit Herodes Hierosolymam, apud Iosephum lib. 14. cap. 28. De huiusmodi verò anno dictum Exod. 23. Leui. 25. 4. Reg. 18.

Obsessa etiam est anno 150. à Rege Hierosolyma, vel potius templum, vt indicat Iosephus cap. 14. Et iterum à Iuda cum illo pugnatum. Sed tandem, Lysiæ industria, fœdus initum cum præsente iam eodem Rege. Atque id ab illo de quo suprà cap. 11. valde diuersum esse, cui diligenter omnia considerant dubium sit? Sed capite isto 6. vers. 62. rupit Rex citius iuramentum quod iurauit, ictumq; fœdus violauit. Quæ verò vers. 52. *fundibula* dicuntur, Græcè σφενδόναι, sunt balistæ ad lapides mittendos & fundendos, *quas* inquit lib 3. Poliorceticon Lipsius, dial. 3. *rectissime Hieronymus vertit fundibula. Ita enim euo illo dixerunt, vt ex Isidoro & Hegesippo lib. 5 cap. 44. apparet.* Ab his verò fundibulus diuersus. de quo lib. 3. cap. 14. Vegetius, & ab illis fundibularij, & fundibulatores, qui & ballistarij. *Quartum*, & extremum eorum, quæ Eupatoris temporibus contigisse aiebam, describitur eodem cap. 6. lib. 1. vers. 55. Philippus, cui à moriente patre commendatus erat Eupator, rebellionem moliri visus est, ideoque Lysiæ hortatu, Antiochia, vbi erat ille, à Rege capta est, Iudæis multum adiuuantibus, quia denuò cum iis renouatum fœdus erat: vel, vt putat Lyranus, quia hæc ante ipsum

violatum facta sunt. Iudas enim magno, apud Regem, in honore esse cœpit, cap.13. vers.25. Hancque Lyrani sententiam confirmat Gorionides cap.20. dum narrat, duabus causis ad fœdus ineundum fuisse Regem adductum, defectione Philippi,& Demetrij, qui Seleuci filius; ex vrbe Roma aduenerat.

Gesta Iudæ, tempore Demetrij Regis.

& Capite VII. Lib. I.

1 ANno centesimo quinquagesimo primo, exiit Demetrius Seleuci filius ab vrbe Roma, et ascendit cum paucis viris in ciuitatem maritimam, & regnauit illic.

2 Et factum est, vt ingressus esset domum regni patrum suorũ, comprehendit exercitus Antiochum, & Lysiam, vt adducerent eos ad eum.

3 Et res ei innotuit,& ait: Nolite mihi ostendere faciem eorum.

4 Et occidit eos exercitus. Et sedit Demetrius super sedem regni sui.

5 Et venerunt ad eum viri iniqui & impij ex Israël, & Alcimus dux eorum, qui volebat fieri sacerdos.

6 Et accusauerunt populum apud regem, dicentes: Perdidit Iudas, & fratres eius omnes amicos tuos, & nos dispersit de terra nostra.

7 Nunc ergo mitte virum, cui credis, vt eat & videat exterminium omne, quod fecit nobis, & regionibus regis: & puniat omnes amicos eius, & adiutores eorum.

8 Et elegit rex ex amicis suis Bacchidem, qui dominabatur trãs flumen magnum in regno, & fidelem regi, & misit eum,

9 vt videret exterminiũ, quod fecit Iudas: sed & Alcimum impium constituit in sacerdotium, & mandauit ei facere vltionem in filios Israël.

10 Et surrexerunt, & venerunt cum exercitu magno in terram Iuda: & miserunt nuncios, & locuti sunt ad Iudam, & ad fratres eius verbis pacificis in dolo.

11 Et non intenderunt sermonibus eorum: viderunt enim quia venerunt cum exercitu magno.

12 Et conuenerunt ad Alcimum, & Bacchidem congregatio scribarum, requirere quæ iusta sunt:

13 Et primi, Assidæi qui erant in filiis Israël, & exquirebant ab eis pacem.

14 Dixerunt enim: Homo sacerdos de semine Aaron venit, non decipiet nos:

15 & locutus est cum eis verba pacifica: & iurauit illis, dicens: Non inferemus vobis malum, neq; amicis vestris:

16 Et crediderunt ei: Et comprehendit ex eis sexaginta viros, & occidit eos in vna die secundum ver-

verbum, quod scriptum est:

Psal. 78. 1. 2. 3. *17 Carnes sanctorum tuorum, & sanguinem ipsorum effuderunt in circuitu Ierusalem, & non erat qui sepeliret.*

18 Et incubuit timor, & tremor in omnem populum: quia dixerũt: Non est veritas, & iudicium in eis: transgressi sunt enim constitutum, & iusiurandum, quod intrauerunt.

19 Et mouit Bacchides castra ab Ierusalem, & applicuit in Bethzecha: & misit, & comprehendit multos ex eis, qui ad se effugerant, & quosdam de populo mactauit, & in puteum magnum proiecit.

20 Et commisit regionem Alcimo, & reliquit cum eo auxilium in adiutorium ipsi: Et abiit Bacchides ad regem:

21 et satis agebat Alcimus pro principatu sacerdotij sui.

22 et conuenerunt ad eum omnes, qui perturbabant populum suum, & obtinuerunt terram Iuda, & fecerunt plagam magnam in Israël.

23 Et vidit Iudas omnia mala quæ fecit Alcimus, & qui cum eo erant, filiis Israël, multò plus quam Gentes.

24 et exiit in omnes fines Iudææ in circuitu, & fecit vindictam in viros desertores, & cessauerunt vltra exire in regionem.

25 Vidit autem Alcimus quòd prævaluit Iudas, & qui cum eo erant: & cognouit quia non potest sustinere eos, & regressus est ad regem, & accusauit eos multis criminibus.

È Capite XIV. Libri II.

1 SEd post triennij tempus cognouit Iudas, & qui cum eo erant, Demetrium Seleuci cum multitudine valida, & nauibus, per portum Tripolis ascendisse ad loca opportuna,

2 et tenuisse regiones aduersus Antiochum & ducem eius Lysiam.

3 Alcimus autem quidam, qui summus sacerdos fuerat, sed voluntariè coinquinatus est temporibus commistionis, considerans nullo modo sibi esse salutem, neque accessum ad altare,

4 venit ad regem Demetrium centesimo quinquagesimo anno, offerens ei coronam auream, & palmam, super hæc & tallos, qui templi esse videbantur. Et ipsa quidem die siluit.

5 Tempus autem opportunum dementiæ suæ nactus, conuocatus à Demetrio ad consilium, & interrogatus quibus rebus & consiliis Iudæi niterentur,

6 respondit: Ipsi qui dicuntur Assidæi Iudæorum, quibus præest Iudas Machabæus, bella nutriunt, & seditiones mouent, nec patiuntur regnum esse quietum.

7 Nam & ego defraudatus parentum gloria (dico autem summo sacerdotio) huc veni:
8 primò quidem vtilitatibus regis fidem seruans, secundò autem etiam ciuibus consulens: Nam illorum pranitate vniuersum genus nostrum non minimè vexatur.
9 Sed oro his singulis ô rex cognitis, & regioni, & generi secundum humanitatem tuam peruulgatam omnibus prospice.
10 Nam, quandiu superest Iudas, impossibile est, pacem esse negotiis.
11 Talibus autem ab hoc dictis, & ceteri amici hostiliter se habentes aduersus Iudam, inflammauerunt Demetrium.

COMMENTARIVS.

QVÆ Demetrij tempore contigerunt, ea lib.1.cap.7.libro 2.cap.14.& vlt. traduntur. *Demetrius* iste fuit, non Antiochorum frater, vti lib.34. à Iustino scriptum; sed Seleucum, qui fuit Antiochi Epiphanis frater; patrem habuit, quemadmodum, vtrique libro nostro conuenienter, tradit Appianus in Syriacis. Erat, pro Epiphane patruo, Romam à Patre *obses* missus. Eo mortuo cum primùm potuit, Roma clam aufugit, & à Syris ad regnum libentissimè susceptus *anno 151.* Ideoque, cum cap. 14. *post triennium* Roma rediisse dicitur, est id ab Epiphanis, pro quo obses fuerat, morte incipiendum. Statim verò patruelem suum Eupatorem, & Lysiam cognatum interfici præcepit, cap.7. ver.4. & narrat Appianus loco citato. Bellum in Iudæos idem Demetrius cœpit ab Alcimo excitatus, *qui summus* antea *sacerdos fuerat*, lib.2. cap.14.ver.3. Vocatur à Iosepho lib.12. cap.15. ἰαχειμ, lib.vlt.cap.penult. ἰάκιμ.

Sed quando & post quem summus sacerdos fuerat iste Alcimus? Post impij Menelai mortem, inquit lib.12.cap.15.Iosephus. Et cum, vt idem refert, annos decem ille fuerit Pontifex, annoque superiore scelerum suorum pœnas dederit, anno itidem eodem Alcimus iste ad sacerdotium peruenit. ideoque sacerdos iam erat. & quod Latinus noster textus ait, *Sacerdos summus antea fuerat*, perinde est, ac si diceret; *iam erat Sacerdos*, non nunc primò à Demetrio ipso, sed ab Antiocho antea nominatus & creatus. prout Græcus ostendit προηγούμενος ἀρχιερεύς. *prius factus Sacerdotum Princeps.* Quemadmodum verò Menelaus ab impio gentilique Rege non nisi falsum & illegitimum Pontificatus nomen acceperat, decemque annos gesserat; ita iam laruatus iste impiusque Pontifex Alcimus, cum verum sanctumque summum sacerdotium Machabæi tenerent. ideoque illi alij non nisi quidam veluti Antipapæ, illegitimique Pseudopontifices fuerunt. Fuit quidem *Alcimus* ex Aaronis stirpe, quemadmodum lib.1.cap. 7. v.14. clarè & à Iosepho lib.vltimo c. penultimo cõtra Sigonium l.5. de Republ. Hebræorum, affirmatur; sed ab ea dignitate, ob apostasiam, excludebatur. *Porcinas carnes ederat*, inquit Gorion cap. 21. lib.3. aliisque se se contra religionem peccatis contaminarat, *temporibus commistionis* lib.2. cap.14. vers.3. id est iis, quibus se se Gentilium ritibus & moribus Iudæi miscebant, Antiochi videlicet regni principio. cui postea à vers. 38. opponitur *tempus continentiæ*, quo scilicet Machabæis ducibus ab illorum se se contagione abstinuerunt. Illud ὄμιξία, hoc ἀμιξία vocatur.

Insti-

Instituit contra Iudam & pios quosque Iudæos Alcimus iste impius accusationem falsissimam, simulque Regi munera obtulit, in quibus cap. 14. vers. 4. nostra in editione Latina ponuntur *tali*, qui à Rabano exponuntur *vasa offertoria, in morem turrium facta, cum quibus in præcipuis festiuitatibus offerebant, quorum similitudo hactenus in quibusdam locis habetur.* Ita ille. Sed Græcum nomẽ est θαλὸς, & significat *ramum.* Quemadmodum enim palmæ aureæ quædam erant: sic & rami aurei, quos iste sacrilegus abstulit, & regi obtulit. Nam *de vite aurea*, quam Aristobulus dederat, & in Iouis templo Romæ posita erat, refert Iosephus libro 14. ca. 5. vbi oculatum testem Strabonem laudat, Plinius lib. 37. cap. 2. Zonaras, Tacitus, Florus lib. 5. cap. 5. vbi legendum, *vitis sub aureo cælo*, vti lib. 2. Electorum cap. 5. docet Lipsius, & de aurea mensa, in qua ex auro & gemmis erat hedera & vitis; à Philadelpho in Hierosolymitanam ædem missa. lib. 12. cap. 2. rursum Iosephus. itemque de platano & vite aurea Dario donata Herodotus lib. 7. Vnde, cum correctis bibliis, non *thalos*, sed *thallos* leges. Si quis Interpretem reprehendat, quod Græcam vocem non verterit, quemadmodum & Iudith cap. 10. ver. 3. sciat is, Græca interdum nomina pro Latinis vsurpari, vt apud Plinium lib. 2. *æci populorum*, lib. 7. *probata*, id est, oues; Apud Ciceronem & Virgilium *acta*, id est, littus, Terentium, *æstu*, id est vrbs. de quibus cap. 3. lib. 1. variarum lectionum Muretus. Misit igitur Rex primò *Bacchidem*, qui, vt Iosephus lib. 12. ca. 16. narrat; Mesopotamiæ præfectus erat. Alcimus verò Hasidæos sexaginta interfecit.

De Asidæis.

ACCEPERVNT nomen Asidæi non *à diuini cultus assiduitate*, quasi in eo *assidui* essent, vti apud Rabanum & D. Thomam dicitur: sed ab hebræa voce *chasid* vel *chased*, id est, misericors, sanctus, pius. Prouerb. 2. Psal. 51. 88. 131. Vnde quæ Arbitro Petronio scitè *pietaticultrix* vocata est *ciconia*; Hebræis *chasida* vocatur. Et Iosephus hos lib. 12. cap. 16. ἀγαθοὺς καὶ ὁσίους, bonos & sanctos appellat. hocque lib. 1. cap. 7. vers. 17. de iis citatur psalmus 78. in quo, *Hasidecha* & ὅσιοι vocantur. *Carnes Sanctorum tuorum bestiis terræ, & sanguinem ipsorum effuderunt*, Vbi Genebrardus, *Sancti*, ait, *hoc loco vocantur professione religionis & fidei, & non tantum ratione fidei & morum.* Certè videntur ex ca. 14. ver. 6. lib. 2. certi quidam fuisse, qui præ cæteris maiorem religionis zelum & sanctitatis studium præ se ferrent, idque patet ex tot hactenus Gorionidæ locis allatis, præsertim verò ex lib. 5. cap. 23. vbi ait; *Et etiam haschonim, qui* לחסירים, *non adduxit Herodes ad iuramentum propter Menahem haschoneh, qui* לחסידים *ad Hasidæos spectabat, quia ipse Menahem vir iustus & sapiens fuit, in diebus istis.* Rursum in hac ipsa historia dicitur apud eundem Gorionem lib. 3. cap. 31. quemadmodum hic lib. 2. cap. 14. ver. 6. *Inualuit in gladio suo Iudas filius Matathiæ, & cum eo Iudæi, qui vocantur Hasidæi.* Et paulò pòst; *Congregati sunt ad Iudam omnis exercitus Hachasuonaim, & omnes iuuenes Hachasidim.* Et cap. sequenti 22. de *Ricasio*, seu *Razia*, inquit, *Erat iste de viris Hachasidim, quia probatus in diebus Antiochi, & inuentus perfectus, quod acceperit in seipso plagas & verbera multa.* Vbi vides aliquam causam nominis, dum ait, *quia probatus*, licet particulam istam, בי, *quia*, omiserit, & quidem malè, Munsterus.

Ex quibus etiam apparet, fuisse homines istos, à cætero Iudæorum populo, institutis & nomine distinctos: societate verò inter se sancta & religiosa deuinctos. Vnde & lib. 2. cap. 14. vers. 6. istorum calumniator apud Ethnicum Regem ita eos describit:

bit: οἱ λεγόμενοι παρ' Ἰουδαίων Ασιδαῖοι, ὧν ἀρχηγέτης Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος, *Ipsi qui dicuntur Asidæi Iudæorum, quibus præest Iudas Maccabæus*: siue vt habet noua translatio. *Qui ex Iudæis nominantur Asidæi, quorum dux est Iudas, ille Maccabæus.* Videntur iidem præterea diuinarum litterarum, præ cæteris, studiosi peritique fuisse. quia lib. 1. cap. 7. *in scribarum numero* reponuntur. & quidem ita, vt præcipuæ apud Iudæos auctoritatis essent. Nam pro eo quod Latinus ibidem vers. 13. ait, *& primi Asidæi, qui erant in filiis Israel*; Græcus, omisso illo, quod inter textum est; relatiuo, sic: πρῶτοι οἱ Ασιδαῖοι ἦσαν ἐν υἱοῖς Ισραήλ. *Primi Asidæi erant in filiis Israel.*

Denique cum, vt ait in vita sua, & lib. 2. de bello Iosephus cap. 12. apud Iudæos essent *tria eorum, qui philosopharentur, genera*, Pharisæi, Sadducæi, & Esseni; hi, de quibus mea hæc dissertatio, *Asidæi*, cum *Essenis iidem* fuerunt, vel certè *horum illi pars* quædam, *aut horum illi. Primò* enim, quotiescunque accidit, vt de Essenis à Iosepho Flauio Græcè quippiam narratum sit, idem ipsum si à Gorionide Hebraicè narretur, Asidæis perpetuò tribuitur. *Deinde* dissertis verbis lib. 4. cap. 6. in editione Basileensi, dum è tribus iam enumeratis sectis duæ, quæ Phariſæorum & Sadducæorum sunt, recensitæ fuissent, subdit Gorionides וחסידים חלק אחר, id est, *& Hasidæi, pars seu secta alia fuit. Tertiò*, quæ de Hasidæis paulo ante allata sunt, ea in Essenos optimè conueniunt omnia, cum & vitæ sanctimonia, & diuinarum rerum scientia, ac meditatione præstarent, ipsosque Phariſæos & Sadducæos auctoritate superarent. quemadmodum loco iam indicato explicat Iosephus copiosissimè. cum de aliis non nisi paucula perstringat. Est postremò hæc etiam in Chronologia probata Genebrardo sententia, & Scaligero lib. 6. fol. 503. Cum enim Essæos ἀπὸ τῆς ὁσιότητος, *à sanctitate* nomen ducere dixisset; subdit. *Ab aliqua igitur voce patria deductum eorum nomen, qua ὁσιότητα significet. Et quæ alia fuerit præter* חסיא, id est, ὅσιος, *sanctus? Vnde manifestè Græcum deriuatum vt* חסידותא, ὁσιότης *sanctitas. Itaque potius aspiratè scribendum* ἑσσαῖοι, *vt quidam Græci codices habent.* Mihi tamen originatio ista, etsi plausibilis, minus tamen vera videtur. non quia Græci omnes & Iosephi & Philonis & Eusebij, Epiphanij, aliorumque codices aspirationem nullam habent: sed *primò* quia Hebræi Essenos *haschonim*, vt ex Gorionide semel & iterum suprà discere licuit, appellant, à radice שנה. *Deinde*, quia similes, neque à verò abhorrentiores deriuationes afferre alias liceret. Nam Exodi 28. vers. 4. 15. 30. & sæpè alias, *iudicij rationale*, quod in pectore gestabat Pontifex חשן *choſen* vocatur, & aspiratione omissa, ἐσσὴν καλεῖται, ait Iosephus lib. 3. Antiq. ca. 8. id est, *Essen vocatur.* Quam aptè fiat hinc ἐσσηνὸς aut ἐσσαῖος. quasi tam sancti, tamque probi viri Essenі forent, vt nihil nisi recto iudicio, bono pectore facerent, dicerent, iudicarent? vel ij etiam essent, qui Domini iudicia & leges omnium optime callerent & obseruarent? Rursum verò Chaldaicè חסינה & חסין, *chesina & chesin* est fortis & robustus Leuitici 26. Amos 2. Iud. 13. Essenis verò, cum de religione ageretur, quid fortius? quid ad labores & pericula omnia robustius? Si cui tamen origo illa placet, per me quidem, eam retineat, licet, præsertim cum ab eo, quod probare nitebar, tota sit, & ex Philone, sanctoque Chrysostomo probari possit. Ille in lib. de Theoretica vita Essenorum, ipsos ait παρωνύμως τῆς ὁσιότητος, *à sanctitate denominatos.* Hic verò homil. 44. in Acta idem hisce verbis astruit. *Essenі, qui etiam ὅσιοι dicuntur. Hoc enim vult Essenorum nomen ab honestate.* Dum verò ab altera illa radice *Schanah* ducitur, (vt quæ Suidas, Epiphanius, aliique tradiderunt modo reticeam) Essenі videntur, quasi *secundantes*, id est, qui secundi essent ab Hasidæis, prout verti posset loco antea citato Gorionides: vel *secedentes*, à communi scili-

cet

cet aliorum vita,& in ſolitudinem ſe conferentes *anachoreta*. Nam Lucæ 5. verſ. 16. vbi de Domino dicitur, *Ipſe autem ſecedebat in deſertum & orabat*; Syriacus textus vertit *hou dein* משנא, *meſchanne heua ledabbera vametſalle*. Rurſumque Iohan. 13. verſ. 1. in illis, *Sciens* Iesvs *quia venit hora eius, vt tranſeat ex hoc mundo ad Patrem*, pro, *vt tranſeat*, vertitur דנשנא *danneſchanne*. Vel denique dici poſſunt *haſchonim*, qui vel ſuam, vel aliorum communem *viuendi rationem immutant*, qui *ſtudioſi* ſunt, qui notam apud Hebræos *miſchnam* tractant diligentiùs. Eſt autem *miſchnah*, ſecundaria illa diuinarum rerum doctrina, quæ non ſcripta à Moyſe, ſed ore communicata, & per ſeniorum, prophetarum, domus magnæ, aliorumque deinceps ſapientum manus tradita & propagata fuit, vt explicat aliquoties in Thisbi Elias, & initium capitis primi è libro *Pirke auoth*. in quo etiam dicit magni ille nominis Rabbinus *Benbagbag. Filius, qui iam quinque annorum eſt, applicari debet ad Mikra* ſiue *ad Biblia: filius decem annorum ad Miſchnah*. quæ etiam è Patribus Δευτερωσεις dicitur. ideoque *haſchonim* ſunt οἱ Δευτερωσαὶ, qui vſitata primæ litteræ mutatione vocantur etiam חנאי, *legum traditarum periti & obſeruantes*, qui ſunt verè *ethanim*, id eſt, *fortes*, ait Zoharin Exodum fol. 197. *Filius verò tredecim annorum ad præcepta. Filius quindecim annorum ad Thalmud*. cuius alioqui duæ partes ſunt *Miſchnah* & *Gemara*. & pro alterutra ſæpè generale illud nomen ponitur, vti loco citato docet Elias.

Iſtam igitur de Aſidæorum & Eſſenorum vna eademque familia, vel certè admodum coniuncta, ita vt veluti totum & pars ſeſe illi habeant; ſententiam cum iſto fere modo ſtatuiſſem, commodùm aliunde mihi quæſtionum vel erotematiorum potius Ioh. Druſij libellus affertur. Is enim quia hæreticus, illibenter quidem, quia tamen, quam plerique alij, ſtylo minus petulans, minus etiam illibenter mihi lectus. In eo igitur libello ita ſcriptum erat quæſtione 47. *Ponam hîc quæſtionem, quæ me aliquandiu torſit. Omninò explicare me non potuiſſem abſque Ioſepo Ebræo fuiſſet: Nam interpretum nemo eam tangit. In ſilentio igitur omnium quæro, quinam dicti fuerint Aſidæi, quorum mentio, 1. Machab. 7?* Et tria reſpondet, quorum *vnum* de etymologia, iis, quę iam dicta, ſubſcribit. *Duo* reliqua ſic ſe habent: *Ante omnia moneo, inquit, ſcribendum Haſidai cum aſpiratione beth. Dictos autem Haſidæos antiquitus Sapientes Iſrael, quos poſterior ætas Phariſæos nominauit: Teſtis mihi vnus Gorionides, in ea hiſtoria, quam Ebraicè conſcripſit de reb. Iudæorum. Capite eum nono & vigeſimo libri 4. fine diſcrimine ponit, quos nominat ſapientes Iſrael, Phariſæos & Haſidæos. Vide commentarij noſtri, vbi explico voces noui teſtamenti, cap. 21.* Sed cur Hebraicam aſpirationem hoc in nomine tanto pere flagitet, miror, cum eam & in hoc, & & in aliis plurimis Græci, Latinique veteres omittere ſoleant. Et ipſemet *Ebræum* perpetuo, non cum aliis *Hebræum* ſcribat, ſcribique velit: Deinde, ſi aſpiratio adhibenda, cur non ea, quam in quæſtionibus Hebraicis S. Hieronymus, Græca littera χ. exprimendam monet, ipſeq; Druſius ſub l. 3. finem agnoſcit, & l. 1. quæſt. 17. in *Malluach* amplectitur? vt *Chaſidai* potius quam *haſidai* nominentur? Ego verò varios ſcribendi pronunciandique modos agnoſco, & cuilibet, quem volet, in hoc, aliisque ſimilibus libenter concedo, vt ſuprà in *Aſamonais Haſamonais, Haſiuoniis* & *Chaſamonais, Machabais, Maccabæis*, aliisque pluribus, etiam Latinis. quin & *Aſæos* vel *Chaſæos* iſtos vocari poſſe arbitror. cum, Syris vſitatum ſit *Aſi, Haſi*, vel *Chaſi*, vt in Syriacis Apoſtolorum Actis. patet cap. 2. & ad Romanos c. 3 poſtrema. *d.* litteræ extrita.

Quod verò Druſius Aſidæos eſſe velit, quos poſterior ætas Phariſæos vocauit, nimio plus errat. Nam quem ſibi vnum teſtem ait, is contra ipſum, clariſſimis verbis,

vt ſupra vidimus, teſtatur Gorionides. Quia tamen Baſileenſem tantùm editionem attuli, adiungam nunc Hebraicam alteram Cracouienſem, illo ipſo. quod ab iſto laudatur, cap. 29. lib. 4. vbi cum Phariſæorum, Sadducæorumque ſectas iam duas expoſuiſſet, addit. והחסירים לבדם עם חעם החולב אחריהם להולך אחריו id eſt, *& Aſidæi ſeiuncti ab iſtis* (videlicet iam enumeratis Phariſæis & Sadducæis) *cum populo, qui eos ſequebatur; ſectam aliam conſtituunt.* Quis ſuo vnquam teſtimonio reum vehementiùs apertiusque, quam Druſium ſuus hic teſtis conuicit? Quia verò de Aſidæis *omnes* hactenus ait ſiluiſſe, nõ iam Catholicus à me paulo ante citatus Genebrardus, ſed Munſterus, contrà ipſum loquatur. In editione Baſileenſi Gorionidem ita vertit; *Fuit & alia Eſſenorum ſecta.* Deinde commentarium de tribus Iudaicorum philoſophorum ordinibus ſubtexens. *Tertium*, ait, *ordinem tenebant* השוגים *Eſſeni*, ſeu, *vt quidam Hebræorum vocant* החסירים *Haſidæi*, id eſt, *pij, qui cuncta ad* DEVM *redigebant, immortalem animam dicebant, & iuſtitiam rem pretioſam, pro qua etiam vſque ad mortem pugnandum eſſe, prædicabant. Ipſi prater cæteros; voluptates quaſi maleficia vitabant: continentiam verò ſeruare, neque cupiditati ſuccumbere, virtutem maximam ducebant. Omnes illorum opes in medio erant, poſſidebantque omnia communia, & nihil amplius inter eos ditior fruebatur, nihil pauperior defraudabatur. Vnde & legem ſibi dixerunt, vt qui diſciplinam ſuam ſectari vellent, bona contubernio publicarent. Ita enim fore, ne vel paupertatis humilitas, vel diuitiarum dignitas appareret, ſed permixtis facultatibus velut inter fratres, vnum eſſet omnium patrimonium.* Alia præclara eorum inſtituta (licet, vti ſua in vita narrat, Phariſæorum alioqui ſectam ſequeretur) ornata vtilique oratione perſequitur libro Iudaici belli altero Ioſephus cap. 12. eosque, ne verbo quidem CHRISTVS D. reprehendiſſe vnquam legitur, cum Phariſæos & Sadducæos creberrimè iuſtiſſimeque arguerit. Fuit, vt cap. 1. Iudicum docui, eorum origo perantiqua, & ab iis alij quidam *Eſſeni* vel *Oſſeni* dicti, *hæretici* degenerarunt. De quibus lib. 1. S. Epiphanius & Philaſtrius par. 1. hæreſi 9. Sed iam mancat, Eſſenos & Aſidæos ſolis inter ſe nominibus differre; & nonnulla colligamus.

Quid de ipſo Aſidæorum principe Iuda, deq; aliis rebus, ex dictis colligendum.

AC *primò* quidē colligendū illud, quantæ in DEVM religionis, quantæq; virtutis Machabæus Iudas noſter fuerit, qui, vt ſupra dictū eſt, hic v. 6. Aſidæorū iſtorum Dux & Princeps, ſeu vt in religioſis hodie familiis vocatur; generalis Præpoſit⁹ fuerit. Si enim tam ſancta eorū diſciplina, tanto eorum alij magiſtratus iudicio delecti ſunt, quid de ſummo ipſorū capite cenſendū? Sanè verò inter alia, quibus ſeſe ſinguli obſtringebant, iuramẽta, hoc vnum fuiſſe refert Ioſephus, ſi ad principatū eucherentur, ſe in poteſtatem iniuriq; nihil admiſſuros; ſe neque veſtitu, neque ornatu alio vllo fore ſubditis ipſis ſplendidiores. *Alterum* eſto, cur lib. 2. cap. 5. verſ. 27. idem Iudas commendatus ſit, quòd *decimus* vel *decadarchus* fuiſſet. Solebant enim ij vel per decurias, quibus decani præeſſent, multitudinem ſuam diſtinguere, vel ex ea decem viros, quorum iudicio & auctoritate præcipua quæque gererentur; deligere; vt innuit Ioſephus cum ſcribit: *Senioribus obtemperare & pluribus, honeſtum exiſtimant. Decem igitur conſidentibus, non loqueretur quiſquam, alius nouem inuitis.*

Tertium, cur eodem lib. 2. cap. 5. dicatur, *cum ſuis ferarum more in montibus vixiſſe, &*

ſæni

fœni cibum ediſſe, nc vllo modo Antiochicę contaminationis participes fierent, cum eſſent puritatis omnis ſtudioſiſſimi, quam & λευχειμοσύνλς δὲ πάντες, id eſt, *albis ſemper veſtibus vtentes* profitebantur. Deinde apud alios nullos, quam apud ſuę diſciplinę homines cibum ſumebant. adcò, vt ſi quis, ob delictum aliquod, ex eorum cœtu, ejectus fuiſſet, is nihilominus *poëphagia*, ſeu *ſolo herbarum eſu*, quemadmodum notat Ioſephus, vteretur. idemque alij ſponte interdum ſua ſuſciperent, quemadmodum Magiſtrum quendam ſuum *Banun* refert idem in vita ſua Ioſephus, in eremo, veſtem tantùm ex arboribus habuiſſe, cibum verò, qui è terra ſuapte ſponte naſceretur. vt ad Aſidæos etiam iſtos in montibus & ſpeluncis latitantes, adeoque tenuiter ærumnoſiſſimam vitam agentes, vel trahentes potius, reſpicere meritò videatur S. Paulus Heb. 11. verſ. 37. 38. *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti. quibus dignus non erat mundus, in ſolitudinibus errantes, in montibus & ſpeluncis, & in cauernis terræ.*

Quartum. Cur lib. 2. cap. 12. *de reſurrectione bene cogitare* commemoratus ſit. Quia, præ ſectis aliis, infixa corroborataque maximè apud eos hæc, eodem Ioſepho auctore, vigebat opinio, *corpora ipſa corrumpi, materiamq; ipſis minimè ſtabilem eſſe: animos verò immortales permanere perpetuò: eoſdemq; corporum compagibus ſolutos, ſi quidem integrè caſteq; vixiſſent, ſublimes ferri, & in amanißimum, vbi neq; pluuiæ, neq; niues, neq; ſolis ardores moleſtiæ quicquam afferrent, locum demigrare. Sin verò ſeſe vitiis & voluptatibus dediſſent, in tenebricoſum, procelloſum, ſupplicijsq; refertum inferorum antrum deiici.* Et concludit Ioſephus, hanc *de animorum immortalitate, Theologiam*, omnibus qui eorum ſapientiam deguſtarint, *eſcam eſſe tenaciſſimam*: τάδε μὲν ὑ Ἐσσηνοὶ περὶ ψυχῆς διολογοῦσιν, ἄφυκτον δέλεαρ τοῖς ἅπαξ γευσαμένοις τῆς σοφίας αὐτῶν, ἰγκαταβάλλες. Quid ni ergo & eadem à libri huius noſtri auctore optima veriſſimaque Theologia inculcetur?

Quintum. Cur lib. 2. cap. 14. verſ. 18. Iudæ ipſius comitum virtus, animique, in periculis pro patria & religione obeundis, magnitudo planè admirabilis, hoſtibusque formidabilis eſſet. *Eorum*, inquit Ioſephus, *qua acerba, contemptores ſunt: & dolores ipſos ſapientibus cogitationibus ſuperant. mortem verò, ſi cum gloria obtingat, immortalitate meliorem ducunt.* & exempla ſubiungit, quæ partim ſuperioribus, partim ſecuturo Raziæ admodum conſentanea ſunt.

Sextum. Cur vti cap. 14. lib. 2. verſ. 25. traditur, *vxorem hactenus nullam Iudas duxiſſet.* Eſſenorum ſiquidem alij (Ioſephum ſemper auctorem ſequor) vxorem nunquam ducebant: alij ducebant quidem; ſed nequaquam properè. Ideoque ne ducturus quidem iam fuiſſet Iudas, niſi ad commune bonum & pacem, Niçanoris precibus id annuendum putaſſet. Atque hinc illa Plinij lib. 5. cap. 17. admiratio, & laudatio. *Ab occidentali Aſphaltita littore, Eſſeni. quos fugitant vſquequaq; nocentes. Gens ſola & in toto orbe, præter cæteras, mira. ſine vlla fœmina, omni venere abdicata. ſine pecunia, ſocia palmarum. Per ſeculorum millia (incredibile dictu) gens æterna eſt, in qua nemo naſcitur.* Ita ille, quem, vt in rebus etiam aliis, ſublegens Iulius Solinus, cap. 44. ait, *Interiora Iudæa, qua occidentem contuentur, Eſſeni tenent, qui præditi memorabili diſciplina, receſſerunt à vitu Gentium vniuerſarum, mira ieſtatis, vt reor, prouidentiâ ad hunc morem deſtinati. Nulla ibi fœmina, venere ſe penitus abdicant, palmis victitant, nemo ibi naſcitur, nec tamen deficit hominum multitudo. Locus ipſe addictus pudicitiæ eſt, ad quem plurimi, licet vndiq; Gentium properant, nullus admittitur, niſi quem caſtitatis fides, & innocentia meritum proſequatur: nam qui reus eſt vel leuis culpæ, quamuis ſumma ope adipiſci ingreſſum velit, diuinitus ſubmouetur. Itaq; per immenſum ſpatium ſæculorum, incredibile dictu, æterna gens eſt, ceſſantibus puerperiis.* Et Auctor Hebraicarum Traditionum

tionum in 1.lib. Paralip.ad verba illa capitis 28.vers.1. *Qui praerant substantiæ & possessionibus regis,cum eunuchis. Quari potest, cur hic eunuchi ad tam grande consilium vocati esse dicantur,cum Israelitas abscindi lex prohiberet,& alienigenæ non facile possunt admitti ad tam grande consilium. Tradunt Hebræi in hoc loco illos vocari eunuchos,qui ab omnibus actibus seculi alieni, orationi tantùm & lectioni vacabant,& vxores non causa libidinis, sed suscipiendæ prolis gratia habebant,quos Iosephus secundum eorum hæresin Essenos vocat.*

Septimum. Quia sunt etiam Asidæi *haschonim*, & haschonim sunt Ἀνεπιτήδειοι καὶ ἀδιάφοροι, vti antea ostensum; coniicere forte liceat, cur inter veterum Ἀνεπιτήδευτων genera quatuor, vnum semper genus Asamonæis tribuat S. Epiphanius, iis, quos ad prioris libri caput secundum fol.629. monstraui, locis. *Octauum.* Insignis Monachorum, religiosorumque nostrorum adumbratio in piis istis priscæ legis Asidæis & Essenis notari potest, sicuti ab Eusebio lib.2.histor. cap. 16.notata.cui frustrà parumq; omnino sapienter irascitur li.6.de emend.temp.Scaliger, cum etiamsi Christiani non fuissent, religiosa tamen instituta suis quibusdam moribus & actionibus adumbrare iam olim potuerint. An verò ij ipsi, qui Philonis tempore in Ægypto viuebant, ab eoque describuntur, Christiani fuerint, prout veterum plures tradiderunt, disputat contra eundem ipsum Scaligerum Tomo 1. Annalium is ipse, qui ab eo, in Castigationis Emendationis suæ Prologomenis, meritò & verè appellatur, *vir eximia doctrina praditus, Dominus* CÆSAR BARONIVS. Ii certè nostri, qui, cum Iuda, religionem viribus omnibus tuebantur, Christiani fuerunt, Christiani inquam, quia in vēturum CHRISTVM credebant, ab eo gratiam & salutem accipiebant; eo modo, quo suprà ad cap.7. lib.2.fol.609.& 621.ex D.Augustino, Machabæi Martyres, Christiani appellabantur. Effundit verò etiam idem Scaliger stomachum suum vehementiùs in Areopagitam Dionysium, & in Monachos. quorum aliqui cum à veteribus *Mandritæ* & *Archimandritæ* vocentur; ipse per sarcasmum, irridens, *sanè*, ait lib.6. *mandræ nomine agmen bestiarum vocatum fuisse, nemo paulo doctior ignorat. Cur suos Monachos eo nomine dictos voluerint, ipsi viderint. Nam ego nescio.* Nisi affirmaret, vix credere auderem, eum, qui —*super æthera scala Admissus Iouis arcanis*, nescire *mandras* etiam vocari, speluncas, humilesque casas vt Iudith.2.fol.245. in quibus quia magni illi mundanarum rerum contemptores philosophabantur, ideo *mandritarum nomine* insigniti sunt. Nam & S.Paulus sanctos illos, *quibus dignus non erat mundus*, laudat, quòd ἐν ἐρημίαις, ὄρεσι, σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς *in eremis, montibus, speluncis & terræ cauernis* habitarint. Nonne verò, idem ipse Regum Principumque iisdem buccis, cachinnonem ageret, quòd suas, à pecudibus ij *aulas* mutuati sint? Multa de hoc in Cyropædiæ librum quintum, eorum apud quos iam Scaliger versatur, consors Henricus Stephanus fol. 27. *Ac certè*, ait, *sæpè hæc animum meum cogitatio, atque admiratio subiit, qui factum fuerit, vt cum Reges appellationem Homericam, qua Pastores vocabantur, dedignati essent, postea tandem palatia sua αὐλὰς,*

id est, *caulas, vocari passi fuerint.* Hæc ille: Nos è mandris
& aulis, rursum, cum Iuda,
in solem.

De alte-

De altero, post Bacchidem, Demetrij Regis Duce, Nicanore.

E Capite VII. Libri I.

26 ET misit rex Nicanorem, vnum ex principibus suis nobilioribus, qui erat inimicitias exercens contra Israël: & mandauit ei euertere populum.
27 Et venit Nicanor in Ierusalem cum exercitu magno, & misit ad Iudam & ad fratres eius verbis pacificis cum dolo,
28 dicens: Non sit pugna inter me & vos: veniam cum viris paucis, vt videam facies vestras cum pace.
29 Et venit ad Iudam, & salutauerunt se inuicem pacificè: & hostes parati erant rapere Iudam.
30 Et innotuit sermo Iudæ, quoniam cum dolo venerat ad eum: & conterritus est ab eo, et ampliùs noluit videre faciem eius.
31 Et cognouit Nicanor quoniam denudatum est consilium eius: & exiuit obuiam Iudæ in pugnam iuxta Capharsalama.
32 Et ceciderunt de Nicanoris exercitu ferè quinque millia virt, & fugerunt in ciuitatem Dauid.
33 Et post hæc verba ascendit Nicanor in montem Sion: & exierunt de sacerdotibus populi salutare eum in pace, et demonstrare ei holocautomata, quæ offerebantur pro rege.
34 Et irridens spreuit eos, et polluit: et locutus est superbè.
35 Et iurauit cum ira dicens: Nisi traditus fuerit Iudas, et exercitus eius in manus meas: continuò cùm regressus fuero in pace, succendam domum istam. Et exiit cum ira magna.
36 et intrauerunt sacerdotes, et steterunt ante faciem altaris & templi: et flentes dixerunt:
37 Tu Domine elegisti domum istam ad inuocãdum nomen tuum in ea, vt esset domus orationis & obsecrationis populo tuo.
38 Fac vindictam in homine isto, et exercitu eius, et cadant in gladio: memento blasphemias eorũ, et ne dederis eis vt permaneãt.

E Capite XIV. Libri II.

12 QVi (Rex) statim Nicanorem præpositum elephantorum ducem misit in Iudæam:
13 Datis mandatis vt ipsum quidem Iudam caperet: eos verò, qui cum illo erant, dispergeret, & constitueret Alcimum maximum templi summum sacerdotem.
14 Tunc gentes, quæ de Iudæa fugerant Iudam, gregatim se Ni-

canori miſcebant, miſerias & clades Iudæorum, proſperitates rerum ſuarum exiſtimantes.

15 Audito itaque Iudai Nicanoris aduentu, & conuentu nationum, conſperſi terra rogabãt eum, qui populum ſuum conſtituit, vt in æternum cuſtodiret, quique ſuam portionem ſignis euidentibus protegit.

16 Imperante autem duce, ſtatim inde mouerunt, conueneruntq; ad caſtellum Deſſau.

17 Simon verò frater Iudæ commiſerat cum Nicanore: ſed cõterritus eſt repentino aduentu aduerſariorum.

18 Nicanor tamen audiens virtutem comitum Iudæ, & animi magnitudinem, quam pro patriæ certaminibus habebant, ſanguine iudicium facere metuebat.

19 Quam obrem præmiſit Poſidonium, & Theodotium, & Matthiam, vt darent dextras, atque acciperent.

20 Et cùm diu de his conſilium ageretur, & ipſe dux ad multitudinem retuliſſet, omnium vna fuit ſententia amicitiis annuere.

21 Itaque diem conſtituerunt, qua ſecretò inter ſe agerent: & ſingulis ſellæ prolatæ ſunt, & poſitæ.

22 Præcepit autem Iudas armatos eſſe locis opportunis, ne fortè ab hoſtibus repentè mali aliquid oriretur: & congruum colloquium fecerunt.

23 Morabatur autem Nicanor Ieroſolymis, nihilq; iniquè agebat, gregesq; turbarum, quæ congregatæ fuerant, dimiſit.

24 Habebat autem Iudam ſemper charum ex animo, & erat viro inclinatus.

25 Rogauitq; eum ducere vxorem, filioſq; procreare. Nuptias fecit: quiete egit, communiterq; viuebant.

26 Alcimus autem, videns charitatem illorum adinuicem, et conuentiones, venit ad Demetrium, & dicebat Nicanorem rebus alienis aſſentire, Iudámque regni inſidiatorem ſucceſſorem ſibi deſtinaſſe.

27 Itaque rex exaſperatus, & peſſimis huius criminationibus irritatus, ſcripſit Nicanori, dicens grauiter quidem ſe ferre de amicitiæ conuentione, iubere tamen Machabæum citiùs vinctum mittere Antiochiam.

28 Quibus cognitis, Nicanor conſternabatur, & grauiter ferebat, ſi ea, quæ conuenerant irrita faceret, nihil læſus à viro.

29 ſed quia regi reſiſtere non poterat, opportunitatem obſeruabat, qua præceptum perficeret.

30 At Machabæus videns ſecum auſteriùs agere Nicanorem, & conſuetum occurſum ferociùs exhibentem, intelligens non ex bono eſſe auſteritatem iſtam, paucis ſuorum congregatis, occultauit ſe à Nicanore.

31 Quod cùm ille cognouit fortiter

titer se à viro præuentum, venit ad maximum & sanctissimum templum: & sacerdotibus solitas hostias offerentibus, iussit sibi tradi virum.

32 Quibus cum iuramento dicentibus nescire se vbi esset qui quærebatur, extendens manum ad templum,

33 iurauit, dicens: Nisi Iudam mihi vinctum tradideritis, istud Dei fanum in planitiem deducam, & altare effodiam, et templum hoc Libero patri consecrabo.

34 Et his dictis abiit. Sacerdotes autem protendentes manus in cœlum inuocabant eum, qui semper propugnator esset gentis ipsorum, hæc dicentes:

35 Tu Domine vniuersorum, qui nullius indiges, voluisti templum habitationis tuæ fieri in nobis.

36 Et nunc sancte sanctorum, omnium Domine, cõserua in æternum impollutam domum istam, quæ nuper mundata est.

37 Razias autem quidam de senioribus ab Ierosolymis delatus est Nicanori, vir amator ciuitatis, & bene audiens: qui pro affectu, Pater Iudæorum appellabatur.

38 Hic multis temporibus continentiæ propositum tenuit in Iudaismo, corpusq; & animam tradere contentus pro perseuerantia.

39 Volens autem Nicanor manifestare odium, quod habebat in Iudæos, misit milites quingentos, vt eum comprehenderent.

40 Putabat enim, si illum decepisset, sese cladem Iudæis maximam illaturum.

41 Turbis autem irruere in domum eius, & ianuam disrumpere, atque ignem admouere cupientibus, cùm iam comprehenderetur, gladio se petiit,

42 eligens nobiliter mori potiùs, quàm subditus fieri peccatoribus, & contra natales suos indignis iniuriis agi.

43 Sed, cùm per festinationem non certo ictu plagam dedisset, & turba intra ostia irrumperent, recurrens audacter ad murum præcipitauit semetipsum viriliter in turbas:

44 Quibus velociter locũ dantibus casui eius, venit per mediam ceruicem:

45 et cùm adhuc spiraret accensus animo, surrexit: & cùm sanguis eius magno fluxu defluereț, & grauissimis vulneribus esset saucius, cursu turbam pertransit:

46 & stans supra quandam petram præruptam, & iam exanguis effectus, complexus intestina sua, vtrisq; manibus proiecit super turbas, inuocans dominatorem vitæ ac spiritus, vt hæc illi iterum redderet, atque ita vita defunctus est.

Commen-

COMMENTARIVS.

MISIT postea Demetrius Rex Nicanorem cap. 7. ver. 26. cap. 14. vers. 12. Is à Iosepho dicitur, cum Demetrio ipso, Roma venisse, quasi alius sit ab illo, de quo in Epiphanis ducibus. Infestus erat Iudæis primò, & Simonem vicit, Iudam verò extimuit; sed postea cum eo fœdus iniit, eiusque virtute ita captus est, vt charissimum habuerit, eique ad stirpem propagandam nuptias suaderet, vbi nostro in textu ver. 25. legendum, non, *comiter*; sed, *communiter*, non, *viuebant*, sed, *viuebat*, id est, communem vitam degebat. Nam in Græcis est, ἐγάμησεν, ἐυτάξησεν, ἐκοινόπρα βιν. At dicet fortè quispiam videri Iudam à suscepto Asidæorum instituto discedere, qui vxorem ducat, vitamque iam quietam & communem sectetur; non illam illius disciplinæ laboriosam, seueram, & propriam. Ita sanè cuipiam verba hæc sonare videntur. Sed eorum longè alia sententia est. Nam, vt de nuptiis, quas ab Essenis, si qui voluissent, ritè iniri potuisse, superior planum fecit oratio; nihil respondeam; cum dicitur in Latino textu *quiete Iudas egisse*, valet, ipsum sese nihil commouisse, nihil à pristina viuendi ratione deflexisse: sed firmè constanterque in eadem illa deinceps stetisse. Hæc enim vis Græco verbo τῇ ἐυτάξει, subiecta est. Quemadmodum & apud Homerum Odyss. ε. ædes firmæ, stabilique fundamento nixæ dicuntur μίγαρον ἐυτάδες: & apud Herodianum lib. 2. qui in senatu grauitate constantiaque præstabant, οἱ σεμνότερον καὶ ἐυτάδεσερον. Et Sapientiæ cap. 6. ἐυτάδια firmitas & stabilimentum est, itemque apud Plutarchum in Demetrio. *Communis* verò *vita* ea hoc loco dicitur, quæ Essenorum propria erat, quòd essent inter eos, vt suprà dictum est, omnia communia: nihilque omninò facultatum & possessionum proprium quisquam haberet. Vnde, quemadmodum hîc τὸ κοινωνεῖν est, sic in præclara illa, quæ apud Iosephum lib. 2. de bello, cap. 12. videri potest; illorum pictura δαιμόνων παρ' αὐτοῖς τὸ κοινωνικόν. Isto igitur modo *quietè* seu *constanter* egit Iudas, *communitérque vixit*. Philo sanè duo Essenorum genera fuisse docet, quorum alij essent κοινόβιοι *communem vitam agentes*, prout de vetere itidem ἕ κοινοβίν more tradit lib. 1. cap 9. A. Gellius, & alij μονάζοντες vel μονόβιοι. & illorũ vitam persequitur libro, *Quòd omnis vir bonus, sit liber*; horum verò libro, *de Theoretica vita Essenorum*. Interdum *vita communis*, Ethnica est & polluta, vti de cibis suprà: & sic loquitur Iosephus lib. 13. cap. 1. E nuptiis istis filium accepisse, affirmat lib. 3. cap. 21. Gorionides. cui tamen assentire vix possum. quia neque iam, neque vnquam postea vllam filij huius mentionem video. At in Magistratibus, in Sacerdotij successione, in genealogiis, quorsùm tam tacitè, tam laudati viri soboles præteriretur? nisi fortè præpropera morte sublatum quis fingat. Deindè verò accipiebant quidem vxores Esseni, sed antequam solenni eas modo ducerent, earum fœcunditatem triennio toto probabant, vti narrat Iosephus. At sequens annus Iudam nostrum abstulit. Quos verò vers. 22. iussit esse armatos, erant, vt ibidem à Gorionide dicitur, *Hasamonæi*. Quia porrò vers. 20. legerat S. Thomas, *sacra agebat*, pro eo, quod in correcto nostro textu est, *satis agebat*, vel *satagebat*, multùm, vt cui sacra fecerit Alcimus, explicaret, satagit, Græcus textus cum lectione nostra penitus congruit, sed paulò clariùs indicat, contendisse Alcimum magnopere, vt Machabæis Pontificatum extorqueret, sibique vendicaret, sed frustrà: ἠγωνίζατο περὶ τῆς ἀρχιερωσύνης. *Decertabat*, ait, *pro summo sacerdotio*: neq; tamen quidquam obtinuit. Ideoq; per vetus legitimusq; Pontifex mansit Iudas, quidquid tandem Pseudopapa iste molit' sit.

Tandem

Tandem ab Alcimo de ista in Iudam benevolentia Nicanor accusatus, ad ingenium rediit, & sicuti Philistæi Samsonem Iudic. 15. vers. 10. ita & iste sibi Iudam tradi petiit, dira sacerdotibus, ni facerent, & templo minitatus. Vbi nota *duo. Primum*, pro gentili Rege sacrificia esse oblata, vt etiam supra lib. 2. cap. 3. ver. 32. & infrà lib. 1. cap. 12. ver. 11. sicuti & in Esdra, cap. 6. ver. 10. Idque vetusto semper more apud Iudæos viguisse docent eorum doctissimi contra seditiosum Aniæ Pontificis filium Eleazarum apud Iosephum lib. 2. Captiu. 30. & 31. Viguit quoque apud veteres Christianos idem institutum, vt ex Clemente lib. 8. Constit. cap. 15. & sequentibus perspicuum, ex Cœlestini primi epistola 1. cap. 11. S. Chrysostomo homil. 77. in Iohannem, Tertulliano ad Scapulam. *Sacrificamus*, ait, *pro salute Imperatoris*, qui eo tamen tempore Gentilis erat. potestque confirmari ex Arnobio sub finem libri 4. contra Gentes, & omnium optimè ex D. Paulo 1. Timoth. 2. ver. 2. vt eum locum explicat D. Augustinus epist. 59. D. Prosper de vocat. cap. 4. Videatur Soarez Tomo 3. disput. 78. sect. 2. Scitè verò Hananias capite 3. libro Pirke auoth; *Ora*, inquit, *pro pace regni. Nisi enim Magistratuum metus aliquis esset, alter alterum viuum deuoraret.* Cur verò Nicanor versu 33. non *hoc*, sed *hic.* (nam Græcè est ἐντῦθα, etsi eadem semper sententia videatur) se templum consecraturum dicat, causa quædam antea lib. 2. cap. 6. dicta. Adde, quòd erant isti Reges & Principes violenti, vt Antiochus Magnus & Epimanes, lætitiæ inanis auidi vt Demetrius Poliorcetes apud Plutarchum. Oratio porro sacerdotum vers. 35. sic loco citato à Gorione refertur. DE VS *qui habitasti in domo ista à diebus antiquis vsque nunc, vbi est solium tuum, & scabellum pedum tuorum, atque omnis cultus tuus. En Nicanor implenit cor suum; vt blasphemare ausus fuerit domum tuam & sanctissimum sanctuarium tuum; sume quæso vindictam, vt sciant cunctæ gentes, quod quia locutus est stultitiam, ideò mortuus sit sicut Nabal.*

De seniore Razia seipsum interimente.

RAZIAS iste in Græco ῥαζὶς vocatur, à D. Augustino epist. 61. *Razin*, à Gorionide libro cit. cap. 22. *Ricasim.* cuius *septuplex* hoc loco vel descriptio vel *commendatio* traditur. *Prima*, quòd è senioribus, siue senatoribus Hierosolymitanis erat, idéoque infrà v. 42. magnis clarisque natalibus ortus ostenditur. *Altera*, quòd boni communis amator. Hoc enim valet ὁ φιλοπολίτης, siue vir amator ciuitatis. *Tertia*, quòd apud omnes bene audiret. *Quarta*, quòd benevolentiæ suæ in patriam ratione, siue pro bono in illam, adeoque in omnes affectu, Pater Iudæorum appellaretur. *Quinta*, quòd prioribus illis calamitosissimis temporibus, quibus à vera DE I religione, Patrumque institutis plerique defecerunt, seque Gentilium imputitatibus miscuerunt, ab iis sese iste continuerit, purum integrumque semper seruarit. In Græco tamen ἐπὶ τοῖς ἰμπεσοῦσι χρόνοις κείμενος ἐπὶ τῇ τῶν Ἰουδαίων verti potest, prioribus temporibus in iudicium est ob Iudaismum vocatus, siue actio ei, ob Iudaicæ religionis defensionem & zelum, intenta est. quasi apud Antiochum Regem, eiusque Duces eo nomine accusatus olim fuerit, quòd religionem acriùs & conseruaret ipse, & conseruandam aliis ostenderet. Vertit noua translatio, cum in se Iudaismi specimen edidisse. sed κείσει εἰσφέρεσθαι potius est, ad tribunal accersi, iudicioque postulari. *Sexta*, quòd corpus & animam, pro perseuerantia, tradere contentus fuerit. Græcè verò σῶμα καὶ ψυχὴν ὑπὲρ τῆς Ἰουδαϊσμοῦ προϊέμενος μὴ πάνυ εὐλαβεῖτο. corpus & animam pro Iudaismo, cum animi voluntate maxima, siue contentione summa obiecit. Adiicit Gorionides loco cita-

to, ex Hasidæorum eum numero fuisse, vt præclara eius sanctitas magis demonstretur. *Septima*, denique, tantus ac talis fortunæ, animiq́ue bonis erat, vt eo expugnato, Iudæos vnâ omnes expugnatos putaret Nicanor, vti dicitur vers. 40. vbi legi posset, non *decepisset*, sed *cepisset*, cum sit in Græco vox αλλαξεν, quæ superiore versu, per *comprehendere* versa fuit. Subditur, quam tot sibiipsi modis intulit, mirabilis mors. & quod ver. 44. dicitur venisse *per mediam ceruicem*, intelligunt ex Græco quidam, per turbæ medium, in ventrem aut latus cecidisse. Sed Græcè tamen scribitur δια τῆς μέσης τὴν πρεσῶρα. *venit per medium ventrem*, aut, *per vacuum spacium*. D. Augustinus cap. 23. libro 2. contra Gaudentij epistolam, huc spectans, de eo ait; *se in ceruicem præcipitem dedit*. Per mediam igitur ceruicem venit, dum sese volutando, & capite connitendo, in vacuum eum locum deuenit, vnde surrexit & per mediam turbam excurrit. Sed peruetus quæstio est,

An, seipsum interficiendo, peccarit Razias hic?

FVIT D. Augustini temporibus, è Donatistarum secta, genus hominum, qui *Circumcelliones* dicebantur. *Genus hominum*, inquit D. Augustinus libro de hæresibus, hæresi 69. *agreste, & famosissimæ audaciæ, non solum in alios immania facinora perpetrando, sed nec sibi eadem insana feritate parcendo. Nam per mortes varias, maximè præcipitiorum, & aquarum, & ignium, seipsos necare consuerunt; & in ipsum furorem, alios, quos potuerint, furtis vtriusque seducere, aliquando, vt occidantur ab aliis, mortem nisi fecerint, comminantes.* Et hi tantæ suæ vesaniæ, cum, vt hæreticis mos est; aliquod è scripturis velum speciemq́ue conquirerent, cœperunt isto Raziæ facto abuti, vt ostendit idem D. Augustinus epistola 61. & libro 2. contra Gaudentium cap. 20. Quid igitur, in tanti momenti re, D. Augustinus? Si quæ nostri huius æui Sectariis est, mens ei læuior fuisset, vnico pænè verbulo, totum hoc exemplum profligasset. *E libro*, dixisset, *apocrypho est. non habent summam, de qua Christianis laborandum sit; aliæ qualibet historiæ auctoritatem. Negoin Canonicis vllis scripturis vllum, qui se occiderit, Raziam inueniri.* At non ita doctissimorum iste Patrum doctissimus. Sed aliud quidlibet potius respondet. mauult Raziam ipsum quam de ipso libruin damnare, è beatorum ipsum hominum catalogo, quam eam ex authenticarum scripturarum canone historiam detrahere. Cum igitur ille omnium primò ad hoc exemplum responderet in epistola illa citata, dicit; *Veruntamen, quod fatendum, de isto Razio seniore, quem summa exemplorum inopia coartati se in Machabæorum libris, quasi ad authoritatem sceleris quo se ipsos perdunt, perscrutatis omnibus ecclesiasticis authoritatibus, vix aliquando inuenisse gloriantur, adhuc eis numquam respondisse me recolo: sed quod tuæ charitati & prudentibus quibusque sufficiat ad istos redarguendos, si ad vitam Christianorum de Iudæa gente atque illis litteris parati sunt omnium sanctorum exempla transferre, tunc & hoc transferent: Si autem illic sunt plurima eorum quoque hominum, qui litterarum illarum veritate laudati sunt, vel huic iam tempori non conuenientia, vel etiam illo tempore non rectè facta, tale etiam hoc est quod in se ipsum Razius iste commisit: qui cum esset & apud suos nobilis, & multum in Iudaismo profecisset, quæ sibi in comparatione iustitiæ Christianæ, damna & stercora fuisse dicit Apostolus: & propter hoc idem Razius Iudæorum pater appellatur, quid mirum est, si tanquam homini elato superba subrepsit, vt malle mans propria perimi, quam post illam in suorum aspectibus celsitudinem sustinere indignam in hostium manibus seruitutem? Solent in litteris Gentilium ista laudari. In his autem Machabæorum libris, quamuis homo ipse fuerit laudatus, factum tamen eius narratum est*

tum est non laudatum, & iudicandum quam imitandum, quasi ante oculos constitutam: non sanè nostro iudicio iudicandum, quod nos quoque vt homines habere possemus, sed iudicio doctrinæ sobriæ, quæ in ipsis quoque libris veteribus data est. In ipso autem contra Gaudentij epistolam, opere, libro 2. cap. 23. multò & operosius & copiosius responsum adhibet. *Primò* enim malè Raziam fecisse affirmat. *Senior*, ait, *ille Razias, quem sibi isti exemplis sui sceleris destituti, de Machabæorum libris tanquam imitandum se inuenisse gloriantur, hoc facere debuit quod in eisdem litteris leguntur septem illi fratres etiam exhortante matre fecisse, vt comprehensus, & à lege Domini sui non auersus, omne quod illi applicitum esset; acciperet, & in dolore sustineret; & in humilitate sua patientiam haberet, quod circa humilitatem inter manus inimicorum non valens ferre, non plane sapientiæ, sed insipientiæ dedit exemplum, non* Christi *martyribus, sed Donati Circumcellionibus imitandum. Deinde*, etiamsi benè fecisset, eius tamen exemplo docet nihil adiuuari Circumcellionum insaniam, quòd seipse occiderit, cum fugere nullo modo posset, cumque spiritu minimè infirmus, sed promptus & fortis admodum esset. *Illius qui se gladio grauiter vulnerauit, qui vulneratus niurum petiit, qui se inde in ceruicem præcipitem dedit, qui & postea potuit ad petram currere, in petra stare, intestina educere, carpere, spargere, nunquid dici potest spiritus promptus, caro autem infirma, cuius non solum spiritus tam promptus apparuit, sed etiam caro tam firma, vt vix credibile sit eum facere voluisse ac valuisse quæ fecit? Tertiò*, cum in scripturis quidem laudari, non tamen ob illatam sibiipsi mortem, sed ob alias quaspiam res, quæ tamen verè bonæ, ad æternamque salutem propriè pertinentes non sint. *At enim sanctarum scripturarum authoritate laudatus est Razias. Quo modo laudatus? Quia fuit amator ciuitatis. Hoc potuit & carnaliter, ciuitatis scilicet illius terrenæ Hierusalem, quæ fuit cum filiis suis, non autem illius quæ sursum libera mater. Laudatus est quia continentiam seruauit in Iudaismo: & hæc sibi in comparatione iustitiæ Christianæ damna & stercora fuisse dicit Apostolus: Laudatus est, quia pater Iudæorum appellabatur: hoc magis est, vnde illi tanquam homini subrepsit humilitatis impatientia, vt prius mori vellet, quam hostibus subiici. Dictum est quod elegerit nobiliter mori: melius vellet humiliter, sic enim vt illiter. Illis autem verbis historia gentium laudare consueuit, sed viros fortes huius sæculi, non martyres* Christi. *Dictum est, quod se viriliter de muro præcipitauit in turbas, nec nos dicimus enim hoc feciſſe muliebriter, quanquam vos qui multum exemplo isto profecistis, etiam fœminas vestras hoc facere docuistis. Sed fatemur etiam ipsas hoc non facere muliebriter, sed viriliter, non tamen salubriter, quia non fideliter. Ad extremum quod inuocasse dictus est dominatorem vitæ ac spiritus, vt hæc illi iterum redderet, id est, vitam & spiritum, nec tunc aliquid poposcit, quo boni discernuntur à malis. Reddet enim hæc* Deus *& his qui malè egerunt, non in resurrectione vitæ æternæ, sed in resurrectione iudicij æterni. Quartò*, probanda quidem omnia, sed non imitanda omnia. *Quintò*, scripturam istam esse quidem ab Ecclesia receptam, sobriè tamen legendam vel audiendam, prout in Præloquio 3. expositi fol. 544. *Sextò*, etiamsi malè Razias egerit, eius tamen exemplum nobis prodesse, vt vel sic ratiocinemur: Si à seipso tanta ille passus est, quanta pro Deo ab aliis pati nos conuenit? *Septimò & vltimò*, non omnia, quæ etiam à scriptura laudati homines fecerunt, laudata vel imitanda esse, vt in quibusdam peccatis patet, Dauidis, Salomonis, Petri, Noæ, Iudæ, Patriarchæ & Samsonis. Indicat sanè tam varia, multiplex & accurata disputatio, quàta libri huius apud illius temporis Ecclesiam auctoritas fuerit, cum alioquin, ob rei difficultatem, illum subitò exsibilare, ac repudiare non difficulter potuisset, omninoq;, vt apparet, voluisset. Ita igitur de voluntaria ista Raziæ morte sensit iis locis D. Augustin^s, quē & alij postea, & in primis D. Tho. secutus est 2.2.q.64.a.5.ad 5.

Qui subtiliorem tamen in Hispania Theologiam vel excitauit, vel restaurauit Franciscus Victoria, relectione de homicidio, existimat de Razia etiam isto dici posse, quod ab eodem D. Augustino, & loco contra Gaudentium iam memorato, & lib. 1. de ciuitate DEI cap. 21. de Samsone dictum est, peculiari DEI scilicet instinctu eum sibiipsi vim attulisse. *Spiritus*, ait, *hoc iusserat, qui per illum miracula faciebat.* itemque cap. 26. vbi & concedit virginibus quibusdam, *quæ vt insectatores sua pudicitia deuitarent, in raptarum atque necaturum se flumen proiecerunt.* imò cum generatim tradat, consciscere sibi mortem debere neminem, generatim semper eos excipit, quos *specialiter* DEVS moueret. *Qui*, ait, *audit, non licere se occidere, faciat, si iussit, cuius non licet iussa contemnere. Vnde punitur, si fecerit iniussus, inde punietur, nisi fecerit iussus.* Illud vnum tamen rectissimè admonet, non debere huc quemquam prosilire, nisi minimè fallaciter, obscurè, ambiguè, sed certò, apertè, liquideque cognoscat specialem hanc DEI voluntatem & iussionem. *Tantummodo*, ait, *videat, an diuina iussio nullo nutet incerto.* Quia verò intimis animi recessibus inclusa hæc peculiaris DEI iussio est, & nos, vt ibidem ait Augustinus, *occultorum nobis iudicium non vsurpamus*, (nam 1. Cor. 2. *Nemo scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis, qui in ipso est*) ideo coniecturis hic agendum, & exquirendum, an argumenta vlla sint, quæ vt non nisi summi Imperatoris iussu, è vitæ statione Raziam discessisse arbitremur, nos adducant. Sunt autem apud laudatum iam Theologum ista.

Primum, Erat Razias pius & prudens admodum: neque mentis impos iam factus erat. quin domi suæ impetum istum repentinum ignorans, sanus & sapiens commorabatur. Quomodo igitur ad tam imprudens, tamquam sceleratum subitò facinus aggrederetur? *Deinde*, si à Nicanore viuus caperetur, non tam ipsius, quam populi totius negocium agi videbatur vers. 40. vt suprà dictum. *Tertiò*, ipse iamiam moriturus, DEVM piè admodum orauit, suumque ipsi spiritum commendauit. Quomodo igitur à illo ipso sese impulsum, ad mortemque istam commotum non intelligeret? Possunt & adiici alia. *Tot* hactenus annos, pro religione, tam fortiter acriterque decertarat, pro ea calumnias, accusationesque graues, absque dubio mulctas etiam & condemnationes nonnullas perpessus erat, &, vt breuiter vers. 38. notatum est, pro sancto patrioque DEI cultu, corpus & animam tradere paratus semper fuerat, & etiamnum erat. Quomodo igitur, nulla, de qua quidem pronunciare liceat; grauiore præcunte culpa, ita subito à DEO desereretur, in tantumque prolabi facinus permitteretur? Ipsa *insuper* scriptura, ita hunc eius è vita discessum describit, vt omnino laudare videatur, cum & eius principium, & extremum religionem semper faciat. Ob hanc enim captus est: ex hac DEVM precari non destitit. Et vbique nomina, verba, & aduerbia, quæ laudationis aliquid habeant, interserit: nullam verò omninò particulam, quæ vituperet, aut reprehendat. Cum suprà lib. 2. cap. 10. vers. 13. haustum sponte à Ptolemæo venenum scriberetur, præterquam quòd Gentilis erat, eius etiam facti vituperatio à Græco textu adiuncta est, prout inibi audiimus fo. 674. Nihil hic istiusmodi. *Conferatur* & hæc mortis huius descriptio cum Samsonis morte Iudicum 16. v. 29. & 30. & plus hic laudationis apparebit. adeo, vt nisi Spiritus sanctus bonam sanctamque Samsonis mentem mortemque alibi patefecisset Hebr. 11. argumentorum pro eo vel minus, vel, certe vix quidquam plus è textu illo, suppeditaret. Mihi autem & *postremò* illud non paruum argumentum videtur, quòd, vt peccati Raziam conuincat, nullam è textu rationem affert D. Augustinus, sed tantùm generatim quid secundum

dum *communem* scilicet regulam, non secundum *specialem* Spiritu sancti afflatum, de quo quæritur; facere debuerit, vrget. quodque præterea minus aptè ipsius laudes obterere studeat. Etsi enim signatè non dicatur, ideo laudandus, quòd sua sibi manu mortem afferat, eo tamen modo narratio tota instituitur, vt quemadmodum suprà dixi, ab eo, qui laudare vellet, vix in simplici minimeque oratoria oratione, laudari aliter posset. Esto tamen signatè non laudetur, signatè num vituperatur?

Sed iam consideremus, quemadmodum in eorum, quæ ex ipso recensui septem, tertio, sex potissimum Raziæ laudationes idem sanctus eleuet. *Primò* ciuitatem amare *potuit*, ait, *& carnaliter, ciuitatis videlicet illius terrenæ Hierusalem amator.* At non lapides, ligna, cæteramque vrbis huius materiam aut figuram tantùm amabat Razias, verum, & multo quidem magis, etiam communitatem ipsam, statum, religionem & sacra omnia, prout per *Iudaismi* vocem postea significatur. *Secundò, continentiam* in Iudaismo, comparatione iustitiæ Christianæ, damna & stercora fuisse dicit Apostolus. Nimium angustè *continentiam* sumere videtur hoc loco sanctus. eum, vt suprà vidimus, valeat, constantem fuisse in DEI cultu, non defeciisse ad idola, non Ioues & Bacchos adorasse. An hoc Apostolo tam vile, & non potius nudæ illæ Iudaismi cæremoniæ? *Tertiò*, quòd Pater Iudæorum appellaretur, hoc illi potius impatientiæ, superbiæque occasio fuit, ne hostibus subiiceretur. Posset imperito, vel incauto è quolibet fere corporis, fortunæ, famæ, animique bono superbiæ ansa esse. sed non quid esse potuerit, sed quid fuerit, hac in quæstione quæritur. Et verò nõ simpliciter hostibus subiici nolebat, sed *peccatoribus*, vers. 42. à quibus scilicet ad peccatum inuitaretur, vrgeretur, inuito etiam fortassis magna peccati occasio obtruderetur, vel à DEI sacris discessisse apud populũ fingeretur. *Quartò. Melius elegisset humiliter mori quam nobiliter.* v. 42. At possunt ista duo connecti, vt & *nobiliter*, & *humiliter* moriatur quispiam. Qui enim generosè, vel nobilibus splendidisq; maioribus conuenienter pro iustitia & religione mortui vmquam sunt martyres, ij etiam simul humiliter morte ipsa defuncti sunt. Et eodem pertinet *quintum* illud, quòd *viriliter* vers. 43. sese præcipitarit, ἀνδρείως, id est, *fortiter*, & *vti virum*, qui à virtute nomen ducit, *decuit. Ad extremum*, ait, *quòd inuocasse dictus est, dominatorem vitæ ac spiritus, vt hæc illi iterum redderet*, id est, *vitam & spiritum, nec tunc aliquid popposcit, quo boni discernuntur à malis. Reddet enim hæc* DEVS, *& his, qui male egerunt, non in resurrectione vitæ æternæ, sed in resurrectione iudicij æterni.* Sed ita ista disputantur, quasi simpliciter *vitam & spiritum*, & non *vitam spiritumq; beatum* obseeraret Razias. cum tamen in eiusmodi sermone intelligi hoc soleat, vt cum ait Iob 19. vers. 26. *Rursum circumdabor pelle mea.* Non & sua pelle circumdabuntur impij? Sed videlicet ille pulchra beataque hi tetra miseraque pelle circumdabuntur. Quia verò oportuisse Raziam facere, dicit eiusdem capitis initio Augustinus, *quod in eisdem litteris leguntur septem illi fratres, etiam, exhortante matre, fecisse*, nonne ipsorum tertius suprà lib. 2. cap. 7. vers. 11. quod & piis & impiis commune sit, dicere quiddam videtur? *Ab ipso* DEO *me ea* (linguam & manus) *recepturum spero.* Nonne & mater vers. 23. *Qui omnium inuenit originem, & spiritum vobis iterum cum misericordia reddet, & vitam.* Omninò verò videtur Dominus DEVS voluisse, vt quàm ab idololatria, omniq; impiorum consuetudine abhorrendum esset, hoc etiam mortis genere, in omnium conspectu, monstraretur, cum per Eleazarum & Machabæos fratres, aliis idem modis demonstratum iam esset. Cui ergo cum Victoria, vir bonus Razias videbitur, is è septem illis D. Augustini capitibus, primum & tertium viro illi nihil officere arbitrabitur, quinque cætera libentissimus amplectetur,

ctetur, & omnia Circumcellionibus sapienter illo tempore opposita iudicabit.

Quintum verò, quod vt sobriè hoc exemplum legatur, monet, alta cui mente reponendum. Fuerunt enim semper, quibus scelus nullum, quin & virtus videretur, vitam sibiipsi quandoque abrumpere. & in his Stoicus Seneca epistola 12. 17. 24. 58. 59. 70. 71. 78. & ex eadem Stoa alij, quibus ψυχοπομπία *animorum è corporibus eductio rationi consentanea* erat, vt etiam 1. de finibus indicat Cicero, lib. 1. epist. 12. & 22. Plinius, Indorumque nonnullis eadem opinatio fuit apud Curtium lib. 8. & aliis apud Hyginum, & Iudæorum, aliquibus apud Iosephum lib. 12. c. 5. li. 15. cap. 3. & lib. 3. Capt. 19. vbi hoc ipsum reprehendit, prout etiam fecerunt Gentiles, qui, vt apud Festum est, tales appellabant *carnifices*, eorumq; in charistiis & parentalibus nomina non ciebant, vt apud Artemidorum est lib. 1. Et quemadmodum suprà etiam monebam; abiecti pusilliq; animi αὐτοφονίαν καὶ αὐτοχειρίαν esse, id est, sui ipsius carnificinam, docuit Nicomachiorum lib. 3. Aristoteles, & apud Euripidem ille, qui dicit:

Ταῖς συμφοραῖς ὅστις οὐχ ὑφίσταται.
Οὐδ' ἀνδρὸς ἂν δυώαιθ' ὑποσπάσαι βίλον.

Et Latinus Poëta dum mœrore squalidos tales inferis addicit, dicens:

Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemq; perosi
Proiecere animas. Quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.

Sed è nostris legantur Lactantius lib. 3. cap. 18. D. Augustinus 1. de ciuitate DEI c. 19. 20. 22. 23.

Atque ista, opinor, suspexit, voluitque litteratissimus ille Lipsius, ne cui eius forte pro Stoicis, disputatiuncula fraudi sit; cum in Cent. 2. epist. 26. scriberet. *Quæris*, ait, *an sapienti fas aut ius consciscere sibi mortem? Olim id disputarunt, nunc decisum. & scin quid hac in re statuant religionis nostræ leges, quas improbè solicitemus.* Et postea. *Nihil definio (absit, absit) præter definita piis, sapientibusq; viris.* Idcoque popularis illa quidem, falsa tamen similitudo est, dum ait. *Vt in domo conductitia si habitem, nihil peccem, si paulùm exeam ante diem pensionis: ita hic videtur.* Falsa inquam similitudo est. quia ante pensionis diem, è domo illa exire, est suo ipsius iure cedere, nulliq; iniuriam inferre, nullius leges perrumpere. At quicitius quam à DEO iubeatur; è vita properat, in alienum ipse ius, quod penes rempublicam, & DEVM ipsum est; inuadit: iis iniuriam facit; naturæ, DEique leges violat. Diuus porro Thomas loc loco, posteriorem etiam de Razia opinionem non improbare videtur.

E CAPITE SEPTIMO LIBRI ~~SECVNDI~~ PRIMI.

39 *ET exiit Nicanor ab Ierusalem, & castra applicuit ad Beth-horon: & occurrit illi exercitus Syriæ.*

40 *Et Iudas applicuit in Adarsa cum tribus millibus virûm: & orauit Iudas, & dixit:*

41 *Qui missi erant à rege Sennacherib, Domine, quia blasphemauerunt te, exiit angelus, & per-* 4. Regũ 19. 35. Tobiæ 1. 22. Eccles. 48. 25.

Isaiæ 37. 36. 2. Mach. 8. 19.

percussit ex eis centum octoginta quinque millia:

42 Sic contere exercitum istum in conspectu nostro hodie: & sciant ceteri quia male locutus est super sancta tua, & iudica illum secundum malitiam illius.

43 Et commiserunt exercitus prælium tertiadecima die mensis Adar: & contrita sunt castra Nicanoris, & cecidit ipse primus in prælio.

44 Vt autem vidit exercitus eius quia cecidisset Nicanor, proiecerunt arma sua, & fugerunt:

45 Et persecuti sunt eos viam vnius diei ab Adasa usque quo veniatur in Gazara, & tubis cecinerunt post eos cum significationibus:

46 & exierunt de omnibus castellis Iudææ in circuitu, & ventilabant eos cornibus, & conuertebantur iterum ad eos, et ceciderunt omnes gladio, & non est relictus ex eis nec vnus.

47 Et acceperunt spolia eorum in prædam: et caput Nicanoris amputauerunt, et dextram eius quam extenderat superbè, & attulerunt, & suspenderunt contra Ierusalem.

48 Et lætatus est populus valdè: & egerunt diem illam in lætitia magna.

49 Et constituit agi omnibus annis diem istam tertiadecima die mensis Adar.

50 Et siluit terra Iuda dies paucos.

E Cap. Vlt. Lib. II.

1 NIcanor autem, vt comperit Iudam esse in locis Samariæ, cogitauit cum omni impetu die Sabbathi committere bellum.

2 Iudæis verò, qui illum per necessitatem sequebantur ducentibus: Ne ita ferociter, & barbarè feceris, sed honorem tribue diei sanctificationis, & honora eum, qui vniuersa conspicit:

3 ille infelix interrogauit, si est potens in cælo, qui imperauit agi diem sabbathorum.

4 Et respondentibus illis: Est Dominus viuus ipse in cælo potens, qui iussit agi septimum diem.

5 At ille ait: Et ego potens sum super terram, qui impero sumi arma, & negotia regis impleri. Tamen non obtinuit vt consilium perficeret.

6 Et Nicanor quidem cum summa superbia erectus, cogitauerat commune tropheum statuere de Iuda.

7 Machabæus autem semper confidebat cum omni spe auxilium sibi à Deo affuturum.

8 & hortabatur suos ne formidarent ad aduentum nationum, sed in mente haberent adiutoria sibi facta de cælo, & nunc sperarent ab Omnipotente sibi affuturam victoriam.

9 Et allocutus eos de legè, & prophetis,

phetis, admoneus etiam certamina, quæ fecerant priùs, promptiores constituit eos:

10 Et ita animis eorum erectis simul ostendebat Gentium fallaciam, & iuramentorum præuaricationem.

11 Singulos autem illorum armauit, non clypei, & hastæ munitione, sed sermonibus optimis, & exhortationibus, exposito digno fide somnio, per quod vniuersos latificauit.

12 Erat autem huiusce modi visus: Oniam, qui fuerat summus sacerdos, virum bonum & benignū, verecundum visu, modestum moribus, & eloquio decorum, & qui à puero in virtutibus exercitatus sit, manus protendentem, orare pro omni populo Iudæorum:

13 Post hoc apparuisse & alium virum ætate, & gloria mirabilem, & magni decôris habitudine circa illum.

14 Respondentem verò Oniam dixisse: Hic est fratrum amator, & populi Israël: hic est, qui multum orat pro populo, & vniuersa sancta ciuitate, Ieremias propheta Dei.

15 Extendisse autem Ieremiam dextram, & dedisse Iudæ gladium aureum, dicentem:

16 Accipe sanctum gladium munus à Deo, in quo deicies aduersarios populi mei Israël.

17 Exhortati itaque Iudæ sermonibus bonis valdè, de quibus extoli posset impetus, & animi iuuenum confortari, statuerunt dimicare & confligere fortiter: vt virtus de negotiis indicaret, eo quòd ciuitas sancta, & templum periclitarentur.

18 Erat enim pro vxoribus, & filiis, itemq; pro fratribus, et cognatis minor solicitudo: maximus verò & primus pro sanctitate timor erat templi.

19 Sed & eos, qui in ciuitate erant, non minima solicitudo habebat, pro his qui congressuri erant.

20 Et, cùm iam omnes sperarent iudicium futurum, hostésque adesse nt, atque exercitus esset ordinatus, bestiæ, equitesq; opportuno in loco compositi,

21 considerans Machabæus aduentum multitudinis, & apparatum varium armorum, & ferocitatem bestiarum, extendens manus in cœlum, prodigia facientem Dominum inuocauit, qui non secundum armorum potentiam, sed prout ipsi placet, dat dignis victoriam.

22 Dixit autem inuocans hoc modo: Tu Domine, qui misisti angelum tuum sub Ezechia rege Iuda, & interfecisti de castris Sennacherib centum octoginta quinque millia: Sup. c. 19.

23 & nunc dominator cœlorum mitte angelum tuum bonum ante nos in timore, & tremore magnitudinis brachij tui,

24 Vt metuant qui cum blasphemia veniunt aduersus sanctum populum

pulum tuum. Et hic quidem ita perorauit.

25 Nicanor autem, & qui cum ipso erant, cum tubis et canticis admouebant.

26 Iudas verò, & qui cum eo erant, inuocato Deo, per orationes congressi sunt:

27 manu quidem pugnantes, sed Dominum cordibus orantes, prostrauerunt non minus triginta quinque millia: præsentia Dei magnificè delectati.

28 Cumq; cessassent, et cum gaudio redirent, cognouerunt Nicanorem ruisse cum armis suis.

29 Facto itaque clamore, & perturbatione excitata, patria voce omnipotentem Dominum benedicebant.

30 Præcepit autem Iudas, qui per omnia corpore & animo mori pro ciuibus paratus erat, caput Nicanoris, & manum cum humero abscissam, Ierosolymam perferri.

31 Quò cùm peruenisset, conuocatis contribulibus, & sacerdotibus ad altare, accersit & eos, qui in arce erant.

32 Et ostenso capite Nicanoris, & manu nefaria, quam extendens contra domum sanctam omnipotentis Dei, magnificè gloriatus est.

33 Linguam etiam impij Nicanoris præcisam iussit particulatim auibus dari: manum autem dementis contra templum suspendi.

34 Omnes igitur cœli benedixerunt Dominum, dicentes: Benedictus, qui locum suum incontaminatum seruauit.

35 Suspendit autem Nicanoris caput in summa arce, vt euidens esset, & manifestum signum auxilij Dei.

36 Itaque omnes communi consilio decreuerunt nullo modo diem istum absque celebritate præterire:

37 habere autem celebritatem tertiadecima die mensis Adar, quod dicitur voce Syriaca, pridie Mardochæi diei.

Commentarius.

IVDAS apud Gorionidem c. 22. *cum audisset Raziæ mortem, succensus furore misit ad Nicanorem dicens, Quandiu accingis te? Egredere in agrum, & ostendas soli vtrum quem etiam intra penetralia quæsiuisti, Eum is exspectat te in conualle & planitie.* Tum copias congregant Nicanor & Iudas. Cum Nicanore isto pugnaturus lib. 2. cap. vlt. vers. 11. dicitur alia præclarissima fecisse, tum somnio suos vehementer excitasse. At *somnium* istud diuinum erat, idcoque vers 11. dicitur ἐξιόπισεν; & Græcè ὕπαρ, non, vt quidam, ὕπαρ, qui, vertunt; *super modum lætificauit.* Est verò ὕπαρ, quod in correctis Septuaginta legitur, *visio clara & certa*, quæ à dormientibus videtur; vel etiam à vigilantibus, vti ex Homero Odyssea τ & υ. monet Eustathius. Plato epist. 3. & 2. de Republ. Plutarchus lib. *de sera numinis vindicta*, Ammonius, Budæus: vt longè aliud sit, quàm ὄναρ. Sic enim Homerus lib. 5. οὐκ ὄναρ, ἀλλ' ὕπαρ ὀφθαλμοῖσιν. Ex hac verò tam clara visione, clarissimè videmus, sanctos iam vita functos non-

ſtri curam gerere, pro nobis orare; adeò, vt Caluinus, non, niſi reiiciendo iſtos libros, reſpondere potuerit. *Sicut*, ait Petrus Venerabilis, epiſt. 2. lib. 1. *bona viuorum mortuis poſſe prodeſſe ſtylus oſtendit, Sic mortuorum viuentibus poſſe proficere demonſtret*, & vbi exemplum iſtud retulit, ſubdit: *Quo exemplo, quid bona mortuorum viuentibus prodeſſe valeant, clarius patet.* Et idē paulo poſt ex Origene de Hieremia notabitur. D. Bernard' ſerm. 3. Vigiliæ Natiuitatis, & in Cant. ſerm. 11. monet, huic Oniæ religioſum bonum eſſe ſimilem, qui pro omni populo DEVM orat. Ab hoc autem Ieremiæ encomio, ſuos in eum prophetam commentarios orditur S. Thomas.

Ieremias verò, qui alias lib. 4. Reg. & ſuæ prophetiæ cap. 37. à bello dehortatus erat; gladium nunc porrigit, &, vti Angelus Zach. 1. pro populo DEVM precatur, iam quidem mortuus, cœlo tamen nondum receptus, cum in limbo eſſet. *Gladij* etiam hodie Regi Romanorum, Polonorum & aliorum ad religionis & iuſtitiæ defenſionem ab Archiepiſcopis porriguntur, vt eſt apud Guaguinum, & alios. Rabanus verò CHRISTVM Dominum per Hieremiam ſignificari ait, qui Iudæ aureum gladium dedit, cum diuinam ſcripturam ſenſu ſpiritali fulgentem, ad munimen totius Eccleſiæ, defenſionemque populi ſui, ſanctis conceſſit Doctoribus. Quod verò paulò antè notabam, ita iam olim notauit Origenes Tomo 18. in Ioannem. *Apparet*, inquit, *ſanctis qui ex hac vita emigrarint curam eſſe de populo, quemadmodum in Machabæorum geſtis ſcriptum eſt, poſt quamplurimos annos ab obitu Hieremiæ. Hic eſt Hieremias* DEI *propheta, qui multum orat pro populo.*

Cæterum Nicanor, quemadmodum Iulianus, qui Cæſareæ Cappadociæ minitatus erat; à Iuda deletus & occiſus eſt, quodque in Ciceronis caput, linguam & manus, ab Antonio & Fuluia crudeliter, id iam rectè, iuſtiſſimo DEI iudicio, in eadem Nicanoris membra factum eſt verſ. 37. & ſequent. cap. vlt. Ita vt in iſtum videatur Veronenſis Poëtæ illud congruere.

Non equidem dubito, quin primùm inimica bonorum,
Lingua exſecta auido ſit data vulturio.
Effoſſos oculos voret atro gutture coruus,
Inteſtina canes, cætera membra lupi.

Modum, quo occiſus eſt, ita proſequitur Gorionides cap. 22. *Vidit Iudas in ipſa pugna Nicanorem habentem in manu ſua gladium euaginatum, clamansque ait, contra te, ô Nicanor. Et cum curreret contra illum in feruoris ſui virtute, auertit Nicanor humerum ſuum, & fugit à facie Iudæ; At Iudas apprehendit eum, percuſſitque gladio ſuo, & diſſecuit in duas partes deiiciens ipſum in terram.* Quæ cum ita ſint, mendacij tenetur Ioſippus ille Hebræus, qui ſe à Gorionide accipere profitetur, dum ſcribit, *Nicanorem viuum comprehenſum, ſub fœdere dimiſſum, & cum rubore ac ignominia ad Regem eſſe reuerſum.* Sed Gorion tantùm proſtrata inquit 30000. noſter verò li. 2. c. vlt. verſ. 27. non minus triginta quinque millia.

Fuit in victoriæ huius memoriam feſtus dies inſtitutus, quem vocat lib. 12. c. 17. Ioſephus τὴ νικητήρια. 13. die menſis 12. qui *dicitur voce Syriaca Adar.* Sic enim, quæ verſ. 37. tranſpoſita, reponenda ſunt. Quia verò à Mardocheo, Eſtheris c. 9. dies eiuſdem mēſis duodecimi, decimuſquartus, decimuſquintus feſti facti erant, idcò in Græco dicit, *pridie vnius, ſeu primæ diei Mardochai.* Noſter verò Interpres, eos dies, quorum vna cauſa & vna feſtiuitas quaſi vnum conſiderat, & dicit, *pridie Mardochai diei.* Adar verò dicitur Syriaca vox, quia vt alias dixi, ſuos olim menſes numeris Hebræi expreſſerunt. Et pro

Adar,

Adar, nominat etiam Ioſephus *Dyſtrum*, Macedonicum ſcilicet menſem, quem in Alexandreo anno, ſuprà cap.11.lib.2. fol.681. ipſi *Niſan* reſpondere dicebam, quoad *aliquam* ſcilicet *partem*, cum alioqui fere ſemper ipſe, de quo etiam illic; *Xanthicus*, à Ioſepho *Niſan* dicatur.lib.1.Antiq.cap.4.lib.2.c.5.lib.3.cap.10. Habent Iudæi hodie ſuo in Calendario, die illo 13.ieiunium Eſther, de quo etiam Antonius Margarita lib. de Iudæis, quòd tunc vel non erat, vel alium in diem transferebatur. Nam triumphali huiuſcemodi feſto ieiunium non congruebat. Vide quæ in Eſther dixi parte 4. quæſt.1. 2.4. Nota etiam hic poſſe nouos in DEI beneficiorum memoriam, quæ per ſe, ſuoſque ſanctos, in nos & in Eccleſiam illic confert, feſtos dies inſtitui, vti notat D. Auguſtinus, lib.10. de ciuit.cap.4.& epiſt.115. Atque hîc libri ſecundi finis, præter epiſtolam, & libri clauſulam, de qua poſteà.

CAPUT VIII. LIBRI I.

1 *ET audiuit Iudas nomen Romanorum, quia ſunt potentes viribus, & acquieſcunt ad omnia quæ poſtulantur ab eis, & quicunque acceſſerunt ad eos, ſtatuerunt cum eis amicitias, & quia ſunt potentes viribus.*

2 *Et audierunt prælia eorum, & virtutes bonas, quas fecerunt in Galatia, quia obtinuerunt eos, & duxerunt ſub tributum:*

3 *Et quanta fecerunt in regione Hiſpania, et quod in potẽſtatem redegerunt metalla argenti & auri, quæ illic ſunt,*

4 *& poſſederunt omnem locum conſilio ſuo & patientia: locaq́, quæ longè erant valdè ab eis, & reges, qui ſuperuenerant eis ab extremis terræ, continuerunt, & percuſſerunt eos plaga magna: cæteri autem dant eis tributum omnibus annis.*

5 *Et Philippum & Perſen Ceteorum regem, & cæteros qui aduerſum eos arma tulerant, contriuerunt in bello, & obtinuerunt eos:*

6 *et Antiochum magnum regem Aſia, qui eis pugnam intulerat habens centum viginti elephantes, & equitatum, & currus & exercitum magnum valde contritum ab eis:*

7 *& quia ceperunt eum viuum, & ſtatuerunt ei vt daret ipſe & qui regnarent poſt ipſum, tributum magnum, & daret obſides, & conſtitutum,*

8 *& regionem Indorum, & Medos, & Lydos de optimis regionibus eorum: & acceptas eas ab eis, dederunt Eumeni regi.*

9 *Et quia qui erant apud Helladam, voluerunt ire, & tollere eos: & innotuit ſermo his.*

10 *Et miſerunt ad eos ducem vnum, & pugnauerunt contra illos, & ceciderunt ex eis multi, & captiuas duxerunt vxores eorum, & filios, & diripuerunt eos, & terram eorum poſſederunt, & deſtruxerunt muros eorum, & in ſeruitutem illos redegerunt vſque in hunc diem:*

11 *Et reſidua regna, & inſulas,*

quæ aliquando reſtiterant illis, exterminauerunt, & in poteſtatem redegerunt.

12 Cum amicis autem ſuis, & qui in ipſis requiem habebant, conſeruauerunt amicitiam, & obtinuerunt regna, quæ erant proxima, & quæ erant longè: quia quicunq; audiebant nomen eorum, timebant eos:

13 quibus verò vellent auxilio eſſe vt regnarent, regnabant: quos autem vellent, regno deturbabant: & exaltati ſunt valdè.

14 Et in omnibus iſtis nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, vt magnificaretur in ea.

15 Et quia curiam fecerunt ſibi, & quotidie conſulebant trecentos viginti conſilium agentes ſemper de multitudine, vt quæ digna ſunt gerant:

16 Et committunt vni homini magiſtratum ſuum per ſingulos annos dominari vniuerſæ terræ ſuæ, & omnes obediunt vni, & non eſt inuidia, neq; zelus inter eos.

17 Et elegit Iudas Eupolemum filium Iohannis, filij Iacob, & Iaſonem filium Eleazari, & miſit eos Romam conſtituere cum illis amicitiam, & ſocietatem:

18 & vt auferrent ab eis iugum Græcorum, quia viderunt quòd in ſeruitutem premerent regnum Iſraël.

19 Et abierunt Romam viam multam valdè, & introierunt curiam, & dixerunt:

20 Iudas Machabæus, & fratres eius, & populus Iudæorum miſerũt nos ad vos ſtatuere vobiſcum ſocietatem, & pacem, & conſcribere nos ſocios & amicos veſtros.

21 Et placuit ſermo in conſpectu eorum.

22 Et hoc reſcriptum eſt, quod reſcripſerunt in tabulis æreis, & miſerunt in Ieruſalem, vt eſſet apud eos ibi memoriale pacis, & ſocietatis.

23 BENE SIT ROMANIS, & genti Iudæorum in mari, & in terra in æternum: gladiusq; & hoſtis procul ſit ab eis.

24 Quòd ſi inſtiterit bellum Romanis priùs, aut omnibus ſociis eorum in omni dominatione eorum,

25 auxilium feret gens Iudæorum, prout tempus dictauerit, corde pleno:

26 & præliantibus non dabunt, neque ſubminiſtrabunt triticum, arma, pecuniam, naues, ſicut placuit Romanis: & cuſtodient mandata eorum, nihil ab eis accipientes.

27 Similiter autem & ſi genti Iudæorum priùs acciderit bellum, adiuuabunt Romani ex animo, prout eis tempus permiſerit:

28 Et adiuuantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naues, ſicut placuit Romanis: & cuſtodient mandata eorum abſque dolo.

29 Secundum hæc verba conſtituerunt Romani populo Iudæorum.

30 Quòd ſi poſt hæc verba hi aut illi addere, aut demere ad hæc aliquid

quid voluerint, facient ex proposito suo: & quæcunque addiderint, vel dempserint, rata erunt.

31 Sed & de malis, quæ Demetrius rex fecit in eos, scripsimus ei, dicentes: Quare grauasti iugum tuum super amicos nostros, & socios Iudæos?

32 Si ergo iterum adierint nos aduersum te, faciemus illis iudicium, & pugnabimus tecum mari terráque.

COMMENTARIVS.

IVDAS verò lib.1.c.8. primum cum Romanis fœdus & societatem iniit, vbi magnæ Romanorum laudes ab eorum rebus gestis, institutis, & moribus describuntur. de quibus legendi Liuius, Diodorus, Iustinus, Florus, & alij. Bella enim quæ extra Italiam Romani gessere, Punica, Hispaniensia, Illyrica, Gallica, Macedonica, Syriaca, Ætolica, Galatica, seu Gallogræca, cœperunt omnia post Seleucidarum annum 47. vrbis 488. ita vt Macedonicum posterius, quo Perseus captus, paucis ante hunc ipsum, in quo versamur, annis, quemadmodum & suprà intellectum est, contigerit. Perseum verò siue Persen istum ait D. Thomas *Persarum Regem secundum Iosephum*. At ne terrę quidem passum in Perside habuit ille vnquam. Pro, *fecerunt in Galatia* vers. 2. Græce est, ποιοῦσιν ἐν τοῖς Γαλάταις *faciunt in Galatis*, quasi Galaticum adhuc bellum vigeret. cum scilicet iamiam finitum esset. Sequitur enim, *obtinuerunt eos*. Ex hoc autem, *eos*, fortè colligendum, fuisse in Latino textu olim scriptum, *in Galatis*. licet possit rerum potius quam nominum esse connexio, vti fit aliâs non nusquam. Hispaniensęs argenti aurique fodinæ, de quibus lib. 3. Strabo, desierunt: vel in nouum certe orbem translatæ, multis magnisque classibus, iam reuehuntur. Plinius in Operis sui extremo, cum regionum omnium primas Italiæ suæ detulisset, subiunxit. *Metallis auri, argenti, æris, ferri, quandiu libuit exercere; nullis cessit.* Tandemque concludit. *Ab ea* (Italia) *exceptis Indiæ fabulosis, proxime quidem duxerim Hispaniam, quacunq; ambitur mari.*

Sunt in his tamen quæstiunculæ aliquot. *Prima*, cur Punicorum bellorum non meminit Iudas? *Altera*, quæ Græciæ seu Helladis bella vers. 9? *Tertia* habueritne tot elephantes Antiochus vers. 6? *Quarta*, fueritne is viuus à Romanis captus? *Quinta*, Eine Indiæ, Mediæ & Lydiæ regiones ademptæ? *Sexta*, num eædem Pergameno Regi Eumeni traditæ? *Septima*, sitne iustus Romanorum Senatorum numerus vers. 15? *Octaua*, num vni tantùm homini, apud eosdem, summa quotannis potestas deferebatur vers. 16? *Nona*, num inter eosdem nulla inuidia, zelus nullus, versu eodem?

Ad *primam* dico, fieri, licet non nominatim, Carthaginiensium bellorum mentionem vers. 4. prout ea nominatim expressit Iosephus lib. 12. cap. 17.

Ad *secundam*. Helladica bella sunt, quæ per Nabidem, & alios susceptа, apud Liuium lib. 34. 35. Florum lib. 2. cap. 7.

Ad *tertiam*. Minorem quidem numerum videtur Liuius lib. 37. statuere. Florus cap. 8. tantùm ait, *Elephantis immensæ magnitudinis, auro, purpura, argento & suo ebore fulgentibus aciem vtrimq; vallauerat.* Sed Polybius lib. 5. refert eundem Antiochum, contra Ptolemæum, elephantos eduxisse *centum & duos*. Quid ergo mirum, si contra Romanos eduxerit *centum viginti?*

Ad *quartam*, dico, *primò vniuersè*, quod ad alias difficultates transferri quoq; potest; necessarium quidem esse, vt ista Iudæ *narrata sint*, cum scriptura id sacra enuntiet. Dicitur enim vers.1. *Audiuit Iudas*. vers.2. *Et audierunt*: sed necessarium non esse, vt quæ narrata sunt, omnia vera sint. Nam scriptura, quid narratum sit, enunciat; non, quod narratum est, verum esse testatur. Quemadmodum de CHRISTO D. multa dixerunt Iudæi, ver.c. esse *vini potatorem, populi seductorem, dæmonio plenum*; de procera Chananæorum statura, & gigantea feritate Mosaici exploratores Num. 13. quæ verè scriptura, vti dicta sunt, refert: non vti reuera erant. *In Euangelio* ait S. Augustinus cap.9. lib. contra Priscill. & Origen. *quamuis verum sit omnino quòd dicta sunt, non tamen omnia quæ dicta sunt vera esse creduntur, quoniam multa à Iudæis falsa, & impia dicta esse, verax Euangelij scriptura testatur.* Hinc ergo semel & iterum ait textus noster vers.1. & 2. Iudam hæc ab aliis, qui narrabant, audiisse. Ab istis verò narratoribus potuit, vt fieri solet; in aliqua gestarum rerum circumstantia peccari & plus minúsue dici. *Speciatim* verò, fatcor, veniisse Antiochum viuum in Romanorum manus, non asserunt Liuius, Florus, Appianus, sed fuga clapsum, de pacisque conditionibus per legatos absentem egisse: nihilominus tamen fieri potuit, vt captus, statimque dimissus fuerit, opera fortè Scipionis, qui, ob receptum ab Antiocho filium, quibusdam suspectus fuit, vti referunt Liuius, & Appianus. Quid si captus diceretur, qui fere captus fuit? Quid si ad Persea hoc referendum esset, cum post hæc verba in Græco sit, *& statuerunt eis*, non *ei*.

Ad *quintam* diceret fortè quispiam, *Indiam* hic vocari terram *Euilath*, quam in disputatione de paradiso, latiùs patere dixi, quam propriè dictam Indiam; Mediam verò & Lydiam dici alias omnes Asiæ minoris partes, quæ Medici aliquando regni fuissent. Diceret alius, pro *India* legendam Ioniam, pro Media, *Mysiam*. alius veram simpliciter Indiam & Mediam Antiocho ademptam fuisse. Licet enim Liuius li. 37. semper Asiam tantum modo, quæ cis Taurum est, ablatam narret; Appianus tamen ait, Antiochum iussum ἀναχωρεῖν Ἀσίας τῆς ὅση πρὸς τὸν Ταῦρον. *cedere Asiæ locis & prouinciis, quæ vltra montes Tauri*. In his verò, vt ex Strabonis 11. patet, Media & Indiæ pars aliqua est. Quid, quod decem à Romano Senatu legati missi fuerunt, qui res Asiæ istas disceptarent & componerent? Quid si vt Antiocho amplius auferretur, è re putassent iidem legati? Certè *Indorum* etiam nomen Scenitis Arabibus & Saracenis quandoque tributum fuisse, vel hos illis valdè vicinos fuisse, monstrat Procopius; *Post Saracenos*, ait, *sunt Indorum genera*. Rursum de sinu Arabico, qui & mare rubrum dicitur, *Hoc*, ait, *mare ab Indis incipit*. Et Iulianus Apostata Saracenos & Indos coniungit in epistola ad S. Basilium. Panegyristarum quidam, *Dent*, ait, *veniam trophæa Niliaca, sub quibus Æthiops & Indus intremuit*. Imò Æthiopas eodem Indorum nomine quandoque insignitos apparet apud Ælianum libro 17. de historia animalium, & Virgilium dum de Nilo ait:

Vsq; coloratis amnis deuexus ab Indis.

Et de Choaspe, qui prope Susa fluit, ait in Dionysio Priscianus, *fonte cadens Indo*. Plutarchus etiam Demetrij regnum vsque ad Indos porrigit. Denique solent remotiores à nobis regiones *India* interdum appellari, vt ait noster Acosta lib. 1. de natura orbis. D. Thomas tamen in libris quibusdam tantùm *Medos* hic legi notauit.

Nihil constituo, generali illa responsione etiam ad *sextam* contentus. Nam minutè diligenterque admodum, quæ Eumeni data sint, enumerat libro trigesimo-septimo Liuius.

Ad *septimam, & octauam* eadem vti responsione licebit. Addo tamen, *Senatorum numerum*

numerum variasse non rarò. Primò *centum* tantùm à Romulo constituti fuerant, mox *ducenti*, paulò pòst *trecenti*, statimque, sublato superbo Rege, idem ab eo diminutus numerus restauratus, & vt videtur, cum viginti accessione, prout populi dignitas postulare visa est, apud Liuium initio libri 2. etsi Sigonio lib. 2. de antiquo iure Rom. c. 2. secus videtur. Et hic numerus hoc Iudę tempore vigebat, viguitque vsque ad Gracchi seditiones, quando *sexcenti* fuerunt; certè ex quadam Ciceronis ad Atticum epistola, *vltra quadringentos*, sicuti eodem isto Iudæ tempore, *vltra trecentos* erant. Et postea fuerunt *nongenti* tandemq; *mille*, & amplius. Vnde etiam *Orcini* senatores dicti nonnulli. Quòd verò *vni* cuidam *obedire* vers. 16. dicuntur, intelligendum est, vel de *Imperatore*, quem cum exercitu in aliquam prouinciam mittebant; vel de *Dictatore*, qui quotannis, dum scilicet opus esset, creabatur. Si verò *de consulibus* accipiamus, cum ij duo essent, quos D. Augustinus lib. 5. Ciuit. 12. *binos Imperatores* vocat: sciendum, eorum vnum, alternis diebus, maximè imperasse, vt ex Liuio discimus, cum lib. 2. ait, *alterum tantùm Consulum* fasces habuisse. lib. 22. in bello contra Annibalem, *vno die penes Paulum* summam Imperij fuisse; & postero die, Varronem; cui *sors eius diei imperij* erat; nihil consulto collega, signum pugnæ proposuisse: lib. 28. *eodem die*, quo pugnatum esset; fuisse M. Liuij *auspicium*. Et idem colligi potest ex Plutarcho in Numa, & Fabio; sicut apud Græcos interdũ eorum *Strategi*, alternis imperabant, ex eodem in Aristide. Et Athenienſium *Epistatæ*, vnum diem tantum cum imperio erant, vt explicat li. 4. de Repub. Athenienſium cap. 2. Sigonius; rursumque de Romanis decemuiris Liuius lib. 3. *Decimo*, ait, *die ius populo singuli reddebant. Eo die penes prafectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouem singuli accensi apparebant.*

Ad *nonam*. Fuerunt Romani ante bellum Punicum tertium, modestiores ac meliores, quàm vel postea vel antea. Quæ tamen hîc laudatio est, intelligitur, humano more fuisse scilicet satis inter se Romanos concordes, absque zelo & inuidia, quæ admodum notaretur, & inter pares omnes grassaretur. De his maximè temporibus apud Ciceronem Ennius: *Moribus antiquis stat res Romana, virisq;* prout doctissimè conficit S. Augustinus, qui hunc ad locum omnino legendus lib. 2. de ciuit. cap. 17. 18. & sequentibus li. 5. c. 12. 15. 16. 17. itemq; Agrippæ Regis oratio apud Iosephum li. 2. Capt. 28. & ipse Iosephus eodem lib. c. 42. vbi se ait animaduertisse, *duabus* maxime rebus Romanorum robur, vt inuictum esset, consecutum esse. *Vna* & quidem maxima est, ἡ εὐπείθεια *obedientia: altera* ἡ περὶ τὰ ὅπλων μελέτη, *armorum exercitatio*. Iam Aristidis, de eadem Romanorum disciplina, verba sunt. *Bella verò vix vnquam nunc creduntur exstitisse, ac pro commentis habentur à plerisque. Quod si alicubi ad limites conflictus fuerit, (vt in magno & immenso imperio facilè fit ob Getarum insaniam, vel Afrorum miseriam, vel rubri maris accolarum infelicitatem, qui commodi bonisq; suis nescierunt vti) mox ista, tanquam fabulæ, cum omni memoriâ euanuerunt. Tanta pax apud vos viget, ô Romani, etsi militiam bellumq; habetis inter patria instituta.* Simile de Francis quidpiam narrat lib. 1. Agathias: & subdit, quod huc valde spectat, magnoque ab omnibus opere obseruandum. IVSTITIA & CHARITAS *vbicumq; inter mortales fouentur, felicem, procul dubio, Rempublicam reddunt.*

Qui mittitur legatus Eupolemus, filius Ioannis illius est, de quo lib. 2. cap. 4. Et dicitur iste Ioannes, in Græco textu, filius Ακκὼς, in nostro *Iacob*. An rectè societatem & fœdus cum Romanis inierit, dicam postea. Fœderis verò ipsius exemplum, quia instar litterarum mittebatur; vocatur Græcè ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς. Rursum, quia illud idem à legatis ipsis Romæ vel scriptum, vel subscriptum erat; à Iosepho additur

ditur post v. 30. ἐγένετο τὸ δόγμα ὑπὸ Εὐπολέμου Ἰωάννου παιδὸς, καὶ ὑπὸ Ἰάσωνος τοῦ Ἐλεαζάρου, ἀρχιερέως μὲν τότε ὄντος Ἰούδα, στρατηγοῦντος δὲ Σίμωνος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. *Scriptum est hoc decretum ab Eupolemo Ioannis filio, & ab Iasone Eleazari filio, Pontifice quidem Iuda, belli verò Imperatore Simone fratre ipsius*

De Bacchide rursum, & Alcimo, deque glorioſa Iudæ morte. *Caput IX. Libri I.*

1 INterea ut audiuit Demetrius, quia cecidit Nicanor, & exercitus eius in prælio, apposuit & Bacchidem & Alcimum rursum mittere in Iudæam, & dextrum cornu cum illis.

2 Et abierunt viam, quæ ducit in Galgala, & castra posuerunt in Masaloth, quæ est in Arbellis: & occupauerunt eam, & peremerunt animas hominum multas.

3 In mense primo anni centesimi & quinquagesimi secundi applicuerũt exercitum ad Ierusalem.

4 & surrexerunt, & abierunt in Beream viginti millia virorũ, & duo millia equitum.

5 Et Iudas posuerat castra in Laisa, & tria millia viri electi cum eo:

6 Et viderunt multitudinem exercitus quia multi sunt, & timuerunt valdè: & multi subtraxerunt se de castris, & non remanserunt ex eis nisi octingenti viri.

7 Et vidit Iudas quòd defluxit exercitus suus, & bellum perurgebat eum, & confractus est corde: quia non habebat tempus congregandi eos, & dissolutus est.

8 Et dixit his, qui residui erant: Surgamus, & eamus ad aduersarios nostros, si poterimus pugnare aduersus eos.

9 Et auertebant eum, dicentes: Non poterimus, sed liberemus animas nostras modo, & reuertamur ad fratres nostros, & tunc pugnabimus aduersus eos: nos autem pauci sumus.

10 Et ait Iudas: Absit istam rem facere ut fugiamus ab eis, & si appropiauit tempus nostrum, moriamur in virtute propter fratres nostros, & non inferamus crimen gloriæ nostræ.

11 Et mouit exercitus de castrũ, & steterunt illis obuiam: & diuisi sunt equites in duas partes, & fundibularij & sagittarij præibant exercitum, & primi certaminis omnes potentes.

12 Bacchides autem erat in dextro cornu, & proximauit legio ex duabus partibus, & clamabant tubis:

13 exclamauerunt autem & hi qui erant ex parte Iudæ, etiam ipsi, & commota est terra à voce exercituum, & commissum est prælium à manè vsq; ad vesperam.

14 Et vidit Iudas, quòd firmior est pars exercitus Bacchidis in dextris,

tris, & conuenerunt cum ipso omnes constantes corde:

15 *Et contrita est dextera pars ab eis, et persecutus est eos vsque ad montem Azoti.*

16 *Et qui in sinistro cornu erant, viderunt quòd contritum est dextrum cornu, & secuti sunt post Iudam, & eos qui cum ipso erant à tergo:*

17 *Et ingranatum est prælium, & ceciderunt vulnerati multi ex his, & ex illis.*

18 *Et Iudas cecidit, & cæteri fugerunt.*

19 *Et Ionathas, & Simon tulerunt Iudam fratrem suum, & sepelierunt eum in sepulchro patrum suorum in ciuitate Modin.*

20 *Et fleuerunt eum omnis populus Israël planctu magno, & lugebant dies multos,*

21 *& dixerunt: Quomodo cecidit potens, qui saluum faciebat populum Israël?*

22 *Et cætera verba bellorum Iudæ, & virtutum quas fecit, & magnitudinis eius, nō sunt descripta: multa enim erant valdè.*

23 *Et factum est: post obitum Iudæ emerserunt iniqui in omnibus finibus Israël, & exorti sunt omnes, qui operabantur iniquitatē.*

24 *In diebus illis facta est fames magna valdè, & tradidit se Bachidi omnis regio eorum cum ipsis.*

25 *Et elegit Bacchides viros impios, & constituit eos dominos regionis.*

26 *Et exquirebant, & perscrutabantur amicos Iudæ, & adducebant eos ad Bacchidem, & vindicabat in illos, & illudebat.*

27 *Et facta est tribulatio magna in Israël, qualis non fuit ex die, qua nō est visus propheta in Israël.*

28 *Et congregati sunt omnes amici Iudæ, & dixerunt Ionathæ:*

29 *Ex quo frater tuus Iudas defunctus est, vir similis ei non est, qui exeat contra inimicos nostros, Bacchidem, et eos, qui inimici sunt gentis nostræ.*

30 *Nunc itaque te hodie elegimus esse pro eo nobis in principem, & ducem ad bellandum bellum nostrum.*

31 *Et suscepit Ionathas tempore illo principatum, & surrexit loco Iudæ fratris sui.*

32 *Et cognouit Bacchides, & quærebat eum occidere.*

33 *Et cognouit Ionathas, & Simon frater eius, & omnes, qui cum eo erant: & fugerunt in desertum Thecuæ, & consederunt ad aquam lacus Asphar.*

34 *Et cognouit Bacchides, & die sabbathorum venit ipse, & omnis exercitus eius trans Iordanem.*

35 *Et Ionathas misit fratrem suum ducem populi, & rogauit Nabuthæos amicos suos, vt commodarent illis apparatum suum, qui erat copiosus.*

36 *Et exierunt filij Iambri ex Madaba, & comprehenderunt Iohannem, & omnia quæ habebat,*

& abierunt habentes ea.

37 Post hæc verba renunciatum est Ionathæ, & Simoni fratri eius, quia filij Iambri faciunt nuptias magnas, et ducunt sponsam ex Mădaba filiam vnius de magnis principibus Chanaan cum ambitione magna,

38 Et recordati sunt sanguinis Iohannis fratris sui: et ascenderũt, & absconderunt se sub tegumento montis.

39 Et eleuauerunt oculos suos, & viderunt: & ecce tumultus, & apparatus multus, & sponsus processit, & amici eius, & fratres eius obuiam illis cum tympanis, & musicis, & armis multis.

40 Et surrexerunt ad eos, ex insidiis, & occiderunt eos, & ceciderunt vulnerati multi, et residui fugerunt in montes: & acceperunt omnia spolia eorum:

41 Et conuersæ sunt nuptiæ in luctum, et vox musicorum ipsorum in lamentum.

42 Et vindicauerũt vindictam sanguinis fratris sui: & reuersi sunt ad ripam Iordanis.

43 Et audiuit Bacchides, & venit die sabbathorum vsq; ad oram Iordanis in virtute magna.

44 Et dixit ad suos Ionathas: Surgamus, et pugnemus cõtra inimicos nostros: Non est enim hodie sicut heri, & nudiustertius.

45 Ecce enim bellum ex aduerso, aqua verò Iordanis hinc & inde, & ripæ, et paludes, & saltus: & non est locus diuertendi.

46 Nunc ergo clamate in cælum, vt liberemini de manu inimicorum vestrorum. Et commissum est bellum.

47 Et extendit Ionathas manum suam percutere Bacchidem, & diuertit ab eo retro:

48 Et dissiliit Ionathas, & qui cum eo erãt in Iordanem, et transnatauerunt ad eos Iordanem.

49 et ceciderunt de parte Bacchidis die illa mille viri. et reuersi sunt in Ierusalem,

50 et ædificauerunt ciuitates munitas in Iudæa, munitionem, quæ erat in Iericho, et in Ammaum, et in Beth-horon, et in Beth-el, et Thamnata, et Phara, et Thopo muris excelsis, et portis, et seris.

51 Et posuit custodiam in eis, vt inimicitias exercerent in Israël:

52 et muniuit ciuitatem Bethsuram, et Gazaram, et arcem, et posuit in eis auxilia, et apparatum escarum:

53 & accepit filios principum regionis obsides, et posuit eos in arce in Ierusalem in custodiam.

54 Et anno centesimo quinquagesimo tertio, mense secundo, præcepit Alcimus destrui muros domus sanctæ interioris, et destrui opera prophetarum: et cœpit destruere.

55 In tempore illo percussus est Alcimus: et impedita sunt opera illius, et occlusũ est os eius, et dissolutus est paralysi, nec vltrà potuit loqui verbũ, et mãdare de domo sua.

56 Et

56 Et mortuus est Alcimus in tempore illo cum tormento magno.

57 Et vidit Bacchides quoniam mortuus est Alcimus: & reuersus est ad regem, & siluit terra annis duobus.

58 Et cogitauerunt omnes iniqui dicentes: Ecce Ionathas, et qui cum eo sunt, in silentio habitant confidenter: nunc ergo adducamus Bacchidem, & comprehendet eos omnes vna nocte.

59 Et abierunt, & consilium ei dederunt.

60 Et surrexit vt veniret cum exercitu multo: & misit occultè epistolas sociis suis, qui erant in Iudea, vt comprehenderēt Ionathan, et eos, qui cum eo erant: sed non potuerunt, quia innotuit eis consilium eorum.

61 Et apprehendit de viris regionis qui principes erant malitiæ quinquaginta viros, & occîdit eos:

62 & secessit Ionathas, & Simon, et qui cum eo erant, in Bethbessen, quæ est in deserto: & extruxit diruta eius, & firmauerunt eam.

63 Et cognouit Bacchides, & congregauit vniuersam multitudinem suam: & his, qui de Iudæa erant denunciauit.

64 Et venit, et castra posuit desuper Beth-bessen: & oppugnauit eam dies multos, et fecit machinas.

65 Et reliquit Ionathas Simonem fratrem suum in ciuitate, & exiit in regionem, & venit cum numero,

66 & percussit Odaren, et fratres eius, et filios Phaseron in tabernaculis ipsorum, & cœpit cadere, et crescere in virtutibus,

67 Simon verò, et qui cum ipso erant, exierunt de ciuitate, & succenderunt machinas,

68 & pugnauerunt contra Bacchidem, et contritus est ab eis: et afflixerunt eum valdè, quoniam consilium eius, et congressus eius erat inanis.

69 Et iratus contra viros iniquos, qui ei consilium dederant vt veniret in regionem ipsorum, multos ex eis occidit: ipse autem cogitauit cum reliquis abire in regionem suam.

70 Et cognouit Ionathas: & misit ad eum legatos componere pacem cum ipso, et reddere ei captiuitatem.

71 Et libenter accepit, & fecit secundum verba eius, & iurauit se nihil facturum ei mali omnibus diebus vitæ eius.

72 Et reddidit ei captiuitatem quam priùs erat prædatus de terra Iuda: et conuersus abiit in terram suam, et non apposuit amplius venire in fines eius.

73 Et cessauit gladius ex Israël: & habitauit Ionathas in Machmas, et cœpit Ionathas ibi iudicare populum, et exterminauit impios ex Israël.

COMMENTARIVS.

TERTIO tandem remisit Demetrius Rex *Bacchidem*, anno 152. cap. 9. à quo, cum hostium stragem maximam edidisset, à tergo circumuenius IVDAS, cecidit, cui & fratres, & populus vniuersus multo cum luctu iusta persoluerunt, vers. 19. & sequentibus. Scribit verò Gorion c. 23. *Dominum præcepisse Iudæ, vt diem suum clauderet, colligeretur q, ad populos suos Hasidæos*: veniisse Bacchidem cum 30000. (At hoc libro 1. cap. 9. versu 4. tantùm 22000.) Vno in latere fuisse 15000. per medios cucurrisse Iudam ad Bacchidē, tam multis cęsis, vt cogeretur super omnes incedere, eosque tanquam iter calcare: instar Leonis, in die, quo inhiat prædæ, irruisse, quando scilicet ex eius facie tremor & horror apparet: Fugisse Bacchidem in Azotum, sed ab eo exeunte, reliquisque quindecim millibus, Iudam pugnæ labore vehementer fessum cecidisse. Quid verò significet in sinistro cornu eum cecidisse, exponit Cantipratensis lib. 2. cap. 30. vbi dum Bacchidem sinistro huic cornu præfuisse dicit, intelligendus est, vel posteaquam cornu dextrum contritum iam erat vers. 16. vel quia summus erat exercitus totius Dux. Non sunt vero præclare gesta Iudæ ipsius omnia hoc in libro descripta, sed vt liber Machabęorum secundus, est Iasonis epitome: ita hic liber prior, est Iudæ gestorum epitome vers. 22. quemadmodum & in Euangelio quoddam tantummodo CHRISTI Domini gestorum compendium est, Iohannis 20. vers. 30.

Sed quæritur, *An rectè*, tam paucos cum haberet, *tantùm in discrimen se coniecerit?* Respondeo, rectè, cum heroicę fortitudinis opus ediderit, ad quod rectè aggrediebatur, quia diuino auxilio à paucis magnas hostium copias sæpè fusas sciebat, reque ipsa expertus fuerat. Hostilibus enim viribus vt obuiam irent Abraham, Gedeon, Ionathas, Dauid, alij, quantos ipsi exercitus eduxerunt? Heroica fortitudo, non communem tritamque fortitudinis viam, sed arduam magis, difficilioremque, DEI potius quam suo ipsius robori confidens ingreditur. Ideoque suprà 2. Machab. vlt. vers. 7. *Machabæus autem semper confidebat cum omni spe, auxilium sibi à Domino affuturum.* Et ibidem ver. 19. *allocutus est eos de lege & prophetis, admonens etiam certaminis, quæ fecerunt priùs.* siue, vt in Græco adhuc sonantius est, *ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ἦσαν διεπεπλεκότες, redigens ipsis in memoriam etiam certamina illa grauissima, quæ perfecerant.* Sibi ergo etiam ipsi eadem omnia hæc in memoriam reuocans, simulque magnifica illa, quæ in lege & prophetis promissa sunt, de quibus Deuter. 28. & hoc libro suprà cap. 3. vers. 18. & 19. cap. 4. vers. 8. sicque in hostes heros fortissimus irruit. *Dices* tamen; fuit ipse vers. 7. *confractus corde*, siue *dissolutus*. At fuit naturalis hæc quædam perturbatio, cui tamen, vti consequa euenta monstrant; neq; cessit, neque succubuit. *Difficile est*, inquit epist. ad Saluinam S. Hieronymus, *quin potius impossibile, perturbationis initiis carere quempiam, quas significantiùs Græci προπαθείας vocant: nos, vt verbum vertamus è verbo, antepassiones possumus dicere.* D. Thomas confractum corde interpretatur, *tædio affectum. & hoc*, ait, *quia vehementem zelum habebat, & ipsum prosequi non poterat.* DICES iterum; fugere noluit, *ne gloriæ suæ maculam inferret* vers. 10. *Respondeo*, quemadmodum corporis viribus, fortunæ opibus, itemque gloriâ & bona famâ, sic imbecillitate, inopia, infamia & dedecore ad bonum præcipuumque finem, tanquam medio quodam vti licet. Ideoque, quod Iudas fecisse hic dicitur, expressim iubetur Ecclesiastici 33. vers. 24. *Ne dederis maculam in gloria tua.* & ab eodem sapiente cap. 47. vers. 22. Salomoni obiicitur, *dedisti maculam*

culam in gloria tua. Finis verò Iudæ præcipuus clarè proponitur capite vltimo lib.2.v. 18.cap.3.lib.1.vers.59.videlicet vt DEI gloria,vera religio,templi,sacrarumque cęremoniarum sanctitas defenderetur. ita vt in eo illa gloriæ cupiditas cernatur, quam *bonam & veram* statuit. D.Augustinus lib.5.de ciuit.cap.12.14.& 18.illa verò vana & futilis abfuerit,quam ibidem idem Augustinus & cap.13.15.17.20.in Gentilibus Romanis improbat.*Gloriam nostram*,ait,quę ex DEO est,quę in DEO, quæ propter DEVM, & ad DEVM. Nam illius beneficio & manu, ipsius sanctissimam legem & cęremonias, propter ipsius honorem & reuerentiam, vt ipse verus,& omnipotens ab omnibus Dominus haberetur,& coleretur, tot & tantas hactenus pij isti bellatores gesserant.Gloria ipsorum DEVS est.Græcè *crimen* vocatur *αἰτία*. quasi diceret Iudas; nullam cuiquam gloriam, DEVMque; nostrum calumniandi, accusandi & criminandi occasionem demus,*ne dicant* scilicet *gentes,vbi est* DEVS *eorum* Psalm.78.vers.10. ne impune blasphemet quisquam cum Nicanore lib.2. cap. vlt. v. 5. Sanè verò scripsit Iosephus lib.16.cap.9.apud Iudæos moris esse,vt in benefactis non gloria spectetur, ad eamque quod agitur,referatur,sed ipsa tantùm bonitas,virtusque adametur. Quin & summo id studio à tanto, tamque prudente viro factum sit, quis dubitet? Ideoque & ad obiectiunculas istas breuiter ac vere hoc loco D.Thomas.*Non*,ait,*hæc dixit confidens de seipso, sed de diuino auxilio* & dixit, *non inferamus crimen gloriæ nostræ, non tam humanæ quàm diuinæ*,id est,*non tam in via quàm in patria.*

Sed *obiectabit* adhuc forte aliquis; hanc Iudæ orationem vers. 10. *Si appropiauit tempus nostrum, moriamur*, videri è superstitiosa impiaque fatali necessitate, olere aliquid.possetque huic suspicioni firmamentum è Iosepho lib. 13. cap. 9. substrui, dum ait *τὸ τῶν Ἐσσηνῶν γένος πάντων τῶν εἱμαρμένην κρείαν ἀποφαίνεται. Essenorum genus fatum pronunciat omnium Dominum.* At sanè cum se Sadducæorum Pharisæorumque sectam sequutum in vita sua idem Iosephus aiat, nescio an in Essenos opinionis huius stultitiam deriuare potius,quàm in Pharisæis hærere voluerit, quos quadam tantùm fato ascripsisse, cætera in hominum arbitrio libero posuisse refert: aut non satis eorum mentem explicarit, cum aliquando *fatum*, rectè vereque admitti possit, vti etiam in Philosophicis docet lib.2.Physic.Toletus cap.6.quęst.11.Conimbricenses ibidem q.1. artic.2.Soarez Metaphys.disput. 19.numer.9.Est enim,*fatum*, vt ait lib. 4. de consolatione Boëtius, *inhærens rebus mobilibus immobilis dispositio, per quam diuina prouidentia,suis quæq; nectit ordinibus.* Qui verò aliter fatum fantur,*fatui* sunt,vt ait D.Augustinus trac. 37.in Ioh.lib.5.de ciuit.9.eamque fatuitatem non Essenis,sed Phatisæis tribuit S.Epiphanius hæresi 16.& videri potest insuper Iosephus lib.16.cap.vlt.lib. 17. c.etiam vltimo.Absit verò vt tam sinistrè optimi Machabæi sententiam interpretari quisquam audeat.CHRISTVS Dominus,quia definitè suæ mortis tempus prænorat,absque vllo,*si*,dixit, *Appropinquit hora, surgite. Eamus.* Iudas verò hic noster, temporis, quo mori deberet,incertus, præponit,hominum more *si*. prout etiam locuti sunt S.Martinus apud Sulpitiũ, S.Ambrosius apud S. Paulinũ, boni quotidie Christiani cum à Medicis desperantur, Si aduenit mortis hora, eia piè Christianeque moriamur, sacramẽtis no communiamus,animos DEO commendemus. vt nihil aliud iam dicatur quàm *fiat voluntas tua,sicut,in cœlo & in terra.*Hinc D.Ambrosius lib. 1.offic. cap. 41. *Quia*, inquit.*fortitudo non solum secundis rebus, sed etiam aduersis probatur, spectemus Iudæ Machabæi exitum. Is enim post victum Nicanorem Demetrij ducem, securior aduersus viginti millia exercitus Regis,cum nongentis viris bellum adorsus,volentibus his cedere,ne multitudine opprimerentur,*

phetis, admonens etiam certamina, quæ fecerant priùs, promptiores constituit eos:

10 Et ita animis eorum erectis simul ostendebat Gentium fallaciam, & iuramentorum prævaricationem.

11 Singulos autem illorum armauit, non clypei, & hastæ munitione, sed sermonibus optimis, & exhortationibus, exposito digno fide somnio, per quod vniuersos lætificauit.

12 Erat autem huiusce modi visus: Oniam, qui fuerat summus sacerdos, virum bonum & benignũ, verecundum visu, modestum moribus, & eloquio decorum, & qui à puero in virtutibus exercitatus sit, manus protendentem, orare pro omni populo Iudæorum:

13 Post hoc apparuisse & alium virum ætate, & gloria mirabilem, & magni decoris habitudine circa illum.

14 Respondentem verò Oniam dixisse: Hic est fratrum amator, & populi Israël: hic est, qui multum orat pro populo, & vniuersa sancta ciuitate, Ieremias propheta Dei.

15 Extendisse autem Ieremiam dextram, & dedisse Iudæ gladium aureum, dicentem:

16 Accipe sanctum gladium munus à Deo, in quo deicies aduersarios populi mei Israël.

17 Exhortati itaque Iudæ sermonibus bonis valdè, de quibus extolli posset impetus, & animi iuuenum confortari, statuerunt dimicare & confligere fortiter: vt virtus de negotiis indicaret, eo quòd ciuitas sancta, & templum periclitarentur.

18 Erat enim pro vxoribus, & filiis, itemq; pro fratribus, et cognatis minor solicitudo: maximus verò & primus pro sanctitate timor erat templi.

19 Sed & eos, qui in ciuitate erant, non minima solicitudo habebat, pro his qui congressuri erant.

20 Et, cùm iam omnes sperarent iudicium futurum, hostesque adesse nt, atque exercitus esset ordinatus, bestiæ, equitesq; opportuno in loco compositi,

21 considerans Machabæus aduentum multitudinis, & apparatum varium armorum, & ferocitatem bestiarum, extendens manus in cælum, prodigia facientem Dominum inuocauit, qui non secundum armorum potentiam, sed prout ipsi placet, dat dignis victoriam.

22 Dixit autem inuocans hoc modo: Tu Domine, qui misisti angelum tuum sub Ezechia rege Iuda, & interfecisti de castris Sennacherib centum octoginta quinque millia: Sup. 8. 19.

23 & nunc dominator cælorum mitte angelum tuum bonum ante nos in timore, & tremore magnitudinis brachij tui,

24 Vt metuant qui cum blasphemia veniunt aduersus sanctum populum

pulum tuum. Et hic quidem ita perorauit.

25 Nicanor autem, & qui cum ipso erant, cum tubis et canticis admouebant.

26 Iudas verò, & qui cum eo erant, inuocato Deo, per orationes congressi sunt:

27 manu quidem pugnantes, sed Dominum cordibus orantes, prostrauerunt non minus triginta quinque millia: præsentia Dei magnificè delectati.

28 Cumq; cessassent, et cum gaudio redirent, cognouerunt Nicanorem ruisse cum armis suis.

29 Facto itaque clamore, & perturbatione excitata, patria voce omnipotentem Dominum benedicebant.

30 Præcepit autem Iudas, qui per omnia corpore & animo moris prociuibus paratus erat, caput Nicanoris, & manum cum humero abscissam, Ierosolymam perferri.

31 Quòcum peruenisset, conuocatis contribulibus, & sacerdotibus ad altare, accersit & eos, qui in arce erant.

32 Et ostenso capite Nicanoris, & manu nefaria, quam extendens contra domum sanctam omnipotentis Dei, magnificè gloriatus est.

33 Linguam etiam impij Nicanoris præcisam iussit particulatim auibus dari: manum autem dementis contra templum suspendi.

34 Omnes igitur cœli benedixerunt Dominum, dicentes: Benedictus, qui locum suum incontaminatum seruauit.

35 Suspendit autem Nicanoris caput in summa arce, vt cuidens esset, & manifestum signum auxilij Dei.

36 Itaque omnes communi consilio decreuerunt nullo modo diem istum absque celebritate præterire:

37 habere autem celebritatem tertiadecima die mensis Adar, quod dicitur voce Syriaca, pridie Mardochai diei.

Commentarius.

Iudas apud Gorionidem c. 22. *cum audisset Raziæ mortem, succensus furore misit ad Nicanorem dicens, Quandiu accingis te? Egredere in agrum, & ostendas soli virum quem etiam intra penetralia quæsiuisti, En is exspectat te in conualle & planitie.* Tum copias congregant Nicanor & Iudas. Cum Nicanore isto pugnaturus lib. 2. cap. vlt. vers. 11. dicitur alia præclarissima fecisse, tum somnio suos vehementer excitasse. At *somnium* istud diuinum erat, ideoque vers 11. dicitur ἐξιόπισεν; & Græcè ὕπαρ, non, vt quidam, ὕπνος, qui, vertunt; *super modum lætificauit.* Est verò ὕπαρ, quod in correctis Septuaginta legitur, *visio clara & certa*, quæ à dormientibus videtur; vel etiam à vigilantibus, vti ex Homero Odyssea τ & υ. monet Eustathius. Plato epist. 3. & 2. de Republ. Plutarchus lib. *de sera numinis vindicta*, Ammonius, Budæus: vt longè aliud sit, quàm ὄναρ. Sic enim Homerus lib. 5. οὐκ ὄναρ, ἀλλ' ὕπαρ ἰδὼν. Ex hac verò tam clara visione, clarissimè videmus, sanctos iam vita functos nos-

 stri

ſtri curam gerere, pro nobis orare; adeò, vt Caluinus, non, niſi reiiciendo iſtos libros, reſpondere potuerit. *Sicut*, ait Petrus Venerabilis, epiſt. 2. lib. 1. *bona viuorum mortuu poſſe prodeſſe ſtylus oſtendit, Sic mortuorum viuentibus poſſe proficere demonſtret*, & vbi exemplum iſtud retulit, ſubdit: *Quo exemplo, quid bona mortuorum viuentibus prodeſſe valeant, clarius patet.* Et idē paulo poſt ex Origene de Hieremia notabitur. D. Bernard' ſerm. 3. Vigiliæ Natiuitatis, & in Cant. ſerm. 11. monet, huic Oniæ religioſum bonum eſſe ſimilem, qui pro omni populo DEVM orat. Ab hoc autem Ieremiæ encomio, ſuos in eum prophetam commentarios orditur S. Thomas.

Ieremias verò, qui alias lib. 4. Reg. & ſuæ prophetiæ cap. 37. à bello dehortatus erat; gladium nunc porrigit, &, vti Angelus Zach. 1. pro populo DEVM precatur, iam quidem mortuus, cœlo tamen nondum receptus, cum in limbo eſſet. *Gladij* etiam hodie Regi Romanorum, Polonorum & aliorum ad religionis & iuſtitiæ defenſionem ab Archiepiſcopis porriguntur, vt eſt apud Guaguinum, & alios. Rabanus verò CHRISTVM Dominum per Hieremiam ſignificari ait, qui Iudæ aureum gladium dedit, cum diuinam ſcripturam ſenſu ſpiritali fulgentem, ad munimen totius Eccleſiæ, defenſionemque populi ſui, ſanctis conceſſit Doctoribus. Quod verò paulò antè notabam, ita iam olim notauit Origenes Tomo 18. in Ioannem. *Apparet*, inquit, *ſanctis qui ex hac vita emigrarint, curam eſſe de populo, quemadmodum in Machabæorum geſtu ſcriptum eſt, poſt quamplurimos annos ab obitu Hieremiæ. Hic eſt Hieremias* DEI *propheta, qui multum orat pro populo.*

Cæterum Nicanor, quemadmodum Iulianus, qui Cæſareæ Cappadociæ minitatus erat; à Iuda deletus & occiſus eſt, quodque in Ciceronis caput, linguam & manus, ab Antonio & Fuluia crudeliter, id iam rectè, iuſtiſſimo DEI iudicio, in eadem Nicanoris membra factum eſt verſ. 37. & ſequent. cap. vlt. Ita vt in iſtum videatur Veronenſis Poëtæ illud congruere.

Non equidem dubito, quin primùm inimica bonorum,
Lingua exſecta auido ſit data vulturio.
Effoſſos oculos voret atro gutture coruus,
Inteſtina canes, cætera membra lupi.

Modum, quo occiſus eſt, ita proſequitur Gorionides cap. 22. *Vidit Iudas in ipſa pugna Nicanorem habentem in manu ſua gladium euaginatum, clamansque, ait, contra te, ô Nicanor. Et cum curreret contra illum in feruoris ſui virtute, auertit Nicanor humerum ſuum, & fugit à facie Iudæ; At Iudas apprehendit eum, percuſſitque gladio ſuo, & diſſecuit in duas partes deiiciens ipſum in terram.* Quæ cum ita ſint, mendacij tenetur Ioſippus ille Hebræus, qui ſe à Gorionide accipere profitetur, dum ſcribit, *Nicanorem viuum comprehenſum, ſub fœdere dimiſſum, & cum rubore ac ignominia ad Regem eſſe reuerſum.* Sed Gorion tantùm proſtrata inquit 30000. noſter verò li. 2. c. vlt. verſ. 27. non minus triginta quinque millia.

Fuit in victoriæ huius memoriam feſtus dies inſtitutus, quem vocat lib. 12. c. 17. Ioſephus τὴν νικητήρια. 13. die menſis 12. qui *dicitur voce Syriaca Adar.* Sic enim, quæ verſ. 37. tranſpoſita, reponenda ſunt. Quia verò à Mardocheo, Eſtheris c. 9. dies eiuſdem mēſis duodecimi, decimuſquartus, decimuſquintus feſti facti erant, idcò in Græco dicit, *pridie vnius, ſeu primæ diei Mardochæi.* Noſter verò Interpres, eos dies, quorum vna cauſa & vna feſtiuitas quaſi vnum conſiderat, & dicit, *pridie Mardochæi diei.* Adar verò dicitur Syriaca vox, quia vt alias dixi, ſuos olim menſes numeris Hebræi expreſſerunt. Et pro

Adar,

Adar, nominat etiam Ioſephus *Dyſtrum*, Macedonicum ſcilicet menſem, quem in Alexandreo anno, ſuprà cap. 11. lib. 2. fol. 681. ipſi *Niſan* reſpondere dicebam, quoad *aſtquam* ſcilicet *partem*, cum alioqui fere ſemper ipſe, de quo etiam illic; *Xanthicus*, à Ioſepho *Niſan* dicatur. lib. 1. Antiq. cap. 4. lib. 2. c. 5. lib. 3. cap. 10. Habent Iudæi hodie ſuo in Calendario, die illo 13. ieiuniũ Eſther, de quo etiam Antonius Margarita lib. de Iudæis, quòd tunc vel non erat, vel alium in diem transferebatur. Nam triumphali huiuſcemodi feſto ieiunium non congruebat. Vide quæ in Eſther dixi parte 4. quæſt. 1. 2. 4. Nota etiam hic poſſe nouos in DEI beneficiorum memoriam, quæ per ſe, ſuoſque ſanctos, in nos & in Eccleſiam ille confert, feſtos dies inſtitui, vti notat D. Auguſtinus, lib. 10. de ciuit. cap. 4. & epiſt. 115. Atque hîc libri ſecundi finis, præter epiſtolam, & libri clauſulam, de qua poſteà.

CAPUT VIII. LIBRI I.

1 *ET audiuit Iudas nomen Romanorum, quia ſunt potentes viribus, & acquieſcunt ad omnia quæ poſtulantur ab eis, & quicunque acceſſerunt ad eos, ſtatuerunt cum eis amicitias, & quia ſunt potentes viribus.*

2 *Et audierunt prælia eorum, & virtutes bonas, quas fecerunt in Galatia, quia obtinuerunt eos, & duxerunt ſub tributum:*

3 *Et quanta fecerunt in regione Hiſpaniæ, et quod in poteſtatem redegerunt metalla argenti & auri, quæ illic ſunt,*

4 *& poſſederunt omnem locum conſilio ſuo & patientia: locaq́; quæ longè erant valdè ab eis, & reges, qui ſuperuenerant eis ab extremis terræ, continuerunt, & percuſſerunt eos plaga magna: ceteri autem dant eis tributum omnibus annis.*

5 *Et Philippum & Perſen Ceteorum regem, & cæteros qui aduerſum eos arma tulerant, contriuerunt in bello, & obtinuerunt eos:*

6 *et Antiochum magnum regem Aſiæ, qui eis pugnam intulerat habens centum viginti elephantes, & equitatum, & currus & exercitum magnum valdè contritum ab eis:*

7 *& quia ceperunt eum viuum, & ſtatuerunt ei vt daret ipſe & qui regnarent poſt ipſum, tributum magnum, & daret obſides, & conſtitutum,*

8 *& regionem Indorum, & Medos, & Lydos de optimis regionibus eorum: & acceptas eas ab eis, dederunt Eumeni regi.*

9 *Et quia qui erant apud Helladam, voluerunt ire, & tollere eos: & innotuit ſermo his.*

10 *Et miſerunt ad eos ducem vnum, & pugnauerunt contra illos, & ceciderunt ex eis multi, & captiuas duxerunt vxores eorum, & filios, & diripuerunt eos, & terram eorum poſſederunt, & deſtruxerunt muros eorum, & in ſeruitutem illos redegerunt vſque in hunc diem:*

11 *Et reſidua regna, & inſulas,*

quæ aliquando restiterant illis, exterminauerunt, & in potestatem redegerunt.

12 Cum amicis autem suis, & qui in ipsis requiem habebant, conseruauerunt amicitiam, & obtinuerunt regna, quæ erant proxima, & quæ erant longè: quia quicunq; audiebant nomen eorum, timebant eos:

13 quibus verò vellent auxilio esse vt regnarent, regnabant: quos autem vellent, regno deturbabant: & exaltati sunt valdè.

14 Et in omnibus istis nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, vt magnificaretur in ea.

15 Et quia curiam fecerunt sibi, & quotidie consulebant trecentos viginti consilium agentes semper de multitudine, vt quæ digna sunt gerant:

16 Et committunt vni homini magistratum suum per singulos annos dominari vniuersæ terræ suæ, & omnes obediunt vni, & non est inuidia, neq; zelus inter eos.

17 Et elegit Iudas Eupolemum filium Iohannis, filij Iacob, & Iasonem filium Eleazari, & misit eos Romam constituere cum illis amicitiam, & societatem:

18 & vt auferrent ab eis iugum Græcorum, quia viderunt quòd in seruitutem premerent regnum Israël.

19 Et abierunt Romam viam multam valdè, & introierunt curiam, & dixerunt:

20 Iudas Machabæus, & fratres eius, & populus Iudæorum miserũt nos ad vos statuere vobiscum societatem, & pacem, & conscribere nos socios & amicos vestros.

21 Et placuit sermo in conspectu eorum.

22 Et hoc rescriptum est, quod rescripserunt in tabulis æreis, & miserunt in Ierusalem, vt esset apud eos ibi memoriale pacis, & societatis.

23 BENE SIT ROMANIS, & genti Iudæorum in mari, & in terra in æternum: gladiusq; & hostis procul sit ab eis.

24 Quòd si insteterit bellum Romanis priùs, aut omnibus sociis eorum in omni dominatione eorum,

25 auxilium feret gens Iudæorum, prout tempus dictauerit, corde pleno:

26 & præliantibus non dabunt, neque subministrabunt triticum, arma, pecuniam, naues, sicut placuit Romanis: & custodient mandata eorum, nihil ab eis accipientes.

27 Similiter autem & si genti Iudæorum priùs acciderit bellum, adiuuabunt Romani ex animo, prout eis tempus permiserit:

28 Et adiuuantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naues, sicut placuit Romanis: & custodient mandata eorum absque dolo.

29 Secundum hæc verba constituerunt Romani populo Iudæorum.

30 Quòd si post hæc verba hi aut illi addere, aut demere ad hæc aliquid

quid voluerint, facient ex proposito suo: & quæcunque addiderint, vel dempserint, rata erunt.

31 Sed & de malis, quæ Demetrius rex fecit in eos, scripsimus ei, dicentes: Quare grauasti iugum tuum super amicos nostros, & socios Iudæos?

32 Si ergo iterum adierint nos aduersum te, faciemus illis iudicium, & pugnabimus tecum mari terráque.

COMMENTARIVS.

IVDAS verò lib.1.c.8. primum cum Romanis fœdus & societatem iniit, vbi magnæ Romanorum laudes ab eorum rebus gestis, institutis, & moribus describuntur. de quibus legendi Liuius, Diodorus, Iustinus, Florus, & alij. Bella enim quæ extra Italiam Romani gessere, Punica, Hispanicnsia, Illyrica, Gallica, Macedonica, Syriaca, Ætolica, Galatica, seu Gallogræca, cœperunt omnia post Seleucidarum annum 47. vrbis 488. ita vt Macedonicum posterius, quo Perseus captus, paucis ante hunc ipsum, in quo versamur, annis, quemadmodum & suprà intellectum est, contigerit. Perseum verò siue Persen istum ait D. Thomas *Persarum Regem secundum Iosephum.* At ne terrę quidem passum in Persida habuit ille vnquam. Pro, *fecerunt in Galatia* vers. 2. Græce est, πολεμοῦσιν ἐν τοῖς Γαλάταις *faciunt in Galatis*, quasi Galaticum adhuc bellum vigeret. cum scilicet iamiam finitum esset. Sequitur enim, *obtinuerunt eos.* Ex hoc autem, *eos*, fortè colligendum, fuisse in Latino textu olim scriptum, *in Galatis*. licet possit rerum potius quam nominum esse connexio, vti fit aliâs non nusquam. Hispanienses argenti aurique fodinæ, de quibus lib. 3. Strabo, desierunt: vel in nouum certe orbem translatæ, multis magnisque classibus, iam reuehuntur. Plinius in Operis sui extremo, cum regionum omnium primas Italiæ suæ detulisset, subiunxit. *Metallis auri, argenti, æris, ferri, quandiu libuit exercere; nullis cessit.* Tandemque concludit. *Ab ea* (Italia) *exceptis Indiæ fabulosis, proxime quidem duxerim Hispaniam, quacumq; ambitur mari.*

Sunt in his tamen quæstiunculæ aliquot. *Prima*, cur Punicorum bellorum non meminit Iudas? *Altera*, quæ Græciæ seu Helladis bella vers. 9? *Tertia* habueritne tot elephantes Antiochus vers. 6? *Quarta*, fueritne is viuus à Romanis captus? *Quinta*, Eine Indiæ, Mediæ & Lydiæ regiones ademptæ? *Sexta*, num cædem Pergameno Regi Eümeni traditæ? *Septima*, sitne iustus Romanorum Senatorum numerus vers. 15? *Octaua*, num vni tantùm homini, apud eosdem, summa quotannis potestas deferebatur vers. 16? *Nona*, num inter eosdem nulla inuidia, zelus nullus, versu eodem?

Ad *primam* dico, fieri, licet non nominatim, Carthaginiensium bellorum mentionem vers. 4. prout ea nominatim expressit Iosephus lib. 12. cap. 17.

Ad *secundam*. Helladica bella sunt, quæ per Nabidem, & alios suscepta, apud Liuium lib. 34. 35. Florum lib. 2. cap. 7.

Ad *tertiam*. Minorem quidem numerum videtur Liuius lib. 37. statuere. Florus cap. 8. tantùm ait, *Elephantis imanensæ magnitudinis, auro, purpura, argento & suo ebore fulgentibus aciem vtrimq; vallauerat.* Sed Polybius lib. 5. refert eundem Antiochum, contra Ptolemæum, elephantos eduxisse *centum & duos.* Quid ergo mirum, si contra Romanos eduxerit *centum viginti?*

numerum variasse non rarò. Primò *centum* tantùm à Romulo constituti fuerant, mox *ducenti*, paulò pòst *trecenti*, statimque, sublato superbo Rege, idem ab eo diminutus numerus restauratus, & vt videtur, cum viginti accessione, prout populi dignitas postulare visa est, apud Liuium initio libri 2. etsi Sigonio lib. 2. de antiquo iure Rom. c. 2. secus videtur. Et hic numerus hoc Iudę tempore vigebat, viguitque vsque ad Gracchi seditiones, quando *sexcenti* fuerunt; certè ex quadam Ciceronis ad Atticum epistola, *vltra quadringentos*, sicuti eodem isto Iudæ tempore, *vltra trecentos* erant. Et postea fuerunt *nongenti* tandemq; *mille*, & amplius. Vnde etiam *Orcini* senatores dicti nonnulli. Quòd verò *vni* cuidam *obedire* vers. 16. dicuntur, intelligendum est, vel de *Imperatore*, quem cum exercitu in aliquam prouinciam mittebant; vel de *Dictatore*, qui quotannis, dum scilicet opus esset, creabatur. Si verò *de consulibus* accipiamus, cum ij duo essent, quos D. Augustinus lib. 5. Ciuit. 12. *binos Imperatores* vocat: sciendum, eorum vnum, alternis diebus, maximè imperasse, vt ex Liuio discimus, cum lib. 2. ait, *alterum tantùm Consulum* fasces habuisse. lib. 22. in bello contra Annibalem, *vno die penes Paulum* summam Imperij fuisse; & postero die, Varronem; cui *fors eius diei imperij* erat; nihil consulto collega, signum pugnæ proposuisse: lib. 28. *eodem die*, quo pugnatum esset; fuisse M. Liuij *auspicium*. Et idem colligi potest ex Plutarcho in Numa, & Fabio; sicut apud Græcos interdū eorum *Strategi*, alternis imperabant, ex eodem in Aristide. Et Athenienſium *Epistatæ*, vnum diem tantum cum imperio erant, vt explicat li. 4. de Repub. Athenienſium cap. 2 Sigonius; rursumque de Romanis decemuiris Liuius lib. 3. *Decimo*, ait, *die ius populo singuli reddebant. Eo die penes prafectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouem singulis accensi apparebant.*

Ad *nonam*. Fuerunt Romani ante bellum Punicum tertium, modestiores ac meliores, quàm vel postea vel antea. Quæ tamen hîc laudatio est, intelligitur, humano more fuisse scilicet satis inter se Romanos concordes, absque zelo & inuidia, quæ admodum notaretur, & inter paucè omnes grassaretur. De his maximè temporibus apud Ciceronem Ennius: *Moribus antiquis stat res Romana, virisq;*, prout doctissimè conficit S. Augustinus, qui hunc ad locum omnino legendus lib. 2. de ciuit. cap. 17. 18. & sequentibus li. 5. c. 12. 15. 16. 17. itemq; Agrippæ Regis oratio apud Iosephum li. 2. Capt. 28. & ipse Iosephus eodem lib. c. 42. vbi se ait animaduertisse, *duabus* maxime rebus Romanorum robur, vt inuictum esset, consecutum esse. *Vna* & quidem maxima est, ἡ εὐπείθεια *obedientia: altera* ἡ περὶ ὅπλων μελέτη, *armorum exercitatio*. Iam Aristidis, de eadem Romanorum disciplina, verba sunt. *Bella verò vix vnquam nunc creduntur exstitisse, ac pro commentis habentur à plerisque. Quod si alicubi ad limites conflictus fuerit, (vt in magno & immenso imperio facilè fit ob Getarum insaniam, vel Aforum miseriam, vel rubri maris accolarum infelicitatem, qui commodis bonisq; suis nescierunt vti) mox ista, tanquam fabulæ, cum omni memoriâ euanuerunt. Tanta pax apud vos viget, ô Romani, etsi militiam belluinq; habetis inter patria instituta.* Simile de Francis quidpiam narrat lib. 1. Agathias: & subdit, quod huc valde spectat, magnoque ab omnibus opere obseruandum. IVSTITIA & CHARITAS *vbicumq; inter mortales fouentur, felicem, procul dubio, Rempublicam reddunt.*

Qui mittitur legatus Eupolemus, filius Ioannis illius est, de quo lib. 2. cap. 4. Et dicitur iste Ioannes, in Græco textu, filius Ακκὼς, in nostro *Iacob*. An rectè societatem & fœdus cum Romanis inierit, dicam posteà. Fœderis verò ipsius exemplum, quia instar litterarum mittebatur; vocatur Græcè ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς. Rursum, quia illud idem à legatis ipsis Romæ vel scriptum, vel subscriptum erat; à Iosepho addi-

ditur

ditur post v. 30. ἐγένετο τὸ δόγμα ὑπὸ Εὐπολέμου Ἰωάννου παιδὸς, καὶ ὑπὸ Ἰάσωνος τοῦ Ἐλεαζάρου, ὄντι ἀρχιερέως μὲν τοῦ ἔθνους Ἰούδα, στρατηγοῦντι δὲ Σίμωνος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. *Scriptum est hoc decretum ab Eupolemo Ioannis filio, & ab Iasone Eleazari filio, Pontifice quidem Iudæ, belli verò Imperatore, Simone fratre ipsius*

De Bacchide rursum, & Alcimo, deque glorioſa Iudæ morte. *Caput IX. Libri I.*

1 INtereà vt audiuit Demetrius, quia cecidit Nicanor, & exercitus eius in prælio, appoſuit & Bacchidem & Alcimum rurſum mittere in Iudæam, & dextrum cornu cum illis.

2 Et abierunt viam, quæ ducit in Galgala, & caſtra poſuerunt in Maſaloth, quæ eſt in Arbellis: & occupauerunt eam, & peremerunt animas hominum multas.

3 In menſe primo anni centeſimi & quinquageſimiſecundi applicuerũt exercitum ad Ieruſalem.

4 & ſurrexerunt, & abierunt in Beream viginti millia virorũ, & duo millia equitum.

5 Et Iudas poſuerat caſtra in Laiſa, & tria millia viri electi cum eo:

6 Et viderunt multitudinem exercitus quia multi ſunt, & timuerunt valdè: & multi ſubtraxerunt ſe de caſtris, & non remanſerunt ex eis niſi octingenti viri.

7 Et vidit Iudas quòd defluxit exercitus ſuus, & bellum perurgebat eum, & confractus eſt corde: quia non habebat tempus congregandi eos, & diſſolutus eſt.

8 Et dixit his, qui reſidui erant: Surgamus, & eamus ad aduerſarios noſtros, ſi poterimus pugnare aduerſus eos.

9 Et auertebant eum, dicentes: Non poterimus, ſed liberemus animas noſtras modo, & reuertamur ad fratres noſtros, & tunc pugnabimus aduerſus eos: nos autem pauci ſumus.

10 Et ait Iudas: Abſit iſtam rem facere vt fugiamus ab eis, & ſi appropiauit tempus noſtrum, moriamur in virtute propter fratres noſtros, & non inferamus crimen gloriæ noſtræ.

11 Et mouit exercitus de caſtrũ, & ſteterunt illis obuiam: & diuiſi ſunt equites in duas partes, & fundibularij & ſagittarij præibant exercitum, & primi certaminis omnes potentes.

12 Bacchides autem erat in dextro cornu, & proximauit legio ex duabus partibus, & clamabant tubis:

13 exclamauerunt autem & hi qui erant ex parte Iudæ, etiam ipſi, & commota eſt terra à voce exercituum, & commiſſum eſt prælium à manè vſq; ad veſperam.

14 Et vidit Iudas, quòd firmior eſt pars exercitus Bacchidis in dextris,

tris, & conuenerunt cum ipso omnes constantes corde:
15 Et contrita est dextera pars ab eis, et persecutus est eos vsque ad montem Azoti.
16 Et qui in sinistro cornu erant, viderunt quòd contritum est dextrum cornu, & secuti sunt post Iudam, & eos qui cum ipso erant à tergo:
17 Et ingranatum est prælium, & ceciderunt vulnerati multi ex his, & ex illis.
18 Et Iudas cecidit, & cæteri fugerunt.
19 Et Ionathas, & Simon tulerunt Iudam fratrem suum, & sepelierunt eum in sepulchro patrum suorum in ciuitate Modin.
20 Et fleuerunt eum omnis populus Israël planctu magno, & lugebant dies multos,
21 & dixerunt: Quomodo cecidit potens, qui saluum faciebat populum Israël?
22 Et cætera verba bellorum Iudæ, & virtutum quas fecit, & magnitudinis eius, nō sunt descripta: multa enim erant valde.
23 Et factum est: post obitum Iudæ emerserunt iniqui in omnibus finibus Israël, & exorti sunt omnes, qui operabantur iniquitatē:
24 In diebus illis facta est fames magna valde, & tradidit se Bacchidi omnis regio eorum cum ipsis.
25 Et elegit Bacchides viros impios, & constituit eos dominos regionis:
26 Et exquirebant, & perscrutabantur amicos Iudæ, & adducebant eos ad Bacchidem, & vindicabat in illos, & illudebat.
27 Et facta est tribulatio magna in Israël, qualis non fuit ex die, qua nō est visus propheta in Israël.
28 Et congregati sunt omnes amici Iudæ, & dixerunt Ionathæ:
29 Ex quo frater tuus Iudas defunctus est, vir similis ei non est, qui exeat contra inimicos nostros, Bacchidem, et eos, qui inimici sunt gentis nostræ.
30 Nunc itaque te hodie elegimus esse pro eo nobis in principem, & ducem ad bellandum bellum nostrum.
31 Et suscepit Ionathas tempore illo principatum, & surrexit loco Iudæ fratris sui.
32 Et cognouit Bacchides, & quærebat eum occidere.
33 Et cognouit Ionathas, & Simon frater eius, & omnes, qui cum eo erant: & fugerunt in desertum Thecuæ, & consederunt ad aquam lacus Asphar.
34 Et cognouit Bacchides, & die sabbathorum venit ipse, & omnis exercitus eius trans Iordanem.
35 Et Ionathas misit fratrem suum ducem populi, & rogauit Nabuthæos amicos suos, vt commodarent illis apparatum suum, quia erat copiosus.
36 Et exierunt filij Iambri ex Madaba, & comprehenderunt Iohannem, & omnia quæ habebat,

& abierunt habentes ea.

37 Post hæc verba renunciatum est Ionathæ, & Simoni fratri eius, quia filij Iambri faciunt nuptias magnas, et ducunt sponsam ex Mudaba filiam vnius de magnis principibus Chanaan cum ambitione magna,

38 Et recordati sunt sanguinis Iohannis fratris sui: et ascenderũt, & absconderunt se sub tegumento montis.

39 Et eleuauerunt oculos suos, & viderunt: & ecce tumultus, & apparatus multus, & sponsus processit, & amici eius, & fratres eius obuiam illis cum tympanis, & musicis, & armis multis.

40 Et surrexerunt ad eos, ex insidiis, & occiderunt eos, & ceciderunt vulnerati multi, et residui fugerunt in montes: & acceperunt omnia spolia eorum:

41 Et conuersa sunt nuptiæ in luctum, et vox musicorum ipsorum in lamentum.

42 Et vindicauerũt vindictam sanguinis fratris sui: & reuersi sunt ad ripam Iordanis.

43 Et audiuit Bacchides, & venit die sabbathorum vsq; ad oram Iordanis in virtute magna.

44 Et dixit ad suos Ionathas: Surgamus, et pugnemus cõtra inimicos nostros: Non est enim hodie sicut heri, & nudiustertius.

45 Ecce enim bellum ex aduerso, aqua vltrò Iordanis hinc & inde, & ripæ, et paludes, & saltus: & non est locus diuertendi.

46 Nunc ergo clamate in cœlum, vt liberemini de manu inimicorum vestrorum. Et commissum est bellum.

47 Et extendit Ionathas manum suam percutere Bacchidem, & diuertit ab eo retro:

48 Et dissiliit Ionathas, & qui cum eo erãt in Iordanem, et transnatauerunt ad eos Iordanem.

49 et ceciderunt de parte Bacchidis die illa mille viri. et reuersi sunt in Ierusalem,

50 et ædificauerunt ciuitates munitas in Iudæa, munitionem, quæ erat in Iericho, et in Ammaum, et in Beth-horon, et in Beth-el, et Thamnata, et Phara, et Thopo muris excelsis, et portis, et seris.

51 Et posuit custodiam in eis, vt inimicitias exercerent in Israël:

52 et muniuit ciuitatem Bethsuram, et Gazaram, et arcem, et posuit in eis auxilia, et apparatum escarum:

53 & accepit filios principum regionis obsides, et posuit eos in arce in Ierusalem in custodiam.

54 Et anno centesimo quinquagesimo tertio, mense secundo, præcepit Alcimus destrui muros domus sanctæ interioris, et destrui opera prophetarum: et cœpit destruere.

55 In tempore illo percussus est Alcimus: et impedita sunt opera illius, et occlusũ est os eius, et dissolutus est paralysi, nec vltrà potuit loqui verbũ, et mãdare de domo sua.

56 Et

56 Et mortuus est Alcimus in tempore illo cum tormento magno.

57 Et vidit Bacchides quoniam mortuus est Alcimus: & reuersus est ad regem, & siluit terra annis duobus.

58 Et cogitauerunt omnes iniqui dicentes: Ecce Ionathas, et qui cum eo sunt, in silentio habitant confidenter: nunc ergo adducamus Bacchidem, & comprehendet eos omnes vna nocte.

59 Et abierunt, & consilium ei dederunt.

60 Et surrexit vt veniret cum exercitu multo: & misit occultè epistolas sociis suis, qui erant in Iudaea, vt comprehenderẽt Ionathan, et eos, qui cum eo erant: sed non potuerunt, quia innotuit eis consilium eorum.

61 Et apprehendit de viris regionis qui principes erant malitiæ quinquaginta viros, & occîdit eos:

62 & secessit Ionathas, & Simon, et qui cum eo erant, in Bethbessen, quæ est in deserto: & extruxit diruta eius, & firmauerunt eam.

63 Et cognouit Bacchides, & congregauit vniuersam multitudinem suam: & his, qui de Iudæa erant denunciauit.

64 Et venit, et castra posuit desuper Beth-bessen: & oppugnauit eam dies multos, et fecit machinas.

65 Et reliquit Ionathas Simonem fratrem suum in ciuitate, & exiit in regionem, & venit cum numero,

66 & percussit Odaren, et fratres eius, et filios Phaseron in tabernaculis ipsorum, & cœpit cadere, et crescere in virtutibus,

67 Simon verò, et qui cum ipso erant, exierunt de ciuitate, & succenderunt machinas,

68 & pugnauerunt contra Bacchidem, et contritus est ab eis: et afflixerunt eum valdè, quoniam consilium eius, et congressus eius erat inanis.

69 Et iratus contra viros iniquos, qui ei consilium dederant vt veniret in regionem ipsorum, multos ex eis occidit: ipse autem cogitauit cum reliquis abire in regionem suam.

70 Et cognouit Ionathas: & misit ad eum legatos componere pacem cum ipso, et reddere ei captiuitatem.

71 Et libenter accepit, & fecit secundum verba eius, & iurauit se nihil facturum ei mali omnibus diebus vitæ eius.

72 Et reddidit ei captiuitatem quam priùs erat prædatus de terra Iuda: et conuersus abiit in terram suam, et non apposuit ampliùs venire in fines eius.

73 Et cessauit gladius ex Israël: & habitauit Ionathas in Machmas, et cœpit Ionathas ibi iudicare populum, et exterminauit impios ex Israël.

COMMENTARIVS.

TERTIO tandem remisit Demetrius Rex *Bacchidem*, anno 152. cap. 9. à quo, cum hostium stragem maximam edidisset, à tergo circumuentus IVDAS, cecidit, cui & fratres, & populus vniuersus multo cum luctu iusta persolucrunt, vers. 19. & sequentibus. Scribit verò Gorion c. 23. *Dominum præcepisse Iudæ, vt diem suum clauderet, colligeretur q; ad populos suos Hasidæos*: venisse Bacchidem cum 30000. (At hoc libro 1. cap. 9. versu 4. tantùm 22000.) Vno in latere fuisse 15000. per medios cucurrisse Iudam ad Bacchidē, tam multis cęsis, vt cogeretur super omnes incedere, eosque tanquam iter calcare: instar Leonis, in die, quo inhiat prædæ, irruisse, quando scilicet ex eius facie tremor & horror apparet: Fugisse Bacchidem in Azotum, sed ab eo excunte, reliquisque quindecim millibus, Iudam pugnæ labore vehementer fessum cecidisse. Quid verò significet in sinistro cornu eum cecidisse, exponit Cantipratensis lib. 2. cap. 30. vbi dum Bacchidem sinistro huic cornu præfuisse dicit, intelligendus est, vel posteaquam cornu dextrum contritum iam erat vers. 16. vel quia summus erat exercitus totius Dux. Non sunt vero præclare gesta Iudæ ipsius omnia hoc in libro descripta, sed vt liber Machabęorum secundus, est Iasonis epitome: ita hic liber prior, est Iudæ gestorum epitome vers. 22. quemadmodum & in Euangelio quoddam tantummodo CHRISTI Domini gestorum compendium est, Iohannis 20. vers. 30.

Sed quæritur, *An rectè*, tam paucos cum haberet, *tantùm in discrimen se coniecerit?* Respondeo, rectè, cum heroicę fortitudinis opus ediderit, ad quod rectè aggrediebatur, quia diuino auxilio à paucis magnas hostium copias sæpè fusas sciebat, reque ipsa expertus fuerat. Hostilibus enim viribus vt obuiam irent Abraham, Gedeon, Ionathas, Dauid, alij, quantos ipsi exercitus eduxerunt? Heroica fortitudo, non communem tritamque fortitudinis viam, sed arduam magis, difficilioremque, DEI potius quam suo ipsius robori confidens ingreditur. Ideoque suprà 2. Machab. vlt. vers. 7. *Machabæus autem semper confidebat cum omni spe, auxilium sibi à Domino affuturum.* Et ibidem ver. 19. *allocutus est eos de lege & prophetis, admonens etiam certamina, quæ fecerunt priùs.* siue, vt in Græco adhuc sonantius est, ἀναμιμνήσας αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ἦσαν ἐπιτελέσαντες, *redigens ipsis in memoriam etiam certamina illa grauissima, quæ perfecerant.* Sibi ergo etiam ipsi eadem omnia hæc in memoriam reuocans, simulque magnifica illa, quæ in lege & prophetis promissa sunt, de quibus Deuter. 28. & hoc libro suprà cap. 3. vers. 18. & 19. cap. 4. vers. 8. sicque in hostes heros fortissimus irruit. *Dices* tamen; fuit ipse vers. 7. *confractus corde*, siue *dissolutus*. At fuit naturalis hæc quædam perturbatio, cui tamen, vti consequa euenta monstrant; neq; cessit, neque succubuit. *Difficile est*, inquit epist. ad Saluinam S. Hieronymus, *quin potius impossibile, perturbationis initiis carere quempiam, quas significantiùs Græci* προπαθείας *vocant: nos, vt verbum vertamus è verbo, antepassiones possumus dicere.* D. Thomas confractum corde interpretatur, *tædio affectum. & hoc*, ait, *quia vehementem zelum habebat, & ipsum prosequi non poterat.* DICES iterum; fugere noluit, *ne gloriæ suæ maculam inferret* vers. 10. *Respondeo*, quemadmodum corporis viribus, fortunæ opibus, itemque gloriâ & bona famâ, sic imbecillitate, inopia, infamia & dedecore ad bonum præcipuumque finem, tanquam medio quodam vti licet. Ideoque, quod Iudas fecisse hic dicitur, expressim iubetur Ecclesiastici 33. vers. 24. *Ne dederis maculam in gloria tua.* & ab eodem sapiente cap. 47. vers. 22. Salomoni obiicitur, *dedisti maculam*

culam in gloria tua. Finis verò Iudæ præcipuus clarè proponitur capite vltimo lib.2.v. 18.cap.3.lib.1.vers.59.videlicet vt DEI gloria,vera religio,templi,sacrarumque cęremoniarum sanctitas defenderetur. ita vt in eo illa gloriæ cupiditas cernatur, quam *bonam & veram* statuit.D.Augustinus lib.5.de ciuit.cap.12.14.& 18.illa verò vana & futilis abfuerit,quam ibidem idem Augustinus & cap.13.15.17.20.in Gentilibus Romanis improbat.*Gloriam nostram*,ait,quę ex DEO est,quę in DEO,quæ propter DEVM, & ad DEVM. Nam illius beneficio & manu, ipsius sanctissimam legem & cęremonias, propter ipsius honorem & reuerentiam, vt ipse verus,& omnipotens ab omnibus Dominus haberetur,& coleretur, tot & tantas hactenus pij isti bellatores gesserant.Gloria ipsorum DEVS est.Græcè *crimen* vocatur *αἰτία.* quasi diceret Iudas; nullam cuiquam gloriam, DEVMq; nostrum calumniandi, accusandi & criminandi occasionem demus,*ne dicant* scilicet *gentes,vbi est* DEVS *eorum* Psalm.78.vers. 10. ne impune blasphemet quisquam cum Nicanore lib.2. cap. vlt. v. 5. Sanè verò scripsit Iosephus lib.16.cap.9.apud Iudæos moris esse,vt in benefactis non gloria spectetur, ad eamque quod agitur,referatur,sed ipsa tantùm bonitas,virtusque adametur. Quin & summo id studio à tanto, tamque prudente viro factum sit, quis dubitet? Ideoque & ad obiectiunculas istas breuiter ac vere hoc loco D.Thomas.*Non*,ait,*hæc dixit confidens de seipso, sed de diuino auxilio* & dixit, *non inferamus crimen gloriæ nostræ, non tam humanæ quàm diuinæ*,id est,*non tam in via quàm in patria.*

Sed *obiectabit* adhuc forte aliquis; hanc Iudæ orationem vers. 10. *Si appropiauit tempus nostrum, moriamur*, videri è superstitiosa impiaque fatali necessitate, olere aliquid.possetque huic suspicioni firmamentum è Iosepho lib. 13. cap. 9. substrui, dum ait τὸ τῆς Εσσηνῶν γένους πάντων κύριον τὴν εἱμαρμένην κρείαν ἀποφαίνεται. *Essenorum genus fatum pronunciat omnium Dominum.* At sanè cum se Sadducæorum Pharisæorumque sectam sequutum in vita sua idem Iosephus aiat, nescio an in Essenos opinionis huius stultitiam deriuare potius,quàm in Pharisæis hærere voluerit, quos quadam tantùm fato ascripsisse, cætera in hominum arbitrio libero posuisse refert: aut non satis eorum mentem explicarit, cum aliquando *fatum*, rectè vereque admitti possit, vti etiam in Philosophicis docet lib.2.Physic.Toletus cap.6.quęst.11.Conimbricenses ibidem q.1. artic.2.Soarez Metaphys.disput. 19.numer.9.Est enim,*fatum*, vt ait lib. 4. de consolatione Boëtius, *inhærens rebus mobilibus immobilis dispositio, per quam diuina prouidentia,suis quaeq; nectit ordinibus.* Qui verò aliter fatum fantur,*fatui* sunt,vt ait D. Augustinus trac. 37.in Ioh.lib.5.de ciuit.9.eamque fatuitatem non Essenis,sed Pharisæis tribuit S.Epiphanius hæresi 16.& videri potest insuper Iosephus lib.16.cap.vlt.lib. 17. c.etiam vltimo. Absit verò vt tam sinistrè optimi Machabæi sententiam interpretari quisquam audeat.CHRISTVS Dominus,quia definitè suæ mortis tempus prænorat,absque vllo,*si*,dixit, *Appropinquit hora, surgite. Eamus.* Iudas verò hic noster, temporis, quo mori deberet,incertus, præponit,hominum more *si.* prout etiam locuti sunt S.Martinus apud Sulpitiũ, S.Ambrosius apud S. Paulinũ, boni quotidie Christiani cum à Medicis desperantur, Si aduenit mortis hora, ea piè Christianeque moriamur, sacramẽtis no communiamus,animos DEO commendemus. vt nihil aliud iam dicatur quàm *fiat voluntas tua.sicut,in cœlo & in terra.*Hinc D.Ambrosius lib. 1. offic. cap. 41. *Quia*, inquit.*fortitudo non solum fecundis rebus,sed etiam aduersis probatur, spectemus Iudæ Machabæi exitum. Is enim post victum Nicanorem Demetrij ducem, fecurior aduersus viginti millia exercitus Regis,cum nongentis viris bellum adorsus,volentibus his cedere,ne multitudine opprimerentur,*

glorioſam magis mortem, quam turpem fugam ſuaſit. Ne crimen, inquit, *noſtræ relinquamus gloriæ. Itaq; commiſſo prælio, cum à primo ortu diei in veſperam dimicaretur, dextrum cornu, in quo validiſſimam manum aduertit hoſtium, aggreſſus facilè auertit, ſed dum fugientes ſequitur, à tergo vulneri locum præbuit. ita glorioſiorem triumpho mortem inuenit.*

Pontificem Maximum fuiſſe tradit, vt in ſociali etiam fœdere vidimus; Ioſephus lib. 12. cap. 17. Sed quia verum initi Pontificatus tempus præterierat, magno cum errore ſcripſit, poſt Alcimi mortem, ei hanc à populo dignitatem delatam. Nam Iudæ ipſi fuit ſuperſtes Alcimus, vt infrà verſ. 57. explicatur. & ſuis ſeipſum verbis impedit & refutat Ioſephus. Cum enim clarè dicat, Alcimum Sacerdotio annos quatuor potitum, peruenisſet ipſe, vt ex ſupradictis conſtat; ad annum 154. cum Iudas iam anno 152. mortem oppetat. Rurſum lib. eodem 12. c. vlt. ait, tenuiſſe Iudam ſacerdotium annos tres, vt annum 157. attigiſſe oporteret. A veritate verò, & à ſe ipſo diſſonantiſſimè, ipſum, dum Pontificum catalogum lib. 20. cap. penultimo recenſet, omnino tacuit, vti iam ſuprà fol. 559 notaui. Ideoq; verius ſacerdotio magno Mathathiam, Iudamque ſtatim à principio perfunctos, etiamſi Menelaus & Alcimus eundem à Regibus honorem impetraſſent, armisque & dolis eundem occupare omni ratione ſtuderent.

Eius verò Iudæ laus & fama tam illuſtris ſemper fuit, vt eius nomine ſoleant Chriſtiani heroes decorari, qui pro religione, contra infideles egregiè dimicant. vtè Lotharingica domo, qui Hieroſolymitanum regnum illuſtriſſimi Duces recuperarunt, quorum primus Godefridus, vel coronam regalem geſtare noluit, vt eſt apud Wilhelmum de bello ſacro; vel certè non niſi ſpineam, vt in ſtatuis Oenipontanis viſitur; geſtauit, prout notat Herculis Prodicij author Stephanus Vinandus Pighius. In eius, qui Hieroſolymitanus Rex fuit ſecundus, ſepulchro eſt hoc Epitaphium:

Rex Balduinus, Iudas alter Machabæus,
Spes patriæ, vigor Eccleſiæ, virtus vtriuſque.

Ex eadem familia, qui tam mirabiliter tot hæreticorum in ipſa Galliæ viſcera inuadentium copias olim deleuit, Illuſtriſſimum Guiſium audio, eodem Machabæi nomine tituloque à magnis quibuſdam viris, ornatum. Quin &, in eadem Gallia, idem ſplendidiſſimum ante 700. annos nomen conſecutus fuit Witichindi Saxonis filius Rupertus, vt eſt apud Auentinum libro 4. Eſt eiuſdem Iudæ quoddam veluti epitaphium apud Ioſephum in extremo libro duodecimo.

Jonathas Iudæ frater, Dux & Pontifex, è Machabais, tertius.

DE hoc à cap. 9. ver. 28. ad cap. 13. Ioſephus libro 13. Et à morte Iudæ, vſque ad Antipatrum Herodis Regis patrem, porrigitur liber quartus Ioſephi Gorionis. Fuit *Ionathas* Dux electus cap. 9. verſ. 28. & ab eo etiam tempore Pontifex Maximus cap. 12. verſ. 6. Fuerunt ei varia vel bella vel fœdera & amicitiæ cum variis Regibus; cum Demetrio ſcilicet, de quo hactenus; Alexandro Bala, Epiphauis Antiochi filio, Ptolemæo Philometore, Demetrio, ſuperioris Demetrij filio, Tryphone Duce.

Anno igitur 152. cum à copiis, & ad bellum neceſſariis minus inſtructus eſſet, in Thecuæ deſertum, vnà cum paucis ſeſe contulit ver. 33. Iambritas, qui fratrem Ioannem interfecerant, ver. 36. egregiè vltus eſt, nuptiis eorum interceptis, & malè mul-

ctatis ver. 37. & sequentibus. Cum *Bacchide*, qui Iudam vicerat & occiderat, pugnauit ver. 43. Sed pro *mille*, qui ceciderunt vers. 49. Iosephus ponit duo millia. Is verò Bacchides munitiones complures excitauit, ver. 50. de quibus cap. 10. vers. 12. Sed obseruanda vers. 48. pugnæ ratio. Ipse Ionathas insiluit in Iordanem, & qui cum eo erant, sicque enatarunt. Sed in Græco additur, ἀπέκλυσαν ἐπ' αὐτοὺς τὸν Ἰορδάνην. quod noster vertit, *transnatauerunt ad eos Iordanem.* Quinam verò illi de quibus dicitur, *ad eos?* Sanè ipsi illi sunt, qui cum Ionatha erant. & qui cum Bacchide tum erant, non sunt ausi ad Ionathæos in ripam alteram transnatare. Ideoque in Græco duo verba διεκολύμβησαν, *enatarunt*, & non ἀπέκλυσαν *transierunt*, significant in Latino legendum, *Dissiluit Ionathas, & qui cum eo erant, in Iordanem: & enatauerunt: & non transnatauerunt* (Bacchidæi scilicet) *ad eos Iordanem.*

Anno 153. cum impius *Alcimus* templi muros dirueret, vers. 54. diuina vindicta miserrimè interiit vers. 55. vbi scelerum & diuinæ vindictæ comparatio videri potest vtilissima. Vnde & ad Regem rediit Bacchides. Sicque duobus annis 154. 155. pax Ionathæ, & quies in Iudæa fuit, talis, qualem initio cap. 3. lib. 2. scribit Florus. Quam ægrè cum ferrent impij, Bacchidem reuocarunt. qui plures occidit vers. 61. & Ionatham, eiusque fratrem Simonem Bethbessæ obsedit vers. 62. Quam Iosephus Flauius vocat Bethalagam villam, Gorion lib. 4. cap. 1. Beerschebam; Græcus textus βαιθβασὶ. Sed erupit Ionathas, Bacchidis tentorium, vt ait Gorion, inuasit; ipsumque, non Odomiram, sed vt rectè noster textus vers. 66. *Odaren*, Græcè Ὀδαρὴν, seu, vt Gorion cap. 1. lib. 4. *Hadarahan* cum fratribus interfecit, & regionem victor peragrauit vers. 66. Bacchides verò à Simone, Hasmonæis stipato, vt addit Gorion, hac in obsidione tam malè acceptus est, vt impios qui eum reuocarant, interfici curarit, pacem cum Ionatha inierit, neque in Iudæam amplius redierit; sicque totos quinque annos secutos fuit Ionathæ pax. Fugiens enim *Bacchides* in desertum, fuerat à Ionatha & fratribus *captus*, sed iis supplex factus, iurauit, se quæ abduxerat, omnia redditurum, vt est apud Gorionidem.

CAPVT X. LIBRI I.

1 *ET anno centesimo sexagesimo ascendit Alexander Antiochi filius, qui cognominatus est Nobilis: et occupauit Ptolemaidem: et receperunt eum, et regnauit illic.*

2 *Et audiuit Demetrius rex, et congregauit exercitum copiosum valdè, et exiuit obuiam illi in prælium.*

3 *Et misit Demetrius epistolam ad Ionathan verbis pacificis, vt magnificaret eum:*

4 *dixit enim: Anticipemus facere pacem cum eo, priusquam faciat cum Alexandro aduersum nos:*

5 *recordabitur enim omnium malorum, quæ fecimus in eum, et in fratrem eius, et in gentem eius.*

6 *Et dedit ei potestatem congregandi exercitum, et fabricare arma, et esse ipsum socium eius, et obsides, qui erāt in arce iussit tradi ei.*

7 *Et venit Ionathas in Ierusalem, et legit epistolas in auditu omnis*

mnis populi, & eorum qui in arce erant.

8 Et timuerunt timore magno, quoniam audierunt quòd dedit ei rex potestatem congregandi exercitum.

9 Et traditi sunt Ionathæ obsides, & reddidit eos parentibus suis:

10 & habitauit Ionathas in Ierusalem, & cæpit ædificare, & innouare ciuitatem.

11 Et dixit facientibus opera, vt extruerent muros, & montẽ Sion in circuitu lapidibus quadratis ad munitionem: & ita fecerunt.

12 Et fugerunt alienigenæ, qui erant in munitionibus, quas Bacchides ædificauerat:

13 et reliquit vnusquisq; locum suum, & abiit in terram suam:

14 Tantùm in Beth-sura remanserunt aliqui ex his, qui reliquerant legem, & præcepta Dei. erat enim hæc eis ad refugium.

15 Et audiuit Alexander rex promissa, quæ promisit Demetrius Ionathæ: & narrauerunt ei prælia, & virtutes, quas ipse fecit, et fratres eius, & labores, quas laborauerunt,

16 et ait: Nunquid inueniemus aliquem virum talem? & nunc faciemus eum amicum, et socium nostrum.

17 Et scripsit epistolam, & misit ei secundum hæc verba, dicens:

18 REX *Alexander fratri Ionathæ salutem.*

19 Audiuimus de te quòd vir potens sis viribus, & aptus es vt sis amicus noster:

20 & nunc constituimus te hodie summum sacerdotem gentis tuæ, et vt amicus vocêris regis, (& misit ei purpuram, & coronam auream) et qua nostra sunt sentias nobiscum, et conserues amicitias ad nos.

21 Et induit se Ionathas stola sanctâ septimo mense, anno centesimo sexagesimo in die solenni scenopegiæ: & congregauit exercitum, & fecit arma copiosa.

22 Et audiuit Demetrius verba ista, & contristatus est nimis, & ait:

23 Quid hoc faciemus, quòd præoccupauit nos Alexander apprehendere amicitiam Iudæorum ad munimen sui?

24 Scribam & ego illis verba deprecatoria, & dignitates, & dona: vt sint mecum in adiutorium.

25 Et scripsit eis in hæc verba: REX *Demetrius genti Iudæorum salutem.*

26 Quoniam seruastis ad nos pactum, & mansistis in amicitia nostra, & non accessistis ad inimicos nostros, audiuimus, et gauisi sumus:

27 Et nunc perseuerate adhuc conseruare ad nos fidem, et retribuemus vobis bona pro his quæ fecistis nobiscum.

28 et remittemus vobis præstationes multas, et dabimus vobis donationes.

29 Et nunc absoluo vos, et omnes

Iudæos

Iudæos à tributis, & pretia salis indulgeo, & coronas remitto, & tertias seminis:

30 Et dimidiam partem fructus ligni, quod est portionis meæ, relinquo vobis ex hodierno die, et deinceps, ne accipiatur à terra Iuda, et à tribus ciuitatibus, quæ additæ sunt illis ex Samaria, et Galilæa ex hodierna die, et in totum tempus.

31 & Ierusalem sit sancta, et libera cum finibus suis: et decimæ, et tributa ipsius sint.

32 Remitto etiam potestatem arcis, quæ est in Ierusalem: et do eam summo sacerdoti, vt constituat in ea viros quoscunque ipse elegerit, qui custodiant eam.

33 Et omnem animam Iudæorum, quæ captiua est à terra Iuda in omni regno meo, relinquo liberam gratis, vt omnes à tributis soluantur, etiam pecorum suorum.

34 Et omnes dies solennes, & sabbatha, et neomeniæ, et dies decreti, & tres dies ante diem solennem, et tres dies post diem solennem sint omnes immunitatis et remissionis omnibus Iudæis, qui sunt in regno meo:

35 Et nemo habebit potestatem agere aliquid, & mouere negotia aduersus aliquem illorum in omni causa.

36 Et adscribantur ex Iudæis in exercitu regis ad triginta millia virorum: & dabuntur illis copiæ vt oportet omnibus exercitibus regis, & ex eis ordinabuntur qui sint in munitionibus regis magni:

37 & ex his constituentur super negotia regni, quæ aguntur ex fide, & principes sint ex eis, & ambulent in legibus suis, sicut præcepit rex in terra Iuda.

38 Et tres ciuitates, quæ additæ sunt Iudæa ex regione Samariæ, cum Iudæa reputentur: vt sint sub vno, & non obediant alij potestati, nisi summi sacerdotis.

39 Ptolemaida, & confines eius, quas dedi donum sanctis qui sunt in Ierusalem ad necessarios sumptus sanctorum.

40 Et ego do singulis annis quindecim millia siclorum argenti de rationibus regis, quæ me contingunt:

41 Et omne, quod reliquum fuerit, quod non reddiderant qui super negotia erant annis prioribus, ex hoc dabunt in opera domus.

42 Et super hæc quinque millia siclorum argenti, quæ accipiebant de sanctorum ratione per singulos annos: & hæc ad sacerdotes pertineant, qui ministerio funguntur.

43 Et quicunque confugerint in templum, quod est Ierosolymis, & in omnibus finibus eius, obnoxij regi in omni negotio dimittantur, & vniuersa, quæ sunt eis in regno meo libera habeant.

44 Et de ædificanda vel restauranda opera sanctorum, sumptus dabuntur de ratione regis:

45 Et ad extruendos muros Ierusalem, & communiendos in circuitu,

cultu, sumptus dabuntur de ratione regis, & ad construendos muros in Iudæa.

46 Vt audiuit autem Ionathas, & populus sermones istos, non crediderunt eis, nec receperunt eos: Supra 7. 12. *quia recordati sunt malitiæ magnæ quam fecerat in Israël, et tribulauerat eos valdè.*

47 Et complacuit eis in Alexandrum, quia ipse fuerat eis princeps sermonum pacis, & ipsi auxilium ferebant omnibus diebus.

48 Et congregauit rex Alexander exercitum magnum, & admouit castra contra Demetrium.

49 Et commiserunt prælium duo reges, & fugit exercitus Demetrij, & insecutus est eum Alexander, et incubuit super eos.

50 Et inualuit prælium nimis, donec occidit sol: & cecidit Demetrius in die illa.

51 Et misit Alexander ad Ptolemæum regem Aegypti legatos secundum hæc verba, dicens:

52 QVONIAM *regressus sum in regnum meum, & sedi in sede patrum meorum, et obtinui principatum, & contriui Demetrium, & possedi regionem nostram,*

53 et commisi pugnam cum eo, et contritus est ipse, et castra eius à nobis, et sedemus in sede regni eius:

54 & nunc statuamus adinuicem amicitiam: & da mihi filiam tuam vxorem, & ego ero gener tuus, & dabo tibi dona, & ipsa dignate.

55 Et respondit rex Ptolemæus, dicens: FOELIX *dies, in qua reuersus es ad terram patrum tuorũ, & sedisti in sede regni eorum.*

56 Et nunc faciam tibi quod scripsisti: sed occurre mihi Ptolemaidam, vt videamus inuicem nos, & spondeam tibi sicut dixisti.

57 Et exiuit Ptolemæus de Aegypto, ipse et Cleopatra filia eius, & venit Ptolemaidam anno centesimo sexagesimo secundo.

58 Et occurrit ei Alexander rex, & dedit ei Cleopatrã filiam suam: & fecit nuptias eius Ptolemaidæ, sicut reges, in magna gloria.

59 Et scripsit rex Alexander Ionathæ, vt veniret obuiam sibi.

60 Et abiit cum gloria Ptolemaidam, & occurrit ibi duobus regibus, et dedit illis argentum multum, et aurum, et dona: et inuenit gratiam in conspectu eorum.

61 Et conuenerũt aduersus eum viri pestilentes ex Israël, viri iniqui interpellantes aduersus eum: et non intendit ad eos rex.

62 Et iussit spoliari Ionathan vestibus suis, et indui eum purpura: et ita fecerunt. Et collocauit eum rex sedere secum.

63 Dixitq; principibus suis: Exite cum eo in medium ciuitatis, & prædicate, vt nemo aduersus eum interpellet de vllo negotio, nec quisquam ei molestus sit de vlla ratione.

64 Et factum est, vt viderunt, qui interpellabant gloriam eius,

quæ

quæ prædicabatur, et opertum eum purpura, fugerunt omnes:

65 Et magnificauit eum rex, & scripsit eum inter primos amicos, et posuit eum ducem, et participem principatus.

66 Et reuersus est Ionathas in Ierusalem cum pace, & lætitia.

67 In anno centesimo sexagesimoquinto, venit Demetrius filius Demetrij à Creta in terram patrum suorum.

68 Et audiuit Alexander rex, et contristatus est valdè, et reuersus est Antiochiam.

69 Et constituit Demetrius rex Apollonium ducem, qui præerat Cœlesyriæ: & congregauit exercitum magnum, et accessit ad Iamniam: & misit ad Ionatham summum sacerdotem,

70 dicens: Tu solus resistis nobis: ego autem factus sum in derisum, et in opprobrium, propterea quia tu potestatem aduersum nos exerces in montibus.

71 Nunc ergo si confidis in virtutibus tuis, descende ad nos in campum, et comparemus illic inuicem: quia mecum est virtus bellorum.

72 Interroga, et disce quis sum ego, et cæteri, qui auxilio sunt mihi, qui & dicunt quia non potest stare pes vester ante faciem nostram, quia bis in fugam conuersi sunt patres tui in terra sua:

73 Et nunc quomodo poteris sustinere equitatum & exercitum tantum in campo, vbi non est lapis neque saxum, neque locus fugiendi?

74 Vt audiuit autem Ionathas sermones Apollonij, motus est animo: et elegit decem millia virorũ, et exiit ab Ierusalem, et occurrit ei Simon frater eius in adiutorium:

75 Et applicuerunt castra in Ioppen, et exclusit eum à ciuitate: quia custodia Apollonij Ioppe erat, et oppugnauit eam.

76 Et exterriti qui erant in ciuitate, aperuerunt ei, et obtinuit Ionathas Ioppen.

77 Et audiuit Apollonius, et admouit tria millia equitum, et exercitum multum.

78 Et abiit Azotum tanquam iter faciens, et statim exiit in campum, eo quòd haberet multitudinem equitum, et confideret in eis. Et insecutus est eum Ionathas in Azotum, & commiserunt prælium.

79 Et reliquit Apollonius in castris mille equites post eos occultè.

80 Et cognouit Ionathas quoniam insidiæ sunt post se, & circuierunt castra eius, & iecerunt iacula in populum à manè vsque ad vesperam.

81 Populus autem stabat, sicut præceperat Ionathas: et laborauerunt equi eorum.

82 Et eiecit Simon exercitum suum, et commisit cõtra legionem. equites enim fatigati erant: et contriti sunt ab eo, & fugerunt.

83 Et qui dispersi sunt per campum, fugerunt in Azotum, & intrauerunt in Beth-dagon idôlum suum, vt ibi se liberarent.
84 Et succendit Ionathas Azotum, & ciuitates, quæ erant in circuitu eius, & accepit spolia eorum, & templum Dagon: & omnes, qui fugerunt in illud succendit igni.
85 Et fuerunt qui ceciderunt gladio cum his, qui succensi sunt, ferè octo millia virorum.
86 Et mouit inde Ionathas castra, & applicuit ea Ascalonem: & exierunt de ciuitate obuiam illi in magna gloria.
87 Et reuersus est Ionathas in Ierusalem cum suis, habentibus spolia multa.
88 Et factum est: vt audiuit Alexander rex sermones istos, addidit adhuc glorificare Ionathan.
89 Et misit ei fibulam auream, sicut consuetudo est dari cognatis regum. & dedit ei Accaron, & omnes fines eius in possessionem.

COMMENTARIVS.

ANNO 160. bellum inter *Demetrium* Regem & *Alexandrum*, qui apud Iosephum lib. 13. *Balles* cap. 3. apud Strabonem lib. 16. *Balas* dicitur, ortum est. Hic erat Epiphanis Antiochi filius, vel saltem esse se dicebat, prout lib. 35. tradit Iustinus, Appianus loc. cit. vbi ait, mentitum eum, ex Seleuci scilicet primi, genere se procreatum: infimæ sortis hominem fuisse, dictumque antea *Prompanum* ait idem Iustinus & Liuij epitome lib. 52. quemadmodum hoc eodem tempore prodiit, qui contra Romanos bellum Macedonicum tertium excitauit *Pseudophilippus*, de quo lib. 2. Florus cap. 14. Epitome Liuij lib. 49. & postea rursum *Pseudoalexander* alius, de quo Iosephus lib. 17. cap. 14. Quia ergo verus Antiochi Epiphanis filius non fuit Alexander hic, cum vers. primo, vocatur *filius*, intelligendum erit, *ex ipsius*, scilicet *affirmatione*, *& plerorumq; opinione*. Cum enim propter ignauiam & superbiam odiosus admodum suis esset Demetrius, illum, vti narrat Iosephus, primò Ptolemæenses, deinde alij Regem crearunt, Demetrio relicto. Hinc Rex vterque Ionathan sibi adiungere, multis magnisque promissis & donis, studuit; Primò quidem *Demetrius* vers. 3. sed multo prolixius & efficaciùs *Alexander* vers. 15. Et fratrem suum vocat Ionathan vers. 18. id est, magnum amicum, qui fratris instar esset, quemadmodum lib. 2. ca. 11. vers. 22. Antiochus Lysiam. Addidit alia Demetrius vers. 25. Sed Alexandro Ionathas cum Iudæis reliquis adhæsit, vers. 46. Sicque ab Alexandro pugna commissa victus Demetrius vers. 50. & equo ipsius cadente, hostium telis vulneribus obrutus, vt apud Iosephum est lib. 13. cap. 5.

Anno verò 162. *cum Ptolemæo Philometore* affinitatem iniit, victor *Alexander*, eiusque filiam Cleopatram vxorem duxit, vers. 51. & sequentib. Nota, his ipsis temporibus, vti scribit lib. 13. cap. 6. Iosephus, *Oniam* filium boni illius Oniæ Pontificis, de quo lib 2. c. 3 & c. vlt. petiisse à Ptolemæo, templi in Ægypto ædificandi potestatem, quod Hierosolymitano esset simile, & vbi Pontificatum gerere posset, eamque ad rem Isaiæ verbis cap. 19. de templo in Ægypto quandoque, excitando, quod Ecclesia Christiana erat, vt ostendit in caput illud, & Danielis 11. S. Hieronymus, & lib. 5. Sybilla, abusus est.

est. Et quia *templum* hoc *in Heliopolitana Ægypti portione, seu nomo* fuit, ad Leontopolim, ideo *Heliopolitanum templum* dictum est, vt hoc ipso tempore tria Iudæorum templa essent; sed vnum verum, vbi verus Pontifex, Pontificatusq; successio, Hierosolymitanum scilicet, reliqua duo veluti schismatica, hoc *Ægyptiacũ*, & *Garizitanũ*, de quo sub Esdræ finẽ dixi. Monet ibidẽ Iosephus, cũ inter Iudæos & Samaritas, de religionis & templi sanctitate lis esset, Ptolemæum istum, *ex successione Pontificum* non interrupta, causam Hierosolymitanis adiudicasse, magno cum aliorum detrimento & sanguine. Sed Ionathas noster fuit quidem apud Ptolemæum accusatus & apud Alexandrum, magis tamen magisque semper cultus & honore affectus vers. 62.

De altero Demetrio Rege.

EXORTVS verò est anno 165. Demetrij filius *Demetrius*, quem Iosephus cap. 8. *Nicanora* cognominat, quemque videtur Gorion lib. 4. cap. 1. vocare Antiochum, quòd Syriorum Reges omnes *Antiochi* dicerentur, vt ait in Ezech. 29. D. Hieronymus. Is contra Ionathan vers. 70. & Simonem, *Apollonium* quendam misit, alium à superioribus, quem tamen Iosephus Alexandri Ducem facit cap. 8. Sed Ionathas eum repulit vers. 78. *Dagonium, templum* incendit, vers. 84. & ab Alexandro rursum maiore gloria nobilitatus vers. 88. Patet verò ex vers. 84. & ex Græco textu legendum vers. 83. non *idolum*, sed *idolium*, τὸ εἰδωλεῖον, prout eandem vocem retinuit Interpres, 1. Corint. 8. vti suprà fol. 589. in simili dicebam. Dum verò dicitur vers. 21. se induisse Ionathas *stolæ sanctæ*, siue Pontificali veste, non accipiendum, quasi tum primò Pontificiam dignitatem & officium inierit, cum istud iam factum sit anno 160. vt ait versus 1. & 2. Iudas verò mortuus sit anno 152. Quid enim causę fuisset, cur nõ vt in cætero principatu, sic & in Pontificatu, fratri succederet? Iosephus quidem lib. 13. cap. 5. concedit Pontificem, toto eo tempore, quod non nisi quadriennio definit; nullum fuisse. sed non veritati modo, verum sibi etiam ipsi repugnat, cum Alcimum, qui Iudæ superfuit; Pontificem aliquoties dixerit. Nunc ergo non simpliciter omnium primò Pontificiam stolam induit Ionathas: sed primò tantùm *quoad bonam Regis veniam, & concessionem.* Solebant verò, ipsa scenopegiorum solennitate maxime, suo in Pontificali habitu, conspici Pontifices, vt etiam apud Iosephum lib. 15. cap. 3. *Dies decreti* vers. 34. sunt, qui ad sacros cœtus, ferias, & cæremonias indicabantur. Iosephus tantum modo dicit, *omnem festum diem. Laborauerunt* vers. 81. *equi eorum*, quos scilicet in insidiis reliquerat Apollonius. Quæ amicis, & iis quos honore maximo afficere vellent, Reges tribuerent, ornamenta semper aliqua fuerunt, vt in Esther satis perspectum est, & perspicitur hoc capite 10. vers. 20. & infrà cap. 14. vers. 44. itemque ex Iosepho lib. 13. cap. 8. lib. 20. cap. 2. sed *auream fibulam* dicit, D. Thomas hoc capite, *in mulieribus* quidem *esse pectoris ornamentum, in militibus cingulum.* Sanè in mulicbribus ornamẽtis fibulas enumerat Homerus Iliad. σ. & ex eo, vt videtur; Plinius lib. 33. cap. 7. in militaribus verò Liuius lib. 39. Sed tam in viris quam in fœminis ex vel ad pectus vel ad cingulum, vel ad quamcumque aliam vestium partem applicabantur, vt ex iis longiora & fluxiora vestimenta subnecti possent. Vnde & Poeta Æneid. 4. *Aurea purpuream subnectit fibula vestem.* & alius. *Rasilis hinc summam mordebat fibula vestem.* Quia verò vel ipsa vestibus infigebatur, vel ei vestium oræ ipsæ, ideo à Græcis περόνη aut πόρπη. vt hoc loco & infrà cap. 14. vocatur. Putant verò præstantissima doctrina homines, *annulum aureum,*

reum, de quo S. Iacobus cap. 2. vers. 2. loquitur; nihil aliud quam fibulam istiusmodi fuisse. Assentiri tamen haud possum. Duo enim quę in hominibus splendida videantur; nominat Apostolus, *annulum* scilicet *aureum* & *vestem candidam* siue *splendidam*. & hæc ornamenta distincta esse, distinctęque illic sumi, potest intelligi *primò*, ex ipsa oppositione, cum pauper in *sordido habitu* dicatur. ideoque & diues *esse* intelligitur *in veste* illa *splendida*, non ipse annulus. *Deinde* vers. 3. subditur aperte diues *indutus veste praclara*. *Tertiò*, Syriacus textus particulam *aut* quæ duo illa disiungat, interposuit sic *annulum aureum habens aut in veste candida*. *Quartò* in Græco ait Apostolus ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ. Fibula verò non δακτύλιον, sed vt dixi; περόνη vocatur. Et quidem istud olim ornamentum paucis admodum concedebatur, prout hic ostenditur versu 89. Hodie verò & fibulæ argenteæ aureæque, & enses, & vestes, & quid non pæne omnibus licet? Militibus verò pro militaribus præmiis dari etiam solitas patet ex adducto Liuij loco.

CAPVT XI. LIBRI I.

1 *ET rex Aegypti congregauit exercitum, sicut arenam, quæ est circa oram maris, & naues multas: & quærebat obtinere regnum Alexandri dolo, & addere illud regno suo:*

2 *Et exiit in Syriam verbis pacificis, & aperiebant ei ciuitates, et occurrebant ei: quia mandauerat Alexander rex exire ei obuiam, eò quòd socer suus esset.*

3 *Cùm autem introiret ciuitatem Ptolemæus, ponebat custodias militum in singulis ciuitatibus.*

4 *Et vt appropiauit Azoto ostenderunt ei templum Dagon succensum igni, & Azotum, et cætera eius demolita, & corpora proiecta, et eorum, qui cæsi erant in bello tumulos quos fecerant secus viam.*

5 *Et narrauerunt Regi quia hæc fecit Ionathas, vt inuidiam facerent ei: et tacuit rex.*

6 *Et occurrit Ionathas regi in Ioppen cum gloria, & inuicem se salutauerunt, & dormierunt illic.*

7 *Et abiit Ionathas cum rege vsq; ad fluuium, qui vocatur Eleutherus: et reuersus est in Ierusalem.*

8 *Rex autem Ptolemæus obtinuit dominium ciuitatum, vsq; Seleuciam maritimam, & cogitabat in Alexandrum consilia mala.*

9 *Et misit legatos ad Demetrium, dicens:* VENI, *componamus inter nos pactum, & dabo tibi filiam meam, quam habet Alexander, & regnabis in regno patris tui.*

10 *pœnitet enim me, quòd dederim illi filiam meã: quæsiuit enim me occidere.*

11 *Et vituperauit eum, propterea quòd concupierat regnum eius.*

12 *Et abstulit filiam suam. et dedit eam Demetrio, & alienauit se ab Alexandro, & manifestatæ sunt inimicitiæ eius.*

13 *Et intrauit Ptolemæus Antiochiam, & imposuit duo diademata capiti suo, Aegypti, et Asiæ.*

14 Ale-

14 Alexander autem rex erat in Cilicia illis temporibus: quia rebellabant qui erant in locis illis.
15 Et audiuit Alexander, et venit ad eum in bellum: & produxit Ptolemæus rex exercitum, & occurrit ei in manu valida, & fugauit eum.
16 Et fugit Alexander in Arabiam, vt ibi protegeretur: rex autem Ptolemæus exaltatus est.
17 Et abstulit Zabdiel Arabs caput Alexandri; & misit Ptolemæo.
18 Et rex Ptolemæus mortuus est in die tertia: & qui erant in munitionibus, perierunt ab his, qui erant intra castra.
19 Et regnauit Demetrius anno centesimo sexagesimoseptimo.
20 In diebus illis congregauit Ionathas eos, qui erant in Iudæa, vt expugnarent arcem, quæ est in Ierusalem: & fecerunt contra eam machinas multas.
21 Et abierunt quidam qui oderant gentem suam viri iniqui ad regem Demetrium, & renunciauerunt ei quòd Ionathas obsideret arcem.
22 Et vt audiuit iratus est: & statim venit ad Ptoleimaidam, & scripsit Ionathæ ne obsideret arcem, sed occurreret sibi ad colloquium festinatò.
23 Vt audiuit autem Ionathas, iussit obsidere: & elegit de senioribus Israël, & de sacerdotibus, et dedit se periculo.
24 Et accepit aurum, & argentum, & vestem, & alia xenia multa, & abiit ad regem Ptolemaidam, & inuenit gratiam in conspectu eius.
25 Et interpellabant aduersus eum quidam iniqui ex gente sua.
26 Et fecit ei rex sicut fecerant ei, qui ante eum fuerant: & exaltauit eum in conspectu omnium amicorum suorum,
27 & statuit ei principatum sacerdotij, & quæcunque alia habuit priùs pretiosa, & fecit eum principem amicorum.
28 Et postulauit Ionathas à rege vt immunem faceret Iudæam, & tres toparchias, & Samariam, & confines eius: & promisit ei talenta trecenta.
29 Et consensit rex: & scripsit Ionathæ epistolas de his omnibus, hunc modum continentes:
30 REX Demetrius fratri Ionathæ salutem, & genti Iudæorum.
31 Exemplum epistolæ, quam scripsimus Lastheni parenti nostro de vobis, misimus ad vos vt sciretis:
32 Rex Demetrius Lasthæni parenti salutem.
33 Genti Iudæorum amicis nostris, & conseruantibus quæ iusta sunt apud nos, decreuimus benefacere propter benignitatem ipsorum quam erga nos habent.
34 Statuimus ergo illis omnes

fines

fines Iudæa, & tres ciuitates, Lydan, & Ramathã, quæ additæ sunt Iudææ ex Samaria, & omnes confines earum sequestrari omnibus sacrificantibus in Ierosolymis pro his, quæ ab eis priùs accipiebat rex per singulos annos, & pro fructibus terræ, & pomorum.

35 Et alia, quæ ad nos pertinebant decimarum, & tributorum ex hoc tempore remittimus eis: & areas salinarum, & coronas quæ nobis deferebantur,

36 omnia ipsis concedimus: & nihil horum irritum erit ex hoc, et in omne tempus.

37 Nunc ergo curate facere horum exemplum, & detur Ionathæ, et ponatur in monte sancto, in loco celebri.

38 Et videns Demetrius rex quòd siluit terra in conspectu suo, et nihil ei resistit, dimisit totum exercitum suum, vnumquenque in locum suum, excepto peregrino exercitu, quem contraxit ab insulis Gentium: & inimici erant ei omnes exercitus patrum eius.

39 Tryphon autem erat quidam partium Alexandri priùs: & vidit quoniam omnis exercitus murmurabat cõtra Demetrium, et iuit ad Emalchuel Arabem, qui nutriebat Antiochum filium Alexandri:

40 & assidebat ei, vt traderet eum ipsi, vt regnaret loco patris sui: & enunciauit ei quanta fecit Demetrius, & inimicitias exercituum eius aduersus illum. Et mansit ibi diebus multis.

41 Et misit Ionathas ad Demetrium regem, vt eiiceret eos, qui in arce erant in Ierusalem, & qui in præsidiis erant: quia impugnabant Israël.

42 Et misit Demetrius ad Ionathan, dicens: Non hæc tantùm faciam tibi, & genti tuæ, sed gloria illustrabo te, & gentem tuam cùm fuerit opportunum.

43 Nunc ergo rectè feceris, si miseris in auxiliũ mihi viros: quia discessit omnis exercitus meus.

44 Et misit ei Ionathas tria millia virorum fortium Antiochiam: & venerunt ad regem, et delectatus est rex in aduentu eorum.

45 Et conuenerunt, qui erant de ciuitate, centum viginti millia virorum, & volebant interficere regem.

46 Et fugit rex in aulam: et occupauerunt qui erant de ciuitate, itinera ciuitatis, & cœperunt pugnare.

47 Et vocauit rex Iudæos in auxilium, & conuenerunt omnes simul ad eum, & dispersi sunt omnes per ciuitatem:

48 & occiderunt in illa die centum millia hominum, et succenderunt ciuitatem, & ceperunt spolia multa in die illa, & liberauerunt regem.

49 Et viderunt qui erant de ciuitate, quòd obtinuissent Iudæi ciuitatem sicut volebant: & infirmati sunt mente sua, & clamauerunt

runt ad regem cum precibus, dicentes:
50 Da nobis dextras, & cessent Iudæi oppugnare nos, & ciuitatem.
51 Et proiecerunt arma sua, & fecerunt pacem, & glorificati sunt Iudæi in conspectu regis, & in conspectu omnium, qui erant in regno eius, & nominati sunt in regno: & regressi sunt in Ierusalem habentes spolia multa.
52 Et sedit Demetrius rex in sede regni sui: & siluit terra in conspectu eius.
53 Et mentitus est omnia quæcunque dixit, & abalienauit se à Ionatha, & non retribuit ei secundum beneficia, quæ sibi tribuerat, & vexabat eum valdè.
54 Post hæc autem reuersus est Tryphon, & Antiochus cum eo puer adolescens, & regnauit, & imposuit sibi diadema:
55 Et congregati sunt ad eum omnes exercitus, quos dispersérat Demetrius, & pugnauerunt contra eum: & fugit, & terga vertit.
56 Et accepit Tryphon bestias, & obtinuit Antiochiam:
57 & scripsit Antiochus adolescens Ionathæ, dicens: Constituo tibi sacerdotium, et constituo te super quatuor ciuitates, vt sis de amicis regis.
58 Et misit illa vasa aurea in ministerium, & dedit ei potestatem bibendi in auro, & esse in purpura, & habere fibulam auream:
59 & Simonem fratrē eius constituit ducem à terminis Tyri vsq; ad fines Aegypti.
60 Et exiit Ionathas, & perambulabat trans flumen ciuitatis: & congregatus est ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Ascalonem, & occurrerunt ei honorificè de ciuitate.
61 Et abiit inde Gazam: & concluserunt se qui erant Gazæ: & obsedit eam, & succendit quæ erant in circuitu ciuitatis, et prædatus est ea.
62 Et rogauerunt Gazenses Ionathan, & dedit illis dextram: & accepit filios eorum obsides, et misit illos in Ierusalem: & perambulauit regionem vsq; Damascum.
63 Et audiuit Ionathas quòd prævaricati sunt principes Demetrij in Cades, quæ est in Galilæa, cum exercitu multo, volentes eum remouere à negotio regni:
64 Et occurrit illis: fratrem autem suum Simonem reliquit intra prouinciam.
65 Et applicuit Simon ad Bethsuram, & expugnabat eam diebus multis, & concluſit eos.
66 Et postulauerunt ab eo dextras accipere, & dedit illis: & eiecit eos inde, & cepit ciuitatem, & posuit in ea præsidium.
67 Et Ionathas, & castra eius applicuerunt ad aquam Genesar, et ante lucem vigilauerunt in campo Asor.
68 & ecce castra alienigenarum occurrebant in campo, & tendebant ei insidias in montibus: ipse

autem occurrit ex aduerso.

69 Insidiæ verò exurrexerunt de locis suis, & commiserunt prælium.

70 Et fugerunt qui erant ex parte Ionathæ omnes, & nemo relictus est ex eis, nisi Mathathias filius Absalomi, & Iudas filius Calphi princeps militiæ exercitus.

71 Et scidit Ionathas vestimenta sua, & posuit terram in capite suo, & orauit.

72 Et reuersus est Ionathas ad eos in prælium, & conuertit eos in fugam, & pugnauerunt.

73 Et viderunt qui fugiebant partis illius, et reuersi sunt ad eum, & insequebantur cum eo omnes vsque Cades ad castra sua, & peruerunt vsque illuc.

74 Et ceciderunt de alienigenis in die illa tria millia virorum: & reuersus est Ionathas in Ierusalem.

COMMENTARIVS.

PTOLEMÆVS genero suo Alexandro, vrbes plures per affinitates & amicitiæ simulationem eripuit, filiamque suam eidem Alexandro ereptam, Demetrio tradidit vxorem, qui Demetrius Alexandrum fugauit ver.15. Et sic *Alexander* ver. 17. *occisus* est, anno regni sui quinto, vti notat Iosephus lib.13.cap.8.vbi Zabelus vocatur Arabs, qui ver.17.in nostro & Græco *Zabdiel.* Vide Iustini verba vltima lib.35.

Anno verò 167. Demetrius Demetrij filius, ab obsidione arcis Hierosolymitanæ desistere, sibiq; obuiam venire ipsum Ionathan iussit. Cum verò in hoc posteriori ver. quarto acquieuisse Ionathan, expressè dicat textus, mirum cur in priori non acquieuerit? Et quomodo tantam à Rege gratiam iniisset? An in Græco excidit μὴ, quod antea vers.22.positum erat, vt legendum sit ἐκέλευσε μὴ ἐξεῖναι αὐτῷ, & in Latino, *iussit non obsidere*, vel, *iussit supersedere*, vel *abscedere.* At istud *non*, tunc in Iosepho redundaret, qui lib.13.cap.8.scripsit τὴν μὲν πολιορκίαν οὐκ ἔπαυσεν, *obsidionem non soluit.* An iussit obsideri arctius, vt fieri si posset, antequam ad Regem iret; caperet: aut forte ne iret, quidem, si capere potuisset? Sed cum non potuerit, *dedit se periculo* tam ob causam modo dictam, quam ob amicitiam cum Alexandro initam. At vers. 24. non modo, mali nihil passus est, sed ei etiam Rex magnas immunitates & priuilegia dedit vers.30. 31. vbi honoris causa vocat *patrem* suum Lasthenem, vti suprà dictum. At vers. 34. *ciuitates* vocantur non vrbes aut vrbium incolæ tantùm: sed, vt lib.1.belli Gallici apud Cæsarem, communitates prouinciarum aliquæ, seu, vt in Somnio Cicero, concilia, hominumque cœtus iure sociati: qui *præfecturæ* etiam vocantur, hîc ver.28 *toparchiæ*, à Iosepho *Satrapiæ.* & hoc versu, itemque 57. pro ciuitatibus sunt, ὁ τόποι, prout in Ægypto nominatos fuisse in Exodo monui. *Tres* verò ciuitates, cum dicantur, solarum tamen duarum nomina Latinus textus habet; sed Græcus trium; & primo quidem loco tradit ἀφαίρεμα, tum Lyddam & Ramathan. Videtur autem prima illa, esse *Ephrem*, de qua Iohannis 11. vbi mirãdum non est, Græcè vocari ἐφραΐμ, cum ipsum Syrorum vel Hebræorum ע mutetur in א, quemadmodum pro *Hierusalaim* dicitur *Hierusalem.* At ista erat in Iudææ vrbibus iuxta eius desertum. Istæ verò, toparchiæ, quæ à

Pege

Rege dabantur, erant extra Iudæam, cum ei addantur. Ioſephus cap. 8. lib. 13 fuiſſe ait Toparchias Samariæ, Ioppes, & Galilææ. Poſtea tamen dicuntur, ἀφαιρῆμα, *Lydd i*, & *Ramatha*. Eſt autem hic in Græco textu ἐφραθέμ. Verſus 34. ex Græco textu & Ioſepho lucis aliquid mutuari poteſt. Et ver. 35. *areas ſalmarum* Græcus λίμνας ἁλὸς *ſtagna ſalis* vocat. De ſalariis reditibus, & aliis agit lib. 2. Admir. c. 1. Lipſius.

Tunc exercitum dimiſit Demetrius verſ. 38. & grauis contra eum exorta ſeditio per Tryphonem, & per Antiochenos verſ. 39. Ille antea vocabatur *Didotus*: ſed ſeipſum, vt Appianus inquit, *Tryphonem* nominauit. *Apameum* Ioſephus dicit, quia vel in Apamcorum Caſtello natus, vel quia Apameæ, quæ à Macedonibus *Pella* etiam vocabatur, altus & educatus fuit, prout Strabo lib. 16. narrat; quem & depinxit lib. 14. ſicuti Ioſephus lib. 13, cap. 14. Iuſtinus lib. 36. Is verò iam Alexandri Regis filium Antiochum adducebat; quem primo Regem fecit, deinde interfecit, regnumque ipſemet arripuit, vt infrà cap. 13. verſ. 31. 32. dicitur. Antiochenos verò Demetrius compeſcuit, cum ter mille Iudæorum opera, eorum 100000. cecidiſſet verſ. 48. Sed Demetrius promiſſis nõ ſtetit, v. 53. Vnde & paulo poſt à Tryphone victus eſt. Ipſe *iunior Rex Antiochus* honorificas ad Ionathan litteras dedit, verſ. 57. Et ipſe Ionathas ab ipſo ſtetit, pro eo copias duxit verſ. 60. vt oſtenditur à Ioſepho lib. 13. cap. 9. bis Demetrij Duces fugauit. *Primò*, hic ſub finem capitis: ſed præſentiſſimo DEI auxilio, quòd aſperſo cinere capite, diſciſſiſque veſtibus verſ. 71. orauerat. *Deinde* cap. ſequenti verſ. 24. Notatin Ioſuæ 11. Maſius, melius legi verſ. 67. Aſor, quam ναὼρ, & Cades in Galilæa diſtat ab ea; de qua Deutero. verſ. 20. A Ioſepho Κέδασα dicitur. E Ionathę ducibus duo manſerunt verſ. 70. cum ſuis ſcilicet copiis. Alioqui tres tantùm viri ſequuto prælio verſ. 72. prælium iniiſſent, hoſtesque fudiſſent. Ioſephus verò è Ionathæi exulit manſiſſe circiter quinquaginta, & iſtos duos duces. ſed, præter morem ſuum, occiſorum ab iis numerum minuit. Habet enim verſus 74. cecidiſſe *tria millia*: ipſe *duo* ait. Dux prior Mathathias videtur illius Abſolomi filius, de quo 2. Machab. 11. verſ. 17. frater illius Ionathæ, de quo infrà hoc li. 1. cap. 13. verſ. 11. Poſterior Iudas filius Chalphi, quem Ioſephus Chapſæum nominat. At verſu 63. quod Græcus ait παρῶσαν, videtur noſter, dum prævaricatos vertit, legiſſe παρέβησαν.

CAPVT XII. LIBRI I.

1 *ET vidit Ionathas quia tempus eum iuuat, & elegit viros, & miſit eos Romam ſtatuere, & renouare cum eis amicitiam:*

2 *Et ad Spartiatas, & ad alia loca miſit epiſtolas ſecundum eandem formam:*

3 *& abierunt Romam, & intrauerunt curiam, & dixerunt: Ionathas ſummus ſacerdos, & gens Iudæorum miſerunt nos, vt renouaremus amicitiam, et ſocietatem ſecundum priſtinum.*

4 *Et dederunt illis epiſtolas ad ipſos per loca, vt deducerent eos in terram Iuda cum pace.*

5 *Et hoc eſt exemplum epiſtolarum, quas ſcripſit Ionathas Spartiatis:*

6 IONATHAS *ſummus ſacerdos, & ſeniores gentis, & ſacerdotes,*

dotes, & reliquus populus Iudæorum, Spartiatis fratribus ſalutem.
7 Iampridem miſſæ erant epiſtolæ ad Oniam ſummum ſacerdotem ab Ario, qui regnabat apud vos, quoniam eſtis fratres noſtri, ſicut ſcriptū continet, quod ſubiectū eſt.
8 Et ſuſcepit Onias virum, qui miſſus fuerat, cum honore: & accepit epiſtolas, in quibus ſignificabatur de ſocietate, & amicitia.
9 Nos, quum nullo horum indigeremus, habentes ſolatio ſanctos libros, qui ſunt in manibus noſtris,
10 maluimus mittere ad vos renouare ſraternitatem, & amicitiam, ne forte alieni efficiamur à vobis: multa enim tempora tranſierunt, ex quo miſiſtis ad nos.
11 Nos ergo in omni tempore ſine intermiſſione in diebus ſolennibus, & cæteris quibus oportet, memores ſumus veſtri in ſacrificiis quæ offeremus, & in obſeruationibus, ſicut fas eſt, & decet meminiſſe fratrum.
12 Lætamur itaque de gloria veſtra.
13 Nos autem circundederunt multæ tribulationes, & multa prælia, & impugnauerunt nos reges, qui ſunt in circuitu noſtro.
14 Noluimus ergo vobis moleſti eſſe, neque cæteris ſociis, & amicis noſtris in his prælijs.
15 Habuimus enim de cælo auxilium, & liberati ſumus nos, & humiliati ſunt inimici noſtri.
16 Elegimus itaq; Numenium Antiochi filium, & Antipatrem Iaſonis filium, & miſimus ad Romanos renouare cum eis amicitiā, & ſocietatem priſtinam.
17 Mandauimus itaque eis, vt veniant etiam ad vos, & ſalutent vos, & reddant vobis epiſtolas noſtras de innouatione fraternitatis noſtræ.
18 Et nunc benefacietis reſpondentes nobis ad hæc.
19 Et hoc reſcriptum eſt epiſtolarum, quod miſerat Onia:
20 Arius rex Spartiatarum Oniæ ſacerdoti magno ſalutem.
21 Inuentum eſt in ſcriptura de Spartiatis, & Iudæis quoniam ſunt fratres, & quod ſunt de genere Abraham.
22 Et nunc ex quo hæc cognouimus, benefacitis ſcribentes nobis de pace veſtra:
23 Sed & nos reſcripſimus vobis: Pecora noſtra, & poſſeſſiones noſtræ, veſtræ ſunt: & veſtræ, noſtræ. Mandauimus itaque hæc nunciari vobis.
24 Et audiuit Ionathas quoniam regreſſi ſunt principes Demetrij cū exercitu multo ſuprà quàm priùs, pugnare aduerſus eum,
25 & exiit ab Ieruſalem, & occurrit eis in Amathite regione: non enim dederat eis ſpatium, vt ingrederentur regionem eius.
26 Et miſit ſpeculatores in caſtra eorum: & reuerſi renunciauerunt quòd conſtituunt ſuperuenire illis nocte.

27 Cùm

27 Cùm occidisset autem sol, præcepit Ionathas suis vigilare, & esse in armis paratos ad pugnam tota nocte, & posuit custodes per circuitum castrorum.

28 Et audierunt aduersarij quòd paratus est Ionathas cum suis in bello: & timuerunt, & formidauerunt in corde suo: et accenderunt focos in castris suis.

29 Ionathas autem, & qui cum eo erant, non cognouerunt vsque manè: videbant autem luminaria ardentia.

30 Et secutus est eos Ionathas, & non comprehendit eos: transierant enim flumen Eleutherum.

31 Et diuertit Ionathas ad Arabas, qui vocantur Zabadai: & percussit eos, & accepit spolia eorum.

32 Et iunxit, & venit Damascum, & perambulabat omnem regionem illam.

33 Simon autem exiit, & venit vsque ad Ascalonem, & ad proxima præsidia: & declinauit in Ioppen, & occupauit eam.

34 (audiuit enim quòd vellent præsidium tradere partibus Demetrij) & posuit ibi custodes vt custodirent eam.

35 Et reuersus est Ionathas, & conuocauit seniores populi, & cogitauit cum eis ædificare præsidia in Iudæa.

36 et ædificare muros in Ierusalem, et exaltare altitudine magna inter medium arcis & ciuitatis, vt separaret eam à ciuitate, vt esset ipsa singulariter, & neque emant, neque vendant.

37 Et conuenerunt, vt ædificarent ciuitatem: et cecidit murus qui erat super torrentem ab ortu solis, et reparauit eum, qui vocatur Caphetetha:

38 et Simon ædificauit Adia in Sephela, et muniuit eam, et imposuit portas et seras.

39 Et cùm cogitasset Tryphon regnare Asiæ, & assumere diadema, & extendere manum in Antiochum regem:

40 Timens ne fortè non permitteret eum Ionathas, sed pugnaret aduersus eum, quærebat comprehendere eum, & occidere. Et exurgens abiit in Beth-san.

41 Et exiuit Ionathas obuiam illi cum quadraginta millibus virorum electorum in prælium, & venit Beth-san.

42 Et vidit Tryphon quia venit Ionathas cum exercitu multo vt extenderet in eum manus: & timuit.

43 Et excepit eum cum honore, & commendauit eum omnibus amicis suis, & dedit ei munera: et præcepit exercitibus suis vt obedirent ei, sicut sibi.

44 Et dixit Ionatha: Vt quid vexasti vniuersum populum, cùm bellum nobis non sit?

45 Et nunc remitte eos in domos suas: elige autem tibi viros paucos, qui tecum sint, et veni mecum Ptolemaidam, & tradam eam tibi, & reli-

reliqua præsidia, & exercitum, & vniuersos præpositos negotij, & conuersus abibo: propterea enim veni.

46 Et credidit ei, & fecit sicut dixit: & dimisit exercitum, & abierunt in terram Iuda.

47 retinuit autem secum tria millia virorum: ex quibus remisit in Galilæam duo millia, mille autem venerunt cum eo.

48 Vt autem intrauit Ptolemaidam Ionathas, clauserunt portas ciuitatis Ptolemenses: & comprehenderunt eum: & omnes qui cum eo intrauerãt, gladio interfecerũt.

49 Et misit Tryphon exercitum, & equites in Galilæam, & in campum magnum, vt perderent omnes socios Ionathæ.

50 At illi cum cognouissent quia comprehensus est Ionathas, & periit, & omnes qui cum eo erant, hortati sunt semetipsos, et exierunt parati in prælium.

51 Et videntes hi, qui insequuti fuerant, quia pro anima res est illis, reuersi sunt:

52 Illi autem venerunt omnes cum pace in terram Iuda, & planxerunt Ionathan, & eos qui cum ipso erant valdè: & luxit Israël planctu magno.

53 Et quæsierunt omnes Gentes, quæ erant in circuitu eorum, conterere eos. dixerunt enim:

54 Non habent principem, & adiuuantem: nunc ergo expugnemus illos, & tollamus de hominibus memoriam eorum.

COMMENTARIVS.

SECVNDVM cum Romanis fœdus & societatem iniuit Ionathas: simulque cum Spartiatis seu Lacedæmoniis, huiusque ad illos extant litteræ vers.6. & horum ad Iudæos vers.19. Sed notat hîc, suis in notationibus Franc. Bugensis duo. *Primum*, errare Lyranum & Carthusianum, qui vers.19. putant Lacedæmoniorum litteras iis respondere, quas iam miserat Ionathas, cum antequam is vel Iudas, Iudæorumque vllus ad eos scriberet, ipsi sponte ad Iudæos scripsissent, idque propter repertam Abrahamitici generis cognationem. Et probatur *primò* ex Iosepho lib.12.cap.5.lib.13.cap.9. *Secundò*, quia ad ea quę scripserat Ionathas, hæc Lacedęmoniorum epistola, nihil omninò responderet. *Tertiò*. Quia ob causam iam dictam se omnium primò scribere testantur, & ad scribendum Iudæos inuitant. Vnde vers.22. cum Græcis legendum vt vers.18. *benefacietis*: aut cum anni 1478. editione Norimbergensi, *benefaciatis*: vel, vt sæpè alias, pro futuro, *benefacietis*, accipiendum istud præsens, *benefacitis*, quod Biblia correcta retinent, quemadmodum vers.23. è contrario illud, *rescripsimus*, est, pro *rescribimus*, vt in Græcis est ἀντιγράφομεν, id est, iam vicissim deinceps scribendi consuetudinem incipimus, mutuæ rescriptionis initium facimus. Quod verò versu 9. *se solatio sanctos libros habere* aiunt Iudæi, co pertinet, vt significent, sibi non esse opus scriptis, aut testimoniis ad credendam suam cum Lacedęmoniis cognationem. Ad hanc enim credendam, se à suis ipsorum libris facilè incitari: prout perspicuè Iosephus 13. cap.9. exponit. Libri verò hi sacri,

cri, videntur *genealogici* quidam esse, qui non extant; Paralipomenorum genealogias esse petitas, credibile.

Notandum etiam τὸ ἀντίγραφον, quod noster vertit modo *rescriptum*, modo *litterarum exemplum*, sumi posse dupliciter, *primò* pro eo apographo, quod ex ipso autographo missō exscribitur; vt suprà ca. 8. *Secundò*, pro ipsomet autographo missō, quatenus id ex Reipub. à qua mittitur, decreto perscripto exscribitur; vt clarè indicat Iosephus lib. 12. cap. 17. Et sic hoc loco sumi potest, vt ipsum *rescribere*, sit scribere respectu eius ad quem mittitur. Hac voce vtuntur etiam in singulari, & plurali nostro Rabbini אנטיגרפא *antigrapha*, & interpretatur Bahal Aruch, scripturas grypheo calamo conscriptas, qui vocetur in Beresith cap. 25. *graphium*. Sed à γράφω est, non à grypho.

Alterum, quod notat Brugensis, est, nonnulla in iisdem epistolis corrigenda. *Primò* ver. 7. non *à Dario*, sed, *ab Ario* legendum, licet in Græco *Darius* etiam sit. sed *Arium* monstrant Iosephus lib. 13. cap. 9. Pausanias in Laconicis, Plutarchus in Pyrrho, Eusebius in Chronicis, & Biblia correcta. *Deinde* ver. 19. pro eodem *Ario* vel *Areo*, legitur in Græcis *Oniares*, & ita ille non improbabiliter legendum censet. Nostra tamen correcta hîc etiam reposuerunt *Arius*. *Tertiò*, distinctio eodem versu, ex iisdem correctis sic corrigenda: *Et hoc rescriptum Epistolarum, quod miserat Arius. Rex Spartiatarum Onia sacerdoti magno salutem.* Iosephus lib. 12. cap. 5. sic refert: *Rex Lacedæmoniorum Arius, Oniæ salutem.* & subiungit, quæ scripta erant, fuisse *tetragona*, sigillum *Aquilam*, quæ *Draconem* comprehendisset.

Cognationis verò inter Lacedæmonios & Iudæos, propter quam, ex Abraami genere sese *fratres*, hîc & cap. 14. vocant, quam liber Machabæorum secundus iam suprà cap. 5. vers. 9. attigit; vestigia fortè aliqua inueniantur, si quis *primò* consideret, exteros scriptores nullam certam Lacedæmoniorum originem, neque cur Lacedæmonij Spartiatæ aut Lacones vocentur, causam dare. *Deinde* aduertat, *Dores*, qui vt Pindari Scholiastes ait, post Achæos, Spartam incoluerunt, videri ab Hebræo *Dor*, vel vrbe *Dora*. Et Stephanus lib. de vrbibus, verbo Ἰουδαία, clarè ait, *Iudæum Spartona*, seu *Spartiatam, cuius filios fabulatus sit Claudius Iolaus Iudam & Idumæam, quos Alexander Polyistor Semiramidi tribuerat.* Rursum in *Azoto* dicit, eam vrbem olim *Peloriam* dictam, *à Spartano quodam Peloro*, vt commigratio mutua ex Palæstina in Laconiam, & contra hinc illuc satis appareat. Iam iidem litteram, quæ à Græcis aliis *sigma* vocatur, ipsi *san* vocant, quasi Hebraicum *sin*, vt Herodotus libro 1. testatur, vbi etiam ait. *Heraclidarum*, qui & Lacedæmonij, *parentem ex Iardane* quasi *Iordane*, filium concepisse. Et sane, vt in Samsone dixi, remotis poëtarum fabulis; tam in Hercule, quam Cadmo, Iudaica multa eminent. *Lacedæmon* certè videtur quasi *lapis Cadmi* Λάας κάδμου. Nam eodem Stephano teste, fuit vrbs etiam Laconica, quæ dicebatur λᾶς, id est, lapis, quòd in altissima petra esset, vnde & *Lacerſa* dicti, & scribit lib. 1. Strom. Clemens, lapicidinam à Cadmo inuentam. Quid mons *Ena* nominatus, de quo lib. 5. Polybius. Maleæ promontorium, quod versus Laconiæ huius orientem, apud Ptolemæum ὀνύγναθος, apud Tzetzen in Lycophronis Casandra, dicitur *Asini maxilla*, nonne quòd in Iudicum cap. 15. ver. 15. in Samsone dixi, confirmat? Iosephus lib. 12. cap. 5. in Lacedæmoniorum sigillo, vt dixi, draconem statuit. At fabulam legimus de versa in draconem Cadmi coniuge, & testatur oratione de regno Dio Chrysostomus, ferrum hastæ immissum naturaliter Spartanis inesse, seu, vt ait Hyginus, draconem. adeo, vt è Spartanorum genere putarint

rint nonnulli ortum Epaminondam, quod in clypeo draconem gereret, vti docet Pausanias. Nec desunt, qui ab anguineis dentibus, quos Cadmus seuerit, Spartanos extitisse nugentur, vt vel inde vel à serpentum esu in annonæ caritate, ὀφιόδηκτοι vocati sint, Pierio teste lib. 15. Plinius lib. 5. cap. 19. *Sidonem* ait Thebarum Bœotiarum parentem, quidni *Dora*, vel quælibet Iudæorum colonia, Lacedæmoniorum etiam parens ducatur? In Doricis verò Lacedæmonij sunt. D. Hieronymus in epist. ad Ephesios tradit, ab Hebræo nomine הפצין quod est *voluntas*, dictam *Ephesum*. Cur & ab Hebrais aliquid Lacedæmon accipere non potuit? Pelasgicorum porrò lingua dicitur ab Herodoto lib. 1. fuisse barbara, quòd Hebræa scilicet aut Syra esset; ideoque mutata & pro ea suscepta Attica. In prouerbiis etiam celebratæ *Laconica luna*, nonne Iudaicarum neomeniarum aliquid referunt? *Ionum partes duodecim*, nonne cum 12. tribubus Israel affinitatis aliquid habent. Clarissima ipsius Asiæ minoris vrbs *Pergamus*, audi, quid in Ruffiniana vetere Iosephi versione lib. 14. cap. 19. loquatur. *Decretum*, ait, *intimans nostri populi sententiam, & petens custodiri vel ampliari nostras cum Iudæis amicitias, & vt meminerit* Hyrcanus princeps sacerdotum gentis Iudææ, *temporibus Abrahæ, qui omnium Iudæorum pater extitit, nostros maiores amicos ei fuisse, sicut & in publicis conscriptis inuenimus*. Quid illi in Africa Cyrenæi? Nonne maximam ipsi partem Iudæi erant? Dictum id è veteribus antea cap. 2. li. 2. fol. 550. Et tamen, in publico Iudæorum omnium cœtu, Rex Agrippa Κυρηναίους, ait apud Iosephum lib. 2. Capt. 28. τὸ Λακώνων γένος. *Cyrenæi sunt è Laconum genere*. Est etiam in plerisque ipsorum legibus, vti ait lib. 1. Stromatum Clemens, & institutis, præsertimque ablutionibus quotidianis, & vnctionibus, de quibus li. 3. Strabo; in constantia & duritate magna cum Iudaicis moribus similitudo. Vide Xenophontem, Pausaniam, Plutarchum, Polybium, alios, è quibus alij qui maiore, quam ego, doctrina & ingenio sunt, plures & certiores Iudaicæ, Laconicæque; propinquitatis notas elicient. Mihi hasce tantum aliquas decerpere visum fuit, vt quibus non libri huius nostri, non Iosephi auctoritas sufficit, haberent quandam veluti præmonstratam semitulam, qua, si quidem modestè vellent; ad veritatis coniecturam & sensum aliquem venire possent. Nimium enim audacter in suo Spartanorum regno fol. 355. hæreticus ait Reineccius: *Hæc* (de Iudæorum & Lacedæmoniorum coniunctione.) *planè fabulosa & commentitia statuimus*. Quam ob rem verò? Vt contra tam antiquos, tamque bonos auctores, ambos inquam horum librorum scriptores, quibus ego Iosephum, ipse verò Hegesippum addit; tam grauis, tanto cum supercilio, sententia statuatur, multis sanè magnisque & certis, quibus mendacium ipsum teneatur, argumentis opus est. Quid igitur, mi homo, affers? Quid, tanto in Syntagmate, demonstrationum collegisti? *Vetustatis*, ait, *nobilitatem & gloriam Spartanos hinc quæsiisse, suspicari libet*. At cur libet? Nullam suæ huius libidinis vel minimam ratiunculam subiicit. *Vetustatis nobilitatem* nonne ab Ægyptiis, ab Arcadibus, ab aliis repetere, nonne se aborigines iactitare poterant? Sed quam parum sibi Aristarchus iste constet, videamus. *Sibi*, paulo post, *de Lacedæmoniorum familiis & nominibus, certi nihil esse* fatetur. rursumque fol. 358. *Spartæ nomen* ait *Ægyptium & Chaldaicum, à pulchritudine & iucunditate petitum*. Antea verò Peloponnesum dictam dixit *Apiam*, quasi *Abim, quòd gentis, quæ aliunde aduenerat, & à qua ingens posteritas duceretur, patria esset*. *Cyrenen* verò illam, quam iidem & Lacones & Iudæi, vti paulo ante ostensum; tenebant, nonne adeo à Iudæis profectam erectamque esse vult, vt Iudaicum ei nomen tribuat? Quemadmodum enim apud Byzantinum Stephanum libro de vrbibus Κυρήνη quasi κρήνη, id

est *fons*

est *fons* appellatur, ita apud istum *Karena*, id est, *vrbs fontis*. & *ab Enamim, filio Cham*. Iam *Missenen*, quæ à Stephano μίσση, ab Homero μίσσην dicitur, ait ex Pausania idem ipse, *Spartanorum esse coloniam, & ab Hebræo massa, quod profectionem & translationem notat; nuncupatam*. Quid ergo commentitium, si Hebræa Spartanis origo vindicatur? Hunc verò Reineccium plenis, in libri vestibulo, tibiis deprædicauit Matthæus Dresserus. idem tamen, ab amicorum suorum quodam, hac de, rogatus, contra suum illum, hæc in verba, Lypsiâ, rescripsit. *De fraterna cognatione Spartanorum & Iudæorum nihil quidem scriptum reperitur in historiis: sed coniectura facilis est: Vnius patris Abraham erant filij ambo, Iudæi & Spartani, Iudæi quidem nati ex Isaaco, Spartani verò ex Ismaële filio Agar, quæ fuit ancilla Ægyptia, vnde Spartani olim duce Danao nauibus aduecti regnum Spartanum condiderunt*. Sanè verò scripsit in Isaiæ 23. D. Hieronymus, cum à Nabuchodonosore Tyrus obsideretur, multos inde ciues nauibus, ad Ionij Ægeiúque maris insulas in Cyprum, Macedoniam, Græciamque reliquam profugisse. vt etiam si antea nulla fuisset, iam inde tamen Iudæorum & Spartanorum aliqua necessitudo esse potuerit. Verum hæc iam satis. Legatorum porrò nominatorum vers. 16. fit etiam mentio infrà c. 14. vers. 22. Et postea fuit alius quidam *Numenius* Antiochi filius ab Hyrcano legatus apud Iosephum lib. 14. cap. 16. Qui *Antipater*, idem interdum *Antipas* nominatur. Vtroque namque modo appellatur Herodis tyranni Pater. Qui verò vers. 31. *Zabadai*, Græcè sunt *Zabedai*, qui cum sint Arabes, nescio quid ad Euangelicum *Zebedæum*, Iohannis Iacobiúque patrem pertinere possint. *Singulariter* esse *arcem* voluit Ionathas v. 36. id est, ita ab Hierosolyma vrbe discluſam, vt qui in ea erant, commercij cum ciuibus habere nihil possent. Sed *Adiada* infrà cap. 13. vers. 13. *Addus* dicitur. Nam in Græco illic est ἀδιδὰ. Ideoque fortassis non inepte loco illo legeretur, *Applicuit in Adidis*, siue *castra posuit in Adidis*. Est enim ibidem παρεμβαλε. Iosephus lib. 13. cap. 11. ἀδιδα nominat. Est verò apud Ptolemæum *Adada* in Palmyrena, & *Addæa* versus Persicum sinum, ad Tigrim. Ionathas tandem templum reædificauit. & vrbem vers. 35. Sed à Tryphone, per pacis speciem, captus est, & sequenti capite interfectus, vers. 23. de quo & Egesippus lib. 2. cap. 13.

Simon, Iudæ, & Ionathæ frater, è Machabæis Dux & Pontifex quartus.

CAPVT XIII. LIBRI I.

1 ET audiuit Simon, quòd congregauit Tryphon exercitum copiosum, vt veniret in terram Iuda, & attereret eam.
2 Videns quia in tremore populus est & in timore, ascendit Ierusalem, & congregauit populum:
3 & adhortans dixit: Vos scitis quanta ego, & fratres mei, & domus patris mei fecimus pro legibus, & pro sanctis prælia, & angustias quales vidimus:
4 horum gratia perierunt fratres mei omnes propter Israël, & relictus sum ego solus.
5 Et nunc non mihi contingat

parcere animæ meæ in omni tempore tribulationis: non enim melior sum fratribus meis.

6 Vindicabo itaque gentem meam, & sancta, natos quoq; nostros, & vxores: quia congregatæ sunt vniuersæ Gentes conterere nos inimicitiæ gratia.

7 Et accensus est spiritus populi simul, vt audiuit sermones istos:

8 & responderunt voce magna, dicentes: Tu es dux noster loco Iudæ et Ionathæ fratris tui.

9 pugna prælium nostrum: & omnia quæcunque dixeris nobis, faciemus.

10 Et congregans omnes viros bellatores, accelerauit consummare vniuersos muros Ierusalem, et muniuit eam in gyro.

11 Et misit Ionathan filium Absalomi, & cum eo exercitum nouum in Ioppen, & eiectis his, qui erant in ea, remansit illic ipse.

12 Et mouit Tryphon à Ptolemaida cum exercitu multo, vt veniret in terram Iuda, et Ionathas cum eo in custodia.

13 Simon autem applicuit in Addus contra faciem campi.

14 Et vt cognouit Tryphon quia surrexit Simon loco fratris sui Ionathæ: & quia commissurus esset cum eo prælium, misit ad eum legatos,

15 dicens: Pro argento, quod habebat frater tuus Ionathas in ratione regis, propter negotia, quæ habuit, detinuimus eum.

16 Et nunc mitte argenti talenta centum, & duos filios eius obsides, vt non dimissus fugiat à nobis, et remittemus eum.

17 Et cognouit Simon, quia cum dolo loqueretur secum: iussit tamen dari argentum, et pueros: ne inimicitiam magnam sumeret ad populum Israël, dicentem:

18 Quia non misit ei argentum, et pueros, propterea periit,

19 Et misit pueros, et centum talenta: et mentitus est, et non dimisit Ionathan.

20 Et post hæc venit Tryphon intra regionem, vt contereret eam: et gyrauerunt per viam quæ ducit Ador: et Simon et castra eius ambulabant in omnem locum quocunque ibant.

21 Qui autem in arce erant, miserunt ad Tryphonem legatos, vt festinaret venire per desertum, et mitteret illis alimonias.

22 Et parauit Tryphon omnem equitatum, vt veniret illa nocte: erat autem nix multa valde, & non venit in Galaaditim.

23 Et cùm appropinquasset Bascaman, occidit Ionathan, & filios eius illic.

24 Et conuertit Tryphon, & abiit in terram suam.

25 Et misit Simon, & accepit ossa Ionathæ fratris sui, & sepelinit ea in Modin ciuitate patrum eius.

26 Et planxerunt eum omnis Israël planctu magno, & luxerunt

eum

eum dies multos.

27 Et ædificauit Simon super sepulchrum patris sui et fratrum suorum ædificium altum visu, lapide polito retrò & antè:

28 Et statuit septem pyramidas, vnam contra vnam patri & matri, & quatuor fratribus:

29 Et his circumposuit columnas magnas: & super columnas arma, ad memoriam æternam: & iuxta arma naues sculptas, quæ viderentur ab omnibus nauigantibus mare.

30 Hoc est sepulchrum quod fecit in Modin vsque in hunc diem.

31 Tryphon autem cùm iter faceret cum Antiocho rege adolescente, dolo occidit eum.

32 Et regnauit loco eius, & imposuit sibi diadema Asiæ, & fecit plagam magnam in terra.

33 Et ædificauit Simon præsidia Iudææ, muniens ea turribus excelsis, & muris magnis, & portis, & seris: & posuit alimenta in munitionibus.

34 Et elegit Simon viros, et misit ad Demetrium regem, vt faceret remissionem regioni: quia actus omnes Tryphonis per direptionem fuerant gesti.

35 Et Demetrius rex ad verba ista respondit ei, & scripsit epistolam talem:

36 REX Demetrius Simoni summo sacerdoti, & amico regum, & senioribus, & genti Iudæorum salutem.

37 Coronam auream, et bahem, quam misistis, suscepimus, & parati sumus facere vobiscum pacem magnam, & scribere præpositis regis remittere vobis quæ indulsimus.

38 Quæcunque enim constituimus, vobis constant. Munitiones quas ædificastis, vobis sint.

39 Remittimus quoque ignorantias, & peccata vsq; in hodiernum diem, & coronam quam debebatis: & si quid aliud erat tributarium in Ierusalem, iam non sit tributarium.

40 Et si qui ex vobis apti sunt conscribi inter nostros, conscribantur, & sit inter nos pax.

41 Anno centesimo septuagesimo ablatum est iugum Gentium ab Israël.

42 Et cœpit populus Israël scribere in tabulis, & gestis publicis, anno primo sub Simone summo sacerdote, magno duce, & principe Iudæorum.

43 In diebus illis applicuit Simon ad Gazam, & circundedit eam castris: & fecit machinas, & applicuit ad ciuitatem, & percussit turrem vnã, & comprehẽdit eam.

44 Et eruperant, qui erant intra machinam in ciuitatem: et factus est motus magnus in ciuitate.

45 Et ascenderunt qui erant in ciuitate cum vxoribus & filiis suprà murũ scissis tunicis suis, et clamauerunt voce magna, postulantes à Simone dextras sibi dari,

46 & dixerunt: Non nobis reddas secundum malitias nostras, sed secundum misericordias tuas: & seruiemus tibi.

47 Et flexus Simon non debellauit eos: eiecit tamen eos de ciuitate, & mundauit ædes in quibus fuerant simulachra, & tunc intrauit in eam cum hymnis benedicens Dominum:

48 Et eiecta ab ea omni immunditia, collocauit in ea viros, qui legem facerent: & muniuit eam, & fecit sibi habitationem.

49 Qui autem erant in arce Ierusalem, prohibebantur egredi & ingredi regionem, & emere, ac vendere: & esurierunt valdè, & multi ex eis fame perierunt,

50 & clamauerunt ad Simonem vt dextras acciperent: & dedit illis, & eiecit eos inde, & mundauit arcem à contaminationibus:

51 & intrauerunt in eam tertia & vicesima die secundi mensis, anno centesimo septuagesimoprimo, cum laude & ramis palmarum, & cinyris, & cymbalis, & nablis, & hymnis, et canticis, quia contritus est inimicus magnus ex Israël.

52 Et constituit vt omnibus annis agerentur dies hi cum letitia.

53 Et muniuit montem templi, qui erat secus arcem, & habitauit ibi ipse, & qui cum eo erant.

54 Et vidit Simon Iohannem filium suum, quòd fortis vir præsij esset: & posuit eum ducem virtutum vniuersarum, & habitauit in Gazaris.

COMMENTARIVS.

VOCATVR iste SIMON, Iudæorum *Ethnarcha*, & *Euergetes* à Iosepho lib. 13. cap. 11. à quibusdam *Iohannes* & *Hyrcanus* de quo postea. Nunc ab hoc capite 13. ad caput vltimum, vers. 13. de eo agitur. Eum Iosephus Gorion videtur Mathathiæ *primogenitum* filium facere lib. 3. cap. 9. & Viterbiensis parte 11. Id verò de Iuda potius tradit Flauius Iosephus lib. 1. de bello, cap. 1. Seder minor, Iosippus & libri Hebræorum de rebus gestis Regum Israël, templi secundi, qui & secundo loco Ionathan nominant. Nam quomodo in principatu & pontificatu præteriretur primogenitus? Scriptura quidem cur cæteris præponatur, causam tradit, cap. 2. v. 66. quòd à iuuentute fortis viribus fuerit, & Essenorum scilicet exercitationibus excultus. non tamen primogenitum negat: sed ab insigni eius robore, ipsius potius laudes ornat & amplificat. Quomodo enim & cur eidem Simoni, si primogenitus esset, non Iudas tantùm, sed & Iouathas præferretur? præsertim cum prudentia ille admodum præstaret, lib. 1. cap. 2. adeò vt, apud Iosephum lib. 12. cap. 6. cum tanquam patrem à fratribus aliis colendum Pater præcipiat? Egesippus lib. 1. Ioannem primogenitum, Simonem secundum vult, vt etiam enumerat Iosephus loco cit. Sed quod iam probaui, amplector.

Fuit verò Simon populi Iudaici *dux & Pontifex*, factus anno 170. & Tryphoni, vt fratrem captum redimeret centum talenta dedit, id est, circiter 60000. coronatorum, cum vni talento tribuantur à Budæo, & aliis nonnullis, 600. coronati. Sed frustra,

ſtra, cum perfidus ille Trypho bonum Ionatham conſcleratiſſimè interfecerit ver. 22.23. Eum enim, qui ſuperiori capite verſ. 50. ſolerti præſagaque omnium opinione *periſſe* dicebatur, re iam ipſa perit, ver. 23. perit inquam corpore, non anima, non fama. *Qui* enim *per virtutem perit, at non interit*, vt apud Nonium ait è veteribus quidam. Sed cum cognoſceret Simon ver. 17. dolo ſecum agere Tryphonem, falſoque argentum Ionathæque filios petere, cur & illud, & hos miſit? Imprudenter numquid egit? Si euentum ſpectet quis, ita ſanè iudicabit. At prudentia non ex eo quod euenit, ſed ex eo quod euenire potuit, potius pendenda. *Careat*, inquit ille, *ſucceſſibus opto, Quiſquis ab euentu facta notanda putat.* De Simonis prudentia extat non dubium morituri Patris teſtimonium ſuprà lib. 1. cap. 2. ver. 66. *Simon frater veſter ſcio quòd vir conſilij eſt.* Videbat igitur Simon populum timore iam perculſum, totumque metu contremiſcentem verſ. 2. ideoque ſi offenſio & abalienatio minima incideret, futurum, vt victas hoſtibus manus daret, ſe, ſacraque ſua & religionem non ita pridem reſtitutam priſtinæ Regum tyrannidi ſubiiceret. Offenſionis verò & abalienationis certiſſima præſto erat materia, ſi vel auaritiâ vel diffidentiâ nimia, petitum argentum, Ionathæque liberos non mittere iudicaretur, prout aſſerit verſus 18. E contrario autem, etſi valdè probabilis, nondum tamen certa omnino & explorata erat Tryphonis perfidia. E duobus ergo malis quod maius & certius erat, maluit vir prudentiſſimus auertere. Atque iſtud paucis ita Diuus Thomas aperuit. *Videtur* Simon *excuſabilis, primò quia certus de fraude non erat: & tamen rationabiliter maius malum formidabat. ſcilicet ne populus ab ipſo recederet & per conſequens, à lege: & ita tota Reſpublica deperiret.* Quin & pietas in fratrem, omnia vt ſeruaretur, tentare ſuadebat. Quis verò alioqui malcuolorum impietatis etiam Simonem non accuſaſſet? An non ea Tryphoni optatiſſima Simonem apud Iudæos calumniandi fuiſſet occaſio? Et prudentiæ igitur & pietati ſatisfecit ipſe, ſimulque hoſtium ora omnium infibulauit, & in officio populum continuit.

Suis verò parentibus & fratribus vita functis, ſibique ipſi egregium in patria ſua vrbe Modin monumentum exſtruxit ver. 27. cuius pulchra etiam apud Ioſephum libro 13. cap. 11. deſcriptio eſt, vbi inter cætera inquit, fuiſſe illud è lapide albo & polito: habuiſſe porticus circumcirca & σ῾λας μονολίθους columnas, quæ ſingulæ vno tantùm lapide conſtarent: ſeptem etiam pyramidas, quæ, inquit, ad hoc vſque tempus ſeruantur. Quin verò & multo poſt eum Diuus Hieronymus libro de locis, prout etiam ſuprà ad cap. 2. lib. 1. fol. 629. attuli; Machabæorum, ait, hodieq; ibidem (in Modin) ſepulchra monſtrantur. Sed quid? Non fuit hoc vanitas? Certè Plinius lib. 36. cap. 12. & 13. pyramidum exſtructionem aliquotics vanitatem nominat. Strabo lib. 17. *βαρβαικὴν μᾶλλον ἐργασίαν barbaricum inanem vanumq; laborem.* Et quod hic dicitur ver. 29. *ad memoriam æternam*, non honoris gloriæque ſtudium oſtendit? At verò iam ſuprà dixi, per ſe, haud mali quidquam eſſe, ſi gloriam quis non inanem & fluxam, ſed veram ſolidamque, bonis iuſtisque rationibus, quærat. Quo enim modo alicui fas patrimonia & opes, amicitias & dignitates appetere & conſectari, eodem etiam modo ei conceſſum, gloriæ veræ ſtudio teneri, quodque inde colligitur, opera nonnulla, quæ gloriam eam vel ſignificent, vel conſeruent. maximè verò quando ea gloria prodeſſe aliis etiam poteſt, dum ad ſimile virtutum bonecque factorum (hæc enim veræ gloriæ fundamentum & quaſi ſolum) ſtudium & exercitationem inuitant. *Qui*, ait S. Auguſtinus libro contra Secundinum cap. 17. *amat honorem*, DEVM *imitatur. Sed humiles animæ* IN ILLO *ſe honorari volunt: ſuperbi* PRÆ ILLO. Et ad hoc honoris, gloriæque ge-

nus omnia, quæ sibi, suisque viri boni exeitarunt, monumenta reuoco, vt sunt illa filiorum Iacob, quæ memorat Iosephus: tres illæ Helenæ optimè Adiabenorum Reginę, eiusque filiorum Regum Izatæ & Monobazi pyramides, apud eundem Iosephmu libro 20. cap. 2. quas D. Hieronymus in Epitaphio Paulæ, *Mausoleum* appellat. Alioqui *vesana*, inquit Plinius libro citato cap. 13. *dementia est, quæsisse gloriam, impendio nulli profuturo.* Et eiusmodi erant in Ægypto barbara pyramidum miracula, de quibus ibidem Plinius, Herodotus lib. 2. Strabo lib. 17. Diodorus lib. 2. illæ item tot & tantæ Regis Herodis Φιλοτιμίαι, prout à Iosepho appellantur libro 16. capite 9. Quanta vanitas, dum in vilissimum puluerem redactum corpus est, anima verò fortè apud inferos, ob superbiam, dirissimè eruciatur, velle adhuc, apud homines, in saxis & lapidibus, superbire? O quam multorum epitaphia, iis aliud nihil sunt, quam perpetua ipsorum ambitionis, iniustitiæ, vanitatisque monumenta!

Cum verò dixisset libro de locis S. Hieronymus; Machabæorum *hodieq;* in Modin *sepulchra monstrantur*; subiunxit, *Sat itaque miror, quomodo Antiochia eorum reliquias, aut quo hoc certo auctore sit creditum.* An fortè fuerant, reliquiæ istæ illine illue translatæ, nudaque in Modin cenotaphia relicta? An potius, vt antè dictum est folio 603. Machabæorum septem fratrum, non istorum Antiochiæ fuerunt reliquiæ? *In hisce verò pyramidibus, obseruantia, erga Machabæos, ergò, incidebat hosce versus è meis quidam familiaribus.*

In felicissimi MACHABÆORVM patris pyramide.

Ille ego MATHATHIAS *mea, meq;, meosq;, meorumq;*
Obieci Antiocho robur, opes, animas.
Altiùs ex ista tam victor clamo columna:
ME SEQVERE, *atque* MEOS, *qui sacra salua cupis.*

In optimæ Machabæorum matris pyramide.

Hîc iaceo, sine quâ templum ignis, Iupiter aras,
Miles opes habeat, corda superstitio.
Hoc vtero est prognata salus, quæcumq; deinceps
Natorum inuictâ creuit adulta manu.
Singula debentur natis: matri omnia. Quintùm
Facta parens, quintùm sum noua facta salus.

In herois fortissimi Iudæ pyramide.

Hoc IVDA *tibi posuit amor. Nam quod tua virtus*
Promeruit, possit marmore terra tegi.
Te, Regem, Regisq; duces, duce, Patria vicit:
Te, pietas Templo reddita, Pontifice.
Nunc Patria, & Templum, æterna tibi sunto columna:
Hæc ad mortales, illud apud superos.

In spectatissimi Ionathæ pyramide.

Vici hostes, vinxi meritis Reges q;, Meosq;,
Iam decumbo, Tryphon barbare, fraude tua.
Nimirum perdit, quam ferrum hostile timebat,
Ipsaq; sceptra; fides perfida sæpe fidem.

In

In periculorum omnium cum fratribus consortis Iohannis pyramide.

IOANNES *ferrum patrios agitabat in hostes,*
Cum malè Iambræis occidit insidiis:
Iambræus molles agitabat ad æra choreas,
Cum benè fraternis occidit insidiis,
Vult DEVS, *vt vitæ sit mors insigne peractæ,*
Fortibus arma inter, mollibus ad crotalum.

In magnanimi Eleazari pyramide.

Longùm ELEAZAR *hanc, vitam tentare tyranni*
Audax, & fortis proiicere ipse tuam.
Vidisti armato sub pegmate bella minantem
Regali lucam veste nitere bouem.
Rex est, dixisti; qui ni cadit; occidit omnis
Religio. hem tibi! Rex, perstet vt illa, cadet.
Bellua suffossâ licet in me corruat aluo,
Fulciet Isacidum nostra ruina domum.
Nec mora. suppositus ventri latè ilia vastas.
In te elephas turrim, sed, sine Rege, trahit.
Sed non vota cadunt. cecidisti elephante cadente:
Religio tandem Rege, cadente, stetit.

In Euergetæ, Ethnarchæq; Simonis pyramide.

Religio, ô Solyme, & magni sacraria templi
Sunt IVDÆ *fratris Marte recepta mei:*
Dulcis libertas, veterisq; arx alta Sionis,
Sunt modo SIMONIS *Marte recepta meo.*
Vt longùm seruet, quod SIMON *præstitit armis,*
Custodi IVDÆ *quod peperere manus.*

Exposuit verò mysticè sepulchralia hæc omnia iampridem pius doctusque auctor Galfridus, è quo, vt de cæteris iudicare liceat, subiiciam paucula. *Quid, ait, dicimus esse sepulchrum patris & matris, & fratrum Simonis? Mihi quidem videtur, saluo meliore intellectu, sepulchrum hoc esse textum simplicem literalis historiæ, vbi gesta priorum, veluti ossa mortuorum, condita delitescunt.* Et postea. *Septem pyramides, sunt septem spiritualia dona. Quod vero dicitur vnam contra vnam, germanam quandam societatem & concordiam ipsarum gratiarum designat, non discrepantiam aliquam, vel oppositam habentem qualitatem. Septem pyramides super ædificium & sepulchrum statuuntur a Simone vna contra vnam: quia spiritalis intellectus ab ipso erigitur in concordia charitatis. super historias noui ac veteris testamenti. Quæ nimirum scriptura sacra palàm est, quanto suscipiantur honore, quo complectantur amore, qua reuerentia, qua diligentia pertractentur à successoribus Apostolorum, sanctis doctoribus. Hæ sunt illæ magnæ columnæ, quæ circumpositæ dicuntur a Simone, iuxta illud: Circumdate Sion, & complectimini eam. Super istas etiam arma Simon circumposuit ad memoriam æternam. Arma doctorum quæ sunt, ostendit Paulus,*

ipse

ipse bellator armis inclytus. Arma inquit militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia DEO *ad destructionem munitionum. Item: Alij per spiritum datur sermo sapientiæ. His quasi nauibus, vitæ procellosum huius pelagus transmeatur, & vnus terræ portus omnibus aperitur. Hæ sunt naues, quæ iuxta columnas positæ à Simone referuntur sculptæ tamen memorantur, nec modo petra fide, verum etiam petrinæ fuisse creduntur: quippe quibus viuere* CHRISTVS *est, & mori lucrum. Petra enim* CHRISTVS. *Non tanguntur fluctibus in alto, non sunt etiam remotæ. Nec ventorum turbine concutiuntur, immaculatos se custodiunt ab hoc seculo sancti, nec ad eos spumea iniqui æquoris amaritudo pertingit. Insultus nequam spirituum quasi circumstrepentium flabra ventorum constanter frangunt, & prudenter elidunt. O quot credentium millia, quot cateruas animarum sanctarum, naues istæ portauerunt ad portum salutis æternas! Sunt autem iuxta columnas, à quibus nimirum accipiunt tutamen spei, robur fiduciæ, fidei munimentum. Videntur ab hominibus nauigantibus mare quæ in mari non sunt: & aliis quidem sunt odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitam. Hoc est sepulchrum quod fecit Simon in Modin vsq; in hodiernum diem. Sepulchrum dicit apertè totam illam fabricam superiectam, eo quod tota facta sit ornandi gratia. Modin interpretatur iudicium, per quod congruè designatur, eos fore idoneos ad arcana contemplationis, qui iudicare nouerint inter diem & noctem, inter pollutum & mundatum.* Tantum Galfridus.

Adhæsit Simon contra Tryphonem Demetrio vers. 35. qui litteras ad eum munificentissimas dedit vers. 36. Sed in iis pro *bahem*, lege cum Græco, & ordinariæ glossę textu Lugdunensi, *bainem*. Hanc verò quidam ex Lyrano colli ornamentum interpretantur. Sed videtur palma fuisse, vt cap. 4. lib. 2. vers. 4. vel palmarium quid, quia *baij*, & *baion* palmæ ramus est, siue palmæ spadix. videriq́ue potest Faber lib. 2. Agonist. cap. 25. E consuetudine, quæ suprà iam notata; Græcam vocem retinuit Interpres.

Post captam Gazam anno 171. Hierosolymitanam arcem recepit, eam, eiusq́ue montem funditus euertit. Ioseph. c. 11. l. 13. Sicque libertatem, quam anno superiore Iudæis restituere cæperat, perfectè iam restituit, vt neque iam Regibus subessent, neque tributum deinceps vllum penderent, inquit Iosephus, cum Gentiles isti Reges, ab anno 145. totos 25. annos in arce illa præsidium, Iudæis & templo infestissimum habuissent. Hinc verò *duo* facta sunt. *primò*, vt 23. die mensis *Iiar*, festus dies anniuersarius esset, vt vers. 52. 53. *Deinde* vt regni Græcorum abiecta putatione & calculo, inciperent in contractibus numerare à primò Simonis huius anno vers. 42. Scaliger lib. 5. de temp. existimat, ab Ethnarcha isto *duplicem* esse numerationem: vnam minus propriam ab anno eius primo, qui fuit 170: *alteram* magis propriam, ab anno eius secundo qui fuit 171. dum arx recuperata est. Et hinc fieri, vt Iosephus mensem *Iiar*, qui fuerat hactenus secundus, tanquam primum iam consideret & inde faciat *Adar* vndecimum mensem. *Thamuz* tertium, *Thebeth* nonum. quod aliqui in ipso ceu errorem reprehendunt. Videtur tamen magis propria numeratio à primo Simonis anno ducta, vti patet cap. 14. vers. 27. *Ador* vers. 20. vocatur à Iosepho Δῶρα quam & cap. 13. eodem libro dicit Idumæę vrbem esse.

CAPVT XIV. LIBRI I.

1 ANno centesimo septuagesimosecundo congregauit rex Demetrius exercitum suum, & abiit in Mediam ad contrahenda sibi auxilia, vt expugnaret Tryphonem.

2 Et audiuit Arsaces rex Persidis, et Media, quia intrauit Demetrius

triuſ confines ſuos, & miſit vnum de principibus ſuis vt comprehenderet eum viuum, & adduceret eum adſe.

3 Et abiit, & percuſſit caſtra Demetrij: & comprehendit eum, & duxit eum ad Arſacem, et poſuit eum in cuſtodiam.

4 Et ſiluit omnis terra Iuda omnibus diebus Simonis, et quæſiuit bona genti ſuæ: & placuit illis poteſtas eius, & gloria eius omnibus diebus.

5 Et cum omni gloria ſua accepit Ioppen in portum, et fecit introitum in inſulis maris.

6 Et dilatauit fines gentis ſuæ, et obtinuit regionem.

7 Et congregauit captiuitatem multam, et dominatus eſt Gazaræ, & Beth-ſuræ, et arci: et abſtulit immunditias ex ea, et non erat qui reſiſteret ei.

8 Et vnuſquiſq; colebat terram ſuam cum pace: et terra Iuda dabat fructus ſuos, & ligna camporum fructum ſuum.

9 Seniores in plateis ſedebant omnes, et de bonis terræ tractabãt, et iuuenes induebant ſe gloriam, et ſtolas belli.

10 Et ciuitatibus tribuebat alimonias, et conſtituebat eas vt eſſent vaſa munitionis quoaduſque nominatum eſt nomen gloriæ eius vſque ad extremum terræ.

11 Fecit pacem ſuper terram, & lætatus eſt Iſraël lætitia magna.

12 Et ſedit vnuſquiſq; ſub vite ſua, & ſub ficulnea ſua: & non erat qui eos terreret.

13 Defecit impugnans eos ſuper terram: & reges contriti ſunt in diebus illis.

14 Et confirmauit omnes humiles populi ſui, & legem exquiſiuit, & abſtulit omnem iniquum & malum:

15 ſanctã glorificauit, et multiplicauit vaſa ſanctorum.

16 Et auditum eſt Romæ, quia defunctus eſſet Ionathas: et vſque in Spartiatas: & contriſtati ſunt valdè.

17 Vt audierunt autem quòd Simon frater eius factus eſt ſummus ſacerdos loco eius, & ipſe obtineret omnem regionẽ, et ciuitates in ea:

18 ſcripſerunt ad eum in tabulis æreis, vt renouarent amicitias & ſocietatem, quam fecerant cum Iuda, et cum Ionatha fratribus eius.

19 Et lectæ ſunt in conſpectu eccleſiæ in Ieruſalem: Et hoc exemplum epiſtolarum quas Spartiatæ miſerunt:

20 SPARTIANORVM principes, & ciuitates, Simoni ſacerdoti magno, & ſenioribus, et ſacerdotibus, et reliquo populo Iudæorum fratribus ſalutem.

21 Legati, qui miſſi ſunt ad populum noſtrum, nunciauerunt nobis de veſtra gloria, et honore ac lætitia: & gauiſi ſumus in introitu eorum.

22 Et ſcripſimus quæ ab eis erant dicta in conciliis populi, ſic: Numeniuſ

nius Antiochi, & Antipater Iasonis filius, legati Iudæorum, venerunt ad nos, renouantes nobiscum amicitiam pristinam.

23 Et placuit populo excitare viros gloriosè, & ponere exemplum sermonum eorum in segregatis populi libris, vt sit ad memoriam populo Spartiatarum. Exemplum autem horum scripsimus Simoni magno sacerdoti.

24 Post hæc autem misit Simon Numenium Romam, habentem clypeum aureum magnum, pondominarum mille, ad statuendam cum eis societatem. Cùm autem audisset populus Romanus sermones istos,

25 dixerunt: Quam gratiarum actionem reddemus Simoni, & filiis eius?

26 Restitui enim ipse, fratres suos, et expugnauit inimicos Israël ab eis, & statuerunt ei libertatem, & descripserunt in tabulis æreis, & posuerunt in titulis in monte Sion.

27 Et hoc est exemplum scripturæ: OCTAVADECIMA die mensis Elul, anno centesimo septuagesimosecundo, anno tertio sub Simone sacerdote magno in Asaramel,

28 in conuentu magno sacerdotum, et populi, et principum gentis, & seniorum regionis, nota facta sunt hæc: Quoniam frequenter facta sunt prælia in regione nostra.

29 Simon autem Mathathiæ filius ex filiis Iarib, et fratres eius dederunt se periculo, & restiterunt aduersariis gentis suæ, vt starent sancta ipsorum, & lex: & gloria magna glorificauerunt gentem suam.

30 Et congregauit Ionathas gentem suam, & factus est illis sacerdos magnus, & appositus est ad populum suum.

31 Et voluerunt inimici eorum calcare, & atterere regionem ipsorum, & extendere manus in sancta eorum.

32 Tunc restitit Simon, & pugnauit pro gente sua, & erogauit pecunias multas, & armauit viros virtutis gentis suæ, & dedit illis stipendia:

33 Et muniuit ciuitates Iudææ, vbi erant arma hostium antea: & posuit illic præsidium viros Iudæos.

34 Et Ioppen muniuit, quæ erat ad mare: & Gazaram quæ est in finibus Azoti, in qua hostes antea habitabant, & collocauit illic Iudæos: et quæcunq; apta erant ad correptionem eorum, posuit in eis.

35 Et vidit populus actum Simonis, & gloriam, quam cogitabat facere genti suæ, & posuerunt eum ducem suum, & principem sacerdotum, eo quòd ipse fecerat hæc omnia, & iustitiam, & fidem quam conseruauit genti suæ, & exquisiuit omni modo exaltare populum suum.

36 Et in diebus eius prosperatum est in manibus eius, vt tollerentur

Gen-

Gentes de regione ipsorum, & qui in ciuitate Dauid erant in Ierusalem in arce, de qua procedebant, & contaminabant omnia quæ in circuitu sanctorum sunt, et inferebāt plagam magnam castitati:

37 Et collocauit in ea viros Iudæos ad tutamentum regionis, & ciuitatis, & exaltauit muros in Ierusalem.

38 Et rex Demetrius statuit illi summum sacerdotium.

39 Secundum hæc fecit eum amicum suum, & glorificauit eum gloria magna.

40 Audiuit enim quòd appellati sunt Iudæi à Romanis amici, & socij, & fratres, et quia susceperunt legatos Simonis gloriosè.

41 Et quia Iudæi, & sacerdotes eorum consenserunt eum esse ducem suum & summum sacerdotem in æternum, donec surgat propheta fidelis:

42 & vt sit super eos dux, et vt cura esset illi pro sanctis, et vt constitueret præpositos super opera eorum, et super regionem, et super arma, et super præsidia:

43 & cura sit illi de sanctis: et vt audiatur ab omnibus, et scribantur in nomine eius omnes conscriptiones in regione: et vt operiatur purpura, et auro:

44 Et ne liceat vlli ex populo, et ex sacerdotibus irritum facere aliquid horum, & contradicere his, quæ ab eo dicuntur, aut conuocare conuentum in regione sine ipso: & vestiri purpura, et vti fibula aurea.

45 Qui autem fecerit extra hæc, aut irritum fecerit aliquid horum, reus erit.

46 Et complacuit omni populo statuere Simonem, & facere secundum verba ista.

47 Et suscepit Simon, & placuit ei vt summo sacerdotio fungeretur, et esset dux, et princeps gentis Iudæorum, et sacerdotum, et præesset omnibus.

48 Et scripturam istam dixerunt ponere in tabulis æreis, et ponere eas in peribolo sanctorum, in loco celebri:

49 exemplum autem eorum ponere in erario, vt habeat Simon et filij eius.

COMMENTARIVS.

DEMETRIVS iste Rex, contra Parthorum Regem pugnans, ab eo captus est, vti explicat etiam lib. 38. Iustinus & Appianus. Hinc longa satis in Iudæa pax secuta, vers. 4. & 8. Litteræ à Lacedæmonijs venerunt, quæ præsente populo lectæ sunt, vers. 19 Misit Romam Simon legatos, coronam auream & alia munera, quemadmodum moris tunc erat, vti de Rege Demetrio narrat loco citato Appianus, de Ptolemæo Liuius lib. 36. de Antiocho lib. 42. de aliis Cicero Verrina sexta. Hinc verò vocati sunt Iudæi *Romanorum socij & fratres* vers. 41. non quòd Romani, quemadmodum supra Lacedæmonij, ab Abraham genus ducerent, seu ab vna ciuitate quapiam, vt apud Liuium lib. 37. Rhodij &

dij & Soli: sed vt summa inter eos amicitia significaretur. Sic enim *Romanorum fratres* dicti fuerunt Batani apud Constantini Panegyristem, paneg. 7. & 8. & se fratres eorundem gloriati sunt Teutones apud Plutarchum in Mario, & suprà lib. 2. cap. 4. Hierosolymitani, quasi præclarum quid esset; scribi volebant *Antiocheni*.

Anno 172. populus, non *Romanus*, vt à quibusdam putatum est, & hîc insertum vers. 25. sed vti series tota declarat *Hierosolymitanus* vel *Iudaicus*, ob tanta Simeonis, eiusque fratrum, & patris, in religionem & patriam merita, egregiam grati animi in ipsos, eorumque posteros, significationem dedit. & *primò* quidem laudando vers. 25. vbi legendum, *Restituit enim ipse & fratres sui, & domus patris sui. Restituit* verò valet *constabiliuit nos*. Sic enim habet Græcus textus, ἱστάεισε γὰρ αὐτὸς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Fitque isto modo, vt ad plures, qui digniſſimi sunt, laudatio ista spargatur, ad Simonis videlicet Patrem, & fratres, Iudam, Ionatham, Eleazarum & Iohannem. Æquum enim fuit omnium meminisse, acceptorumque beneficiorum memoriam altiùs ordiri. Possemus verò Latinum, vt nunc quidem legitur; textum explicare, vt *fratres suos* restituerit non Iudam aut alios proprie dictos fratres. sed *Israelitas* omnes: à quibus subditur inimicos Israelis expugnasse, siue depulisse. Aut verò *restituit ipse fratres suos*. quia in eo facti quodammodo sunt rediuiui omnes: omnium in eo vno virtus reuixit, quod cap. 13. vers. 8. videntur optasse. Sed quod sequitur; *& expugnauit*, Græcus per pluralem effert, de Machabæis videlicet omnibus loquendo, ἐπολέμησαν τοὺς ἐχθροὺς Ισραὴλ ἀπ' αὐτῶν, *debellarunt hostes Israel ab ipsis*, qui iam scilicet ista dicebant, id est, à populo toto Iudaico. *Et statuerunt ei libertatem*. Qui, quam, cui? An iidem ipsi Machabæi eidem Israelitico populo libertatem ab duro impioque Syriæ Regum dominatu? Ita credit noua trãslatio, nisi quod, per numerum singularem, hoc ipsum Simoni tribuit, sic, *ipse cum fratribus suis, domoq; paterna constabiliuit Israelem, & hostibus bello propulsatis, libertatem ei peperit*. An potius ij, de quibus iam subditur, *& descripserunt, & posuerunt*, iidem ipsi sunt, qui Simoni libertatem statuerunt? libertatem inquam eam, vt solus ipse princeps esset, ei subditi alij omnes: nulli ipse pareret, ei omnes. Hæc enim vberiùs in confectis ea de re tabulis publicis, quæ vers. 27. incipiunt, explicantur maxime vers. 35. 42. 43. 44. Videntur verò istæ tabulæ finiri vers. 46. ibi *secundum verba ista*. Nam à vers. 29. est perpetua gestarum rerum narratio, &, vt ait D. Thomas; *recapitulatio*. Nam quod vers. 39. de Demetrio dicitur, eo pertinet, vt ostendatur, quæ causa illum mouerit, vt sibi quasi è manibus Iudæam, quam Syriæ hactenus Reges occuparant, & diuexarant, elabi sineret, neque bellum nouum moliretur. Terrebat enim ipsum arctissima Romanorum cum Iudæis amicitia, & summa Iudæorum ipsorum in perpetuum Simonis principatum & pontificatum consensio. Etsi enim iam primò tam solemni concilio, publicisque sacerdotum, & populi & principum gentis, & seniorum regionis tabulis omnia ista confirmantur, & posteritati mandantur, hactenus tamen & verbis & factis probata iam erant, vti perspicuum est ex 13. capite vers. 8. & deinceps.

In ea verò publica scriptura possunt paucula notari. & *primò* quidem verum videri quod suprà dicebam; à primo Simonis anno, tamquam à re admodum memorabili, annos deinceps numeratos fuisse. Nam cum cœperit anno 170. & publica hæc auctoritas perscribatur anno 172. dicitur tamen is annus Simonis *tertius* vers. 27. prout inchoatum fuerat cap. 13. vers. 42. & hic repetitur atque confirmatur vers. 43. *Scribantur in nomine eius omnes conscriptiones*, siue, vt in Græco est; syngraphæ, *in regione* Israëlitica

litica scilicet. Vnde & in Thalmudico *Perek Rosch hasschanah* legitur hæc ipsius Rab. Aha bar Huna sententia. *In tertio die mensis Tisri abolita est è contractibus mentio edicti, quod Græcia regnum edixerat, ne in ore suo Israelitæ commemorarent nomen cœlorum. Postquam verò prævaluit regnum Hasmonæorum, istiq; ipsos Græcorum Reges vicerunt, sanxerunt, vt nomen cœlorum etiam in contractibus commemorarent. Sic igitur scribebant. In anno sic & sic, siue, tali & tali Iohannis sacerdotis magni* DEI *excelsi. Quo audito sapientes dixerunt. Cras aliquis soluet debitum suum, & inuenietur chirographum proiectum in fimum. Et abolenerunt illud, eumq; diem, festum instituerunt.* Per *Græcorum* porrò *regnum*, intelligit iste Rabbinus Græcos istos Syriæ Reges. per *nomen cœlorum*, nomen DEI. Vsitatum enim Hebræis, vt qui in cœlis habitat altissimus, quique omnium supremus est DEVS, *cœlorum nomine* appelletur, vt cum aiunt, *Birschout schamaim*, pro, *Det* DEVS, siue, DEI *permissu ita fiat.* Rursum; *omnia in manu cœli: sit timor cœli super vos. Timor hominum expellit timorem cœli.* Et sic è nostris quidam accipiunt illud Lucæ 15. *Peccaui in cœlum.* & hoc lib. 1. cap. 3. vers. 50. *Clamauerunt voce magna in cœlum* cap. 4. vers. 10. *Clamemus in cœlum.* ca. 9. vers. 46. *Clamate in cœlum.* Minime tamen eà iis locis necessaria videtur notio, cum *clamare in cœlum* valere possit, DEVM precari suspiciendo in cœlum, quemadmodum & propheta dicebat, *Leuaui oculos in montes, vnde veniat auxilium mihi.* Psalm. 120. & *Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis* Psalm. 123. Hic verò vnà cum Simonis anno appositus est adhuc Seleucidarum annus, vt res videlicet certior & testatior esset. quemadmodum in publicis quibusdam litteris, vnà cum Domini anno, adiungitur & Pontificis & Imperatoris annus.

Notandum præterea pro *Asaranel* vers. 27. in Græco esse σαρμὴλ, vt cap. 13. vers. 20. pro *Ador*, ἄδερ in Iosepho erat. Coniungitur vero ista vox tam in Latino quam Græco textu, cum sacerdote magno, vt videatur ille dici, *sacerdos magnus in principe ipsorum* DEO, quemadmodum si in allata Rabbini sententia Hebraica verba retinerentur hoc modo, *in anno Iohannis sacerdotis magni Leelhelion.* Iam vers. 28. pro *nota facta sunt hæc*, dicit Græca Romana editio ἐγνώσθη ἡμῖν *notum nobis fecit.* quasi in conuentu illo priùs ipse Simon verba fecerit, & ea in memoriam ipsis reuocarit. Alij quidam Græci libri habent ἐγνωσάμεν ὑμῖν *notum vobis fecimus*, aut, *publicè declarandum iudicauimus.*

Exquisiuit vers. 35. *omni modo exaltare populum suum.* Id antea vers. 4. dicebatur, *quæsiuit bona genti suæ.* Hoc verò verum est Tyranni & Principis discrimen. Ille sibi bona quærit: iste suo populo. Ideoque de regiis nominibus quæ à Polluce tradita sunt, ea in principem quemlibet congruere oportet, vt sit πατὴρ, ἤπιος, φροντιστὴς τῶν ἀρχομένων, σωτὴρ, ἐπιμελητὴς τῶν ὑπηκόων, *Pater, benignus, eorum quibus præest, curator, Saluator, subditorum custos.* Atque hinc factum, vt, quemadmodum ait Iosephus 11. scriberetur passim vnà cum anno Simon ὁ ἐθνάρχης Ἰουδαίων καὶ ἀρχιερεύς. & causa subditur, quia eius operâ, mira Iudææ extitit felicitas, quæ hoc ipso capite à versu 4. describitur admodum varia, tam in temporalibus & humanis, quam spiritalibus & diuinis. *In illis* cùm alia, tam verò numeratur vers. 5. *introitus in insulis maru* & vers. 10. *vasa munitionis.* Posset verò illud, *in*, omitti & sensus foret; *fecit insulis introeundi potestatem in Palæstinam & Iudæam: fecit, vt possent insulares ex Cypro, Sicilia, Rhodo, aliunde terram ingredi, merces inferre & efferre*, quia portus tenebat. *Vasa* verò *munitionis* sunt machinæ, propugnacula, turres, omnisque generis machinæ, & instrumenta, quibus loca quæpiam muniuntur. *In spiritalibus* verò diuinisque bonis recensentur vers. 14. legis diuinæ obseruatio, impro-

borum ablatio, templi glorificatio, sacræ suppellectilis amplificatio. Vnde videtur è contrario necessarium, vt sint ea perquam infelicia tempora & loca, in quibus diuinarum legum neglectio est, improborum licentia, templorum direptio, sacræ suppellectilis vel imminutio, vel depeculatio. *Qui plagam magnam inferebant castitati* vers. 36. sunt Gentiles, qui in Hierosolymitanę arcis præsidio collocati, valde illos impedichant, qui in DEI cultu casti siue puri esse volebant: qui vt castitatem, siue puritatem assequerentur, ad templum venire cõsueuerant. Græcus ait ἐποίουν πληγὴν μεγάλην ἐν τῇ ἁγνείᾳ, *faciebant plagnam magnam in puritate* aut *munditia, id est*, inquit nouę translationis explicator; *rebus diuinis, quæ castè ac purè sunt colendæ, atq; in summa religione ac sanctitate conseruandæ.*

De Rege Demetrio vers. 39. narratur, quod antequãm ab Arsace caperetur, fecerat. *Arsaces* verò dicitur vers. 2. *rex Persidis & Mediæ.* At Parthorum rex erat, vti solenne Arsacidarum nomen indicat, & Iosephus lib. 13. cap. 9. Exquisitæ doctrinæ vir Hesselius, præfatione in primam S. Iohannis epistolam, putat pro *Media* legendam hic Parthiam. Sed cum Latini Græciq́ue Codices Mediam habeant, & qui tum Parthorum Reges erant, iidem etiam Persarum & Medorum regna obtinerent, possunt per duo potissimarum gentium nomina significari quæcunque alia regna Regi eidem subiicerentur. Et verò sæpè in Plutarcho & Thucydide *Medicum* appellari videmus, quod ab aliis *Persicum* dicitur. nec male sic intelligatur Isaias cap. 17. vers. 13. *Medos* nominans, quos postea distinctiùs Ælamitas & Medos nominat cap. 21. vers. 2. Huius porrò Demetrij iam captiui vxor, *Cleopatra* nomine, Seleuciam ad se illius fratrem Antiochum euocauit, eumq́; suum ex leuiro virum fecit, apud Iosephũ eod. lib. c. 13.

Positum est hoc Iudæorum siue senatusconsultum siue plebiscitum *in titulis*, id est, columnis ver. 26. *in monte Sion* & *in peribolo sanctorum* vers. 48. qui *peribolus* aliud nihil est, quam murus & exedrarum illud genus, quod templum seu sancta ipsa, vt libro 3. Regum dixi; ambibat. Sed apud Strabonem lib. 17. locus, vbi sepulti Reges; περίβολος est. A nostro Interprete vertitur lib. 2. cap. 1. vers. 15. *ambitus.* cap. 6. vers. 4. *ædes.* Exemplũ porrò scripti eiusdem in gazophylacio positum est vers. 49. De legato Iudæorum *Numenio* iam suprà cap. 12. vers. 16. dictum, & iterum infrà cap. 15. vers. 25. *Clypeus*, ille *aureus* vers. 24. erat ex illo munerum genere de quo suprà, & apud Iosephum lib. 14. cap. 16. Lipsium lib. 2. Admir. cap. 9. lib. 3. cap. 5.

Sed obserua vers. 42. tam principatus quam pontificatus honorem istum huic Asamonæorum familiæ rectè tribui, *donec surgat propheta fidelis.* Nam reuera posteaquam iis principatus per Herodem ademptus fuit, & pontificatus venalis esse cœpit, venit Propheta ille magnus CHRISTVS IESVS Dominus & Saluator noster vti superius explicatum ad caput 4. lib. 1. fol. 651. Et iampridem cessarant in Israel veri prophetæ cap. 9. vers. 27.

CAPVT XV. LIBRI I.

1 ET misit rex Antiochus filius Demetrij epistolas ab insulis maris Simoni sacerdoti, & principi gentis Iudæorum, & vniuersæ genti:

2 Et erant continentes hunc modum: REX Antiochus Simoni sacerdoti magno, & genti Iudæorum

rum salutem.

3 Quoniam quidam pestilentes obtinuerunt regnum patrum nostrorum, volo autem vendicare regnum, & restituere illud sicut erat antea: et electam feci multitudinem exercitus, & feci naues bellicas.

4 Volo autem procedere per regionem vt vlciscar in eos, qui corruperunt regionem nostram, et qui desolauerunt ciuitates multas in regno meo.

5 Nunc ergo statuo tibi omnes oblationes, quas remiserunt tibi ante me omnes reges, & quaecunq; alia dona remiserunt tibi:

6 & permitto tibi facere percussuram proprij numismatis in regione tua:

7 Ierusalem autem sanctam esse, et liberam: et omnia arma quae fabricata sunt, et praesidia quae construxisti, quae tenes, maneant tibi.

8 Et omne debitum regis, et quae futura sunt regi, ex hoc, et in totum tempus remittuntur tibi.

9 Cùm autem obtinuerimus regnum nostrum glorificabimus te, & gentem tuam, & templum gloria magna, ita vt manifestetur gloria vestra in vniuersa terra.

10 Anno centesimo septuagesimoquarto exiit Antiochus in terram patrum suorum, & conuenerunt ad eum omnes exercitus, ita vt pauci relicti essent cum Tryphone.

11 Et insecutus est eum Antiochus rex, & venit Doram fugiens per maritimam.

12 sciebat enim quòd congregata sunt mala in eum, & reliquit eum exercitus.

13 Et applicuit Antiochus super Doram cum centum viginti millibus virorum belligeratorum, & octo millibus equitum:

14 Et circuiuit ciuitatem, et naues à mari accesserunt: et vexabant ciuitatem à terra, & mari, & neminẽ sinebant ingredi, vel egredi.

15 Venit autem Numenius, & qui cum eo fuerant, ab vrbe Roma, habentes epistolas regibus, & regionibus scriptas, in quibus continebantur haec:

16 LVCIVS *Consul Romanorum, Ptolemaeo regi salutem.*

17 Legati Iudaeorum venerunt ad nos amici nostri, renouantes pristinam amicitiam, & societatem, missi à Simone principe sacerdotum, & populo Iudaeorum.

18 Attulerunt autem et clypeum aureum minarum mille.

19 Placuit itaque nobis scribere regibus & regionibus, vt non inferant illis mala, neque impugnent eos, & ciuitates eorum: & vt non ferant auxilium pugnantibus aduersus eos.

20 Visum autem est nobis accipere ab eis clypeum.

21 Si qui ergo pestilentes refugerunt de regione ipsorum ad vos, tradite eos Simoni principi sacerdotum, vt vindicet in eos secundum

dum legem ſuam.

22 Hæc eadem ſcripta ſunt Demetrio regi, & Attala, & Ariarathi, & Arſaci.

23 & in omnes regiones: et Lampſaco, & Spartiatis, & in Delum, & in Myndum, & in Sicyonem, & in Cariam, & in Samum, & in Pamphyliam, & in Lyciam, & in Alicarnaſſum, & in Coo, & in Siden, & in Aradon, & in Rhodum, et in Phaſelidem, & in Gortynam, & Gnidum, & Cyprum, & Cyrenem.

24 Exemplum autem eorum ſcripſerunt Simoni principi ſacerdotum, & populo Iudæorum.

25 Antiochus autem rex applicuit caſtra in Doram ſecundò, admouens ei ſemper manus, & machinas faciens: & concluſit Tryphonem, ne procederet,

26 & miſit ad eum Simon duo millia virorum electorum in auxilium, & argentum, aurum, & vaſa copioſa:

27 Et noluit ea accipere, ſed rupit omnia, quæ pactus eſt cum eo antè, & alienauit ſe ab eo.

28 Et miſit ad eum Athenobium vnum de amicis ſuis, vt tractaret cum ipſo, dicens: Vos tenetis Ioppen, & Gazaram, & arcem, quæ eſt in Ieruſalem, ciuitates regni mei:

29 fines earum deſolaſtis, & feciſtis plagam magnam in terra, & dominati eſtis per loca multa in regno meo.

30 Nunc ergo tradite ciuitates, quas occupaſtis, et tributa locorum, in quibus dominati eſtis extra fines Iudææ.

31 ſin autem, date pro illis quingenta talenta argenti, & exterminij, quod exterminaſtis, & tributorum ciuitatũ alia talenta quingenta: ſin autem, veniemus, et expugnabimus vos.

32 Et venit Athenobius amicus regis in Ieruſalem, et vidit gloriam Simonis, & claritatem in auro, & argento, & apparatum copioſum, & obſtupuit: & retulit ei verba regis.

33 Et reſpondit ei Simon, & dixit ei: Neque alienam terram ſumpſimus, neque alienam detinemus: ſed hereditatem patrum noſtrorum, quæ iniuſtè ab inimicis noſtris aliquo tempore poſſeſſa eſt.

34 Nos verò tempus habentes, vindicamus hereditatem patrum noſtrorum.

35 Nam de Ioppe, & Gazara quæ expoſtulas, ipſi faciebant in populo plagam magnam, & in regione noſtra: horum damus talenta centum. Et non reſpondit ei Athenobius verbum.

36 Reuerſus autem cum ira ad regem, renunciauit ei verba iſta, et gloriam Simonis, & vniuerſa quæ vidit, & tratus eſt rex tra magna.

37 Tryphon autem fugit naui in Orthoſiada.

38 Et conſtituit rex Cendebæum ducem maritimum, & exercitum pedi-

peditum & equitum dedit illi.
39 Et mandauit illi mouere castra contra faciem Iudææ: & mandauit ei ædificare Gedorem, & obstruere portas ciuitatis, & debellare populum. Rex autem persequebatur Tryphonem.
40 Et peruenit Cendebæus Iamniam, & cœpit irritare plebem, & conculcare Iudæam, & captiuare populum, & interficere, & ædificare Gedorem.
41 Et collocauit illic equites, & exercitum: vt egressi perambularent viam Iudææ, sicut constituit ei rex.

COMMENTARIVS.

ANNO 173. Antiochus Demetrij prioris *filius*, posterioris, quem à Parthis captum esse dixi, *frater*, ex Insula Rhodo, vbi eum fuisse scribit Appianus, honoris plenas ad Simonem litteras dedit. Vbi vers. 6. notabis, multatum fuisse, quæ non quibusuis potentibus licerent: sed vel Regibus tantùm, vel quibus ij concederent, vt monetam cudere, purpuram aut coronam gestare, cap. 10. auream sedem & lectum habere, & similia: de quibus suprà cap. 11. v. 58. Iste porrò Antiochus à quibusdam *Sidetes* vocatur, à Rabano hîc *Asidetes*. An ab ea, vt videtur Hebraica voce, à qua suprà fol. 705. dixi Asidæos ortos? Fuit enim, vt infrà patebit, hic vocatus Antiochus εὐσεβὴς, id est, *pius*. An à *Side*, id est malo punico, vel potius à *Side* Pamphyliæ vrbe, de qua Stephanus, & lib. 5. Polybius Strabo lib. 12. & hîc infrà vers. 23. *Sidetes* appellatus. quemadmodum apud D. Hieronymum contra Iouinianum lib. 2. *Marcellus Sidetes*, & compendij Cedreniani principio *Theodorus ὁ Σιδήτης*.

Anno 174. contra Tryphonem perrexit iste Antiochus, eumque Doræ quàm arctissimè obsedit vers. 13. 25. Respuit verò, quæ à Simone ipsi tunc mittebantur; auxilia, & cum eo initum fœdus ac societatem rupit vers. 27. ad ipsumque Simonem, legatum, qui cum eo expostularet, misit; & paulo post, Ducem Cendebæum, qui ipsum, Iudæorumque fines omnes bello vexaret, vers. 38. Ipse interim Dora elapsum Tryphonem ac fugientem secutus est, vers. 37. & 40. Iosephus illum ab hoc Apameæ tandem captum & interemptum ait. Ipse quidem Apameę fuerat educatus, & in Apamensium castello, quod *Secoana*, vel vt habent manuscripti libri *Cossiana* dicebatur; natus erat, auctore, Strabone lib. 16.

Legati verò, qui cap. 14. Romam à Simone missi erant, & de quorum actis & reditu nihil dictum erat, iam reuertuntur vers. 15. Sed cum annus iste 174. in vrbis annum 616. incurrat, & tunc Consules fuerint M. Æmilius Lepidus, C. Hostilius Mancinus, vti suis in Fastis notat Sigonius, quomodo v. 16. nominantur Lucius consul? forte pro *Lucio* Caius legendus aut Lepidus. Nam & in Græco est λεύκιος, quasi λάτιος fuisset. Quamquam hosce Consules sequutus illico est *Lucius Furius* de quo Offic. 3. & in Bruto Tullius. cuius consulatus initium incidit in penultimum anni huius 174. mensem, vt ipsum esse, qui scribat; consentaneum sit. Iidem verò legati pro Iudęis litteras afferunt ad varios reges & populos. Reges illi sunt quinque. *Primus* Ptolemæus Ægypti. *Alter* Demetrius Syriæ. Adhuc enim Syriæ regnum tenere à Romanis putabatur, cum tamen à Parthis captus iam esset. *Tertius*, Asiæ Attalus. *Quartus*, Cappado-

padocię Ariatates vers.22. Sic enim pro *Arabe* legendum, testantur Græca, & correcta Latina. *Quintus*, Arsaces Parthorum. Inter populos verò ponitur primò *Sampsama*, quę vel Syrię vrbs est, vel Heliopolis, quę Syriæ cauæ vrbs apud Ptolemęum lib. 5. cap. 15. Quia, vti de vrbibus Stephanus scribit, Arabibus *Sol* vocatur *Samsa* Mydus in Græco *Myndus* est. Varij verò casus ponuntur vers.23. qui tamen aptè respondent verbo scribendi, cum & alicui & ad aliquem scribatur. Hic verò de Gazaris, de quibus suprà, rursum agitur vers. 28. 35. & iam pridem in Iudęorum potestatem venisse vides. Eodem vers. 28. stat adhuc *arx Hierosolymitana*, quam tamen postea, ne à Gentilibus vmquam intercipi, ex eaque templum & populus vexari posset; à Simone, vna cum monte cui insistebat, sola æquatam tradit Iosephus lib. 13. cap. 7. sicque factum, vt esset etiam templum non solummodo tutius, sed multo etiam conspectius. At vers. 23. *claritatem in auro & argento* dicit Græcus κυλικεῖον, quasi dicas, abacum instructum poculis aureis & argenteis, siue claritatem poculorum in auro & argento. *Orthosiadem* quidam dicunt *Antaradum*, quę hodie *Tortosa* dicitur. Sed apud Ptolemęum lib. 5. Geographię ca. 15. in Phœnicia ponitur *Orthosia*, in Cassiotide *Antaradus*. Ex versu 39. hic & ex capite sequente v. 9. intelligimus non vallem tantùm esse *Cedronem*, *trans* cuius *torrentem* egressus est Dominus Iohannis 18. & olim CHRISTI Domini Typus Dauid 2. Reg. 15. vers. 23. sed etiam vrbem, quę in Græco semper dicitur ἡ Κιδρὼν, vt vel inde auctari possint, quæ Iohannis 18. differit Maldonatus. Obseruare demum licet duo, quę Simon de occupatis locis respondet vers. 33. Nam vel propria fuerunt, & iustè recuperata sunt. vel aliena quidem, sed infesta, perpetuasque clades inferentia. idcoque & ipsa iustè capta. Vt maior tamen redimatur vexatio, neque iusta Regi quiritandi occasio sit, pro iis offert Simon talenta centum.

CAPUT XVI. LIBRI I.

1 *ET ascendit Iohannes de Gazaris, & nuntiauit Simoni patri suo quæ fecit Cendebæus in populo ipsorum.*

2 *Et vocauit Simon duos filios suos seniores Iudam, & Iohannem, & ait illis: Ego, et fratres mei, & domus patris mei expugnauimus hostes Israël ab adolescentia vsque in hunc diem: & prosperatum est in manibus nostris liberare Israël aliquoties.*

3 *Nunc autem senui, sed estote loco meo, & fratris mei, & egressi pugnate pro gente nostra: auxilium verò de cœlo vobiscum sit.*

4 *Et elegit de regione viginti millia virorum belligeratorum, & equites, & profecti sunt ad Cedebæum: & dormierunt in Modin.*

5 *Et surrexerunt mane, & abierunt in campum: & ecce exercitus copiosus in obuiam illis peditum, et equitum, & fluuius torrens erat inter medium ipsorum.*

6 *Et admouit castra contra faciem eorum ipse, & populus eius, et vidit populum trepidantem ad transfretandum torrentem, & transfretauit primus: & viderunt eum viri, & transierunt post eum.*

7 *Et diuisit populum, & equites in me-*

in medio peditum. Erat autem equitatus aduersariorum copiosus nimis.

8 *Et exclamauerunt sacris tubis, & in fugam conuersus est Cendebaus, et castra eius, et ceciderunt ex eis multi vulnerati: residui autem in munitionem fugerunt.*

9 *Tunc vulneratus est Iudas frater Iohannis: Iohannes autem insecutus est eos, donec venit Cedronem, quam aedificauit:*

10 *Et fugerunt vsque ad turres, quae erant in agris Azoti, & succendit eas igni. Et ceciderunt ex illis duo millia virorum, et reuersus est in Iudaam in pace.*

11 *Et Ptolemaus filius Abobi constitutus erat dux in campo Iericho, et habebat argentum, et aurum multum.*

12 *erat enim gener summi sacerdotis.*

13 *Et exaltatum est cor eius, & volebat obtinere regionem, & cogitabat dolum aduersus Simonem, & filios eius, vt tolleret eos.*

14 *Simon autem perambulans ciuitates, qui erant in regione Iudaae, & solicitudinem gerens earum, descendit in Iericho ipse, & Mathathias filius eius, & Iudas anno centesimo septuagesimo septimo, mense vndecimo, hic est mensis Sabat.*

15 *Et susceptit eos filius Abobi in munitiuncula, quae vocatur Doch, cum dolo, quam aedificauit: & fecit eis conuiuium magnum, & abscondit illic viros.*

16 *Et cùm inebriatus esset Simon & filij eius, surrexit Ptolemaus cum suis, & sumpserunt arma sua, & intrauerunt in conuiuium, & occiderunt eum, & duos filios eius, & quosdam pueros eius.*

17 *& fecit deceptionem magnam in Israël, & reddidit mala pro bonis.*

18 *Et scripsit haec Ptolemaus, & misit regi vt mitteret ei exercitum in auxilium, & traderet ei regionem, et ciuitates eorum, & tributa.*

19 *Et misit alios in Gazaram tollere Iohannem: & tribunis misit epistolas, vt venirent ad se, et daret eis argentum, et aurum, et dona.*

20 *Et alios misit occupare Ierusalem, et montem templi.*

21 *Et praecurrens quidam, nunciauit Iohanni in Gazara, quia periit pater eius, et frater eius, et quia misit te quoque interfici.*

22 *Vt audiuit autem, vehementer expauit: et comprehendit viros, qui venerant perdere eum, et occidit eos: cognouit enim quia quaerebant eum perdere.*

23 *Et cetera sermonum Iohannis, & bellorum eius, & bonarum virtutum quibus fortiter gessit, et aedificij murorum, quos extruxit, & rerum gestarum eius:*

24 *ecce haec scripta sunt in libro dierum sacerdotij eius, ex quo factus est princeps sacerdotum post patrem suum.*

COMMENTARIVS.

HABVIT Simon filios Iudam, Ioannem, Mathathiam. neque hunc numerum negat Gorionides, vti credidit epist. 15. Drusius. Plures ne verò hisce tribus habuerit, non multò infrà dicetur. Sed istorum trium duos priores & seniores vers. 2. contra Cendebæum venientem, misit, ita, vt Imperator præcipuus esset Ioannes cap. 13. vers. 54. Is vers. 6. hoc cap. 16. boni ducis egregiè officio fungitur, dum primus periculum adit, Iudas verò vulneratus quidem est vers. 9. fugatus tamen hostis Cendebæus. Videtur verò Iohannes fuisse *primogenitus*, quia ipse summus expeditionis huius dux constituitur & de eo semper intelliguntur ista isto capite verba, *elegit* vers. 4. *admouit* vers. 6. *& vidit*, *transfretauit*. Et suprà cap. 13. vers. 54. satis significatur.

Simon verò anno 177. indigna morte (quod vnum de eo narrat Gorion lib. 4. cap. 2.) à suo genero Ptolemæo quodam, qui nimia præceps ambitione principatum arripere optabat, in conuiuio per dolum interfectus est. Aduersatur verò & veritati, & Iosepho Iosippus, dum 18. annos Simonem regnasse ait: & Ptolemæum istum fuisse Ægypti Regem Antiocho subditum, ab eodemque ad facinus hoc sollicitatum, & Simonem veneno mortifero potatũ, sicq; à DEO punitum, quòd cum gentibus affinitatem contraxisset. Sed illud vers. 16. *Cum inebriatus esset Simon*, possunt ebriosi ad ebrietatis suæ patrocinium aliquod asciscere, quemadmodum eos fecisse ait D. Augustinus quæst. 144. ex illis Geneseos verbis cap. 43. *Biberunt* (fratres Iosephi) & *inebriati sunt cum eo*. Sed in ebrietate possunt *duo* considerari. *Vnum* est ipsa potionis abundantia: *alterum* ipsa potandi exuperantia; & hæc ebrietatem veram efficit. Abundantia esse potest absque omni propriè dicta ebrietate, quæ mentem adimat, rationisque vsum obturbet. Interim tamen etiamsi ab abundantia ista omnis absit exuperantia, interdum tamen ebrietas vocatur. sicque, quia vini Iosepho, eiusque fratribus nihil defuit, idque largiter biberunt, etiamsi nulla propriè adesset ebrietas; dicuntur *inebriati* & similiter noster iste Simon. *Ebrios*, inquit Nonius, *non vinolentos aut vinosos; sed expletos qualibet re possumus dicere*. Et apertius grauiusque loco citato D. Augustinus, *Hoc*, ait, *inebriandi verbum, & pro satietate solere poni in scripturis, qui diligenter aduerterit, multis in locis adinueniet. Vnde est illud Psalm. 64. Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti ditare eam, eo quod in laude benedictionis hoc positum est, & donum* DEI *commemoratur, apparet hanc ebrietatem saturitatem significare. Nam ita inebriare, vt inebriantur ebriosi, nec ipsi terræ vtile est, quoniam maiore quam satietati sufficit, humore corrumpitur, sicut vita ebriosorum, qui non satietate se replent, sed mergunt diluuio*. Et verò si ebrius verè Simon fuisset, eius potius exitio ebrietatem horrere, quam exemplo propugnare oporteret. Cum eo dicuntur etiam hic eius *filij duo* cecidisse, Iudas scilicet, & Mathathias, & cum iis famulorum nonnulli. Vnde, quod lib. 13. cap. 15. de Iohannis fratribus captis, & vinctis narrat Iosephus, vel de filiis aliis intelligendum (nam tribus nominatis Simoni plures fuisse monstrat, cap. 16. Iosephus, cum inter obsides Antiocho Pio datos, ipsum Hyrcani fratrem collocat) vel isti duo, non statim isto conuiuij articulo interfecti sunt, sed capti tantum, & postea interfecti, sicuti & eorum mater, de qua ibidem Iosephus. Et planè hoc asserit Gorion loco citato. *Cepit Ptolemæus vxorem eius, & duos filios, eos ij, catenis æreis vinxit. Voluit idem Ptolemæus Hierosolymam occupare, & Ioannem Gazara* (quam *Gazam*, vt suprà, rursum hic vocat Gorion) *tunc morantem occidere*. Sed meliora DEVS

ra DEVS vers.22. Eum Iosephus loco citato & Egesippus lib.1.ca.1.extra vrbem fuisse, cum percussores ad eum venirent, aiunt; sed cursu in vrbem fugisse, libenterque à ciuibus acceptum, parricida illo excluso. tuncque exclamat Egesippus: *Vtinam Simon tam perspicax ad fraudes cauendas, quam manu validus, bellandiq; artibus satis spectatus.* Iosephus cap.14. ei principatus annos *octo* dat. *septem* tamen solummodo fuerunt, cum anno 170. cœperit; anno 177. in viuis esse desierit. Ideoque forte littera ϛ posset Homericè pro *septem* in Iosepho ipso accipi, licet cap. decimoquinto, more consueto, littera ζ ponatur.

De residuo Simonis filio, Iohanne Hyrcano.

POSSET *quintus* è Machabæis *Dux & Pontifex* vocari, cum, vt libri huius prioris exitus demonstrat, Patri nefariè interfecto confestim successerit. Quia tamen eius gesta hi propositi duo Machabæorum libri non persequuntur, ideo nolui iam sic vocare, cum suprà fol.624. quatuor tantùm Machabæos Principes hac historiâ describi dixerim. Nos autem de eo ablegat extremus hic liber ad libros dierum eius Pontificatus, qui, quod quidem sciam; non extant. Qui tamen inuenitur liber Machabæorum quartus, habet de eo non pauca: verùm canonica is auctoritate, vti Præloquio tertio fol. 542. expositum; caret. In eius etiam explicandis rebus versantur Iosephi ambo, Flauius quidem libro 13. à capite 14. Gorionides verò lib.4. à capite 2. Et *Iohannis* quidem nomen interdum etiam Simoni tribuitur, vt in Rabbino Aha bar Huna perspici antea potuit; huic tamen eius filio, vt scriptura hæc nostra monstrat, propriè cõuenit. Vocat non rarò simpliciter *Hyrcanus*, vt apud Iosephũ vtrumque locis iam indicatis, licet in Hebraico apud Gorionidem scribatur *Hourcanus*, atque hoc *Hyrcani* nomen à patre impositum accepisse, quòd magnum quendam Regem Hyrcanum interfeciſſet, Eusebius Cliron. quòd Hyrcanos vicisset; itemque D. Thomas. notatq; Iosippus, cum sic *in lingua Græcorum* appellari. Sed, ante ipsum, iam alij nomen hoc gessérunt apud Iosephum lib.12. cap. 4. & ipsius etiam Iosephi filius vnus postea, quemadmodum sua in vita narrat. Eum etiam *Ionathan.* vocat lib. 1. cap.1. Egesippus, & in Chron. Eusebius. quemadmodum scilicet Ioadæ filius *Ionathan.* Nehemiæ 12. interdum vocatur *Ioannes*, & à Nicephoro *Ioas*.

Factus est vt dixi, post patrem, Iudæorum Dux, & Sacerdotum Princeps vers. 24. & Iosephus 13. addit cap.15. sicuti & Gorion lib. 4. cap. 2. eum in quadam supra Hierichuntem arce, quæ à Iosepho *Dagon*, à Gorionide *Digona* vocatur, statim obsedisse parricidam illum Ptolemæum. Sed cum iste captos illius fratres, & matrem suprà murum collocaret, verberaret, præcipitiumque eis minaretur, hunc misericordia & pietate flexum, obsidionem non vrsisse, eamque tandem, propter annum Sabbaticum, soluisse. *Ptolemæus verò*, ait Gorion, *crudeliter offensus, Hyrcani matrem & fratres occidit, & Philadelphiam*, quæ vt in Ezech.25. ait D. Hieronymus, Ammonitarum metropolis, olim *Rabbah* vocabatur, *fugit*. Vult verò Scaliger lib. 2. de emendat. temporum, hunc annorum sabbatismum fuisse eodem hoc anno 177. quo interfectus est Simon. Sed cum mense vndecimo interfectus pater fuerit vers.14. antequam ad obsidionem aggrederetur, eius anni iam iam instantem finem exspectasset Hyrcanus, cum contrario modo factum sit, vt propter annum Sabbathicum, à cœpta iam obsidione desisteret. Deinde, diserte ait Iosephus cap.15. *Cum protracta esset obsidio, adest annus, quo Iu-*

dæos feriari contingit. Ad hæc fuit suprà lib. 1. cap. 6. vers. 53. annus sabbaticus anno 150. Inde si numeres, incidet secutus sabbatismus in annum 157. alter in 164. tertius in 171. quartus, qui & noster iste, in 178.

Adiungit ca. 16. Ioseph Flauius, & lib. 4. cap. 3. Gorion, *Antiochum* vertisse Hierosolymam obsessum, & cum, scenopegiorum diebus, inducias ab eo Ioannes petisset, illum & concessisse, & ad sacrificia insignes auratis cornibus tauros, pluribus cum odoribus, aromatibus & muneribus in vrbem misisse, vti etiam scripsit in Apophtegmatibus Regum Plutarchus. Vnde, vt supra tetigi, *εὐσεβὴς* & *pius* dictus est, idque Latinum nomen bis repetit Gorion lib. 4. cap. 3. Præclarum id sanè cognomentum est. sed, vti & alia nonnulla; nimium facile falsoque plerisq; datum. Tiberius dicendus erat *Inuictus & Pius*, nisi intercessisset Augustus. Fuit & M. Antonij frater, Lucius Antonius, non *Pius*, sed *Pietas* apud Dionem vocatus. Verum rectè, in Tessarade quadam sua gnomica, Rabbini; *Scheli schelach, veschelach schelach, chasid: schelach scheli, veschelí schelí, racha*, id est. *Qui dicit, quod meum est, tuum est, & quod tuum est, tuum sit, is* pius *est: Qui verò dicit, quod tuum est, meum est, & quod meum est, meum sit, is* impius *est.*

Tunc verò, vti post Iosephum refert etiam cap. 1. lib. 1. Egesippus, Dauidis sepulchrum aperuit Hyrcanus, ex eoque ter mille talenta sustulit. è quibus Regi trecenta, vt pretio emptus abiret, annumerauit. Atque, *vt facti*, ait Egesippus, *inuidiam leuaret, fertur ea pecunia Hyrcanus instituisse primus Xenodochia, quibus aduentum susciperet pauperum peregrinorum.* Magno tamen opere vereor, vt Egesippus iste, quem non esse antiquum illum à D. Hieronymo aliisque laudatum rectè censet Tomo 1. Reuerendissimus Baronius; in Iosephi verbis hallucinatus sit. Quia enim *Xenotrophia* & *Xenodochia* peregrinis hospitio excipiendis postea instituta sunt, putauit hoc à Iosepho, per *ξενοτροφῶν*, significari. Sed hoc potius videtur dicere Iosephus; Hyrcanum cum tãta subitò esset auctus pecunia, omnium Iudæorum primum cœpisse mercenarios, & è peregrinis gentibus conductitios milites habere. Ita enim hoc verbum suprà intelligi vidimus lib. 2. cap. 10. vers. 14. & res pæne ipsa loquitur. Quomodo enim? Antè Hyrcanum, peregrinos hospitio Iudæorum nullus accipiebat? Dici non potest, vt ex dictis Tobiæ cap. 6. quæst. 3. perspicuum. An hospitalia quædam domicilia peregrinis iisdem accipiendis ædificauit? Non habeo quidem è Iudæis, quem ante ipsum fecisse hoc dicam. sed neque id verbo illo *ξενοτροφῶν* significatur: neque id necessarium videbatur, cum vigeret adhuc commendata in scripturis hospitalitas. Expendantur etiam Iosephi verba *ἐρμώσατο δ' ὑπὸ τούτων, πρῶτος Ἰουδαίων ξενοτροφῶν ἤρξατο.* Vertit ea, verbo primo prætermisso, Ruffinus, nisi mendum in libris sit; *Ex quibus primus Iudæorum cœpit peregrinos alere.* At vertendum, *ex his incitatus*, siue *tanta tot talentorum pecunia impulsus, cœpit è Iudæis primus externum peregrinumq; militem alere.* Sic videtur. Licet si quidem probari posset; pauperes & egentes eum aluisse mallem. Et ex hoc tempore in Iudæorum castris audiri cœperũt Thraces, Galatæ, Germani, & nescio qui alij. Eandem quidem historia scolastica lib. 2. Machab. c. 3. narrationem narrat, sed ex eodem, vt opinor, Egesippo.

Initâ porro cum Rege amicitiâ, eum in expeditionem Parthicam comitatus est Hyrcanus. Sed cum in itinere accidisset, vt Sabbathi diem Pentecoste statim consequeretur, petiit à Rege Hyrcanus biduum; *non enim*, ait ibidem Iosephus, *nobis Iudæis licet neq; in Sabbatis, neq; in die festo iter facere.* & annuit Rex libenter. Simile quid de Scipione, cum ancilia mouerentur, memorat lib. 37. Liuius. Ex ista verò sabbati & Pen-

tecostes

cecostes continuatione, patet, feriarum canones, qui in Iudæorum Habibbur, præcipiunt, ne *duo sabbata* seu feriati dies *continuentur*, vel omnino generales non esse, vel hoc Machabæorum tempore (multo vero minus ante Seleucidarum tempora, vt vult l.7.fol.604.Scaliger) cõstitutos nondũ fuisse. *Inde*, vt ait c.17.Iosephus, *Syriæ vrbes multas cepit Hyrcanus, Samaritas vicit, Garizitanum templum euertit, Idumæos domuit, ad circumcisionem & Iudaicam legem adduxit: ad renouandam societatem Romam legatos misit*, qui non ἐν κομιτίῳ, sed vt lib.2. formularum corrigit Brissonius; ἐν κομιλίῳ auditi, votiq̃ compotes facti sunt. Ab hoc Ioanne incipiunt Iudæi annos domus, seu familiæ Hasamonæorum numerare, & ad id vsque tempus, à mundi conditu numerant in suo Computo 36.23.annos. Sed biennium huic eorum calculo deesse tradit Scaliger lib. 7.quod alterius disputationis est.

TERTIA MACHABÆORVM HISTORIÆ PARS,

Qua librorum istorum appendices & conclusionem proponit.

CAPVT PRIMVM LIBRI II.

1 *FRatribus, qui sunt per Aegyptum, Iudæis, salutem dicunt fratres, qui sunt in Ieroſolymis, Iudæi, & qui in regione Iudææ, & pacem bonam.*

2 *Benefaciat vobis Deus, et meminerit testamenti sui, quod locutus est ad Abraham, & Isaac, et Iacob seruorum suorum fidelium:*

3 *& det vobis cor omnibus vt colatis eum, & faciatis eius voluntatem corde magno, & animo violenti.*

4 *Adaperiat cor vestrum in lege sua, & in præceptis suis, & faciat pacem.*

5 *Exaudiat orationes vestras, & reconcilietur vobis, nec vos deserat in tempore malo.*

6 *Et nunc hic sumus orantes pro vobis.*

7 *Regnante Demetrio, anno centesimo sexagesimonono, nos Iudæi scripsimus vobis in tribulatione, et impetu, qui superuenit nobis in istis annis, ex quo recessit Iason à sancta terra, & à regno.*

8 *Portam succenderunt, & effuderunt sanguinem innocentem: & orauimus ad Dominum, & exauditi sumus, & obtulimus sacrificium, & similaginem, & accendimus lucernas, & proposuimus panes.*

9 *Et nunc frequentate dies scenopegiæ mensis Casleu.*

10 *Anno*

10 *Anno centesimo octogesimo octauo, populus, qui est Ierosolymis, & in Iudæa, Senatusq; & Iudas, Aristobolo magistro Ptolemæi regis, qui est de genere christorum sacerdotum, & his, qui in Aegypto sunt Iudæis, salutem & sanitatem.*

11 *De magnis periculis à Deo liberati, magnificè gratias agimus ipsi, vtpote qui aduersus talem regem dimicauimus.*

12 *Ipse enim ebullire fecit de Perside eos, qui pugnauerunt contra nos, & sanctam ciuitatem.*

13 *Nam cùm in Perside esset dux ipse, et cum ipso immensus exercitus, cecidit in templo Naneæ, consilio deceptus sacerdotũ Naneæ.*

14 *etenim cum ea habitaturus venit ad locum Antiochus, et amici ejus, & vt acciperet pecunias multas dotis nomine.*

15 *Cúmque proposuissent eas sacerdotes Naneæ, & ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum.*

16 *Cùm intrasset Antiochus: apertoq; occulto aditu templi, mittentes lapides percusserunt ducem, & eos qui cum eo erant, et diuiserunt membratim, et capitibus amputatis foras proiecerunt.*

17 *Per omnia benedictus Deus, qui tradidit impios.*

18 *Facturi igitur quintæ et vicesimæ die mensis Casleu purificationem templi, necessarium duximus significare vobis: vt et vos quoque agatis diem scenopegiæ, & diem ignis, qui datus est, quando Nehemias adificato templo, et altari obtulit sacrificia.*

19 *Nam cùm in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occultè absconderunt in valle, vbi erat puteus altus, et siccus, et in eo contutati sunt eum, ita vt omnibus ignotus esset locus.*

20 *Cùm autem præterissent anni multi, et placuit Deo vt mitteretur Nehemias à rege Persidis: nepotes sacerdotum illorum, qui absconderant, misit ad requirendum ignem: & sicut narrauerunt nobis, non inuenerunt ignem, sed aquam crassam.*

21 *Et iussit eos haurire, et afferre sibi: et sacrificia, quæ imposita erant, iussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, et ligna, et quæ erant superposita.*

22 *Vtque hoc factum est, et tempus affuit, quo sol refulsit, qui priùs erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita vt omnes mirarentur.*

23 *Orationem autem faciebant omnes sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Ionatha inchoante, cæteris autem respõdentibus.*

24 *Et Nehemia erat oratio hunc habens modum:* DOMINE DEVS *omnium creator, terribilis, et fortis, iustus et misericors, qui solus es bonus rex,*

25 *solus præstans, solus iustus, & omni-*

omnipotens, et æternus, qui liberas Israël de omni malo, qui fecisti patres electos, & sanctificasti eos:

26 accipe sacrificium pro vniuerso populo tuo Israël, & custodi partem tuam, et sanctifica.

27 Congrega dispersionem nostram, libera eos, qui seruiunt Gentibus, & contemptos & abominatos respice: vt sciant Gentes quia tu es Deus noster.

28 Afflige opprimentes nos, & contumeliam facientes in superbia.

29 Constitue populum tuum in loco sancto tuo, sicut dixit Moyses.

Deuter. 12. Inf. 2. 18

30 Sacerdotes autem psallebant hymnos, vsquequo consumptum esset sacrificium.

31 Cùm autem consumptum esset sacrificium, éx residua aqua Nehemias iussit lapides maiores perfundi.

32 Quod vt factum est, ex eis flamma accensa est: sed ex lumine quod refulsit ab altari, consumpta est.

33 Vt verò manifestata est res, renunciatum est regi Persarum quod in loco, in quo ignem absconderant hi, qui translati fuerant sacerdotes, aqua apparuit, de qua Nehemias, & qui cum eo erant, purificauerunt sacrificia.

34 Considerans autem rex, & rem diligenter examinans, fecit et templum, vt probaret quod factum erat.

35 & cùm probasset, sacerdotibus donauit multa bona, & alia atque alia munera, & accipiens manu sua, tribuebat eis.

36 Appellauit autem Nehemias hunc locum Nephthar, quod interpretatur Purificatio. Vocatur autem apud plures Nephi.

CAPVT II. LIBRI II.

1 INuenitur autem in descriptionibus Ieremiæ propheta, quod iussit eos ignem accipere qui transmigrabant: vt significatum est, & vt mandauit transmigratis.

2 Et dedit illis legem ne obliuiscerentur præcepta Domini, & vt non exerrarent mentibus videntes simulachra aurea, & argentea, & ornamenta eorum.

3 Et alia huiusmodi dicēs, hortabatur ne legē amouerēt à corde suo.

4 Erat autem in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum, & arcam iussit propheta diuino responso ad se facto comitari secum, vsquequo exiit in montem, in quo Moyses ascendit, & vidit Dei hereditatem. Deuter. 34. 1.

5 Et veniens ibi Ieremias inuenit locum spelunca: & tabernaculum, & arcam, & altare incensi intulit illuc, & ostium obstruxit.

6 Et accesserunt quidam simul, qui sequebātur, vt notarent sibi locum: & non potuerunt inuenire

7 *Vt autem cognouit Ieremias, culpans illos, dixit: Quòd ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat:*

8 *et tunc Dominus ostendet hæc, & apparebit maiestas Domini, &* 3. Regũ 8.14. *nubes erit, sicut & Moysi manifestabatur, & sicut cùm Salomon pe-* 2. Paral. 6.14. *tiit vt locus sanctificaretur magno Deo, manifestabat hæc.*

9 *Magnificè etenim sapientiam tractabat: et vt sapiẽtiam habens,* Leuitici 9.24. *obtulit sacrificium dedicationis, & consummationis templi.*

10 *Sicut & Moyses orabat ad Dominum, & descendit ignis de cœlo, & consumpsit holocaustum,* 2. Paral. 7.1. *sic & Salomon orauit, & descendit ignis de cœlo, & consumpsit holocaustum.*

Leuitici 10.16. 11 *Et dixit Moyses, eo quòd non sit comestum quod erat pro peccato, consumptum est.*

12 *Similiter & Salomon octo diebus celebrauit dedicationem.*

13 *Inferebantur autem in descriptionibus, & commentariis Nehemiæ hæc eadem: & vt construens bibliothecam congregauit de regionibus libros, & prophetarum, & Dauid, & epistolas Regum, & de donariis.*

14 *Similiter autem & Iudas ea, quæ deciderant per bellum, quod nobis acciderat, cõgregauit omnia, & sunt apud nos.*

15 *Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis.*

16 *Acturi itaque purificationem scripsimus vobis: bene ergo facietis si egeritis hos dies.*

17 *Deus autem qui liberauit populum suum, & reddidit hereditatem omnibus, & regnum, & sacerdotium, & sanctificationem,*

18 *sicut promisit in lege, speramus quod citò nostri miserebitur,* Deuter. 30.3.1. *& congregabit de cœlo in locum sanctum:*

19 *Eripuit enim nos de magnis periculis, & locum purgauit.*

COMMENTARIVS.

ANTE annos ferè quingentos vir diuinarum litterarum amans & sciens, cœnobij Sigebergensis Abbas *Cuno*, à Tuitiensi *Ruperto*, vt istud libri secundi Machabæorum initium exponeret, flagitauit, vt ait ipse Rupertus cap. 2. lib. 9. *de Victoria verbi.* Exposuit ergo ille librum istum libro decimo de victoria verbi à cap. 4. ad finem. A Cassiodoro verò lib. *de diuinis lectionibus* cap. 6. scriptum est, *S. Ambrosius in libro Patriarcharum, vbi de persona Esdræ ipse loquitur, secundum librum Machabæorum, exempli causa, commemorat. Cuius maximam partem, ad demonstrandam tolerantiam, eloquentiæ suæ dulcissimo liquore patefecit.* Bellatorem, virum sanè à Cassiodoro valdè laudatum, antea optaui; sed multo Ambrosianum istud mihi nectar optatius. Continet verò libri secundi initium hoc, litteras, ab initio huius capitis ad capitis secundi versum vicesimum, vnde ego suprà fol. 548. librorum istorum præfationem exorsus sum. De hisce porro litteris quæstiũculę quædam sunt.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA I.

An vna, an plures hic littera?

DVAS esse, docent Rupertus libro decimo citato cap. 6. Lyranus hoc loco, Medina lib. 6. de fide cap. 13. Canus libro 2. cap. 11. Bellarminus lib. 1. de verbo cap. 11. Sed horum *quidam* secundas incipiunt à verbis illis vers. 10. *Anno centesimo octogesimo octauo. Quidam* verò, vt Canus & Bellarminus, priorum litterarum ea verba finem esse dicunt, & secundas hinc incipiunt, *Populus qui est Hierosolymis*, vers. 10. Sed dicendum, *duarum* quidem *hic epistolarum mentionem fieri*, quarum *vna* vers. 7. missa fuerit anno 160. *altera* anno 188. *vnicam tamen earum tantummodo hic positam esse, & quidem eam, quæ anno 188. scripta est*. Probatur *primò*, quia Græcè id satis clarè significatur. Cum enim dictum esset vers. 7. *scripsimus vobis*, additur Græcè v. 9. *& nunc, vt agatis dies scenopegiæ Casleu mensis, anno 188. qui Hierosolymis & in Iudæa sunt.* quasi diceret: scripsimus vobis alias, vt dies illos festos ageretis, nunc verò iterum scribimus; sed pro isto, *scribimus*, ponunt rursus ipsius epistolæ salutem initio positam, ad maiorem benevolentiam significandam, vt sit sensus, *& nunc inquam salutem dicimus*, vel; scribimus inquam dicentes iterum vobis salutem. Vnde, pro illis verbis, *Populus*, eadem Græcè ponuntur, quæ initio posita videntur *qui sunt in Hierosolymis Iudæi, & qui in Iudæa.* Sed maioris authoritatis ergo, inter eos, qui salutem dicunt, iam adiungitur *Senatus & Iudas*: inter eos, quibus dicitur salus, *Aristobulus*. Deinde absurdum videtur, epistolam secundam à verbis illis, *Populus*, incipere; cum Latini etiam correcti, & Græci correcti hæc verba cum superioribus, Anno 188. prorsus coniungant. Absurdum etiam incipere ab *anno 180.* quia in epistola inferiore non satis videretur conuenire tempora & res gestæ cum epistola superiore, prout quidem ab auctoribus illis explicantur.

QVÆSTIVNCVLA II.

Quis Iudas ille, qui versu 10. dicit Ægyptiis Iudæis salutem?

BELLARMINVS, Canus, alij esse *Iudam Machabæum adhuc viuum*. Sed non conueniret annus 188. quem tamen hisce verbis, *Populus*, copulandum iam dixi: cum multo ante istum annum, imò & ante annum 169. hic vers. 9. positum mortuus ille sit, anno scilicet 152. vt suprà patuit: neque conuenirent, quæ cap. 2. vers. 17. enumerantur, de recuperata hæreditate & regno. Id enim Simonis tantùm tempore obtingere cœpit. Medina vult esse Iudam Machabæum, sed *iam mortuum*, qui voluntate tamen huic epistolæ scribendæ adfuerit. Sed inauditum est, in epistolarum salutationibus mortuos cum viuis salutatoribus aliis, numerari. Pari enim ratione adiungi etiam potuisset Ionathas, & Simon, quin Moyses, & Abraam. Memini quidem legere, *mortuos* quosdam *ad viuorum aliquos* litteras dedisse, prophetam scilicet Eliam ad Iosaphati filium, Iudææ Regem Ioram 2. Paralip. 21. vers. 12. deinde *viuos* quosdam *ad mortuorum nonnullos*, vt Imperatorem Theodosium ad S. Iohannem Chrysostomum, apud Nicephorum lib. 14. cap. 43. imò verò etiam *homines ad Angelorum aliquos*, Thaumaturgum videlicet

licet Gregorium ad Satanam, dum in CHRISTI nomine fugam è certo ipsi loco præciperet, apud Gregorium Nyssenum: sed, vt in litteris vllis, inter eos, qui adhuc viuerent, aliosque adhuc itidem viuentes alloquerentur, ij qui vixissent, iamque hinc pridem emigrassent, numerarentur, nusquam legi, nec video, quomodo fieri hoc possit, nisi *per* mirabilem quendam *personarum metaschematismum*, qui probabilitatis tamen habeat minus, quam ille Clementis in epistola ad Iacobum fratrem Domini, apud Turrianum lib. 2. pro epistolis Pontificum ea. 13. D. Thomas primò refert Rabani opinionem, non esse in huiusmodi computationibus hærendum, quòd auctores diuersi sint. At quales quales, si veri sunt, vt sane sunt verissimi; eos consonare oportet. Deinde illam Medinæ expositionem indicat. Tandē verò statuit Iudam hunc, esse *Simonis filium*, de quo suprà cap. 16. vers. 2. & 9. At eum à Ptolemæo illo parricida interfectum, probaui antea. Sciendum igitur his ipsis Hyrcani temporibus *Iudas* plures, maxime tamen *tres* eximios fuisse. *Primus* esse potest Rabbi *Ada*. cuius sunt traditiones, de quibus suprà ad cap. 2. lib. 1. fol. 629. Is enim apud S. Epiphanium hæresi 33. *Iudas* etiam vocatur, & interdum *Anda* vel *Annas*, si mendum librariorum nullum est. imò & *Dauid* ab eodem appellatur hæresi 42. vbi, licet videri queat, Iudam istum hisce temporibus antiquiorem facere, non facit tamen definitè, sed tantùm ait, eius traditiones post Babylonium reditum ecœpisse. *Quando*, ait, *traditio & inuentio seniorum ipsos Iudæos contigit? Nimirum Dauidis quidem, post reditum ex Babylone: Akibæ verò, etiam ante captiuitatem Babylonicam facta est: Filiorum autem Assamonæi, temporibus Alexandri & Antiochi ante aduentum* CHRISTI *centum nonaginta annis*. Et fortassis voluit ista subindicare Iosephus lib. 13. cap. 9. dum *hoc ipso* Machabæorum *tempore tres* Iudæorum *sectas* fuisse ait. Quin verò & Rabbi Abraham Leuita, filius Dauid, *in historica sua Cabala*, Iudam Tabei filium, & Natheum Arbelitem ad hæc tempora reuocat, quorum discipulus fuerit Iosue Peraiæ filius, quem nugales Rabbinorum chartæ IESV Domini ac Saluatoris nostri Magistrum fabulantur. *Quod si*, ait Rabbinus ille Abraham, *res ita habet, viguit ille profecto temporibus Ioannis Regis, non autem Herodis diebus natus est*. At longe quidem aliter de CHRISTO Domino res habet, horum tamen opinione, videmus *Iudam* tum celebri doctrinæ fama quendam extitisse. Fuit verò vel *Iudas* vel *Adda* ille alius, quem, post Hierosolymitanum excidium, anno 245. in Iudæorum doctrinis primas tenuisse refert *Seder* minor, quem Rabbi Haie Hispanus ait filium Ahabæ, simulque auctorem methodi annorū, quos veteribus Hipparchi placitis eōuenientes tractat. l. 4. Scaliger. Multi alij etiā *Adde* fuerunt, vt in Proteuangelio, & apud Sozomenū li. 7. c. 21. D. Augustinum l. 2. contra aduersarium legis in fine. *Alter* verò illis temporib' *Iudas* fuit ipse Hyrcani primogenitus filius, qui & alio nomine *Aristobulus* dicebatur. Ita enim l. 20. c. penultimo Iosephus; *Hyrcanus, cum Pontificatus dignitate annos vnum & triginta potitus fuisset, moritur senex,* Ἰούδᾳ τῷ καὶ Ἀριστοβούλῳ καλουμένῳ, *Iudæ, qui & Aristobulus vocatus fuit: successionem relinquens. Tertius* fuit *Iudas* quidam Essenus, qui ob sapientiam, futurorumque prædicendorum scientiam, magnæ apud omnes auctoritatis erat, vti ostendit Iosephus lib. 13. cap. 19. vbi anno, post 188. istum, vicesimo refert, illum Antigoni, qui Hyrcani huius filius alter fuit, mortem certò prædixisse, neque in prædictionibus mentiri vnquam solitum. Ex hisce tribus *primus* iam omittatur Iudas, quia definitè ipsum, his ipsis annis, in viuis adhuc fuisse probare non possumus. *Secundus* profecto *vt hoc loco accipiatur, aptum valde fuerit*. Nam Regis primogenitus erat: in Senatu primas facile iam tenebat: maxima apud omnes gratia & auctoritate pollebat. maximè

post

post insignem victoriam, qua Antiochi à Parthis interfecti filium Antiochum Cyzicenum, in Samariæ obsidione, vicit, fugauitque, vt apud Iosephum est lib.13.cap.18. sicque vocaretur hic potius *Iudas* quam *Aristobulus*, ne vel minus commodè, vel minus gratè diceretur *Aristobulus Aristobulo*. dum Hebraico illius nomine omisso, Græcum Hebræi, & quidem Hierosolymitani ponerent. *In Iudam* tamen *tertium valdè propensus sim*, quia multùm apud Ægyptios Iudæos eius viri auctoritas valeret, quem prophetica veluti vaticinatione celebrem audirent: & quia is idem esse videtur, qui infrà huius eiusdem libri 2. cap. 2. vers. 14. horum bellorum gesta collegisse narratur. Demum, quia ita etiam Ruperto visum lib.10.cap.15. Refert in Demetrio Plutarchus, apud Athenienses, more fuisse receptum, vt in fœderum & contractuum tabulis, ipsisque adeo Senatusconsultis, & psephismatibus, deorum, qui Soteres dicebantur; sacerdotum nomina, vt tanto maior esset auctoritas, inscriberentur. Cur ergo fieri non potuit, vt auctoritatis maioris ergô, *Iudas hic Essenus*, his in litteris, nominaretur.

QVÆSTIVNCVLA III.

Quinam isti in Ægypto Iudæi, quibus Hierosolymitani & litteras & salutem mittunt?

ILLI nimirum ipsi erant, quos ingenti planè numero, è Iudæa, captis Hierosolymis, in Ægyptum abduxerat Ptolemæus Lagi, vt exponit Iosephus lib.12.ca.1. quorumq; millia plurima, ob Septuaginta Interpretũ versionem, libertate donarat Ptolemæus Philadelphus, vt inibi c.2.cõmemoratur. Rursum, qui suapte sponte in Ægyptum ierant, & vel Alexandriæ, vel in Heliopolitana regione, vbi, vt supra dictum est, templum excitarant; morabantur. Quin & illi omnes, qui Cyrenem, aliasque Libyæ partes incolebant, isto Ægyptiorum numero contineri possunt, de quibus libro 14. cap.12. Iosephus.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Quis verò ille Aristobulus, cui tam signatè salus asscribitur vers.10?

ERAT is *ex christorum* siue vnctorum *sacerdotum genere*, quemadmodum & Onias ille, quem suprà Heliopolitanum templum erexisse, inibiq; Pontificatu perfunctum fuisse dixi. Nam & *christorum* vox retinetur Psalm. 104. *Nolite tangere christos meos.* Fuerant autem Oniæ illi duo filij magnæ apud Ægyptios Reges dignitatis & gratiæ *Ananias & Chelcias*, de quibus lib.13.cap.18.& 21. Iosephus. Horum forte cognatus fuit hic *Aristobulus*, vt subindicat Rupertus loco citato. Quia verò Hierosolymitani hoc maxime his litteris agebant, vt Ægyptiis quiddam persuaderent, ideo hunc, præ sacerdotibus aliis, & nominant & salutant, quia tam apud Iudæos, quam apud Ægypti Regem pollebat plurimùm, quòd *Regis Magister* esset. Nam & Iosephus lib. 20. cap.2. Izatæ Regis Iudæo; Magistros Ananiam & Eleazarum nominat, & Artapanus

apud Eusebium lib. 9. præparationis Euangelicæ Moysen, licet falsò, *Orphei doctorem*, nominet, & Iosephus, nonne in Pharaonis palatio, & Regis & aulicorum omnium doctorem quendam agebat? *Nec vero mirum*, inquit cap. 15. Rupertus, *hominem Iudæum dici magistrum Regis Ægyptiorum, quia videlicet à diebus Philadelphi, qui legem per Septuaginta, sibi fecit interpretari, magistros Iudæos habere consueuerunt Reges Ægypti.* Rabanus & D. Thomas eum in Moysen Commentarios ad Philometorem scripsisse aiunt. Nec verò fallunt. Id enim iam olim scripsit Clemens Alexandrinus, & ex eo Eusebius lib. 9. Præparationis semel & iterum. citatque pulchram eius sententiam, & Peripateticũ fuisse ait. *Aristobulum* verò & *Aristobolum* dici suprà monui. & ita cum textu nostro eum nominat D. Gregorius lib. 1. epist. 28. D. Augustinus lib. 18. Ciuit. 45. D. Hieronymus in Eusebij Chronicis.

QVÆSTIVNCVLA V.

Quis Ptolemæus Rex, cuius Aristobulus magister?

PHILOMETOREM esse docent citati Rupertus, D. Thomas, alij. quia videlicet ad istum Commentarios illos suos inscripsisse legitur. Atque hunc quidem Philometorem, de quo dictum lib. 2. Mchab. ca. 4. vers. 21. vixisse adhuc anno 149. cum è vita extrusus Antiochus, manifestum sit ex libri eiusdem cap. 9. vers. 29. eiq; in Chronicis tribuit Eusebius regni annos 35. Quia tamen eos annos orditur ab anno 2. Olympiadis 150. non perueniunt eius anni 37. ad annum hunc nostrum Seleucidarum 188. qui ad Olympiadem 164. pertinet. Ideoque Ptolemæus hic fuisse videtur, qui ei successit *Euergetes* aut *Physco*. Hunc enim Iosephus lib. 13. cap. 17. Simonis iam tempore, in Ægypto regnantem facit, & quidem ita, vt petentibus Syris Regem det *Alexandrum Zebinam*. Rursumq; sequenti ca. 18. *Ptolemæum Lathurum* tradit *Alexandro Cyzireno*, cum obsiderent Hyrcani filij Samariã, misisse sex millia suppetias. Strabo certe *Physconem* & *Euergetem* vnum eundemque esse putat lib. 17. quem forte, quia Iudæis erat benignior, vocarunt Alexandrini, qui illos fere semper oderant; *Cacergetem*. Quanti etiam sequutus *Ptolemæus Alexander*, cum Cleopatra matre, Iudæos fecerit, narrat libro 13. cap. 18. Iosephus.

QVÆSTIVNCVLA VI.

Ad vtrum Machabæorum librum, priorem an posteriorem, hæc ad Ægyptios Iudæos epistola pertinet?

CANVS & Bellarminus ẽ duabus quas constituunt epistolis; priorem dicunt ad librum primum spectare, & ab istis verbis, *Populus* &c. librum secundum incipiendum. Sed repugnat hoc omnibus libris, Latinis, Græcis, veteribus & nouis correctis. Dicendum igitur, *si res ipsa & historiæ connexio spectatur, omninò ad prioris libri finem spectare. Si* tamen libri eiusdem prioris clausulam, & verborum contextum spectemus, *eadem epistola libro secundo, tanquam eius pars, non potest coniungi.* Res enim quas epistola ista tractat, multo sunt posteriores iis, quas liber secundus. Verborum verò contextus non patitur, vt ante libri alicuius præfationem, & eorum, quæ dicenda sunt, enumerationem, aliud quippiam, & quidem copiosè proponatur, quod cum præfa-

tione

tione præcisè non cohæret. Idcoque existimandum, hanc epistolam libro secundo, *non tanquam propriam eius partem*, præpositam fuisse, sed *tanquam quidpiam separatum* eidem tamen rectè iungendam & præponendam, quia eius, qui libri secundi author videtur, Iudę scilicet Esseni authoritatem & commendationem ostendit cap. 2. ver. 4. Solet enim interdum fieri, vt authorum libris, ea vel testimonia, vel aliorum epistolæ præfigantur, quæ de huiusmodi authoribus agunt. Hinc igitur factum, vt vel ab ipso authore, vel ab aliis, epistola ita cum lib. 2. contextu iuncta sit, vt eius iam *pars* videatur, *aduentitia* scilicet & *apposita* ante versum 20. cap. 2. Alioquin ibi, *de Iuda Machabæo & fratribus eius*, propriè incipit liber secundus. Vt verò initiũ istud cum epistola superiore necteretur, accessisse videtur particula, *verò*, de qua in 1. parte quærebam. quemadmodum & similes interdum particulas adiicere solent Interpretes. verbi causa Exodi 34. vers. 1. *deinceps*. quod neque in Hebræo neque in Græco est.

Est verò epistolæ huius argumentum; Ægyptios Iudæos ad Hierosolymitanum templum, præeo, quod in Ægypto ædificarant, venerandum hortari, vti rectè monet Rupertus cap. 8. 9. 15. Ad hoc porrò valet festorum, quæ ad templi eiusdem sanctitatem ostendendam spectant, celebratio. Ideoque id potissimè agit hæc epistola, vt *duo* huiusmodi *festa* celebrentur, *encæniorum* videlicet, de quibus lib. 1. cap. 4. & *dies ignis*, de quo postea.

In principio autem notanda sunt, quæ bonorum maximorum instar optant Hierosolymitani Iudæi Ægyptiis vers. 3. *Primò* quidem, vt credant; sed non tantum, verum etiam, vt *mandata* DEI *faciant*, & quidem *corde magno*, & *libero*, quemadmodum, dum, contra nuperum Franciæ huius Orientalis ad Catholicam fidem reditum, verba ista, in suæ ipsius hæreseos iugulum, Smalkaldensis furia citasset; notauit in Apologia noster Schererius. Potest verè cor *valens* vocari etiam promptum, liberum, alacre. Optant etiam mentis illustrationem, cordisque apertionem ad DEI leges, sanctasque scripturas intelligendas & in opus reuocandas vers. 4. Quod enim clausum est cor, neque salutare quidquam admittit: neque operis boni quidquam emittit. At felices illi quorum aperti sunt oculi & cognouerunt CHRISTVM Dominum Lucæ 24. vers. 31. Notat verò lib. 2. cap. 45. Cantipratenus rectè post apertionis huius vota, rogari DEVM vt faciat pacem. Pacis enim, ait, tempore opera iustitiæ liberiùs exercentur ideo alibi dicitur Ecclesiastici 38. vers. 25. *In tempore vacuitatis hoc est pacis, scribe iustitiam, (noster textus legit, sapientiam) quasi diceret; quod tempore belli non poteris.* Sed de isto litterarum exordio dicat paulo plura Rupertus lib. 10. cap. 11. *His*, ait, *animaduersis simul appendere potes, qualis ista salutatio sit. Benefaciat vobis* DEVS, *& meminerit testamenti sui, quod ad Abraham, Isaac, & Iacob locutus est seruorum suorum fidelium, & det vobis cor omnibus, vt colatis eum, & faciatis voluntatem eius in corde magno, & animo volenti. Aperiat cor vestrum in lege sua, & in præceptis suis, & faciat pacem. Exaudiat orationes vestras, & reconcilietur vobis, nec vos deserat in tempore malo. Et nunc hic sumus orantes pro vobis. Quomodo debuit fraterna charitas, ita salutauit, & imprecata est fratribus suis Iudæis, quorum vtiq; cor non fuerat adapertum in lege & in præceptis* DEI, *dicens, & nunc hic sumus orantes pro vobis. Si enim cor adapertum habuissent in lege & in præceptu Domini, nequaquam fecissent, quod erat contra præceptum* DEI, *vt ædificarent templum, & altare in terra Ægypti, clauso corde, & auribus male adapertis ad illam Esaiæ prophetiam. Et erit altare Domini in medio terræ Ægypti. Hoc namq; faciendo prauaricatores se constituerunt legis & præceptorum Domini, secundum supra memoratam prophetiam Danielis, qua dictum fuerat. Filij quoq; prauaricatorum populi tui extollantur,*

vt im-

vt implcant visionem, & corruant. Idcirco dicunt. Et reconcilietur vobis, & nunc hic sumus orantes pro vobis, subaudiendum est, quia prauaricatores vel filij prauaricatorum estis, faciendo vel habendo templum in terra Ægypti, quale Dominus per Esaiam non mandauit, nec in cor eius ascendit. super hac re reconcilietur, aiunt, vobis. Et cap. 13. *Memoriter tenendum illud, quod iam supra diximus, totam libri vel scripturæ huius seriem spectare atque intendere ad Hierosolymæ ciuitatis veneration em, templiq; quod erat in ea dignitatem & honorem singularem, simulq; causa scienda, quam itidem supra diximus, quia mouebant eos templa contra legem facta, vbi esse non debebant, ad illius templi similitudinem. Templum illud sanctum, sacrificia illo in templo celebrata, sancta esse & legitima, ciuitatem Hierusalem sanctam esse, vbique scriptura libri huius tota intentione declamat, vt dignum est, videlicet ad destruendam templorum adulterorum fiduciam, quorum alterum in monte Garizim, alterum in Ægypto fuerat ædificatum. Hæc re animaduersa, non mireberis, cum sanctam terram dicant, hoc modo ex quo recessit Iason à sancta terra. Deinde cum subiungunt, & orauimus ad Dominum, & exauditi sumus, & obtulimus sacrificium, similaginem, & accendimus lucernas, & proposuimus panes. Cuncta hæc dicta sic recte accipimus, tanquam firmissimas defensiones priuilegij legitimi: pro templo iam dicto, quod erat Hierosolymis. Quod ipsorum, qui templo illi deseruiebant, fuerit, vel esse debuerit sacrificia offerre, panes proponere, & hæc faciendo exaudire illic, non in templo montis Garizim, non in templo Heliopoleos, quæ templa erant æmulationis.*

At vers. 8. verba illa, *Portam succenderunt*, non nisi commate à superioribus distinguenda sunt, vt libri quidam veteres habent & Græci, nisi malis quæ impiè hostes, quæq; Iudæi pie fecerunt, ab hoc initio *Portam succenderunt*, vsque *panes* parenthesi quadam includere. Sunt verò hisce festis de quibus epistola hæc vti dictum est, laborat; suadendis argumenta generalia, *Primum* à periculis, è quibus liberati vers. 11. Secundum, à pœna impiorum vers. 11. & 12. Illud enim vers. 12. *Ipse ebullire fecit*; ad DEVM cuius vers. 11. mentio facta erat, referendum, qui effecit, vt in Persidem, de qua infrà, sese cum suis Rex conferret, animo irato & futurorum nescio. Est enim hic ἐξέβρασε, quemadmodum Sapientiæ cap. 10. vers. 18. ἀνέβρασεν quod vertitur, *transfuexit. Transtulit illos* DEVS *per mare rubrum, & transfuexit illos per aquam nimiam.* Nehemiæ vltimo vers. 28. ἐξέβρασα. *fugaui à me.* Ideoque illud, *de Persida*, cum in Græco semel tantùm in hisce duobus versibus ponatur, vel omittendum, vel in Persidem intelligendum, quasi in ipsam, vel ob ipsam, ira efferbuerint hostes isti. Tertium verò argumentum postea

Sunt porro variæ hic quæstiunculæ superioribus aggregandæ. Sit igitur QVÆST. VII.

Qua Nanæa, de cuius templo hic vers. 13.

LYRANVS, & D. Thomas & alij, *Dianam* existimant, adeo vt idcirco Pererius lib. in Daniel. 9. per Elymaidem, de qua in Epiphanis morte actum est, Susa intelligi velit; Lutherus verò siue Melanchthon hîc, in ipso versionis suæ textu, *Dianam* expresse posuerit. Sed *Venerem esse*, inde colligitur *primò*, quòd Nanium & Nano apud Plautum & Comicos, & frequentissimè apud Athenæum li. 13. sunt, quæ meretricantur, mulierculæ, sicuti apud Menandrum in Colace, Nanarium. *Secundò* Dea fuit apud Arme-

Armenios,& Persas,Strabone teste lib.11.12.& 15.*Anaitis*,quæ & *Nais* ab eodem vocatur.Hanc verò Clemens in exhortatione ad gentes,*Venerem* esse scribit,traditque eius simulachrum primò omnium collocasse Artaxerxem Ochi filium Babylone, Ecbatanis,Persis,Bactris, Damasci,& Sardibus. ideoque & apud Menandrum pro *Laide*, *Naidem* legi,vult Stephanus Niger libro de nimio luxu fol.354. *Tertiò*,docet loco citato Strabo in Naitico fano magnam Sacerdotum dignitatem & maximam sacrorum seruorum copiam fuisse,vt optimè cum historia nostra ista omnia faciant.*Quartò*,Veneris impuritati valde consentanea sunt,quæ idem Strabo eodem li.12. vbi ab eo Zela vrbs describitur;de Anaitidis huius sacris,quæ *Sacæa* vocantur,memorat,*Vbicunq;* ait, *huius Dea templum est, legibus statutum est, vt Bacchanalia Sacæorum festa celebrentur,viris omnino Scythice tum interdiu, tum noctu sese tractantibus, dum inter se & cum mulieribus vna bibentibus,poculis certant,& lasciuiunt.* Dio Chrysostomus oratione 4.*de regno*, Athenæus lib. 12. etiam alia.*Quintò*,ita Deam istam exposuerunt Agathias,Berosus,Athenocles, Symmachus, qui Medorum Assyriorumque res gestas grauissimè conscripserunt & Gyraldus Syntag. 12. vbi addit: *Scribunt alij, ei Deæ antiquos dedicasse ex præstantioribus puellas, quæ ibi prostarent, quæ deinde velut viris tradebantur, ipsas hilarè accipientibus maritis*, de quibus Herodotus lib.1. Sunt verò veteres illi scriptores maiore digni fide, quam qui Dianam esse aiunt,Pausanias lib.3.Plutarchus in Artaxerxe,cum quibus nihil est, vt Plinium lib.33. cap.4. iungamus, quin potius ex eo loco videatur lib.6.cap.27. pro *Diana* legi oportere *Anaitidem.* licet fatear libenter, Dianam etiam in hisce Orientis partibus valdè cultam fuisse,vti narrant D.Hieronymus in Danielis 7.8.9.11.Diodorus & Polybius, itemque Syntag. 12. in Persia & Elymaitide refert Gyraldus.Et fortè Deæ vtrique nomen hoc commune fuit:pro *Venere* tamen potius faciunt, quæ de pyritheis & ignibus,ardoribusq; perpetuis colligit li. 6. Saxonicorum Goropius,quam pro ipsius Diana. Et verò illud à Venere stat, quòd eidem Deæ consociat Strabo lib. 11.*Omanum.* Is enim à calore & æstu,quemadmodum ex Hebraico חמין *Choman*, in li. 4. Tibulli notat Scaliger,nomen sortitus est; sicut & *Achæmenij* seu *Achamanij:* & videri potest in Hieremiæ 31. S. Hieronymus. *Ad hæc,* mulieribus, quæ in Dianæ sacerdotium legebantur,perpetuam à viris omnibus pudicitiam indictam fuisse,scribit idem Plutarchus, sicut & de iis,quæ solis sacerdotes erant, refert lib.10.Iustinus.Istud verò à Naneæ mulieribus abesse, ostendit, quæ sequetur quæstio. Quemadmodum verò vocatur etiam *Nais* vt dixi; sic etiam ab Hermolao in Plinio ex Pausania loco citato *Anaitis*,vel,vt apud Plutarchum, Ἀνεῖτις. *Deniq;* est apud Stephanum & Thucydidem lib.3.Cariæ vrbs *Anæa*,quòd ibi,vt ait Ephorus,Amazonum vna sepulta sit *Anæa.* Salaces verò libidinosasque fœminas vocat in 35.Ieremiæ D.Hieronymus Amazones,*quæ vsque ad decrepitam ætatem bella libidinum experiantur.* Quidni ergo Nanæa, Venus? Et forte vsitatum etiam fuit veteribus Nanææ nomen. Nam in Bretzenhaimensi,prope Moguntiam,pago, vbi veteris Gentilitatis lapides aliquot sunt, vt *Petronius* cum corona querna, itemque cippus *Ioui* & *Iunoni* dicatus, qui CHRISTO tamen, ante templi ianuam,seruire iam cogitur;est etiam exteriori templi muro insertum monumentum,in quo

hæc *Regenolt foccho Nannecheo.*

QVÆSTIVNCVLA VIII.

Quomodo cum Nanæa, is, de quo hic agitur, Antiochus habitare vers. 14. volebat?

LYRANVS dicit, eum Deæ debitam reuerentiam facere voluisse. Sed Græcum συνοικεῖν, coniugalem cohabitationem importat, vt apud Ioſephum lib. 11. cap. 6. lib. 12. cap. 4. Herod. lib. 1. & 4. Plutarchum in M. Craſſo, Iuſtinianum Nouella 79. alios paſſim. Sciendum enim, Regum veterum nonnullos, ſuis cum deabus matrimonia inire voluiſſe, vt de Elagabali *Vrania*, quam & *Venerem* in libro Iudicum probaui; ſcribit Xiphilinus: de Caligula inſinuat Suetonius cap. 22. niſi quod Elagabalus cum Solis Sacerdos in Syria fuiſſet, eum in iſtis Orientis partibus morem apertiùs indicat. Eſt verò hiſtoria huic loco aptiſſima, quam in Auguſto narrat Xiphiliniana Dionis epitome. *Cum viderent Athenienſes, velle Antonium Dionyſii nomine ornari, Mineruam ei deſponderunt. Is nuptias placere ſibi reſpondit, ab iisq; centum myriadas drachmarum*, ſeu vt Albienſis Blancus vertit; *quadraginta millia aureorum exegit, dotis nomine.* De Pelea verò Iſocrates in Euagora: Θέτιδι τῇ νύμφῃ συνῴκησεν. Rurſumque fuerunt, quæ Diis ſuis nubere volebant, vti apud D. Auguſtinum lib. 6. ciuit. cap. 10. prodit Seneca, lib. *de ſuperſtitione. Sedent*, ait, *quædam in capitolio, quæ ſe à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, ſi poëtis credere velis, iracundiſſimæ aſpectu terrentur.* Confirmatur verò iſta expoſitio vel inde perſpicue, quòd accipere volebat Rex pecunias *dotis nomine*, εἰς φερνῆς λόγον, ſeu vt in Syriacis Appianus & lib. 12. cap. 3. Ioſephus loquitur, φερνῆς ἐνόμιζε. Ex quidem, quibus locupletatum erat templum, pecuniæ, poſſent eius Deæ *dos* vocari, quemadmodum hodie apud nos *templa* interdum *dotata* vocantur, & ab ipſa etiam Venere lib. 10. Metamorphoſeos, cum ait:

Eſt ager, indigenæ Damaſcum nomine dicunt;
Telluris Syriæ pars optima, quam mihi priſci
Sacrauere ſenes: templiſq; accedere DOTEM
Hanc iuſſere meis.

Si quis tamen ſine aliqua nuptiarum ſpecie, depeculari pecunias eas vellet, is *dotem* quidem acciperet, nō tamen *dotis nomine*, prout de Antonio iam eſt dictum. Et perſpicuè admodum lib. 1. Suaſoriarum Seneca: *deſponderunt*, ait, *Athenienſes Antonio in matrimonium Mineruam & rogauerunt, vt duceret. & Antonius ait ducturum: ſed* DOTIS NOMINE *imponere ſe illis mille talenta.* Vides *dotis nomen?* Nam de ſummæ variatione legi poteſt lib. 5. Animaduerſionum cap. 1. Iunius. Ideoque haſce pecunias, in dotem, Regi, per ſuas ſacerdotes, quaſi ſponſo, Dea offerre videbatur. Quod contra Lyranum eſt obſeruandum, quem, niſi eſſent hæc multò probabiliora, iuuarem libenter ex verbo συμμίσγειν, quod, cum alias *verbum*, vt veteres aiebant, *nuptum* ſit, ſuprà tamen lib. 1. cap. 11. vers. 22. pro *colloqui* ſumitur. Opinarer etiam eum non cum Dea ipſa, ſed cum aliqua dicatarum Veneri puellarum & ſacerdotum cohabitare voluiſſe, niſi eadem dotis pecunia impediret, quæ certè pro tot puellis, cum nuberent, à Dea in illarum dotem dari non poterat. Strabo tamen extremo libro 11. eodem hoc verbo συνοικεῖν vſus, docet, è ſplendidiſſimis familiis, puellas in Tanaidis Deæ honorem, meretricari ſolitas, &

tas,& suis ex operibus amplissima viris, qui ipsis congrederentur, muncra dare;sed iis præsertim,qui pari dignitate pollerent.Si Rex igitur istarum aliquam vellet,eam,suo è peculio & Deæ ipsius ærario, dotis plurimum attulisse, quis dubitet? præsertim, cum auri plurimum hoc in templo fuisse, *testis holosphyratos aurea illa statua* sit, de qua lib.33.ca.4.Plinius. Vide interim hic & exhorre scleratissimam, planeq; cœcissimam Gentilium istorum cœcitatem.

QVÆSTIVNCVLA IX.

An, qui hîc nominatur Antiochus, verè etiam hoc in loco interfectus tradatur?

NEGANT plerique omnes. Sed eorum *quidam* aiunt, eius *Ducem* quempiam interfectum,quia alius esse videtur,qui hoc libro *Dux*, & qui *Rex* vel *Antiochus*,nominatur. Cum enim dictum esset vers.11. *aduersus Regem*, subditur vers.13.*Dux ipse*,& ver.14.*Antiochus*,si autem esset ipsemet dux,frustra iste nominatiuus poneretur. Rursum vers.15.dicitur,*illo*, scilicet duce,*ingresso*.Et postea subditur, *intrasse Antiochum*,additurque *percusserunt ducem*,cum satis fuisset,*eum percusserunt*.Est satis expositio probabilis, præferturque aliis à Diuo Thoma. Quia tamen dicitur non *dux ipsius*, à Latino Interprete, sed *Dux ipse*, & fieri potest, vt rei magis explicandæ causa modò *Rex*, modò *Dux* nominetur, dicunt *alij* eundem esse *ducem & Antiochum*, eum tamen *interfectum non esse*, sed eos,qui cum ipso erant,ver.14. quia verba hæc: *cecidit*, *percussus est*, ei etiam in scriptutis tribuuntur, qui non quoad seipsum, sed quoad suos, cecidit & percussus est, vt Danielis cap.11. quemadmodum notat ibi D.Hieronymus, Iosue 11. Genes.14. Ita Hugo, Canus, Bellarminus locis citatis, & Pererius libro 10. in Danielem, qui, quemadmodum apud Canum nonnulli, tolli mallet particulam, *&*, ver.16. ante, *dissiserunt*. Ab iis verò, *si quæras*, quomodo fieri potuit, vt è fano, vbi concluſus cum amicis erat; elaberetur Antiochus? *Respondet* Canus *dupliciter*. *Primò*, templum non fuisse clausum post ipsius ducis ingressum, sed militum. *Secundò*, ipsos milites occultum templi aditum aperuisse. Sed hoc vtrumque clarè textui repugnat, idque magis intelliges, si,quænam sacerdotum istorum fallacia fuerit, vers.15. consideres. In eum enim templi locum ducem istum pellexerunt, vbi è latentibus quibusdam foraminibus, quæ in parietum lateribus erant, quemadmodum in nauibus, ea per quæ in hostes missilia mittuntur, vel è superiori etiam laqueari peti posset. Vnde textus Græcus, *lapidibus fulminasse* sacerdotes istos refert; βάλλοντες πέλεκυς συνεκρούσαν τὸν ἡγεμόνα. Neque causa est, cur verborum proprietate relicta, illos cædendi & percutiendi tropos consectemur. cum vix clariùs significari possit, ducem illum vere è percussum esse, licet necesse non sit, quæ de corporum concisione & capitum abscissione dicuntur, ad eum, vel alios omnes referre: sufficit ad aliquos. Et quamuis vers.16. ij,qui cum ipso Duce erant, intelligantur, ij tamen in Græco non exprimuntur. Dico igitur, *eundem & Ducem & Antiochum esse, vereq; quoad seipsum, hîc cecidisse*. Quomodo verò iis, quæ de Epiphanis morte dicta sunt,hoc, prout hæretici clamitant, nihil aduersetur, sequens quæstio demonstrabit.

QVÆSTIVNCVLA X.

Ecquis verò Antiochus hic?

TRES opiniones. *Prima* est, esse *Antiochum magnum*, quia apud Strabonem lib.16. cum Beli templum spoliare vellet, apud Iustinum l.32. Iouis Dindymæi, à finitimis barbaris interemptus dicitur. Ita Lyranus, initio suæ in hunc locum expositionis, D. Thomas, Carthusianus, Canus. Sed tanto gaudio non exultarent hic Iudæi, cum is in eos, vt suprà dictum est, beneficentissimus fuerit. *Secunda* opinio est, esse Epiphanem, qui cum similiter Dianæ templum, vt ait D. Hieronymus in Dan. cap. 11. Polybius, & Iosephus, aut etiam Veneris Elymææ, vt mauult Appianus in Syriacis; spoliare vellet; occisus est. Ita Bellarminus, Pererius locis citatis, & hæretici quidem omnes, sed modo mentéque longè alia. cum eum isti Antiochum velint, vt persuadeant hanc libri secundi narrationem, ei quæ suprà fuit lib.1. cap.6. lib.2. cap.9. è diametro repugnare, prout hîc etiam, in margine, notat aut Melanchthon aut Lutherus. *Sed* cum anno 188. mors Antiochi huius contigerit, vel anno superiore, non potest Epiphani, cum is pridem miserè pericrit, tribui. *Neque* potuerunt, qui epistolam scribebant, de eo vno iam scribere, de secutis regibus aliis tanto, post illius mortem, annorum spacio, penitus tacere. *Tertiò*, mortis eius modus & locus, nisi quæ superioribus quæstiunculis reiecta sunt, tueri quis possit, huic loco repugnant. Est igitur *tertia* opinio, esse *Antiochum Demetrij maioris filium, & minoris*, quem à Parthis captum dixi, *fratrem*, qui ab Eusebio & Bellarmino nescio cur *Trypho* & *Grypus* vocetur, cum tres diuersi sint, vt de Tryphone patet; & *Grypum* Demetrij minoris iam dicti filium esse docent, Appianus, Iosephus, Iustinus. Sed *probatur* hæc opinio *quadrupliciter*. *Primò*, quia iste Antiochus hoc tempore vixit, initam cum Simone societatem dirupit, Hierosolymam septem diuersis castris obsedit, & plurimum vexauit. *Secundo*, quia in Persidem, seu Orientales illas plagas, vt contra Parthos pugnāret, profectus est, vt libro 38. Iustinus explicat; cum quo loco conferendum libri 36. principium, vbi de Persis. *Tertiò*, in expeditione ista Parthica, omnes Antiochum istum mortuum tradunt, sed vel generatim tantùm, vt Iosephus cap. 16. lib.13. vel speciatim quidem, sed ita, vt in mortis genere non satis profani scriptores consentiant, vt mirum non sit, si à nostro ipsi authore aliquantulum dissentiant. Nam Iustinus, in prælio, metu suorum *desertum* ait, & *occisum* lib.38 Appianus sub finem Syriacorum, eum *seipsum interfeciſſe*. Ælianus de animalibus lib. 10. cap.34. *seipsum* è loco quodam *præcipitasse*. Accedit demum, vt Antiochum hunc esse opiner; bonorum etiam scriptorum calculus. Nam ita olim sensit Rupertus cap.6. & 16. & 24. lib. 10. & nostro sæculo Medina loco citato, itemq; Sigonius lib.2. in Sulpitium.

Obiicit, veritatis indagandæ causâ, duo doctissimus Pererius. *Prius* est eiusmodi. A nullo proditum est, eum *tali exitu, qualis* hîc describitur, periisse. Respondeo, si *exitus quoad omnes* circumstantias *talis* accipiatur, verum est. Sed idem de cuiuscunque alterius Antiochi tam Magni quā Epiphanis morte dici posset. Si verò *quoad* circūstantias *aliquas*, exitus *talis* accipiatur, non sunt hic omnino nullæ, quas prophani etiam scriptores agnoscant, verbi causa, violenta morte periisse. Quod verò illis authoribus aliis deest, id ex hoc loco supplendū. *Posterius*, Fuit iste Antiochus pius, & Iudæis ita amicus, vt Hyrcanum secum in expeditione haberet. Respondeo *primò*, fuisse ab

illo

illo vno facto, quod suprà narratum est, vocatum pium, neque adhuc apud omnes, vt suprà vidimus, neque solus, cum sit Antiochus alius isto posterior, imò huius nepos, quem siue *ferio*, siue *ioco*, vti tradit Appianus, vocarunt Gentiles *pium*. *Deinde* ista in illis Regibus pietas admodum exigua, & inconstans erat. Et cum bellum bis, vt loco nuper citato dicit Plutarchus, gesserit contra Medos; prioriq́ue bello feliciter admodum progressus sit, vt ait lib. 38. Iustinus, fieri potuit, vt, quod antea iuptis fœderibus, fecerat lib. 1. Machab. cap. 15. Iudæos rursus vexaret, victoria elatus. Vnde & Iustinus lib. 36. dicit, eum Iudæos subegisse. Sicque in priore tantùm expeditione secum Hyrcanum habuit, cum esset tunc amicitia instabilis, & quodammodo etiam dura, cum libertatẽ iis eripere, tributaq́; imponere adlaboraret, quæ sub Simone iam excusserãt & deinceps, post huius mortẽ, excussernnt, vt ait Iosephus, & Iustin° loco citato. *Tertiò* fortè dicat quispiam: Quomodo post Epiphanis mortem tam citò huiusmodi sacrilegium Antiochus alius tentasset? Respondeo, quemadmodum Epiphanem non terruit Magni exitus, sic nec Epiphanis exitus hunc Asidetem. Nec verò ipse etiam hic Asidetes Parthorum Reges cohibuit, nisi vt maiore manu, ditissima Elymæorum templa spoliarent, prout decimosexto Strabonis libro exponitur.

Ad cœptam porrò festorum suasionem, argumentum tertium à duplici miraculo ducitur. *Vnum* est ignis cœlitus demissi ver. 19. quod olim etiam factum erat Leuit. 9. 2. Paralip. 21. 3. Reg. 18. Et adiungitur hîc Neemiæ oratio, ver. 24. Legis approbatio, ver. 33. Ieremiæ authoritas, cap. 2. ver. 1.

QVÆSTIVNCVLA XI.

Quænam Persis ver. 19. cum in Babyloniam ductos Iudæos dictum sit libro 4. Regum?

RESPONDEO, Persidis nomen latiùs interdum sumitur, vt Orientales illas partes complectatur Chaldæam, Parthiam, Mediam. Sic hoc cap. 1. ver. 12. 13. 20. Et D. Chrysostomus homil. 6. in Matthæum, & Mamertinus Panegyrico ad Iulianum, dum gemina Persidos flumina memorat Tigrin & Euphratem. itemque Lucanus libro 3. quemadmodum hodie Francię regni vel Hispaniæ nomina latius accipi solent, pro iis scilicet pænè regionibus omnibus, quæ vicinæ cum sint, vni Regi parent. Sicuti & ab vna Persidis regione, Persæ omnes dicti olim *Achæmenij*, vt ait Stephanus. interdum etiam *Elymæi* aut *Elamitæ*.

QVÆSTIVNCVLA XII.

Quis dies Scenopegiæ?

RESPONDEO, est dies encæniorum, qui instar scenopegiorum celebratur libro 1. Machabæorum cap. 4. lib. 2. cap. 10. vt ibidem expositum. Alioqui Scenopegia siue Tabernaculorum solemnitas ad Tisri spectabat, Exodi 23. & 34. Leuit. 23. Vide Riberam lib. 5. de festis, cap. 17. 18.

QVÆSTIVNCVLA XIII.

Quis dies ignis?

RESPONDEO, non est dies, quo ante templum secundum, in altari solo sacrificabant è Babylone reduces Iudæi, Esdræ cap. 3. vt patet hic versu 18. vbi dicitur, *ædificato templo.* Non etiam dies dedicationis murorum, Nec m. 12. vt existimat cap. 19. Rupertus, quia hic eodem ver. 18. dicitur Græcè, *cum ædificasset templum:* Sed est *dies Encæniorum templi secundi*, non illorum, de quibus lib. 1. cap. 4. licet tunc etiam, vti suprà dictum, ignis ex altari ruperit, (nam neque Neemias tunc aderat, neque Persarum Rex vllum in Iudæos imperium, prout hic significatur; habebat) sed est dies Encæniorum Esdræ 6. Adar mensis dic tertio. Tunc enim & Neemias aderat, vt ibidem dictum; & Persarum Reges vigebant. Idque ita etiam scribit Gorion, lib. 1. cap. 16. & 17. nisi quod *Esdræ* tribuit, quæ textus facer ipsi *Nehemiæ.* Agunt verò & de hoc inuento igne Abulensis Exodi 29. quæst. 20. Blesensis epistola 74. Ribera de templo libro 5. cap. 17. vbi pulchra omnino mystica legi potest expositio. Vnum iam tantummodo D. Ambrosium afferre licet. Is cum Tobiæ pietatem, synceramque iustitiam & simpliciratem laudasset; *Consideremus*, inquit, *aliud, quod in captiuitate gestum, summum tenuit honestatis decorem. Nullis enim aduersis honestas impeditur, quæ in his eminet, & magis præcellit quam in prosperis. Inter vincula itaque, inter arma, flammas, seruitutem, quæ liberis omni supplicio grauior est, inter pœnas morientium, excidia patriæ, viuorum formidinem, sanguinem peremptorum non excidit cura honestatis. Sed inter euersæ patriæ cineres & fauillas, in affectibus piis resplenduit & refulsit. Nam eum in Persidem ducerentur patres nostri, qui tunc* DEI *omnipotentis cultores erant, acceptum ignem de altari, sacerdotes Domini occultè in valle absconderunt. Erat illic velut patens puteus, aquæ secessu infrequens, nec populari vsui patens, ignoto & sub arbitris remoto loco. Ibi obsignauerunt iudicio sacro pariter & silentio ignem reconditum. Non illis studio fuit aurum defodere, argentum abscondere, quod seruarent posteris suis: sed inter extrema sua, honestatis curam habentes, sacrum ignem seruandum putarunt: ne eum vel impuri contaminarent, vel defunctorum sanguis extingueret, vel deformium ruinarum aceruus aboleret. Abierunt itaque in Persidem sola religione liberi, quoniam sola illis per captiuitatem extorqueri nequiuit. Post plurimum verò temporis, quando placuit* DEO, *dedit hanc mentem Regi Persarũ, vt instaurari in Iudæa templum, & legitimos reparari Hierosolymis ritus iuberet. Cuius gratia muneris, Neemiam sacerdotem Rex Persarum direxit. At ille secum deduxit illorum sacerdotum nepotes, qui profecturi de patrio solo, sacrum (ne periret) ignem absconderant. Venientes autem, vt patrum sermone est proditum, non inuenerunt ignem, sed aquam crassam. Et cum decesset ignis, quo adolerent altaria, haurire eos aquam Neemias sacerdos, sibique deferre, & aspergere super ligna iussit. Tunc, visu mirabile, cum esset cœlum intectum nubibus, sol repente illuxit, accensus est magnus ignis, itavt omnes in tam euidenti Domini gratia factum stupentes, lætitia perfunderentur. Orabat Neemias, psallebant sacerdotes hymnum* DEO: *vtq; consumptum est sacrificium, iussit iterum Neemias residua aqua maiores perfundi lapides. Quo facto flamma accensa est, lumen autem refulgens ab altari consumptum illico est. Hoc patefacto indicio, rex Persarum in eo loco, in quo ignis fuerat absconditus, & postea reperta est aqua: templum fieri mandauit. cui inferebantur dona plurima. Appellauerunt autem illud qui erant cum sancto Neemia, Epathar, quod interpretationem habet purificationis: à plurimis Nephte vocatur. Inuenitur autem in descriptionibus Hieremiæ prophetæ, quod iusserit accipere de igne eos qui posteà essent futuri. Hic est ignis, qui cecidit su-*

fit super sacrificium Moysi, & consumpsit illud, sicut scriptum est: Quia exiuit ignis à Domino, & consumpsit vniuersa, quæ erant super altare, holocausta. Hoc igne oportebat sanctificari sacrificium. Ideoq; & in filios Aaron qui alienum ignem inferre voluerunt, exiuit iterum ignis à Domino, & consumpsit eos, ita vt mortui extra castra proiicerentur. Veniens autem Hieremias in locum, inuenit domum in modum spelunce, & tabernaculum, & arcam, & altare incensi intulit illuc, & obstruxit ostium. Quod cum hi qui simul venerant, curiosius perscrutarentur, vt notarent sibi locum, nequaquam comprehendere atque inuenire potuerunt. Vt autem cognouit Hieremias quod affectassent, dixit: Ignotus erit locus, donec congreget DEVS *congregationem populi, & propitius fiat. Tunc* DEVS *ostendet hæc, & apparebit maiestas Domini. Congregationem populi tenemus, propitiationem Domini* DEI *nostri agnoscimus, quam propitiator in sua operatus est passione. Arbitror quod nec ignem istum posssimus ignorare, cum legerimus, quia baptizabat Dominus* IESVS *in Spiritu sancto & igni, sicut in Euangelio dixit Ioannes. Merito consumebatur sacrificium, quoniam pro peccato erat. Ille autem ignis typus Spiritus sancti fuit, qui descensurus erat post Domini ascensionem, & remissurus peccata omnium: qui quasi ignis inflammat animum ac mentem fidelem.* Est verò his temporibus obseruanda & imitanda insignis illa veterum illorum sacerdotum laus, quæ vt præconem tantum, Diuum inquam Ambrosium nanciscereretur digna fuit. & eum imitans Rupertus lib.10.de vict. cap.18. *Quid illorum, ait, fidei contemplatione? Ignem morientem, qui nutriri non poterat, qui vbi nutriretur, non habebat, illi resuscitandum commiserunt, in quo est spes resurrectionis mortuorum. Nec eos fefellit spes. Quomodo?* Pergit ipse cap.19. explicare sed ego in textu pergo.

Ionathan ver. 23. non summus Pontifex fuit, vt nouæ translationis commentatori videtur, sed potius, vti censuit Lyranus; Leuita & Cantor. Atque hæc lectio inter prophetias legitur sabbato ante quadragesimæ dominicam secundam. Fuit porro *quadruplex* hîc *miraculum. Primum*, ignis in aquam versi, non cinerem, non aërem, ver.20. *Alterum*, aquam istam lignis & hostiis superfusam, accensam esse: v.22. *Tertium*, superfusam itidem lapidibus maioribus, qui vel ex ædificatione residui erant, vel ad ædificia & atria spectabant, vers.31. *Quartum*, ignem istum in altari non esse consumptum, sed tantum in istis lapidibus. Id enim ver. 32. Græcè clariùs significatur, ὃ δὲ ἀπὸ τοῦ συναφεὶν ἀνῆλε μεθ' ἑαυτῆς ἡ φλὸξ ἐδαπανήθη. *Eo, quod in altari erat, lumine resulgente, consumpta est flamma.* idcoque Latina ista, *ex lumine, quod resulsit, consumpta est*, intelligenda sunt, quasi ab isto altaris lumine, seu flamma, lapidum lumen & flamma superata atque consumpta sit.

QVÆSTIVNCVLA XIV.

Quid Persarum Rex ver.33. fecit?

PRIMÒ rem diligenter exploranit. *Deinde* fecit templum, id est, inquit Lyranus, fecit vel *propriè* templum, vt Darius Esd.6. vel *impropriè*, iam factum scilicet decorauit, vt Artaxerxes. Sed Genebrardus in Notis dicit, sacrum aliquod ædificium, cuiusmodi probatica piscina erat Ioannis cap. 5. & apud Bedam Esd. 2. fuisse tunc ædificatum. Eodemque sensu posset Græcorum ἱερὸν adiectiuè sumi, vt scilicet locum illum, *sacrosanctum* fecisset, vt qui antea puteus profanus erat, iam in eo quædam DEI veneratio esset ac religio, vt etiam inquit, Nouæ translationis commentator. Facitq; ad hanc expositionem non parum, quòd eum locum Rex sepsisse, & conseruasse dicatur,

dicatur, Græcè περιφέρας. Vnde in Latino ver. 34. videtur fuisse, non, *considerans*, sed *conferans*, vel *circumferans*, vel certè *obferans*. Nam hæc alioqui obseratio eo in textu omitteretur, & qui in Græco est διαμέτρως verbis æquo plurib⁹ verteretur, cum addatur; *rem diligenter examinans*. *Deinde* quòd loca istiusmodi religiosa, templorum etiam nomen, quo Interpres noster vtitur, admittant, vt Luci, asyla, & similia; sicut & Virgilius dixit Æneid. 8. *Scrupea saxa, Bacchi templa*. *Tertiò*, sacerdotibus bene faciebat, iisque sua ipsius manu multa diuersa dabat, quæ suis è thesauris accipiebat. Possent verò τὰ διάφορα etiam sumi, quasi διαφέροντα, id est, præstantia & eximia, seu meliora, & excellentiora, vt Rom. 2. Hebr. 1. ver. 4. *Quanto differentius, pra illis nomen hæreditauit*. An verò ista propter Persicas deigne opiniones Rex fecit? Tanta DEI bonitas est, vt quemadmodum ait S. Augustinus, è malis etiam bonum eliciat. Cum ergo ex delapso cœlitus igne, qui vt suprà iam notatum; memoratur in scripturis aliquoties diuinitus etiam apud se ignem lapsum vel excitatum Gentiles fabularentur, apud Plinium lib. 2. cap. 110. Seruium lib. 12. Æneid. omnium verò maximè Persæ apud Ammianum lib. 23. quibus etiam ignis sacer & perpetuus, multaque item pyrithea, & πυρὸς ναοὶ, vt vocat in Cosroe Cedrenus; istam Persarum Regis huius vel opinionem vel superstitionem potius, in bonum iam conuertit DEVS: suumque verum opus & beneficium à barbaro etiam laudari colique fecit.

QVÆSTIVNCVLA XV.

Quidnam est ver. 36. Nephthar?

IN D. Ambrosio vt suprà notare licuit, vocatur Epathar. Dicitur verò in textu, interpretari καθαρισμὸς, id est, purificatio. Cuius verò linguæ sit, & ob quam causam istud significet, mihi quidem exploratum non est. Videor qui *Persicam* vocem esse dicant, pari fortè facilitate dicturi, *Babylonicam*, si è captiuitate Babylonica sacerdotes istos tum reduces cogitassent. *Tres*, quoad à doctioribus certius quid afferatur; proponam *coniecturas*. *Prima* est, פטר *potar*, Hebræis, Chaldæis & Syris est *dimittere & liberare*, *Niphtar* verò *liberatus*. idcoque & in feralibus Iudæorum saxis & epitaphiis, cuiusmodi etiam aliquot, prope fontem, Iudæorum ipsorum arenæ vicinum, ad Moguntiam visuntur; crebrum istud *Niphtar* est, pro *obiit*, aut *mortuus est*. Rursum verò *patir* etiam *purum* significat, vt Ezechiel. 13. *patir tin*, id est, purum lutum, & *azymum* ac *purum* Exod. 23. dum vers. 15. dicitur in Thargum Onkelos; *Iath chagga depatriaia thittar. Solemnitatem azymorum seruabis*. Possetque nomen fieri *happatar* aut *Nephtar*, quod sit ἄφεσις *dimissio, remissio, liberatio*. Quidni & *purificatio* hinc esse possit, nostrumq; istud *nephthar*, primò quidem, quia purificationis mentio clara vers. 33. purificauerunt sacrificia: deinde, quia quæ purificata & sanctificata loca sunt, ea iam ab omni prophano vulgariq; vsu liberata, & ab omni pæne hominum tributo immunia esse solent. Neque obesse potest Græcè Latineque aspirari *th*: Potest enim & hoc aliquando in ט fieri, & ad istam significationem vocari etiam potest cognatum verbum פתח, cui hodie tantùm tribuitur, vt *explicare* vel *interpretari* valeat. *Altera* porro coniectura. Fuit antiquitus apud Gentiles moris, vt in expiationibus & lustrationibus, *sulphure*, ideoq; & *bitumine*, *naphta*, similibusque sacris aliis vterentur:

——*cupe-*

——— *cuperent* (ait Iuuenalis) *lustrari, si qua darentur*
Sulphura cum tædis, aut si forte humida laurus.

Plinius lib.35.cap.15. *Habet*, inquit, *Sulphur in religionibus locum ad expiandas suffitu domos.* Videlicet, putabant igni isti sulphureo & bituminoso cœlestis & diuini quid inesse, quòd quæ apud ipsos sacra erant, fulmina & fulgura, sulphuris odorem haberent, & eorum ipsa lux sulphurea esset, vt ibidem à Plinio scriptum est. Hinc enim & θεῖον Græci *sulphur* appellarunt, & quæ fulmine tacta essent loca, studiosè procurarunt Romani, arisque excitatis & bidentibus cæsis *bidentalia*, nominarunt, prout Syntagmate decimoseptimo tradit Gyraldus. Scimus verò *Nephet*, *Naphta* Esther 1. & Exodi decimoquarto in Thargum Hierosolymitano, esse *picem*, *Naphtam*, *petroleum*. Hic verò expiationem, & delapsum cœlitus ignem videmus, vt *Nephtar* inde dictũ videatur. Ad quod etiam facit, Babylonis, vnde hi redierant, muros è bitumine istiusmodi, quod calcis vsum præbuisset, ferruminatos fuisse, Plinio eodem ibidem testante. Putata verò etiam sunt olim omnia *sancta*, esse *inuiolata*, cuiusmodi & ea, quibus locus iste circumscriptus; esse potuerunt. Taceo Naphtæ cum igne isto miram similitudinem, cum in *illam*, vt lib.2.cap.105.ait Plinius, & ex eo lib.3.de fossilibus prodit Agricola; *vndecunq; visam, protinus insilire ignes soleant*, quemadmodum ignis hic in victimas & lapides transiliuit. Ad coniecturam *tertiam* propero. In Arabico quod, pro sua humanitate, mihi ex Hispania mittebat R. P. Petrus Soto Maior; Dictionario, verbo, *purificare peccatum*, inuenio *Nikfar*, quod ab Hebræo *Cophar*, id est, *expiare* & *placare*, profectum satis constat. Quid si ergo *Nikphar* pro *Nephtar* legeretur? Et verò ab eadem Hebræa radice est illud, quod tam variè scribitur, *Caphrita*, id est, *sulphur*, Psalm.11. forte, quia, vt suprà dictum, ad purgationes & expiationes valet. Ex hisce verò coniecturis quæ primò posita, mihi prima. Et forte videri queat pro *Ephthar* factum in Græco *Nephthar*, per distractionem litteræ ν à priore dictione περιχέωσιν τοῦτο νέφθαι cum fuisset τοῦτον, vt intelligatur τόπον locus. Nam expressè hunc ponit Latinus textus, hunc locum. A Græco autem potuit in Latinum error transferri.

QVÆSTIVNCVLA XVI.

Quid similiter vltimum capitis verbum, Nephi?

IN D. Thomæ commentario sunt hæc verba vltima *Nephi idem est, quod penitus.* sed forte legendum, *idem est penitus.* vt indicetur idem hoc nomine significari, quod altero nomine *Nephthar*. Videtur enim & hoc textus noster innuere, dum ait. *Vocatur autem*, inquit textus, *apud plures Nephi*, sed vocatur etiam Græcè νεφθαεὶ, & apud Ambrosium loco citato *Nephte* quod non mirabitur, qui syncopas & mutationes, quas in vulgari sermone fieri quotidie videmus, considerarit, itemque illas, quæ in linguis etiam antiquioribus obueniunt vt dum pro *corah*, lætatus est, Chaldaicè dicitur *chari*, vt in Chaldææ Grammaticæ principio monet Boderianus: pro *chesid*, id est, sancto & beneficio, Syriacè *chasi* Act.2. vt suprà iam attigi fol.707. Et nonne in illa vsitata Rabbinorum phrasi אין dicitur אכתיב *iccethi* pro אכתיב *iccethib*, id est, scriptum est, de quo in suo Syrochaldaico folio 15. idem Boderianus? Et *Bei* vel *Bai*, pro *Beith*, tam in compositione quam extra, vt Matth.12. id est, domus apud eundem fol.22. Quin verò

& per apocopen inuenitur *cic* pro *cicaion*. de quo nomine in Ionæ vltimum D. Hieronymus, an cucurbitam, vel hederam, aliudue significet, differit. Quia tamen Hierosolymitani isti Ægyptiis Iudæis scribunt, posset non omnino pingue forsan iudicium videri, si quis Ægyptiacum diei, quo solemnitas hæc perageretur, nomen loco huic accommodatum existimaret. Cum enim haberent Ægyptij dierum 30. menses omnes, è quibus non nisi dies 360. fiunt, vt solis annum assequerentur dies quotannis adiiciebant quinque vt eorum etiam annus constaret diebus 365. Horum verò quinque adiectitiorum dierum (ἐπαγομένας ἡμέρας vocant Græci, Ægyptij & Arabes *nesi* aut *nasi*) *primus* dicebatur ὠσίρεως, *alter* ἀρουήρις, *tertius* τυφῶνος, *quartus* ἴσις, *quintus* νεφθύν. quod prorsus est Ambrosianum *Nephte*, de quo suprà. Vocatur verò apud Iunilium Firmicum li. de errore prophanarum religionum, soror Isidis νεφθύνη. Sed dederint meliora ditiores, quibus, dum lectori terunciolum offero; si suos è conditis arcis, in hac aliisque rebus, thesauros efferendi occasionem dedero, erit mihi sanè lætitiæ: ipsis honor; scripturis lux; DEO gloria. Illud verò ver. 36. *appellauit Nehemias*, elegantem habet in Græco atticismum, de quo in commentariis linguæ Græcæ Budæus, οἱ περὶ Νεεμίαν. Sed quia istud etiam verti posset, hi qui cum Neemia erant, vtraque versio vers. 33. supra in textum ingesta; *Nehemias, & qui cum eo erant, purificauerunt sacrificia.*

Cæterum sunt nonnulli, qui se naturales Magos volunt dici, qui docent quemadmodum ignes perpetui fiant, aut quomodo aqua accendantur, oleo extinguantur, solis item radiis incendantur. Et in his est Ioannes Baptista à porta libro 12. Magiæ naturalis cap. 10. Scaliger exercitatione in Cardanum 13. 14. Et verò id genus quædam legimus apud Philostratum lib. 3. Eorum tamen, quæ illi fieri iubent, & applicari, nil hic vel factum vel applicatum, ideoque merum miraculum fuit. Nec *diei ignis* aut *mensis* aut *tempus* vllum notatur; quia vt ait cap. 19. Rupertus, id Ægyptiis Iudæis notum erat, cum à Nehemiæ temporibus, dies ille festus receptus iam fuisset, antequam in Ægyptum scilicet illi venirent. Atque hi sanè Iudæi multo iustiùs dixissent ὧν εὑρήκαμεν, quàm illi, de quibus lib. 1. cap. 2. & 20. Firmicus. Ait porro D. Ambrosius loco citato ignem istum, *typum fuisse Spiritus sancti*, qui descensurus erat, quasi ignis, *& spiritualis gratiæ*, quæ per ignem exurit, per aquam mundat peccata nostra. D. Chrysostomus hom. 11. ad Hebr. *Nonne*, ait, *admiramur, ignem olim descendentem omnia consumpsisse? Potest fieri, vt ignis quoque nunc descendat illo longè admirabilior, & omnia, quæ sunt proposita; consumat: imò verò non consumat, sed in cœlum tollat. Is enim ea quæ offeruntur, non in cinerem redigit: sed dona à* DEO *offert. Tales erant Cornelij orationes* Act. 10.

IN CAPVT II. LIBRI II.

CAPITIS huius secundi textum à superiore num discerpere decuit, cum vna eademque perpetuo esset epistola? Quia verò & in longioribus epistolis capita constituuntur, rectè quidem textus nouum caput instituit; sed superiori tamen connexè legendum. Est verò in eo alterum miraculum versu 4. ad probandum directè vel indirectè, quod propositum erat, vt videbitur. Ieremias enim, cui in Græco textu additur ὁ προφήτης, *in monte Nabo* tria hæc abdidit, arcam, altare aureum thymiamatis, tabernaculum, quod in Salomonis templo duplex asseruabatur, Mosaicum, & Dauidicum, vt lib. 3. Reg. cap. 8. dictum. Narratur verò eadem historia à Gorionide lib. 1. c. 17. qui

17. qui etiam de tabernaculo Mosaico maximè iam agi docet: insuper etiam à Dorotheo in synopsi de Prophetis capite de Ieremia, Epiphanio de vita & morte Prophetarum, è quo D. Thomas. Quia verò in eorũ verbis sunt, quæ aut fidem aut disputationem & explicationem aliquam requirant, ea ordine subnectam. Ait ergo inibi Gorionides. *Arca non aderat, quia abstulerat eam Ieremias propheta, vna cum omnibus cortinis quas fecerat Moses seruus domini in deserto, & posuit eas in monte Nebo, vbi inuenit speluncam, in cuius concauitatem posuit eas. Cumq; sequerentur sacerdotes, qui fuerunt in diebus istis, prophetam, vt aduerterent locum, respiciens Ieremias post se, & videns, iratus, iurauit dicens: Non sciet homo neque cognoscetur locus donec venero ego, & Esaias propheta, famulus Domini, iunt restituemus arcam in locum suum sanctorum subter alas Cherubin. Factum est itaque à die illa, & deinceps, & obtulerunt patres nostri oblationes suas, holocausta sua, sacrificia sua, pacifica sua, & inge sacrificium suum, vnumquodq; in die suo, adiuuante eos Rege Persarum & Medorum, & subministrante argentum & aurum, triticum, oleum, vinum, iuuencos & arietes per singulos annos, quoniam dilexerunt Reges Persarum & Medorum templum* DEI *nostri, atque sanctuarium eius.* Dorotheus verò, quisquis tandem est. *Hic, ait, propheta antequam caperetur templum, arcam legalem & quæ in illa erant, abripuit, & in petrani quandam abdi fecit, dixitq; adstantibus, profectus est Dominus Sinai in cœlum. Et iterum, veniet legislator ex Sion cum potentia, & signum aduentus ipsius erit vobis, quando vniuersa gentes lignum adorabunt. Dixit etiam, arcam illam nemo eripiet, præter Aaronem, & tabulas in illa reconditas nemo inspiciet siue sacerdotum siue Prophetarum, præter Moysen electum* DEI. *Et in die resurrectionis arca primùm resurget, & ex petra prodibit, ponetur q; in montem Sina, & congregabuntur ad eam omnes sancti expectantes Dominum & fugantes inimicum, occident eum venientem ad hanc petram. Obsignauit autem eam digito, per nomen* DEI, *& facta est figura instar sculptura ferri, & nubes lucida obtexit nomen* DEI, *nec quisquam locum hunc cognouit, neque obsignationem legere potest in hodiernum vsque diem, & ad consummationem vsque. Est autem petra in solitudine, vbi & primum fabricata est arca, inter duos montes, in quibus sepulti iacent Moyses & Aaron. Et noctu nubes veluti ignis locum hunc obtegit, iuxta quod olim factum est. Nunquam enim deesse potest gloria* DEI *à nomine* DEI. *Propterea gratiam Ieremiæ dedit* DEVS, *vt finem mysterio suo ipse faceret, fieretque consors Moysis & Aaronis, qui & vna coniuncti sunt ad hunc vsque diem. Nam & Ieremias sacerdotali semine prognatus est.* De S. Epiphanio Diui nunc Thomæ verba sunt. *Dicit Epiphanius; hic est Ieremias, qui templum subuertendum præuoscens, arcam testamenti cum his, quæ in eâdem erant, tulit; & precibus eam absorberi fecit in petram: petram verò digito designans, nomen* DEI *impressit, & factum est sigillum in similitudine scripturæ, quæ ferro cauatur. & ipsum domini nomen nubis operimento ita celatum est, vt ex tunc nec locum quis cognoscere queat, nec nomen legere vsque in hunc diem & vsque in finem, & pristinæ figuræ instar ignis & nubes sæpè illic fit nocturno tempore, eo quod gloria Domini ab eius lege non desinat. Est autem petra illa in eremi terra, inter duos montes, inter quos iacent sepulti Moyses & Aaron, dixitq; Ieremias præsentibus; Dominus de Sion ascendit ad cœlos, inde cum virtute reuersurus, & erit signum præsentiæ eius, quando omnes gentes adorauerint lignum, dixitq; quod arcam hanc nemo poterit producere. præter Moysen electum* DEI *prophetam. Et tabulas, quæ in ea sunt, nullus aperiet sacerdotum, nullusq; prophetarum, nisi electus* DEI *Aaron. Et in prima resurrectione resurget hæc arca, & exibit de petra, & ponetur in monte Sinâ, & omnes sancti congregabuntur ad ipsam, regressum Domini exspectantes, & vt viderint aduersarium, qui eos fugientes, est quasi turus interimere.*

Hæc ille.

QVÆSTIVNCVLA XVII.

Quando ignem, arcam, tabernaculum abduxit Ieremias?

RESPONDEO. hæc in vasis, quæ Nabuchodonosor abstulit è templo, non fuisse, constat ex Ierem. 52. Esdræ 1. ideoque tum in templo non fuisse, vel alicui tradita esse, satis patet. Quando verò ablata sint, duplex opinio. *Prior* est S. Epiphanij in vita Ieremiæ; factum id à Ieremia esse, antequam Hierosolyma & templum vastarentur tertia captiuitate, vt scilicet Ieremias ipsi Iechoniæ persuaserit, sineret arcam auferri, quemadmodum & eidem persuasit, sese dederet in secunda captiuitate Ieremiæ 27. 29. *Posterior* opinio; factum id esse, postquam iam Hierosolymam occupasset in tertia captiuitate Nabuchodonosor, quod Ieremias Hierosolymæ relictus facilè ab ipso, vel ipsius ducibus arcam & alia illa impetrare potuit, cum apud hostes ipsos gratia & authoritate multum valeret, Ierem. 39. & antequam templum incenderetur, post vrbem iam occupatam, dies aliquot interfluxerint, vti 4. Reg. dictum cap. vltimo.

QVÆSTIVNCVLA XVIII.

Quomodo ignis, arca, tabernaculum dicuntur vers. 4. Ieremiam comitata?

RESPONDEO, Lyrano videri hæc *à certis hominibus*, qui Ieremiam comitarentur, perlata esse. Dici tamen potest, *Angelorum operâ*, delata fuisse, præsertim cum Ieremias nullos videatur eius loci, vbi hæc abderentur, conscios voluisse vers. 7. Sic enim & sanctissimum illud Lauretanum sanctuarium, libro contra Vergerium, translatum confirmat Turrianus. Quæres, an videntibus hominibus hæc Ieremiam comitarentur? Respondeo, fortè non omnes, sed aliquos tantum vidisse, qui idcircò ad illum sequendum concitati fuerint vers. 6. quemadmodum qui cum CHRISTO resurrexerunt Matth. 27. non omnibus, sed quibusdam tantum apparuêre.

QVÆSTIVNCVLA XIX.

Quando hæc eadem vel inuenta iam, vel inuenienda?

TRIPLEX *opinio*. *Prima* Riberæ Aggæi 1. inuenta fuisse Cyri tempore, cum è captiuitate Babylonica populus iterum Hierosolymis congregatus est. Et si hoc esset, valeret miraculum hoc ad directè probandum templi secundi Hierosolymitani sanctitatem, cum in eo scilicet reposita hæc fuissent, & quidem tanto miraculo inuenta. *Altera* opinio, inuenta fuisse non *propriè* sed *mysticè* CHRISTI Domini tempore, qui est arca vera, & verum thymiamatis altare, qui verum tabernaculum excitauit, & in vnitatem fidei gentes congregauit. prout clarè dicitur Ioan. 11. Ita Rupertus

cap. 21.

cap.21. Ambrosius lib.3.offic. cap.14. *Congregationem*, ait, *populi tenemus, propitiationem Domini* DEI *nostri cognoscimus. Tertia* vult, in nouissimis mundi diebus hæc inuenienda, cum Elias & Enoch reliquias Israël congregabunt, & ad CHRISTVM adducent. Ita Epiphanius loco citato, Dorotheus, Richardus de S. Victore lib.4. exceptionum cap. 11. (qui tamen posteà subdit, *Antiochum tulisse altare aureum*) Historia scholastica cap.3. Iudith, Canus loco citato, & ipse tandem Ribera. Ideoque Gorion Ieremiam ita locutum vult cap.17. libro 1. *Non sciet homo, neque cognoscetur locus, donec venero Ego & Elias propheta, famulus Domini. Tunc restituemus arcam in locum suum intra sancta sanctorum, subter alas Cherubinorum.*

DICO *primò*; In templo secundo videri *non fuisse arcam*, vel *tabernaculum*, licet altare thymiamatis nouum constructum sit. Patet *primò*; Quia si hæc inuenta fuissent, hoc epistola dixisset, cum magnopere ad institutum faceret. *Secundò*, hæc erant, dum Dominus populum congregaret, inuenienda ver.7. Sed Cyri tempore congregationem istam nondum perfectam ostendit hoc capite versus 18. & superiori cap. vers.27. *Tertiò*, si reperta fuissent, tum in templi secundi expoliatione, quæ per Titum facta est, arca in spoliis poneretur. At non ponitur apud Iosephum lib. 7. de bello cap. 17. & 19. Imò idem lib. 6. cap. 6. expressè docet, tunc in sancto sanctorum nihil omninò fuisse. Cum in idem sanctum sanctorum ingressus est Pompeius, quid in templo viderit, enumerat idem Iosephus diligenter lib. 14. Antiq. cap. 8. de arca tamen semper mutus. *Dices* fortè, arca, quæ post Babylonicum reditum inuenta fuit; erat iam antea per Epiphanem vel Crassum, qui apud Iosephum lib. 14. templum expoliauit, ablata. *Respondeo.* Hoc vnum maximè spoliorum genus à Iosepho notaretur, vel, vt cætera saltem vasa, explicaretur 1. Machab. 1. *Denique* ista in sententia sunt & veteres nostri Doctores, & recentiores, vt iam patuit, adeoque ipsi Rabbini, vt dixi Esdræ 6.

DICO *secundò*, duæ illæ sententiæ, quæ & arcam istam CHRISTI Domini tempore inuentam, & postmodum extremo mundi tempore inueniendam aiunt, benè cohærent. Nam idcircò non propriè inuenta fuit, vt veram & figuratam arcam haberemus, & figurantem illam non requireremus, prout dicitur Ieremiæ 3. Propriè tamen hæc nouissimis mundi diebus inueniri possunt, non vt Iudaismus restauretur, sed vt Iudæi, arcâ visa, & Ieremiæ prophetiâ completa, magis ad verissimam arcam CHRISTVM Dominum & verissimum tabernaculum, ECCLESIAM CATHOLICAM adducantur, inuitantibus Enoch & Elia. Et hoc modo, ad indirectè probandam templi sanctitatem ista valent, *quia*, vt ait cap. 20. Rupertus, *occurritur obiectioni, cur videtur fortè templum minùs venerandum, quòd in eo arca & tabernaculum non essent. Respondetur enim, diuina id voluntatè in futurum tempus, Ieremia teste, differri.*

Et ex his patet *primò*, arcam in triumpho Romæ non fuisse, vt existimat historia Scholastica, Iudith 3. Neque *hodie* in triumphali Titi Imp. arcu Romæ videri, quemadmodum loco citato se diligenter quæsiisse, nec inuenisse refert Ribera, neque *veras* illas priores testamenti *tabulas*, & *Cherubinos* apud Egesippum lib.1 cap.17. Pompeium vidisse: sed illis *prioribus tantummodo similes. Tertiò* intelligere liceat, impostorem illum, qui sacra vasa in monte Garizim Moysen defodisse nugabatur, ex hac historia, vel occasionem vel colorem aliquem quæsiisse apud Iosephum lib. 18. capite 5.

QVÆSTIVNCVLA XX.

Quænam sunt hic ver. 1. citata Ieremiæ descriptiones?

NON sunt vlla Ieremiæ libri, qui hodie inter Prophetas canonicum locum obtinet; portio: sed videntur esse alius quidam eiusdem prophetæ liber, quem non habemus; in quo illius temporis acta quædam continerentur. Nam Græcè hic dicuntur ἀπογραφαί, quo nomine sicuti & altero τῆς ἀπογραφῶν, in eam significationem, sæpè vtitur Iosephus in libris Antiquitatis & contrà Apionem. sicque Menander etiam Ephesius τῶν ὑπ' ἐκ τύρου βασιλέων ἀπογραφὴν edidit. Confirmatur hæc sententia. *Primò*, quia S. Matthæus cap. 27. ver. 9. ait; *Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appreciati, quem appreciauerunt à filiis Israël.* At in hodierna Ieremiæ prophetia testimonium hoc non legitur. Ergo alius quidam eiusdem prophetæ liber concedendus est. Negant conclusionem istam non pauci, & Euangelistam septem potissimum modis exponere annituntur. Omnes proponit Maldonatus noster in illum locum: priores quidem sex refutat; septimum verò hunc tamquam omnium optimum proponit, vt in Matthæi contextum *Ieremiæ* vox irrepserit. At meum in animum vix ea, de tot Græcis, Latinisque Codicibus, irrepere potest suspicio. *Sed* alium etiam Ieremiæ librum olim fuisse *testes* in eum Matthæi locum Origenes & D. Hieronymus, qui tunc tamen vel ob nonnullas deprauationes, vel ambiguas narrationes quas Iudæi fortè, in quorum is manibus erat; addiderant; apocryphus habebatur. *Demum*, visa est probabilis hæc sententia Francisco nostro Turriano lib. 2. pro epistolis Pontificum, cap. 13. prout etiam citaui Præloquio tertio, fol. 545. Hinc patet, quemadmodum exigui momenti sint, quæ ex hisce difficultatibus, contra horum librorum authoritatem, obiiciunt quidam apud Medinam lib. 6. de fide, cap. 13. Iudæi, & hæretici nostri.

Specialia verò hisce festis suadendis argumenta, sunt quædam comparationes cum Moysis & Salomonis encæniis & ignibus cœlestibus, ver. 9. 10. 12. 13. Deindè est authoritas Neemiæ ver. 13. Sed notandum *primò*, videri varias versiones simul congestas sub finem versus octaui, & principium noni. Nam Græcè tantùm habetur *vt locus sanctificaretur*, μεγάλως *magnificè*. tum interposito puncto. *Manifestabatur enim hoc, seu manifestum fiebat, quod veluti sapientiam habens obtulit sacrificium.* Nota *secundò* verborum illorum ver. 11. *Eo quod non sit comestum*, sententiã esse, cum sacrificium esset pro peccato, ideoque immundum videretur, sicuti & peccatum ipsum, ideoque nec comestum à sacerdotibus esset, id ipsum à flamma esse consumptum, vt explicat cap. 23. Rupertus. Et sumuntur verba hæc ex Leuit. 10. ver. 16. videnturque continuata esse cum superioribus, vt quemadmodum ignis cæteras victimas accendit, ita & hostiam pro peccato istam consumpserit. Nota *tertiò*, per eam *librorum congregationem*, quæ à Neemia ver. 13. facta est, non significari libros sacros, quasi deperditos, esse ab eo vel Esdra restitutos, vt quidam apud Leonem Castrium cap. 43. Prolegomenorum in Isaiam existimant, sed tantùm bibliothecam extructam, in qua essent libri de Regibus & prophetis, res ipsius Dauidis, Epistolæ Regum, de anathematibus seu donariis. Sed quia librorum nomen claritatis causâ, Latinus interpres, hoc loco, addiderat, ideo, modò ablatiuo, *de Regibus libros*, modò genitiuo vsus est, libros *prophetarum & Dauid*. Illud verò etiam notandum, quanti faciendus sit *Bibliothecarum thesaurus*, cum & antiquissi-

quissimus sit,& à clarissimis viris tanti factus, vt à Neemia isto nostro,& postea à Ptolemæo Philadelpho, ab Attalo Pergameno Rege, à Paulo Æmilio, à Cassiodoro, ab aliis,de quibus Molanus libro de canonicis. Diuus Augustinus *Ecclesiæ bibliothecam,& omnes codices diligenter posteris custodiendos semper iubebat*, inquit cap. vlt. eius Vitæ Possidonius. Hinc etiam vides,ante Aristotelem, quem lib.13. Strabo primum bibliothecarum authorem tradit, & ante Philadelphum,& Pergamenos Reges, fuisse apud Iudæos bibliothecas, sicut etiam apud Persas fuerunt Esdræ 6. Vide lib.6. cap. vlt. Gellium; Plutarchum in Æmylio & Antiocho, Isidorum lib. 6. Goropium lib. 4. Nota *postremò*, quemadmodum omnia, quæ à vers. 15. vsque ad 20. ponuntur; significent epistolam claudi. *Si ergo desideratis hæc: acturi itaque:* DEVS *autem, qui speramus quòd.* Ideoque nihil deest, præter *Vale*, quod tamen & ab Apostolicis epistolis præterquã Actorum 15.v.29.abesse non nescit, qui legit.Instat horũ librorum conclusio, sed,quæ vnius alicuius Machabæi propriæ non sunt,quæstiunculæ prius aliquot enodandæ,eæque è Tyitiensi Ruperto fere omnes.

QVÆSTIVNCVLA XXI.

Cur Machabæos armis esse inclytos, bellisq; defensos voluit Dominus? vbi & de cade, à Iudæis, in Esther cap. 9. facta.

MIHI non aliis hic, quam ipsius Ruperti verbis vtendum,qui in suorum de victoria verbi DEI librorum ad Chunonem de quo antea, præfatione ita scribit. *Cum de regnis illis*, quæ à Daniele cap. 7. proponuntur; *& de sanctis altissimi, quos illa regna bestialiter contriuerunt, loqueremur, tu repente, quæstionem fecisti de Machabæis, qui pardi, quæ tertia bestia fuit*, id est, *regni Græcorum sæuitiam cruentam,multis præliis & materialibus armis repercusserunt, & exinde in Ecclesia* DEI *memoriam inclytam sibi acquisierunt, dixisti. Scire vellem certius, quæ causa sit, vt eorum bellicam defensionem non minus, quam indefensam sanctorum martyrum patientiam in sancta Ecclesia legendo & cantando celebremus? Respondi ad hæc,certamen illorum & virtus militaris cum auxilio* DEI *multum vobis & omni sæculo profuit. Agebat enim diabolus per Antiochum, qui appellatus est* Epiphanes, *id est, nobilis, vt nulla esset memoria siue exspectatio, vel fides; eius repromissionis,quæ ad Abraham facta est,dicente* DEO, *In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quid enim agit ille Antiochus? ædificauit abominandum idolum desolationis super altare* DEI, *& per vniuersas ciuitates Iudææ in circuitu ædificauerunt aras,& ante ianuas domorum & in plateis incendebãt thura, & sacrificabant,& libros legis* DEI *combusserunt igni, scindentes eos, & apud quemcunq; inueniebantur libri testamenti Domini,& quicunq; obseruabant legem* DEI, *secundum edictum Regis trucidabant eum. Nimirum hoc agendo fiebat, vt arbor bonæ succideretur, & radicibus extirparetur,ne bonus ex ea proueniret fructus,id est, vt genus Iudaicum destrueretur, ne in semine Abrahæ,quod est* CHRISTVS, *omnes gentes benedicerentur, fieretq; irritum quod proposuerat & promiserat* DEVS. *Defensa est radix,vt talis & tantus inde ponat fructus fieri, atque impleretur veritas* DEI. *Et idcirco Machabæi, per quos id effectum est, iure nomen celebre possident in Ecclesia* DEI. *Similiter de Hester atque Mardochæo sentiendum est: quia cum diceretur vrso illi, surge, comede carnes plurimas*

rimus, id est, cum Persarum atque Medorum Regi Assuero dixisset Aman, decerne vt pereat gens Iudæorum, et decem millia talenta appendantur arcariis Gaza tua, steterunt pro animabus suis et pro gente sua, ita vt versa vice in patibulo appenderetur Aman, quod Marchodæo parauerat, & decem filij eius cruci affigerentur, & per omnes prouincias vna die vltionis constituta, vindictam caperent Iudæi de hostibus suis. Ideoq; lib. 10. cap. 24. quot & quanti, quamque citò sanctæ religionis hostes perierint, expendit: DEIq; meritò, eam ob rem, & bonitatem & potentiam celebrat. *Interea*, inquit, *saluus atque inteneratus permanebat thesaurus patris Abrahæ, thesaurus Dauid fidelis, scilicet verbum promissionis, quod sub iuramento* DEVS *verax super illos thesaurisauit. Stabat enim locus, & gens, vnde oportebat illud adimpleri. Generatio prateribat, & generatio adueniebat: ipse autem cui veraciter dicitur, Tu autem ipse es, & anni tui non deficient, in proposito suo permanebat. Anno illo, quo (vt iam dictum est) fratres qui erant Hierosolymis, & in regione Iudæa scripserunt fratribus, qui erant per Ægyptum. Anno, inquam, centesimo octauo, Ioannes cognomento Hyrcanus locum & gentem regebat, & ille annus principatus eius vndecimus erat, vbi tunc erant qui locum & gentem illam tantis odijs persequentes exterminare voluerunt, velociter sicut vmbra transierant, alius post alium diuersis cladibus morientes, quorum interitus velocitatem si consideres, rectè dicas quia in generatione vna nomen eorum deletum est. Vna quippe Machabæorum generatio vix exacta fuerat, principatum agente, suiq; principatus annum habente vndecimum Hyrcano, cuius per patrem* SIMONEM, *patruosq; IVDAM atq; IONATHAN, locum & gentem* DEVS *reseruauerat, & tam multi Reges aduersariorum successim decesserant infrà annorum paulò plus, quam quadraginta spatium. Denique post radicem peccatricem, scilicet Antiochum Epiphanem, qui sine manu contritus est, filius eius Antiochus Eupator decessit, post Eupatorem patruelis eius Demetrius filius Seleuci, post Demetrium, Alexander filius Antiochi, post Alexandrum, Demetrius filius Demetrij: Deinde Tryphon Tyrannus regni, qui* IONATHA, *& & Antiocho adolescente filio Alexandri dolo interfecto, diadema sibi imponit, deinde Antiochus filius Demetrij, qui in templo Nanea cecidit. Septem fuerant, iamq; non erant, nimirum cito deleti in vna (vt iam dictum est) generatione Machabæorum, & benedicebatur* DEVS, *atque laudabatur secundum Psalmistam dicentem. Inimici vero Domini mox vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient.*

QVÆSTIVNCVLA XXII.

Cur eosdem Machabæos ipsorum tantummodo Iudæorum, non aliorum etiam gentium Principes, Regesq; fecit Deus?

NEQVE verò hic, vt aliud quidpiam, quam quod ab eodem Ruperto scriptũ afferam, mihi laborandum. Pergit enim eodem lib. 10. cap. 25. hisce verbis prudenter. *Non poterat hic* DEVS *terribilis, qui tam cito abstulit spiritum principum, & auxilio tam paruula subleuauit gentem & locum, non poterat hoc facere verbum* DEI, *verbum* DEVS, *vt gens sua, locus suus, regnis omnibus imperaret, quomodo regnum Græcorum paulo ante ab Alexandro Macedone dominabatur? Non poterat istud efficere, vt regnorum mundi caput Hierosolymis haberetur, seu Machabæis vincentibus, seu anterius regnante Dauid, quem electione sua, secundum cor suum Regem posuerat* DEVS? *Poterat plane, si voluisset de huiusmodi curare, plus quam exigebat*

exigebat propositum ipsius. At verò propositum eius non erat vt beati viri sua benedictionis haeredes in ista valle lachrymarum, in isto loco, qui positus est eis ad flendum & esuriendum, & ad sancta paupertatis studium, iam subsilirent in equis & curribus & ingentibus more regum gentium potestatem haberent, aut dominarentur. Sed quid erat in proposito eius? nimirum sanctos eius & electos omnes in hoc mundo peregrinos esse, vel exules, & exspectare regnum eius, cuius Rex vel Imperator ipse DEVS *& Dominus est. Bene igitur secundum hoc propositum suum contentus fuit* DEVS, *tantillum suis praebere auxilium, quatenus inter gentes gens vnica & locus vnicus conseruaretur, donec ex ea* DEI *veritas, id est, verbum promissionis adimpleretur. Vltra cautelam hanc vel prouidentiam gentem exulem, filio, peregrinorum Abrahae, Isaac, & Iacob, cur exaltaret, causam non habuit Rex humilium* DEVS, *gentibus siue nationibus gentium, reges autem regum Imperatores habentibus, satis fuit illi genti loco illi prouidere reges aut principes, vt fuit* DAVID, *vt fuerunt isti* MACHABAEI, *qualium praeliis aut victoriis non quareretur, vt vlla fieret pressura mundi, sed vt defenderetur gens, vnde esset ventura salus mundi. Regnum autem & Imperium gentis illius super omnes gentes, quando vel quo tempore consurgeret prouidebat, sedens in throno ille apud Danielem antiquus dierum, qui venturo de illa gente filio hominis iam possidebat regnum & potestatem, vt omnes populi, tribus, & linguae seruiant illi in aternum.*

QVAESTIVNCVLA XXIII.

Peccarintne Machabaei socialia cum Romanis foedera ineundo?

PECCASSE tradebat suprà fol. Iosippus Iudęus: creditque idem Rupertus eodem lib. 10. cap. vltimo. *Subobscurum*, ait, *quiddam fratribus victoriosis in medio suae claritatis accidit,* IVDAE, IONATHAE *atque* SIMONI, *quòd videlicet victoriis clarificati, vltro miserunt societatem & amicitiam statuere cum Romanis potentibus, & famosis; quamuis super hac re eos non culpet scriptura, res gestas continens ipsorum; nihilominus tamen animaduertere promptum est, non fuisse tutum coram* DEO, *neque lege concessum Iudaeis, vt expeterent amicitias gentium. Veruntamen sicut fuerunt in vita sua, ita & post mortem glorioси sunt, quia si quid pulueris, aut pulueris vanitatis, taliter admiserunt, omnino deletum est cita subsequente morte singulorum.* Denique IVDAS *primus miserat Romam constituere cum illis amicitiam & societatem. Et in serea Demetrius Rex post casum Nicanoris & exercitus eius, opposuit. Bacchidem & Alcimum rursus mittere in Iudaeam, & in illo praelio cecidit ille potens, qui saluum faciebat populum Israël. Deinde* IONATHAS *Romam miserat statuere & renouare cum illis amicitiam; & postmodum à Tryphone dolis circumuentus atque occisus est. Similiter* SIMON *miserat cum illis renouare amicitiam, nec multum post à genero suo Ptolemaeo interfectus est. Tales euentus singulorum fines obscurare videntur, quòd in eo videlicet sibi caeleste diminuerint auxilium, dum quaerunt ab hominibus seculi quasi pacis & securitatis firmamentum.* Sic & Petrus Blesensis epist. 146. qua Reginę Anglię nomine ad Celestinũ Pontificẽ scripta est. *Pugnas*, inquit, IVDAE, IOHANNIS SIMONIS *Machabaeorum fratrum, caelestis dispensatio felicibus prosperabat auspicius. missa verò legatione sibi firmantes amicitiam Romanorum,* DEI *perdiderunt auxilium: nec eis semel, sed sapius venalis eorum familiaritas, versa est in singultum.* Subscripsere his alij, quibus & meum ego punctum adderem, nisi graues iustasq; causas, antequam sceleris quisquam damnetur, afferendas putarem. Quanto verò magis, antequam tales tantique

viri? Nunc verò quid affertur? Non culpat, inquiunt, eos scriptura: sed cita ipsi morte vel præliis vel insidiis, ceciderunt. Non est ea vel cita, vel certè culpanda mors, quæ matura, sancta, glorioſa. Horum verò mors alia num fuit? Mitte singulorum ætatem in digitos. disputa eorum pro sanctissima religione pugnas, ærumnas, discrimina. Expende ipsorum in DEI templum. cæremonias, gentemque totam promerita, num ipsis immatura putanda mors? Licet enim bonorum, fortiumque virorum, ipsi Reipublicæ, iisq; omnibus, qui eorum præsidio & virtute defendebantur & ornabantur, parum vnquam maturus sit ex hoc mundo abitus: ipsis tamen nunquam non maturus est. Quibus vero aliis modis, qui in acie, castrisque semper versantur, aut certè, qui hostes, æmulosque habent, mori solent? Quid in istorum morte nouum, inuisum, inusitatum? Sed esto. faciamus esse aliquid. cur eius mortis causam potius dicamus percussa cum Romanis fœdera, quam aliud quodlibet peccatum, homines cum essent? Et verò hæc ita dicuntur, quasi, qui moriuntur omnes, proprium, ob quod mori debeant; peccatum admiserint. Ipsi verò bona mente cum essent, DEVM timerent, religionis zelo flagrarent, pro patria, rituumque diuinorum sanctitate fortiter dimicarent, aut certè mali nihil, vt, suprà vidimus; patrarent, vitam reliquerunt. An istiusmodi mala mors? At *lege Iudæis concessum non est*, gentium amicitias expetere. Si legem istam isti recitarent, confecta res foret. Erat iis fortè in animo illa Deuteronomij 7. vers. 3. sanctio. *Non inibis cum eis gentibus fœdus, nec miserebéris earum.* Sed quænam istæ gentes? Num totius mundi omnes? Non. sed eæ, quæ promissionis terram incolebant: quæ ibidem vers. 1. numerantur septem, Hethæi, Gergezæi, Amorrhæi, Chananæi, Pherezæi, Heuæi, & Iebusæi. Permittunt diuina præcepta, suadetque naturæ lex, vt, ob sui defensionem, humana diuinis præsidia iungantur: vita, patria, religio humanis etiam armis propugnetur: ideoque & iis etiàm modis ac rationibus, quæ neque per se iniustę, neque alias à DEO, vel Magistratu vllo vetitæ sunt. Fœdera sanè societatemq; coiit olim *Abraham* cum *Eschol* & *Aner*, Gen. 14. v. 13. eum *Abimelech* & *Phicol*, Genes. 21. ver. 24. 27. 32. *Isaac* similiter cum *Abimelech*, *Ochozath* & *Phicol*, Genes. 26. ver. 28. & 31. *Iacob* eum *Laban* Genes. 31. ver. 44. 53. *Dauid* cum filiorum *Ammon Rege*, 2. Reg. 10. ver. 1. cum *Bendado* Damasci Rege *Asa*, 3. Reg. 15. vers. 19. cum aliis alij. licet eorum quidam interdum peccarint, quod modum in omni actione humana necessarium non tenerent, dum plus in hominum viribus & opibus, quam in DEO ipso spei ab iis plus collocaretur. Quia verò Rupertus, etiamsi paciscendis fœderibus istis peccassent, non ideò eos æterna felicitate diuinitus donatos negat, sed si quid pulueris ab iis contractum esset, id cita illa morte penitus abstersum deletumq; ait, adiungam de militibus, qui eodem Machabęorum tempore, pro religione, arma tulerunt; generalem Thalmudicorum sententiam; *In hoc*, aiunt, *sacro bello, plerique dum viuerent, filij erant diaboli & peccati. At post mortem*, DEI *filij, martyrio eorum peccata expiante.* & adiungit in psal. 78. Genebrardus; *Audis, quanta sit vis belli sacri contra Turcas & hæreticos, vt parum probos, sanctos & martyres efficiat: vbi vinci salutare, vincere glorioſum.* Commodè tamen hoc intelligendum docent, quę Imperatori Phocę volenti, vt militibus omnibus contra fidei hostes cadentibus, martyrum nomen honosque impenderetur; ab Antistitibus responsa, vt quidem scribit in Can. 13. Balsamon, & Reuerendissimus BARONIVS Tomo Annalium octauo, anno Domini 610.

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA XXIV.

De Machabæorum historia, quæ tradit Canticorum cap. 6. à versu 7. Thargum Chaldaicus, & an vera?

CVM de Mathathia dixisset iste Thargum ea, quæ ad prioris libri caput 2. allata sunt fol. 630. subiungit. *Tunc surrexerunt Græci & congregauerunt sexaginta Reges de filiis Esau, indutos loricis, ascendentes super equos, & equites, & octoginta duces de filiis Ismaël, ascendentes super elephantos, præter reliquos populos & linguas, quorum non erat numerus: & constituerunt Alexandrum Regem super eos principem, & venerunt, vt pugnarent contra eos in Hierusalem. Et in illo tempore erat cœtus Israël similis columbæ perfectæ, & seruiebat vnanimis Domino suo: & apprehendebat legem, & laborabat in verbis legis, in corde perfecto, & puræ erant iustitiæ eius, sicut in die quo egressa est de Ægypto. Tunc egressi sunt filij Hasmonæorum, & Mathathias, & omnis populus Israël, & pugnauerunt contra eos, & tradidit eos in manus eorum: & cum hoc vidissent habitatores prouinciarum, beatos dixerunt, & regna terræ, & potentes, & laudauerunt eos. Dixerunt nationes: Quàm splendida sunt opera populi huius, sicut mane! Pulchri sunt iuuenes eius sicut Luna: & pura sunt merita eius sicut Sol: & terror eius erat super omnes habitatores terræ, quando ambulabant vexilla eius per desertum.* Vult expositor hic exponere verba illa Cantici; *Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus. Vna est columba mea perfecta mea. Vna est matri suæ, electa genitrici suæ. Viderunt eam filiæ, & beatissimam prædicauerunt: regina & concubinæ laudauerunt eam. Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora, consurgens pulchra vt Luna electa, vt Sol terribilis, vt castrorum acies ordinata?* Quam accommodata hisce verbis expositio sit; non est huius loci & temporis disceptare. sed quæ de 60. *malchin* siue Regibus Esauiticis, de 80. *douceſin* siue ducibus Ismaëliticis, quæ item de *Alexandro*, vt videtur, magno vel vera non sunt, vel *Regum* nomen accipiendum paulò latiùs, vt Satrapæ, potentesque homines intelligantur, prout dictum Tobiæ cap. 2. quæst. 2. Iudith cap. 2. quæst. 1. per *Esauiticos* & *Ismaëliticos*, quicumque Gentiles & Iudæorum hostes, per *Alexandrum*, aut ipse *Alexander Bales*, aut verò, quilibet in isto Syriæ regno, Alexandri successor.

QVÆSTIVNCVLA XXV.

An ex hoc Machabæorum tempore cœperunt Israëlitæ vocari Iudæi?

COMMENTARIVS in S. Pauli epistolas vetus ille quidem, sed quem Diuo Ambrosio temere falsoq; ascriptum, docti pridem viri ostenderunt, affirmat à Machabæo Iuda cœptos Israëlitas vocari Iudæos. *Iudæi*, ait in Romanæ caput. 1. *ex tempore Iuda Machabæi dici cœperunt, qui in causa cladis, restitit sacrilegiis Gentium: & fiducia* DEI *collegit populum, & defendit genus suum. Fuit autem ex filiis Aaron.* At ante Machabæum Iudam, Iudæos iam appellatos, testantur, de Iudæis priuilegia, litteræ & historiæ, quas hisce temporibus antiquiores percenset Iosephus lib. 12. & 11.

QVÆSTIVNCVLA XXVI.

An Schismaticos & Hæreticos consoletur Machabæorum historia?

QVIS crederet posse hoc ab vllo asseuerari? & tamen è nescio qua delirij olla edidit hoc ipsum, Lipsiæ, hoc ipso anno Dauid Chytræus. Licet enim pios vocet, dum tamen seipsos ab ordinaria potestate sacerdotum dicit, non periphrasticè schismaticos & hæreticos describit? Nam operum suorum Tomo 2. fol. 497. de Machabæorum historia scribens; *Est consolatio*, inquit, *piorum seiungentium se ab* ORDINARIA *potestate sacerdotum impiorum, qui vociferantur sentiendum esse cum ordinariis gubernatoribus, & maiori parte: & inhonestas ac seditiosas esse omnes seiunctiones à* LEGITIMA POTESTATE *seu à communi consensu maioris partis.* Sed *primò* decrepitus iste Lutheri, Melanchthonisque discipulus, parum aduertit duobus posse modis *impios* dici sacerdotes, ratione scilicet *fidei* & *morum*. Cum *fide impij* sunt, ab iis quidem discedendum; sed vbi ordinarios, legitimosq; Pontifices, Machabæorum tempore, isto modo impios fuisse legit? quomodo probat? Sanè qui impij erant Iason, Menelaus, Alcimus, ij non legitimi, sed meri Pseudopontifices, & quidam veluti Antipapæ fuerunt, prout hactenus ostensum. Cum verò *moribus tantùm impij* sunt, mordicus illud CHRISTI Domini tenendum Matth. 23. ver. 2. *Super cathedram Moysi sederunt Scriba & Pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis facite: secundum opera verò eorum nolite facere. Dicunt enim & non faciunt.* At neque legitimos Pontifices vlla morum improbitate contaminatos tunc fuisse monstrare Chytræus potest. quin sancti potius fuerunt, Onias, Mathathias, alij. Neque Machabæi se *ab ordinaria sacerdotum potestate* seiunxerunt, sed eam omni studio & conatu, contra impios illos tutari ac retinere conati sunt. quin verò ad ipsos, qui è prima sacerdotum classe oriebantur, ordinaria hæc potestas, Ecclesiæ illius voluntate, aliorumque omnium inopiâ, iure optimo pertinebat. Papę verò Saxonici, Lutherus, Schmidelinus, & Gallici, Caluinus, Beza, cæterique omnes à prisca maiorum religione apostatę, sunt (ne Antiochos dicã) ipsissimi Iasones, Menelai, Alcimi, horumq; asseclæ. Confer *opera*. Non isti nostri ad vetitorum ciborum dapes vrgent? Non sacras ædes prophanant? Non cerebrorum suorum idola in iis constituunt? Non iuge sacrificium exterminant? Non sacras templorum opes deprædantur? Non ipsos veterum rituum tenaciores irrident, calumniantur, cumque licet; vexant, mactant, excarnificant? Et vide impudentiam. Qui Machabęorum olim libros contempserunt, hi Machabęorum iam nomen & laudem appetunt. Posset iis tamen, quę Præloquio 3. fol. 545. ex hęreticis dicebam; Chytræi huius elogium adiungi. *Lumen*, ait fol. 498. *vndecimi & octaui capitis Danielis, est historia Machabæorum, recitans successiones regum Syriæ & Ægypti, & ingentes calamitates Ecclesiæ, & politiæ Iudaicæ sub Antiocho Epiphane, & liberationes ac victorias Machabæorum mirandas. Quæ eam ob causam à Daniele erant praedicta, vt pij praemonerentur, & confirmarentur, ne à* DEO *deficerent, ac vt scirent, non eam calamitatem diuturnam fore.* Nunc tandem adsit conclusio.

Con-

Conclusio libri secundi. *Caput vlt. lib. II.*

38 *IGitur his erga Nicanorem gestis, & ex illis temporibus ab Hebræis ciuitate possessa, ego quoq; in his faciam finem sermonis.*

39 *Et si quidem bene, & vt historiæ competit, hoc & ipse velim: si autem minus dignè, concedendum est mihi.*

40 *Sicut enim vinum semper bibere, aut semper aquam, contrarium est: alternis autem vti, delectabile: ita legentibus si semper exactus sit sermo, non erit gratus. Hic ergo erit consummatus.*

Commentarius.

PETIT Author sibi ignosci, & similitudine vtitur, cuius est *duplex* expositio. *Vna* est, vt ratio petitæ veniæ sit, quòd ipse semper orationis tenuitatem adhibuerit, quasi vel meracum semper, vel aquam puram propinarit, cum Auctor, è quo ista collegit, omnia dicendi genera, amplum inquam, & tenue, suauissimè permiscuerit. quasi diceret: Si minus dignè, seu, si exiliter & mediocriter historiam istam persecutus sum, hoc ipsum erat, quod vt consequerer, fieri potuit. Nam purum vinum, aut puram aquam bibere noxium est: mixta verò & quodammodo diluta, iucundum: Ita & illa orationis constructio, quæ amplis grandibusque verbis mediocritatem, tenuitatemque simul temperat & miscet, eos, qui in lectionem inciderint, oblectat. *Altera*, quam Interpres noster expressit, expositio est, vt, cur ignosci sibi postulet, causa sit, quòd interdum esse gratum soleat, ea, quæ exiliore stylo scripta sunt, legere, propter quandam varietatem & vicissitudinem; quam probat similitudine, cui consentiunt Isocrates ad Demonicum, Aristophanes in Pluto, qui verbis iisdem dixerunt πάντων πλησμονὴ, *omnium est rerum satias.* & in idyllio 4. Moschus, καὶ εὐφροσύνης χάρμα. *Etiam gaudij satietas est.*

Quæstiuncula I.

Possitne sacer scriptor veniam petere?

NEGANT hæretici, idque humani spiritus, non diuini esse aiunt. *Id à Spiritu sancto*, inquit Wittaker. loco citato, *longissimè alienum est. Vera enim semper scribit, atq; ita scribit, vt scribendum fuit: nec vnquam in re vel modo errat, nec venia illa nostra indiget.* Respondeo *primò*, aliud esse, malè agere, aliud videri, & quidem alicui. Rursus, aliud, vera loqui & scribere, aliud facundè & disertè. Rursumque aliud, aptè & conuenienter, ex re ipsa, aliud ex hominum quorundam tantùm iudicio & opinione. Deniq; aliud, venia indigere; aliud, non necessitatis, sed humilitatis vel boni cuiusdam finis alius ergò, veniam petere. Spiritus sanctus, & qui eo afflatur, nunquam errat in re, vel modo agendi, aut scribendi: Reuera nunquam falsa loquitur aut scribit, sed reipsa semper aptissimè dicit & scribit, prout in Prolegomenis Bibliacis cap. 5. tradidi. Videri tamen interdum potest etiam minùs aptè loqui, aut scribere, vt quando cum paruulis balbu-

balbutit, ſeque nobis accommodat, peteréque veniam, non quâ indigeat, ſed qua nos ipſi indigeamus, vt opinionum noſtrarum infirmitati ſe ſe quodammodo attemperet, vel vt modeſtiæ nobis exemplum præbeat. Poſſent hæc omnia probari ex primæ veritatis, ſummæ bonitatis, & ſapientiæ natura, ex iis, quæ de ſcripturarum ſtylo in citatis iam Prolegomenis dixi; ex iis quæ dè reconciliatione, & veniâ Spiritus ſanctus ſuadet, Matth. 5. 2. Corinth. 12. 13. & ex ſanctorum aliorum factis. Reſpondeo *ſecundò*. Noſter Author veniam petit, non ratione rei, ſed orationis, neque quoad huius veritatem, ſed elegantiam & ſplendorem; neque hunc, quaſi orationi deſit; ſed comparatè, quòd ſcilicet deeſſe videri poſſit, dupliciter. *Primò*, ſi cum quorundam hominum iudicio ſplendidiorem orationem requirentium conferatur. *Deinde*, ſi cum ipſo Iaſone, cuius metaphraſten agit, vti ſuprà dictum eſt. Et patent hæc ex ſimilitudine poſita, vtrolibet modo intelligatur. Quemadmodum enim D. Paulus 2. Corinth. 12. ſe *ſermone imperitum*, non reuera, vt in Paulo num. 8. docui; ſed ex aliorum ſenſu & opinione vocat: Sic & Author noſter, quem alioquin ſatis diſertum agnoſcit nouæ tranſlationis Commentator, cum plures in eo Atticiſmos notet. Et Iudæi apud Medinam loco citato, qui etiam ex Græca iſta facundia confectum volunt, Hebraicè ipſum non ſcripſiſſe. Quamuis enim conſecutio iſta negari poſſit, cum qui Hebraicè diſerti & facundi ſunt, vt Eſaias, Oſeas, poſſint etiam Græcè & Latinè, cum quadam orationis maieſtate, verti: poteſt nihilominus id concedi: præſertim cum D. Hieronymus, vt initio dictum eſt; hunc librum ſecundum ſe Hebraicè non vidiſſe, narret. Cuius rei cauſa rectè affertur, quòd hoc ipſo tempore, propter Græcorum Imperium, Græca lingua inter Iudæos & in tota Syria peruulgari valdè inceperit. Hebraica tamen lingua ſemper apud Hebræos doctiores retenta eſt; & Chaldæa vel Syriaca, quam è captiuitate attulerant; inter plebeios. Deinde, quia & ij, qui in Ægypto verſabantur Iudæi, ſimili ratione, propter Ptolemæorum imperium, Græcam linguam notiorem habere incipiebant. imò ſermone ita prorſus Græciſſabant, vt Hebraici vel obliti, vel rudes pænè omnes, non ita multo poſt, viſi ſint. vnde & Ἑλληνισταὶ nominati. & licet alicubi Ioſephus ſecus dicere videatur, videmus non paucos, in quibus Septuaginta duo Interpretes fuerunt; Græcæ linguæ fuiſſe ſcientiſſimos. *Hic ergo*, inquit Author noſter, *erit conſummatus*, id eſt, hoc loco *erit conſummatio* ſeu *finis*, Græcè ſiquidem eſt τελεσμὸς, & quemadmodum *iuſſus* pro *iuſſione*, & à D. Leone ſerm. de paſſione Domini, dicitur *exercituum inſtructus*, pro inſtructione: ita hîc eſt *conſummatus*, pro *conſummatione*.

QVÆSTIVNCVLA II.

Cur, vltra Nicanoris mortem, hiſtoriam non produxit ſecundus Machabæorum liber?

SI quis, ait D. Thomas, *quærat, cur in libro iſto, non fiat mentio de victoriis factis ſub aliis Regibus, vel ab aliis fratribus ſicuti ſub Ionatha, & Simone: Reſpondetur, quod qui ſcripſit librum iſtum ſecundum, intendebat tantum ſecundum modum & formam epiſtola cap. 10. ipſum mittere, finaliter ad inducendum Iudæos, qui erant in Ægypto, vt celebraretur dies victoria iſtius, ſcilicet, de morte Nicanoris: & ideò mortuo eodem Nicanore, ceſſat epiſtola & eſt finis libri.*

QVÆ-

QVÆSTIVNCVLA III.

Cur quæ libri tantùm secundi concluſio eſt, vtriuſque iam libri facta eſt?

QVIA verbis illis, *erga Nicanorem*, aut ſublatis, aut aliorum quorumdam acceſſione locupletatis, vt ſi, verbi cauſa, diceretur, *erga Nicanorem, Bacchidem, alioſq; geſtis*; congruentiſſimè vtrique libro clauſula eſſe poteſt. *Deinde*, quia, eam ob concluſionem maximè, factum videtur, vt ſecundus hic liber, qui, vti perſpicuè hactenus declaratum; temporis ordine, geſtarumque ſerie, prior eſſe poſſet; poſteriorem locum obtinuerit. Imo verò videtur eadem concluſio cauſa eſſe, cur, ſuo cum fratre, liber is, poſtremum in veteris teſtamenti libris omnibus occupet. Optimè ſiquidem per vltimam hanc demiſſamque veniæ obſecrationem, ad ſpiritalem teſtamenti noui gratiam tenditur. optimè item ante librum generationis Iesv Christi, de priſco iamiamque antiquando fœdere dicitur; *Hic erit conſummatus*, ſiue, vt dixi; *conſummatio*. Alioqui, cur & hiſtoricis libris aliis, ante Iob & Prophetas, aggregata hæc hiſtoria non fuiſſet? Non enim id factum ratione temporis, cum neque ſint Reges ipſo Iobo vetuſtiores, neque Iſaia Tobias, aliiſue alij. neque ratione certitudinis, cum Tobias, Iudith, & Eſther, de quibus, vti ſuis tractatum locis; dubitauit interdum non nemo, medium veteris ſcripturæ locum teneant.

Atque *hic* mihi Commentariorum etiam iſtorum *conſummatus. & ſi quidem bene, & vt* Lectorum vtilitati, Deique & Eccleſiæ ſanctæ honori *competit, hoc & ipſe velim: ſi autem minus dignè*, imo verò, quia, reuèra minus omnino dignè, quam diuini maieſtas verbi, multorumque & ſapientum & bonorum vel vota, vel iudicia requirunt; veniam demiſſiſſimè quæſo & obſecro: ſimulque pium Lectorem rogo, vt, ex animo, mecum, adeoq; cum Sanctis, de quibus actum; omnibus, dicere dignetur;

Gloria Patri, et Filio, et Spiritvi Sancto.
Sicvt erat in principio, et nvnc, et
semper, et in sæcvla sæcv-
lorvm, Amen.

MACHA-

MACHABÆICÆ HVIVS HISTORIÆ, VSQVE AD FAVSTISSIMVM CHRISTI Domini & SALVATORIS nostri ortum, synoptica continuatio.

I. NOSTER iste IOHANNES Hyrcanus & Principatum & Pontificatum tenuit annos 31. Ioseph. lib. 13. ca. 18.

II. ARISTOBVLVS eius filius, qui & IVDAS, vt suprà fol. 782. dixi, nominabatur, postcaquam matrem Salomen remouerat, ei successit: Antigonum fratrem ex insidiis interemit; primusque regium nomen & diadema sumpsit, licet Iudæi, dum ab Asamonæorum regno numerant, à superiore Hyrcano incipiant. Regnauit annum vnum Ioseph. ib. cap. 19.

III. ALEXANDER ipsius frater, qui & IAMNÆVS dicitur, varia cum variis bella gessit: sæpè victus & victor fuit: duos filios reliquit, Hyrcanum seniorem, & Aristobulum iuniorem, qui ad Herodem vsquè de regno inter se decertarunt, vt paulò pòst patebit Ioseph. loc. cit. cap. 20. Viginti sex annos regnauit apud Iosephum libro 13. cap. 23. Egesippum lib. 2. c. 12. Euseb. lib. 8. demonstr. & apud D. Hieronymum Danielis 9. anno 527.

IV. ALEXANDRA ipsius Alexandri vxor, iam vidua regnum tenuit annos 9. Phariſæorum maximè consiliis & imperiis benè vsa. Ioseph. lib. 13. cap. vlt. qui & sua in vita, nonum illius annum recensct.

V. Successit HYRCANVS, filius, vt dixi senior, factus Rex & Pontifex. Sed ab Aristobulo fratre statim depulsus est, & post varias fortunæ vices, tandem ab Herode Rege occisus, Iosephus lib. 14. & 15.

VI. ARISTOBVLVS verò varia etiam fortuna vsus est, cum & à Crasso templum expilatum esset Ioseph. lib. 14. ca. 12. & ipse à Pompeio captus, ibid. c. 6. Romam missus cap. 8. & cum fugisset, remissus cap. 11.

VII. ANTIGONVS, Aristobuli huius filius, non multo pòst, ab Antonio securi percussus apud Iosephum lib. 15. Qui Hyrcano, Aristobulo, & Antigono annos 34. tribuit.

VIII. *Herodes* alienigena *ter* Iudææ *Rex* pnunciatus fuit, *primò* Romæ ex Senatusconsulto, Olympiade 184. *Secundò*, ab Antonio. *Tertiò*, à Cæsare Augusto. & hinc eius regni numerantur anni 37. Eorumq; anno 29. inchoato, vt doctissimus & Reuerendissimus BARONIVS in Annalium suorum, quos hinc feliciter orditur, apparatu docet; natus est, ex stirpe DAVID, Asamonæorum iam Regibus, vt visum est, sublatis; Dominus noster IESVS CHRISTVS, cui, & PATRI, ET SPIRITVI SANCTO, SIT GLORIA. SICVT ERAT IN PRINCIPIO, ET NVNC ET SEMPER, ET IN SÆCVLA SÆCVLORVM. AMEN.

VIx alio, bone Lector, videtur in Commentarios istos Indice opus, quam vt, quæ cuiusque libri propria sunt, ea post cuiusq; libri contextum quærantur: & quidem in eo loco & capite, vbi id, de quo quæris, à scriptura tangi noris. Si alio alias Indice opus cognouero, vbi vacui plus tẽporis obtigerit, libens adiiciam. Nũc verò, quoniam in Estheris & Machabæorum libris, vt historiæ consentiens, omninoque concinens Harmonia esset, facta capitum, & versuum tralatio, coniunctio, & mutatio quædam est, duplicem Indiculum apprimam. Vnus ostendet vbi capita & versus, prout in Bibliorum Codice ponuntur, in Harmonia iam ista ponantur, & explicentur: alter verò, vbi & quomodo in Harmonia ipsa.

PRIOR INDICVLVS, OSTENDENS VBI CAPITA ET VERSVS, PROVT IN BIBLIORUM Codice ponuntur in Estheris & Machabæorum Harmonia ponantur, & explicentur.

ESTHERIS.

Caput	Pag.	Caput	Pag.
I.	435	X. à v. 1. ad 4.	529
II.	463	X. à v. 4. ad finem.	533
III.	480	XI.	ibid.
IV.	492	XII.	465
V.	506	XIII. à v. 1. ad 8.	481
VI.	511	XIII. à v. 8. ad finẽ.	497
VII.	515	XIV.	499
VIII.	518	XV. à v. 1. ad 4.	492
IX. à vers. 1. ad 17.	525	XV. à 4. ad finem.	507
IX. à v. 17. ad finem	528	XVI.	521

INDEX.

MACHABÆORVM LIBRI I.

Caput		Pag.
I.	à versu 1. ad 9.	551
	à v. 9. ad 11.	554
	à v. 11. ad 17.	565
	à v. 17. ad 21.	571
	à v. 21. ad finem.	581
II.	totum.	624
III.	à v. 1. ad 10.	634
	à v. 10. ad 38.	635
	à v. 38. ad finem.	638
IV.	à v. 1. ad 28.	640
	à v. 28. ad finem.	647
V.	totum.	655
VI.	à v. 1. ad 17.	661
	à v. 17. ad 18	672
	à v. 18. ad finem.	694
VII.	à v. 1. ad 26.	702
	à v. 26. ad 39.	711
	à v. 39. ad finem.	720
VIII.		725
IX.		730
X.		737
XI.		744
XII.	totum.	749
XIII.		755
XIV.		762
XV.		768
XVI.		772

MACHABÆORVM LIBRI II.

Caput		Pag.
I.	totum	777
II.	à v. 1. ad 20.	780
	à v. 20. ad finem.	548
III.	totum.	555
IV.	à v. 1. ad 7.	558
	à v. 7. ad 21.	565
	à v. 21. ad finem.	572
V.	à v. 1. ad 11.	573
	à v. 11. ad finem.	583
VI.	à v. 1. ad 18.	584
	à v. 18. ad finem.	591
VII.	totum.	596
VIII.	à v. 1. ad 8.	634
	à v. 8. ad finem.	641
IX.	totum.	662
X.	à v. 1. ad 10.	649
	à v. 10. ad finem.	632
XI.	totum.	677
XII.		683
XIII.		697
XIV.	à v. 1. ad 12.	793
	à v. 12. ad finem.	711
XV.	à v. 1. ad 38.	721
	à v. 38. ad finem.	807

POSTE-

POSTERIOR INDICVLVS OSTENDENS, VBI ET QVOMODO IN HARMONIA CAPITA ET versus ponantur & contexantur.

ESTHERIS HARMONIA.

CAPVT	CAPVT
XI. *à v. 2. ad finem.*	V. *totum.*
I. *totum.*	XV. *à v. 4. ad finem.*
II. *totum.*	VI. VII. VIII. *totum.*
XII. *totum.*	XVI. *totum.*
III. *totum.*	IX. *à v. 1. ad 17.*
XIV. *ad v. 1. ad 8.*	IX. *à v. 17. ad finem.*
IV. *totum.*	X. *à v. 1. ad 4.*
XV. *ad v. 4.*	X. *à v. 4. ad finem.*
XII. *à v. 8. ad finem.*	XI. *à v. 1. ad 2.*
XIV. *totum.*	

MACHABÆORVM HARMONIA.

Libri	Caput	Libri	Caput
II.	II. *à v. 20. ad finem.*	I.	III. *à v. 1. ad 10.*
I.	I. *à v. 1. ad v 9.*	II.	VIII. *à v. 1. ad 8.*
I.	I. *à v. 9. ad v. 11.*	I.	III. *à v. 10. ad 38.*
II.	III. *totum.*	I.	III. *à v. 38. ad finem.*
II.	IV. *à v. 1. ad 7.*	I.	IV. *à v. 1. ad 28.*
I.	I. *à v. 11. ad 17.*	II.	VIII. *à v. 8. ad finem.*
II.	IV. *à v. 7. ad 21.*	I.	IV. *à v. 28. ad finem.*
I.	I. *à v. 17. ad 21.*	II.	X. *à v. 1. ad 10.*
II.	IV. *à v. 21. ad finem.*	I.	V. *totum.*
II.	V. *à v. 1. ad 11.*	I.	VI. *à v. 1. ad 17.*
I.	I. *à v. 21. ad finem.*	II.	IX. *totum.*
II.	V. *à v. 11. ad finem.*	I.	VI. *à v. 17. ad 18.*
II.	VI. *à v. 1. ad 18.*	II.	X. *à v. 10. ad finem.*
II.	VI. *à v. 18. ad finem.*	II.	XI. *totum.*
II.	VII. *totum.*	II.	XII. *totum.*
I.	II. *totum.*		

LIBRI	CAPVT	
I.	VI.	*à v.18. ad finem.*
II.	XIII.	*totum.*
I.	VII.	*à v.1. ad 26.*
II.	XIV.	*à v.1. ad 12.*
I.	VII.	*à v.26. ad 39.*
II.	XIV.	*à v.12. ad finem.*
I.	VII.	*à v.39. ad finem.*
II.	XV.	*à v.1. ad 38.*
I.	VIII.	
I.	IX.	
I.	X.	
I.	XI.	
I.	XII.	*totum.*
I.	XIII.	
I.	XIV.	
I.	XV.	
I.	XVI.	
II.	I.	*totum.*
II.	II.	*à v.1. ad v.20.*
II.	XV.	*à v.38. ad finem*

FVERAT HÆC E SVO LOCO AMISSA quæstiuncula, cum esse debuisset XVI. Pag. 184. & quæ illic XVI. est, esse debuit XVII. sicq; deinceps.

Quis Angelorum cibus inuisibilis v.19. cap.12.

IN Hebraico & Græco textu nulla cibi huius mentio. Sciendum verò *spiritalem cibum* vocari posse, quicquid animi appetitum explet. Hic enim appetitus & *sitis* & *fames* interdum vocatur: & res, quæ ipsum satiat; *cibus* dicitur: eâque re perfrui, est *edere*, ac *bibere*, saturari, & delectari. Hinc enim illa. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam* Matth. 5. *Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me*, Iohan 4. & alia complura. Sic Lactantius lib. 1. Institut. cap. 1. *Nullus fructior animo cibus est, quam cognitio veritatis.* Sic D. Augustinus lib. contra aduersarium legis & prophetarum c. 19. *Lignum vitæ, est sapientia, beatorum cibus immutabilis animarum:* & ipsos eiusdem *D. Augustini libros*, vocat D. Gregorius animi cibum; itemque *historiam* Cedrenus in principio τροφὴν ἀτραλῆ καὶ ἀπλανεστάτην, *alimoniam tenellam, molleq; preparatam.* Angelorum verò *cibus duplex* est, *primarius*, diuina scilicet maiestas, *& secundarius*, quælibet nimirum alia res diuina maiestate quodammodo informata, & cõdita, vt CHRISTVS ipse Dominus qua homo, & quælibet aliæ res ad DEI gloriam pertinens. Etenim illo semper fruũ, rerumque genus quodlibet, in quo diuinæ gloriæ vera materies est; fieri aiunt, optantque cupientissimè. Sic igitur diuina maiestas visa & comprehensa, cibus est, qui delectationes infinitas parit. D. Ambrosius in oratione illa, quæ ante Missam recitari solet. *Manducet te, ô panis candidissime, Angelus pleno ore in patria.* D. Bernardus serm. 28. ad sororem de modo bene viuendi. *De hoc, ait, pane dicit in Psalmis: Panem angelorum manducauit homo. Alioqui esca illa licet de cœlo venerit, & potus quia corporeus erat, angelis non congruebat: sed vtiq; ille panis, & potus, qui per hoc præfigurabatur.* CHRISTVS *verò panis est Angelorum, & sacramentum hoc vera caro eius est, & verus sanguis: quod sacramentum spiritualiter manducat & bibit homo, Ac per hoc vnde viuunt Angeli in cœlis, inde viuit homo in terris: quia totum spirituale est & diuinum in eo quod*

percipit

percipit homo. Et post illa. CHRISTVS *in semetipso in cœlo sanctos angelos pascit:* CHRISTVS *& iam in semetipso in terra omnes fideles reficit.* CHRISTVS *per speciem sanctos angelos satiat in patria:* CHRISTVS *nos pascit per fidem in terra, ne deficiamus in via:* CHRISTVS *Angelos & homines reficit ex semetipso, tamen integrè remanet in suo. Quam bonus panis, & quam mirabilis, de quo in cœlo angeli saturantur, & in terra homines reficiuntur: quem manducat Angelus pleno ore in patria, ipsum comedit peregrinus homo pro modulo suo, ne lasset in via.* CHRISTVS *panis viuus, qui est refectio angelorum, ipse est redemptio & medicina hominum.* D. Augustinus serm. 2. & 4. de Natiuitate. *Lacta mater* CHRISTVM, *& dominum nostrum, & cibum. Lacta panem de cœlo venientem, & in præsepi positum, velut piorum cibaria iumentorum.* Rursum verò D. Bernardus sermone 30. super Cantica. *Lachryma*, inquit, *pœnitentium, vinum Angelorum, quod cum lætitia bibunt.* D. Athanasius lib. de Virginitate, *Ieiunium, cibus Angelorum est, & qui eo vtitur, ordinis angelici censendus est, quemadmodum contra, corporis otio, & crapula nostra admodum delectantur dæmones.* Atque hoc cœlitum nectar & ambrosia de qua Eugubinus lib. 8. Philosophiæ cap. 17. Hic, *Eresium ille panis*, quem, suâ in Gastronomia, refert Archestratus, nuce candidiorem, & a Mercurio, pro Diis, coemi solitum. De hac esca verius, quàm de sermone vulgi dicitur illa in Vindicis cœna Statius.—*Hæc imos animi perlapsa recessus inconsumpta manet. Neque enim ludibria ventris hausimus.* Apud S. Bonauenturam, egregius ille sacræ paupertatis alumnus, S. Franciscus, *mendicatum panem*, Angelorum panem vocabat. iucundè ad manna, de quo in Exodo dixi; alludens. D. Augustinus loco citato, *Esse*, ait, *in paradiso cum* CHRISTO, *hoc est esse cum ligno vitæ. Ipse est quippe sapientia de qua Prouerb. 3. scriptum est: Lignum vitæ est amplectentibus eam.* S. Fulgentius epistola 2. cap. 13. *Tales*, ait, *conuiuia debent habere participes, quæ non carnis solent delicias laudare, sed cordis: quæ angelorum panem interioris hominis auiditate perquirunt, quæ post sponsum tuum in odore vnguentorum eius currunt, quæ filij unitate* DEVM *gustus interioris percipiunt, quæ puro affectu esuriunt, sitiunt, iustitiam, quæ operantur cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.* Emisenus in citata dedicationis homilia, *Panem*, ait, *franginus, & in tenuissimum pulueremaromate contundimus, quando sacras scripturas diligenter exponimus. In tali igitur fractione cognouerunt* IESVS. *Sic enim discipuli cognouerunt in fractione panis. Propter quod Abrahamin hospitium eum suscepit, & cibos ei apposuit, quatenus in comestione & ciborum fractione plenius eum cognoscere posset.* Quemadmodum verò, in humanarum dapum cœtu, perfectam Angelis comestionem negabamus, imperfectam admittebamus; ita contrà, spiritalium ciborum istorum perfecta illis comestio est: nobis in terræ adhuc luto hærentibus imperfecta. Et inter spiritales eosdem cibos omnium perfectissimus, quo & perfectissimè fruuntur, DEVS est. ideoque & de hoc potissimum iam locutus Raphael.

D. AVGVSTINVS lib. 7. Confess. cap. 10. *Æterna veritas, & vera charitas, & chara æternitas: Contremui amore, & horrore, tamquam audirem vocem tuam de excelso.* CIBVS *sum grandium: Crescе & manducabis me. Nec tu me in te mutabis, sicut cibum carnis tuæ; sed tu mutaberis in me.*

✠ ✠ ✠

E mendis emenda.

IN TOBIA.

Pag. 3. appareat. 5. Iudith apud Hebræos n. ſ. 9. eius t. 10. ſed ſupr. 15. quę regnante Sal. 18 quæſt. 32. 20. corybantialmus leuiſomoa 23. o. e. eòdignę. 27. An L. ſ. l. Rex. ib. nõ amicus 30. ipſa patiar. 46. inſeſſam Per. 47. 5. luſtinam 54. vt &. claris. 57. eo loco dicẽtur. 59. σωκάλλφ. 60. promptis. dem ib. & ala. taotz. 74. Paſtor. c. 21. & lib 6. ep. 25. 8. ſioety. 99. 24. & oum. 8. 15. dele ioſimam lineam. 108. dele homilia ib 5. quæſtiuncula 13. 109. quæſtiuncula 14. 110. quæſtiuncula 15. 111. quæſtiu. 15. 112. teſtimonio. 116. cap. 6. quæſt. 16 121. Lyr. cap. 6. 122. Auguſt. adbibitus. 125. Paracelſiſta. 139. Alio. expellendi. ib. ſuam ſub dit. 142. neq. lotis aut. 143. pertractatio 144. tanquam inſtiu. 146. dein. abi. 147. Kunigun. 152. fabulæ a. om. 158 Actim. ſ. Ch. 159. vilis. hom. ib. veri. 42. ante Pan. dele S. Benedictus. 171. ſecuodas 1. ad. 176. ang. munionea. 180. El. Thisbi. 181. ait ille ea. 24. 187. eigs nos. 192. μακρόθεν. 194. inibuunt plateis. 197. Theologiæ candidatis. 206. auri condere.

IN IVDITH.

212. ep. 107 108. 215. proleg. initio 214. per. libera. 215. populis al. 220. verſ. 18. dele anno. ib. Ioh. ſil. Ioachinum. 222 poſtque ie ib. nullus. ibid. Nechat. 1. e. ib. 2. 227. prodiit. 238. Gentib. aliis. 266. binc Matth. 5. 279. Quales bi. 287. l. e. exiſtimate 290. quæ ſunt ver. 24 303. e. orationem. ib. p. vouit. 316. vita i f. 322. condicionum. 346. ius. eam. 349. ipſam iu 369. ita meditatæ. 384. Cui a. v. 398. Imm. Aogelus. 412 e. quamplurimos. ib m. e. multitudo. 9. 419. mulieribus. ſ. obtrectas q. viros. 422. maritum lugere.

IN ESTHER.

423. eſſe d. 431. aſperrimęq. 442. v. d. duabus. 448 dim. annum. 449. æ. calore. 456. earum. q. ib. magnam ſ. 484. Amalecit g. 485. ignotum e 486. a. 2. q. 84. ib. add. 1. & 3. 490 inuocandum t. d. e. 494. q. eis. e. 500. eu ſ. 501 veniret A. 502. adorauit. Deus p. 503. t. ſalute. 509. v. tua. ib. Coſtoz. 514. χρυσοχάλιτῶ. 524. a. illam t. ib. ἱερατῆς. 526. πατρικὰ χάλκια

IN MACHABÆIS.

541. ad lib. 2. c. 4. 544. c. perhibent. 545. Matt. 27. 552. Chettim. 592. Non ſum ita. 595 ἀγωνοχόμενος. 602. p. quicquid. ib Hoc for. 626. Haud degener. 628. cum arg. ib. de eius. 632. m. a. eſt. 639. d. meotes. 624. abler. 629. a. apud vet. 631. Mith. Parthuſ. vt l. 1. 637. Pizha iudas. 1. 646. eo quod, ait. 651. illud intulerunt. 652. m. t. torum d 661. &. 20. concupiſcebant. ib. li. 5 de ciu. 667. ſeo retractatione. 669. die 14. Maij. 687. à Philometore. 682. nullam rationem. 683. velle pæn. 687. Decreto. ib. μακεδόνας. 691. p. ciuq. 594. illam de precib. 965 a commouere. 697 prozaicatoicin. 721. maximi templi. 724 Veteneſia. 727. magnitudinis. 728. n. 13. 729. initio lib. 2. 735. appropin quauit hoſia. 739. ad 2 dif. 743. iodieeb. 749 Et m. illi. 749. fuiſſet ait, & Lydda. 755. e. è quibus. Et 755. hæc dete togatus. 760. illuc tranſlatæ. 760 Simonis. 767. meos. 1. 776. raſcha 777. 36 23. a 780. donec congreget. 781 anno. 188. 78. & G. Cyziceno. 786. exaudiri. 1. In Hebræis, mutatæ aliquot litteulæ. ideoque lege, becosah &c. In Græcis etiam leges γράμματῆς ἡ χειρίδα. &c.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Villa Nova
di M. Silitti
Latina - (B. Piave)
1970

Digitized by Google